Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 205 (9582) Воскресенье, сентябрь 1, 1974 чыл | 1925 чылда үдезилеттингеш. | Өртээ 2 коп.

Чаа өөредилге чылы-биле, эргим уруглар!

* * *

Өөрүшкүм — шөлевиге
Өөренир дээш чедип келдим.
Бижидим мени утказып алгаш,
Партага олуртуптуу.

Чөрүүр черим шилип алыр
Оруум ажык, наалама.
Чөнүм мени мактаар кыл-
дыр
Оран-эрес өөренир мен.

* * *

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА

Дүжүт ажаалдазы— шалыпчы фронт

ОРТУМАА—ОН

Бистиң «Тиилелге» колхозтуң механизаторларында ам уйгу-чыдым чок ажылдың үези. Дүжүт дээш демисел эң күжениишкинниг үезинде келген. Колхозтуң тараажылары тоску беш чылдың дөртүү, тодарадыкчы чылында багай эвес дүжүттү өстүрген. Колхоз баштаар черн, партия организациязы чаагай дүжүттү кыска хуусаада, чидириг чок ажаал алырынче бүгү күштү моөнүзен. Ажаал алышкынның ажылчын планын болгаш ол чугула кампания үезинде механизаторларның социалистиг чарыжының негеделелерин, мурнакчыларны шаңнап, мактаарының хемчегелерин баш удур ажылдап кылган.

Колхозтуң механизаторлары ам дүжүт ажаал алышкынның шуудалы берген. Тараакы тавычалай кезеринде 10, оны бастырарында 21 комбайн ажылдап турар. Дүжүт дээш демиселдиң мурнуку одуруунда хоочуннар чоруп турар. Тавычада тараакы бастырарынга Николай Морозов шылгарап, кампания эгелээнден бээр 195 тонна тараакы бастырган. Ооң сооңдан Владимир Барбалдай чорун, 137 тонналы бастырган. Кестирин тураардан Владимир Рыбенков 300 ганы, Иван Повелаев база-ла ол хирээн кестирин, мурнунда чорун турар.

Механизаторларның карак кызыл күш-ажылының түңнелинде ам 1760 га черниң тараазы кестингеш, ооң 1334 газын бастыргаш, 1349 тонна тараакы алган. Үрезинге, мал чеминге хереглээр тараакы урбушаан. 343 тонна чаагай кызыл-тасты күрүмеге дужаагаш. Колхозтуң механизаторлары гектар черден ортумаабиле 10 центнер дүжүттү ажаап ап турар.

В. РЫЖОВ.

«Тиилелге» колхозтуң партазы.

3600 гектарны...

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары тодарадыкчы чылдың дүжүдүн ажаап алырынче. Таңды районта хамыаты мурнай киргеш. Межегейжилер ол хевээр-ле ажаап алышкынның мурнуку одуруунга чорун, ажылдың темпизин бедидип келгеш. Бисте күсүү хову ажылдарып бүрүн комплекстиг кылдыр чорудуп турар. Ол чүл дээрге, шөлдүң тараазы ажаатынары билек-ле, ооң савазын бөлүп, сараатгар болгаш трактористер аңгыстыг андарып киривтер. Келир чылдың дүжүдүнге белеткелди ажаап алышкыны-биле кады чорудуп турар.

Бо хүнге чедир совхолтуң шөлдеринде 3600 гектар ажыг черниң тараазын кестиргеш, ооң 2300 гектарны бастырып алган. 550 ганың тараазын дөрт ажаагаш. Ам чаа дүжүттүң 2191 тонна тараазы шаңза савалаттынган. Үрезин тараакы арыглап, кургадып, уруп белеткээри-биле чергелештир, чаагай тараакы күрүне шыгжамырынче база чүдүрүп чорудуп турар. Бистиң совхоз 600 тонна ажыг тараакы күрүнеге дужаагаш. Ажааттынган черлериниң гектарындан ортумак дүжүт 7,8 центнер болуп турар.

Тараа дээш демисел Кара-Буулуң салбырыында, № 3 трактор-хову бригадазында калбарган. Ында 1165 га черниң тараазын ажаап алган. Оңгар-Ховуда № 5 бригада ооң база-ла дудавайн турар. Ында 752 гектарның тараазын бастырып алган.

Механизаторлар аңгыс андарылгазын шөлүптүмин чорудуп турээр. Ол ажылда 8 тракторну тускайлаан. Ук звено ам 2140 гектар аңгыстыг андарган.

Чымыштыг ажыл-ишти соксаш дивейн, хайгыдып турар.

К. МЕЗЕНЦОВА,

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң статизи.

МУРНАКЧЫЛАР

Районуң ажыл-агыйларында чаа дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш ажыл-ишти шапкынчаан. Бо хүнеерде районда иниитизи-биле 1780 ганың тараазы кестингеп. Ооң иштинде кызыл-тас 240, арбай—410 га. Ажаатынган шөлдерден 277 тонна тараа алдынган.

«Тыва», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Сут-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарда дүжүт ажаалдазының фронтузу кайбарган. «Чыраа-Бажы» совхозтан Монгуш Куйскаал, Дандар-оол Куулар олар хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларга санадып турар.

Ажааган тараанын савазын мал чеминге хереглээри-биле пресстеп, аңгыс андарылгазын удур чорудуп турар.

М. ДУГУРЖАП.

«ШЫН» солуннуң КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Улуг-Шыкта ситемчилер звеноузунга алдар болдуруп хөдүргеш. Контора ажылдакчыларының ол звенозу (удуртукчузу О. Арына) мал чеминге 100 тонна сиген белеткээр тургаш, 105 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

«Тыва газ» будүрүлге эргелиниң райгаз конторалары-ның аразында калбарган чарышка киришкеш, Сарыг-Сеп райгаз конторазының коллективи тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: ол контораның ажылдакчылары Н. Н. Пикалов биле А. Я. Кокоиков шаңнаткан ыымелээ-биле.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Элбек чемни тургузар

САРААТТАР НЕМЕШКЕН

Сиген белеткелиг Бай-Тайга районуң ажыл-ишчилери уламчылап турар. Район 2796 тонна мал чемни белеткээн. Сиген кезилдези «Бай-Тал» совхозта организастыг болгаш бедик темпилиг. Ында 676 тонна сигенни бөлүп сараатгаан.

«Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының Чиргий Өрге-Согарга удурткан сигенчилер звеноузу 80 тонна сиген кылыр планныг. Ук звеноның кежигүннери бо хүнерге чедир 65 тонна сигенни сараатгаан.

Иргит Дамбыйга удурткан звено 5 кижиден тургустунган. Олар «Бай-Тал» совхозтуң сиген шөлдеринде ажылдап турар. Звено 40 тонна сиген белеткээр планын күүседип, 64 тонналы белеткээн. Сараатгар немежип турар.

Л. БАЛЧЫЙ.

СИГЕНЧИ БРИГАДА

Дуржулга станциязында 35 кижиден тургустунган комсомолчу-аныяктар бригадазы мал чеминиң белеткелиниг идепкейлиг киржип турар. Бригадир Василий Есеенконуң удурткалгазы-биле сигенчилер үш чүс хире тонна сигенни белеткеп, боттарынга алган планын доозарының кырында келген.

Сигенчи 4 звеноның ортузунда калбарган социалистиг чарыш бедик бүдүрүкчүдүт ажылдаарынче кижи бүрүзүн хей-аът киргеп. Күш-ажылчы түңнелдер өөрүнүүр. Ажылдың темпизи шапкынчаан.

Дуржулга станциязының комсомолчулары болгаш аныяктары 265 тонна сигенни, 30 тонна будук-бүрүүн, 125 тонна сиген далбанын, 138 тонна сенажты, 22 тонна силосту белеткеп, мал чеминге курлавырлаан.

Мурнакчы трактористер Сүге-Маадыр Ондар, Виктор Зайцев үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, ак ретиилдиг кызымаккай ажылы-биле хүндүткелдя чаалап ап, үлегерлиг ажылдап турар.

Д. САЛЧАК.

7 хонукту түңнээн

Районда мал чемниң белеткелиниң чорун турарының дүтайында айтырыгны СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга чүтаалашкан.

Сиген белеткээриниң ээзүлдезин сөөлгү чедир хонукта 22,2 хуу ажыр күүсеткен Жданов аттыг совхозка (директору эш Дүгүр-Серен, партком секретары эш Дүмбүү) СЭКП райкомунуң, райкүүскомкуң болгаш райпрофчөвүлелдиң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун тыскырын шиитпирлээн.

Мал чеминиң белеткели районда организастыг чорун турар.

Д. АРАКЧАА.

Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

ДЕЛЕГАЦИЯ ЧАНЫП КЕЛГЕН

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко баштаан совет партия-чазак делегациязы Словак национал тура хөлүшкиниң 30 чылынга турасказаган байырлалдарга анаржып чораан, август 30-де Москвада эзэп келген.

Аэродромга делегацияны СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ниң секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ниң кежигүннери: ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский, армия генералы С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флодуның политиктиг Кол эргелелиниң начальниги А. А. Епишев болгаш албанның аскө-даа кижилери утказып алган.

Уткуп алганнарның аразынга ЧССР-ниң ССРЭ-де элчизи Я. Гавелка база турган.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

★ Август 30-де «Союз-15» корабльдиң экипажы Звездный хоорайда чедип келген. Оларны эртемденнер, конструкторлар, космонавтылар белеткээр төптүн удурткучулары, космос техниказының тургузукчулары, космонавтылар, журналистер утказып алган. Геннадий Сарафанов болгаш Лев Демин олар самолёттан дүжүп келгеш, космоска кылган ажылдарын рапорттаан.

★ Космоска бир дугаарында четкен Юрий Алексеевич Гагарине тураскаагаан тураскаалдың Смоленск областың Гагарин хоорайында тургускан. Тураскаалды орус хоочум хоорайның төвүнде кылган. Космонавтың тураскаалының дөжээнге дирит чечектерни хоорайжылар салган.

★ Эрте-бурунгу Витебск ажыл-ишчи хоорай, дайынчы хоорай бодунуң тургустунганының 1000 чыл оюн тавырыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын өзүгаар Күш-ажылдың Кызыл Тук орденни-биле шаңнаткан. Аңаа тураскаагаан дуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ниң Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг кедүрүүшкүнбиле соңгаан.

КҮҮСЕТКЕН

Житомир областың ажылишчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң плиптирлерин амыдыралга күүседип, эр ажылының продуктуларын будүрерин болгаш белеткээрин ковуделири-дээш бүгү-ниилел социалистиг чарыжыга киришкеш, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүрген, дүжүт ажаап алырын организастыг эртиргеш, күрүмеге тараа садарының планнарын ажыр күүсеткен. Күрүмеге тараа садарын уламчылап турар.

Областың тараажыларының дүжүт ажаап алырынга болгаш тараа соөртүлгезинге үлетпүр будүрүлгелериниң, транспорт болгаш белеткел организацияларының коллективтери улуг дузаны чедиргеп.

Өөредилге чылына белен

ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕЖЕ ШИЛЧИИРИНИҢ ШИИТПИРЛИГ ЧЫЛЫ

Даарта бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле деңгээминиринге чаа өөредилге чылы эгелээр. Өөредилге чылынның эгезин бүгү совет улуска ворушкулуг улуг байырлал болуп берген. 80 миллион ажыг совет хамаатылар школаларга, училищелерге, техникумнарга болгаш институттарга өөренир. Улус өөредилгезиниң ол хире улуг хемчээлин аскө кайдыг-даа чурттаң тыппас бис. Ниити билиг школаларынга бежен миллион хире уруглар өөренир.

Совет Эвилелиниң ажы-дүжүмө өг-бүлезиниң составынга бантаап киргенден бээр эрткен 30 чылдар Тываның бүгү талазыг хөгжүлдезинге чечектелишкинниң чылдары болган. Ылаңгыя улус өөредилгезиниң базымнары делгеп. Тываның девискээринде ниити билигниг 170 ажыг школалары, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери, профессионал-техниктиг училищелер ажылдап турар. 1974—75 өөредилге чылында чаа дээди өөредилге чери—Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалы база ажыттынган. Ам аңаа чүс соңдар, кыстар чаа өөредилге чылын эгелээр.

Улус өөредилгезиниң бүгү талазыг хөгжүлдези Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кичээнгейинин төвүнге туруп келген. Партияның XXIV съездизи бистиң чуртувуска аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин тоску беш чылда бүрүн боттандырарының улуг программазын саналган. 1974—75 өөредилге чылы—ук соруглганы боттандырарының совлгу шиитпирлиг өөредилге чылы.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилге өөредилге-кижизидилге ажылын улам сайзырангайтыдарын, уругларны ниитизе ажыктыг ажыл-херектерге идепкейлиг белеткизирин көрүп турар. Республиканың улус өөредилге ажылдакчылары эрткен чылдарда партия, совет органнарның удуртулгазы болгаш деткимчези-биле хей ажылдарны кылган. Школаларның материалдыг базазы чылдан чылче экижип олурар. Тоску беш чылдың эрткен үш чылдарында 4,5 муң олуттуг школа башкынарын түткан. Дөрт муң ажыг башкы кадрларның 62 хуузу дээди болгаш дээспаан дээди эртеминиг.

1973—74 өөредилге чылында бистиң республиканда тос школа, муң ажыг класстар чүс хуу өөредилгенни чедип алган. Наш хонук бурунгаар эрткен республиканың башкыларының августа чөвүлел хуралдары тус-тус коллективтерниң ажылынга үнелелди берип, мурнакчыларның эрга-дуржулгазын тарадып, нептереткишаан, чаа өөредилге чылында шиитпирлээр айтырыгларны тодараткан.

Бүгү-ниитиниң сес чыл өөредилгезиниң Хөйлузун бүрүн боттандырбайн туруп, ортумак өөредилгеже шилчилгени берге. Бистиң республиканың улус өөредилге норгузугларын РСФСР-ниң ниити норгузугларынаан ырапта хөшүдап турар. РСФСР-де өөредилгениң ниити деңнели 98 хуу турда, бисте чүгле 95,6 хуу. Эртнем өөредилге чылында 2560 өөренинчи натап олурган. Сес класс дооруп турарларның хуузу РСФСР-де 92 чедип турда, бистиң республикада чүгле 75,6 хуу. Республиканың Барылың-Хемчик, Тес-Хем, Тожу дээш аскө-даа чамдык районнарында ук норгузугуг торгунум чавыс.

«Аныяктарны бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгеже шилчидерин дөвзар болгаш ниити билигниг ортумак школазын улам сайзырангайтыдар хемчеглер дутайында» СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң декталының амыдыралга бүрүн боттанылгазы аззаш күжениишкинниг ажылдавры республиканың улус өөредилге органнарының, школа коллективтериниң чугула сорулгазы. Чер-черде партия, совет, комсомол органнары үстүнде херекке боттуг дузаны көргүзер үнүүлүг. Социал-политиктиг чугула айтырыг — бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгеже шилчилге шаң ынчан амыдырала чедиишкинниг боттаныр.

Чаа өөредилге чылы-биле!

Бөгүн—Нефть, газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хүнү

ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ТЕМПИЛЕРИ

СЭКП-ниң XXIV съездизиге демдеглээнии әгүгаар алырга, тоску беш чылда «газ тывыжымың кайгамчык улут немей өзүлдези кол-ла иургулаймында Оренбург областа, Коми АССР-де, Тюмень областа, а ол ышкаш Узбек болгаш Туркмен эвилелдешкен республикаларда газ-биле кедергей байлак чаа черлерни шиңгээлеп алырының күселиг-биле чедип алыр. Ол газ байлактыг черлер чүрттүң газ-биле хандырылгазының эң улуг базаларыл болу бээр.

Партияның даалгазын газ индустриязының ажыл-ишчилери 1974 чылда канчаар күүседип турарының дугайын чүтээлээн бээрин газ үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы Е. С. КОРШУНОВТАН СЭТА-ның корреспондентизи дилээн:

— Газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профессионал байырлалының мрак мурнунда-ла бистиң хей муң кижилиг коллектививистиң амыдыралынга өөрүшкүлүг болуушкун болган. Оренбургтуң газ комплексизиниң бирги эзлээзиниң тудуу доозугаа болгаш төлевилел күүзүү чедиишкининг шиңгээттиниң алдынган. Бүдүрүлгечилер, эртемденнер, хей-ниитилелер боттарының салымышкымны киирген күш-ажылчы кайгамчык тиилелге чедип алдынган. Оренбург комплексизи ам чыл бүрү 15 миллиард кубометр газты, 500 муң ажыт тонна сераны, миллион тонна ажыг конденсатты берип шыдаар.

Оны чедип алыр соруулга-биле газ байлактыг черлерде ажыглалдың 150 чүгаа скважиналарын өрүмнээң, газты бир деминг белеткээринииң үш установказын тутказ, оске-даа тывыш объектилерни ажыглалда киирген. Оон ангыда, газ сайзырадыл ажылдан шыдыр заводту, Оренбург—Заин ГРЭС аразының болгаш Оренбург — Куйбышев аразының магистралдыг коолай дамчыдыкчыларын Оренбург-Салават аразының ийи конденсат дамчыдылгазын, одалга-биле ажылдаар электростанцияны ажыглалда киирген. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында көрдүмген эң чугула улус ажыл-агыйжы объектилии ажыглалда киирген үчүге тудугжуларның болгаш ажыглакчыларның эрес-шудургу ажылының түңнели эвес, харын чүрттүң одалгаэвергетика балансызын улам экижидерииге хамаарыштыр Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаагай сагыш салып турарының база түңнели болур.

Оренбург комплексизинден ангыда, ам газ магистралдарының четкизинче Тюмень областың болгаш Туркменияның мурнуу-чөөн талазының магалыг газ байлактарлыг черлерии улаа киирип турар. Ам бүгү газ дамчыдылгаларының узун дургу 90 муң чыгаа километр. 1974 чылдың ажыглалга киирер эң чугула тудугларының бирээзи болур Сибирь—Москва магистралының үлүг-хуузунга ол демчээлдиң муң ажыг километри онаажыр.

Ол газтыг уннуң бажы Тюмень областың соңгу талазында байлак нефтилиг черлерден эгелээн. Адыглыг оруулдан он үш областарның болгаш автономнуг республикаларның хоорайларын базы суурларын таварты оон узун дурту үш муң ажыг километр болур. Ынчангаш Сибирь — Москва магистралы кедергей элбек газтың дамчыдылгазы деп адап турары таварылга эвес.

Эгээртинмес байлактарлыг Сибирь чүрттүң Европа кезээче бодунуң газ байлактыг черлериниен миллиард-миллиард кубометр «ак-көк одаар чүүлдү» чорудуп берген. Тюменьниң газын Пермь болгаш Ижевск, Казань болгаш Чебоксары, Горький болгаш оске-даа хоорайлар алган. Газ дамчыдылгазы удавас Москвага чеде бээр.

Сибирь—Москва магистралының тудуун ой-шаанда доозары, Оренбургтуң газ комплексизиниң бирги эзлээзиниң төлевилел күүзүзүн болгаш газ бээр оске-даа черлерни ажыглалга киирери болгаш шиңгээлээп алыры, а ол ышкаш чаа техника болгаш технология, газ тывыжының ажылдарын, продукцияны сайзырадыл ажыллап ылырын болгаш сөөртүрүн эки төпчүдери болгаш автоматчыдары 1974 чылда чүртка газ тывыжын 21-22 миллиард кубометр көвүдедир арганы бээр. Ынчаарга бо чылын Совет Эвилелиниге барык 260 миллиард кубометр «ак-көк одаар чүүлдү» тыпкан турар.

— Беш чылдың тодаралыкчы чылының сес айларының ажылының түңнелдеря газ индустриязының ажыл-ишчилери оларның мурнунда салдыган соруулгаларны чедиишкининг күүседип турарының дугайын чугаалаан турар—деп, Е. С. Коршунов чугаалаан. — Газ продукцияны тыварының, сайзырадыл ажылдап ылырының, сөөртүрүнүң болгаш сайгарарының планы ажыр күүсетиигеи. Үлетпүр продукцияның немей өзүлдези 16 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чыл онаалдазында көрдүмген 6,5 хуунуң орнумга барык 8 хуу немей өскен.

Беш чылдың тодарадыкчы чылының чедиишкиннери газ байлактарлыг чаа черлерни дилеп, скважиналарны өрүмнеп, тывыш черлерни эдиктирип, одаар чүүлдү казып, сайзырадыл ажылдап, сөөртүп турар кижилерниң чогаадыкчы, эрес-шудургу ажыл-ишчиниң түңнелиниге чедип алдынган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары — өрүмнекчи мастер Д. И. Свенковуң болгаш машинист Д. А. Нечинскийиниң, а ол ышкаш эдиктирикчи В. В. Дяниленың, газ тывыжымың оператору П. Т. Турың болгаш олөрниң хей-хей эштериниге күш-ажылы газчыларның мурнунга партияның салган соруулгаларын бүзүрелдиг күүсединиинең үндезини болур. 1974 чылда социалистиг чарышты калбак бептереткеш, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары күрүне планын хуусаа бетинде күүседириниче адырның бүгү ажыл-ишчилерин боттарының үлегер-чижээ-биле соруук киирип турар.

Оренбургтуң газ комплексизиниң баштайгы эзлээзиниң тургузукчуларынга СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байыры чүгле оренбургжуларның кайгамчык улут өөрүшкүзүн хайыктырган эвес, харын чүрттүң газ үлетпүрүнүң партия биле чазактың чылыг сөстеринге соруук киирген бүгү ажылдакчылары айна күш-ажылчы чаа чедиишкиннери-биле харылааларын, чүртка эвээш чарыгаалдарлыг, улам хей, эки шынарлыг продукцияны бээрин, ынчангаш 1974 чылды болгаш янитээзибиле бүгү беш чылды төлептиг доозарын шиитпирлээрин түңнелинде чугаалаксаан ийик мен деп, министрниң оралакчызы демдеглээн.

БЛИСТИҢ ЧҮРТЭВИСТЕ

ЧҮРТТА БИР-ЛЕ ДУГААР

Троицкиде (Челябинск область) чоокта чаа ажыглалда киирген ГРЭС-ииде 500 муң киловатт күчүлүг энергия агрегадың төлевилел кеан долу күчүзүнге чедир ажылдаткан. Ол болза, Экбастузтуң чиик өртектиг хөмүр-дажы-биле ажыладаар кылдыган болгаш чүртта бир-ле дугаар ол хире күчүлүг агрегат боон турар.

ДЕМИР-ОРУКТУҢ БАШТАЙГЫ КИЛОМЕТРИ

Амурнуң сөң талакы эриинде Пивань дээр станцияга чедкр шөйлүң чорудар ужурлуг демир-орук кезиниң баштайгы километрин салып доозулкаан. Ол дээрге, Байкал—Амур аразының демир-орууның чөвүн уунда эң-не ырак черээ боон турар. Оон узуну —алды километр болур. Ынчалза-даа ол дээрге, эң-не берге километрлер. Тудугжулар бир миллион ажыг кубометр довурактыг казар ужурлуг.

«СИБИРЯКТАРНЫҢ» ЧАА АДРЕСТЕРИ

«Дальсельмаш» заводу Казахстанның рис ажаан алышкынынга кидиин белеткеиип турар ажыл-агыйларынга «Сибиряк» дээр дыка хей комбайнарны чүдүрүп өөрүткен. Ол ышкаш Ортаакы Азияже болгаш Украммаже база-ла рис ажаан алыр комбайнарны чорудуп турар.

СӨӨЛГҮ ҮЕ-ЧАДАЗЫНДА КЕЛГЕН

Белоруссияда ам тараа болгаш тарва-бобы культураларын чүгле чаңгыс миллион гектардан ажаан алыры арткан.

Дыка хей ажыл-агыйлар тараа ажаан алышкынын бодунуунга доозупкаш, эң-не мергежилдиг механизаторларны бслгаш машина-техниканы кожаларынче ажылдадып чорудуп турар. Механизаторлар ростовчуларның патриоттуг санавын деткивишаан ажаан адыышкында бүгү-ле машина-техниканың үзүк-соксаал чокка, эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип ап турарлар. Моон мурнунда бир хүн дургузунда бастырып турган рекорд дээн 8000—1000 центнер ам—мурнзакчы комбайнерлериң аиаа-ла нормаа-чижээ болу берген.

«АК АЛДЫННЫҢ» ШАЛЫПКЫН АЖААЛДАЗЫ

Таджикистанның белеткел черлериие бирги сорттуң 25 муң тонна хөвеци дужаатгыган. Ол дээрге, эрткен чылдың бо үезиниг дужаатгыганындан үш катап хей-дүр.

ШӨЛДЕРДЕ — АНДАРЫКЧЫ ЗВЕНОЛАР

Алтайның механизаторлары 700 муң гектар аңгысты андарган. Амгы үеде шөлдерде дөрт муң илчирбе дугуйлуг трактор ажылдап турар. Аңгысты звеңслзар арга-биле чарып турар. Звено санында-ла—чер андарар дериг-хереклерлиг дөрт-беш трактор бар. Ындыг арга агрегаттарның хонукта үзүк-соксаал чокка ажылдаарынга болгаш техниктиг хандырылгазынга дыка таарымчалыг. Дыка хей механизаторлар нормаларны ийи-үш катап ажыр күүседип турар.

ҮШКҮ МИЛЛИОН ТОННА

Оренбург областың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге үшкү миллион тонна тараанны садып эгелээн. Сорочинское, Оренбургское, Новосергиевок болгаш оске-даа районнарның ажыл-агыйлары тараа культураларын дыка шалыпкын ажаан ап турар.

(СЭТА-ның корреспондентилериниң медээлеринден).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГ

Енисей пароходствозуның Кызылда пассажирлер болгаш чүк дажыглаар район эргелиниин судноларны хүнүүн-не Бии-Хемниң унуп дургаар чүк сөөртүлгенин үүктелдирбейн турар. Ыраакы Тожуның ажыл-ишчилериниге эргежок чүгула барааннарны, чүүктерни одаар чедирип, оон ыяш салдадың бадырын турар. Хемчилер бо чылын салдадышкыны планын хуусаалыннан 15 хонук бурунгаар, октябрь 5-те доозар дең бедиткен хүлээлгени алганнар.

Ааспан сөөлгүде одаар ол болуп турар: май айның планын коллектив 118,8 хуу, июньнүн—124,7 хуу, июль айның планын—129,7 хуу боттандырган. Эрткен чартык чылда чүк сөөртүрүмүн болгаш пассажирлер дажыглаарының талазы-биле боттарыга алган социалистиг хүлээлтелин алдарлыы-биле ажыр күүседип, СЭКП Кызыл хооркомунун болгаш хооркүүскомнун шилчир Кызыл тугун райэргелеп чаалап алган.

Эрткен чылын июньда ыяш белеткелчилериниң буруузубиле салдадырынга белеткеп каан ыяш чок турганындан ол ажыл багай чорун келген болза, бо чылын ыяш кезикчилери хемчилер-биле дең-ниг ажылдаан. Ырбаңдан ыяш салдадып бадырарынга болгаш Кызылдан чүк дажыглаарынга июнь айның аягаар-бойдузу улуг шаптыктарлыг болган. Ынчалза-даа судно башкарыкчылары үени-даа, оруунга таварлып турглаап Чергелергедаа торулбайн ажылдап келген. Чижээ, бо чылын июньда Хүт ужарында судноар эртирер канаттың дүрер өзээ үерге алыскан. Ынчангаш судноарның оон эртери дыка бергеден турган. Ынчан сугжулар боттарының дидим чоруу-биле ол берге байлалды ажып эрткеннер. Ол айда судноар башкарыкчылары боттарының чүк сөөртүр планныг онаалдазын ажыр боттандырып, ооал-ондак чок ажылдаан. Енисейниң хем пароходствозунда МБВ-213 деп судноиуң капитан-механиги М. А. Ашак-оол шаңналдыг черге четкен. Ол экипаж чангыс-даа анаа турушкунга таварышпаан.

Капитан-механик С. С. Ромилов уе участоктуң тургустурганындан бээр ажылдап турар-кижилериниң бирээзи. Ол Енисейниң ийи билир болгаш бодунуң дагыиган ажылынга харыысалгалыг. Оон дузалакчызы Н. Колупаев мотористен механик чедир деп-паан. Бо экипаж нефть продуктуларын сөөртүр талазы-биле эжиндириишкин планын августуң 6-да бүрүн доозкан болгаш амгы үеде тоску бет ыяштың сөөлгү чылының үүүнге киириштир ажылдап турар.

Капитан-механик П. В. Марковтуң башкарганы МБВ-178 деп теплоходтуң экипажы бажы-да олярдан дузак чок ажылдап турар. Ол экипаж комсомолчу-аныяктарлыы. Июль айда олар бедик көргүзүглүг ажыллааннар.

Чеди айларның түңнелии үндүрерге бирги черде база катап М. А. Ашак-оолдуң, а оон дараазындагы черни МБВ-231 деп теплоходтуң А. С. Петровка удурткан экипажы эзлээн.

Амгы үеде судноларның капитаннары ажиндириишкин планын күүседипкеинин эргелеелге рапорттап эгелээн. Оларның аразында капитан-механик А. Н. Шугие, Ю. С. Коноиыхин олар база бар. Ындыг экипаждар бо хүннерде планнан ажыр чүк сөөртүп чоруп турарлар.

Бо чайгы ажиндириишкин үезинде судноларның анаа турушкунга таварышыр чорун болгаш ажиндириишкин үезинде техниктиг ажаалга кылыры эрткен чылдынган дыка кызырылганын айытса чогуур. Оон ачызында флот ажиндириишкин үезинде үүктел чок ажылдаар аргалыг болган. Суг хенертен сыыган, судноар башкарыкчыларынга таарымча чок байдалды тургуза берген бо хүннерде безип бистиң хемчилеривис боттарының мурнунда тургустуунган соруулганы хүүсаа бетинде боттандырып шыдаар дээрзинге бүүүредиглер.

В. ГУРКИН.

Азербайджанның «Азморнефтестрой» тресте Минахмед Яркуловтуң удурткан бригадазы кажан-даа туруп корбээн улуг блокту эптеп, доозуп турар. Ол 32 каът бажың-биле дединиир болгаш 250 хире тонна аар деңзилиг. Ону барык үш муң дорбелчин метр шөлдүг кылымал ортулукту тургузарынга ажыглаары-биле Каспий далайның дүвүнче дүжүрүп киирер ужурлуг. Нефтиные Камни дээр хоорайжыгаштаи чырык эвеске тургузар ол кылымал ортулукка нефть шинчилээр дериг-хереклеларни турглзар.

Солагай талазында чурукта М. Яркуловтуң бригадазының кежигүннери (солагай талазындаи) Георгий Кераносин, Анатолий Герасимов, Дмитрий Сапачев биле Абубекир Мамедов.

Белорус ССР-де Торжок-Минск-Ивацевич аразының газ дамчыдар хоорза тудуу чорун турар. Ол ажылды Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Шекингаз тудуг» трезм кылып турар.

Аланда чурукта тудугиуң № 7 участогунда хоорзаларны чүдүрүп чорудуп турары.

В. ПАЩЕНКО биле М. МИНКОВИЧИНИҢ фотолары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

АК-КӨК ОДАЛГА ТЫВАДА

Газты ак-көк одалга дээрге ажылчы чоннарның амыдыралчы чаагай чорууи бедидер деп улуг соруулгаларны салган партиниң XXIV съездизиниң шиитпирлериниге дүгжүп турар улустуң амыдыралчы негелдезиниге дүүшкен чугула айтыыр. Ынчангаш Тываның газчылары амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларынга хамаарыжып турар—деп, Александр Фатеевич беседазын эгелээн. Амгы үеде бистеи газ хандырылгазын херек кырында чүгле Тожу биле Монгүн-Тайга районнар болгаш Кызыл хоорай Советиниң Кунгуртуг суур ядыйбайн турар. Оске черлерде эвээш-биче-даа бол. газ платаларын тургускулаан.

Газчыдылга талазы-биле эки хандырыгтыган районнарга Таңдыны, Каа-Хемни болгаш Бии-Хемни хамаарыштырын болур. Ындыгын Бии-Хемниң чурттакчыларының 86,7 хуузу газчыдылганы алган болуп турар. Анга чедир бистиң эргелелдиң дөрт районда райгаз контораларын тургускулаан. Оон иштинде Барыын-Хемчиктиң райгаз конторазы районнар аразының болуп, Бай-Тайганы, Ак-Довурак хоорайны болгаан ол районнуң бодун харыылап турар. Газ платаларлыг чурттакчыларның техниктиг хандырылгазын харыылаар автоматтыг диспетчер албаның база тургускулаан.

— Алызында баргаш Тываның бүгү-ле чурттакчылыг черлерин бистиң эргелелдиң газчылары хандыра бээри чугаажок— деп, начальник бистиң айтырымывыска оон улай харылаан.—Барыын талакы болгаш мурнуу районнарныц чурттакчыларын четче газчыдылгага хаара тудуп шыдаайн турарывыс бистиң буруузувыс ышес болуп турарын борта холбаштыр демдеглеп каап көрейн. Биске болза газ платаларны хей-ле чурттакчыларга тургускан тудум улам эки, ону бүрүм хандырып шыдаар арга бүдүрүлге эргелелинде бар. Хамык үшүр тус черлерде, ылаңгыя ажыл-агыйларның боттарында (кодаа черлерде) партия, совет, ажыл-агый органнарының талазындан чурттакчыларның ортузунга газтың ажык-дузазының дуглаймда таймылбыр ажылын кылбайн турарында. Бистиң боттарывыстың ындыг таймылбыр ажылы кылыр арга-шинээвис чок, бердиигеи штат-биле чүгле газтыг чурттакчыларны хандырарын харагаазарынга өйлежип турар бис. Байырлал таварышыр ындыг янзыныг хомудай чугаалаары ажчыг-ла ыйнаан. Ынчалза-даа чугаа кадында ону демдеглеп кагбас арга чок. Чижээ, газ баллонарын чедирериие кандыг-даа улуг шаптыкташкын турбаан дег, Таңды болгаш Бии-Хемден тудаан черн чок Улуг-Хем районну ап көрээлп. Ында чурттакчыларның чүгле 20 хуузу газчыдылгага хаара туттунган, азы ырак район Тес-Хемниидеи дора.

Эрткен чартык чылда Сарыг-Сепгин райгаз конторазы (начальныгы Т. А. Чигарских) планныг онаалдазын эрестиг күүсеткеи. Планныг даалгазын күүсетпейн барган Кызыл-Мажалыктың конторазындан ангыда, эргелелиниң боду болгаш райгаз конторалары шупту газ-биле чурттакчы чонну хандырарының планныг онаалдаларын бүрүн күүседип келген.

Бүдүрүлге бүрүзүнде дег, «Тыва газ» бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчыларының аразында мурнакчылар эвээш эвес. Чурттакчыларга газты ажыглаарын тайылбырлап, таныштырар, газ плиталарны, баллонарны кадагалаарын, сеитаәрин харылаап турар слесарь-профилактиктериниң Зоя Бабушкинага удурткан бригадазының кежигүннери ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле коллективтиң хүндүтелиин чаалап алган. Автоматтыг диспетчер албаның ажылдакчылары Е. А. Новиков, П. Е. Дроздова, А. Р. Неволин составтыг ээлчегин бо байырлал хүнүнде мактап демдеглезе чогуур. Пропан-газ дажыглаар тускай автомашиналар чолаачыларының бистиң хереглекчилеривисти газтыг баллонар-биле үзүктелиишкин чокка хандырарынга ролю улуг дээрзи билдингир. Биске газты чүгле республикадан дашкаар киир сөөртүп ажыглаардан оске арга чок болганда индыг ажылдакчыларның орта киирип турар үлүү улуг. Эргелелдиң мурнакчы чолаачылары Л. В. Семерин, Л. Г. Филатов, И. Т. Ходырев болгаш оскелериниң-даа шалыпчы ажыл-ижии байырлалды таварыштыр онзалап демдеглээри чугула. Ол пропанавозтар чолаачылары эштериниң буруузу-биле газты бистиң базазывска чедирип экеп алыры-даа, хереглекчилерге тарадыры-даа саадаан таварылга турун корбээи—деп, Александр Фатеевич беседазының төнчүүнде демдеглээн, республиканың газ ажылдакчыларының байырлалын таварыштыр оларга улам улуг чедиишкиннерии күзээн.

ЧЫЛГЫНЫ ӨСТҮРЕР

Шаг шаандан бээр тыва улус чылгы малды кончуг үнелеп, оон ажык-дузазын көрүп келген. Ырак-узак оруктарга, кажеринге, тыттар күшке дээш аътты янзы-бүрү ажылдарга ажыглап чораан.

Ындыг турбуже, чылгы малдың ажыктыын сөөлгү үеде үзүт херекте албайн барганы хомудаичыт. Ажылчын аътгарыны шанак-тергеге ажыглап, ажыл-агыйларның иштики хереглелиниге ажыглаары сөөлгү үеде үүтүндүрүп бар чыдар. Оон кадында ажыл-агыйларда автомашиналар аът шанаанын чүүгү четпес мал чеми сөөртүп алган чорун тургулаарын бо-ла көөр бис. Салыг четкиринден чаңгыс аът дерип алыр черге, шанак, хомут дээш оске-даа хереклелерни садып алыры берглээн. Ол хереклелерни ажыл-агыйлар чагывайн-даа турарлар. Ажылчын аътгарының күжүн четче ажыглап, оларны иштики ажылларга, транспортка хереглээр болза, автомашиналарның ындыг чиик чүк сөөртүп алган чорун турары эвээшээр ужурлуг.

Чылгы малдың өзүлдезиниң темпизи база-ла дыка куду. 1961 чылда республиканың бүгү ажыл-агыйларында 34,3 муң баш чылгы мал турган болза, 1974 чылдың январь 1-де 29,5 муң баш азы 4800 баш кудулаан. Чүгле 1973 чылдың дургузунда чылгы малдың саны иитти республикага 1315 башка кудулаан. Моон алгаш көөрге, чылгының саны чыл келген тудум-на кудулап турар. 1972 чылдаазы-биле 1973 чылдаазын деңнээрге Тее-Хем районда чылгы мал 590 ажыг башка өскен, а оске районнарда база кудулаан.

Чылгы малдың баш санының иитти өзүлдезиниң кудулаи турар чылдагаапты чүдеп?

Чылгы малды ажыл-агыйларда кандыг-даа система чокка ажыглап, оларның эдерхилгезин шын организастаайн олче кандыг-даа сагыш салбайн турар. База кайы хамаан чокка тотчегзеп, ажыл-агыйларның иштики хереглелиниге эмин арттир хойну чарыгдап турар. Ол ышкаш аныяк болгаш төрүүр улуг белерни кандыг-даа бракгаашкын септээрии харылаап турар слесарь-профилактиктериниң Зоя Бабушкинага удурткан бригадазының кежигүнери ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле коллективтиң хүндүтелиин чаалап алган. Автоматтыг диспетчер албаның ажылдакчылары Е. А. Новиков, П. Е. Дроздова, А. Р. Неволин составтыг ээлчегин бо байырлал хүнүнде мактап демдеглезе чогуур. Пропан-газ дажыглаар тускай автомашиналар чолаачыларының бистиң хереглекчилеривисти газтыг баллонар-биле үзүктелиишкин чокка хандырарынга ролю улуг дээрзи билдингир. Биске газты чүгле республикадан дашкаар киир сөөртүп ажыглаардан оске арга чок болганда индыг ажылдакчыларның орта киирип турар үлүү улуг. Эргелелдиң мурнакчы чолаачылары Л. В. Семерин, Л. Г. Филатов, И. Т. Ходырев болгаш оскелериниң-даа шалыпчы ажыл-ижии байырлалды таварыштыр онзалап демдеглээри чугула. Ол пропанавозтар чолаачылары эштериниң буруузу-биле газты бистиң базазывска чедирип экеп алыры-даа, хереглекчилерге тарадыры-даа саадаан таварылга турун корбээи—деп, Александр Фатеевич беседазының төнчүүнде демдеглээн, республиканың газ ажылдакчыларының байырлалын таварыштыр оларга улам улуг чедиишкиннерии күзээн.

Республиканың уксаажыдылга бүдүрүлге эргелелди чылгы малдың уксаазын экижидериниче ажылды чорутпайн келген. Уксааны экижидерии кайы-даа угланышкынга чорудуп болур арга бар. Республиканың ажыл-агыйларында тергелээр-шанактаар, аар чүк сөөртүр болгаш черманнаар-даа уксаалыг аскырлар хей. Ол аскырларны ажыглап тургаш, Тываның теп районнарыиың кайы-бир ажыл-агыйынга чедер азы маннаар аътгар өстүрер айтырыгны шиитпирлээри чугула деп болаар мен.

Х. ЧЫМБА,
зоотехник.

Беш инек ийистээн

Дуржулга станциязында төп сүт-бараан фермазынга кежээки саалда үезинде бардывыс. Зоотехник Н. К. Чооду бистиң эвилең хүлээп ап, фермаиың ажылы-биле таныштырып, девискээрии сонуургатты. Фермада 700 инек барын, хүнде-ле 5 тонна сүттү бүдүрүп, оон 4 тонна 800 килограммны сүт заводунче чорудуп, ускуруг 3,9 хуу чедип турарын ол аныяк зоотехник сеткиа хаиып чугаалаан.

Дошкун болгаш чөрүү инекти мыйыстапкан, ону инек аразындан ушта чедерии ораалдашкан кижиниң чаныига бардывыс. Чолдаксымаар, шалып тудумгур ол эш, дерии чоп-пушаан, бисче көрнүп келзе-ле чуруун Хүндүлел самбызразындан көргенивис Эрээ Бүлүүмович Оюн болду. Аңаа дузалашкаш, ол инекти тарыыр станокка эккеп баглаптывыс.

Дуржулга станциязының инек тарып боозадырынга мергежээн улуг техниги Елена Павловна Крайнованың үнелели-биле алырга: «Эрээ Бүлүүнович мээң оң холум, идегелдиг дузалакчым. Ол бо чылын 64 харлаан, бүгү назынында малчыннап келген ирей. Бо ажылга 8 чыл болдум, а оон-биле кады 5 чыл ажылдап келдивис».

Э. Б. Оюнуң тарып боозаткан инектериниң 97 хуузу чыл бүрү бызаалап турар, ону эртемденнер бедик көргүзүг кылдыр үнелеп келген. Демдеглезе чогуур база бир сөлүн чүве—оон тараан инектериниден, бо аразында 5 инек ийистээн, индыг таварылга ховар болгулаар.

О. КОРОДА.

Кужурлуг-Арыг · пунктузунда

«Ак-Туруг» совхозтуң Кужурлуг-Арыгда тарылга пунктузу бо чылын чогуур ойүнде септеткиниен, дерип кылганы багай эвес. Тарып боозадыр техник Зоя Дадарыкпайның ажылын база мактаар херек, оон тараан хоюның 85—95 хуузу чыл бүрү оолдап келген. Ол болза хойнуң база будурүкчүлериниң семис күштүүнде, тарылганы хынамчалыг чорутканында болур.

Ак-Туруг салбыр бо чылын 6000 хойну тарыыр планныг, а августуң сөөлгү дечадазында 2000 ажыг хойну тарыя боозаткан. Ол хүлээлгеге аныяк уруг Зоя Дадарыкпайның мергежээнии малчыннар үнелеп турар.

К. КОМБУ.

ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЧЫЛЫ, ЭКИИ!

Бирги классчылар. Даарта баштайгы кичээл. Өөрениринге бүгү-де чүве белеп: шомдептер саттынган. БИРГИ ЧУРУКТА: Монгуш Мерген Улут-Хемниң Торгалыг сес чыл школазының бирги класзынга өөренир. ИЯИГИ ЧУРУКТА: Даржаа Тимур база бирги классчы. Ол Кызылдың № 7 школазының бирги класзынга өөренир. ҮШКҮ ЧУРУКТА: баштайгы кичээлде, өрнем башкыларны боодал чечектер-биле утпууру эки чаңчыл.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

УРУГЛАР — ӨВРҮШКҮВҮС

Бистиң ог-бүлевис адаы уругну өөредип кижизидип турар, оларның улугларыы школаны доозупкан. Улут кызывыс Кызылдың башкы училищезин доозупкан, ам Ийи-Тал школазында башкылап турар. Оон бичези бо чылын ошку классты доозкан, ам Совет Армиязының хүрээлеңинче бар, оон артыкшыары Торгалыг сес чыл школазында өөренип турарлар. Бөгүн сентябрь бирээ. Даарта олар шаак школазынга баргаш, база кажап-да партаар артынга олурупкаш, өртем-билигниң далаймынче эжиндирип киргиттер.

Уругларның адазы база нези бис бодүүн ажылчыннар бис. Кайывыс-даа совхозтуң участок эвелегезинде ажылдап тур бис. Хүлээвейн иже дээш чүүлдүң-де чоруур боор-дур.

Магалыг үеде чүрттеп чоруур-дур бис. Өөредилге, өртем-билигже өрук ажык. Бодүүн колхозчуунуң, совхоз ажылчымының ажы-толу өртемден, инженер болган азы тудугчу, малчын-даа болгулаар. Кым чүү күзээр, соруглаар болдур, ол бүгүлер өөренип алыр-дыр. Улут уруувус башкы болурун күзеп чорааш. Анаа өөренгеш, ам чоонуң ажы-толүн өөредип чоруур. Ол дет аас-кежиин кайдаа! Бис база анаа чоргаарланыр бис. Ажы-төлүүстүң оруңкүүзү — бистиң оруңкүүвүс.

Өөредилге белеп эвес херек, ону кызымак чүүлүл-биле чедип алыр деп бодаар мен. Бир эвес кыспас чүве болза, хаңы билиг ам шыдаар бе? Бистиң уругларывысты өөредип турар башкыларга дуза херек. Оларның берге, харысаалгалыг ажылынга хамыдыпкан хайгаараачы болбас бис. Чүнү кылырыл ынчаш? Ажы-төлүүстүң өөредилгези дээш сагыш салыр аваар. Уругларны хайгаарал чок салыптар болза черле берге. Бистиң ог-бүле уругларың эки өөрениря дээш хире-шиа-биле кызыл-ла чоруур. Оолларывыс Саша, Олег, Мерген, уруувус Таня Торгалыг сес чыл школазында чүүле 4—5 демдектериг өөренип, чыдан-чыже мактанып турарлар. Улуг уругларывыс Надя болгаш Сергей база-ла чүүле 4—5 демдектиг өөренип, школазын доозкан. Ынчангаш бис уругларывыстың чедишкинниг өөрүүр бис.

Уруг-дарыгның эки өөредилгезиниң чылдагаанын өске адаже, эш-оол бо-ла айтыыр бергилээр чүве. Салым-чаванның төлдер ыяпкан-даа дишкилээр болгай. Салым-чаванга идегеп олурар болза чүү-даа бүтпес. Уругларның өөредилгезинче, чүүл-даа чурттуң оларның төлептиг кижилер боор өөүп доругарынче, ада-не бистер сагыш садбас болза, үре-түңнел чок деп бодаар мен.

Өөредилге херекселдери, ишкі-дептер хандырылгазы база оюн эртпес айтырыглар. Уруглар херек бүгү чүүлдерни тып берип хандырбышаан, ада-незиниң ол күшүн үнелеп билир кылдыр кижизидерин кызып чоруур бис.

Мазыл МОНГУШ.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Сентябрьның бири. Ол хүн совет кижи бүргүзүнүң, ог-бүле бүргүзүнүң байырлалы. А башкы кижиге сентябрь бири дээрге оон күш-ажылының, амыдыралчы чедишкиннериниң, сагыш-сеткилиниң дең-нел чок улуг байырлалы. Ол хүнден эгелеп башкының чаагай ажылынга чаа арын ажыттынар, бичии чаштарның кижизидилгези, өөредилгези дээш чаа дилээшкиннер эгелээр. Өөредилге чылының эгелээриниң мурнунда чаңчыл апаргаң август човүлел хураллары башкының чедишкинният ажылдаарынга чаа уткашынарны сиништирип, кол угланышкынны берип турар. Шак ындыг хуралларга мен бо чылын 38 дугаар олуржуп тур мен. Чыл санында август хуралларынга баргаш, чоонуң сайзыралы, улус өөредилгези дээш карак кызыл ажылдап турарларның одуруунда-лыр мен деп чүвеге чоргаарланып, чаа күш, анертээны немеп аар мен.

Тыва улустуң Совет Эвилелиниң улустарының акы-дүнма аг-бүлезинге эки тура-биле кирген төөгүлүг хүнүнден бээр 30 чыл болганын демдеглээр өөрүшкүүг байырладың бүдүүзүнде бо өөредилге чылының эгелеп турары — бистиң, школаның ажылындан онзагай күжениишкинни негеп турар. Бо үеэн чылдарда бистин республиканың хөгжүлдезинде кайы хире байлак аргалар тургузсунганын, моон соңгаар улам шаңкын хөгжүүрүнге делгем орукту ажыттанын хереченип турар. Совет эрге-чагырганың чылдары Тыванның культурлуг аян-шинчизин таныттынмас кылдыр өскертип, артем-билигниң, депшилгениң чурту болдурган. Бөгүнгү Совет Тыванын школалары бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилтенин айтырыгларын чедишкиннинг шинтпирлеп турары — оон хереченин. Шак ол чедишкиннерниң үндезини СЭКП-нин болгаш Совет чазактың улустуң чаагай ажылга сеткилгезин үлегерлиг доозуп, чаа өөредилге дерекселдерин хөйүү садып алган бис. Школаны чаа өөредилге чылынга белеткээринге шефтеривис, орук-тудуг эргелели улуг дузаны чедирип, өөредилге херекселдери садып алырынга үш мун рубльди үндүрүп берген. Ам школа, башкылар коллективи чаа соруглаларны садып алган ажылдап киришкен. Башкылар тематиктиг планнарын тургускулаан, чай дургузунда эргежок чугула литератураны тыптынып, көргүзүг болгаш үлелге материалдарын белеткеп алган. Эрткен өөредилге чылының түүнелдерин шинчыны сайгарган, чаа өөредилге чылында кол соруглаларны тургузар педагогиктиг човүлелге улуг чугаадан өөредилге чылы эгелээр.

Бо чылын бистиң коллектив өөреникчилерни өөредилгеже, эртемче сундулаашкынга бедик харысаалгалыг чоруукка кижизидеринин кол соруглазын чедип аары дээш ажылдаар. Ону чедип аарыбиле амгы үениң кичээлиниң методиказынче кол кичээнгейни угландырып, класстан дашкаар ажылды улам сайзыраңгайжыдарын башкылар даанган. База бир кол соруга — үстүкү класстың өөреникчилери-биле ажылды үндезинин-биле эде көрүп, олче кол кичээнгейни угландырар бис. Чүге дээрге, школада багай өөредилгелиг 6 өөреникчи шуптузу 8-10 классчарда боол турар. Үстүкү классчарның өөреникчилерин-биле ажылдың чаа девирлерин тып, кылыр ажылдарны амдан тодаратка бис.

Тускай болгүмнер, факультативтер, клубтарның, спортчу секцияларның ажылы, «Кызымаккай өөрен» деп радиосеминарлар бөттүг дузаны чедирер ужурлуг. Кичээлдээ өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың кол дээш — кичээлге хилис өрткен үе, а класстан дашкаар ажылга шаптыктаар хемчеглер чок болзун дээш онзагай кичээнгейни салыр бис. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды сайзыраңгайжыдарынга комсомол, пионер организацияларга боттарының үлүүн киирер.

Школада моон мурнунда чылдарда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды үлегерлиг тургузуп келген мурнакчы башкылар хөй. Ындыгларга К. И. Ярославцеваны, В. М. Оськинаны, Г. А. Ромашованы, М. А. Шукинаны, Л. В. Сальникованы, В. Е. Шестакованы болгаш оскелерни-даа хамаарыштырып болур. Чаа өөредилге чылында мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле нептередирип, ону башкы бүрүзүнүң чедээ болдурарын шинтпирлээн бис.

Бо чылын чаа өөредилге чылында чедишкиннинг ажылдаарының үндезинин болуп турар.

Бистин школаның башкылар коллективи Совет Тыванын алдарлыг юбилейинге төлептиг ужуражып, улус өөредилгезиниң мурнунда тургустунган күрүне соруглаарын шинтпирлээри дээш бир деминг ажылдаар.

Л. НОВИКОВА,
Кызылдың № 7 школазының директору, Тыва АССР-нин Дээди Соведиинин депутады.

Школа, ада-ие, хөй-ниити

ЧАҢГЫС УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Школага өөредилге-кижизидилге ажылының чедишкиннинг болуру хөй-ле чүүлдерден хамааражыр. Башкылаашкынның деңнели, методика ажылы, арга-дүржүлгэ солчулгазы, школаның бүтүн ажылынга контроль дээш оон-даа өске. Өг-бүле болгаш хөй-ниити-биле чогумчалыг харылзаачы тургузары, ылаңгыя оларның күжүнге даянып, чаңгыс угланышкынныг ажылдаары эки түңнелдерге чедирер.

Уругларны күш-ажылга чаңчыктырары ышкаш айтырыгларны кичээнгейге алган бис. Бистиң школаның школа чанының участогу шак ындыг ажылдың төөгү апарган. Уруглар анаа ажылдаарынга соңуургалдыг, ында үнген погаа аймаа, тараан чечектер, ранетка башкыларының удуртулгазы-биле уругларның шудургу ажылының түңнели.

Бистиң республикада элээн нептерелгей боол турар агитквартираларны дамчыштыр уругларның өөредилге-кижизидилгезин, чүрүм-сагылгазын ажыглаар, ону доктаамал хайгаараар, ол ышкаш ада-иелер оргузумга педагогика билиглерин пропагандалаар ажылды чорудуп болурунуң улуг аргалары бар. Торгалыг суурда херээжениер човүлелээ бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Херээжениер човүлелээ бодунуң ажылын суурнуң херээжениер активинге даянып чорудуп турар. Олар бүгү херээжениерин совхоз бүдүрүлгезиниң аңгы-аңгы адыраларынга идепкейлиг киириштирерин чедип ап турар. Хөй-ниити ажылдарынче, ол ышкаш массалыг хемчегдерже иелерни улам хаара тударын оларның ниити бидилиин бедидер, бодунга иегелеңиг, бот-харысаалгалыг чорукка чедирер. Олар үүле хүн бүрү ажылы-биле ойлыгаарланнайн, суурумуң, совхозунуң, районунуң ат-алдары дээш улам эки ажылдаксаар. Ылаңгыя массалыг хемчегдерге эң хөйү-биле киржир күзелдиглер. Бистиң суурда ындыг херээжениер хөй. Маңаа чүнү чугаалаксаан сен дизе ада-иениң эки үлегери уруглар кижизидилгезиниге үнелеп четпес чүүл болгай.

Чечектер делгелгези, амданныг аъш-чем, чараштыр даараан хеп-сын дээш маргылдаалар, конкурстар бо-ла эртер. Эң эки бажың дээш выпоелдерни база тыпсын турар бис. Херээжениер човүлелиниң бодунга кассалыг. Шаңнал-мактадарны оон үндүрүп турар.

Школа биле херээжениер човүлелиниң харылзаазы кандыг ниилиглиг? Чаа өөредилге чылы эгелээри-биле эң баштайгы башкыларның човүлел хуралынга совхозтуң удуртулгалары болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының төлөзлерин азы өскээр чугаалаарга активти чалап олурушкылаар. Аңаа школаның мурнунда соруглалар-биле оларны таныштырып, өөредилге чылының бүгү дургузунда дузалеткимчеңиң тодаргай, боттуг болуруне кичээнгейни угландырары чугула.

Бистиң суурда 18 агитквартира бар. Суурда агитатор башкылар чон ортузунга политикижизидилге ажылын чорударынга идепкейлиг киржип турар. Башкы бүрүзүн түскай микрорайонда бажыглаан. Ынчангаш агитатор башкы ол-ла микрорайонунга ажыл чорудар. Оон төөгү агитквартира. Башкыга бажыглаан болук бажыңнар бар микрорайон ол. Ол девискээрге бүгү-ниити өөредилгезиниң талазы-биле Хоойлуку боттандырарынга башкы дарыысалгалыг. Ажыл-биле чугаалаарга эртеп өөредилге чылында бистен школа каар чорук барып чок болган.

Херээжениер човүлелиниң өөредилге-кижизидилге сектору улуг ажылды чорудуп турар. Олар бүгү ажылды базала агитквартиралар дамчыштыр боттанныпар. Ынчаар кылыры чедде эптиг. Уруглардың өөредилгезиниң байдалы, корум-чуруму доктаамал хайгаарамга турар. Оон ажымда кижизидилгези берге уруглар-биле ажылдың база бо сектор актив-биле кадыг чорудар апаар.

Ада-ие комитединиң хуралын херээжениер човүлели-биле кадыг чыырга тазырымчалыг. Чугаалажып турар айтырыглар колдуунда бир угланышкынныг болгулаар.

Бистиң башкыларывыс Вера Алексеевна Кучум, Серин Кекеевна Хертек, Нина Ивановна Бардукова, Ирина Ивановна Смирнова херээжениер чоорумелиниң активчилери болуп берген. Библиотекарь Нина Егоровна Багренова, эмчи Татьяна Байкаловна Херпек база школа, ада-ие, хөй-ниити дең үш-буюнчуктуң ажылынга тодаргай үлүүн киирип турар.

Бо талазы-биле чорудуп турар ажылывыс ам-даа үреттүнелдиг, чедишкиннинг болуру дээш чаа өөредилге чылында база күжениишкинниг ажылдаар бис.

А. СЕРЕН,
Торгалыг сес чыл школазының директору.
Улут-Хем район.

БРАТИСЛАВАГА МИТИНГ

БРАТИСЛАВА. (СЭТА-ның тускай көрр). Братиславага улуг митинг болган. Митингини Словак национал тура хамыышкынының 30 чыл ооңга турасказаткан.

ЧКП ТК-ның Чиргине секретары Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүннери, ЧССР-ниң күрүне, хөй-ниити ажылдакчылары база СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречкога баштаткан совет партия-чазак делегациязы ол митингиге киришмен.

Митинг Словак национал тура хамыышкынга турасказалды амыдырының байырлыг ёзулалы-биле эгелээн. Уш турасказалды хоорайның төп шөлүнде тудуп тургускан. Ук турасказалды Г. Гусак амыткан.

Митингиге ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк сос алган. Тура хамыышкынга киришкеннериң эрес-маадырлыг чоруктарынга хүндүткелди, тура хамыышкынга Совет Эвилелиниң улуг дуза чедиргенин ол демдеглеп чугаалаан.

Митингиге СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизин В. В. Мацкевич база чүве чугаалаан.

„САДАР ЧИГИРИ ЧОК“

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияда кар кирип алганының түнелинде британ ортулуктарга «чигир чудуг» болу берген. Ук чурттуң «Ниити рынокка» киргениниң уламындан британ дем каттыштырылгазының чурттарындан чигир садар чердер-биле Великобританияның харылзаазы үзүлгеш, Европаның экономика каттыжышкынындан дуза эрээр ужурга таварышкан. Англия «Ниити рынокту» кежигүнү болган төлээде, оон чигир свёклазын бүдүрериң калбарыр эргези чок.

Англияның «Ниити рынокка» киргениниң түнелинде чидигленимишаан. Англияның аг-бүле эдлери херээжениер аъш-чем магазининеринге кире бээрге, «бөгүн садар чигир чок» деп каан чарладар турар. Магазин ажыттынарының ырак мурнунда манап турганнар харын чем-эреп болур. Садыг эдлери ындыг байдал бар апартаның ажыглаан, ол продуктуның өртээн ажок үлгаттыра каапкан. Ам бир килограмм хоюг чигир өртээ ийи катап аартай берген.

Англияның «Ниити рынокка» киргениниң түнелинде британ ортулуктарга «чигир чудуг» болу берген. Ук чурттуң «Ниити рынокка» киргениниң уламындан британ дем каттыштырылгазының чурттарындан чигир садар чердер-биле Великобританияның харылзаазы үзүлгеш, Европаның экономика каттыжышкынындан дуза эрээр ужурга таварышкан. Англия «Ниити рынокту» кежигүнү болган төлээде, оон чигир свёклазын бүдүрериң калбарыр эргези чок.

ДАШТЫКЫДА

АМЫДЫРАЛГА ЧУГУЛА ПОЛИТИКА

БОНН. (СЭТА). Делегейниң ийги дайынының эдлээнинден бээр 35 чыл болган ооңга холбаштыр Тайбыңның немец эвилелиниң директорады медеглел үндүрген. Ук медеглелде аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожахелбээ догуннаан, дем каттыштырып ажылдаарының политиказын уламчылаарының амыдыралга эргежок чугулазың онзалап айыткан. Ол политиканы боттандырарынга Совет Эвилелиниң болгаш Европаның оске-даа социалистиг чурттарының шылгарангай рольдуун ында демдеглээн.

Сөөлгү чылдарда ГФР биле социалистиг күрүнелерниң аразынга чарган кераа, дуржулгалар айыл чок чоруктуң болгаш дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырар политиканың чедишкиннинг болурунга улут дузаны чедирген. Европада догуннап турар кызыгаарларны чайгылыш чок деп көөр принципти оларда бүрүнү-биле бадыткаан деп медеглелде чугаалаан.

Оон-биле чергелештир делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырылдырарын шаптыктаарынга бүгү аргаларны ажыглап турар күштериниң ГФР-де идепкейлээнин Тайбыңның немец эвилели база демдеглээн.

Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарының, айыыл чок чоруктуң болгаш боттаарынга ажыктыг дем каттыштырып ажылдаарының политиказын боттандырары дээш демиселге ГФР-ниң депшилгелиг, тайбыңга ынак күштерин сырый каттыштырарының эргежок чугулазын медеглелде демдеглээн.

КҮРҮНЕНИҢ ИСТЕЛГЕЛЕР БЮРОЗУНУҢ НҮГҮЛ-ЧӨҢГЭЭЛЕРИНГЕ УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Күрүненің истелгелер бюрозунун ажыл-чорудулгазынга америк хөй-ниитиниң болгаш конгресстиг эң шыңгыы контролюн тургузарынче хамаалы эргелер дээш шимчээшкиннинг сураглыг ажылдакчылары Дж. Джексон биле А. Пуссен «Нью-Йорк таймс» солуннуң арынарындан кыйгырыг үндүрген.

Бүзүрелдиг барымдаалардан билдинип турарын ёзугаар алырга, күрүненин истелгелер бюрозу оске сагыш-сеткилдиг дирткен американнарга болгаш организацияларга удур дүржок дерзин хемчеглер алыр ажылы үргүлүү чорудуп турар деп, олар бижээн. Ук бюро аңаа негрлерниң, хамаалы эргелер дээш демиселчилер организацияларының «эвин бузар, бактап нүгүлдээш, оларны нейтрализастаар» соруланы салып турар деп чагаада чугаалаан.

Айтырыгның ужуру билдингир—ындыг үүлгедиглерни ниитилелге айыылдыг деп саналар үе келген деп, Джексон биле Пессен айыткан. Күрүненин истелгелер бюрозунуң ажыл-чорудулгазын эң шыңгы контрольдуг болдурган турарын хөй-ниити болгаш конгресс негевес болза, бистя кижи бүгүдезиниң хамаалы эргелеринге ондактыг айыыл турар деп, олар демдеглээн.

Профэвилелдериниң шиитпирлии

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның эң улуг профэвилел каттыжышкынналары Бүгү-ниити күш-ажыл конференциязы болгаш Францияның демократтыг күш-ажыл конференциязы ажылчы чонналрның хөөйлу ёзугаар эргелерин камгалаар демиселге профэвилел чаңгыс эвин моон сөңгаар-даа бижыглаар шиитпирлиин медеглээн. Ону ол ийи каттыжышкынның делегациялар ужуражышкымының түңнелдериниң дугайында дыңнадыгда чугаалаан.

Францияда акша үнезиниң кудулаарының сөңсавайн турары француз ажыл-ишчилерниң байдалынга хамыктың мурнунда уршуутуг бөөп турар. Чуртта ажыя тыппастаннарның саны нөвүдөп, амыдаарының байдалы ургүлүү баксырап турар деп, дыңнадыгда демдеглээн.

УЖУДУУШКУННАР КАТАП ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның ужар чүүлүнүң ТАП компаниязының чамдык албан-хаакчыларының ажыл сөңсатканының түңнелинде ук компаниянын самолёттарының доктаамал аргыжылга ужудуушкуннарын тур сөңсаткан. Ам ук самолёттар ужудуушкуннуң катап эгелей берген.

ТАП-тың бүгү албан-хаакчыларының төлөлекчилери болур кандыг-даа барымдаазы чок кижилер болугаежин алгаш, ол ажыл сөңсадыышкынын организастаан деп, Португалияның премьер-министри Васко Гонсалвиш журналистерби-ле чугаалашкаш демдеглээн. Чуртта амгы байдалды, бодунун херекке албайн турарын ук болук оон-биле коргушкен деп, Гонсалвиш аңаа немеп чугаалаан.

ЧӨҢГЭЭЛЕР ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Тель-Авив Ливанның кызыгаарынга оңчук-чөлгэ кылырын болгаш дайынзырак белеткелдерин күштелдиреринң үргүлчүлеп турар. Кызытаар чоогунда хөй-хөй израиль суурларының чонун кежүрүп үндүрген, ол девискээрлерде чаа-чаа шериг кезектери турумчуп алган.

Израиль артиллерия мурнуу-диван Ан-Накура, Айта аш-Шааб, Харис болгаш оскелерде суурларны бооган турар. Оон түңнелинде чиниг, ынаар, талакпы тараан шөлдер улуг коргаралга таваржып турар.

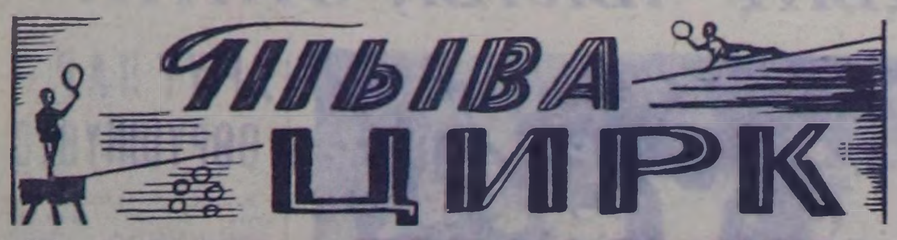
Израильдин шериг-агаар күштериниң самолёттары Ливанның чурттакчы чоннуг Марджаюн, Бинт-Джбейль, Тир болгаш Сайда деп черлерин чөңгээлээр тегеринишкинниг ужудуушкуннар кылырын үргүлчүлеп турар.

БҮГҮ УЛУСТУҢ БАЙЛАА

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуу-Кыдат далайда Бонпон оргулуктуң далай девискээринде нефть байлактыг чер тывылган. Аңаа хөзбаштыр «Мурнуу Вьетнамның бүгү бойдус байлактарын, ылаңгыя нефтилиг черлерин бүгү Вьетнам чон бодунун күзээнин ёзугаар ажыглаар ыдыктыг эргелиг» деп, Сел.-Сей-Кудя боол турар сүмележилгелерде МВР-нин Революстуг түр чазааның делегациязының талазалекчизиниң чарлап үндүрген медеглелинде чугаалаан.

Далай девискээринде ол байлактыг черден нефть казарын АКШ-тың, Японияның, Австралияның болгаш оскелерде чурттарның 12 компаниязынга хөлезилелир деп турары Сайгонга албан хуузунда катап бадыткаттынган.

Нгуен Ван Тхиеуң сайтон администрациязының бүгү Мурнуу Вьетнам чонунуң омугаазинден сайгарылга кылыр эргези чок. Ынчангаш Мурнуу Вьетнамның бойдус байлактарын казып, ажыглаарынга хамаарыштыр чүгле Тхиеуң ёзу-чүрүм-биле чаңгыс талалыг чарган дугуржулгалары күш чок болур деп, ол медеглелде демдеглээн.

ЧОГААДЫКЧЫ ОРУКТУҢ ЭГЕЗИ

(ЧАА НОМДАН ҮЗҮНДҮ)

1946 чылдың февральда СЭКП Тыва обкомунуң облүүскомунуң шинтирии ёзугаар театр чанында ажылдап турган цирк болүүн ССРЭ-нин Культура министерствозунуң күрүне циркилериниң Бүтүү-эвилел каттыжымышкынының эргезинге шилчилеп берген. Ол тыва цирк болүүнүң өзүп, сайзыраарының чогаадыкчы мергежилин өстүрериниң кара чангыс шын оруу болган.

Областтың партия, совет органнарының удуртукчуларының чагыг сөзүн, эки күзээшкиниерин хүлээп алгаш, совет цирктин хөй национал өг-бүлезинге кирип, оон артистерибиле кады оюн көргүзериңе белеткенип-биле Омск хоорайже аъттанмыттывыс.

1946 чыл— ССРЭ-ниң ажылчы чонунга канчаар-даа аажок аар-берге чылдарның бирээзи турган. Немец-фашистиг эжеккчилерге узур Ада-чурттуң улуг даянды совет чонга улуг аар-бергелерин гавзрыштырган. ССРЭ-нин ажылчы чонвары дайынның халавында таварышкан ажыл-агыйны катап тургузарынче бүгү күжүн мөөннээн, чуртка аъш-чемнин болгаш үлетпүрүүн барааннары чедишпес турган.

Шак мындыг үеде бис ССРЭ-ге чеде бергеш, совет улустуң кайы хире хилинчекти көргенин кайгамчык эвес-маадырлыг чорукту кылып турарын караавыс-биле көрүп, катап тургузуушкунуң херээнге боттарывыс хөй тудуп киржир аъш-кежиктиг болдувус.

Новосибирск хоорайга келгеш Омск баар демир-орукка олурар билет чогундан он хонук иштинде маңаар ужурга таварыштывыс. Оон соонда арай боон чораан чеде бээрвиске Омск циргинин дирекция чери, анаа ойнап турган цирк артистери бистиң аажок чылыг хүлээп алган.

Бистиң ынчан цирк артистери деп аларар аргажок турган. Чүге дээрге номеривис ам-даа чедир кылдыимаан, ёзулуг цирк арепазынга ойнаар дурзулга көнгүс чок турган. Аңаа кылып билир чүүлдеривисти дирекция чериңге, артистерге ажыт-чажыт чок көргүстүвүс.

— Ам-даа чедир ажылдап кылыр чүүлдер хөй-дүр. Ниити байдалы биташ эвес, мынчалзаа-даа хөй катап белеткеп эрттирер болза эки—деп, цирктин ынчаардагы директору турган уш Кавшпер түңнеп чугаалаан.

Хөй чылдар дургузунда аренага ойнап, мергежий бергеп артистерниң аразынче бистиң доп-доранаң ойнадып кинериниң кандыг-даа барымдаазы чок улуг өөрүшкүнү болдуруп турду. Оон-биле кады бодандыра-аза бээр бо теманы уламчылаарыңың ажыы бар бе? деп бодаээр-аза турдувус. Ийинги, үшкү, дөртку үндүрүлгелерни ынчангаш кылган бис. Биске хол-да берге чүве болза серия бүрүзүн мурнукпаагысынаан ангы, домейлешкек эвес кылыры турган. Дөртку үндүрүлге соонда боданыр ужурга база катап таварыштым. Байдал чаңгыс аай апарган: койгун маңнаарга — бөрү сүрүп чедер. Сөөлгү үндүрүлгенин Италияже. Көртпиа д'Ампеццого делегейниң эрткен спортчу фильмнер фестивалынче көрүткөн, анаа дээди шаңналды алган. Оон соонда мен телевидениеге бичии өпүктерге чүве чугаалаштым, ам үнүрер деп турар серияга хамаарыжы беш чүрүкту чүрүп тавп берген мен. Бөрү мраккче туранна көрүп турар чүве. Койгунуң халып көрүүрүн ол эки көргеш, шоолайының аскыч ажыдып алган маңнап орап. Койгун чүү бөөр, шоолайже карап-ла дээн. «Уруглар! Койгун бо шоолайдың каттырыынчы-биле канчап үүлүп шыдаарыл, ботарыңар саналдарыңарны хинерип көрүңер» дээн мен. Каш хонгаанда телевидение машиназы маңнап келгеш, сес шоодай чүк дүжүүрүп берди. «Боттарыңар-ла сайгарып көрүңер» дээш чоруй барган. Айбын тыппайн барган бис. Көөрүвүске чурттуң бүгү булуңнарындаң 30 муң ажыг чагаа-сценарийни янзы-бүрү дылдарда бижээш, чорутканы болду. «Адыр, мана!» деп фильмге ажыглаары-биле пластилинден, туткап, шуугайга чуруп, ортттекеп, ыяштап чазап кылган маадырларны чорукчаар болган. Фильмге уруглардың сонуургалы ол хире улуг болганын билдинивис.

Ам канчаар боор. Бир эвес уругларның чагаалаарынга харыы бижинер болза, фильмнин тургузукчуларынга бүдүн чартык чылдан эвээш эвес уе негеттине берген. Бо удава телевидение биске база катап дузалаам. Телекамера муруңга туруп алгаш, шоодайларда бүгү чүүлдерни оваалай төп бердим. Оларны уруглярга көргүскеш, сидерниң кижи бүрүзүнге харыылап шыдаавас болганывыс дээш бүрүүлүт болдувус, ынчалза-даа силерниң күзелиңер ёзугаар фильмни үндүрериң уламчылаар бис деп дангыраам бергеп мен.

Аныяк өөнүктериниң дузазының өнүзының бешки үндүрүлге Алма-Атага эрткен Бүгү-эвилел кинофестивалынга ээлээн шаңналды алган. Алдыгы, чедиги серияларны база үндүрдүвүс, а уруглар бижиишаан. Олар бистиң өзүрезивисти безин бөдүүнчүдүп алыр чүүлдүүн. IV Бүгү-эвилел көрүлдезинге кирер номерлерны шилиирә-биле чедип келген. Ол репетиция-даа, көргүзүт-даа үезинде бистиң канчаар ажылдап турарывысты көргеш:

— Номериңер ам-даа кошкак-тыр. Ынчалзә-даа Москвага барган, чугаалажып көөр бис. Силер ам-даа эки белеткеңер, репетициядарны удамчылаңар—деп, сүмелээш чоруй барган.

Удавазында көрүлдеге киржип, номеривисти бараалгадыры-биле Москвага чеде бердивис. Цирктиң директору Николай Семенович Байкалов бистиң аажок эки хүлээп ап, Бүгү-эвилел көрүлдезинге эки киржир төлээде ам-даа кызып ажылдарын сүмеледи.

Ийи будун программа болур эң шиликтек номерлерни аңаа чыып экелгеп, ында киржип турар артистер аажок күжениишкиниг белеткеминң эргелээн. Ынча хөй кижиниң аренага репетиция кылырынга шак шуут чедишпес болганындан дүне 2—3 шактарда белеткел кылырын бистиң бөлүккө дыңналып кагды.

Бистиң ийиги программага хиржип, ажылдаар кылдыр доктаадып каан. Үш дугаар дүне репетиция эрттирип турувыста Юрий Юрский мецээ келгеш:

— Номериңерни комиссия кежигүннериңе бараалгадып көргүзүңер. Вәлодя — дээш, аренаже чалады.

Баштай жонглерлаар номерин көргүстүвүс. Оон дораанга комиссияже мөңге келдирти бергеш айтырды:

— Демир кырынга ажылдаарынар кандыгыл?

— Көрүп көрүңер. Мен чүү дээр мен. Өске артистер-биле дедиеп, сонуургал болур силер—деп, харыыладым.

Оон дораан-на демир кырынга күүсеапр номеривисти бараалгаттывыс. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң номеривистиң көрүлдеге кире бээринге долу пдетел менээ чок турган. Чүге дээрге, бис цирк системазынга мырыңай чаа ажылдап киргеп, арга-дужулгавыс, профессионалдыг белеткеливис ам-даа четпес болуп болгай бис деп бодап турдум.

Номеривисти долузу-биле көргүстүвүс. Бистиң ооладар канчаар-даа аажок улуг соруктуг ажылдап, боттарының бедик мергежилдиң көргүскеп. Оон соонда комиссия кежигүннери база катап мени чалап адырагаш:

— Силериин номериңерни улуг сонуургал-биле көрдүвүс. Национал хемчилиг, социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлүн сайзыралын турар тыва улустуң төлээлериңе изин байырлы чедирип тур бис. Эр-хейлер! Силериң моон сонгаарғы ажылыңарга улуг чеңишкиниерни күзедивис!—деп, хол тудуп, байыр чедирип эгеледи.

(Уламчылыг)

В. ОСКАЛ-ООЛ.

Москвамың 747 дугаар школазының 30 сеткл классчылары бо чайын Волгага сал-биле 300 километр аъл-чорукка кыдаапкар. 42 резина камералар кырынга маштарны салгаш, хатка каксыг пөрүстү турбускан. Аъл-чорукче үезинде оолдар дока хөй чүүлдерни биле алгаш, аъл чок кылгаш келгеннер.

Аъл-чорукчу киржикчилерге орук ааны-биле бойдус каамелелиниң талазы-биле таймылыг ажылдарын кылып, аъш-бүрү үлүштерниң, оон ыяштарның чечектериниң болгаш оът-сиген-ниң турузуун өөренип чоргаарлар.

ЧУРУКТА: Москвамың школачылары аъл-чорукче Сенжер суурдан өгелээн. Саада чүк чүдүрүп турары.

А. МАРШАНИЯНИҢ фотозу.

ПМА.

МЕРГЕЛДЕЙГЕ ЧАГААЛАР

Кежээниң-не керосин, лаа...

«Барлык» совхозтуң төвү— Саадак-Терек суур чыл бүрү улам-на калбарып, чурттаганын, будурүлгенин болгаш культура-амыдыралдың чаа тудулгары үргүлчү немежин, кудумчу, харын будун квартал бөзин уламнып турары өөрүнчүг. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижиниң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкынының шак мындыг чайынаачак боттанылгазын амыдыралының базым бүрүзүнден көрүп болур.

Чамдык удургукчузар культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле чонуун негелдезин ой-шаанда хандырбас болуп турары хомудаанчыг. Саадак-Теректиң Мажалык кудумчузунда № 2, № 4, № 6 бажыңнарны чижекке айтыр бодалын, хуралдуг Мергең Мергенович.

Сарыглар Моңгун. Бичe-кыс Күжүгет, Борис Сарыглар олардың өг-бүлелери эртнең чылдың эгезинде (ажылдалга кирген) ол бажыңдарже көшкен. Ам ол үш өг-бүле будун чартык чыл ажыр электри чыры чокка чурттап келген. Ол дугайынга айтырыгны совхозтуң дирекциязынга (директору А. В. Порожневский), ында ажылчын комитединге (даргазы О. К. Куулар) болгаш Аксы-Барлык кодээ Совет күүскомунга (даргазы М. С. Бойду) чеже катап тургуспаан дээр. Мынчага кандыг-даа түңнел чок артышаанны элдептиг.

Чыры ээрге кижининг амыдыралынга кончуг чугула чүүлдүр. Карангыда черле чүү канчаарыл, оон, солуп-даа моончуттунмас, аъш-чем-даа белететтинмес. Электри чагызы тургустунмаанындан хөй чүүр машинилаар, радиоприемниктер, соодукчулар ажыглаттынмайн тургулаар. Кежээ болурга-ла, керосин чыгы, даа мыны карактаы ажыдып, тыныгы шаптыдан эгелээр, школачылар кичээл кылыр арга шуут чок...

Сагыш-човаңгыр, хуралдуг Мергелдей, шаптырлээри мындыг-ла берге эвес, улут күш болгаш аңаа-хореши-даа оңза негеттинмес, а амыдырапга эң чугула бо айтырыг талазы-биле дузалажыры Саадак-Теректиң Мажалык кудумчузунуң чурттакчылары күзеп дээш чүве.

М. БОРАҢ-ООЛ.

Самагалдай чоктаар бис бе?

«Чодураа» колхозтуң төвү Тес-Хем районда көрүштүг суурларның сирээзи. Белдир-Арыгның чурттакчылары база көвүдээп. Бир күзенчиг айтырыг—чунар-бажың, столовая. Ол дугайын чамдык эштериин үнелевейн, дарый шинтирлээрин соцгаарлаашкын келгенин Мергелдей сенээ мыттавас аргавыс чок. Чеңеге чедир маңаарыл!?

Аргыжар арганыг азы машиналыг кижилер Самагалдайга барып, чунар-бажыңнал, чайгы үеде сугга-даа чунуп ап болур. Бүдүн суур ниити Самагалдай чоктап, чунар-бажыңнап ав ыңдавазы кымга-даа билдингир. Чунар-бажың чокка чурттаары берге-ле болгай. Мергең Мергенович, бо айтырыгны кичээнгейге ап көрүңер.

Суурнуң чунар-бажыңы бо чыдым февраль төнчүзүнде-ле үрелгеп, чылыдыла системазы чара тепкен. Оны кажан кыларын билиннес, мынчага чедир шоочалыг турбушаам. Колхоз башташ чери болгаш Чыргаланды кодээ Совет күүскому бо айтырыгны ыыш, соок дүшкелекте үзе шинтирлээр ойу келген.

Колхозка ниити семинелге чери —столовая тургузар дээш шаап-биле ылгаш, көрүштүг, таварымчалыг-даа чаа тудугну суурнуң чону магалаа тургай бис. Ол бажың ам чаржынчыг байдалда. Хамык соцгаарлы буза шаап каалкан, чай боорга суур малының девээлээр чери апарган. Моону дарый сентябрь, ажыглаала киирер дугайында чонуун негелдези черле чөптүг.

Ч. БЕЛЧИТ.

„Адыр, мананы!“ ам-даа уламчылаарын диледим“

Койгун биле Бөрү беш чыл иштинде уругларның ынах маадырлары болуп келген. Мультфильмнерни чедип үндүрүлгезин миллиард ажыг уруглар көргеш, ону муң-муң улуг кижилер база сонуургаан.

ПМА-ның корреспондентиктери Всеволод Марьин болгаш Юрий Можаев олар «Адыр, мана!» деп фильмниң режиссёр-тургузукчузу Вячеслав Котеночкин-биле беседа кылган.

— Бо серияның чедиг фильмя чурттуп экраннарывыска үүлүп турар, мынчалза-даа силериңиң маадырларыңарга сонуургал ам-даа читпээн. Ук фильмни моон сонгаар уламчылавас деп турарыңар дугайын шаралдарга дыңнатпаа болгай, мынчалза-даа фильмниң маадырларының чаа ужуралдары уламчылап турар деп дыңназывыс, ол оның ирги бе?

— Ийе, чыын ийин. Биргн серия соонда мынаш, ам базала уруглариың чагыг ёзугаар фильмни уламчылап турар бис. 1969 чылда «Адыр, мананың!» сценарийнин ёзугаар серия эвес, а чогум-на фильмни тургузарын шинтирлээри бис. Ук фильмнин телевидениеге көргүскенинин дыңнатазында-ла, хем агымы-биле домей хөй чагаалар биске кээп эгелээн чүве. Чагаалар колдуунда-ла уругларнан кээп турган. Мультфильминиң маадырларының төөгүзүнүн уламчызын көөрүп олар иеген турганнар. Оолдар болгаш уруглар боттарының ажыы-биле кады, боттарының хүүдә сценарийлерин безин чорудуп, моон сонгаар ук фильм кандыг болур үжурлуг дээрзин сүмелеп турган. Кандыг чагаа келбес дээр силер! Уралда Миас хоорайдан Вова Бушуев мынча деп бижиннип сахтып тур мен: «Адыр, мана!» деп мультфильмни уламчылаарда улуктел чок Вова деп сестер-биле доозарын диледим».

Ол хөй чагаалар кайгамчык улуг өөрүшкүнү болдуруп турду. Оон-биле кады боданыра-аза бээр бо теманы уламчылаарының ажыы бар бе? деп бодаээр-аза турдувус. Ийиги, үшкү, дөртку үндүрүлгелерни ынчангаш кылган бис. Биске хол-да берге чүве болза серия бүрүзүн мурнукпаагысынаан ангы, домейлешкек эвес кылыры турган. Дөртку үндүрүлге соонда боданыр ужурга база катап таварыштым. Байдал чаңгыс аай апарган: койгун маңнаарга — бөрү сүрүп чедер. Сөөлгү үндүрүлгенин Италияже. Көртпиа д'Ампеццого делегейниң эрткен спортчу фильмнер фестивалынче көрүткөн, анаа дээди шаңналды алган. Оон соонда мен телевидениеге бичии өпүктерге чүве чугаалаштым, ам үнүрер деп турар серияга хамаарыжы беш чүрүкту чүрүп тавп берген мен. Бөрү мраккче туранна көрүп турар чүве. Койгунуң халып көрүүрүн ол эки көргеш, шоодайының аскыч ажыдып алган маңнап орап. Койгун чүү бөөр, шоодайже карап-ла дээн. «Уруглар! Койгун бо шоодайдың каттырыынчы-биле канчап үүлүп шыдаарыл, боттарыңар саналдарыңарны хинерип көрүңер» дээн мен. Каш хонгаанда телевидение машиназы маңнап келгеш, сес шоодай чүк дүжүүрүп берди. «Боттарыңар-ла сайгарып көрүңер» дээш чоруй барган. Айбын тыппайн барган бис. Көөрүвүске чурттуң бүгү булуңнарындаң 30 муң ажыг чагаа-сценарийни янзы-бүрү дылдарда бижээш, чорутканы болду. «Адыр, мана!» деп фильмге ажыглаары-биле пластилинден, туткап, шуугайга чуруп, ортттекеп, ыяштап чазап кылган маадырларны чорукчаар болган. Фильмге уруглардың сонуургалы ол хире улуг болганын билдинивис.

Ам канчаар боор. Бир эвес уругларның чагаалаарынга харыы бижинер болза, фильмнин тургузукчуларынга бүдүн чартык чылдан эвээш эвес уе негеттине берген. Бо удава телевидение биске база катап дузалаам. Телекамера муруңга туруп алгаш, шоодайларда бүгү чүүлдерни оваалай төп бердим. Оларны уруглярга көргүскеш, сидерниң кижи бүрүзүнге харыылап шыдаавас болганывыс дээш бүрүүлүт болдувус, ынчалза-даа силериңиң күзелиңер ёзугаар фильмни үндүрериң уламчылаар бис деп дангыраам бергеп мен.

Аныяк өөнүктериниң дузазының өнүзының бешки үндүрүлге Алма-Атага эрткен Бүгү-эвилел кинофестивалынга ээлээн шаңналды алган. Алдыгы, чедиги серияларны база үндүрдүвүс, а уруглар бижиишаан. Олар бистиң өзүрезивисти безин бөдүүнчүдүп алыр чүүлдүүн. IV Бүгү-эвилел көрүлдезинге кирер номерлерны шилиирә-биле чедип келген. Ол репетиция-даа, көргүзүт-даа үезинде бистиң канчаар ажылдап турарывысты көргеш:

— Номериңер ам-даа кошкак-тыр. Ынчалзә-даа Москвага барган, чугаалажып көөр бис. Силер ам-даа эки белеткеңер, репетициядарны удамчылаңар—деп, сүмелээш чоруй барган.

Удавазында көрүлдеге киржип, номеривисти бараалгадыры-биле Москвага чеде бердивис. Цирктиң директору Николай Семенович Байкалов бистиң аажок эки хүлээп ап, Бүгү-эвилел көрүлдезинге эки киржир төлээде ам-даа кызып ажылдарын сүмеледи.

Ийи будун программа болур эң шиликтек номерлерни аңаа чыып экелгеп, ында киржип турар артистер аажок күжениишкиниг белеткеминң эргелээн. Ынча хөй кижиниң аренага репетиция кылырынга шак шуут чедишпес болганындан дүне 2—3 шактарда белеткел кылырын бистиң бөлүккө дыңналып кагды.

Бистиң ийиги программага хиржип, ажылдаар кылдыр доктаадып каан. Үш дугаар дүне репетиция эрттирип турувыста Юрий Юрский мецээ келгеш:

— Номериңерни комиссия кежигүннериңе бараалгадып көргүзүңер. Вәлодя — дээш, аренаже чалады.

Баштай жонглерлаар номерин көргүстүвүс. Оон дораанга комиссияже мөңге келдирти бергеш айтырды:

— Демир кырынга ажылдаарынар кандыгыл?

— Көрүп көрүңер. Мен чүү дээр мен. Өске артистер-биле дедиеп, сонуургал болур силер—деп, харыыладым.

Оон дораан-на демир кырынга күүсеапр номеривисти бараалгаттывыс. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң номеривистиң көрүлдеге кире бээринге долу пдетел менээ чок турган. Чүге дээрге, бис цирк системазынга мырыңай чаа ажылдап киргеп, арга-дужулгавыс, профессионалдыг белеткеливис ам-даа четпес болуп болгай бис деп бодап турдум.

Номеривисти долузу-биле көргүстүвүс. Бистиң ооладар канчаар-даа аажок улуг соруктуг ажылдап, боттарының бедик мергежилдиң көргүскеп. Оон соонда комиссия кежигүннери база катап мени чалап адырагаш:

— Силериин номериңерни улуг сонуургал-биле көрдүвүс. Национал хемчилиг, социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлүн сайзыралын турар тыва улустуң төлээлериңе изин байырлы чедирип тур бис. Эр-хейлер! Силериң моон сонгаарғы ажылыңарга улуг чеңишкиниерни күзедивис!—деп, хол тудуп, байыр чедирип эгеледи.

(Уламчылыг)

В. ОСКАЛ-ООЛ.

ЧАА ПОЧТА МАРКАЛАРЫ

ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу Витебск хоорайның тургустунгамындан бээр 1000 чыл оюнга турасиааган чаа маркаларны парлап үндүргеп.

В. Р. Менжинскийниң чуруун чураан почта марказы база үнген. Ону профессиональ революсчу, совет күрүненің болгаш партияның иезку амылдакчызының төрүттүнгениндеи бээр 100 чыл болган оюнга турасиааган.

(СЭТА).

Спорт херекселиниң делгелгези

ГАВАНА. (СЭТА). «Социализм үезинде спорт херекселдерин бүдүрери» деп делгелгеге ында ажыттынган. Ында ССРЭ-ге, Болгарияга, ГДР-ге, Венгрияга, Польшага, Румынияга, Чехословакияга болгаш Кубага бүдүрген спорт херекселдерин делгээн.

Социалистиг чурттарның спорт херекселдери бүдүрер үлетпүрүнүң чедишкиннериниң дугайын чугаалап турар ол делгелгени Экономиктиг Дузалажыыга Чөвүлелиниң бөлүдүр талазы-биле ажылдакчыларының сентябрь 13-те ажыттынар чөвүлел хуралынга турасиааган. Ол делгелгени Гаванага эрткен бокс талазы-биле делегей чемпионадынга база турасиааган.

Редакторнуң орлакчызы
М. Н. СМИРНОВА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ
МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдыгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Өөнүт телекөргүзүү. Мультфильмнер программазы. «Чаш яблоктар». «Кусче оглунуң ырызы».
12.40—«Совет Эвилелиниң бараан боон тур шеи».
13.40—Өөнүт телекөргүзүү. ССРЭ-нин нефть үлетпүрүнүң министри В. Д. Шашин-биле беседа.
13.55—Өөнүт телекөргүзүү. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чагыгларын ёзугаар концерт.
14.25—Өөнүт телекөргүзүү. ССРЭ-нин газ үлетпүрүнүң министри С. А. Оруджев-биле беседа.
14.40—Өөнүт телекөргүзүү. «Кино аъш-чоруутарының клуубу».
15.40—Өөнүт телекөргүзүү. «Тулчуушкун соонда амыдыраа». Документалдыг телефильм.
16.35—Өөнүт телекөргүзүү. «Бешки улдуң». Уранчечен фильм.
18.00—«Үе». Информастыг программа.
18.30—18.40—Чапсар.
18.40—Хостуг хүрешке делегей чемпионазы. Турнидан дамчыдылга.
19.10—«Документалдыг эраа». Дамчыдыгланы шүлүкчү Роберт Рождественский чорудар.
20.10—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Мазурок ыр-дап тур.
20.55—Өөнүт телекөргүзүү. «Чечен чогаалдарның экранчызыглазы». «Садко» Уран-чечен фильм.
22.25—Өөнүт телекөргүзүү. «Совет ыр» деп ансамблиң концерти.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ
КЫЗЫЛДАН

18.00—Уругларга. «Күзелдер оду». Ойнаарактар телетеатры. 1-ги сериязы.
18.35—Телемедээлер.
18.50—Уругларга. «Күзелдер оду». 2-ги сериязы.
19.20—«Хамаатты камгалалдының бидиглериң — кижи бүрүзүнге». Дамчыдылга.
19.30—«Көзүлбес-даа болза, сүрүт дайзын». Кыска фильм.
19.50—«Беш чыл. Дөртку чыл». Дөртку дамчыдылга. Дамчыдылгада СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулар киржип турар.
20.35—«Төттүзүмес таланыг». Кыска фильм.
20.45—Телемедээлер.
20.55—Чараллар, реклама.
21.00—«Булат Менжикеев мырлап тур». Телеконцерт.
21.35—22.55—«Сураглаашкыларза тып аар силер». Уран-чечен фильм.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ужуражыышкыннар болгаш чарлыышкыннар» 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 21.20 шактарда.
«ПИОНЕР»: Кипочыымды. 9.40, «Сонгу флоттуң оглу» 11.10, 15.00, 17.10, 21.00, «Аът мунган бажы чок кижи» 13.00, 19.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Бирги класстыы» 11.00, 12.30 «Тускай даалга» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.
«ВОСТОК»: «Ыяштыг бедик даглар» 13.20, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Имиртилде оруу». 9.45, 11.30, 13.15, 15.00, 17.15, 19.00 20.45 шактарда.
«ПИОНЕР»: Кипочыымды 10.00, «Сонгу флоттуң оглу» 11.30, 15.20, 15.10, «Ужуражыышкыннар болгаш чарлыышкыннар» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Маңнаалыкты таварылгалар» 15.00, 18.40, «Полицияның комиссарының республика прокурорунга минипшиин» 16.50, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Мухтар, менче!» 15.00, «Тускай даалга» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем райкүүскому, район эмнелгелиниң коллективи эң чылгаан районнуң кезии эмнээр эмчизиниң сестразы, район Советиниң депутады

Өнермаа Сандановна
ДОПУЯНУҢ

алекже мөчээнин дыңнатпышаан, оон өг-бүлезинге, оок чүттеринге ханы каамыдалын дыңнадып тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда каллезиниң 23-54, харылзаалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал каллезиниң 37-13, культура каллезиниң 23-54, кадр ажылагый каллезиниң 21-47, үлетүүр каллезиниң 22-64, чагаа каллезиниң 41-27, информация база совет тургузуг каллезиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солуп келбейн бээргинга 32-75 телефончо долгаар.

СОЛУП НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 15356 ЧАГЫГ № 915.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия аъм садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01041

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 206 (9583) Вторник, сентябрь 3, 1974 чыл | 1925 чылда үзедезилеттингеш. | Өртээ 2 коп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди «Белоруссияның партия организациязының идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижизидер талазы-биле ажылдың дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның дүзээн алган доктаалында демдеглээн болза, Белоруссияның Компартиязының ТК-зы, партия обкомнары, хооркомнары болгаш райкомпары ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуу-биле кижизидерин күштелдирер дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, идеология кадрларын шилип алыр, кижизидер талазы-биле улуг ажылны чорудуп, идеология фронтузунуң бүгү участоктарының политиктиг бышкы билиглиг, инициативтиг, теория болгаш мергежил талазы-биле аргежок чугула белеткедиг ажыдакчыларлыг турарын шудургу чедип ап турар.

Белоруссияның партия организациязы ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенциязының политиктиг идепкейин болгаш күш-ажылчы инициативазын социалистиг чарыштыг делгеренгей калбартырынче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедиреринче, беш чыл планының даалгаларын чедиишкинниг күүседиринче идеология кадрларының күжениишкиннерин билдилиг угландырып турар. Партияның иштики болгаш даштыкы политиказының тайылбырлаар, совет патриотизминиң, интернационализминиң, коммунизм тургузукчуларының мораль кодекизиниң идеяларын пропагандалаар талазы-биле, ажылчы чоннарны- Коммунистиг партияның, совет улустуң дайынчы, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының чыдарыында совет кижилерниң маадырлыг чоруктарының үлегер-чижектеринге кижизидер ажылды үргүлчү чорудуп турар. Республиканың ажылчы чоннарын буржуаз болгаш ревизионнычы идеологияга эптеш чок кылдыр кижизиндип турар. Ол бүгү ажыл-чорудулгага партия, совет, ажыл-агый, профэвилел, комсомол организацияларының удуртукчу ажыддакчылары шуут киржип турар.

Партия организацияларының талазындан уран чүүл интеллигенциязынче сагыш чаңгыр болгаш доктаамал кичээнгей салыш турары чогаадыкчы эвилелдерин улам сыры каттыштырарынга, кижилерниң угаан-бодал байлаашпын тургустунарынга оларның ролүн бедидеринге дүжүт чедирип келген. Республикага соолгу чылдарның дургузунда совет кижилериниң ажыл-чаң талазы-биле бедик шынарларын, фашистиг экелекчилерге удур демиселге бистиң чуртувустун улустарының тоогулуг, маадырлыг чоруун көргүзүп турар талантылыг чогаалдар тургустунган.

Белоруссияның партия организациязында идеология кадрларының оргузунга чорудар ажылдың болажылыг системазы тургустунган: оларның марксизм-ленинчи билиглер чедип алыр өөредилгезин үргүлчү чорудуп турар, теоретиктиг семинарларны тургускан, партияның теориязының болгаш политиказының, делегей харылзаалларының айтырыгларын, идеология ажылының теория үндезинлерин, методтарын өөренип турар, хей-хей пропагандистер, лекторлар, журналистер марксизм-ленинизминиң университеттеринде өөренип турар.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказының, экономиканың, шинчилел амыдыралының, партия комитеттериниң, бүргүне организацияның ажыл-чорудулгазының чугула айтырыглары-биле пропагандист кадрларны үргүлчү танытыпкылары идеология ажылының дээштиин бедиктиринге база дүжүт чедирип турар. Компартияның ТК-зы, обкомнары журналистерниң партияга конференцияларын, редакторлар хүннерин доктаамал эртирип, организаткчы-политиктиг ажыл айтырыгларының талазы-биле информация хуудустарын үндүрүп турар. Идеология кадрларынга дүжүт кылдыр капиталистиг системаны, буржуаз амыдыралдың хевирин шүтүмчүлээн материалдарны парлап үндүрүп турар.

Партия комитеттери улус өөредилгезинин, эртем, культура ажылдакчыларының идей, профессионалдыг өзүлдезинче, шинчилел-политиктиг амыдыралга оларның идепкейин бедидеринче улам улуг кичээнгей салыш турар апарган.

Идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулганың үре-түнелиниң бедидер сорулгаларын барымдаалаан, социал болуушкуннарның болган хей-шинчилиг саналбодалын өөренип көөрүнүп, ажылчы чоннарның күш-ажылга, хей-шинчилиг амыдыралынга идепкейин бедидер талазы-биле эртем-шинчилекчилерни чорудуп турар. Республиканың улус-улуг бүдүргүлге чедерининиң партия комитеттеринде, райкомнарында, хооркомнарында, обкомнарында, Компартияның ТК-зында кулуг чөрлерден келир информациняны шинчиҥиндип түңнээш, боттарының үндүргем түнелдерин партия эге организацияларынга чорудуп бээр, тускай болуктер тургустунган.

Белоруссияның партия организациязының идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижилер талазы-биле боттандырып турар ажылын чүүдүүт деп үнелээш, СЭКП ТК-зы оон-биле чергелештир бистиң шинчилелиниң хөгжүдезинин амгы үеде деннелп, коммунистиг чүүгүзүшкуннуң, коммунистиг кижизилгенин талазы-биле улуг хемчээлдиг тургустуунуң турар сорулгалары, делегейде идеология демиселиниң чидиглеңгени идеология ажылынга, оон-биле капсырыштыр оон кадрларынга улам бедик шилгелделерни салып турар деп демдеглээн. Ындыг болганда бо ажылда четпестер-биле эдээжип болбас.

Идеология ажылының идей деннелиг болган хөөттиин бедидерин, амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле оон харылзаазын быжыглаарын заңдырары — бол негелде болур. Ажыдын идеология участоктарынче, идеология кадрларын шилип алырынче республиканың чамдык партия комитеттериниң кичээнгей салырын кошкатканын од негелде дүүштүр СЭКП ТК-зы шүүмүлээн.

Төп Комитет идей-кижизидилгелиг ажыдын эки дүржүлгазын нигижидип түңнелиринче болгаш нептередириниче алыш хей партия комитеттериниң четпес кичээнгей салыш турарын айыткан. Кадрларны белеткээр болгаш оларга институтаж боор ажылга ажыкчы чоннарны ажы-чаң талазы-биле бедик шилгелделг, коммунистиг өөредилгелиг, бүдүрелдерлиг болдурарының перспективтиг айтырыглары-биле идей-политиктиг ажыл-чорудулганың хүн бүрүдеги сорулгаларын билдилиг дүүштүрбейн баргылап турар.

Партия организацияларын школаларының профтехучилищелерниң, тускай ортуман болгаш дээди өөредилге чергелериниң кижизидикчи ажыл-чорудулгазынче четпес кичээнгей салыш турар деп, СЭКП ТК-зы демдеглээн.

Бүш-ажылчы бүгү коллективтерниң кижини чаа мөөлүг кылдыр кижизидериниң, күш-ажылды, социалистиг өнүчүхеринин коммунистиг ёзуу-биле көөрүп, кижилерниң арасынга бедик шынарлыг ажыл-чаңчыл харылзааларын бадыткап быжыглаарының ёзулуг төптери болган турарынче кошкак кичээнгей салып турар.

Чедип алдынган дүржүлгага даянган, идеология кадрларын шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин улам экижидер, олар-биле ажылда четпестерни чайладыр хемчетлерни алырын төлевилээш, боттандырарын Белоруссияның Компартиязының ТК-зынга, партия обкомнарынга, хооркомнарынга, райкомнарынга СЭКП ТК-зы даскан. Анаа идеология ажылы — коммунизм тургузуушкунунуң, делегей империализминиг болгаш реакцияга, оппортунизмиг, ревизионизмиг, оон бүгү өөредилеринге удур демиселдиг мурнуку участогу дээрзин барымдаалаар.

Коммунистиг тургузуушкунунуң амты үе-чадазында, социал хөгжүлде дүргедеп, экономика тургузуушкунунуң хемчээлдери уламгаш, ажылагыйны удуртуп-башкарарының сайыранган арганарын ажыглаарынче шилчилге боттанып, совет кижилериниң эртем-биилии биле культуразы шалыпкын өөрүп турда, делегейге тайбың кожа-делөө дээнинээшкин «принциптерни бадыткаттынып, оон-биле капсырыштыр идеология демиселин улам калбарып, нарыылап турда, идеология ажылының ужур-дузазы, олче бүгү партияның салыр кичээнгейи чөрлөөр деп хүлээш. Ындыг болганда идеология кадрларынга салыр негелдер база улам бедик турар. Олар партияның иштики болган даштыкы политиказының, экономика, культура амыдыралының чугула айтырыгларының ужурун эки билир, практиктиг сорулгаларны шинчиларын-биле марксизм-ленинчи теорияны, коммунистиг идеалдарны пропагандаларын дүүштүрүп шыдаар болган дүрар, чаа болган мурнакчы бүгү түүлдерни идепкейлиг деткиир, биче-буржуазтыг идеологияның илерелдеринге удур демиселди организастаар ужуруг. Нинтилел белуушкуннарын марксизм-ленинизм турушкарынга дүүштүр үнелеп көөрү, совет патриотчынның болгаш пролетарлыг интернационализминиң принциптерин херек кырынга камгалаары, буржуаз болгаш ревизионнычы идеологияның чайгылыы чок, бүдүредиг барымдаалар-биле сойгалаары идеология кадрларынган негеттинер. Олар массаларны политика талазы-биле угаадырының болгаш бүдүреринин лекциячы уран аргазын могаг чок шингидип алыр, чүртта болган делегейде боп турар белүүшкүнүнарны шалыпкын тайылбырлап, совет кижилериниң идея талазы-биле негелдеерин харыылап тургаш, агитация-пропаганда ажылын бүдүредиглиг, бадыткыг чөрүүр үүдүрүг.

Республиканың ажылчы чоннарын марксизм-ленинчи үзелге, коммунистиг моральга улам ынай кижизидери, оларның эртем-биилиг, культура деңнелиг, профессионалдыг мергежилиг болгаш ажыл-иштчи мөөлүг бедиделерин барымдаалап турган, идей-кижизидилгенин сорулгаларын комплекстиг ажыктыр-дээринче идеология кадрларының күжениишкиннерин моолаазын Белоруссияның Компартиязының ТК-зынга, партия обкомнарынга, хооркомнарынга, райкомнарынга саналдап сүмелээн. Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидер болгаш шинтилелдиң ажыл-херектерин өөрелеп-башкарар талазы-биле медереддиг ажыл-чорудулгага ажылчы чоннарны кижизидилге ажылының бүгү арганарын ажыглап турган хөөрө түдар, кижи бүгүдеги чагай эчис-сорулгалыг, угаан-биилиг талазы-биле херегледдиргиг, ажы-чаңга бедик шынарлыг, сагыыга-чүрүмнүг болдурар, хостуг үезигиин чөптүг ажыглаарынга дүжа чедирер херек. Бүдүрүлгеге, культура болгаш дыштанныга төптөринге, чүрттелга чергелериниң аайы-биле чорудар кижизидилге ажылын ылаң дүүштүрери, идей талазы-биле салдар чедиринниң коллективтиг болгаш түс-түс арганарын билдилиг ажыглаары эргежок чугула. Совет амыдырал хевирин пропагандаларынга, күш-ажылдың, хей-шинчилиг ажы-чорудулганың, ажылчы чоннарның дыштанныгазын, амыдырал-чүрттелганың организастаарының эң эки үлегерин тодаргайлап көргүзеринге массалыг информациняның хевирлерин, ындыгыя телевидениениң болдунар арганарын калбаа-биле ажыглаар. Чоннуң чүүл-бүрү бөдүүтеринин ажыдын турарының байдалдарын, негелдеконуургалының онзагай талаларын өөренип көөр.

Идей-политиктиг ажыдың агар болгаш перспективтиг планнаашкын практиказынга, идеология организацияларының ажыл-чорудулганың дүүштүрүп башкарарынга кадрларны өөредирин экижидери эргежок чугула. Идеология ажылының эң эки дүржүлгазын ханызы-биле нигижидип түңнээр болгаш деңнеглг нептередир. Хей-шинчилиг санал-бодалын, идеология ажылының дээштиин өөренип көөрүбиле холбашкан эртем-шинчилеларын калбартыр.

Белоруссияның партия комитеттериниң болгаш күруне организарының удуртукчу кадрларының, пропагандистерниң, лекторларының, илеткелчилериниң, политинформаторларының болгаш агитаторларының семинарларынга база ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, делегей байдалының чугула айтырыгларының талазы-биле партия болгаш совет ажылдакчыларының активинге, ажылчы чоннарның калбак массаларынга информация-дыннадыг ылыырынга шуут киржип турар практиказын СЭКП ТК-зы чүүлдүт деп санаан.

(Уламчызы 3-ну арында).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

Ажаап алыышкын — шалыпчы фронт

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн дүжүт ажаап алыышкынының дараазында мурнакчыларынга тураскаадып көдүргеп.

Каа-Хем районда «Тинлелге» колхозтуң комбайнери Николай Морозов тавычада тараяны бастырарынга хүн нормазын 145 хуу күүседип турар. Ажаап алыышкын эгезинден бээр барык-ла 200 тонна тараяны ол бастырган. Оон эжи хоочун комбайнер Владимир Барбалдай тараа бастырарынга хүн нормазын 137 хуу күүседип турар, 120 тонна тараяны ол бастырган.

Дүжүт ажаап алыышкынының мурнакчыларынга деңнежинер!

База ол ышкаш, Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чолураа салбырчыда Кара-оол Доңгактың удуртканы механизастаттынган звенонуң кежигүннеринге алдар болдуруп көдүргеп.

Звено 955 тонна сигеп белеткээр планының 731 тонназын сараяттап ап, планын 76,5 хуу күүсеткен. Ситенчилер хүнде 17 тонна сигеп белеткээр тургаш, 20 тонна чедирип, районда сигенчи звенолардан мурнап турар.

Мал чеми белеткелиниң мурнакчыларынга деңнежинер!

ШАЛЫПКЫН ЭГЕЛЭЭН

Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң шөлдеринде дүжүт ажаалдазы база шалыпкын эгелей берген. Совхоз тоску беш чылдың дөртку, тодаралдыкчы чылында тараа культураларын 6700 ажыг гектарга тараан. Ажыл-агый тараазының кестирилгезин эгелээнден бээр дөрт хонук чаа ортып турар. Тараяны тавычалай кестиреринде 8 комбайн, а тавычаны бастырарында — 16 комбайн ажылдап турар.

Бистиң механизаторларывыс улуг күжениишкин-биле ажылдап турар даярын баштайгы хүннеринің түңнези көргүскен. Баштайгы йөн хүнде 1800 ажыг гектар черниң тараазын кестиргеш, оон 1474 гектарын бастырган. Чаа дүжүттүн 650 тонна тараазы шанда урдунган. Оон арыгладыгырының, кургадыышкынын база шалыпкын организастаан бис.

Тараяны ажаап алыры-биле чертелештир саванны мал төнниинин университеттеринде өөренип турар.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказының, экономиканың, шинтилел амыдыралының, партия комитеттериниң, бүргүне организацияның ажыл-чорудулгазының чугула айтырыглары-биле пропагандист кадрларны үргүлчү таныштырары идеология ажылының дээштиин бедидеринге база дүжа чедирип турар. Компартияның ТК-зы, обкомнары журналистерниң партияга конференцияларын, редакторлар хүннерин доктаамал эртирип, организаткчы-политиктиг ажыл айтырыгларының талазы-биле информация хуудустарын үндүрүп турар. Идеология кадрларынга дүжа кылдыр капиталистиг системаны, буржуаз амыдыралдың хевирин шүтүмчүлээн материалдарны парлап үндүрүп турар.

Партия комитеттери улус өөредилгезинин, эртем, культура ажылдакчыларының идей, профессионалдыг өзүлдезинче, шинтилел-политиктиг амыдыралга оларның идепкейин бедидеринче улам улуг кичээнгей салыш турар апарган.

Идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулганың үре-түнелиниң бедидер сорулгаларын барымдаалаан, социал болуушкуннарның болган хей-шинтилиг саналбодалын өөренип көөрүнүп, ажылчы чоннарның күш-ажылга, хей-шинтилиг амыдыралынга идепкейин бедидер талазы-биле эртем-шинчилекчилерни чорудуп турар. Республиканың улус-улуг бүдүргүлге чедерининиң партия комитеттеринде, райкомнарында, хооркомнарында, обкомнарында, Компартияның ТК-зында кулуг чөрлерден келир информациняны шинчиҥиндип түңнээш, боттарының үндүргем түнелдерин партия эге организацияларынга чорудуп бээр, тускай болуктер тургустунган.

Белоруссияның партия организациязының идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижилер талазы-биле боттандырып турар ажылын чүүдүүт деп үнелээш, СЭКП ТК-зы оон-биле чергелештир бистиң шинтилелиниң хөгжүдезинин амгы үеде деннелп, коммунистиг тургузуушкунунуң, коммунистиг кижизилгенин талазы-биле улуг хемчээлдиг тургустуунуң турар сорулгалары, делегейде идеология демиселиниң чидиглеңгени идеология ажылынга, оон-биле капсырыштыр оон кадрларынга улам бедик шилгелделерни салып турар деп демдеглээн. Ындыг болганда бо ажылда четпестер-биле эдээжип болбас.

Идеология ажылының идей деннелиг болган хөөттиин бедидерин, амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунунуң практиказы-биле оон харылзаазын быжыглаарын заңдырары — бол негелде болур. Ажыдын идеология участоктарынче, идеология кадрларын шилип алырынче республиканың чамдык партия комитеттериниң кичээнгей салырын кошкатканын од негелде дүүштүр СЭКП ТК-зы шүүмүлээн.

Төп Комитет идей-кижизидилгелиг ажыдын эки дүржүлгазын нигижидип түңнелиринче болгаш нептередириниче алыш хей партия комитеттериниң четпес кичээнгей салыш турарын айыткан. Кадрларны белеткээр болгаш институтаж боор ажылга ажыкчы чоннарны ажы-чаң талазы-биле бедик шилгелделг, коммунистиг, бүдүрелдерлиг болдурарының перспективтиг айтырыглары-биле идей-политиктиг ажыл-чорудулганың хүн бүрүдеги сорулгаларын билдилиг дүүштүрбейн баргылап турар.

Партия организацияларын школаларының профтехучилищелерниң, тускай ортуман болгаш дээди өөредилге чергелериниң кижизидикчи ажыл-чорудулгазынче четпес кичээнгей салыш турар деп, СЭКП ТК-зы демдеглээн.

Бүш-ажылчы бүгү коллективтерниң кижини чаа мөөлүг кылдыр кижизидериниң, күш-ажылды, социалистиг өнүчүхеринин коммунистиг ёзуу-биле көөрүп, кижилерниң арасынга бедик шынарлыг ажыл-чаңчыл харылзааларын бадыткап быжыглаарының ёзулуг төптери болган турарынче кошкак кичээнгей салып турар.

Чедип алдынган дүржүлгага даянган, идеология кадрларын шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин улам экижидер, олар-биле ажылда четпестерни чайладыр хемчетлерни алырын төлевилээш, боттандырарын Белоруссияның Компартиязының ТК-зынга, партия обкомнарынга, хооркомнарынга, райкомнарынга СЭКП ТК-зы даскан. Анаа идеология ажылы — коммунизм тургузуушкунунуң, делегей империализминиг болгаш реакцияга, оппортунизмиг, ревизионизмиг, оон бүгү өөредилеринге удур демиселди организастаар ужуруг. Нинтилел белуушкуннарын марксизм-ленинизм турушкарынга дүүштүр үнелеп көөрү, совет патриотчынның болгаш пролетарлыг интернационализминиң принциптерин херек кырынга камгалаары, буржуаз болгаш ревизионнычы идеологияның чайгылыы чок, бүдүредиг барымдаалар-биле сойгалаары идеология кадрларынган негеттинер. Олар массаларны политика талазы-биле угаадырының болгаш бүдүреринин лекциячы уран аргазын могаг чок шингидип алыр, чүртта болган делегейде боп турар белүүшкүнүнарны шалыпкын тайылбырлап, совет кижилериниң идея талазы-биле негелдеерин харыылап тургаш, агитация-пропаганда ажылын бүдүредиглиг, бадыткыг чөрүүр үүдүрүг.

Республиканың ажылчы чоннарын марксизм-ленинчи үзелге, коммунистиг моральга улам ынай кижизидери, оларның эртем-биилиг, культура деңнелиг, профессионалдыг мергежилиг болгаш ажыл-иштчи мөөлүг бедиделерин барымдаалап турган, идей-кижизидилгенин сорулгаларын комплекстиг ажыктыр-дээринче идеология кадрларының күжениишкиннерин моолаазын Белоруссияның Компартиязының ТК-зынга, партия обкомнарынга, хооркомнарынга, райкомнарынга саналдап сүмелээн. Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидер болгаш шинтилелдиң ажыл-херектерин өөрелеп-башкарар талазы-биле медереддиг ажыл-чорудулганың ажылчы чоннарны кижизидилге ажылының бүгү арганарын ажыглап турган хөөрө түдар, кижи бүгүдеги чагай эчис-сорулгалыг, угаан-биилиг талазы-биле херегледдиргиг, ажы-чаңга бедик шынарлыг, сагыыга-чүрүмнүг болдурар, хостуг үезигиин чөптүг ажыглаарынга дүжа чедирер херек. Бүдүрүлгеге, культура болгаш дыштанныга төптөринге, чүрттелга чергелериниң аайы-биле чорудар кижизидилге ажылын ылаң дүүштүрери, идей талазы-биле салдар чедиринниң коллективтиг болгаш түс-түс арганарын билдилиг ажыглаары эргежок чугула. Совет амыдырал хевирин пропагандаларынга, күш-ажылдың, хей-шинчилиг ажы-чорудулганың, ажылчы чоннарның дыштанныгазын, амыдырал-чүрттелганың организастаарының эң эки үлегерин тодаргайлап көргүзеринге массалыг информациняның хевирлерин, ындыгыя телевидениениң болдунар арганарын калбаа-биле ажыглаар. Чоннуң чүүл-бүрү бөдүүтеринин ажыдын турарының байдалдарын, негелдеконуургалының онзагай талаларын өөренип көөр.

Идей-политиктиг ажыдың агар болгаш перспективтиг планнаашкын практиказынга, идеология организацияларының ажыл-чорудулганың дүүштүрүп башкарарынга кадрларны өөредирин экижидери эргежок чугула. Идеология ажылының эң эки дүржүлгазын ханызы-биле нигижидип түңнээр болгаш деңнеглг нептередир. Хей-шинчилиг санал-бодалын, идеология ажылының дээштиин өөренип көөрүбиле холбашкан эртем-шинчилеларын калбартыр.

Белоруссияның партия комитеттериниң болгаш күруне организарының удуртукчу кадрларының, пропагандистерниң, лекторларының, илеткелчилериниң, политинформаторларының болгаш агитаторларының семинарларынга база ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, делегей байдалының чугула айтырыгларының талазы-биле партия болгаш совет ажылдакчыларының активинге, ажылчы чоннарның калбак массаларынга информация-дыннадыг ылыырынга шуут киржип турар практиказын СЭКП ТК-зы чүүлдүт деп санаан.

(Уламчызы 3-ну арында).

Улуг-Хем районнуң «Нэйырал» совхозунуң тараажылары дүжүт ажаап алыышкынының баштайгы хүнүнден эгелээш, ажылдың темпизин кошкатпаан. Бо хүннерде совхозтуң механизаторлары 960 гектарның тараазын тавычалай кестиргеш, 112 гектарны бастырып алган. Ында Михаил Дугар-Сүрүң, Чамбал Марташ-оол ажаап алыышкынының эгезинден бо хүннерге чедир мурнуку өдүрүгде чөрүп, хүн нормазын ийи катап ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: агроном Ш. Сакчай-оолдуң (эң талазында) тавычада тараяны бастырары-биле комбайнерлерге сүмезин бердип турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МУҢ ГАНЫ КЕСТИРГЕН

Бай-Тайга районнуң ажылчыларының дүжүт ажаап алыышкынының фронтузуун калбартып турар. Ам районда инитизи-биле 1000 ажыг гектар черниң тараазын кестиргеш, оон иштиидеп 600 га черниң тараазын бастыргаш, 590 тоннаны алган.

«Тээли» совхозу 478 гектар черниң тараазын кестиргеш, ол болза инити шөлдүң 13,7 хуузу болуп турар. Ажылагыйының шаңында чаа дүжүттүң 274 тонна тараазын ургаш, ону арыглаш, кургадып, үрезинге белеткеп ап турар.

«Мурааккы» колхоз 369 га черниң тараазын кестирген азы инити шөлдүң 34 хуузун ажаап алган. Ында тараяны кестирбишаеш, туда бастырып турар.

Чаа дүжүттүң ажаап алыышкынының шалыпчылары өзереп турар. «Тээли» совхозта хоочун комбайнер Хомушку Дыртык дөрт хүн иштинде 60 тонна тараазын бастырган. Дылгижек Ким-оол 63 тонназы бастырып, механизаторларның чарыжынга кирип турар.

Д. БАЛЧЫЫ.

ТҮҢНЕЛДЕР ЭКИ

Эрик районнуң хойжуларының тоску беш чыл планының дөртку, тодаралдыкчы чылында кызымак ажылдаашң, багай эвес түңнелдерни чедип алган. Бир эвес, 1973 чылда район иштизи-биле төрүүр 100 хойга омаашпыр 86 хураганны менди алган турган болза, бо чылын 94 хураганны камгалап алган. Эргеен чылга удур хойнуң баш саны 7,5 хуу оскен. Районда мурнакчы хойжуларның саны көвүдеп турар. Бо чылын 14 хойжу 100-деп 107 чедир, 53 хойжу —90-дан 99 чедир, 19 хойжу —80-дан 89 чедир хураганны менди дорукгурган.

Түе-гүс хойжулардан Намдал Орус, Сүге Дамдын, Эрес-оол Дупчем, Анна Шулуу, Владимир Даядаа, Муу-Бора Балган олар оң бедик көргүзүгнү чедип алганнар. Хойжуларам иштизин малынга быжыглаарынга, ситен белеткелиниг ажылдап турарлар.

А. ДАМДЫН.

А Ж Ы Л ХАЙНЫККАН

Дүжүт ажаап алыышкынының ажылдары Барыын-Хемчик районнуң совхозтарында хайнышкыянып көрүп турар. Районда 4477 га черниң тараазын кестиргеш, оон 4253 газын бастырган.

Б. ДАРЖАА.

ИЙИГИ АРЫНДА НОМЧУҢАР

● Хой ажылында чугула кампания. ● Хөйлэрчы кодаңнарга шын үзүп тургузары — уксаажыдылга ажылында чугула звено ● Пунктулар септелгезин дүрген эдээр ● 100 хойдан 113 хураган.

Кичээлдер эгелээн

Республиканың школаларында болгаш өөредилге чергелеринде кичээлдер эгелээн. Тываның Совет Эвилелиниң акы-дүүма ог-бүдезинге эки тура-биле каттышканының 30 чыл оюн демдеглээр бо өөредилге чылында республиканың 166 иштин биилиг школаларында өөренекчилер саны 57 муң чедип турар. А дээди болгаш тускай ортумак өөредилге чергелериниң сургуулдарының бөлгаш студентилериниң саны элдиҥмуң ашкан. Республиканың улуг школаларының бирээзи — Чадаананың № 1 школазында парта артында 1050 өөренекчи олурупкан. Ол школаның бүдүрүлге бригадазы эртеен чайыын эки ажылдаан. Өөредилге эгелээринге чедир шөгээларының дүжүдүн ажаап, 2 тонна капустаны, 1,5 тонна огурецти, 500 кг согуканы совхозтуң складынга дужаагаан. Ол школада 92 чаштар школа ажыын ажыл, бирги болгаш белеткел классчарында олурупкан, эртем-биилиг өөрүп дүржүлгалыг башкылар Опаас Ондар, Далар Монгуш оларның удуртулгазы-биле эгелээннер. Школага кичээлдерниң бүдүүзүнде — сентябрының 1-чи хүнүнде башкылар болгаш үстүкү классчарның өөренекчилери күш-ажылчы шефти организастаан. Олар СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң потаа болгаш картофель аалдадыынга ажылдаан. А сентябрь 2-нин күүнүнде кичээлдер эгелээн.

• • •

Кызылдың № 15 школазында ол хүн парта артынга 1200 өөренекчи олурупкан. Чүгле ол школада бедик 133 чаштар бирги классчылар апарган. Оларның өөредилге-кижизидилгезин РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Мария Шааповна Чараш-оол чижектиг бедик мергежилиг, дүржүлгалыг башкыларга даскан. Школаның септелгези шефтер турар организацияларның дузазы-биле эки болган.

Бо болгаш өске-даа школаларның башкылар коллективтерия чаа өөредилге чылында ийи чылчылар чок, өөренекчилерге ханы болгаш быжыг билиглерни бээр дээш шуургу ажылдап киришкен.

(БИСТИҢ КОРР.).

Улуг Терээн чүрттувустуң бүгү-ле бууннарындазы-биле бир дөмей. бистиң республиканың бүгү школаларында өөредилге чылы эгелээн. Ынчаасха Кызылдың № 2 школазының 5 «а» классының өөренекчилери өөредилгезин математика кичээлин-биле эгелээннер. Бо чылын Кызылдың башкы институдун доосчан башкы Белек-оол Дулушович Саган-оол ында математика башкызы. Чурукта: бешки классча математика кичээлин.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

«Хойжунун индириниң» бешки үндүрүлгезии хой ажылында эң чугула кампания болур—хойну тарып боозадырынга, хойларны коданнарга шын ангылап үзеринге тураскааттывыс.

СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

Хой ажылында чугула кампания

Амгы үеде республиканың хойжуларының мурнунда хойнуң база ошкүнүн баш санын, ковүдедириниң, продуктулуун бедидериниң, дүктү база хой эдин бүдүрерин улгаттырарының, оон бот-үнезин чигедириниң талазы-биле улуг сорулгалар салдынып турар. 1980 чылга чедир чылда дүк бүдүрерин республикага 4175 тонна чедирери азы 1973 чылга деннээрге, 2,2 катап ковүдедири, хой эдин бүдүрерин 25,6 муң тонна чедирери азы 91 хуу ковүдедири көрдүнген. Хой ажылының продукциязының шак ындыг улуг өзүлдезин хойнуң баш санын 1,7 катап өстүрериниң, оон продуктулуун 30—40 хуу бедидериниң күсели-биле чедип алган турар үжүрлуг. Малга быжыг чем-суурну тургузар, материал-техниктиг хандырылганы экижидер, ук-сажыдылга ажылының, ылаңгыя тарып боозадылганың деннелии бедидер болза, чүгле ол таварыялга республиканың хойжуларының салдынган сорулганы күүседип шыдаар.

Соолгу үеде республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга хойнуң баш санының өзүлдезинии оожум бодуп турарының кол чылдагааны хой санныг хойнуң кызырап турарында болур. Ону болдурбазының дээштиг аргазы болза, хойнуң тарып боозадылганы чогуур үезинде, эки белетколдиг, бедик деңнелге эртирерия-дир.

Тарып боозадылга — мурнакчы болгаш деңгилгелиг арга. Ол арга хойнуң толгур чоруун бедидип, кызыраар чоруун үзүткүрүнге идигни берип турар. Тарып боозадыр арга эң дээре бүдүрүкчү кошкарларның үрезин бүрүнү-биле ажыглаарының аргазын берип, хойнуң ук-саалыг, продуктулуг шынарларын экижидерин дүргедедип турар. Оон ангыда ол арга малдың чамдык халдавырлыг аарыгларының тарап нептерээрии болдурбазының аргазын база берип турар.

1974 чылда республиканга ниитизин-биле 526.715 баш хойну эдержилгеге киирер.

Тарып боозадылга болгаш ооң технологиязы

Оон иштинден 317.500 баштыг тарып боозадыр. Кол-кол районнарны алырга, Улуг-Хем районга барык-ла 59 муң, Чоон-Хемчикке—48 муң, Тандыга —36 муң ажыг, Бай-Тайгага — 19.500 хойну тарып боозадыр. Ынчангаш ажыл чиик эвес болуп турар.

Хойну тарып боозадыр ажылдың чедиишкинии колхозтарның болгаш совхозтарның кол зоотехниктериниң база селекционер-зоотехниктериниң организакчы ажылындан улуг-биле хамаарыжыр. Бо чугула ажылды олар бүрүнү-биле хөлга алыр, эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни белеткээр, тарып боозадылганы чогуур үезинде эгелээш, ону организастыг чорудар хүлээлгелиг.

Хойну тарып боозадырының технологиязын шынгыы сагыыры эргежок чугула. Хой чылдарның практиказының көргүзүп турарындан алырга, массалыг ветеринар-зоотехниктиг бүгү-ле хемчегларни хойну тарып боозадырының бүдүн чартык ай мурнунда дооскан турары эң-не таарымчалыг.

Үрезин алыр азы эдержилгеге киирер кошкарларның хонукта чиир чем рационну мындыг болур: хөвү сигени 1,0 кг, кукуруза силозу —1,5 кг, морковь — 1,0 кг; холук-саалыг чемнер: чочак-тараа — 0,4 кг, чарба — 0,6 кг, суда болгаш арбай — 0,7 кг, комбикорм — 0,3 кг. Ынчангаш хонукта ниитизи чемгерилге единицазы 3,0 кг, а хуулар протеии 410 грамм болур. Тарып боозадылганың бүгү дүргүлүнүн кошкарларны шак ындыг рацион бүзүлаар чемгерер керек.

Оон ангыда тарып боозадылгага хойларны белеткээри база-ла эргежок чугула. Ону хамыктың мурнунда хойларның хураганнарын ангылап үзеринден база түс-түс коданнарны тургузарындан эгелээр. Тарып боозадылга эгелээриниң ийи ай мурнунда хураганнарны ангылап үзер. Ол ийи айның дүргүзүнде хойлар ажок деңгии, семириш алыр. Оон түнелиинде хойну тарып боозадыры 20-25 хонук дүргүзүнда үргүлчүлээр. Чүге дээрге семис, ыңырак хойлар эдержилгеге кирер хөөннүг болдур. Оон-биле чергелештир, ики күш-деңгелдиг хойларны тарып боозадырга, ийистээри хой, хураганнары улуг, кадык-ыңырак болур. Ол болукте эдержилгеге кирер хөөннүг хойларны шуптузуп тыпкан соонда, арткан хойларны үнүрер болгаш өске болүк хойларны үзүктээшке киирер. Тарып боозаткан хойларны будук-биле азы дугаар-биле демдеглээш, дараазында хүнге чедир ангы тургузар. Оларны ийи катап тарып боозаткан соонда, тарып боозаткан хойлар коданынга кадар. Хойнуң үре-төлгүрүн база ийистээр чоруун бедидери-биле эдержилгеге киирер хөөннүг хойларны чаңгыс хүн-не ийи удаа тарып боозадырын сүмелеп турар.

Бо бүгү чүүлдерни бүрүн барымдаалаар болза, тарып боозадылга чогумчалыг түнелди бээр.

Д. ДАШИЕВ.

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының хой ажылының килдизиниң эргелекчизи, кодээ ажыл-агый эртемчиниң кандидады.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжулары тесну беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылында бөгөй эвес түңнелдерни чедип алган. Совхоз ниитизи-биле бо чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 86 хураганны камгалап алган.

Хой ажылын хөгжүдерииге бодунуң биче эвес үлүг-хуузун Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Донгак Седен киирип келген. Дүрмүлгалыг хөөчүн хойну бо чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 104 хураганны, хой бүрүзүндэн 2,5 кг дүктү ап, бодунуң социалистиг хүлээлгезин күүсеткен.

ЧУРУКТА: хойну Донгак СЕДЕН.

К. ЭКЕР-ООЛДУҢ фотозу.

САННАР, ФАКТЫЛАР

Эң хой хойлуг районнар:

Улуг-Хем	231.126
Чоон-Хемчик	219.835
Тандыңы	130.930
Бай-Тайга	115.084

100 хойга онаштыр эң хой хураган алган районнар:

Эрзин	94
Чоон-Хемчик	91
Тандыңы	90
Мөңгүн-Тайга	89

Хой хой өлген районнар:

Улуг-Хем	6902
Өвүр	5655
Бии-Хем	4433
Бай-Тайга	3619

Хой хой, ошкү өөрлаткан болгаш самчыгдаткан районнар:

Улуг-Хем	2273
Бии-Хем	1565
Чоон-Хемчик	1149
Тандыңы	1133

100 хойдан 113 хураган ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЭЭМ

Тоску беш чыл планының дөртку, тодарадыкчы чылында Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының хойжуларын ийи дакмыр күжениишкин-биле ажылдап турар. Ындыг болбас арга чок. Чүге дээрге бо чыл тодарадыкчы чыл болурунда ажыда, Совет Эвилелиниң улустарының акы-дүүмалыш-ны улуг өг-бүлезиниге Тываның эки тура-биле киргенинең 30 чыл болур өнүң чылы болгай. Малчын бүрүзү-ле төрээн Тывазының 30 чылының байырлалынга төлептиг белекти социзэриниче чүтүп турар.

Бистиң дуржулга станциязының хойжуларының аразында социалистиг чарыш калбарган. Чарышка кым-да хоюдап калырын бодавайн, харын акка шүглүрүн, эң-не бедик көргүзүгнү чедип алырын бодаар-дыр. Тодарадыкчы чылдың бирги чартыы эрте берди. Хойжуларның чарыжының түнелии үндүрген. Ажыл-ишке дээш шыңгыы маргылдаага станцияның дуржулгалыг хойжузу М. Далар-оол шүглүп үнүп, төрүүр 100 хойга онаштыр 127 хураганны менди доруктурган, республикага бешки черни эдилеп. Эжимстиң ол чедишкинииге бис чоргаарланып турар бис.

Мен бодум ниитизиниң малын малдап эгелээнден бээр ам 24 чылдың нүүрүн көрүп тур мен. Бо аразында кандыг бергелер турбады дээр. Малчыныың ажылы берге-даа, хүндүткелдиг-даа дээрзин болум бүзүрел билдим. Чыл бүрүзе-ле көргүзүглерим бедип келгеи. Ону бадыткаары-биле соолгу чылдарның түнелиин чижекке киирип көрейн. 1972 чылда төрүүр 100 хойдан 93, а 1973 чылда 95 хураган менди алдым. Бо юбилейлиг чылда түнелии оны өөрүнчүг болду. Кодээмга төрүүр 624 баш хой турган чүве. Оон 723 хураганны менди доруктурган, чоокта чаа үскеш, дужаап бердим. Үзүп турда хураган бүрүзүнүң ортумак деңзизи 25 кг-дан күдулавады. Төрүүр 100-хойга онаштыр 113 хураганны менди доруктурганым ол. Бир хойдан 3,9 кг дүк алдым. Ынчангаш дуржулга станциязының хойжуларының чарыжынга ийиги черни эдедим. Совет Тываның 30 чыл юбилейинге маан күш-ажылчы белээм ол болур. Ам хөөмнү кышка-удур эки семиртип алыр дээш кадат, суттадын эки таарыштырып тур мен. Оон ангыда малга быжыг чем-суурну тургузар дээш демиселге база киржип тур мен. Коммунист кижи болганымда, бодумнуң үлегер-чижээмни өске малчыннарга көргүзеринге аралдажып, ап-өөрүмге арга-сүмени кадып турар мен.

Н. МАНДАЙ,
хойну.

Хүлээлгезин күүсеткен

Дөгүс-оол Сотпаевич Монгуш Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң мурнакчы хойжуларының бирээзи.

— Тываның Совет Эвилелиниң акы-дүүмал өг-бүлезиниге эки тура-биле каттышканындан бээр 30 чыл болур оюн демдеглээр бо тодарадыкчы чылда эртикен чылдарынан бедик хүлээлгени алган бис. Ынчангаш бо чылын 100 хойга онаштыр 105 хураганны камгалап ап, бир хойдан 3,3 килограмм дүктү кыргыбыс — деп, Дөгүс-оол Сотпаевич чугаалап орар.

Чедишкиннер анаа-ла чедип келбес. Ону кымынак күш-ажыл-биле чедип алыр. Дөгүс-оол Сотпаевич кышка хынамчалыг белеткенип, малдың чайгы семиртилгезинче, анаа четчир санныг чемин белеткеп алырынче онза сагыш салып, ол ажылдарны кылып дооспаанда сагыжы амыраавас.

Дөгүс-оол Сотпаевичиниң өг-бүлези бодунуң күжү-биле 10 тонна сигении белеткеп ап, 5 тонна өлекти кыштаанда болуп алган. Ам кыштаан олар белеткеп киринкен.

Саая Норбу-Самбуура үдуртқан бо бригаданың хойжулары аразында чарыштыг ажылдап турар. Ол-ла совхозтуң хойжузу Б. Бүжүгет-биле чарышка Дөгүс-оол Сотпаевичиниң хойжу өг-бүлези ашкан.

Д. МОНГУШ.

ӨВҮРНҮҢ ХОЙЖУЗУ

Оон өскен төрээн чери—Өвүрүнүң Сагыы. Кайнаар-даа көөрге даглар-ла, даглар. Часкаар апарган. Мээстерде оттап чораан хойларның чанында хая баарында оолчугаш бир холунда даянгыжы-биле карандыда даянып алган, а оң холу-биле ойну куду «кайы хире оккур-дур мен»—дээнзиг, чуга-чуга дыштар-биле сылаадыр дажаныр каап чораан.

Бодунуң чажыттарындан Сагыы чурттуг Картыг Делгекеевичиниң оглу Сарыг база чыдып калбаан.

— Силер ышкаш хойжу болур мен—деп, ада-иезинге Сарыг бо-ла чугаалаар чораан.

— Хойжунуң ажылы берге, харысалгалыг-даа, хүндүлүг-даа. Ындыг болганда, чүгле бижыг тура-соруккур, бергелерге торулбас болгаш эртем-билиглиг кижилер ниитиниң малын малдаар ужуруг. Чүгле өөренип ал оглум—деп, ада-иезиниң чагыын Ооржак Сарыг ам-даа сактып чоруур.

Комсомолчу Ооржактың өг-бүлезиниң мал ажылынга ажылдаар күзелин илереткен биллиринишкинин «Кызыл тук» колхозтуң баштаар чери хандырып,- баштайгы удаада дузалакчы кадарчы кылдыр ажылдадып чоруткан.

Чажындан эгелээш хой аразынга өскен, эрес-кежиктиг чын уктуг аныктаанда кызымаан чон дораан эскерип. хаан 1966 жактарга кодан хойну хүлээдип берген Тускайлаң ажылыш эгелеп, харысалга-даа бедээн.

— Баштайгы үеде бергелер хой болду: арга-дуржулга база эвээш, хойну шын ажаар талазы-биле зоотехниктиг эге билиг безин чок турдувус. Ылаңгыя хой өолдаанының баштай эрттирген чылывыста уйгу-чыдын чок ажылдап турдувус—деп, өг-бүлеиің ээзи сактып чугаалады.

Эш-өөрүнүң арга-дуржулгазын өөренип, хоочун малчыннарның сүмезин ажыл-ишинге ажыл- Ооржак Сарыг чы дык көргүзүглерии чедип ап келген. 1966 чылда тогду хойларындан 100 башка онаштыр 98 хураганны ап, 1 хойдан-на 2 килограмм ажыг дүктү кыргып алганы—аныяк хойжуларның күш-ажылчы чедишкиннериниң эгези болган.

1970 чылда Ооржак Сарыг «Коммунизмче орук» колхозка хойжулап эгелээн.

Совет Эвилелиниң акы-дүүмал өг-бүлезиниге ийи дакпыр орденниг аныяк Тывавыстың эки тура-биле бактаап киргенинден бээр 30 чыл болур оюн бо чылын байырлаар болгай бис. Аңаа күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш күженишкиниг ажылдап тур мен—деп, аныяк коммунист Сарыг Картыгович чугаалап орар. Ооржактарның сөзү ажыл-херектен чарылбас: бо чылын олар төрүүр 100 хойга онаштыр 102 хураганны камгалап, 1 хойдан-на 2 килограмм дүктү кыргып алган.

Аныяк коммунист Сарыг Картыгович ам сигении звенону баштап алган 60 тонна сиген кезер планын күүседирип-биле ажылдап турар.

М. КАЛЧАН.

Чурукта С. ООРЖАК.

Авторнуң фотозу.

СҮМЕЛЕР

Бажың ээзи бүрүзү-ле хлебтин үрелбезин, чымчак хевээр турарын күзээр болгай. Ону чедип алыр төлээде, хлебти аксы дуглаглыг шаажан азы баалыныыг савага кадагалаар херек.

• • •

Хавыы чарлы берген чүүрганы хайындырарга, иштп төктү бээр. Ынчаарга ону төгүлдүрбее дизе, чүүрганы дустуг сугта хайындырар херек.

• • •

Аштап каан картофель карара бербезин дизе, ону бүдүн олчаанга соок сугта суп каар херек. Ынчалза-даа ону сугта үр чыттырып болбас.

• • •

Эътти үске хаарарда, үс чаштавазын дээр болза, савапын дүвүнге бичии дустан бызап алыр. Ынчаарга үс чаштавас.

• • •

Духовкага хлеб быжырарда, ажыткан далган өрттенмезин дээр болза, хлеб быжырар хептин дүвүнге хөй эвес дустан бызап алыр.

• • •

Хөнекти азы сакпынны отка салыр мурнунда, оон дүвүн даштың талазындан саван-биле азы сугта өттүрген чугай-биле чаап алынар. Ынчаарга саваны соолгүнде аштаарда шүүт чок болур.

УКСААЖЫДЫЛГАГА—ЧУГУЛА ЗВЕНО

Хой ажылынга уксаажыдылганы организзастарынга коданнарны шын үзүп тургузары чугула ужурдузалыг. Хой коданын хойнуң эр, кызыл, назы-харын, кылаын, дүгүнүң өң-чүзүнүн барымдаалап үзүп тургузар.

Коданны үзүп тургузарынга кол негелде болза, ажыл-агыйда малдың халдавырлыг аарыгларының азагу болур. Кодур, брушелёз аарыглар бар ажыл-агыйларга хойларны холуштурун, ангы-ангы коданнарга үзүп болбас. Ындыг аарыглар бар черге бир коданнан өске коданнк хойларны шилчидерин ветеринария ажылдакчылары-биле чнаап-ла дугуржур ужурлуг.

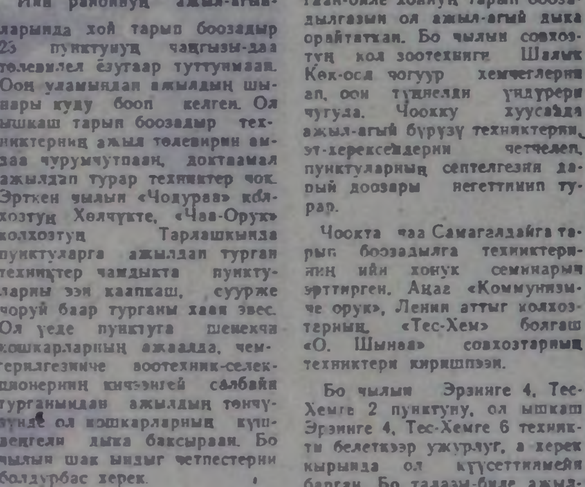
Дүгү, кызы-бүрү өң-чүзүнүг хойларны дүгүнүн чүзүнүнүн аайы-биле ангы-ангы коданнар кылдыр үзүп тургузары эргежок чугула. Оларны мынчаар ангылап үзеринге чылдагааны чүдеп? Ону хамыктың мурнунда экономиканың эргежыктары негеп турар. Бирээде, кызы-бүрү өнүгүт дүк ак дүкке бодаарга, 10-20 хуу куду өөтектиг-дир. Ийиде, өнүгүт дүк-биле ак дүк холугна бээр болза, коданнарга үзүп турар. Бирээде, чаңгыс класстың хойлары биологтуг-физиологтуг бүдүжүнүң база продуктузуг-уксаалыг шынарының талазы-биле бир дөмей болуп турар. Оон-биле холбаштыр ындыг хойларны ажаарының, азыраарының байдалдары база дөмей. А ол чорук хойжуларның ажылын дыка чигедир болгай.

Ийиде, бир коданга хойларның класс талазы-биле чаңгыс аай болуру кыргыда үезинде дүктү класстап, сорттаарынга таварымчалыг болуп, классировщиктерниң ажылын чигедир.

Ам хойларны коданнарга аңгылап үзериниң үези келген. Хойну шын аңгылап үзеринге хойжулар улуг сонуургалдыг болур ужурлуг. Олар бо ажылга идепкейлиг киржип, коданнарны шын үзүп тургузарын негээр хүлээлгелиг.

В. ШАГНАЕВ.

Республиканың чүрүксаажыдылга каттыжышкынының кол зоотехниги.

Самагалдайда районнар аразының уксаажыдылга каттыжышкынының кол зоотехниги.

ПУНКТУЛАР СЕПТЕЛГЕЗИН ДҮРГЕДЕДИР

1973 чылда Самагалдайда мал тарып боозадыр станция уксаалыг кошкарларның үрези-биле ийи районга 45.000 хойну тарып боозадыр тургаш, 46.160 хойну тарып боозаткан.

Ийи районнуң ажыл-агыйларында хой тарып боозадыр 25 пунктунуң чаңгызы-даа төлевилел үзүтаар туттунмаан. Оон уламындан ажыдыңы шынары куду бооп келген. Ол ышкаш тарып боозадыр техниктерниң ажыл төлевирин амдаа чурумчутпаан, доктаамал ажылдап турар техниктер чок. Эрткен чылын «Чодураа» колхозтуң Хөлчүкте, «Чаа-Орук» колхозтуң Тарлашкында пунктуларга ажылдап турган техниктер чаидыкта пунктуларны ээп каапкаш, суурже чорүй баар турганы хаан эвес. Ол үеде пунктута шенекчи кошкарларның ажаалда, чемгерилгезинче воотехник-селекционерииң кичээнгей салбайи турганындан ажылдың төнчүзүнде ол кошкарларның күш-ведгели дыка баксыраан. Бо чылын шак ындыг четпестерни болдурбас херек.

Амгы үеде зонада хой тарып боозадыр 25 пункт бар. Оларның чаңгызы-даа белеп эвес. «Мөрен» колхозтуң Хөл-Адаанда, Хөл-Бажында пунктулары септеттинмээн. Бо колхозтуң удуртукчулары олче кичээнгей салыры чугула.

Хойну эдержилгеге белеткээрииң бир чугула ажылы болза, хураган үзүлдези болгай. Ийи район ниитизи-биле 65 муң хураганны үзер ужурлуг. Херек кырында 55.900 хураганны эң, кызынын аайы-биле ажыл-агыйлар үскеш, эки одаргыг черлерде чедиргеп. Хураган үзүлдезиниң талазы-биле «О. Шынаа» совхоз өске ажыл-агыйлардан озалдап турар. Эрткен чылын база-ла малчыннар тывылбас деп чылдагаан-биле хойнуң тарып боозадылгазын ол ажыл-агый дыка орайтаткан. Бо чылын совхозтуң кол зоотехниги Шалык Көк-оол чогуур хемчегларни ап, оон түнелди үндүрери чугула. Чоокку хуусаада ажыл-агый бүрүзү техниктерии, эт-херексэдерни четчелеп, пунктуларның септелгезин дарый доозары негеттинип турар.

Чоокта чаа Самагалдайга тарып боозадылга техниктериниң ийи хонук семинарын эрттирген. Ада «Коммунизмче орук», Ленин аттыг колхозтарның, «Тес-Хем» болгаш «О. Шынаа» совхозтарның техниктери кирипшээн.

Бо чылын Эрзинге 4, Тес-Хемге 2 пунктуну, ол ышкаш Эрзинге 4, Тес-Хемге 6 техниктн белеткээр ужурлуг, а херек кырында ол күүсеттинмейн барган. Бо талазы-биле ажыл-агыйларның удуртукчуларын чогуур хемчегларни албаанны ылдептиг. Эрткен чылдың четпестерии катаптавас дээш бо айтырыгны дүрген шиитпирлээр херек. Чүгле мынан хойнуң тарып боозадылгазы чедишкиниг чоруттуруп турун болур.

Б. БУМБАЖАЙ.

ШООДУГЛАР

Чурукка тырттырып алыр дээн кижи чурук тырттар черге келгеш, айтырып-тыр:

— Ол ийи чуруктуң өртээ кажыы?

— Ону сөөлүнде чугаалаар мен. Баштай борта олургаш, эки хүлүмзүренер— деп, фотограф харыылаан.

• • •

— Ийи ай мурнунда салып алган шагым ам үрелип калды, а силер ынчаарда: «бо шак силерниң амыдыралыңарга четчир дээн» болгай силер.

— Ынча дээним ынын харын, ынчалзажок силер ынчаарда харык чок кижи чоржук силер!

• • •

— Бо бажыңның дүктери узун үргүнүн силер-биле дөмейин але. Силерниң кыс дунчанар бооп аа?

— Дөмей бооп магат чок, ынчалза-даа ол мээн оол дунмам-дыр!

• • •

— Кожавыс бажыңның үрүү үргүлчү-ле ынзы-бүрү хураган кежи тон кедер-дир. Ол ону кайыын ап турар ирги?— деп, үрүү иезинден айтырган.

— Ону канчап билбес сен! Ала-неви колхоз хою кадарып турар ышкажыгай.

— Хой кадарып турар-даа болза, хураган кежин кайыын алыр деп?

— Төрүүр 100 хойга онаштыр олар чылдың-на 30-40 хураган ап турар-дыр. А артканы канчап барган деп бодаар сен! Ол-дур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

(Төмчүзу. Эгези 1-ги арымда).

Пропаганда, массалыг-агитация ажылын, парлалганын, радио, телевидениеннин ажыл-чорудулгазын удуртурутка, улус ореділгезинин органнарын, культура-чыргыышкынның албан черлериниң ажылын контрольдарын организастаарынга идеология киллистеринин ролюн бедидеринин эргежок чугулазынче партия комитеттеринин кичээнгейин доктаалда угландырган. СЭКП ТК боттарын мергежилдиг пропагандистер болган идей-кижизидилгелиг ажылдың эки организаторлары кылыр бүзүреліп коргускен коммунистерни партия комитеттеринге идеология киллистеринге ылавылалыг шилип ап турарын, идеология кадрларының составының быжыг турушгуг болурун хандырарын, боттарынга оналаскан ажыл-херекти оларның эң чедишкининг күүседип шыдаарынга таарымчалыг байдалларны тургузарын негээн. Партия организацилары идеология кадрларының алдар-хүндүзүн бедидеринче доктаамал сагыш салыр ужурлуг.

Бүгү бүдүрүлге болган кижизидилге сорулгаларын шиитпирлээрге бистин ниитилелиристин эге кезектери болур күш-ажылчы коллективтерге дазырынын партия комитеттеринге, идеология кадрларынга сумелеп саналдаан. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүн политиктиг бедик медерелдиг, күш-ажылга социалистиг сагылга-чуруммуг болган организастыг болган турарын, алыскак-олчаргак, арыгачы, хулиганнаар чорукгарга болган ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглерге удур эптеш чок демисежирин чедип алыр.

Коммунистиг тургузуушкунга күш-ажылчы коллективтерин идепкейжидерин чедип алырының оруктарын болган арганарын ханызы-биле толевилеп тыпары, ажылчы чонпарны кижизидеринге техник-экономиктиг, организачы, идеология демин каттыштырып ажылдаарының системазын, өске-даа факторларын эдиктирип ажылдаары эргежок чугула. Ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы, хөйнинги идепкейин, идей-политиктиг кижизидилгезинин дээштинин бедидеринге бүдүрүлге коллективтеринин социал хөгжүлдезин планнаарын улам четче ажыглаар.

Идеология кадрларының теория болган мергежил ореділгезин улам сайзыраңгайжыдар хемчеглерни алырын республиканың Компартизазының ТК-зынга, партия обкомнарынга саналдаан. Партизаның теория, иштики болган даштыкы политика айтырыгларын, партия пропагандазының эртем үндезинниерин партия комитеттеринин идеология ажылдакчыларының, пропагандистерниң, журналистерниң, башкыларның, эртем, культура ажылдакчыларының ханызы-биле ореніриин хандырар, ниитилел ажыдыралының болуушкуннарын оларның, марксизм-ленинчи ёзулбиле анализтеер, үнелеп көөр арганы шиигеліг алырынга дуза чедирер. Боттарының идей-теория болган профессионалдыг деңгелин оларның доктаамал бедиткен турарын шулурүг чедип алыр.

Амгы үениң делегей байдалын барымзаалаан, бүржуаз болган ревизионистиг идеологинга удур демиселди шавар халдаашкының туруштарын чорудуп билир кылыр идеология кадрларын ореділгер. Дайзынарының идеологизазынга удур демиселдин ленинчи принциптерин, дээштиг аргаметодтарын, оон кол угланыышкынарын ореніриин семинарларга, курстарга болган өске-даа хевирлерлиг организастаар, амгы үениң социал айтырыгларының болган болуушкуннарының дугайында марксизм-ленинчи тайылбырларны чегүүр ойунде берип турар.

Массаларның идея талазы-биле кижизидилгезин организастаарының педагогиказын, психологиязын, пропаганда мергежилин, мурнакчы дүржулгазын ореніриин экижидер. Идеология ажылдакчыларын ореділгер ажылды партияның дээди школаларынга болган доктаамал ажылдаар курстарга тускай тургускан ореділге планнарын, программаларын ёзугаар чорудары чүүлдүг деп санаттынган.

Партия райкомнарының болган хооркомнарының пропаганда, агитация киллистеринин ажылдакчыларының мергежилин бедидерин — партия обкомнарынга, обкомнарының идеология киллистеринин ажылдакчыларының билинн бедидер ажылды—республиканың Компартизазының ТК-зынга практикаларын Белоруссиянын Компартизазының ТК-зынга сумелээн. Партия эге организацияларының секретарьларының база оларның идеология ажылын харылаар оралакчыларынын пропаганда болган агитация ажылын, культура-чыргыышкын ажыл-чорудулгазын организастаарының айтырыгларынга хамаарыштыр ореділге ажылын, инструктаж бээрин экижидер хемчегларни алыр.

Журналист кадрларны шилип алырын болган кижизидерин улам экижидерин, оларны идея талазы-биле дадыктырарын күштедирип, мергежилин бедидерин хандырар. Партияның болган совет органнарының эң чугула шиитпирлерин парлалга, радио, телевидение ажылдакчыларынга тургулуг дыннадып турар, экономика амыдыралының, культура тургузуушкунунун боттуг айтырыгларын чырыдарынче оларны угландырар, редакция коллективтеринин ажыл-чорудулгазын анализтеер, углап, баштаар, оларнын ажыл влавын доктаамал чугаалажып көөр, журналист кадрларны кижизидеринге партия эге организацияларынын ролюн бедидер.

Культура тургузуушкунунун, марксизм-ленинчи эстетика айтырыгларының, амгы үениң идеология демиселинин талазы-биле Ленинниң ореділгер чагыын, СЭКП-ниң теория, дүржулгазын культура айтырыгларынга ханызарышкан хүлээлгелиг ажылдакчыларының ореніриин организастаар. Чогаадыкчы-идея айтырыгларын, профессионалдыг мергежил айтырыгларын шиитпирлээринге хамаарыштыр культура организларынга болган чогаадыкчы эвилелдерге, оларның партия организацияларынга салыр негелдени, чогаадылга ажылының идея талазыбиле угланылышкынныг болурүнга уран чүүл ажылдакчыларының харылсалгазын бедидер, коммунистиг кижизидилгенин, чүрттүн экономиктиг болган социал хөгжүлдезинин кол айтырыгларынче уран чүүл ажылдакчыларынын кичээнгейин улам идепкейлиг хаара тудар.

Ниити билигнин, профессионал-деткиктиг болган дээди школаларның кадрларының ортузунга чорудар ажылды, оларның марксизм-ленинчи ореділгезин, идей-ажыл-чан кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарын эң чугула сорулгаларның бирээзи деп үнелеп көөр. Башкыларның белеткелдинге, оларны шилип алырынга болган мергежилин бедидеринге хамаарыштыр улус ореділгезинин органнарынга салыр негелдени күштедирер. Башкы ореникчилерни хүүда үлегерчизээ-биле, бодунгу толептиг болган бедик мөзүүр ажылчаны-биле кижизидер деп чүвени анаа барымзаалаар.

Партия организацилары, чер-чер Советтери, улус ореділгезинин органнары улустчу башкыже ленинчи ёзу-биле сагыш салыр, ооң олурар салгалды амгы үениң негелделеринге дүүштүр эртемнин үндезинниери-биле чепсегдээр, ореникчилерни коммунистиг үзелдиг болдурар, оларның моральн күүрүн, политиктиг мөдерелин, күш-ажылга ынак мөзүүрүн тургузар талазы-биле бодунга онаашкан сорулгаларны башкы бүгүдээн бүрүн хемчегларнын боттандырып шыдаар болган турлун дээш, ооң билинн, идей-теоретиктиг деңгелин, башкы мергежилин бедидерине дуза чедирер. Бистин школаларывысты коммунистиг тургузуушкунунун бүгү бурунгаарлаашкынчы-биле улам сырый холбаштырары — ленинчи негелделеп хажык чок сагыыры эргежок чугула.

Кафедраларны эртем-методика талазы-биле бедик мергежилдиг башкылар-биле бүрүн четчелер сорулганы барымдаалаан, педагогиканың дээди ореділге черлерине аспирантура ажылын улам калбартырынче болган экижидеринче угланган хемчегзер алыры эргежок чугула. Башкылар болган өске-даа тускай эртемнилер болурларны кижизидикчилер болурунга чанчыктырар ажылды калбартыр, ниитилел-политиктиг ажылынга оларны улам калбаа-биле киириштирер.

Белоруссиянын дээди ореділге черлериниң болган Эртемнер академиязының гуманитарлыг институтунарының чорудуп турары идей-политиктиг кижизидилгенин байдалынга, түүнделеринге хамаарышкан эртем-шинчилелдерин калбартырын, эртем талазы-биле үелевилел ажылдарын дүүштүр башкарарын экижидерин Белоруссиянын Компартизазының ТК-зынга саналдаан.

АЖЫЛДЫҢ АРГАЗЫН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, тодаралыкчы чылдың планныг онаалдаларын долдур болган ажыр күүсседир дээш чарышка киржип, республиканың ажылчы чоннары хей-аът киргең ажылдап турар. Хөй коллективтер продукциянын эң чугула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрер болган сайгарар талазыбиле чартык чыл планын күүсеткен. Эрткен чылдың бирги чартыынга деннээрге үлетпүр бүдүрүлгезинин хемчээли 7,4 хуу. өскен. Электроэнергетика, оралга болган ажып-чем үлетпүр, улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары бедик темпилиг хөгжөэн. Чартык чылда республика күрүнеге сүт садар планын 110,5 хуу. эътгинин — 106,5 хуу. дүктүүн 136,5— хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың организастаарны чер-чер Советтериниң кызымаккай удуртулга, контролюндаг, кижилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга тиарымчалыг байдалды тургузарынга улуг-биле хамаржыр. Республиканың Советтери ол бүгү ажыл-херекче боттарының организас-массалыг ажылын угландырып, чартык чылда чамдык ажылды кылган. Социалистиг хүлээлгелерни сессияларга чугаалажып, үнелиг санал-онаалдарны депутаттар кииргеннер. Чартык чылда чер-чер Советтери 288 сессияны эрттирип, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалашкан. Ол айтырыгларны сайгарып көрүп, шиитпирлээринге депутаттарның ниити санының 50 хире хуузу киришкен. Ылангы Чөөн-Хемчик, Каа-Хем болган өске-даа районнарда депутаттарның сессияларга идепкейи бедик, анаа айтырыглар белеткээринге доктаамал комиссияларны, депутаттарны хаара тудуп турар.

Бо үениң иштинде Советтериниң доктаамал комиссиялары сессияларга ниитизи-биле дөрт чүс ажыг, а күүском хүралдарыга база ол хире айтырыны белеткээн. Тандыл. Тожу районнарда Советтериниң доктаамал комиссиаларының ажылы эң-не идепкейлиг. Комиссияларның киржилгези-биле Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп, Бүрен-Аксы, Бүрен-Хем көдээ Советтериниң сессияларынга, күүском хүралдарынга хей айтырыгларны белеткеп, чугаалажып көргеп. Ынчалзаада Бай-Тайга, Тес-Хем Эрзин райкүүскомзары доктаамал комиссияларның ажылын идепкейжитпейн, оларның Советтериниң мурнунга доктаамал отчёттаан турарын хандырбаанар. Оон уламмыдан Бай-Тайга район Советиниге доктаамал комиссияларның чүгле чаңгызы Советтиң мурнунга отчёт кылган. Чадаана хоорай Советинде байдал база мындыг. Тес-Хем район Советиниң он доктаамал комиссиязының чаңгызы-даа бо чылын отчёт кылбаан.

Депутаттың негелдезин тургузары күүскомнарның, оларның кылдыстериниң, Советтиң девискээринде өске-даа албан черлериниң ажылын контрольдап, харысалганы бедидеринин, дээштиг чепсээ, партых чылда депутаттар ниитизи-биле 63 негелдени тургусканнар. Оларны анализтеп көөрге ажыл-агый болган социал-культура тургузуушкунунун айтырыглары болуп турар.

Сессияларны белеткеп, оны эрттирип турарында четпестер чер-чер Советтеринде эвээш эвес. Айтырыгларны далаш-биле белеткээр, доктаамал комиссияларны, депутаттарны киириштирбес, ажылзы ханы анализтевес чоруктар бар. Эрзиннин Бай-Даг көдээ Советининг алдыгы сессиязынга депутаттарның чүгле 64 хуузу олурушкан. Ынчангаш «Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болган суур Советининң дугайында» Тыва АССР-ниң Хөөйлазун каржызы-биле хажыткан. Мөңгүн-Тайга район Советининң план-бюджет талазы-биле доктаамал комиссиязындан аңгыда чаңгыс-даа доктаамал комиссия сессияларга айтырыг белеткевээн. Ынчангаш оларның ажылын идепкейжидип, углап-башкарары райкүүскомдаа негеттининп турар.

Депутаттарның сессияларга идепкейин бедидеринин чугулазын Кызыл хоорай Советинде уттуп турао. Советтиң кезек айда болган чедиги сессиязынга саналдаан чедиг кижинин чүгле ийиэ депутаттар болган. Мынаг четпестер Улуг-Хем, Тес-Хем район Советтеринде база бар.

Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем район Советтеринин болган Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин районнарның, Кызыл хоорай Советининң көдээ Советтеринің күүскомзары депутаттың негелдезин тургузарының улуг удурдузалыын оларга четпес тайылбырлаан. Оон түүнелинде үстүнде аданнывыс Советтеринин база хоорай (район чагыргазында), суур Советтерининң сессияларынга депутаттың негелдезини чартык чылда чаңгыс-даа удаа тургусталаны четпес. Бо талазы-биле депутаттарга дузалажып, арга-дурумнуга солчуушкунун организастаза эки.

Совет соңгулда системазы бүгү эрге-чагырга организларында боттарының төлээлекчилеринин ажылын контрольдаар эргени ажылчы чоннарга магадылаан депутат бүрүзү болунун база Советтиң ажылының дутайында отчёдун соңгукчулар мурнунга кылып хүлээлгелиг болган хоойлуда көрлүнгенин ёзугаар соңгукчуларның хей кезиинин шиитпирлээри-биле оңу кайдыг-даа үеде дедир кыйгыртып болурун ССРЭ Конституциязының 142 үүлүнде айыткан. Депутаттың эрге-хүлээлгези улгаткан турум. Оон негелде бедип турары билдингир. Бо чылдың июнь 1-де байдал-биле алырга, республиканың чер-чер Советтеринде 3248 депутат бар, Советтерниң девискээриндеп өскээр үнүп чоруткан депутаттар орнунга сонгулдаларны түс-түс округтарынга эрттиргеп. Чартык чылда соңгукчулар он депутатты дедир кыйгыртканнар. Оларның иштинде Бин-Хем район Советининң депутаттары турган Моигуш болган Дамба Оларның соңгукчуларның көргускен идегелин бүүредип шыдаванны дээш, Тандының Элегес көдээ Советинде Глызнка. Тожунуң 118 көдээ Советинде Хандыл, Чөөн-Хемчиктиң Хөндергей, Эрзиниң Эрзин көдээ Советтеринде Моигуш болган Еизак олар депутат хүлээлгезин үгбааны дээш дедир кыйгыртырганнар.

Күүскомнарның хөй кезии депутаттарның отчёт эрттирерин организастап, эргежок чугула материал-биле хандырып, дузаны чедирип келгеннер. Чартык чылда республикага дыка хөй отчёттуг хүралдар эрткен, анаа 140 муң соңгукчу олурушкан. Чер-чер Советтериниң бүгү депутаттарының тозан чыгаа хуузу отчёттарын кылган, оларның элээн хөй үйи удаа отчёттаан. Барыын-Хемчик, Өвүр, Тандыл районнарда, Чадаана хоорай Советинде бүгү депутаттар боттарының ажыл-чорудулгазын соңгукчуларга таныштырып, отчёттарын бергеннер.

Мөңгүн-Тайга райкүүскому депутаттар-биле ажылды элээн эжижиткен. Май айда депутат хүнүн болгаш Советтиңнің бүгү ажылдакчыларының район семинарын эрттирип, лекцияны комчуп, дүржулга солчуушкунун кылган. Мында депутаттарның 80—95 чедир хуузу сессияларга киржип, савалоналын берип турар. Чартык чылда район Советининг депутаттарының чартыктан хей кезии ийи удаа соңгукчулар мурнунга отчёдун кылганнар, а райкүүском кылган ажылының дугайын Кызыл-Хая, Мугур-Аксы суурларга чоннуң хүралдарынга отчёттаан, киллистернин, эргелелдерниң отчёттарын база организастаан. Оларның ажылын чонга таныштырып, четпестерни чайладырынга ол изингин берип турар. Советтерниң, депутаттарның чон-биле харылзаазы быжыкканының түүнелинде район иштинге чамдык ажылдар кыллыган. Мугур-Аксында он бажыңның кол болгаш үүрмек септелгезин кылган, ийи-ийи аал иштп чурттаар үш бажыңны тутнаан. Районнуң чаа электростанциязының, гостиницаның түзүлгэрининң темпизи дүргедээн.

Ынчалза-даа чартык чылда республиканың чер-чер Советтериниң үш чүс ажыг депутаттары соңгукчулар мурнунга отчёдун кылбаан болуп турар. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем район, Чадаана хоорай, Хову-Аксы суур Советтериниң күүскомзары семинарларны, депутат хүнүн бедип эрттирбээнин чугаалаза чогуур. Ол Советтериниң күүскомзары депутаттарның ролюн бедидер дээш ажылды күштелдирери чугула.

Боттарының ажылының методун сайзыраңгайжытпышаан, чер-чер Советтери соңгукчуларның чагыларын күүсеглр талазы-биле чамдык ажылды кылган. 1478 чагыгның элээн хөйү күүсеттингеп. Ынчалзажок чамдык Советтер бо ажылды хүн бүрүнүң контролюнга тургусталыындан бүгү чагыгларның 30 хире хуузу күүсеттингээн дээрзин уттуп болбас. Олар колдуунда чурттачылыг черлерни чаагайжыдар, санитарлыг байдалды эжижидерине утланган. Ынчангаш бо ажылче ажылчы чоннарны, хөй-ниитизин хаара тудары бир чугула сорулга болур.

К. ДАНЗЫН-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң органнлдизинин улуг инструктору.

Н. А. Злобинниң аргазы-биле

СТОЛЫЦЫ. (Минск облазы). (СЭТА). Социалистиг Күшажылдың Магазыны Н. А. Злобинниң аргазы-биле боторугга-чарылгалыг ажылдарының чаа хевирин колхозчаг аразынга иептередир талазыбиле республиканың школа-семинары ында ажылын дооскан.

Белоруссияда ол чаа аргабиле 240 коллектив ажылдап турар. Чылдың ужугга чедир ниитизи-биле ол дөпшөлгелиг аргаже бешки бригада бүрүзү шилгнир.

делегей бо хүннерде

САНАЛ-ОНАЛ СОЛУШКАН

ГАВАНА. (СЭТА). Куба Республиканың Даштыкы херектер министерствозунуң чаланын ёзугаар Гаванага августуң 27-ден 29-ка чедир БССР-нин, БУР-нуң, ВУР-нуң, ГДР-нин, КУДР-нуң, Кубаның, МАР-ның, ПУР-нуң, РСР-нин, ССРЭ-нин УСЕР-нин, ЧССР-нин даштыкы херектер министерстволарының удуртукчу ажылдакчыларының ужуражыышкыны болган.

Ужуражыышкын чүректи хамызындан байдалга эрткен.

Ужуражыышкын үезинде КНО-нуң Кол Ассамблеязының болур деп турар XXIX сессиязының талазы-биле саналонаал солчуушкуну болган.

Чөвүдел хүралдың киржикчилериниң төлээлер баштыкарын республиканың президентизи болгаш Кубаның Компартизазының ТК-ның Политбюро кежигүнү доктор Освальдо Дортикос биле Кубаның Революстуг чазааның Премьер-министрининң оралакчызы болгаш Кубаның Компартизазының ТК-ның Политбюро кежигүнү доктор Кэрлос Рафаэле Родритес олар хүлээп алган.

Чаа хоойлу

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияда республиканың бүгү хамаатыларының хүрал кылып, чыглып болур эргезин магадылаан турар хоойлу күштүг болоп эгелээн.

Португалияның чазааның үндүргени чазак солуну «Диариу ду Говерну» солунунга парлаан ол хоойлу хүралларны, митингилерни болгаш чыскаалдарны эрттиреринге корум-чуруммуг доктаалдың турар.

Улан-Баторга ужуражыышкын

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Ажа Азия чурттарының профсоюзил төптеринің төлээлекчилериниң «МАР-ның 50 чылы болгаш моол профсоюзилдерин» деп темалыг ужуражыышкыны бооп эртген.

Ол ужуражыышкынга ВЦСПС-тиң секретары В. Ф. Богатикова баштаткан совет төлээлер киришкен.

Ужуражыышкынның киржикчилеринге МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Даргазы Ю. Цеденбал байырлыг чагаа чоруткан.

СОВЕТ САНАЛДЫ ДЕТКЭЭН

ПРАГА. (СЭТА). Киприн, Грециянын, Турциянын Айыл чок чоруук Чөвүделиниң кежигүнү бүгү чурттарның, а ол шыкаш өске-даа күрүнелериниң киржигези-биле Кипр дугайында конференциязы КНО-нуң шугуму-биле эрттирер дугайында саналды чехословак чазак долузу-биле деткип турар хеп. ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупек «Руде право» солунуң айтырыгларынга харылаалаш, чугаалаан.

Кипрде байдалды үзе шиитпирлээр дээш, амгыга чедир ап келген хемчегler чогуур түүнелдерни бербейн келген. Бо айтырыг талазы-биле Айлыя чок чоруук Чөвүделиниң резолюциязы ам-даа күүсеттинмейн турар деп, ол чугаалаан.

Кипр Республиканың девискээринден даштыкы шериглерни шуптузун үндүрер, ортулукка войстаттышпалыг норум-чуруммуг катаа тургускаш, кипр улуска бодунуң херээн тускай шиитпирлээр эргени тыпсыр ужурлуг деп, ЧССР-ниң чазаа санал турарын Б. Хнеупек айыткан.

КНО-нуң КОНФЕРЕНЦИЯЛАРЫ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Ажаа КНО-нуң чоонуң делегейде хувааладзының дугайында бүгү-делегей конференциязы бооп эрткен. Оон ажылыга 150 күрүнениң оон иштинде Совет Эвилелиниң, Украин ССР-ниң болгаш Белорус ССР-ниң төлээлери киришкен.

Конференцияның киржикчилери он бир хонук дургузунда чоонуң чер-черде хувааладзының, тургустунганының айтырыгларын, улустуң социал-экономиктиг хөгжүлдезининң, оларның долгандыр турар бойдус чүүлдерни; күралвырлары-биле холбаазының айтырыгларын чугаалашкан.

. . .

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың шайысылалыгга КНО-нуң далайга эжижиргелге эргелеринің дугайында III конференциязының ийиги үеладазы бооп эрткен. 150 чурттан барган үш муң хире төлээлер он неделя дургузунда чурттарның девискээр сугаарының кызыгаарларын тодарадыры, далай муглудурларынга судиолог чоруурун, далай-дүвүүн энергиялыг база минералдыг курлавырларын ө тывары, далайларның болган океанларның хөрээнин-бокталырыгга улуг демисел, эртемнинчилелериниң кымлары дээш, оон-даа өске чугула айтырыгларны чугаалашкан.

Конференцияның ийиги үеладазы хаан турган. Венесуэланың даштыкы херектер министри Эрами Шахт Аристигиета биле ол конференцияның даргазы Х. Американскгхо олар бо айтырыг талазы-биле чедип алдынган чедиишкиннерни демдеглээннер. Конференцияның үшкү келээн кедир чылын Женевага эрттирер.

Миттеранның медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Чөөн үзелдиг күштериниң каттышкан программазы олардың стратегиязының быжыг үндезинин бооп артмышаан — деп. Франциянын Социалистиг партиязының бирги секретары Ф. Миттеран франциуз телевидениеге интервьюзунга медеглээн.

Чүгле чөөн үзелдиг күштериниң чаңгыс эптиг болур чорууга үндезилээн, француз иниитилелге хаяа болган шыңгыы чаартылганы кылын болур.

АФГАНИСТАНДА УРУГЛАР ХҮНҮ

КАБУЛ. СЭТА-ның корр. Р. Усин биле А. Петровтуң дамчыткаңы:

Афганистан Республикага уруглар хүнүн демдеглеп эрттирген.

Ол хүн чурттуң уруглар садтарынга байырлыг концерттер, спортчу маргылдаалар болгулаан, эң ээзре уруглар садтарынга иниилдарны тыпсып, белектерни берген. Ол байырлалды Афганистан Республиканың ие-чаштарны кангалаар эргелели организастап эрттирген. Ол эргелелдин хөлүнда 2,5 муң хире уруглар-лыг 10 улуг уруглар садтары бар деп, чүрттүн солунары бижээн.

Республиканың чааза уруглариың кадыкшылын камгаларын чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Ынчангаш чүрттө, чаа-чаа поликлиникалар болгаш эмнедгелер ажыттының турар. 1972 чылдың июль айда ажыттынган педиатриянын эрган институту чүрттө ан улуг медицина албан черлериниң бирээзи болган.

Совет Эвилели уруглариың кадык камгалал херээнин талазы-биле Афганистанга улуубиле дузалап турар. Совет деринг-дерекселдер-биле чепсегленген уруглар эмнедгелериде болгаш поликлиникаларында он-он совет эмчилер ажылдап турар. Кабулдуң дал оруузунда ие-чаштарның төөгү бар. Оны Совет Эвилелиниң дузалаччызы-биле түзүп турган. Инда он-он аныяк афган эмчилер совет специалистерден өөренип, оларның дурзулгазын ап, ажылдап турарлар.

БУРУНГУ ЧУРТТА ЧААРТЫЛГАЛАР

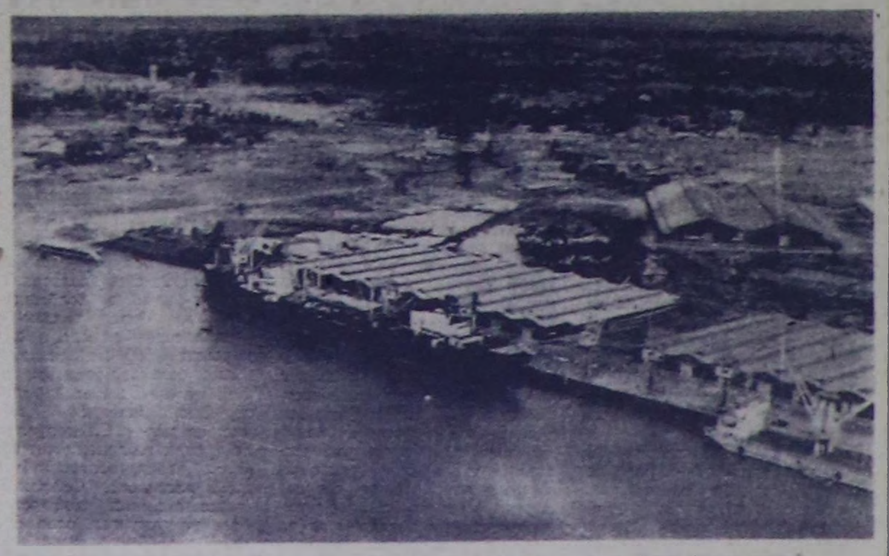
Африка диптин эрте-бурунгу күрүнези — Эфиопияда чаартылгалар уламчылавышаан. Ол аазап наан угланышкынынар-биле чорун турар. Күрүнени эргелеп-башкарарының эргижирээн феодалдыг тургузуу чаартынып, эргечагырганы шын өвес ажыглап, хөөли ап турган, боттарын бүжартаткан кижилерден күрүне аппаратын арылап, феодал-аристократтыг байларга хамаарыштыр турган чамдык бүдүрүлгелерге күрүне контролюн тургузар талазы-биле баштайгы базымнар кылдыныы турар. Чижээлээрге, күрүнеге бүгү эң чугула херектерни баш биилп шиитпирлеп турган дүжүлге чөвүделни болгаан империяның дээди судун тараткан. Императорнуң хүүда шериг штабын национал камгалал министерствозунуң контролюнче киирген. Эфиоп чазактың составындан үндүртүкеш, туттурган мурнундагы шахталар министри Тесефа Мохаммед Берхенн национал курлавырларның акционерлиг компаниязының шугуму-биле сан-хөө кажарлашкыннарынга киришкен дээш бүрүүдадып турар. Истелгеден илерээни-биле алырга, ол компания күрүне санының акша-хөрөнгизин дээди дүжүметтерниң холунче киирерининң туспак чепсээ апарган турган. Оон өске-даа элээн хөй кижилер, оларның аразында император ордузунуң күрүне министри Мескал Вольде Селассие база туттурган.

Күрүне аппаратынга дүжүметтерниң хээли ап турганының фактыларын истээри-биле тургускан тускай комиссия бо чылдың февральда дүжүрткен Акилзу Абте Вольданың ерги чазаан каан-халыынга алыскан провинцилларга аштап өлген он-он муң кижилер дээш харысалгага анаап турар. Эрги министрлер аштаннарга дузаламчы көргүзеринбиле үндүрген күрүнениң акша-хөрөнгизин кемнин-биле самыдыгап-чарыгдап, чамдык провинцилларга тургустугган аар-берге байталы ап-биле чажырып турганнар.

Феодал-аристократтыг байларының болгаш императорлуг дергүл-төредиринин ончу-хөрөнгизинге күрүне контролун тургузар сорулга-биле чепсектиг күштериниң таарыштырылга комитези амга чедир I Хайле Селассие императорга хамаарыкып турган ардузарны күрүненин ончуу кылдыр чарлаан.

Микаель Имрунун чаа чазаа-биле кады политиктиг болгаш социал-экономиктиг чаартылгаларны чоруттуушаан, чепсектиг күштериниң таарыштырылга комитези медеглел кылган, бо чылдың февральда негелдеп шиитпирлеринин алыс сорулгазы болда Эфиопияны эргелеп-башкарылганың эрги системазынган дөмей-биле тыныглап хаалы алыр. дарлаар чоруткан хөстээры, ниитилелдин солиал, политиктиг болгаш экономиктиг эде турумчулуктарын дөмей-биле боттандырары болур деп база ол тайап демдеглээн.

Г. СКОБЕЛЕВ. (СЭТА).

Аныаа республика Бангладешке дайын үеладежиишкиннери болуп турар үеде Читтагонг дээр порттуу минадап каан турган, ынаар кирер черлерни сут дувүнче үреп киирипкен судиолар тутпаан турган.

Ынчангаш Бангладешке бо талазы-биле Совет Эвилели дузаны көргүзе берген. Агаар-бойдустуң берге байдалы турда совет специалистер аңаа ажылдап турган. Порттуң суу бүдүүгүр. ынчангаш сут иштинге чүү-даа коштабес. Сугнуң температуразы агаарнын-биле барып домей.

Ынчалза-даа совет водолаастар порттуу миналарлан болгаш сугаже дүжүп хире берген судиолардан арыглап каапкан. Амгы үеде республиканың ол далай ортазын делегейниң хөй-хөй чурттарынаан судиоларны база катап хүлээп ап турар болуп берген.

ЧУРУКТА: Читтагонгтың суулаг турар черинде.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧЕЧЕКТЕР—СЕТКИЛ ӨӨРТҮР

Бойдустуң бельо — мындыг эттыг делгелге Каа-Хем районнуң суур сакмите болган.

Суур бүрүзүнге делгелге чараш, көрүштүг эртken Ында сагыш-сеткилди хазра тудуп келир кандыг чечектерни, катчимистерни, ногаа аймаан чок дээр!

Астра, георгин, василька, натурци, гвоздика, глэдиолус, роза, мак, ромашки, флокси дээш, чечектериниң чаңгыс адыбезин чыскаай бижинерге арын долар. А оларның аңы-аңы сорттарының айы-биле өңү чүүл-бүрү.

Тавактарда, вазаларда делгээн яблоко, рашетка, малина, янек-карак, помидор, арбуз, дыня, огурец, тарымал тооруг —ол бүгү шупту бистиң херээженнерибистиң кызымаккай ажыл-ижинин түпкели болган. Ажылчы хон чер бүрүзүнге делгелгени улуг сонуурган, херээженнер чевүлдериниң эки ажылын мактап турган. Дерзит-Аксы суурнуң чурттакчыларының барык шупту делгелгеге киришкен. Бо суурнуң бажың бүрүзүн ногаан үнүш, оң-бадыын чечектер бүртеп берген турар. Чаңында ыяш олуртпаан, чечек тарыялаан чурттарга бажының тывары берге.

Район төвү Сарыг-Сеп суурга болган делгелгеге 8 коллектив, 30 ажыг чурттакчылар киришкен. № 1104 орук тулугунуң коллективи «Тываның оруктары» деп стендини чиңгис кырынга кылып көргүскен. Оруктарның кыдыын ногаанчыдып, чечектерни тараан кылдыр ында көргүскен. Ол ышкаш районуң харылзаа конторазының коллективиниң чиңгис кырынга делгээни «Мөңге от», «Төрээн алышкылар дег бис» деп стендилери көрүкчүлерни магадаткан. Көжүп чоруур механизаттатынган № 3 колоннаның коллективи республиканың хөвүшөлдерин суттарының күжүүлүг ногаанчыдып, паркталарны сесерликтерни кылып турарын көргүскени таарымчалыг. Суурнуң «Теремок» ясли-садының коллективи делгелгеден калбаан. «Чечектелип турар Тыва», «Эртенги хүн амыр» деп букеттерни аңаа бараалгаткан.

Делгелгеге хүүда киришкеннериниң аллеялары, букеттери база-ла үстүнде организацияларны дег аттыг, темалыг болган. Ылангыя делгелге киржикчилериниң улуг казылыы Антонина Поповананың «Улустарның найыралын алган турмеш», Валентина Лубошниковананың «Мээң адрезим — Совет Эвилели» деп, 15 республиканың өөрүшээшинден көргүскен букеттерни хон улуг сонуурган.

Эштер М. Елисеева, И. Рижова, М. Ежова оларның садтарындан эккелгени яблоко, оларның ранеткалары бистиң районга чимистиг ыяштарны өстүрүп, дүжүдүп алырының хереглээ болган.

Валентина Павловна Листкованың букеттерни хон магаданы, комиссия оңу үнелеп демделгээн. Оон букеттери уткалыг, сюжет, композициязыны таарыштырганы-биле үнелиг. Ол оңу яңы-бүрү 17 темага чогаадыг делгээн. «Бухенвальдың кыйгызы» деп букетти кара бархат деп чечекти сывырган демирге тулуштуруп кылганы солун. «Тываның тараажылары», «Маадыр иеге», «Совет Эвилелинге», «Космостуң шүүргедекчилериниге», «Шинтирлиг дөртку жылдың шалгычыларынга» аттыг, өскедаа солун темаларны ол чогаадып бараалгаткан.

Делгелгениң түшкелик үнүдүрген, тинилекчилерни шаннап, мактаан. Ногаан үнүш—өңүүвүс дээжир бис. Ол оон.

Г. ДОНГАК.

БО СОЛУННАРНЫ ЧАГЫДЫП АЛЫҢАР

«ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА»

Бо солун — СЭКП ТК-ның неделя санында үвер солуну. 1975 чылда ук солуннуң кол угланышкыны — СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдаа кылганы партияның экономиктиг политиказын пропагандаларары, тоску беш чылдың планын чедиишкинниг күүседи дээш совет улустуң домиселин бүгү талазы-биле көргүзери. Солуннуң арыннарынга чогум кандыг айтырыгларны чырыдарыл? Бо дутайын солуннуң ыңдыг рубрикалары тодаранып.

«Экономика теорилизиниң айтырыгларын». «Ажылчы хонларның экономиктиг өөредилгези», «Ажыл-агый реформазының дүржүлгези болган айтырыглары». «Көдээ ажыл-агый экономиказы». «Тудуг экономиказы». «Капиталистиг чурттарның экономиказы» болган оон-даа оске рубрикаларниң адаа-биле теоретиктиг чүүлдерни парлаар. Ол дээрге колдуунда-ла партия болган ажыл-агый ажылдакчыларының, экономистерниң, инженерлериниң, специалистериниң чүүлдери болур. Ол ышкаш будуруглеге экономиказын, эргелеп-башкарылганың мурнакчы дүржүлгезин өөренип турар уруттукчу кадрларга, специалистерге, ажылчыннарга, колхозчуларга, албан-хаакчыларга дүза кылдыр теоретиктиг материалдарны, методиктиг сүмелерни доктаамал парлаар.

Солуннуң арыннарынга улегдер экономиказының айтырыглары, хамыктың мурнунда социалистиг чарыштыг организастаарының, будуруглегниң ажыктыг бедидерииниң, эртем-техниктиг депшилгенниң, продукциянын шынарын экижеддиринин айтырыглары чугула черни эзлээн турар. «Директорнуң индири», «Будуруглелерниң экономистери чугаалап тур» деп рубрикаларны уламчылаар.

Пропагандистерге, агитаторларга, политинформаторларга дүза кылдыр сан-фактыларны, комментарийлерни база үргүлүг чырыдар.

«СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ИНДУСТРИЯ»

«Социалистическая индустрия»—СЭКП ТК-ның цинтилел-политиктиг солуну. Неделяда ол 6 удаа үнүп турар.

Солуннуң кол угланышкыны — СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселл. Ниитилел будуруглезиниң ажыктыг бедидерииниң, эртем-техниктиг депшилгенниң, күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидерииниң, эргелеп-башкарылганың системазын сайзырангайжыдарының болган социалистиг чарыштың организастаарының айтырыглары солун хол хөгжүүлүгейн угланыр.

Чаа техниканы болган мурнакчы технологияны будуруглеге пептередириниң дугайында материалдары солун номер бүрүзүнге парлап турар. Будуруглелериниң, эртем-шинчилел институттарының, түзүглериниң ажылында чаа чүүлдерни солун доктаамал парлаар. «Чаартыкчы» деп рубрикавыс адаа-биле чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның чүүлдерни парлаарын уламчылаар. «Экономиканың болган эргелеп-башкарылганың үндезиннера» деп рубрикавыс адаа-биле теоретиктиг чүүлдерни чырыдар.

«Социалистиг индустрияның» арыннарынга беш чылдың маадырларының дугайында, мурнакчы ажылчыннар, эртемденнер дугайында очерктерни үндүрер. Ол ышкаш коммунистиг кижизидилгеге, кижилериниң чогаадыкчы идепкейин хөгжүдүрүнге коллективтиг ролюн бедидер дугайында маргылдаалыг чугаанны эгелеер.

«Субботада ужуражыглалар», «Номчукчу иктерью ап тур», «Чаа барааннар», «Сад болган огород», «Балыкчыга база ачыгга» дээш ышкаш өскедаа солун рубрикаларны уламчылаар. Оон номчукчулар хой-хей ажыктыг, солун чүүлдерни билип ап болур.

Бо солуннарны чагыдып алырынче далажыңар.

И. КРАВЧЕНКО.

ЭКСКУРСИЯЛААШ КЕЛГЕН

Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал-хандырылга комбинадының ажылчыннары достуг үезин чоптуг ажыглаар талазы-биле хөй ажылды кылып турар. Бо чылын дараалыкчылар, шак септекчилери Кара-Тал, Аныяк Хөндергей, Дус-Хөлге үнүүшкүннерни кылган. А чоокта чаа оларның автобузу Шушенскоеге четкеп келген. Олар пролетариаттың улуг баштыкчызы В. И. Ленинниң Шушенское пивулгезинге чуртап, ажылдап турганы-биле танышканнар. Саянның каас чараш бойдусун база магаданнар. Шак ындыг үнүүшкүннер, экскурсиялар Чадаананың амыдырал-хандырылга комбинадының ажылдакчыларының дыштанылгазының чөптүг хевири апар чыдары өөрүнчүт.

БИСТИҢ КОРР.

ЛИТВА ССР. Паланга аээрге-ле —кайгамчыктыг парктар, сугга эштир чердер, амгы үениң дыштанылга бажыңнары, пансионаттар болгаш эм климат-тыр.

Прибалтиканың ол сураглыг курортунга он-он муң кижилер бүгү Совет Эвилелинден баргаш, аңаа чайгы шөлээ дыштанылгазын эрттирер. Паланганың хоочуң чаңгыдары сонуурганчыг. Далай ортээлинден үрер хөгжүм оркестри келгеш, курорт хоорайын дүштен сонгаар хүшүү-не тегерип эртер. Янтарь музейиниң чанында бурунгу парка кежээниң-не ыр-шоор ыңналып турар. Литваның чиик хөгжүм оркестриниң концерттери ол-дур. Мун-мун көрүкчү кирер олуттарлыг, чаа эстрадага эң эки совет күүседикчилериниң көргүзүгтери болур.

Курортка сезон бүрүде чаа бир дээ-шинчи черле көзүлеп турар. Бо чылын чаа Белектер магазинин ажыттыптан, «Вайдалуте» кафеде этнография ансамблиниң концерттери бооп турар.

ЧУРУКТА: үрер хөгжүм оркестриниң кел чоруурун.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

АЛДАР ДЕВИСКЭЭРИ

БАРЕНЦОВО ДАЛАЙ. Кыжал Туктут Соңгу Флоттуң командылакчызының дужаалын ёзулаар «Ш-68° 45, Д-42°55» дээр координаттың девискээрин Дайынчы алдарның чери кылдыр чарлаан. Ол ыракузак Баренцово далайда «Жемчуг» болган «Бриллиант» дээр кызыгаарлыг таңмыл корабльдеринин «сутта дүмбен девискээ»-ринге митинг болган.

Митингиниң киржикчилерни кызыгаарлыг таңмыл корабли анаа чедирген. Оон-биле поляр мындыын тулчуушкуннарының киржикчилери, Совет Эвилелиниң Маадырлары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, хөй-нийтиг черлериниң төлээлекчилери аңаа барганнар.

Кызыгаарлыг дайынчылар Советтиг Заполярьениң камгалалының тоогузунче дарлыг арыннарны биижитеп болгаш олар тайбың-даа үеде ачы-хавыяалыг боон тураалар. Олар дүн-хүн-даа чонка Ада-чурттуң күрүне кызыгаарларын карак оту дег камгалап турар.

...Митингиниң киржикчилери утер-бооларының даштаашкыны бооп турда Баренцово далайже бооваа-бооваа чечектерни салып киргеп. Моон соңгаар, бүгү совет корабльдер, ус-тывыш болгаш транспорт судноларды ол девискээрни таварып эрткеп-де-ле, дайзынга удур демисеглс амы-тыын берген кызыгааржыларга алдар кылдыр, ёзулаа кылып алаар.

ЧУРУКТА: Баренцово далайга болган кажыдаа митингиниң.

С. МАСТЕРМАННЫҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СПОРТ

КУБОК БАЗА ЛЮДМИЛАДА

Гимнастикага ССРЭ-ниң биргн чери дээш, Литов ССР-ниң найысылалы — Вильнюс хоорайга болуп эрткен мартылдазага керээжеп спортчулардан Донда-Ростов хоорайдан келген студент Людмила Турищева чайынналчак чедиишкинниг болган. Ол ниитизи-биле 76,15 балдыг алгаш, гимнастикага ССРЭ-ниң кубогун мооң-биле ам бешки удаа чаалап алган. Совет гимнастиканың теогузунде керээжеп спортчулардан ындыг чедиишкинни хым-даа чедип ап корбээн. Ол ышкаш Турищева чемпион адын ийи чыл улаштыр дыштыкаан. Моон мурнунда чылдарда чүгле Ленинград чурттуг Тамара Манина база ындыг тиилелгени чедип алган. Ынчалза-даа ол ийиги тиилелгезин болуунуң удурлашкызы-биле дең санныг болгаш үлешкен.

Чимкентиден келген Нелли Ким албан күүседир программа соонда оң үшкү черден ийиги черже шилчээн. Ол 75,675 балдыг алган. Москва хоорайның спортчузу Эльвира Саадн 75,4 балдыг алгаш, үшкү черни эзлээн. Совет Эвилелиниң шилиидек командазының шырак гимнастчыларының бирээзи Ольга Корбут моора ийиз кырынга мергежилелер күүседип турганы, частырыг кылгаш, 75,375 балдыг болуп, дөртку черни алган.

(СЭТА).

СОВЕТ БОКСЁРЛАР ИЙИГИ ЧЕРДЕ

ГАВАНА. (СЭТА-ның тускай корр.). Профессионал эвес боксёрларның биргн делегей чемпионадынга Совет Эвилелиниң шилиидек командазының спортчулары чедиишкинниг киржип, команда талазы-биле чугле Кубаның шилиидек командазының соонда ийиги черни эзлээн.

Боксёрларның бо биргн делегей чемпионадынга деңги аайы-биле дараазында боксёрлар чемпион аттарны чедип алганнар: Хорхе Эрнандес биле Дуглас Родригес (Куба), Вильфредо Томес (Пуэрто-Рико), Говард Дэвис (АБШ) элээди өскээр празынга 1972 чылда Европа чемпиону Василий Соломин (ССРЭ), Айюб Калуде (Агунда), олимпий өөнларының чемпиону Эмилио Корреа, Реланзо Гарбей (Куба), Руфат Рискиев (ССРЭ), олимпий өөнларының болгаш Европаның чемпиону Ате Парлов (Югославия) болгаш олимпий өөнларының чемпиону Теофило Стивенсон (Куба).

Совет Эвилелиниң шилиидек командазындан мөңгүн медальдарны олимпий өөнларының чемпиону Борис Кузнецов биле Олег Коротаев, хүлер медальдарны Евгений Юдин, Европа чемпиону Владислав Засынко, Давид Торосян болгаш Европа чемпиону Анатолий Климанов елар чаалап алганнар.

Профессионал эвес боксёрларның биргн делегей чемпионадынга 45 чуртан 263 шилиидек боксёрлар киргеп.

МЕДЕОДА КОНЬКИЛЕР ДАГЖАЙ БЕРГЕН

АЛМА-АТА. (СЭТА-ның корр.). Сентябрь 2-де бедик дагда Медео катокка чаа сезонның ажыдылгазы болган. Хөөчүнүвар чарыжынга делегей рекордсмени чораан Галина Романова биле Казахстанның каш дакпыр чемпиону Ольга Немова тергиндээннер. Бага ол ышкаш маргылдазга «Мостодорстрой» трестиң кол инженери Борис Яглинский тинилекчилерге катокче доктаамал кирер эртиргилелерни тывыскан.

Массалыг чүнгулаашкынга беш мун хире алма-атажылар киришкен.

Агаар

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар дүн болур. Бичe чаъс чаар. Хат кошкаттан ойтавынга чедир. Агаарның температуразы 19—24 градус чылыг.

Кызылга булуттагылап каап турар, биижи чашкының хүн болур. Хат кошкан. Агаарның температуразы 22—24 градус чылыг.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Тооллар шуулгуур». Дамчыдылга.
18.20—«Мээң өөнүүм дугайында». Телефильм.
19.45—«Көдээниң амыдыралы». Дамчыдылга.
20.15—«Сибирьниң тараазыны—Төрээн чуртка». Кыска фильм.
20.35—Телемедээлер.
20.50—Телемедээлер (орус дылга)
21.00—Чарлалдар, реклама.
21.05—«Владимир Макаров ырлап тур». Телеконцерт.
21.30—23.20—К. Мухамеджанов. «Шорум ыйнаан». Тываның күртинениң хөгжүм шын театрының шыны.

Редакторнуң орлакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНОТЕАТРААРДА

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ» Кинотеатрде орук 9.45, 11.30, 13.15, 15.00, 17.15, 19.00, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР» Кинотеатрда 10.00, «Совет флоттуң оруу» 11.30, 13.20, 15.0, «Ужуражыышкынныр» 17.20, болгаш чарлыышкынныр 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Италиялерниң Россиге элдептиг ужуралдаалары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК». «Робинзон Крузоның амыдыралы болгаш элдептиг ужуралдары» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА: «Колонна» (1-ги, 2-ги серияларды) 17.30, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ. «Сен олтургуженге мен маңнайн» 19.00, 20.00 телактарда.

ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИН БАШ БУРУНГААР БИЛИП АЛЫРЫ

Эрте-бурунгу шагдан бээр-ле бистиң бомбүрээзивисе чер шимчээшкинин болуп, кижилерге санаа четпес хоозуралдарны таварыштырып, үрегдээшкинерни болдуруп, харын чамдыкта будуң хоорайларны, суурларны чуткап каап турган. Делегей статистиказын өзугаар алырга чылдың-на чөр бомбүрээзинге чер шимчээшкининден 10 муң ажыг кижи өлүп турар.

—Чер шимчээшкинниң хоозуралдыг күжүл канчап тайбыдырыл аза эвээжедирил? Чер шимчээшкинниң эгелээр үезин, черни болгаш күжүл бөгүн эртем бап бурунгаар сөглеп шыдаар бе? Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының Ташкентиниг турар Сейсмология институдунга баргаш, ыңдыг айтырыгларны салган бис.

— Черниң хартының физиктиг шынарлары болгаш хамыда тургузуунуң дугайында, чер шимчээшкинниң мөзүүнүң дугайында амгы үениң өөренүү амдыгында эвээш бязыр—деп институттуң директоруның орлакчызы физика-математика эртемнериниң кандидады Валентин Уломов чугаалап турар—Ол чактың-даа чуртта кулгын аландагы 12-балдың шкалазы-биле ажыры-га, чаңгыс балл ылгал дээрге чугле чаңгыс санның аназы-немелээ бергеш. ол эвес бомбүрээзин бүгү талазларже өдүп кирип турар сейсмиктиг чалгыларны дамчыштыр ап турар бис.

Ташкентиге болган чер шимчээшкинниң соонда доранып, 1966 чылда тургустуган бистиң институдувус Узбекистанның девискээрниде сейсмология талазы-биле шинчээлиг чүүлдерни, Ортаакы Азияда чер каптының хамыда тургузуун болгаш чер шимчээшкинниң кайнын эгелээрин, үезин болгаш күжүн бап бурунгаар биижп ажыктың айтырыгларын өөренип, шинчилеп турар. Амгы үеле институттуң тос лабораториязында 400 хире кижи ажыдап турар, оларның дразында эртемнин дорт доктору, 30 кандидады бар. Ажылдакчыларының харынын ортумак хемчээли 30 дээр болуп турар. Боду болгаш ажылдакчылары ында болгаш, институт үстүнде айтырыгларын шинчилеттир талазы-биле хамыдык түнелдерни чедип алган.

Чер шимчээшкиннери, аланган күжү 7—8 балл болуп турар чер шимчээшкинерин бап бурунгаар биижп ажыры кончуг нарын. Бистиң чуртта кулгын аландагы 12-балдың шкалазы-биле ажыра, чаңгыс балл ылгал дээрге чугле чаңгыс санның аназы-немелээ бергеш. ол эвес балл чедип турган болгаш оон соонда катап болган чер шимчээшкиннериниң үезинде база болгулаан. Радонуң моңцээшкининиң чер шимчээшкинни-биле холбаалыы чигзинин чок, мыназа-даа ол арга иске девискээрлерде чер шимчээшкиннериниң шупгузунга хамаржыр бе дээрзи амдыгында тодаргайлаттынган.

Чер шимчээшкинин баш бурунгаар билиргинин айтырыын шинтирлээри кылыкал аргабиле тургустуган магнит болунге «скерлиишкиннерин дириг сөгүлгэнмерниң черь системазынга, куштарның болган амитаннарның шимчээшкинниң ылекгейинге канчыг салдарлыг болуру дээш ышкаш, ындыг шимчилелдерни чорудары-биле база холбашкан.

— Угаан-бодал талазы-биле түңнелдерден ыңдыа, херек кырында бар материалдарны чыыры болгаш моңцээри эргежой күүгүл дээрзи биижпир—деп, Валентин Уломов хамчылаан.— Ол соңгаа-биле тускай геодинамиктиг шимчилел черни (полигонну) тургузуп алгаш бис. Сейсмология станциларының хөй четкизи база тургустугаан, олар «Ташкент» дээр Тоо станциязы-биле холбээлыг. Оон дугайында эм көрээли...

Бөп мукуда чорда соонда, чашпаавыс Ташкентиниң маңнай ювүүде чаттыла берген шагаан садтың эжиинге доктаай берди.

— Мээң «черимзе» кирип хонруцер—деп, Валентин Уломов чүүлмүрүүн чалады.

Чаңгыс каът бажыңга чеде бергинис. Эжиинде — «Тоо сейсмология станциязы «Ташкент» дээн бижик тур. Станция 1901 чылда ажыктан үениңден эгелээш-ле чер шимчээшкинниң башгайгы инструментадыг хейгаараазын кылып келген. Делгем ортээлге кире бергинис, шала башкарылганың Кол түдүларын турган. Мырыңай шимээн чок, чүгле шактар согушкулуп ыңналыр. Бистиң бомбүрээзистиң черниң иштинде бичии-даа «ыймээшкерни» шөлээн дыңналап турар боттары бижинер чүүлер сазыын дараазында бижип чорун турарзар.

— Бистиң ажыл-агыйывыс улус—деп. Уломов чугаалайвыр. «Куду» чер иштинде үш халда сейсмоприемниктер болгаш наклономерлер — бистиң «кулактарывыс» турун турар. Хемчээшкиннер аппаратураның станциянын хоорай даштында турар пунктуларында база тургускулаан. Чер иштинде кеңнин-даа чайгы болур болза, башкарылга черниге. «Китайниңер! Чер шимчээшкинниң»—деп от хүн келир. Дежурный ол-ла дораан ону станция начальнигиге алдестеер, мынаиган чер шимчээшкининден чалгылар читкелек чорда-ла оон үе-шинчи санаттыына берген турар. Сейсмология медээлерин чаңгыс вай пунктуга биптеп дамчыдып турар апаргаының ачызында, санаашкыннарның дүргени болгаш чер шимчээшкининиң эгелээн черни тодарадырында ылавыллалдыы он-он, чүс-чүс катап белеткеп.

Ам бистер болза чер шимчээшкининиң дугайында медээлерни ажылдап кылырынга электрон-сайгыга машиналарын ажыглаарынга белеткеп турар бис. Оны эпшел тургузары дооску бээрге, болган чер шимчээшкининиң тодаргай байдалын оон күжүл, болган үезин, кайнын эгелээнин болгаш өскедаа чүүлдерни карак чаваа-зээр ярзында биижп ап болур бис. Ийнет, дежурныйның орээнинге силерниң коргенивер телевизорнуң экранынга саналга машинаазының берип-турар медээлерни удавайн номчуп корун болур.

— Шинтирлээр айтырыглар ам-даа ногаат хой—деп, байырлажып тура Валентин Уломов чугаалады.— Ынчалзажок бай бурунгаар ажыглаарге: «Китайниңер! Чер шимчээшкини болур» деп тур!»—деп медээлей бээр хүнүвүс чаала келир.

(ПМА).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ· Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчуу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киржизинин 23-54, карысалгазыг секретарының 23-35, партийжа амыдырал киржизинин 37-13, культура киржизинин 23-54, сазы ажыл-агый киржизинин 21-47, улегнер киржизинин 22-64, чагаа киржизинин 41-27, нефформация база совет тургузуг киржизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаза 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16856. ЧАГЫГ № 915.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия ном садыының талазы-биле эргелелиниң типография. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчуу, бажың № 1). ТС—00711

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (9584) | Среда, сентябрь 4, 1974 чыл | 1925 чылдан үндезилеттингеп. | Өртээ 2 кеп.

Л. И. Брежнев Ю. Цеденбал-биле ужурашкан

Сентябрь 2-де СЭКП ТК-ның Чигиргиге секретары эш Л. И. Брежнев Кремльге МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ный Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Ю. Цеденбал-биле ужурашкан.

СЭКП биле МАРН-ның, Совет Эвилели биле МАР-ның арасында бүгү талазыг ажы-дүнма бауазунуң кады ажылдажылгалыг улам хөгжүдеп-биле холбашкан, а ол ышкаш делегейкиң чамдык чүгүлә айтырыгларының-даа талазы-биле санаалнал солчуушкуну болган.

Эш Л. И. Брежнев биле эш Ю. Цеденбалдың арадыңга ужуражышкын чүректиң ханылыңнан болган бүрүн чаңгыс аътын байдалынга артыпеп.

Эш Ю. Цеденбал оң-даа хүн Төрээн чурттунче чорупкан.

(СЭТА).

УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТ ЭШ Г. В. САРАФАНОВКА СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Космостуң «Союз-15» корабли-биле орбитага ужудуушкунну чедиишкиниит чорутканы дүмә база ол үеде эрес-дидим болган маадырлыг чорууң көргүскен дээш, ужудукчу-космонавт эш Геннадий Васильевич САРАФАНОВКА СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ атты тывыскылаан, ЛЕНИН ордени болган «АЛДЫН СЫЛДЫС» медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1974 чылдың сентябрь 2.

УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТ ЭШ Л. С. ДЕМИНГЕ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Космостуң «Союз-15» корабли-биле орбитага ужудуушкунну чедиишкиниит чорутканы дүмә база ол үеде эрес-дидим болган маадырлыг чорууң көргүскен дээш, ужудукчу-космонавт эш Лев Степанович ДЕМИНГЕ СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ атты тывыскылаан, ЛЕНИН ордени болган «АЛДЫН СЫЛДЫС» медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1974 чылдың сентябрь 2.

ЭШ Г. В. САРАФАНОВКА «ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЗЫ» АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

«Союз-15» корабль-биле космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Геннадий Васильевич САРАФАНОВКА «ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЗЫ» атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1974 чылдың сентябрь 2.

ЭШ Л. С. ДЕМИНГЕ «ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЗЫ» АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

«Союз-15» корабль-биле космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Лев Степанович ДЕМИНГЕ «ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЗЫ» атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1974 чылдың сентябрь 2.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА

СЭКП обкомунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Тыванып хойжуларының чедиишкини

Республиканың хойжулары улуг күш-ажылчы тинилелгени чедип алган: чылда дүк бүдүреринии болгаш ону күрүнеге садарының улус ажыл-агый планы күүседтинген. Белеткел пунктуларында 2871,9 тонна дүк киргеи — онаалдага көрдүнеининден 39 тонна хөй болган.

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ол улуг күш-ажылчы тинилелге-биле холбаштыр республиканың бүгү хойжуларынга байыр чедирген болгаш ону партия, совет, көдээ ажылагый органнарының, профэвилел база комсомол организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, тускай әртемнигленрииң демнег күжеииишкиннери-биле, ол ышкаш беш чыл планының дөрткү, тодарадыкчы чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир база Совет Тыванып 30 чыл оюн төлептиг уткуур дээш хойжуларның калбарган социалистиг чарыжының ачызында чедип алдынган дээрзин демдеглээн.

Республиканың тос району болгаш Кызыл хоорсовет дүктү белеткээрииің база ону күрүнеге садарының улус ажыл-агый планын сентябрь 1-де күүседтеп. Таиды, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Тожу районнарның хойжулары онза эки ажылдаан, ол районнар дүк белеткээр талазы-биле планныг онаалдаларны чүгле күүседтеп эвес, харын-даа боттарының социалистиг хүлээлгелерин база күүседтеп. Улуг-Хем, Өвүр болгаш Мөңгүн-Тайга районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары күрүнеге дүк садарының улус ажыл-агый планын күүседир талазы-биле бүгү-ле хемчеглерни база алыр дээрзинге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели идегелин илереткен.

Беш чыл планының дөрткү чылының онаалдаларын күүседир дээш демиселге колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннары боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин көвүдедир дээрзинге бүзүрелин СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели илереткен болгаш эътти база сүттү бүдүрериинің, күрүнеге садарының талазы-биле улус ажыл-агыйының он ай планын база боттарының социалистиг хүлээлгелерин Совет Тыванып 30 чыл оюнга чедир күүседир, план ёзугаар ниитининң малын чемнер-биле хандырар болгаш кыштаглаашкынны чедиишкинниг чорудар, дүжүттү дүрген, чидириг чок ажаан алыр, кедир чылдың дүжүдүнге хөрзүнүү, үрезинии белеткеп алыр, көдээ ажыл-агыйының өске-даа ажылдарын чогуур үезинде доозар дээш боттарының күштерин долузу-биле мобилизастаарынче көдээнин бүгү ажыл-ишчилерин кыйгырган.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫН БЕДИК ТЕМП-БИЛЕ

Каа-Хемниң ховуларында күжениишкиниит күскү ажылдар хайнгыл турар. Комбайнар, тараа кезер машиналар болгаш көдээ ажал-агыйның өске-даа техниказы ховуларже үнүпкен.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докталында база партияга болгаш совет улуска СЭКП Теп Комитединиң Кыйгырыынга көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрими улам ыцай көвүдеиринче улуг кижээигейни салгаиы биилингир болгай. Оон-биле яды ол документилерде-тоску беш чылдың тодарадыкчы дөрткү чылында көдээ ишчилериің мурнуңда тодаргей соруглаларны салгап, чарыштыг калбак неитерелдиг, дээштиг кылдыр организастаарының, ооц тинилекчилериите холбаштыр материалдыг болгаш моральдыг цдир бериишкиниң ажыглаарының талазы-биле демчеглерни тодаратқан.

Бо чугула документилерни удуртулга болдургаш, районнуң партия организациязы ажыл-ишчилериин күжениишкиниң эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш, эки шынарлыг, хөй продукцияны бүдүреринче, тодарадыкчы чылдың планныг соруглаларын долдур болгаш ажыр күүселириче угландырып келген. Партияның болгаш чазактың хүн бүрү дузазының ачызында колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баазазы быжыккан. Ол бүтүнүң түнелинде көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүреринің хемчээли бистс көвүдеп турар. Районнуң ажыл-агыйларының хөй нуруузу социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседип турар.

Эрткен үш чылдарда район планнан ажыр күрүнеге 11 600 тонна тараиы, 345 төвна эттн, 580 тонна сүттүг, 28 тонна дүктү сатқан Хөй-хөй ажыл-агыйлар бо чылдың планныг даалгаларын күүседиринге багай эвес көргүзүтиү чедип ап турар. Күрүнеге дүк садарының планын район 108 хуу күүседтеп, сүт садарын сентябрь 10-да күүседир, күрүнеге эът садарының чыл планын күүседир дээш хемчеглерни ап турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның алган хүлээлгези аажок улуг. Ол болза партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан улуг харысалганы негеп турар, ылаңгыя чаа дүжүттү чогуур өйүнде, дүргеи ажаан алыры эргежок чугула боон турар. Бо чылдың чайы кандаашкынкыг, берге болганы хову ажылының үнүш-дүжүткүр чоруунга, чаагай дүжүттү өстүреринге тәрымча чок салдапны чедирген. Мичилзажок тайга эдээ черлерде тараа багай эвес үнген. Чижээ, «Тиилелге» колхоз, «Бүрен» совхоз бир гектар чердеи-не 10—11 центнер дүжүттү бастырып ап турар. «Тиилелге» колхоз күрүнеге тараиы садып эгелээн, а районда тараанын ниити дүжүдү бир гектар черден ортуиаа-биле 7—8 центнер чедип турар.

Партия организациялары амгы үеде малга чем белеткээрииге холбаштыр дүжүттү чидириг чокка, дүргеи ажаан алыр дээш бүгү ажыл-ишчилериің күжүн мобилизастап турар. Ховуларда ажыл-ишчилериің ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдың деңнелии бедиткеи. Тараажыларның болгаш мал чемя белеткекчилериниң

Совет Тываның 30 чылынга

Социалистиг чаартылганың оруу-биле

Совет Эвилелиниң удуртарының аксы-дүнма өг-бүдезинге каттыжып киргенинден бээр 30 чылдарының дургузунда Тываның экономиказынга социалистиг улуг чаартылгалар болгулаан. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак деминчи национал политиканы амыдыралга боттанывыпшаан, Тываның экономиказының база культурazының шынкы хөгжүдеринче, тыва удуртуу социал-экономиказ талазы-биле ажык хөжүлаашкынын дүрген узуткаарынче улуг сагыш салымнакшыны база салып келген.

ССРЭ-ниң составынга бактаан киргенинин баштайгы чылдарында хол кичээнгей областың кодээ ажыл-агыйның хөгжүдеринче, оон материал-техниктиг базазын быжыглаарынче утпаанган. Чүге дээрге, бирээде, кодээ ажыл-агый Тываның экономиказының хол аңгыы: өйиде, улуг ажыл-агыйынга социалистиг бүдүрүлге харылзааларының тиилелгези аратгарының хуу быдаргай ажыл-агыйын кооперастаан каттыштырарын доозарындан хамааржып турган.

Тараачын чоннуң хуу оңучүрек хөөмүн өскертириниң, оларны коллективтиг ажылче хандыкшыдарының материалдыг үндезини болза, «трактор»ларны болгаш машиналарны чер ажылынга калбаа-биле ажыглаары, бүгү талалыг электрижиликке болуур деп, В. И. Ленин айыткан. 1945 чылга-ла областа 4 машина-трактор станцилары дерип турупскан, а 1950 чылга чедир МТС-тер саны 12 четкен. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгези электрижидери күштелип эрган.

Социалистиг чаартылгаларны боттандырарда партия тыва аратгарның амыдыралчуртталгазының өнзагай чүүлдерин барымдаалаан көрүп, хуу ажыл-агыйларны коллективизастаарын бүгү тала-биле деткип турган. Ону күрүненин мынчаардагы үндүрүг политиказындан көрүп болур. Совет чазактың 1948 чылдың августаайда үндүрген доктаалы-биле Тываның колхозтарындан болгаш МЧАЭ-лериндеп кодээ ажыл-агый үндүрүүн РСФСР-ниң өске районнарындан 25 хуу эвээш хемчээлдиг кылдыр доктаатkан. Колхоз болгаш МЧАЭ кежигүнеринге үндүрүг талазы-биле янзы-бүрүү чинедделарни тывыскан. Коллективтиг ажыл-агыйларга күрүне улуг чээли дуглалчыгын көргүзүп турган. 1949 чылдан 1956 чылга чедир колхозтарга 26 млн. рубль түнүүр чээлии берген.

Бо бүгү болза, областың партия организациязының ажылчы чоннар ортузунга улуг организаторлук база политиктиг ажылын көргүспүшаан, Тывага массалыг коллективизастаашкынны чорударынга бүгү эргежок чугула байдаларның тургустунганының херечензи болган.

МЧАЭ-лер материал болгаш организас талазы-биле быжыккан тудум, кодээ ажыл-агый артелиниң Уставынче шилчип эгелээн. 1951 чылдан эгелээш, аратгарны кооперастаарының кара чангыс хевирин —кодээ ажыл-агый артели апаргаан. Күрүменин улуг кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин болуур совхозтар коллективизастаашкынга чугула салдарны чедирген. Баштайгы совхозтарны мурнунда ТАР-га турган кыражыл-агыйларга үндезилеп тургускан. Совхозтар ажыл-агыйны планнап чорударының, бүдүрүлгенин мурнакчы аргаларын нептередиринин база күш-ажылды механизастаарының үлегерчизээн көргүзүп турган.

1955 чылдың тончүзүнде чедир бүгү тараачын ажыл-агыйларының 96 хуузу колхозтарга каттышкан,ынчангаш Тывага кодээ ажыл-агыйны коллективизастаары доозулган. Ол чылын күрүнеге тараа садарынга колхозтарның болгаш совхозтарының үлүү барык 100 хуу, ээтке—88, сүтке—73 база дүкке—89 хуу болган.

Коллективизацияга конкун аратгарны сууржуң амыдыралче шилчидери-биле катай хаара чоруттунуп турган. Сууржуң амыдыралче шилчилге кооперастаашкын чорударынга немелде бергелерни болдуруп, хөй акша-хөрениин, тудуг материалдарын болгаш күрүненин өске-даа чарыгдалдарын негээн. 1949 чылдан 1954 чылга чедир чуртталга бажыннары тударынга колхозчуларга 7 млн. рубль түнүүр узун хуусаалыг база 4,5 млн. рубль дедир эгитпес чээлелерин берген. Сууржуң байдалче шилчээн колхозчуларны үндүргеп хостап турган.

Хуу ажыл-агыйларны кооперастаарын доосканы-биле Тываның улус ажыл-агыйының бүгү алырларынга социалистиг бүдүрүлге харылзаалары доктаап тургустунган.

Социализмниң тудуп тургузарынга үлетпүрүүн хөгжүлдези эргежок чугула. Экономиканы бүгү талалыг хөгжүлүп турган, Тываның хөжүлаашкынын ажып яртып, оон бойдус байлактарын ховулу ажыглап, чоннуң материалдыг болгаш культурадыг деннелиин бедидерин чедип ап болур турган. Ол ынчаар боттанган-даа.

Тывага үлетпүр, социалистиг бүдүрүлгени ажыктыг кылдыр тааржыдыр тургузарының принциптеринге дүүштүр, бүгү совет чүрттүн күчүлүг индустриалдыг базазынга даянып алган, түрген темпилиг хөгжүп эгелээн. 1945 чылдан эгелээш районнарга үлетпүр комбинаттары организастаттынган, ыяш ажылагыйлары, Тыва тудуг трези тургустунган, ыяш заводунун, туйбу заводунун цехтери чаартынган. Тываже үлетпүр дериг-херекселдерин кинр сөөртүрү көвүдээн, ынчангаш бүдүрүлге черлериниң күчүлдалы улгадып турган. 1955 чылга чедир чүрт үлетпүрүнүн кол бүдүрүлге фондулары 1944 чылда турганы-биле деннээрге, барык 5 катап көвүдээн, ынчаарга үлетпүрүнүн ниити продукциязының хемчээли 6,5 катап улгатkан. Ыяштың тудуг материалдарының үлетпүрү, өзээр чүүл үлетпүрү база электри энергияны бүдүрери шынкын хөгжүп турган.

Үлетпүрүнүн болгаш транспорттуң хөгжүлдези-биле каш ажылчын аңгының саны база өзүп орган: 1945—1955 чылдар дургузунда ажылчынар саны 3,8 катап көвүдээн.

Кодээ ажыл-агыйны коллективизастааны-биле база ол ышкаш үлетпүрүнүн хөгжээни болгаш ажылчын аңгының хевирлеттинил тургустунганы-биле 50 чылдарның орта үеинде Тывага экономиканың социалистиг системазы бүрүн тиилээн. Хөгжүлденнің капиталистиг чадазын оюп арткеш, Тываның феодалнамден социализмче шилчилге үеэм доозулган. Тыва социализмни болгаш коммунистиг ниитилелии калбаа-биле тургузарының үечадазынче кирген.

Социалистиг бүдүрүлге харылзааларының бадыткаттынганы-биле Тываның экономиказын болгаш культурazын чүрттүн сайзырангай районнарынга чоорту деннештиреринге бүгү-ле таарымчалыг аргалар бар апаргаан. Күрүменин хөй капитал салыпшкынары, үзүктел чок материал-техниктиг хандырыдга база түс черник чиг-эт болгаш күш-ажыл курлавырларын бүдүрүлгеге калбаа-биле ажыглаары —үлетпүрүнүн дүрген хөгжүүрүн хандырган. Бир эвес ССРЭ-ге ниитизи-биле үлетпүр продукциязының немей өзүлдезинин чылда ортумак темпизи 1959—1965 чылдар дургузунда 12 хуу болган болза, Тывага 13,4 хуу-болган. Ол дээрге багай эвес өзүлде—бурунгаарлаашкын-дыр.

Экономика деннелиниң чайгылыш чок көдүрлүшкүнү республиканың кодээ ажыл-агыйынын хөгжүлдезиниден база көстүп турар. Колхоз тургузуунун калбарганының ачызында кодээ ажыл-агый социалистиг ёзу-биле хөгжүп, хөй талалыг болу берген. Колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг базазы доктаамал сайзырап, оларның экономиказы быжыккан. Тарылга шөлдериниң калбарымшкыны болгаш чер ажылының культуразының беделии тараапы бүдүрери болгаш белеткээрни көвүдеткен. Тараанын чылда ортумак чыындазы 1954—1958 чылдарда 133,4 мун тонна, 1961—1965 чылдарда 201,4 мун тонна, 1966—1970 чылдарда 212,5 мун тонна болган, а тараа белеткели 1954—1958 чылдарда ортумаа-биле 43,2 мун тонна турганындан сескн беш чылдың чылдарында 84,8 мун тонна чедир көвүдээн. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери база көвүдеп турар. 1959—1965 чылдарда бүгү-ле ажыл-агыйларга эът бүдүрери 75 хуу, сүт бүдүрери—44 хуу, дүк—59 хуу улгатkан, а 1966—1970 чылдарда эът бүдүрери 12,6 хуу, сүт—12,7 хуу, дүк—12,5 хуу улгатkан. Ол продуктуларны күрүнеге белеткээрн база көвүдээн.

Чедимшкиннер-биле чергелештир республиканың кодээ ажыл-агыйында четпестер амдаа барын айытса чогуур. Мурнакчы дүржулганы нептередиринче, бүдүрүлгени эртемге үндезилеп сайзырадырынче кичээнгей ам-даа кошкак. Черни ажыглаарында база ол ышкаш машина-техниканы, минералдыг чемнишчидилгелерни ажыглаарында ажыл-агыйжы эвес, харыгалга чок чоруктар эвээш эвес. Кодээ ажыл-агыйның адырлар структуразында болгаш специализастаашкынында база шынгыы четпестер бар. Республикада бүгү малдарның баш саны оожум өзүп турар, оон кол чылдагааны болза, малга чем-суурлуг четчириби-биле тургуспайн келгенинде. Республиканың мал ажылының баранның продукциязының чартык белиин берки турар хөй ажылынче чогуур кичээнгейни салыы, РСФСР-ниин Министрлер Чөвүлелиниин 1973 чылдың майда күлээп алганы «Тыва АССР-ге хөй ажылын улам шинай хөгжүдер чемчеглер дугайында» доктаалын чайгылыш чок күүседири чугула.

Тоску беш чылдың планын чедиишкиниинг күүседири — Тываның экономиказының деннелин улам шинай көдүреринге чугула базым. Беш чыл планы ниитизи-биле чедиишкиниинг күүсеттинин турарын арткен чылдарның түннелдери көргүскен. Баш үдур кылган ганаашкыннар бүүтаар алырга, беш чыл иштинде республикага үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 49,2 хуу улгадыр. Үлетпүрүнүн адырлар талазы-биле хөгжүдезинге элээн өскерииишкиннер болур, бүдүрүлгенин ажыктыг чоруу бединир.

Республиканың экономиказы хөгжүдериниң болгаш чоннуң амыдыралының деннелин улам бедидериниң перспективтиг угланыышкыннарын эртемге үндезилеп тодаргайлаар сорулга-биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры, СЭКП Тыва обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели бо чылдың июль айның эгезинде Тыва АССР-ниин улус ажыл-агыйын келир онгу беш чылда болгаш оон-даа ынай,. 1990 чылга чедир хөгжүдериниң талазы-биле эртем-практиктиг конференцияны эрттирген. Ол конференцияның ажылдан кылган сүмелери бистиң республиканың экономиказын болгаш культуразын моон соңгаар улам шынкын хөгжүдеринге канчаар-даа ажык улуг идиг болур.

В. КОПЕЁЛ,
экономика эртемнериниң кандидады.

ЧЫЛДЫЫН БАЙЫРЛАЛ БЕТИНДЕ

Өвүр районда №1473 орук участогунуң коллективи чыл планын Совет Тываның 30 чыл болур байырлалының бетинде доозарын хүлээнген. Ажыл-ишчи бө коллектив автомобиль оруктарының капитал септелгезин, ортуман болгаш үүрмек септелге ажылдарының чыл планын 96—102 хуу чедир күүседип алган.

II кварталда бүдүрүлге орук эргелелдериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи бо коллективке республиканың орук эргелелининң шилчимир Кызыл тугун тывыскан. А СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң бүдүрүлгелер аразында шилчимир Кызыл тугу база-ла оларда.

—Коллектививис ажыл-ишчи, аныяк, эп-найыралдыг-даа. Ындыг болганда, ажыл будуктүр-дүр. Мурнакчылар бистө хөй. Оларның аразындан «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальдың эзиленчизи Николай Канчыыр, бульдозеристер Куулар Белек-оол, Михаил Доңган, орук мастерлери Моңгуш Доруй-оол, Владимир Давын-оол болгаш оон-даа өскелерни адаары өөрүнчүг. Орук мастери Александр Моңгуштуң чуруу районнуң хүндүлел самбыразында, а Куулар Белек-оолдуу—республиканың автоорук эргелелининң хүндүлел самбыразында. Ниитизи-биле бистиң коллективте аныяктарның ажылы мактанчыг—деп, орук участогунуң начальниги Иван Хөрелевич Түвекей сеткил ханылшкын-биле чугаалап орар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: бульдозерист Куулар Белек-оол.
Авторнуң фотозу.

Белорус Социалистиг Республикада нефть-тывыш үлетпүрү дүрген темп-биле хөгжүп турар. Беш чылдың шиитпирлиг чыынында (1971—1975 ч.) республиканың нефтилиг чөолеринден 8,5 миллион тонна «кара алдынны» тывар. Бо дээрге, 1970 чылда тыпкынындан ийи катап хөй-дур.

Совет Эвилелиниде тып турар нефтиниң ниити санынга аяырга, Белоруссия ындыгла улуг черни эзлевейн турар, ынчалзадаа оон нефтизиниң шынары бедик шынарлыг. 1975 чылда ССРЭ-ге ниитизи-биле 496 миллион тонна нефтини тывар, ол болза 1970 чылда тыпкынындан 42,2 хуу хөй.

ЧУРУКТА: Речицы хоорайның чоогунда нефть тывар чер.

Ю. ИВАНОВ биле Ю. СОМОВТУҢ фотозу. (ПМА).

СҮТ-ХӨЛЧҮЛЕРНИҢ АЖЫЛ-ИЖИ

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг Сүт-Хөл совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга быжыы чем-суурну түрегээр дээш, шудургу ажылдап турарлар. Олар 1834 тонна сиген кезип белеткээр планын август 28-не чедир 1907 тонна кылдыр күүседип алганнар. Оон-биле чергелештир бо хүннерде 2535 тонна силос салдынган.

Мал чеми белеткээр дээш салбырлар, бригадалар, звенолар аразында калбаргаан социалистиг чарыштың журнуку одуруунда Дадар-оол Моңгушка удурткан Ишкин салбыры чоруп турар. Салбыр ниитизи-биле 587 тонна сиген кылыр планын 670 тонна кылдыр күүседип алган. Аңаа совхозтуң партия, ажылчын комитеттериниң болгаш дирекция чергиниң шилчимир Кызыл тугун акше шаңналыбыле кады тывыскан.

Ишкиниң хөйжулары бава үлегерлээ ажылдавнаар. Чыжөө, Мирогука Ондар 21, Онур-оол Моңгуш 18, Сүдер Ондар 17, Натпит Моңгуш 24 тонна сигенни кезип белеткээш, кыштаглырында чедирип алган.

Сүт-хөлчүлер боттарының арга-курааырларын санап каргеш, будун чартык чылда малга четчир чемни белеткээр дээш ажылын хайнышкынныг үргүлчүл-деп турар.

Б. ХЕРТЕК.

ХЕРЭЭЖЕННЕР СЛЕДУ

Чоокта чаа Монгун-Тайга районнуң херээженнериниң следу болуп эрткен. Аңаа районнуң херээженнер чөвүлелиниң бирги чартык чылда чорудуп келген ажылының дугайында ядеткелди район чөвүлелиниң даргазы Б. С. Доңгак кыпган.

Районнуң 1840 херээженнериниң 501-и колхоз будүрүлгезинде. 194-үү янзы-бүрү организацияларда ажылдап турар. Оларның 73-үү коммунистер, 330-и комсомолчулар. Район чартык чылда күрүнеге садар эът, дүк планын эки күүседткен. Төрүүр инектин, хойнуң, ешкүнүң, чылгы малның өзүлде планы база күүсеттингеп.

Бо күш-ажылчы чедиишкинде херээжен ишчилерин үре-түннелдиг үлүг-хүүдү база кирген. Ылаңгыя бо төлөдыкчы чыл-да мурнакчы ажыл-ишчилерниң аразында херээженнер хөй. Олардан чүс баш хойга онаалтыр 85—104 чедир хураган ажаан өстүрген малчыннарның саны база көвүдээн. Чыл келген түлүм-на боттарының өгбүлелери-биле кады онаашкан ажылынга чүткүдүг ажылдап, эки түннелдерин чедип ап турар мурнакчылардан «Малчын», «Мөген-Бүрен» колхозтарда Ч. Ооржак, Ч. Хертек, О. Иргит, Б. Иргит олар чүс хойга онаалтыр 100—102 хураганнарны камгалап ак турарлар. Ол ышкаш хойчулар Б. Аракчаа, Б-У. Иргит, Ш. Күнчү, З. Марлын, Ч. Херлин, О-С. Доржу болгаш өскелер-даа чүс баш хойга онаалтыр 92—97 чедир хураганнарны түс-түвүнде ажаан өстүргеннер. Х. Доңдуу, Б-К. Доңгак, М. Мөңкүү, З. Шожал олар чылдың-на «чылчак алдын» ажаан алырынга шалынкын ажылдарны чанчыл болгаш. Бо чылдың хөй кыргылаалымыг хайнышкынныг, үезинде хөй-хөй херээженнер аяза идепкейлиг киришкеннер.

Күш-ажылга эрес-шулуургу, ат-сураглыг, хөөчүн ышчилер ам боттарының салгакчыларын өстүрүп, хөөр чонга үлегерин көргүзүп турарлар. Сенчи Өпеш ам 68 харлаан. Хөөчүл малчын хөй ажылынга 20 чыл дургузунда ажылдап келген. Болгуйн өөлдар, кыстарының кижизидилгезинге төлептат чорүүн көргүзүп чорүүр, оон эрес-шулуургулу ам-на хевээр. Оон оглу О-С. Өпеш «Малчын» колхозтуң Кара-Хөвүүн № 3 комсомолчу-аныяктар бригадазының почтачызы. А бир оглу Хүлер-оол Конгаржан база алдарлыг малчын, улус чонунуң хүндүлүг айбычызы—ССРЭ-ниин Дээди Совединиин депутады. Үрүү Сержикма Конгаржап үр чылда мал ажылынга ажыдаан келген.

Тыва АССР-ниин алдарлыг малчыны Дыртыкмаа Вичө-оол сес үрүглерни кижизидип өстүргеп. 1966 чылдан бээр мал ажылынга доктаамал бедик көргүзүлүг ажылдап келген. Чүткүдүг ишчинин кызымаккай күш-ажылын партия, чазак белии-биле үнелээн. Болүүн ышчи «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле, «Хүндүлелдин Демдээ» болгаш Октябрь Революциязы орден-биле база шалнаткан. Алдарлыг малчының үрүглериниң үүк хөөдү эртеминг башкылар, ийиги түдүг ажылының түскай эртеминг специалистери.

Херээженнер ортузунга политмассалыг, болгаш организастыг ажылды «Малчын» колхозта херээженнер чөвүлелин (даргазы О-С. Ооржак) багай эвес чорудуп келген. Чөвүлелиин активчилери малчыннарга лекция, беседаларны ноччуп, концерттерни улаа-дарза организастап турар. Сүүр чагайжыылгазынга идепкейлиг киржип, агитквартираларга айбы-биле бажын бүрүзүнге ыяш, чечек тарылгазын чоруткан. Бо чөвүлеел районнуң херээженнер чөвүлелдериниң болгаш болүктериниң аразында калбарган социалистиг чарышка бүгү көргүзүлгер талазы-биле бирги черже үнген. Болүктериен Мугур-Аксы ортумак школаның, үруглар салгынның херээженнер болүктери, коллективтиң кежигүннериң политсередилгеже бүрүн хаара түлүп, бот-тывыгыр ураа чүүлдүн, ураа-шевер холларының болгаш кулинария болгүмнерин организастап, башкыларның, кижизидикчилерниң, техниктиг ажыдакчыларның аразында чарышты калбарткан. Бо болүктер Үруглар бамталалының хүнүнге холбаштыр үруглариның кылган чүүлдериниң делгелгезин ажыдып, солун концертти база көргүскен.

Районнуң херээженнер чөвүлелиниң ажылында ам-на четпестер барын шугуминчүлеп, ону чайладыр талазы-биле санаалаларны слеттүн киржикчилери киргеп. Чүүттакчы черлерде чамдык херээженнер бүдүрүлге, хөй-ниитиниң ажылынга киржилгезин кошкак, ажылга доктаавас, арагаларына хандыыр, үрүт-шарының кижизидилгезинче кичээнгей салбас чоруктар ам-да бар. Ынчангаш слеттүн киржикчилери херээженнер ортузунга политмассалыг ажылды күштелдирип, — арагалаар, ажыл-шагы үзер, ниитиниң ажылынга киришпес, үруглар кижизидилгезинче сагыш салбас чоруктар-биле шынгыы темиселии чорударын шиитпирлээн. Ол ышкаш олар төлараныкчы чылдың планның онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеттир дээш, берингеп социалистиг хүдөлгелерни ап, малга быжыг чем-суурлуг тургузарының ажылхереенге, кыштаг белеткелге идепкейлиг киржиринге районнуң херээжен ажыл-ишчилерин кыйгырган.

И-К. ЧҮЛДҮМ.

ГЕКТАР ЧЕРНИҢ КҮЖҮ ЧҮДЕЛ?

Краснодар крайда Усть-Лабинск районнуң «Кубань» колхозунда 47 харлыг бригадир, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. И. Клепиков бедик дүжүт өстүрер талазы-биле бистиң чүртүүстө сурагжаан мастер. Оон бригадазы чер культуразы дээш чарыштың эгелеичизи болган. М. И. Клепиков бө чүүлде бедик дүжүттү канчаар өстүрүп эяганын чугаалап турар.

1972 чылдың күзүнүнде бистиң колхозчуларывыс мындыг байдалга таварышкан. Чазын-на, июнь айның тончүзүнде, «Аврора» болгаш «Кавказ» деп кызыл-тастың чаа сорттарын тарып доозулаан бис, оларның үнүүр бистиң сорттун-даа турган чүве, гектардан-на 55, харын-даа 60 центнер дүжүттү алыр боор бис деп кордап турган бис. Чогум-на ол үеде, тараалар, аажок үнүп эгелеп турда, чөөн утпаныышкынныг күргаг хат халаап, 8 хонук уламчылап каарга, тараа сывы кургап, оспестей берген. А ажаан алымнының хүнүрүнде чанныктыг чаастар үрүлчүлеп туруп берген. Чер ажылыглыларынга шак ыңдыг берге байдал бистиң крайга будун чүс чыл иштинде турбаан деп хоочуннар-даа чугаалап турган. Ынчаарда гектардан 44,3 центнер дүжүттү алдывыс. Үжен чыл бурунгаар, кажан трактор рулюнга бир дугаар олуруп турарымда, ыңдыг дүжүттү ажаан алыр деп бодал киши сагыжынга безин кирбес турган болгай-да... Мээн бажыма бо ийи деннел кирип келгенде Кубаньның кара хөрзүнүүт чери, оон бир гектары крайга чер ажылының төөгүзүнүн дугайында ыка хөйну чугаалап болур дээрзин билгеп мен.

1907—1912 чылдарда Кубаньга тараан кызыл-тастың гектарындан-на 10,3 центнер дүжүттү ап турган, а дүжүт эвээш чылдарда тарылгага үнүүрген чарыгдалды безин ангыып ап шылдайын турган. Бок үнүштер хөй, минералдыг чемнишчидилгелер шүүт чок, күш-ажылдың чепсек-херексели сайзырангай эвес болганыбле ону тайылбырлаар аппар. Ынчаныжок Кубаньның чери орус өске черлерге бойлаарга эң-не дүжүттүг чер турган.

Сууруустан немец фашистерни үндүр сыгырыпканда, он алды харлыг оол турган, трактурга ажылдап эгелеттим. Оон соонда «Кызыл путиловчу» деп колхозувусту өске сес колхоз-биле каттыштырган, «Кубань» деп адаан, а бистим колхоз оон бригадазы апаргаан. Ол болза 1950 чыл. Ол чылын дүжүт дайын мурнунгы чылдардан дээредээн — 17,1 центнер болган. Өскээр чугаалаарга, дайын, оон ажыл-агыйга таварыштырган үржүү черниң үнүштүжүүкүр чоруун бедидерни будун он чылда саадатканы ол-дур.

Чүгле 60 чылдарның ортан үезинден эгелеп, гектар черниң дүжүдү доктаамал өзүп эгелээн. Оон мурнундагы өзүлде колдуумда-ла чаа техниканың ачызы, агротехниктиг чүрүмну сагып, чаа сорттарны шиляп ап турганындан кол хамааржыр. Ынчангаш чүүл бүрүзү баштай мурнакчыларның шелдеринге шенелде артып, пептереп турган.

1970 чылда байлал сыр өске апарган. Бистиң колхозка гектар черниң дүжүдү үш катап—51 центнер чедир өстү. Кукуруза тараазы 12,9 центнер турганындан 47, а чигир свеклазы 195 центнер турганындан 548 центнер чедир өскен. Бо чүүлдерни материал-техниктиг базазыны быжыглап, черниң культуразын бедидип турган, чедип алган.

Бир чижекти көргүзейн. Кубаньның сурагжаан селекционерлери академиктер Василий Пустовойт, Павел Лукьяненко, Михаил Хаджинов олар боттарының чаа сорттарын болгаш хайнактарын өстүрерин бистиң колхозка болгаш бригадага бүзүреп, шенеп турган. Бистиң селекционерлеривистиң соолгу сорттары интенсивтиг хевирниң сорттары, ынчангаш ол сорттар тараажыда эргежок чугула техника, минералдыг чемнишчидилгелер, химикаттар бар болза эки өлөр негелделиг болган. Ынчангаш, бир эвес ол сорттарны болгаш хайнактарны чээрби чыл бурунгаар алган болзувусса, олар бөгүнгү ышкаш ажыктыг демей-ле берип шыдавас турганы илдең-дир.

1950 чылда биске күчүлүг тракторлар чедиишпейн турганынаан тарылганы эң эки агротехниктиг хуусаалар-да тарын четписпейн турган бис. Амгы үеде бисте ийи колхозчу бүрүзүнге-де 15 эът күштүг бир трактор онаажып турар. Ам үнүштерин чемгерип, камгалаарынга самолёттарны, а электри шугумнары ынай-бээр шөйлүп чоруткан шелдерге вертолёттарны ажыглап турар бис. Бо үеним иштинде электри энергиязын хереглээри 200 катап өскен. Бир гектарга минералдыг чемнишчидилге тегериниң ортуман хемчээли 27 катап улгатkан. 1971 чылда бистиң бригадавыс он беш чыл бурунгаар будун колхозтуң алган тараазын өстүрүп алды, ону кайгаан хераа бар бе? Дүжүт ажаан алыры-биле кады колхозчуларның ажыл төлевири чээрби чыл иштинде 13 катап өскен.

Үлетпүр болгаш эртем—колхозчу кижилер гектар бүрүзүнүң аргазын долузу-биле ажыглазын дээш тараажыга эргежок чугула бүгү чүүлдерин ханылгын турар деп түннелди бистиң бригадавыстың кежигүннери 1966 чылда кыган чүве. Ынчангаш чер ажылының бедик культуразы дээш чарышче бүгү чөө ажылыгларны кыйгырган бис, чүге дизе, эртемниң болгаш техниканың эң соолгу дээн чедиишкиннерин ажыглаары чугула негелде апаргаан. Ол эгелээшкинни чуруттун чүсчүс шуң тараажылары ынчангаш детпээн.

Ол чарыш чүнү бергенин? Бо чылдың февраль айза крайның партия конференциязынга чорааш, мынду солун медээни ыңнадым. Кубаньда чер ажылының бедик культуразын чедип ап турар колективтер гектардан-на крайда ортумак деннелден 7 центнер тарааны, 40 центнер чигир свёклазын хөйну ап турар болду. «Безостая-1» деп күзүн чажар кызыл-тастың сорту бистиң колхозка костүп келген соонда гектар черниң дүжүдү 8 хуу көвүдээн! А бистиң чарыжывыс гектарга база ол хире немелдеин берип турар!

Черниң бедик культуразы артем болгаш күш-ажыл-биле ханы харылзалыг деп билип турар бис. Бистиң колхозчуларывыс, ылаңгыя специалистеривис эртем-шинчилел институттарынга барып, чаа чүүлдер-биле танышып турар, а бистиң шелдеривиске улугулуг артемченнер бо-ла аалдап келир. Бо дээрге херектиин бир талазы-дыр, оске талазы чүл дизе, эртем сүмелерин чүгле билиглиг тараачынар билиглиг ажыглап шыдаары болур. Агротехниктиг болгаш зоотехниктиг өөредилгеже улуг кичээнгейни ыш сыныда-ла утпадырып турарывыстың, аңаа 1000 ажыг колхозчуларның канчаалдеп тураарының үзүүрү-даа ында. Бистиң бригадавыста бүгү кижилер өөренип, ортумак азы оон-даа өрү билигни чедип ап, будүрүлге разрядын белиндип, ийиги мергежилди шингээдип ап турар. Чоокку үеде бригадада колхозчу бүрүзү долу ортумак билигни чедип алган турар.

«Кожан шелү — өскенин эвес, билир болганында—өскени өөрет!» деп кыйгырытпы дөрт чыл бурунгаар бистиң бригадавыстың эгелээшкинниң бүүгаар Кубаньга калбарткан турган. Бистер кожавыста колхозтуң Виктор Нечаев баштаан бригаданы шефке алгаш, оларга бодувустун дүржүлгавысты дамчыдып, дүжалаанывыстың соонда ол бригада чер ажылының бедик культуразының коллективи атты бригадалардан болгаш ажыл-агыйлардан районнарже нептередир, а районнардан будун край чедип алган турарын көл сорунга кылдыр салган. Социалистиг чарыштың күжү гектар бүгүүнге немелде дүжүттү бээр дээрзин бүзүреп көргеп бис.

Михаил КЛЕПИКОВ,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Кубань» колхозта бригадир.

(ПМА).

Усть-Лабинск хоорай, Краснодар край.

Ийден чагааларның изи-биле

„ДЫШТАНГАН“ САДЫГЛАР

Редакцияга күн бүрү кээп турар чагааларның хей мурузу чонунга мактадыр, чоразын черинге күндүлеглиг кижилерниң, оларның амыдыралчы өвүр-дескинин, кыймыкчы ажыл-ижинин түнелдерин, чедиишкиннерин онза ыңгыс сөстер-биле бижип коргускеп болгулаар. Ынчаар чагааларны номчуп орарга, кижиниң сагыш-сеткилинге чайгаар өөрүшүүр, ол бүзулуг кижилер-биле ужуражып, чугаалажыксаары ыяр.

Ынчалза-даа бо чижектиг чагаалар бала-ла хөвар эвес: «Тоожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң Май 1 салбырында чонуң амыдырал хандырыгазы чогуур негелдеге чедип тургустунмайн турар. Ий суурда үлетпүр барааннарының болган аъш-чем садар дежурный магазин бо чылдың эгелериле хагдынган. Дыка ур үеде бо магазиннерге кижилер тывылбайн келгенинден. Ийниң чүрттакчылары хей үе-шагның чидирип, Тоора-Хем, Ырбан суурлардан садының кылыр ужурга таварышкан...» (А. Ласкылан).

Мындыг байдал канчан турун келгенин? Бараанчар магазинниң мурнундагы эргелекчиин А. Д. Ходунова нагы-харыдогаш, ажылынган халажыр апарган. Бараан-сараанны оон халуңдан туда хүлээп алыр янзын чок-даа болза, райпо башаар черн (даргазы З. М. Дерофеева) болган Ий кезээ Советби карактыг шимгеш, кара шоочаны магазинниң эжинге азыпкан: садыгжы тыпты-ла бөөр ыйнаан. Ынчалзажок ол хөөрезинде-даа, оон соонда-даа кижи тывылбаан. Магазинниң шоочазы кыштың соогунга хыраалан, чайгы чазында едуп турза-турза, мырынай даарып калган...

Чоогунда дежурный магазинниң «тоогузу» база-ла чаваа дээмей. Чангыс-ла ылгалы—моон мурнунда анаа ажылдап турган садыгжы өрелеңгеш үнген.

Үстүнде чагаалы үлештүр номчуурлунар. «Ий суурда ам чангыс аъш-чем магазинин ажылдап турар. Оон эргелекчизи Нина Коллун аажы-чаны элдеп: магазинге кирген эки шыырлыг чемнерни чамдык кижилерге бөөр, өскелеринге «ам чок-тур, төнгең» дээш бербейн баар. Ажылынче өзалдап үнер чоруу база бар. Сактырга, чонуң мындыг эгечок байдалга таварышканын хууда ажыглап-даа турган шыкаш...»

Бо айтырыгларга харын кылдыр Ий кодээ Советтиниң партгрупп С. К. Хоядыр мынчаар чугаалап турар:

— Ийе, бараанчар магазинин бо чылдың январь айдан июль 4-ке чедир садыгжы тывылбаанындан ажылдавайн турганы шын. Дежурный магазин база-ла мындыг чалдаалалдан хагдынган чүве. Маңаа кээп ажылдаар кижи негеттинип турарын солуп, сеткүүлге-даа чарлап турдувус. Ынчалзажок дыка ур үеде улус тывылбаан. Ам харын байдал эттиптен: магазиннерниң кайгыында-даа түскай эртемниг эргелекчилер доктаамал үе-шагында ажылдап турар.

Аъш-чем садыында ажылдап турар Нина Коллун аажы-чанында четпестернин дугайын кодээ Совет күүскомунга чугаалашкаш, эттиниң аары-биле сагындыргазын бергеп бис.

Четпестерни чайлатканы эки-дир. Ынчалза-даа тайга-тандыг черде чүрттап турар чонуң амыдыралын хамаарыжыр ийнийи садыгларның харын үзүн хагдына бергенин, оларга чартык чыл чытыы ажылдаар эргелекчи тывылбаанын кижи кайгаар. Чыл-чылда садыг талазы-биле түскай эртем чедип ап турар кижилер чогум кайнаар чоруп турар чүве ирги?.

СПОРТ, КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫ КОШКАК

«Бажыңнарның кыдыындан каш базарга, хөлбеңнээн дески, ногаан шөлдер, арыглар—Ийниң турар черн шынап-ла чараш. Чымыштыг ажыл хүнүнүң соонда дыштанып, улуг-биче кады туруткаш, бомбуктаэр, баг хая маргылдажыр болза магалыг-ла.

Ынчалза-даа... «Бистиң Май 1 салбыры чүгле «Тоора-Хем» совхозтуң эвес, харын районда база бир улуг ажылагыйлыг, хей чүрттакчылыг суур-да болтай Моон мурнунда маңаа спорт-даа, культура-массалыг-даа ажылдар багай эвес чорттунуп турган. Амгы үеде байдал шуут өскерилген: кыжын лыжалаар, конькылаар, чайын хөл, бут бомбуу-даа ойнаар кижи чок болган-дыр. Ааът чарыжы, хүреш дээш мыкаш тыва улустуң национал оюннары шуут уттундурган...»

— Школа чанында бичии стадионнуң дериг-херексели чок. Ойнаар волейбол, баскетбол, четки, хөл теннизи дээш чижектиг чүүлдер саткаш, ону септеп-дерип аар дээрге, «спорт секторунда акша чок, а комсомолчулардан, профсоюзтан хөлбеңнээн дыка ыяр четче хавыртымнайн турардыр» дээш, совхозтуң партия-даа (секретары К. Достай-оол), ажылчын-даа (даргазы А. Нугуурак) комитеттери биске детkимче черле көргүспес-тир.—Салбырда спорт ажылының башчап кошкаанының дугайын айтырарывыска, ында комсомол организациязының секретары Г. Часкал мынаар харылаар болду.

Спорт секторунда акша шынап-ла чок, чүге дээрге арткен чылгы ажыл-агыйның түнелри-биле совхоз күрүмеге өрелиг болган.

Номчукчу Д. Айыр-Санаанын бистиң редакцияга чоруткан чагаазын оон ынай номчуулунар. «Кижизидилге, спорт-массалыг ажылдарның кошкаанындан аныктарның ажыл шагы үзер, арага-дарыже сундугар, хей-нинтининң коруп-чурумун үзээр чоруу кивүдээп. Ажылчыннар акша алган хүннерде магазиннер чанында хостуг кылаштары безин берге. Анаа чораан улуг назылыг кижилерниң акша-тегеримн, садып алган чүүлдерин былаап аппаар таварылгалар чангыс эвес удаа болгулаан».

Аныктар ортузунда кижизидилге ажылы кошкак дээрэш дараазында фактылардан бала көрүп болур. Чүл дээрге, эрткен чылдың октябрьда беш кижи составтыг комитетти салбырда комсомол организациязын удуртуру-биле сонгаан турган. Ам олар шупту өөренип чоруй баргылаан. Чаа комитет сонгуур сорулга-биле комсомол райкомунун-даа, совхозтундаа төлөөлери келгеш, хурал чыыдырып чадашкан. Улус келбес. Мындыг таварылгаларның каш удаа болганын чамдык эштер хомудан чугаалаар болду. «Аныктар чүгле кино, концерт көөр дээш клубка кээр-дир».

Мындыг байдалдың тургустунуп келген бир чылдагаары — ында партия организациязының (секретары Е. Довурак) аныктар ортузунда кижизидилге, спорт, политмассалыг ажылдарже чогуур кичээнгейни салбайн, ону чөптүг удуртуп, организаставайн турарында болгаш арага-дары ижип алгаш, хей-нинтининң чүрүмүн үзээр ийи-чангыс кижилер-биле шынгыы чугаалашпайн, дээштиг демчег албайн турарында. Оон ангыда комсомолчуларның боттарының талазындан организаторлу, активчи, организациянын адыдээш сагыш аарып чоруур кижилерниң эвээш апарганында.

Бо айтырыглар талазы-биле «Тоора-Хем» совхозтуң база Май 1 салбырының партия, комсомол, профсоюзтан организацияларының удуртукчулары чүнү бодап турарыл?

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

«Шынның» түскай көөр.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Демократтыг Республиканың чарлаан тургускаанының 20 чыл оонга колбаштыр Ханойга байырлыг хурал болган. ВАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң чазааның премьер-министри Фам Ван Донг адаа чүве чугаалаан. Дайынның үргедлерин эдерингө, экономиканы катап тургузуп, хогжүдеринге Вьетнам талазы-биле Парнж дутуржулгазынга ат салдынган соонда Соңгу Вьетнамның улузунуң эртнен 19 ай дургузунда чедиишкиннерин ол демдеглээн.

1973 чыл дээштүү турда, республиканың улус аймак-агыйының хей-хей адырлары бүдүрүшкүнүң 1965 чылдагы деңнелин чедип алган. Бо чылын Соңгу Вьетнамга инвестлелдиң инити продукциязының даймы мурнунда деңнелдем ашкан турарының бүгү магадылаалдары ап бар.

Транспортту болгаш орун харылзааны катап тургузарынга онза носку чедиишкиннер чедип алдынган. Чижээ, ВДР-ниң далай ортөолдериниң чүрэ садырлгазы даймы мурнунда үеде турганындан ийи катап ковүдээп. Улетпүрүң барык бүгү бүдүүлге черлерн бүрүү-биле ийнаже кезик-чамдыызы катап ажылдап эгелей берген.

Агаар-бойдус байдалы берге турза-даа, ВДР-ниң тараачыларының улуг чедиишкиннерни чедип алган. Хей-хей районнарга рис дүжүүү кончуг чаагай болган деп, ол чугаалаан.

ВАП ТК-ның 22 дугаар пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр республикада бүгү улустуң колбаштыр нүшаажылчы чарымының улуг ужур-дузалыын болган оон делгерецгейин премьер-министр демдеглээн.

Эртнен үеден биске артып калган үрүкүтүт бергелерин ажып эртер ужуруут бис деп чүвеин илаш билген турза чогуур. Улуг, амгы үениң чаа бүдүрүлгезинче бурунгаарлаарда, хуу биче бүдүрүччүүң эрги чанчылдарынга удур шиитпирлиг болган шудургу деминсел чорудар дурайымда В. И. Ленининиң чүтаалап чораан чагыларын кезээде болаар ужурлуг бис. Ол ам бистиң мурнувуска тургустунуп турар кол болган ылаш барымдаалдар негелдеглер болур деп. Фам Ван Донг чугаалаан.

База бир факторну барымдаалаар херек: чүртүвүс экономика хогжүдезинге хожудаан-даа бол, мурнакчы — социалистиг тургузулут бис. Оон чогум күүрүү эжелекчи америк дайынга удур деминселге тодаргай билдинген. Ам ол күүү Соңгу Вьетнамда социалистиг тургузуушкүнүң бүрүн хемчээлдиг илераан турар ужурлуг деп. Фам Ван Донг демдеглээн.

Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чүрттарның улустарынга, бүгү делегейде акыдүмаларынга, өөнүктеринге чүрээтин хамыдыдан хүмүткелдинин болгаш өөрүн четтиргеп сагыш-сеткинин Фам Ван Донг илергейлээн.

А. Куньялдың чугаазы

ЛИССАБОН. (СЭТА). Реакция чүртте антикоммунистиг пропаганданы калбартаан. Ол пропаганда португал ажылчы чоннарның эрге-ажының чайгылыш чок камгалап турар Коммунистиг партияга удурланган. Демократтыг партиялар, «Чепсектиг күштерниң шимчээшкинин», деппилягениң, демократиязының, тайбыңның болгаш национал хамаарышпас чорүктүп бүгү күштерниге реакция удурланып турар. Ол дугайын Пенюэл хоорайга эрткен митингге Португалияның Коммунистиг партиязының Чингине секретары Алваро Куньял медеглээн. Чогум-на моон ужурумза кеминг, хов-иүүлдүт болгаш дорамчылаашкынның пропагандага удур демчегларин алыр үе келген деп коммунистерниң санап турарын ол чугаалаан. Бо кампанияны эгелээн кижилер чогуур харылсалганы алыр ужурлуг деп, ол медеглээн.

Реакцияның бо чимэнинишкиннери эң-не калчаалыг, кара сагыштыг болу бергеп, чүге дизе, реакция бодунуң аштырарын билип эгелээн деп, Куньял чугаалаан. Тиилелге —чонуң талазында, чүге дизе чон хосталга, тайбың дээш тулчуушкунга тиилеп турар болгаш Түр чазакка детkимчеин көргүзүп турар деп, ол чугаалаан.

Гвинея-Бисаунуң улустарыбиле дугуржулганы чарарын чон чедип алган. Фрелимо-биле чүтаалажмышкынарны кылып турар. Деколонизация айтырыглары дыка нарын болуп артып турар, ынчалза-даа бо талазы-биле улуг чедиишкиннер чедип алдынгай, бо айтырыгны долуду-биле шиитпирлээрниче бүзүрелдиг базып орар бис деп, ол демдеглээн.

Апрель 25-те чедип алган чаалаа алышкынарны камгалаарының эргежок чугулазын Алваро Куньял демдеглээн. Реакцияның күштери ам-даа күштүг. Фашистер сүлчээлерин кылырын оралдажып, Португалияга дарлавашкын ёзугун тургузарын бодап турарлар. Ынчангаш социалистиг болгаш улус-демократтыг партияларның Португалияның демократтыг шимчээшкинниге удур халдаашкынарынга хомудап турар бис деп, Куньял чугаалаан.

Ынчаар чүве болганда демократтарның чангыс эвин, чонуң болгаш чепсектиг күштерниң эвилелин быжыглаары, оон-биле реакционерлерге болгаш фашистерге шыңгыы согуску таварыштырары чугула.

Португалияга демократияның тиилээринин чугула үнелезини болур бо сорулганы чедип алыр деэш Коммунистиг партия бодунган хамааржыр бүгү-ле чүүлдерин кылыр апаар деп, Куньял түнелинде чугаалаан.

ДЕМОКРАТТЫГ КҮШТЕРНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Реакцияның шаап халдаашкын кылыр деп ораладаҗып турары амгы үеде чүртүүн демократтыг күштериниң чангыс эвин быжыглаары чугула деп Португалияның Коммунистиг партиязы кыйгырыг үндүрген. Португалияның Коммунистиг партиязы демократтыг шимчээшкин-биле ханы харылзаалы түзүп турар демократтыг шимчээшкинни болгаш оскедаа организацияларны деткип турар деп, Португалияның Коммунистиг партиязының ТК-ның политихтиг комиссиязы медеглээн. Португалияның демократтыг шимчээшкинни фашистиг дарладдың үезиндедаа, анаа удур апрель 25-те болган антифашистиг тура халышкынының соонда-даа чүртүүн демократтыг күштериниң чангыс эп фронтузунум политиктиг организациялы болуп келгек болгаш хосталга дээш, колониалдыг дайынны соксадыр дээш баа улустуң мурнунда тургустунган сорулгаларны боттандырар дээш туржуп келген деп, ол медеглелде чугаалап турар. Португалияның демократтыг шимчээшкинни чүртүүн амыдыралынга чугула рольду ойнап, чүртүүн демократтыг хогжүдези дээш, хамаарышпас база чечектелип турар Португалияның келир үези дээш демисежип турарын Компартия демдеглээн.

Португалияның эң демократтыг калбак организациязын деткиринден Португалияның социалистиг партиязының ойталаан чорүү канчап-даа таварышпас деп португал коммунистер санап турар. Социалистиг партияның ол шиитпири демократтыг күштерниң чангыс эвин быжыглавайн турар болгаш харын анаа хора чедирип турар-дыр деп, үк медеглелде айтып турер.

Португалияның демократтыг күштерниң үдүртүлгазы социалистиг партияның шиитпиринге хамаарыштыр медеглелди база кылган. Социалистиг партия амгы үеде таварышкана берге байдалдан үштүнар болгаш чүртүүн демократтыг шимчээшкинниниң чангыс эвин быжыглаарынга чаа өрүктү тыпар боор деп, Португалияның демократтыг шимчээшкинниниң медеглелинде айтып турар.

Совет Эвилели биле Барыын Германияның аразында бараан саарылгазының 20 хуу хирези ГӨР-де зң улуг будүрүлге чери металлургияның «Маннесман АГ» концерige онаамын турар. Ол концери демир хоолайларны кылып үндүрүп турар. 1970 болгаш 1972 чылдарда чарган нөрээлерни өзугаар ССРЭ-дэн ГӨР-ге чазрби чыл дургузунда 120 миллиард кубометр хире бай-

дус газын дамчыдар болгаш ол дээш Барыын Германия газ дамчыдарынга эргежок чугула улуг аяктыг хоолайларны, машиналарны чорудуп бөөр ушурлуг.

ЧУРУКТА: «Маннесман АГ» концерниниң заводтарының биргазинде хоолайны тудуштур нанмаңыышаан, кылып үндүрер дериг-херекселер.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ДИПТЕРИНДЕН

БУДАПЕШТ. Венгриянын шахтёрлары бо чылын улус ахыр-агыйынга 27 миллион тонналаа эвээш эвес хомурдаштыг болур 1985 чылга чедир республиканга хомур-даш тывыкшын 40,5 тонна ковүдедир деп турар.

Нүүрүлээйикты күш-ажылдың будүрүлгезүүн бедидип, ажытлалга чаа техниканы внедрелдип турган, ол түнелелды чедип алыр.

ЖЕНЕВА. БНО-нуң совказы шилээр кызгаалдың үүлкаар талазы-биле комитеги БНО-нуң Бел Ассамблеязынга кирер ниителелин чүүлдүг деп берген. Үк илеткелде Гвинея-Бисау Республиканың дамаарышпас чорүүнүн хүлээп кордүгеннинге болгаш ону БНО кежигүнүнге хүлээп алыр деп турарынга хөлбаштыр анаа ниит байырны чедирлеп. Ол чаа күрүне БНО-нуң кежигүнүнге киргеш, ук организацияның ачыс сорулаларын болгаш принциптерин күүседирингө үнелиг үүлгүүнү кирер деп бүзүрел документтиге илергейлеттингеп.

ДЕЛИ. Аар машина тулуушкунунун Ранчи хоорайда (Бихар штат) индий заводу бо чылын станоктар болгаш аар дериглер телевилеп, будүрүп баарының 147 чагының хүлээп алган. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле тудуп тургускан ол заводка бүзүрелдиг практиканы эрткен, белик нергежилдиг 300 инженер, конструктор оон бирозунда ажылдап турар. Оларның хей-хөй практикаларын шуут ССРЭ-нин будүрүлге черлеринге эрттиргеп.

ТОКИО. Японияның Коммунистиг партиязының япон парламентиге депутады Х. Татики Каттышкан Штаттарның Окинавага атомнуг бомбалаашкын талазы-биле ооредилге эрттирип турганын бадыткаан чажыт документилерни чарлап дыннаткан. Парламентинин шаптыкты керектер талазы-биле комиссиязының хуралынга чүве чугаалаан, атомнуг бомбаларны ап чорүүр, оларны самолёттарга чүдүрер талазыбил е. элээп хей сургаалдаларны ол номчуп чарлаан. Ие ортуулукка атомнуг бомбалаашкынны үзегерлеп көргүүр-каш-даа ооредилгеин АКШтың арттырганын дыннаткан. Ындыг ооредилгелер айыыл чок чорүктүп япон-америк керазинге удурланышкак деп, Х. Татики медеглээш, оларны доп-дераан сокпатканы турарын негээн.

Окинаваны Японияга эгидип берген соонда анаа атомнуг чепсек ооредилгезин чорүктүрбас бис деп, япон чайак кашпада катаа медеглээн. Окинаваны Японияга 1972 чылдың майда катап каттыштырган турган.

ЛИМА. Перуның чаваа нелерии камгалаар дугайында декрет үндүрген. Чүртүүн президентизиниң саналы барымдаалап төлевилээн ол декретти сөзүлээр алырга, күрүненин бүгү эжелге черлери болгаш чүртүүн өске-даа чамдык медицина төптери бөжээн хераженнерге, төрүттүүген уруглларга халас дузаламчы көргүзүр.

Эм аймак-биле хандырары база халас медицина дузаламчызынга кирер деп. Перуның кадык камгалалының министри Фернандо Миро Кесада айытган.

БУЭНОС-АЙРЕС. Шида келген дыннадыгдардан алган көөрге, «хорамаанчы ажыл чорудуп турган» деп, Мондевидеонуң эрге-чагырга черлеринге аладыкан болук коммунистерни Монтевидеода чүдээп эгелээн. Уругвай коммунистерниң чажыт үндүрүп турар «Карта семаналь» солуун тараным турган дээш, ол кижилерни түүлү хорутпаан деп, албан хүүзүнда дыннадыгда чугаалаан.

ТРИПОЛИ. Ливияның Министрлер Чөвүдели Бенгазиге чаа ийи удуг будүрүлге черин: кам, алюминий хоолайлар будүрер заводту болгаш фабриканы тудар дугайында шиитпир үндүрген.

Хоолай-прокат заводун чыда 3 миллион метр кап болгаш алюминий хоолай будүрүп үндүрер кылдыр төлевилээн. Балык-консерви заводу ыыдыы-на 15 мун тонна консервилээн сардина-балыкты болбаазырадып үндүрер.

ЯУНДЕ. Мозамбик биле Анголаның улустарының хамаарышпас чорук чөптүн алырын шаптыктаксап турар реакциянын чимэнишкиннерине хамаарыштыр онза серемчиделиг болуруп сагыгы эргежок чугула. Ону Камерунуң радиозунга интервью бергеш, Африканың чангыс эп организациязының чигинге секретары Уильям Этеки Мбумуа медеглээн.

Ол девизкээрлерге чалча чаактар тургузун, ынаар ах кештинг колелиленикчилериниң отрядтарын киирер, тодаргайларга, биеэре Катангага (Бельгиянын колониязы турган Конгога) болган халапты болуушкуну катаптаар ийнын база бар деп, ол демдеглээн.

ХАРТУМ. Суданда хуу кижилер секторунун ажылчынарының ай бүрүдө ахыр чылының бетинги чижек хемчээлин улаттырар дугайында хөөйлу хүлээп алдынган. Хуу кижилер секторунда ажыкнан турар чамдык албан-хамчыларның ажыл төлевирин база улаттырган турар ужуруут.

(СЭТА).

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКАЖЕ

ПРАГА. (СЭТА). МАРИ ТК-ның болгаш МАР-ның камгалал министриниң чалаачының өзугаар ЧССР-ниң национал камгалал министри, армия генералы М. Дзурта баштаткан Чехословак улус армиязының делегациязы албан хүүзүнда найырадыг аян-чорук кылып, Улан-Баторже Дзургадан үнүпкен.

Делегацияга МАР-га турар үезинде хуруглуда моол улустуң күш-ажылчы ле дининкиннери-биле болгаш Моолуң ТАК армиязының дайынчылаанныг министры белетелги-биле таныжыр.

ЭФИОПИЯДА БАЙДАЛ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Деңнин канцаашкыныңың түнелинде чамдык моңгулларда тургустунган берге байдалче Эфиопияның хей-нинтизи болган чазаа шыңгыы сагыш салын турар.

Муң-муң кижи аш-чүттүн ырлып турда, үргүлүүнүн башыр-наадымын болгаш оюнтоглаазын эрттиреринге чүс-чүс муң эфиоп доллар-акшаны чарыгдап турган эрги ёзуунун чагырыкчылары бо моңгуларда берге байдалдың тургустунганы дээш харысалганы чүгеп турорын эфиоп радио дамчыткан. Императорнуң төрүттүнген хүнүн таварыштыр болдур байырлалдарга чарыгдаар деп турган дыка хей түүлүт акшаны агаар-бойдустуң аймылдыг бөлүүшкүнүнге таварышкан чонга дузаламчы кылдыр бээр айтыышкынны Чексеатиг Күштериниң башкарылга комитеги бергенин мында айытаан.

Башкармага комитеги ол мышкаш феодал-дүүштүктерин болгаш император өргээзининг кежигүнүнерин чүртүүн экономиктиг хогжүдезини херекке албайн турары дээш буруудаткан. Ол кижилер акшахореиглизин чүртүүн хогжүдезинге кирерниндем ойтаан, оларны даштыкы банкыларже шилчидип турганнар деп комитеттиң мелеглелинде айытаан.

ЧАЛЧАЛАРЫН СОЛУП ЭГЕЛЭЭН

ТОКИО. (СЭТА). Сеул хоорайның чагыргазының даргазы Ри Тэк Сыкты албан-хүлээлгезинден дүжүргенинин дугайын чоокта чаа Мурнуу Көрейге чарлаан. Шаанда шериг полковниги чораан болган Сеулдуң полициязының начальныги турган бир кижини, ол хоорайның хамаатыг чагырга черинин баштыцынга олуртуп каан.

Ри Тэк Сыкты болган сөөлгү үеде албан-хүлээлгезинден дүжүртеп өскө-даа 28 улуг дужаалдыг дүжүметтерин ажылындан үндүрериниң чылдагааны диктатор-чагырыкчы Пак Чжон Хиже чоокта чаа халдаашкыны ол болган. Чоокта чаа дүжүрткендер аразында шиитки херектер министри болгаш Мурнуу Көрейниң полициязының начальныги база бар. Ынчалза-даа ол дүжүлгелеп халдашкынчарның бузулуг чылдагаанын Пак Чжон Хинин президент албан-хүлээлгезинге бар-ла аргаларны ажыглап турганы, хевээр артагы дээш оон оралдажмышкыны боол турар.

Чагырыкчыга удур үзел-бодалдыларга хамаарыштыр массалыг кеземче-шаалыкылдың үезинде үгле бо чылын 1.500 кижини тудуп хорудаан, а олардың иштинде чүгле чоок-

Башкы редактор А. Ч. ОНДАР.

БАЗА БИР КОЛОНИАЛДЫГ ДАЙЫН ДООЗУЛГАН

Африка диптин хамаарышпас күрүнелериниң эң аныяк — Гвинея-Бисауда дайынны соксатканын чарлаан португал-гвинеи декларациязга ат салдынганының дугайында медээ Алжирден келген.

Гвинея-Бисау Португалияның эзелеп чери турган. Ол—Гвинея республика-биле Сенегалдың аразында болган Атлант океанның эриинде чыдар. Ол шоолуг улуг эвес чурт, 36 мун дөрбелчин километр хире девискээрлиг болган 800 мун хире чүрттакчы чоннуг.

Гвинея-Бисаунуң улустуң хей-хей чылдарның дургузунда Португалияның НАТО-га чепсегледеткен, 40 мун колониалдыг шеринге удур кызымак демиселди чорудуп келген. Ол демиселди Гвинеяның болгаш Могаан шенек ортулуктарының хамаарышпас чоруунуң Африка партиязы (ПАИГК) удуртуп турган. Патриоттар 1973 чылдың мартта хосталга армиязын тургускан, колонизаторларга удур улуг шавар халдаашкыннарны калбарткан соолукче олар онза чедиишкиннерни чедип алган. Ол шавар халдаашкынның түнелинде чүрттүн улуг-улуг районнары хостатпытан, а эрткен чылдың сентябрь 24-те Гвинея-Бисау республиканың хамаарышпас чоруу чарлаттынган.

Совет Эвилели чаа хамаарышпас күрүнени хүлээп көргеп баштайгы чүрттарның бирээзи болган. 1973 чылдың ноябрьда Гвинея-Бисаунун партия-күрүне төлөөлери ССРЭ-ге албанның аянчоруун кылып келген. Москвага болган чугаалажмышкыннар Африканың аныяк күрүнезининг хамаарышпас чоруун турарын медеглээн. Адажирге ат салган декларацияга дүүштүр Гвинея-Бисау республиканы тускай күрүне кылдыр хүлээп көргенин Португалия сентябрьның 10-да албан ёзуу-биле чарлаар. Ынчаарга оон бетинде аткылажмышкынны соксадыр дугайында дугуржулга чардынган болгаш португал шериглерин эрги колониязының девискээринден үндүрүп эгелээн. Октябрь 31-ге чедир Гвинея-Бисауга чангыс-даа португал солдат артпас дугайында дугуржулга чедип алдынган.

ПАИГК чүртте байдалды доктуу-биле контрольдап турарының дугайын дашпыкы корреспонденттилер чыыннып турар. Португал шериг командылалы бадыкан бүгү хөделимишкиннерни чер-черинин эрге-чагыргаларының-биле дугуржуп ап, а ол эрге-чагыргалар чаа байдалдарда чүртүүн мурнунда тургустунган сорулгаларны боттандырары-биле кады ажылдарынга португалчыларны киириштирин турар.

Колониалдыг дайынны соксатканы чоруктүг чаартынган Португалия биле өскенин дарлаан ан октаан Гвинея-Бисаунуң аразынга найыралчы харылзааларыны тургузарынга болгаш хогжүдеринге таварымчалыг чүүлдерни тургускан. Ийи чүрттар узаайн эдчиннерни солчурун болган кайгыынга-даа ажыктыг дыка хей дутуржулгаларны чарарын шиитпирлеэн.

Амдан эгелээш Гвинея-Бисау — хамаарышпас күрүнелериниң деэтей каттыжылгазының дең эргелиг кежигүнү. Ам Португалияның Африкада бай ийи эзелеп чераанынын: Анголаның болгаш Мозамбиктиң эдчээ келген. Оларның кайгыында-даа колонизациязны дүжүрериниге улуг белеткелдер кылдыын турар.

Өске улустарны дарлаан турар улус хостуг болуп ыыдаас дээрин португал демократтар үргүлүү бодап турар. Колониализмниң илчирбелерин буза шаптыыкаан, олар иштики реакцияга база шиитпирлиг согуушкуунуу таварыштырын турар. Ында реакция чепсээн ам-даа салбаан болгаш Португалияга мурнундагы фашистиг ёзу-чуруму катап тургузарын кордап, янзы-бүрү сүлчээлерни тургузуп турар.

Реакцияның ол сүлчээлерин ойтур шавар дээш, Португалияның болгаш оон эрги колонияларының улустары хостага, демократия база социал депшилге дээш чангыс кижи-ти демиселди чорудуп турар.

А. КРАСИКОВ,

СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ТЫВА ЦИРК

ЧОГААДЫКЧЫ ОРУКТУҢ ЭГЕЗИ

(Эгези № 205 «Шында»).

(Чаа номдан үзүндү)

Комиссияның кежигүшери ам-даа эки болдурар төлээде чүү кылырын сүмележип, санал-оналын киирип эгелээн. Демир аппарады багай, ону чаартып кылыр дугайында шинтпирни бир үш-биле хүлээп алган. Ол-ла дүне цирктиң слесарылары болган өске-даа тускай эртемниг кижилери биске демир аппарадын тускай толевилел ёвүгаар кылып эгелээш, даартазында доозуп каан.

Ол хире бедик үнелел адырывысты бодавайн турган бис. Бөлүктүң артистери бистерниң көрүнүшкүлүктүң, сорук киргенивисти дең-иээр чүве чок. Ол хире шыырак тускай эртемнигелерден тургустунган комиссия нидыг бедик үнелелди берип, арта-ла Бүгү-эвилел көрүлдезинче киирип, сагыш салып, дузалап турда, канчан черле өөрбес боор.

Көрүлдеге Михаил Тугашов, Валентин Филатов, Константин Берман болгаш өске-даа сураглыг артистер киржип турган. Оларның-биле кады чаңгыс черге ойнап, ол улуг көрүлдеге бир дугаар киржири бистерге шынап-ла улуг аас-кежия болган.

Ынчаарда бистиң номеривисти ийи үзүп каан турган. Жонглерлааның программазының бирги кезээнге, а демир кырынга ойнаарын ийнги кезээнге киирип каан турду.

Көрүлдеге киристирер дугайында шинтпирни үндүрген соонда бүгү артистерниң костюмнерни чаартыр дугайында шинтпир үндүрүлүп, доп-дораан даарадып эгелээн.

Совет цирктиң шыырак бөлүктериниң болгаш артистериниң улуг көрүлдети Москвага өгелээн. Оон программазында тыва цирк бөлүгүнүң артистериниң аттары база көстүп келген. Бис баштайгы хүнден эгелээш-ле денгээр аргажок хей-аътыг, улуг соруктуг ойнап кириптивис.

«Правда» солунга көрүлдеғнии дугайын калбаа-биле чырыдып эгелээн. Анда Дмитрий Заславскийниң рецензиязын парлаан. Шында бистиң номеривисти аажок мактап, бедик үнелелди бергеш.

Чедиг конук үргүлүлээн көрүлдениң соолгу кежээзинде бистиң ойнаарывысты сонуургап көөрү-биле Тывадан барган төлээлер эштер С. К. Тока, А. М. Чымба, композитор А. Н. Аксенов олар циркке чедип келген.

Мун-мун көрүкчүлер олуттарын үзелекпеп. Программада киржип турар артистерниң парады хөлүг музыка чаңгыланып турда эгелей берген. Бистер база оларның-биле кады аренага үүнүп кээп, парад бүүлалыпта чиңнитивис. Оон соонда программа бүүгаар цирк оюну эгелээн...

— Владимир Оскал-оолга удуртказын тыва цирк бөлүгүнүң артистери!— деп улуг өргээни долдур чарлаткан. Оркестр бисти үдээр музыказын ойнап киирип келгеш, бистиң номерлерни ынчалдыр көрүлдеғнии дүгайында шинтпирни үндүрүп турган.

Мен көрүмүнүң мурнундан үнүп келгеш, бедик шаңналды хүлээп ап, аңаа турганнарның холдарын тудуп, чылыг күзээшкиннеринге харылаан, диңмиттиг адыш часкап турган көрүкчүлерге кээп катап мөгейдим.

Көрүлдениң түңнелин чарлап дооскан соонда эштер Тока, Чымба олар бистиң хепкернир өрээлинге чедип келгеш, бистиң өөрүшкүвүстү үлештиг.

— Эр-хейлерни! Совет Тываның эзпирери-дир силер! Төрээн Тываларны чер болгаш шак ынчаар көргүзүп чорунар!—деп, эш Тока чугаалаш, мени кужактап, бодунуң эң чоок кижизин ыпкаш, ошкап турганын кайын үттур.

— Силериң бо хире улуг чедишкинниг ойнаарыңарны, көрүлдеге бедик үнелелди алганыңарны Тываның ажылчы чонунга чугаалап чедер бис. Шынап-ла эр-хейлер-дир силер. Кайгамчык эки ойнадыңар. Моол соңгаар-даа эки кызып ажылдап турган, аңаа бедик үнелелди алыңар. Силерге чогаадыкчы чаа-чаа чедишкинниг, амыдыралдарга аас-кежиин күзеп тур бис— деп эш Чымба чугаалаап, бистерни кужактап, холдарывыс тутту.

ССРЭ-ниң цирк ураң түүлүүн IV Бүгү-эвилел көрүлдезиң бистиң бөлүктүң амыдыралынга' канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болган. Бис аңаа чедишкинниг киришкеш, улуг аренаже оруң бижиндап, тыва цирк бөлүү бот тускай догуннап шыдаар, онзагай номерлиг, солуң келир үелиг бөлүк дээрзин Төрээн чуртувустуң найысыдалы Москвага көргүскен бис.

Көрүлде соонда бистиң артистериниң ажыл төлевирип өстүргеш, цирк системазында ажылдап турар бүгү бөлүктер-биле кады улуг Совет Эвилелиниң кайы-даа булуңуне оюн көргүзери-биле чорудуп эгелээн.

Ол көрүлде тыва цирк бөлүүнүң оон ынайгы салым-чолун шинтпирлээн.

Оон бээр бистиң бөлүктүң эт-алдары, чогаадыкчы чергежили чыл келген тудум өзүп, Эвилелдиң чаа-чаа хоорайларының чурттакчы чонларының сонуургалын болгаш хүндүткелин чаалап эп келген.

Хүндүлүг номчукчу, силерге тыва цирк бөлүүнүң амыдыралынга болган коя-кол болуушкуннарны таныштырып көрейн:

1961 чыл Бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага СЭКП-ниң эзелчиглиг XXII съездизи ажыттынган. Аңаа бистиң республиканың партия организацияларындан эштер С. К. Тока М. К. Мөңгүме П. С. Соловьев олар төлээлер болуп чеде берген. Съездиниң делегаттарының болган аңы-дүңка коммунистиг партияларның төлээлери келген аалчыларның мурнунга улуг концерт программазын белетеп турган. Аңаа ССРЭ-ниң хой национал республикаларының ураң түүл ажылдакчыларының шилиндех дээн төлээлери киришкен. Ол программага тыва цирк бөлүүнүң номерин база киирген. Бистер аңаа канчаар-даа аажок чоргаарланып, хынамчалыг белетенип турдувус. Ойнаар хүнүвүс келген. Ураң түүлүүн кайгамчык мастерлери-биле кады съездилер Ордузунга делегаттарныч болган аалчыларның мурнунга улуг хей-аътыг ойнадывыс.

Сценадан үнмээнивисте-ле адыш часкаашкыннары диңмиреп үзеген. Көрүкчүлериниң бистиң номерлеривисти сонуургал-биле хүлээп алганыга өөрүп, хепкернир өрээлге дыштанып ор мен. Удавазында Салчак Калбехөөрекович Тока баштаан Тываның төлээлери биске байыр чедирери-биле чедип келдиг.

— Силерлер ойнап үнүп киирип келгеш, чогаадыкчы чедишкинниерни күзеди.

— Партиниң XXII съездизиниң делегаттарының болган аалчыларывыстың мурнунга ойнаныңар силериң бөлүктүң артистериңге улуг шылгалда болган. Силер ол шылгалдың чедишкинниг тудуп шыдаан силер—деп, ССРЭ-ниң улустуң артыш Олег Попов сөөлүңде болган бир хураага чугаалаан.

База-ла ол чылын Тыва Автономнуг области Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде организастааны Тываның бүгү ажылчы чонунуң, оон иштинде бистиң бөлүктүң артистериниң амыдыралынга чугула болуушкун болган. Бо политиктиг улуг болуушкунга холбаштыр кады ажылдан чоруур эп-өөрүвүстүң байыр чедиришкинин, эң эки күзээшкиннерин хүлээп алыр аас-кежии мээң улүүмге онаашкан.

Совет цирктиң системазынга ажылдан келген чылдарывыстың дургузунда бистиң чуртувуска организастаттынып турган улустар аразының цирк программаларынга каш удаа киржир үлүг база биске онаашкы. Ол болза социалистиг аңы-дүңма чурттарның цирк артистериниң шилиндек номерлеринден тургустунган программалар боор чүве. Ынчалыг программаларга киржирин цирк артизи кижи бүрүзү бозунга улуг алдар кылдыр сапаар болгаш хынамчалыг белетеңир. Москвага, Сочиге, Душанбеге, Ташкентиге болгаш өске-даа хоорайларга болгудаан улустар аразының программазынга ажылап турган РСФСР-ниң алдарлыг артизи Дүзенмаа Оскал-оол, Хомушку Белек-оол, Клара Данчай-оол, Майя Лээвик-Оскал-оол олар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Бо болза бөлүктүң артистериниң ажыл-ижинге канчаар-даа аажок белик үнелел болган.

1969 чыл. Тыва АССР-ниң 25 чыл ойнуң бүдүүлүнде июнь айның 20-деп 24-ке чедир Тыва литератураның болгаш ураң түүлүү хүннериң аңы-дүңма Якут АССР-ге эртирген. Аңаа бис Алма-Ата хоорайдан дорт үжүп чеде бергеш, чаңгыс чер-чурттугарывыс—ураң түүл ажылдакчылары-биле каттыжып алгаш, оң үттүндүрбес баймарлаға киришкен бис. Аңы-дүңма ажыт чонуң мурнунга сес удаа оон көргүскеш, оон сонуургалын болгаш ынчаңгейдиг чаалап айтан хоруң—бистиң бөлүктүң артистериниң чогаадыкчы ажылынга улуг челиишиниң болгаш

В. ОСКАЛ-ООЛ.
(Улаачылыг).

ГРУЗИН ШАЙ

Гудаут районунуң абхаз сууру Дурипшкиде 107 харлыг колхозчу—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Томур Тарба чүлө уруг-дарыының солдаю, ыыстарынга эвес, харын-даа үр чылдарда чурттап, амыдыраарын күзээн кижилерге-даа «шай дээрге делегейде эң-не амданныг суксундур»—деп, бо-ла чугаалаан олурар.

Г. КИКВАДЗЕ биле И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧАА НОМ

Чөөкүү хүннерде парлалгадан «Тыва танцылар» деп репертуарлыг чыынды ном үнер. Ында «Элдеп шыгыраашаң», «Дамыран», «Аът чарыны» дээш өске-даа көрүштүг, чараш танцылар киргеп. Номну Улусчу чогаадылга башкының улуг методизи Сайзаа Монгуш тазырыштыр ажылдап тургускан.

Удавас ажыттынар

Сентябрь айда Кызылга чуруур болгаш янзы-бүрү чүүлдерни сиилбип кылыр боттуңгуур мастерлериниң ажыларының делегелгези ажыттынар. Ак-Довурак электрик Павел Ивановтуң «Экии, хүн!» «Чалыы казын», Кызылдың кодаз ажыл-агый техникумунуң ажылчыны Никалай Миннииниң «Хадыңныг арыг», «Кызыл 1974 чылда» дээш оон-даа өске чуруукчуларның хүлээп алыр иштиниге дужаагаан ажылдарын көрүкчүлер удавас сонуургаарлар.

М. МАКАРОВА.

Дуржулга альбому

Культура министерствозунуң методиктиг кабинединиң удуртулгазы-биле «Солуң хереқтериниң эстафетазы» деп альбом районнар аразында чоруп турар. Ол альбом республиканың агитация-ураң чүүл бригадаларында дуржулга соячулгазының чаа аргазы болур. Альбомну 1973 чылдың октябрь 10-нуң хүнүнде Тураның Культура бажыңының «Колос» агитбригадазының ажыл-хереқтери-биле эгелээн. Оон эгелээш, график ёзугаар Каа-Хем, Таңды, Тес-Хем, Эрзин, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Барыын-Хемчик районнар альбомну долдурган. Ам бо хүннерде эстафета Бай-Тайга районда чеде бергеп. Альбом Тураның Культура бажыңының 1973 чылда Чөөн Сибирьнин агитбригадаларының зона көрүлдезинге 1-ги чергенин диплому-биле шаңнаткан «Колос» агитбригадазы арыг-силиг болгаш идейлиг утказы аян кылдыңган. Олар маршрудун, ажылының планын болгаш өске-даа ажыл-хереқтерин ында көргүскеп.

Эрзиниин Культура бажыңының 1973 чылда Иркутск хоорайга болган Сибирьнин агитбригадалар көрүлдезинин лауреады «Хулумзуруг» агитбригадазының «Бис кымнар бис» деп ары дыка солун. Оон удуртукчулу Бригад Дүзүүр спемарийин үргүлүү чаартып турар.

Шилиндектерниң тиилелгези

Олимпий оюннарының тиилекчизи болгаш делегей чемпионнары ССРЭ-ниң баскетболистери база-бир хүндүлүг шаңналдын — Наңиялар кубогунуң ээлекчизи болган. Бо кубок дээш Боготага эрткен маргылдааның түңнелинде совет шилиндек команда болдунуң кол удурланыкчызы —АКШ-тың баскетболистерин тиилеп.

(СЭТА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

МОСКВАДАН

13.20—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—Өөнүүт телекөргүзүү. Уругларга. «Буратинонуң делегелгези».
14.05—Медээлер.
14.15—ССРЭ-ниң дээдэ болган оргучак өөредилге черлериниң министри В. П. Елютиниң чугаазы.
14.30—Өөнүүт телекөргүзүү. ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляев ырлап тур.
15.30—«Беш чылдың тудуглаарында». «БАМ-ның эгезээнде».
16.35—О. Уайльд. «Дориан Грейниң портредэ». Телешии. 1-ги кезээ.
18.00—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН.

18.30—«Техниктиг информациялыг медээзээ». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.40—Өөнүүт телекөргүзүү. Спорттуң амгы беш хевиринге делегей чемпионнары.

КЫЗЫЛДАН

19.10—Телемедээлер.
19.25—Уругларга. Мультфильм.
19.35—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.45—Өөнүүт телекөргүзүү. ССРЭ-ле Болгар Улус Республиканың культура хүнериниң ажыдыыштыны. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Агаар

Бөгүн республикага булуттап, аязыг каап турар хүн болуур. Чаъс чаар. Хат кошкактан ой-тавыга чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 10—15, арткаларынга 15—20 градус чылыг.

Кызылга аязыг каап турар булуттуг хүн болуур. Бичии чаашкын. Хат ой-тавында. Агаарның температуразы 15—17 градус чылыг.

Редакторнуң орлакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНОТЕАТРЛАРДА

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хүн бүрүнүң оюну» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночылынды 9.00 «Африка чаазы» 10.30, 16.50, «Витя дугайында, Маша болгаш далайның чадаг шөриниң дугайында» 15.05, «Имиртинде өрүк» 12.15, 18.35, 20.20 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Ужуранныышкыннар болгаш чарлыышкыннар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Италиялерниң Россияга элээптиг ушуралдары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Тускай даанга» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

БОТТАНГАН КҮЗЕЛ

Чайның бир-ле хаак хүнүнде Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурда эмнелге черниге чеде бээримге, оон чанында езерлиг аътгар, чиик машиналар, улус эдилерих болду. Маңаа келген кижи бүрүзү сочурлап алгаш, ырак эвеске туруп алыр чорааң. Ур-даа болбаанда ак халаттыг, аныяк кижи эмчиниң эжиин ажыда каапкаш, далаштыны коңчуг чугаалай каапты.

— Бир дугаржында ырак-узак Саглы, Торгалыг, Чаа-Суурдан келген кижилер киржип. Суму эмчизиниң силерге берген бижиин белеткеп алынар—деп, ол чугаалай-дыр. Тус-тус аарыглар аайы-биле хүлээп алыышкыннарны эмчилер коруда берген. Холунда ак чаржыыл, бичежек демир хаваржакчыгаш иштинде шприцтер, эмнер тудуп алган деңги ак халаттыг аныяк кыс үстүкү өрээлден үнүп келгеш, ырак эвеске аарыг улустар ыдар коридорче чоруптуу.

Кара-кыс Байыр-ооловна Начын 1967 чылда бодунуң күзел чорааны эмчи сестразы болур тускай эртемни чедип алыры-биле Чадаанага чаа ажыттынган эмчи сестраларының школазынга өөренип киргеш, ону 1969 чылда чединиишкинниг дооскан. Ол ийи чыл дургузунда кызымаккай өөренгеш. Өөренип турган башкылары Кара-кыс Байыр-ооловнаны үргүлүү мактаар. Кадыг өөренип турган эш-өөрү билдинмес айтырыгларыны үргүлүү ацаа салыр турганнар. Начын өөренип турган чылдарында аарыг кижилерни ажаап, улуг эмчилерниң сестраларның дыка ажыктыг болуп турар. Бистиң коллектив бызыг эп-пабырадыг, бот-боттарын кезээде хүндүлежир, ажылывыстың эки болуп турарының чылдагаапы-даа ында.

Арга-дуржулгазы ковей апарган аныяк эмчи сестразы Начын Кара-кыстың Кызылдың медицина училищезинден практикалаар келген студентилер Рая Очур-оол, Александра Калбак-оол оларга хой чүүлдерни айтып берген. Келир үеның эмчилери ацаа оорун четтиргенин кезээде ылеринде чоруурлар. Кижи дузазы уттундурбас деп чүве ол.

Ажыл-ижинге кызымаккай, хой-шинтичи боорга, ону эмнелгеде партия эге организациязы бо чылдың март айда партия кежигүшүнүң каплылдазынга хүлээп алган.

Район эмнелгезинде ажылдап турар эмчилерниң, эмчи сестраларының аразында сошиалистиг чарыш калбарган. Бодунуң ажылынга бердингеп аныяк сестра Кара-кыс Байыр-ооловна Начын бодунга хамаарышкан социалистиг хүлээлгени алгаш, ол хүлээлгезин багай эвес күүседип турар.

К. ТАБУРАК.

А. Монгуштуң «Баштайгы кичээлдер соонда» деп фотоэтюду.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000.

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи ажыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көзээ ажылагый киллизиниң 21-47, үлегүүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет туругузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн барганга 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056 ТАҢЫГ № 916

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия оом садыының талазы-биле эргелелиниң типогра филязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 1). ТО—00713

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (9585) Четверг, сентябрь 5 1974 чыл | 1925 чылдан үнелезиттинип. | Өртээ 2 коп.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның көдээ ишчилериниң күш-ажылчы тиилелгези

Совет Тываның 30 чыл болуур оюнга утказыттыр күш-ажылчы эзлчеге кириштинген. Чөөн-Хемчик районнуң (СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар, райкүүсков даргазы Б. Б. Чюдюк) көдээ ишчилери күүнеге дүк садар талазы-биле боттарынга алган социалистиг хүлээлгезинни күүседиптинген ралорттааннар. Районнуң ажылчы чоннары ол улуг байырлалга алдар кылдыр планның онаалдазындан ажыр 19,3 тонна дүктү дужаганнар.

Ол ышкаш дүк дужаар талазы-биле планның онаалдазын ажыр күүсеткенинден Барыын-Хемчик районнуң (СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. П. Куулар, райкүүсков даргазы С. Т. Амырбит) болгаш Бай-Тайга районнуң (СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол, райкүүсков даргазы Р. С. Хунай-оол) хөй-шулары рапорттап турар.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның ажылчы чонкары Совет Тываның байырлалынга үткүштүр чаа немелде социалистиг хүлээлгеги база алгыланган. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң малчыннары тос айлаңга планның онаалдазында кежүнгенинден ажыр 190 тонна сүттү, 40 тонна эттн бээр дээп шинтпирлээн. Ол районнарның байырлал мурнуу чарыындагы күш-ажылчы эзлчеге салып турар амгы мал сөрүлгелериниң бирээзи күсну хөвү ажылдарын, оон иштинде мал чеминиң белеткелин болгаш мал кыштагладыышкынынга белеткеяди комплекстиг чөрударынче утпаңдырып турээрлер.

СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ун районнарның партия, совет органнарынга, бүгү ажылчы чоннарынга күш-ажылчы чедиишкинниңеринге бүйүр чедирип, республиканың 30 чыл болуур оюнга үткүштүр олардың бүдүүлгечи бедик көргүзүүлер алдыш чүткүлүн деткээн.

Совет Тываның 30 чыл болуур оюнга үткүштүр ханбаргам бүгү-улусчу чаруштуң мурнанчыларынга дең-нелиңер!

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

Тараа ажаалдазының хүн демдеглели

АЖААЛДА УЛАМ КАЛБАРА БЕРГЕН

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЫҢ БАЙДАЛЫН СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ МЕДЭЭ ӨЗҮГААР РАЙОННАР АЛЫНЫБИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТАБЛИЦАДА КӨРГҮСТҮВҮС.

Районнар	ажаал алыры (га)	кестиргени (га)	бастырганы (га)
Бай-Тайга	5 050	1 147	1147
Барыын-Хемчик	9 936	1383	1383
Өвүр	250	—	—
Чөөн-Хемчик	32561	2762	1584
Улуг-Хем	35909	3978	2350
Таңды	75389	17341	10397
Бии-Хем	27711	3995	139
Тожу	1300	—	—
Каа-Хем	40427	11582	7249
Тес-Хем	3700	—	—
Эрзин	4350	—	—
Кызыл хоорай Соведи	9915	42	42
Дүржулга станциязы	9925	3164	1780
Республика	246 498	42 430	24 291

Дүжүт ажаалдазы Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында августың ортаанда эгелээн. Каш хонуук эртээнде Таңдының механизаторлары комбайннарын ховуже үндүрген. А бир неделя болганда дүжүт ажаалдазы Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның ховү-нюлдерниге эгелей бергеи. Ынчаш чүгле Өвүр, Тес-Хем, Эрзин, Тожу районнары тараа ажаалдазыңче кирбээн.

Республиканың мурнуу чүгүдээн соңгу талазыңче тараа ажаалдазының чоорту эгелей бергенин Статистика эргелелиниң сан-чурагайларындан тодаргай биглээп ап болур. Август 22-ге чедир республикага 9687 гектар черниң тараазын кестиргеи. Ол дээрге, ынчаш тарылга шөлүүнүк 1,3 хуузу болгаи. Бир неделя эрткен соолунде ол көргүзүг үш катал улгатканы. Сентябрь 2-де медээ өзүгаар республикага 42430 гектар черниң тараазын тавычалай кестиргеи, оон 24291 гектарын бастырган.

Каа-Хемниң механизаторлары ам ыракта мурнай бергеи. Олар дүжүт ажаалдазын организастыг эгелээн. Ам каа-хемчилер 11582 гектар черниң тараазын ажаап алган. Ажаатыпган шөлдүң 63 хуузун бастырган. Ол ышкаш Таңды районнуң механизаторлары хүжүт ажаалдазын шалыпкын темп-биле чорудуп турар.

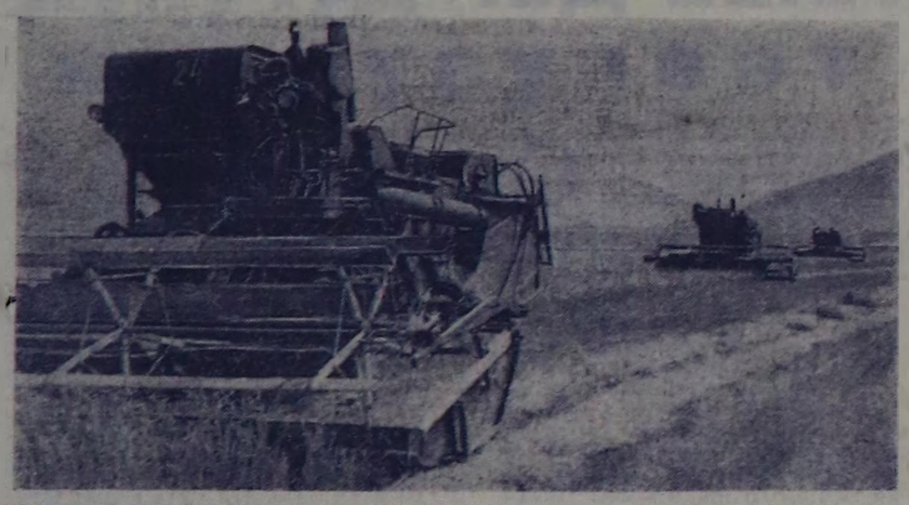
Дүжүт ажаалдазынга организастыг чорууп Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозу, «Ленинчи оруқ», «Бүрең», «Кызыл тук», «Бурунгаар» совхозтары болгаш Таңдының «Революцияның чалбыыжы», «Тиилелге», «Шамбалыг», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтары болгаш өскө-даа ажыл-агыйлары көргүзүп турарлар. Бо ажыл-агыйлар тараазын тавычалай кестирери-биле бастырарының аразында улуг үзүктелиишкинни болдурбайн турар.

Тараакың дүжүткүрүүнүң дугайында каш сөс. Багай эвес дүжүттү «Кызыл тараачын» совхозтуң ажыл-ишчилери эстүргеннер. Ажыл-агый бир гектардан-на 18,5 центнер, «Тиилелге», «Кызыл тук», «Россия», «Революцияның чалбыыжы», «Бүрең» совхозтарның механизаторлары бир гектардан-на 8,9 центнер дүжүттү ажаап турарлар. Эң-не эвээш дүжүт Барыын-Хемчик районнуң совхозтарында. Олар бир гектардан-на 3 центнер тараазы бастырып алгылаан. Ынчаш байдалды «Барлык» совхозтан көрүп болбур. Үк ажыл-агый тараа арыглаашкынын багай организастаан. Хөй-хөй механизмнер ажылдавас, тараажыларны аъш-чем болгаш удуурчылар чер-биле кошкаш хандырган.

Сөөлгү хүннерде тараа ажаалдазы улам калбара берген. Ынчаш болганда темп база бедик болур ужурлуг. Ынчангаш аяс хүн бүрүзүн чоп ажыглаары эргежок чүгүл.

Шөлдерде болгаш тараа шаңнарында ажылдарны биледиг организастап, техниктолгаш кижи күжүн чеңнеп байдалынга дүүштүр ажылдазы—хол чүүл. Беш чылдың тодарадыкчы чылының дүжүдүн хыска хугусаза чидириг чок ажаап ап, партия Тыва обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң докталгының шинтпирни амыдыралга боттандырары тараажы бүрүзүнүң хүлээлгези.

ГЕКТАРДАН—12 ЦЕНТНЕР

Улуг-Хем районда «Найыран» совхозтуң Шаңчыда дүжүт ажаап алыышкынының фронтузу улам калбарган. Ажаап алыышкында механизаторлар болгаш тараажылар 170 тонна тараазы шаңда ургаи. Механизаторлар 210 га кызыл-тасты дөрт кестиргеи. Тавычалай кестиргеи 290 гаиы бастырып алган.

Салбыттың шөлдеринде ам 8 комбайн тавычалай кестирил, 13 комбайн дөрт кестирип турар. Совхозтуң бо 60 га шөлдүң бир гектарындан 12 центнер дүжүттү алган.

Ажылдың темпизин дүргедедир сорулга-биле шаңда ажылды механизастаан. Автомашиналарга келген тараазы мурнунда хөл-биле дүжүрүп турган болза, ам дөрт минута дургузунда дүшүрер түскай херекселди кылган.

Шаңчының тараажылары бастыртынган шөлдериң савазын удур сараттаар ажылды база организастап турар.

Д. АРАҢЧАА.

ЧУРУКТА: Шаңчының механизаторлары тараазы тавычалай кестирип турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МУРНУНДА—КОМБАЙНЕР ЧАШ-ООЛ

«Улуг-Хая» совхозтуң шөлдеринде ажыл-ишчи хайыыкаан. Ол ажыл-агыйның механизаторлары 645 гектар черниң тараазын дөрт кестирбишаан, ажаап алган. 160 гектарның тараазын тавычалай кестирген. Гектардан ортумак дүжүт 5 центнер болуп турар.

Дүжүт ажаап алыышкының кыска хуузазда, чидириг чок чорудар дээш механизаторларның ортузунда калбарган социалистиг чарышка ол ажыл-агыйның мурнакчы комбайнери Чаш-оол Дойдуу тергиндеп турар. Ол 50 тонна тараазы бастырган. Петр Кабановтуу 40 тонна болган.

Шөлдерден шаңче тараа сөөртүп турар чолаачылардан Шагаан-Арыг АТБ-зиниң чолаачызы Владимир Кожемякин шалыпкын ажылдап турар. Ол 52 тонна тараазы сөөрткен.

Шаңда тараа арыглаар ажыл база-ла хайыышкынныг. Ында тараа арыглакчызы Владимир Маҥзырыкчы үзүктүүзүн үргүлүг ажыр күүседип турар.

Тараазы тавычалай кестиреринге ажылдаан, комбайнер Оюн-Чорбаа 16 га норманың орнунга 20 га чедир кестирип турар.

Бистиң корр.

ҮЗҮКТЕЛИИШКИННИ БОЛДУРБАС

Бии-Хемниң ажыл-агыйлары чаа дүжүттүң тараазын ажаап алырынче шупту-зу кирипкеп. Районда нинтизи-биле 400 гектар хире черниң тараазын тавычалай кестиргеп. Чаъс-боранныг хүннер болуп турарының уламындан тавычада тараазы бастырары саадан, кестиргеге биле бастырыгтаның аразы үзүктелип турар.

«Саян» совхозта 1374 гектарның тараазы тавычалай кестиргеп. Оон чаңгыс-даа гектарның тараазын бастырбаан. «Кызыл тараачын» совхоз 867 гектарның тараазын кестиргеш, 139 гектарның тавычазын бастырып, 257 тонна тараазы шаңда ургаи. Ол ажыл-агый күүнеге тараа садарын районга бир дугаарында эгелээн. «Кызыл тараачын» совхозтан баштайгы 100 тонна чаагай тарал хүлээп алыышкын шуултузунда кирген.

Тоску беш чылдың дөртнү, тодарадыкчы чылының дүжүдүн чидириг чок ажаап алыры дээш калбарган чарышка «Оок» совхозта комбайнер Дмитрий Сасук, «Саян» совхозта Виктор Глухенко, Михаил Сауденко, «Кызыл тараачын» совхозта Даржай Дагбыш, Семен Шагдыр-оол олар шылгарап, тараазы тавычалай кезеринге хүннүң ажыл нормазын 120—130 хуу чедир күүседип турарлар.

Ам кол сорулга болза, алас хүннерни ажыглап тургаш, ажылды биледиг организастарны, кестиргеге-биле бастырыгтаның аразынга үзүктелиишкинни болдурбазы болур.

М. СУНДУЙ.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Көдээ ажыл-агыйның чүгүлээ адыры—мал ажылын хөтжүдериниң кол чүүлү—аңаа четчир санныг мал чемин белеткээш, курлаш алыры болур. Бүгү кыштың дургузунда ниитиниң малынга четчир болгаш артыкшылдыг мал чемнерин белеткеп албаска, кайы хире берге, дүвүренчиг апаарын мурнуку чылдарның дүржүлгазы көргүскен.

Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилериниң бо талазы-биле сорулгазы улуг, чүл дээрге чүгле тарымал болгаш чайгаар үнген өт-сигенни бо чылын 20 200 ажыг тонналы белеткээр. Оон аңгыда витаминниг сигең далганы, силос, тараа саваны дээш, өскө-даа мал чемнери база белеткээр.

Эрткен кыштың үүр ашкаш, мал ажылының продукциязын бүдүрериң база оны күүнеге садарын көвүдедир талазы-биле чедиишкиннерни көргүзе берген малчыннарны, фермаларны демдеглеп болур, «Ак-Туруг» совхозтуң хөйжүлары дүк садарының чыл планын 110 хуу күүсеткеп. «Бүшажылдың хостуу», «Улуг-Хая» совхозтар сүт садарының планын күүсеткеш, ам дөртнү квартадың планынга киришпитир дужаап турар. Ол ажыл-агыйларның Хараган болгаш Арыг-Бажы фермаларының коллективтери төлептиг ажылдап турарлар. Кызыл-Даг салбырының хөйжүзү Александра Сүүр-оол бир хөйдән-на 2,5 кг дүк алыр хүлээлгезинн 3,2 кг кылдыр күүсеткеп. Оскө-даа эки көргүзүүлер бар.

Районнуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир мал чемнерин тургузар дээш демиселди кошкаттайн турар. Ажыл-агыйларда 2-ден 4 чедир механизастаттынган звеноларны тарымал болгаш чайгаар үнген сигенни белеткеп турар, оларның аразында чарыш калбарган. Партия райкому мал чеми белеткээринин талазы-биле чарыштын түнелиин чеди хонуук сапында үндүрүп турар.

«Күш-ажылдың хостуу» совхоз сиген белеткээринин планын 54,4 хуу күүсеткеш, районнуң өскө ажыл-агыйларын мурнавышаан. Совхозтуң К. Норбуга удуртқан механизастаттынган звеноузупга алдар болдурүп, районнуң күш-ажылчы алдар тугун кодургеи. Сиген белеткээринин темпизин улам күштелдирери-биле механизастаттынган звеноларны белүктеп ажылдарының аргазынче киргеи. Партия райкомунуң болгаш райкүүсбомунуң мал чеми белеткелчилериниң аразынга шилчиир Кызыл тугун ол совхозийи удаа чаалаш алган. «УТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарда сиген белеткели база эки.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының ажыл-ишчилери сиген белеткеп алырының планын 86,8 хуу күүседи берген. Оон алгыда 410 тонна кукурузаның ногаан массазын ажаагаш, ферманың төвүнде силостаан. Эрте ажаагаи көк-тараанның саваның сараатган алган. Холумак сиген үнген шөлдүң сигенин кескеш, 70 тонналы пресстээн. «УТКА 25 чылы» совхозта 106 тонна витаминниг далган белеткеттингеп. Районда ниитизи-биле 4934 тонна силос салдынган.

«Найыран» совхозтуң Урбуи салбырының хөйжулары мал чемин белеткээринге идепкейлиг киржип турар. Хөйжулар С. Алдын-оол—7,5, Ш. Очур-оол—4 тонна сигенни белеткээш, кыштагларында чедирип алган. «Х Улуг хурал» колхозтуң № 1 хөйжү бригадазының малчыннары сиген белеткелинге идепкейлиг киржип, оскө хөйжү бригадаларны мурнап турар.

Ынчаш болза-даа район сиген белеткээринин планын амга чедир чүгле 39,8 хуу күүсеткеп. «Найыран», «Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтар районнуң деннелиңден безин куду түнелдериг бөлү турар. Ажыл-агый бүрүзүнде хүнде белеткеп кылыр сигенниң планын тургусса-даа оны колхоз, совхозтарның хөй кезии боттандырбайн турар. Эрткен чедн хонуктa сиген белеткээринин өзүлдезин кудулаан. Моон кол чылдагааны—күш-ажылдың бүдүргүчүлүү болгаш оон организастың чавыс болуп, кижилериниң, машина-техниказының күжүн долузу-биле ажыглавайн турарында.

Сорулга болза, СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниитизиниң малын чем-биле хандырарының талазы-биле немелде хемчегларинин болгаш 1974—75 чылдарның мал кыштагларашкынын эрттирер дугайында» докталын амыдырапга боттандырары, хожуаашкынны болдурбазы болур.

А. ДОҢГАК.

УЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАЗАР

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииниң совет чогаалчыларын бирги Бүгү-эвилел съездизиниң 40 чылынга тураскаатқан пленуму

Партийжи болгаш улусчу чоруктуң принциптеринге шынчы, хөй националдыг болгаш бодунуң күрел-соруу чаңгыс аай совет литература коммунизмниң тургузукчузу чаа совет кижизи кижизидеринге улуг күш болу берген. Ол литератураның тургузарынга болгаш хөгжүдүп сайзырадырынга совет чогаалчыларның дөртеп чыл бурунгаар болуп эрткен бирги Бүгү-эвилел съездизи улуг ужур-дузалыг болган. Советтер чуртунуң амыдыралының ол чугула болуушкумунга ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң пленумун турааскаатқан. Үк пленум сентябрь 3-те Москвага ажыттынган.

Хөй националдыг совет литератураның төлээлери бодунуң дуралын Эзилелдер базыңының колониалыг залынга чыылдырганында ханы утка бар. Дөрт он чыл бурунгаар аңаа уран сөстүң мастерлериниң акы-дүнма эвилелиң, чаңгыс аай үзел-бодалдыгларының, коммунистиг шинтилелдиң идеаалдарын бадыткап тургузар дээш демиселчилериниң эвилелиң турғускан. Бистиң чечен чогаалывыс бодунуң башгайгы базынмарыпдан-на партиябиле, чон-биле кады хөгжүп келгеи. Ол чонуң сеткил-бодалын, салым-чолуун, социалистыг чаартылгаларын өндүр күжүн уран сөс-биле чуруп көргүзүп келген. Совет литератураның бедик албан-хүлээлгези-даа ында. А. М. Горькийниң чагыын ёзугаар ол күш-ажылдың кижизиги, коммунизмниң тургузукчузун бодунуң кол маадыры болдурган.

Съездиниң ажыттынар хүнүнде байырлал ёзуну-биле шимээн эалга совет литератураның хоочуннары — бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттарн, чогаалчыкчы эвилелге каттышкан чогаалчыкчы 134 организацияның төлээлээн уран сөс мастерлериниң бүгү салгалдарының кижилери, делегейниң дөртен чуртундан келген аалчы чогаалчылар, культура ажыллакчылары, найысылалдың партия болгаш хөвүнүң организацияларының төлээлери чыглып келген.

Эртемнииң 10 шакта байырлыг хурал эгелээн. Эштер В. В. Гришин, К. Т. Мазуров, М. А. Суслов, П. Н. Демичев оларны чыылганнар чылыы-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын пленумнуң хүндүлүг президиумунга бир үн-биле соңгаан.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң бирги секретары Г. М. Марков эге сөс-биле пленумну ажыттыкаан.

Совет чогаалчыларның бирги Бүгү-эвилел съездизии төрээн литератураның хөгжүлдезинге болгаш салым-чолуунга улуг саадарны чедиргеп. Социалистиг тургузуг культураның ёзулуг чечектелиишкинниге таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп шыдаар болгаш чогум-на тургузуп турар дээрзин совет литература, үениң шылгалдазын аддарамы-биле тутушаан, херек кирынга бадыткаан.

Ленинчи чагыгларны ёзугаар Коммунистиг партия культура революциязының политиказын ажылдап кылган болгаш оны чайгылыш чок боттандырып келген. Культура революциязының программазында литература эң кол черин ээлээн. «Литература херээ пинти пролетар херээнің кезээ болур ужурлуга— деп, Владимир Ильич Ленин 1905 чылда-ла бижээн.

Бистиң чуртувуста литература, уран чүүл айтырыгларын шинтпирлээрин күүне сорулгаларының деңнелиниге көдүрген дээрзин оратоо демдеглээн. Литература херээн социализмниң бызыг үндезинериниге тургуспушаан, партия болгаш чазак литература амыдыралдың совет хевиринче бүгү янитидел амыдыралының чардынмас кезээ боол киргин дээш бүгү чүүлдү кылган.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели бодунуң башгайгы хүнериидеп-не бистиң хөй националдыг чуртувустуң бүгү улустарының болгаш биче-бүрүй улустарының литературазарының чогаадыкчы чаңгыс эвилелдиг

Советтер болгаш амыдырал

ХОЙ АЖЫЛЫН БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

Улуг-Хем районнуң экономиказының кол үндезини мал ажылы, оон иштинде кол черни хой ажылы эзелеп турар. Район Советиниң сески сессизиң республикага хой ажылын улам ынай хөгжүдер хемчеглериниң дугайында СЭКП Тыва өбкомунуң X пленумунуң доктаалының күүселдезиниң талазы-биле айтырыгны чугаалашкан.

Районнуң ажылчы чоннары партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин, беш чылдың планыг онаалдаларын, ылангыя партия өбкомунуң өнгу пленумунуң доктаалын амыдырала боттандырар дээш, чаңгыс ажылдарны чорутканың сессиянга демдеглээн.

Районга хой, ошкунуң баш саны сөөлгү ой чылда 31 мун башка көвүдээн алы бо чылдың январь бирде 178,8 мун баш четкен. Чамдык чылдарда агаар-бойдустуң таарымчалыг эвес байдалдары таваржып турза-даа, 1964 чылдың деңнелинден шөөр малдың баш саны 20,1 хуу, дук 26,7 хуу көвүдээн. Ол чылын районнуң бүгү саткан дүгүнүң 56 хуузу болдуң болгаш чартык болдуң дук болган. Эрткен чылын болдуң дук 2,3 хуу, чартык болдуң дук 29,2 хуу эвээжээн, а нарын болгаш чартык нарын дук көвүдээн. Ол чылдарда «УТКА 25 чылы» совхозка хойнуң уксаазы экижээн, ук ажыл-агый амгы үеде уксаалыг малды өске ажыл-агыйларга садып турар апарган.

Эрткен чылын район күүнеге садар эдиниң, судунуң, дүгүнүң планнарын ажыр күүсеткен, бо чылдың бирги чартыныың планнарын чедиишкинниг боттандырган. Шинчаарга суттуң шиитпирлиг чылдазы 9,1 хуу, бир инектен саап алыры 5,6 хуу өскен. Ажыл-агыйлар хой эдиндиң болгаш дуктуң сайгарганындан 467,7 мун рубль орулганы алган, хой ажылы мал ажылының шиитпирлиг продукциязының 55,7 хуузун берген, а «Ак-Туруг» совхозка ол —72,1 хуу четкен.

Чылдың-на бедик көргүзүлерни чедип ап турар мурнакчылар хөй. Оларга «Найырал» совхозта Седен Монгуш, ошку каларчылары Сат Чанчыы, Сөскарман Чанзан, «X Улуг хурал» колхозта Андрей Содунам, «УТКА 25 чылы» совхозта Дмитрий Доржу, «Ак-Туруг» совхозта Монгуш Сагаан болгаш өскелерин-даа хамаарыштырып болур. Мал ажылының түскай эртемнигилери — «УТКА 25 чылы» совхозта кол мал эмчизи Б. И. Горячев, «Найырал» совхозта кол мал эмчизи А. И. Захаров олар малдың баш санын остүрер, уксаазын экижидер, малдың аарыгларын узуткаар, продукция бүдүрерин көвүдедир талазы-биле эки ажылларны чоруткан.

Шинчалаа-даа хойнуң баш санының оожум өзүп турары, оон продуктулуунуң кудузу дуктуң бүдүрериң болгаш ону күүнеге садарының планын күүсединиңге берге байдалды таварыштырып турар. Район күүнеге тос айларда садар дук планын 90,4 хуу күүсеткен, «Куш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая» совхозтарның чыл планын күүседири бергедеп келген. Эътпин, дуктуң бот-үнези база улгаткан. Дук дужаарынга бергедешкинниң бир чылдагааны кыргыдданың технологиязын сагывайн турарында, хойну, чазын эрте төрээн хурагаанчарны агарлап кыргывайн баар чоруктга болур. Кыргылданы шынар чок чорутканындан хөй дуктуң чидирип турар.

Малдың кызыраар чоруу хой ажылының хөгжүдезинге улуг когаралды чедирип турар. «УТКА 25 чылы» совхоз чүс башка онаалтыр чыбүрүде 83-тен 88 чедир чаш төлдүү камгалал ап турда, «Куш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая» совхозтарда, «X Улуг хурал» колхозта ол кончуг куду. Чижээ, эрткен чылын «Куш-ажылдың хостуу» совхоз чүс хойга онаалтыр чүгле 49 хураган-камгалап алган.

Хой ажылын дүрген хөгжүдери уксаажыдылга ажылын бедик деңнедге чорударындан хамаарыр, чамдык ажыл-агыйлар олче көшкак кичээнгей салган. Бо чылын районга төрүүр 58 мун баш хойну тарып бөөзадыр ужурлуг, чамдык ажыл-агыйлар ону мынчага чедир эгелевээн, тарып бөөзадылга пунктулары четче септеттинмээн, аргежок чүгле дериг-херекселдер-биле оларны хамдырбаан. Уксаалыг малдың ажаалда, чемгерилгезин багай организастаанындан оларның продуктулуу куду. Хураган үзүшкүнү, коданнарны четчелеп тургузары, төрүүр хойларның көшкактарын аңгылап үзери дээш ышкаш ажылдарны чогуур үезинде кылбаан. Чамдык коданнарда бөдүүн-даа, нарында дуктуг хойлар холушкак, ону класстап ангылаарын багай боттандырган.

Малдың бөш санының өзүп хораар, чидер, самчыгдаттынар чоруунуң көвүдезинин илеткелчи болгаш санал берген депутаттар илереткеннер. Тоску беш чылдың ажеваән чылынган бөөр чүгле алган хой, ошкунуң баш саны 23700 баш ашкан, читкен болгаш самчыгдаттынганы оон 66,8 хуузу болган. Бир эвес ол бүгү мал ам турган болза, оон эдим, дүүн күүнеге саткан чүве болза, оруга 2,5 миллион рубль ашкан турар иймк. Сөөлгү чылдарда чамдык ажыл-агыйлар кужу багай, арган хойларны күүнеге дужаап турган, эрткен чылын «X Улуг хурал» колхозтуң сатқан хоюнуң 80 хуузу орттумактан куду куштуг болган, ынчаар чорук ажыл-агыйларга когаралды чедирери чугаажок.

Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары турганга баҗыңнарын, мал кажаалары тудар, эрги кыштагларны солуур айтырыгже четпес кичээнгей салып турарын сессия айыткан. Мал кажаалары-ның бо чылгы тудугларын чүгле 50 хуу күүсеттинген. Ынчаарга аңаа көрдүнген акша-хөренгинин барык-ла шупту-зун чарыгдаан, ажыглалга киирери саалаан тудугларны база бар.

Мал ажылын хөгжүдерииге бир кол четпес чүүл бодаа чыл бүрүде-ле иштиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп албайн турары, ону белеткеп алырынга бердингеп планның чүгле 30—40 хуузун күүседип турары болур. Хөй чылдыг культурлуг одарларының планы күүсеттинмейн келген, мал чеми культураларның дужуу чавыс, белеткеттинген мал чеминиң ажаалда кадагалалды багай. Малдың семиртилгезин четпес организастап, бар чайлагларны долуу-биле шын ажыглавайн келген.

Районда 1080 ажыг кижи кадарчы болуп. доктаамал ажылдап турар. Оларның иштинде бирги класстың 14, үшкү класстың — 41 кадарчызы бар. Ынчаарга Жданов аттыг совхозта, «X Улуг хурал» колхозта чыдыг мергежилги чедип алган кадарчылар чок. Ол чорук малчыннар ортузунга зооветөөредилгени багай организастап келгенин бадыткап турар.

Бо чылын шөөр малдың баш санын 197400 баш чедирер деп, улуг соруга салдынган. Хөй ажылын улам ынай хөгжүдер соруглазы боттандырары, партия өбкомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүседири партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртулгазының деңнелинден, колхозчуларның, совхоз ажылчыннарының күжениишкиннерин мобилизастаарындан, түскай эртемнигилериниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазындан улуу-биле хамаарыр дээрзин сессиялга айыткан.

Д. АРАНЧАА.

Улуг-Хем район.

Кызылдың хлеб заводунуң ишчилери тодарадыкчы чылым социалистиг хүлээлгезин парлааш, коскү кылдыр дерип шимеп каан. Ында будүүлге планның декабрь 28-ке чедир күүседирин айыткан. Ол соругланы 6 айлар дургузунда коллектив керек кырында кайы хире күүседип келгенин?

— План күүседидези бистеерде шоодуг эвес, чүгле февраль, апрель айларының күүсеттивис—деп, заводта парторгнизация секретары Е. И. Викторов чугаалады. Шынаала завод хожудап келген. Чүгле чеди айлар иштинде 41 мун рубльдин продукциязын чедир бербээн болгаш 68 мун рубльдин продукциязы сайгартынмаан. Августа хожудаашкын улам улгаткан. Мурнуку чылдарда база бо чылдың эге айларында ук будүүлге багай эвес ажылдап турган болгай. Ам чүге ынчап барганыл, чылдагааны чүдеп? Оон кол чылдагааны—заводта организастехниктиг болгаш политиссалыг ажылдың деңнелиниң кошкаамда.

Январьда коммунистер заводту эде дерип кылырының планын улут сонуургал-биле чугаалашкаш, ону амыдырала боттандырарының сорулгазын тодаргайлааннар. Чаз продукция будүрерин шингээдип алырынга болгаш ажылчыннарның күш-ажылын чигедиринге чүтүла үжүр-дүүлүг дериг-херекселдерни, транспортерларны ажыглаалга дүрген киирери чүтүла турган. Бирги кварталда эде дерип кылырының кол-кол чугула ажылдары кылдынган турарын ынчаарда директор турган эш В. А. Шелудько (ам кол инженер) коммунистерниң мурнунга будүредип чугаалаан.

Элээн уе эрткенде шиитпир күүселдези, зазаашкыннар боттанмайн турары билдинде берген. Парторганизация бо талазы-биле заводтуң дирекциязындан негелде база тургуспаан. Март айда СЭКП-нин Кызыл хооркомунуң бюрозу ол дугайында айтырыгны чугаалашкан, четпестерни дүрген чайладырын заводтуң удуртукчуларынга дааскан.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, план күүселдезинге моонлактар хөй боюп турар. Будүүлгеде парторганизация заводту эде дерип кылыр талазы-биле ажылдың организастехниктиг айтырыгларын шиитпирлээрин бергезинип турар, ону ажып эртер ажылиштин организастыг чорудулгазын экижидеринче идепкейин кошкаткан. Оон ангыда социалистиг чарышты эренгей организастап, ону дээштиг кылдыр чорударының арга-хөнирлерин ажыглавайн турар.

Чарыштың түннелдерин ажыл-ишчилер чүгле ында-хаая дыннаар. Мурнакчыларны, эки көргүзүлүг ажыл-чыннарны байырлыг байдалга шаңнап-мактаар хемчегларни кошкак чорудуп турар. Мурнакчы цехтерге, бригаалаларга шилчилер выпнелдерни тывыспайн турар. Эң эки чергежилди чедип алганнарга атты тыпсып турар-ла харын. Ынчалаа-даа ону амин арттыр бөдүүн кылып, чүгле бичии саалынга бижээш, тыпсып турар. Бир эвес ол атты выпнелге бижээш мурнакчы ишчиниц ажылдап турар черинге тургусса, өскелерге үлегер-чижек-даа, көрүштүг-даа болур.

Парторганизацининиң секретары хоорай иштинде турар конфитер цехиниң мастери. Ынчангаш партийжи политиссалыг ажылдарның четпестерин секретарының коллектив-биле хүн бүрүнүң дорт харыылаа чогунда деп база тайылбырлап болур. Коммунистерниң хөй болуп заводтуң бодунда ажылдап турар. Бир эвес олар хүлээп алган шиитпирниң боттандырар дээш бүгү күштү салгаа болза, мындыг дүүренчиг байдал турбас пиик. Парторганизация ажыл-ишчилерниң база коммунистерниң идепкейин бедидерип чүгле хуралга эвес, харын тодаргай ажыл-херекке көргүскен турарын чедип албайн турар.

Амгы үеде заводтуң будүүлге чедиишкинниг ажыктыг ажыдеелээнге партия организациязы боттуг дузалы көргүзүп турар болгаш оон удуртулгазын быжыглаан. Ам парторганизациниң мурнунда сорулга—будүүнүң дайынчы арга-шинээзин бедидип, алган хүлээлгени коллективтиң күүседиринче бүгү ажылчын, инженер-техниктиг ажылдакчыларны мобилизастаары, коллективтиң бүдүүлүг дайынчы өзээ болур дээш шудургу ажылдаары чугула.

С. ВАСЕНИН.

Партийжи амыдырал

ШИИТПИР БОЛГАШ КҮҮСЕЛДЕ

Бироңуң шиитпирни коммунистер база катап чугаалашканнар. Оон бээр чүгле чайгы транспортёрну арай дээш турган ишкылалга киирген.

Коммунистерниң хөй-хөй боттуг саналдары күүселде чок арткан. Чижек кылдыр чугаалаарга, амданныг кылдыр кылган баранкага хоорай, сууларынга чүрттакчылары, ыраккы одарларда малчыннар колчуг ышкаанар. Бо бодуңуң чем Кызылда бешин ховар. Чүге дээрге ону кылыш, бедекээр машинаны ам-даа ажыглалга киирбээн. Ол ышкаш торттарны садыг шугумнарынга хөөрээ садыш турар. Оң парын ажылды заводта чаңгыс П. Н. Демихина кылып турар. Бо дүүжүлгелиг ажылчынга өөренчилер быжыглаар дээш саналды дирекция база күүсеттиэн. Продукцияны ынай-бээр дажыр ваго-неткалар ам-даа септеттинмээн.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, план күүселдезинге моонлактар хөй боюп турар. Будүүлгеде парторганизация заводту эде дерип кылыр талазы-биле ажылдың организастехниктиг айтырыгларын шиитпирлээрин бергезинип турар, ону ажып эртер ажылиштин организастыг чорудулгазын экижидеринче идепкейин кошкаткан. Оон ангыда социалистиг чарышты эренгей организастап, ону дээштиг кылдыр чорударының арга-хөнирлерин ажыглавайн турар.

Чарыштың түннелдерин ажыл-ишчилер чүгле ында-хаая дыннаар. Мурнакчыларны, эки көргүзүлүг ажыл-чыннарны байырлыг байдалга шаңнап-мактаар хемчегларни кошкак чорудуп турар. Мурнакчы цехтерге, бригаалаларга шилчилер выпнелдерни тывыспайн турар. Эң эки чергежилди чедип алганнарга атты тыпсып турар-ла харын. Ынчалаа-даа ону амин арттыр бөдүүн кылып, чүгле бичии саалынга бижээш, тыпсып турар. Бир эвес ол атты выпнелге бижээш мурнакчы ишчиниц ажылдап турар черинге тургусса, өскелерге үлегер-чижек-даа, көрүштүг-даа болур.

Парторганизацининиң секретары хоорай иштинде турар конфитер цехиниң мастери. Ынчангаш партийжи политиссалыг ажылдарның четпестерин секретарының коллектив-биле хүн бүрүнүң дорт харыылаа чогунда деп база тайылбырлап болур. Коммунистерниң хөй болуп заводтуң бодунда ажылдап турар. Бир эвес олар хүлээп алган шиитпирниң боттандырар дээш бүгү күштү салгаа болза, мындыг дүүренчиг байдал турбас пиик. Парторганизация ажыл-ишчилерниң база коммунистерниң идепкейин бедидерип чүгле хуралга эвес, харын тодаргай ажыл-херекке көргүскен турарын чедип албайн турар.

Амгы үеде заводтуң будүүлге чедиишкинниг ажыктыг ажыдеелээнге партия организациязы боттуг дузалы көргүзүп турар болгаш оон удуртулгазын быжыглаан. Ам парторганизациниң мурнунда сорулга—будүүнүң дайынчы арга-шинээзин бедидип, алган хүлээлгени коллективтиң күүседиринче бүгү ажылчын, инженер-техниктиг ажылдакчыларны мобилизастаары, коллективтиң бүдүүлүг дайынчы өзээ болур дээш шудургу ажылдаары чугула.

С. ВАСЕНИН.

Ажылды шапкынчыдар

Хөй ажылында чугула кампания — тарып бөөзадыга Барыын-Хемчик районнуң амыл-агыйларынга августуң 1-де эгелээн. Сентябрьның 1-ниң медээзи-биле алырга, районга иштизи-биле 25 мун баш хойну тарып бөөзадыр планныг тургаш, ол амыл эгелээнден бээр бир ай эрткен хирезинде чүгле 1292 хойну тарып бөөзаткан. Амыдың темпизи куду болуп турары оон тодаргай-дыр.

Бо ажылды «Хемчик» совхоз организастыг эгелээн. Ында тарып бөөзадыганың ийи пунктузу ажылдап турар. Тарып бөөзадырының дүржүлгелиг техниги Саая Докпак-Кара 852 хойну тарып бөөзаткан. Ажыл-агый 3500 хойну тарып бөөзадыр планныг.

«Барлыг» эң-не хөй хойну тарып бөөзадыр ужуруг. Ында ажылдаза чогуур 9 пунктунуң чүгле дөртү ажылдап турар. 13 мун баш хой тарып бөөзадыр пландан ам деңгүп-ле 240 хой таруттынган.

Бо чугула ажылды «Шекпээр» совхоз база организаэ чок эгелээн. 13 мун хойдан чүгле 200 хойну тарып бөөзаткан. Ажыл-агыйда 5 пунктунуң ийизи ажылдап турар.

Хойнуң тарып бөөзадылгазын ындыг нуду темпиниг чорудар болза, план күүседири берге. Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, зоотехниктери тарып бөөзадылгаже кичээнгей салып, ажылды шапкынчыдары эргежок чугула.

Б. ДАРЖАА.
нодзо ажыл-агый эргелелиниң зоотехниги.

ӨВҮР КЫЗЫ

Малчыннар черле ындыг: ажыл шагы ынчан-мынчан эгелээр деп чүве оларда чок—хүн үнмээнде-ле чымыштыг ижи эгелей бээр. Тайгада серинии холчок. Бир-ле шимээнден Валя оттуң чаштап келгеш, уругларының шугланып чыткан чоорганын эде тыртыкылаш, дашкаар үнүп келген. Дан адар чоокшулаан. Коданда хойларының кегженири ынналыр. Долгандыр шыпшын-на чүве. Валя оонче ыяш хинирип, от салгаш, эртенги чемин белеткеп эгелээн. Хоглайлап үнген ыш Харада чайлагның аалдарында ажыл-ишкээлээн деп медээлээнинг, агларже көдүрүп үнүпкен.

Сарыг-Хол өрү тайгада чайлагла хойжуларының бир күш-ажылчы хүнүнүң эгелээни ол ...1968 чыл. Хандагайты ортумак школазының 8-ки класын дооскан соонда: «Ажылдаар чоор бе?» деп айтырыг комсомолчу Валя Монгуштуң мурнунга тургустунган. Амыдыралдың солун, яңы-бүрү оруктарының кайызын шилип алырыл?

Хойжу. Оон хүндүүг, белен эвес профессизы Валяга таныш. Ол ажылга Валя ынаажаа. Ынчангаш чогум-ва бо ажылды оон шилип алганы ол.

24 хар чедип чоруур, бажының узун кара дүктерин аткаар дыраа алган, топтуг-томаанныг, ындыг-ла чугаакыр эвес, ылангыя бодунуң чедиишкиниерин каш-ла дойчу сес-биле чугаалаар — Валя ындыг.

— Оон бээр ам 6 чыл чедип тур. Өгленгеш, үр-даа болбайн, хойжулаар күзелиристи илереттивис. Баштай дузалакчы каларчы тургаш, ол-ла чылын төрүүр хой хүлээп алган бис—дээш, комсомолчу хойжу кыс келген ажылчыларга аяк шайын куда берди.

Каш-ла айлар бурунгаар школачы чорааш тускайлан ишче чаа кирген аныяк хойжуларга баштайгы бергелериин таварышканы чугаажок. Балының-даа. Дыртый-оолдуңдаа ада-иелери—дүржүлгелиг хойжулар. Ургуларынга боттарының байлак дүржүлгазын олар хамчыдып берип, оларны ажыл-ишке далыктырганнар. Ада-иезикиниң чагыларынга ургуларының ышкы бооп, «Торгалыг» совхозтуң мурнакчы хойжулары апарган.

Куш-ажылга ынак, бергелерге торудбас комсомолчу хойжу өг-бүлени «Торгалыг» совхозта хүндүлеэр.

— Дыртый-оолдарның куш-ажылчы чедиишкиниң совхозтуң аныяк хойжуларынга үлегер болур. Аныяктар ынчаар ажылдаар ужурлуг. Оларга бис чоргаарланыр бис—деп, совхозтуң директору Сергей Чылыг-кысович-даа, партком секретарының оралакчызы Михаил Шырбанович-даа мактаар болдулар.

Ам оларның хойжу ажылының түннелдери-биле каксыдаа бол, танышыптаалыңар.

1968 чылда Дыртый-оолдар төрүүр 100 хойга онаалтыр 111 хураган камгалап алган. Оон соонда бир дугаар төрүүр тогду кадаргаш, 85 хураган ап, совхозта мурнакчы хойжучарның санында кирген. Ол-ла хевээр оларның көргүзүү чыл бүрүде бедип орар, арга-дуржулгазы улгаткан.

1974 чылда аныяк хойжулар күнеңиишкиниг ажылдап, 100 хойга онаалтыр 91 хураганды алган, чарышка ыйгырганы совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи, Кара-Талда бригаданың хойжузу Шулуу Кыргыстыг ашкан.

— Ниитиниң малынга четчир чемни белеткээринге малчын бүрүзү киржир дүүлгелеңг. Бис бо чылын 10 тонна сиген белеткээр хүлээлгевисти күүседири дээш хол кадырыбиле Дуруг-Баарында сиген кезиң тур бис. Хүлээлгевисти ажыр күүседир бис—деп, Дыртый-оол чугаалады.

Чонунга хүндүткелдиг, ажыл-ишчи комсомолчу кыс Валентина Балдыржаповна Монгушту торгалыгжылар 1971 чылда көдээ Советтиң депутадынга сонгуп алганнар. Сонгукчуларның чагыгларын күүседир, күүскомнуң шиитпирлерин чон ортузунга боттандырар дээш улуг ажылды Валентина Балдыржаповна чорудуп келген.

Куш-ажылга кызымак, бичче сеткилдиг малчынны торгалыгжылар эрткен чылын база катап депутатка сонгуп алганнар.

— Сонгукчуларның чагыгларын күүседири—мээң хүлээлгем. Ынчалаа-даа ол чагыгларны күүседирде сонгукчулар-биле харылзажып, оларның дүүлээн ажыглап турар мен. Ынчаар ажылдаарга ажыл будүүнгүр, дээштиг болур түвө-дир—деп, Валентина Балдыржаповна чугаалап орар. Валянын оозу чаң: чүгле чонбиле быжыг харылзаалыг, оон деткимчези-биле ажылдаар болза, ажыл-херек будүүнгүр болур.

Аныяктарны хөй ажылынга киришкитирер дугайында СЭКП өбкомунуң бюрозунуң доктаалы-биле танышкаш, комсомолчу хойжу депутат аныяктар ортузунга тайылбыр ажылын база чорутқан. Амгы үеде «Торгалыг» совхозтан 14 аныяктар хөй ажылынга комсомолчу путевка-биле ажылдап кирген.

— Хөй ажылы—аныяктарның херээ. Ол ажылче хөйхөй аныяктар, харын-даа комсомолчу өг-бүлелер кирип турары өөрүнчүг-дүр Улуг назылыг хойжулар бисте ам-даа бар. Оларны зооветеринарлыг артем-биле чепсегленгем аныяк хойжулар чоокшу үеде солуурунга бүзүредиг бис—деп, беседавыстың төнчүзүнде Валентина Балдыржаповна чугаалады.

Совет Тывазының 30 чыл ооңга куш-ажылчы белектерлиг ужуражыр сорулганы мурнунда салган эрестиг ажылдап турар Өвүр кызы Валя Монгуштуң ажыл-дериктери мындыг-дыр.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: Валентина МОНГУШ.

Авторнуң фотозу.

АК-ДОВУРАКТЫҢ 10 ЧЫЛЫНГА

Тыва даг-дүгүнүң төөгүзүнден

Тургустунганындан бээр 10 чыл болганын сентябрь 13-де демдеглээр деп турар Ак-Довуракты даг-дүгүн ажыдып, шинчилеп эгелээнни революциянын оранчок мурнунда-ла болуп турганын төөгү документилерни бадыткап турар. Ол дугайында чамдык фактыларны номчукчуларга бараалгадыбыл.

1892 чылда Хамров болгаш Кононов деп чижеэн садыгжыларның ажылдакчылары Кара-Даш деп черден даг-дүгү тып алганнар. Ол чурттуг арыттар сөөр-даштыг үедүптен бээр билир турган-даа болза, ону херекке-даа албас чорааннар. А орус байлар демги даг-дүгүн тыпкан бис дижип, ону улуг ортекке садарын болай бергеннер. Польша инженер Синицкий деп кижи тыва даг-дүгүнүн дугайында дыннап кааш, орук-чиримктин кадыр-бертинден-даа шүүтсүнмейн, Варшавадан Минусинскиге тутсун кээп-тир. Анаа ол чагыглар садып алгаш. Үстү таварты Хемчиктиң даа кожуунунуң чагырыкчызы-биле дугуржулга кылыр деп, ынчар хапкан. Ноян даг-дүгүн казып тывары дээш демгизиниден хөй түңнүг акша негээн.

Дугуржулга чедиишкинниг болганына амыраан Синицкий Россиядан даг-дүгүнүн будүрүлгезин эки билир инженер тын алыр дээш дедир чорупкан, ол чоруурда орус садыгжы Медведевке ук дугуржулганы эчизинге чедирер кылдыр дагыыл каан.

1904 чылда чоруккур полак, француз будүрүлге эзлеринге демги чагыгларын, эт-херекселин болгаш аъш-чемнин чижеэн ортекке садар сагыштыг база катап Хемчикке бо коступ кээп-тир. Оон-биле кады ынчан Париж синдикадының инженери, даг-дүгүнүн талазы-биле специалист кижи база чедип келген. Ынчалаа-даа Синицкийдаа, Медведев-даа чөрүү ноянны аайынга кирип чадашкан болгаш ол бодунуң эт-херекселин чиик ортекке садыпкаш, оон арлы бээр ужурга таварышкан.

Дараазында чылын орус болгаш француз будүрүлге эзлери шак-ла ындыг ораалдажыышкынны кылгаш, чадажып каан. 1906 чылда Хемчиктиң даг-дүгүн ажылдап кылыр сорулгалыг орус компаниязы Минусинскиге тургускан. Ук компания Минусинскинин округ инженери биле Усинскиниң кызыгаар начальнигы Александрович баштаан бүдүн экспедициязы аътқарган.. Ынчаардагы чагырыкчы Хайдыпка белек-селектиг кезбейн-даа, дорт-ла даг-дүгүнүң тывылган черинге чеде берген ол экспедициязга чоок-кавыяын араттарды даг-дүгүн кастырар хамаан чок, харын демдек безин салдыртпайн, ойладыпкан деп, Тывага чораан В. М. Родевич «Урянхай крайның очерктери» деп номунга бижээн. Ус-Аксыдан келген орус башгакчызы Нона Моховту хүлээп, экспедициязы үндүр хөөтлепкен.

Ол-ла чылын француз инженер Плепо Тывага чедип келген. 1907 чылдз Парижтиң синдикады кыдат эрге-чагыргалардан Тываның даг-дүгүн казып, тывар чепшээрелди алган. А түс черниң ноянны ол ыдыктыг черге ким-даа дегбезин деп сылдагланып, оон ойталаан.

1912 чылда Сибирьге турган алдын кадар будүрүлге ээзи миллионер Иванницкий дээрги инженер Порватовту дамчыштыр Даа кожуунуң ноянны Бүян-Бадыргы-биле кереэ чарып алыр аргалыг болган. Ол капиталист Ак-Довурак дагларының чоокавызында беш верста узун, үш верста доора дурттуг чердеп даг-дүгү казар, ону дээш чылдың-на бир мун рубльдя ноянга хелеэн кылдыр төлээр болган. Ук кереэнин негелделерии ёзугаар орус капиталист даг-дүгүн казып, тывар бүрүн эргеин алган. Ынчалаа-даа ынчалардагы политиктиг байдалдың чидиглеңгеени апаа ол кереэни боттандырар арганы бербейн барган.

Совет Эвилелиниин акы-дүүмэ улустарыиың составынга Тыванын эки тура-биле каттышканының соонда, 1958 чылда Хемчик унунда даг-дүгү эртинеин улус ажыл-агыйынга ажыглап киреринин эргеи салдынган. Ол чылдан эгелеп «Тывa даг-дүгү» комбинатты түдүп эгелээн болгаш ол улуг тудугну Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы түдүү кылдыр чарлаан.

Ак-Довуракта даг-дүгү тывыштыг черниң курлавырын 272.9 млн. тонна рудалыг, удазынналчак даг-дүгү ында 8,15 млн. тонна дээрзин 1964 чылдың январь 1-де геолог В. Ф. Полкунов тодаратқан. Руда ында үш километр узун дурттуг, калбаа 200—500 метр черде түдүп чыдып турар деп сапап корген.

Даг-дүгүнүң тывыжын ажык арга-биле чорудуп турар. Ук комбинаттың амгы ажылдап турар фабриказы безин 1973 чылда Төрээн чуртка 49.580 тонна бедик сорттуг даг-дүгүн берген. А бо чылын комбинат ол көргүзүүн 57 мун тонна чедирери көрдүнген.

Бо беш чылдың төнчүзүнде «Тывa даг-дүгү» комбинаттың ийиги эгелээ ажыглалга Киирер. Оон түдүү ам чоруп турар, демир каркастыг, демир-бетон шывыглыг, ханаларының кылган материалы керамзит. Хөй каңтаи тургустунган (оларның ийизи чер иштинде) ол кайгамчык тудуг амдыгаалтам-на долгандыр турар даглариың чурумалыига эптин коичүт кылыр бедип үнүп келген. Оон түрүп турар шөлүү 13 гектар, чаа фабриканың каңттарын кезиир алды лифтилиг болур, оларның дөрту—ажылчыннарга, а ийиги — чүүк үндүрер, дүжүрер. Чаа ийиги залчегниң фабриказының чылда күүгүзү 205 мун тонна даг-дүгү, оон чүгле түдүүнүн ортээ 22 млн. рубль болгаш маңаа бүгү-де ажылдарны механизастаар, электрижидер база электрониканы орта ажыглаар апаар.

Ак-Довурак деп аттың тыптып келгени база солун. Амгы ачыяк хоорайның чоогунга шагда тывалар ак-довурак дээр магнезиити тып алыр турганнар. Шынында ол даг-дүгүнге хамаарышпас минерал. Ол минерал чугай даажының магний-биле холукааазындан тыптыр болгаш ону металлургияда отка шыдамык түүйбү кылырыига хереглеп турар. Магнезит 2800 градус изиггe эстир. Тывалар ону колдуңдала алгы-кеш аттаарынге ажыглап чорааннар. Ынчангаш тус черниң аты оон тывылган.

Чогум даг-дүгү мында ан бедик сорттуң хризотил-даг-дүгү деп тодараттынган. Хризотил-даг-дүгү деп сестү грек дылдан очуддырарга, отко оттоннмее алдың удаазын дээн.

Ф. ЖУРАВЛЕВ.

КОМСОМОЛЧУ ҮЛҮГ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база тоску беш чыл планын хүүсаа бетинде күүседир дээш Кызыл-Мажалыктың түүйбү заводунуң коллективи шудургу ажылдап турар. Ук коллективтиң район бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи боюп келгени таварылга эвес. Мында чүс чыган сорук күштүг, ажыл-ишке кызымак кижилер бир деминг ажылдап турар. Оларның чээрби алдыы ужен харга чедир аныяктар, а оон оң үжү — комсомолчулар. Ынчангаш олар коллективтиң кол өзээн тургузуп турар.

Ынчаарга хүн планы 22 мун 400 кезек түүйбү турган болза, ол ялан херек кырында 25—26 мун кылдыр күүсеттинип турар. Эрткен айда коллектив 700 мун түүйбү бүдүрүп үндүрер планныг онаалдазын чүс хуу күүсеткен. Сайгарылга планы бүрүн боттанган. Бар арга-курлавырларны санап көргеш, олар чаа бедиткен социалистиг хүлээлгени боттарынга база алганнар.

Эң ылаңгыя хептээр цехтиң ажылы мактаалыг. Бригаданың кежигүннери колдуу шупту комсомолчу аныяктар. Оларны коллективте партия эге организациязының парторугу, күш-ажылдың хоочуну Валентина Павловна Трункина бодунга даалып алган. Валентина Павловна эки даалыкчы уре-түңнелдиг ажыл-ниң дээш хаш хонук бурунгаар ВЛКСМ Тыва өбкомунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

Оон бригадазында социалистиг чарыштың тиилекчилери эвээш эвес. Чижээ, заводтуң комсомол эге организациязының секретары Анастасия Ооржак ВЛКСМ ТК-ниң мурнундан «Будүрүлгениң аныяк мурнакчызы» болгаш «1974 чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээнниң эдилекчилери.

Комсомол эге организациязының секретары А. Ооржактың чугаалап турары:

— Бистиң коллектив бо тодарадыкчы чылда улам шудургу ажылдап тургаш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчилер Кызыл тугун база эрткен чылдан бо хүнге чедир быжыг түдүп келгенивис ВЛКСМ райкомунуң шилчилер выпнелин холдан салбайн, ол бүзүрелди чаа-чаа чедиишкиннер-биле бадыткаарынга бүзүрелдиг.

М. КУУЛАР.
ВЛКСМ-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң инструктору.

45 тыл бурулгаар «Правда» солуура В. И. Ленининг «Чарыштыг каанчаар организастаарыл» деп алдарлыг. сураг-жаан үүдүр парлаттынып үнген. Оон бээр социалистиг чарыш үргүлүү хөгжүп, сайзырангайжып келген. Ол болза шалыпчы, стахановтуу чоруктан эгелээш, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш массалыг шимчээшкинге чедир улуг болган алдарлыг орукту эрткен.

Бөгүн социалистиг чарыш чаа байдалдарда хөгжүп турар. Шынаргы бистиң инниталивистий, бистиң күш-ажылдыг коллективтеривистиң амыдыралында боон турар бүтүүле чаа үүдүлерни барымдалап турганы, чарыштыг каанчаар организастаза эки деп айтырыгны практика база катап илип үүдүрүп турар аправан.

Бистиң дүнибиривисте чарыштыг хөгжүдеринде, оруктарын тодарадып турар чугула документилер болза социалистиг чарыштыг организастаарын улам шнай экижиидег дугайында партия Төп Комитединиң 1971 чылдың сентябрьда үлүзээн алган доктаалы болган тоску беш чылдың шинтирлиг үшкү болган тодарадыкчы дөртку чылларында улус ажыл-агый планнарын хуусаа бетинде күүседирин дээш хоорайның болган колдээнинг ажыл-ишчилеринің Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын кадбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Совуделининг, ВЦСПС-тиң болган ВЛКСМ ТК-ның доктаалдары болуп бис.

Бөгүн чарыш СЭКП-ниң XXIV съездезиниң айыткыны бистиң партиябыстың экономиктиг политиказының кол соруглаарыны шинтирлүзүнүче угланган. Чарыш турарлар-ның киткээйнүү—күш-ажылдың бүдүрүүшүүн бедидеринде, продукцияның шынарын үжүктеринде, эртем-техниктиг дешпилгении дүргедедири, чиг-этти болган материалдарны камнап алыры дээш мыкаш ыядыг айтырыглаже моонеттингеп. Нинтизи-биле ап көөрге, бүдүүлгенің экономиктиг ажыктыы белидерин дээш демисеелиң дугайында чугаа боон турар-дыр.

Коллектив бүрүзүнге, ажылышчи хижи бүрүзүүге чарыштың кол үнис-соруглазы—ээ-не эвээш чаргыдалларны үндүрүп тургаш, үлам-на хөй, улам-на эки шынарлыг продукцияны бээр болу. Бүдүүлге черлериге чарыштың организастаарының үлүзүнү болуп, чаа үүдүлерни, оруктарны тодарадып турар-дыр.

Коллектив бүрүзүнге, ажылышчи хижи бүрүзүүге чарыштың кол үнис-соруглазы—ээ-не эвээш чаргыдалларны үндүрүп тургаш, үлам-на хөй, улам-на эки шынарлыг продукцияны бээр болу. Бүдүүлге черлериге чарыштың организастаарының үлүзүнү болуп, чаа үүдүлерни, оруктарны тодарадып турар-дыр.

Ажылышчи хижи бүрүзүүге чарыштың кол үнис-соруглазы—ээ-не эвээш чаргыдалларны үндүрүп тургаш, үлам-на хөй, улам-на эки шынарлыг продукцияны бээр болу. Бүдүүлге черлериге чарыштың организастаарының үлүзүнү болуп, чаа үүдүлерни, оруктарны тодарадып турар-дыр.

Коллектив бүрүзүнге, ажылышчи хижи бүрүзүүге чарыштың кол үнис-соруглазы—ээ-не эвээш чаргыдалларны үндүрүп тургаш, үлам-на хөй, улам-на эки шынарлыг продукцияны бээр болу. Бүдүүлге черлериге чарыштың организастаарының үлүзүнү болуп, чаа үүдүлерни, оруктарны тодарадып турар-дыр.

Ажылышчи хижи бүрүзүүге, ажылышчи хижи бүрүзүүге чарыштың кол үнис-соруглазы—ээ-не эвээш чаргыдалларны үндүрүп тургаш, үлам-на хөй, улам-на эки шынарлыг продукцияны бээр болу. Бүдүүлге черлериге чарыштың организастаарының үлүзүнү болуп, чаа үүдүлерни, оруктарны тодарадып турар-дыр.

Коллектив бүрүзүн

ТЫВА ЦИРК

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТУ ДУРГААР

(Эгези № 205. 207 «Шында»).

(Чаа номдан үзүндү)

Тыва АССР-ниң литературазының болган уран чүүлүүн хүнериниң бай ырлыг даашкынының хүнүнде бистиң бөлүктү болгаш мени Якут АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

1969 чыл. Июль 4-тен 24-ке чедир республиканың аймысалалынга кожуп чоруур шапито цирктиң ийи дугаар эккелгеш. цирк уран чүүлүүн ооскеда төлээлери-биле кады республиканың ажылчы чонунуң мурнунга 29 катап ойнаан бис. Цирктиң оюн көргүзүүн районнарның ажылчы чоннары түскай график ёзулаар кээп киргүп турган. Республиканың ажылчы чонунуң культурлуг хандырылгазынга ачы-хавыяазы дээш кожуп чоруур шапито цирктиң Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Ынчап цирк артистеринден алээн каш кижи бо бедик шаңналды база алган.

1970 чылда совет цирктиң 50 чыл болган юбилейим демдеглээринге белеткел ажылдары эгелээн. Ынчан цирктиң эң шилгилдех ясмерлеринден тургустурган түскай юбилейлиг программаны Москва цирингине көргүзеари шиитпирлээн. Бистиң бөлүктү ол программага киирген болгаш алды ай дургузунда 281 катап ойнаан, совет цирктиң сураглыг мастерлери-биле кады нанчыларлыг Москвага цирк юбилейин үткүдувус.

Совет цирктиң 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде топ солунналарга болгаш журналдарга ол юбилейге турасхаатканы чүүлдерни парлаан, цирктиң амгы байдалын көргүскен түскай номнарны, альбомнарны үндүрген. Ол солун, сеткүүлге болгаш номнарга парлаттынган чүүлдерге ооскеда национал бөлүктер-биле чергелештир тыва цирк бөлүүнүң ажылынга бедик үнелелди берип бижээн.

Дараазында чылын бистин амдыралывыска болган колбөлүүшкүн болза, Тыва АССР-ниң литературазының болган уран чүүлүүн Хакас автономнуг областка болган хүнериниге киришкенивис болур. Хөгжүм-шин театрының, ырының болган танцының «Саян» ансамблиниң, Телевиденениң болган радиоюнуң симфония оркестриниң артистери-биле кады хакас онзүхтеривис мурнунга тос хонук ойнадывыс.

1971 чылдың эгезинде Новосибирск хоорайга чаа цирк бөлүмдүнүң ажыдыышкынынга киржирип-биле барган бис. Новосибирскиниң цирк оргазинге февральдан эгелээш июль айның ортан үезинге чедир оюн көргүзүп, көрүкчүлериниң үнелиг аян-кынрил кылып, бо санаторийде амдыызында 30 ажыг кижи эмнеден дыштанып турардыр бис. Чурттап, дыштанырынга таарымчалыг кылдыр белеткээн орааларивистиң ары-силии-дээ ажок. Бо санаторийге кышкы үеде одаргага хереглээр 80 ажыг кубометр ыяш, 25 тонна хөмүр-даш белеткеттингеп.

Бергедеп, аар аараан келген кижилер маңаа чоорту сегип, кадык-шыырак болуп бар чыдарын чугаалавас аргажоктур. Ынангыа мен бодум сегип, кадыым алаан-не ажыын бар чор. Аарыгларның бажын билир деп чугаалап болур шыырак-ла билиг, мергежилдиг эмнилер мында ажылдап келген чүве-дир. Берге аарыгардан үнүпүнүн, ажыраан кижилер хөглеринге, номнар номчуурунга ынак, хандыкшылдыг боор-дур. Мында бистин массовик башкывыс Сувый Чажытмаа шыдыраа, даавы, бомбук болгаш өске-дээ херектиг чүүлдерни экеп бергеп. Номнарны удур солуп берип турар. Бистиң чайгы ишиг дүннерде ол эдертии алган, Улуг-Хемче агаарладып, хемеледип-дээ турган болгай. Чаа солуннардан медээлер номчуп, политинформациялар кылырын база организастап турар.

Санаторий аъш-чем-биле эки хандыртынган. Ногаа, эът, кат-чимис аймаа-дээ алөөк болгулаар-дыр. Новарларның аъш-чемнең амданныг, чаагай кылдыр белеткээринге мергежээни-дээ ажок. Эмчи сестралары Зоя Овун, Галя Кириллова, Таня Сүүр-оол, санитаркалар Монгуш Сайыда, Зоя Чолдак, Балчый Оюмаа болгаш өскелер-дээ ларыг улустуң ажаан-техээринге сагыш чобангыр болуп өөренген, чанчыкаан-на уругдар-дыр.

Бо санаторийниң ораалдеринде сентелгенин доозкаш, 100 кижи чыдар оруунну салган. Ам аңаа районнардан аарыг кижилер хүлээп алырынга белеткедип доозкан. Бо эмделгенин дыштында кончуг бедик, улут кара херимни ап каапкаш, бичежек, шевергин херимнерни кылырынче киреп деп турар. Ону ынчаар кылыптарга, маңаа турар кижилерге сагыш ажык, аарарыдаа арыг-чаагай болуру чугаажок.

С. ЛОПСАН-СЕРЕН.

Районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунга төлептиг бараан болур дээш, Тоора-Хемниң «Чойган» аттыг агиткультбригадазы культура-массалыг ажылдарыны хөйүү чоруудуп келген. Агитбригала часкы тарылга, дүк кыргыдалыының баа сиген кезилдезиниң үезинде түскай план ёзулаар ажылдап турар. Хову тураскааларының, сүт-бараан фермаларының, краккы ивижилериниң, малчыннарның болгаш сиген бригадаларының доктаамал ажылчылары болуп келдивис.

Концерт көргүүн үнеривистиң мурнунда үк концеттиң сценарийин баш удур чогаатакаш, оны киржикчилер-биле сумележип көргеш, оон соонда аътталыр бис. Агитбригаданың репертуарында партия, совет чон, күш-ажыл дугайында ырлар, шүлүктер, көрүм-чүрүм үрекчилерни, арагачыларны, ажыл кыдбас чалгаалларны сөйгээлеп шоодуглар, ямзы-бүрү улустарның танцылары кирип турар. Баргап черлеривиске агитхүүдүстарны, «Чанныктарны», «Крокодилдерни» база үндүрүп, оон арынарынга мурнакчыларны мактап, чалгаа, шүүшпеп кижилерни шүүмжүүлеп турар бис.

Уран талантыны-биле чонга мактаттырган аныяк оолдар, кыстар бистең хөй. Оларга Любовь Хупа, Валентина Монгуш, Светлана Байыр-оол, Зоя Тамара Барчин, Галина Сангы-Кадра оларның танцылар күүсеткенин, Галина Болдуң куба улустуң танцызын, Владимир Симрин, Байыр-оол Чодураа оларның «Хүреш шырайлыг кыс» деп ырызын, Михаил Логачевтуң илбизин көрүкчүлер адыш часкаашкыннары-биле үзүүн турду. Сигенчилер биске өөрүп четтиргенин илередип, база катап алдап келириивисти дилеп турдулар.

Соолгу үеде бистиң чогаалчыларывыс, композиторларывыс дыка хөй чаа шүлүктерни, ырларны чогаадып бижээн. Ынчалза-даа чыныы ырларывыс түскай номнарын республикада. Улустуң чогаадылга бажыңы кылбайн турар. Ном кадыгларында «Ырлажылыы», «Орденниг Тыва» деп номнардан өске кандыктаа ыры номнары чок. Ол ышкаш тыва танцылар дугайында ном база чок. Оон уржуудан танцы белгүмүүн киржикчилери чаа танцы өөренип ап шыдаавайн турар. Бо айтырыгларны Культура министерствозу өөренип көргеш, боттуг хемчегзерни алыры күзенчиг.

Бистиң бот-тывынгыр артистеривис Совет Тыванын 30 чыл оюн бүтү талалыг чедишкиннеринг үткүүр дээш ам-даа кызымаккай ажылдаар.

А. ОПУЛ-ООЛ,
«Чойган» агитхультбригаданың удуртукчузу.

„ЧОЙГАН"—КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Өң-баазын чечектер

Чадаана хоорайда будурулге, албан организация черлериниң болгаш чурттакчыларның өстүрген чечектериниң «Чечектел-ле, төрээн Тывам» деп темалыг делгелгези болуп эртекен. Делгелгени организастааны көрүкчүлериң сонуургалын хайныктырган. Ол делгелге чараш-даа, солун-даа болган.

Делгелгени организастап эрттиреринің курнында хоорайның хереэженнер чөвүлелиниң түскай комиссиязы будурулгелериң, албан организация черлерин, кудумчуларны эргип көрүп, будурулге, албан организация черлериниң администрациялары, партия болгаш хөй-нимти организациялары чечектер өстүрериниче канчаар сагыш салып турарын тодаратказ. Чиг-ат белеткелиниң конторазының, Чадаананың № 1 болгаш № 3 школаларының, райпо баштаар черииниң, партия райкомунуң болгаш райкүүскомның бажыңының чанында янзы-бүрү өң-баазын чечектер ыраптан-на чараш, аян-шинчилиг кестүр.

Чамдык уруглар аңаа черлериниң чанында чечектер өстүрүлгези багай эвес. Ленин, Крестьянская, Октябрьская, Тимелеге, Пушкин болгаш өске-дээ кудумчуларның чамдык чурттакчыларының бажыңнарының девискээринде чечектерни хөйүү тарыт, оларны өстүрерине үлегерим хоорай чурттакчыларынга көргүзүп турар.

Ындыг турбуже чамдык будурулгелериң, албан организация черлериниң удуртукчуларының чечектер өстүрериниң чугулазын кичээнгейге албаанны харааданчыг. Райониуң ниижи эмнелгезиниң, амыдырал хандырылга комбинадының, ыяш аңыл-агый черииниң, көөнүп чоруур № 463 механолоннаның, районнуң Культура бажыңының, райбибилиотеканың болгаш өскеда будурулге, албан организация черлериниң чанында чечектерни өстүрбээн. Харын чамдыктарында шуут чок. Ол ышкаш хөй чурттээга бажыңнарының чанында бөп үнүштерден өске, көрүштүг чүү-даа чок. Бо талазы-биле хоорайның хереэженнер чөвүлелиниң кежигүннери база кошкан аңылдаан...

Чечектер делгелгезин хоорай ортузунда садчыгашка организастаан. Көрүкчүлер делгелгени көргеш, магадазашкынын илередип, чечектер өстүрерин хоорайга база көдээ суурларга нептередиринің чугулазын чугаалап турганнар. Делгелгениң түңнелин үндүргеп. Бирги черни райпо биле чиг-ат белеткээр конторанын коллективтери, ийиги черни— автотранспорт будурулгезиниң коллективи эзээш, маңгал бижиттер-биле белгаш өртөөтиг белектер-биже шаңнатылаан. Төрээн хоорайын чаагайжыдып, каас-шинии белдурарынга үлүг-хуузун киирип, чурттавга бажыңнарының чанында өң-баазын чечектерни өстүрүп турар хамаатылар баа-

СОВЕТ БАСКЕТБОЛИСТЕР—ЕВРОПА ЧЕМПИОННАРЫ

Баскетболга Европаның хереэженнер чемпионады Италияның Кальяри хоорайында уламчылап турар хире-де, оон тиилекчилерни болурлар билдингир аварган. ССРЭ-ниң спортчулары алдын медаль шаңналдарны 12 катап улаштыр чедип алган. Ам бистиң командавыс бо чылдың бирги чер дээш маргылдаазының шүүлдезинге беш тиилелгеш чедип алган, аларынчыларынга.

Ниижи черде чоруп турар Чехословакияның шилилдех хөмүдээзынга четтирбес түңнелдиг апарган. Бистиң баскетболистеривис ол команданы база тиилээн.

ССРЭ-ниң шилилдех хереэженнер командазы ам Европаның болгаш делегейниң чемпионазы — ийи хүндүлүг атты. Бистиң командавыс 1958 чылдан бээр уттурбайн келгек. 1976 чылда Монреальга болур олимпиадага оон база бир дээдя ат чедип ап болур аргазы бүрүп бар. Хереэженнериниң баскетбол маргылдаазының эң баштай ол олимпиаданың программазында киргеп.

Бистиң командавысты чедишкиннииг болурунга дурзулгалыг «башкы» — тренерлер Лидия Алексеева биле Василий Колпаков ачы-хавыяалыг болгаш.

(СЭТА-ның корр)

САДИКТЕН ШКОЛАЖЕ

Бистиң Эрзин районнуң төвүнде ясли-садигинде хөй-ле чаштар бар. Мында болуктер зайы-биле кижиндилге, өөредилге ажылдарын кижиниккчи башкылар чаштарга селүн кылдыр организастап турар.

Уруглар маңаа ойнап, хөглеп, дыштанып үзүүзер. Ораалдерини арыг-шеверии-дээ ажок. Ынчалза-даа чыныы бичиилерге тарымчалыг бүгү-де чүүлдерни белеткээн. Неварлар чемнерни амданныг кылдыр белеткеп турар.

Мында түскай артеминг кижизидикчи башкылар Зинка Соян, Кадзай Бады-Мөңге олар арткен 1972—1973 өөредилге чылында 18 уругну өөредип, кижизидип, бирги классче үдээн. Олар бирги класска экии өөредилгелиг, бижит сагылга-чуруунуг өөренип кыштаан, 100 хүү өөредилгелиг болуп, ийиги классче шилчээнзер.

Ол башкылар бо күзүн болүүнден 23 уругну школаже үдеди. Олар белеткел клазының доду программазының база чедишкинниг өөренип доозкапнар. Эртем-билиглиг башкыларның бистиң чаштарывысты өөредип, кижизидирипге улуг улут-ла боов чүве-дир. Ада-иелер, бистер, башкыларга өөрүп четтирдивис.

Т. СЕНДИ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдыгалар программазы.
13.35—Өөнүт телекөргүзүг. «Аныяктарның уран чогаадылгазы».
14.05—Медээлер.
14.15—«Капитаннар, капитаннар». Документалдыг телефильм.
14.30—Делегейниң П. И. Чайковский аттыг V конкурузунуң лауреады Б. Пергаменщиков ойнап тур.
15.05—«Социалистиг чурттарның экономиктиг кадыг ажылдажылгазы».
15.35—Өөнүт телекөргүзүг. «Артлото».
16.55—О. Уайльд. «Дориана Грейниң портредиң». Телешин. 2-ги хе.».
18.00—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.
18.45 — Уругларга. Мультфильм.
18.55—Телемедээлер.
19.05—Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.10 — «Профессионал-техниктиг өөредилге четкизинде чаа өөредилге чылының эгелевиннге». Дамчыдылгада ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Профтехөөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы А. А. Булгаков киржип турар.
19.25—Өөнүт телекөргүзүг. «Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы».
19.50— «Арын-нүүр» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-ку сериязы.
21.10—«Барыын Сибирьниң демир-орук тудуу, амыдыралын сен...». Телеочерк.
21.40—«Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи П. Массальский.
22.40—Өөнүт телекөргүзүг. Архангельскиниң күрүземинг оркестри.
23.00—23.00—«Ye». Информастыг программа.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хүн бүрүнүң оюну» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночымынды 9.00, «Африка чаазы» 10.30, 16.50, «Витя дугайында, Маша болгаш далайның чадаг шеринип дугайында» 15.05, «Имиртинде «рук» 12.15, 18.35, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Румянцеттиң херээ» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Италиялерниң Россияга эдептиг ужуралдары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАПГЫ КИНОТЕАТРГА: «Робинзон Крузоның амыдыралы болгаш эдептиг ужуралдары» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Салган хаан дугайында тоол» 16.30, «Маңна, оолак, маңна» 18.00, 20.00 шактарда.

КЫЗЫЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Республиканың бирги чери дээш футбол маргылдаазының база бир оюну эрткен дыштыыр хүнде Хову-Аксыга болган. Бо удаада «Торпедо» (Кызыл) биле «Металлург» (Хову-Аксы) командалары ужурашкан. Кайы-даа команданың ойнакчылары бүгү күжүн тиилелгеш чедип алырынче утландырып солун ойнаан.

Оюнуң түңнели 3:1 болуп, кызылчыларның тиилелгези-биле доозулган.

В. ТУРОВ.

Москва чоогунда «Челюскинская» дээр дыштанылга бажыңы бар. Аңаа чоокта чаа бистиң республикадан чурукчулар Л. Р. Спрыгин биле И. Я. Кузнецов олар ийи зй болгаш келгеннер. Ол үеде Тывадам барган чурукчулар боттарының чогаадылга ажылының дугайында көргүзүглерни кылып, чаа ажылдарны чураазинер.

ЧУРУКТА: И. Кузнецовтун «Шаандакы ыры» деп литографиязы.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

Кышка белеткел

ЧЫЛЫГЛАП БЕЛЕТКЭЭН

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң төвүнде мурнунда түскай эмнелге турган бажында туберкулез аарыгларын эмнеер санаторийни ажыткандап бээр үр эвес үе эртекен. Моон улуг, биче корпустарынга капитал сентелгенин болгаш черле кышкы үеге белеткелдиг ажылдарын хайныышкынныг чоруткан. Бо хамык ажылдарны кол эмчи Владимир Андреевич Булатецкий удуртуп, башкарып турар. Ажылчыннарны сентелге ажылдарынче эки эвилелдээнинің түңнелинде эмнелгенин алаан хөй ораалдери чаартынган. Чамдык эжиктерни, сонгаларны солуп, доозулаан. Ораал бүрүзүнүң шалаларын дескилеп, будаан.

Шак мынчаар ылыглап, аян кынрил кылып бо санаторийде амдыызында 30 ажыг кижи эмнеден дыштанып турардыр бис. Чурттап, дыштанырынга таарымчалыг кылдыр белеткээн ораалдеривистиң ары-силии-дээ ажок. Бо санаторийге кышкы үеде одаргага хереглээр 80 ажыг кубометр ыяш, 25 тонна хөмүр-даш белеткеттингеп.

Бергедеп, аар аараан келген кижилер маңаа чоорту сегип, кадык-шыырак болуп бар чыдарын чугаалавас аргажоктур. Ынангыа мен бодум сегип, кадыым алаан-не ажыын бар чор. Аарыгларның бажын билир деп чугаалап болур шыырак-ла билиг, мергежилдиг эмнилер мында ажылдап келген чүве-дир. Берге аарыгардан үнүпүнүн, ажыраан кижилер хөглеринге, номнар номчуурунга ынак, хандыкшылдыг боор-дур. Мында бистиң массовик башкывыс Сувый Чажытмаа шыдыраа, даавы, бомбук болгаш өске-дээ херектиг чүүлдерни экеп бергеп. Номнарны удур солуп берип турар. Бистиң чайгы ишиг дүннерде ол эдертии алган, Улуг-Хемче агаарладып, хемеледип-дээ турган болгай. Чаа солуннардан медээлер номчуп, политинформациялар кылырын база организастап турар.

Санаторий аъш-чем-биле эки хандыртынган. Ногаа, эът, кат-чимис аймаа-дээ алөөк болгулаар-дыр. Новарларның аъш-чемнең амданныг, чаагай кылдыр белеткээринге мергежээни-дээ ажок. Эмчи сестралары Зоя Овун, Галя Кириллова, Таня Сүүр-оол, санитаркалар Монгуш Сайыда, Зоя Чолдак, Балчый Оюмаа болгаш өскелер-дээ ларыг улустуң ажаан-техээринге сагыш чобангыр болуп өөренген, чанчыкаан-на уругдар-дыр.

Бо санаторийниң ораалдеринде сентелгенин доозкаш, 100 кижи чыдар оруунну салган. Ам аңаа районнардан аарыг кижилер хүлээп алырынга белеткедип доозкан. Бо эмделгенин дыштында кончуг бедик, улут кара херимни ап каапкаш, бичежек, шевергин херимнерни кылырынче киреп деп турар. Ону ынчаар кылыптарга, маңаа турар кижилерге сагыш ажык, аарарыдаа арыг-чаагай болуру чугаажок.

С. ЛОПСАН-СЕРЕН.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, карыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үзетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаага 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16350 ЧАГЫГ № 917.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия ном садының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00720

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 209 (9586) | Пятница, сентябрь 6 1974 чыл | 1925 чылдан үнелеттингеш. | Өртээ 2 коп.

СЭКП Төп Комитединде

СЭКП Төп Комитединиң «Будурулгеге эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерин нептередирин дүргедедири база анаа үндезилээш дээди шынарлыг продукцияны будурер талазы-биле күчүлерни улгаттырары дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң коллективиниң (ЗИЛ деп будурулге каттыжыышкынының) инициативазының дугайында» айтырыгны чугаалашкан

Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң ажылчыннары, инженерлери, техниктери болгаш албан-хаакчылары будурулгениң ажыктыын улам бедидер талазыбиле СЭКП-ниң XXIV съездиниң болгаш ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленумунуң салган соруглаларын күүседиргеге чедиишкинниг ажылдап турар.

ЗИЛ каттыжыышкынының будурулге черлериниң партия комитеттери, партия организациялары болгаш профсөвилел органнары будурулгени техника-биле чаартып чепсегээрингеге, бедик шынарлыг продукция будуруп үндүрер күүчүлерни улгаттырарынга ажылдакчы буруузунуң ролүни күштелдирер, бот-оруулга-чарылгалыг болуруп болгаш камналга чурумун күштедирер талазыбиле организакчы улуг ажылды чорудуп турар. Ол соруглаты барыындаалаш, партияның болгаш ажылчыннарның хуралдарын, социалистиг чарышты, кадрларның экономиктиг өөредилгезин калбаабиле ажыглап турар деп, СЭКП ТК демдеглээн.

ЗИЛ-де техниктиг депшилгени калбартырынче болгаш будуруп үндүрүп турар автомобильдерниң шынарын экижидеринче утланган ажылды үргүлчү чорудуп турар. Будурулгениң ажыктыын бедидер ажылга ол каттыжыышкын артемнин хөй-хөй организациялары-биле сырый деп каттыштырып ажылдап турар. Каттыжыышкын оларның кирижилези-биле мурнакчы технологияны ажыглалга нептередир, кол болгаш хуалаар ажылдарны механизастаар, кылыгларның хөй материал негеттинерин эвээжедир, шынарын экижидер хемчеглерни алырын боттандырып турар.

Эртемнин болгаш мурнакчы практиканың амгы үеде чедиишкиннерин ажыглалга калбаа-биле нептередирин, техниканы болгаш будурулгени организастаарын сайгыртайжыларынын, иштики курлавырларны улам долу ажыглазырынын күсели-биле болгаш эң эвээш капитал чарыгдалдарын үндүрүп турган, будурулге черин таарырынын төлевилелиниде айытканыдыр чылда 20 мун ажып турар чүүк автомобильдерин будуруп үндүрерин хандырар будурулге күүчүлерни тургузуп, ажытлалга кирер, 1975 чылда чаа, улам улуг будурукчулут ажылдаар ЗИЛ-133 деп чүүк автомобильдерин будурериңче шилчимирин боттандырар, чангыс даа будушуут ЗИЛ-130 автомашиналарының кол септелгеге кирбейн машаар хемчээлин 300 мун километр чедир үзадырын ол каттыжыышкының бодлективиниң чедип алыр даян инициативазының улуг дузалыын СЭКП ТК онзалап демдеглээн. Оон ангыда, беш чылдың артаан үезинде продукция сайгаар талазы-биле план будуулаар даалганы 28 миллион рубль түнүт болган күш-ажылдың будурукчулуунуң талазы-биле план даалгазын 10 хуу ажыр күүседир деп төлевилээн. Будуруушкуунуң иниити хемчээлинге шынары дээди чергелиг продукция будуруп үндүрериң 75 хуудан эвээш эвес болгунга чедиреринн айыткан.

1974—1975 чылдарда эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерин будурулгеге нептередирин дүргедедири болгаш бедик шынарлыг продукция будуруп үндүрер күүчүлерни улгаттырары дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң партия организациязының, бүгү коллективиниң инициативазын СЭКП ТК чүүлдүт деп корген, ажыл-агыйжы ажыл-чөвүдулганың бедик түннелдерин коллективтиң чедип алырын барымдаалаш, ол чарышты улам калбартыр ажылды үлемчилаарын будурулге черинин партия комитединге дааскан.

БАЙ-ТАЙГАЖЫЛАР ТИИЛЭЭН

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому августиң 20-ден сентябрь 2-ге чедир мал чеминиң белеткелиниң түннелдерни үндүрген. Августуң 5-тен эгелээш чарлаан тоалыпчы ай мал чеминиң белеткелин шапкынчыдарынга идиглиг болганып хүлээп алган доктаалда айыткан. Сентябрь 2-ге чедир 60,8 мун тонна сигенни белеткээн, азы планның 44,8 хуузу күүсеттинген. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарга мал чеминиң белеткели шалыпкын чорун келген, сиген сараатгаарының планы 54-тен 62 хуу чедир күүсеттингидээн. А Монгуш-Тайга районнуң колхозтары 524 тонна сигенни белеткээш, доктаткан даалганы ажыр күүсеткен. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», «Шамбалыг» совхозтар сиген кезип, белеткээринин темпизин божумнатпайн турар. «О-Шынаа», «Торгалыг», «Ленинчи орук», «Тээли», «Оөк», «Бай-Тал», «Сагаа», «Бүрен» болгаш «Бүш-ажылдың хоттуузе совхозтар, Бай-Тайганың «Мурнакчы», Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозтары мал чеминиң белеткелин идепкейлиг чорудуп турар.

Оон-биле кады СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому республикада ниитизин-биле бо чүгүлә ажыл куду темпизиг чорун турарын база демдеглээн. Эң алдынгы Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин, Барыын-Хемчик районнарның болгаш Кызыл хоорсоветтиң ажыл-агыйлары хөлүдан турарын онда айыткан. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарда сенаж, силос салыры болгаш витаминниг сиген далганың четпес белеткел турарын айтыр дерек.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому сиген белеткээринин планның 62,3 хуу күүсеткен Бай-Тайга районну (СЭКП райкомунуң секретары Д. С. Данзын-оол, райбүүском даргазы Р. С. Хунай-оол, ВЛКСМ райкомунуң секретары С. С. Хертек) мал чемни белеткээринин социалистиг чарышыга август 20-ден сентябрь 2-ге чедир түннелдер талазыбиле районнар аразынга тиилекчи болган деп санаан. Колхоз, совхозтар аразынга —«Алдан-Маадыр» совхозту (директору Х. А. Монгуш, партком секретары Ч. А. Ондар, ажылчын комитединиң даргазы О. Ш. Хуна, ВЛКСМ комитединиң секретары Ю. М. Базытпаа) тиилекчи деп санаан.

Тиилекчилерге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш Бай-Тайга райошга—200 рубль, «Алдан-Маадыр» совхозка—100 рубль түнүт акша панналын тывыскан.

Мал чемни белеткээринин планнарын болгаш даалгаларын чугаа чок күүседири дээш, мал кыштагладырынга чедиишкиниг белеткенири болгаш күскү кодээ ажыл-агый ажылдарын чедиишкиниг чорудары дээш кодээ ажыл-агыйнын ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжын улам идепкейжидерин ВЛКСМ Кызыл хооркомунта болгаш райкомнарга, хооркүүскомнарга, кодээ ажыл-агый органнарынга, партия, профэвилел база комсомол организацияларынга дааскан.

СЭКП Төп Комитединде

СЭКП Төп Комитединиң «Будурулгеге эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерин нептередирин дүргедедири база анаа үндезилээш дээди шынарлыг продукцияны будурер талазы-биле күчүлерни улгаттырары дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң коллективиниң (ЗИЛ деп будурулге каттыжыышкынының) инициативазының дугайында» айтырыгны чугаалашкан

Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң ажылчыннары, инженерлери, техниктери болгаш албан-хаакчылары будурулгениң ажыктыын улам бедидер талазыбиле СЭКП-ниң XXIV съездиниң болгаш ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленумунуң салган соруглаларын күүседиргеге чедишкиннинг ажылдап турар.

ЗИЛ каттыжыышкынының будурулге черлериниң партия комитеттери, партия организациялары болгаш профсөвилел органнары будурулгени техника-биле чаартып чепсегээрингеге, бедик шынарлыг продукция будуруп үндүрер күүчүлерни улгаттырарынга ажылдакчы буруузунуң ролүни күштелдирер, бот-оруулга-чарылгалыг болуруп болгаш камналга чурумун күштедирер талазыбиле организакчы улуг ажылды чорудуп турар. Ол соруглаты барыындаалаш, партияның болгаш ажылчыннарның хуралдарын, социалистиг чарышты, кадрларның экономиктиг өөредилгезин калбаабиле ажыглап турар деп, СЭКП ТК демдеглээн.

ЗИЛ-де техниктиг депшилгени калбартырынче болгаш будуруп үндүрүп турар автомобильдерниң шынарын экижидеринче утланган ажылды үргүлчү чорудуп турар. Будурулгениң ажыктыын бедидер ажылга ол каттыжыышкын артемнин хөй-хөй организациялары-биле сырый деп каттыштырып ажылдап турар. Каттыжыышкын оларның кирижилези-биле мурнакчы технологияны ажыглалга нептередир, кол болгаш хуалаар ажылдарны механизастаар, кылыгларның хөй материал негеттинерин эвээжедир, шынарын экижидер хемчеглерни алырын боттандырып турар.

Эртемнин болгаш мурнакчы практиканың амгы үеде чедиишкиннерин ажыглалга калбаа-биле нептередирин, техниканы болгаш будурулгени организастаарын сайгыртайжыларынын, иштики курлавырларны улам долу ажыглазырынын күсели-биле болгаш эң эвээш капитал чарыгдалдарын үндүрүп турган, будурулге черин таарырынын төлевилелиниде айытканыдыр чылда 20 мун ажып турар чүүк автомобильдерин будуруп үндүрерин хандырар будурулге күүчүлерни тургузуп, ажытлалга кирер, 1975 чылда чаа, улам улуг будурукчулут ажылдаар ЗИЛ-133 деп чүүк автомобильдерин будурериңче шилчимирин боттандырар, чангыс даа будушуут ЗИЛ-130 автомашиналарының кол септелгеге кирбейн машаар хемчээлин 300 мун километр чедир үзадырын ол каттыжыышкының бодлективиниң чедип алыр даян инициативазының улуг дузалыын СЭКП ТК онзалап демдеглээн. Оон ангыда, беш чылдың артаан үезинде продукция сайгаар талазы-биле план будуулаар даалганы 28 миллион рубль түнүт болган күш-ажылдың будурукчулуунуң талазы-биле план даалгазын 10 хуу ажыр күүседир деп төлевилээн. Будуруушкуунуң иниити хемчээлинге шынары дээди чергелиг продукция будуруп үндүрерин 75 хуудан эвээш эвес болгунга чедиреринн айыткан.

1974—1975 чылдарда эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерин будурулгеге нептередирин дүргедедири болгаш бедик шынарлыг продукция будуруп үндүрер күүчүлерни улгаттырары дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң партия организациязының, бүгү коллективиниң инициативазын СЭКП ТК чүүлдүт деп корген, ажыл-агыйжы ажыл-чөвүдулганың бедик түннелдерин коллективтиң чедип алырын барымдаалаш, ол чарышты улам калбартыр ажылды үлемчилаарын будурулге черинин партия комитединге дааскан.

СИГЕНЧИЛЕРНИҢ ИЖИ

Тодарадыкчы дорткү чылда Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга 14142 тонна сиген белеткээр планныг.

Сиген белеткели эң районда хайныышкынныг. Район 9064 тонна мал чемни белеткээш, планның 64 хуу күүсеткен.

Районнуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары четчир санныг сиген, силосту, сенажты, будуң-бүрүңү белеткеп алыр сорулга-биле хөй кижи күүжүн, техниканы мөөңнээн. Амгы үеде ында 111 звено ажылдап турар. Оон иштинде сигенчилериниң 12 звеназын бүрүн механизастаан. Сиген кезилдезинде 1341 кижи хаара туттунган, оларның 787-зи хол кадыыры-биле кезип турар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң сигенчилери организастыг чорууп коргүзүп, боттарының мурнунга салган сорулгазын күүседип алганнар. Ажыл-агый 1636 тонна сиген белеткээр тургаш, 2074 тонна кылдыр боттандырып, планның 126 хуу күүсеткен. Ол совхоз сиген белеткелин ам-даа үргүлчүдеп турар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылишчилери мал чеминиң белеткелин база-ла дүргеп темпиле чорудуп турар. Олар күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Ажыл-агый 1934 тонна сиген белеткээр планны 1907 тонна кылдыр ажыр күүседипкен. Совхозтуң сигенчилерн планның 103 хуу боттандырган. Оон ардыда 64 тонна будуңбүрүңү база белеткээп.

Мал чеминиң белеткели «Искра» колхозта баган эвес. Ажыл-агый 950 тонна сигенни сарааттап алган. Ол дээрге, ниити планның 71,6 хуузу-дур. Колхоз белеткеттинген сигенниң 850 тонназын пресстеп дооскан.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп алыр ажылды «Чырза-Бажы», «Тыва», «Большевик» совхозтар оожум темпилиг чорудуп, оске ажыл-агыйлардан хожудап турар. Ол совхозтарда күш-ажылды багай организастаан. Оон уламындан ында ажылчын будуңгур эвес.

Район 4572 гектар кукуруза ажаан алыр планныг. Оон 3497 гектарын ажаап ап, 17576 тонна ногаан массаны силостаап, 400 тонна сенажты салып алган. Кукуруза кезилдезин «Искра», «Октябрь 30 чылы» колхозтар дооскан.

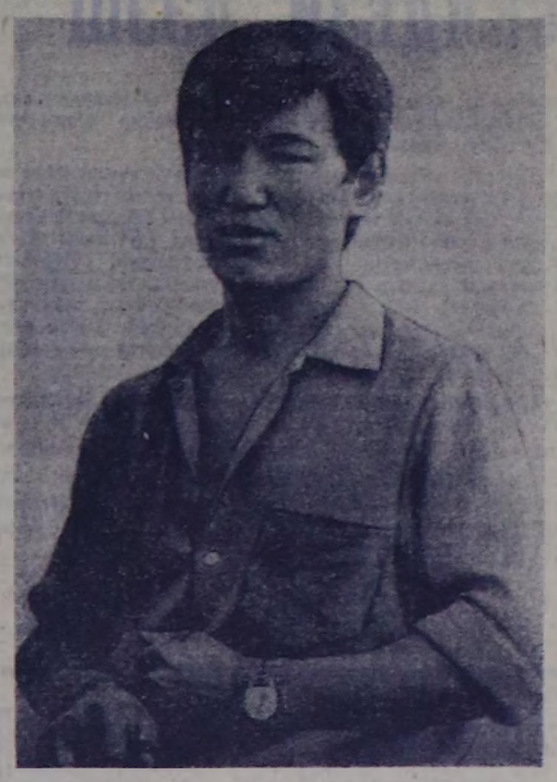
М. СЕВЕН.

БАЙЫРЛАЛГА БЕЛЕК

«Тыва көдээ тудуг» трестиниң Бай-Хаакта № 585 дугаар көжүп чоруур механизастаттынган колонназының коллективи Совет Тываның 30 чыл оюн төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар. Бирги чартык чылда ол бодунуң хүлээнген планын 104 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ында Октябрь Революциязы орденниг эдилекчизин Николай Кудымовка удуртқан бригаданың кежигүнлери Дуржулга станциязынга тараа уряр комплексти тудуп тургузарынга өскелерден үлегерлиг ажылдап турар. Кыска уе иштинде оолар сметада көрүнген 168 мун рубльден 50 мун ажыр рубльди шингээвип алган.

Бригада бодунуң арга-курлавырларын санап коргеш, объектиниң республиканың юбилейин таварыштыр күрүне комиссиязынга дужаар хүлээлге алган.

Н. ВАНЬКОВ.

Саар мал кадарчызы—мал ажылында чүгүлә кижи. Малды каяа, канчаар кадарары, малдан хөй сүт саап алыры оон хамаарныр. Ол дугайын Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының инек кадарчызы комсомолчу Оюн Шериг-оол эки билир. Оон хайгааралында 170 инек бар.

Шериг-оол ортумак школаны дооскаш-ла инек кадарып эгелээн. Ол шериг албаның эрттиргеш, ол-ла ажылында катап ажылдай берген. Оон ыызымак ажыл-ижиниң түңнелинде инектиң суду эвбек болуп турар.

ЧУРУКТА: Оюн Шериг-оол.

Л. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

КОММУНИСТИГ ИДЕАЛДАРГА ШЫНЧЫ ЧОРУК

Дөртен чыл бурунгаар совет чогаалчыларның бирги съездизи эртикен Эвилелдер бажыңының Колонналыг залында сентябрь 4-те ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң фаштаар черниң пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Чогаалчылар, шүлүкчүлер, драматургтар, публицистер, критиктер дөртен чыл иштинде кылган ажылын чоргааралбиле түңнеп, совет литератураны улам шыңай хөгжүлдерде чүү кылыры эргежок чугула дээрзин чугаалап турган.

Амгы үениң кижизин — тургузукчу-кижизин ном арыннарынга бижиири — хүндүлүг болгаш харысаалгалыг соруглага. СЭКП-ниң удуртулгазыбиле амыдыралдың янзы-бүрү адырларынче ажыл-агыйжы шыңыып, ону партийлиг туруш-биле, көскү болгаш калбак хемчээлдиг коргүзериң чүгле социалистиг реализмниң аргазы-биле чепсегленген чогаалчылар бижип болур.

Коммунистиг идеалдарга шынчы болуру, ханы партийжи болгаш улусчу болуру, ураң-чечен мергежилиниң бедик дээдиелери — совет литератураның негелделери ыңдыг. Ол, партияның мдеалдарыбиле кезээде хей-аът кирип келген болгаш чаа шинтилел кижизиниң сагыш-сеткил хевирлээшкинин тургузарының күүчүлүг чепсээ болуп келген болуп артар-даа деп, пленумга санал берген кижилер демдеглээн.

Кижилериң угаанларына болгаш чүректеринге кайгамчык улуг салдарны чедирип турар Советтер Чуртунуң литературазы бүгү делегейниң литература хөгжүлдезинге улуг салдарны чедирип турар. Ол, коммунизмниң идеалдарын бадыткаарынга идепкейлиг киржип турар. Оон бүржаз идеологияның үзүктел чок халдаашкыннарынга таварыжып турар ужуру-дага ында. Капитализм делегейни амгы үеде камгаланыр байдалга таварыжып турар, шынаарга социалистиг культураның угаан-бодал талазы-биле өзүп турар күүжүлүг кижилериң эң алдынгы массаларынга сиңгиглив турарын Барыын үүкте хүлээп көрүп турарын хойу-биле дыңнап турар бис деп, Александр Чаковский (Москва) демдеглээн. Шынаазе-даа ирип дүжүп турар делегейиң удурлашыышкыны улам кавындыг, хөй янзы аргалыг апар чыдар. Шынчаңгаш бистиң чогаалчыларывыстың чугула соруглазы — капитализм идеологтарының чимзенишкинивирин сыныш чокка илередирин, амыдыралдың совет хевирин, бистиң коммунистиг моралывысты улам чидиг пропагандалап, бижиири, кижиниң сагыш-сеткил өзүүшкүнүнге бараан болуру болур.

Ануарбек Алимжанов (Казахстан), Рахим Эсенов (Туркмения), Тендик Аскаров (Киргизия), Мустай Карим (Башкирия) болгаш оскелерде үстүнде бодаалды улам көжүдүп, чогум-на социалистиг реализмниң аргазы эрги, өлүп бар чыдар делегейни чүгле сойгалаан эвес, харын аңаа удур шаап халдаашкынны чорудар аргалыг боол, чаа, депшилгелиг күүлдерни бадыткаарынга дузалаанын демдеглеп турганнар. Бирги Бүгү-эвилел съездизи социалистиг реализмниң турушталарында турар совет литераторларны — хоочун болгаш аныяк чогаалчыларны, мүн-мүн чыл тоогулуг, шынчаза-даа чүгле Совет эрге-чагыргазының чылдарында төрүттүнген янзы-бүрү литератураларның төлөзекчилерин каттыштырган.

Совет улустарның хөй-хөй чүс чылдарлыг культуразының болгаш бүгү делегей культуразының мурнакчы чайгыдылдарына даянып алгаш, олар социалистиг реализмниң улуг эртемин шингээдип ап эгелээнь. Социалистиг реализм шуулукчуларның болгаш чогаалчыларның чогаадыкчы чорууның өзүп, чечектеларинге, бистиң амыдыралывыстың хайгамчык чараажын, экономика болгаш культура хөгжүлдезинге чедип алган хайгамчыктыг чедиишкиннерин бадыткап, пропагандалап турар. Коммунистиг өөрүгүүшкүнүнге бистиң чедиишкиннеривисти улам ковүдедирин болдурар чүгүлә дегдеээн. Оон ангыда, беш чылдың артаан үезинде продукция сайгаар талазы-биле план будуулаар даалганы 28 миллион рубль түнүт болган күш-ажылдың будурукчулуунуң талазы-биле план даалгазын 10 хуу ажыр күүседир деп төлевилээн. Будуруушкуунуң иниити хемчээлинге шынары дээди чергелиг продукция будуруп үндүрерин 75 хуудан эвээш эвес болгунга чедиреринн айыткан.

1974—1975 чылдарда эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерин будурулгеге нептередирин дүргедедири болгаш бедик шынарлыг продукция будуруп үндүрер күүчүлерни улгаттырары дээш социалистиг чарышты организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң партия организациязының, бүгү коллективиниң инициативазын СЭКП ТК чүүлдүт деп корген, ажыл-агыйжы ажыл-чөвүдулганың бедик түннелдерин коллективтиң чедип алырын барымдаалаш, ол чарышты улам калбартыр ажылды үлемчилаарын будурулгеге черинин партия комитединге дааскан.

— Байкал—Амур магистралы — бистиң хүннерривистиң езулуг улуг тудуу, оон политиктиг, хуралга чүгле болгаш оскедаа ужур-дузазы кайгамчык улуг—деп, Константин Симонов (Москва) чугаалаан — Ашыкы орук изекчилериниң улуг иеректерин биижирин боттарывыс хүлээлгевис кылдыр кеер ужур-

(Уламчызы 3-кү арында).

Чили улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазы

Чилиниң патриоттарынга удур шериг эрге-чагыргазының үүлгедиин турар массалыг, аравтазыг үүлгедиишкиннеринге бүгү совет улус ханызыбиле киленнеп, аңаа удуралып турар. Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү-делегей неделязының үезинде Москвада болгаш Ленинградта, эвилелдешкен база автономнуг республикаларның нэйысылалдарында, оске-даа хой-хой хоорайларда чили улустуң фашизмге удур шиниг чорук дээш демонстрацияларга эп-сеткил каттыштырарының хуралдары болгаш митингилерге фотоделгелгелер болгаш лекциялар эртип турар. Ол бүгү хемчеглерде миллион-миллион совет кижилер идепкейлиг киржип турар.

Сентябрьның 4-те Москваның судно кылып, сентээр заводунга Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырарының неделязының Совет Эвилелиниде эгелээнинге холбаштырган митинг болган. «ССРЭ—Чили» ниитилелдиң коллективиниг хелиглүнү — ол будурулге черинии ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары чүве чугаалаал, Чилиде фашистиг үүлгедиишкиннерге боттарының ниитизиглиг удурланышкынын илереткеннер.

Ол чүрттүң чону төогүлүг бүгү уеде эң-не аар-берге байдалга таварыжып турарын электросварщик В. Е. Гаврилин чугаалаан. Шыназа-даа шериг эрге-чагыргазы ажылчын аңгыны кара-бажыңнап болгаш боолап өлүрер чорукбиле коргудуп шыдавас. Чили коммунистериниң удуртукчузу Луис Корвалаяны, оске-даа хоругдаттырганнарны доп-дораан хостаарын В. Е. Гаврилин вегээн.

«ССРЭ—Чили» ниитилелдиң оралакчы президентизи, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Латин Америкка институдунуң улуг эртем ажылдакчызы Ю. А. Зубрицкий чили улустуң тоогузунуң дугайын, оон революстуг чанчылдарының дугайын чыыгаанарга чугаалап берген. Улусчу чангыс эртип чазааның үезинде турган демократтыг болгаш социал чаалап алышкынарны катап тургузары эргежок чүгүлә чүүл бооп турарын ол чугаалаан. Бистер, совет кижилер, хунтага удур чили патриоттарның шимчээшкинин иизин-биле деткип турар бис деп, ол онзалап демдеглээн.

Чилиниң Компартиязының Төп Комитединиң Политкомиссиязының кежигүзү Мануэль Кантеро чыыгаанарга үүве чугаалаан. Фашизм чили улустуң революстуг күштерин коргун үзе шаап шыдавазының ол демдеглээн. Амгы уеде антифашистиг фронтуну тургузарыга чүгле коммунистер эвес, харын-даа улусчу чангыс эп бөлүүнүң оске-даа партиялары база киржип турар. М. Кантеро чили улус-биле эп-сеткил каттыштырарының шимчээшкинин идепкейлии-биле деткип турары дээш СЭКП-ге, Совет күрүнеге, совет улуска изиңиле өөрүп четтиришкинин илереткеш.

Митингиге хүлээп алган резолюцияда чили шериг хунтазының аравтазыг үүлгедиишкиннерин шинтиирлии-биле буруу шапкының илереткен.

* * *

Делегейниң депшилгелиг кижилерә чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырарының сентябрь 4-те эгелээн неделязында база налбаа-биле киржип турор.

ӨГ-БҮЛЕ БҮРҮЗҮН ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ БОЛДУРАР

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чер-черинде 1975 чылдың солуннар, журналдарымың чагыдылгазы сентябрь 1-ден эгелээн. Келир чыл дээрге Совет Эвилелиниг коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының тоску беш чылының харысаалгалыг соолгу чылы болгай. Беш чылдарниң бүгү-ле үезин дет, тоңгүнүң арынарынга артар кайгамчык ол чылдың шак, хүн бүрүзүнде совет кижилериң чогаадыкчы ажыл-ижинин, амыдырал-чуртталгазының дугайында калбаабиле чырыдып, пропагандаларын солуннар, журналдарның редколлегиялары амдыгаатган планнап эгелээн.

Бистиң чуртувуста парлаага созуңүң авторитеди, дээштин бедик, апза чонуң сонуургалы улгаткан. Совет кижи бүрүзүнүң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга солуннар, журналлар шынчы дузалакчылар, сүмелекчилер апарган. Чотум-на моон ужурунда «Союзпечать» ажылдакчыларының мурнунда чагыдылга кампаниязын чедиишкиниг чорудар, хоорайларның база көдээ черлериниң чурттакчыларын парлаага чагыдылгазынче калбаа-биле хаара тудуп кириштирер улуг сорулга салдынып турар.

Номчукчу күзеп, хереглээни солуннарын, журналдарын чагыдып алыр аргалыг. Маңаа парлаганың хөй-ниити тарадыкчылары улуг рольду ойнаар. Олар номчукчулар-биле үргүлчү харылзажып, оларның сонуургалынга кичээнгейлиг болуру-биле кады чагыдылга кампаниязының идепкейлиг пропагандалакчылары-дыр. В. И. Ленин массаның коллективиниг пропагандизи, коллективтиг агитатору болгаш организакчызы болур парлаганы улуу-биле үнелевишаан: «Бистиң солуннарывыстың кайда, канчаар үлеттинип турары биске хамаарылга чок эвесэ—деп чугаалаан. Чаа чылдың парлаага чагыдылгазының кампаниязының бо үезинде ленинчи ол айтымышкыны удурлулга болдурар херек.

Бистиң республиканың тоңу Кызыдан эгелээш, бүгү районнарга чедир 1975 чылдың солуннар, журналдарының чагыдылгазынга белеткел ажылдары мурнуку чылдарның деңнелиинден илдэм эки, организастыг болган. Найысылал Кызылга болгаш район төвү бүрүзүнге парлаганың хөй-ниити тарадыкчылары-биле «Союзпечать», харылзаа ажылдакчыларының каттышкан танылдыга хуралдары, беседалары август 20-ге чедир болуп эрткилээн. Ол бүгүнү СЭКП хооркомунуң база райкомнарының пропаганда болгаш агитация чылдиетери организастап эрттиргеп. Эрткен чылда парлаага чагыдылгазының кампаниязының үезинде тургулаан четпестерни моон соңгаар катаптазыын, чагыдылганы номчукчунуң аргалыг-да болза чыл хуусаалыг бижиттирериниче коз кичээнгей салырының дугайын ол хуралдарга, беседаларга чугаалашкылаан. Ылаңгыя эрткен кампания үезинде республиканың чамдык номчукчуларының солуннар, журналдарны чартык чыл хуусаалыг чагыткынындан 20 мун экземпляр солуп, сетküүлдериниң хуусаалыын узадыр ужурга таварышкан. Хуусаа төнгенде оон барып дең кезии катап тургустунмайн барган. Мынчаңгаш номчукчу болгаш парлаганың хөй-ниити тарадыкчызы чагыдылга кампаниязының бүгү дургузунда чыл хуусаалыг чагыдылганы бижиттирериче кичээнгейин үглаза эки.

Сентябрь эзенинде чамдык «Союзпечать» агентилелдериге солуннар, журналдар чагыттырганнарның баштайгы квитанциялары дужааттынган. Ылаңгыя Бай-Хаак, Мугур-Аксы, Тоора-Хем суурларда «Союзпечать» агентилелдериниде номчукчуларның баштайгы квитанциялары бүрүткеттингеп.

Солуннар, журналдарның экземпляр бүрүзү номчукчузун тыпкан, чоп ажыглаттынган турар ужурлуг. Номчукчу бодунуң сонуургааны солуннуу, журналын чагыдып алган турарынче кичээнгейин салыр апаар. Ынчан муң кижиге онаалтыр солуннар, журналдарның саны-да хөй болур.

Соолгу уеде албан организация, үлетпүр будурулге черлери бюджеттиг чагыдылгаларга массалыг янзы-бүрү сетküүлдерни база хөйнү бижидип турган. Ындыг чүүлдү болдурбазы чугула. Ынчарда күрүне хереңгиникте камналга чедип алдынары-биле чергелештир ажылчы чонпуң солуннар, журналдарга чагыдылга кылырынга тираж саны немежир. Чамдык албан организация, үлетпүр будурулге черлери мурнуку чылдарда бюджеттиг чагыдылгаларны чагыттырарынче далашпайн турган. Республиканың «Союзпечать» агентилелди албан организация, үлетпүр будурулге черлериниң удуртукчуларының кичээнгейинге ындыг чагыдылгаларны октябрь 15-тен орайтатпазын сүмелеп турар.

«1975 чылдың солуннар болгаш журналдар чагыдылгазының дугайында» ССРЭ-ниң харысаа Министриниң дужаалында даштыкы солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алырының хуусаазын ноябрь 1-де, чурттуп ол айның 25-те дооскан турар деп айыткан. Ынчангаш «Союзпечать», харылзаа ажылдакчыларының болгаш парлаганың хөй-ниити тарадыкчыларының мурнунда чагыдылга кампаниязын айыткан хуусаада чедишкиниг доозар дээш демиселдин үезинде үргүлчүлээр. Ынчангаш парлаганың хөй-ниити тарадыкчыларының, почтачыларның болгаш парлаага чагыдылгазынга киржип турарларның мурнунда көдээде номчукчуларның чагыдылга кылырынга бүгү таарымчалыг аргаларны ажыглаары, оларның бажыңнарынга, ажылдап турар черлеринге чедип турган чагыдылганы организастаары негеттинип турар. Парлаага чагыдылгазының кампаниязынче чер-черде партия, комсомол, профэвилел организациялары улуг кичээнгейин салып, оон чоруп турар байдалын үргүлчү контрольдап, аңаа удуртулганы бээр ужуралуг.

Советтер чуртунда

БАМ-ГА МАШИНАЛАР

ЧЕЛЯБИНСК. (СЭТА-ның корреспондентиэн М. Позднияков). Челябинскиде Колющенко аттыг орук машиналары кылыр заводтун коллективи Байкал-Амур магистралының тудугжуларынын чагын хуусаа бетинде күүсеткен. Коллектив Бүгү-эвилеэ тудуунга 45 күчүлүг бульдозерлерни чоруткан.

Хоорайның өске-даа бүдүрүлгелери магистралдың тудугжуларына дузалап турар. Механика заводу 25 тонна кодурер, болу чоруур ийи краины шилер чоруткан. Трактор заводу 20 күчүлүг тракторларны тудугжуларже чоруткан.

БЕДИК ШЫНАРЛЫГ МАШИНАЛАР

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның корр). Идик болгаш хем машиналарының шынарын бедидер талазы-биле Бүгү-эвилел совуел хуралы шнда ажыттынган. Хуралдың ажылында машина тудугжуларындан аңгыда Москваның, Саратовтун, Иркутскинин, Казаньның, Минскиниң болгаш өске-даа хоорайларның идик фабрикаларының төлөзлекчилери хирижип турар.

Чөвүлел хурһында эрттиреэн-биже Ленинградты шилип алганы база таварыла эвес идик даарзар машиналарны бүдүрер кол хамаарыкчы—Ленинградтың «Бүрүнгаар» заводу болуп турар. Ол завод бодунун продукциязын чилиң-на чаартып турар. Завод соокта чаа чартык автоматтуг шугумну шингээдип алган, ол шугум эвилеэде 700 эш идикти бүдүрер аргалыг.

«ИГА—74»

Ногаа болгаш сад ажылы—«ИГА-74» деп делегей делгелгезинге «ССРЭ-ниң хүнү» болган. Делгелгенин хой сайын көрүкчүлери ногаа болгаш кат-чимис культураларының чаа сорттары-биле, көдээ ажыл-агый машиналарының хөөлгү чедимшиннери-биле танышкан. Совет павильонга эрткен парлалга конференциязынга ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министриниң орлаачызы Р. Н. Сидак чүве чугаалаан.

ТАРААЖЫЛАР ТАРЫП КИРИПКЕН

АШХАБАД. (СЭТА). Ашхабад, Багарден, Реок-Тепин районнарның тараажылары чашчыларга агрегаттарын хөгүлеарже үндүрген. Күзүн чаа-кар культураларны он-он мүң гектарза тараан. Колхозтар болгаш совхозтар сорттуг үрезинер-биле бүрүн хандыртынган.

Багарденчилер болгаш геологтепинчилер кыска сыптыг, бедик дүүттүг «Перрос-66» деп үрезинни тараан, ол үрезинер гектардан-на 40 ажыг центнер дүжүттүг алыр аргалыг берип турар.

Ашхабад облазы—Туркменистанның эң тараалаң черн. Аңаа бо күзүн чажар культураларны тарыыр. Бо дээрге, республиканың бүгү тарылга шөлүүн үштүн ийи кезиг болуп турар.

Беш чылдың кижилери

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Красноярск тудугтранс» трестиң Кызыда № 12 автобаазазының чолаачылары республика майысылалының түдүгларынга материаллар, механизмнер болгаш өске-даа чүгула чүүктерни чедирип турар. Оон хаалгазындан эртенин-не чүс хире автомашина ижы-бүрү тудуг объектилеринче оларның кирген чагыгларын азаглаар үнүүтер.

— Тудугжуларның туруушкун чок ажылдаарынга бистин чолаачыларывыс боттарының төлептиг үлүүн киирип турар—деп, автобаазаның директору К. Г. Ваиоков чугаалаар болду.—Чолаачы бүрүзүнүң ажыл чагын чоп ажыглап, графикти сагып, боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чүткүүдүг ажылдап турар. Тодарадыкчы чылдың баштайгы чартыында бис планның онаалдавысты 101,3 хуу, а июльда оон-даа дээре — планның онаалдамыстр 3 хуу ажырган бис. Августа ол-ла темпивисти кошкаптавывыс. Боттарының планның онаалдазын боттандырган бригадалар бисте хөй. Ылангыя оларның аразындан Кызыл хоорай Советиниң депутады, коммунист Виктор Константинович Богуштун удуртканы бригада тергиннерге санадып келген. Бо чылын оон бригадазы бирги черден шуут үнмээн.

Директорнун мактааны ол бригаданың кежигүннериниң ажыл-ижи-биле танышкан мен. Беш чылдың эгезинден бээр ук бригада 350 мүн тонна ажыг чүүктү сөөрткен, азы пландан ажыр 120 мүн тонна чүүктү тудугларга чедирген. Ол дээрге херек кырында оларның беш чыдыг дөрт чылда деп боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелии бүрүн күүседипкени ол болур.

Ол ышкаш бедик темпилиг ажылдап турарларга И. Д. Сулимовтун удуртканы чолаачылар бригадазы хамаарыкшыр. Ук бригада автобаазада социалистиг чарыштың ийиги черин быжыы-биле эзлеп турар.

— Бистер тодарадыкчы чылдың планның онаалдазын бир ай бурунгаар доозарын аазаап турган бис. Оны херек кырында күүседип тур бис. Өрткен чартык чылдың планын 120 хуу боттандырып алдывыс. Июльдун планын база ажыр боттандырган бис, а августуун беш хонук бурунгаар күүседир деп сөзүвүс эзледивис—деп, эш Сулимов мээн айтырыгларывыга харылады.

№ 12 автобаазада Николай Осиповка удуртканы комсомолчу-аныяктарның чолаачылар бригадазы бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген. Бо коллектив тургустунга-ла чыл чаа ажып турар. Бригада социалистиг чарышка В. К. Богуштун удуртканы сураглыг бригаданы кыйгыра бээрге, чамдык кижилер шала чигзинип турган. Ынчалза-даа аныяктар ол күш-ажылчы маргылдажылганы ылангыг эгелээн. Олар үйгу-дыжын-даа болдавайн эртеп, кежээ автомашиналарын ажылга белеткеп ап, техниктиг ажаалдазын кылып, бердинген онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседип келгеннер.

Оларның ындыг чүткүдү халас барбаан. Май мурнунун социалистиг чарыжынга аныяктарның бригадазы баштайгы тинлелгезин чедип ап, планын 20 хуу ажыр боттандырган. Олар социалистиг чарышка бирги чер дээш демисежип турарларның аразынга киргеннер. Амгы үеде ол бригада үшкү черни быжыы-биле эзлевишаан.

— Бистиң автобаазаның чолаачыларының үлүг шуруузу боттарының планның даалгаларын оранчок ажыр күүседип турар. Ылангыя бистиң коллективте тоску беш чылдың шалыпчылары бо-дур—деп, ында партбюро секретары И. И. Новиков мээн-биле беседазын эгелээш, 20 дире мурнакчы чолаачыларның аттарын, оларның көргүзүглерин сонуургаткан.— Оларның эң не тергиннериниң ады бо. Беш чылдың планның онаалдазын коллективке хуусаа бетинде хамыкты шүрнай күүсеткен кижи — будурүлгенин хоочуну Иннокентий Павлович Костинин. Чолаачы тодарадыкчы чылдың мырнай эгезинде-де бодунун хуузунга беш чылын доосканын рапорттаан. Григорий Голубцов оон үгле чангыс ай сонгаан. Бо беш чылдың шалыпчызының бирээзинге Николай Буянов база санадып турар.

...Бо чылын бага-ла мурнундагыры ышкаш, дыка хөй кызылчылар чаа чырык, чылыг бажынарже көшкен болгаш кежер-даа. Оларның ындыг аас-кежиктиг болурунга боттарының төлептиг үлүүн 12-ги автобаазаның эрес-кежээ чолаачылары база кирип турарлар.

Т. ВАСЕНИН.

ЧОГААДЫКЧЫ ИШЧИ

«Көдээ тудуг» трестин Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунун бригадири Кирилл Радостевтен бир-ле катап айтырдым он: «Сээн бригаданның чедишшкиниринин үйүп турар дөзү чүл?» Ол менээ элээн ханы бодангаш харыылаан: «Чүнүң-даа мурнунда кылыр ажылдарывысты бедик деннелге механизастаанывыстың ачызы...»

Шынап-ла бо бригадада бүгү-де ажылдарны механизмнерниң дузазы-биле кылып турар. Ол механизмнер дээрге Радостевтин бодунуп кылып алганы ийикпе, азы эде чаартканы машиналар, станоктар, дериглер. Чижээ, калбак маңзазының чангыс чарыын чонарынга тааришшырып каан станок дижик, ону бригадир болгаш оон өөрү бир угда маңаланчак ыяштын дөрт чарын дөрттээлдирзин чондуруп үне бээр универсалдыг кылдыр чаартып алган, ам тапшыл-ла бүдүн чыл чартык ынчаар ажыглап турар. Ам оон-биле херек кырында шала маңазындан эгелээш. плинтус (кырлыг, хаарыылгалап каан чинге ыяш) янзы-бүрү рейкаларга чедир чүнү-даа кылып ап болур.

Гидравликтиг төгерик хирээ ыяш дилер цехке заводтан үнген будуу бөлүп онмайн чыдаза сандан үнген, ону үндүр бижиккен турган. Радостев бодунун эжи Василий Быковбиле тоштап көргеш, гидравликазы үрелгенин тодаратказ, ону механиктиг арга-биле ажылдадырын шиитпирлээннер. Үр-ле оон-биле үрелдежип келгеш, демгизин ажылдап турар кылып алган. Ол хирээ чүгле катап ажыглаттынып эгелээн эвес, а харында ажыглаарынга чырынай мурнундагыдан эптиг болганы идегелдиг апарган. Туранмын ыяш белеткээр пунктузунда чалчылар Радостевтин эжи-биле кылып алган ол хирээзин магадап көргеш барганнар.

Бригалага кырлагар ыяштар чондурар станок турган, ону олар база-ла боттарынын сагыжынга кирип чаартып кылдып ап-тырлар: мурнунда ук станокка беш хирээ турган болза, ам анаа чаарбини-даа тургузуп ап болур апарган. Оттулар ыяш доораар механизмни чаартканы соолунде олдар ыяш белеткээр кежазында бригаданын улузу ажылды хол-биле кылбастай берген. Ында Радостев бодунун өөрү-биле шуудар транспортёр тургузуп каан.

Кирилл Емельянович мурнунда ажылдап турганы чазанылга цегинде база-ла дыка хөй чаартыкчы, чогаадыкчы саналдарын киргизеэн. Оон өскерткен, чаартkан, бодунун чогаадып кылган хамык станоктары, өске-даа механизмнеринин ачызында демги цехке ажылын технологиязынышуут чаарты тургузары негеттипип келген. Оон ачы-дузазы дораан коступ келген: мурнунда цех ай дургузунда 500 дөрбелчин метр сонга кастыктарын кылыр турган болза, ам 900 дөрбелчин метр чедирип турар апарган.

— Ийинде, мээн удуртканым бригаданың чедишшкинниг болуп турар чоруу күш-ажылды эки организастаанында болгаш бүдүрүлгечи быжыг сагылга-чурумда — деп, Кирилл айтырыгга харыызын уламчылай-дыр.

Чагыг хүлээп алгаш, бодунун өөрүн дораан болгеш, кылыр ажылдын уг-шиин ыяк дутуржуп алыры оларда чанчыл апарган. Кымның кандыг ажылды харыылаары, кандыг станокка канчаар ажылдаары дээш оон-даа ынай. Ындыг тодаргай, шалыпкын хөделиишкин эки үре-түнелге чедирип турар. Бодап-даа көрүнер: Радостевтин бригадазы ийи-ле шак дургузунда 10 кубометр чедир шала маңазын чондуруп, белеткеп кааптар! Ол дээрге туруп көрбээн рекорд-тур.

Ол хире механизастаашкын бригаданың составынга салдар чедирбес арга чок. Мурнунда оон бригадазынга алды кижи ажылдап турган болгаш кылып, бүдүрүп турган продукциязы оон оранчок аваазш. Ам ону Кирилл дөрт кижи кылыр кылдыр кызырып апкан. Кажан Кирилл чазанылга цегинге ажылдап турда, анаа хөй күш үнер болгаш түвектиг ажыл—ажык кастыктарынга шүүмүктер орнун оярып турган. Ону кылырын база-ла Радостев өөрү-биле ажыл соонда артып калгаш, бүдүн неделя хире чогаадып келген. Оларның чогаадып алган фрезерлиг станогу кончуг таарымчалыг болган— ол чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылның түннелинде 20 кижиниң ажылы хосталган. Бо ажылды Красноярскинин ыяш болбаазыралыр заводтарында безин мынчага хол-биле кылып шүүдевишаан хевээр болуп турарын айтырга четчир.

Кириллдин билии чүгле сес класс. Ынчалза-даа ол боду билиин үргүлүү бедидип турар. Дыштанылаашкынын үезинде улуг-улуг хоорайларга баргаш саттынган чүвези-ле техниктиг литература болур. Хүндүс көөр болза ажылдап, чай чок хүнзээр, а кежээ каннакчы апшыраг тудуп алган бир-ле чүвени чогаадып, тышкан турар, дүне чаа станоктүн кинематиктиг схемазын шыйган, номчуттунган орар.

— Бригада ниитизи-биле дыка чүрүмнүг, ажыл-ишке ынак кижилерден тургустунган. Чижээ, Ефим Еремеевич Огиев. Ыяш дилер цех организастаттынары билек ол анаа ажылдап келген. Ам ол анаа ажылчындан ыяш кезип белеткээр чернин мастери апарган. Моон мурнунда кады ажылдап турганы В. Быков ам Сарыг-Септен Кириллче чагаа бижип, Шуурмакка универсалдыг станок эде кылып турганы дег, ында ындыг механизмни чаартыр деп турарын дыннадып, оон сүмелер айтырган. Ынчангаш Кирилл Радостевтин чаартыкчы саналдарын өске черлерде база ажыглап эгелеп турар ышкажыл.

К. Е. Радостев ыяш белеткээр пунктуда бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынары дээш демисежип турарларның бирээзи. Чогаадылгага болгаш чаартыкчы чорукка хандыкшыдыг бо кижиниң буянныг ажылынга республиканың ол талазы-биле хамаарылгалыг организациялары профессионалдыг дузазын көргүзери черле чугула болуп турар.

Г. ДАРЫЙ-ООЛ.

Советтер болгаш амыдырал

ШИИТПИРНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ

Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Советиниң элчелиг сессиязынга Берт-Даг көдээ Советиниң отчедун дыннап чугаалашкан. Чер-чер Советтерниге эрткен соңгулдалардан бээр чыл ажып турар. Ол үе дургузунда көдээ Советтин девискээринде туруп турар ажыл-агый болгаш албан организациа черлериниң кылып чоруткан ажылы көдээ Советтин күүскомунун даргазы С. Шалык сессияга илеткээн.

«Тес-Хем» совхоз малдың баш санын өстүрериниң планын чылгы-биле өшкүден өскезин күүседип турар. Күрүнеге мал продуктуларын пландан ажыр саткан. Оон иштинде дук планы 36 тонна турган болза, күүсеткени—45,4 тонна. Ол дээрге совхоз чыл планын ажырып, күрүне-биле үзе санашканы ол. Чүүттакчы чондан эът садып алыр планын көдээ Совет чедишшкиниг күүседип турар.

Совхоздун ажылында бир улуг четпес чүүл—малдан эвээш төлдү ап турары. малдың өлүр, хораар чоруу ам-даа көвей. Тараа культураларының, тарымал сигеннерниң дүжүдү чавыс. Мал чемнеринин белеткели совхозта кончуг оожум темпилиг чоруп турар, планның бештин бир кезии безин четпээн. Тудугга капитал салыышкынын чедир шингээтпейн турар.

Көдээ Советтин девискээринде ийи школаның септелгези орайтап, өөредилге чылы эгелээже чедир узамдыккан. Кадык-камгалалы, культура, садыг-хандырылга чөлеринин ажылында кылдынган түүлдер-биле чергелештир четпестерни илеткелчи чугаалаан.

Сессияга илеткелди дыннап оргаш, кол-ла чүүдү кижи сонуурган, билип алыксаар болду. Бо бүгү чоруттунуп турар ажылдарга көдээ Советтин дузазы, салдары кандыгыл? Совхоз будурүлгелиниде чедишшкиннерге Советтин үлүг кайы хирел? Кандыг организастыг ажылдарны чоруканыл, удуртулга, контрольду канчаар боттандырып турганыл? Ол ышкаш четпестерни эдер дээш кандыг хемчегларни алганыл, кайы хире дээштиг болганыл? Бо айтырыгларга тодаргай харыы илеткелден билдинмээн, ол дугайында санал берген депутаттарның чугаалап турганы чөптүг.

Ынчалза-даа район Советиниң сессиязынга демдеглээни ышкаш, дыка хөй ажылдар ам-даа «аскап» турар. Оон бир кол чылдагаанны—хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин көдээ Советтиң күүскому багай контрольдап, оларның күүселдезин чедип албайн турарында. Берген үлүг өргелерни чөптүг ажыглап, ажылды экижидери Берт-Даг көдээ Советиниң күүскомундав негеттинин турар.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» корр.

ШАҢНАЛДЫГ ИНСТИТУТ

МОСКВА. Кадык камгалалын, медицинга эртемин хөгжүдеринге болгаш кадрлар белеткээринге ачы-хавыяалыг болганын барымдаалааш, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуну Рентген-радиология эртем-шинчилелиниң Москва институдун Куш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Институттуң ажылдакчылары диагностика болгаш терапия эртеминиң рентгенология методтарын шинчилээр, ажыглалга иептередир, чаа аппараттура, дериглер тургузар ажыл кылып турар. Иончудар херелдер үндүрер ажык болгаш хаалгыг дестерге ажылдаарда ажыглаар камгалал-технология дериглерин аңаа төлевилеп тургускан.

Институт 50 чыл догуннап келген үезиниң дургузунда хөй санныг эртемденнерни болгаш бедик мергежилдиг конструкторларны, технологтарны белеткээн. Ам ында 200 эртем ажылдакчызы, олар-биле кады медицина эртемнериниң 14 доктору, 72 кандидады ажылдап турар.

ЧУРУКТА: радиоизотоп диагностиказының салбырында медицина эртемнериниң кандидады Ю. И. Науменко биле программист-математик Г. А. Левина «Хьюлетт-Паккард» фирманың (АКШ) электро-саналга машиназының дузазы-биле сайгарган шинчилелдер түңнелдерин чугаалажып тур.

В. ЯНКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШАХТЁРЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

НОВОКУЗНЕЦК. (СЭТА). «Южкузбассуголь» комбинаттың «Юбилейное» деп шахта аргелелинде Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Г. П. Смирновтун бригадазы бо чыл эгезинден бээр миллион тонна хөмүр-дашты каскан. Бо бригада сес ай үш хонук иштинде ол хире хөмүр-дашты бир дугаар базып тыпканы ол. Өрткен чылын ол бригада миллион тонна хөмүр-дашты октябрьның төнчүзүнде казып дооскан, а бо чылын оон безин ийи ай бурунгаар каскапы ол-дур.

Чедишшкиниң бол-ла чылдагаанны—казышкынны долуу-биле механизастаанны, даг ажылдарын мовилээни, күш-ажылды эртемге үндезилеп чорутканы, шахтерларның бедик мергежили болур. Г. П. Смирновтун тайылбырлааны болза: бистин бригадавыс комплекстиг. Хөмүр-даш чыдар каътче арыглал ажылдарын болгаш хөмүр-дашты казарын хары угла чорудуп турар бис. Бо депшилгелиг ажылды боттандырарынга специалистер болгаш эртемденнер улуг дузаны чедирген. Оон ачызында ажылды чүгле дүрген чорудар график-биле боттандырып турар бис. Бистө чеди комбайн болгаш дөрт гидромонитор бар. Чангыс черге тура хөмүрну комбайн болгаш суг дузазы-биле тып казып турар бис. Комбайннарны хөмүру кастынгыр черге, а сугну—комбайн ажылдаары берге черге ажыглап турар бис.

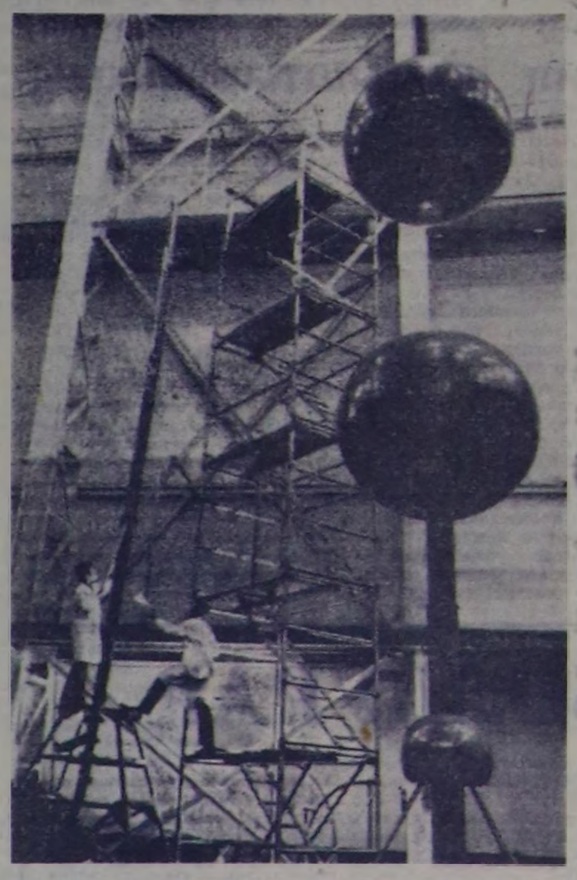
Г. П. Смирновтун бригадазының чедишшкини чүгле Кузбасстың шахтерларын өөрүп турар эвес, харын оон чаржып турары Донецкиде В. Г. Мурзенконун бригадазын база өөрткен. Мурзенконун бригадазы миллион тонна хөмүр-дашты казарының кырында келген. Чуртта эң дээре бо ийи бригаданың чарыжы бүгү шахтерларга үлегер-чижек болуп турар.

БЕШ ЧЫЛДЫ КҮҮСЕТКЕН

ФРУНЗЕНСКОЕ. (Кыргыз ССР). СЭТА-ның корреспондентизи А. Петровтун дыннатканы болза: Фрунзе аттыг комбинатта Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры С. Тешеевтиң бригадазы куш-ажылдың будуруккулуүн бедидер талазы-биле беш чыл планын күүсеткен. Олар дөрт чыл иштинде продукция будурерин будун чартык катап өстүрген.

Ол коллектив чуртун металлургтарынга сураглыг. Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга каш удаа типилээн. Сөөлгү үеде бригаданың кежигүннери электрилиг печилерге эзилдириг кылырын дүрген арга-биле чорудуп турар. Оон ачызында продукция будурерн (чангыс тоолге) ийи катап өскен. Тешеевтиң бригадазының үлегерин хөй коллективтер эдерген.

ЭЛЕКТРИ ЭНЕРГИЯЗЫ ДАМЧЫДАР ЧАА ДЕМИР УДАЗЫН

Пермьниң ССРЭ-ниң 50 чылы өттүг заводунда двигательдиг 800 киловольтулуг электри энергиязын дамчыдар түскай демир удазычыны бистиң чуртна бир-ле дугаарында кылып үндүрүп эгелээн. Ону эң ылаңгыя Экибастуз-Топ аразынга шөйер улуг күштүг ток дамчыдар демир удазыны ылаырынга ажыглаар үнүрлүг.

Ол демир удазыны Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилеядиң төлевилеа-конструктор институду ол заводтуң коллективиниби-биле кады кылып тургускан.

ЧУРУКТА: заводтуң улуг күштүг ток лабораториязында ону дамчыдар демир удазыны эзлчеглиг хынаддага белеткеп туралы.

Е. ЗАГУЛЯЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

АНЫЯАНДАН МАЛЧЫННАР БОЛГАН

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Ээрбек салбырының аныяк хөйжулары Кара-оол биле Борбак-кыс Чамзынмар сес чыл иштинде хөй малдан келгеннер. Олар чылдан чылче боттарының мурнунга салдыгаан социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип келгеннер.

Тоскы беш чылдың тодарадыкчы дөртүү чылында төрүүр чүс хөйдан 85 хураганны, бир хөйдан 3 кг дүктүү кыргын алыр деп хүлээнгеш, ол хүлээлгезин тергиин эки күүседип, төрүүр чүс хөйдан 104 хураганны, бир хөйдан-на 3 кг 200 грамм дүктүү кыргын алгаш, салбырга бир дугаар черни эзлээннер.

ЧУРУКТА: Кара-оол биле Борбак-кыс Чамзынмар.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

БОЛДУНАР-ЛА АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААР

«Куш-ажылдың хөстүүз совхозтуң Эйлиг-Хем салбырының ажыл-ишчилери ниитиин малынга 892 тонна сигенни белеткээр планныр. Бо хүннерде ол планны күүседиринче бүтү күштү мөөнээн. 12 кижи составтыг, коммунист К. Сандаковка удуртkан сигенчи бригаданы Төргалыр салбырның Серлиг-Дөнден кедиртkеш, Чаа-Септе сигенни кестиртирип киргеткен. Ында болгаш Качы ортулукта кестинип болгу дег черлерниң сигенни кескеш, 111 тонна саразты тургузуп, кажаалаан. Кара-Булун суурнуң чүүттакчылары чоок-кавыдан 30 тонна хире будук-бүрүнү белеткээн.

Демир-Суг хеминиң киргеи аксында шөлдүн сигенин ол чоок-кавыда малчыннар кезип белеткээр онаалданы алган, ам ында малчыннарның хол кадыырлыг, аът машиналыг звенозу ажылдап турар. Үстүү-Шынаанның Улуг-Алаак, Кызыл-Даш, Ыдыг-Тей деп черлериниде сигеи шөлдерин аът машиналары болгаш хол кадыыры-биле кезер тускай звеноларны дерип, аътkарган.

Эйлиг-хемчилер совхоз тоунден хем кежир мал чеми белеткээр технпка чедирип алыр аргаазы чоок болуп, бергедээшкинге таварышса-даа, боттарының болдунар аргаларын ажыглап тургаш, сиген белеткелиниң планныг онаалдазын бүрүн күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

(Бистиң корр).

КОММУНИСТИГ ИДЕАЛДАРГА ШЫНЧЫ ЧОРУК

(Төнүүгү. Эгээн 1-гн арнида).

лут бис. БАМ-ның чыл земдевлелин тургузарынга эң-не идепкейлиг киржир бис.

Коммунистиг тургузуушкунга дерек кырынга киржирия болгаш шуут чогаадыкчы характерлиг айтырыглар бот-бодунда хоорук болбас ужурдуг деп дыка хөй оратордар ылангыя Виталий Озеров (Москва) демдеглээн. Шинчилгаш бистиң хүннеривистиң инитилел-литературулуг амыдыралывың бир илерээшкини болза чогаалчыларның нефть тывыкчыларынче, ыяш белеткелчилеринче, шахтёрларже болгаш тудугжуларже доктаамал чоруп, оларның амыдыралын улам ханызы-биле өөренип турары, ажылчынарның, кедээ ишчилериң мурнуига чогаадыкчы отчёттарын кыпып турары болур.

Чогаадыкчы ажылдакчыларның будүрүлге коллективтериниле кады ажылдажылгазын бүгү хемчеглер-биле быжыглаар дугайында партияның кыйгырыы хөй-хөй республикаларның, крайларның, областарның чогаалчыларының изиг деткимчезин алган. Ленинградтың чогаалчылары биле Иеваның машина тудуушкун заводунуң чогаадыкчы кады ажылдажылгазының дугайында керээ ам каш чыдар дургузунда боттанып турар деп, Георгий Холопов (Ленинград) дыннатхан. Областың бир районунуң хову-шөлдериниң ажыл-ишчилери-биле доктаамал харылзаа түттүнүп турар. «Апатит» комбинат болгаш «Апатит тудуу» трест боттарының эвлүүзүмде Ленинградтың чогаалчыларынга чыл бүрүде тыныс дөрт шаңналды тургузуп, оларның чогаадыкчы ажылынга деткимчени көргүзүп турар.

Совет чогаалчы — чаа амыдыралдың идепкейлиг тургузукчузу кээрээн пленумга демдеглээн. Улустуң мурнунга оон харылсалгалы, аңаа кижилериң идегели оңза чүүл. Оон арын-күүрү чогаадыкчы ажылындан чарылбас. Дөртен чылдарның дургузунда чогаадыкчы эвилелдиң хөй-хөй кежигүннери чүүл ада-чурттуң болгаш делегей литературазының алдын фондузунга кирген чогаалдарны тургускан эвес, харын боттарының бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы-биле гуманизиг идеалларны бадыткаарынга идигни берип келген.

Чогаалчыларның, шүлүкчүлериниң, драматургтарның, публицистериниң чогаадыкчы ажылының белиң утка-кемнары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тодаргай илерээн. Патриотизминиң, Төрүл чурткa шынчы болурунуң темаларыдамга чедир чогаалчыларның ажылында эң кол угланыышкынарның бирээни боон артып турар дээрзин саналбергенивер, оларның араазында Совет Армиянын болгаш Шеңги-Далай Фолдуның Кол политиктиг эргелелиниң начальнигиниң орлакчызы генерал-полковник Г. В. Средин чугаалаан. Ам, бистиң чуртувус, бүгү делегилгелиг кижи төрелгетеи фашизмни ашкан улуг тиилелгенин 30 чылын демдеглээринге белеткеиил турар үеде, совет кижилериң маадырлыг чорунуң темазы оңза ужур-дузалыг дээрзин Константин Симонов, Сергей Смирнов (Москва) болгаш өскелер-даа чугаалаан. Улустуң маадырлыг чорууның дугайында номнар амыктарны кижизидериниге аажок улуг рольдуг.

Чечен сөстүң мастерлериниң чогаадыкчы эвилелиниң тургустуунуң турганы хүннерни сактып, оон дөртен чылдар иштинде үре-түңнелдиг оруун үнелевишаан, ораторлар бистиң литературавыстың дыртагы хүнүнүң дугайын сонуургал-биле чугаалап, аныктар дугайын Кезээде үнээс деп Горькийниң чагыыл совет чогаалчылар адын-биле деткээнии земдеглеп турган. Аныяк салгалды белеткевишаан, чогаалчылар эвилели бүгү-шивел хурааларын, түскай семинарларын, эгелеп чоруур чогаалчыларның анчыларын чугаалажырын организастап келген. Пленумга саналбергеи. Горький аттыг литература институдунуң студентизи Галина Семенова доктаамал сагыш човаашкыны болгаш чогаадыкчы дүзелалчызы дээш улуг эштеринге өөрүп четтиргенин илереткен.

Бистиң инитилеливистиң амыдыралының мөзүг-шынары болур дээртагы хүнүе чүткүл совет литературага база төрелдешкек. Шинчилгаш чогаалчылар бичии хамаатыларга чогаалдар бижиирин боттарының оңза харылсалгалыг соруглазы кылдыр көрүп турар. Уруглarга чогаалдарны улуг кижилерге чогаалдар мышаш кылдыр, харын оон-даа эки кылдыр бижиир херек деп, Горький сагындырып чораан.

Эки ном—амыдыралдың өөредилге ному болур деп, Владислав Крапивин (Свердловск) чугаалаан. Шилиг номнар бистиң уруглarга оңза чугула чүге дээрге чаш назын— кижиниң бүгү амыдыралының үндезини болгай. Шинчилгаш улуг амыдыралче кирип турар кижилер дээш боттарывыстың харылсалгалывысты үргүлүг бодап чоруур хүлээлгелиг бис. Өзүп орар салгакчыларның мөзүшынар дадыгыышкынны бистиң кайгамчыктыг чуртталгавыс дугаймында эки, тодаргай чогаалдар чокка боттанмас.

Амгы үениң инитилелиниге литератураның идепкейлит чаартыкчы ролювүн, улустуң амыдыралы-биле оон сырый харылзаазының дугайын, бистиң үевиске төлептиг чогаалдарны тургузарынче чүткүлдүн дугайын ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черииң бирги секретары Лев Кулиджанов, Роберт Рождественский (Москва), Ян Кросс (Эстония), Гариф Ахунов (Казань), Рачия Ованесян (Армения) болгаш өскелер-даа чугаалаан.

Улуг Октябрьдан төрүттүнген социалистиг реализминиң литературазы улустуң аймыдыралындан күштүг тып, хогжүп турар дээрзин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Горький аттыг делегей литературазының институдунуң директору Б. Л. Сучков медеглээн. Бистиң чогаалчылармывыстың делегейниң чеиен чогаал дүржулгазынга улуг салыышкынын көөр аазе, чоокта чаа үнген «Хөй националдыг совет литератураның төөгүзү» деп елдың томнарны адаарга-ла четтир. Ол аймылын тыптып келгеин боду безин совет улустарының литературазының культуразының чарылбас харылзаалыышкының дугайын хереглелер, турар. Ол номнар болза националдыг өөредилгелиниң шагда ирээн идепкейлештерин бистиң чуртувусче киирериң кордап турар дээрзи-бүрү «совет-шинчилел төптеринде» онгуланган бүржуаз национализтерге улуг харыы болур.

Делегей ураа чүүлүнге социалистиг реализминиң салыышкынын критикага долдур коргузери, бистиң хүннеривистиң демократтыг литературазынга оон ужур-дузалыг ажыдары чугула дээрзин оратор демдеглээн.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң делегейге ат-алдары чыл бүрүде өзүп турар, Тайбың дээш шылгаттынган демичелчилер болур совет чогаалчылар делегейниң бүгү хиптеринде өнүүтерлиг. Планетада болуушкуларга совет чогаалчыларның хамаарылгалыының дугайын, чер кырынга тейбиниң хамгалаарынын, улустарының аку-дүмзә эң-сеткил каттыштырылгазын бижыларының дерзинге оларның киирип турар «ышышкынының дугайын пленумга санаал бергеннер чугаалап турган.

Чылиде иерит хунтазының араатакчы үүлгелиглериге удурланыышкынның чалгыы бүгү чер бөмбүрээзинге калбарып, совет чогаалчыларның киленнг үнвери база күүдүүгүде дыннаалып турар. Пленумга ол дугайын, чижээ, Арвид Григулис (Латвия) чугаалаан. Чылганнар пленумун ажычылыш — биллингир чилиң чогаадчы, Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Политкомиссиязының кежигүнү Володя Тейтельбойминг адын часкыышкыларыы-биле уткаан.

Биллингир етпеет чогаалчы, көскү хөй-иитти ажылдакчы. Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчыларының ассоциациязының чингине секретары Юсеф эс-Сибаи, моол чогаалчылар эвилелиниң даргазы Лодоитийн Тудэв, литература критиктериниң делегей ассоциациязының президентизи Ив Гондон олар пленумуун киржикчилеривиле изиг байыр чедиргеп.

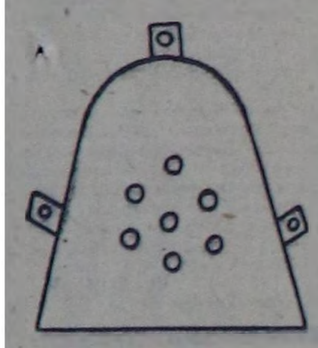
Пленумуун адресиниге бистиң чурттуң хөй-иитти организацияларындан болгаш чогаадыкчы эвилелдериндеп, сураглыг даштыкы чогаалчыларның, хөй-хөй күүрүлеринең культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларындан байыр чедиргеп хөй саннаар, телеграммалар келгилеп.

Совет чогаалчыларның бирги Бүгү-эвилел съездизиниң 40 чылыгга турескаакчан ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң пленумуун киржикчилери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге байырлыг чагаавы үдээн загаан. Партияның планнарын болгаш айтыышкыларын боттандырары дээш, коммунизмниң идеалдарының тиилелгези дээш совет литературазының чедишкиниерин сонсаал чокка көөредирин олар чурттуң бүгү чогаалчылар организациязының өмүүзүнден СЭКП-ниң лениичи Төп Комитединге бүзүреткеп.

(СЭТА).

Специалистиң сумези

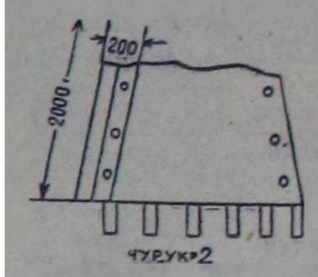
КОМБАЙННЫҢ ХӨПЭЭННЕКЧИЗИН БОК ТӨГҮЛБЕС БОЛДУРАРЫ

ЧУРУК 1

Тарааларны комбайн-биле аңаал ап турда, саванның эңне хоолулуг кезээ—хоюг богу черге төктүп калыр. Комбайнның саван дозар черин хоюг бок төгүлбес кылдыр кылбаан болур. Шинчилгаш хоюг бок хөпээннекчиниң шаарат үттеринден, салгын кирер сонгажыктан, ййлериндеп болгаш дувүнде ойбактардан, сонгу халыптың шиңгижинден, дувүнде салаларның аразындан төктүп калыр. Хоюг бокту төктүрүп болдурбас төлээде, хөпээннекчиниң бүгү-ле үттерин дуглап сыскыыр херек. Ону шинчаар кылза чогуур.

Хөпээннекчиниң хажыыларында салгын кирер сонгажыктарны кылыны 1,2 мм демирден белеткээн калбак халып-биле дуглаар. Үк халыпты ййинге зориилдер-биле быжыглаар үш түтүгүлүг кылдыр кезип алыр. Вентилятор-

ЧУРУК 2

нун хөрүктээн салгыны демги халыптың бодунда 8 мм хемчээлдиг чеди үттен үнер. (Ону 1-ги чуруитан көр).

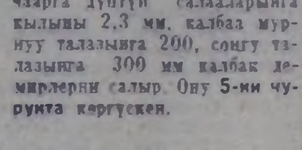
Хөпээннекчиниң дувүнде болгаш ййлериниде хөс черлерни узуну 2000 болгаш калбак 200 мм транспортёр тыр-

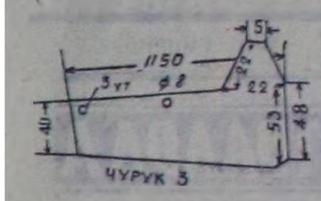
ЧУРУК 4

Ону 4-ну чурукта көргүзээн Калбак ышкыы узуну хөпээннекчиниң ыяш шиңгижинин халывының калбаа-биле деннеп кезип алыр.

Сонгу халыптың шиңгижинге тараа арыглаар ОВП-20 азы ОС-4,5 деп машиналарның сорттаар ййи шиңгижин суп алыр. Хөпээннекчиниң дувү биле бок тырлыр деспинин аразында ойбактан хоюг бок төгүлбес кылдыр деспинин сонгу кезээнге резин тыртыг салып алыр. Ону быжыглаарга 8 мм хемчээлдиг чеди үттен өрүмнептер. Шинчарга дүүтүп салаларыңа кылыны 2,3 мм, калбаа мурнуу талазынга 200, сонгу талазынга 300 мм калбак демирлерни салыр. Ону 5-ни чурукта көргүзээн.

ЧУРУК 5

ЧУРУК 3

Комбайнны шак шинчаар бок төгүлбее кылдыр кылырының чарыгдалы 30 рубль хире болур.

И. ОЛДЫРЕВ,
инженер.

Киноочерк

ХАБАРОВСК. (СЭТА). Кинохрониканың Ыраккы Чөөн чүкте студиязы Байкал-Амур магистралының эң ыдыкы тудугжуларының дугайында киноочеркти экранче үндүрген. Олар Амурну кежир көөрүгүнүң тудуун чорудуп турар. Режиссёр Альфред Пушмин баштаан ол фильмниң авторлары чартык чыл дургузунда ук тудугга каш хатап чораан болгаш БАМ-ның тудугжуларының ажыл-херектерин үргүзүп тыртырып келген.

Дөртен чыл бурунгаар Амурнуң эриинге кээп, Комсомольскинниң тудуп эгелээн кижилериниң дугайында кино кадрлар-биле ук фильм эгелээр. Кинообъектив соолгу хүннериниң болуушкуннарын Амурну кежилдир паром-биле кежигин, дош кыры-биле кышкы кежигин база көргүскеп. Бо фильм Байкал—Амур магистралының чыл демдеглелин чугаалап турар баштайгы фильм болур.

● үшкү арын. ● 1974 ч. сентябрь 6

ДЕЛЕГЕЙ БӨ ХҮННЕРДЕ

ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА ДҮҮШТҮР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы болур деп турар. Аңаа «Делегейниң айыыл чок чорууп быжыглаар дугайында декларацияны боттандырарыг» деп айтырыгны чугаалажыр деп турарынга холбаштыр ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээ чери КНО-ның чиргиве секретарынга дыңнадыг бижиин чорудуп берген. Ында айытканы болза: Совет Эвилели СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Тайбың программазын боттандырарынче углаиган, энис-соруглалыг идепкейлиг ажылды делстейде чорудуп турар. Социалистиг чурттарның болгаш тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказыг бүгү күүрүлериниң шудургу күжениишкиниериниң түңнелинде делегей харылзааларының практиказынга аңгыаңгы социал тургузуглуг күүрүлериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциви улам калбаа-биле бадыткаттынып турар. Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынче угланыышкын инитизи-биле делегей байдалының хогжүлдезиниң кол утка-шынары боон турар.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралга улуг ажылды кылган, киржикчи күүрүлериниң дээди удуртукчуларының ат салганы-биле бадыткаттынган турар, чогуур шинтирлерни үндүрери-биле ук чөвүлел хуралдың доостурунга таарымчалыг бүгү аргалар бар деп, дыңнадыг бижикте демдеглээн.

Дээди деңнелдиг үшкү совет-америк ужуражыышкынының түңнелдери дүшкүүрлүг байдалдың чавырлыышкынын быжыглаарының база бир херечизи болган. ССРЭ биле АКШ-тың аразынга сегиржин алышкын болу бээр дайын ондаан элээжетвеш, оон соонда бүрүн чайлаар деп шинтирлиниң ийи тала бадыткаан.

Ядролуг чепсекке, аңаа бүдүштүг чепсегленишкин аймаага-даа хамаарышкан, чепсегленишкинниң дүжүреримин хөй-хөй айтырыгларын чугаалажыр дээш чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязынга киржиниге Совет Эвилели шагда-ла белен деп, дыңнадыгда демдеглээн. Чепсегленишкинниң кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле кезиг-чамдыктап алыр хемчеглерни боттандырарын ССРЭ оон-биле чергелештир чугула деп санаа турар. «Делегейниң айыыл чок чорууп, кижилериниң чаагай байдалын болгаш кадыын хандырарының эргe-ажыктарынга таарышпас дайынзырак соруглa-биле агаар-бойдуска салдар чедирерин хорууп дугайында» чаа совет санаал мооң үстүнде айытканы соруглага дүзүп турар.

Делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырылдырарын калбартырының чедишкиниерин демдеглеп тура, дайынзырак болгаш дерзин күштер чепсээн аң-даа салбаан деп чүвеин барыңдаалавайн барып болбас. Мурнуу-Чөөн Азияга политиктиг таарыштырылга кылырын туюлунга чедирер. Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш чөптүг тайбыңның догуннаарын хандырар үмүрлүг. Киприниң хамааржылга чок, бүрүн эргелиг болгаш бүдүн күүрүне кылдыр догуннаарын эң ыыска хууссадда катап тургузары, бодунуң салыы-чолун Киприниң улузунуң боду шинтирлеп болур аргалыг турарын хандырары черле эргежок чугула.

Совет Эвилели тайбыңны, айыыл чок чорукту болгаш делегейниң дем каттыштырып ажылдаарын детки-ринин чугула чепсээ кылдыр КНО-ну үнелеп турар, шинчилгаш оон Уставын шыңгыы сагыырынга үндезилеттингеш, оон алыр хемчеглериниң дээштинин бедидер дээш күженишкинниг ажылдаарын удамчылаар күзелдиг деп, дыңнадыгда чугаалаан. Делегей байдалы эжижип турар болганда, КНО делегей байдалының хогжүлдезинге салдар чедирип болур чаа-чаа аргаларлыг апарган деп, дыңнадыгда демдеглээн.

ЧАЛАЛГА ЁЗУГААР

ЛИССАБОН. (СЭТА). Кубага баар дээш Португалиянның болуук аныяктары үнүпкен. Португал оолдар, кыстар Барыын Европаның 15 чурттуңуң аныяктар делегацияларының төлээлекчилериниден тургустунган «Хосе' Марти» бригаданың ажылынга киржир. Ол аныяктар Кубага 13 хүн дургузунда көдээ ажыл-агыныга, хамаатты тудугга ажылдаар, оон соонда ортулукка аян-чорук кылыр.

Ол аян-чорукту «Португалия—Куба» найырал инитилели организастаан. Ук каттыжышкын Кубаның аныяк ажылчыларын болгаш студентилерин Португалияга хелириинче удаваа чалдар деп турар. Каттыжышкын ам Португалия биле Кубаның аныяктар делегациязын ийи чурттуң амыдыралы-биле таныштырар дээш, делегациялар солчурун күштелирер соруглага салып турар.

БАЗА-ЛА ФРАНКО

ЛИССАБОН. (СЭТА). Генерал Франко испан күрүнеиниң баштыңы болурун катап хүлээнип алган деп, Мадридте албан хуузунда чарлап дыңнаткан.

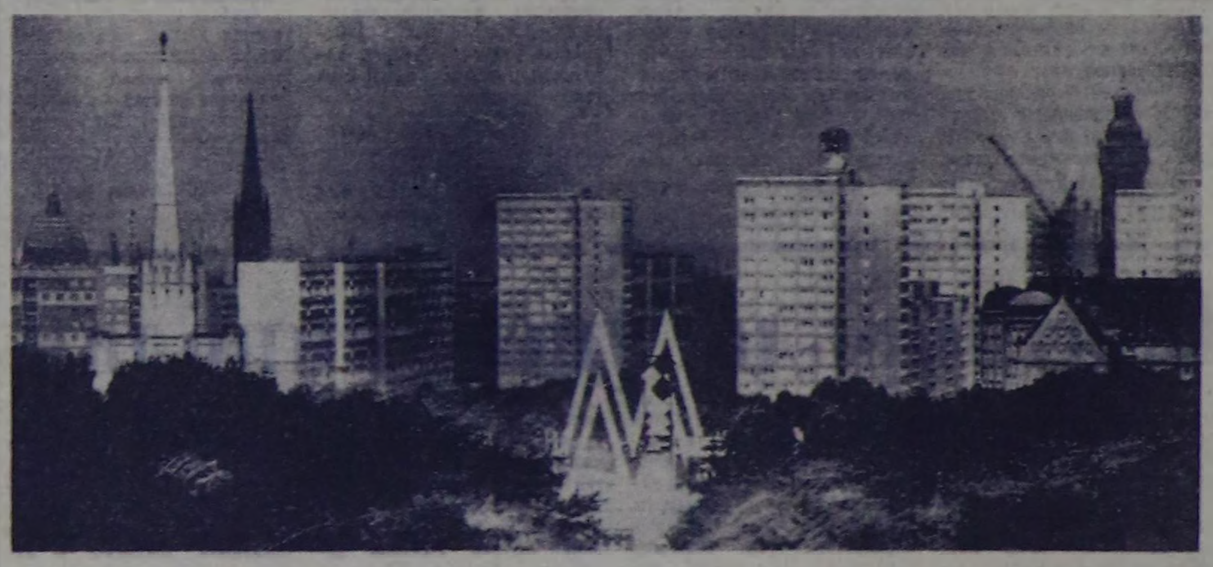
Франко таар аарый бергеи, күрүне баштыңы болурунуң хүлээлгезин албан хуузунда оон салгакчызы, изыгуурган Дон Хуан Карлосха бүдүн чартык ай мурнунга тур хүлээдип бериp каан. Ындыг болзум кылганының уламынан Испаниянның политиктиг амыдыралынга өскерлиишкиниер болган турун болур апарган деп, ыинчап Испаниянның күрүне пропагандазы чугаазылап турарын бижээн. Шинчилгеже ол изыгуур салгакчызы бүдүн чартык ай дургузунда кандыг-даа хемчег албаан, шинчилгаш Франкога чооктидегеттер херек кырынга эрге-чагырганы ыяк холгаарлап келген.

Мадридтен дыңнадыг турарын ёзуулер алырга, күрүне баштыңының хүлээлгезин генерал Франконуң күүседип эгелей бергенин либералдыг болуктер дыңнаваш, аажок чогенген.

ИЙИ БАЙЫРЛАЛГА КАПСЫРЛАШТЫР

ЛЕЙПЦИГ. СЭТА-ның корреспондентизи **А. Григорьевтиң** дамчытканы болза: Лейпцигиниң күскү ярмарказында Совет Эвилелиниң делегеази делгирже кирер эжиктен-не агелей берген. Ижевск «Москвичизинин», Волга «Ладазының» («Жигули»), Львов автобузуунуң болгаш өске-даа машиналарның чаа-чаа хевирлери совет автомобиль үлеттирүүнүң хогжүлдезин болгаш социалистиг интеграцияның херек кырында боттанып турарын хары угда коргуун турар: ЭДЧ-нин хөй-хөй чурттары ол машиналарга түүлбүрүү белиирлерни болгаш кезектерии будурүп берип турар.

Совет делегеле 8800 дорбелчин метр шөлде тургустунган. Ук делгеле ЭДЧ-нин 25 чыл ооң тайылбырлап коргузер көл утка-шынарлыг болгаш шимделлиг эртип турар. База бир алдарлыг байырлал хүнү—герман социалистиг күрүнеиниң 25 чыл ооң ССРЭ-нин делегеазинде база шүчалдыр чайынналдыр тайылбырлап коргускеи. ССРЭ-нин даштыкы садыының 22 каттыжышкынының делгээн алды-

ГДР. Лейпциг бодунуң туруп келгенинден бээр улуг болуушкунну демдеглээн. Сентябрь 1-де аңаа делегейниң чаңчыл болган күскү ярмарказы ашыттынган (бо чурукта ооң демдээн—ийи дамбыр «М» деп үжүктү керуп тур силер). Аңаа делегейниң 50 чурттары киржип турар.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

ЧАЖЫРЫП ШЫДАВАС

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Хан тогүүшкүнүүг эргилде соонда эрге-чагырганы алган чили шериг хунтазы чуртта байдал дугайында шыны делегейниң хөй-иитизиндең чажырып турар. Чилиде даштыкы журналистер парлалганың буржуаз органнарының төлөлекчилери болуп турзадаа, хунта оларның дамчыдып турар медээлериниге эң шынгы хыналданы тургускан боон турар. Шинчаарга социалистиг чуртгарының парлалганың төлөлекчилери эргилде соонда бирги неделяда-да Чилиден үнүп чорукан.

Чили дугайында элээн каш репортаждар биживири-биле Сантьягога чеде берген америк «Вашингтон пост» солунның корреспондентизи Джозеф Новицкийни тудуп бажынаан дугайында медээ база дыннаалып келген. Аңаа «Барымдаалларны хажыыны турган» деп чанчыл апарган бурудадыышкынны өнаап турар.

Чили хунта эргилде соонда чуртган он ажыг барынын чүк корреспондентилерин үндүрген. Ол корреспондентилер Улуску чангыс эң талалакчыларын истеп-сүрүп турарын шынны-биле бижээн кижилер болуп турар.

Пентагоннуң айыылдыг планнары

ДЕЛИ. (СЭТА). Пентагоннуң Индий океанда Диего-Гарсия ортулукка АКШ-тың улуг шериг базазыны тургузар деп планнап турарынга Индиявың хөй-иитизи улуу-биле сагышсырап турар. Делиниң солуунарынга парлал үндүрген дыңнадыгларда билдинип турарын өзүулар алырга, Мальдив ортулуктарның мурнуу талазында ол бичии ортулукка АКШ-тың доктаамал ажылдаар шериг-далай болгаш шериг-агаар базаларын тударының белеткел ажылдары түлүк калбарып турар. АКШ-тың шериг-далай күштериниң ырак ужар бомбалаачы хайгаарал самолёттары ол базазага конуп, орп ужуп үүнүп турар апаргаи деп, «Таймс оф Индиа» солун бижээн.

Информация черлеринден билдингеинин барымаа болдургаш, солуунуң көргүскеи барымдаалларының алгаш көөрге, 300 хире тускай эртеминг американнар болгаш англи шерег ажылдакчылары чер бөмбүрээзинің стратегия талазы-биле чугула девискээри Диего-Гарсияда шериг шивээзинге ажылдап берип турар.

Индий океан девискээриниң оңон күүрүлери Диего-Гарсия ортулукка америк шериг базазының тургузарыкка шинтирлиг удурланыышкының медеглээн, ол девискээрии «тайбың зоназы» болдурарын көрген. Индий океанга империалистиг шериг холгаарлаашкының күштелдиреринге удурланың үнген деп, аңаа холбаштыр чурттуң демократтыг хөй-иитизиниң сагыш-сеткилин илерегейлээн, «Пэтриот» солун айытхан.

Хоойлу төлевилелинге ат салган

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хүн күүүн болган Черкин тылыг күүүн чонуң хереглелдеринге ажыглаар талазы-биле шинчилелдерге ажыглаар кылдыр ажыа-хөреиги үндүрүп бээр дугайында хоойлу төлевилелинге АКШ-тың президентизи Дж. Форд ат салган. Чурттагга тудуунуң, хоорай хогжүлдезининг министерствозунга, аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле таныжал эргелелге ат ажылдарыны чорударынга бо чылын 5 миллион долларны ук хоойлу төлевилелинге дүүштүр үндүрүп бээр. Келир дөрт чылдың дургузунда ол сорулгаларга база 50 миллион долларны үндүрүп бээр.

Каттыжкан Штаттарда энергетика курлавырының чедишпейн турарының улам-мындан ол хоойлу төлевилелинг хүлээп алыр үүрлүг апарган.

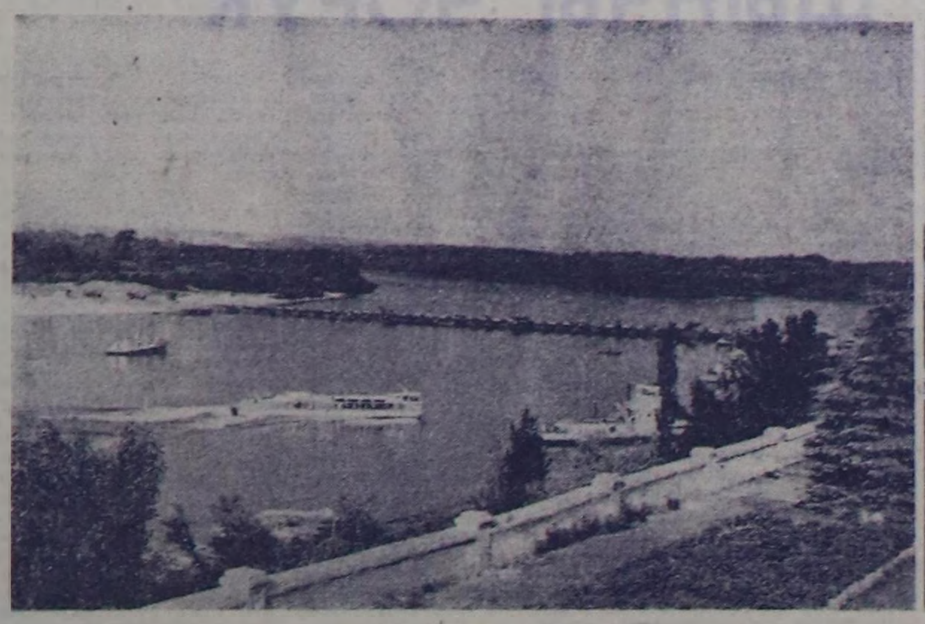
Кеди чок перспективалар

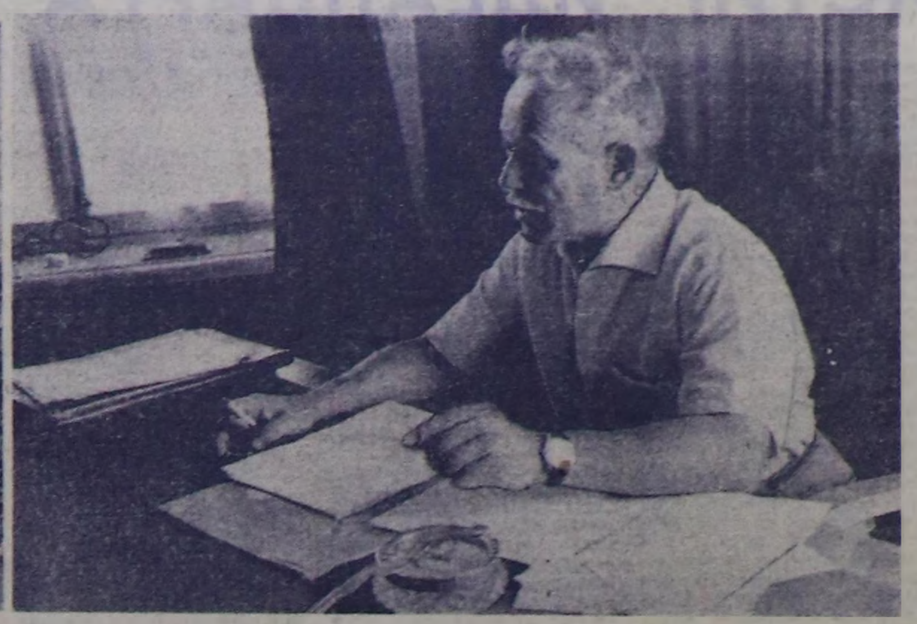
ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чурттуң орта-барымаа штаттарынга улуг кандаашкын болганының түңнелиниде бо чылгы дүжүт багай болган. Бо чылын эрткен чылдан 6 хуу чээнң күүүтү, оон иштинде кол культура—кукурузаны 15 хуу чээнти ажаап алыры ам билдине берген.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң медеглелии ёзуулаар алырга. Каттыжкан Штаттарга мал чеми культураларны эрткен чылдаазындан 28 миллион тонна чээнти ажаап алыры билдингеп. Оон түңнелиниде америк фермерлер ыйыстыг болза мээлең болгаш күштелиниң баш-саимы чээнчедир үндүрга таварыжып турар.

Бир эвес АКШ-ка 1973 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларының өртээ 14,5 хуу аартаан болза, 1974 чылга 17 хуу чедир аартаар хире апарган.

Америк экономистериниң саиын турарын ёзуулаар алырга, АКШ-ка ажыл-чем бараанкарының өртээниң аартаашкыны делегейниң ийиги дайынының соонда эң берге, эң аар болуп турар.

„ООЖУМ ДОН" НАЙЫСЫЛАЛЫ

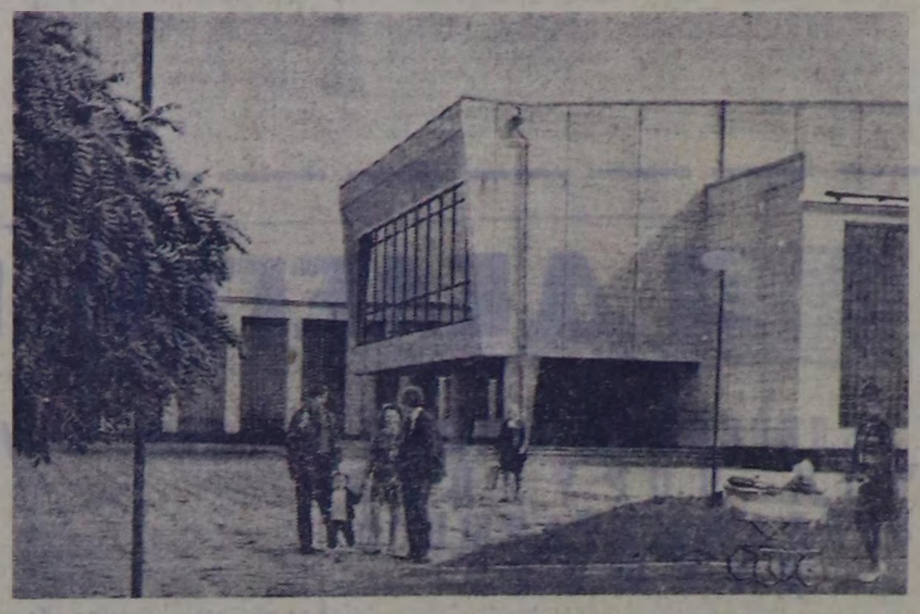
«... Вешенская — дыргын сүстүп чыдар сарыг элезининг. Хөгленчиг шинчи чок, килчең, ыяш-сесерлии-даа чок сууржугаш. Үр үеде туруп келгенинге буурул апарган, эрги хүрээ турар шөлдүг. Дон унунун аайы-биле дургаар баткан алды кудумчулуг...» М. А. Шолохов «Оожум Дон» деп романынга Вешенскаяны ынчалдыр бижээн.

Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда Вешенская—Ростов областың төвү—чаартынгаш, аныяксый-ла берген. Суурга чон чурттаар чаа-чаа бажыңнарлыг, ногаан үңүштер аразында турар кварталдар тыптып келген. Универмаг, гостиница, эмнелге чери биле поликлиника, ортумак школа. Советтер бажыңы. Культура ордузу, харылзаа белдири болгаш хөй-ниитиниң өске-даа албан черлери турар бажыңнарны тудуп тургускан. Суур чонунун амыдырал-чуртталгазынга радио, электри, суг дамчыдылгазы, кино биле телевиденне ыяк ижигип кирген. Суурнуң дал ортузунга парк тарып олурткаш, В. И. Ленинге тураскаал тургускан.

Ол черге төрүттүнген болгаш өскен М. А. Шолохов бодунуң чогаалчы, хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазын уламчылап, ам база Вешенскаяда чурттап турар.

ЧУРУКТАРДА: солагай талада—Вешенскаяда эрик кавызының булунчугажы. Донну кежилдир салган понтон көвүрүг; оң талада—М. А. ШОЛОХОВ ажылдаар кабинединде; адаанда—Вешенская суурда чаа Культура ордузу.

В. ТУРБИННИН фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Кижи болгаш бойдус

КАРА-КУШТАРНЫҢ ЭЭП КЕЛГЕНИ

Ындыг харын. Миллион ажыг чурттакчылыг хоорай чоогунга кара-куштар ээп келгенинге бүзүрээр силер бе, өөнүктер? Биолог-охотовед, Волга-Кама деп аннаар камгаладыг черинин директору Андрей Петрович Мариновичиннин үстүнде кайгаашкыны кымныдаа кайгатпазы илдең боор. Ол дээрге, кара-куштарга тергиин ынак, оларга бердингеп, олар кажан «кудаа кыла бээрге, ону тергиин эки билип, оларга эки түвени күзеп чоруур кижи болгай. Кара-куштар кудуруктарын чазылкаш, чараш мооннарын шойуддур - тыртпаш, дыт будуунун кыры-биле, азы чадып каан хевис кыры ыяшкаш, көк кыры-биле сылаштажып, «куда» оюнун ойнай бээрге. Андрей Петрович апгадай бээр. Чаражын, эки-эки, амыдырал ол-ла болгай деп, ол бодай бээр.

Ийе, ук шаанда бо черге кара-куштар элбек турган, а ооң арай сооцда транзистор, приемниктерлиг, магнитофоннарлыг кижилер арыгга кээп, ыыт-шимээн үндүрүп турарга, кара-куштар өскээр чоруй барган.

Ол черниң аң-кужун камгаладар талазы-биле күрүне хемчег ап, аңаа аң-мен камгалаар черни тургускан соонда, Казань адаанда хадыңнарга, алаактарга, хадылыг черлерге кара-куштар катап кээп эгелээн. Ам чүү боор, кижилер ан-менге, куштарга шаптыктавас апарган.

Камгаладыг ол черден моогу чыгбас, чечектерин чулбас, сигенни кеспес. Радиоприемниктиг болгаш магнитофоннуг кижилерни ынаар киирбес. Оон чүгле куштар ырызын дыңнаар силер. Кара-куштар безин аңаа таарынганы илдең ышкажыл.

М. КУКЛИН,
(СЭТА-ның корр.).
КАЗАНЬ.

Мергелдейге чагаалар

ШООЧАЛЫГ ТУРБУШААН

Улуг-Хемде УТК» 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында эрги чунар-бажың бар. Ону эрткен кыжын септээш, элээн каш айларда ажылдадып, ажыглаан болгай бис. Чазып ону катап шоочалап каан. Ужуру чүл дээш, тодаралып келириниске, ыяа чедир сеткээр, немей кылыр ажылдар хөй болду.

Ынчангаш чай дургузунда чунар-бажың чок чайлаан бис. Арыскан суурнуң чурттакчылары чунар чер чок канчаарыл деп айтырыгны салбыруын удуртукчузунга база катап тургускан. Районнуң сан-эпидстанциязының амчилери ону ажыдарын чаңчаарелээнин биске дыңнаткан. Чеже шыяжыр боор, совхозтуң директизязынга айтырыгны тургускан бис. Оон база чүү-ла үнмээн. Совхоз төвүнден бичии хемчеэдиг чунар-бажыңны сөөртүп бээрин директор ааскаан. А оон күүселдезип мынчага чедир чок.

Сагыш хандыр чунуптар иниг суглуг чунар-бажың чокта берге-ле-дир. Чайгы хүнгерия-ла хамык ажылчынар, механизаторлар, башкылар, өөреникчилер чунар чер чок чурттап эртивис-ле харың. Че, ол-даа канчаар. Ам соок кыш келир болгай. Школаның хамык өөреникчилерин кайа барып чүүдүрер бис? Суурнуң бүтүн чурттакчылары боттарывыс канчаар бис? Интернаттың өөреникчилерин Арыг-Узуу ажы Шагаан-Арыг чедирип чүүдүрер бис бе? Чунар чер болур он деп каап, даргаларывыс ааскаан турда, кыш байтык баа бир чыл эртерипе ол-дур. Канчаарыл экил, Мерген Мергенович?

С. САРЫГ,
А. ДЕМИР-ООЛ.

ЧААГАЙЖЫТСА ЧҮЛ?

Мерген Мергенович, Монгун-Тайга районнуң төвүнге чораан силер бе? Оон төвү Мугур-Аксыга баар болзунаал, ол суурда чаагайжыдыпта чогун эскерип каар силер. Хөю-хөюү кудумчуларлыг чараш-ла суур болдур ийин бе! Ынчалза-даа бажыңнар чаңында тарып остүрген чадавидаа, улуг-даа ыяштыг кижи тыппас.

Ам бо суурнуң кудумчуларында райпун төвүнүн болгаш «Малчын» колхозтуң чаа-чаа тудуглары элээн немешкилээн. Ол-даа, эрги-даа бажыңнарының чаңында херимнер, штакетниктерни база кызбаан. Чамдык бажыңнар чоогунда күзүрүм, довурактар оваланы берген чыткылаар. Мугур-Аксының кудумчуларынга ыяштарны хөйү-биле тарып, ногаанчыдып, чаагайжыдыптар болза, Каргы хемни аян киирген бо суур үзүм-ка онзагай чараш апаар даарыңге бүзүрээр бис.

Маңаа ыяштарны тарып олурткаш, докгаамал суггараарын организастаар ужурлуг. Кварталдар, агитквартираллар аразынга чаагайжыдылга, ногаанчыдылга ажылдарының талазы-биле чарыштыг калбартып, ону түңнеп турза, чүге ыяк үнмес деп?! Моңу кадыг совет, хөй-ниити организациялары холга алза чүл, Мерген Мергенович?

Д. ДАСТАН.

Чүге үрелип турарыл?

Кызыл хоорайлың кудумчуларында автобустар докгаар черлерге болгаш парква, чон дыштанып олурарда таарымчалыг хөй олуттуг, чөлегиниишпиг сандайларны арбыдады белеткээш, салып турар апаргаңы демдеглевишиг.

Ынчалза-даа ол сандайларның хөй кезии үрелип, чидип турар. Гастелло аттыг паркның сандайларын дүне ынай-бээр сөөртүп, аңдара октагылап турарындан элээн хөйү үрелген. Сандайларны чидиг тонгуракбиле оюп, багай сөстер бижип каан болгулаар. Паркның ковурүг аскында сандайларның тамдыызы шуут читкилээн. Чамдыктарын 26-гы кварталдың чурттакчылары бажыңнар чанында эккеп салгылап алгылаан Артканнары бузукбузук. Оюн Курседи кудумчузунда № 10 школа чанында автобус докгаар черде бир сандайны буза шапкаш, ыяштарын аппаргап, чүге ушгарының шөй демирлери арткылаан. Күрүненин хөй акша-хөреңгизин үндүрүп турган кыдырып каап эдиледдерни кара өш-буле үрегден турар кижилерни тыпкаш, торгаал оңаар үе келген боор, Мерген Мергенович!

В. САГААН-ООЛ.

Сентябрьда үнер кинолар

Шериг академиязының чаа дыңнакчызынып намдарын көргеш-ле, оон арес-дидимин, совет арге-чагырга, чоннуң хосталгазы дээш демисеежин чорааның билип аптар бис: партияга 1901 чылда кирген, 6 катап кара-бажыңнатпыган, 3 катап дезип үнген, 4 катап азып өлүрер кылдыр шинтиргеп. Ол дээрге «Боду билдингир». «Оның даалга» деп киноларның мазыры Камонун (чогум ады Семен Аршакович Тер-Петросян) намдары-дыр. Оон мазырлыг амыдырал-чуртталгазынга тураскаатказын үнүү фильм сентябрьда үнүп эгелээр.

Кайгамчыктыг революционер бичии чажыдан-на өөренириңге ынак, чүткүлдүг-даа болза өөренир үе тыппаан. А академияга кирип аарга бага бир айыылдыг ажылды апаа дагыр. Камонун «Болгу чылдарының, данттыкы чуртка совет күрүнеге удур белеткеп турган сулчээни чок кылганының дугайында «Камонун сөөлгү эрес-маадырлыг чоруу» деп кино төөгүп турар. Камонуи ролюн Гүрген Тонуиц ойнаан. Кинону «Арменфильм» студияга Г. Капралов биле С. Тумановтуи сценарийин өзугаар режиссёрдар С. Кеворков, Г. Мелик—Авакян олар, тургускан.

«Ужудуп биибезин ажырбас —өөредин каар бис, а ырлап биибес болзунза хоржок»— капитан Титаренко чаа улус хүлээп алырда ынча дээр турган. Дайынчы ужудуушкуннар дээрге, мөөнгедежишкиннер соонда ырының кайы хире ажыктың биилир болгаш ынча дээр турганы-ла ол боор. Оон эскадрильязың ынчангаш, «ыраажылар» дээр турган. А оон аңгыда олар боттарын «кыргыннар бис» дээр турган. Оларның эң улуунун харычаа-ла чээрбп аттса-даа, дайынчы мергежили, дуржулгазы шыырак турганы ол. «Сарыг дастарныз»—чаа келгеннерни хумагалап, ужудуушкуннарже оорту үндүрүп, дайзын-биле сегиржип адыышкынга ыяк белеткээр турганнар. Ынчангаш ужудукчуларга аггаар тулчуушкуннары чаңчыккаңы херек апарган. «Тулчуушкунче чүге «кыргыннар» кирип тур» деп А. Довженко» аттыг киностудияга РСФСР-ниң болгаш УССР-ниң алдарлыг артизи Леонид Быковтуң тургускан кинозу ол эскадрильяның дайынчы алдарынга тураскаатказын. Бо чылдың апрельде Бакуга болуп эрткен Бүгү-эвилелдиң VIII кинофестивалынга ол кино болгаш оон кол ролюнуң ойнакчызы Леонид Быков биргн чергенин шаналы-биле үнелеткеп.

Аркадий Гайдарның «Тимур болгаш оон командазы» деп тоожузун, орта үндезилээн кинону ким билбес боор. Шакла ындыг эрес-соруктуг чоруккa, чаагай ажыл-херектерге тураскаатказын «Витя, Маша болгаш далай чадаг шеринниң дугайында» деп кинокомедианы Одессаның киностудиязы үндүрген. Ханы наирал, хүлээлгезинге шынчы болурумун, бодунуң хөөнүн шиитиишиң херээнге чагыртырының дугайында кино сеткил-сагышка чоогу-биле төөгүп турар.

«Дүрген дузаны» дилеп «ОЗ»-че долгаар таварылгалар кижи бүрүзүнге туруп кээп болур. Амгы үеде «Дүрген дузаның» эчилери амы-тыннын эгидип, хенертен болган таварылгаларга элгеп кижилерни безин диргизип турарын «Чаагай ажыл-херектер» деп кинода көргүскен. Эчилерии чымыттыг ажыл-ижин көргүспүшаан, кижилериии боттоттарынга хамаарылгазын, өскелээ-сагыштың киленнеп, мунчула бээрин, омак-сергек, чалык апаарынга тургустунган байдалдарның салдарлыын кинода база көргүскен. В. Кунин биле С. Ласкининиң сценарийин өзугаар фильмни режиссер Аждар Ибрагимов «Мосфильм» студияга тургускан. Кол рольдарында Евгений Тараторкин, Антонина Шуранова, Екатерина Маркова, Анатолий Папанов олар ойнаан.

...Лабораторияга дуржулга үезинде частыышкын болу бээр. Орта турган ийи аныяк эртемден кайнызы-даа өлген болуур. Оларның эжи Юрышев аскус калган оглун азырап, ада-иезинии, өлгенин шыныбиле чугаалап бээрге, Андрей ада-иезинин дуржулгаларын уламчыларын шиитиирлеп, чаа химилиг элементтиин тывварынын айыылдыг дуржулгаларып кылып турар. Чаа ажыдышкынче орук кайы хире нарыныи, эртемденнерии мурииуиг чүк-чүктеп тургустунуп келгилээр бергелерии үе-үезиинии айы-биле шиитиирлээр аргаларының аскерлерии «Ажыгыышкын» деп кинода көргүскен. Киноиун кол рольдарын Донатас Банионис, Михаил Кононов, Виталий Соломин, Жанна Прохоренко, Ирина Печерникова олар ойнаан. Свердловск киностудиянын чаа кинозу совет эртемденнериин (революция соонда совет эртемии тургузарынга-даа, бо хүннерде оны улам бурунгзарладырынга-даа) ажыл-ижиигe тураскаатказап.

Украинаның кинематографчыларының «От» деп кинозунда баштайгы беш чылдарның алдарлыг кан эмидирикчиии, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фашистерге шажыладып өлүрткеп Макар Мазайның овур-хевирин тургускан. Кинону Мазайның ажылдап турган заводунга тыртырган. Оон кан эзилдирип турган сүгүзу безин бар. А оон дузалакчызы тораан, ам Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады И. Лут киноиун консультантызы болган.

«Кым ойнаарыл?» деп М. Горький аттыг студияның кинозу улуг спортка аныякдаа, улгады-даа берген спортчуларның улуг-хүүзүнүн дугайын чугаалап турар. Бодунуп командазының хаалгазын камгалап, удур келген халдакчының октаан шайбазын арттырбейн баары дээрге улуг күжениишкинии, аваангыр-мерген чорукту, сорукту негээр. Чаа хаалгачы Виктор Голиков баштайында командаиы аштырышкынга таварыштырып каар чазар. Спортчу демиселдин кодурлуушкуну-биле долган, кижиниц ыдамынга, кашпагайынга тураскаатказан фильм сонуургалды хаара тудары чугаажок.

«Элдепейиглер» деп киноиун маадырлары ыыпап-ла элдептиг улус. Олар «ужар арык» кылый алган дээрге кодурлуруп кызыдып, күүседип-даа ыыдааннар. Кинокомедияда, тоол-даа дилее ажырбас, болдушкуннар 19 веэтии агезинде Грузияда болуп турар. Улустуң аас чогаалынга, тоолчургу чугаларынга үнделзилеттингеп кино катка-хөглүг, тывынгыр тургускаиыбиле онзаланып турар. Киноиу Р. Габриадзеиии сценарийинге «Грузияфильм» студияга Э. Шенгелая тургускан.

Сентябрь айза корукчулер «Имиртинде орун» деп румын, «Мегелеве. эргимим» деп ГДР-ге тургускан чаа киноларбиле база танышар.

Л. КАБАКОВА.

Чаңгыс чаяаныг

ШӨЛДЕР ИШЧИЛЕРИНГЕ

Чадаанның Культура бажыңының «Хемчиктиң аялгалары» деп агитқультбригадазы тараажыларга, сигенчилерге, малчыннарга күзенчиг аалчы болу берген. Агитбригада концерт программазын докгаамал чаартып, мурнакчыларны алган, ырлап, ажыл-агыйларда четкестерии сөйгалап илередип турар.

«Хемчиктиң аялгалары» ыыжта наа «Тыва», совхозтуң Бора-Чыраага болгаш Шыырага концерт көргүскен. Райкүүсомнуң культура килдизиниң эргелекчизи Д. К. Идам-Сүрүң чыыланнарга беседаны кылып берген. Тыва хөгжүм херекселдеримге күүселделерии, кыстарының ээдеп, чараш танцыларын ким-даа сонуургаар.

Агитбригада-биле кады эмчи, сандыг, библиотека ажылдакчылары база чоруп турар.

Д. ШАКТАР.

СОЛУН АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР

Алдан-Маадырга көдээ клубтуң ажылы эки-ижээн. Клубка дыштанылганың төвү апарган. Дыштакыр хүнгер халас эртпес. Танцы, сюжнар, ужуражышкын кежээлери, концерттер, темалыг кежээлер докгаамал болуп турар. Ылаңгыя чоокку үеде эрткен интернационалчы кежээ солун болган. Татар, армак, кыргыс, тыва, орус ырлар чаңгыланып, танцылар диңмирээн. Күйбишевтен кежеэ студентилер ол кежээге идепкейлиг киришкен. Студентилерниң эстрада оркестри, национал хөгжүм херекселдериниң күүселделерии чон сонуургаан.

Бо клубка аныяктарның кудазын эрттирип турар. Культурлуг оюн-тоглаалыг, ыры, хөгжүмнүг кудалар маңаа бо чылын каш-даа удаа эрткен. Кудаиы корум-чурумнуг, культурлуг эрттирери эки чаңчыл апар чыдар.

Алдан-Маадыр клубунда тыва хөгжүм херекселдериниң бөлүүн клуб эргелекчизи Сооржак Кайгал-ооллуң удуртугалары-биле тургускан. Алды чадаганы, ийи ияларын, уш бызаанчыны ол болду чазап кылган. Национал хөгжүм болгуңүм эки күүселделерии чүгле Алдан-маадыржылар эвес, районнуң өске-даа коруктулери сонуургаан.

Алдан-Маадыр көдээ клубунуң бот-тывынгыр артистери «Аңчы Чыртай-ооп биле Сенгил чаңгының ужуражышкыны» деп шинии тургускаш, районнуң ажылчы чоннарынга көргүскен. Олар ам шинзин Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарга барып көргүзер.

Ш. ДОҢГАК.
Чөөн-Хемчик район.

АНЫЯК ХОККЕИСТЕР ТИЛЕЭН

Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң элээдиг ооладарының шилиндек командазы Москва чоогунда Воскресенск хоорайга Чехословакиянының ооладар командазы-биле ужуражкаш, 7:4 санга тиилээн.

Оң ийи команда сентябрь 6-да болгаш 7-де Череповец хоорайга ийи катап ужуражыр.

Чемпионнар

Спорттуң беш хевиринге маргыжлар талазы-биле дедегей маргылдазынга совет спортчулар Львов чурттуг Павел Ледиев, Москва чоогу чурттуг Владимир Шмелев, Киев чурттуг Борис Онищенко олар дедегей чемпионну атты чаваадып алган. Олар эрткен чылгы чедиишкинии катаптаан, алдын, мөңгүн, хүлер медальдарны алган.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 6-ДА
МОСКВАДАН

13.30—Данчыдылгалар программазы.
13.55—Өөнүт телекөргүзүг. А. С. Пушкин. «Улуг Петрнин аразы». РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Кутепов номчуур.
14.05—Н. А. Римский-Корсаков. Фортепиано биле оркестрге концерт.
14.20—Медээлер.
14.30—«Документалдыг экран». Данчыдылганы шулукчу Роберт Рождественский чорудар.
15.30—Өөнүт телекөргүзүг. Композитор Л. Афанасьев-биле ужуражылга.
16.35—«Кижи болгаш хоойлу».
17.05—«Ак даштар». Уран-чечен фильм.
18.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.
18.45—Уругларга. Мультфильм.
18.50—Телемедээлер.
19.00—Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.05—«Социализмниң бузурелдиг базымы». БКП ТК-ның бирги секретары, Болгар Улус Республиказының Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы уш Тодор Живковтуң совет телевиденнеге интервьюзу.
19.25—«Арын-шүүр». Хөй сериялыг урап-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 5-ки сериязы.
20.55—Өөнүт телекөргүзүг. «Совет чогаалчыларының I-ги Бүгү-эвилел съездиниң 40 чылынга». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң 5-ки пленумундан репортаж. Концерт.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Редакторлуң орлакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНОТЕАТРЛАРДА

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Чаагай ажыл-херектер» 9.45, 11.40, 13.35 15.30, 17.25, 19.20, 21.15 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Витя, Маша болгаш далайның чадаг шеринии дугайында» 9.00, 10.35, 14.30, 16.05, 17.40. «Хүн бүрүнүн оюнуу» 12.10, 19.10, 21.05 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Черлик куулар» 10.00, «Имиртинде орук» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Кызыл тастуг» 15.00, «Ужуражышкыннар болгаш чарлыышкыннар» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кара таакты» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.
«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Тускай даалга» 16.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Бравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киилизиниң 23-54, харылзаалыг секретарьның 23-35, политийже амыдырал киилизиниң 37-13, культура киилизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый киилизиниң 21-47, үлегүр киилизиниң 22-64, чагаа киилизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киилизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун кезбейн баргаш 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 15[illegible] ЧАПЫГ № 918
ТС—00722

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия ном садының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Бравченко кудумчузу, бажың № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 210 (9587) | Суббота, сентябрь 7, 1974 чыл | 1925 чылдан үнедип эдилеттингеш. | Өртээ 2 кеп.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ниң Чигинге секретары эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ниң чалаанын бүгүдээр Москвада чоруп турар ВСАП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, секретары эш К. Неметти сентябрь 5-те хүлээп алган.

Эштер Л. И. Брежнев биле К. Неметтиң аразында чүректин харыылыдан пайыралдыг беседа болган. Анаа СЭКП биле ВСАП-тың аразынга дем каттыштырып ажылдаарын улам калбартырының чамдык айтырыгларын база делегейниң ийи талаага сонуургандыг, чугула хей-хей айтырыгларын чугаалашкан.

«САЛЮТ-3» УЖУТПУШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). 1974 чылдың июнь 25-те чер чоогунуң орбитазынче салып үндүрген эртемниң «Салют-3» орбита станциязы «Союз-14» болгаш «Союз-15» космос корабльдери-биле кады шенелделер эрттиргеп соонда ужудуушкун программазын автоматтар дузазы-биле күүседирин уламчылап турар.

Сентябрь 5-те Москваныы-биле 12 дыка станция Чериң 1162 долгандыр ушкан.

Телеметрия медээлериниң барымдааларың бүгүдээр элирге, станцияда тургускан системалар шупту чогумчалыг ажылдап чоруур.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВ НОВОРОССИЙСКИЖЕ ЧОРУПКАН

СЭКП ТК-ның Чигинге секретары эш Л. И. Брежнев маадыр-хоорай Новороссийскиже сентябрь 6-да чорупкан.

Внуково аэродромунга эш Л. И. Брежневти эштер Б. В. Гришин, А. А. Громыко, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, Н. И. Долгих, И. В. Капитонов, Б. Ф. Батушев олар үдээн.

Үдээнниң аразынга СЭКП ТК-ның кежигүннери К. В. Русаков, К. У. Черненко, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүннериниң кандидаттар С. К. Цвигун, В. Ф. Шауро, хамааты ужар чүүл министриниң бирги оралакчызы А. Н. Батрич, СЭКП ТК-ның херек эргелекчизиниң бирги оралакчызы М. И. Кувшинов, СЭКП ТК-ның Чигинге секретарының дузалайчызы А. И. Блатов болгаш оон-даа өскелер турган.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Чигинге секретарының дузалакчылары Г. Э. Цуканов, А. М. Александров, В. А. Голиков олар чорупкан.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

Дүжүт ажаалдазы—

шалыпчы фронт

АЖЫЛ-ИШ ОРГАНИЗАСТЫГ

Бо тодарадыкчы чылда Таңдыда көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының шөлдеринге багай эвес дүжүт үнген. Ам оон ажаалдазы организастыг чоруп турар. Ниитизи-биле 2100 гектарны кестирген, оон 1600 гектарын бастырып алган. Тарааның ортумак дүжүдү гектардан-на 7,5 центнер болуп турар. А чамдык участоктарның бир га черинден-не 12 центнер дүжүттү ажаан ап, өөрүнчүг түнелдерге олар хей-аът киргенер.

Ажыл-агый амдыызында күрүнеге тараа дужаавайн турар. Шөлден келген тарааны удур арытлаар, келир частың үрезининге уруп, күрлап ап турар. Дуржулга станциязы 2678 тонна үрезинни арытлаар, республиканың өске ажыл-агыйларынга садар.

Тараа ажаалдазында ийиги бригаданың механизаторлары шалыпкын ажылдап, өскелерин ыракта мурнай берген. Ол бригада 608 гектар черниң тараазын кестирген. Инда комбайнерлер Николай Панькаров, Михаил Бочерга, Иван Носков мурнакчыларга санадып, хүнде 10 гектар черниң тараазын дөрт ажаан алыр үлүүн 14—15 гектар чедирип турарлар.

Машина-техниканың техниктиг ажаалдазын эки организастаан. Тараажыларны аъш-чем-биле үзүктел чок хандырып турар.

Ю. ЗЛЫГОСТЕВ,

кол агроном.

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН бөгүн көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының Оюн Сүге-Маадырга удуртқан алды кижи составтыг сигенчилер звенозунга алдар болдуруп көдүргеп.

Звено 1000 тонна мал чеми белеткээр хүлээлгелиг. Олар аазаан сөзүн ажыл-херек кырынга боттандырар чоокшулай берген. Ам звено 800 ажыг тонна сигенни белеткеп алган.

Мал чеми белеткелиниң шалыпчыларынга демнежиңер!

Малга элбек чем дээш

КЫЗЫЛ ТУКТУГ БРИГАДАДА

Улуг-Хемче агып баткан кара суглуг шынаа—Бии-Хеминиң Бичe-Баян-Колда кыштагларла хой. Сиген-ширбиштиг-даа чер. Хеминиң адаа аскындан эгелээш, үнүп өрү сараат-ла, сараат Ыт машиналары-биле, тракторлар-биле кестирип болгу дег черлериниң сигенин чүве арттырбайн кескен болгаш чамдык суг кыдыл оймак черлерни хол кадыыры-биле ажаагап.

Мында «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының Чимит-Доржу Аңнаар-оолга удурткан 42 кижи составтыг сигенчилер бригадазы ажылдап турар.

Оймак черге аът-холдуг кезек кижи чүк машиназынга хомут, манзалар, айыырлар, кадыырлар, волокушалар чүдүрүп турда, бригадир-биле ужурежы бердивекс.

— Чаа черже хөжүп тур бис. Хеминиң адаандан өрү чоктадывыс. Сигенни шору-дур. Салбыр мал чеминиң хой кезиин моон белеткээр. Ажылывыс дугайында чаа турлагжаан черивиске кысказы-биле чугаалап берейн—дээш, хамык улузун командылаааш, хеминиң унун өрү машиналыг чоктапты.

Кыштат черде бригада кежигүннериниң башкылыы—Салчак Кара-оолга удурткан аныяктар звенозу шэгда-ла чедип келген, майгын тиккен, бажыңның иштин арыглаан, көжүп кирип алган, даштын одагда от-кос бурулаан тур.

Поварның бажыңының ханавында, көскү черде партияның Бии-Хем райкомунуң, райкүүскомунуң бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тугу, совхозтуң вымпели ырактан-на, көстүп тур.

— Тукту тывыска-ла дөрт хонук эрте берди. Ийиги он хонуктa алган показывыстыр. Акша шаннаның база тывыскан. Шаңнел бригаданың бүгү кежигүннерин ажылче улам сорук киирди. Ам бо тукту кайын салыр деп бис—дээш, бригадир блокнодун ажыр, сан-түң коптарып эгеледи.

Салбыр бо чылын ниитиниң малынга 350 тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Бо хүннерге чедир 290 тонналы белеткеп алган болду. Мал чеми белеткээри ышкаш чугула ажылга бүгү-ле малчыннар, школачылар идепкейлиг киржип турарын бригадир сеткил ханып көөреди.

Мал чеминиң белеткелинде улегерни көргүзүп турар улуг, биче кижилер көвей. Пенсионер Монгуш Шаң-оол—1500 боодал будук-бүрүң. Салчак Матпга—2000-ну. Салчак Конза—3000-ну белеткээн. Ол бригада кежигүннеря 30 тонна сигенни пресстээш, 6 кыштагларда чедирген. Аныяк хойжулар, комсомолчулар Виктор Допал, Сергей Аңр, Ойдар Кара-Тарый, коммунист Базаң Дажаа олар сиген белеткелиниң ажылынга үзүк чок ажылдап, сигенни кажаалап турар. Ам 9 сараатты кажаалаан.

— Мээң звеном кургаан сигенни удур-ла хопээнмеп, сарааттап турар. Шупту аныяктар. Сараат салыкчылары Сергей Индии, Кончай Кара-оол, Дупчаа Эрес-оол, грабльда Маадыр Мекеш-оол, Николай Лэпчар, Ромэн Конза, Самбуу Маадыр-оол эки ажылдап турлар. Оларның дузазынга өөрүн четтиргенивисти шиилиир тукту ап тура илереткеп бис—деп, звено удурткучузу Салчак Кара-оол чугаалады.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң мал чемин белеткээр талазы-биле немелде хемчеглер дутаында доктаалын амыдыралга боттандырар, аңаа харыы кылдыр сесерлигжилер кызымак ажылдап, бо чылын малга быжыг чем-суурнуң магадылалын тургузуп алыр сорулганы салгаанар.

Д. ЕНДАН.

«ТЭЭЛИ»: 1595 ТОННА

Мал чеминиң белеткели Бай-Тайга районда уламчылап турар. Район 3351 тонна сиген белеткеп алган. План 63 хуу күүсеттингеп.

Ниитизиниң малынга четчир сигенни белеткээр талазы-биле эки коргүзүглерни «Тээли», «Бай-Тал» совхозтар чедип алган. Тээлижилер 1595 тонна, бай-талчылар—875 тонна сигенни белеткээн. Ол ажыл-агыйлар түгле машина-техника-биле эвес, а хол кадыырлары-биле кезии, ажаан ап болур сигенниг черлерде хой күштүг-мөөнээн. Инда ажылдап турар кижилериниң күнажылын эки организастаан.

Районда мурнакчы ажылдыг бригадалар, звенолар бар. Илангыя Иргит Далбыйга удурткан звено («Бай-Тал» совхоз) 40 тонна сиген белеткээр планның 48 тонна кылдыр күүсеткеп. Ол-ла ажыл-агыйга ажылдап турган өөреникчилерниң будуруглг бригадазы (бригадири М. Монге-Далай) 20 тонна мал чеми белеткээр тургаш, ону 32 тонна кылдыр боттандырган. «Мурнакчы» колхозта Серенот Кызыл-оолга удурткан звено 60 тонна сиген кылыр сорулгалыг. Ол звеноның кежигүннеря ам 70 тоннаны белеткээн, планын ажырган.

Д. БАЛЧЫЙ.

ТООЛАЙЛЫГНЫҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Мөңгүн-Тайга районнуң бүгү черлериниде — сыныарында болгаш шөлдеринде малга чемнер белеткээн бригада, звено, малчын бүрүзү улуг сорук киргеп, бир демниг ажылдап турар. «Малчын» колхозтуң Тоолайлыг бригадазын чижек кылдыр көргүзээли.

Тодарадыкчы чылда олар 660 центнер сиген белеткээр планныг. Үнүш эки эвес, ынчалза-даа сентябрьның эгезинге чедир 300 центнер ажыг сиген белеткеп сарааттаан. Бердингеп ажыл нормазын үргүлүү 120 хуудан кудулаттас, будүргеп үүлезинниң шынары база эки С. Достай-оол, Д. Отур, Д. Байлак мышкаш эштер хой.

Тоолайлыгның малчыннары сөөлүн ээлеп шилаар. Түгле сиген талазы-биле эвес, будук-бүрү болгаш малга оскедээ чемнер белеткээр сорулгазын сентябрь айда бүрүн күүседирин олар бадыткап турар.

Д. ДАСТАК.

Улусчу тудугда

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭР

Кызыл хоорайның кудумчуларында чылыг дамчыдылгазының тудуун чөнүп тудуу деп чарлаан болгай. Часкы үеден эгелээш бо хүннерге чедир ында элээн ажылдар кыадырган. Улусчу тудугнуң кол питавыннң начальнити, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов бо чугула ажылды кылырын дүргедедириниң талазы-биле хуралды эрттирген. Амгы сорулга болза, бо тудугже бүгү күштү мөөңнээр. Ынчангаш ол хуралдың киржикчилери чылыг дамчыдылгазының тудуун сентябрь 25-ке чедир доозарын дугуруушкан.

Аңаа ажылдаар коллективтериниң хувааларын ёзугаар Кызыл-садыгның, республика прокуратуразының, статистика эргелелиниң, ном үндүрер черниң болгаш оске-даа организацияларның ажылдакчылары бо хүннерде ажылдап эгелээн. Сентябрь 6-да ынтабтан биеке дыңнатканы-биле алырга, чылыг дамчыдылгазын салыр дээш казып белеткээн черлерде 350 ажыг кижи хоолайларны салып, чылытпап, чамдык черлерни ене казып, белеп болганын дутаарынга дузалажып турарлар.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. И. Попов даргалаан оперативтиг хуралга база бо айтырыгны чугаалашкан. Малга чылыг дамчыдылгазының тудуумда элээн хой хемчээлдиг туруг-монтаж ажылдарын кылганын демдеглээн. Ынчалза-даа ыыш чоокшулап орары-биле холбаштыр бо ажылды харыында үш-дөрт катап күштелдиреринң чугулазын айыткан.

Инда тудуг-монтаж ажылдарын кылып турар организацияларның удуртукчулары участоктарда ажылдарның чоруп турарының байдалын илеткээнер. Четпестер барын аңаа айтып, машина-техниканы, кижи күжүн немей хандырып, участоктарга хувааран, чылыг дамчыдылгазының шугумнарын дүрген болгаш бедик шынарлыг доозарынче хоорайның бүгү коллективтериниң күжүн, дузазын киргиштирер сорулганы салган.

Бистиң корр.

Коммунистер биле комсомолчулар дүжүт ажаалдазының мурнакчылары

ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЬ «Светлоярский» совхозтуң тараажылары күрүнеге тараа садарының чыл планын ийи чартык катап ажыр күүседир деп шиитпирлээн. Ол ажыл-агый—областтың эң эки ажыл-агыйларының бирээзин. Тараа кезеринге шудургу болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдарының үлегер-чижээн коммунистер биле комсомолчулар көргүзүп турар.

Комбайнер В. И. Сергеевтиң (оң талада) болгаш штурвалчы А. В. Абраменконуң—аныяктар экипажының кежигүннериниң сагыш-сеткилинге бөгүн өөрүнчүг. СЭКП райкомунуң «Хөрел» хуудузуула олардың ажыл-агыйының күш-ажылчы чедиишкиннерин, тараа кезеринге олардың киржип турарын тодаргайлап бижээн. Бо чылын тараа кезери аныяк коммунист Виктор Сергеевке болгаш комсомолчу Александр Абраменкога мергежилдиң улуг шылгалдазы болган. Олар ол шылгалданы алдарлыг тудуп эрттиртеп.

Н. СУРОВЦЕВТИН фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Дүвүренчиг медээ

ТАРААНЫ МАЛ ДОЙЛАВЫШААН...

Баажы, Комбуузак ынчаар чорук чораан. Хараганныг-Хөвү кедээзи, даг кожагарларның бирээзинге үне бергеш, кашпал бажыдан өрү Хемчик шынаазының, ол чарык—Шеле, Теректиг, Алдыы, Үстүү Ишкиннерниң бойдус чурумалын, чечектелдир чаагайжыды хөгжүп орар Ийме. Ишкин суурларны дурапшиниң шоазунга тавариштырып көрүп ордум. Хемчик шынаазында амыдыры хайыккан: мал чеми белеткээн кижилер сигенни, күкурузаны кескен, техникага чүдүргеш, соортүп, сараттаан, силостаан, хайынышкыныт ажылдаан турар болду. Күскү чымыштыг иштин хайымнының магадап көрүп оргаш, Ийме суурнуң үстүнде чаагай үнген көк-сула аразында агарып, карарып костур амытаннарны эскерип кагдым. Хараганныг-Хөвүлаш, Күн-Сууң таварбышаан, Элезин-Бажы шат үнүнга келгеш көөрүмге, инектер болду. Кедергей чаагай көк-суланы суур чурттакчыларының хууда шаар малы, быяа, мөлдүрлээр (олардың аразында ат-тар-даа бир) «комбайнчы» үнгээн турлар.

«Хайыраан чаагай мал чемин ажаан албайн тургаш-ла, изиг күүүн малга дойладып алырга харамадавчыны» деп бодаан. Ийме суурга кээп, көдээ Советтиң күүскомунуң конторазынга келдим. Ол шөөлүлүг. Даргаларны сураглаан, ол хүн пайын тыптыр. Суурнуң чурттакчызы пенсионер Д. Оюар прейге ужуражы бергеш, демги-ле көк-сула аразында малга хамаарыштыр харааданы сеткиимнин илередип чугаалаштым.

— Оо, харын-де! Чылдынна ыңдыг болбазыкпе. Бо чыл казы-халыышныг болган турда, түлүм-даа мал чеми харааданчыг. Ниити күш-биле өстүргеп сулаңы хорамга чоокка ажаап алган болза деп, кижи бодаар, сагыш човаар чүвелдир. Көдээ Совет күүскомунуң даргазы М. Дакпай тараа болгаш мал чеми культураларның кампалалын күштелдирер дээш шиитпирлиг хемчеглерни алган болза чогуур ийик—деп, ирей чугаалады.

Ажылым хайы-биле чоруп оргаш, Хайыраан даанның алдыы талазынга келдим. Инда тарамык-даа, үнүжү хире-лиг-даа кукуруза чер-чери-биле чаптылган. Бир кодан хой кукуруза аразында одарлаан чор. Ол болза «Октябрь 30 чылы» колхозтуң кодан хоюудур. Чер-Хавак дургазар хонгулаан малчын алдарның малы сиген, тараа шөлдеринге үргүлүү кирип, хайыраан дүжүттү сала базып, дойлап турары эвээш эвес. Баян-Тала көдээ Советтиң күүскому (даргазы К. Машпак-оол) тарын өстүргеп көдээ ажыл-агый культураларының кампалалын күштелдирер дутаайында ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Тараа болгаш мал чеми культураларның кампалалын акжидер дээш Сүт-Хөл, Хөндергей, Бора-Тайга болгаш оске-даа көдээ Советтерниң күүскомнары кошкак хемчеглерни ап турарындан тарааны мал чинир чорук үргүлүүлевишаан. «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга суурларының чурттакчыларының хууда малының кеспээн тараа чинирн база үргүлүүлеп турар.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн чидириг чоокка ажаап алыр дээш бүгү улусчу күш-ажылчы демисел калбарган турда, районнуң чамдык көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттери ол талазы-биле чүге кошкак хемчег ап турарыл? Бо айтырыгга ажылчы чоннар депутатларының Чөен-Хемчик район Совединиң күүскомундан харыыны манаваа арга чок.

М. СЕВЕН.

«Шынның» корр.

ПОЛИТИКТИГ, ЭКОНОМИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

Чоокта чаа Кызылга совхозтар ажыл-чыннарынга болгаш колхозчуларга «Экономиктиг билиглерниң үндезиннери» деп курсту өөредир пропагандистерниң республика семинары болуп эртекен. Ук семинар үш хүн үргүлчүлээн.

Семинарның киржикчилери үш хүн дургузунда «Экономиктиг билиглерниң үндезиннери» деп курстуң талазы-биле кол-кол темаларга лекцияларны дыннааннар. Ылангыя «Колхозтарга база совхозтарга күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарары», «Колхозтарга, совхозтарга күш-ажылды нормалаары болгаш ажыл төлевири», «Колхозтарга, совхозтарга продукциянын бот-үнезин болгаш бүдүрүлгенин ажыктыг чоруу», «Колхозтарга, совхозтарга бот-оруага-чарылга», «Социалистиг чарыштың организастаары», «Тываның көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң чугула айтырыглары», «Көдээ ажыл-агый продукциязының шынары болгаш бүдүрүлгениң культуразы», «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарының чамдык айтырыглары» деп лекцияларны пропагандистер улуг сонуургал-биле дыңнап. демдеглеп ап, оон хөй. ажыктыг чүүлдерни билип алганнар. Пропагандистер арга-дружулгазын база солушканнар.

ПРОПАГАНДИСТЕРГЕ СӨС

Уламчылаар бис

Эртекен өөредилге чылында «Тээли» совхозтуң Зэр-Хаваа сүт-бараан фермазынга экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школага 24 дыңнакчылар хаара туттунган турган. Ам бо чылын өөредилгениң ийиги чылын уламчылазыр. Дыңнакчыларның составы аңгы-аңгы. Сааичылар, бызаа аймаачылары, кадарчылар дээш оон-даа өске мергежилдиг кижилери бар.

Оларның эртем-билиниим деңнели база аңгы-аңгы. Ындыг болганда оларның-биле ажылдаары нарын болуп келген. Өөредип турган темалар дыңнакчы бүрүзүнге билдингир болуру-биле оларны совхозтуң экономиказы, ылангыя ферманың ажыл-агыйы-биле хөлбаштырыпп турган мен.

Кичээл эгелээриниң мурнунда кайы-бир дыңнакчының экономиктиг темага информациязыны чөрүдары чаңчыл болган. Аңаа ол кижи республикада, совхозта база фермада ажыл-агый талазы-биле кандыг-кандыг чедишкиннер барын ыкаап чугаалаар, анализтиг түңнелди бээр. Социалистиг чарыштың кайы хире чөрүп турарын база чугаалаар.

Зэр-Хаваа сүт-бараан фермазы бо чылын күрүнеге сүт садарымның чартык чыл планын 178 хуу күүседткен. Хөй-ниитининг малынга кышка удур бызыг чем-суурну белетизэринин ажылы фермада база багай эвес чөрүп турар. Сааичылар Чечек Чанзан, Чылбан Куулар, Ыыра Мэҥзит болгаш өскелөр-даа хөй сүттү саап ап турарлар.

Чаа өөредилге чылы эгелээри билек, эртекен чылгы өөредилге программазыны уламчылаар бис.

Фермада партия эге организациязы политөөредилгениң үшүүр-үткаашынче, оон шынарынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Партия хуралынга ол айтырыгны дыңнал, чедер-четпестерин тодарадып-даа турган.

Экономиктиг билиглерниң үндезиннериниң дугайында республика семинарындан ажыктыг, солуп хөй чүүлдерни билип алдым. Ону пропагандисчи ажылынга ажыглаар мен.

Бай-Тайга район. Х. БИЧЕ-ООЛ.

Дуалаар

Пропагандист болуп ажылдаанымдан бээр ам дөрт чыл четтим. Бо үениң дургузунда даанган ажыл-херээмге элээн мергежий бердим деп чугаалаан болуур мен.

Пропагандист кижиниң ажылы харыысалгалыг болгаш иарын. Ол хүн бүрүвүң аммыр-ралындан чыдып келбээн, чаа солуннарны доктаамал номчуп, радио дамчыдылгаларындан яңы-бүрү медээлерни дыңнап турары эргежок чугула деп бодаар мен.

Мээң удурлуп турганым экономиктиг билиглерниң үндезиннери» өөренир школаны пропагандизи болуп ийи чыл ажылдадым.

Пропагандист кижиниң ажылы эң харыысалгалыг дээрзин хөрек кырынга билдим. Ынчангаш оон билип ханы база быжыг болур ужурлуг.

Аныяктарга экономиктиг билиглерни өөредип, лекция, беседаны номчуп тура, «Экономиктиг билиглерниң үндезиннери» деп өөредилге номун кол ажыглап турдум. Ол ышкаш К. Маркстың, В. Ленининиң ажылдарын база хөй-биле номчуп, олардан конспектилерни кылып, белетеккеп турдум.

Өөредип турганым тема бүрүзү совхозтуң бөгүнгү ажыл-агыйы, экономиказы-биле ханы холбаалыг турган.

Чаа өөредилге чылы удавас эгелээр. Ынчангаш партия организациязы бо айтырыгче кол кичээнгейни салып турар. Аңаа белеткел ажылдарын баш бүрүнгаар чорудуп эгелээн бис.

Баян-Тайга район. В. САФИУЛИН.

Белгелер

ЧУРУКТАРДА: семинарның болук киржинчилери (үстүнде). (Аданда) Каа-Хем районнуң «Бүрен» совхозунуң кол экономизи Владимир Сафиулин (солагай талазында) биле Биин-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң кол инженери Геннадий Шафеев оларның пропагандисчи ажылының талазы-биле арга-дружулга солчуп, аразында чугаалажып турары.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотозары.

Белгелер

Белгелер

Белгелер

Даарта—Танкистер хүнү

КҮЧҮЛҮГ СОГУГЖУ КҮШ

Сентябрь 8-те совет улус болғаш оон Чепсектиг Күштериниң дайынчылары чаңчылчаан байырлалын—Танкистер хүнүн демдеглээр. Бронетанк болғаш механизастаан шериглерниң оныа ужур-дузалыын болғаш оларның шылгарактаг ачы-хавыяалыын, а ол ышкаш бронетанк техниказы-биле Совет Армияны чепсеглээриниң хөрээнге аажок улуг салыышкынны киргеи. Чаңгыс-даа дайынчы операция танк кезектериниң болғаш каттыжмышкыныарының киржилгези чокка эртпээн, харын-даа чамдык тулчуушкуннар үезинде олар кол рольду ойнап турган. Күчүлүг согугжу күжүн, бедик мергежилдиин ажыглавышаан, танк кезектери шаап халдаан шериглериниң кезээде кол күжү турган.

Совет танкистер боттарын дайынныарның шериглерин бүзээлээриниң мастерлери кылдыр көргүскен. Танкылыг шимченгир күштер дайынныг тыылынче дидим чаза таварты кирип, сүрлүг болғаш кедергей шудургу рейдилерни кылып, дайынныарның курлавыларын чылча шаап, оруктарны үзе кирип, оларның башкартынар аргазын шыкындырып турган. Дайзынныарның чугула туруштарын болғаш тепкиш черлерин эжелеп албышаан, танк шериглери ол дайзынныарныц шериглерин бүзээлептер турғулаан. Чижээлээрге, Сталинград, Корсунь-Шевченко, Яссы-Кишинев, Висла-Одер болғаш еске-даа хөй-хөй операцияларга харын ындыг болгулаан. Гитлержи шериглер Одерде-Франкфуртка туттунмушаан турар үеде совет танк армиялары Берлинден элээн мурнуу-чоон талага дайзынның улуг бөлүглежишкинин бүзээлээш, Берлин чаныига, дайзынның Одер хемге камгыланган шериглериниң хэны тыылынга тулчуушкуннарны чорудуп турган.

Япон квантун шерини чылча шаварыига база танк шерилери аажок улуг рольду ойнаан.

Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга бистиң танкистеривис чижеглежир чүве чок эрес-дидимнин болғаш маадырлыын көргүскен. Тулчуушкун шөлдериие олар Ада-чурттуң шыиы оолдары кыллыр хөделгеннер. Он-он муң танкистер—солдаттар, сержантылар, офицерлер болғаш генералдар орденнер болғаш медальдар-биле шаңнаткан. 1140 ажыг танкистерге Совет Эвилелиниң Магдыры атты тывыскан. Олардан 16 кижи ол бедик атты ийи дакпыр алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга Совет Чепсектиг Күштериниң алдарлыг тнилелгелери чүгле фронтуга тулчуп турганнарның эвес, харын тыылга эрес-шудургу ажылдап турганнарның база күженнишкинериниң түңнели болган. Дайынның сөөлгү үш чылында бистиң үлетпүрүвүс танкыларны болғаш боду чоруур артиллерия установкаларын Германияның үлетпүрүнге бодаарга, барык ийи катап хөйнү бүдүрүп үндүрген. Бистиң алдарлыг танк кылыкчыларывыстың — конструкторларның, инженерлериниң болғаш ажылчынарының маңаа ачы-аварылы аажок улуг. Күш-ажылчы эрес-шудургу чоруктары дээш танк кылыкчылары —9 муң ажыг кижи чазак шаңналдарын алган. Оларның дыка хөйүнге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты болғаш Күрүне шаңналдарын тывыскан.

Дайынның таварыштырган балыгларын эжиртеш, дайын соонда үеде бистиң улузувус коммунистиг тургузуушкуниүң калбак программазын күүседип киряпкен Экономикаг шапкын хогжүдениң оруунче чүрт киргеи. Шаңгыя эртем биле техника кайгамчык чедишкинниерни чедип алган. Ада үндезилээш шериг хөрээнге база үндезин чаартылгалар болган. Күчүлүг ракета-ядролуг боо-чепсек көстүп келген. Ынчалзажок ол-даа байдалдарда нимти шериг каттыжмышкыннарында танкыларның бот-деңзизи болғаш танк шериглериниң ужур-дузазы кудулаардан туржук, харын улам өскен.

Күчүлүг күжек камгалалдыг, чепсегленишкинниг болғаш кайгамчык шимченгир аргалыг болабүшаан, танк шериглери амгы үениң дайынын чорударының байдалдарынга тергиин таарышкан болу берген.

Амгы үениң танк шериглериниң дайынчы күчүзү магалыг улуг. Бистиң үевистиң танкызының дайынчы шынарлары мурнукуларындан аажок өскен. Оларның эрттинчел аргазы болғаш чепсээниң үрегдекчи күжү дыка улгаткан. Амгы үениң танкылары чүгле курган черинң кандыг-даа черинге дүрген бурунгаарлап шыдаар эвес, харын эштип, хемнериниң болғаш хөлдерниң дүвүге база чоруп шыдаар. Ол-ла бүгү чүүлдер танк шериглерин нарын дайынчы сорулгаларны шинтпирлээриниң дээштиг чепсектериниң бирээзи болдурган. Ынчангаш танк шериглерин хөгжүдеринче болғаш сайзырангайжыдарынче Коммунистиг партия улуг кичээнгейнин салып турар.

Танк шериглериниң күжү чүгле амгы үениң күчүлүг дайынчы техниказында эвес, харын ол техниканы холунда тутқан кижилерде, кадрларда база болуп турар. Төрээн чурттунга бердинген, бүтүү талазы-биле эртем-билигиг кижилер танк шериглеринде албан эрттирип турар. Дайын чылдарында ышкаш, мурнуу одурургда болғаш эң харысалгалыг участоктарда — коммунистер болғаш комсомолчулар. Өөредилгеге болғаш дайынчы белеткелге олар үлегерин көргүзүп турар.

Танк шериглериниң бот-составы чаңчылчаан байырлалын дайынчы болғаш политиктиг белеткедге чаа-чаа чедишкиннери-биле уткаан. Часпас адар болғаш дайынчы маңнаалар башкарар мастерлериң, тергиин специалистериң, экипажтарның, кезектериниң саңы өзүп турар.

Чепсектиг Күштериниң өске бүгү хевирлериниң дайынчылары-биле бир дөмей, танкистер дайынчы ээлчегин көргүүр эрттирип турар. Танк шериглери чугула сорулгаларын бүдүрүп үндүрген. Бистиң алдарлыг танк кылыкчыларывыстың — конструкторларның, инженерлериниң болғаш ажылчынарының маңаа ачы-аварылы аажок улуг. Күш-ажылчы эрес-шудургу чоруктары дээш танк кылыкчылары —9 муң ажыг кижи чазак шаңналдарын алган. Оларның дыка хөйүнге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты болғаш Күрүне шаңналдарын тывыскан.

Дайынның таварыштырган балыгларын эжиртеш, дайын соонда үеде бистиң улузувус коммунистиг тургузуушкуниүң калбак программазын күүседип киряпкен Экономикаг шапкын хогжүдениң оруунче чүрт киргеи. Шаңгыя эртем биле техника кайгамчык чедишкинн

БАМ—Сибирьни кежилдир ийиги орук

Александр Алексеевич Побожий—транспорт тудуунуң Москвада күрүмениң төлевилел-шинчилел институдунуң экспедициязының начальниги. Сибирьниң хөй демир-оруктарын тударынга ол киришкен. Оларның аразында Тайшет—Братск, Улан-Удэ—Наушки, Тюмень—Сургут демир-оруктары бар. Оон удуртуп турары экспедициязы сөөлгү чылдарда Байкал—Амур демир-оруунуң эм тудуп эгелээн оруунуң эртер черин шинчилеп турган.

— БАМ-ның тудуун үжен чылдар үслинде тудуп эгелээн дизе чаштырыг болбас боор-дел, Александр Алексеевич ПМА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Шинээрде Усть-Кут—Нижнеангарск аразының участогунга (Байкал көлдүң барыын талазы) шинчилел ажылдарын чорудуп турган чүве. Ол ажылдарны Ада-чурттуң Удуг дайыны эгелээринге чедир соксатпайн турган.

Оон соонда мен БАМ-га 1943 чылда, Амурда—Комсомольскиден Советская Гаванга чедир 400 км узун оруктуг тудуп эгелээнде чеде берген мен. Ол эң берге оруктарның бирээзи турган. Амурдан Татар өдүүнге чедир участокта Сихотэ-Алиньниң даглыг черлери бар болгай. Орукту Хунгари болгаш Туманич хемнериниң уну-биле дургаар тударын шинтирлээн чүве. Шинчилээдээ чаным-хаяларлыг даглар хемге кээп үзер турган. Демир-орук рельстерин хемниң ол-бо талазы-биле тударынга, хемни кежир хөй көвүрүглерин тудар апарган, а металл—фронтуга эргежок чугула турду. Элээн боданып келгеш, чаңгыс шын шинтирни хүлээп алган бис. Хаяларны чазылдырып, ашташ, хем кыдының орун алгыдып ап турдувус.

Дайын соолундеги чылдарда өске участоктуң Абакан—Тайшет—Усть-Кут аразының (эм Лена станция) тудуун доостурувус. Шинчилеп Сибирьни кежилдир чаа оруктуң эгезин чеже болгаш барыын чүкке кылып алганывыс ол.

Ам код ажыл эгелээн Байкалдан Амурда—Комсомольскиге чедир барык 3200 км узун оруктуг тудуп эгелээн. Бо орук болза Совет эрге-чагырганың чылдарында туткан Туркестан—Сибирь болгаш Печора оруктарындан ийи ажыг катап узун орук болгай.

— БАМ-ның тудуу экономиктиг кандыг ажыктыг бээр ирги?

— Забайкальеде, Якутияның мурнуу талазында, Ыраккы Чөөн түкте бойдустуң кайгамчык улуг курлавырлары мөөң-неттинген, оны шинчээдин алырынга чугула рольду ол орук ойнаары биллингир-дир. Мурнуу-Якутуң (Чульманда) хөмүр-ташты черин ажыткан, оон курлавыры 40 миллиард тонна хире. Хөмүр-ташты амгы үеде тып турар деңнелдинге казар болза, ол черниң курлэвыры бистиң чуртувуска 60 чыл иштинде чедер. Алдайның байлактыг черинде 1,3 миллиард тонна демир рудазы бар. Оон барыын талазында, Удоканда чер адаамда хөй чес барын база тыпкан. Демир-орук шейлүп эртер ол зонада өңнүг болгаш ховар металлдар, даг-дүтү, тудуг материалдары хөй. Арга-шаңы-биле ол ажок байлак чер. Оон курлавыры 37 миллиард кубометр ажыг, анаа шаңы ажылдап жылыр болгаш целлюлоза-сазының бүдүрер элээн каш удуг комплекстерни тудуп болур. Хемнерге чаа гидроэлектростанцияларны тударынга. Оларның биреэзи — Зея хемде 1,470 муң киловатт күштүг, ону эм тудуп турар болгай.

Демир-орук Ыраккы Чөөн түктүң бөрттүлүнге баар оруктуң дука кызыырар. Сибирьни кешкеп амгы орук бистиң чуртувуста эң-не узун база эң хөй ачүк сөөртүр орук, оон чамдыызын БАМ-ны тавартыр дажыглаар апаарга, ажылдың чинге-зээри база илдең-дир.

БАМ-ның келир үези улуг оон адырылган оруктар Якутияже, Магадан областче, Камчаткаже болгаш Чукоткаже шейлүү бээрин бүдүредип болур мен.

— Богун ук орукту тудуп турар черниң баштайгы шинчилелин 85 чыл бурунгаар картограф Николай Волошин кылган дижип турар, ону канчаар тайылбырлап болурул?

— Ындыг төлевилелди богандыырарын дыка хөй орус инженер оруктулар күзеп чораан. Ол үеде бир берге чүве—кижи эртери берге даглар, калбак болгаш шапкын хемнер турган, ынчангаш мөңге доц черни чедир шинчилевээни, техниканың чедишпейн турганы база шаптыктап турган. Чүрттүң амгы экономчик болгаш эртем-техниктиг байдалы ол бергелерин ажыг эртер аргалы берип турар. БАМ—амгы үениң, бирги класстыг оруу, анаа төпүткен диспет-чер пунктуларлыг, автоматчыткан станцияларлыг тудар. Пөрттөр күш база эң сөөлгү чедиишкиннериң түңелиинде ыяган техника болур.

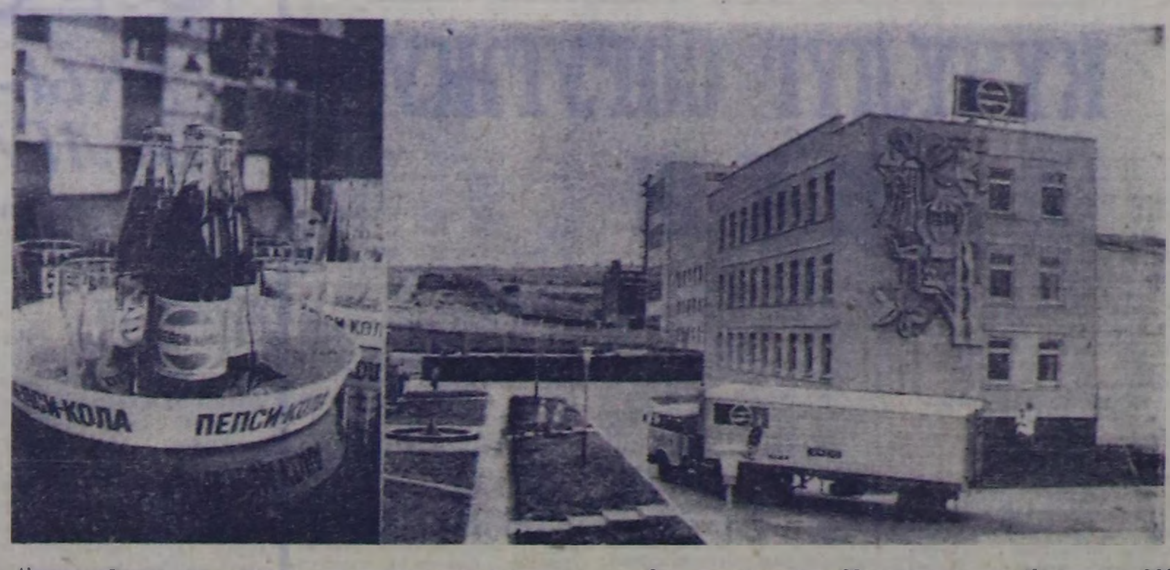
— Сибирь берге чер болгай, чүгле техникага эвес, харын кижилерге берге болур. Кышкы соок, часкы үер, чайты изиг...

— Ындыг харын, Сибирь кижилерден маадырлыг чорукту иштеп турар. Ынчалза-даа амгы үеде орук изекчилериниң күчүлүг техника, вертолеттар бар. Майгыннарга чурттаар чорук эртип турар. БАМ-ның тудугжулары чаагайжыды туттуунган суурларга, кинотеатрларлыг, эмнелгелиг, школаларлыг суурларга чурттаар апаар.

Амгы үеде БАМ-ны эдээп каш кезек черлерде тудуп турар. Барыын талаадан—Лена станциядан эгелээн, а чөөн түктен — Амурда-Комсомольскиден эгелээн. Оон ыяа Москва—Владивосток аразының оруунда БАМ станциядан соңгу түкче үлүг. Тында суурже орукту тудуп турар. Тында — орук-туң барык орта үезинде, ынчангаш келир үеде тудугнуң эң чугула база-ларының бирээзи ол апаар. Оон соонда ол—демир-орук-туң эң улуг болдыры болу бээр.

Байкал—Амур демир-оруу шапкыны-биле туттунуп эгелээн.

Юрий ХРОМОВ,
ПМА-ның корр.

Новороссийскиде «пепси-кола» дээр суксуун кылыр завод ажылдап эгелээн. Ол будуруге черин ССРЭ биле АКШ-тың аразында садыг дугуржулгазын ёзугаар тудуп турган. «Пепсико, ИНК» дээр фирма «пепси-коланы» кылыр чүүлээр берип турар.

Ол завод чылдың-на 60 миллион шил (бирээзи-ле 330 грамм) суксуунну кылып ундүрер.

ЧУРУКТА: Новороссийскиде «пепси-кола» дээр чаа заводтуң ниити хевири.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СИБИРЬДЕ ЧУВАШ ХОР

Иркутск областың Зима райончунда Ново-Летники суурнуң чурттакчылары «Емра» деп чуваш хорга ынак. Хорнуң адым орус дылче ойлудурарга «Ивушка», а тыелаларга «Таянчыгаш» дээн. Оон артистери—ферманың малчыннары, механизаторлар, башкылар, көдээ тудугчулар.

Бөгүнгү хорну организастаан улустар болза Чувашия чурттуг кижилер. Олар эки амыдырал дилеп, шаанда Сибирьде Ода хемниң эриинге суурну тургускан. Амгы үеде Ново-Летники суурда улуг совхоз бар.

Хорну Любовь Федоровна Кочанова удуртуп турар. Ол—суурда көдээ клуб эргелекчизи «Россия—бистиң Төрээн чуртувус» деп область көнкурузунга киришкеш, «Емра» хор бирги чергенниң диплому-биле шаңнаткан.

Олардың кедер чараш костюмнерин эрги шагның кижилериниң чураан майынтарын болгаш чуруктарын барымдаалап кылган. Сибирьде суурда чурттап турар чуваштар чуваш ырларны болгаш танцыларны сагылгалдан салгаанче дамчыдып берип турар.

ЧУРУКТА: чуваш хор Сибирь хемниң эриинде.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Сентябрь 7-де дыштанылганың болгаш культураның паркыгында пушту аттракционнар ажылдаар. Ногаан театрга «Кызыл—60 чылда» деп лекция 18 шакта эгелээр. Лекция соонда шеригленнер ботту-вымгыр уран чүүл коллективиниң концерти болур.

Воскресеньеде паркның шаңналы лээш барышка маргылдаа 10 шакта эгелээр.

Дыштаныр хүм штаны.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ
МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Оңнуг телекоргүүт. Мультфильмнер программазы. Болгария.
12.45—«Кадыкшыл» Эртем-шептередилгелиг программа.
13.15—Оңнуг телекоргүүт. «Советтер чуртунуң төлдери». «Бистиң чаш назынывыстың эртени» деп документалдыг телефильмниң баштайгы коргүүзү. Чогаалчы П. Боцунуң эге созу-биле
14.10—Оңнуг телекоргүүт. «Амытаннар аразында».
15.10—Оңнуг телекоргүүт. Москвадың опереттә театрының сезонунуң ажылдыкшына.
15.40—«Эртем—бөгүн».
16.10—Маргарита Николова (Болгария)ныңаап тур.
16.35—Оңнуг телекоргүүт. «Далай дүвүнде аваалаптар». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

16.00—«Делегей байдалдың дугайында допчу тайылбыр».
18.15—Уругларга. Мультфильм.
18.25—«Тываның неделязы». Информастыг программа.

МОСКВАДАН

18.40—Оңнуг телекоргүүт. Болгар Улус Республикасының телевидение программазы. Улустуң ыр болгаш танцы ансамбльдериниң болгар эстрада артистериниң концерти.
«Ужуражышкынга» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы коргүүзү.
20.55—Оңнуг телекоргүүт. Чиик атлетикага делегей чемпионады.
21.25—«Чечен чогаалдарының экранчыдылгазы». «Бистиң хоорайдан оол». Уран-чечен фильм.
22.50—23.00—Чаңсар.
23.00—23.30—«Ус». Информастыг программа.

Редакторнуң орлуулакчызы
М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Соңгу флоттуң оглу» 9.45, 11.35, «Чаагай ажыл-херектер» 13.25, 15.20, 17.15, 19.10, 21.05 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя, Маша болгаш далайның чадаг перининң дутайында» 10.00, 11.30, 13.00, 14.30 «Демир чажыртыыга» (1-ги, 2-ги сериялары) 16.05, 18.40, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эрестиг кыс» 15.00, «Аниежика ангелдерниң баштыңы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Имиртиңде орун» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Кызылда № 35 ортумак профтехучилище ажылга чоңаачыларны, киномеханикти, техничканы, будурулге середилгезиниң мастерлерин, экскаваторщиктерни, автокрановщиктерни, чазаныкчыларны база экскаватор болгаш автодело талазы-биле башкылаарының албан-дужаалыңга инженерлерни хүлээп ап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

Литературага болгаш уран чүүлге Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының талазы-биле республиканың комиссиязының хурады болган. Ону ук комиссияның даргазы, Тыва АССР-ниң культура министри М. Хомушку даргалап эртиргеп.

Хуралга Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының дугайында Дүрүмнү ёзугаар республиканың министерстволарындан, организацияларындан болгаш хамзатыларындан комиссияга киирген саналдарның, оларны моон соңгаар тутаалажыр көөр чүрүмүнүң дугайын чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыры-биле саналдаан болгаш ам саналдаар чечен литератураның, чуруктаның, музыканың чогаалдарының болгаш театр уран чүүлүнүң база түс-түс күүселдеринең талазы-биле ажылдарның деңнээн баш удур чарлап, оларны чугаалажып, үнелээринге хөй-ниитиниң чогаадыкчы интеллигенциязының халбак киожилгезин солуннар болгаш радио, телевидение дамчыштыр организастаар.

Сентябрьның 25-тен эгелээп, хүлээп алган ажылдарны комиссияның секцияларынга көөр болгаш октябрьның эгезинде оларның саналдарын комиссияның ниити хуралынга чугаалажырын шийтирлээн.

Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыры-биле холбашкан саңал-оңал солчуушкуннарынга республиканың министерстволары, организациялары, шийтилелдер, середилге черлери болгаш түс-түс кижилер ылапкейлиг киржирни негеттинип турар.

Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының талазы-биле комиссияда

1972, 1973, 1974 чылдарда Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыр дугайында саналдарны хүлээп алыры 1974 чылдың сентябрь 20-де доостурун литературага болгаш уран чүүлге Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының талазы-биле комиссия республиканың бүгү чогаадыкчы коллективтеринге, организацияларга болгаш хамаатыларга дыңнадып тур.

Литературага болгаш уран чүүлге Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының дугайында Дүрүмге дүүштүр шаңналдар тыпсыры-биле парлалгага үнсен шийтпе белгелгелер, күүселделер аразы-биле көөрүкүүлерге болгаш дыңнакчыларга сураглыг апаран чечен чогаадыкчы бүгү жанрларының, чуруга уран чүүлүнүң болгаш музыканың чогаалдарын, ол шийтпе театрга база Тыва-ның күрүне филармониязынга артист болгаш режиссёр ажылдарны, түс-түс ажылдакчыларның база коллективтерниң күүселделерин саналдап болур.

Комиссияның чугаалажыры-биле хүлээп алган ажылдарның болгаш оларның авторларының дамзызык сентябрь 25-ке чедир солуннар болгаш радио, телевидение дамчыштыр чарлаар.

Аърга аптеказы

Эмоъттар дугайында сөс

Чэйгы чылыг хүнүң ачызында бойдустуң кижи магадап ханмас чараш, тоолчургу үнүттери, кат-чимазын четчиң быжар. Оларның чер иштинде дазылдары эм болур үнелиг чулуктарны сыптарынга, будукчугаштарынга, бүрүлерге дамчызып берип турар.

Кижиниң кадыкшылын быжыглаар, эм болур бедик үнелиниң талазы-биле сурагжаан үнүттер кайы хөй. Чонның халбак ажыглалынче киргеп, эм болур оът-сигешкеринең чамдызы могап-шылаан кижилерни сергедиттер азы керви системазының ажылдаар шыраын экижедип, оожургадыр дээш, оон-даа өске сизагай шынарларлыг.

Арга-арыгларда үнер доланаанда эп көрээлиңер. Оон кады июль, август айларда четчиң быжа бээр. Ында кайгамчык дээштиг күш чаштын чыдар. Оон хатчыгаттарны соок дүшкүже-даа чедир чыыр болур. Оон чамзындаа суук хандыны белеткеер.

Улустуң медициназы оът-сигешни, үнүттерни эм кылдыр ажыглаарынга байлак дурзулганы моонаап. Харын-даа чамдык сигешкер үнүттер бедик кижиниң организминиг күштүг дээштиг бээр эмиреңиң аттарын алгылаан. Бистиң республиканың девискээриңде—шынамаларда, оймактарда, аргаларда, тулаалар кыдында хан ыжер (кровохлебка) деп, эм болур үнүп өзүп турар. Күүгүн оон дазылдарынга, үнүнга үнелиг эм болур суук чүүл тыптып келир. Күзүн оңнуг чыыр ужуулуг. Кровохлебканың хайындырган суук чүүлүн кыжыкты азы балгыны хаара тудар эм кылдыр ажыглаар.

Кровохлебканы янзы-бүрү хевириниң бир ижиң-шойүндүзарыгларындан аараан кижилерни эмнээрингe, хан төктүрүн чидирериңе, өкпе туберкулёзундан аарааннар дээн чедүрүп турар үезинде ажыглаар болур.

Чимизинде «С» витаминниг ыт-кадың чырын база утпас ужурлуг. Оон кадың соок дүшкүжеге чедир чыыр. Ол үелеп сөөлзүредир чыыр болза, оон витаминериниң шынары чиде бээр. Ыт-кадының чимизинде «А» (каротин) дээр провитаман база бар. Бо каттан кылган препарат бүгү-ле эмиредең эң-не чаагай амданыг. Оон витаминниг сиропту, драженки, таблеткаларны, харын-даа витаминниг шайны кылыр.

Үнүттериң амыдыралчы күжү кыпап-ла кайгамчык. Бис арга-арыгларны эргип, хемкериң кежип, эм үнүттерни дилеп, чыып—дыштанып чоргулаар болгай бис. Бистерге долурак-доозулуу бургу раап-даа оруктар таваржыр. Ындыг оруктарның кыдының даван бээп үнүп келгиээн тургулаар. Чечектиг ойгур эвес чашпан хевирлиг сиген бар. Ол бистиң бажыңнарывыстың чаурында-даа, копка оруктар кылында-да өскен болгулаар. Орук кыдыңнан үнер боорга оон алыя подорожник деп адаан.

Ону бүрүлери саргарып катпаан, ногаан турда чыып алыры чугула. Оон бүрүлериниң кандыны кыяган, боостаны, көкүү-керекти хозадыр чоптургур эм кылдыр ажыглаар. Оон ангыда гастрит аарыгларының ангы-аңгы хевирлерин оон-биле эмнээр.

Подорожниктиң кандызын колдуун ажыктызы хевжээнде (анашидьый гастрит) болгаш чоон шөйүндүүң оюлганнаар аарыгларын (хронический колит) эмнээринге хереглеп турар. Оон суук чүүлүнден алган препарат-биле (плантаглюцид) колдуун ажыктызы хевжээн, хырын аксының оюлганнаар аарыгларын болгаш он ийи адыр дээдиичик шөйүндүүлер оюлганнап аараан, азы колдуун ажыктызы четпестээн кижилерге бээр.

Шаг-шаанда эрте-бурунгу Кыдаттан тыптып үнген гоол чургу сигеп дазылы органдайны (жень-шень) эм бистиң Саяннарывыстан, өске-даа тайга-сыннардан тып, кызыл ап болур. Ону дилеп тываарыбиле чергелештир, кижиниң кадыкшылын экижедип, амыжыдар, күш киирер шынарларлыг оът-сигешни база тып-кан. Оларның биреэзиниг сыын-дазылы (мозалай корень) хамзаржыр. Оон аарыгларны эмнээр күштүг шынарлы чүс-чүс чылдарда амыдыралга хынаттынып бүзүреттиргеп. Бо оът-ту август, сентябрьда чыып алыр.

Сыын-дазылын хандыган хайындырып алгаш, эрви систезының аарыгларын эмнээринге ажыглаар, шагырып турупкаанда база ижер.

Кыш-кудаа база үнелиг. Оон бүрүзүн майда азы сентябрьда чыыр. Оон оңмас ногаан бүрүлерин хайындырташ, алган хандыны бүүрек чүс аарыгларын эмнээринге хереглээр. Чодураанның борбак кара-кара хаттарын чыып, арткаларга дужаарын база ут-ледир. Ижин-шөйүндүүнүң ужу олуртур аарыгларын хаяа тутуп, экартиринге ол дээштин-биле дузаалап турар.

В. КАЛЕДИНА.

ШИВИЛИГ АРЖААНЫ: чамдык бодалдарывыс

Бай-Тайга районнуң девискээриниже янзы-бүрү аарыгларны эккирти эмнээринге ажыглап турар аржаан суглар хөй. Оларның кол-колдарынга Шындазын, Шибилиг, Дустуг-Хем, Бел аржаанчары хамаарлыр. Бо аржааннарга чон шаапкан тура эмнеп, дыштаның келген. Шилчүлүг Шивилиг аржаанны чүгле районда эвес, Тывада, харын-даа республикадан дашкаар сурагжыг бергеп.

Медги баштыг тайгаларлыг, бедик даглар баарында оюла чараш бойдус чурумалдыг, арыг чаагай агаарлыг тайга эдээ бедигээш черде турар бо аржаан дыштаныкчыларның ынак черге аналган. Маңгаа келген кижилер чүгле эмнеп дыштаныр эвес, хемнер, дагларже, селүүстеп, балыктап, каттап, тооруктап, ук черниң окша чаагай чурумалларын магадап хоорлер.

Оң-базында майгыннар, ийзыбүрү марконың чиик машиналары, мотоциклдери оргулаашты долдур турупгарга, ук черниң авис-чараш бойдус чурумалын сактыр чорудуп турар.

Шивилиге база дыштаның турдувус Ында Красноярск крайдан, Кемеровоо, Новосибирск областтардан, Хакасиядан, Тываның районнарындан оң-оң дыштаныкчылар келгенер. Дыштаныкчылар июль айда, август эгезинде эң-не хөй келир. Шивилиге 2 муңдан 4 муң чедир дыштаныкчылар хары үезе дыштаның тургулаар. Оларның аразында кандыг-даа мергежилдиг кижилери бар. Будуң ог-булезябиле күзүн турарлар бээп бар.

Маңгаа эмнедиңер-биле, дыштаныры-биле келгеннериниң хөй хезиинде кадыг эмнеп. Шивилиг аржаанының ат-сураа алдыг турар улаган.

Шивилиг-даа ында дыштаныр хүнгилерге таарымча чок чамдык чүүлдериниң ында бар комудаачыг.

Аржаанда эмчи хайгаараал оон сүмези чок. Келген кижилер анда кайы хамаан чок, шак, минута барымдаалавайн, боттарының туралаанын-биле кирип турар. Сезон үезинде эмчи хайгаарал тургузар, аржаанга кирип, туралларга чогуур сүмеп берип, таварыжыр-таарышпазын сүмелеп бээр болза чеже эвиктыг. Ацаа эмчи тургузары бергедаа болза, аржаанга кайчаар эмнеширинің дугайында эмчи сүмезин бижээш алыя турза кандыг дең? Ол эмнээн кезеу агитация талазы-биле чүүлдерге хамаарыштыр аржаанчыны лериксейн турар.

Аржаан девискээриниң саналгалыг байдалы тергиин болгай. Аржаан улуг дургаар, майгыннар аразында безин будун болгаш бузулгаа шил савалар, консерва ааразылары, боктар овалалыны бергидээн чыткылар. Оларны дыштаныкчылардың күүк-биле ашташ, арыгларын чүге органнастыраазы? Бок тогор черлер база чок. Чамдык кижилер аржаан бажын кезер, бокталыпар, харын-даа ядык-хевин бээп үй бээрлер. Ындыглар-биле шынгыы чугаалажып, чорчуур хемнээн алыры чугула зен болзар бис.

Аржаанга келген удустарда машина-техника хөй чүве болганда, райвуткомнуң иштиг керектер кылдыңаар автомиссиязының айыыл чок чоруунуң дугайында таайылбыр кылып, түскей семдектерден тургузары таарымчалыг.

Аржаанда тускай садыг бар. Кожер кинону ундуруп турар. Шынала-даа оларның ажылы чогуур негелдеге четпес.

Дыштаныкчылар оргутукка культура-массалыг ажылдарны тускай план ёзугаар чорударын, номнарны, солуп-сеткүүлерин садыгларын организастаарын дыштаныкчылар күзел тергиин чап.

Аржаанның ноок-хазында ашкат, тоорук хөлөк. Ынчалзаок ацаа келген улус бойдустуң байлалы кем-даавыра чок үреп, тыгчелеп турар. Поштерниң будуктарын сыгар, ап-чимистеп сывын үредеп, чаа базар оруктар бар. Ынаштаны аржаан чоогундаа кезип, арга-арыгның байлаан тетчеспеп турарлар. Ортаакы аржаан бажыңга турган улус ноок дыгты баштай дыштаның келгеннериниң бирээзи моторлуг хирээ-биле ужуруп, доербештээш, машинага чүдүрүп алгаш чоруй барганын чүүлүн-биле тайылбырлаарыл?

Районнуң ынаш ажыл-агыйлери болгаш бойдус камгалалының инспекциязы аржаан чоогун бойдус-байлаан камгалап, хавгаарарынче кичээнгей салбаан турарының түңелиолдур.

Бо аржаан Бай-Тайга районнуң девискээриңде турар болганда, ону ылангыя медицина хевээн черлериниң кичээнгейинге алган турар үе келген.

Бо четпестериниң дугайында муркуку чылдарда шүүлчүүлеп тургулаан чүве. Шынала-даа ол шүүмүүделерээ ралюй организациялары, ылаңгыя ыяш ажыл-агыйлер чеже-даа түңнел үнүрбеен келгеп эдептиг.

Дыштаныкчылар хөй келир үе эртее-даа келир чайын маңгаа улус ыяш келир-ле болгай. Шивилиг аржаанының кичээнгейин салыры, аржаанче баар оруктуң сепсел кылыры болгаш өске-даа ажылдарны кижилер-биле боттуг хемчеглерни кузеннер.

Дыштаныкчыларның дилээн ёзугаар бижээнер.

И. СЕДИП-ООЛ,
Т. МАСКЫР-ООЛ,
М. ДАМДЫН-ООЛ.

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ РЕСПУБЛИКА ШКОЛАЗЫ

1974—75 середилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Оореңир хуусаазы 1 чыл. Середилге 1974 чылдың октябрь 1-де эгелеер. Школаны доосканнарга тудуг мастери деп атты тыпсыр.

Школага 18 хардан ыры назылыг, 7—8 класстан кудуг хевээ эртеңнеп, колхоз, совхозтардан болгаш өске-даа организациялардан середил чоруткан азы бодунуң күзели-биле келгеннерни хүлээп алыр.

Айда 10 рубль стипендия, турттаар чер, орун-дөшек Херексели-биле хандырар. Организациялардан материалдыг дуза-лаамчыны алыр.

Оореңирни күзээнгер школа директорувуң адынга бижиринишкиниң, допчу назыдарын, билчиириң, казыынын дугайында документилерни чорудар, паспортуң болу акказар.

Школаның адресиниг: Тыва АССР, Турам хоорай, Найырал чудумчузу, 13.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Бызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 21-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үлегер киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет чүргүзүт киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16356 ● ЧАГЫГ № 919

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфиз, ном кадыының талазы-биле эргелелиниң типогрэ фиказы. (Бызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00725

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 211 (9588) | Воскресенье, сентябрь 8, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 коп.

«Шамбалыг» совхозтуң директору эш СЕДЕН-ООЛГА

Партбюро секретары эш КОЛГА

Ажылчын комитединиң даргазы эш КААДЫР-ООЛГА

ВЛКСМ комитединиң секретары эш ХЕРТЕККЕ

Күш-ажылчы тинилелгени чедип алганы-биле— сүт садарынын чыл планын 188 хуу, дүктүүн—103 хуу, мал чемнери белеткээриниң планын—101 хуу күүсеткени-биле холбаштыр совхозтуң ажыл-ишчилериңе СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирип, чыл планындан ажыр 30 тонна сүттүг дужаар, эът садар талазы-биле хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир болгаш планнан ажыр 600 тонна сигенин белеткээр деп оларның инициативазын изин-биле чүүлдүгзүндү.

Ол хүлээлгелерин күүседириңге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуп, көдээ ажыл-агыйның ээлчеглиг ажылдарын организастыг болгаш шынарлыг чорударын совхозтуң коллективиңге СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели күзедиң.

МААДЫР-ХООРАЙГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН УТКУУШКУН

Эш Л. И. Брежневтиң Новороссийскиде чеде бергени

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев сентябрь 6-да маадыр-хооралы Новороссийскиде чеде берген.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары Г. Э. Цукзнов, А. М. Александров, В. А. Голиков олар барган.

«Биче черге», Новороссийскиниң баймыралдыы-биле шиметтинген кудумчуларынга болгаш Маадыр-хооралының ажылчы чоннарыбиле, Кубаньның көдээ ажылчышиле-биле болгаш хей санныг залчылар-биле эш Л. И. Брежневтиң чүректиң ханызындан чылыг ужуражымшыкыны болган.

Аэролортка эш Л. И. Брежневти СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары С. Ф. Медунов, СЭКП-ниң Новороссийск хооркомунуң бирги секретары Э. Н. Поляков, маадыр хооралларның делегацияларының: Москваның — СЭКП-ниң Москва хооркомунуң секретары Л. И. Греков баштаан делегациязы, Ленинградтың — СЭКП-ниң Ленинград хооркомунуң бирги секретары Б. И. Аристов баштаан делегациязы, Киевтиң — партия хооркомунуң секретары В. Б. Голопко баштаан делегациязы, Севастопольдуң — партия хооркомунуң бирги секретары В. С. Макаренко баштаан делегациязы, Керчьниң — партия хооркомунуң бирги секретары С. А. Чистов баштаан делегациязы. Минскиниң — партия хооркомунуң секретары А. А. Реут баштаан делегациязы, Грузин ССР-ниң — республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Г. С. Дзоценидзе баштаан делегациязы, Ставрополь крайның — СЭКП крайкомунуң бирги секретары М. С. Горбачев баштаан делегациязы, Ростов областың — СЭКП обкомунуң бирги секретары И. А. Бондаренко баштаан делегациязы, Крым областың — партия обкомунуң бирги секретары П. К. Кириченко баштаан делегациязы, Смоленск хооралының — партия хооркомунуң секретары В. М. Моисеев баштаан делегациязы, Краснодар крайның болгаш хооралының партия база совет организациязыларының удуртукчулары утказын.

Боттарының фронтучу эжиң, дайын чылдарында 18-ки десант армиязының политкилдизиниң начальныгы Леонид Ильичиниң ол армиязының хооччунары, Кавказ дээш тулчуушкунчарның. Новороссийск болгаш Керчь дээш тулчуушкунчарның өске-даа кижижиктилери онза чылыг болгаш чүректиң ханызындан утказын. Олар бо ужуражымшыкынга чурттуң бүгү булуңнарындан келген.

«Биче черге» маадырлыг тулчуушкунның хүннеринде, оон камгалакчыларының хүрээлеңинге турган. 18-ки армиянның политкилдизиниң начальныгы, полковник Л. И. Брежнев фронтучу хүнеринң бүгү-ле аар-бергелерин олардың-биле үлежип турган. Маңаа, шуут-да мурнуу одуругга, партия билеттерин, дайынчы шаңналдарны солдаттарга болгаш офицерлерге ол тыпсын, оларның-биле кады дайзынның халдаашкыннарын ойтур шаап турган.

Мынчангаш ам, 31 чыл эрткен соонда, Леонид Ильич болгаш оон дайынчы эштери—18-ки армиянның хооччунары, «Биче черниң» камгалакчылары, Украинаны, Венгрияны, Польшаны, Чехословакияның хостаавы дээш тулчуушкунларның киржикчилери, фронтучу якыдуңманың ёзуу-биле оларны кезээде чарылбас кылдыр канналдыр тудуштурган. Кара далай эриниң ол хенинг черинге база дагын ужуражып келгеня бо-дур.

Эш Л. И. Брежнев, 18-ки армиянын болгаш Кара далай флодунуң хооччунарны «Биче черниң» камгалакчыларының алдары дээш плацдармның мурнукудагы оң талакы флангызында тургускан турасказалга чеде бергеннер. Тайбың чылдарда чаартыпаа берген «Биче черде» таныш оруктары-биле олар база-дагын эртип, сеткиля хөлзеп чорааннар, чурттан эрттирген бүгү-ле чүүлдери оларның сагыш-сеткилиңге кирип келген. Бөгүн, үжен ажыг чылдар эртсе-даа, ол тулчуушкунның маадырларының эрес-дидим болган чоруктары чоннуң уганбодаанында чурттап турары бза оларның сагыш-сеткилиниң хайныктырып келген.

Маадырлыг камгалалдың дугайын янзы-бүрү тураскаалдар-даа, оттуг чылдарның тураскаалдары кылдыр эриктелип тургускан боолар болгаш таныкылар-даа, ол шагдагы оңгуончарлар-даа база сагындырып турар.

МААДЫРЛАРНЫҢ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ӨЛУМ ЧОК

(Төнчүү. Эгези 1-ги арында).

Генерал-полковник Иван Ефимович Петровка командылаткан Соңгу-Кавказ фронтузунуң шеригле-ри, К. Л. Лесидзе, А. А. Гречко, Н. О. Павловский деп алдаржаан генералларга удуртказан шеригле-рлер, адмирал Л. А. Владимирский биле адмирал С. Г. Горшковка командылаткан дазайжылар, К. А. Вершинин, В. В. Ермаченков генералларынын ужудукчулары, Г. С. Карвофиля генералдың артиллеристери, П. К. Шуренковтуң танкистери могаг-шылаг чок, маадырлыг тулушкан.

Ада-чурт дайынының бүгү фронтуларынга шиикаш Новороссийск дээш тиилелгеш тулчуушкунга бистиң алдарлыг партеевые башкынчы болган организакчы болуп турган. Оон ыяшчы сылдары — коммунистер шеригле-ринин болган ооллеңнериң дайынчы иезектеркиге, партизан отрядтарынга болгаш заводтар пехтеринге — хөй-даа олар идея талазы-биле ханы бүзүреллиг, организастыг болган сагыга-чурушкуг болуруңуң үлегер-чижээн көргүзүп, кижилерни боттарының үлегери-биле соруг кирип турган. Армияның болгаш флоттуң политиктиг ажылдакчыларынга үнелеп четпес патриоттуг болгаш эрес-маадырлыг чорууң көргүспшаан, мурнуку одурутта чоруп келген. Олар бистиң партиявыстың төлээлекчилери болуп, партияның идеяларын болгаш кыйгырыгларын таныштырып турган. Кайгамчыктыг политажылдакчылар С. Е. Колонин, Н. М. Кулаков, П. И. Кулик, С. С. Пахомов, А. М. Тихоступ, М. К. Видов, П. А. Штахановский, А. И. Рыков, А. Н. Копенкин болгаш оонда-даа өскелерни кезектерге болгаш корабльдерге эки билир турган.

Кезектериң болгаш подразделе-ниелериң бүгү командирлериниң, бүгү политиктиг ажылдакчыларының аттарын адап шыдавас болганымга дыка-ла хараадап тур мен. Ынчалза-даа оларның шупту-зун, дириг-даа артканнарны, өлгеннерни-даа, офицерлерден генералдарга болгаш адмиралдарга, ротадан политруктарындан армияның болгаш флоттуң политиктиг ажылдакчыларынга чедир оларның шупту-зун эки сакгып турар бис. Төрээн чуртунуң мурнуна хүлээлгени оларның дазынмин-биле күүседкенин бээш-биле үнелеп турар бис.

Чогаалчылар болгаш журналистер Сергей Боровенко, Павел Коган, Анатолий Луначарский болгаш өскелер-даа дайынга удур боттарының дайынчы сестери-биле чаалажып турганнар.

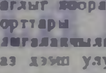
Новороссийскиниң партизан-маадырлыг чорууң Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Он тос каттыжылыкшыларга болгаш кезектерге «Новороссийскиниң» деп үндүлүг аттарны-тывыскан. Мун-мун солдаттар болгаш офицерлер Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. Кайгамчык маадырлыг чорукталрыны кылган хоорайның он-он камгалакчылары Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атка төлептиг болганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустарының дайынчы маадырлыг чорукталрының турасказалын новороссийжилерниң мындыгы-биле кадагалап чоруурунга мээң сеткилим ханып өөрээнин чугаалавас аргам чок, эштер. Мөңге оттуг база сураглыг совет композитор Дмитрий Дмитриевич Шостаковичиниң тургусканы «Новороссийскиниң курантылары» деп байырлал ааттагы чаңгыланып турар «Маадырлар шөлү», «Камгалакчы дайынчыларга», «Биилиннес матроска», «Чагыртааннарга» деп улуг турасказалдар, «Биче чердеэ, «Өлүм шынаазинда», Шесларне районунда болган Сухумиге оруунда турасказалдар болган немоннелдыг бижиктер, силерниң кайгамчык төөгүң болгаш чурт-шинчилел музейинер—бо бүгү чүгле Новороссийскиниң чаңында тулчуп турган бүгү кижилерниң маадырлыг чорууң мөңгежидип турар улуг турасказалдар эвес, харын Төрээн чурттуң мурнуңга мындыг хүлээлге дугайын бистиң шупту-вуска база бистиң салгалдарывыска доктаамал чугаалап турар сагындырыг болур-дур.

Бодумнуң Ада-чуртумнуң хамаатызы, бистиң мындыг черивис дээш тулчуушкунуңуң киржикчизи мен бо бүгү дээш, эргим новороссийжилер, силерге ханы өөрүп четтиргенимни илередип тур мен!

Эштер! Фашист шеригле-рни Москва, Сталинград болгаш Ленинград чоогунга чылча шапканының үжеп чылып, Одессаны, Крымны болгаш Украинаның еске-даа черлерни хостаанымын, Белоруссияны болгаш Молдавияны хостаанының 30 чылын чоокта чаа демдеглээн бис. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында Совет Армиязы еске-даа шылгарангай тиилелгелерни байырлаар бис. Эң-не үттүнгүрбас болгаш эргим байырлалдарның бирээзи — Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезинiң 30 чылынче үк байырлаалдар бистиң улам-на чоокшулаадып олурар. Төөгүлүг байырлалга чедир чыл четпес үе арткан. Үк байырлалды бистин-биле кады хостаалгага ынакшылдыг бүгү кижилер, делегейниң ак сетиилзиг бүгү кижилери байырлаар.

Делегейни фашист эжелелден хостаачы төөгүге чаа үе-чада болган. Ол улуг тиилелгезиниң чыл демдеглелиниге новороссийжилерниң киирген чаагай үлүг-хүүзүнүң үнелеткени, оларга чаагай йөрээлдер

мунга киришкеннер. Хоорай дээш демиселлиң төөгүүт чыл бижиглээнинге партизаннарның болган чажыт ажылдакчыларының —Островерхов, Лапгобой, Никитин, Бойчук, Ольга Гора болгаш өскелерниң-даа аттары дүрүм ёзугаар кирип турар.

Новороссийскиниң маадырлыг херээженнериниң кайгамчык эрес чоруун кижи магадап хаммас. Олар фронт хоорайның аар-берге байдалынга, амыр-сонсаал чок бомбалаашкынныар болган хөй санныг октар частый турда, стаиохтарга ажылдап, чавлажып турар шеригле-рниң чагыларын күүсеттипшаан, камгалал черлерин тудуп, бөлүлеттырганнарын ажаап турганнар.

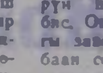
Кайгамчык хоорай Сочи болгаш Совет Грузиязының сураглыг хоорайлары болгаш курорттары Новороссийскиниң камгалакчыларынга база Кавказ дээш улуг тулчуушкунуңуң бүгү киржикчилерине идегелдиг тыл, күш кирмикчи надыкшылга чери болган. Сочиниң санаторийлерине болгаш дыштанылга бажыңнарынга чартык миллион хире балыглаттырган дайынчылар кадының экижидип алган, катап дайылдажып кирген. Бо дээрге аимдырал дээш ёзулуг маадырлыг чорук-тур!

Новороссийск дээш тулчуушкун дугайын чугаалап тура, Геленджик хоорайның ажылчы чоннарынга шак ол уттундурбас хүннерде оларның эрес-дидим чоруу дээш өөрүп четтиришкинин илередип тур мен!

Эштер! Фашист шеригле-рни Москва, Сталинград болгаш Ленинград чоогунга чылча шапканының үжеп чылып, Одессаны, Крымны болгаш Украинаның еске-даа черлерни хостаанымын, Белоруссияны болгаш Молдавияны хостаанының 30 чылын чоокта чаа демдеглээн бис. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында Совет Армиязы еске-даа шылгарангай тиилелгелерни байырлаар бис. Эң-не үттүнгүрбас болгаш эргим байырлалдарның бирээзи — Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезинiң 30 чылынче үк байырлаалдар бистиң улам-на чоокшулаадып олурар. Төөгүлүг байырлалга чедир чыл четпес үе арткан. Үк байырлалды бистин-биле кады хостаалгага ынакшылдыг бүгү кижилер, делегейниң ак сетиилзиг бүгү кижилери байырлаар.

Эрткен чылдарда бистин чурттуң ариы канчаар чаартыныганының силерниң хоорайынар эки чижек боол болуурдур, эргим эштер. Катап төрүттүнген кончуг чараш Новороссийск үүле дайын мурнундагы кымгазарыңдан дыка улгатканы эвес, харын удам амгы чежип, кижилерге үлүг эштиг, адаргап, бистиң социалистиг хоорайларывыс мындыг турзун деп күүзүрүнүс чаа демдеглелиг болган. Шынала бистиң дүнеривисте Новороссийск — совет улустуң хостагазын болгаш аас-кежиктиң камгалакчызынаан тудуп хоорай кайгамчыктыг маадырлыг чорукталрының бирээзи боол турар.

Ам Новороссийск хоорай — чурттуң мурнуу чүүнде улуг индустриалдыг төп Силерниң далай портунар бүгү делегейге калбаа-биле билдингир. Хоорайның улус ажыл-агыйының бүгү адырлары чедиишкиниг хөгжүп турар. Беш чылдың баштайгы үш чылдарының планын дыка ажыр күүсет-

пишаан. хоорайның бүдүрүлгелери бо чылын база эки темпилиг ажылаан турар-дыр.

Бистиң чуртувустуң хостагазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселлге мөгейин маадырларга мөңге алдар!

Оларның чыртыкылыг турасказалын минута иштинде туруп ёзулаарын дилеглим.

Эргим эштер!

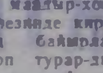
Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эжелекчилер-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарның база тылга күжениишкинниг ажыл-иштың хүннеринде совет улус бистиң чуртувус кажан хостаалыры, тайбыңның хүнү кажан келирин күзеп турган. Совет улус үргедеттирген чүүлдерин катап тургускаш, аас-кежиктиг социалистиг амыдыралдың оруу-биле улам мнай хөгжүүрүн шуптувус күзеп турган бис. Онгуларга болгаш карангы завод шехтерниге, от салбаан соок бажыңнарга совет кижилер тайбың амыдыралдың дугайын сагыш-сеткилиге чуруп турганнар. Улуг чараш хоорайларны, хөлээзининг школаларны, чаа кайгамчык заводтарны, байлак довушөлдерни болгаш чечектелген салгарны сактып бодап турган бис, ынчаардагы бистиң эң улуг күзел-соруглаларывыс безин амгы хүннерде байдалбиле деңнээр арга чок. Амыдырал ону ушчок ажып эртмен.

Ленинчи партияның удурулгазы-биле совет улустуң күженииишкинниринiң ачызында бистиң чуртувус Совет Эвилелиниң мооң мурнунда кажан-даа көрбээн экономиктиг күчүүгүн бедиктерни, улустуң чаагай чоруунуң көдүрлүүшкүүн чедип алган. Ынчалзажок бис аңаа доктаавас бис. Бис ам-даа бар бергелерин-даа, улустуң хемчээл чок өзүп турар хереглелдерин-даа көрүп турар бис. Партия чаа-чаа нарын болгаш хемчээл талазы-биле ажок улуг соруглаларны ядып үндүрүп турар, оларны күүседиор бистиң Төрээн чуртувустуң улам улуг чечектелимишкинин, ооң коммунизм тургузуушкуунуң оруубиле чедиишкиниг шимчээшкинин хандырар.

Эштер! Совет кижилериң политиктиг болгаш бүзүрүлге талазы-биле идепкей бистиң херек кырында амыдыралывыстың тодаргай мөзүзү болуп берген Коммунистиг зажычаниң болгаш коммунистиг медерелдиң үндезиннериниң үндезини ол болгай. Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бүгү улус чаңгыс эп-сеткилдиг леткип, ооң планнарын «бодуунуң планнары» деп санап турар деп чүвеким шуут түпелеп ол.

Чедип алдыңар чедиишкинерни чоргуг үнелеп турар бис. Чогум кол бодалдарывысты болгунгу соруглаларже база ядып, ынчалзажок ынаныышкынывысты бээш-биле үнелеп турар бис. Чуртувус ам коммунистиг тургузуушкунуң кол үе-чадаларының бирээзинде келген.

Партия болгаш улус тоскуг беш чылның планнарын күүседир дээш дөрт чыл дургузунда улуг күжениишкиниг ажылдап келген. Ооң улуг соруглаларын СЭКП-ниң XXIV съезди тургускан. Беш чылды

Чер өрттенип, демир хайлып турза-даа, совет дайынчылар партиязын «Чаңгыс базымдаа атказарлавас!» деп ыдыктыг дужаалын күүседир дээш амы-тынын бодавайн турушкан.

Тулчуушкунарның берге хүннеринде политажылдакчыларның чалбыыштыг созу, оларның тиилелгеге долу бүзүрели, ондактыг үелерде кижилерни улам күштелдирип, оларны чаа-чаа маадырлыг чорукталрже баштап биляр мергежилдин күчүлүг чепсек боол турган. Ол сүрүг хүннерде ол политажылдакчыларның биреэзи болгаш баштыңы турган силер, эргим Леонид Ильич дел, ол чугаалаван.

Новороссийск тулчуушкуңуңуң киржикчилери Силерниң бистиң кезектеривистиң болгаш бистиң иишкыг түңнелдерлиг доозарывысты, партияның XXV съезиниң канчаар уткуурувусту бо шимчээшкин улам улуг калбарыышкинны алган. Шынаазинган бистер оны бүгү таа-биле деткип база ынтередир бис.

Беш чылды хуусаа бетинде күүседир дээш демисел чуртта хайбаттай. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында 8,1 хуу болган. Пландан ажыр 5,4 миллиард рубльдиң продукциязын сайгарган. Оңу эки түңнелдер дээрин чүүлдүзүмер боор силер деп болай-дыр мен, эштер. Улетпурувус мооң соңгаар-даа база ындыг темпилерниг ажылдаар болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директивалырында аймаан үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде озуулези беш чылдың соолгу чылында, тодаргайларга, 1975 чылда чедип алдыңар деп бүдүрелдиг чугаалап болур.

Көдээ ажыл-агый дугайында каш өөскен чугаалап керейн. Экономикавыстың ол адырының кайы хире дешилгелиг боол турарын совет кижилер үки билир. Көдээ ажыл-агыйывысты амгы үениң техниказы-биле чепсеглээр, черии мелиорастаар болгаш химижидер ажылдарны мооң мурнунда көстүп көрбээн хемчээллиг чорудуп турар. Ол ажылды мооң соңгаар база улам улуг хемчээлге чорудар бис. Интенсификациянның бедик деңнелиин бистиң көдээ ажыл-агыйывыс үүле ынчалдыр чедип алыр. Аъш-чем продуктуларынга болгаш үлетпүрүң хандырар чиг-этке бистиң улам улгадып турар хереглелдеривисти бүрүн хандырар арганы ол бээр.

Ам 1974 чылдың дүжүүдээнээ демисел үргүлчүлеп турар болгай. Чурттуң айгы-авгы девискээрлеринде байдал бир дөмей эвес деп чүвеним чугаалаар херек. Россия Федерациязының Европа иезээнин, Украинаның, Молдавияның, Белоруссияның хөй-хөй областары болгаш Прибалтика республикалары чаагай дүжүттүг өстүрген. Улус ажыл-агыйының планчы болгаш боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседир арганы оларга ол дүжүт берип турар. Ынчаарга Сибирьниң болгаш Казахстанның чамдык областарында таварыша чок байдал тургустуган. Ол областарга эртежок чугула деткимче, дуза-лаанчыны көргүзер апаар. Ынчалзажок чуртка тарва болгаш өске-даа культураларының чымлазы бигий эвес болур деп бодап турар бис.

Ынытизи-биле бистиң иштики хөгжүлевистиң айтырыгзары партиянын XXIV съездизиниң төлевилээнин ёзугаар шинтпирлеттинип турар, эштер. Коммунистиг партияның чаа—XXV съездизин төлептиг түңнелдерлиг үзүктүр бис деп бодаар-дыр мен. Ам бүгү партия, профэвилел, комсомол организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының бүгү совет улустуң ажылы олче угланган.

Бистиң күш-ажылчы хүннеривистин бир онзагай болуушкуну болза бүгү улустуң социалистиг черужының чаа күчүлүг көдүрлүүшүүг

Бөгүн—Танкистер хүнү

СОВЕТ АРМИЯНЫҢ КУЯКТЫГ ОТРЯДЫ

П. П. ПОЛУБОЯРОВ,
куяктыг танк шеринниң маршалы, Совет Эвилелиниң Маадыры

1946 чылдың сентябрының бир чылыг хүнүнде күчүлүг танкылар сан-дөрт каң колоннаалар болуп алгаш, Кызыл шөлээн эртикен. Кинтемировтуң Ленин болгаш Кызыл Туң орденниг гвардейжин ат-сурвалыг дивизиязының ол байырлыг байдалга маршталп эртикени-биле Танкистер хүнүүн бөйырлалыг чыл санында демдеглээр апарган.

Бистиң танк болгаш механизастаан шериглеривис — Совет эрге-чагырганың барык бир үеверге чажыттары. Оларның тургустунганының болгаш сайзыраң хөгжээнииң төөгүзү В. И. Ленинниң адын-биле ханы долбашкан. Ооң хүүда айтышкыны-биле 1918 чылдың январьда күйгытыр танк кезектеринии чөвүлелга тургустунган. В. И. Ленинниң айтышкыны-биле 1919 чылда Сормово заводунуң ажылчыннарынга интернетилерден болгаш ак-гвардейжилерден хунаап алган танкыларны септээрин база ада-чурт танкыларының туяушкучуниче эгелеп киритерин дамскан. «Красное Сормово» заводтуң ажылчыннары 1920 чылдың август 31-де башгайы танкыны кылып тургускаш, аңаа «Хосталга дээш демиселчи эш Ленин» деп атты бергенер. Ооң соонда аңаа немей 17 машинаны кылган, олар ламаалы дайынның үезинде тулчуушкунга киришкенер.

Чүрттү индустриализастазарын чедиишкиниг боттавидырганың түңнелинде танк үлетпүрү тургустунган. 1932 чылда-ла Кызыл Армияның составынга механизастаан корпусту делегейге бир дугаар тургускан. Совет конструкторлар ыскыа хуусавда танкыдарның чамдык үлегер-хевирлерин чогаадып кылгылаан турган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээр мурнунда куяктыг танк шеригери боттарының составынга механизастаан корпустарлыг, танк дивизиялардыг болгаш бригадаларлыг турганнар. Дайзынның камгалалын чаза таварын, дайзынны чылча шаап шыдаар куяктыг танк кезектерии база каттыжмышкыннарын организастаарының болгаш ажыглаарының үндезини сууру ол чылдарда тургустунган.

Бирги чергенин дайынчы машиналарының түүгузунчулары М. И. Кошкин, Н. А. Кучеренко, А. А. Морозов, Ж. Я. Котин болгаш өскелерге-даа совет улус чоргаарланып турар. Олар чүрттүң танк түдуушкунун хөгжүлериниң херээнге боттарының талантызын бергенер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дижиге чедир чепсегленген дайзынны чылча шавәрынга танкистер улуг салымшкыны киргенер. Танк кезектерии болгаш каттыжмышкыннары киришпээн индыг тулчуушкуи черле болбаан. Танк каттыжмышкыннары бистиң шеригеривистиң намгалалын улам быжыглап, фашистерни атакалап, тулчуушкуннарга ниити шериг кезектериниң болгаш каттыжмышкыннарының тиилеп үеринге таарымчалыг байдалды тургузуп турганнар.

Москва чоогунга тулчуушкуннарга совет танкистер кестүп корбээн быжыг туруштуун болгаш дайынчы шылгаралды көргүскенер. Чогум-на бистиң Төрээн чүрттувустуң пайысхалы дээш тулчуушкунга танк шеригериниң гвардейжилеря илерээн. Сталинградтың тулчуушкунунга танк болгаш механизастаан шеригер кайчаар-даа важок улуг рольду ойнаавиннар.

1942 чылдың чайынында 17 дугаар танк корпузуң командылаарын болгаш Воронежче угланмышкында немец-фашистиг шеригериниң 4 дугаар танк армиязының согуушкунун ойтур шавәрын хевирларын мөңгө даасхан турган. Үш айлар дургузунда үзүктелиишкин чок үлемчилап келген тулчуушкуннарга эрес-чаадырлыг чоруун коргүспүваан, танкистер ооң каттыжмышкыннар-биле кады Воронежче гитлерии кезектериниң халдавышкынын доктаадып, оларны ойтур шапканнар. Ылаңгыя 17 дугаар танк корпузунуң дайынчылары 1942 чылдың декабрьда Донуң ортаа агымынга «Бичии Сатурн» деп операциязыны бөттандырып чорударынга онза шылгараавиннар. Шавәр халдаашкынны чорударынга ажаар-бөйдүстүң болгаш чөвиин байдалы берге болуп турган. Дүвүлүг, соок хат, минералыг шөлдер, оңгар-чоога танкыларын чорударынга шаптыктаан. Ынчалзажок адыгжы кезектер-биле кады фашистерниң камгалалын чаза таварбышаан, танкистер дайзынның тылынче үнүп келгенер. Донуң харак четпес ховуу. Хар-хөртүктерии өрү дээрже бедик чашкаавышаан, танкылар чоруп турган. Долгандыр дайзыннар. Чоогхооргалдар дургаар чаштынып алган фашистер артиллериилар-биле боолан турганнар. А дээрде немец самолёттар терээри. Ынчалзажок танкылар моторларының күчүлүг даашкынээзин бичии-даа сокпаваан. Совет танкылар бүчии-даа докталп дивейн, күчү-түрлүг бурунгаарлап-ла турган...

Декабрь 19-та 17 дугаар танк корпузу кадыг-дошкун тулчуушкун-биле Кантемировканы эжелеп алгаш, Россошь-Миллерово демир-орукту үзе кирипкен. Ол эрес-дидим, маадырлыг чоруу дээш 17 дугаар танк корпузуя 4 дугаар танк корпузу кылыр эде тургускан.

Курск чоогунга болган улуг тулчуушкунга совет танкистер чалаг шеригер, артиллеристер болгаш шеригериниң өске-даа хевирлери-биле кады немец-фашистериниң танк каттыжмышкыннарының оруунга эртинмес шивээ-хана кылдыр турупкан, оларны чылча шаап, дайзыннарны барыын чүкче сүрүп киришкен.

Москва болгаш Сталинград чоогунга, Курск эътпээнге тулчуушкуннарга дайзын Совет Армиязын өлүмүг согуушкунунга таварышкан. Ол бүгү болгаш ооң сөөлүнделгя тулчуушкуннарга шалымчы отряд совет танкистер болган. Совет танк түдугжуларының эрес-маадырлыг күш-ажылының ачызында танкылар талазы-биле немец-фашистиг армияларның артык күштүг 1943 чылда үзүткаттынган. 1943 чылдан эгелээш, үзеттир ай саныда-да 2 мүң ажыг танкыларны болгаш боду чоруур артиллерия тургузугларын фронтуга берип эгелээн. Ада-чурттуң Улуг дайзынының бүгү чылдарының дургузунда совет танк түдугжудары чепсектиг күштерге 100 мүң хире танкыларны болгаш боду чоруур артиллерия тургузугларын кылып бергенер.

Дайынның түңнел үе-чадазынга, сөөлгү Берлин операциязынга, 4 танк армиялары, элээн каш танк болгаш механизастаан корпустар киришкен. Совет Армия Берлин чоогунга дайзынче барык 6300 танкыларны болгаш боду чоруур артиллерия тургузугларын хемелээнер. Төрээн чүрттувустуң пайысхалы дээш тулчуушкунга танк шеригериниң гвардейжилеря илерээн. Сталинградтың тулчуушкуннуга танк болгаш механизастаан шеригер кайчаар-даа важок улуг рольду ойнаавиннар.

1942 чылдың чайынында 17 дугаар танк корпузуя командылаарын болгаш Воронежче угланмышкында немец-фашистиг шеригериниң 4 дугаар танк армиязының согуушкунун ойтур шавәрын хевирларын мөңгө даасхан турган. Үш айлар дургузунда үзүктелиишкин чок үлемчилап келген тулчуушкуннарга эрес-чаадырлыг чоруун коргүспүваан, танкистер өске каттыжмышкыннар-биле кады Воронежче гитлерии кезектериниң халдавышкынын доктаадып, оларны ойтур шапканнар. Ылаңгыя 17 дугаар танк корпузуның дайынчылары 1942 чылдың декабрьда Донуң ортаа агымынга «Бичии Сатурн» деп операциязыны бөттандырып чорударынга онза шылгараавиннар. Шавәр халдаашкынны чорударынга ажаар-бөйдүстүң болгаш чөвиин байдалы берге болуп турган. Дүвүлүг, соок хат, минералыг шөлдер, оңгар-чоога танкыларын чорударынга шаптыктаан. Ынчалзажок адыгжы кезектер-биле кады фашистерниң камгалалын чаза таварбышаан, танкистер дайзынның тылынче үнүп келгенер. Донуң харак четпес ховуу. Хар-хөртүктерии өрү дээрже бедик чашкаавышаан, танкылар чоруп турган. Долгандыр дайзыннар. Чоогхооргалдар дургаар чаштынып алган фашистер артиллер

ЧЕЛЭЭШ

ДАЙЫНЧЫ ЧЕПСЭЭМГЕ

Ч А Г Ы Ы М

Мээң шүлүүм!
Когурумнут куу чазы
Ховуларны кырлап турда,
Чаныган кас чалгынында
Чалбырааш боол ужуп
келгеш,
Харны, дошту каргактадыр
Хайындырыптар оттуг
болам.
Мээң шүлүүм!
Тайга бажы чаъстап-
чаъстап,
Дажыг хемнер мөөрел
турда,
Бууруп өөнүг шолдердиве
Буганың суу болуп алгаш,
Дыка катка тарааларны
Тынгарыптар суксуп болам.
Мээң шүлүүм!
Башкы таңды кырыы орта
Баштайгы хар чаап турда,
Эзим-арга чаңгылаткан
Эткин өйнүң сыны дег,
Эштин-өөрүң хөңүүн
өөртүр
Эткир үнүг болуп көрөм.
Мээң шүлүүм!
Кыштың соогу хазарып
турда,
Кыштаглаан аал хайы
турда.
Ынаар сиген сөөрткен
оолдуң
Ынакшылын хайныктырар
Орай үнген шолбан ышкаш.
Оруум чырыдар чулам
болам.
Мээң шүлүүм!
Ширн пештүг хемнеримниң
Шиметтинген каазын
мактаан,
Артыш үнген сыннарымның
Ягаарыпың арыын алгаан
Даштын чүүлган хорлааш
дөзеп,
Тааланчыг хөөнүүг болам.
Мээң шүлүүм!
Аас-кежиин күзеп-сураан
Африкада негр оолдуң
Дайзынны өттүр шайчар-
Чыдазының бажы болам,
Дарлалдың дужаан
кыргыыр
Хылыжының бизи болам!
Мээң шүлүүм!
Совет Тывам чуртталгазын
Чарлаттынар байлаан
кылам,
Совет чонтуң төрелгезин
Сагып чоруур ыдыын
кылам,
Ажылчының аңгызының
Арыг адын шүүрүң кылам.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

БЕЛЕК ӨРГҮҮЛ

Бүрүлерде сарыг өңнер демдектелип,
Бүргет хүннер удаа-дараа күстүг тыкыл,
Эртен, кежээ соолаңнаан салгын эстеп,
Эрте бышкан тарааларны чассыдып тур.

Эзэлээн эзлээр шаа келген бойдус боду
Эрес, шалып ажылдаарын иеген келди.
Дүжүт ажаар түлүктүг ай—сентябрьда
Дүнеки дыш, уйгу безин шеглеттинер.

Комбайннар чүлгүн эрткен хоорэзүнгарны
Тракторлар туда сүрүп чарып турда.
Ховук черже чатты берген тараа ам-даа
Дыка-ла хөй күштүг иеген, чалап чыдыр.

Ховузарда чүгле тараа албек эвес:
Ие черниң казызы боор картошка хөй:
Хоолузу кижилерге эм-таң ышкаш.
Ие черниң эдири боор капуста бай.

Ынчангаштың кежиктиг шаг—күскү үе
Шуптувусту ховуларже кыйгырып тур.
Ырлыг, хөглүг хей-аът киргеи соруг-биле
Чуртувуска эгээртинмес белек өртүүл!

В. САГААН-ООЛ.

Владивостоктан чагаа

„Аныяк Киргизия-биле“

Залда чырык чоорту өже берген. Чүгле кожеге чырып турар. Тыва музыканың таваичыг аялгазының аайы-биле артист кыс кожеге артындан «ховагаа дег ужуп» үүп келир. «Тыва артист Клара Данчай-оол» деп чарлаптар. «Аныяк Киргизия» деп коллектив-биле кады ажылдап чоруп турган Клара Данчай-ооллу (ол ам Тывада чоруп турар) кежээ-ниң-не көрүкчүлерге шак ынчаар таныштырар чүве.

Тыва танцының шимчээшкиннерин артист бодалок чараш күүседирге, көрүкчүлер сонуургал-биле үзүп алыр. Ховаган чалгыны ышкаш улуг чиик аржылыг ап октапкаш, ийи метр бедикте херип хаан демир кырыыне үне маңнай бээр. Зал иштин чыдыдыкап. Арын-шырайы ымчак хүлүмзүрүг долган аныяк артиске көрүкчүлер база катап алыш часкаан. Тыва үгүлза-биле хаастап даараан хеп кеткен аныяк кыстың аңгыс демир кырыпта таңшыгы ыяк ынчаар эгелээр. Шимчээшкиннер хөй аңгы, берге-даа. Хажыгзыңдан хайгаарап олурган көрүкчү кижи шимчээшкиннер, таңцы-биле кады холзеп олурар. Хамыктың соонда Клара Данчай-оол аңгыс демир кырыпга тевээр чайганыр...

«Аныяк Киргизия» коллектив-биле кады ол 1971 чылдан бээр ажылдап чоруур. Кларының намдар төөгүзү, ада-иезиз, от бүлези «Шыпшың» номчукчуларынга билдингир чүве болгалды, мен маңаа чангыс-ла чүүлдү немекседи-ле ийик мен. Кызымак чүткүлдүг артист дээрзин демдеглекседим. Чогаадыкчы озулдеже доктаамал чүткүл чоруур кижи. Артистиң чогаадыкчы планнары улуг. Чаа номер тургузарын күзеп чоруур.

Ажыл-ижинге, амыдыралчүрттелгазынга толептиг коммунист артисти биштиң коллективте бедик хүндүткел-биле көрүп турар. Ол уран чүүл чөвүлелиниң база профсоюзтар комитединиң кежигүнү.

Кларының күзел-соруглалары боттанып дээрзинге бүзүрел улуг. Оон үндезиниң чүдел дизе артистиң кызымак чүткүлүнде. Совет Тываның 20 чыл ооңга уткуштур сээң чогаадыкчы ажылыңга четиишкинерия күзедивис.

К. АРЗИЕВ.

«Аныяк Киргизия» цирк бөлүүнүп уран чүүл удуртукчузу.

ЧУРУКТА: цирк артизи Клара Данчай-оол.

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ БАРААЛГАДЫЫ

Тыва улустуң төөгүзүнде бир кайгамчык чырыткылыг болуушкунуң хүну — совет улустарның аңы-дуңмалашкы аг-бүлезинге бактаап киргеминден бээр 30 чыл болган хүнүнге чедир бир ай ажыг уе арткан. Ол чаагай байырлалга уткуштур Тыва АССР-ниң бүгү ажылчы чону бедик кедүрүүшкүнүнүг ажылдап, ажыл-агый, культура, уран чүүл хөгжүлдезинде чедишкиннерин түңнеп турары —чон мурнунга чаңчыл болган бараалгадыры. Бо үжен чылдарның иштинде социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг уран чүүлдүң хөгжүлдезиниң чедишкиннерининг чонга бараалгадыы болур отчёттуг концерттиң белеткели Күрүнге филармониязында «Саян» ансамбльда, Тыва телевидение болгаш радионуң симфония оркестринде. Кызыядың уран чүүл училищезинде база ында тыва улустуң хөгжүм херекселдериниң бот-тывынгыр оркестринде ийдин түлүк чоруп турар.

Байырлыг концерттиң белеткеядериниң чоруп турарының дугайын филармонияның уран чүүл удуртукчузу Семен Борисович Гехттен айтырарынга ыынча дидим:

— Филармонияның, «Саян» ансамбльдиң артистери болгаш өске-даа коллективтер түс-түс номерлерни, көргүзүглерни ыяк белеткеп турар. Концерт киржиичилериниң идик-хевин, ыр, танцылыг көргүзүглерниң каасталгазын Москванаң болгаш Кызылдың түскай мастерскаяларында чагаан. Ниити план ёзугаар бүгү белеткелди РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи композитор Алексей Боктаевич Чыргал-оол, Тыва болгаш Бурят АССР-ларның культуразының алдарлыг ажылдакчызы Леонид Иосифович Израйлевич олар удуртуп турар. Каттышкан концертке РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс Мунзук, Күжүгет Хензиг-оол, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, делегей конкурстарының лауреады Надежда Красная, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Кара-Сал Ак-оол болгаш өске-даа уран талантылыг эштер киржир.

Концерттиң кол удуртукчуларының бирээзи Л. Израйлевич:

— Каттышкан концерттиң кол өзек номерлери Алексей Бокгаевичиниң бижээнин «Дагын катап дарлатпас бис» деп ыры болгаш «Ада-чурт» деп ийи кантатазы болур. Өске номерлер, көргүзүглер оларга каттышкаш, тыва улустуң 30 чылда шапкын хөгжүлдезин, чонунуң чырык-чаагай аас-кежиктиг амыдыралче оруун, хөстуг, шелээн тургузукчузу күш-ажылынга чоргаараалын тода көргүзер. «Саян» ансамбльдиң моок мурнунда көргүзүглерин улам сайзыралдыр, уран чүүлдүң балет дээн чижектиг чаа хевирлерин немеп кииргени, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Иван Григорьевич Мининиң тургускаңы тыва национал оркестрин ажыглааны концерттиң күүседиичи аргаларының бедик деңнелге тургустунганының ылаваылалы болур—деп тайылбырлады.

Москвага болур тыва уран чүүлдүк хүнинеринге киржири-биле бистен 180 хире кижи октябрь айда аъттаныр. Каттышкан концерттиң киржиичилери Москваның Чайковский аттыг концерт залынга болгаш оон өске-даа черлерге ээлээн наш концерттерни көргүзер. Күрүне цирктиниң РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. Оскал-оолга удурткан тыва болүү ол хүнинерде Совет Тываның 30 чылынга тураскаатткан түскай концерттерни Москвага үндүрер. Тыва музыка уран чүүлүнүң концертин Композиторлар бажыңынга Тыва телевидение болгаш радио комитединиң симфония оркестриниң дириженёры В. Тока биле Р. Ахмедзяновтуң удуртулгазы-биле РСФСР-ниң Кинематография комитединиң улуг оркестри күүседир.

Ам дээрезинде каттышкан концертке, Москвага эртер Тыва уран чүүлдүк хүнинеринге чыыштыг белеткел ажылдары чоруп турар. Олар Москвазе аъттанырының мурнунда концертин республиканың чонунга бараалгадыр.

М. САЯЯ.

Лотерея-74

Россия Федерациязының хоорайларында болгаш суурларында 1974 чылдың акша-баразын лотереязының шедиги үндүрүлгезиниң билеттерин салып эгелээн. Бо үндүрүлгениң ойнаашкын тиражы октябрь 11—12 хүнинеринде Нальчик хоорайга болуур.

РСФСР-ниң Сан министерствозундан СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы болза: ойнаашкынга «Жигули» ВАЗ-2101, «Москвич-412» болгаш «Запорожец» ЗАЗ-968 дег 132 машина таваржыр. Ойнаашкынларга ийзы-бүрү маркаларның 176 мотоцикли, «Верховина» деп моторлуг 132 мадаг-терге болгаш өске-даа ортектиг эттер таваржыр.

Телевизорларны, радиоприемниктерни, шактарны, фото-киноаппаратгарны, электро-биле ажылдаар самоварларны ойнаап ап болуур силер.

Лотереяның чурумун ёзугаар ойнаап алган эттиң акша-биле ортээн ап болуур силер.

Лотерея билеттерин садып алыңар!

„ОТТАН-КОРГАР“

Рассказ

АЛДЫН-ООЛ ДАРЖАА

Дарыжыкты Болат оорагыйдан-па танып каан, а Дэрыжык олче көстүүн ылаш кылымдыр эргилгеш, шиляг чайыкалган хүн херели-биле Болаттың карааи чылырыкталдыр тавараш, «Аэрофлот» деп бижиктиг хок барбазын чаңгыс салаа бажыңга чиик-чиик чайбышаан, суксун-сугга садар киоскиже кожаннадыр базып чорупкан.

Июль—август айларның ийи аразында хүн хоорайны кам-хайыра чокка чиртип-ле турар, ында-мында асфальт чиндиңээш дег сирлеңейнин чыдар. Ылаңгыя серииң тайга черлерден самолёт-биле ужуп келген кижиге изиниң халазының дээр оңу! Оон кадында Болаттың чүүгү база аар, бир турисчи рюкзак болгаш улуг кара барба чык долу, оларда безин кожул каан борбак-сарбактар бар.

Автобус доктаар черге Болат чартык шак ажыр маңаан. Барып-барып дүүш соолунде, үүнүүн эң изиг үезинде, чолаачыларның ээлчег солчур шагы таваржы берген. Болат улустан холеге хуналшпайн, арны-бажы, эртенги сиген шалыны дег, изиңерии дериде берген тура, школачы чылдарын бодай каапкан. Чээрби чыл мурнунда Дарыжык-биле кады ооренип чораан. Эжиниң моге-ышыраан, оон эктилип, оорагының чазадак чараш хевирин магадаа мага ханмас. ол хирезинде оруңдеп ыракта шыдалдыг ярнің ажылга быладамыжын сөөлүнде барып эскерген. Эскерер-эскерерде боду безин эскербээн. «Оттан-Коргар» дижип шоодар эжиистиң сактып тур сеп ыйнаан, Болат?—деп, шаандакы школачы эжи бир-ле кәтап айтырган.—Кижиис бажың төөректелдир арагалап турар апарган деп. Дарыжыкты оорунуң шоодуп тургапының ужурун Болат ынчан конуут толэ сактып келген.

Ол ыыдыг болган чүве-дир. Тос классты дооскан кезек оолдар чайыр райога чүүрүкчүлеп кирип алган. Дарыжык улуг шуутай хааржакта оттуг-ыяш чүдүреринден ойтаалар болган, а херек кырында бараану улуг-даа болза, аргажып кедүрер чүктерии чиигле-ле ол турган. Оолдар оон бээр-ле бараану улуг чүк бүрүзүн-не — улуг шуутай хааржактыг папироску, оттуг-ыяшты азы оске-даа барааларны «от» дижир, оон соонда Дарыжыктың талазынче көргеш. «Сээң коргар чүвеңни бис сегирип аалы» дээш, каттыржып-каттыржып, шенектежип кээр апарганнар Дарыжык ыыттавас, эгенгендээ ышкаш, амыраан-даа ышкаш, оорунуң хажыызынга кээргении коичуг күдүе берген каттырымзап турар. Болат оны эжиңеп сеткилиинии кемчоргу ол деп сылып чораан.

Автобус чедип кээрге, Болат оон соонда эптиг азыга чүгүн салгаш, санаажын алгаш, алдан аал ишти чурттаар бажыңының үүнче ам-на шимчеп үнүпкенинге 'эмыраап чоруп олурган. Хоорай кижизиниң чаңчылы бир янзы, улустуң чугаа-соодунче шоолуг-ла кудак салбас, хайыыл-моорээн хайым амыдыралдан харак, кулаан ышкаркыксаар боор чүве болгай. Ынчанмас болза ырмажок хөй ыыт-шинээнии, ол-чүзүнүү, чугаа-соотту шингээдип алыры сергеге Болат ынчаар чаңгыстың халган. Ынчалза-даа бир-ле эзирик кижиниң кургаашкы чоок үүр оон кулаанга удаа-дараа дыңнаанып чораан.

— Акың менден сестип чор, ооп, от-көс дег ол чиртиттер мен!

Ол үе херзиг када мотор даажынга дүлдүүе бээр, оон соонда катап-ла булгурга үнүер:

— От дег, кос дег чаңгыт ор мен, оваартын, ооп, боксталып алдып, халак!

Оон өске үй-дээлей шимээргээр кижи-даа чок. Хенертен ол үе дыңналбайн барган. «Автобустан дүже берген-дир. Шагдаадан хаймы черге кемчок чоопа шорлу бербес болза, кижиниң ногуу-ла ыйнаан» деп. Болат бодап каан. Ынчаар бодап алдыңа-на бе дээш чыскап, эзирик кижи ырлап баарлыкап каан.

Ортук карын чүрээ дээниң

От-ла-дыр оң, кос-ле-дир оң!

Болат бажыңының дүжүүтка дүжүп алган. Рюкзагын сандай кырынга сөлгээп, ылаваалап чүктеп алгаш, барбазының баап оң холуңга дыңзыдыр туткаш, базып цай болур деп турда, бир-ле кижи оон солагай талакы эктинден часкаанш, тердирээн сайы-биле барып ужар часпышаап, барба баандан сирбектеннипкен. Болат шуптаап хая корпуп кээрге, оон мурнугда Дарыжык бо, арны-бажы хам күчүе берген, карактары кос дег кызыл, шинчалаадаа туттуиуп турары ажоол. Баштай Болат түрекээнинге: «Ижип алырыңар дүргенин аа?» деп бодавышаан, шугуудааны үр-ле читпейн, эзирик кижиден дүргеи-не ажыраып алырын кызыктаан; оон тыынай берген.

Дарыжыктың чугаазы-биле алырга, ол эжиниң ужуражыр, ижии кара чоокка тоорежир деп дыка-ла күзеп чораан. Эжиниң кара чыттавас, ем харын конуут таптыг таваржып келген. Ам кайчаар боор, эзирик кижи-биле кады кудумчу ортузунга эккелейнин турар эвес, эш-хүү деп чүве база турар-ла болгай дээш, Болат ону бажыңынче чалаар ужурга таварышкан.

Көзер кадыны дег хөлчок чараш эвезе-даа, арын-шырайы часкы хүн караа дег чаагы, ажыы-чаңы частып, үнген ол хадк дег эвилең, каттырып-каттырып чугаалаар, ала чайгаар-ла жижиниң хүндүлекээн келир кадай-кыстар турар Болаттың каалаш ишак-ла ыяш кижи болган. Эжишкилер чеде бээрге, эргелиг-чымчак сестер-даа чапгылаптаа, аяшсем-даа стол утбааже чүдүрүлгеп, арага-дары-даа чүзүп-чүзүнү-биле делгеттинген. Өттүүн хөрээжеп эзии өпей ыры ырлааны дег хоог-чымчак үүгүбиле таалаачыы конуут кылдыр чалаан.

— Чоогланар, оолдар, чоогланар!

Шилдер хөй-даа болза, хемчээли дыка бичии, бирээзи-ле бежен граммдан ашпас болгаш. Болат база далашпас. Дарыжыктың улай-улай ижиккн дег чүвезии орайтазже чедир шөйүп, чүскүк дег хенизит дашкалар кыңгырадып олура кежээлээн, соолуиле-соолуже уландыместәрии даи барган. А Дарыжык далай коока шелии ораа-ора, эзирииңге эзирик немешкеш, олут эът кылдыр ужуп калган.

«Арагачы аарыг кижиге хөй арага-даа херек чок, чыды-ла иетчир ээрн шии-дыр эвесие—деп. Болат ажии диваанга удуртуп ирар болаштаи – Демии аэропортка турген сүргей эзирий берген ужуру база ол-ла-дыр. Оон кадында утаалы база баларааш, чүвеии алырынга чедир болай дыбас апарган боор ийин мон.

Даартазында

— Электри-биле газ кыпсыр херекселиивис өртгени берип-тир. Болат, бензииниг чүвеи, каамдеп, огиүң хөрээжеп эзии күүшиилап алыргаи.

Эжишкилер ол арааиида кыыдыраа көжүп олургаи. Болат таакпы кыпсыр херекселии каккаи, шыккаи—сүрат. Бензии кургап калган болгаи. Оон тура халаап, шкавынын иштии чиидерлээш туруткаи.

— Ам бензииниң чидирии аллың бе?—деп, огиүң хөрээжеи ээзи шоодаа ааран ойнаап. — Ооцуу таптыг черге салып албас кижи-дир сеи ийии. Азы дүүл заирии-биле ижип албаи сеи бе? Ыыдыг болза, оттан киреэр! Бензииниге чаштанчы ээрге, бомба дег, чатты бээр сеи!

Орта үеэикиг кижи ыыдыг баштакты херекке алыр боор бе! Болат серт-даа дивейн, бензииниг шилии дилеп-дилеп, тып чалашкаи. Аалчыга шамнаап хире апаарындаи эпчок-сузгааиы ол ыйнаан, огиүң хөрээжеп ээзи алыпа берген:

— Ойт, Болат! Сээң бензииниң кожавыс акыйга берипкеи болбас ийик мен бе. Мен кожавыс сугдаи оттап чээп алгаш келийн.

Дарыжыктың балгайгай үгааныига «бомба» деп сөс шыпкап-ла бомба-биле домей чык киидыр деттеи. Оон ам олурээр-даа хөңүү чок апарган, шыдыраазыи ара каггаш, бажы гарын турганыга чылдаш каккаш, агаарлап чоруур деп барган. Хайдыг, каш минута мурнунда шия дүвүүге турганыкылаи чүвеии Дарыжык арага артны деп бодаапп, ток кылыпкаи болбазыкпа. Ам бомба дег частыы бээриеден коргуп эгелээн. Ыыдыг айыыл кыыга-даа деиилеичиг!

Дарыжыктың сеткилиигге чүгээр-ле чүве—оон байдалын Болат эскербээн. Ажыы-биле чугаалаарга—эскерген, эскерээдээ өскээр билгеш: «Арагалаар деп чүве аймыл-ла болгай харын! Дүүн үжүп калганынга човаап турар-дыр. Арныүүр—сүртеиинг шииткекчи! Арагачыларның аданда хоруул хыл турар, ам артында дары-биле аттаап аттыг боол кээрде, мегудевес ужур турбасће ыыдыр бодаап. Ынчалза-даа чаңгыс катап өгге кирген аалчызын чааскаандырзып үндүр үлептер эвес. оон-биле кады чоруур ужурга таварышкаи.

Бомба дег частыы-даа бээр чүве болза, далай дег суг чоогунга чазыыгаи дээре мйнаап дел бодаапы ол боор ок. Дарыжык Улуг-Хем эриидеи үнүгевее, ол-бо бойдус мактаап-ла турар, таакпы тыртыл кылаштаашкаи улустуу оп-оя маңнар ыыдыг болган. Болат шала шугуулаксай бээрге, Дарыжык өттег өйнү чоруп турган, бир-ле ээи херим иштииде шагар-оът, чашпаи шыргайынга чаштына бергеш, эжии астыктырып каапкаи. Оозу дилеп-дилеп чоруй барган, а моогу хем эриинге чотору кемдээп хеме дег, белеңи чыыш үнүүр кетирип туруп чүзээн.

Бир ай ажыт уе эрткен. Ыыргай Кара-оглаан үүнүн хаажылаап кудумчу-биле дартаар кара портфель тутхаи Болат хере-чере баамп олурган, оиу долгандыр-хып ээзи чаяы оолдар, кыстар хүрээлеп чораан; олар шуптузуу хоглуу-биле дээдә эртем дугайында мурнуи булаажып хоорежип эрте бергеннер, а душ боон утказуур келген Дарыжык хажыызында херим үзүүне чаштынып туруп калган.

Кино

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Сонгу флоттуң оглу» 9.45, 11.35, 13.25, 15.15, 17.05, 18.55 «Чаагай ажыл-херектер» 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя, Маша болгаш далайның чаагат шеринии дугайында» 8.30, 10.00, 11.30, 13.00, 14.30, «Демир чажыртыны» (1-ги, 2-ги серия-лары) 16.05, 18.40, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Черлиг куулар» 11.00, «Эрестиг кыс» 12.40 «Анжелика — ангелдер баштыны» 14.25, 16.10, «Ынакшыл дептерезии» (1-ги, 2-ги сериялары) 17.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Салган хаан дугайында тоол» 13.00, «Румянцевтиң херээ» 14.40, 16.30, «Имиртиилэ орук» 16.20, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Италиялерии Россияга алдепиг ужуралдары» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Мухтар, менче!» 12.00, «Ужуражышкынар болгаш чарлышкынар» 18.00, 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

«ПАЙЫРАЛ»: «Мегелев, ергкимм» 9.40, 11.25, 13.15, 15.05, 17.20, 19.05, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыыдыы 10.00, «Витя, Маша болгаш далайның чаагат шеринии дугайында» 11.35, 15.30, «Чаагай ажыл-херектер» 13.10, 17.05, 18.55, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сонгу флоттуң оглу» 15.00, «Хүн бурунун оюнуу» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эрестиг кыс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Италиялериң Россияга алдепиг ужуралдары» 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10—Өөнүг телекөргүүт. Мультфильмнер программазы. «Коля, Оля болгаш Архимед». «10-га чедир санзар аиай». 12.40—«Совет Эвилелиигге баразан боол тур мен» 13.40—«Цирктиң оттары» 14.15—«Бүгүн—Таныктар хүнүү» Күйктыг танк шеригиериниң маршалы Совет Эвилелиниң Маадыры А. Х. Бабаджаняның чугаазы 14.30—Өөнүг телекөргүүт «Музыкалыг киоск» —15.00 —Өөнүг телекөргүүт. «Кино аян-чорударының алдыы». 16.00—Ф. Шопен. Оркестриг фортепиизиого ронзо. Делегей конкурстарының лауреады О. Яблонская болгаш Төп телевидениениң база Бүтүү-эвилел радиозүүнүн М. Шостаковичиниг удуртқан симфониа оркестри күүседир. 16.15—«Делегей панорамазы». 16.45—«Аткаар көрүпмее». Уран-чечен фильм. (Болгария). 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.20—18.40 — Чапсар. 18.40— Өөнүг телекөргүүт. Спортчу программа. 1. Хеме ажерииге делегей чемпионадын. Швейцариядан дамчыдыята. 2. Чиик атлетикага Европаның чемпионады. Италиядан дамчыдыята. 19.25— «Мумиялардың даймыы» деп документаалдыг телефильмниң баштайгы көргүүт. ГДР. 21.00—Өөнүг телекөргүүт. «Мастерлер хоорайы». 21.20—Эстрада ырлалының фестивалы. «Сопота—74». Польшадан дамчыдыята. 22.50—23.00— Чапсар. 23.00—«Үе». Информастыг программа.

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы. 13.35— Өөнүг телекөргүүт. «Чурук бүргүзүнде — хүн». 13.50—Медээлер. 14.00—Өөнүг телекөргүүт. «Аныяк интернационалистер». 14.30 — Өөнүг телекөргүүт. Совет ырларының концерти. 15.00— Өөнүг телекөргүүт. Информастыг программа. 17.30—Концерт. Софиядан дамчыдыята. 18.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40—Өөнүг телекөргүүт. Спортчу программа. Хеме ажерииге делегей чемпионадын. Түшели. Швейцариядан дамчыдыята. Чиик атлетикага Европаның чемпионады. Италиядан дамчыдыята.

КЫЗЫЛДАН

19.25 —Телемедээлер. 19.40— «Тараажының ийии». Дамчыдыята. 20.10—Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.15 — Өөнүг телекөргүүт «Крым областың утказутур планы боттанып тур». Украинаның КП-ниң Крым обкомуиуң бирги секретары П. К. Кириченко дамчыдыятага киржир. 22.00—Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)— «Спартак» (Москва). 22.50 — 23.00 — Чапсар. 23.00—Футбол маргылаазының уландызы. 23.45—00.15— «Үе». Информастыг программа.

Редакторлуг оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

Л. Спрыгинниң «М. Х. Черзи» деп линогравюразы. В. САВИНЫХ дужуруп тырттырган.

1975 чылда солуннарга,
журналдарга
чагыдылга чоруп тур.
„Шын“ солунну чагыдып алыыынче далажыңар!
Чагыдылганың чылда өртээ 6 рубль, чартык чылда өртээ 3 рубль.
ЧАГЫДЫЛГАНЫ «Союзпечать» чери, харылзаа салбырлары, колхоз, совхозтарда, албан организация, будуруглге черлеринде хөй-ниити таралыкчылар хүлээп ап турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 21-63, редакторнуң орлакчыларының 95-24 продстажа киглзиниң 23-54, карылыскалыг секретарының 23-35, партийжа амыдырал киглзиниң 37-13, культура киглзиниң 23-54, кезээ ажыртагый киглзиниң 21-17, үлегүр киглзиниң 22-61, чагаа киглзиниң 41-27, информацияның база совет тургузу киглзиниң 20-60, бухгалтерияның 21-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн багаанга 32-75 телефоннар болгаш.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 920

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном гидурер чер. полиграфия, ном садыының газазы-биле өгелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00727

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

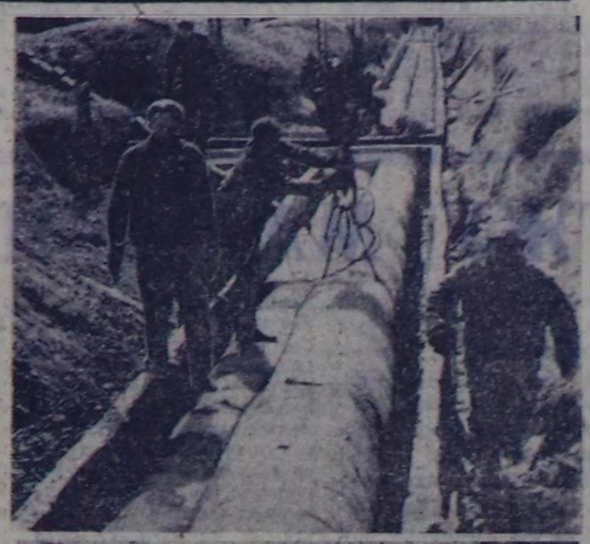
ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 212 (9589) | Вторник, сентябрь 10, 1974 чыл | 1925 чылда үнезилеттингеш. Орлаа

Совет Тываның 30 чыл ою

ДҮН-ХҮН ДИВЕЙН

Кызылдың кудумчуларында чылыг дамчыдылгазының тудуунда машина-техника, кижи күжү мурнуундаагызындан элээн немешкен. Участоктарда ажыл-иш дыштанмыр хүнер чокка, харын-даа чамдык черлерде дүн-хүн чокка улашкан. Чүльдүм кудумчузунда салган хоолайларны улап, эштеп, дуцзаалаш, шыбымышкын, чылыглаашкынар ыглаан сентелге-тудуг участогунуң Константин Гладков удурткан бригадазының ажылчыннары база соксавал чокка ажыллап турар. Мында сес кижи беш хүн дургузунда кожа салган 600 метр дурттуг хоолайларны улаштырып чылыглаан. Олар эртенинге-не 6 шактан эгелеп ажылче үнүп турар. Ол кудумчуда арткан дамчыдылга шүтүмнарып бо бригада сентябрь 20-ге чедир доозар сорулганы салган.

№ 62 механизастаан колоннаның бир бригадазыч прораб Валерий Волков удургуп, хоолайлар салырын үш хүн дургузунда дыка шапкынчыткан.

— Чоокку хүнерде 630 метр дурттуг хоолайларны улаштырып чылыглаш, дуглаар бис. «Тувинская правда» солунуң редакциязының чанында Ленин, Комсомольская кудумчуларында машиналар кежер белдирин дуглаптар бис — деп, аныяк прораб эр Алексей Шаталов бүзүреткиг чугаалады. Николай Юдин, Сандан Комбужап, хөгжүм-шин театрындан Владимир Донгак оларның эки ажылын демдегледи. Ол ышкаш Кочетов, Мугур кудумчуларында монтаж ажылдары элээн шуудаашкыныг. «Востоксантехмонтажтың» ажылчыннары участогунда 200 метр чылыдылга дамчыдылгазын катап үрелиишкиннер болдурбазын бодап, быжыг кылдыр күүсеткен. Коошпалай каскан кудумчу бүрүзүнде чер дескилээринге, хоолайлар салырынга барык-ла коллектив бүрүзү идепкейлиг дузалажып турары кардакка-даа хосту. Ук тудуг бо шинтпирлиг хүнерде шлап-ла шылыпчы апарганы илдең-дир.

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТАРДА: Чүльдүм. Комсомольская кудумчуларында ажыл-иш үезе.

АВТОРНУҢ фотолары.

КҮЖЕНИИШКИННИГ ИШ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Бистиң «Бөрлүк» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында ажыл-ишчилер малга чем белеткелиниң баштайгы хүнүнден эгелээш-ле күжениишкиннииг ажылдап турар. Хертек Сынаа удурткан сигеи белеткээр звено Шөлдээ-Мажалык чоогунда шолдерден 350 ажыг тонна сигенни белеткээш, ам Бижиктиг-Хая кавызында сигенни кезип белеткеп турар.

Салбырның Сайлыг Хонаш чоогунда Чик деп черге тараан кукурузаның үнүжү багай эвес болган. Ооржак Стай удурткан кукуруза ажаап, силос салыр звено шудургу ажылдаан. 400 хире га кукурузаны сентябрь эгезинде ажаап эгелээш, ам доозуп турар. Оон 2000 тонна хире силосту салган. Кукуруза ажазырынга комбайнерлер Тюлюш Муңмар-оол, Доңгак Сарыг-оол, Сая Ашакай, Монгуш Шаңгыр-сол олар база кукурузаны машинадан дүжүрүп салырынга Монгуш Удуваа-оол, Күжүгет Кезер, ол ышкаш тракторист Сарыглар Монгуш-оол болгаш өскелер-даа эрес-шудургу ажылдаан.

Бо чугула ажыл-херекке Кызыл-Мажалык, Ак-Довурак АТБ-лериниң чоланачылары улуг дузаны чедирип турар. Мал чеминиң белеткелинде ажыллап турар комбайнарга болгаш машиналарга кывар, чаар чүүлдү хову турлаангала кудуп алыр кылдыр тургусканы оларның бедик бүдүүкчүүг ажылдаарынга таарымчалыг боол турар.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарыштыг организастаан, оон түңнелин беш хонуктап үндүрүп турар. Чарышка биргн черни алган звеногa шилчиир вымпелди. 15 рубльдн тыпсыр, ийнги черни алганынга он, үшкү черге киргеи звеногa чедя рубльдиг шаңналдарын тыпсып турар. Сентябрь эгезинде беш хонуктуң түңнелинде Хокушку Артис-оол удурткан звено чарышка тиилекчи болган.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының ажылчыннарга малга быжыг чемсуурну тургузар дээш сиген белеткээр база силос салыр ажылды моон соңгаар-даа күжениишкиниг үргүлчүлээр.

Сая ДАРЫЙ-ООЛ, гидротехник.

ЧУРУКТА: комбайнарның кукурузаны кезип, ажаап турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ— КЫЗЫЛ ТУКТАР

Партияның Таңды райкому болгаш райкүүском тараажылар болгаш сигенчилер ортузунга калбарган социалистиг чарыштың түңнелин чеди хонуктап түңнеп турар.

Соолгу неделяның түңнелинбиле алырга, 12177 гектар черниң тараазы бастыртынган болуп турар. Ол болза, ниити ажаап алза чогуур тараанның 17,1 хуузу болган. Чеди хонук дургузунда тараа ажаалдазының өзүлдези 6.9 хуу болган. Ол үениң дургузунда ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхоз, Көдээ ажыл-агыйның дүржүлге стащиязы бедик көргүзүглерни чедип алган.

Тараа ажаалдазы Тока аттыг совхозта оожум темпилиг чорун турар. Ажыл-агыйда бар 38 комбайнның чүгле 18-ги ажылдап турар. Оларның техниктиг ажаалдазы багай. Ниичангаш үрелиишкиннер, туруушкуннар болуп турар. Соолгу хүнерде ажаалданың темпизин «Коммунизмниң херели» совхоз дыка кудулаткан. Үстүңде четпестерни партия райкомунуң бюрозунга демдеглеп, ону эдип алырын ажыл-агыйларның удурукчуларынга даскан.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериң Көдээ ажыл-агыйның дүржүлга станциязы деп санаан, ол ажыл-агыйга партия райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл түтүн тывыскан.

Мал чеминиң белеткекчилериниң аразындан «Шамбалыг» совхоз шылгарап үнген. Ол ажыл-агый 591 тонна сигеи белеткээр планның 624 тонна кылдыр боттандырган. Тиилекчи ажыл-агый шилчиир Кызыл түтү чаалап алган.

С. ООРЖАК.

партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация кижизиниң эргелекчизи.

ШЕФ ДУЗАЛАМЧЫЗЫ

Кыжын түдүм-даа сиген үнелиг. «Совет Тыва» ышкаш, ындыг семиртилге совхозунга мал чеминиң арбын курлавырлары онза чугула. Совхозтуң директизязы, ында ажылчын комитеди ол талазы-биле организастыг чамдык хемчеглерни боттандырып турар. Сиген ажылында доктаамал хазра тутка бригадалардан ангыда. өлче чоннуң күжүм, шеф ажылын база утландырган.

Ажылчын комитединиң даргазы Нинел Өндүрге удурткан болук хереженнер элээн каш үнүүшкүннерни организастаан. Түңнел багай эвес, бо хүнерде олар ниитизи-биле 230 центнер сигенни белеткээш, хүлээткен. Бо чугула ажылга С. Ванр, В. Юдина, В. Салчак, Л. Гумерова ышкаш бот-идепкейлиг киришкен эштерни адаары өөрүнүүт.

Совхозта электрик ап Чебоаевке удурткан звено сиген белеткээрингe шеф ажылын үргүлчүлеп турар.

Коллективтиң ниити хуралынга дугурушканын ёзугаар совхозтуң малчын бүрүзү ондан эвээш эвес тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Бо талазы-биле ам безин 50-50 центнер ажыг сигенни белеткеп аткан Ооржак Херел, Буулар Очур, Гриша Монгуш ышкаш малчыннарның үлегерни калбартыры күзелчиг.

С. ДАВААЛАЙ.

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ТУСКАЙ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИН УДУРТУРУН УЛАМ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА БОЛГАШ ТУСКАЙ ОРТУМАК ЭРТЕМНИГ СПЕЦИАЛИСТЕРНИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР ДУГАЙЫНДА

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Тускай ортумак өөредилге черлерин удуртурун улам сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер дугайында болгаш тускай ортумак эртемниг специалистерни белеткээрииң шынарын экижидер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Чурттуң улус өөредилгезиниң бирги системазында улус ажыл-агыйның бүгү адырларынга специалистер белеткээриниң херээнге тускай ортумак өөредилге черлерин чугула черни эзлеп турар деп, доктаалда демдеглээн. Техникумнарны болгаш училищелерни чыл бүрүде бир миллион ажыг кижи доозуп, улус ажыл-агыйының специалистерге хереглеэнин колдуунда хандырар арганы берип турар. Тускай ортумак өөредилге черлери ажыктарының бүгүнүнге ортумак өөредилгезин боттандырарынга улуг салыштыкшыны киирип турар.

Социал-экономика болгаш культура тургузуушкунуун талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съезизиниң салган сорулгаларын күүседиргн тускай ортумак өөредилге черлерин удуртурун улам сайзыраңгайжыдарын, специалистерни белеткээриниң шынарын бедидерин, өөренгикчилерниң идей-политиктиг кижизидилгезин экижидерин негеп турар деп, доктаалда айыткан.

Специалистерни белеткээриниң шынарын бедидеринге, өөредилге чорудулгазын сайзыраңгайжыдарынче, өөредилгени болгаш кижизидилгени коммунистиг тургузуушкуннуп практиказы-биле сыры холбаштырарынче оказа кичээнгей салбышаан, коммунизм тургузуушкукунуң сорулгаларынга, эртем-техниктиг депшилгениң негелделеринге дүүштүр тускай ортумак өөредилгениң улам хөгжүлдезин хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен республикаларның министрлер чөвүлелдерине, ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунга база ССРЭ-ниң өске-даа министерстволарынга болгаш ведомстволарынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дазыскан.

Тускай ортумак өөредилге черлериниң партия эге организацияларынга удуртулганы экижидерин, удуртукчу болгаш башкы кадрларны шилдирииге база тзарыштыр тургузарынга контрольду күштелдирерин, шитилел эртемнериниң башкылаашкынының байдалы дээш, суртуулдар ортузунга идейнежизидилгелиг ажыл дээш, сыарга коммунистиг бүзүредин, ажыл-чанчылдын болгаш моралдың бедик шынарларын хевирлээри дээш, марксизм-ленинизмниң, совет патриотизмниң болгаш күш-ажылга коммунистиг хамаарылганың ёзузунга кижизиттингеп, бүгү талазы-биле сайзыралдыг специалистерни белеткээри дээш партия организацияларының болгаш башкылар коллективтериниң харыысалгазын бедидерин партия органнарынга санаалдаан.

Совет болгаш ажыл-агый органнары специалистер белеткээриниң планизашкынын улам экижидер, оларны эжыглап турарынга четпестерни чайладыр, бүдүүлгеге өөредилге черлерин удуртуруп эвээш санныг министерстволарга болгаш ведомстволарга мооннээр дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң хиржилгези-биле коорүн болгаш шинтпирлээрин эвилелдешкен республикаларның министрлер чөвүлелдеринге хүлээткен.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу-биле дугуржуп турган, специалистер белеткээрингe эргежок кооперастаашкынны барымдаалап, 1975—1977 чылдарда тускай ортумак өөредилге черлерин азырлар аайы-биле улам специализастаарын эвилелдешкен республикаларның министрлер чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга саналдаан.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң чанында тускай ортумак өөредилге черлерин оларның кааа-даа чагыртканындан хамаарылга чокка хынаар күүне инспекциязын организастаар. Эвилелдешкен республикаларның дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерстволарының (улус өөредилге министерстволарының) чанында тускай ортумак өөредилге черлериниң республика инспекцияларын тургузар дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң киржилгези-биле коорүн эвилелдешкен республикаларның министрлер чөвүлелдеринге хүлээткен.

(Улавчыны 2-ги арында).

ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ЧЕРИНДЕ

Л. И. Брежневтиң Новороссийскиге чоруп турганы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев, СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары С. Ф. Медунов, СЭКП ТК-ның Чиңгипе секретарының дузалакчылары Г. Э. Цуканов, А. М. Александров, В. А. Голиков, СЭКП-ниң Новороссийск хооркомунуң бирги секретары Э. Н. Поляков, 18 дутаар армияның болгаш Кара далай флодунуң байырлалга келген болук хоочун дайынчылары, делегациялар удуртукчулары хоорайга. Новороссийск дээш оларны эскерип, будүүшкүнүүр улам кайбартып болур аргалар берип эш Л. И. Брежневке чугаалап бергеп. Орттелилге неганге, чалымнат изиг, долгандыр суулуглар чанында Леонид Ильич ажылчыннар-биле чугаалашкан, оларның ажылдап, амыдыраптурттап турарының байдалларын сонуургаан.

Заводтуң хүндүлүг ажылчылар дептериге эш Л. И. Брежнев мынча деп бижээн.

«Эң хоочун цемент заводу «Пролетарийиниң» коллективиниң маадырлыг ажыл-ишин магадалым.

Маадыр-хоорай Новороссийскиниң бүгү цементчилериниң күш-ажылга улам чедиишкиннерлиг болурун күзедим.

Алдарлыг чаңчылдарыңарны быжыглап, иептередиңер, эштер!

Кан-кадык чурттаарыңарны, аас-кежиктиг болуруңарны күзедим, эргим эштер!»

Оон соонда эш Л. И. Брежнев Марьина Роща суурга 18 дутаар армияның штабы турган черге чорган. Армияның политкылдыс начальныгы полковник Л. И. Брежневтиң ол хүнүнде тулчуушкуннар аразында кыска чагарда дыштанып турган бичии бажыңчыгажы ам-даа хевээр арткан. Ол бажыңның ээзи Анна Карьиновна Сазно база кайкадык. Эргим аалчыны ол өөрүп уткаан.

Леонид Ильич Брежнев болгаш өскө-даа эштер оон Геленджикке чорупкан. Бистиң хүннерибисте чечектелип турар ол курорт-хоорай Кавказ дээш тулчуушкуннарның сүрлүг хүнерииде фронт чоогунуң хоорайы. 18 дутаар армияның идегелдиг тылы турган.

Новороссийскиниң далай өртээлиниге эш Л. И. Брежнев Кызыл Тук орденниг Кара далай флодунуң байырлалга келген гвардейжи «Кызыл Крым» кораблиниге барган, кораблькиге танышып, оон хууда составы-биле танышкан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга ичү-муң чурттакчылар болгаш Кара далай эриниң курорттарында дыштаның турарлар Новороссийскиниң кудумчуларынга, орук дургаар — Кабарыякага, Марьина Рощага, Геленджикке байыр чедирип тургаш.

• • •

Сентябрь 8-те эш Л. И. Брежнев хүнүң ийнги чартыында Новороссийскиниң далай пароходствозунуң начальныгы О. А. Сыченнков-биле чугаалашкан. Ол эң улуг далай пароходствозунуң ажылдап турарын, ону хөгжүдериниң перспективаларын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга О. А. Сыченнков чугаалап бергеп.

Беседага СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары С. Ф. Медунов, СЭКП-ниң Новороссийск хоорхомунуң бирги секретары Э. Н. Поляков, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. А. Голиков киришкеп.

Оон соонда эш Л. И. Брежнев Новороссийскиге ава-чорук кылыы чорааш, маадыр-хоорайның чаа дериглери, бүдүүлгениң чаа дериглери, бүдүүлгеңиң ажылының технологиязы-биле танышкан, ажылчыннар-биле болгаш тускай эртемниглер-биле чугаалашкан.

Эш Л. И. Брежнев ол-ла хүн Новороссийскиден Москваже чорупкан. Оон-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров болгаш В. А. Голиков чорупкан.

Аэропортка эш Л. И. Брежневти СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары С. Ф. Медунов, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы Г. Э. Цуканов, Краснодар крайкүүскомунуң даргазы Г. П. Разумовский, СЭКП-ниң Новороссийск хоорхомунуң бирги секретары Э. Н. Поляков, маадыр-хоорайларның, кожазында республикаларның, крайларның, областарның байырлалга киришкеп делегациялары, 18 дутаар армияның хоочун дайынчылары, Кавказ дээш тулчуушкунуна киржикчилерн, хөй-ниитиниң төлээлекчилери удээп.

Новороссийскиге болгаш Анапаның аэропортунга эш Л. И. Брежнев түр доктаагаи. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары ол хоорайларның муңмуң ажыл-ишчилерн болгаш Кара далайның кадыкшыдылга черлеринде дыштанып турарлар чылгы-биле үдээн.

(СЭТА).

НОВОРОССИЙСКИГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Маадыр-хоорай Новороссийскиге Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальды тывысканын таварыштыр СЭКП-ниң Новороссийск хоорай комитеди, ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Соединиң күүскому сентябрь 7-де хүлээп алышкын тургускан.

Хүлээп алышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев, Краснодар крайның, Новороссийск хоорайның партия, совет организацияларының удуртукчулары, дайынның хоочун киржикчилери — Кавказ дээш тулчуушкунга киржип чорааннар, маадыр-хоорайларның, кожа республикаларның, крайларның, областарның делегациялары, крайның үлетпүрүүчү, көдээ ажыл-агыйының мурнакчылары келген.

Хүлээп алышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев социалистиг Төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге, ленинчи партияның быжыг тайбың дээш демиселинге турасказаткан делгереиглү үүре чугаалаан.

(СЭТА).

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев маадыр-хоорай Новороссийскиден Москваже сентябрь 8-те ээп келген. Эш Л. И. Брежневти Внуково аэродромунга эштер В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, М. С. Соломенцев, В. П. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев уткаан.

Уткаанчарның аразынга СЭКП ТК-ның кежигүннери Б. В. Русаков, Б. У. Черненко, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат С. К. Цвигун, хамаатыг ужар чүүл министриниң бирги оралакчызы А. Н. Батрич, СЭКП ТК-ның херек эргелекчиниң бирги оралакчызы М. П. Кувшинов болгаш оон-даа өскелер турган.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров, В. А. Голиков Москваже ээп келген.

(СЭТА).

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелинде

(Төмүүжү. Эгези 1-ги арыда).

Тускай ортумак эртемниг специалистерни улус ажыл-агыйынга улам калбаа-биле ажыглаар сорулганы барымдаалаш, ССРЭ-ниң Дээди болган тускай ортумак өредилге министерствозу-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң күш-ажыл болган ажыл төлевириниң айтырыгларының талазы-биле Күрүне комитединиле, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле Күрүне комитединиле база ВЦСПС-биле дутуруушкынны ёзугаар чогуур адырларга тускай ортумак эртемниг специалистерниң күүсезинир хүлээлгелерин тодарғылаашаш, тускай ортумак эртем негеттинер профессиналарының, эрге-хүлээлгелериниң ажыглыларын бадылаарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Төвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарыга, ведомстволарыга санаалаан.

Тускай ортумак өредилге черлериниге херек инженер-башкыларны дээди өредилге черлериниң инженер-башкы факультеттеринге белеткээрин организастаарын, дээди өредилге черлериниң чанында тускай ортумак өредилге черлериниң башкыларының мергежилин бедидер факультеттер четкизин калбартырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Төвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Дээди болган тускай ортумак өредилге министерствозунга дээскен.

Тускай ортумак өредилге черлериниң башкыларын 3 ай хуусаалыг стажировкалап ажылдаар кылдыр чогуур адырларын мурнакы бүдүрүлге черлеринче болгаш организацияларынче юрудуп турарын чүүлүг деп санаан. Ажылынган хосташ, дээди өредилге черлериниң чанында башкылар мергежили бедидер факультеттерже база стажировка хуусаалыг ажылдаар кылдыр бүдүрүлге черлеринге болгаш организацияларже чорудар тускай ортумак өредилге черлериниң башкыларының материалдыг хандырылгазының негеттелерин берген. Тускай ортумак өредилге черлериниң башкыларын болгаш удургукчу ажылдакчыларын доктаамал, 5 чылда бирден эвээш өвес катап шилгап турар чүрүм тургустунган.

Тускай ортумак өредилге черлериниң өредилге-бүдүрүлге базаларын улам хөгжүдүп, быжыглаарын, чаа өредилге корпустарын, мастерскаяларын, сургуулдарының книга чүүдүлгага бажыңнарын, столоваларын тударын, оларның ажылдап турарларын делгемчидөрии эвилелдешкен республикаларның Министрлер Төвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарыга, ведомстволарыга санаалаан.

Сургуулдарга кедилиг белик шынарлыг өредилге номнарын, өредилге херекселдерин, башкыларга методиктиг удурдулга номнарын тургузуп бээрин ССРЭ-ниң Дээди болган тускай ортумак өредилге министерствозу-биле кады алырын; ол өредилге номнарын, өредилге херекселдерин тургузарынга ССРЭ-ниң эртемнер академиязының, ССРЭ-ниң педагогика эртемнериниң академиязының эртемденнерин, дээди, тускай ортумак өредилге черлериниң кол байкыларын база улус ажыл-агыйының спецыалистерин калбаалабиле киириштирерин; тускай ортумак өредилге черлеринге өң эки өредилге номнарын тургузуп бээрини конкурстарын уе-уелеп чорудуп турарын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң ном үндүрер, парлаага черлериниң болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле Күрүне комитединге санаалаан.

Тускай ортумак өредилге черлериниң сургуулдарын коммунистиг ёзугга киживидер талазы-биле профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылының утка-шынарын, арга-хевирлерин сайзырадыгайжыдарынче, тускай эртемниглер болурларны тускайлаң организажчы болгаш ниитилел-политиктиг ажылга улаа идепкейлиг чаңчыктырарынче, ниитилелге ажыктыг ажыл-ишке оларны киириштиреринче, культура-массалыг, спортчу ажылды делгереңгей калбарыын хандырарынче, өредилге черлериниң сургуулдарының, ажылдакчыларының амыдырал-чуртталга байгалдарын, ниити чемненилгезин болгаш медицина, хандырылгалын экижидеринче улам улуг сагыш салырын ВЦСПС-ти ВЛКСМ ТК хандырар ёзугаалыг.

ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң кинематография эргелээ-биле Күрүне комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң телевидение болгаш радиодамчылдыга талазы-биле Күрүне комитеди, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилели, ССРЭ-ниң Чуруучулар эвилели, ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өредилге министерствозу-биле кады чогаалдыкчы организацияларның техниктиг хандырылгазына, күш-ажылдың байдалын экижиткенинин түпкелин эвес, харын күш-культура болгаш спорт ажылын массалыг болдуртарны болур.

Соңгу чылдарда чурттуң дээди күш-культура өредилге черлерин 45 кижи дээскен. Красноярскиниң башкы институдунуң күш-культура факультединиң доозукчуларын Кызылда № 3 көдээ профтехучилищезинде Аракчаа Седип-оол, Самагалдай ортумак школазында Оюн Седен-сол, Тоора-Хем школазында Алексей Чыргалаң, аныяктарның спорт школазының директору Чөкпех Болат болгаш өскелер-даа бага эвес ажылдап турар.

Амгы үеде республикада 286 штаттыг күш-культура кадрлары бар, оларның иштинде 191 кижи дээди болгаш ортумак тускай эртемниг.

Тыва спортчуларның мергежили чыл келген тудум-на бедип, оларның хүрээлеңи өзүп орар. Чиик атлетикага, ча адарынга, аар атлетикага республиканың ов чаа рекордун тургускан. Он-он эң эки күш-культуржуларны адап болур. «Тыва кобальт тудуг» участогунда коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири, хаакка маңнаарынга республиканың дөрт дакпыр чемпиону Семен Бай-Кара, Улуг-Хем райкүүскомуның мастери, тыва хүрешке Тыва АССР-ниң бө ийи дакпыр чемпиону Ондар Сюр-оол болгаш өскелер-даа спортчуларның ады хөйге билдингир.

Спорттуң национал хевирлерин чечиктелип, оң утка-шынары чаартынган. Национал спорт талазы-биле РСФСР-ниң улустарының спартакиадазын чылдың-на эрттирип турарын доктаткан. Ол чүүле улуг спортчу маргылдаа эвес, харын хөй националдыг Төрээн чурттувустуң улустарының акыдүкпа изиларалын быжыглап, оларны интернационализмге киживидип турар—ниити культура ужур-дузалыг хемчег болур.

Бурят, Тыва, Якут АССР-леринде, Даг-Алтай, Хакас автономнуг областарның, Ачинск, Усть-Орда национал округтарының спортчуларының чанчыл болган спартакиадазы чылдың-на эрттип турар. Бо чылын XII спартакиада Кызылга болуп эрткен. Анаа Тыванын спортчулары ниити команда талазы-биле тивилелгени чедип алган Бурят, тыва хүрешкө, ча адарынга Тываның командазы бирги черни ээлээн. Ылаңгыя тыва хүрешчилер Кызыл тугун улаштыр чаалап-ап, хөлдан салбаннар. Ол чедимшкин ажыл-агыйның сигенчилерин улам сорук киирген.

Сиген белеткели-биле чергелептир кукуруза кезидиишин чорудуп, ажыл-агыйлар сиңне-чөөкө совхоз кошкак белеткелдит. Инда мал кажаларының болгаш чурттага бажыңнарының сентелгези соңгу темп-биле юрүп турар. «Хамаан» колхозта байдал база ындыг. Ажыл-агыйның удурдукчулары ыыштаглаашкынга салыышкынынче кирген. Ол ажылды «Кызыл тараачын» совхоз эки чорудуп, силос салырының планын 43,4 хуу күүсеткен. А районнуң көргүзүү 37,7 хуу болган.

Районнуң колхоз, совхозтары мал ыыштаглаашкынын чедиишкиниг чорударын шиитпирлеп, чамдык ажылдарны кылган. Малчыннарның чурттага бажыңнарын, мал кажаларын сентээр бригадалар, звенолар тургустунган. Олар шагда-ла ажылдап эгелей берген. Чамдык кажаларны, чыннар чурттаар кылдыр сентеп доозкан. Мал кажаларының көрженин коптарып, өдөн болуп ыыштаан. Малчынарның оттулар ыяжының соортулгазын чоруда берген. Совхоз бо чылын кийзынгарда 800 баш мал киирер ийи кажаны түтпин, ажыглалга киирген. А 2500 баш мал киирер кажаларның түдүү чоруп турар. «Саян» совхоз бо чылын 2500 баш мал киирер 5 кажаны түдүп турар. Олар удаваас ажыглалга киирер.

Мал ыыштаглаашкынынга белеткелче кошкак кичээнгей салып турар.

«Өөк» совхоз чай эгезинде, 2500 баш шээр мал ажаан, чөмгерер улуг комплекс түдүп ыыштаан. Анаа «Тыва көжа түдүг» трестиң ажылчыннары ажыдал турган. Ам ол комплектиң түдүү ара сөөлээн. Ажыл-агыйда берге байдал турун келген. Чүл дээрге, 2500 баш хойнуң эрги кажаларын бүзүн кашканындан, баштайгы хар дүжүп кезиринге чедир эвээш уе артканда, ол малды каяа ажаан, кадарарының дугайында дүвүренчиг айтырыг туруп келген. Оңу ук совхозтуң удурдукчулары ларый шиитпирээр хүлээлгеглиглер.

Амгы үеде районда мал чеми бүдүрер кухняларны болгаш пехтерни септеп турар. Чижээ, «Өөк» совхозта мал чеми бүдүрер цехтин түдүү чоруп турар. Ону удавас ажыглалга киирер.

Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң болгаш малчыннарының мурнунда чүгула сорулгаларның бирээзи болза, малдың тарып боозадылгазын организастыг арттырери болур. Ол ажыл районга август 20-дең эгелээн. «Саян», «Кызыл тараачын», «Өөк», совхозтарның тарып боозадылга пунктуларында ол чүгула кампания түлүк чоруп турар. Малды тарып боозадырын «Хадын» колхоз организас чок эгелээн. Ол ажылды эки организастаар керек.

Бии-Хем районнуң малчыннары кыштаглаашкынга ыяк белеткенин алгаш, ниитиниң малын кыштан хүр-мөнди ажырып шыдаарлар.

Ю. ЧИХАЧЕВ,
райкүүскомнуң көдээ ажыл-агыйның эргелелиниң начальниги.

КЫШТАГЛААШКЫНГА ЫЯК БЕЛЕТКЕНГЕШ...

ТУДУГЖУ МАЛЧЫН-ООЛ

Оол-биле баштай-ла партия Барыын-Хемчик райкомунга ужурашкан бис. Тыва теледамчыдылгага көргүзериле ол хүн мурнакчыларны чыып турган чүве. Ажыл-албанымның аайы ындыг болгаш, база-ла үстүнде аштерге ушкажып, ажыл-ишчи шолбаннарга ужуражып, чугаалажырынга белеткенип тур мен. Удатпаанда СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киадизинге силиг кылдыр кеттинип алган, арны хүнге дожуга-бергем аныяк эр кирип келди. Маңаа турган кижилериниң баштайгызы ол болган.

— Тыныжынар, бистиң база бир ажер-ээлес тудугжуларывыстың бирээзи Малчын-оол Иргит-тир—деп, киадиг эргелекчизи О. Монгуш чугаалай-дыр. —Боду аныяк, дуртсыны бичежек-даа бол, ол туруг дег бажыңнарны чежени тудуштаап дээр снлер.

...Малчын-оол кара чаштанча ада-не чек калган. Тыва кижи шаг төөгүден-не мал-магаага ынак боон өзер болгай. Ынчангаш оон ава-эчазы оглуң оларның соон салгаар малчын болурун күзээш, ону ыяшчаар адап алганы чадап чок. Эр боон эзеңгиден тептинин ажарга-ла, Малчын-оол бодумун оруун илеп, амыдыралдың күүлүг агымынче шимнип кирер ужурга таварышкан. Ынчан 1963 чылдың чайыны турган. Чүгле чаа 7 класс дооскан бичии оскуус оолакка амыдыралче орук ындыг белен эвес болганы билдингир. Баштай аар-саар ажыдар кылып чоруп турган, холу ыңнып, экти бедип келген соонда, ол ам-на бодунуң сеткилинге тааржыр мергежилди шилип алырын бодай берген.

Өскен, төрээн Тээлизинниң хүн бүрү өзүп, хөгжүп турарынга ол өөрүп, орта бодунуң үлүг-хуулуг кадарын шиитпирлээн. Күзел күштүг. 1968 чылда ол № 714 БМБ-ның Тээлизе участогунга ажылдап кирген. Ыяш-биле бажыңнар кылчып, сеткил хандыр ажылдап чораа-даа, туруг дег бажыңнар тутчур дашчы болза аар дээн бодал ону амыратпайн турган. Ол күзелин өзугаар ыяжык тудугжу дараазында чылын Кызыл-Мажалык участогуниче шилчидирин дилээн. Анаа келген дораан-на ол район төвүнде чаа туттунуп эгелээн ийи кават үрүлар садын кылып турган бригадага өөреникчи — дашчылаш эгелээн. Элээн үр ажылдап, ажылжинге мергежип чорда, Красноярск хоорайдан тудуг мастери келгеш, бригаданың кежигүнүнерин бир ай иштинде теориядга өөреткен. Баштайгы тудугжу разрядты ол ынчан чедип алган.

Бөгүн Хемчик хем бисиги хевээр чаңгыс угже агып бадып чыдар, а Малчын-оолдуң ажыл-амыдыралының агымының үүнде улуг өскерлиишкиннер болгулаан. Ог-буле тудуп, ийи уруглуг болуп, аас-кежиин-даа тыныкан. Бо үе иштинде ол чеже чаа тудугларны кылып, чеже-чеже кижилерниң өөрүшкүзүн кыыспаан дээр. Оларның бир чамдыызын каксы-даа бол көргүзээли: Тавли сууда ийи кават административтиг бажың, база кайызы-даа ийи-ийи кават школа, эмнелге, Кызыл-Мажалыкта 3 кават райком, райкүүском, Биживктиг-Хая фермазында 200 баш инек кирер кажаа, «Барлык» совхозта контора дээш чежезин ол дээр. Ам Малчын-оол Өлчейович Иргит IV разрядтыг дашчы. Малчын-оол бо хүннерде Кувискаал Оюржактың удурткачы бригадада кызымаккай ажылдап турар. Бригада ийи кават улус судунуң бажыңының ханаларын салырын доозуп турда, аңаа чораан мен. Райкомдан үнгеш, объектиже бар чорувуста, Иргит оол үшкү кадында хаваа 1971 дең улгаттыр бижээн санныгын көргеш, чыда дей-дир:

— Бо санныгны база бистиң бригаданың кежигүнү коммунист Алдын-оол Салчак бижээн чүве ийин.

Баштай бодаарга, ол сөстерде ындыг-ла онзагай чүве чок-даа кылдыр сагындырза, ажингге, бодунуң тудугжу мергежилинге чоргаарал ында сиңниккен. Малчын-оол Өлчейович Иргит Хүндүлел самбыраларынга чуруум хой удаа астырып, чеже-чеже хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнатпаан дээр. Оон кылышкан тудугларының чырык чер кырынга үр үеде ис боон артарары ышкаш, эки ажыл база алеп чиптес аддар-хүндүге чедирери чоп.

С. МОНГАЛ,
«Шынның» тускай мөрр. корр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕТИНИҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ О. Б. ЧЕРНЫШОВАНЫ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Партия болгаш совет органнарга үр чылдарда үре-түнелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнген хүнүнден бөөр 50 харлаашы-биле холбаштыр СЭКП Каа-Хем райкомунуң ниити киадизинин эргелекчизи **Ольга Борисовна ЧЕРНЫШОВАНЫ Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктиг-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1974 чылдың сентябрь 9.

Совет Тываның 30 чылынга

БИСТИҢ СПОРТЧУ БАЗЫМЫВЫС

Хей националдыг Совет күрүнениң составынга Тываның эки тура-биле каттышкаңындан бөөр бо хүннерге чедир күш-культура болгаш спорт республикада сайзырап, муң-муң ажылчы чоонду, аныяктарны бодунуң хүрээленинче хаара тудуп турар.

Амгы үеде 24 700 ажыг спортчуларны хаара тутказ, 250 күш-культура коллективи ажылдап турар. Оларның эргезинде 4 стадион, 4 хаак бааазы болгаш хей сынныг спорт залдары, спорт шөлдери бар. Республикада район, хоорай күш-культура болгаш спорт коллективтери, «Урожай», «Спартак», «Динамо», «Трудовые резервы» спорт ниитилелдери ажылдап турар. Ол ышкаш хостуг хүреш, ча адаар салбырзарлыг аныяктарның тускай 7 спорт школазы бар.

Чөөкү чылдарга чедир-ле тывааларның аразында ССРЭ-ниң спорт мастери, ооң кандидаттары чок турган. Ам республикада дээди класстың спортчуларының саны көвүдээн. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң 26 спорт мастери, спорт мастеринге 30 хире кандидаттар бисте бар. Улустар аразының Бүгү-эвилелдиң Россия Федерациязының бирги черни болгаш өске-даа улуг маргылдааларга тыва мөгелер хүрешкен, чи түңнелдерни көргүзүп турар болуу берген. Оларга самбога кызыгаар шеривилериниң аразынга Совет Эвилелиниң 1974 чылда Сибирь эонязының чемпиону, ССРЭ-ниң спорт мастери Михаил Оюн, ооң дуцмазы спорт мастери Валерий Оюн—хостуг хүрешке ВЦСПС-тиң чемпиону, «Буревестник» спорт ниитилелиниң Тэп Төвүлелиниң ийи дакпыр чемпиону Александр Шойдук, хостуг хүреш маргылдаларынга киришкеш, каш үдаа шаңналдыг черлерни ап келген ССРЭ-ниң спорт мастерлери Оюнар Өргелээр, Федор Ондар, Оюржак Чадамба, Чөкпех Болат хамаарыжыр.

Республикада спорттуң ядыы-бүрү хевирлерге сайзыраан, ам спорттуң 21 хевирингге, кыргылдааларны эрттирип турар. Анаа киржип турар спортчуларның саны көвүдээн, оларның мергежили чылдымза өзүп орар.

Спорттуң материалдыг база-зының экижидеринче улуг кичээнгей салдынган. Чүгле соңгу ийи чылда 10 спорт залы, комплекстиг 18 спорт шөлү, 20 хоккей коробказы ажыглалга киргеп. Республиканың спортчуларының семынга 8173 кижи немеңкеп, 2332 спортчу массалыг разрядты, 182 кижи бирги разрядты, 15 кижи ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң спорт мастериниң нормазарын күүсеткен, 16 кижи республика категориязының судьязы болган.

Тыва АССР-ниң үлетпүр будүрүлгелериниң колхозтарының болгаш совхозтарының улус ажыл-агый ламнарында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң хемчегериниң бирээзи — спорттуң хөгжүдери кордунуп турар. Каа-Хемде «Бурунгаар» совхоз (директору Н. И. Малышев, көдээ Совет күүскомунуң даргазы Е. С. Катшка) 300 олуттуг Культура бажыңын тудуп алган. Ында дыштаныпга өрээлээ, спорт залы, бильярд ойнаар чер бар, ооң чанында волейбол, баскетбол шөлдерин кылган. Бо бүгүнү эки дерип, кавастаан. Партия организациязы (секретары эш Кумажык) күш-культураны болгаш спорттуң сайзыразыр, ол чонуңу, ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазынга ажыктыг болзун дээш доктаамал сагыпты салып турар. Бо ажыл-агый спорт-кадыкшылга ажылын план ёзугаар чорудуп, ооң материалдыг базазын экижидеринче сагыш салып турар. Ындыг будүрүлгелер, совхозтар болгаш колхозтар республикага эвээш өвес, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» бомбинаттарда, комплекстиг геология экспедициязында, С. Тока аттыг совхозта күш-культураны сайзыразырының айтырыглары ажылчыннарның болгаш коллектив кежигүнериниң коммунистиг кижизидиргенинин, оларның кадыын быжыглаарының чарыынмас хезин болу берген. Үстүнде ыяш коллективтериниң күш-ажылчы чедиишкиннери чүгле будүрүлгениң техниктиг хандырылгазын, күш-ажылдың байдалын экижиткенинин түпкелин эвес, харын күш-культура болгаш спорт ажылын массалыг болдуртарны болур.

Соңгу чылдарда чурттуң дээди күш-культура өредилге черлери 45 кижи дээскен. Красноярскиниң башкы институдунуң күш-культура факультединиң доозукчуларын Кызылда № 3 көдээ профтехучилищезинде Аракчаа Седип-оол, Самагалдай ортумак школазында Оюн Седен-сол, Тоора-Хем школазында Алексей Чыргалаң, аныяктарның спорт школазының директору Чөкпех Болат болгаш өскелер-даа бага эвес ажылдап турар.

Амгы үеде республикада 286 штаттыг күш-культура кадрлары бар, оларның иштинде 191 кижи дээди болгаш ортумак тускай эртемниг.

Тыва спортчуларның мергежили чыл келген тудум-на бедип, оларның хүрээлеңи өзүп орар. Чиик атлетикага, ча адарынга, аар атлетикага республиканың ов чаа рекордун тургускан. Он-он эң эки күш-культуржуларны адап болур. «Тыва кобальт тудуг» участогунда коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири, хаакка маңнаарынга республиканың дөрт дакпыр чемпиону Семен Бай-Кара, Улуг-Хем райкүүскомуның мастери, тыва хүрешке Тыва АССР-ниң бө ийи дакпыр чемпиону Ондар Сюр-оол болгаш өске-даа спортчуларның ады хөйге билдингир.

Спорттуң национал хевирлерин чечиктелип, оң утка-шынары чаартынган. Национал спорт талазы-биле РСФСР-ниң улустарының спартакиадазын чылдың-на эрттирип турарын доктаткан. Ол чүгле улуг спортчу маргылдаа эвес, харын хөй националдыг Төрээн чурттувустуң улустарының акыдүкпа изиларалын быжыглап, оларны интернационализмге киживидип турар—ниити культура ужур-дузалыг хемчег болур.

Бурят, Тыва, Якут АССР-леринде, Даг-Алтай, Хакас автономнуг областарның, Ачинск, Усть-Орда национал округтарының спортчуларының чанчыл болган спартакиадазы чылдың-на эрттип турар. Бо чылын XII спартакиада Кызылга болуп эрткен. Анаа Тыванын спортчулары ниити команда талазы-биле тивилелгени чедип алган Бурят, тыва хүрешкө, ча адарынга Тываның командазы бирги черни ээлээн. Ылаңгыя тыва хүрешчилер Кызыл тугун улаштыр чаалап-ап, хөлдан салбаннар. Ол чедимшкин ажыл-агыйның сигенчилерин улам сорук киирген.

Сиген белеткели-биле чергелептир кукуруза кезидиишин чорудуп, ажыл-агыйлар сиңне-чөөкө совхоз кошкак белеткелдит. Инда мал кажаларының болгаш чурттага бажыңнарының сентелгези соңгу темп-биле юрүп турар. «Хамаан» колхозта байдал база ындыг. Ажыл-агыйның удурдукчулары ыыштаглаашкынга салыышкынынче кирген. Ол ажылды «Кызыл тараачын» совхоз эки чорудуп, силос салырының планын 43,4 хуу күүсеткен. А районнуң көргүзүү 37,7 хуу болган.

Районнуң колхоз, совхозтары мал ыыштаглаашкынын чедиишкиниг чорударын шиитпирлеп, чамдык ажылдарны кылган. Малчыннарның чурттага бажыңнарын, мал кажаларын сентээр бригадалар, звенолар тургустунган. Олар шагда-ла ажылдап эгелей берген. Чамдык кажаларны, чыннар чурттаар кылдыр сентеп доозкан. Мал кажаларының көрженин коптарып, өдөн болуп ыыштаан. Малчынарның оттулар ыяжының соортулгазын чоруда берген. Совхоз бо чылын кийзынгарда 800 баш мал киирер ийи кажаны түтпин, ажыглалга киирген. А 2500 баш мал киирер кажаларның түдүү чоруп турар. «Саян» совхоз бо чылын 2500 баш мал киирер 5 кажаны түдүп турар. Олар удаваас ажыглалга киирер.

Мал ыыштаглаашкынынга белеткелче кошкак кичээнгей салып турар.

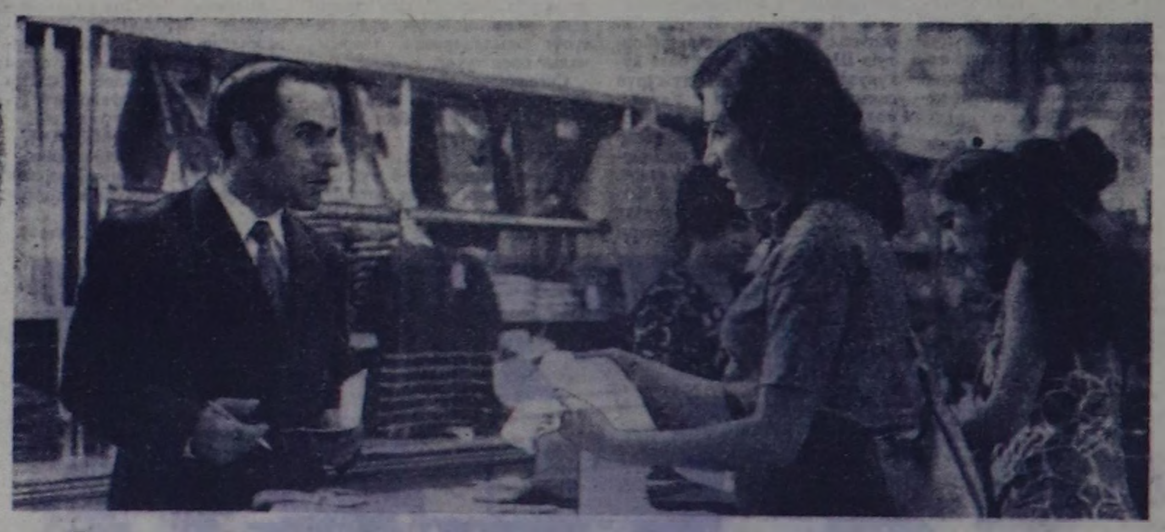
«Өөк» совхоз чай эгезинде, 2500 баш шээр мал ажаан, чөмгерер улуг комплекс түдүп ыыштаан. Анаа «Тыва көжа түдүг» трестиң ажылчыннары ажыдал турган. Ам ол комплектиң түдүү ара сөөлээн. Ажыл-агыйда берге байдал турун келген. Чүл дээрге, 2500 баш хойнуң эрги кажаларын бүзүн кашканындан, баштайгы хар дүжүп кезиринге чедир эвээш уе артканда, ол малды каяа ажаан, кадарарының дугайында дүвүренчиг айтырыг туруп келген. Оңу ук совхозтуң удурдукчулары ларый шиитпирээр хүлээлгеглиглер.

Амгы үеде районда мал чеми бүдүрер кухняларны болгаш цехтерни септеп турар. Чижээ, «Өөк» совхозта мал чеми бүдүрер цехтин түдүү чоруп турар. Ону удавас ажыглалга киирер.

Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң болгаш малчыннарының мурнунда чүгула сорулгаларның бирээзи болза, малдың тарып боозадылгазын организастыг арттырери болур. Ол ажыл районга август 20-дең эгелээн. «Саян», «Кызыл тараачын», «Өөк», совхозтарның тарып боозадылга пунктуларында ол чүгула кампания түлүк чоруп турар. Малды тарып боозадырын «Хадын» колхоз организас чок эгелээн. Ол ажылды эки организастаар керек.

Бии-Хем районнуң малчыннары кыштаглаашкынга ыяк белеткенин алгаш, ниитиниң малын кыштан хүр-мөнди ажырып шыдаарлар.

Ю. ЧИХАЧЕВ,
райкүүскомнуң көдээ ажыл-агыйның эргелелиниң начальниги.

Станоктан садыг чедир

АРМЯН ССР-де Советашенсинниң тримаган-бүдүрүлге маттыжыышынын ноичуг эки ажылдап турар. Бо чылдың эгезинден бөөр илаңдан ажыр 400 муң ажыг рубльниң продукциязын сайгарып саткан.

Советашенсин маттыжыышкынының марказын здхлазы чараш платьелерни, джемперлерни, жакетталарны бистиң чурттувуста чон ажөөн хереглеп, даштыкы чурттарга садып турар.

Советашенчилер кылыгларының эки шынары дээш дамисеп чорудуп турар. Садыг организациялары-биле сырый харылзаа тудары, хереглекчилерниң күзелин өөренип көөрү оларның ол демнееликтиг дуза чедирип турар.

Хереглекчилерниң сагындырыгларын, күзелдерин дыка-нал алыксаашаш, маттыжыышкынының акыладачылары Ереванның төп универмагынга беттары үргүлчү келгилеп турар.

ЧУРУКТА: бөгүн садыгга инженер-технолог А. Хочатрян чедип келген.

А. БАДЕЛЯННЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ӨӨРЕНИРИ — ААС-КЕЖИИ

Чаа өредилге чылы шагдаа эгелээн. Арыг-силиг кеттинген, омак-хөлүг уруглар школаларга чыглып келгеш, эртем-билигниң делгем далайынче өөренип кирипкенинер. Бодун башкы кижи болганымда ол хүнүң онзагай өөрүшкү-биле үткүп, өөреникчилерим-биле база катап ужураштым.

Баштайгы школачы чылым сагыжымга бо-ла кирип келир. Ынчан 1947 чылдың сес ай үезин чүве. Аалдарывыс Улуг-Хем рабонда Хайыраканның Кыйыг деп черге турган. Школа баар өөреникчилерниң санынга бо чүүлдүң авторун, өске-даа өөрүмнүң ат-даңзывын суңу төлөзин эш Кыызыл-Шактар бижип алган, школага сентябрь 1-де өөренип эгелеарин чугаалаан барган.

Бистер ол хүнүң үр-ле маңаан болган школаже бааргын четтикпейн манап турган бис. Өөрүшкүлүг, байыр шинчи кирген аш-өөрүвүс шупту сентябрь 1-де школага чыглып келдивис. Ынчан чүгле эге школа турган: столоваалыг, чынар-бажыңныг, интернаттыг.

Бирги класска өөренип келген уруларга башкывыс Маады Маңган-оол улуг Ленин, бистиң чурттувус—ССРЭ дугайында чугаалап берип турган. Фашистиг Германияның тинлеттиргенинин дугайында башкывыстың чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнаан бис. Бистиң Тывавистың Советтиг Тыва апарганындан бөөр 3 чыл болган оюн башкы чугаалап, кичээл соонда шыкка янзы-бүрү оюннарны ойнадып турган.

Кызымак өөренип турган бис, кижи бүрүзү пастен даараан сумказын астып алган чорүүр, ала аът чураан үзүглелдеринистен бө-да номчуттуган турар бис.

Школавыска өске-даа башкылар ажыдаан турган, бис оларны ажок хүндүлеп турдувус. Оларга Тарва-Тарыыр, Тумат Аңгыр-оол, Балыр-оол Шывак база хамаажыр. Класстан дашкаар шактарда Шывак башкывыс хөй-хөй ырларны өөредип турган, оларның ырызындан Степан Сарыг-оолдуң созүүге бижээн «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп ырны улуг сонуургал-биле, дүрген өөренип алган бис.

Кажан бистер шору удагадыл, 3 класска өөренип турувуста башкы Тумат Аңгыр-оолдуң удуртулгазы-биле Хайыраканның бедик бажыңче чугайлыг кочалдарны алчиселчип чоразыр, үмүре бергеш, улуг беш-адырны кылгаш, чугайлап-даа турдувус.

Башкыларывыстың чүткүлү халас барбаал, чамдыктарывыс башкылар болганнар, чижээлэрге Тумат Конгар-оол, Сиплин Селий-оол, а өскелерни механизаторлар: Кыргыс Краа-оол, Тондувай Сиплин, Дарый-оол Ужар-оол 2 чыл бурунгаар Москвада милишинаның дээди школазын дооскаш, амгы үеде Чадаана хоорайда ажылдап турар.

Ам бөгүн бистер база-ла школада өөреникчилеривистиң аразында бис, а чамдыктарывыс боттарының уругларын школага үдеп чедирип келген. Бистер оларга эки өөренирин чагыг чугаалавышаан. Совет Тываның 30 чыл оюнга холбаштыр солуң беседаларны кылып турар бис.

А. ДАГВАЛДАЯ,
Көк-Чыраа школазының башкызы.

Улуг-Хем район.

МАЛ КЫШТАГЛАДЫЫШКЫНЫНГА БЕЛЕТКЕЛ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ «ШЫННЫҢ», ТЫВА РАДИОНУҢ КАТТЫШКАН РЕЙДИЗИ

УЛУГ-ХЕМДЕ БАЙДАЛ ДУВУРЕНЧИГ

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели «Ниитиниң малын чем-биле хандырарының немелде хемчегларининг болгаш 1974—1975 чылдың мал ыштагларашкынын эрттиреринің дугайында» тускай доктаалды хүлээп алгандан бээр ам барык-ла ай чыгыы үе эртип турар. Ажыл-ишчилерниң ортузунга организаторлуг болгаш масса-политиктиг ажылды нүштөдиргеш, мал чемининг белеткелинче бүгү нүштү мобилизастап, бир бөлдүмаар ргаларны, курлавырларны бүрүн ажыглаан чүве болза, бо үе дургузунда Улуг-Хем районга мал чемининг белеткелининг темпизи бедээн, планның оналаза нүүсеттимер чөвүшулаан турар ийик. Ам ында херек ыярында байдал кандыгыл? Үстүнде айыткан дентаалды боттандырар дээш кандыг боттуг хемчегларни алганыл? Ыштагларашкынга ниити белеткел кандыгыл? Каттышкан рейд бригадазы бо айтырыгларны сонуургап көргөн.

СИГЕНИ КЕСТИНМЭЭН ШӨЛДЕР

Сентябрьның үштүн медээ-ил алырга, районда 8631 тонна сиген белеткеттинген азы планның 41,7 хуузу, силос 7500 тонна, будук-бүрү планы 1300 тонна, белеткеп алганы 953 тонна, сиген даганы 114 тонна. Сенаж планы 2750 тонна, оон үүле 18 тонна ыллыынган.

Мал чемининг белеткелиниң бо районда оожум темпилиг чөрүп турарының чылдагааны чүве бе? Ындыг айтырыгларны рейд бригадазының кежигүнери районнуң удуртукчуларынга салган. Оларның харыызы бо.

Райкүүсконың даргазы эш Д. С. КУУЛАР:

— Берге чыл-дыр ийин, даргалар. Сиген шоолуг үнмээн. Чаагай сиген турган болза, план шагда-ла күүсеттине бээр чүве. Чок сигенни чеже-даа дырбаарга, чер албас-тыр.

— Сиген планын күүседир арганар кандыгыл?

— Ол-даа берге айтырыг. 20.722 тонна сиген планындан 12 мун тонна хирени-ле белеткеп алзывысса, эжиин ол.

— А оон артканын кайның тыштынар силер?

— Өвүр районче хыргыш белеткээри-биле беш ажылагый тускай бригадаларын чөрүткен. Оон кайы хире хыргыш белеткеттинер чүве ийик...

Оон соонда райкүүсконуң кодээ ажыл-агый эргелелинин начальнигги эш И. Е. Тур-биле чугаалаштывыс.

— Силер ажыл-агыйларга барып, кестинмейн арткан сигенниг шөлдер барып хынап көрдүнер бе?..

— Ажыл-агыйларга үргүлчү баар кижи мен—деп, Тур харыылады.—Ынчалзажок сигени кестинмейн артып каар бригадазының кежигүнерн ажыл-агыйларже чорупкан.

«Улуг-Хая» совхозтуң төп сууру Кок-Чыраа бо. Мырынай-ла суурнуң бажыннарының херимнеринден эгелээш, аажок чаагай сиген үнген. Ол чаагай сигенниг шөлдер совхозтуң огород бригадазынга чедир шөйлуп чорупкан. Огород бригадазының чанында оюк-делик черлерде, буга-сумун кыдыында үнген сигенниң чаагайын чүү дээр! Мырынай курлак чедип турар деп көөрем чок чугаалап болур. Совхозтуң сигенчилери үүле машина-биле кезип болур черниң сигенин кескеш, машина барбас черни каапкан. Бистин көруп чораан ол шөлдеривистен бээн хол кадыры-биле көзер болза, дыка хөй сараатты тургузуп болур.

Оон совхозтуң конторазынга бардывыс. Директор эш Ванников чок болду. Ол бир механизастаан бригада алгаш, хыргыш кезери-биле өвүрже ашкан. А бодунуң бажыныңын чанында сүстүң чыдар сигенния та канчап көрбээн директор ыйнаан?! Оон орнунда артып калган хол агроном эш И. А. Иванотан айтыртывыс:

— Силерниң бодунарының дескээримерде кезип ап болур сиген чок чүве бе? 300 километр черже техника сөөртүп, улус чорудун, оон бээр күргаг хыргыш сөөртүрүнүң каражазын санап көрген силер бе?

— Мында кезер сиген чок чүвениң канчаар боор. Карылгазы улуг-даа болза, чорудар ужурга таварыштывыс.

— А бо суур чанында кестинмээн чаагай сигенни көрдүмер бе?

Иван Андреевич чугаалаар чүве тыппайн баргаш, кезек када холдарын нугуп олур. Оон мынча диди:

— Ажыглаттынмас черлердир ийин. Хөл-биле кезер даарден башка...

— Хөл-биле кезерян үүле организастап болбазыл?

— Баштайгы удаазында адаанда судак талдар араазында будун-будун алаактарның чаагай үнген сигенни олчаан артып калган. Оны кым-да кезер бодавайн турар. «Чүге?» «Чүге даарге, ынаар трактор барбас-тыр». Бистин айтырывыска харыы ындыг болган. Оон ыпай Зыжимде чаагай сиген үнген шөлдерни малчынар малга бастырып каапкан факт база бар.

«Улуг-Хая» совхозка чораан, ажыл-агыйжы эвес чорүктүн мындыг бир чижээк база көрдүвүс. Кызылдан шефтеп 84 студент чеде берген. Чаъс-боранныг даап оларны барык-ла дөрт хонукта ажыл чок, анаа тургузуп келген. А ол хиреде совхоз 350 тонна будук-бүрү белеткээр планындан үүле 48 тоннаны Шефчилерниң күжүн чоп ажыглап шыдавас болза, оларны дилеп алган херээ чүү боор?!

«УТКА 25 чылы» совхозтун Сөөктүг-Дөйде сиген шөлдеринге баар болзунарга, база-ла кайгай боор силер. Ында үүле ажык шөлдерниң чаагай сигенин кезип алган. А хараганнар сөбзаанда. Бугалар, судактар унунда, талдар араазында метр чыгыы бедик үнген сиген чыдып калган. А баштай кескен шыктарның сигенин ам катап кезип болур апарган. Ындыг турбуже, ол ажыл-агыйның удуртукчулары механизастаттынган бригаданы Өвүр районче хыргыны кескээримерде кезип ап болур сиген чок чүве бе? 300 километр черже техника сөөртүп, улус чорудун, оон бээр күргаг хыргыш сөөртүрүнүң каражазын санап көрген силер бе?

— Мында кезер сиген чок чүвениң канчаар боор. Карылгазы улуг-даа болза, чорудар ужурга таварыштывыс.

— А бо суур чанында кестинмээн чаагай сигенни көрдүмер бе?

Иван Андреевич чугаалаар чүве тыппайн баргаш, кезек када холдарын нугуп олур. Оон мынча диди:

— Ажыглаттынмас черлердир ийин. Хөл-биле кезер даарден башка...

— Хөл-биле кезерян үүле организастап болбазыл?

— Баштайгы удаазында адаанда судак талдар араазында будун-будун алаактарның чаагай үнген сигенни олчаан артып калган. Оны кым-да кезер бодавайн турар. «Чүге?» «Чүге даарге, ынаар трактор барбас-тыр». Бистин айтырывыска харыы ындыг болган. Оон ыпай Зыжимде чаагай сиген үнген шөлдерни малчынар малга бастырып каапкан факт база бар.

«Улуг-Хая» совхозка чораан, ажыл-агыйжы эвес чорүктүн мындыг бир чижээк база көрдүвүс. Кызылдан шефтеп 84 студент чеде берген. Чаъс-боранныг даап оларны барык-ла дөрт хонукта ажыл чок, анаа тургузуп келген. А ол хиреде совхоз 350 тонна будук-бүрү белеткээр планындан үүле 48 тоннаны

Шиитпир күүселдезин хынап тур бис

руткаш, «Улуг-Хая» совхозтун Хайыракан, Ийи-Тал болгаш Арыг-Бажы салбырларның сиген шөлдеринге баргаш, кедергей ажыл-агыйжы эвес чорукту көрген. Хайыракан биле Ийи-Тал аразында ыынмаада кезер чаагай сигенче чылгы киирбеш, таптай бастырып алган. Ынчалзажок ону ам-даа кезип ап, оон элээн каш сараатты тургузуп болур. А ол хиреде, совхозтуң удуртукчулары ону кестирер бодавайн турар. Ол ийи салбырның чанында Улуг-Хемниң ортулуктарында хол кадыры-биле кезип болур сиген курлак чыгыы бедик! Ынчаарга Арыг-Бажы салбырның адаанда судак талдар араазында будун-будун алаактарның чаагай үнген сигенни олчаан артып калган. Ону кым-да кезер бодавайн турар. «Чүге?» «Чүге даарге, ынаар трактор барбас-тыр». Бистин айтырывыска харыы ындыг болган. Оон ыпай Зыжимде чаагай сиген үнген шөлдерни малчынар малга бастырып каапкан факт база бар.

«Улуг-Хая» совхозка чораан, ажыл-агыйжы эвес чорүктүн мындыг бир чижээк база көрдүвүс. Кызылдан шефтеп 84 студент чеде берген. Чаъс-боранныг даап оларны барык-ла дөрт хонукта ажыл чок, анаа тургузуп келген. А ол хиреде совхоз 350 тонна будук-бүрү белеткээр планындан үүле 48 тоннаны

ка сөөртүп, кижилер чорудун турар. Ол хемчегним-даа чогумчалыг түмнел боорн билиннимес. Курлаг хыргыш-биле кок сигенним канчаар деннээр боор! А кезип ап болур четчир сиген Улуг-Хемниң ажыл-агыйларында бар. Маңаа үүле ажыл-агыйжы чорук негеттинер.

СЕПТЕЛГЕ БАЗА-ЛА ОЗАЛДАП ТУРАР

Улуг-Хем районда мал кажаалары, малчыннарның чурттаар бажыннарын, чем кухиларын, сут сөөртүр машиналарны, кудуктарны септээ тээр талазы-биле байдалды ап көөр болза, база-ла дүвүренчиг. Ол дугайым мындыг баиңфактылар бадыткап турар. Кышка удур септелге ажылын чорудары-биле районнуң ажыл-агыйларынга 83 бригаданы, звенону тургузары кордүнген. Ам херек кырында 68 кижилиг үүле 10 бригада, звено ажылдап турар. Ол бригаладаларны дүштүг, механизастаттынган кылдыр организаставаан, өдээда кижи саны аазаш, хереглиг техника чедиишпес.

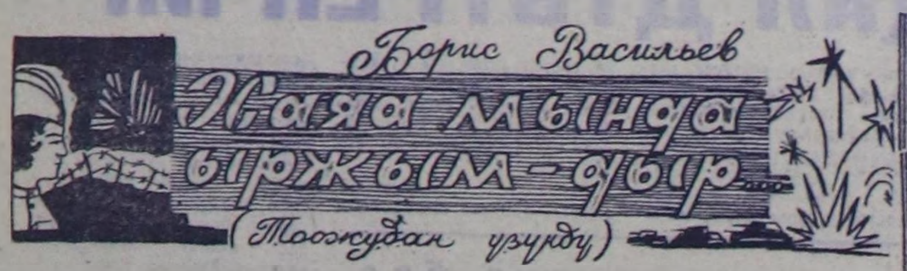
Кажаалар болгаш бажыннар септелгенин «Найырал» совхозта алаш шалыпкын эгелээнин айтыр херек. Ында 118 хөй кажаалындан 13-ту, 61 тевликтен 30-ни, малчыннар чурттаар 152 бажындан 70-ти септеп алган. «Улуг-Хая» совхоз 71 хөй кажаалыннын 25-ти. Жданов аттыг совхоз 46-дан 20-ни, «Ак Улуг хураг» колхоз 58-тен 25-ти септеп алган.

Районнуң ниитизин-биле алырга, 429 хөй кажаалындан 153 септеттинген. ам-даа 5 кажаанга немей турар. Херек кырында бар 211 тепликтен үүле 43 септеттинген, оон кырында 45-ти немеп турар ужурлуг. Малчыннар чурттаар 826 бажындан үүле 74 септеттинген, немей турары 33 бажын. Чем белеткээр 15 кухиндан 7-ни септээн, ам-даа үштү немей турар. 36 кудуктун 27-си ажылдан турар. 43 водфолтан 21-ий септээн.

Моон ап доорге, Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары септелгеже үүле чаа эгелеп киргеп болгаш ажылдың темпизи коңчуг кудуза тодарай-дыр. Ам чаа бригадаларны дарый четчелеп, тургуспас, оларны эргежок чугула техника-биле хандырбас, ажылды билдилиг организаставаас болза, бо улуг хемчелдиг ажыл кышка чедир доозулбайн баар дээрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары бодаар херек.

• • •

Каттышкан рейд бригадазы Улуг-Хем районга хыналарны чорукталы таварылга эвес. Ол район мал чемин белеткээри эгелээнден бээр-ле кудуруктап келген. Ынчалзажок СЭКП райкому, райкүүском байдалды ажыктиг ажылдарны

Борис Васильев

Хаяа мында иржым-дыр...

(Тоожудан үзүүдү)

Борис Львович-биле 1969 чылда «Юность» журналды дамчыштыр танышкан бис. «Хаяа мында ыржым-дыр...» деп ооң баштайгы тоожузу мынчан үнген. Чогум-на ол тоожу чүс-чүс номчуучуларның сеткил-сагыжын хаара туда берген. «Иванның катери» биле «Эң сөөлгү хүн» деп тоожулары-биле кады ол 1972 чылда ангы-ном кылдыр парлаттынып үнген. Чогаалчының ажылдап, чурттап турары Москвага ол ном номчуучуларның хол бажынга бартай.

Тывага ол номнуң каш экземпляры келирге, «экн аътка ээ хөй» деп мерген сөсте ышкаш, дүрт дээн.

Мурнунда шериг инженери чораан Борис Васильевтиң ады мынаар аныяктар журналынга көстүп келгенден бээр 4-ле чыл бичин ажа дүжүп чору. Ыа бо үениң дургузында ол ыяш-ла ыяш ажылдаан. Ооң үстүнде адаанывыс үш тоожу-биле кады «Ак кууларны (куштарны) атпаңар» деп бистиң амгы үе-чергелеривис дугайында романын болгаш «Даңзыга кирбээн турган» деп, чаадыр-иевээ Брест-биле холбашкан романын бижээн. Ооң кадында Борис Львович бодунуң чогаадыкчы ажылчорудулагазын эгелээнин уран-чечен киноматографияның сценаризи ажылын база кагбаан: «Хаяа мында ыржым-дыр...», «Иванның катери», «Эң сөөлгү хүн» деп тоожулары кино болуп үнгүлээн. Ооң сценарийин бижиринге чогаадыкы боду киришкем.

Борис Васильевтиң чогаал ажылынның дугайында төп парлалгага критиктериң бедик үнелелдери парлаттынгылаан. Ол чогаадыкыны тыва номчукчу-биле танышгыр сорулга-биле ооң баштайгы тоожузундан үзүндүнү сонуургадып, парладывыс.

171-ги демир-орук белдиржиргежинге, ооң ийи бажын, орт сериэн, бо чүс чылдың эгезинде суг даштарындан эптеп кылган шыгжат бажыңы будуу арткан. Совлгу бомбалзашкындан суг сордурар суурга буступ дүшкен, ынчангаш хаяа поездилер доктаавастай берген. Немецтер агаардан халдаашкынын соксаткан болза-даа, белдиржиргештин кырынга хүнүүлүг дээскинин каап турган, ынчангаш командылал чери, черек апарза дээш ийи зенитти боонуң аңаа тудуп турган.

1942 чылдың май ай. Барыын чүкке, (ол-шык дүнелерде ол талдаң үгер-бооларның дошкун даажы дыңналып көзер) кайы-даа тала хандыр хастынгаш, камгалал зайлыныче шилчээн; чөөн чүкке немецтер канал биле Мурманск үүнче оруктуң дүн-хүн чок бомбалап турган, сонгу чүкке далай оруктары дээш дошкун демисел чорүп. Мурнуу чүкке бүзээлеттирген Ленинград сынып дивес демиселин үргүлүг-леп турган.

А мында шуут курорт-ла. Ыржымдан болгаш кылыр чүве чогулдан солдаттар изиг буска шаптаткан чүве дег чындырай бергилээн, а оң ийи өрегеде аргага муңзаваас кадайкыстар, аныяк дуглуктар амдаа четчир санныг эртың калгылаан. Солдаттар үш хүн санныты үдүп, чүвенин ужуруу хайдыңын хелир, а дөргүзүүде кайы-бирзиниң төрүттүнген хүнүзүн эгелептерлер, а ооң шнай демир-орук белдиржиргеге хайындыргаш аргага донуңуп арылбас чидиг сиңнеге бээр.

Демир-орук белдиржиргеге көжүдүштээш, дүрзүүр старшина Васков командылаалас рапорттар бижип-ле турган. Кажан оларның сеңы он шаа чедип чорда, Васковтуң даргазары аңаа эзлеглиг донгулдазын берип каар болгаш хогледен дирчийилеп калгылаан чартык взводту солуп аларар. Ооң соонда көменданг неделя хирее муң-не бодуңун күжү-биле бораланып келир, а оон базала бээри олчаан, харын-даа старшина барза-барза мурнундагы рапорттарында чүүле атсыпты болгаш сапнарны чаартып, өскээнин олчаан оттүндүр дүжүрүп бижип турар кылдыр катаптап турган.

— Хей чүве чоредыр силер! —деп, соолуңде чоруткан рапорттарны хынап келген майор кончуттуңуп чугаалаан.—Сээң шокарлаар! Комендант эвес, а паап бижикчи.

— Ийиле хижиплерден чорудуңар,—деп, Васков чоруулеп сөглээн, ол дыңзыг үнүг даргалардан сестир турза-даа, углаан үүн сыкпайн,—Арага ишпес болгаш демги ол. Демги ол, черээжеп улуска хамаарыштыр аан.

— Чээзг каан ышкаш улус дээрин ол бе?

— Силер-ле болгаап корүнер,—деп, старшина оваарыхчалыг чугаалап каан.

— Ындыг-дыр, Васков!..—деп, бодунуң-на шынгыргаандан изиденип, майор сөглээн. —Арага ишпес улустуң сөңээ бээр бис. Ооң ыяш черээжеңнерге хамаарыштыр база чогуур дузаа болур. Ынчалза-даа, кордувые, старшина, бир эвес оларны база чагырып шыдаваазыңза.

— Шак-ла ындыг ийин—деп, комендант тоомчо чок төпшээрешкен.

Чүүүң-даа амданың ол четтикпээн зенитчилерин майор элгаш чорупкан, байырлажып тура, юбкадан болгаш хайындырган арагадан, старшинаның болундан доро чесиннер улус чорулуп бээрин база катап аазаап. Үш хонуктан чаңгыс-даа кижи чорудун шыдаваанын бодаарга, ол аазашкынны күүседирип ындыг-ла белеп эвес болган хире.

— Айтырыг парын,—деп, зуида үстүнде адаанывыс үш тоожу-биле кады «Ак кууларны (куштарны) атпаңар» деп бистиң амгы үе-чергелеривис дугайында романын болгаш «Даңзыга кирбээн турган» деп, чаадыр-иевээ Брест-биле холбашкан романын бижээн. Ооң кадында Борис Львович бодунуң чогаадыкчы ажылчорудулагазын эгелээнин уран-чечен киноматографияның сценаризи ажылын база кагбаан: «Хаяа мында ыржым-дыр...», «Иванның катери», «Эң сөөлгү хүн» деп тоожулары кино болуп үнгүлээн. Ооң сценарийин бижиринге чогаадыкы боду киришкем.

Борис Васильевтиң чогаал ажылынның дугайында төп парлалгага критиктериң бедик үнелелдери парлаттынгылаан. Ол чогаадыкыны тыва номчукчу-биле танышгыр сорулга-биле ооң баштайгы тоожузундан үзүндүнү сонуургадып, парладывыс.

— Командирлиг келгеннер-дир бе?

— Ындыг шинчү чок ийин, Федор Евграфыч.

— Бурган авыразыы!—Старшина бодунуң комендант албанын холчок хопталаар турган.—Эрге-чагырга үлежиптхаваашыры дег чогенчиг чүве чок болбас ийикпе.

— Элекке амыраваңар,—дээш бажың ээзин чиктиг хүлүмзүрээн.

— Дайын төнерге амырап турган бис аан,—деп Федор Евграфыч каржы чугаалаан, боргун кеткеш үнүпкен.

Бажың ажынде уйгузураан кыстар ийи одуруг кылдыр чыскаалыпкан бо туруп-тур. Старшина чаа одуңган болгаш уйгу-дүжүм бе кылдыр сактып, караан чивеңнеткен, ынчалза-даа дайынчыларның гимнастеркаларының шериг устав ёзугаар мындыг турзун дивээн черлеринде биезги хевээр эрги сүргей бопуйгулевишаан, а пилотка борттеринең адаандан чүзүп-базып ошкуг болгаш хевирим баш дүктеря бужургандыг бакылап келгилээн турган.

— Ээ старшина, тускай эзенит пулеметтуг батальонуңуп бешки ротазының үшкү взводуңуп бирээ болгаш ийигя сылбырлары турушту таңнылалап хейгаргары-биле силерниң эргенерде чедип келди,—деп, оларның улуг дужаалдыы шедиргеленчек үн-биле рапорттаан.—Илеткеп турар кижи взвод командириниң дузалакчызы сержант Кирьянова.

— Кандыг дужаал?

— Аңаа хамаарыштыр. Ында болза херээжеп шериглер кайы-даа фронтуга турган пиштики хевин чүп болур дээн.

Комендант ыыттавайн баргаң: канчаарыл аан, кыстарны, боттарны билгей аан, оларныңбиле ораажыр болза, күс дүшкүже чиртигейдир каттыржыр он...

Чылыг салгын чок хүннеө турган, а ымыраалер ээрге салбаган будук тудуп албазаже базым-даа ыраар ажок. Будук дээрге ажырбас, ол дээрге шериг кижиге чогум эң чок чүве эвес, а удаваанда комендант, шинап-ла ышак кижилег, азыг бүрүзүнге-ле хорээн ажыдып, «хм-хм» кыпып каап чоруур ужурга таварышканы ол дээрге окта-ла болбаан херек.

А ол дээрге бир-ле катап майның иэкг хүнүнүң бүрээзинде эгелээн, шыгжат бажың арты-биле эртип чыда, дале берген чүве дег тура дүшкен: карак шокараңнаар бышпак дег ак болгаш артыңда сес катап көвүдедип каанзыг, тырың жага-бот көрүп каап, Васков арыңче изиг суг чажыпкан ышкаш апарган: бирги салбыр командири бичеержант Осянина баштаң толу ябаң черинең брезентизиниң кырында неден төрээн ботгары хүнге догелеңген чыдыптыр. Оода чадаарда мөгүдээп улус кылдыр кышкыржыпсa кандыг бооp, брезентиге думчуктарын үскеш шимээн баргап, а Федор Евграфыч дээрге өске улус огородундан дескеп болчук дег, дегийт ойта дүжүп, дедирлеңиптер ужурга таварышкан. Ынчангаш ол хүүдеп эгелээп кижиң азыг бүрүзүнге баргаш-ла хөрээн ажыдып, ыыткыр чодуруп пат болур апарган.

(Уламчылыг).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ БАРААННАР

Кызылдың салыгларынче удавас юбилей бараанналары киирер. Ол белектерни Совет Тывапың 30 чыл болуур ооңга тураскаадып үндүрүлээн. Чүрттүн анагы-аңгы будурулгелериңге оларны республиканың Садыг министерствозунуң чагыгларын ёзугаар белеткээн.

Ол бараанналарның арызында өөреникчилерге кыдыраштар бага бар. Оларның даштында «Совет Тываның 30 чылы» деп бижээн. Чараштыр кылган столовая тавактары, шаажаннар, стол кырынга салыр сувенирлер, значоктар, сыынар, аликтер дүрзүлери болгаш өске-даа бараанналар хөй. Значоктарда Улуг-Хемниң кевүүү, Саян сыынары, Улуг-Хемниң чүрумалы, Аянның төвү чуруттунган.

«Совет Тыва 30 харлаан» «Тыва 1944—1974 чылдарда» деп янзы-бүрү кылдыр бижингилээн хол шактары, блокноттар, «Совет Тываның 30 чылы» деп көрек демдектери садыгларже кирер. Тываның 30 чылынга адыртээн аъш-чем аймаанын бараанналарын садып алыкчылар улуг сонуургал-биле алырлар. Бо чижектиг белектерни чамдыкпын магазиннерже киирип эгелээн. Артканнарын байырлал хүнүнериңде садар.

А. САТ.

Кызыл-садыгда үлетпүр бараанналар киидизиниң эргелемчизи.

ШИМЧЕШ ДИВЕС ДЕМИР СОЛДАТ

Ленинградта эңдерик шериг турумчуй берген бажың бар. Ооң шериглери —чеден мун ажыг! Олар дериг-чемзектери-биле катай... каш-да ёрээлде турумчаан. Оловодан шуткаан, ховар дээш солдат дүрзүлерикпи чыылгазы ол. Оларны А. В. Суворовтуң музейинде кадагалап турар. Александр Невскийиңиң дружининктериниң, Москва стрелецтериниң, Петр Бириниң адыгжыларының, Суворовтуң кайгамчыктыг маадырларының, 1812 чылдың Ада-чурт дайынының дайынчыларының. Шиткага дайылдажып турган солдаттарның, соолгу чылдарда шеригге барганнарның—совет Чеңсектиг Күштериниң дайынчыларының шуткумаа дүрзүлери ында хуусаа чок шериг албаның эрттирип турганзыг.

Кажан-даа дайылдажып чорбаан ол армияның төөгүзү кылдыр үнелеткен, баштайгы «тулчуушкун үези» бар. Ооң дөрт мун хире солдаттыг болгаш офицерлиг десантызы Петрозаводскиге «дүжүрүүп» алган. «Орус шериг ойнаарааз» дээр делгелгениң көргүзүүлери болуу берген. Ол делгелге улуг Петергоф ордуның залдарынга ажыттынган.

Делгелгениң бир салбырын бүрүү-биле Совет Чеңсектиг Күштерге турасхаткан. Бүдеңныйның чүгүрүк аътты шеригнериң болгаш Чапаевтиң тачанкаларын уруглар, улуг кижилер-даа ажок сонуургаар. Хамааты дайынга ак гвардейжилерни чылча шаап турган броневиктер Ада-чурттуң Улуг дайынынга алдарлаан Т-34 танк-биле тулчуушкунга дем каттыштырып турганзыг.

Кызыл Армияга шериг албаны эрттирер «хүлээлгезин күүседип турган», эң баштайгы аэропланнар биле амгы үениң үнден дүрген ужар, агаар-бойдус байдалын барымдаалаваас шүүргедекчи-бомбалаачы чылагының чылгалдыы холчок! Ол делгелгеде дайынчы кораблидер-даа, флот кезектери-даа бар. Ойнаарактар парадында шеригнериң бүтүү хевирлерин дүрзүлеп көргүскен.

«Шимчеш дивес демир солдаттың» дугайын Кристиан Андерсен эң эки тоолдарының бирээзинге бижээн. Аңаа ыпашкы-сонуургал салгалдан салгалче дамчып келген. Артиллериянын, шериг инженериниң болгаш харыысаа шеригниериниң шериг-төөгү музейиниң чанында болгуң кежигүннери — Ленинград школачыларының чогаадыкы тургускан бичии дайынчылар дүрзүлериниң ында көстүп турары ынчангаш таварылга эвес.

В. ГАНШИН,
М. ФРИДМАН.
(СЭТА-ның корр.).

ПЕТРОДВОРЕЦ.

АЛААК—МУЗЕЙ БОЛУУ БЕРГЕН

Брянскиниң хоорай Советиниң күүскомунуң шиитпирлери ёзугаар хоорайның А. К. Толстой аттыг парктың музей болдурган. Паркта ыяш скульптурэлер чыылдазы бар апарган. Парк ынчангаш музей кыллыр үнелеткен. Ол скульптураларның төөгүзүн музейпарктың директору В. Дивабургский мынаадыр чугаалап берген:

— Ыяштар хургай бээрге, оларны аңаа-ла хирээлеп каапкаптар чүве болгай. Липа болгаш дуб ыяштарның чонга кестүп турар назынын чүге узадып болбазыл? Сагыжывыска чыыдыг бодал кирип келбээже, бистер мындыг ыяштарны база аңаа-ла ужур хирээлеп каап турган бис. Орук машиналарының Брянск заводунуң үлегер-майык чогаалдар аныяк авжылдакчылары Виктор Михайлов биле Игорь Жданов—эки туракчылар база тыптып бергеш, ол бодалды боттандырган. Кургай берген бир ыяшты оон дээлгинге тургузу-ла, ол шевер оолдар улуг өгбелерней кылдыр чазап каап. Аңаа «Тоолчу» деп шола берип каан чүве.

Ооң соонда паркка Пионер ордузунуң ыяш чазаар уран чүүл бөлүүмүнүң кежигүннери чедип келген. Олар аңаа «Емеля», эзим чурттуг хөгжүмчү «Лель», торгаар «Десинянка» дээр дүрзүлелдер чазап каан. Аңаа «Ийи кижи», «Брянск ларийгизи», «Аистер», Крыловтуң басинызында «Кзарган биле Дилги» дээр бир бөлүк скульптура тургустуна берген. Брянскиниң маадырлыг эрткен үезинге, дайынчы болташ күш-ажылчы алдарынга турасхаткан «Турасхаал колонназы», «1941 чыл», «Чаагыр-сыыш чоктар»— дайынчы, эр, херээжен партизан корүзүүлериг бөлүк скульптуралар бар.

Ам парк-музей 20 ажыг экспонаттыг. Оларны уран чүүл эртемнилер болгаш чуруктулар бедин-биле үнелээн. Паркка ССРЭ-ниң Улуг ажылгыйының чедиишкинниер делгелгезиниң дипломун тывыскан.

Д. КУЗНЕЦОВ.

(СЭТА-ның корр.).

БРЯНСК.

ХООРАЙ АГААРЫ АРЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Казахстанның найысылалыының төп районнарынга моон сонгаар мотоциклдериниң кулак уюктулар дааш-шимээнин дыңналбастай бээр. Оларның аңаа баары хорутлуг. Хоорайның кудумчуларынга даашшимээнин эвээжедир, агаарже газ үндүрерин бага кызырар дээш ындыг хемчегни алган.

Оя-ла соруланы барымдаалаш, Алма-Атага мотоциклдер-биле капсырлаштыр чүзү автомобильдериниң шимчээшкинин кызыгаарлаан. Хоорайның кол кудумчуларынга оларның чоруурун солуур аргыжылга оруктарын оларга онаан бергеп.

Казахстанның найысылалыга соолгу үезин дургузунда хоорайның агаарын экижедир хөй-хөй хемчегнер алыр ажылды чорутка. Автотранспорттуң бүгү хевирлеринге «арыг шыпарлыының талоннарын» берип турар. Олар ону ыяапла ап коруур. Машиналарның үндүрер газының хораның будумелдериниң хынап көргеп соонда оларны аргамчы бажынга тудуп, долгандыр чүгүртүп турган чүтенге оередир. Угаанныг мал чоорту чаажыга бээргe, ону чиик, аваанныг кижи эзертеп мунар.

ЧУРУКТА: улуг жокей И. Султанов денеп Пираазиниң чанында.

И. ДАВИТАШВИЛИ биле М. ДАТИКАШВИЛИНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Тбилисиниң аътгар чарыштырар чподромунда. Ийи муң метрге аътгар чарыштырарының «Улуг шаңналы» дээш маргылдаа боол турар. Куларииниң чылгы мал азыраар ажыл-агыйының денеп Пириазин аъдын мунган И. Султанов эртип келген.

Куларииниң чылгы мал азыраар ажыл-агыйы Тбилисиден ырак эвесте. Марисул районга тургустунган. Ооң бээр каш-ла чыл эрткен. Чылгы мал садарының оруглазы ам безин план көргүзүүниден оранчок ажа берген.

Ажыл-агый уксаажыдып арбыдадыр болгаш спорт сорулгаларынга ажыглаар, арыг уксаалыг чорук аътгарын остүрер — кол «туская мергежилдиг». Ында улус ажыл-агыйынга ажыктыг ажылчын аътгарыны база азырап остүрүп турар.

Кулуиар ажы-чаңның кандыг-даа «негелделериниге» кыдыглаттырбайн, богбалар болгуже чылгы аразынга өзер. Ооң соонда оларны аргамчы бажынга тудуп, долгандыр чүгүртүп турган чүтенге оередир. Угаанныг мал чоорту чаажыга бээргe, ону чиик, аваанныг кижи эзертеп мунар.

ЧУРУКТА: улуг жокей И. Султанов денеп Пираазиниң чанында.

И. ДАВИТАШВИЛИ биле М. ДАТИКАШВИЛИНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

М. И. Чигорин аттыг маргылдаа

Делгелгениң М. И. Чигорин аттыг юбилейлиг, сан талазы-биле онгу, маргылдаазы курорт хоорай Сочиде эртип турар. Ук маргылдаага гроссмейстерлер Алексей Суэтин (ССРЭ) биле Карл Робач. (Австрия) мурнап чоруп турар. Сес чүрттүг шыдыраачылары ында киржип турар.

(СЭТА).

ЦИРКТЕРНИҢ ОЙНААРЫН КӨРГЕШ...

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Владимир Базыр-оолович Оскал-оолга удуртказ тыва цирк болүүнүң ооңуң Бай-Тайга районда Бай-Тал суурунуң бүгү чурттакчылары каас-чараш, шапкын Хемчиктиң кыдыынга, хевис ышкаш, могаан шыкка улуг сонуургалбиле көрген бис.

Цирк артистери аныяк кыстар Майя Лозовик-Оскал-оол биле Клара Данчай-оол оларның чиңге демир кырынга ээлдек, шимчеңгир көргүзүүлери, танцылары, мраажы Нина Болотованың ырлаары, илбичи Рафик Баязитовтуң уран таланттызы, Кирилл Моигуштуң отказут сыгыт-дөөмейи. Борис Оюн биле Юрий Ховецмейниң хоглуг, баштак ооңнары кодаа ажыл-ишчи көргүкчүлериниң улуг сонуургалын чаалап алган. Концерт Владимир Оскал-оолдуң цирк артистериниң ооң көргүзүүлери-биле доозулаган.

Артистер Совет Тываның 30 чыл ооңга тураскаткан солуң программазыг ооң-көргүүлегин ам оске районнарда удамчылап чоруп турар. Ынчалзада көргүкчүлериң магадап, сонуургааны, байыр чедириишкиннери, күзээшкиннери амдаа уламчылавышаан.

И. С. Чыргал (1929 чылдан бээр партия кежигүнү, пенсионер):—Үргүлүг тайга-таскылга имнитиниң малын кадарып чораан болгаш тыва цирк артистериниң ооң көргүзүүлерин бир-ле дутаар көргеним бо. Магалыг-да солун, хуулгазыны чүве-биле домей-дир. Кыраан назында ындыг магалыг ооң коорү аас-кежик болбайн камчавар. Чоруулар чогузун, хартыга дег кашпагай оолдар, кыстарым!

Х. Д. Маадыр—Хемчик бажында ошку кадарчы:—Чиңге демир кырында самнаң ойнаан оолдар, кыстарны хаяаш кырлаан те, чуңмага, тоолдарда даңгыналарга, типлеттирбес үжүүр-мерген маадырларга домейлээр-дир мен.

Садчак Чечиска—оорегикчи:—Оскал-оолдарның солуң цирк ооңнарын көргенимни утпас мен. Ол баг дег ээлдек акробат Маргарита Писковизиниң ойнаары дыка-ла-дыр. Бодубиле дең үтбайны чаңгыс ходаа-биле кодуруп алган ойнап турар артист база бар-дыр. Магалыг-ла-дыр. Оларны дээскээр-дир мен.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 10-ДА

КЫЗЫЛДАН

15.00—Школалыларга. «Суворовчулар». Телефильм.
18.20—Телемедээлер.
18.35—Телемедээлер.
18.45—«Радиодиверсантылар». Телефильм.
19.30—«Кижи болгаш хообилу». Дамчыдылга.
20.00—«Расул Гамзатов» Телефильм.
20.30—«Кадзаның амыдыралы». Дамчыдылга.
21.00—«Сибирьниң тараазын—Төрээн чургаа». Кыска фильм.
21.20—Чарлалдар, реклама.
21.25—22.50—«Эрги танып». Уран-чечен фильм.

Редакторлуг оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНОТЕАТРААРДА

СЕНТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Мегелевс, эргимним» 9.40, 11.25, 13.15 15.05, 17.20 19.05, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вита, Маша болгаш далайкың чадаг шеринниң дутаймында» 9.40, «Вий» 11.15, 15.20, 21.15, «Чаагай ажыл-херектер» 13.00, 17.05, 18.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Совгу флоттуң оглу» 15.00, «Кунк» чайы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Динго деп черлик ыт» 15.00, «Хүн бүрүүнүң шону» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ужуражмышкымнар болгаш чергымышкымнар» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ»: Киночымынды 16.30, «Румынцевтиң херээ» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторлуг 24-63, редакторлуг оралакчыларының 35-24, пропаганда киидизиниң 23-54, кырымсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киидизиниң 37-13, культура киидизиниң 23-54, кодаа ажылагый киидизиниң 21-47, үлетпүр киидизиниң 22-64, чагаа киидизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киидизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңза 32-75 телефонче домзаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 15154 ЧАГЫГ № 921.

ТС—01068

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ном садыының талазы-биле эргелелиниң типография. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 213 (9590) | Среда, сентябрь 11, 1974 чыл | 1925 чылда үнделлеттинген | Өртээ 2 хап.

Чаа өөредилге чылының бүдүүзүнде

СЭКП ТК-ның Пропаганда кылдыңыңга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазының чаа өөредилге чылынга беткеп айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хураа болган.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери «Белоруссияның партия организациясында идеология кадрларын шилип алыр болгаш киржикчилер талазы-биле ажылдың дутаайында» СЭКП ТК-ның докпаалынга дүүштүр партия өөредилгезиниң, комсомолчу политчырыдыышкынының, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң дээштиин улам бедидеринин, пропагандист кадрларны белеткээрин сайзырангайжыдарының айтырыгларын чугаалашкан.

(СЭТА).

Келир чыл дүжүдүнүң фондузунга

Оренбург областың механизаторлары 3 миллион гектар күскү черни андырган. Хонук санында-ла чүс-чүс мүн гектар черни андырып, темпизин эңир чыдаазындан дыка бедидип турар.

Грачевск районнуң Коминтерн аттыг колхозунга Бүшажылчы алдар түгүн келир чыл дүжүдүнүң маадыры тракторист Алексей Кистановтуң алдары дээш бодурген. ДТ-75 трактордуң ол хүн дургузунда 15 гектарны андырып, үш чартык ажыг норманы күүсеткен.

Грачевск районнуң механизаторлары аңгыс черни андырып белеткээринге бирги черни эзээн. Андырга чогуур планныг шилдүн алдан ажыг хуузун олар андырып алган.

(СЭТА).

АҢы-дуҢма

Болгарияда

ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫН

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Болгарияга социалистиг революциялың 30 чыл иемга таварышту байырлыг хүлээп алышкынын тургускан.

Хүлээп алышкынга БКП ТК-ниң Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БКП ТК-ниң Политбюроның кежигүннери, кежигүнүнге кандидаттар, БКП ТК-ниң секретарьлары болгаш Секретариат кежигүннери, республиканың партия, күрүне ажыдавчыларының, хөй-ниити организациялардың төлээлекчилери кирипшеин.

Оларга биле чугаа совет партия-күрүне делегациязының кежигүннери: СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный (делегацияның баштыңы), Грузиниң Компартиязының ТК-зының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министрликтиң орданактыглы, армия генералы Н. В. Огарков, СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский турган.

Хүлээп алышкынга оскеда аҢы-дуҢма социалистиг чурттарның делегациялары, Софияда дипломаттыг корпустуң кежигүннери, журналистер базып келген.

Байырлыг хүлээп алышкынның киржикчилерине БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров байыр чедиргеп.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

СОФИЯ. (СЭТА). Г. Димитровтуң мавзолейинге болгаш В. И. Ленинниң тураскаазынга чечектер салырының езулалы Софияга болган.

Фашизмге удур демиселеге аңы-чыыны оскунган болгар иидамдарының аҢы-дуҢма хөрүүге болгаш хостакчы Совет Армияга алдар тураскаалынга бээ чечектер салган.

Чечектер салырының ёзулалынга БКП ТК-ниң Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров, Болгарияның оске-даа партия, күрүне удурткулары киришкен.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

Курлавырларны мөөңнээр

Беш чылдың тодарадыкчы чылының планыг хуусаа бетинде күүседир талазы-биле Бүгү-эвилелиниң социалистиг чарыкка база Совет Тываның 30 чылынга тураскаатканга чарышка киришпишаан, республиканың үлетпүр ажылакчылары эрткен 8 айларда продукциянның кол-кол хевирлерин бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын чедиишкинниг күүсеткен. Продукция сайгарарының хемчээлиниң планы республика 102,4 хуу күүседип, сес айларда 1 млн. 258 мүң рубльдиң продукциязын планнаң ажыр сайгарган. Эрткен чылдың ол үезинээ продукция сайгарарының хемчээли 6,1 хуу оскен. Сайгарылга планның 49 бүдүрүлгезинден 35-и (71,4 хуузу) планнаң ажыр 1 млн. 744 мүң рубльдиң үлетпүр продухциязын сайгарган. Бичалза-даа 14 бүдүрүлге ол планны күүсеткен, а 12 бүдүрүлге ол көргүзүлгүү эрткен чылын чедип эткен деңгеелиндеен хуусаа бедидип турар кара чаңгыс аңгы болур деп. Т. Живков демиселеэн.

Ол эргиле делегей ареназынга пролетариаттың тыптып келгени-биле болдунган. Пролетариат болгаш киижи торелгетениң төөгүзүнде бир аңгының тергиилелиин оске аңгының тергиидеп-биле солуур дээш эвес, харын черле молчүгделээн болгаш дарлалды, шиитилелиин аңгыларга чарыгын узуткаары-биле эрге-чагырга дээш демиселеп турар кара чаңгыс аңгы болур деп. Т. Живков демиселеэн.

Ол эргиле канчаш болдуна бергенил дээрге Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капитализмден социализмче шилчилгениң этезин салганыдаң, а Коммунистиг партияга удурткан Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шөмээшкинниң, бүгү чурттарның ажылчын аңгызының социализм дээш демиселиниң орук айтыр сылдызы болгаш хүчүлүг чөленгизин апарганындаң болдунган.

Ол эргиле канчаш болдуна бергенил дээрге 1891 чылда Димитр Благоев болгаш сөң алдарлыг иштери болгар ажылчын аңгының революстуг марксисти партиязын үндезилеп тургускаанындаң болдунган. Ол партия Октябрь революциязының тиилелгезинин соолуунде Коммунистиг Интернационалды үндезилеериниге киришкен болгаш дарлаткан база мөлүүскен ажыл-ижи күш-ажылдың бүдүрүлгезин 1,5 дүүнден ажыг, а ниитизи-биле 2,5 дүүнден ажыг оскедип, ол үш чүс чыл төөгүзүнде чок деп, Т. Живков чугаалаан. 30 чылын бөгүн байырлыы-биле демделеп турарывыс сентябрь 9-түң социалистиг революциязының төөгүлүг үжүр-дүзазы чогум-на илдэ.

Болгарияның хосталга дээш маадырлыг хан төгүшкүнүүтулчуушкуннар-биле долдуунган хөй чүс чылдыг төөгүзүнге үилезин эргиледе канчаш болдуна бергенил?

Ол эргиледе делегей ареназынга пролетариаттың тыптып келгени-биле болдунган. Пролетариат болгаш киижи торелгетениң төөгүзүнде бир аңгының тергиилелиин оске аңгының тергиидеп-биле солуур дээш эвес, харын черле молчүгделээн болгаш дарлалды, шиитилелиин аңгыларга чарыгын узуткаары-биле эрге-чагырга дээш демиселеп турар кара чаңгыс аңгы болур деп. Т. Живков демиселеэн.

Ол эргиле канчаш болдуна бергенил дээрге Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капитализмден социализмче шилчилгениң этезин салганыдаң, а Коммунистиг партияга удурткан Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шөмээшкинниң, бүгү чурттарның ажылчын аңгызының социализм дээш демиселиниң орук айтыр сылдызы болгаш хүчүлүг чөленгизин апарганындаң болдунган.

Ол эргиле канчаш болдуна бергенил дээрге 1891 чылда Димитр Благоев болгаш сөң алдарлыг иштери болгар ажылчын аңгының революстуг марксисти партиязын үндезилеп тургускаанындаң болдунган. Ол партия Октябрь революциязының тиилелгезинин соолуунде Коммунистиг Интернационалды үндезилеериниге киришкен болгаш дарлаткан база мөлүүскен ажыл-ижи күш-ажылдың бүдүрүлгезин 1,5 дүүнден ажыг, а ниитизи-биле 2,5 дүүнден ажыг оскедип, ол үш чүс чыл төөгүзүнде чок деп, Т. Живков чугаалаан. 30 чылын бөгүн байырлыы-биле демделеп турарывыс сентябрь 9-түң социалистиг революциязының төөгүлүг үжүр-дүзазы чогум-на илдэ.

Болгарияның хосталга дээш маадырлыг хан төгүшкүнүүтулчуушкуннар-биле долдуунган хөй чүс чылдыг төөгүзүнге үилезин эргиледе канчаш болдуна бергенил?

Ол эргиледе делегей ареназынга пролетариаттың тыптып келгени-биле болдунган. Пролетариат болгаш киижи торелгетениң төөгүзүнде бир аңгының тергиилелиин оске аңгының тергиидеп-биле солуур дээш эвес, харын черле молчүгделээн болгаш дарлалды, шиитилелиин аңгыларга чарыгын узуткаары-биле эрге-чагырга дээш демиселеп турар кара чаңгыс аңгы болур деп. Т. Живков демиселеэн.

Ол эргиледе канчаш болдуна бергенил дээрге Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капитализмден социализмче шилчилгениң этезин салганыдаң, а Коммунистиг партияга удурткан Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шөмээшкинниң, бүгү чурттарның ажылчын аңгызының социализм дээш демиселиниң орук айтыр сылдызы болгаш хүчүлүг чөленгизин апарганындаң болдунган.

Ол эргиледе канчаш болдуна бергенил дээрге 1891 чылда Димитр Благоев болгаш сөң алдарлыг иштери болгар ажылчын аңгының революстуг марксисти партиязын үндезилеп тургускаанындаң болдунган. Ол партия Октябрь революциязының тиилелгезинин соолуунде Коммунистиг Интернационалды үндезилеериниге киришкен болгаш дарлаткан база мөлүүскен

га министерстволарының бүдүрүлгелери чедир бербээн. 8 айларда тудугжулаар 728 тонна чугаймы албаан. Оон 601 тонназы тудуг материалдарының үлетпүр хаттыжымышкынына (Кызылдың түүббу заводу) онаажыр. Завод август айдан чаңгыс тонна-даа чугай эртетпээн, а ийи ай дургузунда квартал планын түгле 13 хуу күүсеткен. Тудуг кезектери кылыр бүдүрүлгелер 1,7 мүң кубометр эттеп-чыгган демир-бетонну чедир бербээн. Түүйбу, чугай, тудуг материалдары ышкаш кылыгларны планнаң ажыглаары кол сорулга болур. Мынча хамаарыштыр хөй-хөй бүдүрүлге коллективтери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидиринең аргаларын бүрүн ажыглаан турар. Сес айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидириниң планын республиканың үлетпүр 103,5 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинээ деңгеелиндеен өзүлзе 7 хуу болган. Продукция бүдүрериниң бүгү олуглезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткени хандырган. Бичалза-даа 17 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер планның күүсетпээнинден 316,8 мүң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Ылаңгыя Тураннаң ыяш белеткээр пунктузу («Тыва көмүр тудуг» трест), Тудуг кезектери, конструкциялары белеткээр завод («Тыва сентелге-тудуг» трест), пиво заводу, Чадаананың таңа хүлээп алыр пунктузу, «Сельхозтехниканың» Туран, Кызыл-Мажалык, Самагалдай салбырлары бо талазы-биле четпес ажылдан турар.

Чеди айларда барааның продукциязының бот-үзезин чигледириниң планын республика күүсеткен, 602 мүң рубльдиң камнялгазын алган. 1 рубльдиң барааның продукциязын бүдүрериниге чарыгдаалды 102,24 көпеек кылыр планнаан турда, херек кырында чарыгдаа 100,36 көпеек болган.

Үлетпүрүнүң ажылынга чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, четпес түүлгер эвээш эвес дээрзин сес айларның түнелги көргүзүп турар-дыр. Үшкү кварталдың күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чаңгыс-даа күүседирин чедип алган чедиишкиннериге доктаалган.

Амгы үеде улус ажыл-агыйының бүдүрүлге фондуларының киити үзези 38 миллиард лев ажып турар—ол дээрге Болгарияның демчээли-биле кызымак күш-ажылга болгаш демиселге бистиң улузувустуң маадырлыг күш-ажылы-биле тургустуунган канчаар-даа аажок улуг национал байлакшыр деп. Т. Живков чугаалаан. Мынча-даа экономиканың өзүлдези чүгле ооң бүдүрүлге базазының сан талазыбиле озулдези-биле хемчээтинмес. Бөгүн Болгарияның экономиктиг байдалын тодарадып турар кол чүүл—үлетпүрүнүң шапкын хөгжүлдези.

Болгарияның экономиказының дугайын чугаалап турганы, Т. Живков Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң тергиин чугула ролюн ханы сеткил хамнышкын-биле демделеэн.

Сентябрь тостуң 30 чыл юбилейин ужуражып турарывыс бистиң бүгү социалистиг тиилелгелеривис болгаш чаалап алмышкынарывыс Болгарияның Коммунистиг партиязының ады болгаш ажыл-хереэ-биле чарылбас харылзаалыг деп, Т. Живков уламчылаан. Капитализм болгаш фашизм-биле демиселиниң чалбыжыын өттүр үр болгаш ажыл-ижи күш-ажылдың бүдүрүлгезин 1,5 дүүнден ажыг, а ниитизи-биле 2,5 дүүнден ажыг оскедип, ол үш чүс чыл төөгүзүнде чок деп, Т. Живков чугаалаан. 30 чылын бөгүн байырлыы-биле демделеп турарывыс сентябрь 9-түң социалистиг революциязының төөгүлүг үжүр-дүзазы чогум-на илдэ.

Болгарияның хосталга дээш маадырлыг хан төгүшкүнүүтулчуушкуннар-биле долдуунган хөй чүс чылдыг төөгүзүнге үилезин эргиледе канчаш болдуна бергенил?

Ол эргиледе делегей ареназынга пролетариаттың тыптып келгени-биле болдунган. Пролетариат болгаш киижи торелгетениң төөгүзүнде бир аңгының тергиилелиин оске аңгының тергиидеп-биле солуур дээш эвес, харын черле молчүгделээн болгаш дарлалды, шиитилелиин аңгыларга чарыгын узуткаары-биле эрге-чагырга дээш демиселеп турар кара чаңгыс аңгы болур деп. Т. Живков демиселеэн.

Ол эргиледе канчаш болдуна бергенил дээрге Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капитализмден социализмче шилчилгениң этезин салганыдаң, а Коммунистиг партияга удурткан Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шөмээшкинниң, бүгү чурттарның ажылчын аңгызының социализм дээш демиселиниң орук айтыр сылдызы болгаш хүчүлүг чөленгизин апарганындаң болдунган.

Ол эргиледе канчаш болдуна бергенил дээрге 1891 чылда Димитр Благоев болгаш сөң алдарлыг иштери болгар ажылчын аңгының революстуг марксисти партиязын үндезилеп тургускаанындаң болдунган. Ол партия Октябрь революциязының тиилелгезинин соолуунде Коммунистиг Интернационалды үндезилеериниге киришкен болгаш дарлаткан база мөлүүскен

ЭНЕРГЕТИКТЕР КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Тоску беш чылдың планныг онаалдаларын боттандырар дээш Тыва АССР-ниң Коммунал-чуртталга ажыл-агый министерстволуунуң «Тыва коммунэнерго» коллективиниң чедиишкиниг ажылдап келгенин эрткен сес айларның бүдүрүлгелеринең көргүзүлгелери базыткап турар. Энергетиктериниң сес айларда кылып чоруткан ажылдарын түнелги көөрге, боттарынга алган уткуштур планын хамаан чок, харын-даа тоску беш чылдың планныг онаалдаларын безин ажыр боттандырар чыгаан болуп турары өөрүүлүг. Тоску беш чылда электрге эңергиязы бүдүрер планын коллектив эрткен 3 чыл 8 айларда 90,9 хуу, а миллиг эңергиязы сайгарарының беш чыл планын — 71,5 хуу боттандырган.

Чылдың эңезинде бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери уткуштур планнаа ажылдап кылганнар. Ол талазы-биле көргүзүлгелериниң база бистиң өөрүүлүг турар. Сан-чүрүгайларга доктаал көрээлп. Планда бо чылдың сес айларында 1141 мүң киловатт-шак электри эңергиязын ажылдап кылыр турда, оңу бистер уткуштур планта 14 мүң киловатт-шакка өстүре көрген болзувусса, херек кырында сес айларда ооң безин 356,2 мүң киловатт-шак электри эңергиязын ажыр ажылдап имнаан болуп турар. Кол көргүзүг болур электри эңергиязын сайгарар талазыбиле сес айларда 66.171,8 мүң киловатт-шак планны уткуштур алган планывыска 58.648 мүң киловатт-шакты эде көрген турган бис, а херек кырында ооң 2.167 мүң киловатт-шак электри эңергиязын хөйүү сайгарган.

Бистиң коллективтиң ажыл-ишчилериниң уткуштур күш-ажылының ачызында «Тыва коммунэнерго» 276 мүң рубльдиң орулгазын кирип алырын уткуштур планга көрген болза, сес айларда оңу 335 мүң рубль кылдыр ажыр боттандырар аргалыг болган.

Социалистиг чарыш бисте бедиш деңеэге деп чүүлдээп болур. 1974 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле Бүгү-эвилел социалистиг чарыкка кабардыр дугайында партия Төп Комитединиң, Совет чазактың, ВЦСПС-тиң болгаш комсомол Төп Комитединиң докпаалын удуртулга болдуруп, тодарадыкчы чылдың башкарыкчыларының, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезиниң, пропагандист кадрларны белеткээрин сайзырангайжыдарының айтырыгларын чугаалашкан.

(СЭТА).

Келир чыл дүжүдүнүң фондузунга

Оренбург областың механизаторлары 3 миллион гектар күскү черни андырган. Хонук санында-ла чүс-чүс мүн гектар черни андырып, темпизин эңир чыдаазындан дыка бедидип турар.

Грачевск районнуң Коминтерн аттыг колхозунга Бүшажылчы алдар түгүн келир чыл дүжүдүнүң маадыры тракторист Алексей Кистановтуң алдары дээш бодурген. ДТ-75 трактордуң ол хүн дургузунда 15 гектарны андырып, үш чартык ажыг норманы күүсеткен.

Грачевск районнуң механизаторлары аңгыс черни андырып белеткээринге бирги черни эзээн. Андырга чогуур планныг шилдүн алдан ажыг хуузун олар андырып алган.

(СЭТА).

АҢы-дуҢма

Болгарияда

ХҮЛЭЭП АЛЫШКЫН

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Болгарияга социалистиг революциялың 30 чыл иемга таварышту байырлыг хүлээп алышкынын тургускан.

Хүлээп алышкынга БКП ТК-ниң Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БКП ТК-ниң Политбюроның кежигүннери, кежигүнүнге кандидаттар, БКП ТК-ниң секретарьлары болгаш Секретариат кежигүннери, республиканың партия, күрүне ажыдавчыларының, хөй-ниити организациялардың төлээлекчилери кирипшеин.

Оларга биле чугаа совет партия-күрүне делегациязының кежигүннери: СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный (делегацияның баштыңы), Грузиниң Компартиязының ТК-зының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министрликтиң орданактыглы, армия генералы Н. В. Огарков, СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский турган.

Хүлээп алышкынга оскеда аҢы-дуҢма социалистиг чурттарның делегациялары, Софияда дипломаттыг корпустуң кежигүннери, журналистер базып келген.

Байырлыг хүлээп алышкынның киржикчилерине БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров байыр чедиргеп.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

СОФИЯ. (СЭТА). Г. Димитровтуң мавзолейинге болгаш В. И. Ленинниң тураскаазынга чечектер салырының езулалы Софияга болган.

Фашизмге удур демиселеге аңы-чыыны оскунган болгар иидамдарының аҢы-дуҢма хөрүүге болгаш хостакчы Совет Армияга алдар тураскаалынга бээ чечектер салган.

Чечектер салырының ёзулалынга БКП ТК-ниң Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров, Болгарияның оске-даа партия, күрүне удурткулары киришкен.

СОЦИАЛИСТИГ ОРУК-БИЛЕ ҮЖЕН ЧЫЛДА

Софияга байырлыг хурал

БКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Николай Викторович Подгорный келген деп, Т. Живков чугаалаан. Силерниң мурнуңардан, бистиң бүгү улузувустуң мурнуңдан бистиң хундулуг аалчывыска болгаш оске-даа совет аалчыларга байыр чедиреп база ол мынаш бистер, болгар коммунистер, болгар улус коммунистиг идеяның болгаш идеалдарның бүрүн тиилелгезин дээш, тайбың дээш, кижи төрелгетениң хосталга дээш улуг демиселиңге, чаа амыдыралды тургузарынга олардың-биле кады чоруур—боттарывыстың улуг аас-кежиилиниң делегейде чүүдээ чүвеге солувас бис дээрзин СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка, совет улуска — бистиң төрээн ажылдарывыска эң Подгорныйның ламчыдарын дилээрин чаптаарээп көрүнер!

Бистиң үениң шылгаралгай партия болгаш күрүне ажылдакчызы, делегейниң социалистиг чаңгыс эвиниң чаңгыс зай чоруунуң болгаш сырый каттыжыышкынының стратеги болгаш тургузукчузу, делегейге тайбыңның херээ дээш могатшылаг чок болгаш өттүр көөр земиселчи. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Чингине секретары, Болгаш Улус Республиканың Маадыры, бистиң эргим өөнүүвус, ужиниг болгаш акывыс Леонид Ильич Брежневке чалбыышты даймчы баймры бистиң өөрүшкүлүг байырлалывыстың хүүнде шак бо индирдеп чедирип тур бис дээш, ылаткелчи чугаалаан.

Шагда улуг Ленин болгар аныктарны херек кырында интернационалчылар деп адаан. Элээн каш он чыл эрткенде эң Брежнев Болгария биле Совет Эвилелиниң арасында харылзааларын социалистиг интернационализмниң боттанышкынны деп тодаратка. Бо ийи үнелээшкинге бис кызыгаар чок чоргаарлаар бис, чүге дээрге олар Димитр Благоевтиң үезинден бээр Георгий Димитровтуң үезин таварыштыр амгы бо хүнгерге чедир Болгарияның Коммунистиг партиязының шугумун—дорт болгаш тодаргай шугумну айтып турар. Чылдар болгаш он-он чылдар эртер, салгалдар солчур, бистиң партияларывысты, чурттарывысты болгаш улустарывысты чаа удурткучулар баштаар, ынчалза-даа марксизм-ленинизмге болгаш пролетарлыг интернационализмге ынчы чоруктуң шугуму, болгар-совет аҢы-дуҢмалыышкы чоруктуң шугуму олча хевээр тодаргай болгаш өскерилге чоокка оң-оң чылдарда, моңгеде бурунгаар бар чоруур!

Болгар-совет наймаалы бүгү талалыг хөгжүтүшкеп, социалистиг оске-даа чурттар-биле аҢы-дуҢма наймаалы болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдери дээш салымышкынарны киирип келген болгаш моон соңгаар-даа киирер бис деп, Т. Живков уламчылаан.

Кыдатка хамаарыштыр алыр болза, бистиң туружувус тодаргай. Мао Цзе-дуниң белүүнүң анантюристиг, ревизионистиг болгаш национализтиг утпаашкынны кыдат улустуң социалистиг чаалап алышкынынарынга аймылды таварыштырып турар дээрзинге бүзүреливисти бистер чажырбайн турар бис. Пекинниң антисоветтиг болгаш антикоммунистиг иштүлүг, меге-хоозун бодаалдарын, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының, делегейниң коммунис-

(Уламчызы 3-ш. дөмейде).

ДАГДЫНЫКЧЫ КОММУНИСТЕР

«Запорожстальдың» ийи аастыг мартеминге кыйнык-даа дузазы ченка бодунуң бир дугаар эзилдиришкинин Евгений Мартыков кыйган. Шынында ол бөлүк ажылчынның даар-саар ажылга дузалаар кижизи болуп турза-даа, шөлээлеп чоруй берген нак эзилдиричиэ Владимир Борзуновтуң орнунга чедиишкинниг эзилдээн кирилээни бе.

Как эзилдирер ол карын аппаратты башкарып болуп даарын ол еренинчиге ажылчынның дагдыныкчызы улуг эзилдиричи мастер, Социалистиг Хүш-ажылдың Маадыры коммунист Григорий Константинович Пометун суглаазын. Ол мартенге ажылдаа-на 26 чыл болуп турар. Бодунуң бүдүрүлгечи болгаш ажыдыралчы байлаа дуржулгазын ол аныян металлургтарга нүзелдин-биле даамчыдып берип турар. Бежен хире тергиин даазы как эзилдиричилерин болгаш оларның дузалакчыларын ол кижизиткен.

Амгы үеде Григорий Константинович ийи аастыг агрегаттың комсомолчу-ажылгар коллективиниң шефтээ турар. Ук коллективти ол ийи чыл бурунгаар тергүзүп алган. Егор Президиуминиң, Владимир Борзуновтуң, Александр Фоменконуң болгаш Валерий Белихтиң бригадаларынга чаа мартенни шиңгээдип алырынга Пометун дузалаанып келген. Кажан коллектив мартенниң төлевилеп шүүзүн хуусаа бетинде шиңгээдип ап, бо чылын пландан аныр металл бүдүрелиниң талазы-биле социалистиг хүндээгээни мүүседипкеш, чүнү-даа мурнай нак эзилдиричилери болгаш оларның еренинчи дузалакчылары бот-тарының дагдыныкчызынга изиг байыр чедиргенмер. Оон өскерткен кижилери — как эзилдиричилери Валерий Белих, Александр Фоменко, Виталий Кисель, Николай Ушва болгаш дузаракчы ажылчын Евгений Мартыков олар чөөнте чаа Хүш-ажылчы Алдар орденнери-биле шаңналдыпкаан.

Ийи аастыг как эзилдирер агрегаттарның оон-даа оске ажылчыннары чазактың шаңналым алгылаан. Ында Григорий Константинович Пометунуң ачы-хавыяазы эвээш эвес.

Дагдыныкчы коммунистер как эзилдиричилери Социалистиг Хүш-ажылдың Маадыры И. А. Кавланың, домна цехиниң улуг горновое Ф. В. Саминниң, сөөн прокат цехиниң улуг вальцовщиги Н. П. Бондаренконуң, механиктиг цехтиң мастери В. М. Тондоктуң болгаш оон-даа оскелериниң ол талазы-биле кылган ажыл-херектери хөй.

Заводта дагдыныкчы болур черуктүү шинчээшкинни дыка малбаргаан. Ол хөрээлээлгээни 350 ажыг кижи күүседип турар. «Запорожстальда» дагдыныкчыларның чөвүлели, ол чаагай херектиг кирши-кичилер кижилер дыңнакчылары болуп турар университет ажылдап турар. Амгы үеде «Запорожстальда» дагдыныкчыларның бирги слёдунга белетиг-тиг ажылдары кижин түлүк чоруп турар.

Запорожье.

Г. ТРАНДОФИЛОВ.
(СЭТА-ның корр.).

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың 10 чылынга

ЭҢ ҮНЕЛИГ ЭРТИНЕ—КИЖИЛЕР

Бо айда чалыылар хоорайы Ак-Довурак болгаш ында «Тыва даг-дүгү» комбинат тургустунганындан бээр 10 чыл болган оон демдеглээр. Кара-Даштың эртинезин ёзулуг шинчилел эгелээн үезин 1945—1957 чылдар. Ынчан В. А. Шубинниң удуртулгазы-биле оон курлавырын, ында чыдар даг-дүгүнүң шыкарыы, үлеттүрге ужур-дузазын шинчилеп эгелээн. 1955—57 чылдарда «Уралгеолнеруда» трестиң шинчилел бөлүү даг-дүгү тывыштыг черниң эң-не тодаргай шинчилелин кылып, ажыглаан болурунуң курлавырларын санап доозкан. Дараазында чылын оон курлавырымнын төлевилелин бадылаан болгаш 1959 чылдан ыңгыл «Тыва даг-дүгү» комбинаттың түдүүн эгелээн.

«Тыва даг-дүгү тудуу» эргелиниң, «Тыва тудуг» трестиң, керээ ёзугаар ажылдап турган тускай болгаш эптемонтажтар организациялар-ның, ажыглакчыларның эртем-шинчилел база төлевилел институттарының ажылакчыларының шудургу күш-ажылының ачызында 1964 чылда ук комбинаттың бирги өскүлээ ажыглалга киргеи. Автоорукту. чылда 500 мүн тонна даг-дүгүнүң руазын каарар ажыл-агый, чылда-ла 20 мүн тонна даг-дүгүн бүдүрер күчүлүг болур бедик сорттуг руда болбазыразыр фабрика, 5 мүн киловатт күчүлүг чылдыылга муҥг-биле ажылаар электростанция, дузалал ажыл-агый, бүдүрүлге черлери болгаш ажылчыннарның түр чурттаар суурлуг дээш чергелиг тудуглар, организациялар оон составында киргеи.

Сибирьниң өнүг металл телевилелиниң эртем-шинчилел институттарының комплексте-рилери-биле бадыл ажылдаа-ның үезинде 150 мүн тонна даг-дүгүнү бүдүрер деп тодаргаан, а 1969 чылда ССРЭ-ниң тудуг материалдарының министерствозунуң бадылааны төлевилел ёзугаар онаалдазынга үндезилээш, ук институт мурнундагы од саналшкынын эде көрүп, руда болбазыразыр талазы-биле 5,5 мүн тонна, барааннуг даг-дүгү ажылдап кылырын 250 мүн тонна, чылда барааннуг продукция бүдүрериҥ 38,5 мүн. рубль, чылда даг-дүгүнден картон бүдүрериҥ 12 мүн тонна, чылда орулгазын 12,1 мүн. рубль кылыр тодаракаан.

Амгы үеде тудуу чоруп турар комбинаттың ийиги эзлээш чылда 195 мүн тонна даг-дүгүн бүдүрер күчүлүг болур болгаш Тывага улуг үнүр-дузалыг тудуг болган, оон-биле Чөөл-Сибирь демир-орууга чедир Тывадан ийиги авто-орууг ажыттыгаан. Ол машаан даг-дүгүнүң хоорайы ам Сибирь системазының электри энергизиниг. ам турар апергаан.

Ак-Довурак хоорайының келир үези оон-даа кайгамчык. Үдаазас ол үлеттүр төвүште 20—30 мүн кижи чурттаар чаа микрорайонну тудуптар, ол боду тускай 960 хире уруглар өөренир школалыг, уруглар-ның эмнелге комплексти, хөй санныг культура, ажыдырал тудуглардыг болур.

Хемчик умунда үлеттүрүүг хоорайның эң-не кайгамчык эргелизи—ол даярге оон ажылдакшыл—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын, албан-залакчылары бүдүрүлгезинин ажыктыг бедидээ дүмей, технологтуг дерилгелеринге үөн ажыглаар, планның онаалдаларын доктаамал дүмей боттанныыр турган, боттанныга алган социалистиг үдээлгелериҥ күүселеп дээш, чүүлүүг ажылдаа турар. Чүгле 1964—74 чылга чедир хризотил-даг-дүгүнүң бүдүрүп үндүрүлгези 18 катап, ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезин 64,6 хуу бүдүрүлгени хогжүдериниң фондузунга — 519 мүн рубльди бергеи. Экономиктиг реформага чедир (1967 чыл) директорнуң эргелиге чүгле 50—80 мүн рубль чедир фонд тургаанын айтып кижиҥ. Ол бүгү чедиишкинниг комбинаттың ажыл-шинчилери руда тывыжын-даа, даг-дүгүн болбазыразының бүдүрериҥ-даа ай, квартал, чыл саныында-ла үлам көрүүдеҥ, оон ёртүн бедидиҥ турганының ачызы-дыр. Инженер-техниктиг ажыллакчыларның борта кирген үлүү база эвээш эвес. Олар бүдүрүлгениҥ ажыктыг бедидер дээш демисселдиҥ элээн кашаа эртем-шинчилел институттарының коллективтери-биле бөлүк чүүлдүҥ ылгеи. Чөөлдыкчы министеллигенциялың болгаш технииктиг ажылаанчыларының күш-ажылчы идепкейин хөдүрер талазы-биле могаа чок ажылды партия организациялары чорудуп келгеи. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткому коммунистерниң ниити хуралдарынга, конференцияларынга, бөроларынга, чөвүлел хуралдарынга ындыг айтырыгны хөй удаа көдүрүп, оон ёртүн бедидиҥ турганының ачызы-дыр. Инженер-техниктиг ажыллакчылардың

СОЦИАЛИСТИГ ОРУК-БИЛЕ ҮЖЕН ЧЫЛДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

тиг шимчээшкинниин, национал хосталгалыг шимчээшкинниин чаңгыс эвиге база сырый каттыжыышкынынга удур оон калчаалыг демиселии делегей ареназынга редкылыг, империализмчи туружуы болгаш ходелиишкиилерии шаитпирлии-биле буруу шаап турар бис. •

Бистиң партиявыс мооң мурнуида үелерде мынкаш, бүгү делегейиин коммунистериниң чаңгыс аай фронтузуу улам халбарып база бижигып турган дээш, антиимпериалистиг демиселге оон стратегиязым болгаш тоитикаязы улам болбазырацгайзызын дээш бодудан хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдерии кылыр деп, Т. Живков чугаалаан. Бистер ийи талаиың улам-на идеикейлиг харылзааларын моон сонгаарда хөгжүдер бис. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларнын баштай Европа, а оон соонда бүгү делегей чөвүлел хураанын чыылыраринын үезии келген деп бис оон-биле кады санап турар бис дээрзин илеткен адаанда парлаш.

Болгария Улус Республикавын «Работническо дело» солуунун бижээнин болза: «Совет чазактын, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязыиың даштыкы политиказы — ажыдуима социалистиг чурттарбиле сырый эвилелдии политиказыдыр. Тайбың дээш мурнуу одуруунга Совет Эвилели чорун турар чаагай демиселди бүгү социалистиг чурттар, бүгү дешилгелиг кижи төрелгеи деткип турар».

Полыва Улус Республикаиын «Трибуна люду», «Жиче Варшавы» болгаш өске-даа солуиары бүгү совет улус СЭКП-ниң иштики база даштыны политиказын чаңгыс эдеткилдиг деткип турар деп онзалап демдеглээн.

Новороссийскиге бодунуң чугаазынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол хоорайның камгайгай социалистиг шинтилелди тургузарымыи делегеигей программазын хүлээп алган БКП-ниң X съездизин ол оруска эң чугула үе болган. Бис БКП-ии делегейиин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниин чарыбас кезээ, ажылчын ажыгының дайзыиналары-биле, оон, хүрээлеңнеге ажгыланыр чарлыышыиыиы болдурарын оралдажыр кижилер-биле эитеп чок демиселди чорудуп турар партия кылдыр билип турар бис деп, Н. В. Подгорный чугаалаан.

Болгар болгаш совет коммунистер кезээде-ле эң шынчы өөүүлер болуп келген деп, Н. В. Подгорный чугаалаан. Бистиң партияларывыстың эдеткиз каттыштырылгазынга, оларның үре-түңнелиг кады ажылдажылгазынга, СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң сырый чаңгыс эдтииниг чоргаараалар эргелиг бис. Шынчаңгы бо магалыг хүннерде бистер ады-дуимаиың байырын Болгарияның Коммунистиг партиязынга, БКП-ниң Төп Комитединге, оон Политбюрозунга, делегейиин коммунистиг шимчээшкинниниң кескү ажылдачызын болгаш Совет Эвилелиниң ышкы өөүүү, БКП ТК-ның Биргн секретары, БҮР-иуң Күрөөвүлелиниң Даргазы ш Тодор Живковка база чедирип тур бис.

1944 чылдың сентябрьда болгар-совет найралаңы чаа арны ажыттынган. Бистиң улустарывыстың чүс-чүс чылдардагы чаңчылдарыи, интернационалчы сагыш-сеткил каттыштырылгазының принциптерии барымдаалавышаан, совет улус, оон мааДырлыг армиязы болуиуң ады-дуңмазы—болгар улустуң көөр хөөн чок монархия-фашистиг даллалды аа-октаарынга дуза-лаан дээрзиниң дугайын тодаргайы-биле керечилел турар-арынар төөгүнүң чыл бижиглезиниеи кажан-даа арлыи читкес деп, ол чугаалаан.

Оон ыиай Н. В. Подгорный социалистиг Болгарияның тургузуушкунуига эрткен 30 чылдарның дургузунда болгар улустуң чедип алган чедиишкиннериие доктаагаи. Амгы үеиин индустриязы, механизастаттынган көдээ ажыл-агый, культураның чечектелиишкиии, чоиуң чаагай амыдыралының көдүрлүүшкүиү — бо бүгү болза, эрткен үжеи чылдың боттуг үре-түңнели ол-дур, чаа Болгарияда социалиэмниң боттуг үре-түңнели ол-дур деп, Н. В. Подгорный онзалап демдеглээн. Социалистиг чаартылгаларның бүгү үе-чагаларында чурттуң ажылчын аңгызының ажылчы чоннарының шылгаттынган политиктиг удуртукчузу — Болгарияның Коммунистиг партиязының ролюн Н. В. Подгорный демдеглээн. Болгар, черге сайзыраңгай социалистиг шинтилелдии делегеигей программазын хүлээп алган БКП-ниң X съездизин ол оруска эң чугула үе болган. Бис БКП-ии делегейиин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниин чарыбас кезээ, ажылчын ажыгының дайзыиналары-биле, оон, хүрээлеңнеге ажгыланыр чарлыышыиыиы болдурарын оралдажыр кижилер-биле эитеп чок демиселди чорудуп турар партия кылдыр билип турар бис деп, Н. В. Подгорный чугаалаан.

Болгар болгаш совет коммунистер кезээде-ле эң шынчы өөүүлер болуп келген деп, Н. В. Подгорный чугаалаан. Бистиң партияларывыстың эдеткиз каттыштырылгазынга, оларның үре-түңнелиг кады ажылдажылгазынга, СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң сырый чаңгыс эдтииниг чоргаараалар эргелиг бис. Шынчаңгы бо магалыг хүннерде бистер ады-дуимаиың байырын Болгарияның Коммунистиг партиязынга, БКП-ниң Төп Комитединге, оон Политбюрозунга, делегейиин коммунистиг шимчээшкинниниң кескү ажылдачызын болгаш Совет Эвилелиниң ышкы өөүүү, БКП ТК-ның Биргн секретары, БҮР-иуң Күрөөвүлелиниң Даргазы ш Тодор Живковка база чедирип тур бис.

1944 чылдың сентябрьда болгар-совет найралаңы чаа арны ажыттынган. Бистиң улустарывыстың чүс-чүс чылдардагы чаңчылдарыи, интернационалчы сагыш-сеткил каттыштырылгазының принциптерии барымдаалавышаан, совет улус, оон мааДырлыг армиязы болуиуң ады-дуңмазы—болгар улустуң көөр хөөн чок монархия-фашистиг даллалды аа-октаарынга дуза-лаан дээрзиниң дугайын тодаргайы-биле керечилел турар-арынар төөгүнүң чыл бижиглезиниеи кажан-даа арлыи читкес деп, ол чугаалаан.

Оон ыиай Н. В. Подгорный социалистиг Болгарияның тургузуушкунуига эрткен 30 чылдарның дургузунда болгар улустуң чедип алган чедиишкиннериие доктаагаи. Амгы үеиин индустриязы, механизастаттынган көдээ ажыл-агый, культураның чечектелиишкиии, чоиуң чаагай амыдыралының көдүрлүүшкүиү — бо бүгү болза, эрткен үжеи чылдың боттуг үре-түңнели ол-дур, чаа Болгарияда социалиэмниң боттуг үре-түңнели ол-дур деп, Н. В. Подгорный онзалап демдеглээн. Социалистиг чаартылгаларның бүгү үе-чагаларында чурттуң ажылчын аңгызының ажылчы чоннарының шылгаттынган политиктиг удуртукчузу — Болгарияның Коммунистиг партиязының ролюн Н. В. Подгорный демдеглээн. Болгар, черге сайзыраңгай социалистиг шинтилелдии тургузарымыи делегеигей программазын хүлээп алган БКП-ниң X съездизин ол оруска эң чугула үе болган. Бис БКП-ии делегейиин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниин чарыбас кезээ, ажылчын ажыгының дайзыиналары-биле, оон, хүрээлеңнеге ажгыланыр чарлыышыиыиы болдурарын оралдажыр кижилер-биле эитеп чок демиселди чорудуп турар партия кылдыр билип турар бис деп, Н. В. Подгорный чугаалаан.

Болгар болгаш совет коммунистер кезээде-ле эң шынчы өөүүлер болуп келген деп, Н. В. Подгорный чугаалаан. Бистиң партияларывыстың эдеткиз каттыштырылгазынга, оларның үре-түңнелиг кады ажылдажылгазынга, СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң сырый чаңгыс эдтииниг чоргаараалар эргелиг бис. Шынчаңгы бо магалыг хүннерде бистер ады-дуимаиың байырын Болгарияның Коммунистиг партиязынга, БКП-ниң Төп Комитединге, оон Политбюрозунга, делегейиин коммунистиг шимчээшкинниниң кескү ажылдачызын болгаш Совет Эвилелиниң ышкы өөүүү, БКП ТК-ның Биргн секретары, БҮР-иуң Күрөөвүлелиниң Даргазы ш Тодор Живковка база чедирип тур бис.

Делегей ареназында боттуг бурукгаар базымнар өйү келгеи социал эргилелдерии боттанзирар дээш демократтыг, демократтыг күштериии дэмселиигге улуг таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп, Н. В. Подгорный болуиуң чугаазынга демдеглээн. Чогумна дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынының байдалдарында, иштики ажылдарында, шитики ажылдарында, Европага политиктиг байдалдың чогумчавының байдалдарында, шитики ажылдарында, Европага политиктиг байдалдың чогумчавының принциптерии бадыткаарыиче, делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң улам чавырлыышкын

А. П. Довженконуң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болганынга

Экранның чогаалчызы болгаш философ

Тээрбиги чылдар үезинде бодунуң чогаадыкчы ажылыбиле совет киноның үндезикин тургузуп, оон делегейге алдарын бадыткап турган кижилерниң санынга С. М. Эйзенштейн болгаш В. И. Пудовкиндеи ангыда украин режиссер болгаш чогаалчы Александр Петрович Довженконуң адын төөгүчүзер алап турар.

Ол — экранның чогаалчызы болгаш философ-кижи болганда бодунуң дугайын: «Чүрттап турган үемниң оглу мен, амгы үеним кижилеринге хамаарыжыр мен» деп чоргаарал-биле чугаалаар эрелиг. Бо сөстер А. П. Довженконуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының чогуу-ка үтказы болуп турар.

Довженко башкылаң, чуруктуу-карикатурист болуп, дипломатия албанынга ажылдаан соонда киногa келген. Бо мергежилди оон шилээнге база таварылга эвес: партияга болгаш удуска өң-не ажыктыг болурунуң кара чаңгыс аргазы экран урал чүүлү деп чүвени ол шын шилип алган. Оон баштайгы улуг ажылдары кинорежиссёрга чөптүг макталды берген. Ол болза Одесса киностудиязынга тыттырган «Звенигора», «Дипкурьерниң сумказы», «Арсенал» деп фильмнер болур.

Бажан ол «Арсеналды» тыттырып турда, арсеналчылар — 1918 чылдың январьда болган тура халыышкынының киржикчилери Довженкога чедип келгеш: «Сиңерниң киноңар чонну чүгле хогледип турарың эвес, а кижилерни силгип турарың күзеп тур бис» деп чугаалаанчар. Довженко оны күүсеткен. Ол фильмни 1929 чылда чуртка эң дээре фильм деп санаан. Автор ынаа арсеналчыларның күжүн, тура-соруун, тилелгеже чүткүлүн көргүскен ёзулуг политиктиг дайынчы, ажылчын аңгының чогаалчызы болгаш ыраажызы кыдыр бодуп көргүскен.

Украин тараачыннарның кодээни социалистиг ёзу-биле чаарты тургузар дээш демиселинiң дугайында «Чер» деп киноповзмага Довженконуң таланттыны долу күш-биле көзүлген. Ол кинону хөй миллион кижилер көрген болгаш ону чаа амыдыралдың күчүзүл гимнин, чаа делегейниң кижилериниң тура-соруу деп демдеглээн. Дыка хөй чуруттарның кинокритиктери ол кинону бүгү үелерде болган үзүстарлың төөгүзүнде бүдүрген эң дээре он ийи фильмниң бирээзи ол деп демдеглээнер.

Коммунистиг хевирлээшкинниң чаа кижизиниң дугайын Довженко бодал чораан. Ол дугайын Довженко «Иван», «Аэроград» деп фильмнерге, ол шынаа оон чогаадыкчы ажылының дүжүми болур «Щорс» деп фильмге көргүскен. «Щорска» украин актерлар-биле кады Москва чуруттуг артист Евгений Самойлов легендарлыг полководчунуң ролун чедиишкинниг ойнаан. Довженконуң кинокамеразының объективинге кулыктар болгаш диверсантылар-биле демиснежип турган сибирь чуруттуг кижилер, баштайгы беш чылдарның маадырлары, бойдустуң кайгамчык чаартыкчызы Мичурин, Армениянын төөгүзүг болгаш бо хүнүг хүннери кирген.

Ол — Ада-чуруттуң Улуг дайынының оруктары-биле иериг шинельди кеткеш эртикен, документтиниң шынныы, оон талантызы мастерниң бедик мергежилин көргүскен. Документалдыг фильмнериң Тоң студиязы болгаш Украинаның кинохроника студияларының ийи коллективиниң демнег ажылының түнелиндe Довженконуң «Бистиң совет Украинавыс дээш тус-чүүшкүн» база өске-даа публицисчи ленталар үнген.

«... Ол — кайгамчыктыг тургузукчу, тудугжу кижи, чүс чылдың кайы-даа арнынга адаарда бодунуң төрээн бажыңынче кирери-биле дөмей эргелиг кижи». «Ол бодунуң бүгү амыдыралын чуруктуунуң, бодакчының, кинорежиссёрнуң болган хөй-нимти ажылдакчызының ажылы-биле хөлбаштырып келген». «Кайгамчык чуруктуу, хөй талалыг таланттыг, арнын улустуң өң-сөл-менди дешилежип, орукуп турар.

Чылгы малдың кадарарын, бажын дозарын, суттарарын, хондурарын, шаптың дөрт эъзызинде одар-белчирин таарыштырарын бир үзүп тоол, ону сонуургаан сес аныяк чылгычыны тускай өөретken мен.

Колхозумга орулга киирип турар бир ыргап чүгаалаайн. Малдың кандыг-даа ажызын эдевес апарган мен. Бе төрүүр деп бээрга, үш хонук бурунгаар сывып каар мен, оңу тускай кажаага киргеш, белеткеп алган чемин-биле чылыг черге чемгерип турар мен. Бе төрүттерге, кулуг дорукторар бир кажаам бар, чеди хондур дорукторар, өөрүмче салыптар мен. Чадагай черге төрүп чорда, чылгы малдың кадыы кошкак, өзүлдези хиреллиг, ийи харлыг мал дөңгүп-ле 220 кг чедип турган. Чылыг кажаага, төрүүр болган соокда, кулуннар хоравас апарган, күжү улгаткан, ийи харлыг мал 270 кг чедип турар болу берген.

Кээргел болгаш хомудал. Инек биле чылгы мал-оглуң бөрү тудуп чип каан черин бир чыл болгаш-ла уттуптар. Бызаалыг, кулуннуг апаргаш, ол черинге келбестей бээр. Теве болза оглуң бөрү тудуп чип каан черге үш чыл улаштыр эргип келир, ол черге каш хондур кирвандан чаш төктүп чыдар. Дыка-ла кээргенчиг ийи Малчын кижиниң шаанда дайзыны бөрү чораан, ам бөрүлерге кулуч-чавза чиртпес болдум. Ол-даа канчаар, холда тутkан чепсээ чок, оранның эраатан ыны-дыр. Ам малчын кижиниң дайзыны — оорлар болду, дыка-ла хораныг-дыр. Үжүк-бижикке өөренип алган, октуг боону чүктеп алган оорлар колхозтуң өөң малын оорлаар, туттуварга-даа, кончуг чиик шиидер, ынчангаш мырнай көөдеп бар чыдыр. Тыва болза малчын чоңнуң чурту. Малдың чонга болгаш күрүнеге ажыы кедергей улуг, бистиң бир опзагай байлаавыс ол-дур, ынчангаш оор кылган кижиге кайдыг-даа кээргел турбас үжүрүттүр.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ СТАРТТАРНЫҢ МУРНУНДА

Делегей чемпиону Нона Гаприндашвили, ол атты чедип алырының кардаачызы, делегей мастери Нана Александрия болгаш мастер Ирина Левитина составтыг ССРЭ-ниң хөрээмен шыдыраачыларының шимиден командазы өөренир шенелде эрттирер дээш Бермоминде чыыланган.

Совет шыдыраачы хөрээмнери шилиндеи командаңың улуг тренери, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери Александр Константинопольскийниң болгаш тренер гроссмейстер Айвар Гипслистиң удуртулгазы-биле Бүгү делегейниң шыдыраачы хөрээмнер олимпиадазынга бэлеткенил турар. Олимпиада сентябрьның эртан үезинде Мюнхенге болур.

ЧУРУКТА: салыг сайгарылдазыкта (солагай таладан оң талаже) Н. Гаприндашвили, мастер А. Константинопольский биле Н. Александрия.

А. САЛКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникazы).

ТУДУГ ШӨЛҮНДЕН — ДАГЛААРЖЕ

Совет Эвилелиниң алыкнам чемпионады тулуктеп турар.

Дагларга орай чылыр, мынчангаш ук чемпионат чайгы спорт сезону-биле капсырашпаан болгаш кустуң эгезинге база ушмыкkан.

Студентилер нимтилели «Буревестниктиң» альпинистерине соолгу аазап хөй сезоннар оңза болган. Бисте альпинизм спортчуларның холушкак, капсырылдалыг ажыглаттыпар мергежилдерниг болурун иеген турар: студентилерниң спорт нимтилелиниң туругжу альпинистер отряды Эвилел чемпионадынга киржириниң мурнуида-да Нурек болгаш Токтогул ГЭС-териниң тудугунга шарын ажылдарны каш-даа катап күүсеткен.

Студент-альпинистерге Токтогул гидростанциязының тудугжулар сеткүүл — Бара-Кудь бө чылын база эгелээшкин шолу болган. «Буревестник» нимтилединиң тускай отряды плотина дургунуң чалыпарын быжыглаар онза даалганы күүсеткен, оон Памирже—Коммунизм шыпшыныың девискээринче шилчий берген.

Тускай отрядтың спортчулары чүрттүн чемпионадынга эртер кылдыр база белен эвес оруктарны шилип алган. Бир болук — свердловчу спорт мастери Сергей Ефимовтиң удуртулгазы-биле — Ахмади Донин шыпшыныың ханазының барыын-мүрүүн талазын өрү үнерни хүлээнип алган. Оон бажында амдыгга чедир кым-даа четпээн. Оон бедии 6666 метр. Ол болук Свердловскиден, Фрунзеден болгаш Бара-Кудьдан барган альпинистер составтыг.

Эки турачы спорт нимтилели «Буревестниктиң» төп чөвүделлиниң өөмүлээшкинден барган — база бир команда — чүрттүн хөй дакпыр чемпиону, Москва чүрттүг спорт мастери Валентин Божуковтуң удуртулгазы-биле Эртемнер академиязы аттыг шыпшыктарже Калининиң шыпшыныңче (6585 метр бедик) Коммунизм шыпшыныңче (7595 метр) эң нарын үнүүшкүн кылып турар.

Чүрттүн альпинизм чемпионады тулуктевишаан. Анаа хөй-хөй спорт нимтилелдериниң командалары киржип турар. Чүүн-биле-даа деңнешпес идепкейлиг дыштанылгага болгаш бөйдүс-биле кайгамчык сонуургалчыг аралажырынга дузалыг, сырый каттыжышкыныг, сагылга-чүрүмнүг, орлан-эрес болгаш тинилелгеже күзел-чүткүүлүг кылдыр кижилер ол спортка сонуургалдыглар улам көвүдеп турар.

ЧУРУКТА: Коммунизм шыпшыныың девискээринде белеткел эрттирип турар тускай отряд альпинистери.

О. КУЗЬМИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникazы).

ЭРЗИННИҢ ЭЗИРЛЕРИ

Кыргыс Амгылаң—Хомду дайыныың киржикчизи

«Хомду дайынынга чүктел чораан шактыр боом ам-даа бар. Ынчан кара кежеглиг, оттук-бижээнин курунга так астыпкаш, кымчы кактырбас чүтүрүктү мунупкаш, Моол чүртүнүң ховуларынга хыдаттың манчы хаанының эжелекчи шеригнери-биле кыра бооланып турган мен. Бистиң Кыргыс Балчыр деп кижи баштан чораан чүве. Ам-даа, күштүг-даа, эрес-даа чордум ийин. Ам сезен дөрттей бердим. Эпир чылга чедир «Морен» колхозтуң малчынарынга ог ыяжын чазап берип турдуң.

«Морен» колхозтуң баштайгы кежигүнү мен. МЧАЭ туснооңер болзажок, муң ажыг чылгы малдың кадарып турар алдарлыг чылгычы-дыр.

Ыңаалайның оо Бай-Холдуң кедээзинде деспек кырынга, кайнаар-даа көөрге, хову көстүүрге чайлап турда, чеде бердим. Чылгычы чайлаандан боттаң аътты ийи хондур чораап, хүнезиннеп алгаш келген болду.

-- Ам Эрзин районда Ыңаалайлыг кезектер чүс ажыл турар — дээш, ол чугаалады — Үгүвустан малга кончуг сундулуг чораан улус бис. Ынчангаш оң сес харлыг оглумну колхозтуң чылгычызынга өөредип турарым бо. Изим базар малчыным ол.

Назыным хөй кезиин эзер кырынга эрттирген мен. 1932 чыл. Таралашкын аксынга өртээл турган. Ол үеде бодунукүң чүгүрүк аътгарым-биле кушту орар биижитер дажыын чорун турган мен. Ынчан чээрби бир харлыг оол турдум. Таралашкындан Самагалдайлаашы, Балгазын чоогунга чедир хуписхаалдың чүлүг куш-биле эмеек дүрген чоруур бижиин бир хүн, бир дүне дөрт аътты улай солаап, чедирип турганым — бир кайгамчык үем чүве.

Дайынның кадыг-берге үезинде Терё-Хөл сумузунуң даргазы турган, фронтуга херек эт-өътерилээш бойлай чыып, кызыл-коштарны мөөнкеп, найысылап Кызылдыва чорударын үштүг-баштап турдум. Ibe чыл сүмү даргалаан, мал ажылынче киргим. Кижи бир ажылга хандыкшыыр болза, туюлунга чедер деп бодаап, чылгычылаан кирипткем. Он чедi чыл иштинде «Чаа орук-туң» чылгычызы болуп келдим. 480 баш чылгы мал хүлээп алган мен. Ам оларны 1000 баш чедир өстүрдүм.

Чылгы малдың эң-не кадык болгаш серемчилелдиг кижи кадарар мал. Чылгы мал—чер оъттаар, аң одаарлыг мал. Оон аалгым шидаар-ла кижи шыдаар. Сылым дүрерге, салаа бажы аварга допуп турар соокта, даныы атсы чылгы үлбаарын түге денгээр. Чазык чаан, чаңчык дүжүп турда, хамык малдар эзим-аргажe тарай бээрге, оларны болуп аарын безин канчаар оңу. Мен оглум-биле тайга бажында чайлаглап тур мен. Сынныг эдээнде ийи чадырлыг, сыпның бажында бир чадырлыг бис. Бир чамдыкта беш суг хондур көрүшпейн баар бис.

1969 чылга чедир-ле бо черге чүс беден улуг-ла дизе, 85—90 кулуң аймр турган. Оон соонда чазактың чылгы малды остүрер дугаймында доктаавыл үнүп. Мен бодум Ленин башкының төрүттүнген хүнүнден бээр чүс харлаар оонга уткуштур улуг хүлээлге алган кижи мен. 1970 чылдан бээр чылдың-ны чүс беден чүс кулуңну ап келгеш. Күшажылдың Кызыл Тук орденибиле шаңнаттым. Амгы үеде 280 бемнин 280 кулуңнары Музейге белекке берип орар данзамны Нарында чурттап орар Банчаа дарган болган чүве. Оон адазы Шиттээ-биле Хомду дайынынга кады чораан мен. Хомду дайынынга, Тывага хамаатты дайынынга, Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан кижилерниң эт-севин музей чыып, кадагалап, чонга көргүзүп турарын конкуг мактадаар мен».

Ампылаң прейнин кулаа дыңгыр, хараа көскү, чедеп чыл журнууд» болгулаан чүвелерин, дүүн чаа болган чүве дег, сактыр, чаарт утаарынг болгаш конкуг чугаакыр кижи болдуң.

Кыргыс Сандып—революстуг шериг

Тывада Владимир Ильич Ленинниң адын эдилээн хөй колхоз бар ийик, харыылап шыдаар сиңер бе? Эрзин районнуң Булуң-Бажы суур— ол черде В. И. Ленин аттыг колхозтуң төвү. Ол колхозтуң баштайгы үштүгзүүчүларының бирээзи. СЭКП кежигүнүнге 1929 чылын кирген. Амгыланның өөнгүн сонгулуурун шуткуп алган, кайгамчык шевер дарган Кыргыс Конгуевич Сандып чедеп дөрттей берген болду.

Хоочун коммунист Сандып ирей аныяк өскенге революстуг чаңчылды дөзеп салгаарынга ёзулуг үлегер боол чүртап, пенсиялыг-даа болза, хөй-нимтиниг ажылыкка чиик-адак киржип турар.

К Сандыптың бир шынзылгазын номчуп көрээт:

«ТАР чазааның эки туралыг рев. шерии № 25

Эш Сандып болза ТАР чазааның кыягырыы-биле 1912 чылда Чөөн Тере-Холге ТАР-ның тускай хамаарышпас херээнге удурлашкан ниитики, даштыкының контрреволюстуг идегеттерия чылча шаап узуткан, ТАР-ның чазааның эки туралыг рев. шеринге киржип, ТАР-ның тускай догуиаан херээн камгалаарынга улуг сонуургачыг болуп турар. Бистиң шилип алганывыс графика талазы-биле ажылдар азербайджан чуруктуларының чүгле аркын көргүзүп турар чүве эвес, харын база мында ажыл бүрүзүг тус-тузунга ботшынарлыг болгаш мергежил-биле кылган болуп турар. Оларның ажылдары Азербайджан республиканың амыдыралының хөй талалыг чурумалдарын француздарга таныштырар. Ол ажылдардан калайда сураглыг нефть тыныжын-даа, Бакунуң хоочун чурумалдарын-даа, оон чүктүң базаарларын-даа, амгы үениң кижилериниң чуруктарын-да көрүп болур.

—Мээң чаңгыс чер-чурттуларым ол делегейниң көргеш, улуу-биле сонуургап, хамыр оорлар кылдыр мен бодап турар мен—деп, Эрве Урсель чугаалаан. —А ол дээрге француз-совет найыралдың быжыглаарының шинги херээнге бараан болур.

Расим АГАЕВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

Орденниг Ыңаалай—алдарлыг чылгычы

Бады-Хөө Санчы-Мидиповичи Ыңаалай болза Тыва АССРниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атка четкен, Күшажылдың Кызыл Тук орденибиле шаңнаткай. 1951 чылда Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозунга киргеш, беш түзүн малдың — инек, хой, ошку, теве, чылгыны — малдан келген, ам алдан үш харлыг пен-

Француздар азербайджан хевистерни көөрлер

Бо чылдың октябрьда Франциянын Лилль хоорайынга делегелге эжыттынар, анаа сураглыг азербайджан хевистерниң болгаш: Бакунуң чуруктуларының графика талазы-биле чогаалдарын делгээр.

Лилль хоорайның уран чүүл музейиниң директору Эрве Урсель ол делгелгеге киирер чүүлдерни шилип алыры-биле Бакуда келген. ПМА-ның корреспондентизиге оон медеглээнге болза:

— Үш хүн дургузунда Азербайджанның хевис аргыкчылар-ының ажылдары-биле танышып. Бакунуң чуруктуларының мастерскаяларынга барып чоргуладывыс. Лилльге мында бар чүүлдерниң эң-не дээрелерин делгээр деп шинтпирлээн бис. Азербайджанның амгы үеги мастерлериниң хевистерин өң-үтүүзүнде талазы-биле кайгамчык байлак-тыр, аргыгның шынары база экп, оларны кижи көөрге карак чымчаар. Амгы үеги азербайджан чуруктуларының чүраан ажылдары база-да

Л. Н. Толстойнуң төрүттүнген черинде

ЯСНАЯ ПОЛЯНА (Тула область). Ясная Полянада тургустуна берген чаңчыл ёзугаар Лев Николаевич Толстойнуң төрүттүнген хүнүнде оон Музей-бажыңынга сентябрьның 9-та митинг болган. Областтың хөй-нимтизиниң төлээлекчилери, бистиң чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан аалчылар аңаа чыглып келген.

Орус культурааның эртикези —Ясная Полянаны камгалап кадагалаары дээш доктаамал сагышты салып турары-биле холбаштыр Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка изии-биле өөрүп четтиримишкинниг сестерин митингиге чүве чугаалаанар сөглеп турганнар. В. И. Ленинниң айтыышкыны-биле тургускан ол Музей-бажыңга дөрт миллионнан артык кижи чораан.

Митингиниң кирликчилери Л. Н. Толстойнуң хоорүнге чечектер салган.

Ясная Полянада болгаш Тулада чаңчыл болган «Толстойга турасkаатkан номчуглалар» эгелээн, ону улуг чогаалчының төрүттүнген хүнүнден бээр 146 чыл оонга холбаштырган. Культура ордуларында болгаш бажыңнарында, клубтарда, библиотекаларда ол хүннерде чогаал кежээлер болуп, өндүр улуг чогаалчының амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында лекцияларны номчуп, плакаттарын хынгыылап болгаш кыгыылап турар.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдыглалар программазы.
13.35—Өөнүт телекөргүзүт. Мультфильмнер программазы. «Башташ». «Хар дээп тур бис».
14.05—Медээлер.
14.15—«Орус классиктиң дуоттер». Музыкалыг телефильм.
15.05—«Томуйлаашкыны». Хөй сериялыг уран-чевел телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.
17.20—Өөнүт телекөргүзүт. «Известия» солуунуң шаңналы дээш делегейниң хоккей маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның чыынды командалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 2-ги үези.
18.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40—Өөнүт телекөргүзүт. «Известия» солуунуң шаңналы дээш делегейниң хоккей маргылдаазы. ССРЭ биле Финляндияның чыынды командалары. 3-кү үези.
19.20—Өөнүт телекөргүзүт. Болгарияга социалистиг революцияның 30 чылынга тураскаатkан байырлыг концерт. Софиядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

21.20—Телемедээлер.
21.35—Чарлалдар, реклама.
21.40—«Күсаң этюд» Кыска фильм.

МОСКВАДАН

22.00—«Угулзалар»
22.30—Өөнүт телекөргүзүт. «Ыр-74».
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Редакциянуң орлаакчызы
М. Н. СМИРНОВА.

КИНОТЕАТРААДА

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жребий» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя, Маша болгаш даалайның чадаг шеринниң дугайында» 9.40, 15.30, «Вий» 11.25, 17.05, «Мегелеве, эртимин» 13.10, 18.50, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чаагай ажылхеректер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Соңгу флоттуң оглу» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Имиртиңде оруң» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Өшкү-Сазар Очур-воловка Салчактың Бай-Тайга районнуң Шуй ортумак школазын 1967—68 өөредиглиг чылында доосканы № 086214 аттестады читкен. Ол документтини нуш чок деп санаар.

Ажыктарның тудуг организацияларынга ажылга хаара тударар соруглга-биле Кызыл хоорайның школаларының 8, 10 класс доосканнарын ажылга киирер дугайында беседалар кылыры-биле келирин «Тыва-тудуг» трест чалап тур. Ажылга киирерин күүзүнner кадрлар килдизинге сентябрьның 13-тен 20-ге чедир 4 шактан эгелеп келир. Адрес: Красноармейская кудумчу, 76.

«ТЫВА-ТУДУГ» ТРЕСТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Шетинин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлаакчыларының 35-24, пропагандa киллизинин 23-54, партияның аймыраал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-51, соңгу ажылагый киллизинин 21-47, үлегер киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузар киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректоралының 27-41. Солуп келбейн баргаш 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП УНЕР

ТИРАЖЫ [illegible] ЧАГЫГ № 222.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01069

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 214 (9591) | Четверг, сентябрь 12, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИННЕР

Бо чылын тараа кезии эгелеп турда, Ростов областың «Московский» совхозунуң комбайнери Н. В. Бочкарёвка баштаткан дүжүт ажаал алыр звено коллективиниң күш-ажылчы шылгараңгай чедиишкининиң дутайында дыңнаазыг бүгү чуртка тарай бергел.

Механизаторларның ол маадырлыг чоруун партия, чазак ышап үнелээн. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ол звеноның коллективинге чүректин ханызындан байыр чедирген, комбайнер Н. В. Бочкарёвка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан, звеноның бүгү кежигүннерин Төрээн чурттуң дээди шаңналдары-биле шаңнаан.

Леонид Ильичиниң ада ёзу-биле байыр чедиргенинге болгаш Төрээн чурттуң дээди шаңналынга сорук киргеп ол звеноның коллективи чедип алган рекордун хүн бүрүде ажылдаарының чижек-хемчээли болдурар деп шиитпирлээш, бо тараа кезилдезинин дуртузунда дүжүт ажаал алырын бедик шынарлыг эртирер болгаш 100 муң центнерден эвээш эвес тараапы бастырар хүлээлге алган.

Звеноның коллективи ону күүсеткенин болгаш комбайн бүрүзүнге онаалтыр ортумаа-биле 25 муң центнер тараапы бастырганын СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневке дыңнаткан. (СЭТА).

ЧИЛИНИҢ УЛУЗУ-БИЛЕ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ДЕЛЕГЕЙ НЕДЕЛЯЗЫНГА ТУРАСКААТКАН СОВЕТ ХӨЙ-НИИТИ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Эргим эштер болгаш өөнүктер!

Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей неделязынга тураскааткан совет хөй-ниити төлээлекчилериниң хуралының киржикчилеринге болгаш силерниң күүрүкерде — шериг-фашистиг ёзу-чурумга удур чили демократтарның маадырлыг демисселии чаңгыс эп-сеткилиг деткип турар бүгү совет кижилерге изиг байырны чедирип тур мен. Улусчу чаңгыс эштиң ол хуралда келген төлээлекчилеринге ханы хүндүткелди болгаш найыралдыг сагыш-сеткилин бээ илергейлеп тур мен.

Чили шериг идегеттер дайтыкының империалистиг бөлүктеринге деткиткеси, өжээшкин кем-херекти эрткен чилиин үүлгеткен— чурттуң конституция дёзуулар президентизи, шылгараңгай политиктиг, күрүше ажылдакчызы Сальвадор Альендени өлүргеп, Улусчу чаңгыс эп чазаан дүжүттүш, чуртта хаанныг диктатураны тургускан. Хунтаның чили улуска таварыштыргак човалаңнарын практа-ла четче эвес санап коргузеерге — ол болза өлүртикеп, хинжектеткеп, кара-бажыңнарга, хорутдал лагерьлеринге хоруудаткан, эң чугула ыяжы эрткээрин казытка, кызагдалга таварышкаш, төрээн чурттундан дезии үнер үжүрүп таварышкан муң-муң кижилер боон турар.

Совет коммунистер, бистиң бүгү улустувус шериг күжүгиле ыяпаан ол эргилдени доп-дораан бүрүү шапкаларның бирээзи болган. Ам Чилиниң улусчу чазаашың тылаякчыларын дерзии базымчалаар үүлгедиглер боон турда, совет кижилер база-ла моон мурнунда, аңаа ол чазактың турган үезинде дег. Чилиниң фашизмге удур демократтыг күштериниң талазынга туржуп турар. Совет хөй-ниити чили демократтар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкинниг-те эң идепкейлиг киржип турар, ол шимчээшкин бүгү делегейде калбарган болгаш чүүл бүрүү үвел, бүзүрелдерлиг миллионмиллион кижилерни хаара туткан.

Улузунуң хоставгазы дээш шүзүрүгү деминелап чорудуп турар ийикпе кара-бажыңнарда болгаш хорутдал лагерьлеринде хинчек көрүп турар Чилиниң патриоттарынга болгаш демократтарынга, коммунистеринге, социалистеринге, фашизмге удур демисселчи өске-даа бүгү чилилерге найыралдыг байырны чедиргеп, деткимчевистиң сөстерни богун чугаалап турар бис. Бодуйун төрээн чурттуң социал дешилгези, национал хамаарышпас чоруу дээш маадырлыг демисселчи, бистиң чалбыыштыг хүндүлеп турар киживис эш Кораалап, амыдыралын берге айтыш таваржыр дей берген, Улусчу чаңгыс эштиң өске-даа удурткучулары, Чилиниң политика талазы-биле бүгү хоруудатканнарды бистиң эп-сеткил каттыштырылгавыстың үнүн база дыңнай бээр дээрзинге бүзүреллиг бис.

Чилиде демократтарга удур дерзии базымчаларны соксадырык, политика талазы-биле бүгү хоруудатканнарны хостаарын, хоойлу-дүрүм барымдаалавас, дерзии үүлгедиглерни соксадырын чедип алыр сорулгалыг, күжениишкинниг демисселии чорударынче, ону улам калбартырынче өске чурттарның партиялар, чазактар удуртукчуларын, делегей организацияларын, хөй-ниитиниң шимчээшкиннерни — хостагланың болгаш демократтыяның идеалдарын үнелээр, чили улустуң халаптыг човалакын сагыш-амыр көрүп шыдавас бүгү кижилерни кыйгырдывыс.

Бүгү чили патриоттарның болгаш демократтарның төптүт демисселии өскерлиш чок деткип турарывысты СЭКП-ниң, совет улустуң комунээзинден оларга бүзүредип тур мен.

Чилиниң демократтыг күштери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкинге бижигып турзуң!

Хостагларга ынакшылдыг чили улус делегезин!

Л. БРЕЖНЕВ.

1974 чылдың сентябрь 14.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

богун Таңды районнуң «Шамбалыг» совхозунуң сигенчилеринге алдар болдуруп кодурген. Ол ажыл-агыйның мал чеминиң белеткекчилерин 591 тонна сиген белеткээр тургаш, 624 тонпаны сарзаттаап, планын 105,6 хуу күүседип алган.

Ол ышкаш, богун Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң Сереног Кызыл-оолга удуруткан сигенчи звенозунуң кежигүннериниң алдар болдуруп, тукту кодурген. Мал чеминиң белеткелинде бо звено мурпакчы ажылдан, 60 тонна сиген белеткээр планын 70 тонна кылдыр аза пландың 110 хуу күүседкен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери — шалыпчы ишчилерге дең-нежиңер!

Малга быжыг чем-суурну тургузар

БҮГҮ КҮШТҮ МОБИЛИЗАСТААР.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин бүгү хемчег-биле көвүделиви—кедээниң ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы. Маңаа шинитпирлиг роль-ду ойлар үүле—мал чеминиң четтир курлавырларын тургузары болуур. Ынчангаш республиканың ажыл-агыйлавры бо чылын 135,7 муң тонна сигенни, 388,6 муң тонна силосту, 17,5 муң тонна сенажты, 1,7 муң тонна витаминниг сиген долганын, 100 муң тонна хире концентраттыг чеминерин белеткеп алыр ужуражыр.

Сентябрь 8-тиң медээзи-биле алырга, республиканың колхозтары болгаш совхозтары чайгаар үнген тарамал сигенинерни 110,6 муң гектардан кескен болгаш 61,2 муң тонна сигенни белеткээн, ол—планның 45,1 хуузу. 1973 чылдың ол үезинде республикага сиген белеткелиниң планы 54,1 хуу күүсеттингеп тургаш.

Мал чеми белеткээрни Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Монгуш-Тайга, Бии-Хем, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларында элээп шалыпкыны чорудуп турар. Сиген белеткээр планын «Алдан-Маадыр» совхоз 126,8 хуу, «Сүт-Хөл»—104 хуу, «Шамбалыг»—106,6 хуу күүседип алган. «Бай-Тал», «Саян», «О. Шыырак», «Ленинчи орук» совхозтар, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы планын 84-тен 93,8 хуу чедирип, күүседир чоогшулаа келген.

Ындыг болза-даа дыка хөй ажыл-агыйларда, районнарда мал чеминиң белеткелин кончуг куду темпилиг чорудуп турар. Чижээ, Эрзин районуң ажыл-агыйлары мал чеми белеткээр планын чүгле 25 хуу, Кызыл хоорай Совединии—26,8 хуу, Тес-Хемниң—32,4 хуу, Барыын-Хемчиктиң—37,2 хуу, Таңдыныы—42,2 хуу болгаш Улуг-Хемниң—42,6 хуу чедир-гем. Мал чеминиң белеткелин шалгдыр «Тес-Хем», «Совет Тыва», «Шивилиг», «Россия», Тока аттыг, «Ак-Туруг», «Найырал», «Тыва», «Чыраа-Бажы» болгаш өске-даа чамдык совхозтарда, колхозтарда ледергей оожум чорудуп турар.

Чамдык ажыл-агыйларда савацны болуп алырын багай организастаан. Чижээ, «Барлык», «Чыраа-Бажы» совхозтарда савацны болбейн, шөлдерде каап турар.

Республикада шупту 2960 тонна сенаж салдынган азы планның 17 хуузу. Ынчаргга эрткен чылдың бо үезинде сенаж салырының планы барыкла 28 хуу күүсеттингеп тургаш. Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары ол үнелиг чемни белеткеп алырынче ам-даа кирбээн. «Барлык», «Чыраа-Бажы», «Найырал», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», Тока аттыг совхозтар чаңгыс тонна-даа сенаж белеткевээн.

Республиканың ажыл-агыйларында 650 тонна сиген далганы белеткеттингеп азы планның 38 хуузу. «УТКҢ 25 чылы», Тока аттыг совхозтар, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы кайызы-даа 500 тонна сиген валганы бүдүрер планныг тургаш, чүгле 110—130 тонналы бүдүргеп. Ынчангаш ол ажыл-агыйларның удуртукчулары — эштер И. П. Гонгарюк, Ф. М. Зверева, В. С. Сапелкин олар хөй чылдыг сигеннериниң катап үнгеп хенче үнүжүн, чайын чашкан көк тараалариы кезерик, соон витаминниг далган кылырын организастаар херек.

Ам тараа культураларының ажаал алыышкыны чер болганда калбарып турар. Ынчангаш тараапы база ооң бок-кудуруун чидириг чокка ажаал алырынче окза кичээнгейни салыры чугула.

КОМПЛЕКСТИГ АЖААЛДАНЫ ДҮРГЕДЕДИР

(КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ)

Дүжүт ажаалдазының болгаш күскү чер аңдарылгазының сентябрь 9-та медээзи
(Ниити планга удур хуу-биле)

Районнар	Кестиргени	Бастырганы	Күскү чер аңдарылгазы
Бай-Тайга	40,3	100	4,4
Барыын-Хемчик	24,7	91,3	20,5
Өвүр	—	—	—
Чөөн-Хемчик	15,7	69,1	11,3
Улуг-Хем	15,8	55,0	4,7
Таңды	30,8	64,4	15,2
Бии-Хем	22,5	18,9	3,2
Тожу	—	—	—
Каа-Хем	41,5	61,8	12,1
Тес-Хем	3,7	100	35,9
Эрзин	—	—	20,9
Кызыл хоорай			
Совединии	14,4	100	5,2
Дуржулга станциязы	48,3	61,3	22,0
Республика	25,5	61,9	11,3

Чаа дүжүттүң ажаалдазы улам-на калбарып бар чыдар. Хүнүң-не муң-муң гектар тараапы кезип, оон чүс-чүс тонна дүжүттү ажаап ап турар. Сентябрь 9-та медээ ёлугаар республиканда кызыл-тастыг, арбайлыг, суланыг, чинге-тараанны барык-ла 62935 гектар шолде кестирген. Ол планның 25,5 хуузу болган. Ол ышкаш 38.934 гектар шөлдүң тавыча-зын бастырган. Бир гектарданга оргумаа-биле 6,9 центнер дүжүт алдынган.

Мурнуку хүннерде ышкаш, Каа-Хем, Бай-Тайга, Таңды районнарның ажыл-агыйлары тараа ажаалдазын шалыпкыг темп-биле чорудуп, мурнуку одурутпу эдевиштаан. Ол районнарда бүгү тараапа шөлүнүң үштүң бир кезиниден хөй-нүң ажаал апканын статистика эргелеринге медээзинден көрүп болур. Тараа ажаалдазын «Ленинчи орук», «Революция-ның чалбыыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл түк», «Тыва», «Тээли», «Бай-Тал» совхозтар, Каа-Хемниң «Тиилелге» колхоз дүргеп болгаш организастыг чорудуп турар. Ол ажыл-агыйларның механизаторлары тараапа кестирер, оны бастырар хүн үүгүн ажыр күүседип, тараапа эки шынарлыг ажаал ап турарлар.

Мурнакчыларга өске тараажылар дең-нежиңер ужурлуг. Ынчалза-даа республикада дүжүт ажаалдазының темпизи оожум болуп артпышаан. Эрткен чылдың бо үезинге деннээргe 12399 гектар тараа эвээш кестинген.

«Шекпээр», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Жданов аттыг, «Ак-Туруг», С. К. Тока аттыг, «Тес-Хем» болгаш өске-даа совхозтар оожум темпилеп ам-даа үнмээн.

Дүжүт ажаалдазы доостуру билек, чер аңдарылгазын эгелеп, дараазындагы чылдың дүжүдүнге белеткеннип, бедик дүжүттүң үндезинин тургузар херек.

Чогум-на ындыг ажылдарны «Кызыл тараачы» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар чорудуп турар. Бо чылын ол ажаал-агыйлар 1 гектардан-на 10—18 центнер дүжүттү ап турар.

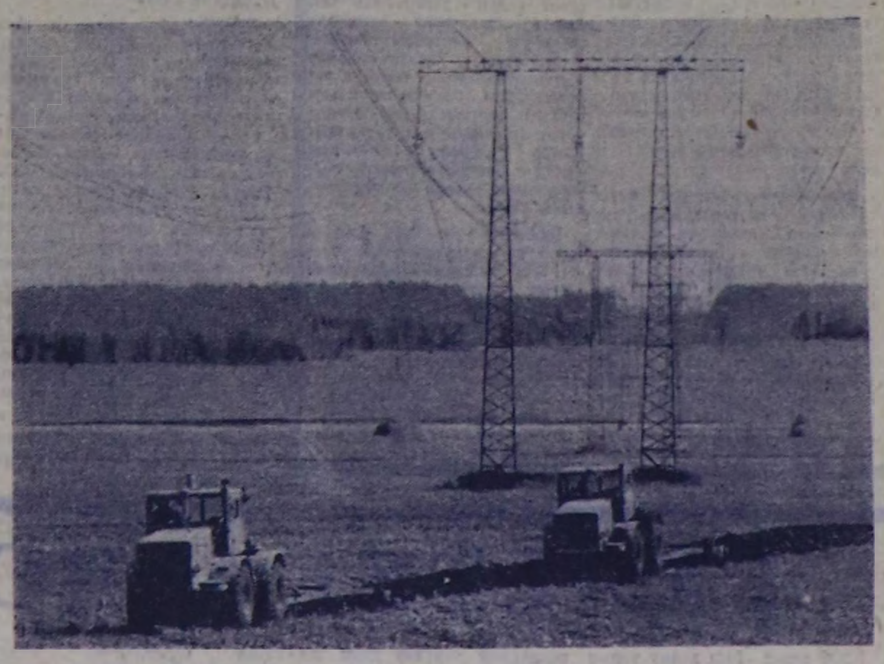
Тараа ажаар агрегаттарның соон дарый күскү чер аңдарылгазын Таңды, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхоз, совхозтары чорудуп турда, олзырын кожаалары ажыл-агыйлар бо ажылче амдаа кирбейн, техника, ажылчын күш чедиишпес дээр хөнге алзып турарын айтыры чугула.

Бойдустуң таарымча чок байдалдары Тываның чер ажылдакчыларынга биче эвес бергелерни таварыштырган. Бир эвес күш-ажылды эки организастаар болза, ол мооннактарны ажып эртериниң аргазы бар. Мурнакчы ажыл-агыйларның дүржулгазы ону бадыткап турар.

Республиканың тараажылары-рының сорулгазы биливингир дүжүттү кыска хугусаазы чидирип чокка ажаап алыр. Сеолгу хүннерде болган чаъстыг хүннер ол ажылга элээп шаптыктаан. А тараның үреляр чорууп болдурбас төлээде, ону шөлден районнуң тараа хүлээп алыр пунктуларынче дорт дажыыр херек. Үрезинге хереглээр тараанны эки шынарлыг белеткээринче чогуур кизээйгейни утландырары чугула.

Районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери күскү чер аңдарылгазын ажыл-агыйлар график ёзуулаар чорударын контрольдаар херек.

Мал чеминиң белеткелинче кирээргейни минута-даа ишти-нде кошкадып болбас.

Челябинск областың Сосновск районунда «Россия» совхозта дүжүт ажаал алышкыны-биле аңгыс аңдарылгазын (чурукта) база чорудуп турар. К-700 тракторда ажылдап турар звено күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Аңгыс аңдарылгазын октябрь айга чедир доозар деп хүлээлге алганнар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Улусчу тудугда МОНТАЖТААРЫН КОШКАТПАС

Кызыл хоорайның чылыг дамчыдылгазының тудуунда ам Кызылдың 73 коллективтери идепкейлиг киржип турар.

Бо хүннерде Ленин кудумчузунда каскан коошпаларда ажылдар организастыг болгаш элээп күжениишкиниг. Ында 200 ажыг кижи ажылдап турар. СЭКП Кызыл хооркомунуң үлетпүр килдизиниден биске дүүн дыңнатканы-биле алырга, хоолайлар салырынга, чылыглай шарып, быжыглаарынга Кадык камгалал министерствозунуң, политехникумнуң, Тыва геология-шинчилел экспедициязының, эртем-шинчилел институдунуң, харылзаа эргелелиниң болгаш өскедаа хөй албан организацияларниң ажыллакчылары дамчыдылга шугумнарын тударынга идепкейлиг киришкеннер.

Чехов кудумчузунда «Тыва-тудуг» трестиң үш улуг коллективи монтажтаашкыннар кылырын, чылыгларын бедик темпилиг чорудуп турар. Ында «Кызыл-тудуг» эргелелиниң эш Чертовка удуртқан ажылчыннар бетоннар, хоолайлар тудуштуруп, чылыглаашкыннар кылырын дүргедеткеннер. Ол-ла треске хамаарышкан Кызылдың № 48 үлетпүр-тудуг эргелелиниң бригадалары база мактаалдыг. Бо эргелелдиң мастери Александр Монгуш удуруткан ажылчыннар элээп узуп хемчээлдиг участокту дуглаап, ооң кырын асфальтылаапкан. Чер ажылдары кылыр эргелелдиң ишчилери 250 метр, «Кызыл-тудуг» эргелел—650, № 48 үлетпүр-тудуг эргелели — 330 метр участокта трассаларның бетоннарын, хоолайларын салгаш, дуглаап.

Комсомольская, Найырал кудумчуларында тудуушкуннар лыка хожудаашкыннар. Комсомольская кудумчузунда трассаны тударын эш Кандауров удуртқан «Тыва көдээ тудуг» трест хүлээлип алгаш, шүшпеңе чоруундан эм-даа уштунмаан. Найырал кудумчузунда каскан коошпалар — Кызылдың электри станциязының участогудур. Бо кол магистральда ажыл хожудап турар. Чүге? Станцияның директору эш Ткаченко ол айтырыгны харыылаар ужурлуг.

Дүүнге чедир казып белеткээн участоктарда диптизи-биле 40 муң кубометр чер ажылдары кылдынган. Ам-даа бир муң кубометр чернин довураан казып үндүрер. Ленин кудумчузунда чылыг оруун кылгаш катап дуглаары эки темпилиг. Трасса оруктарында салыр ужурлуг демир-бетонның 75 хуузун салган.

8300 метр хемчээлдиг, ацгыланган диаметрлиг хоолайларны тудуштур дүнзаалаар тургаш, 6 муң ажыг метр хоолайларны дүнзаалаан. «Сибирьтехмонтаж» трестиң участогу Ленин кудумчузунда 1200 метр хемчээлдиг чылыдылга дамчыдылгазын монтажтаарын болгаш ажылдадырынга шепелделер кылырын чедиишкиниг доозуп, күш-ажылчы тиилелгени сентябрь 10-да чедип алган.

О. ОХЕМЧИК.
«Шынның» тускай корр.

Л. И. Брежнев С. Сингхти хүлээп алган

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Индияның даштыкы харектер министри Сварай Сингхти сентябрь 10-да хүлээп алган, ол министр албанның ажып-чоруун кылып Совет Эвилелинде келген.

Бүрүн бизнишкиниң бөзүнга эртип, үректиң ханызындан пайыралдың байдалынга болуп. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко киргеп-не бээнге үезинде советтиидий харылзаалариның байдалын болгаш ол харылзааларны доктуларинің перспективаларын, а ол ышкаш делегейниң амгы бай-далының чугула айтырыгларын көрген.

Совет Эвилелинниң болгаш Индия Республиканың аразында пайыралды болгаш кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылганы бижыглазарынга совет удуртукчуларнаң салымыкының Индияның чазаа бедии-биле үнелеп турары дээш, Индияның даштыкы харектер министри медеглээн. Индияның чазааның Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыцны бижыглаарынче утланган даштыкы политиктиг угланышкынының боттанып турарының дугайын Л. И. Брежневке ол дыңнадып, социал болгаш экономиктиг хөгжүлде талазы-биле Индияның мурнунда турар айтырыгларның дугайын база чугаалаан. Ону Москвага хүндүткел хүлээп ап турарынга ханы өөрүп четтиргенин С. Сингх илергейлээн.

Индияның Азияга болгаш бүгү делегейге байдалды экижиде-ринче угланган политиказын Совет Эвилелиниң бижыгы-биле, чайгылыш чокка деткип турарының дугайын Л. И. Брежнев медеглеп, индий улус болгаш И. Гандиге баштаан индий чавак тайбыңның база депшилгениң орүү-биле чурттуң улам ыңайгы хөгжүлдезинге чедиишкиннерлиг болуруп күзээн.

ССРЭ-ниң Индияда элчиин В. Ф. Мальцев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтиин Е. М. Самотейкин, Индияның ССРЭ-де элчиин К. Ш. Шелваннар болгаш Индияның Даштыкы харектер министерствозунуң Чөөн Европа чурттарының килдизиниң эргелекчизи П. Джейн олар беседага олурушкан.

Л. И. Брежнев Э. Кардельди хүлээп алган

Югославияның коммунистер Эвилелиниң ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Югославия Социалистиг Федеративтиг Республиканың Президиумунуң кежигүнү Э. Кардель Совет Эвилелинде дыштанып келген, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ону сентябрь 10-да Кремльге хүлээп алган.

Эвилеп, эш ёзуузунуң байдалынга эрткен беседа үезинде СЭКП-ниң болгаш Югославияның коммунистер Эвилелиниң Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның аразында бүгү талазыг кады ажылдажылганы улам калбартып, хөгжүдериниң айтырыгларын, а ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларын чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы эш К. В. Русаков, Югославияның ССРЭ-де элчиин эш М. Пешич олар беседага киришкен.

ЭРТЕМНИ БҮДҮРҮЛГЕ-БИЛЕ ХОЛБААР

Найысылалдың партия-ажыл-агый активиниң хуралы

Найысылалдың партия-ажыл-агый активиниң хуралы Москвага болган. «Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередирип дүргедедир база аңаа үндезилээш эң бедик шынарлыг продукцияны бүдүрер күчүлерни улгаттырар дээш социалистиг чарыштың организастаар талазы-биле Москваның И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң (ЗИЛ бүдүрүлге каттыжыышкыны) коллективиниң инициативазының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле Москваның партия организацияларының ажыл-агый удуртукчуларының база үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелериниң коллективиниң болгаш эртем албан черлериниң сорулгаларын аңаа чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин хуралды ажыткан.

Бүдүрүлге коллективиниң болгаш партия организациязының ажылының дуржулгазының дугайын автозаводтуң кол инженери В. Л. Ельников биле заводтуң партком секретары В. И. Горбунов чугаалаан. Лихачев аттыг автозаводта техниктиг депшилгени көнгүдеринче болгаш бүдүрүп үндүрүп турар автомобильдериниң шынарын экижидеринче утланган ажылдарны чайгылыш чок чорудуп турар. Каттыжышкынның бүдүрүлгелериниң партия комитеттери, партия организациялары болгаш профэвилел органнары бүдүрүлгени техника талазы-биле чаарты чепсеглээринге ажылдакчы бүрүзүнүң ролюн күүтеллирер, бедик шынарлыг продукция бүдүрер күчүлерни улгаттырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидеринче, бот-орулга-чарыгланы болгаш камналга чурумуп быжыглаарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар дээш организакчы улуг ажылды чорудуп турар. Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерни бүдүрүлгеге нептередирининң төпчүүтүүшкен системазының каттыжышкында тургускан, продукцияның шынарын экижидеринің комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылган болгаш партия организациязының контролю-биле боттандырып турар. Аңаа үндезилээш автозаводчулар 1974—1975 чылдарда продукцияның 75 ажыг хуузун шынар демдээ-биле үндүрер, массалыг бүдүрүп үндүрер ЗИЛ-130 автомашиналарны капитал септелге чокка 175 муңдан 300 муң километр чедир маңнап эртер кылдыр кылып үндүрер деп хүлээлгелерни алган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир автомобильдер бүдүрерин чылда 150 мундан 200 муң машина чедир көвүдерин, ЗИЛ-133 дээр чаа, улам бүдүрүкчүлүг чүүк автомобильдерни бүдүрериниң шилчиирин төлевилээн.

СЭКП-ниң Перомайск райкомунуң бирги секретары К. С. Бучин, Владимир Ильич аттыг автомеханика заводунуң слесары К. И. Сахаров, автомобиль үлетпүрүнүң технологиязының эртем-шинчилел институдунуң директору К. П. Иванов болгаш оон-даа өскелер боттарының саналдарынга москвачылар СЭКП ТК-ның доктаалын пайысылал дугайында, ооң ажыл-ишчилериниң дугайында партияның кичээнгейиниң болгаш сагыш салышкынының базы бир үлелеп кылдыр хүлээп алган деп, оңаалап демдеглээннер. Доктаалды чугаалажып турарының үезинде муң-муң бүдүрүлгечилер, бүдүп-бүзүп коллективтер социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, чаа бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Оларны күүседирин эртем-техниктиг депшилгени зүргедедириниге идиг бээр

Хуралга В. В. Гришин чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның автозаводчуларының инициативазын чүүлдүг деп көргеп доктаалын күүседир талазы-биле пайысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң коллективтериниң мурнунда турар кол сорулгаларга ол доктаалган. Эртемниң болгаш техниканың бүдүрүшкүн хемчээлин улгаттырарынга болгаш продукцияның шынарын белидеринге идиг бээр чедиишкиннерни бүзүрелдиг деп, ооң Политбюрозу, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Брежнев шуут боду Москваның экономиказын болгаш хоорай ажыл-агыйын хөгжүдеринче, москвачыларның амыдырал-чуртталгазын экижиде-ринче улуг кичээнгейни салып турар деп, В. В. Гришин чугаалаан. Ол сорулгаларны шинтпирлээрде олар хоорай организацияларынга үргүлчүнүң дузазын чедирип турар. Хоорайның ажылачы чоннарының инициативазы-биле тывылган бүтүүле үнелиг чүүлдерни СЭКП Төп Комитединг болгаш Совет чазык кезээде деткип турар.

Маадыр-хоорай Новороссимиге Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды тыпсып тура СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Москваның ажылчы чоннарының адынга, олардың бүдүрүлгечи идепкейинге, ыяңгыш үлетпүрге, транспортка, тудутта болгаш хоорай ажыл-агыйынга үткуттур планнарны ажылдап кылыр болгаш хүлээп алыр талазы-биле олардың инициативазынга хамаарыштыр база катап чаагай сөстерни чугаалаан.

Москвачыларның ажылынга деткип болгаш бедик-биле үнелеп турары дээш партияның Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке олар ханызы-биле өөрүп четтирген. Партияның болгаш чоннуң бүзүреливе төлептиг болур дээш олар бүгү чүүлдерни кылып, СЭКП-ниң XXIV съездизинин төөгүлүг шинтпирлерин боттандырар дээш, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдер дээш могаг чок демисселирлер.

(СЭТА).

Совет Тыванын 30 чылынга

Хөгжүлдениң оруу-биле

Бо чыл тыва улустуң төрүзүнде өскээн чылдарның бирүзү. Совет улустарының аңы-дүмалышкы бүгү улустарының, ылаңгыя улуг орус улустуң күн бүрүдеги дузаламчызының ачызында өскээн. Каш фактылардан маңаа сактып көрээлиер. 1930 чылда тыва бижикти орус эртемденнер А. Пальмбах, А. Покровский болгаш өскелериң-даа дорт киржилгези-биле чогаатқан. Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурттакчыларының музейинде тыва бижикти, оон чогаадыкчыларының бирээзин, мичээ аныяк эртемден А. Пальмбах тывааларга өөредип турарын көргүскен эрги фото-чурук ол үениң диириг хереглиэ болуп арткан.

Тыва бижик чогааттынганының соонда бүгү чоонуң эртембилиңге, культураның шилиндек дээжилериңе өөредир арга тывылганын утпас бис. Тывага театр уран чүүлүнүң тургустуганының төөгүзү кайгамчык. Ол баштай театр студиязындан эгелээш, каш чылдарның дургузунда четчир санныг чогаадыкчы коллектив болуп берген. Тываның хөгжүмшин театры чогаадыкчы интеллигенция тургузарынга бодувүн-төлептиг үлүгүн киргизип, РСФСР-ниң улустуң артизи болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оол, Тыва АССР-ниң улустуң артистери болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артистери Кава-кыс болгаш Максим Мунзуктар, Виктор Көк-оол, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Конгар, Тыва АССР-ниң алдарыг артистери А. Тавакай, Б. Бады-Сагаан, В. Монгалбын, Сини-оол Оюн, Е. Кенденбиль, М. Рамазанова, Л. Сысоева, Л. Когов, С. Баир болгаш өскелер-даа тыва сценага чогаадыкчы ажылга өөрүп, театр уран чүүлүнүң өзүлүг сүрүлелилерин болганнар.

1969 чылда Россия Федерациязының чазаның шилтиирин өзүгаар Тывага күрүне филармониязын тургускан. Оон составында күүшениң Сээн аттыг ыры болгаш танцы ансамбли кирип турар. Ук коллектив бистиң республиканың бүгү-ле районнарының докпаламал ажылын бооп, солуп программалыг концерттерни көргүзүп келген. 1973 чылда ансамбльдиң аныяк артистери Н. Күүлар, С. Шактар, В. Моңгуш Бүгү-россиядан эстрада артистериниң конкурузунга киришкеп, дипломант деп хүндүлүг атты чаалап алганнар.

Октябрь революциязының мурнунда тыва чон хөгжүм чогаадылының талазы-биле түскай уран чүүлү чок чораан. Тыва музыка талазы-биле башгайы шинчилел ажылдарын А. Н. Аксенов кылган. 40 чылдарның төнчүзүнде түскай эртемниг композиторлар Тывага ажылдап эгелээн болгаш башгайы профессионал музыканы бижип дооскан.

Сөөлүү чылдарда композиторларның саны өзүп, хөгжүм талазы-биле чаа-чаа чогаалдар бижиттингилээн. Дамба Хүреш-оол, Владимир Тока, Ооржак Кара-Кат, Юрий Сундуй, Борис Чамбыт дээш эске-даа аныяк композиторларны маңаа адап болур.

Уран силбилге талазы-биле чогаадылга ажылы бистө көскү черни эзлеп турар. Уран силбилге талазы-биле салымчаанын тыва чон ус-тывыш уран чүүлүнге, чуртталга херекселдерин казаларынга илередип чораан. Ыяштан чазап / кылган овур-хевирлер, чонар-даштан силбээн дириг амытаннар чон ортузуңдан үнген салымныг кижилериң чогаадылга ажылы бооп келген. Шаандан бээр-ле уран-шевер дарганнар, чазадымчы кижилер чон ортузуңга хүндүткелди чаалап эп чораан.

40 чылдарның эгезинде тыва театрга шин каасталагы В. Деминиң, Н. Рушевтиң, Г. Левертовскайның киржилгези-биле хөгжүм эгелээн.

Чүруктулар коллективи Совет Тываның чылдарында тургустунган. 1940 чылдан эгелеп Тываның уран-шевер дазаныкчыларының ажылдары Бүгү-ниилел делгелгелериниң киржип эгелээн. Оларның-биле кады тыва чүруктулар С. Ланзымын, М. Петровтуң баштайгы ажылдары делгелгеге киришкеп. 1965 чылда Тывага чүруктулар эвилелиниң тургускан болгаш ам оның составында чүруктулар эвилелиниң 17 кежигүнери ажылдап турар. Тыва чүруктуларның чогаадыкчы ажылында кол тема болза бөгүнгү амыдырал, күш-ажылдың бөгүнгү маадырлары, оларның овур-хевирлери бооп турар.

Чонуң мастерлери ниитилеп-бүрү дириг амытаннар, хөлүмдүрээ чазап шүтүүрүндээ чаңгыс амгы үеде нарын композициялар тургузарынга кирип, шимчүшкин көргүскен ажылдарны тургузуп турар апарган. Тываның уран-шевердериниң чогаадылга ажылы бооп келген. Шаандан бээр-ле уран-шевер дарганнар, чазадымчы кижилер чон ортузуңга хүндүткелди чаалап эп чораан.

40 чылдарның эгезинде тыва театрга шин каасталагы В. Деминиң, Н. Рушевтиң, Г. Левертовскайның киржилгези-биле хөгжүм эгелээн.

Чүруктулар коллективи Совет Тываның чылдарында тургустунган. 1940 чылдан эгелеп Тываның уран-шевер дазаныкчыларының ажылдары Бүгү-ниилел делгелгелериниң киржип эгелээн. Оларның-биле кады тыва чүруктулар С. Ланзымын, М. Петровтуң баштайгы ажылдары делгелгеге киришкеп. 1965 чылда Тывага чүруктулар эвилелиниң тургускан болгаш ам оның составында чүруктулар эвилелиниң 17 кежигүнери ажылдап турар. Тыва чүруктуларның чогаадыкчы ажылында кол тема болза бөгүнгү амыдырал, күш-ажылдың бөгүнгү маадырлары, оларның овур-хевирлери бооп турар.

Чонуң мастерлери ниитилеп-бүрү дириг амытаннар, хөлүмдүрээ чазап шүтүүрүндээ чаңгыс амгы үеде нарын композициялар тургузарынга кирип, шимчүшкин көргүскен ажылдарны тургузуп турар апарган. Тываның уран-шевердериниң чогаадылга ажылы бооп келген. Шаандан бээр-ле уран-шевер дарганнар, чазадымчы кижилер чон ортузуңга хүндүткелди чаалап эп чораан.

1966 чылдан бээр Тыва телевидение болгаш радионуң симфония оркестри ажылдап турар. Ол оркестриниң коллективи классиктиг хөгжүмүнү болгаш тыва композиторларның хөгжүм чогаалдарын чон ортузуңга пропагандалаар талазы-биле көскү ажылды чорудуп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тыва улустуң культурazын болгаш уран чүүдүн улам ынай сайзыраткыр дээш хүн бүрүде сагыш салып турар. Оон бир хереңизи болза культура болгаш уран чүүл одагларын республикада четчири-биле ажыдып тургускашында болур. 1962 чылда ажыттынган Кызылдың уран чүүл училищезин 400 ажыг түскэй эртемнитлерни белеткээн. Ам шында ыраажылар, музыкантылар, дирижерлар, чүруктулар, клуб ажылдакчылары өөренип турар. Республиканың бүгү-ле районнарында болгаш хөөрайларында 19 хөгжүм школалары ажылдап турар. Ол школаларда ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның уругларының совет музыка культurazының дээжилерин шингээдип ап турар.

Тыва чонуң оргузуңга культура хөгжүдезин бот-тывынгыр уран чүүлдүң калбак иептерел турары база хереңилел турар. Республикада 11 улустуң театр ажылдап турар. Оларның репертуарында орус классиктериниң шилдери, тыва драматургтарның эң эки шилдери киргилээн.

Бистиң республикага бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлдезин чыл санында-ла эрттирип келген. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин кудумчулар, кварталдар, агитквартираллар чарыжындан эгелээш, республика наймыслалыңга түңнел көрүлдеге чедир кашкаш үе-чадалыг эртип турар. Республиканың дыка хөй районнарында агитквартираллардың ажылы көскү черни эзлей берген. Ында чорудуп турар ажыл бодуңуң утказының болгаш дээштиниң талазы-биле чон оргузуңга коммунистиг кижиниңиле ажылының бир чүүл хевири болуп берген. Клубтар болгаш культура бажыңнарының чанында тургустуган бөлгүмнер чыл тудумна көвүдеп турар. 1971 чылда республикага 560 бөлгүмнер ажылдап турган болза, 1974 чылда 709 бөлгүм бар апарган. Маңаа чижек кылдыр Каа-Хем районуңуң төвү Сарыг-Септе Культура бажыңын көргүзүп болур. Ында ниити ырның, шиниң, танцының көгжүмүнүң бөлгүмнери үргүлчү ажылдап турар. Ук Культура бажыңы көргүзүт агитацииязын беди деңнелде тургускан.

Көдээ ажыл-ишчилерге, ылаңгыя малчыннарга культура хандырыгазын республиканың 117 агитбригадалары чорудуп турар. Олар фермаларга, хөвү турлагларынга, малчыгы аалдарга удаа-дараа барып, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазын уран чүүлдүң ачызы-биле нептередип, ажылда чедер-четпестерин чидин-биле шүгүмчүлеп турар программаларны тургускан. Эрткен 1973 чылда Бижи-Хемниң «Колос», Каа-Хемниң «Романтиктер», Барыын-Хемчиктиң «Мажалык», Бай-Тайганың «Челээш», Тес-Хемниң «Калдак-Хамар», Тожуңуң «Чойган» деп агитбригадалары бирээзи-ле 60-дан эвээш эвес үнүшкүнүнерни кылган.

Культура хөгжүдезинге республикада 305 санныг библиотекалар боттарының үлүгүн киирип турар. Олар чылдыңда 1 миллион 500 мун ажыг номнарны номчукчуларга бээр. Библиотека ажылында В. И. Ленинниң өлүм чок ажылдарын пропагандалаары, совет улустуң мааттыг эрткен оруунун дугайында номнарны, пролетарлыг интернационализмге турасхаткан литератураны номчукчуларга бараалгадыры кол черни эзлеп турар. Эрзин районда Бай-Даг көдээ библиотеказы (эргелекчизи Тыва АССР-ниң культурazының алдарлыг ажылдакчызы К. Ч. Эренчина), Кызылдың Н. К. Крупская аттыг хөөрай библиотеказы (эргелекчизи М. И. Холоэхова) болгаш өскелер-даа чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар.

Бо юбилейлиг чылда Тываның культура болгаш уран чүүл ажылдакчылары бүгү талазы-биле бедик көдүрүүшкүнүт ажылдавышаан, октябрьда Москва хөөрайга боттарының чогаадыкчы отчёдуңга белеткенип турарлар. Аңаа хөгжүм-шин театрының, Саян аттыг ыры болгаш танцы ансамбліниң артистери, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери, чогаадакчылар, композиторлар, чүруктулар киржир.

Тыва Автоёмнуг Совет Социалистиг Республика бодуңуң хөгжүлдезинге — экономика болгаш культура тургузуушкуңунга кайгамчык чедишкиннерни чедип алган. Дөртен ажыг чыл мурнунда-ла ужук-бижик чок чораан улус совет үениң дургузунда хөй санныг чогаадыкчы интеллигенциялыг — эртемденнерни, артистерни, чогаалчыларны, композиторларны болгаш чүруктуларны бодуңуң иштинден өстүрүп алганы дээрге бөгүнгү совет амыдыралының херек кырында илереп, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тыва черде боттанышкыны болур.

Тываның уран чүүл болгаш культура ажылдакчылары тоскү беш чылдың тодарадыкчы чылын чедишкинниг доозар, Совет Тываның 30 харлаар юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш бүгү күүжүн харам чокка баравылгадыр.

М. ХОМУШКУ,
Тыва АССР-ниң культура министри.

«Шамбалыгның» шалыпчылары

«Шамбалыг» совхозтуң 7 кижи составтыг механизастаттынган сигенчи звенозу шынап-ла эрестиг ажылдап турган, боттарының 591 тонна сиген кезип, белеткээр планның сентябрь бирге чедир 624 тонна кылдыр ашыр күүседткен.

— Совхозтуң бүгү сиген шөлдеринден кезилдени доозупсувус. Ам тараа шөлдериниң кыдыында ийиктеазы арасында артын калгыладан бичии диликтерниң сигенин нектирип тур бис,— дээш, звеноның удуртукчузу Кестиг-оол Сада сиген грабльдеп турган тракторлар чоогунда одурутларже айытты.—База бир сараатты ацаа тургузар бис.

Звено бүрүң-биле механизастаттынган. Ында алды трактористиң үжү нектирип, бирээзи сараат салып база ийиги грабльдеп, үзүктел чок ажылдап турар. Бөлүүчүлер Александр Ондар, Туран-оол Ооржак, нектирикчи Болат-оол Ешпак база сараат салыкчызы Кара-оол Тулуш олардың черле шудургу, кызымаан удуртукчу онзалаш демдемээн.

Журналистиң аас-кежии — хүн бүрү катаптап турбас кандыг-бир өөрүнчүг, солуп таварылгага дужа бээри. Бо удалда мээң мындыг аас-кежиним — К. Сааның звенозунга сиген белеткелиниге шылгарлы дээш партия райкомунуң болгаш райкүүсконнуң колхоз, совхозтар арасында шилчин чоруур Кызыл тугун Тандының партия райкомунуң секретары Т. С. Түлүш шөлге ийи тыпсын турда, аңаа тургаш сигенчилериниң ырында өөрүшкү болгаш чоргаарадыр керегиниң болган.

— Планывысты ийи катап ажыр күүседир дээш соруглуг салган ажылдап тур бис. Амдаа үе бар, кезер чер хөй, берген сөзүвүстү эзлеп шыдаар бис—деп, тукту ап тура звеноңуң мурнундан К. Сааның чугаалады.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде): шилчинир Кызыл тукту звенога тыпсын турары. Сараат салып турары (ааладыда).

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

Авторуңуң фотолары.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРЕРИНГЕ — УЛУГ КИЧЭЭНГЕЙ

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозуңуң ажылчы чонга ачы-дуза чедирер бүдүрүүгелериниң аразындан тодарадыкчы чылдың шинтпирлиг сес айларында планныг онаалдаларын күүседкен черлерге Кызылдың дараңылга фабриказы, наймыслалдың амыдырал хандырылга комбинады, телеательс, Эрзиниге район болгаш Ак-Довурак хоорай амыдырал хандырылга комбинадының коллективтери хамаарлыр. А артканнары республиканың чурттакчыларының мурнунга өрелиг арткан.

Ону дараазында даңзыдан тодарый көрүп болур:

Чоннуң амыдырал хандырылга комбинаттары	8 айларда план (мун рубль)	Күүседкеви (хуу)	Чедир бербээни (мун рубль)
Шагаан-Арыг	116,5	74,3	30,4
Туран	172,2	93,8	10,6
Сарыг-Сеп	90,3	80,6	10,3
Чадаана	175,0	95,8	7,4
Бай-Хаак	54,1	99,6	0,2
Тожу	21,5	83,3	3,6
Самагалдай	22,4	47,1	11,7
Овур	23,2	97,8	0,5
Бай-Тайга	16,4	97,6	0,4
Мөңгүн-Тайга	11,7	40,2	7

Үстүнде адыү үнген комбинаттарның аразындан чөптүг дылдагаанныг кылдыр санап болур чаңгыс чер Туранның амыдырал хандырылга комбинады болуп турар. Эрткен чылын ук комбинат «Кызыл тараачык» совхоз колхоз хевээр турда, аңаа 55 мун рубльдиң тудуун кылып бээрин планнаан. Ол ажыл-агый совхоз болу бээрге, ыдыг тудутнуң херээ чок болу берген болгаш ол комбинатта аар-саар ачы-дуза чедирер деп капсырылга болуп олчаан артып калган, а комбинаттың херек кырында ачы-дузага хамаарышкан болгаш эске-даа көрүүгүлери ай санында оранчок ажыр күүсеттинип турзаа, демги-ле санның уржуубиле «өреленгеш» турунган. Шынында бо комбинаттың шупту адырлары планныг онаалдазын дыка ажыр күүседип келген болгаш ылаңгыя чаа арга-биле ажылдап турар дараңыгга цеги харын-даа планын 7—8 айларда 27-30 хуу ажырган.

Оон ыңай Чадаанының амыдырал хандырылга комбинады чурттакчы чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле онаалдаларын мурнунда айларда, кварталдарда күүседип келген болгаш чүгле августа оны чедирбейн барган.

Оон өске черлерни бо талазы-биле чөптүг чылдагаанныглыг деп санаарының кандыгдаа барымдазы чок. Болаңдаа көрүңер: Улуг-Хемниң амыдырал хандырылга комбинадым бо чылдың эгезинде эрткен чылдан безин чурттакчы чонга 4,3 мун рубль түңнүг ачы-дуза чедирер өрелиг шилчип келген болза, бо чылдың сес айларында чүгле 30 мун 400 рубльдиң ачы-дузазын чедирбейн барган өвес, а харын-даа 1973 чылдың он үеэнде турганының бодаарга, ыдыг ажылдарның темнизин 43,5 хуу кудулаткан. Борта министерстводан аңгыда (министр С. К. Буянды), СЭКП Улуг-Хем райкому (бирги секретары К. А. Маспык-оол) биле райкүүском (даргазы Д. С. Куулар) чоннуң амыдырал хандырылгазынче кошкак кичээнгей салып, ук комбинаттың ажыл-чорудулгазын партийжи контрольга алдаан келгенин хереңилел турар.

Бо талазы-биле колчуг дүвүренииг черлериниң бирээзинге Гес-Хемниң амыдырал хандырылга комбинады хамаарлыр. Ук комбинат чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле планының улуг кезиинде өрелиг арткан. СЭКП райкому (бирги секретары Н. С. Бойду), райкүүском (даргазы Н. В. Чыныгыр) байдал бо хире дүвүренииг болуп турда сагыш амыр олуруп турары элдептиг.

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу, үстүнде ады үнген четпес ажылдап турар комбинаттар ачы-дуза чедирериниң талазы-биле чүгле күүседеп бердинген онаалдаларны өвес, а харынлаа боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин бүрүн боттандырган турарын чедип алыр ёзүп, ажыглаттынмайн турар курлавырларыны дилеп тывар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажылдап кылып, ону боттандырарга хүнүүн сорлаарлаттынмас айтырыны деп саналза чогуур.

ХОВУДА СТОЛОВАЯ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хөвү турлаанда ажыл-иш бо хүнүмерде удам хайныкпан. Шөлдерде комбайннар даңгаар эртеңден орайга чедир шуукуп, оон төп шаңче тараалыг автомашиналар улажып, чаа ажуутту сайгарган кижилер деминиг ажылдап турар.

Ховуда столовая. Дүштеги чеменилге үезинде аңаа чеде бердим. Мениову янзы-бүрү, анданныг кылган шынары эки чемнерни кижи-ле болган мактаан олурар. Ол болза онаашкан ажылынга бот-харыысалгалыг, мергежээн, кижилерге эвилеп поварлар Ш. Монгуш биле Д. Дуу-Ларый оларның белеткээн чемнери-дир.

Ховуда ол столовая 100 ажыг механизаторларны, тараажыларны хандырып, оларны ажыл-ишче улам сорук кирип турар. Чүгле чемни эвес, өске-даа бүтүү белеткедээ баш бурунгаар хынамчалыг чорудуп, а чеминиер өйде оларның шалыпкын ажылдаарындан ол хире хөй кижи авааш уе иштинде чемненип четтингиптер.

В. БЮРБЮ.

«Шынның» рейдизи

БЕЛЕТКЕЛ ЧОККА ЭГЕЛЭЭН

Төлүлгэлиниң хөгжүдениң хемчеглерин айытқан СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң шиитпирин күүседириниң чугула негелделерини бирээни — хөйнүң тарын боозадылгазын болгаш сеткилдегеэнин организастыг чорудары болур. Шээр малдың тарын боозадылгазын эрттиреринге организастыг, биилиглиг ажыл негеттинер. Хөйнүң тарын боозадылгазынга белеткелбиле баш оон чорудулгазының байдалы-биле таныжар дээш «Шынның» рейд бригадазы Чөөл-Хемчик районнуң чамдык ажыл-агыйларынга чораан.

Эрткен 1973 чылда хөйну тарын боозадыр планны район 96 хуу күүседткен. Оон түңнели кандыг болганы? Бо чылдың сес айларының түңнели-биле район төрүүр 100 хөйга онаалтыр 91, «Октябрь 30 чылы» колхоз—99, «Алдан-Маадыр» совхоз—94, «Сүт-Хөл» совхоз—92, СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхоз—91 хураганны алган. Ынчаарга «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтар, «Искра», Ленин аттыг колхозтар 76—83 хураган дорукторуп ап, куду түңнелдерлиг болган. Төрүүр 100 хөйга онаалтыр чаш малды үстүнде айытқан дөрт ажыл-агыйның аваашти алганының чылдагааны чүдел? Ону ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери хөйну тарын боозадырынче төрүүр кичээнгей салбаан-дыр. Тодаргайларга, хураганнарны чогуур үезинде үспээниден тарын боозадылгага база эдержилгеге кирген хөйларының күжү арган болган. Ол—кол чылдагаан. Оон ыңай тарын боозадылганың шынарын куулатканында. Адак соолуңде, хураганнаштың үезинде чаш малды, оларның нелерин багай ажаан азырааны болур. Ынчангаш чаш мал хөй хорамчалыг болган.

Бо чылын хөйнүң боозадылгазын болгаш эдержилгезин чогуур үезинде организастыг, шынарлыг чорудар сорулга салдынган. Бо ажыл районга август 20-ден эгелээн. 25 пунктуның 17-зи ажылдап турар. Районда ниитизим-биле 8200 ажыг баш хөйну тарып боозаткан.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң Ээр-Хаваада пунктузунга барывыс. Куулар Хураган-оол кодан хөвөн пунктуда эккелген, техник К. Чечек тарып боозадылганы чоруткан тур.

Колхоз 12 мун баш хөйну тарып боозадырынга киирер. Ында ийи пункт ажылдап турар, 2596 хөй тарыттынган. Ажыл организастыг болгаш шынарлыг чорун турар деп болур 18 бүдүрүкчү кошкаларны сула, капуста, морковь болгаш өске-даа чем-биле чемгерип, ажаалдазын экижиткен. Ол пунктуда 4220 хөйнүң 600 ажызын тарып боозаткан.

— Кошкаларның тывычалы ажок. Оларның күжү багай эвес, чемгерилгези база эки. Хүнде-ле бир коданда 10-20-ни тарып тур мен. Моон соңгаар 20-40 баштыг хүнде тарыыр бис—деп, Чечек Куулар чугаалады.

Хая-Бажында пунктуда байдал эки. Быжыглаан тос коданның тарын боозадылгазын шынарлыг чорудар дээш техник Т. Ондар кызымак ажылдап турар.

Ленин аттыг колхозтуң чамдык хөй коданнары Хая-Адаа, Кок-Терек ынчаар күзегээн. Хая-Адаанда пунктуну дерип, белеткээн. Ында бүдүрүкчү 10 кошкарны сиген-биле чемгерип турар. Тарын боозадылга кажан эгелээнин техник П. Ховалыгдан айтырдывыс.

— Колхозта үш пункт бар. Ийизи мындаа-ла ажылдаан. Маңаа бажың градузу, микроскоп, баалынныг таз, чунар-демир керек. Олар чок. Спирт элээн турган чүве. Өске пунктуларга хереглээш, алган барбы. Оон ыңай сугаан бергедеп болур-дур. Водовоз-биле сеспүр апаар. Кошкаларның азыралы багай. Бо пунктуга 1910 баш хөй тарыыры көрдүнген.

Коммунист Зоя Бадының эргелекчилээн пунктузунуң (Кызыл-Чыраа аданда) дерилгези, техниктиг хандырылгазы эки, арыг-силиг. Ол ажылдаан 9 чыл боолу турар. Оон ыңай ажылы эгелээ-ле үр болбаан. 265 хөйну тараан. Тарын боозадыр ужулут хоюу 1423 баш. Бир коданда-на хүнде 20-30 чедир тарып турар. Ында 10 кошкарның чемгерилгези таарыы. Кок-сула биле капуста эккээрин зоотехник М. Монгуш аазаан. Кум-Суунда пунктуның техниги Ольга Монгуш эки ажылдап турар. Пунктуда быжыглаан коданнар тургустунган график ёзугаар кээп турар. Тарып боозадыр ужулут 1900 баш хөйну чөтүүр хуусаанында шынарлыг доозарын ол шиитпирлээн. Ында четпес чүве—кошкаларның чемгерилгези багай, одаар чүүл үзүктели бээр таварылга бар. Ол колхоз 6750 баш хөй тарып боозадыр. Херек кырында 1100 ажыг баш хөйну тараан.

Районда хөй ажыдыг улуг ажыл-агыйларның бирээзи «Чыраа-Бажы» совхоз 16480 ажыг баш хөйну тарып боозадылгага болгаш эдержилгеге киирер. Оон иштинде 10.000 баш хөйну тарып боозадыры көрдүнген. Анда 5 пункт ажылдаар ужулут. Ам чүгле 2 пункт ажылдап турар. Тарып боозадырын аалаан, үш пунктуну ажылдаваан тударын совхозтуң кол зоотехниги Н. Сарыглар тарып боозадыр техниктериниң чогунда деп тайылбырлады. Тускай курска кижи өөретпээн. Будурукчу кошкардар чедишпес. Бар будурукчулер эртиен кыжын кодурлап кыштаан. Оларның чүүлдазын үш удаа чорудар турбуже, ийи-де катап чүгтаан. Ол ажыл-агыйның удуртукчуларыныи (директору С. Моңгуш, партком секретары Г. Канчыыр-оол), салбырлар эргелекчилериниң, специалистерниң кошкак сагыш салганының харазы-биле тарып боозадылганың чорудулгазы алдачайгаралашкынның агымынче шилчээн. Совхозта чүгле 50 хире хөйну тарып боозаткан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң 5 пунктузуңуң 2-си ам-даа белен өвес. Маңчүректе пунктуңуң девискээри хырлыг, бөктүг. Ында будурукчулериниң чемгерилгезин экижидери негеттинип турар. Ол девискээрде хөй коданнар хөй турбуже дурлуга чок О. Хуналтаар-оол биле М. Ондарны ол ажылда киирген.

«Сүт-Хөл» совхозта үш пункт ажылдап турар, а «Искра» колхозтуң Белдир-Бажында пунктузу мынчага чедир ажыддаваан. Шаңчыгда пунктуңуң техниги С. Монгуш 1000 баш хөй тараан. Колхозта будурукчу кошкарлар эртиен кыжын аарып турган, оларның чүүлдазын бир удаа чоруткан.

— Хөй ажылын хөгжүдеринге бистө кол идегел— тарып боозадылга болур—деп, колхоз даргазы Д. Настык-Доржу чугаалап турар хиреэзинде, будурукчулериниң ажаалдазын экижидериниче сагыш салбайн турар.

СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Хөндергейде, Бора-Хөлде пунктулары амдыгаа чедир белен өвес. Тарып боозадылганы сентябрь ортазынан эгелээр дээр хөнүге алыскаш, совхозтуң удуртукчулары бо кампанияже кичээнгей салбаан.

Колхоз, совхозтарның тарып боозадылга пунктуларында ажыл-ишчилерни күн-ажылчы деңнеелче кыйгырып турар лозуңнар болгаш көскү агитацииның хевирлери кылдыммаан. Агитаторларның, политинформаторларның үнү дыңналбайн турар.

Районда ниитизим-биле 23.700 баш хөй тарып боозадылгага болгаш эдержилгеге кирген. Оон иштинде 9000 хире хөйга тарылга чоруткан.

Тарып боозадылганы чогуур үезинде шынарлыг чорудар дээш зоотехниктер, специалистерден негеттинип турар.

«ШЫННЫҢ» РЕЙД БРИГАДАЗЫ:

С. Түлүш—Чадаанада уксаажыдылганы будурулге каттыжыышкынының зоотехник-инструктору.

О. Ховалыг—Ленин аттыг колхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

М. Дугурмаа—районнуң радио дамчыдылгазының редактору.

М. Сеңеп—«Шынның» корреспондентизи.

ТЫВАДА ЭҢ БАШТАЙГЫ

Соелгу уеде бистиң республиканың колхоз, совхозтары культурлуг одарларны шинчээдип алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Ындыг одарларның хөй кезии суггаттыг черлерде кылгылаан. Оон бедик дүжүттү остурүп, өът-сигенни силостап ап болур. Ол ышкаш ивектериң продуктулуг чоруун бедидеринге, бир центнер суттуң бот-үнезин чигедиринге ол дузалыг.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тукэ» совхозу культурлуг одарны бо чылын кылып алган. Ону сүт-бараан фермазының чанында кылган. Ол одарны кожуп чоруур насос станциязының дузазы-биле суггарып турар. Ол дээрге, бистиң республиканга ажыглалга эң баштай киргеи станциия болур.

Ол станцияның ажык-дузазы, оон техниктиг хандырылгазы кандыгыл? Бо айтырыгга совхозтуң директору Юрий Петрович Заккн мынчаар харылаап турар:

— Культурлуг одар 40 гектар черни ээлеп турар. Ону Каа-Хем биле Бүрен хемнериниң каттышкан черииниң аддазында кылган. Баштайгы хүнерден эгелээш-ле насос станциязы туруушкун чок ажылдап тур. Оон марказы — СНП-50. Ол секундазаа 75—85 литр суг чаштырар. Оон бүдүрүкчү кужу мыдыг. Одарже сугну трубалар дамчыштыр чорузар. Оларның суг сорлуурар кол магистралының диаметри 150 миллиметр, а кыдыгларында трубаларның — 120 миллиметр. Станцияда форсунка хевирлиг дөрт үлекчи бар. Долганып турар бир форсунканың долгандыр чер суггарар хемчээли 20-25 метр. Олар суг базышкының дузазы-биле боттары ажылдаар. Бир участокту суггарып доосказ, трубаларны адырып часказ, чаа черже сөртүп апаар. 40 гектар культурлуг одарны станция 3-4 хонук дургузунда суггарар.

Ам оон соонда суггарылганың чуруму мынчаар катаптаттынар.

Станцияның ажылында чаңгыс-ла четпес чүүл бар. Чүл дээрге, доора трубалар алюминий-даа болза, оларны холбиле дажыыр үжурга таварып турар. Ол чорук ажылдап турар кижилерге берге. Бо талазы-биле айтырыгны республиканың совхозтарының бүдүрүлге каттыжышкынының болгаи «Тыва суг тудуг» трестиң тускай эртемниглери оорсиип көргеш, ону механизастарын дарый шинтпирээри күзенчиг. Ынчан күшажылдың бүдүрүкчүлүү удам бедидир болгаи одарны суггарарына үмдурер чарыгзалдар кызыырлыр ийик.

Станцияны ажыглап эгелээниниң башгайгы хүнеринде бергелер тургулаан. Чүге дээрге, ПМК-3-түң тудугчулары суг сордурар черни чедир кызбаан, трубаларны тудуштурган черлерден суг сыстып, агып тургай. Ам ол четпестерин чайлаткан.

Суггаттыг культурлуг одарда ам кок-суланың ажаалдазын чорудуп, ону силостап турар. Бир гектардан-на 60 центнер ажыг ногаан массаны ажаап ап тур бис. Ол шолге суда-биле холуй люпернаны, тимофеевканы, пырейни тарыдывыс.

Кожуп чоруур станцияны бирги класстың механизатору Федор Харитонович Ашихмин башкарып турар. Анаа ийи механизатор дузалажып турар.

— Культурлуг одарларга ыдыг станцияны өске ажыглагылар-даа ыллыы, тургузуп ап болур — деп, Юрий Петрович Заиин түнелинде чугаалаан.— Чаа, нурианчы дургузулгага орукту ыыдыр херек. Оон үре-түнелдиин кожуп чоруур насос станциязын эң баштай-ла ажыглап эгелээш биздивие.

Н. ВАНЬКОВ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧИЛИ ПАТРИОТТАРНЫҢ ТАЛАЗЫНДА

ДЕЛЕГЕЙ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА КЫЙГЫРЫГ

Чилиге улустуң хоолду өзугаар сонгуп алган Улусчу чаңгыс эң чээнден дүжүргеи, фашистиг эргилениң болгаи хүнден бээр бир чыл болган. Ийаа холбаштыр ВЦСПС медегээ үндүргеш, фашистиг хүнтага удур Чилиниң ажылчы чоннарының болгаш улузунуң маадырлыг демисели-биле экии-дүмалыкты шиг эп-сеткил каттыштырылгазын миллион-миллион совет ажылчыларының аныпкызындан база катаи илергейлээн.

Чили шериг идегеттеркеи кемнег, херектер үүлгедирии, өзүрүүшүннерни сокпадырии, чуртка конституция өзугаар болгаш демократтыг эрге-шөлээни, Чилиниң ажылчы чоннарының чаңгыс аай профтөөүүнүн ажыл-чорудулгазын катаи тургузарын. Чилиниң Компартиязының Чингине секретарь, сенат кежигүү Луис Корвалаины, өске-даа делегилегниг хөй-иянтыг ажылдакчыларын, политиктиг бүгү хоруглаткаларны кара-бажыңдардан, хоруглал лагерьлеринден доп-доргаи хостаарын медегеллеге ииитиирлиг иегээн.

ВЦСПС чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын улаш делегеренгей халбартырынче бүгү чуртталның национэл профтөттерии болгаш профэвилелдериниң делегей организацияларын кыйгырган.

(СЭТА).

Чилиде фашистиг хунтаның ханныг үүлгедиглерин доп-шылгелиг бүгү кижи төрелготен бүрүү шаап, чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар. Бо чурукту сураглыг немец чурукчу Леа Грундиг «Д-р С. Альенде» деп ат-биле чураан, ону ГДР-ниң Дрезден сиругунда чурулга уран үүлүнүң 9-ну делегелгезинде делгээн.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Чилиге фашистиг эргилдеии кылганының болгаш президент С. Альендии өлүрген хүнүң будүүзүиде—сентябрьиың 11-де—делегейниң хөй-иинтизи чили улустуң демиселян шиитпирлиг деткии турарын илергейлээнгер. Бүгү чурттарның ажылчы чоннары чили аку-дүмалышкылар-биле дем каттыштырылгазының бүгү-делегей хүнүи демдеглеп, фашистиг хунтаиың кем-бүрүүлүг үүлгедиглерии бүрүү шаап, ол чуртта өзүрүүшүннерни, шаажылаашкыиларны сокпадарын негеп турар.

САН-ХОСЕ. Коста-Риканың будүүлгелиирде болгаи албан черлериидe чили улус-биле дем каттыштырылгазының массалыг митингилери болгуулаи турар.

Чурттуң ажылчы чоннары, студентилер Чилиге демократтының катаи тургузарын, Луис Корваланны, политика талазы-биле өске-даа хоруглаттырганнарны хостаарын негеп турар. Элээи каш өөредилге черлериниң студентилери болгаш өөреникчилери эп-сеткил каттыштырылгазының митингилеринге хунтаның араатанзыг үүлгедиглерин шиитпирлиг бүрүү шаалаиар.

ГАВАНА. Студентилерниң латин-америка дип организациязы (ОКЛАЕ) Чилиде фашизмиге удур чили улус-биле дем каттыштырылгазының делегей ужуражымшкының детки-киринче бодуунуң бүгү кежигүннерии кыйгырган.

ОКЛАЕ-ниң таратхан кыйгырыында чили патриоттарны доп-дораан хостаарын негеп турар. Латин Америкага кажан-даа хоступ корбээн эң-не дерзии диктатуредан чили улус түргеден турар дээрзин ол документиде демдеглээн.

Чилиде 100 ажыг албадал лагерьлерии тургускан, оларда 10 муң ажыг кижиии хоруглаан. Хамыктың мурнунда улусчу чаңгыс эптиг ажылдакчыларынга, оларның араазында —Луис Корваланга, Клодомо Альейдага болгаш өске-даа патриоттарга дерзии шериг хунтазы халдааннар.

Латин-америк студентилерииң өөренээзиидеи бүгү чили патриоттарны хостаарын ОКЛАЕ негээн болгаш Чилиниң студентилери-биле, чоиу-биле бодуунуң эп-сеткил каттыштырылгазын ол медегээн.

БУЭНОС-АЙРЕС. Латин-Американың парламентарийлери чили патриоттарның талазында. Диитин яизы-бүрү чурттарының парламентилериниң 150 төлээлекчизи Венесуэланың пайысылалы Каракаска Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк чурттарының парламент конференциязын чыыры шиитпирлээн. Ук конференция ноябрьның ииги чартында болуур. Аргентинада Хамааты радикал эвилели дээр партиядан соңгуткан сенатор Иполито Солари Иригойем ол дугайын дыңнаткан.

ЛИССАБОН. Португал пайысылалдың ажылчы чоннарыкың фашистиг хунтага удур чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының хөй муң кижи киржиичиниг митингизии аиаа болган. Организацияларның болгаш политиктиг партиялардың удуртукчулары аиаа чүве чугаалаан, олар болза Чилиниң улузу-биле дем каттыштырылгазының медеэзиидеи чорудуп турарлар. Чилиниң удуралыышкын шиитчөзекчиииииң төлээлекчилери база аиаа чүве чугаалааннар.

Ол митингиге Португалияның Коммунистиг партиязының Чингине секретары Алваро Куньялдың чурутказы чагаазын коичуп дыңнаткан, анда болза Чилиниң улузуига болгаш демократтыг күштериие байырны чедирип, олар-биле португал коммунистериниң ходулуу-биле бир сеткилдиг болуп турарын илергейлээн.

БЕРЛИН. Чилиниң президентизи С. Альендеиың кадайы Ортенсия Бусси де Альенде Германияның Социалистиг чыгыс дай партиязының ТК-зының чалааның өзугаар ында еде берген. Бодуиуң уруу Исабель-биле кады ол болуп фашистиг ярилде үеэзиде Чилиниң президентизиниң амытыиың оскунганыиың чыл болганы-биле холбаштыр сентябрьның 11-де болган митингиге киришкен.

(СЭТА).

СОРУЛГА КҮҮСЕТТИНЕР

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Вашедчоннуң дамчыдып турары болза: «Союз»—«Аполлон» корабльдериң программазын өзугаар кады ужудуушкунга белеткенип турар совет космонавтыларның экипажы АКШ-та чеде берген. Оларны совет космонавтыларны белетизээриниң удуртулчузу, ужар чүүлдүг генерая-майору, ССРЭ-ниң ужудучу-космонавтызы В. А. Шаталов удуртуп чоруур.

Бистиң мында келген сорулгавыс—экипажтарның кады шенелде-белетмелдерин чорудары, экипажтарның бир корабльден өске кораблье шилчирин хандырып турар шенелделерни «Аполлон» кораблье чорудары болур деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага В. А. Шаталов чугаалаан.

Бо чылдың чайынында белүк америк астронавтар бистиң Звездный хоорайга чораап совет космонавтар-биле кады «Союз» кораблье шилчип киреринии, «Союз» кораблье кады ажылдаарының хөделиишкиннерин шенеп, ажылдап кылып турганнар. Ам Хьюстонга ол-ла шенелделерни космонавтар «Аполлонга» ныылыар.

Ужудуушкунга бүгү белеткелди шыңгыы график өзугаар чорудар дээрзин В. А. Шаталов демдеглээн. Мырыңай чаа Хьюстонга ужураашкынынар тенду, ажылчын болуктериииң Москвада ужураашкынынары үргүлчүлеп турар, олар тудуштуруга белдириниң Хьюстонга чоруткан шенелделериниң түңнелдерии ныыпп турарлар. Олар эки эртикилээн.

Ындыг шенелделерни ныырынга талаларның найызы-даа коичуг харыысалгалыг киргеи дээрзин Звездный хоорайга кады чорутнан шенелделер коргускен деп, В. А. Шаталов айытнан. Звездный хоорайга тывыптан дуржулганы Хьюстонга болур шенелделерге ажыглаан турар.

Бистиң мурнувуста ам-даа улуг ажылдар бар, ужудуушкунга чедир хуусаа ам аажок эвээш арткан, ынчангаш экипамтар-даа, техниканы белеткеп турар бүгү кижилер-даа сорулганы күүсеидирлер дээрзинге бүзүрээр мен деп, В. А. Шаталов демдеглээн.

Совет космонавтарның болгаш америк астронавтарның аразында эки, ажыл-ишчи шынарлыг харылзаа тургустунган, холбаа найыралдыг дээрзин В. А. Шаталов демдеглээн. Олар чүгле кады шенелделер ныыпп, кады ажылдап, техниканы кады өөренип турар эвес, харын база ындыг холбааларның үезиидe бажыңнарынга баржып, кады дыштанып чоруп турганнар. Ол болза бот-боттарын билчип алырынга, чөөкшулажыырынга, база ол чонка шиитпирээри берге болур ен-ен, чүс-чүс айтырыгларны шиитпирээрииге дузалап турар.

Совет космонавтарның болгаш америк астронавтарның аразында харылзааларны чигедип турар чүве болза оларның «дыл ноондаан» тиилеп алганы болур. Олар тус-тузунда орус-даа, англи-даа дылга чугаалажып болурлар, хелемечини олар хереглевестер.

Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның космосту шиигээдип алырынга кады ажылдажылгазы, «Союз» болгаш «Аполлон» корабльдериң кады ужудар деп турары делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга болгаш совет-америк харылзааларны хөгиүдерииге улуг салыышкын болур деп, В. А. Шаталов демдеглээн...

Кады ужудуушкунга белеткел болгаш өөредилге-шенелделер эки чоруп турар деп, космоска совет-америк кады ужудуушкунга «Аполлон» корабльдиң командирии генерал Т. Стаффорд СЭТА-ның корреспондентизиигe чугаалаан. 1975 чылдың июньда бистиң ийи чуртувус кады коичуг болуп ужудуушкунну ныыыр деп ол чугаалаан. «Союз»—«Аполлоннуң» программазы ийи чурттуң аразында харылзааларны хөгиүдерииге коичуг чугула ушур-дузаныг. Кады ужудуушкунуиуң чугула базын болуру чигзиниг чок, ол болза Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар ындыг нарын программа талазы-биле кады ажылдап болурлар, оларның шиитпирлей албазы ындыг айтырыг чок дээрзин бүгү делегейге көргүзер.

ШАЛЫПКЫН ТЕМПИЛЕР-БИЛЕ

ВАРШАВА. Польшаның электростанцияларының иужу дайын совлундегги баштайгы чылдарда турганындан сос натап улгаткан. Электрознергетика хөгиүдезиниң темпилери улусчу Польшага социалистиг тургузуушкун чылдарының дургузунда улуг депшилгенниг тодаргай үлегер-чижээ боол турар. Ам чурттуң электростанциялары 20 миллион киловатт иужулуг. Келир беш чылда ол иужу-шыдалдың өзери 13 миллион киловатт болур, ынчаарга 1981—1985 чылдарда электростанцияларның иужузу база 18 миллион киловатт улгадыр.

Тудугчулар болгаш энергетиктер планнарга чазаалгаларын хүннүң-не киирип турар. Чижээ, энергетика объектилерин тудар даалгаларны олар октябрьда-ла иүүседипкен. 1974 чылга онаштыр телевизээи ажылдарның иимти хемчээлин бо чылдың баштайгы алды айының дургузунда 71 хуу иүүсеткен.

СУГ БАЙЛАКТАРЫ—КИЖИГЕ

БУДАПЕШТ. Венгрияда чурттуң суг курлавырын улус ажыл-агыйының сорулгаларынга дүүштүр ажыглаарының программазын чедимишкиниг боттандырып турар.

Венгрияның найысылалында чаа-чаа гидродериглерни шалыпкын тудуп турар. Чижээ, ам хоорайның ортузунда Гөллерт дагда ииер суг кадагалаар бассейнни тудуп турар. Аңаа 80 муң кубометр суг турар. Чепель ортулукка чаа-чаа гидродеригпер тудар деп турар. Олар найысылалга хүнде 600 муң кубометр сугну берип турар апаар.

Чурттуң хөгиүп турар үлетпурунге негеттиниер суг база хөй. Комплекстиг гидродериглерни тудуп тургаш, өөң улам улгадып турар хөреглелдерин хандырып турар. Чижээ, Ленинварштa тудуп турар химия комбинадын суг-биле «ТИПСА-2» деп гидродериг хандырар болгаш 300 муң гектар шөлдүг көдээ ажыл-агый черии суггат-биле хандырар арганы бээр. Иүүлүг ол деригниң баштайгы эзлчээи ажыглаага хүнээдип берген. Кылымаа суг хөөлбектериниң саны Венгрияның сөңгү неэзиидe база көөрдеп турар. Ында чурумалдыг чараш черлерде суг надагалаар ийи улуг девискээрии тудуп тургускан. Олар Мишкольцтуң болгаш Оздуиуң улуг үлетпур объектилерин суг-биле хандырарын зкижиивор.

(СЭТА).

Израиль чөңгээлер

ДАМАСК. (СЭТА). Израиль дайынзырактар араб чурттарбиле аткылажышкынны сокпадыр талазы-биле «буферлиг зона» дээр шугумнуң коогунга дүшкүүрлүг чөңгээлерин үламчылап турар. Ол шугумиу араб чурттар шерии-биле израиль шериглерии чарар дугайымза дугуржулгага дүүштүр тургускан турган. Сирияның эжелеттирген девискээри бодуур Голан бедиктеринде шериг өөредилгелерии израиль чоруудун турарын аңаа келген медээлерде айтып турар. Ол дайынзырак хемчеглерде 1973 чылдың октябрь дайынының үезиидe сирий-израиль фронтуга чаалажып турган чаяг шериг болгаш танк кезектери киржип турар. Бо хемчеглер «октябрь дайынының сооиза эң улуг» болуп турар деп, израиль командылалдың тускай дыңнадылыида айытнан. Оон кол сорулгазы—«даглыг районларда кижи эртери берге черлерии» ажып эртериие шеригиерии белеткээри болуур деп, израиль радио дыңнаткан.

Тель-Авивтиң чөңгээлер ол хемчеглери Израильдиң агрессчи белеткелга-дир, ындыг янзылыг улуг хемчээлдиг чөңгээлерии израиль Синайга база эрттирген деп, ук черииң тайылбырлакчылары бижип турар. Израильдиң премьер-министри И. Рабин АКШ-че аяк-чоруук кылып турда, ук чөңгээлер эгелээн деп, Сана агентилели дыңнаткан.

МЕТАЛЛУРГТАР ЧАРЫЖЫ

ДНЕПРОПЕТРОВСК ОБЛАСТЬ. Днепродзержинск биле Челябинск металлурггарының найыралдыы чаңчыл болуу берген. Челябинскиниң металлургия заводу биле Днеприиң Дзержинский аттыг металлургия заводу — бо ийи улуг бүдүрүлге черлериниң цехтер, ээлчеглер, бригадалар коллективтери чаржып турар. Социалистиг хүлээлгелерии күүседип турарын хынаар, ажылдаарының чаа-чаа аргалары-биле таныжар дээш, коллективтериниң төлээлекчилери үргүлчү ужуражыр.

Челябинскиниң болук металлурггары —Дзержинский аттыг заводтуң 6 дугаар мартен суугузуиуң кан эзилдирикчизи Г. В. Медяникtиң бригадазы-биле чаржып турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Н. Панфиловскийниң бригадазының кежигүннери чоокта чаа Украинага чораан. Хүлээлгелеринде плаидан ажыр 1000 тонна кан эзилдирер деп бижип алганының орнуига 1304 тонна металл эзилдирген челябинск металлурггары мурнап турар. Баштайгы чартык чыл дургузумда чарыш түңнели ындыг болган. Г. В. Медяникtиң бригадазы чылда 650 тонна кан эзилдирер планныг турган, ол үеиип дургузунда планнын ажыр 922 тонна канны бүдүргеи. Металлурггар үделге ёзулалының бүдүүзүиде найыралкаиын эзилдирген. Аиаа Челябинскиниң кан эзилдирикчизи И. Н. Панфиловскийниң бирги дузалакчызы Евгений Ковригин кирипкен.

ЧУРУКТА: украин металлурггарның аалчызын завод-биле таныштырып турары. Солагай талаган оң талаже: Дзержинский аттыг заводтуң 6 дугаар мартен суугузуиуң кан эзилдирикчизи Григорий Медяник, кан эзилдирикчизиниң бирги дузалакчызы челябинчи Евгений Ковригин болгаш Днепр заводуиуң 16 дугаар мартен суугузуиуң кан эзилдирикчизи Владимир Синько.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның Коммунистиг партиязының ТК-ның политиктаг комиссиязы Мозамбикте «бодуушкуннарга хамаарыштыр медеглел кылган. Мозамбикте ыйыыдың доозугаашкыга база Африканың бо күрүвелиинде хамаарышпас чорууи 1975 чылдың июнь 25-те чарлаар дээрзинге ПКП баймак чедирип тур дээн. ук медеглелде чугаалап турар. Португалияның чазаавың болгаш Мозамбиктиң хостаамның фронтузунуң (ФРЕЛИМО) организация ат салган дугуржулгазы деткии туварын медеглелде ыйытkан.

Чурттуң шитинде болгаш даиттында эң реакциялыг бөлүктериниң күүдүшкүүт болгаш детимчеи-биле фашистериниң болгаш колониалистериниң Лоренс-Маркиште үзүргеи чонгээлиг үимээнии Салазарның болгаш Каэтанунуң колониалдыг политиказын уламчылаары-биле сөөк-аъмыларлар чазакты тургулар дээн база Замбияның пайысылалынга ат салган дугуржулганың амыдыралга боттанмаларынга шаптыктаар дээш, апрель 25-те ЗХУ-ктиң өөредилгелиг чурумуиуң талалдыкчыларының орилдажыышкынынга-дыр деп Компартия медеглээн.

«Лоренс-Маркиште амгы болуушкун болза чүгле деколонизациязының боттандырарынга эвес, харын Повгуталияның болгаш демократтыг чонга ворудуушкунунга аймалзы тургузуп турар деп, медеглелде айытkан.

Ындыг таварылгада реакциянын чылча шаварынга улусчу массаларны мобилизастаары, демократтыг бүгү күштериниң чаңгыс эвик, улусчу болгаш демократтыг шиитчөзекчиииииң «чергесктиг күштер шиитчөзекчиии-биле» заиклелии быжыглаары чугула деп португал коммунистер санап турар.

С. Машелдиң парлалга конференциязы

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Мозамбиктиң хостаар фронтуиуң (ФРЕЛИМО) даргазы Самора Машел португал төлээлекчилер-биле Лусакага чугаалажышкыиларын кылганының соонда ээп келеш, Мозамбиктиң түр чазаанның составын бо неделяда чарлаар деп турарын парлалга конференциязынга медеглээн. Чазакка албан-дужаалдарның үштүң ийи кезиин, оон иштиидe — премьер-министрииң албан-дужаалын ФРЕЛИМО-ның төлээлекчилери алыр дээрзин ол дыңнаткан.

Самора Машел чугаалажышкыиларының түңнелиигe сеткил ханганы чугаалаан болгаш Мозамбиктиң хамаарышпас чорууи 1975 чылдың июнь 25-те чарлаар база ФРЕЛИМО-иуң болгаш Португалияның челсектиг күштериниң аразында аткылажышкыиларны сокпадыр дугайымда ам Мозамбиктиң девискээринде күштүг болуп эгелээн дугуржулгаларыы Лусакага чергииның ужур-дузазын ол демдеглээн.

Лусака дугуржулгаларын боттандырарынга болгаш чуртте эгелээн деколонизация чорудуушкуиуи күүседиринге шаптыктаары-биле ак кештиг экстремистериии ундурээни реакциялыг үймээнии ФРЕЛИМО-иуң даргазы шиигшызы-биле буруу шаиган. Мозамбиктиң кол хоорайы Лоренс-Маркиште үймээнии удавас базып каар дээрзинге бүзүрелии ол илергейлээн. Бо сорулганы күүседиры-биле ФРЕЛИМО-иуң удуртулгазы президент, премьер-министр болгаш Португалияның челсектиг күштериниң кол штавыныи начальииги-биле доктаамал харылзааны тудуп турар боп, Самора Машел дыңнаткан.

АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫ 10 ХАРЛААН

1964 чылдан эгелээш. Кызылга аныяк көрүкчүлерниң үзүсчү театры ажылдап эгелээн. Москваның культура институдунуң доозумчузу Сергей Байыр хөөрай школаларының өөренинчилериниң ынчан баштайгы бөлүүтү чыгташ, С. Михалковтуң «Билиргек нейгун» деп шкизин тургузыпкан.

Баштайгы шоу хөөрайның бөлгаш республиканың культура амыдыралынга чугула болуушкун бөлган. Ону хөөрайның, Каа-Хем, Чаңы, Кара-Хаак суурларның өөренинчилеринге көргүзүпкүзээн. Оң соонда школачыларның ыяшны дыштанылгазының хүммегеде республиканың радиозунга база дамчытпан.

1965 чылда АКТ-ге чаа режиссёр — база-ла Москваның культура институдунуң доозумчузу Зоя Саая ажылдап эгелээн. Театрның артистериниң саны өзүп, уран чүүлге сонуургалы уягатпан.

Аныяк режиссёрнүң баштайгы ажылы — С. Михалковтуң «Сомбреро» деп шкизи болган. Ол шоу аныяк коллективтиң оң соңгаырга хуу-сагының тодаратпан. Ону хөөрайның бүгү культура бөлүңнарынга, школаларынга көргүскен.

Театрның репертуарында аңгы үеник драматургтарының шкилери-биле чергелештир классиктиг чогаалдар база бар.

А. Афиногеновтуң «Машенька» деп сеткүл шкизи АКТ сценага тургускан. Анда Машенькамың ролюн ынчан башкы училищезиниң сургууулу К. Дерябина (ам № 7 нелисадтың киминздиичизи), а профессор Окаёмовтуң ролюн — АКТ-ниң баштайгы артистериниң бирээзи, уран чүүл училищезиниң сургууулу И. Бершанскиң (ам хөгжүүм-шоу театрының артизи) ойнаан.

Аныяк көрүкчүлер театрының чижээ, Е. Шварцтың «Хар кадык» деп теңнүн тургускана нөйлетивне улуг көрүшкү болган. Тоолдуң маадырлары, оларның ашы-чаңы ойнавчыларга-даа, көрүкчүлерге-даа дыка таарышкан.

Бодунуң туруп келген чылдарында АКТ чәзрби хире шоуун тургузуп, барын чәзрби муң көрүкчүлерге бараан бөлган. Аныяк артистер чүгле Кызыл хөөрайның эвес, харын Таңды районнуң, Чөрбиниң школачыларынга бетларының шкилерин база сонуургатқылаан.

Ынчангаш Кызылдың аныяк көрүкчүлер театры сөлүп бөлгаш ажыктыг ажылдарны ышкыл, көрүкчүлериниң сонуургалын чаалап алган. Оң дыка хөй артистери бетларының уран чүүлге сонуургалын бүгү казыкыында нөшкатпайн, ажылдаан чөрлериниге бет-тывыңгыр уран чүүл бөлгүлнериниге идепкейлиг киржир дээрзи чигзиниг чок. А чидыктары театр уран чүүлүнге шуут хандыкшаашаш, артистиң үстүй мергежилин баттарынга шилип алгылаан. Чижээ, С. Бөрзенко Красноярскиниң уран чүүл училищезиниң актёр салбырын доозкаш, ам Якутск хөөрайда ажылдап, а В. Шабалин Новосибирскиниң театр училищезинде өөренип турар.

Театрның артистери улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырынга, кажадаа ажылдаза, улут уран чүүлге өскерни хандыткан черни — Кызылдың аныяк көрүкчүлер театрын, оң режиссёрларын чаагай сеткил-биле сактыры чугаажок.

А. САЛЧАК.
Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң улут инспектору.

КАМЧАТКАНЫҢ ВУЛКАННАРЫ

Камчатканың от-биле тыныш турар даглары эртемденнер улуг солуургап турар. Вулканныг терлер руда-биле ажыок байлак дээрзин сөөлгү чылдардагы шинчилелдер көргүскен. Аңгы үеде Камчатканың вулканнарын гүскай эртемнилер доктаамал хайгаарап турар, оларның хөлүнде аңгы үениң болбазыгы техниказы болгаш улам чүүлү бар. Чурукта — «МИ-8» вертолёттуң ам-даа ходелип турар Карымский вулканга вулкан шинчилекчилериниң бөлүүн чедире бергени.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПАРЛАЛГА ЧАГЫДЫЛГАЗЫ — ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Кедээ суурларда харылзаа салбырларының ажылакчыларының, оларның идепкейлиг дузалакчыларының парлалганың хой-ниитин тарадыкчыларының шалыпчы, төлөвүй ажылы парлалга чагыдылгазының үезинде чугула вольду ойнаар. Бо тыныш Улуг-Хем районга 16 муң ажыг солуннаар, журналдар тараттынган. муң кижиге онаалтыр 630 экземплио четкен. Ынчаарга 1975 чылдың парлалга чагыдылгазын аңгы үезинге сорулга салдынган.

Парлалга чагыдылгазының чыл бүрүде-ле «УТКА 25 чылы» совхозта. «Х Улуг хурал» колхозта партия организацияларының (партком секретарьларын эштер Н. Кылын-оол, У. Тас-паанчык). Терлиг-Хаяның моңгун-суу бүдүрүлгезиниң үевүде харылзаа салбыры (эргевекчизи эш Т. Якимова) ажылчы чонунуң оргузунга эки организастап, масса-политиктиг ажылды эжиндип, коску агитациянның • хевирлерин ажыглап турар. Моон үзүрүнде чагыдылганың алды ай хуусаза бижиттингени эвээш, чыл хуусаалыы хой болуп турар, ынчангаш чылдың ийиги чартында катап тургустунар солуннаар. журналдар бижидерин барык-ла чоруттайн, харын немей бижидилгелерни организастап келгеннер.

Парлалга чагыдылгазының организастыг бедик деннелиг артыпрери-биле партия организацияларының талазындан парлалганың хой-ниитин тарадыкчыларга боттуг дузаны база чедирген. Партия райкому районнуң парлалга тарадыкчыларының, харылзаа салбырларының ажылдакчыларының хуралын августуң баштайгы чартынга эртиргеп. Райкомнуң пропаганда болгаш агитация киллизинин эргелекчизи эш Б. Маады чагыдылганың эртем чылгы түннелерин база сорулгалар дугайынга илеткелиг аңаа кылган. Ындыг хуралдарны колхоз, совхозтарга парткомнар эртиптиргеп. Районда аңгы үеде парлалганың хой-ниитин тарадыкчылары чүс ажыг кижи бо чугула кампанияда хаара тутунган. Оларның аразында почтачылар база бар. Арыг-Узуунуң почтачызы Марта Уйнук, Баян-Колда почтачы Донгак Серенги, хой-ниитин тарадыкчы Б. Багыт-оол, районнуң кижи эмнелгезинде С. Минакова, Шагаан-Арыгның № 1, 2 школаларында Е. Ленкова, Т. Тартан-оол, автоажыл-агыйы бүдүрүлгезинде Л. Носкова болгаш өскелерде чонуң бедик хүндүткелиг чалчап алган. чагыдылгага чыл бүрүде идепкейлиг киржип келгеннер.

Бо чылдың чагыдылгазын «Улуг-Хем», «Найырал», Жданов аттыг. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарның партбюнары кошкак чоруткан. Аппа хамааржыр Кок-Чыраа, Арыг-Бажы, Хайыракан, Чаа-Хөл, Ак-Тал, Булун-Терек салбырларында харылзаа салбырлары 1974 чылдың парлалга тараалыгазын багай чоруткан болгаш бирги чартык чылда хуусаазы төнген солуннар. журналларның хөйү катап тургустунмайн барган. Оңу болдурбас дээш 1975 чылдың чагыдылгаларының аңгы үезинге төлөргай ажыллаарны чорудар апаар.

Парлалга чагыдылгазында база бир четпес чүүл болза, ыракны малчыннарның чагыткан солуннарының, журналдарының озалдап, харын үгда дүрүлүг чедип турары. Маңгаа Эйлиг-Хемнеп. Хөлчүктүн малчыннарын хамаарыштырып болур. Ылаңгыя Эйлиг-Хемниң почтачызы паром чогундан, хемниң улгадыр черлеер үезинге район төвүнден почтаны ап шыдавайн баар чүүлдер бар. Моңу аңмыыралчы байдал-биле шиитпирлеп болур арга бар турда-ла, олче районнуң харылзаа салбыры, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң директизы чогуур кичээнгей салбайн келген.

Д. АРАКЧАА.

Каа-Хем районнуң Дерзит хемде чаа новуруг ажыглалга киргенге, чурукта — ол новуруг.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

Ындыгларны кыңчыктырбас

Милиция, суд черлеринге хамаатылар янзы-бүрү айтырыглыг бо-ла келир. Оларның чамдыктары чугула амыдыралчы айтырыгларны шиитпирлээри-биле оларга келир. Азы хообилу-дүүмнерге тамазыгыштыр арга-сүмелерны айтырып алырлар.

Маңаа үшкү дугаарында келирлер база бар. Ындыглар судче боттары чедип келбес. Колдуунда-ла албадал-биле кирерлер.

Мында бо удаада албаласшкын-биле келгеннериң саны тос четкен. Олар пазы-хар талазы-биле шупту аңгы-аңгы болду. Улгады бергеннер-даа, ажылчыннар-даа, харын өөренинчилер безин бар. Шупту Кызыл чурттулар. Бирээзи кайда-даа ажыл чок.

Кызылдың парыгында юган театрга демги улустуң судтап эгелээн. Улус судьязы эш Кураеа оларны чонга таныштырды. Мында Николаев дээрзи Красноярскиден Кызылга сургакчылап келген. Араганы медерелир ол ижиң алгаш, ужуражкан кижилерниң бак сөглеп, харын-даа эттээрни ораладашкан. Ынчаар хулиганнарынга чедир чүге медерелир «куттуунуп» алганын ол чугаалап шыдаваан. Дараазында Вячеслав Тажы-Норбу. Кайда-даа ажылдавайн турар. Бо маңгысталчак амыдыралдыг кижи ам 26 харлыг. Бичезулиган херээ дээш шиитпирлээри чораан. Эш Норбу үргүлүү арагалап, ёжаларынга амырдыгы бербейн келген. Сөөлгү үеде бодунуң төрээн незин бак сөглеп, эттээр апарган. Бо бүгү үүгеделгери-биле ол катап суд мурнунда турары бо.

Бичезулиганнаашкын кылыр-чорук хенертен тывылбас. Школага чурум үрең, багай өөренип, сула салдынарындан эгелээр. Шак мындыг школа назылыглар кино азы телевизор көрбес. Көзер дээн чергелиг онаар ойнап эгелээр. Арага ижерин ораладжыксаар. Эзирип алгаш, кудумчуже үүлүп, хоорай кезиир, танцылаар черже бээр. Чурум үрээшкинерни ындыг байдалдыг эгелээн бир үеник оолдарып тургузуп келдилер. Шуптузу чангыс чыдаа горуттүүнеп. 16 харлыг оолдар. Вячеслав Март биле Александр Спиридонов Кызылдың № 7 школазының өөренинчилери. Александр Белокрылов бир дугаар автобүдүрүлгезиниң слесары турган. Ол Балгазының профтехучилищезинге өөренир дээш кирип алган. Коммунал-ажыл-агый министерствозунуң автобүдүрүлгезиниң моторизи Николай Хомырев, алгы заводунуң ажылчыны Аркадий Ондар каңы арагалааш, Мугур остановказынга боттары аразында содаалажып, чогушкан турда, милиция ажылдакчылары тудуп алган. Оларның холдарында бар курлар, ужунда демир бадаашкын кыңчылар, оске-даа чепсектер бар болган. Бо адаанывыс хулиганнар үүлгеткен херектериниң айны-биле, аңгы-аңгы шиитке лдерни, торгаалдарны алганнар. 15 холуүн торгаалын берген хулиганнарга эвээш шиитке л онаргашын судка келген чон демдегдеп, бо чергелиг дүржок кижилерни, арагаларыны шыңгыызы-биле шиидерни негеп турган. 26 кварталдың чурттакчызы Клавдия Печаткина болза ажылчын эш Ахотов ажылдааш кел чыдырда, хулиганнар ону 30 көпеек бербээн дээш, медерелип тендир эттеп каанын чугаалаан. Ол ам эмчиде чыдып турар. Печаткина хулиганнарга, арагачыларга удур демиселдп күш-келдирериниче кыялчыларны кыйгырып турду. Оон сакаам шын. Кем-херектер үүгедикчилеринге орук ажытпас, оларны кыңчыктырбас ужурлуг бис.

М. МАКАРОВА.

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Аныяк салгалды эртем-билиңге өөредир, коммунистиг ёзуга кижизидер керекке Моңгун-Тайга районнуң башкылар коллективтери үлүгүүзүп кирип келген. Районда ийи школа ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылында школа назылыг урутларны школаже хаара тударышың планы күүсеттинген. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылда чедишкиннер база бар. М. Ховалыг, В. Некрасова, К. Комбу, В. Услун-оол, Н. Фаращук ышкаш мурнакчы башкыларның ажылы өскелерге үлегерчижек болган. 4—5 демдектиглерниң саны өзүп турар.

Кичээлдерни бедик деннелиге эрттирери чугула айтырыглариның бирээзи. Башкы кижи эртемни эки билир, педагогика айтырыгларын ханы сайгарып шыдаар болур, ол ышкаш билигни өөреникчи бүрүзүнге чедирериниң методиказын эки билириниен, төлөргайлаарга, кичээл бүрүзү бүгү талап-биле сорулгазын долу чедип алганындан үүлгедикчиң биилии хамааржыр болгай. Д. Сюрюн, А. Кара-Сал, О. Демчик, М. Хомушку, О. Салчак даяш, оске-даа дүржүлгалыг башкыларның кичээлдери бүгү талазы-биле бедик деннелдит эртип турар.

Школаларның материалдыг базазы эжиндп турар. Школаларның капитал болгаш агаар септелгезин чыл бүрү-ле эки чорудун келген.

Класстан дашкаар кижизидилге ажылынга ада-иелерниң база хой-ниитиниң киржиллгезин көскү. Школага темалыг иежээлер, лекция, беседа бедик деннелге эртип келген, туристик походтарны, экскурсияларны өөреникчилериниң хар-намыынның айны-биле чорудуп турар. Мугур-Аксы ортумак школазында ада-иелерге университет эрткен өөредилге чылында ажыттынган. Оон кичээлдериге 60 ажыг ада-ие доктаамал киржип, кижизидилге темазынга янзы-бүрү лекцияларны дыңнаан. Университет чаа өөредилге чылында ажылын улэмчилер.

Районда башкы кадрлар чон оргузунга хой-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турарын айтып болур. 12 башкы юлштшколаларда пропагандистер ажылдаан, 50 башкы доктаамал агитатор болган. Башкылар ажыл-агыйларда шефтээшкиннерге, ногаанчылыгага, чонга опыт-концерт көргүзүлгезинге идепкейлиг киржип турарын айтып болур.

Өөреникчилерниң биилиинии лецнели ам-даа чавыс боор артпишаан. Бүгү-ниити өөредилгезиниң Хоойлузуун боттандырып турарында улуг четвестер бар. 1965 чылда бирге класска киргеп 83 өөреникчиден 1973 чылда чүгле 66 кижи сеспи классты доозкан. 1971 чылда 8-ки класска өөренип турган 73 өөреникчиниң 56-зы онгу классты доозкан. Моон алгаш көөрге, өөредилгезин ара каар таварылгалар хой.

Өөредилгениң чедишкиниңг болуру башкының чогаадыкчы ажылындан улуу-биле хамааржыр. Кичээлдерге көргүзүг материалдарын, техниктиг херекселдерни кялбаа-биле ажыглаары чончут чугула.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ ЭГЕЛЭЭН

МОСКВА. (СЭТА). «Известия» солуннуң шаңналы дээш эзлеглиг ойнаашкынга делегей чемпионнары—ССРЭ-ниң шинидек хоккеистери Лужникиге Финляндияның командазын 8:1 сантаа удуп, тиилелге-биле эгелээн.

ТВ ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы. 13.35—Оңнуг телекөргүзүг. «Орленок» телестудиянның аныяк корреспондентилериниң Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы О. Г. Макаров-биле ужуражылгазы. 14.35—Медээлер. 14.45—Оңнуг телекөргүзүг. «Молдавияның ырлары болгаш танцылары». 15.05—Оңнуг телекөргүзүг. Телекөрүкчүлериниң айтырыглариға ССРЭ-ниң ЭЛ-ның корреспондент-кежигүнү В. Г. Афанасьев харылзап тур. 15.35—«Томуйлаашкын». Хой сергилдыг уран-чечен телефильм. 3-ку серизы. 16.45—«Силерниң саналыңар». Концерт. 17.15—Чогаалчы С. Антоновтуң чогаадылга ажылы. 18.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40—Оңнуг телекөргүзүг. ССРЭ-ге Болгар Улус Республиканың культура хүнүрлиг хаглыларынга. Концерт. 20.15—Оңнуг телекөргүзүг. Хензиглериң театры. «Оюн-баштак-биле». 21.00—Оңнуг телекөргүзүг. «Уран гимнастиканың мастерлери».

КЫЗЫЛДАН

21.50—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

22.00—Оңнуг телекөргүзүг. Улусчу музыканың конценти. 22.40—«Бр кайгамчык чүүлдү утпаан силер бе?» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүг. 23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

ДРУЖИННИК — АЛБАНЫНДА

Соболев кудумчуга чайчок аргыскан чок аразынга кестү хонуп келген.

— Экии, Никола! Танывайлыр силер бе?

Соболев холун сунгаш, хулумзүрээн оскче көрүп тура, дораан таныв каан: «Валет» ышкажыл! Па, шынап-ла олдур ийин мон!

— Танывас боор бе? Канаш чүттап рор сен, чугаалам, Эдик?

Чолаачылап ажылдай бердим, ог-бүлем хамык байдалы шупту экии. Эрткен баргаш үем —кажан-даа этпип келбес деп. аныяк оол дыңнаткан.

Бир чылын ходзейчиг чай эрткени Николайның сагыжынга катап дорт хонуп келген.

Ленинградтың гостиницалаарының бирээзинде чаңыга хүнүүн-ле бир оол күүл гурар апарган. Дружинниктер ону оваара тыртып каан. Хоорайның шалыпкын ажылдаар комсомолчу отрядының командири Николай Соболев оон-биле танышжар дээ бергеп.

Баштай чугаа-даа шуудаваан. «Валет» улуурлак болгаш шорулгактыг чугаалаар болган. Ынчанмыже оон соңгаар бодумуң дугайын чугаалап берген. Чолаачылар сургуулунга өөренип тургаш, азырып чыткан соонда кичээлдээр дээш чедип келирге, ону үндүрүнкен болган. Үндүрүкенниң чептүг эвезиниң хомудан-чы-даа хелчок. Берге байдалга таварыжы берген. Кадайы уруг-биле кады бир өрээл аңыдап алгаш чурттап турган. Оон хөлезинии төлөвүй акшазы, фоокку үеде акша ажылдап апсы дег аргазы-даа чок. Ынчангаш гостиницадан олча хайынар дээш үнүпкен. Эдуард чугаазын доозкаш дилээн:

— Кадаймыга-ла чугаалавазын аазаан. Ол уруг-биле танышып чугаалажырга, Эдуардтың мегелеэзин-ле шын болган. Бергедеп келген үезинде ондактыг оруксе тайып киргеш, ол оол баштайгы базынарын-на кылып турар деп чүвени Николай билген.

Оон соонда чүүл-бүрү албан херлерин-биле телефоннажып чугаалашкан, кижилер-биле ужуражышкылаан, олар-биле маргыжып-даа турган. Эдуардты чолаачылар курузуига катап кирип, мораль талазы-биле деткип, хонуун чоон оруунга кирип алкан...

Дружинниктер-биле чүүл-бүрү лажы-чанныг, салым-чолдуг кижилер аралажып, «харылзаа тудуп» келген. Николай олар-биле шыжыттып, шыңгыы чугаалажып көрбээн, чымчак, хээргээчел сеткилдиг, ынчангаш черже тоомча чок чорбаан. Доц баарлыгларлан ческинер, төлепчок болгаш кара сагыштыг аажы-чаңга эптеш чок сеткилдиниң айны-биле дружинага кирип алган. Чап-чаа ажылдап чорда-ла, анчыг бир таварылга болган.

Бир катап метрога олуруп алгаш чораан. Пассажирлер сыңзырлашкан вагонга азырык эр кижи могаттынып дүржоктанып чораан. Чамдык кижилер өскээр көрүп, оон өскелер солуп номчаш «садыкпастай бергезинг» олургулаан. Арагачы изегеттиң дүржоктанып чоруурун ол кижилериң ыыттаваш чок чүүлдүгүнүн ооранзыны Николайга ыяныыт япарган.

— Че, вагондан үнүп бергер—деп. «опчок-баштак» кижиге Николай тап-биле чугаалаан.

— Чүү болду?—деп, азырык кижи корга хоюа бергеп.

— Соонда чугаалап бергей мен аан.

Оолдун каракгарын көөрге, чайгылыш чок болгаш шиитпирлии черле алдеп болган, ынчангаш чүрүм үреп чораан кижи ону дыңнангыр эдергеш үнүпкеп. Николай метрониң албан-хаакчыларын-даа кый аңаазын, сургалда бээр чугаасоот-даа кылбаан. Эр кижиниң ынчан кайы хире дүрзүжок апарган чораанын оожум чемелей аарак чугаалаан.

Николай институттуң аруминазынга, шаалыпкы отрядка-да ажылдап чораанда, бодунуң дижилерни кезеичете онаавас, харын кижизидер сагыштыны кезээде барымдаалаар турган.

— Кижиниң эки талаварын эскерип билирп чугула. Оон ол шынарын илередип алгаш, оон четпестерин ол шынарның дузазы-биле тиилеп үнерни ораладжыр херек.

Ажылазырының ыңдыг принциптеринге оске эштерин база чаңчыктырарын ол күүсеэр.

Бир катап дежурнийлап турда отряд штабының кежигүнү студент Олег Кузин бодунуң сагышсырап чоруур, бодаларын Николайга чугаалап берген:

Бистиң бажыңывыста үе-чергелерп-биле содаалажып, бажың даштынга дүржоктанып-даа бээр, кончут оңчок Саша деп оол чурттап турар ийин. Ыяпазында . черле угаанныг оол. Бир болза, ол бистиң талавысче кирер, чок болза чоорту шыпап-ла чактыылдаап чоруп бээр—ыңдыг айтырыг тургустунуп турар апарган.

Сүмележип чугаалашкаш, ол оолду штабка келдиртир дишкен. Баган демдектериниң догере ээлп алыпа, сени дружинага кирип алыр деп самбылаар дугайын школага чугаалажыр эзеспе —дээн. Ам Саша элээн уруглар оргузунга ажыл чорудуп турар «Дзержинец» отрядының эң эки дружинниктериниң бирээзи.

Дружинниктиң «ажыл хүнүнде» эгелээр болгаш доостур үе барымдаалаар чижек-хемчээл чок Дружинник кезээде хүлээлгезин күүседип чоруур.

— Сээң-биле кады кижи кай-даа бээр дээрге, черле бир «тоогуге» холбашкан турар кижи ишкажыл сеп—деп, Николайны кадайы Галина чемелээн турар.

— Арай маназар апаар-дыр сен, ол-ла «тоогу» дээр чүвелериң соксай бээрге, чайланы Сээр кижи-дир мен ийин—деп, Николай хүлүмзүреп зарак харылаар.

Харылзаа электротехниказының М. А. Бонч-Бруевич аттыг институдунуң комсомол комитединиң кежигүнү, Ленинградтың мун-мун дружинниктериниң бирээзи—Николай Соболев эки-тура-биле шинчалдыр чаагай үүле будурүп турар.

С. ГАВРИЛОВ,
(СЭТА-ның корр.).
ЛЕНИНГРАД.

БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫНГА

Кызылдың күрүшенің башкы институду физика-математика болгаш филология факультеттериниге кирериниң белеткел салбырынга дыңнакчыларны хүлээп алырын чарлаар тур. Аңаа кирерлер дараазыда документилерни киирер: билдирилишкин (институттуң формазы-биле), ажылдан турар черинден чоруткан бижии (форма бүтүүр), аттестат (боду-биле), эвчи ыңызылгазы (№ 286 форма), 6 фото-чурук (бөрт чокка), күш-ажыл депгери (ыңызылга), чурттап турар черинден ыңызылга болгаш өг-бүлезиниң составының дугайында ыңызылга. Бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг, үндезин национал кижилерни хүлээп алыр.

Билдирилишкинни 1974 чылдың сентябрь 10-дан ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр. Дыңнакчылар-биле беседалашкыны болгаш оларны хүлээп алырын 1974 чылдың ноябрының 22-де чорудар. Кичээлдиг эгелээрп — 1974 чылдың декабрының 1-де. Хүлээп алган кижилерни ишти чуртталга бажың-биле хандырар.

РЕКТОРАТ.

КИНОТЕАТРААРДА

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жребий» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя, Маша болгаш далайның чадаг шеринии дугайында» 9.40, 15.30, «Шилчиге назын» 11.25, 17.05, «Мегелеэ, эргиимм» 13.10, 18.50, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ний» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөңгу флоттуң оглу» 15.00, «Чаагай ажыл-херектер» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАПГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хүн бүрүнүң оюну» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Киночыымды 16.30, «Имиртинде оруг» 18.00, 20.00 шактарда.

АЖЫЛГА ЧАЛАП ТУР

Аныяктарны тудуг организацияларынга ажылга хаара тудар сорулга-биле Кызыл хөөрайның школаларының 3, 10 класс доозканнарын ажылга ниирер дугайында беседалар ыяры-биле келирин «Тыва-тудуг» трест чаяап тур. Ажылга ниирерин күзээннер кадрлар киидизинге сентябрьның 13-тен 20-ге чедир 4 шактан эгелеп келиңер. Адрес: Красноармейская кудумчу, 76.

«ТЫВА-ТУДУГ» ТРЕСТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторлуг 24-63, редакторлуг оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, корреспонденттиг секретарьның 23-35, партийн ажыдыыл киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көзөө ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетчүг киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузут киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун кезибейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056 ЧАГЫГ № 223

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01071.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 215 (9592) Пятница, сентябрь 13, 1974 чыл

1925 чылдан үнезилеттинген

Өртээ 2 кеп

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, Облпрофчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

Ажаалданың мурнакчыларынга—Кызыл туктар

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дүжүт ажаалдазының социалистиг чарыжының түңнелдерин үнүргеп. Сентябрь 9-та республикада тараа культураларын тарылга шөлүнүң 25,5 хуузундан арткан, ооң 62 хуузун бастырган дээрзин доктаалда айыткан. Каа-Хем районнуң колхоз, совхозтары дүжүт ажаалдазын бедик темпилиг чорудуп турар. Тараан шөлүдүң 41,5 хуузундан тарааны кестиргеп, ооң 61,6 хуузун бастырган.

Ооң-биле кады республикада дүжүт ажаалдазының темпизи кончуг куду болуп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн. Масеалыг ажаал алышкынының эрткен ийи неделязында хүнде-ле 3 мун гектардан ашпас черинң тараазын кескен, а бир комбаймга чүгле 3 гектар хире черинң тараазы оналашкан. Силос салырының темпизи база оожум. Тарылга шөлүнүң 63,4 хуузунуп кукурузазын ажаалган. 14,8 мун гектарның күзээ чер аңдарылгазын чоруткан, азы планның 11,3 хуузу.

Дүжүт ажаалдазының социалистиг чарыжының сентябрьның бирги он хонуунда Каа-Хем районну, ажыл-агыйларзан ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозту СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому тиилекчи деп санаан.

Каа-Хем районга болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка шилчинир Кызыл туктарны болгаш авыа шаңналдарын тыпсыр.

СЭКП райкомнары, хоорайкүүскомнар, партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары, ажыл-агыйларның удуртукулары болгаш туска эртемнигтерни дүжүт ажаалдазының темпизин дүргедилер, комбайнарның хүнде нормазын бедидер, үрезин ырлаашкынын чогумчалыг чорудар, сезонну сараатталар, пресстээр болгаш фермаларже чедирер ажыыды болгаш дүжүт ажаалдазын болгаш күскү чер аңдарылгазын чогуур үезинде доктар үзүн социалистиг чарышты улам дээштиг болдурар хүлээгелиг.

НАЙЫРАЛ ХООРАЙЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Ак-Довурак хоорайның ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга, албан-хаакчыларынга, бүгү ажылчы чоннарынга

Эртим эштер! Ак-Довурак хоорайның болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың он чыл ооңга холбаштыр СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш Министрлер Чөвүлели силерге чүрекчил хамыдыдан изиг байыр чедирип тур.

Ак-Довурак улуг эвес суур турганындан партия организацияларының организаторлуг болгаш политиктиг улуг ажылының, ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, бүгү күш-ажылчы коллективтериниң эрес-шудургу, чогаадыкчы ажыл-ижиниң түңнелинде кыска үениң дургузунда амгы үениң чаагайжыды түттунган хоорайы кылдыр өзүп сайзыраан. Үлегерүүнүң, капитал гудуг, коммунал болгаш аймаарал хандырылга бүдүрүлгелериниң, садыгның четкизин, культура, бадык камгалал болгаш чырыдыышаан албан черлерин ында шапкын хөгжүп турар.

ССР Эвилелиниң составынга Тываның кирген хүнүнден бээр 30 чыл ооңга үтүштүр социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер дугайында сагыш човаашкынын хүн бүрү илергейлевишаан, күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээгелерин күүседир талазы-биле хоорайның ажылчы чоннары дыка улуг чедишкиннерни чедип ап, Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринiң хөрээнге бичe эвес салымчымын киргеп.

Республиканың аар индустриязының баштайгызы —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың хөй националдыг коллективи мактаалга төлептиг хөй чүүлдерни кылып турар. Эрткен он чыл дургузунда комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары бүдүрүлгезин сайзыраңгайжыдар, ону техника-биле чаагты дериир, эң-не бүдүрүкчүлүг дериглерни шиңгээдип алыр талазы-биле хөй ажыдарны кылган. Ол чорук даг-дүгүнүң бүдүрүкчүлерни комбинаттың баштайгы эзлчээнiң төлевилел күчүзүн 2,5 катап ажырар, бо беш чылда 11,5 мун тонна сорттуг даг-дүгүн ыланган ажыр бүдүрер арганы бергеп. Комбинат республиканың болгаш ССРЭ-ниң Түдүг материалдарының министерствозунуң бүдүрүлгелериниң аразынга калбарган социалистиг чарыштың ыяш үзээ тиилекчизи болуп келген.

Ак-Довурак хоорайның хөгжүлдезинге түдүгжүлер эң улуг рольдуг болган. Даг-дүгүнүң комбинадының баштайгы эзлчээ, Ак-Довурак—Абазаның автооруу, Абаза-биле Ак-Довурак аразында бедик вольтулуг электри дамчыдылга шугумуның түдүү, хоорайга 36 мун дорбелчин метр чурттарга шөлүү, школа назыны четпээн уругларының 520 орунлуг албан черлери, эмнелге комплексин, профтехучилищe, Культура ордузу болгаш ооң-даа өскe объектилер оларның холдары-биле туттунган.

Тоску беш чылдың арткан үезинде хоорайның ажылчы чонварының мурнунда улам улуг сорулгалар туруп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлчээнiң түдүүн доозар, эът комбинадының түдүүнга бедик темпилиг хандырар, хөй хемчээлдиг чурттарга шөлүн, социал-культураның, аймаарал хандырылгазының объектилерин түдүп тургузар, даг-дүгүн бүдүреринiң хемчээлин чылда 65 мун тонна чедирер, Ак-Довуракты бедик культураның хоорайы кылдыр төгжүдер сорулга силерниң мурнуңарда туруп турар.

СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин аймаарал боттандырар дээш Ак-Довурак хоорайның ажылчы чоннары боттарының бүгү күжүн болгаш энергиязын бериp, тоску беш чылдың онаалдаларын хүүсаа бетинде күүседир дээш республиканың улам ылайы экономиктиг база культурлуг хөгжүдези дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга моон соңгаар-даа турлуур дээрзинге СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели бижиг бүзүреливис тур.

Чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннерлиг болдурупарны күүседивис, эргим эштер!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Ак-Довуракты арыглаа фабриказының хөй националдыг оолдар, кыстары Тываның байлаа—даг-дүгүн ында арыглап, улуг Төрээн чурттуң бүдүрүлгелеринче аъткарып турар.

ЧУРУКТА: фабрикаңың дүштеги эзлчеп солчуушкуунуң үези.

Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи деп хүндүлүг атты А. М. Ильюшенковага тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Улустуң хадык камгалалынга ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи деп хүндүлүг атты Барыын-Хемчик район эмнелгезиниң хол эмчизиниң эмнээшкин талазы-биле оралакчызы Альбина Матвеевна Ильюшенковага тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң № 2 тудуг участогун шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Чедип алган бүдүрүлгечи чедишкиннери дээш бага Ак-Довурак хоорайның он чыл болганынга холбаштыр «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң № 2 тудуг участогун Тыва АССР-ниң Дээди Соведикин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ!

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты М. О. Кирноска, С. Х. Лүндүпке тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тудуг херээже ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп атты тыпсыры болза:

Михаил Осипович Кирноска—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың төлевилел килдизиниң начальнигиниң оралакчызы.

Сыдаа Хомушкуевич Лүндүпке—«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң дашчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы деп хүндүлүг атты П. П. Селюкка тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Даг-тывыш ажыдарын хөгүүрүнге ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы деп хүндүлүг атты «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниктиде эскаватор-машинизи Петр Павлович Селюкка тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказын шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Чедип алган бүдүрүлгечи чедишкиннери дээш база «Тыва даг-дүгү» комбинатты ажыг-далга киргенинден бээр 10 чыл болганы-биле холбаштыр «Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чаартыкчызы болгаш чогаадыкчызы деп хүндүлүг атты А. С. Курляновка тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Чогаадыкчы ажыл-чорудулга талазы-биле ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг чаартыкчызы болгаш чогаадыкчызы деп хүндүлүг атты «Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказының руда болбаазырадыр цехиниң инженер-технологу Александр Семенович Курляновка тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты Н. И. Анжигановага тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезинге ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты Ак-Довурак сес чыл школазының башкызы Нина Ивановна Анжигановага тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Ак-Довурак хоорайның улус ажыл-агый болгаш культуразының бөлүк ажылдакчыларын шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Социалистиг чарышка чедип алган будүрүлгечи бедик көргүзүгнери дээш, хой-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржилгези дээш база Ак-Довурак хоорайның 10 чыл болган оюн таварыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле ШАҢНААРЫ БОЛЗА:

Алексей Николаевич Бельтиков—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниктиде эскаватор-машинизи.

Эмилия Михайловна Васина—Ак-Довурак ортумак школазының башкызы.

Деспи Куужугстович Дуктеоол—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказында чууруп-түрметтээр комплекстин улуг технологу.

Полина Васильевна Дмитриченко—«Тыва даг-дүгү тудугнуң» № 2 тудуг участогунуң начальнигы.

Евгений Андреевич Злобин—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергосегинде партия организациязының секретары.

Любовь Петровна Ивановская—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказында башкарылга машинизи.

Валерий Сергакович Кончук—Ак-Довурак АТБ-ниң эдлекчизи.

Хирлиг-оол Баазевич Сат—«Тыва даг-дүгү» эргелелиниң бызаанчы-бетонщиги.

Вера Ивановна Селиванова—ажылчы чоннар депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң хүүскомунуң секретары.

Лидия Карповна Семокосова—Ак-Довурак хоорайда чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының чиик хеп даараар даараныкчызы.

Хензиг Сагдыевна Сотпа—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың болбаазырадылга фабриказында дериlге машинизи.

Валентина Константиновна Труфанова—№ 14 механизация эргелелиниң бульдозеризи.

Валентина Васильевна Хант—«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниде профсоюзтар тудуг комитединиң даргазының орлакчызы.

Адыг-оол Сарыгларовин Чимба—№ 11 автобазаның колбачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай. 1974 чылдың сентябрь 10.

УЛУГ ӨЗҮЛДЕНИҢ ЧЫЛДАРЫ

Бөгүн Ак-Довурак хоорайның чурттакчылары болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүгү ажыл-ишчилери боттарының хоорайының болгаш комбинадының тургустунганынган бээр он чыл болган оюн политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрүүшкүн-биле демдеглеп турар. Оларның эртикен оруун, ол үениң дургузунда кылып бүдүргеп ажыл-херээн өзүлдениң базынналары деп үнелевес арга чок. Ол дугаайын көргүзүглүг сан-чурагайлар бадыткап турар.

Он чыл дургузунда хоорайда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 4 млн. рубль турганындан 14 млн. рубль чедип, 3,2 катап өскен. Кажы чыл мурнунда Ак-Довурак хоорай бичии суур турганындан аң 12 мун чурттакчылыг, чаагайжыды түттунган хоорай кылдыр өзе бергеп. Бо чылдарның дургузунда чалыы назының хоорайының чурттакчылары чаагайжыттынган, илиг, соок сугуг, газтыг квартираларлап тургустунган 36 мун дорбелчин метр чурттарга шөлүн алган.

Ол эныяк хоорайның хөгжүлдези Эдегейже болгаш Кара-Дашта эң-не үнелиг деэш минералдарның биргези даг-дүгүнүң өзүртиммес курлавырларының тывылганы-биле сырый холбашкан. Руданда даг-дүгүнүң тергиин сорттарының талазы-биле делегейде билдингир болуп турар ыяш минералдыг черлериниң дээрелериниң биргээзиниге кирип турар. Бүгү Совет Эвилелиниде даг-дүгүнүң удавинналчак сорттарын будүрер талазы-биле Ак-Довуракты будүрүлгезиниң бот-денизин 15 хуузу эзлеп турарын айтырга четпир.

Ооң ужурунда республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы «Тыва даг-дүгү» комбинатка ак-довуракчылардың чоргаараалы улуг. Эрткен он чыл дургузунда даг-дүгү будүрер бо комбинаттың коллективи тургустунуп, бижыгын, хой националдыг найыралдыг коллектив болуп өскен. Комбинатта эзлеп эвес инженерлер, техниктер, ортумак билиглиг ажылчыннар бар. Ол шыкаш мында кадрлар белеткээриниң база оларның билиин бедидериниң четкизин калбарткан. Чыл бүрүде мында 200 хире кижи чаа мергежилди чедип ап, холушкак мергежилдерге өөренип турар.

Будүрүлге чорудулгаларын механизастаар, автоматчылар, чаа техниканы шиңгээдип алыр болгаш технологияны болбаазырангайжыдарыпың ачызында будүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидерик дээш комбинатның коллективи бодунуң тургустунганының баштайгы чылындаа желеэш күткүлүг ажылдап келген. Эрткен он чыл дургузунда ол сорулгага үш миллион ажыт рубльди чарыгдаан, улут хемчээлдиг 200 ажыг технологтуг дериглерни шиңгээдип, технологтуг 18 дериглерни болгаш тургузуулгаларны чаарты кылган. Руданы механизастаттынган арга-биле казып тып тургаш, даг-дүгүнүң чаа маркаларын шиңгээдип алган. Ол бүгү чогаадыкчы чоруктуң ачызында комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчылары, ажылчыннары 1965 чылда 11,6 мун тонна даг-дүгүн будүрген болза, 1974 чылда ону 59 мун тонна чедирип, азы 5 катап өстүрер арганы болган. Арыглаар фабрика амгы үеде болуунуң төлевилел күчүзүн үш катап ажырган.

Ак-Довурак хоорайны тудуп тургузарынга тудугжуларның улуг үлүг кирген. Ол чаагай мергежилдиг кижилериниң могаг-шылаг билбес күш-ажылының ачызында хоорай тутунуп, комбинат ажылдап эгелээн болгаш чурттуң земир-оруунуң улуг шугумнары-биле республиканың бир талазындан тудуштуруп турар 240 ажыг километр дурттут чаа автоорукту тудкан, чүгле ол хоорайның эвес, а харын-даа бүгү республиканың ажымдоолынга чугула болуушкуннарның бирээзи болуп бедик вольтулуг электри шугумунуң гудуу баштай Назарово ГРЭС-тен Ак-Довуракка чедир тудуланган, ооң соолунде Кызыл хоорайже шөйлүп чорутканын айтып каады.

Амгы үеде ак-довуракчылар 205 мун тонна көчүлүг, 70

(Уланчызы 2-ги арында).

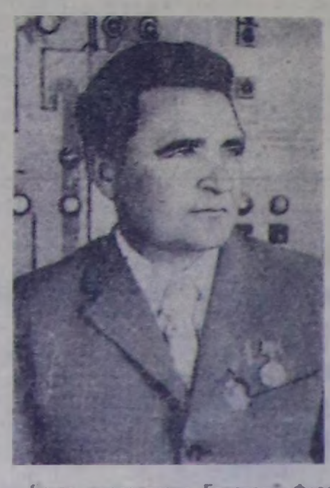
ФАБРИКАНЫҢ ХООЧУННАРЫ

Даг-дүгү арыглаар фабрикалың улуг регулировщиги, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи Иргит Борашовия КЫЗЫЛ-ООЛ ыраакы Моңгун-Тайгадан келгеш, маңаа марын мергежилди шиңгээдип алган. Ында ол ам үр чылдарда ажылдаан кижилерниң бирээзи.

Светлана Алексеевна КРУПЯНКО даг-дүгү арыглаар фабриказыны ажыг-далга киргенинден эгелээш күжениишкинниг ажылдап келген. Ол регулировщиктиң мергежилин маңаа чедип алган, хоочун ажылчы болу берген. Ооң күш-ажылын Совет чазак бедии-биле үнелеп «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаан.

Бо-ла коллективте Григорий Федорович МАНАНКОВ улуг мастер-технолог, цех начальнигы, кол инженер болуп ажылдап келген, ам фабриканың директору. Маңаа ооң үр чылдарда үре-түнелдиг ажылдаанын бедии-биле үнелээн. Ооң хөрээн даярын хавыяа — Ленин орденин болгаш Ленинчи юбилей медаль кадыстап чоруур.

Малчын араттың уруу Долзан Севаановна УЗУЙ-ООЛ арыглаар фабриказынга 1964 чылда ажылдап киргеш, машинист-савалакчының марын мергежилин чедип алган. Ооң шудургу күш-ажылын бедии-биле үнелеп, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаан.

НАЙЫРАЛ ХООРАЙЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ФАБРИКАНЫҢ ХООЧУННАРЫ

Валентина Михайловна БОРУНОВА бо коллективте цех начальныгы. Валентина Михайловна фабрикада будурулгенинг мергежилдиг организаксыларының бирээзи. Оон үр чылдарда шудургу куш-ажылын Төрээн чурт «Куш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле болгаш «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп хөрек демдээ-биле демделээн.

Куш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Деспи Күжүгетович ДУКТЕН-ООЛ фабрикага машинистей, эдлечет начальныгы болуп үр чылдарда ажылдаан. Ол ам «Тыва даг-дүгү» комбинатта профэвилелиниң соттушкан комитединиң даргазы.

Бо чуруктта Нина Михайловна СОЛОДУХИНА база-да фабриканың хоочун ажыдынныларының бирээзи. Оон хөрээн Ленинчи юбилей медалы болгаш «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп демдек кластап чоруур. Амгы үеде ол салгынадыышкын установказында ажылдап турар.

ТӨЛЕПТИГ БЕЛЭЭВИС

Бистиң хоорайывыс чаа-ла 10 харлаан. Ындыг болзаок шаанда ээн чыткан дазыр шөлде ам Тываның ийиги улуг хоорайы өзүп үнүп келген. Куруг ховуну хөй аймак чон чурттаан улуг кода-хоорай болдурарынга «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң тудугжулары боттарының үлүгүн киргеннер. Ол улуг ажыл-херекте бистиң бригадавыстың кежигүннериниң аваш-биче-даа бол салыышкыны база бар дээрзин сактып келгеш, кижи чергелерлиг арга чок.

Бистиң тудугжу бригадавыс төску беш чылдың бо тодарадыкчы дөртку чылының эгезинде бодунга бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Тодаргайларга, 60 даа иштиг чурттаар, 6 кижи ажыллаар магазинниг бир бажыңның тудуун февраль 10-да дооскаш, шевердекчилерге хүлээдир; 140 олуттуг уруглар садының таваандан эгелээш тудугжулардан хамаарыжыр бүгү-де ажылдарны ийиги кварталдың соолгу он хонуунда бүрүн доозар, куш-ажыдың сагылга-чурумун шынгыы сагыыр болгаш чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чаңгыс-даа таварыгланы болдурбас, бригаданың 15 кежигүннериниң мергежилэн бедилер.

Бригадавыс үстүнде социалистиг хүлээлгезин арткан чартык чылда бүгү-ле көргүзүглер талазы-биле күүседкен. Үүтле уруглар садының ийиги төлээ чедир тудуп чөрүвүста, аңаа чарыгдаа чогуур акша-хөренги четпейн барганындан, үк тудуг май айда ара соксаан. Ол үеден эгелээш бистиң хоорайның спорт комплексизинин тудуунче пилчиткен. Бригадавыста шупту 26 кижи бар. Олар 4 звенога үстүп алган ажылдап турар. Бригада нинтизи-биле эрткен айларның планның онаалдаларын доктаамал 100 ажыт хүү күүседкен.

Бисте куш-ажылдың кайгамчык үлегер-чижээн көргүзүп келген база аныяк-өскенге байлак арга-дуржулгазын дамчыдып турар О. Комбуй-оол, К. Аллын-оол, С. Лоңдуп, О. Арапай, С. Салчак шыкаш куш-ажылдың хоочуннары база бар. Олар-биле чергелештир планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар Б. Ооржак, Ш. Шыырап, И. Ооржак ээн аныяктар мында база хөй. Бо хүннерде спорт комплексининиң бистен хамаарыжыр ажылларын бүрүн дооскаш, ой-шаанда хүлээдир соруулганы салып алган ажылдап турар бис. Ол — Совет Тываның чоокшулап орар юбилейинге бистиң төлептиг белээвис болур.

И. ДАНЗЫРЫК,
Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, бригадир.

ХЕМЧИК ХЕМДЕ ХЕЙМЕР ХООРАЙ

Чалыыларның күүгүзүмден.
Чадаганның ындыныңдан.
Сайзыралдың бедимнинде
Чайнап үнүп, Ак-Довурак.

Ада-чуртка асбест өргүүр
Ачылыг-ла хоорай-дыр сен.
Ажы-төлүң чоргаарлаңып.
Аян кинрген, шинна-тыр сен.

Депшилгенна азегизин
Тептиниккеп турар-дыр сен.
Аас-кежик, өөрүшкүнүң
Алды-төөү хоорай-дыр сен.

Акыларың — Москва, Кызыл
Адың адап, күштү күзээр.
Ажылчының моге холун
Алдаржыдып чурттай бээр сен.

Найыралдан частып өскен
Ады-дунма чечээ-дир сен.
Хемчик хемде хеймер хоорай,
Келир үе сылдызы сен.

Оюар ОХЕМЧИК.

УЛУГ ӨЗҮЛДЕНИҢ ЧЫЛДАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арнида).

метр бедик, металлдан база бетондан, шилден тургустунган ховар дээн тудугларның бирээзи «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эдлечээн тудуп турары билдингир болгай.

Бистиң хоорайывыстың он чылда хогжүлдези болза, улугдаа, бичии-даа нацияларның бүрүи болгаш хостут хогжүлдезин чүгле социализм хандырып шыдаар деп ленинчи национал политиканың амыдырадга кайгамчык боттанышывының тодаргай херечизи болуп турар. Аныяк хоорайывыстың хоочун дээн чурттакчыларында тывалар, орустар, украиннер, хакастар, белорустар, буряттар, эстоннар, армяннар, латыштар болгаш татарлар дээш, барык-ла 40 националдарның төлээлекчилери кирип турар. Олар шупту ын-найыралдыг ажылдап, чурттап турарлар.

Ак-Довурак аныяк-даа болза, бистиң ынак Төрээн чуртувустуң тудуш кезээ апарган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың продукциязы чурттуң экономиктиг 16 районнарынче, Москваже, Ленинградче, Красноярскиже, Новосибирскиже, Горький болгаш Спасскиже барып турар. Ак-Довуракты бодунче бүгү-ле аксы-дүңма республикалардан нарын машиналар, дериглер, цемент, металл, шил дээш оон-даа өске эргежок чүгула материаллар үзүк-соксаал чок кээп турар.

Аныяк хоорай Ак-Довурак Тываның үлетпүрүнге болгаш тудуунга ажылдавр национал кадрларның ёзулуг дарганнар чери болу берген дизе хөөредиг чок. Ядыы араттарның кажан-даа көрүп чорбаан ындыг нарын техниканы ам олар башкарып турар, дуруг дег бедик бажыңнарны түлүп турар тыва ооллар, кыстар боттарының ажыл-херээ-

ШАПКЫН БАЗЫМНАР

Кара-Дагның соңгу талазында геологтарның тускай белеткээни «Хараал көөр» деп чери бар. Оон Аңгаты, Барлык болгаш Ак-Довурак — кэйиын туза көстүр. Дуу ол чыдар ийи улут ак тей он чыл мурнунда аңаа чок турган. Бирээзи—комбинаттың ийиги эдлечээ ажыглалга киргеи соонда, арыглап бүдүрер рудазы, а өскези даг-дүгүн магап алган даш-сайны ынаар ооналап турза-турза, «дагларның» тыптып келгени ол. Бистиң ажылчыннарывыстың болгаш техникавыстың күчүзү ол хире-дир.

Рудниктерде кранвар, оон маңнашкан күүлүг машиналар, комбинаттың болгаш арыглаар фабриканың бажыңнары. Ак-Довурак хоорай Кара-Даг кырындан дыка тодаргай көстүр. Постоянный сүүрда Культура ордузун көрүнерден. Ында бот-тывынгыр уран чүүлдүн янзы-бүрү бөлгүмнери ажылдаар аңгы-аңгы өрээлдер, библиотека, кино, концерт көөр болгаш хураалаар улуг база бичии залдар дээш, чүнү чок дээр! Чаңгыс-ла улуг залга безин 600 кижи хары угда олуруптар. Тывада амдыызында ындыг улуг зал ховар. Аңаа өске черлерден келген уран чүүл мастерлериниң ёзулуг мастерлери болуп өскен. Комбинатта ажылдап турар ажылчыннарның 40 хуузу тус чер чурттуг, а тудугжуларның 70 хире хуузу тыва ажылчыннар. Бодүүн ажылчындан инженер четкен Михаил Сундуй-оол, эки технологтар дээш.

Ак-Довуракты ажылчыннарының 400 хирезин ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдарыбиле шаңнаткан. Оларның чүгүлдүр күш-ажылын бедик-биле үнелээн. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелези СЭКП ТК-ның юбилейлиг Хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болган оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка будурүлгечи бедик көргүзүттелерин дээш СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Кызыл тугун монгеде кадагалаары-биле комбинаттың коллективинге тывыскан.

Ак-Довуракчылар боттарының юбилейлиг бо тодарадыкчы чылында база-ла эки көргүзүттерлиг болуп турар. Үлетпүр продукциязын будүрер болгаш сайгарар талазыбиле кол-кол планныг онаалдаларны күүседип, планнан ажыр 2 600 мун тонна сорттуг даг-дүгүн будүрген, 500 кубометр чыын эптээр демир-бетонну кылып, 4,6 млн. рубльдиң капитал салыышкынын шингээдип алган. Ол бүгү чедиишкиннер дээрге партия, совет, профэвилел, комсомол организминиң социалистиг чарышты калбартыр болгаш удам дээштиг болдурар талазы-биле чүткүүдүт ажыл-чорудулгазының түңнели-дир.

Бөгүн ол чедиишкиннерге телептиг үлүгүн кирип, хөйге үлегер-чижээн көргүскен мурнакчыларны адаары өөрүнүүт. Оларга ыяглаа фабриказының коллективин (директору Г. Ф. Мананков, парторганизация секретары М. С. Сундуй-оол) ол-ла фабриканың шалыпчылары Боня Кууларны, Иргит Кызыл-ооллу, коммунист П. В. Дмитриченкога удурткан № 2 тудуг участогун, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Данзырык Калдар-оолдуң, Салчак Кара-ооллуң бригадаларын, Ак-Довурак АТБ-зиниң чолаачылары Семен Туровец, Монгуш Кашоол, үлетпүр будурүлгелер комбинадының ажылчыннары Ооржак Кара-оол, Юрий Иркаев, ампырал кандырылга комбинадының дазаныкчылары Шоя Давакай, Лидия Сенокосова, № 11 автобазаның чолаачылары Анатолий Чижов, Чымба Адыг-оол болгаш оскелерни-даа хамаарыштырын болур.

Байырлалды демделгээриниң ын дээрге аргазы болза, чедир шинтпирлеттинмээн ажылдарны боттандырарынче бүгү күштү чөпшээрер-дир деп, В. И. Ленинниң айыткының удуртулга болдургаш, Ак-Довуракты коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары боттарының бар аргаларын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпирлерини болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынче утпаңдырып, тоску беш чылдың арткан чезинде берлиген планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш чүткүүдүт ажылдап турарлар.

В. БАКУЛИН,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары.

САННАР, ФАКТЫЛАР

★ 1964 чылдың сентябрь айда «Тыва даг-дүгү» комбинадының бирги эдлечээн ажыглалга киргеи, оон иштинде чылда 600 мун тонна даг-дүгү рудазын казар карьер ажыл-агыйы, чылда 20 мун тонна күчүлүг бедик шынарлыг руда арыглаар фабрика, дузалаар ажыл-агый чергери (ампырал кандырылга комбинады, септелге-механика цеги, траторлар болгаш автомашиналар гаражы, автомастерская) болгаш оскелер-даа бар.

★ Тодараттынган техниктиг телевилел Езугаар ийиги эдлечегин ажыглалга киирери, чылда 5,5 млн. тонна руданы арыглаарын, 250 мун тонна даг-дүгү будурерин көрүп турар. Тыва АССР-де үлетпүрүнүң эң улуг объектизи — комбинаттың ийиги эдлечээ 1975 чылда ажыглалга киирер.

★ 1964 чылда 11,5 миллион рубль баразынныг продукциязы сайгарган. Ол чыл иштинде бир рубльге баразынныг продукциязының чарыгдалы 1,5 катап чигээн.

★ 1963 чылда 2,9 мун тонна, 1973 чылда 49600 тонна даг-дүгүн будурген.

★ 1964—1974 чылдарда ортем-шинчилел ажылдарын чорударынга 235 мун рубльди үндүрүп, будурулгеге иептереткенинден 1 миллион ажыг рубль экономиктиг ажыкты алган.

★ Ол чыл иштинде бир тонна даг-дүгү будурерине электроэнергияның чарыгдалы 3 катап, чылыг чарыгдаалының бот-дөңзизин 2 катап эвээжээн. 1964—1974 чылдарда 25 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 10 мун тонна хире хөмүр-дашты камнап алган.

★ 1355 чогаадыкчы саналдарны будурулгеге ажыглаанындан он чыл иштинде 1,2 миллион рубльдиг кампалгазын алган.

★ 1964—1974 чылдарда 2078 кижи чаа мергежилдиг чедип алган, 7099 кижи мергежилин бедиткен.

★ 1967 чылдың экономиктиг реформазынга чедир комбинатка директор фондузу 50—60 муң рубль турган. 1973 чылда ийи миллион хире рубль орулгазы ап, оон 70 хуузун экономиктиг идиг беришкинниге ажыглаан. Материалдыг шаңналдың фондузунга 751 муң рубльди, социал-культура болгаш чурттаага тудуунуң хемчегээринге 121 муң рубльди, будурулгенни хогжүдеринге 510 муң рубльди чарыгдаан.

★ 1974 чылда будурулгенниң мурнакчыларынга, ажылчын, албан-хаакчыларга ЗИЛ деп 10 соодукчуларны, «Бирюса» деп 216-соодукчуларны, 47 «Москвичилерни», 17 «Запорожец» деп автомашиналарны, «Урал» деп 45, «Восход» деп 36, кожутлуг, кожуг чок 55 «Иж» деп мотоциклдерни еткен.

Хөй национальдыг коллектив

«Кара-Дагда даг-дүгү арыглаар комбинат тургустунду» деп он чыл бүрүнгаар республика солунпарынга дыңнадыны парлаан болгай. 1964 чылдың сентябрь эгезинде даг-дүгү арыглаар фабриказы ажыктан хүн оон амыдыралынга үттүндүрбас болуучулуг боон арткан. Чаа тургустунган будурулгеге хөй национальдарының телээлекчилери ажылдап эгелээш, эрткен он чылдарның дургузунда кандыг-даа сорулгаларны шинтпирлеп шыдаар деминг, найырадыг, күштүг коллектив кылдыр бышкаан.

Ам бистиң фабрикавыста янзы-бүрү машиналарның кижилери: орустар, тывалар, украиннер, татарлар, хакастар, белорустар, буряттар, ногайлар, эстонлар болгаш оон-даа өске национальдыг ооллар, кыстар бар. Улут будурулге коллективинде олар чаңгыс өгбүленип ажы-төлү дег деминг, найырадыг, бот-боттарынга дузалажып ажылдап турар. Фабриканың хөй санныг ажылчыннарының 45 хире хуузу малчын тыва араттарның телдери.

Эң чаа машина-техника-биле чепсеглээн бо будурулгеге ажылдаар мергежилдиг оларның хөй-хөйү мизәа, найырадың хоорайы — Ак-Довуракка чедип ап турар. Бистер бир болук ажылчыннар 1963 чылдың соолгу кварталында регулировщиктер курузун дооскаш, даг-дүгү арыглаар тур установкага шенелде практиканы эрттирип эгелээн бис. Даг-дүгү арыглаар талазы-биле мергежилдиг инженерлер Павел Ефтифеевич Неустреев биле Григорий Федорович Мананков (ам фабриканың директору) ол нарын мергежилгеге бистиң өөретккеннер. Оон аңгыда Уралда даг-дүгү комбинаттан биске дуза чедирери-биле командировкалап кээп турган өңнүктерниң чылыг холун, ачы-дузазын кажан-даа утпас бис. Бистиң фабриканың ынчангы чаа эгелээн ажылчыннары оон келген дуржулгалыг регулировщиктерниң дузазыбиле кыска хуусаада даг-дүгүнүң бедик шынардыг сорттарын арыглап будүрериниң аргаларын, сай-даштыг болгаш доозуннуг, шынары багай продукциязы үндүрбес дирес, чүнү кылырын дээрзиниң дугайын өөренип ап турдулар.

Комбинаттың бирги эдлечээ ажыглалга киргени-биле кады регулировщик, машинист, слесарь, электрик, сааналакчы дээш оон-даа өске түскэй мергежилдиг ажылчыннары тыптып келген. Оларның хөй нуруузу баштай түр курстарны доозаш, чоорту-ла боттарының ажылынга мергежип, дуржулгазын байдым ап турган. Баштайгы үеге бодаарга, ам ажылчыннарның мергежилдээ, саны-даа, фабриканың будүрүп турар продукциязының хемчээли-даа өскен.

Бөгүн «Тыва даг-дүгү» комбинаттың он чылын демделгелеп турар үеде фабрикада хоочун дуржулгалыг ажылчыннарның аттарын сеткил ханыышкыныбиле адап болур. Олар дээрге машинистер: Монгуш Үйнукпаа, Ооржак Долчун, Раиса Ортун-Назын, Анастасия Ильина, Людмила Чижик, электрик-слесарьлар: Оолак Доокур, Олег Шелковенко, регулировщиктер: Иргит Кызыл-оол, Светлана Крупянко, слесарь Иван Пашкин, Хертек Кызыл-оол, Сергей Почарцев, Инокентий Николаев болгаш оон-даа өскелер-дир. Мурнакчыларның болгаш хоочун ажылчыннарның аттарын оон-даа хөйүү адап болур. Чүге дээрге бистиң фабрикада чедир чүс ажыг ажылчыннар бар болгай.

Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы, шудургу күш-ажылынын ачызында фабриканың берип турар продукциязының хемчээли ажок улгаткан. Чамдык деңнелгелерни көрээли: 1963 чылда коллектив 2947 тонна даг-дүгүн будүрген болза, дараазында чылда ол сан 11804 тонна четкен. Ынчаарга 1973 чылда фабриканың коллективи 49612 тонна сорттуг даг-дүгүн Төрээн чуртка берген.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының төнчүзүнге чедир планнан ажыр коллектив 4000 тонна даг-дүгүн будүрүп үндүрер дээш амгы үеде күжениишкинниг ажылдап турар. Ынчаарга комбинаттың он чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин фабриканың коллективи күүседип, планнан ажыр 2400 тонна даг-дүгүн будүрген. Организас-техниктиг хемчеглерни боттандырганындан, депшилгелиг технологтуг аргаларны пииглээдип алганындан фабриканың төлевилел күчүзүн 2,5 ратап ажырган. Будүрүп үндүрер продукциязының шынарын дыка бедиткен. Будүрүлгеде чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның саны 260 ажып турар, соолгу чылдарда оларның сынарын 591 саналдарны будүрүлгеге шингээткен, оон экономиктиг ажыы 892,2 муң рубль болган.

Он чылдар дээрге шоолуг улуг эвес хуусаа-дыр. Ынчалзажок фабрикада партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нинтн организацияларының организакчы болгаш масса политиктиг ажылының түңелинде ол чаңгыс аай, сыры каттышкан деминг, күштүг коллектив кылдыр бышкаанын үстүнде чижектер бадыткап турар.

Ынчангаш партияның салганы кандыг-даа сорулганы бистиң коллектививис төлептиг күүседип шыдаар деп ханы бүзүрел-биле чугаалап болур.

М. СУНДУЙ-ООЛ,
даг-дүгү арыглаар фабрикавыдың директорумуң оралакчызы.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

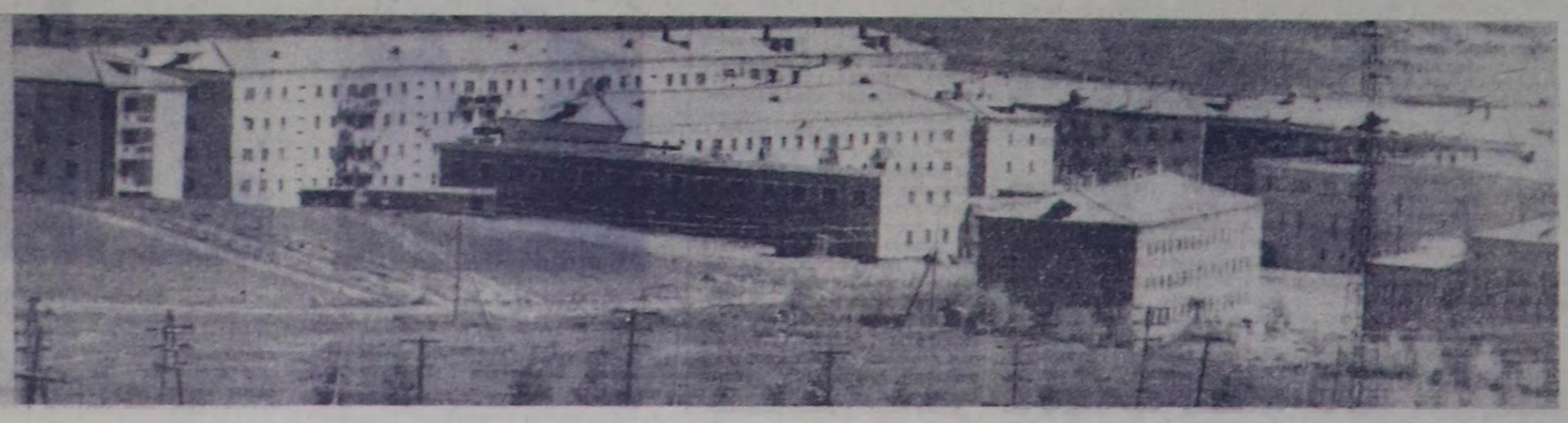
Алдарлыг ажылчын аңгының дугайында номнар-даа, кинолар-даа хөй. Материалдыг кежикти будуржүп ажылдавры улуг аас-кежии-дир. Ак-Довуракты профессионал-техниктиг училищезин доосканнарның күсели-биле хоорайның тудугларынга, будурулгелеринге ынзы-бүрү мергежилдиг ажылчынар немежип турар. Мен база ындыгларның бирээзи мен.

Бистер училищеге дериге машинистиниң салбырына 30 кижи өөренип тура-ла, даг-дүгү арыглаар фабрикага практиканы эрттирип бис. Аңаа хоочун ажылчыннарның дузазы-биле дериге машинизинин мергежилди шингээдип ап эгелеп тургаывыс оз. Оон соонда бо чылдың июль эгезинде училищени дооскаш, комбинаттың аңгы-аңгы черлеринге ажылдап эгелевивис. Нарын машина-техникалыг будурулгеге ажылдаары баштәйгы дээредэ дыка-ла берге болду. Оны дуржулгалыг, хоочун регулировщиктерниң, машинистерниң сүмези-биле ажып эртип, ам тускайлаң ажылдап турар апардывыс.

Ам мен өөрүм-биле кады даг-дүгү арыглаар фабриканың сешки эдлечээнде дериге машинизинде ажылдап турар мен. Бистиң эдлечээвис планныг онаалданы ай сэнында ажыр күүседип, шудургу ажылдап турар. Бисте хөй-хөй аныяк кижилериң Ак-Довуракты будурулгелеринче оруу профессионал-техниктиг училищеден эгелеп турар. Оны баштай доосканнар ам комбинатта хоочун, дуржулгалыг ажылчынар апарган. Мен ышкаш, көдээ малчын араттарның ажы-төлү, алдарлыг аныяк хоорайывыстың ажылчын аңгызының сүүрүүнга ынчаар немежип турарынга чоргаарланыр бис.

Галя КАРТЫГ-ООЛ,
дериге машинизи.

Тыва даг-дүгү комбинаттың таваан салып турар үеде оон үндезиглекчилери болуп майгынчыларга, чоорту чывыт бажыңнарга болгаш барактарга чурттап, ажылдап турган. Бо эрткен он чылдың дургузунда ында чуртталганың культура-амыдыралдыг болгаш будурулге, албан черлериниң хөй каът чаа бажыңнары туттунуп сайзыраан. ЧУРУКТАРЛА: Постоянныйда чурттаганың хөй каът чаа бажыңнары. (Солагай талазында) Баштайгы эрги суурнуң хевири.

ЧИЛИ УЛУС ТИИЛЭЭР!

Силерниң талаңарда бис, Чилиниң патриоттары!

Сентябрь 11-де Эвиледлер туң артизи Р. Л. Кармен олар бажыныңыл Колониалыг заһыга совет хөй-ниити төлөөлекчилериниң хуралы болган. Хуралды Чилиниң улузу-биле эң-сеткил каттыштырылгазыным делегей неделязынга тускаатканнар.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң, ВЛКСМ-ниң Москва хоорай комитединиң, министерстволарының болган ведомстволарның, хөй-ниити организацияларының харымсалгалыг ажылдакчылары.

Президиумга олар-биле каны Чилиниң политиктиг көскү ажылдакчылары олурган.

Хуралды СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары Н. А. Рожков ажыткан.

К. Ф. Катушев хуралдың киржикчилеринге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң байыр чедирген чагаазын номчуп ажыткан. Чагаазны чыылганнар дыңмиттиг адыш часкап уткаан.

Чилиде болуушкунарга холбаштыр СЭКП ТК-ның, Совет чазактың принциптиг туружуң, чайгылыы чок эң туружар хемчегларни бүрүүн-биле деткип, чүүлдүгүзүнүң турарын ВЦСПС-тиң секретары, Чили демократтар-биле эң-сеткил каттыштырылгазының Совет комитединиң даргазы С. А. Шалаев, «Трехгорная мануфактура» комбинаттың пастаавы аргыкчызы Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры В. А. Погибелева, ВЛКСМ-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. И. Шадрин, кинорежиссёр, ССРЭ-ниң улус-

Вьетнам Демократтыг Республикада шаг өстүрер талазы-биле күрүшениң специализастаан 40 ажыг ажыл-агыйы ажылдан турар.. Бо чылын агаар-бойдус эки болганындан гектар плантацияндан-на 40 центнер шай бүрүзү алыр арга тургустунган.

ЧУРУКТА. Тиенхуанг можуда күрүшениң Танчао ажыл-агыйында шай бүрүзүн чыып турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

чыларын, эш Луис Корвалаңга болган фашистиг дерзинилээшкинге таварышкан өске-даа патриоттарга хосталга өскүрин иегзэн.

Чилиниң Компартиязының ТК-зының Политкомиссиязының кежигүнү Мануэль Кантеро Прадо хуралга чүве чугаалаан.

Бүгү-ле депшилеглиг кижи торелгетен-биле бир домей, Совет Эвилединиң ажылчы чоннары Чилиниң ажылчы чоннарының хосталгазы болган хамаарышпас чорууг дээш, тайгын болган демократия дээш амы-тынын бергени чалбаныыг патриотчу.—Чилиниң улусчу Президентизи Сальвадор Альенденің маадырлыы-биле өлүрткенинің бир чыл оюн демделген турар.

Найысылалың хөй-ниитиниң төлөөлекчилери, а ол ышкаш Латин Америкада антиимпериалистиг шимээшкинниг ол шылгарактаг ажылдакчылың коор аргалыг болган кижилер «Улустар аразының тайбыңы бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреазы С. Альенденің адын эңгээн кудумчуга сентябрь 11-де селчилерни сорук киирип, кара-бажыңнарда, хоруглал лагерьлериде хинек көрүп турар патриоттарга дуза чедирин турар деп, олар демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң эң-сеткил каттыштырылгазының сөстерин байыр чедирген чагаазында чугаалазынга ораторлар онза ханы өөрүп четтиргенин илергейлээн. Ук чагааны хуралга номчуп дыңнаткан. Совет улус, СЭКП, Совет чазак В. И. Ленининиң киискиткен интернационализм тугун бодик тулуп турар. Делегейге эң баштайгы социалистиг күрүшени үндезилеп турган улуг революсчуунуң чагыларын, совет киижилер амыдыралга боттандырып турар деп, чилиг эштер демдеглээн.

Хуралдың киржикчилери Чилиниң мадыр патриоттары-биле болган боттарының чайгылыы чок чаңгыс эң-сеткилдиин илергейлээш, Чилиниң Компартиязының Чингине секретары Луис Корвалаңга, Улусчу чаңгыс эштиң өске-даа удурткукчыларына, шериг-фашистиг диктатураға дүжүп бербээн бүгү демиселчилерге яқы-дунча байырын чедирген резолюцияны чаңгыс эң-сеткилдиин хүлээп алган. «Чилиниң улузу-биле эң-сеткил каттыштырылгазының делегей шимээшкинин калбартып, быжыглаарыңче, оон чөптүг демиселиңге политиктиг, моральдыг болгаш материалдыг деткимче көргүзерин бүгү хемчегler-биле күштелдиреринче бүгү күжүвүстү салыр бисе дээш, резолюцияда чугаалаан.

(СЭТА).

ПАТРИОТТАРГА ХОСТАЛГА!

Улусчу чаңгыс эштиң чазаанга удур ханныг өлүрүкчү эргилдени Чилиге шериг хуулгазы кылып, фашистиг ёзуу-чүрүмнү тургүзүп алганындан бээр бир чыл болган.

Москванның А. И. Лихачев аттыг автомобиль заводунга сентябрь 11-де ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларының хуралы болуп, фашистиг хүнтага удур чили улустуң демисселин деткээн резолюцияны аңаа хүлээп алган.

Чилиде реакциялыг күштерниң үүлгедиглерин автомобиль кылыкчылары ол резолюциязынга шинитпирлиг бүрүүн шаап, каңдыг-даа дерзинилээшкиннер болгаш кара-түрезынга ажылдашкыннар ханныг олуруктуң шериг хүнтазынга удур эрес-шудургу демисселин чорудуп турар чили коммунистерниң, демократтарның болгаш патриоттарның тура-соруун сып шыдаар шинек чок дээрзинге быжыг бүзүрелии илергейлээннер. Автозаводчулар Чилиниң улузу-биле ака-дуңмалыкты эң-сеткилин изин-биле каттыштырып турарыны шинитпирлиг медеглеп, эш Луис Корвалаңга болгаш фашистиг дерзинилээшкинге таварышкан өске-даа патриоттарга хосталга өскүрин иегзэн.

Чилиниң Компартиязының ТК-зының Политкомиссиязының кежигүнү Мануэль Кантеро Прадо хуралга чүве чугаалаан.

Бүгү-ле депшилеглиг кижи торелгетен-биле бир домей, Совет Эвилединиң ажылчы чоннары Чилиниң ажылчы чоннарының хосталгазы болган хамаарышпас чорууг дээш, тайгын болган демократия дээш амы-тынын бергени чалбаныыг патриотчу.—Чилиниң улусчу Президентизи Сальвадор Альенденің маадырлыы-биле өлүрткенинің бир чыл оюн демделген турар.

Найысылалың хөй-ниитиниң төлөөлекчилери, а ол ышкаш Латин Америкада антиимпериалистиг шимээшкинниг ол шылгарактаг ажылдакчылың коор аргалыг болган кижилер «Улустар аразының тайбыңы бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреазы С. Альенденің адын эңгээн кудумчуга сентябрь 11-де

— Чилиниң черинге демократия катап тургустунар, бис тиилээр бис!—деп, Чилиниң социалистиг аныяктар Эвилединиң төлөөлекчизи Сесилия Суарес митингиге чугаалаан.

(СЭТА).

Реакцияның үүлгедиглерин соксадыр!

Чилиге фашистиг хүнтаның эрге-чагырганы эжелеп алганындан бээр бир чыл болуп турарын-биле холбаштыр совет кижилер чили черде каржы үүлгедиглерге удур дешпилеглиг хөй ниитиниң удурланывышкынынга боттарының үнүн каттыштырып турар. Маадырлыг чили улустуң чөптүг демиселиниге турасказаткан митингилерни, хуралдарны Совет Эвилединиң хоорайларында болгаш суурларында эрттирип, лекцияларны, чүруктар делегетелерни организастап турар.

Албдалат лагерьлери-даа, массалыг дерзин үүлгедиглер-даа хосталгага ынакшылдыг чили улусту дискек кырынга согүртүп шыдаар дээрзин төөгүнүң дүржулгазы бүзүредип турар деп, Вильнюстуң № 1 автотранспорт бүдүүлгезинин коллективизиниң митингизинге диспетчер М. Бородин чугаалаан.

Фашистиг хүнтаның каржы үүлгедиглерин доп дораан соксадырын, чили улустуң маадырлыг оглу Луис Корваланны болгаш политиктиг оон-даа өске хорутдаттырганнарны хостаарын Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры чолаачы А. Якштас болгаш оон-даа өскелер иегзэн.

Азербайджанның С. М. Кирое аттыг күрүне университединиң студентилери митингиге келгеш, Чилиде реакцияның каржы үүлгедиглерин соксадырын иегеп турган. Фашистиг хүнта кижинин эрге-лерин дорамчылап турар. Чилиде келгеп турар өлүрүкчү чорукка удур киленге бис база, бүгү совет улус шыкаш, боттарывыстың

Чилиге фашистиг хүнтаның эрге-чагырганы эжелеп алганындан бээр бир чыл болуп турары-биле холбаштыр совет кижилер чили черде каржы үүлгедиглерге удур дешпилеглиг хөй ниитиниң удурланывышкынынга боттарының үнүн каттыштырып турар. Маадырлыг чили улустуң чөптүг демиселиниге турасказаткан митингилерни, хуралдарны Совет Эвилединиң хоорайларында болгаш суурларында эрттирип, лекцияларны, чүруктар делегетелерни организастап турар.

Албдалат лагерьлери-даа, массалыг дерзин үүлгедиглер-даа хосталгага ынакшылдыг чили улусту дискек кырынга согүртүп шыдаар дээрзин төөгүнүң дүржулгазы бүзүредип турар деп, Вильнюстуң № 1 автотранспорт бүдүүлгезинин коллективизиниң митингизинге диспетчер М. Бородин чугаалаан.

Фашистиг хүнтаның каржы үүлгедиглерин доп дораан соксадырын, чили улустуң маадырлыг оглу Луис Корваланны болгаш политиктиг оон-даа өске хорутдаттырганнарны хостаарын Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры чолаачы А. Якштас болгаш оон-даа өскелер иегзэн.

Азербайджанның С. М. Кирое аттыг күрүне университединиң студентилери митингиге келгеш, Чилиде реакцияның каржы үүлгедиглерин соксадырын иегеп турган. Фашистиг хүнта кижинин эрге-лерин дорамчылап турар. Чилиде келгеп турар өлүрүкчү чорукка удур киленге бис база, бүгү совет улус шыкаш, боттарывыстың

ДҮЖҮТ ҮНДЕЗИНИ

КАЛУГА. (СЭТА-ның корр. Н. Александров). Келир чылын дүжүт ээлп демиселге Калуганың чер ажыл-ишчилери күш-ажылчы бага бир тиилелтеени чедип алган. Областың колхоз, совхозтары күүлү чажар культуралар тарыырының планын эрткен чылдарга түргенындан орапчок эрте күүсеткен. Сорттуг үрезиннер тарып турганы, ол тарыларны агротехниктиг эң эки хуусаларда эрттиргени. Шөлдерниң хөй көзинге «Мироновская-808» дыыла-тастын болгаш «Харьковская-60» көк-тараазын үрезиннерин тараап. Олар үк черге бир гектардан-на 25-тен 50 центнер чедир дүжүтү бериг турар.

Күжүрлүг черлерни баштай чүтайлыг суг-биле суттаарын, Үрезиннерни чарбаллаан минералдыг чемнингнилгелер-биле катай тараан.

Бүдүрер тараазын элбедир дээш хөй-хөй районнарның тараажылары күүлү чажар культураларны пландан ажыр тарып алган.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫНГА БААР ДЕЛЕГАЦИЯЛАР

Сентябрь 17-де КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы ажыттынар деп турар. Анаа хемаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкога баштаткан ССРЭ-ниң делегациязын бадылаан.

УССР-ниң Министрлер Чөвүдели республиканың даштыкы херектер министри Г. Г. Шевельге баштаткан УССР-ниң делегациязын бадылаан.

БССР-ниң Министрлер Чөвүдели республиканың даштыкы херектер министри А. Е. Гуриновичиге баштаткан БССР-ниң делегациязын бадылаан.

(СЭТА).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯ-ЗЫНЫҢ XXIX СЕССИЯЗЫ

Сентябрь 17-де Нью-Йоркка Каттышкан Нациялар Организациязының элчеглиг XXIX сессиязы ажыттынар. Делегейниң хөй күрүнелерин төлаалекчилел турар ол организациянын кежигүннери 135 чүүтүн делегациялары анаа киржир. Тургустунган практиканы ёзугаар ол сессия үш ай хире үе дургузунда үргүлчүлеп келгеш, бо чыл әрткелек турда доостур.

Сессияга чугаалажыр кылдыр баш бурунгаар төлевилеттинген айтырыглар биллингир. Делегей амыдыралының үүлгедүрү талаларынга хамаарышкан чүс ажыг айтырыг ында киргеп. Оларның хөй-хөйү делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырыдырарынга, күрүнелер аразында харылзаларга күш ажыл-дарының политикалыңдан ойталаашңга, делегейниң эрге болгаш хөөйлу-дүрүм чүрүмүн шынгыы сагыырынга хамаарышкан чүгүла темаларлыг.

Совет Эвилели кедир сессияга «Делегейниң айыыл чок чоруун, кижилериниң чаагай байдалдыг турарын, каңдыын хандырарынга таарышпас дайынзырак болгаш өскеда сорулга-биле агаар-бойдус байдалынга салдар чедирерин хөрүүр дугайында» айтырыгны чугаалажыр деп саналдаан. Делегей бойдузуң дайынзырак сорулгаларга ажыглазарын хөөйлудан дашкаар деп бүүү шавар, делегейниң түскай керээзин чарар қылдыр телевилээри эргежок чугула апарган. Оны барымдаалаашң, бистиң чүртүвүс ук айтырыгны чүден-даа артык чугулалап көөрүн саналдаан. Ам шериг техниказының хөгжүлдезиниң аңы-аңгы чүрттарда хөлчок бедик деңнедиг болуруңга четкен. Ынчангаш херек кырында бүгү планетага халанттыг қылдыр бойдуска салдар чедирип, миллион-миллион кижилерниң қадыынга ондактыг байдалды тургузып болур деп чүве теория талазы-биле билдингир апарган. Хамык үзүүр шак ында.

Ол чаа совет инициатива ССРЭ-ниң тайбыңга ынак бүгү политикалыңның принциптерин, өндерге чепселгелиир чүткүдүү соксадыр хемчегларни алырынче, күрүнелер аразында харылзаларга бүзүрежилгиг, бот-боттарынга ажыктыг қалды ажылдажылгалыг турар байдалды тургузарынче утпаган, моон мурнунда ССРЭ-ниң саналдаанын дамгелген каал. Эрткен чылын КНО-нуң Кол Ассамблеязы ол конференцияны арттирер талазы-биле түскай комитет тургузар деп айыткан шинитпир үндүргеп. Ам ол конференцияны чыылдырарынга холбаакан айтырыгларны ылап шинитпирлеп эгелээр уе келгеп.

База бир чүгүла совет инициатива болза «КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүделиниң докгаамал кежигүннери күрүнелериниң шериг бюджеттерин 10 хуу қызырар болгаш оон камнаттынар акша-хереңгиниң чамдыызын хөгжүп орар чүрттарга дузаламчы көргүзеринге ажыглаар дугайында» резолюция болур. Ону Каттышкан Нациялар Организациязы үүүдүг деп көргеп. Ол резолюцияны боттандырып эңдере чепселгелиир чорукту тү оожургадыр болгаш хөгжүп орар чүрттарга чүүл-бүрү дузаламчы қылдыр бүдүн чартык миллиярд долларлан эвээш эвес акша-хереңгиниң үндүрүп бээр арганы берген турар ийик. Бодунуң шериг бюджединиң қызырарындан ойталаашң, ону күүсединиң КҮР шаптыктап турар.

Кол Ассамблеяның элчеглиг сессиязы КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXV сессиязынга Каттышкан Нациялар Организациязының хүлээп алган чугула база бир документизин—делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар дугайында декларацияны амыдыралга боттандырар дугайында айтырыгны чугаалажыр. КНО делегей байдалының дүшкүүрлүүнүң чавырлын эгелей берғенин күрүнелериниң чайгылыы чок бодзурар сорулгалыг күжениишкинниге бодунуң үдуғ-хуузун кирер ужурлуг. ССРЭ-ниң бодап турарын, ёзугаар алырга, делегейниң кол-кол девискээрлериниг айыыл чок чоруктуң коллективтиг зоналарын тургузары, дүшкүүрлүг байдалдың политиктиг чавырлышкынын дайын айыылының чавырлышкыны-биле улам куштелдирери база аңгы-аңгы нииттилел тургузутлуг чүрттарның аразында удуг хемчээлдиг кады ажылдажылганы калбартырын ук удуғ-хуунү ол күжениишкиннерге киирериниге дуза чедирер ийик.

КНО чер бомбүрээнии хөй-хөй девискээрлериндө ондактыг дүшкүүрлүг байдалдың одагларын үзүткаар айтырыгларның талазы-биле бодунуң санал-оналын чөрде берип шыдаар болгаш бээр-даа ужурлуг. Соолгу үеде ынчыг байдал чоокта чаа Кипрге тыпты берген. Кипр айтырыын кипр чоңнудан карак-аъыттан тургаш, НАТО күрүнелериниң чүгле боттарының аразынга шинитпирлел алыксаан ораалдажышкынынары чедиишкин чок болган. Бүгү барымдаалардан алган көөрге, тургустунун келген айтырыгны Каттышкан Нациялар Организациязындан дашкаар шинитпирдээринин аргазын кипр чазак тыпшайн турар болганда. Кипрде байдалдың дугайында айтырыгны база кедир сессияга тургузар апаар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязының ажылы делегейниң чүгүла айтырыгларын - шинитпирлээринге дуза чедирер деп идеген турарын совет кижилер илергейлеп турар.

А. КРАСИКОВ.
(СЭТА-ның тайылбырлакчызы)

ИСТЕЛГЕ ЭГЕЛЭЭН

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның суд эрге-чагыргазы эртикен чылдың ноябрьда политехниктиг институттуң девискээрингe шериг ёзу-чүрүмүнүң хөй студентилерин болгаш ажылчыннарны кыра боолап өлүрген ханныг үүлгедиглер идеттерни илерелир сорулгалыг истелге чөрүдүп эгелээн. Ол ноябрь хүннеринде муңмүн студентилер болгаш аныяк ажылчыннар ук институттуң девискээрингe өнгуланып алгаш, чүртка демократтыг чаартылалар дээш боттарының демисел чорудар шинитпирлиин медеглээн. Шериг хүнтазы студентилерниң демисели базарында доктаамал шериг көөктерни ажыттаан. Амы-тынын өскунган студентилерниң саны амдыгаа чедир билдинмейн турар. Ону хүнта ыяк чажырып келген. Муңмүн студентилерни болгаш аныяк ажылчыннарны тутказ, шериг полициязының кара-бажыңнарынга хорудаан.

Суд эрге-чагыргазы чөгүүр медеглелдерни қылырынче ол хүннерде болган болуушкунарының дугайында тодаргай барымдаалартыг бүгү афинчилерни қыйгырган. Амы-тынын өскунган студентилерниң 30 хире тереллерин болгаш өөңүктерни, институттуң элээн хөй башкыларын өчүктер базарынче эрге-чагырга чөрлери чалаан.

ЭРГИ ТУРУШТАРЫНДА

ЛОНДОН. (СЭТА). Консерваторлар партизиязының штаб-бажыңында кедергей хөлөөзөлгиниг байдал бар апаарган: Лондонуң үш солуну консерваторларның сонгулда мурнунда үндүрер үүүлгазының үүүдүлер парлал үндүрген. Ол үүүлгазының үтка-шынарын ажыдыгаа чедир чажыт кадагалап турган.

Лейбористер сонгулда мурнуун деңнелеңнин эгелей бээрининя бүдүүзүнде-де боттарының чарлаар барымдаалаарын белетиин ашаан. Консерваторларның сонгулда кампаниязынга хамаарышкан стратегтери аңаа сагышсырай берген. Үүгле премьер-министр Г. Вильсон парламентиниң тарадып дужүрерин чарлаан соонда болган катап сонгулда орттеринин хуусалын дыыладыргa, консерваторлар парламиазы ол үүүлгазын чонга чарлаар деп турган.

Ол үүүлганың үзүндүлеринде парлал үндүргенинден алган көөрге, консерваторлар сонгудага эрге-чагырганы хөлгаарлап апса, Англияның экономика хөөчүлдин орталандырарының сонгукчуларга бүрүү шаптырган, эрги аргазарын катап ажыглаар деп турар.

Үүүлганы чогаатканнар боттарының профавилеедгere кара салыптынын чажырбайн турар. Ажыл-ишчилерниң эрге-ажыктарын профэвилеедгeрнин камгалан турары «экономика туружуүнүн кедилиг бүдүрүнгэ» ондактыг деп, олар бадылаан.

ПАРЛАМЕНТАРИЙЛЕРНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Европага кады ажылдажылганың болган аймыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле парламентилер аразының 2-ги конференциязын 1975 чылдың январь-февральда Белградка чыыр дугайында белеткел комитеди ажылын аңаа дооскал. Комитеттиң ажылынга 14 күрүнениң: ССРЭ-ниң, Австрияның, Англияның, Болгарияның, Данияның, Италияның, Польшаның, Румыниянын, АКШ-тың, Финландияның, Францияның, Чехословакияның, Швейцариянын болгаш Югославиянның парламентилериниң төлөөлекчилери киришкеннер. ССРЭ-ниң Парламент болуунуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Эвилединиң Советиниң даргазы А. П. Шитиков совет төлөөлерин баштап чоран.

Европага кады ажылдажылга болган аймыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле парламентилер аразының 2-ги конференциязының чугаалажыр айтырыгларын аңаа тодаргайдаан.

Конференциянын ажылынга киржирип-биле Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш делегей комитединиң чагыг киргеп. Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылганы ханныг-даа ажылдакчылар дээш делегей комитединиң күштерин ээргежок чугулалын деңнелеп турганнар.

ССРЭ-ниң, Болгарияның, Польшаның, Чехословакияның болгаш өске-даа чурттарның төлөөлекчилери белеткел комитединге чүве чугаалаан турган. Европага аймыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы ханныг-даа дээш деңнелеңнерге парламентарийлерниң болгаш хөй-ниитиниң күштерин каттыштырарының эргежок чугулалын деңнелеп турганнар.

ССРЭ-ниң болгаш чамдык өске-даа чурттарның төлөөлери Брюссель комитединиң ону Белград конференциязынга хайгаарактыг қылдыр чалаар дугайында дилээн деткээннер.

САН-ПАУЛУНУҢ „ФОЛЬКСВАГЕНИ“

БРАЗИЛИЯ. Автомобильдер будүрериниң болгаш моторжулдуга хемчээлиниң талазы-биле ол чурт Мурнуу Америкада кол черлериниң бирээзин эзлеп турар. Он ийи автозавод чылдың-на 150 хире янзы үлегер-майынтыг 500 муң ажыг машинаны будүрүп үндүрүп турар. Ол будүрүлгe черлериниң хөй нуруузу барыын-авторпа, америк компанияларның салбырлары. Бразилияда автомобильдериниң барын үштүң ийи кезиин будүрүп турар «Фольксвагенниң» салбырының чүгле 20 хуузу национал «Менжейро Арзиха» компанияга хамаарылгалыг, оон оон өске кезии —ГФР-ниң концернииниң бирээзиниг энчүзү.

Бразилияның садыг палатазының түңнелдерин ёзугаар алырга, чүрттуң үлетпүрүнде даштыкы чүрттар капиталының үлүг-хуузу ам 70 хуудан ажыып турар. Аңаа Бразилияда бүгү эргелерни берген: даштыныже арыг орулга үндүрерин контрольдаар болгаш ыяшыгарлаар хөөйлуну нуш чок болдурган, даштыкы чүрттар монополияларының будүрүүшүнүн чепсектерин чүртче каайлы чок киирерин чапшаарел берген, будүрүлгe черлериниң продукциязын дашкаар садыл үндүрериниг чиигелделер берген. Ол хамык чиигелделерни болгаш чиик хөлөзилиг ажылчын кужун ажыглансаш, даштыкы чүрттарның монополиялары Бразилияже сыырлып турар.

ЧУРУКТА: Сан-Паулуда «Фольксваген» заводунуң ажылчыннары чапсар үезинде.

Камера Пресс — СЭТА-ның фотозу.

«АСБЕСТ ДЭЭШ» СОЛУН ОН ХАРЛААН

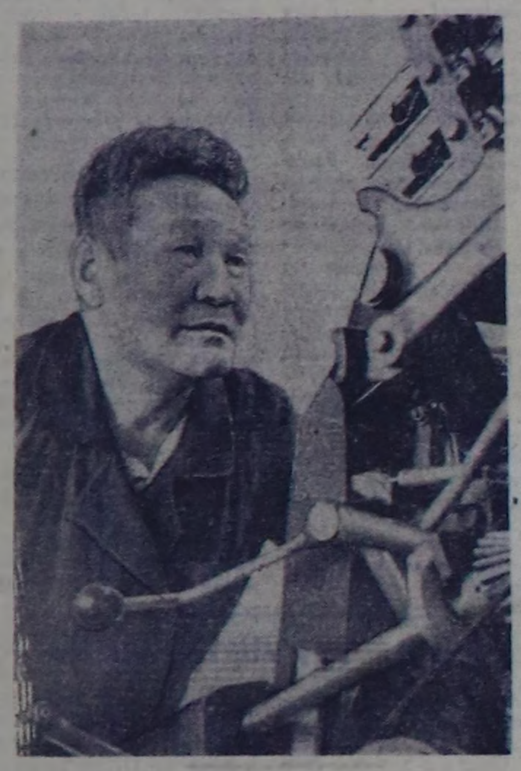
Найыралдыц болгаш чалыы маанының хоорайы — Ак-Довуратың хой санныг ажылчыннарының, тудугжуларының болгаш албан-хаалчыларының ортузунда калбак нептерелдиг апартан — «Асбест дээш» солун он чыл мурнунда үндезилеттинип тургустунган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партия, профсоюзтар, комсомол комитеттериниц, комбинаттың дирекциязының болгаш «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниц органы хой тиражтыг бо солун ленинчи чагыгларны күүсеттинмээн, коллективтиг пропагандист, агитатор болгаш организаторлар болур хүндүлүг ролюн төлептин-биле бөттәндирип турар.

Эртекен он чылдарныц дургузунда редакциининиц коллективи солуннуц идей-политиктиг утка-шынарын бедидер, масса-биле харылзаанын быжыглаар, авторларның активин калбартыр талазы-биле шудургу ажылды чоруткан. Күш-ажылчы коллективтерниц, бүдүүлгелер мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының дүрүлгазын калбаа-биле нептерелдирин, ажылчы чоннарны идей-политиктиг болгаш бедик моральдыг шынарларга база совет патриотизминиц, интернационализминиц сүзүзүнге моган чок кижилерин «Асбест дээш» солун бодуныц бир эң чутула сорулгазы кылдыр санап турар. Ооң-биле кады солун даанзырган ажыл-херек дээш ажыл-ишчи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер, ажылга координатап турар четтестерни илередир талазы-биле хой чүүлдерни кылып турар.

Богун ак-довуракчылар бодуныц хоорайының болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың байырлалы-биле кады «Асбест дээш» солунунуц он чыл оюн база демдеглеп турар. Ынчангаш солунунуц хой санныг авторларынга, редакциянын журналистериниг болгаш ооц типографиязының полиграфистеринге солунунуц идей-политиктиг утка-шынарын улам бедидер, ураа-чечен кааспалгазын экижидер талазы-биле чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээлиивер.

• • •

ЧУРУКТА: 1937 чылдан бээр Тыванын полиграфия шугумунга ажылдап келгеш, ам пенсиялай берзе-даа «Асбест дээш» солуннуц оруыкчузу болуп ажылдап турар хоочун полиграфист Максим Аксакович Шөртен ажыл үезинде.

ИНЖЕНЕРЛЕР БЕЛЕТКЭЭР ЧЕР

Оренбургтуң политехниктиг институдунда «Автомобиль транспорту» база «Аъш-чем үлетпүрүнүң машиналары болгаш аппараттары» деп ийи чаа салбыр ажыттынган.

Куйбышевтиң политехниктиг институдунуң филиалынган өзүп үнген ол дээди өредилге чери инженер кадрларны белеткээриниң улуг төвү боон бар чыдар. Чаа өредилге чылында институт хүндүсү салбырга чеди чүс бежен кижини, кежээки салбырга ийи чүс бежен кижини хүлээп алган. Оренбург областа оон өске чаңгыс-даа дээди өредилге чери ындыг хой чаа студентилер хүлээп албайн турар.

Тарааны шыгжаарының болгаш ажылдап кылырының технологиязының, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, хоорайларның болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазының талазы-биле, машина тудуушкунунуң болгаш станок технологиязының, хамаатты тудуунуң болгаш Ураялың улус ажыл-агыйының өске-даа чугула адырларының талазы-биле келир үениң инженерлери болгаш технологтары дөрт факультеттерде өөренип турар.

Дээди өредилге черинииң дыка улуг шөлде тудуп турар хоорайыныгажы өзүп орар. Көжүрген эрги бажыңчыгаштарның орнунда ам баштайгы өредилге башкы болгаш общежитие бедип үнген. Лекция номчуур өрээлдерлиг, лабораторияларлыг, номчулга залы болгаш библиотекалыг, эң чаа электрон-саналга техниказы-биле дериттинген ийи саналга залдыг өредилге корпузунда ам шеверлээшкин ажылдары дооступ турар.

С. ПЕТРОВ.
(СЭТА-ның корр.).
ОРЕНБУРГ.

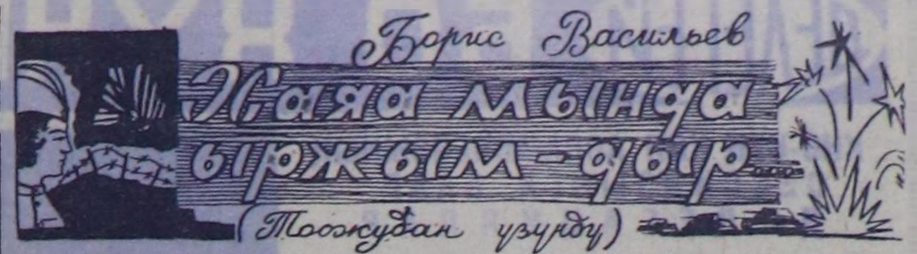
«АИСТ» БАР БОЛЗА

Хоорай чоогунуң бир совхозунда оът-сиген кургадыр «Аист» дээр агрегатты тургузуп эгелээн. Ол нарын комплексте кургадыр дерилгелерден ақыда складтар, электростанция болгаш лаборатория кирип турар. «Аист» оът-сигенде үнелиг витаминнерни хевээр арттырбышаан, бир шак иштинде мал фермаларынга бүдүн чартык тонна сүүзүнүүг чемнерни берип шыдаар. Бир эвес ажыл-агыйда «Аист» бар болза, агаар-бойдус кандыг-даа турда, сигенни соксаал-даа, чидиригдээ чокка кезип болур.

Ортаакы Уралдың колхозтарында болгаш совхозтарында ам чээрби ийи ындыг агрегаттар амылдап турар. Көдээ ажыл-агыйның ишчилеринге оларны Свердловск областың он үш бүдүрүлгелери белеткеп турар.

«Аисттерни» көдээ черлерге дерип тургузарынга база бүдүрүлгелер дузалап турар. Чижээ, хоорай чоогунуң совхозун шефтеп турар Уралдың вагон ылыр заводу тудугмонтаж амылдарынга дыка хой акша-хөреңгини үндүрүп, бодуныц фондузундан цементини болгаш демир конструкцияларны берип, совхозче тудугжулар, монтажниктер бригадаларын чоруткан.

К. СВЕТЛАНОВА.
(СЭТА-ның корр.).
НИЖНИЙ ТАГИЛ.

Паяа мында біржілм-дүір

Борис Васильев

(Тоожудан үзүндү)

(Уламчызы. Эгези № 212 «Шында»).

А Осянинаны ол моон мурнунда-ла шиңгиы кижи-дир деп эскерип каан. Кажан-даа каттырбас, чүгле эриннерин дензиг шимчедир, а характары бодамчалыг олчаан артар. Осянина чиктиг кижи боорга, чогум ындыг даалга ооц бодуныц сеткилинге таарыштазын билип турза-даа, чүвениц ужур-бажын билип кел деп бажыц эезинге Федот Евграфыч овазарымчалыг дагзып каан.

— Дулгуяк кижи-дир оц — дел, эрнин чотпейтип алган даартазында Мария Никифоровна илеткээн.— Ындыг төлээдс, ёзулуг-ла кадай херээжен-дир ынчангаш кыяанажып болур сялер.

Старшина чүнү-даа ыыттаваан: курьяк кижиге ону чугаалаарга-даа билир эвес. Балды ап алгаш, дашкаар үнүпкен, ыяш чарып тура боданыры дег эптиг уе чок. А бодал элээн хой чыглы берген, ындыг болганда оларны дайлап башкарып аар апаар. Ылаңгыя чүнүц-даа мурнунда чурум-на болгай. Дайынчылар аргага ишпези шындыр, херээжен чурттакчылар-биле ылчынашпазы — ол-даа чоп. А херек кырында чурум шуут сандаргай.

— Люда, Вера, Катенька — таныпылче, Катя эелчегиргикчи сен.

Ол комапла бе ынчаш? Таныпыл солуттур эелчештирерде ылап шыгыы, устав ёзугаар кылыр ужурлуг. А ол дээрге кочулаан чоруук-тур, ону үзе шаап херек, а канчаар? Улуг дужаалдыы Кирьянова-биле ол дугайын чугаалежир бодаан, а демгизиниц харыызы чаңгыс:

—А бисте чопшээрел бар чүве, эш старшина. Командылакчының бодундан.

Азалар кижырын тур..

— Кызыдып-ла тур сен бе, Федот Евграфыч?

Хая көрүнген: кожазы Полина Егорова херим ажыр бакылап келгеп ол. Бүгү чурттакчыларда эң-не доскел чок: торүттүүген хүнүн эрткен айда дөрт катап эрттирген.

— Сен холуң эрттир дамдыың алдарады бербе, Федот Евграфыч. Бисте ам чааскаан арткан болгай сен, барык-ла үлегер-үксаалыг чүве дег аан.

Кочулап каттырып турары ол. Хорээ ажыкшы магалыг чаагай эмин-тожүн, чаа үжүлган булкаалар дег, чыраа кажат кырында делгей салып алган.

— Сен ам орегелерни каржы дег кезиир сен. Бир неделяда бир өгге, дарзазыныл өскезинге аан. Бистиң кадайларның сээн дугайында дугурушканывыс ындыг чүве.

— Арын-нүүрүц чүге-ле бодаваc сен, Полина Егорова. Солдат кижи кадайы сен бе, азы каас-коя курьяк сен бе? Орталанза эки-дир моң.

— Дайын-чаалыгда кандыг-даа бачыт хайлы бээр, Евграфыч. Солдаттарның-даа, кадайларының-даа үүлгедин уттундуруп каар болбазывыпе.

Мындыг кончуг шончактыг болгай чээ! Үндүр шөлүүр болза чогуур, а канчаар шөлүүрүл ынчаш? Хамаатты эргечагыргалар кайдал? А анаа ол чагыртпас: ол дугайында алгыжы майор-биле сүмележип база корген.

Ийет, бодал дээрге найдел төрээн эвес күбөмстер ыяш чарарынга чедер. Бодал бүрүзүн ылап сайгарар, оңзагай сайгарып көөр апарган-дыр...

Чүнү-даа мурнай ооц чедип алган биляи барык-ла чок болуп турары улуг доктар. Бижип-номчуп билир база дөрт класс хире санап шыдаптар, чүге дизе, чогум-на ол дөртку классты доозарының кыры турда ооц адазын адыг ойнап каапкан. Уруглар адыг дугайын дыцнаар болза, каттырынчыг-ла боор ийин оц! Делегей дайынынга дег ыыттыг корандан-даа эвес, хакаасты дайынынга дег — селемеден-даа эвес, чудурук байларның чолдайты таарып каан бооларындан-даа эвес, артында олуму-биле-даа олбээн —адыг ойнап каан де! Олар адыгны безин чүгле ац ажаар черге корген чадавас.

Федот Васков, сен ээп бу-луцдан үнгеш комендант апаргаи сен. А олар, көөрүүге-ле ацаа дайынчылар — эртем-билиглиг мергежилге, дөрт-бу-лүнчүк, көжүрүлде булунуц. Чугаа-соодун дыцнап чоруурга, чедп класс ийикпе харылдаа шуут тостуг-даа чыгыы. Тостаи дөрттү кезынырга, беш артар ышкажыгай. Ынчангаш ооц олардан чыдып калган класты бодунуц өөреккелиндеп хой ышкажыл.

Куларанчыг бодалдар башка кыргеш, Васковтуң ыяш чарары киткеп турган. А кымны бу-рууладырыл? Бярза-бярза демги ол ужур билбес апаан-ны бе.

Эллеп чүве: ол үеге дээр бодуныц амыдырялын ол чогумчалыг ыыдыр санап келген. Харын, ыглан-тас деп болбас-ла ыйнаан, а ынчалзаада хомудынчыг чүве черле чок. Канчалза-даа дөрт-ле класс билин-биле полх школазын доозуп, он чыл иштинде старшинка дужаал база чедип алган. Ол талазы-биле когаралы чок. Ынчалза-даа хуулунда салым-чолу оске талаадан човуланган таварыштырып, моц-биле чаъс хавакка кээп тудусканзыг, ийи удаа салба шапкаш барган, а Федот Евграфыч будун-будун шыдажыл эрткен деңгердеп. Шылашкап...

Фин дайынының чырыцай мурнуу чарында гарнизон госпиталының змчи санитарказын кадайланып алган. Ырлап-ле, танцы тең, арага ижип-ле турза дээр хөөнүт, шала будулгаязыныиг кадай таварышкан.

Ынчалза-даа ооц божуп берген-не. Игорек деп алаан алганнар: Игорь Федотович Васков. Шак-ла ынчап фин дайынны эгелээн, Васков фронтуже чорупкан, а кажан ооц ийи медальдыг ээп келгенде, баштайгы моц арта силба берипкен: ол хөртүкке союп, түрепчорда, кадайы барза-барза полктуң мал эмчизи-биле чырыктажыпкан болгаш мурнуу чүүже бурт дээп болган. Федот Евграфыч кадайы-биле доңдораан чарылгаш, оглун суд дамчыштыр иеген алгаш, көдээде незинче чорудупкан. Чыл болганда ооц дугайын оглуу өлүп калган, ооц эгелээп Васков: орден кадаан генералга, эктинден ок үжүлган кезер эмчиге болгаш тывыкгыры дээш бажыц ээзи Мария Никифоровнага, үш-ле удаа хүлүмзүрээп.

Чогум-на демги ол ок ужун амгы албан-дужаазында келгеи бо. Шыгжаг бажыцга чүү-хөө артып калган турган, таныпыл бербээп, а оны коменданг кылдыр томуйлаап, демги бажыцны хайгаараазын дээп. Старшина хүнүү-не үш катап демги бажыцны дескинип, шоолаларын тыртып коор, бодуныц кылып алган дептериниг чаңгыс аай демдеглел кылып чаар: «Объектиниг көрген. Чурум үрээшкини чок» Көрген шагын база бижип каар болбайн-аан.

Старшина Васков таварар алган эрттирип, келген. Барыкла бөгүүге чедир таварар. А ам...

Старшина улуг тынган.

2. Дайын мурнундагы болуушкуннардан Рита Муштаковазының сагыжынга маадыр кызыгаарлыылар-биле үнүпкен кежээки чүден тода артып калган Карацуба ацаа келбезе-даа, эккелген ыттыг ады Индус эвес-даа бол, Рита ол кежээнп мырынай ам чаала доозулган чүве ышкаш, бижыктелге лейтенант Осянинп кызыгааржы бичии хоорэйжыгаштың көңгүргей малзы тротуарынга ол-ла олчаан кожа базып органыыг сактып. Лейтенант кандыг-даа маадыр эвес турган болгаш келген делегациянның ораазында таварылга боон кире бергенинден хамчык эгелип чораан.

Рита база-ла шоваларга каттышпас, байыр чедиринишкиннерине-даа, бот-тывынгыр уран чүүлге-даа кирешкени чок, залга олурган аалчыларның иштинде үжен хар чедир назылыг кайы бирээзи-биле боду чугаа эрей бээринаа орнуга, күске турлаа шала адаанда чер иштинче кире бээрипге белеп. Лейтенант Осянин-биле аиаа-ла душ боон кожа апартан болгаш шимчеш дээринден безин сестип, чиге бурумгаар көрүп алган олурганнар. А оон соонда школаның оюнзурактары оюн оргачизастэй бээрге, база-да пйлээ таварлжы бергеннер. А оон соцга массалыг баштак оюн болган: вальс тевери оялашкан—ташцылап каапнар. А оон соцга дужунга кезек турганнар. А оол... Ийет, оон ол оны үзеп чорупкан.

Ынчан Рита чүзе кажарлаан: демгизин ол эц үр чоруур оруктап эдерти берген. А оозу дээрге домей-ле чүнү-даа ыыттаваан, даады-ла үрүтган энчоксунуп, чөпшээредип алган, чүгле таакпылап каап чораан. Оон ындыг эгенинчел чорупнан Ританың чүрээ уштупа бер чээрп.

Олар арбында-ла хол тутчуп безин эвес, а баштарын соганнадып чарылган, ол-ла Лейтенант хайгыыл кезээнче чорүй барган болгаи суббота санында-ла үрүгже каш-ла сестүг чагаа бижип турган. А ол улуг-хүн санында аңаа хой сестүг чагаа-биле харыы бижип турган. Шак ынчалр хайга дээр үргүлчүлээп, июньда ол хоорайжыгашка үш хонукта келгеш, кызыгаарда шала дүүреннир болгаш шөлээ бербес апарганын чугаалаан, олар ам дораан өгленчип алыр, хамааты байдалдар актызының бижидилгезинге (ХБАБ) баар херек дээп Рита орта хензиг-даа кайгаваан, ынчалза-даа ХБАБ амыдакчыларлы — бюрократтар, оон хары он сеске бөп ай чартык четпес болган дээш бадылажырын чөпшээревейн барганнар. Ынчалза-даа олар хоорай комендантызынга чеде берген, а оол чорупкаш ада-незинге барып турган, күзелин, боттандырып апкан.

Кластыдан ашакка бштай барган кижи Рита болган. Кижи болганынга эвес, артында кызыл командирнин, барып-барын кызыгаржынын кадайы болуп берген. Ынчангаш оон-даа кежээктиг кыс делегейдс кайын турар боор. Хайгыыл кезээнге чеде бээри билек, ону хөрээжиктер чөвүлелиге сонгуп алган болгаш бүгү-ле бөлүүмнерге кирип бижээн. Рита балыглаңгаяар шарын, боолдарга киржип, аът мунуп, граната шывадап база газтан камгалалын өөренип турган. Бир чыл болган ол оол уруг (оон адын Альберт—Алик деп адаанзыр) божаан, а оон соонда бир чыл болганда дайын келген.

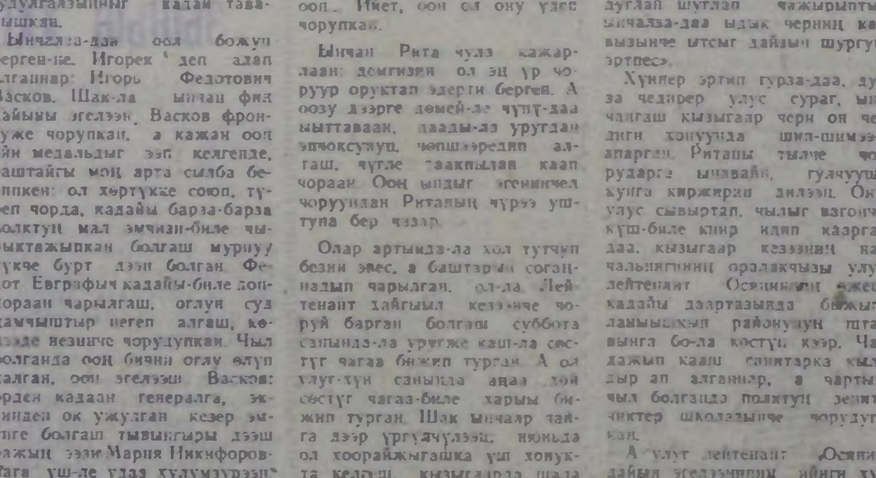
Эң баштайгы дүн аймаарааан, көгүдел кортпаан каш кижиниц бирээзи ол болган. Ол чөрде алыс ооржум болган угаазылалдыг кижи турган, а ынчан оон ооржургалдыг турганы дээрге, Рита майда-ла Алигни ала-незинче чорудупкан болгаш ынчангаш өске кижилериниц уруг-дарыының тыныш камгалажып болур турган. Кызыгаар чери он чеди хонук туржуп келген. Ырак аткылажыышкын Ритага дүпехүндүс чок ыяцналып келир. Кызыгаар чеpя эм-даа душпээн, а оон-биле кады ашаа дириг деп, шериг кезектери келгижеге кызыгааржылар туржуп шыдажыптар болган оон-биле кады сотуушкуну сотуушкун-биле харылаар боор деп ол идеген турган; хайгыылчы кезекке шак мынчаар ырлаарынга ыяан турган: «Дүмбей дүн кызыгаарны дуглай шутлап чажырыпты, ынчалза-даа ыдык черниц кавызынче ытсыг дайзын шургуп эртпес».

Хүннер эрткп гураа-даа, дуза чедирер улус сураг, ынчангаш кызыгаар чери он чеди хонукка шил-шимээн апарган. Ританы тылче чорударга ынаавайн, гулячуушкунга киржирин дилээп. Оңу улус сывыртап, чылыг азгынче күш-биле кинр идип каарга-даа, кызыгаар кезээниц начальнигиниц оралакчызы улуг лейтенант Осянинаны өжеш кадайы дазартазында бажыглаамыыкын районунуң штабында бо-ла коступ кээр. Чаджыш каапы санитарка кылдыр ап алганнар, а чартык чыл болганда политүң зенитчиктер школазынче чорудупкан.

А улуг лейтенант Осянин дайын эгелээнинден ийнги хүнүүде эртенги контратка үезинде өлүрүүл каан. Ол дугайын Рита эелдиркеп кызыгаар черинден чаван болуп чаза булган улуг келген кызыгааржы сержаптыдан, ыглыда-ла билип алган.

Даргалар кызыгааржы маадырының хүлүмзүрүвес дуулуган үнелээр, дужаалдарга демдеглеп, үлегер кылдыр чижекке ап, школаны «доозуптарга кызыгаар турган черже, чыдалыг хадыг-дошкун тулчуушкуга ашаанның өлүрүүл каанын черже чорударының дугайында оон хүүда дилээп ынчангаш мәргыл чок хандырганда. Фронт мында шала аткаарлай берген, хөй кыдыында барып, эзим шиңгиче ажыттадып, камгалаларынга өйлешкей болгаш мурнунда кызыгаар хайгыылы турган чер-биле ынчангаш лейтенант Осянинаның тоскуйбаанның өөреникчиге турган улуг-биле ханышкан хоорайжыгашының ий арамында, чыгыс черде чылбастаап турупкан.

(Уламчызыг).

КИЖИ БОЛГАШ БОЙДУС

Ленинград чоогунда Пушкино хоорайның Екатерина парытынга он шаа диңк салып каанындан бээр каш-ла чыл эртмен.

Ам парктың ол чөөк дүктүг чурттакчылары биезде лицейжи Пушкинниң селгүүстеп чоруп турган аллеяларынга сезик-даа чок үне маңнашкылап келир, олар парика дыштанып олурганнарның чугаазын үзе киргилеп, кижилерниң холдэрынга безин олура дүшкүлзэр.

ЧУРУКТАРДА: кижилер биле диңнер бот-боттарынга өөрүнчүг.

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

МАГАДАНЧЫГ ТЫВА ЦИРК

Чээрби ажыг чылдар мурнунда, Москвага өөренип турган чылдарымда, хоорайга чоруп тура көөрүмге, кижи будук-биле улгаттыр бижээн: «Оскал-оол» дээп чарлалдар херимнерде, бажыннарда эдерли берген турар болган. Кайа-даа чораап, дыңнаарга, тывааларның ойнаарын дыка-ла магадан чугаалажыр болду.

Мен Москвага тыва цирктп база көрген мен. Ынчан бүгү нацияларның цирктеря ойнап турган чүве. Хамыи оюнчардан Кавказтың даг чурттуларының ъзт-биле ойнаарын магадаар дээш, чүнү-даа эскербейн барып-тыр мен.

Хеп-хенертеп цирктиц оркестри узун, суук тыва аянгаларны ойнай бээрге, мээң караамга ол үеде ыракта Тыва шуут-ла кестүп келген. «Шинг» дизе-ле, бүгү-ле көрүүчүлер адыш часкап, бут кырында туруп келди. Цирктериниц кавс-чараш хемни кеткеп, эрес-кашпазгай ойнай бээрге, ону деңнээр чүве тыппаан мен. Ылаңгыя Күжүлет Хензиг-оол чиңге темир кырынга чадапы салгаш, ооц шыпшык бажыныг үне бээрге азы дээрбек демирпи оде халырга, оон кедерезе, янзы-бүрү танцыларны тее бээрге, көрүүчүлериниц магадаарын кандыг дээр!

Оортан бээр тыва цирк биле бүгү делегейни эргип, кезип калпкан. Тывапың чуртун, чонун делегейге алдаржыткан.

Ам бо ойнап келгенде база кордум. База-ла улам чоргаарадым. Чүге дизе янзы-бүрү оюнарны хары угда көргүзеря дыка солун болур-дур. А чаа, аныяк оол, кыс цирктерниц бедик мергежилгиг апарганын кергеш, аңаа улуу-биле көрдүм. Юрий Оскал-оол шагда-ла Тываның алдарлыг артизи деп атты алган болган кайгамчык мергежий берген, салым чаяанныг ыяык артист.

Амгы көргүзүглерден Майя Лозовик-Оскал-оолдуң мурнукузундан дыка безик чалаже депшяй бергенин кижи магадаар. Ол чиңге демир кырынга бөлеп, чараш, дүрген самнап, маңнап, чыда чайганып, ойнап турда, ыяш бажында сырбыкла! Бүгү талазы-биле дескя, ескет чок, ойнаарының ханы утказыг, долу шимчээшкинберлиг, хостуг, көглүг талазы-биле ол көрүкчүлериниц күзелин хандырып, бедик үнелелди чедип апкан!

Аныяк артизивис Клара Дапчай-оолдуң ойнаары базала кайгамчык. Ол черле дыка талантылыг-дыр. Демир кырынга ччик, берге шимчээшкиннерин аяа хевирлиг, уранныбиле кылып, аңаа черле турган чүве дег, таваар ойнап, танцылап чорун турлу. Ооц ёзулуг ойнаары ам-даа чурнупда деп биланм. Чүге дизе оз ам-даа дыка аныяк, ооц ам-дап нарын, солун ойнаарып макап болур бис.

Аныяк артизивис Надежда Красная «Бай-ла Хемчиниц» ырлай бээрге, черле солун чорду. Кандыг-даа берге ырларны ол конгүг-ла талантылыг ырлаар-дыр. Чүге тыва ырны ырлап тура, тыва аянны дыңзытса эки шпкаш. Ооп ацгыда ырларны күүседирде, Н. Красканга чараш тыва национал хептер, кадагзынылгалар болза, кайгамчык-ла оңаа болур ийпс.

Цирктиц болуг артистеринге улам эки ойнаарын күзээр бис.

Е. МЫНДРИМА.

«Жизель» ~ Березникиде

Березникиниц улусчу театрынга он аады хардыг Люба Юферованың баштай ойнаапы аңаа оның оорүнүг болган «Жизель» деп балетке кол рольду ойнаарын энергетиктериниц Культура ордузунда балет студиязының доозукчузузунга бүзүрээн.

Он беш чыл мурнунда энергетиктериниц Культура ордузукуп чапшнга тайды болгуму тургустунган. Спепазынга «Куулардыг хөл» шыкаш балетти тургузуп турар япаар улусчу театрның тыптып келиринииг херелизи болурун ынчаи кым-дат ёдавайн турган. Цехтерге болгаш албан черлериниге ажыл тонгеп ошлунде Березникиниц химпи-магний комбинадының аппаратчызы Павел Демп, ол бүдүрүлгелиг заводтың Культура ордузунда «ийнги эелчегже» далажып чоруптарлар.

Бүгу-эвилел телевидениезинге хоорайларнаң музыкалыг маргылдаазының лауреады — Березникиниң улусчу театрының коллективи ам Пермь областтың комсомол организациязының шаңналын алган. Оон чээрби кижижичилерни профессиопал балетте чедиишкиннит ойнап. 28 кижи Пермьниц, Москваның, Ленинградтың хореография училищелериниге өөренип турар. Театрның хоочуннары балет студиязында төлептиг салгалды кижизидип турарын «Жизель» деп балетте Люба Юферованың чедиишкиннит ойнаанын хөреңнеп турар.

К. АЛЕКСАНДРОВ.
(СЭТА-ның корр.).
БЕРЕЗНИКИ.

БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫНГА

Кызылдың күрүнеиниц башкы институду физика-математика болгаш филология факультеттерииге киреринии белеткел салбырынга дыцнакчыларны хүлээп алырын чарлап тур. Аңаа кирерлер дараазында документилерии кииреп: билдиришкии (институттуң формазы-биле), ажылдап турар черинден чоруткан биижи (форма ёзугаар), аттестат (боду-биле), эмчи шынзылгазы (№ 286 форма), 6 фото-чурук (дөрт чокка), күш-ажыл дептери (шынзылга), чурттап турар черинден шынзылга болгаш өг-бүлезиниц составының дугайында шынзылга. Бир чылдан ээлээп эвес ажыл стажтыг, үндезии национал кижилерии хүлээп алыр.

Билдиришкиинии 1974 чылдың сентябрь 10-дан ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр. Дыцнакчылар-биле беседалаашкынны болгаш оларны хүлээп алырын 1974 чылдың декабрьнын 1-де. Хүлээп алган кижилерни иитп чурттарга бажыңы-биле хандырар.

РЕКТОРАТ.

Тываның «Зооветснаб» каттыжылыкыны 1974 чылдың октябрь 1-деп 20-ге чедир инвентаризация кылыр, ынчангаш ол үеним тургузунда барааннар үндүрүп бербезин чарлап тур.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

Аныяктарны тудуг организацияларынга ажылга хаара тудар сорулга-биле Кызыл хоорайның школаларының 8, 10 класс доосканнарын ажылга кирирер дугайында беседалар кылыры-биле келириичке «Тыва тудуг» трест чалап тур. Ажылга киреринн нүүзэннер кадрлар кылдызинге сентябрьның 13-тен 20-ге чедир 4 шактан эгелеп келир. Адрес: Красноармейская кудумчу, 76.

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30— Даамчыдыктагалар программазы.

13.35 — Оңнуг телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы. «Петрушка дугайында». «Сам».

14.00— Медээлер.

14.10—Оңнуг телекөргүзүг. «Күштүглер, дидимнер, авазаңгырлар».

14.40—Чиланиц улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязынга. «Чиля. Демиселедиц, дүвүрелдиц үелери». Документалдыг телефильм.

15.40—«Томуйлаашкын». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-ку сериязы.

16.55 — Оңнуг телекөргүзүг. «Опера балы». Телефильм — концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Сылдысчыгаш». Даамчыдыкта

18.30—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40 — Ужуралдар фильмя «Джульбарс».

КЫЗЫЛДАН

19.55— «Шалынчы күш-ажылды — беш чылга». Даамчыдыкта.

20.25— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.35—«Че бе, кыстар!» Аныяк агрономнарның чарыжы.

21.35 — Документалдыг фильм.

21.50—22.00—Чавсар.

22.00—Оңнуг телекөргүзүг. «Экин, оңнуг». Совет-венгр каттышкан программа.

23.00—«Үе». Информастыг программа.

23.30—01.45—Оңнуг телекөргүзүг. «Известия» солуннуц шаңналы дээш делегейнин хоккей маргылдазы ССРЭ биле Финляндияның чыынды командалары.

Редакторнуң оралакчызы
М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Камонуң соолгу маадырыг чоруу» 10.00, 11.55, 13.50, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыында 10.00, «Витя, Маша болгаш далайның чараг шеринииң дугайында» 11.40, 15.40, 17.15, 18.50, 21.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үш метпигир» 10.00, «Мегелева, эргимим» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Элүшка» 15.00, «Вий» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чаагай ажыл-херектер» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» Культура бажыңы: «Хүн бүрүнүң вюну» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Шетпикин-Кравченко кудумчуу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 21-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-51, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кодээ ажыл-агыйның киллизинин 21-47, үзегүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганга 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 224.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетпикин-Кравченко кудумчуу, бажың № 1). ТС—01077

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 216 (9593) Суббота, сентябрь 14, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп

КОЛОННАЛЫГ ЗАЛГА ХУРАЛ

ССРЭ-ниң иштики херектер министерствозунуң академиязының ажыттынгапынга тураскаатқан байырлыг хурал Эвилеллер бажыңының Колоннадыг залынга сентябрь 12-де болган.

Президиумда — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. А. Яснов, ССРЭ-ниң иштики херектер министри Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ныц ССРЭ-ниң иштики херектер министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, пайысылалдың хой-нитизиниң төлээлекчилери.

Чыылганнар дүжиттиг адыш часкап турда, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг хүндүлүг президиумну соңгаан.

М. А. Яснов алдарныл болгаш эрес-маадырлыг чоруктуң, ленинизмниң идеалдарынга шынчы чоруктуң үлегер-чижээ —Кызыл тукту ССРЭ-ниң ИХМ академиязынга хүлээдип берген. Кызыл тукту академиязының начальнигга иштики херектер албакының генерал-майору М. С. Крыловка ол дамчыдып берген.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байыр чедирген чагаалары ёнгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

(СЭТА-ның корр.).

Улусчу түдүгда

ТЕМП ДҮРГЕДЭЭН

Совет Тываның 30 чыл ооңга үгүштур Кызылда чылыг дамчыдылгазының түдүн бо ында доозар соруда салган чаруштуг организацияларның мурнуку одуруунда «Тыва суг-тудуг» трестиң ажыл-ишчилери чоруп турар. Олар Мугур кудумчузунда 200 метр ажыг черни боттарының күжүмбиле хазарып, бетон коошпалар салырын, аңаа демир хоолайларны эртеп дүмбааларын соолгу хүнерде эң-ие шудурду, муженишпеннинг кылып доозупкаиар. Хоолайларны долгандыр шарып, гидрочылыглаашкыннар кылырынга болгаш өске-даа ниэы-бүрү дузалаар ажылдарны күүседиринге Тываның эртеп-шинчилел институдунуң, геологияшинчилел экспедициязының ажылдакчылары эң-ие идепкейлии-биле дузалашкан. «Тыва суг-тудуг» трестиң ында участогунуң ажылчыннары ол трассада хоолайларның кырын коошпалачак бетон кылыглар-биле дутпаарын, кудроп кудуп, бетонжарын доосхап, ынчангаш Мугур кудумчузунда 200 ажыг метр чылыг оруу дуглаттынганы ол.

Ленин кудумчузунда ажыл хайныышкынныг. Ында «Тыва-тудуг» трестиң бүдүрүлгелери 200 метр ажыг чылыг оруунда салган хоолайларны дутпаарын, чылыглаарын бедик темпилиг кылбышаан. Чүльдүм кудумчузунда шөйүлген трассаны монтажтаарын «Тыва септелге-тудуг» трестиң эш Емельяшев удуртқан участогу хожудангай байдалдыг чорудуп турар. Олар монтаж кылырын өске бүдүрүлгелерге деңнеэрге, бир неделя хожудаткан.

Комсомольская кудумчузунда 680 метр ажыг участокта монтаж ажылдарын механизастаттынган № 62 колонна база хожудангай байдалдыг күүсеминп турар. Бо кудумчуда участокка 20 ажыг коллектив тер ажылдаар ужурлуг. Ам-дыызында 14 организацияның ажылдакчылары бар. Ам мынза орт черинин, Дээди судтуп, Юстиция министерствозунуң, алгы заводунуң, «Тувинская правда» солуунуң редакциязының ажылдакчылары хүнүүн-не кээп, кызымак ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИК.
«Шынның» тускай корр.

АК-ДОВУРАККА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн, апрель 13-те Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунга «Тыва даг-дүүг» комбинаттың болгаш хоорайның он чыл-болганынга тураскаткан байырлыг хурал болуп эрткен.

Комбинатта даг-дүүг арыглакчыларының, тулүүжуларның, дагжыларның, транспортчуларның, энергетиктерниң эрес-шудургу ажыл-ижиниң дүгайында плеткелдя «Тыва даг-дүүг түдүг» эргелелиниң партком секретары В. А. Бакулин кылган.

Байырлыг хуралдың ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Менду-ме, СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. И. Попов олар киришкен.

Совет Тываның 30 чыл ооңга

Организастыг бедик деннелге

СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарда, хой малдың баш санын өстүрери-биле чергелештир ооң продуктулуг чоруун бедидери эргежок чугула дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Хойну ажаарының байдалдарын эжиктикени, республиканың дыка хой ажыл-агыйлары хойнуң тарып боозадылгазын чөгүүр үезинде чорудуп турары малдың чаш төлүн менди камгалап алырынга дузалыг болган. Бир эвес республика 1973 чылда чүс хойдан-на 77 хураганны камгалап алган болза, бо чылын ооң 8 хураганны хойну камгалап ап, элээн чедиишкинниг болган. Зң бедик көргүзүгнү Эрзин районнуң хоймулары көргүскен. Район 100 хойга оналаштыр 94 хураганны менди өстүрген. Ол район күрүнеге дүк садар планын база чедиишкинниг күүсеткен. Чөөн-Хемчик район 100 хойдан-на 91, Таңды—90, «Революцияның чалбыыжы» совхоз—113, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз — 101 хураганны менди дорулуткан.

Республиканың чамдык хоймуларының көргүзүглери дыка бедик болган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоймузу Д. Ооржак 100 хойдан-на 153, «Революцияның чалбыыжы» совхозта И. Сашанов—143 хураганнарны менди алгаш социалистиг чарышка тиилезинер.

Мурнанчы районнарның, ажыл-агыйларның, хоймуларның арга-дүрмүлгазы ажыл-агыйларга мал бажы өстүрүп болурунуң бүгү арга-курлавырлары барын хереченлеп турар.

Ынчалза-даа курлавырларны долу ажыглап турар бис дээ болбас. Чижээ, Бии-Хем район 100 хойдан-на 74, Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары—71, Улуг-Хем район—70, «Кара-Хаак» совхоз—68, «Х Улуг хурал» колхоз—78, дүрмүлга станциязы—76 хураганны түс-түзунда камгалап алтылаан. Бо дээрге ортумак безин четпес көргүзүг-дүр.

Малдың чаш төлүн эвээш камгалап алыр чорук тарып боозадылганы багай чорудуп, ол чугула кампания үезинде бүдүрүкчүлерни, эдеримилгече кирер хойларны, тарып боозадылга пунктуларын, а бедик мергежилдиг техник кадрларны эки белеткел албэйн турарындан кол хамаажыып турар.

Хой ажылын улаш хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни күүседиринге пунктуларның ажылының технологизиязын шыңгыы сагып тургаш, хойну тарып боозавырын эки организастаары шиитпирлиг рольду ойнаар. Чүгле ынчан төрүүр хой бүрүзүнден чаш төлдү менди ап болур. Ынчангаш 100 башка онааштыр камгалап алган хураган хойнуң баш санының нинти өзүлдезини тодаргайлаар эвес, харын хой ажылының орулгалыг болурун магадылаар экономиктиг көргүзүг болур.

Бо чылын республиканың колхоз, совхозтары 536 муң хойну эдержилгеге кирер. Ооң иштинден 320 муң хойну тарып боозадыр. Сентябрь эгезинде 46 пунит ажылдап эгелээн. Ам 25000 хире баш хойну тарып беозаткан. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 2000 баш хой хой болуп турар.

Тарып боозадылганы чедиишкинниг эрттиреринің бир чугула чүүлү болза, ажыл-агый бүрүзүнге нинти негелдеге дүгжүп турар белеткеттинген болгаш дериттинген пунктуларны четчири-биле кылып алыры болур. Ынчалза-даа бир пунктуга 1500 баш хой онаажыр турбуже. Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында пунктуларга 2000 ажыг хой онаажып турар. «Х Улуг хурал» колхозта 6 пунктуның чүгле 2-зи ажылдап турар. Ол ажыл-агыйда 213 бүдүрүкчү кошкарның чүгле 81-и класстыг. Тарып боозадылга пунктуларын Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык ажыл-агыйлары четчелеп албаан.

База бир кол чүүл—төрүүр хойлуг коданны аңгылап, ону эдержилгеге, азы тарып боозадылгага белеткээри болур. Ол болза хураганнарны эрте үзери-дир. Ындыг болза-даа, чамдык ажыл-агыйлар хураганнар үзерин, ону төрүүр коданнан аңгылаарын саададып турар. Ындыг чорукту «Барлык», «Шекпээр», «Бай-Тал», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтардан, Эрзинниң «Мөрен», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозтарындан көрүп болур. Дыка хой колхоз, совхозтар бүдүрүкчү кошкарларның арга-шинээзин хынап, оларны шенеп көрбээн. Харын-даа ажыл-агыйлы эвес, харыысалга чок чоруктуң түңнелинде бүдүрүкчү кошкарларны багай азырап, чемгерип турар. Ооң уламындан олар уксаалыг унезин чидирип, ажыглаар арга чок болу бергеннер. Бай-Тайга район эки уксаалыг, класстыг кошкарларының чүгле 41,1 хуузун, Барыын-Хемчик—35,9, Чөөн-Хемчик—29,9, Улуг-Хем—49,9, Тес-Хем—41,4, Эрзин—37, а «Алдан-Маадыр» совхоз—12,6 хуузун тарып боозадылгага, суда эдержилгече киириштирип, ажылдап болур арга-лыг апарганы дүвүренчиг байдалды тургузуп келген. Чүге дээрге «Алдан-Маадыр» совхозта—148, «Чыраа-Бажы» совхозта—188, Эрзинниң «Чаа орук» колхозунда—104, Чөөн-Хемчик районда — 424, Тес-Хем районда—233 баш кошкарлар четпес болуп турар. Ол талазы-биле айтырыгны райкүүсиомнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң, ажыл-агыйларның тускай эртемнигнери дарый шиитпираээр хүлээлгелиг.

Сентябрь 1-де медээ ёзугаар аяырга, Таңды районда чүгле «Шамбалыг» совхоз хойну тарып боозадыр ажылче киргеи болуп турар. Бии-Хем районда 17 пунктудан чүгле 4 («Саян», «Кызыл тараачын» совхозтарда), а Тес-Хем районуң «Чодураа» колхозта чаңгыс пункт ажылдап турар. Каа-Хем, Эрзин районнарның чаңгыс-даа ажыл-агыйы ол ажылды эгелевээн. Барыын районнарның ажыл-агыйлары хойну тарып боозадырын эгелей берзе-даа, ооң технологиязын үреп турарлар. Дыка хой ажыл-агыйларда кылдынган пунктулар чогуур негелдеге дүүшпес. Туубу плиталар орнунга демир печкалар салып каан. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда кодан бүрүзүн пунктуга экижээриниң графигин тургуспаан болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары ону бадылаваан.

Хойну тарып боозадыры—чугула ажыл. Аңал каждыг белеткелдиг келгенин республиканың ажыл-агыйларынга барып, хыналданы кылган. Хыналданың түңнелин райкүүсиомнарның, улусчу контроль комитеттериниң хуралдарынга, көдээ ажыл-агый эргелелдериниң човүлелдеринге чугаалажып керген.

Амгы үеде тараа, сиген көзилдези чугула айтырыглар болуп турза-даа, партия райкомнарының, райкүүскомнарның, оларның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчулары хойнуң тарып боозадылгазын организастыг эртүрер талазы-биле ничээнгейин кошкатпас ужурлуг. Бо чугула кампанияны чедиишкинниг чоруткайывыс түңнелинде хой малдың чүгле баш санын өзер эвес, а харын ооң продуктулуг чоруу үлам экижиир деп чүгени утпас хереи.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Дүүн СЭКП Каа-Хем райкомунуң хуралдаар залынга районнуң партия, ажыл-агый активиниң хуралы болуп эрткен. Районнуң ажыл-агыйларында дүжүт ажаап алыпкыныныңг чорун турарының дугайында айтырыгны ажаа чугаалашкан. Бо ажыл ол районда бедик темп-биле чорун турарын хуралга санап берген эштер чугаалап, тодарадыкчы чылдың дүжүдүн кыска хуусада чидирип чокка ажаап алыр дээш районнуң ажыл-ишчилериниң кызымак ажыллап турарып демдеглээн.

Активтиң хуралынга СЭКП обкомунуң ийиги секретары В. Н. Филиппов киржип, республиканың ажыл-агыйларында дүжүт ажаалдазының болгаш мал чеминиң белеткелинин чорун турарының дугайын чугаалаан.

Сентябрьның бирги он хонуунда дүжүт ажаалдазының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган Каа-Хем районга СЭКП обкомунуң бирозунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, обпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалы-биле районнар аразында шилчинир Кызыл тукту тыпсырын шиитпирдээн болгай.

Актив хуралынга эш В. Н. Филиппов ук Кызыл тукту районнуң ажыл-ишчилериниң төлээлекчилеринге тывыскан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Н. П. Фёдоров баштаан районнуң төлээлекчилери шилчинир Кызыл тукту хүлээп алгаш, каа-хемчилерниң күш-ажылын бедии-биле үнелээни дээш, СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге өөрүп четтиргенин илереп-пишаан, бедик шаннадты салбас дээш ам-даа кызымак ажылдарын хүлээгенинер.

Бистиң корр.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң мурнакчы тудутжуларының бирээзи Бичө-оол Моңгүн-оолович Хомушку найысылалдың тудутларынга он чыл чыгыы ажылдап келген. Ол чылдарының дургузунда дыка хой аныяк ооллар, кыстарны бодунуң мергежилиниге оө өөреткен.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Бичө-оол Моңгүн-оолович бо хүнүерде чаа хөгжүм-шаи театрының тудуунда ажылдап турар. Ол—Степан Белоусовка удурткан бригаданың мурнакчы дашчызы. Ол ай бурузунуң планын 110—120 хуу күүседип, Совет Тываның 30 чыл ооңга күш-ажылчы чедиишкиннерниг ужуражыр дээш, бо хүнерде сорук киргеи ажылдап турар.

ЧУРУКТА: тудутжу Б. М. Хомушку.
А. МОНГУШТУҢ фотозу.

МАЛГА ЭЛБЕК ЧЕМ ДЭЭШ

(Сентябрь 9-ка чедир мал чеминиң белеткели, планга хамаарыштыр хуу-биле)

Районнар	Белеткээн сиген	Сенаж салганы	Силос салган	Витаминниг сиген дагганың бүдүргеии
Бай-Тайга	70,1	—	—	—
Мөңгүн-Тайга	104,8	—	—	—
Барыын-Хемчик	41,9	39,2	—	—
Өвүр	63,0	—	—	—
Чөөн-Хемчик	67,1	26,7	3,0	—
Улуг-Хем	44,7	0,7	1,5	38,7
Таңды	44,2	13,0	3,4	60,0
Бии-Хем	62,4	42,2	17,6	—
Тожу	57,7	—	22,7	—
Каа-Хем	51,2	35,0	2,7	—
Тес-Хем	22,9	—	—	—
Эрзин	28,7	—	—	—
Кызыл хоорай Соведи	31,0	—	—	—
Республика	49,4	20,8	4,5	36,9

Баштай саннарны деңнеп көрээлиг. Эрткен чылдың бо үезинде республика планның үштүң ийи хуузун күүседип апкан турган, а бо хүнерде планның чүгле 49,4 хуузу күүсеттинген-дир. Силос болгаш сенажты база эрткен чылдыңдан эвээшти салган.

Озалдаашкынның чылдагаанын чүдел?

Ситеннин өзүлдезинге кандаашкын шаптыхтааны билдингир. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйлар боттарының иштики курлавырларын четче ажыглап шыдавааи.

Суггартынган шөлдерниң шыгы четпес, сиген кезер шөлдерниң чемишчидилге төгеринии агротехниктиг негелделерин күүсеттинмээн.

Чамдык ажыл-агыйларда хол кадыры-биле сиген кезер чазнолар эвээш тургустунган болгаш сиген кезер техникаанын зива туруп бээр чоруу көвүдеп, мал чеминиң белеткелиниң темпизи оожумнаар таварылгалар турган.

Бо хүнерде безин ол чорук үргулчүлевишаан. Чамдык ажыл-агыйлар иштики курлавырларын чөп ажыглап, мал чемин чогуур хуусада белеткеп ваган. Мал чемни белеткээриниң мурнакчыларынга «Алдан-Маадыр», «Саян», «Торгалыг», «Шамбалыг», «Сүт-Хөл», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар, «Тинзелге» колхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйлар хамаажыр.

Ынчалза-даа Тес-Хем, Эрзин районнарның, Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары мал чемк белеткээриниң планын чүгле 22—31 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйларның сигенчилери кестиниң болур черлерниң сигенин бүрүн кезер, саваанны сараатгаар ужурлуг.

Ийилге четчир чемни белеткээр дээш бүгү хемчегерни алыры партия, совет, профсоюзвилед, комсомол болгаш көдээ ажыл-агый органнарының эң чугула херээ болур.

Кыштаглаашкынга амдыгааштан белеткенир

БАЙДАЛ ДҮВҮРЕНЧИГ

Тес-Хем — республиканың мал ажыл-агыйлыг районнарының бирээзи. Ындыг болганда бүгү күштүг мал чеминиң белеткелинче углавы чугула дээрзи билдингир. Районнуң ажыл-ишчилери шиитиниң ийилгэ 12413 тонна сигении белеткээр ужурлуг. Сентябрь 9-та байдал-биле алырга, район 4530 тонна сиген белеткеп алган азы планын деңгүп-ле 36 хуу чедирген.

Мал чеми белеткээриниң ыт таарымчалыг айы-аяк хүнерлиг августа эрте берген. А тес-хемчилер планын орту бээин чедирбээн! Ам-даа 8 муң ажыг тонна сиген белеткеттинмээн. Ону хажан күүседирия деп айтырыг чайгаар тургустунуп келир.

«Ак-Эрик» колхозта 5 сигенчи бригада мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар. А оларар будурукчулуг ажылдап турар бе?

Эрендей Орус-оолга удурткан инек кадарчыларының сигении бригадазы 10 хонук дургузунда чаңгыс тонна-даа сиген белеткеввэн, а Дадар-ооллуң бригадазы—чүгле 7 тонналы белеткээн.

«О-Шынаа» совхоз бо чылын багай эвес болган. План күүселдезиниң талазы-биле районда мурнап турза-даа, амгы үеде мал чеминиң белеткелинде ажылдап турары коичуг четпес. Эрткен он хонук дургузунда чүгле 10 тонна сигенни совхозта белеткээн. Ол дээрге чаңгыс-ла сигенчи бригаданың хүнде кылыр улуг ышкажы! Бо совхозтуң Ак-Чыраада механизастаттынган сигенчи бригадазының ажылы кошкан, а Ак-Чыраа салбырның хой-кулзары чайлагларынан ам-даа хөшпээнинден мал чеминиң белеткелинге амга чедир киришпейн турар. Байдал мынзыг турда сиген белеткелиниң темпизи куду болбастың аргазы чок. О-шынаажыларның хүлээгении 1241 тонна сигении белеткээринге чедир ам-даа 614 тонна артыкан-дыр.

«Тес-Хем» совхоз ам-даа 3663 тонна сиген белеткээр ужурлуг. Совхозта механизастаттынган 2, а хол кадырыбиле сиген кезер 3 сигенчи бригадаларда 51 кижи ажылдап турар. Мал чеминиң белеткелинче совхозтуң чүгле малчынзары безин бүрүн хаара туттунмаан.

«Чодураа» колхозта бо хүнерде мал чеминге 1497 тонна сиген белеткеттинген. Ол — колхозтуң белеткээр чогуур сигенииң 41 хуузу-дур. Бо ажыл-агый мал чеми белеткээр талазы-биле районда дээре черии эзлеп. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразында шилчинир Кызыл тугуч кэш удаа чаалап ап келген. Сөян Чикейге болгаш Василий Араңдниге удурткан сигенчи бригадалар мал чеминиң белеткелинде эки ажылдап, планнарын 80 хуу ажыра бергеннер. Ынчалза-даа чодураажыларның чедиишкинге оожургаар барымдаазы база чок: ам-даа 2146 тонна сиген белеткээри арткан. Ол дээрге эвээш эвес сан-дыр.

Сиген кезери-биле колхозтан чорутқан 24 кижилиг механизастаттынган сигенчи звено Ак-Чыраада амгы үеиерде ажылдап. 70 ажыг тонна сигении пресстээш, колхоз төвүнче дажыр киришкеп.

Сиген белеткелинде 50 кижи бо колхозтан ажылдап турар. А чүгле хой биле инек малчынзары белии 62 коданда болгай. Моон алгаш көөрге, мал чеминиң белеткелинге киржип болгу дег күш база-ла хаара туттунмаан-дыр.

Мал чеминиң белеткээрииче бүгү колхозчуларыы, совхозтарның ажылчыннарын, колхоз, совхозтарга шефтеп турар организацияларны мобилизастап турганы, бэр турар бүгү техниканы, кижи күжүн чогумчалыг ажыглаары эргежок чугула дээрзии СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республикамың Министрлер Чөвүлелиниң «Иинтиниг малын чем-биле хандырарының талазы-биле немелде хемчегерниң болгаш 1974—1975 чылдарның мал кыштаглаашкынын эрттирер дугайында» доктаалында айытқан болгай. Бо доктаалада айыттынган түүлерии күүседир талазы-биле контрольду райониуң удурткучулары кошкатканын маңаа айтыры чугула.

Малга четчир чемни белеткеп албас болза, ниитиниг малының баш санын өстүрери берге дээрзи билдингир. 1974 чылдың июль 24-те РСФСР-ның Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген доктаалынга дүүштүр малды мал чемнери-биле хандырарын, келир кыжын мал кыштагладырын чедиишкинниг эрттиреринии болгаш малдың баш санын улам көвүдедиринге эргежок чугула байдалдарны тургузарын, аңаа үндезилеш, малдың баш санын өстүрерин, мал ажылынын продуктуларын бүдүрерии көвүдедирин барымдаалаш, келир кыжын мал кыштагладырынга ажыглаар мал чемнери-биле колхоз, совхоз бүрүзүнүң хандыртыгының чидамылап хынзарын, четпестерии дарый чайлаалар талазы-биле дээш тут хемчегерии алырын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында айытқан болгай. Бо доктаалада СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга даваскан болгай.

Сентябрь 1-ге чедир Тес-Хем районнан 258 баш бода мал, 3793 баш шээр мал олуп хораан. Бо саннар үстүнде айыттынган доктаалга-даа, СЭКП обкомунуң X пленумунуң доктаалынга-даа дүүштес болуп турар ышкажыл.

Кыштаглаашкынга бүгү талалыг болгаш ёй-шаанда белеткеширииниң кол айтырыгларын чоокта чаа болуп эрткен СЭКП обкомунуң бюрозунуч болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында айытқан болгай. Бо талазы-биле ажыл Тес-Хем районда база дүвүренчиг.

Малды менди кыш ажырары кыштаглаашкынга эки белеткенгеринден хамаажыр болгай. А Тес-Хемде бо талазы-биле амдыызында чүгле чүтаа чорун турар.

Республиканың хой-хой ажыл-агыйлары кыштаглаашкынга белеткелдя октябрь 1-де доозар деп хүлээлге алган. А Тес-Хем район ол ажылды октябрь 20-де доозар, азы Совет Тываның 30 чыл ооң байырлал эрттирип алгаш, ам кыштаглар септээр ажылче кирер хөөнүүг.

Районнуң малының баш саны чылдың-на немежип турар. Бо чылдың июль 1-де медээ ёзугаар районга 1471 бызаа, 27158 баш анай, хураган немешкеп. Оларга кажаалар, малчынзарга бажыңнар база херек. Мал ажылының ажылдакчыларынга эргежок чугула культура-амыдырал байдалдарын тургузуп бээрин хандырар, чаа-чаа кыпыт-булуңнар, төвар-бажыңнар чурттарга бажыңнарын тударын, септээрин доозар дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң август 17-де хүлээп алган доктаалында айытқан болгай. Районнуң чамдык ажыл-агыйларында байдал кандыгыл?

«Ак-Эрик» колхозтуң малчынзары 43 кезек черге кыштаар. Ол кыштагларның чүгле үжүүде 26 тонна сигении чедиргеи. А арткан 40 кыштагларда сиген-даа чедиртиннээн, септелге-даа кылдынмаан. Малчынзарга суг чедирер 6 автомашиналарның үжү үрелих. Колхозтуң 3 кудуктарының чүгле чаңгызы амгы үеде ажылдап турар. А Шара-Нуурда, Агарда кудуктар ажылдаавастаан. Ол кудуктарны септедири-биле колхоз мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу-биле көрээлиг. Ынчалза-даа ажыл ам-даа эгелевээн. Капитал септелгече кирер 8 кажаанны септээри-биле 4 кижилиг звено тургустунган. Оларның ажылы кажап доостуру билдинмес. Ажылды мындыг оожум темпбиле кылыр болза, кыштаглаашкынга белеткелди октябрь 10 бетинде доозар деп акрикчилериниң хүлээгелзинии күүсеттинери берге. Бо колхозтан чүгле 5 малчын бажынга кыштаар.

«Тес-Хем» совхозтуң Устуу-Шынаа салбырының малчынзары 43 кезек черге кыштаар. Оларның чүгле ийилгэе мал чеми чедиртинген. Малчыннардан чүгле 3 аал ишти бажынга кыштаар болду. Бо ышлын Сарыг-Талга ийи аал ишти чурттаар бажыңы көрээ ёзугаар района КМК черн кылыр тургаш, амга чедир күүсеттээн.

Ол-ла оргакизацид Артыы-Сут-Бажынга 200 баш инек кирер кажаа тудар планын база күүсеттээн. А Дүүге-Бажынга 600 хой кирер кажаанны совхоз тудар болгаш ажыглазга бо чылын кирер ужурлуг. Салбырның Мунгаш-Акта, Чадагай-Өдекте, Шаараш-Хаада, Сарыг-Сигенде капитал септелгеге кирер хой кажааларын совхозтуң тудутжулары кылып эгелээн. 3 кудуктарның ийизи ажылдап эгелээрингe белеп, сут соортур 3 автомашиналарның бирээзи септелгеде.

«О. Шынаа» совхозтуң малчыннары 82 кыштатта кыштаар. Кажаалар септээри-биле тургусқан чаңгыс звено ажылын чаа-да эгелээш.

«Чодураа» колхозтуң малчынзары 62 кезек черге кыштаар. Районнуң өске ажылагый-ларынга деңнээрге кыштаглаашкынга белеткел ажылдары мында черле шору. Малчынзардан чүгле 4 кижиниң кыштаанда бажың чок, а арткан 38 малчынзар шупту бажынга кыштаар. Бажыңнар болгаш кажаалар септээр звенолар ажылдап турар.

Колхозтуң 5 кудуктарының дөрту ажылдап турар. Агарда кудукту септээри-биле көрээ чаргаш, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу оозун амга чедир күүсеттээн.

Тес-Хем районда кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының чоруп турарын-биле танышкын көөрге, байдал мындыг-дыр.

Мал кажаларының болгаш малчынзар чурттаар бажыңнарның септелгези дарый дооспас болза берге, кыш удаа келир дээрзии. Таңды сумының кырында чаглаш хар сигиндырып турар.

М. КАЛЧАН.

«Шынның» тускай корреспондентизи.

Партийжи амыдырал

Хуралдарның кижизидикчи ролю, дээштии дээш

Партия хуралы — партия эге организациязының дээди органы болур деп СЭКП-нин Уставында айытқан. Оларга бүтү коммунистерниң киржилгези-биле ойу келген ажыл-агыйжы болгаш политиктиг эн чугула айтырыгларны чугаалажып, анаа дүүштүр чогуур түнелдерни үндүрүп, соруглаларны айтып турар. Ындыг хуралдарга коммунистер болуунуң коллективиниң ажыл-чорудулгазын бүгү-ниитиниң болгаш партияның ажыл-чорудулгалары-биле сырый холбаштырып, ажыл-агыйны эргелеп-башкарарынга киржилгенин организасс-политиктиг школазын эртип, анаа чамчыдып өөренирлер.

Бистин партиябыс партия хуралдарының кижизидикчи утка-шынарын болгаш дээштин улам бедидиреңче улут кичээнгейни салып келген. Оон тодаргай чижээнге «Ярославль хоорайның партия организацияларының партия хуралдарын эртирип турар практиказының дугайында» СЭКП ТК-ның 1969 чылдагы докталын чугаалап болур. Партсрганизацияларның дээди органы— партия хуралдарының ролюн болгаш ужур-дузазын бедидиргенин эргежок чугулазын, партияның иштики демократизын улам калбартырын болгаш партийжи саглыга-чүрүмүнү улам быжыглаарын ол докталда онаалап айытқан. СЭКП ТК-ның ол докталын болгаш партияның XXIV съезтизинин бо айтырыгга холбашкан айтышкының амыдыралга боттандырбышаан, Эрзин районнуң парти организацияларының хуралдары Устав ёзугаар эртип, оларга коммунистерниң 90-дан орү хүүзү киржип, хуралдарга олурушкаларның үштүн бирээн эвээш эвези санал-оналдарны берип, тургустуткан айтырыгларны шиитпирлээрингө бот-идепкейин киргүзүп турар болуу берген.

Партийжи хуралдарның ужур-дузазының бедээни ажыл-агый чорудулгазынга дээштиг салдарны чедирип турар. Районнуң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында улам күжениишкинниг ажылдаар база Совет Тывазының 30 чыл оонуң күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үткүүр дээш, калбарган социалистиг чарышка киришкеш, багай эвес түнелдерни чедип алганнар. Эрзинниң ажыл-агыйлары чыдың баштайгы чартыында күүрүнеге мал продуктулары салаар соц-иалистиг хүлээлгелерин бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүседкен. Бо хүннерде күүрүнеге дүк садарының чыл планын ажыр күүседкен болгаш тос айларда эът, сүт садар социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

Партия хуралдары ажылдакчы бүрүзүнүң даандырган ажыл-херек база оон күүселдези дээш харыысалгазын бедидиреңге идигни бээрининг кол чепеге болбушаан, оларга бедик негелдени онаап турар. Кадрларга бедик идегелди көргүспүшаан, олардан шынгыы негелдени «Коммунизмиче орук» колхозта партия организациязы (секретары эш Б. Сан-Хөө) тургузуп турар. Мында социалистиг чарыштың түнелиниң квартал санында түнелдерининг дугайында колхоз баштаар черинин даргазының база адырлар аайы-биле хүлээлгелер күүселдезинин дугайында түнелиниң, үк чугула айтырыгны парторганизация, кодээ Совет күүскому болгаш комсомол комитеди база боттарының шынгыы контролюнга алган.

Ажыл-агыйжы чугула айтырыгларны коммунистерниң ажык хуралдарынга чугаалажыр чорук оларның болгаш партия кежигүнү эвестерниң санал-сүмелерин ап, ажыглаттынмайн турар курлавырларны тып, ону чеп ажыглаарынга, мурнакчы арга-дүрзүлганы нептередиринге улуг идигни бээр. Ол колхозта партбюро түс-түс коммунистерниң колхоз будурүлгезининг адырларында хамаарышкан участоктарынга партийжи харыысалгазының дугайында айтырыгны партияның ажык хуралдарынга чугаалажып, оон чогуур түнелдерни үндүрүп келген. Ынчангаш колхозтуң экономиктиг көргүзүглери база багай эвес.

Ленин аттыг, «Мөрен» колхозтарда болгаш Нарын ортумак школазында партбюролар нинти хуралдарга чугаалажыр айтырыгларны шилип алырда, коммунистерниң сүмезин ап, анаа белеткел ажылдарын хынамчалыг чорудуп, айтырыгларны белеткээринге коммунистерни калбаа-биле киришти-рип, боттарының санал-оналдарын бээри-биле коммунист бүрүзүнге хүп айтырыын баш удур дыннадып турар.

Чоокта чаа «Мөрен» колхозта партия организациязының хуралынга «Колхоз будурүлгезинге коммунистерниң ролюн бедидиринге парторганизациянын соруглаларының дугайында» айтырыгны чугаалажып, ону белеткээр комиссияның составынга хоочун коммунистерден ангыда, ажык эштерни болгаш хуралдарга санал бербес, идепкейи кошкак коммунистерни база киришти-ргеп. Ук айтырыгны хуралга чугаалажып турар үеде оон киржикчилериниң идепкейи бедик болуп, боттарының харыылап турар ажылдарынга болгаш хамааржыр участоктарынга партийжи салдарны кошкак чедирип турар чамдык кежигүннерни шынгыы шүүмүүлээн. Колхозтуң сүт-бараан фермазынга үчеткиктеп турган коммунист Борис Ирбижей хүлээлгезин багай күүседип, харыысалга чогу-биле дудагдалдыг болганын. № 2 хойжу бригадазының бригадири турган Ынаалай Чамзырын бригадада малдың янзы-бүрү чылдагааннардан дораар чорду хой турбуже, анаа удур дээштиг хемчег албайн келгенин, аныяк коммунист механизаторлар Белүүн Доржу, Ижи Эрес-оол оларның хой-ниити ажылынга идепкейининг кошкаан коммунистер чоптүү-биле айыткан. Боттарының участоктарынга чорудар ажылдарның талазы-биле түс-түс коммунистерге тодаргай даалгаларны үк хуралдан бергилээн. Олардан мал чемнери белеткээр чугула кампаниянын үезинде бодунуң бригадазында хойжулар оргүзүнга партийжи салдарны чедирип, мурнакчы үлегерни көргүзери-биле даалганы алган коммунист эш Памдал Орус чүгле боду безин чайгаар үнген 19 тонна сигенни белеткеп алган. Оон үлегери-биле үк бригада сиген белеткээр планын 103 хүү күүседкен.

Оон-биле чергелештир коммунистерниң сагыш-сеткилин база хөөнүн билип алырының ажыл-агыйда четпестерни илередиринин, шүүмүүлелди болгаш бот-шүүмүүлелди калбартырының индири — партия хуралдарын чамдык партия организацияларының эртирип турар практиказында четпестерниң барын айтыр херек.

«Чаа орук» колхозта, коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырылга комбинадында партия организацияларының (секретары эштер Ч. Тайгыт, В. Дарыма) партия хуралдарын чүгле Устав негелдерин хажыттазын барымдаалаан, буу-даа чыыдырар, анаа чугаалажыр айтырыгларны чогуур белеткел чок тургузар чоруктар бар. Хуралдарны белеткээринге коммунистерни хаара туттас, партия хуралдарынга күш-ажылчы коллективтер кежигүннериниң кижизидилгезинче база коммунистерниң будурүлгеге авангардчы ролюн бедидиреңче утланган болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге холбашкан чугула айтырыгларны чугаалашпайн келгенин четпес деп санаар.

Коммунистерни кижизидеринин школазы — партия хуралдарының ужур-дузазын болгаш дээштиниң улам бедидер талазы-биле ажылды бүгү талалыг күштелдирери — районнуң партия организацияларының бир эн чугула соруглазы болур. Ынангыя организасс-политиктиг чугула хемчег —партдокументилер солуушкунунуң үезинде районда парторганизацияларга бо утланышкын-биле чоруттурган ажылдың дүрүлгазын улам быжыглаар херек.

Партия хуралдарын эртирип турар практиказында чамдык четпестерни үндезинин-биле чайладып, ону СЭКП Уставының негелделеринге дүүштүр, коммунистерниң идепкейлиг киржилгези-биле эртирерин чедип алыры, оларга хүлээп алган шиитпирлээрин күүседиргенин тодаргай, дээштиг кылдыр организастаары эргежок чугула. Бо угланышкын-биле СЭКП райкомунуң бюрозу болгаш чер-чергелерде партия организацияларын ам-даа шүүдүргү ажылдарны чорудар апаар.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги сейретары.

Чыл планын күүседткен

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери Совет Тывазының 30 чыл болур оон күш-ажылчы белеткээринг үткүп турарлар. Ферманың коллективи тодарадыкчы чылда 90 тонна сүттү күүрүнеге садар планын сентябрь эгезинде-ле күүседипкен. Олар 99 тонна сүттү дужаагаш, чыл планын 125 хүү кылдыр боттандырган.

Коммунист Чооду Баткарга удуртқан коллектив чыл төнчүзүнге чедир планнан ажыр 20 тонна сүттү дужаарын хүлээзинген.

Ферманың чамдык саавчылары эки ажылдап, хүлээлгезин күүседипкен. Ылангыя саавчы Баткар Челейниң ажылы макталдыг. Ол бо чылын бир инектен-не 1400 кг сүт саап алыр хүлээлгезин эрткен сес айларда күүседип, бир инекке онаалтыр 1556 кг сүттү сааган.

К. КУУЛАР.

Ам-даа оожум

Хойну тарып боозадыры —хой ажылында эң чугула кампания. Хойнуң баш санын өстүрериңе, оон продуктулуун бедилериңе тарып боозадылга улуг ужур-дузалыг. Бо чугула ажыл Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында эгелей берген.

Районга ниитизи-биле бо күүнү 38 445 хойну эдерижилгеге киирер. Оон иштинде тарып боозалыры 25 муң баш. Ол ажылды чорудар 16 пунктунуң ам 12-зи ажылдап турар. Бо хүнге чедир эдерижилгеге киирген хой 7 139 баш азы бүгү хойнуң 20 хүүзү. Тарып боозатқан хой 3718 азы планның 18 хүүзү.

Бо ажылды «Хемчик» совхоз организастыг эгелээн. Ол ажыл-агый 7145 баш хойну эдерижилгеге киирер ужурлуг. Оон иштинден 3500 хойну тарып боозадыр. Дуржулгалыг техник Слая Докпак-Кара хойнуң тарып боозадылгазын эки чорудуп турар. Ам оон пунктузунда 1000 ажыг хойну тарып боозатқан.

«Барлык» совхозта 9 пунктумуң 6-зы ажылдап эгелээн. Ында 1500 хойну тарып боозатқан. «Шекпээрде» 6 пунктумуң 4-ту ажылдап киргеп болгаш 1200 хойну тарып боозатқан. Бо ийи ажыл-агыйда каттышкаш 5 пункту ам-даа ажылдавайн, хой ажылында бо чугула кампанияны коңчуг оожум эгелеп турарын айтыр херек.

Б. ДАРЖАА,
зоотехник.

«Тывагаз» будурүлге эргелелиниң коллективи эрткен сес айларда газ сайгарарының планын 100.1 хүү күүседкен. Эргелелге озал-омдак болдурбазының диспетчер албанының ажылдакчылары Л. Фикатов, Н. Мочалин, чурттакчыларга газ чедирикчизи чолаачы В. Коропов, слесарь В. Абанкин будурүлгеде эки ажылдап, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Екатерина Александровна Новикова албан организация, будурүлге черлеринде болгаш чурттаалга бажыңнарында газ ажыглалының чүрүмүнүң талазы-биле чоңга арга-сүмезин берип, эки ажылдап турар. Ындыг кижилерни бо коллективтен хойну адап болур.

ЧУРУКТА: оң талазындан — чолаачы В. Коропов, слесарь В. Абанкин оларның газты машинада чудуруп турары.

А. СОДУҢАМНЫҢ фотозу.

Ылаптыг белеткенир

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери СЭКП обкомунуң бирозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң «Ниитизиниң малын чем-биле хандырарының талазы-биле немелде хемчегларнин болгаш 1974—1975 чылдарның мал кыштаглаашкының эртирер дугайында» доктаады-биле танышкаш, ону херек кырында боттандырып эгелээн. Районнуң бүгү малы 599 кыштагзарга кыштаар. 153950 шээр малдын болгаш 16051 мыйыстыг бода малдың кыштагларының септелгези ажыл-агыйларда эгелээн. Бо чылын мал ажылында 1246 малчыннын 967-зи бажыңнарга кыштаар. Ол бажыңнарны база септеп киришкен.

Малды кышкы үеде сүт-биле хандырарының айтырыын шиитпирлээри база ажыктыг чугула. Чыыладан илереэнбиле алырга, районда бар 62 кудуктуң чаэрби ийили ажыттаарынга белеп, а 40 кудуктуң септелгезин чорудуп турар.

Бо чылын чангыс аай хевирнин 3 инек кажаазын, 3 бызаа кажаазын болгаш чаа 34 хой кажаазын районнуң ажыл-агыйларынга тудары көрдүнген. Ол кажаалариның тулуун эгелээн.

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдары малга четчир чемни белеткеп алырындан кол хамааржыр. Ам районнуң ажыл-агыйлары 9618 тонна сигенни болгаш 17941 тонна силосту белеткээн. Ам-даа 4172 тонна сигенни кыска хуусаада келип белеткээр дээш ажыл-иш хайныккан. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын Совет Тывазының 30 чыл болуур оонуң бетинде доозар дээш, районда болгаш ажыл-агыйларда тургускан комиссиялар ажылын эгелей берген.

Октябрьның 30 чылы аттыг колхозта бо ажыл шалыпкын чоруп турар. Хойжу бригаданың бригадири Куулар Кызылдаага удуртқан 12 кижилиг тудугжу звено кыштаглар септелгезин доозуп турар. Малчын өг-бүле бүрүзү 10-10 тонна сигенни кезип белетээн, кыштагларже 500 тонна мал чемин чедирген.

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын «Искра» колхоз база организастыг эгелээн.

Октябрь бирииң бетинде кажаалар, малчыннар чурттаар бажыңнар септелгезин доозар дээш районнуң ажыл-ишчилери шалыпкын ажылдап турар.

Бо ажылды уре-түнелиг, үлегерлиг чорудар төлээде, ажыл-ишчилерниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың түнелиниң үк чугула айтырыгны парторганизация, кодээ Совет күүскому болгаш комсомол комитеди база боттарының шынгыы контролюнга алган.

ИДЕПКЕЙНИҢ ТҮҢНЕЛИ

Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу тудуг ыяжын белеткеп, сөөртүр болгаш дилиг материалдарын бүдүрериниң чыл планын күүседипкен. Пункт ылап ёзугаар 10 муң кубометр тудуг ыяжы белеткээр тургаш 20,7 муң кубометрни база дилиг материалдарын 7,5 муңну кылыр тургаш 13,2 муң кубометрни кылган. Бараанның продукциязын бүдүрерин 105 хүү, ону сайгарарын—108 хүү чедир, азы планнан ажыр 189 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Пунктувуң дилиг материалдарының цехи (даргазы В. Н. Даваа) өскелерден эки ажылдап турар. А ажылчыннардан чазаныкчы К. П. Черепанов, чолаачылар Л. Н. Поцелуев, В. П. Катков, бульдозер башкарыкчызы В. С. Цыганенко, станокта ажылдап турар В. П. Шитников болгаш өскелер-даа хүн нормазын үргүлүг ажыр күүседип турарлар.

* * *

Тес-Хем районнуң кодээ ишчилери күүрүнеге 174 тонна дүк садар планын 182 тоннага ажыр, азы эрткен чылга деннээрге 46 тонна хой кылдыр күүседткен. Район сүт садарының тос айлар планын база күүседипкен. Бо талазы-биле ажыл-агыйлардан «Чодураа» колхоз бодунуң чыл планын күүседип алган.

* * *

Амгы үеде кыштаглаашкынга белеткелдер чоруп турар.

Мая чеми белеткээрийге район төвүнүң албан организацияларының, будурүлге черлерин боттарының үлүг-хуузуй кылып турар. Самагалдайның албан-хаакчылары 305 тонна сигенни, муң-муң мооңдак будук-бүрүң колхоз, совхозтарга белеткеп берген. Организациялардан райкүүскомунуң культура кылдазын, ПМК-1070, милиция, кинофикация черлери, харылаза белдирги болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдаан.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

ТЕМП ЧҮГЕ ООЖУМУЛ?

Танды сыннарының кырында хар чаалкан. Ынчангаш эртен, кежээ соогу аажок. Аташ-бойдустуң ындыг байдалы тараажы бүрүзүн улам далаштырып турар. Ынчалзада Тока аттыг совхозтуң тараажыларын ол көңгүс далаштырбайн турар. Анаа чижек кылдыр ажыл-агыйның ажылышчи хүнүнден ваш чижектен көрээли.

Сентябрь 10. Вторник. Хондур диимирээшкиннинг чаъе чагза-даа (чамдык черлерге долу-даа дүшкүлээн), ол хүн колдуунда-ла аас хүн болган. Ынчалза-даа механизаторлар, шолче үнериче далашпас-даа болдулар. Совхозтуң кол инженери Н. М. Сталгинн-даа, кол агроном Ю. П. Атаковтуда ол дүвүретпеди. Машина-трактор мастереказының иштинде, оон ол-бо талаларында тургузуп каан комбайнинар-ла эндерик. Чамдыктарының эдери бар-даа, өскелериниң чок-даа болгулаар.

Ажыл шагының үезинде, артында-ла аас хүн, он ажыг комбайн совхозтуң машина-трактор мастерскаязының иштинге чүге туруп алганыл? Аңаа харыы алыры-биле кол инженерни эдертип алгаш, мастерскаяның девискээрин кезип, комбайн бүрүзүн көрдүвүс. Эш Сталгинниң кол-ла чылдагаан кагар чүвези — чаъс болду. Ол ындыг-ла ыйнаан. Оон-биле маргышпадым. Ынчалза-даа чаъска чыыдак каккаш, суурже аңаа-ла аян-таалээр бодал-биле кирип келген комбайнерлер база бар. Олар комбайнарын тургузуп каап, аңаа кандыг-даа техниктиг ажаалда, хыналда кылбайн, арага сүрүп чоруй баргылаан. Оларның чамдыктары дүүш соңда эзирик келгинээн. Ажыл шагының үезинде безин тараа толууре аарык кедир механизаторлар тургулаан. Оларга П. Бутанаев, И. Богданов хамааржыр. Бутанаев комбайнын азырык башкарып чорааш, комбайны-ның хепээнекчизинин соон чагыга үрей үстүрүп алган. Ол эштерни бригадаңып хуралынга сайгарып, чугаалажып көрген.

Совхоз тараа ажаалдазын эгелээ-ле аазын үр апарган. Ынчалза-даа ында ижки өөрүштер түнелдер чок. Бүгү ажаап алыр 9000 гектар тараанны чүгле 1200 гектарын ажааган. Ол ниити ажаап алыр тараанның чүгле 13 хүүзү-дүр. Төп салбырның такында 460 тонна тараана ажык черде төп каан. Ынчангаш чаъс чаарга-ла ону эде сайгарып, катап ажыл кылып шүүдевиттаан. Шанда ону кургадыр сушылка чок. Чаа сушилканы эрткен чылын тудуп эгелезе-даа ам-даа ажыглалга киирбээн.

Ажыл-агыйның төвүндеп ырак эвесте бир дугаар бригадага (бригадири И. Глызын) бардывыс. Тараазын ажаап каапкан төөан гектар шөлдүң кыдында 8 комбайнины беле тургузуп каан тур. Ажыл чок. А комбайнерлери суурже киргилей берген. Ажаарган шөлдүң шынары база багай: «чедер» арттырып каан. «Дүне ажаап турган болгаш каапканнарны ол-дур» деп, кол агроном база-ла ажылга харыысалга чогун иөргүстү. Ол участоктан ырак эвесте база ййи комбайнының барааны көстүп тур, оларның база-ла эдери чок болгулады.

Дүжүт ажаалдазының оожум темпилиг чоруп тураарын ол-ла чылдагаанны чүдел? Бираазе, механизаторларның күш-ажылын багай организастаанны-биле ол тайылбырлаттыпар. Социалистиг чарышты калбартпайн турар. Кижилерниң моральдыг болгаш материалдыг сонуургалынга хамаарышкан хемчегтер алдынмайн турары оон илдең. Ажаап алышкып эгезинден бээр комбайнерлер ортузунга чарыштың түнелиин чаңгыс катап үндүргеш, ара соксап каан. Ийиде, тараа ажаалдазынче ол ажыл-агый белеткел чок кирип, комбайнарының болгаш өскедаа техниканың септелгезин болур-чоттуруу-биле кылын албаанны болур. Үште, артык кезектер чогундан туруушкунар, үрелиишкиннер доктаамал болуп келген. Ажылдаза чогуур 38 комбайнының хүн бүрүде он шаа хиреп ажыляче үнмес тургулаан. Ынчангаш дүжүттүң салым-чолу билдилиг удуртулгадан, организакчы чоруктан, ажыл-ишти кодургүшкүнден хамааржыр апарган. Ону ынчаар кылып болурунуң аргазы ол совхозта бар. А ону боттандырарда, чаъс-бораанга болгаш өске-даа чылдагаайнарга сылдак хап орбайн, тараа дээш демисеглэ шак, минута санында күштелдирери чугула. Чүге ынчан тиилелге чедип алдынар дээрзин совхозтуң партия, комсомол, профэвилел организациялары механизатор бүрүзүнге тайылбырлаар, оларның оргузунга социалистиг чарыштың дээштиг калбартыр, тараажыларның хей-аъдын кодурер талазы-биле боттуг хемчегларни алыр дээрзинге бүзүрээр бис.

Ш. ДОРЖУ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

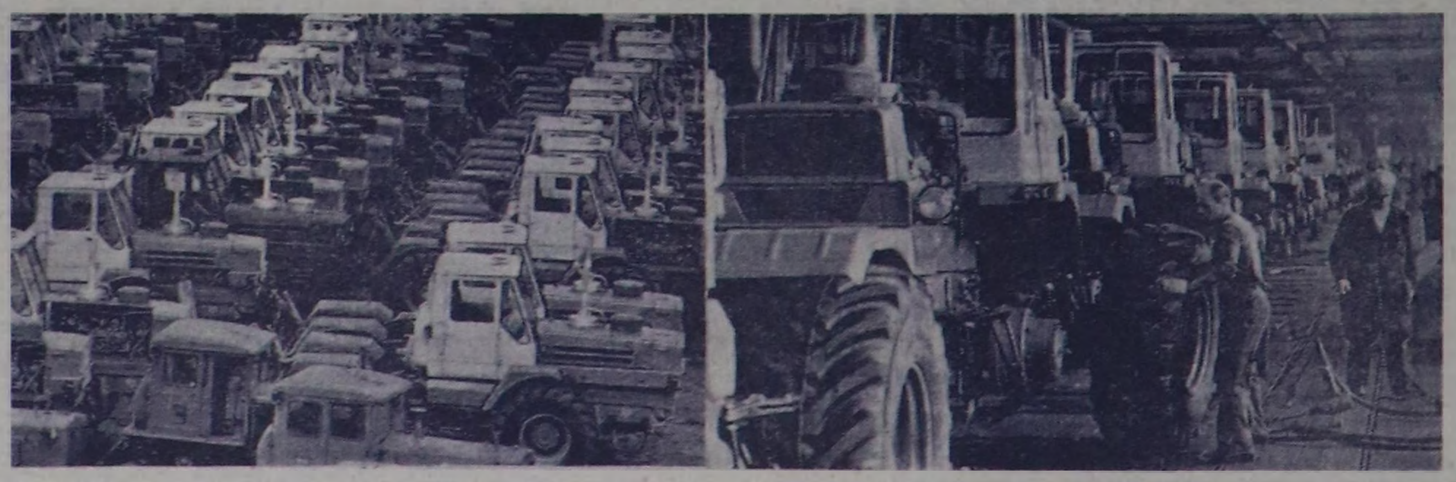
ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Эрткен айда Мөңгүн-Тайга райондан редакциянга чагаа келген. Райпонуң хлеб быжырар механизастаттынган түскай черн бар-даа болза будурүл турар хлевинин шынары дыка куду деп ол чагаада бижээн.

Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазының орлаанчызы В. Гладилинниң бистин бижиивиске харыызында:

Райпонуң хлеб быжырар черинин багай ажылы хынаддаан шын болуп бадыткаттынган. Хлеб быжырар черниң ажылын база быжырган хлеинин шынарын экижидерибиле ол райпоже хлеб быжырар талазы-биле түскай эртемниг технолог чораан. Ол анаа хлеб быжырар черинин бүгү ажылдакчыларын практикаладып, оларның чамдык билбейн турган чүүлдерин өөреткен. Түнелиинде хлеб быжырар черинин санитария байдалы болгаш хлебтиң шынары экижээн.

Хлеб быжырар черде 40 тонна хөмүр-даш, 20 кубометр доар-даш, 20 кубометр одаар ыяшты айтарып дүжүрген. Чүрттакчы чон четчир санныг, эки шынарлыг хлеб-биле хандыртынган.

Төску беш чылда (1971—1975) Харьковтуң трактор заводунга (Украин совет республиказа) «Т-150» тракторларны будурүл үндүрер будурүлге комплекизин тудары доостур. Ооң-чуг улуг цехти тудуп тургузуптаан, ында чаа машиналар эптээр кол шууштурулга шугумун тургускан.

Ынчирбе дугуйлуг «Т-150» трактор болгаш оон аңаа дугуйлуг «Т-150К» хевири 165 ат күштүг шимчедиичи-биле дериттингөн. Делегей практиказынга эң баштай оларның көзөктөри биле белдирлериниң 65 хүүзү демей будүштүг болган, олар ынчангаш аажок ажыглаттынгыр. Чаа тракторлар боттарының өгбези «Т-74» трактордан ийи катап ажыг күчүлүг. Дугуйлуг «Т-150К» трактор хөвү ажылдарынга таарыжыр, шалыпкын чоруктуг трактор-биле кандыг-даа черге чоруп, трансперт тыртыылның шынарларын чедиишкиннинг дүүштүргөн. Четче хемчээлдиг болгаш безерек конжуг тергелигде чээрби тонна хире чүүктүг чоруур ол машина шывыг чок эруктарга безин шанта 30 километр хире шалыпкын чоруур. Тракторнуң дөрт дугую дөгере хөделир өөриглиг, ынчангаш ол шынап-ла кала-даа чоруп болур.

Трактор тиг-дыдын чок, даваш эрттирбес, чыыгыр тудар кабиналыг, олудун трактористиң дурт-сымына таарыштырып алыр даригліг. Тракторнуң шимчедилге системазы эзелдек будүштүг, гидравлика амортизаторлары бар, оон чоруу ынчангаш чымчак.

Күчүлүг «Т-150» болгаш «Т-150К» тракторларны будурүп үндүрерин төску беш чыл планында нөвүдедир деп айытқан болгаш оларны нөвүдедири совет кодээ ажылагыйны, экономиканың хей-хей осно-даа адырларын техника-биле чаартып чепсеглээриниң кол аргаларының бирээзи болур.

Совет трактор үлетпүрү беш чылды соолзүредир 1970 чылдаазындан 25 хүү ажыг, шупту 575 муң тракторну чылда будурүп турар апаар.

(ПМА).

ЧУРУКТАРДА: (солагай таладан): Харьковтуң трактор заводунуң кол шууштурулгазында «Т-150К» дээр чаа тракторлар: «Т-150К» тракторлар заводтуң белен продукция шөлүнде.

Геологтарның үлүү

Шой паш чарлы бээр. Кара-Дашче базып үнеш, шүүделдээ чок сынр-даш тып алган соң-биле демги паштың дыдмын сыскый шаап алырга, бүдүн турганы дег олчаан сүт дырт дивестей бээр. Ол кайгамчык дашты тывааларның ада-өгбелери отка эрттенмес, а ол хирезинде пос дег удазынналыр боорга, үе-дүптен бээр ыдыктыг эртине деп кадагалап чораан. Чүс-чүс чылдарда ол үнелиг эртиненің арат кижиге ыя оон өскээр ажыглаттынар аргазы чок болоп шыгжаттының келген.

Чүгле совет эрге-чагырганың үезинде, бежен чылдардан эгелеп оон курлавырын, тывыжын ылап шинчилеп, тодарадып эгелээн. Ам чаа-ла он харлап турээ-даа чуртта сураглыг апарган Ак-Довуракты үнелиг байлаанның совет кижилерниң чаагай чоруунга бараан болуурунга геологтарның күш-ажылчы үлүү кирген.

Ханык эргежок чугула шинчилел ажылдарын доозуптары билек, баштай кандыг-даа фабрика чокта, даг-дүгү арыглаар түр установкага оны шенеп турган. Чылда-ла 15,5 муң тонна даг-дүгүн бүдүрер күчүлүт ажыглал фабриказының баштайгы эзлчээ 1964 чылдың сентябрьда ажыглалга киргеи.

Ол улуг хемчээлиг тулуг долу күчүзүү-биле ажылдап киргижеге чедир безин, ол-ла баштайгы түр килган сорттап-үүрмектээр установкага хевээр ажылдап келген. А кажан 1970 чылда сорттап-үүрмектээр чаа комплексти тургузупкан соолүнде фабриканың баштайгы эзлчээнің төлевилелде көрдүгеп күчүзү барык-ла үш катап ажа берген.

Комбинаттың даг-дүгү бүдүүр талазы-биле чединишкинлери колдуунда-ла руда тывыжының өзүлдезинден, азы рудниктің күчүзүнүң улгатканынан дыка хамаарыр. Бо чылын оон күчүзү безин деңнелге чедип, чеди миллион тонна хире даг массазын казып турар болу берген. Амгы үеде Ак-Довуракты даргжыларының эргезинде кайгамчык күчүлүг болгаш бүдүрүкчүлүг техника бар. Эң күчүлүг ЭКГ-4,6 дең марканың 6 экскаватору, чер орүнээр 2 улуг станок, чаа марканың дизель-электрилиг бульдозерлери дээш оон-даа ыңай. Бо чылын торелдешкек бүдүрүлгелерден даг-дүгүнүң рудазын казып тыварынга тааржыттыр кылган чаа хевирииң ыдыг дериг-херекселдерин база алгылаан.

Рудниктиң геология албан чери база бар. Хөй эвес, чүгле 4 кижиден тургустунган бо биге коллективтиң рудиикке болгаш ниити комбинатка чедирип турар дузазы улуг. Оларның кол сорулгазы болза, фабрикаиы эки шыиарлыг руда-биле хандырары. Оиу канчаар боттандырып турарыл? Геологтар түс черииң даг-дүгү рудазының кайда, кандыг хемчээлдиг чыдып турарын, азы өскээр чугаалааргa. Ак-Довуракты даг-дүгү тывыштыг черииң тургузуун эки билир. Ынчангаш планнаттынганыи ёзугаар руданы казып, тыварын геологтар дагжылар-биле демнежип боттандырып турар.

ажылчы үлүү кирген.

Ханык эргежок чугула шинчилел ажылдарын доозуптары билек, баштай кандыг-даа фабрика чокта, даг-дүгү арыглаар түр установкага оиу шенеп турган. Чылда-ла 15,5 муң тонна даг-дүгүн бүдүрер күчүлүт ажыглал фабриказының баштайгы эзлчээ 1964 чылдың сентябрьда ажыглалга киргеи.

Ол улуг хемчээлиг тулуг долу күчүзүү-биле ажылдап киргижеге чедир безин, ол-ла баштайгы түр килган сорттап-үүрмектээр установкага хевээр ажылдап келген. А кажан 1970 чылда сорттап-үүрмектээр чаа комплексти тургузупкан соолүнде фабриканың баштайгы эзлчээнің төлевилелде көрдүгеп күчүзү барык-ла үш катап ажа берген.

Комбинаттың даг-дүгү бүдүүр талазы-биле чединишкинлери колдуунда-ла руда тывыжының өзүлдезинден, азы рудниктің күчүзүнүң улгатканынан дыка хамаарыр. Бо чылын оон күчүзү безин деңнелге чедип, чеди миллион тонна хире даг массазын казып турар болу берген. Амгы үеде Ак-Довуракты даргжыларының эргезинде кайгамчык күчүлүт болгаш бүдүрүкчүлүг техника бар. Эң күчүлүг ЭКГ-4,6 дең марканың 6 экскаватору, чер орүнээр 2 улуг станок, чаа марканың дизель-электрилиг бульдозерлери дээш оон-даа ыңай. Бо чылын торелдешкек бүдүрүлгелерден даг-дүгүнүң рудазын казып тыварынга тааржыттыр кылган чаа хевирииң ыдыг дериг-херекселдерин база алгылаан.

Рудниктиң геология албан чери база бар. Хөй эвес, чүгле 4 кижиден тургустунган бо биге коллективтиң рудиикке болгаш ниити комбинатка чедирип турар дузазы улуг. Оларның кол сорулгазы болза, фабрикаиы эки шыиарлыг руда-биле хандырары. Оиу канчаар боттандырып турарыл? Геологтар түс черииң даг-дүгү рудазының кайда, кандыг хемчээлдиг чыдып турарын, азы өскээр чугаалааргa. Ак-Довуракты даг-дүгү тывыштыг черииң тургузуун эки билир. Ынчангаш планнаттынганыи ёзугаар руданы казып, тыварын геологтар дагжылар-биле демнежип боттандырып турар.

Рудниктe геологтар каш чылдарның дургузунда өөрүүн чыыи алган хөй материалдарымга, шинчилелдерииге даянып турары чугаажок. Ак-Довуракта даг-дүгүнүң рудазын казып, тыварының талазы-биле ол үнелиг шинчилелдерии хажыдымшкын чокка ажыглаарын хандырарындан ангыда херек кырында байдалды барымдаалап туруп, оларны чаартырының талазы-биле ажылдарны база чорудуп турар.

Ажыглал шинчилелдиң чер орүнмекчилериниң бригадазының казып тыпкан рудазы—ол дээрге, дагжыларның болгаш геологтарның фабрикаже чорудар рудазының шыиарын планга дүүштүрериие белеткелдир. Кайы участоктан чүү хире хемчээлдиг руданы алгап, кайызын-даа аппарып кадып алыр болза, фабрикага керектиг кандыг шыиарның рудазы белеп апаарыл дээрзин чүгле оон тодарадып ап болур.

Комбинатта геология албанын ам таптыг-ла он чыл үзүктел чок удуртуп турар коя геолог Иван Иванович Скобелин бо черге келириинiң мурнунда Уралда сураглыг Баженовтуң даг-дүгү тывыштыг черииге ажылдап турган болгаш ол борте элээн дуржулганы чедип келген. Амгы үеде ону Ак-Довуракты даг-дүгүнүң рудазының талазы-биле спе-

улуг.

Шинчилел ажылдарын бо комбинаттың тургустунганындан бээр башкарып келген улуг геолог Б. В. Кривицкий, оон дузалакчызы геолог В. Я. Бабкина, улуг техник-геолог С. П. Устюгова олар ышкаш боттарының мергежилиге бердинген кижилер бисте хөй. Комбинаттың администрациязының деткимчезинге даянып алгаш, Ак-Довуракты геология-шинчилел партиязының ажылдакчылары боттарының мурнунда тургустунган чугула сорулгазын чедиишкинниг күүседип турар.

Геологтарның моон соңгаар планнары-даа хөй. Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онзалдаларын чүгле долдур эвес, харын ажыр болгаш хуусаа бетинде күүседир талазы-биле үткүштүр планнарны ап турар коллективтер-биле бир дөмей олар бүгү күжүн киирип ажылдаарынга бүрүн шинтпирлиглер.

В. ЗАГВОЗДКИН,
геолог.

ЧУРУКТА: Ак-Довуракты геология-шинчилел партиязының геологу Иван Иванович Скобелинниң (оң талазында) участоктуң геологтары В. А. Загвоздкин, А. А. Федачук-биле карьерде сүмележип турарры.

А СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

АКШ-тың НАСА директору Д. Флетчериң ССРЭ-ге чорааныныҢ дугайында

АКШ-тың аэронавтика болгаш космиктиг делгемии шинчилээриииң талазы-биле национал эргелелиинiң (НАСА) директору доктор Д. Флетчер сентябрь 8-тен 12-ге чедир Москвага чоруп турган. Ол ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентиии академик М. В. Келдыш-биле космиктиг делгемии шинчилээриииң айтырыгларының дугайында беседа кылган. Беседага «СОЮЗ» — «АПОЛЛОН» деп кады кылган төлевилелдиң техниктиг директорлары: ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү К. Л. Бушуев (ССРЭ) болгаш доктор Г. Ланни (АКШ) киришкен. 1975 чылдың июльда кады ужудуушкунну чөрүдарын хандырарыбиле көрдүгеи планнарга дүүштүр төлевилел талазы-биле ажылдарның чедиишкинiиг чоруп турарыи талалар демдеглээн.

Доктор Д. Флетчер сентябрь 11-де ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазыныи оралакчызы В. А. Кириллин-биле ужурашкан. Аиаа космиктиг керекселдерни улус ажылагыйының херетелдерииге ажыглаарының айтырыны база чугаалашкан.

НАСА-ның директору бистиң чуртувуска чоруп турган үезинде космиктиг кораблыер башкарарының совет төвүнге, космонавтылар белеткээр төпке, ССРЭ-биң Эртемнер академиязының космиктиг шинчилелдер институдуига чораан болгаш «Союз» — «Аполлон» телевилелдii ёзугаар ужуражылгазы амгы үеде Москвада эртип турар совет болгаш америк ажылчын болуктериин ажылы-биле танышкан.

(СЭТА).

ГДР. Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының республика Төвүнче ажылчы чоннардан чагаалар, телеграммалар үргүлүү кирип турар. оларда чыл улустуң демиселии чон деткип турар. Оон-биле кады акша-хөреиги талазы-биле дузалаачы база чондан ыыар кирип турар. Бо чуруктуң аиаа холбаштырган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЭГЕЛЭЭН

АЛЖИР. (СЭТА). Франциниың Коммунистиг партиязының оон чингине секретары Ж. Марше баштаан делегациязы биле Национал хосталга фронтузу партиянын Алжиринiң дээди өөредилге болгаш артем шинчилелдер министри М. Бенияхья баштаан делегациязының аразында чугаалажыышкыннар ыыда эгелээн.

АУДР-ниң революстуг чөвүделиниң даргазы Хуари Бумедьен дүүн Ж. Маршени хүлээп алгаш, оон-биле беседа кылган. ФКП биле НХФ-ниң аразында харылзаларыны улам быжыглаарының ярузига чаа базым кыдынган деп, Ж. Марше демдеглээн.

ФКП-ниң чингине секретары ол ышкаш Алжириiң садыг министри Л. Якер-биле, НХФ-ниң төп аппаратының башкарыкчызы Ш. Мессадий-биле болгаш өске-даа албан кижилери-биле ужураикан.

Императорну дүжүрген

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Император I Хайле Селассиеии дүжүргенiиiң дугайын Эфиопияның чепсектиг күштериниң башкарылга комитеди сентябрь 12-де чарлаан. Эфиоп радиоиуи дыиатканын ёзугаар алырга, чуртка тур шериг администрациязын тургускаиының дугайын комитет база чарлаан.

Императорну эрге-чагырган чайладырының мурнунда чепсектиг күштер шимчээшкиии бо чылдың февральдан эгелээш, социал, экономика болгаш политика талазы-биле чаартылгаларын кылгылаан. Чуртка эрге-чагырганың тургузуун эде организастаар талазы-биле хемчеглерни боттандыртан, дүжүлге чөвүлелии, империямын дээди судун болгаш императорнун хууда шериг штавын тараткан. Император Хайле Селассие «ниитки болгаш дыштыкы политиканы эфиоп улустуң эрге-ажыктарынга каражалыг кылдыр чорудуп турган» деп, чепсектиг күштериин, башкарыга комитединiң сентябрь 11-де парлаан медеглелиинде демдеглээн.

Бүгү эрге-чагырганы — парламентиге

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Дүжүртken император I Хайле Селассиеиниң орнунга дүжүлгени ызыгуур салгакчызы принц Асфа Воссеп ээлээр дээрзин эфиопиның чепсектиг күштериниң башкарылга комитеди сентябрь 12-де чарлаан.

Амдан эрелээш, монарх күрүнеиiң чүгле эрелгей баштыны болур, а бүгү эрге-чагырганы бүгү эфиоп улустуң демократтыг үндезиннерге сонгуулу чаа парламентиге дамчыдып берген турар деп, Аддис-Абебаның радиозуиуң дамчыткан декредииде чугаалап турар. Амгы конституциияның күштүг болуруи сокеатkан болгаш эрги парламентиии таратkан дээрзин декретте база айыткан.

Демократтыг партияның удуртукчуларының медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет-америк садыг-экономиктиг харылзаларыны чогумчудар талазы-биле хемчеглерни көрүп турар садыг реформазының дугайында хоолйу тодевилелии чоокку үеде хүлээп алдынган турарынга бүзүрелиив АКШ-тың конгрезиниң удуртукчулары илергейлээннер.

Сенатта демократтарның баштыны М. Мэнсфильд, төлээлекчилер палатазының спикеру К. Альберт болгаш конгрессте Демократтыг партияның өске-даа удуртукчуларының ат салгааны, ында парлаттынып үнген медеглелде ол дугайын чугаалап турар.

ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР АРТПЫШААН

ХАНОЙ. (СЭТА). Сайгон эрге-чагырга-биле пюмпеньки ёзу-чурумнуң аразында девискээр айтырыгларының талазы-биле маргылдаалар үрүлчүлеиишаан. Лон Нолдуң ёзу-чуруму «Элф-Эксеи» дээр америк-француз консерциумга ол чоок-навы сугларга нефть-шинчилел тывар эргени сатыиыи дээш, сайгон эрге-чагырга оиу буруудаткан. Бодуиуң девискээри ыыдыр Сайгониуң санап турары Пуловей ортулукта тургускан чер орүнээр дериглерни доп-дораан соң чайладырын Сайгониуң Пиом-Пеньде албан ёзуиуң төлээлекчилери доиноолту эрге-чагырганардан иегээн. Тхиеуиуң ёзу-чуруму ол иегелдезин быжыглап, маргылдаалыг ол девискээрже элээн каш шериг кораблыерии чорутkан.

Оон соонда Камбожаның Кампонгс деп далай өртээлинден 100 километрге турар ук ортулукка пюмпеньжи шеригволосчу медереиниң деиелии. бедидери-биле сентябрь 28-ти уткуулунар!» деп кайгырыгның адаа-биле эртип турар. Ук организацияда болуусун алдарлыг оон политика болгаш идеология талазы-биле быжыккан, партияның болгаш чазактың оон мурнунга салган кандыг-даа сорулгаларын күүседириигe белеп байдалга уткуп турар деп, РКК-ниң национал башкарыкчызы Хорхе Леснано демдеглээн.

Бо чылын ол организациияның дежигүнiерiи эки гураның ажылдарынга чедиишкиниг киришкеи. Олар Пинос ортулукта дөрт школа тудуунга, а Камагуэй можунуң тудугшударыкка 62 школаны тударынга улуг дузаны чедиргеннер. Маганзас можуига улусчу эрге-чагырга органнарынга болгаи сонгуулгага РКК-ниң киргеи организзакчы улуг улус. Ол ышкаш чурттуң хоорайларының чагтайжымдыгазынга болгаш ногаанчыдыгазынга ол комитеттериiң киржилгези улуг.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

ГАВАНА. (СЭТА). Бодуиуң хүрээлеиiииде 5 миллион хире кижини каттыштырып турар Кубада эң массалыг хөй-иити организациялардың бирээзи — Революцияны камгалаарының комитеди (РКК) сентябрь 28-те бодуиуң тургустунганындан бээр 14 чыл болган оон дедеглеп эрттиреринге белеткеиип турар.

РКК болза куба революциияның чаалап алышкыннарыи контрреволюстуг агентураларының чимеиниишкиперииден камгалаар талазы-биле улус массаларының серемчилелдиг болуур чорууи белеткер сорулгалыг тургустунгулаан. Оон-биле чергелештир олар болза Кубага чаа аминдарлы тургузарынга чурттакчы чонуң калбак кезектерии киирештирер талазы-биле компартияга болгаш профзвилелдерiиге улуг дузаны чедирип турар.

Бо чылын РКК-ниң юбилейии дедеглээр бейырлалга белеткеп: «ажылдың шынарын, оиу организастаарын экижидер болгаш массаларның революстуг медеглелиииң дээш-биле сентябрь 28-ти уткуулунар!» деп кайгырыгның адаа-биле эртип турар. Ук организацияда болуусун алдарлыг оон политика болгаш идеология талазы-биле быжыккан, партияның болгаи чазактың оон мурнунга салган кандыг-даа сорулгаларын күүседириигe белеп байдалга уткуп турар деп, РКК-ниң национал башкарыкчызы Хорхе Леснано демдеглээн.

Бо чылын ол организациияның дежигүнiерiи эки гураның ажылдарынга чедиишкиниг киришкеи. Олар Пинос ортулукта дөрт школа тудуунга, а Камагуэй можунуң тудугшударыкка 62 школаны тударынга улуг дузаны чедиргеннер. Маганзас можуига улусчу эрге-чагырга органнарынга болгаи сонгуулгага РКК-ниң киргеи организзакчы улуг улус. Ол ышкаш чурттуң хоорайларының чагтайжымдыгазынга болгаш ногаанчыдыгазынга ол комитеттериiң киржилгези улуг.

С. АЛЬЕНДЕ АТТЫГ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Улан-Батерниң медицина техникумунга Сальвадор Альеидеиин адын тывыскан. Ол болуушкунга холбаштыр болган митингиге техникумнуң башкылары болгаш сургуулдары Моолда ол улуг медицина өөредилге черииiң коллективи чиги улустуң чырыткылыг кедиргеи дээш эрес-маадырлыг демиселчиниiң адын алдарлыы-биле эдилээр дээрзин дамгыраглааннар.

Пекиннiң дерзиилээшкини

ДЕЛИ. (СЭТА). Гималайның улуг эвес Сикким князы черииге Индий эвилелдиң ассоциациялыг штады эргени тывысканын Пекиниiң дерзии буруу шапкан халдаашкыннарын чурттуң парламент болуктери шыңгыы буруу шаап турар.

Маожу пропагандаиың ол муггулдуг бадытkалдарын парламентiiiң хөй-хөй депутаттары Индияның болгаш Сикки-миiң ниитки херектериге холгаарлаашкын деп көргеи.

«Кидаттың туружу Пекиниң даштыкы политиказының империалистиг угланышкынын ылергейлеп турар» деп, башкарыкчы индий национал конгресс партиядан депутат Р. К. Мишра медеглээн.

Кидат удуртукчулар ол политиканы чорудуп турганы, Азиияның, Африканың улустарының национал эрге-ажыктарынга, күзел-бодалдарынга удурлашкак үзелдиг хөделип турар деп, Р. К. Мишра чугаалаан. Ылаигыя национал хосталга дээш Бангладештиң улузунуң демиселиниң үезинде болгаш Бангладешти КНО-га хүлээп алыр дугайында айтырыгны чугаалажып турда Пекиниiң хоралыг турушту эзлээнин ол демдеглеп чугаалаан.

Пекиниiң Индияга удур үүлгедиглерии Индияның Компартиязының, Социалистиг партиязының кежигүннери-депутаттар болгаш парламентiiiниң өске-даа хөй-хөй төлээлекчилери шинтпирлиг буруу шаап турар.

ШАЛЫПЧЫ КҮҮСЕДИР

Барыын-Хемчик районунуң «Хемчик» совхозунуң ажылчылери Совет Тываның 30 чыл оюнуң байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш аиаа бүгү талазы-биле белеткенип турар. Совхозтуң ажылчылары байырлал бүрүзүи күш-ажылчы белеткер-биле үтүүп чаңгыыканнар.

Ам ниитиниң малынга быжыг чем-суурун белеткеп турар. Агаар-бойдустуң байдалы улуг кандавшкынга таварышса-даа, совхоз 240 га чайгаар үиген оттуг шөлүүнүң 350 га чаңгыс чылдыг сиген шөлүүнүң суггарылгазын ийи катап организастаан. Оон чаагай сигенiи кезип алган бис, ажыл ам-даа уламчылавышаан.

Сигенчилер ортузунга политмассалыг ажыл калбырган. Агитаторлар, лекторлар мал чемин белеткеп турарларның ортузунга ажылды эң идепкейлиг чорудуп турар. Оон түннелиниде сигенчилер ортузунга социалистиг чарыш калбарган. Сиген шөлүүнүң суггарыкчылары Оолак Хомушку, Хоокүй-оол Хомушку, Конгар Кара-Сал болгаш өскелер-даа боттарының ак сеткилдиг ажылы-биле онзаланып, кады ажылдап турар оорүше күш-ажылчы үлегер-чижээн коргускеннер.

Чарыштын тиилекчилериниге материалдыг болгаш моральдыг деткимчеки коргузуп турар. Чижээ, мал чеминиң белеткелиниң бүгү дургузунда үүн нормазын ажыр күүседип турарларга 15 хүү немелде телевизорларны тургускан. Ол ышкаш бүгэ-сумуи, арык аразындан, арыг иштиниң озанлары аиаа идепкейлиг киржип турар. Амгы үеде байдал мыидыг. Барык 300 ажыг кижи сиген белеткелиниде ажылдап турар. Оларның ортузунга лекция, беседалар ажылып уламдаар.

Соолгу хүннерде ажыл удам шапкынчаан. Совхозтуң сигенчилери СЭКП райкомунуң базза райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун быжыг тудуп турар.

Амгы үеде 50 хире кижи хөл кадыры-биле сиген кезип турар. Чүүней Кара-Салга удуртkан механизастаттынган звено, кеи-сула кезилдезинче киргеи. Силос салмышкыны доозулган. Ол ажылга механизатор Достак-оол Саая мурнакчы ажылдап, хүи бүрү 10—12 га черииң кукурузазын кестирип турган. Ам ол сиген сенажтаарынче киргеи.

Совхозта дүжүт ажаалдазы база калбаргай. Бо чылын совхоз ниитизи-биле 3700 га тараа культураларын тараан. Улут-Ховуиуң 100 га кызылтазын дорт кескен. Тараа, ажаап алыкчыларының ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Социалистиг чарыштың мурнуку олурууила комбайнерлер Николай Сендаш, Дадар-оол Доңгак олар чорун турар.

«Хемчик» совхозтуң ажылчылери Совет Тываның 30 чыл оюига күш-ажылчы безин коргузүүлериг ужуражыр дээш боттарының мурнунга салдынган сорулгаларын шалыпчы ёзу-биле күүседирлер.

О. САРЫГЛАР.
«Хемчик» совхозтуң директогу.

МОЗАМБИК: хамаарышпас эргени алыр

Гвинея-Бисауиуң соонда Португалияның база бир колония чери — Африка диитин мурнуу-чөөн талазында турар Мозамбик хамаарышпас эргени алыр деп турар. Мозамбиктиң Хосталга фронтузунуң (ФРЕЛИМО-иуи) болгаш португал чазактың төлээлекчилерии Замбияның наймыылалы — Лусакка дугуржулгага ат салганнар, оиу ёзугаар Португалия 1975 чылдың июнь 25-те Мозамбиктин хамаарышпас эргелиг күрүне болуруи албан ёзугаар чарлаар. Ол африка девискээрге Португалияның 400 чыл дургузунда чагырып келгеии ол болуушкун-биле доозулган. Амдыызында, чурттун хамаарышпас чоруун албан ёзугаар чарлаарының бетинде, ук чуртту ФРЕЛИМО-иуи болгаш Мозамбикте португал чепсектиг күштериин төлөлекчилериидеи тургускан тур чавак башкарар.

Дугуржулгага ат салганыи Португалияга-даа, ылангыя Мозамбикке улуг хей-аът киришкиии-биле утилаи. Португалчыларга ол болза кижи көөр хөиү чок база бир колониалдыг даймииы сокеатkаны ол болур. Мозамбиктиң улузунга ол болза чуртта бүгү бүрүи эрге-чагырганың ол чуруттуң ёзулуг төлөлекчилериин ходунга шилчээии ол болур, оиу Мозамбиктин чоиу-ур маиаи келген. Ийи улустуң чайызынга-даа ол чорук дең эргениң болгаш кады ажылдажылганың харылзаазын тургусканы ол болуи турар, ол дээш ийи чуруттуң демократтыг, патриоттуг күштери чүткүлдүг демисеижи келген болгай.

Мозамбиктиң администратиитиг төвү — Лоренсу-Маркишке хей муи африканчылар болгаш ак кеитиг кижилер Лусакка дугуржулгага ат салганы-биле холбаштыр улуг митингиии организастаннар. Митингиниң киржикчилери ат салдынган ол документтиии деткип турарын чугаалап, ФРЕЛИМО-иу долузу-биле деткип турарын медеглээннер.

Шинчээ-даа Мозамбикке болгаш оон даштынга-даа ФРЕЛИМО биле португал чазактың ат салганы ол дугуржулгага хөиү чок күштер тыштып кээп, олар Мозамбикте болуушкуниуң хогжулдезии дедир эргилдирер дээр ораладжышкынны ылганнар. Ийи чуруттуң төлөлекчилери Мозамбикке төөгүлүг дугуржулгага этты Лусакка салып турар хүнде ак кеитиг чурттакчыларның иитиидеи барыын үзелдиг идегеттер Лоренсу-Маркишке үймээи үидургеннер. Түс черииң радиостанциязын, хоорайда элээи каш чугула объектилерии олар эжелеп алган, дугуржулгага база ФРЕЛИМО-биле кады ажылдажылгага удур калчаалыг пропагандаиы чорууда бергеннер.

Үйнээнчилерииң төделиишкиниң Мурнуу Африканың болгаш Родезияның кеш-сеок ылгакчыларының ол дораан деткээи, ФРЕЛИМО эрге-чагырганы холга алыры ол кешсеок ылгакчыларынга оларның боттарының халапка таварышканы ол болур турган.

Португал эрге-чагыргалар ФРЕЛИМО-биле сырый кады ажылдап турган, үймээзиии базарыиың хемчеглерии алган. Португалияның даштыкы херектер министри М. Соарештиң медеглээнии ёзугаар алырга, Мозамбикке хамаарышпас эргени тыпсырыиың мурнуу чарыиның шилчилге үезиидe Португалия ол чуртка «корум-чуруи ёраар» чорукту черле бөддурбас. Ийи чуруттуң хей-ниитизиниң саиал турарындан алырга, ол шилчилге үезии ёргени-биле доозар чорук португал-даа, мозамбик-даа улустарының эң тааржымчалыг хеичег болур.

Соолгу үеде келген медээлерни ёзугаар алырга, Мозамбикте байдал чогумчуи бар чыдыр. Радиостаниияны эжелеп алган турган үймээнчилер эрге-чагыргага дүжүп бээр деп ниитпирлээи. Полицииның төлөлекчиии радио дамчыштыр чүве чугаалаар, оиу бадытkаан. Чепсектиг күштериин болгаш полициияның хоорайда аиыкыралды тааржымчалыг кылдыр ниитпирлээр деп бодап турарын ол төлөлекчи дыиатkан болгаш ол талазыбиле эрге-чагырганга дуза көргүзериичe чөиiу кыйгырган.

Оон мурнуу чарыиида чарлаанын ёзугаар алырга, португал чепсектиг күштер Лоренсу-Маркишгин үймээнчилер эжелеп алган турган аэропортун долузу-биле контрольга алган хөөрии тодаратkыгган.

А. БИРЮКОВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Африка тоолдар

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ТУРГУСТУНГАНЫ

Эң эгезинде чер кырынга сугдан өске үүү-даа чок турган. Ол амылыг чүве чок оранга Бумба деп кижи ышкаш, чүгле аажок улут болган түн ак амытан чурттап чораан. Бир катап оон иштн холчок аарааш, хенертен божуп эгелээн. Бир дугаарында хүнүү, оон соонда айны болган сылдыстарны божаан.

Шак ынчаар чырык чер тургустунган. Хүнүүң хереглеринге далай бусталып сыгаан, элезиннинг дилиндектер тыптып келген. Ынчан Бумба дириг амытаннарны төрүп эгелээн. Баштай Кай Бумба деп ирбишти, Понго Бумба деп эзирни, оон Гапда Бумба деп крокодилди, оон Иа Бумба деп бичии балыкчыгашты, оон Коно Бумба деп языты-мелегейни, оон ирбиштиң кыс дүмазы Цепе Бумба деп шалып, дүрген кызаңнаашкынны, оон Хьяньи Бумба деп ак шиленни, эң сөөлүнде Буби Бумба деп хойну болгаш доос-карапы божаан. Оон ынай хой кижилерни, оларның аразында бодунга домей чангыс Локо Ийма деп ак кижини бодаратқан.

Бумбадан төрүттүнген дириг амытаннар делегейге тарап эгелээн. Ак шиленден бүгү куштар, крокодилден селескелер болгаш чыланнар, хойдан шупту мыйыстыг амытаннар, бичии балыкчыгаштан өске балыктар, доос-карадан курткымыскаяк аймаа тывылган. Бумбаның бир оглу Ньюнье Игуңг ак кымыскааяктарны божаан. Лар божаанындан ол олген. Ньюнье Игуңаны хөөржүдер дээш, ак кымыскаяктар элезиннинг дилиндектер кара чер дилеп, ону кырындан дүвүне чедир көптарганнар. Шак ынчаар хөрзүнүг чер тыптып келген. Ийиги оглу—Чеди Бумба ачазының бодарадып четтикпейн баргап дириг амытаннарын төрээн. Үшкү оглу Чонгдинга үнүштерни боларатқан. Бумба бүгү чүвени бүдүргенинге сеткиан ханып, чүгле ирбиштиң кыс дүмазы кызаңнаашкынып кандыг-даа чүвелерге бачыт таварыштырып турарынга тзарышпайн, ону туткан, дээрже шолүшкен.

Кижилер ол үеде отту билбес, ынчангаш кызаңнаашкынга ында-кайда черже кээп, кижилерге отту бээрин чөпшээреп каан. Кызаңнаашкын каржы болганындан, черже батказ, бир-ле чүвени орттедипкеш, дораан дээрже караш дээр турган.

ХҮННҮ ЭККЕЛГЕНИ

Мокеленің суурунга хүн кээрээде дегбес. Орта чүгле ай чырып, ону улус хүн дээр турган Мокеле ачазындан айтыргап:

— Ачай, бәдулуг хүн бергә чырывес чүве бе?

— Чүүү чугаалап турарыңны билбес мен, дыпнап корбээн чүвем-дир!—деп, ачазы харылаан. Ынчан оглу боданган чугаалаан:

— Чоруткаш, кайы-бир черден хүнүү тып эккелийн.

Ол улуг хеме кылып алгаш, хеминиң агымы-биле бадыптар дээш, хемеге олуруп турда, ону арылар үглеп келген.

— Кайнаар баарыңар ол, арылар?—деп айтырган.

— Сээң-биле, Мокеле, бир эвес сеңээ хүнүү бербес бис лизе, сеңээ дүзеллажып, бүгү чүвеңни кылыр бис.

— Ындыг болза олуруңар. Языты-мелегей база соон келген. Оон Мокеле айтырган

— Кайнаар баарың ол, языты-мелегей?

— Мен аңаа эвес, бүгү чүвени көрүптер амытан мен. Бир эвес хүнүү чажырыпса, ону тып эккээр мен.

Ол база хемеге олурупкан. Хеменің бажынга дээлдиген хонупкаш, дужаган.

— Чоруптаалынар!

— Сен кай баарың ол?—деп. Мокеле дээлдигепден айтырган.

— Херек апаар мен, хүнүү сеңээ бербес дей берзе, ону оорлаш, дээрже үндүрүп каар мен.

Ол дириг амытаннар Мокеле-биле кады чорупкан. Дыка ур эжиндиргеш, эрикке чедип келгеннер. Хемезин Мокеле өңнүү Бонзангеге каапкаш, болу, өңнүктери-биле суурже, оон баштыңчызынче чорупкан.

— О-о, дээрги, мен хүн сандып алыр дээш келдим — деп, Мокеле илеткээн.

— Эки-дир, чүгле мээң оглум Якалакавы маңаал.

Кажап Якалака чедип келирге, ону Болумбуже айбылаапкан. «Болумбу хораш хөлаан суук чүүлден хайындырзын, келген аалчыларны олурер херек»—деп сымыранганын Мокеле дыпнап каан. Болумбуну болу дилеп чорупкан. Мокеле биле Болумбу бот-боттарын көрүп каапкаш, инакшыжа бергеннер. «Болумнуң ынакшылымны олурүп каар арга менде бар бе, түүү хапчаар чоор» — деп. Болумбу боданган.

Хоранныг суг токтуп каар кылдыр савапың дүвүн дешкеш. Болумбу Якалакавы эзткарыпкан. Ол дораан Болумбу Мокелеге келгеш: «Камгаланынар, сеня болгаш сээңбиле келгеннерни олурер дээш менээ хораи кылырын даастыг» деп чугаалаан. Мокеле Болумбуга кады дезерни сумелээн. Болумбу оорүп чөпшээрешкен. Ол үеде языты-мелегей хүнүү кайда чажырып каанын тып алган. Дээллиген хүнүү оорлаап, кады дээрже кылыйтып үпе берген. Якалака болгаш оон улустары Мокеле биле Болумбуну сүрүп-ле эгелээн. Арылар сүрүкчүлерни көрүп каапкаш, ыыдажыр арга чок кылдыр шакканнар.

— Ой, Бонзангге! Бистер өңнүктер болгай бис, хеменги бер?—деп, Мокеле алгырган. Бонзангенің хеменине олурупкаш, далынга чанып келгеннер. Эрикке оларны ачазы үткүп алган.

— Ачай, мен хүнүү эккелгеш дээрже салыптым — деп. Мокеле чугаалаан. Оортан бээр бо үеге чедир чүн үргүлүү дээрде чырып, кижилерге ырыяты, ылыгны берип турар.

ИТПИКТИҢ ЫРЫЗЫ

Иштин черниң дыттарынга
Итпин үнү чаңгыланган:
— Итпен-хойтпак, бит-бит-бит,
Арбыдазын, бит-бит-бит,
Иштим-хырным, бит-бит-бит,
Амыразын, бит-бит-бит!
Чайны, Хүнну мактаан итпик
Чаягаа чокка салып орган:
— Чайлагларның, бит-бит-бит,
Чаягайын, бит-бит-бит
Чаштар ойнаан, бит-бит-бит,
Чараштарын, бит-бит-бит!
Делегейге моңге чайны
Дамги итпин йөрээглилээн:
— Хар-даа, ыш-даа, бит-бит-бит,
Хайыы турзун бит-бит-бит,
Хамык бейдус, бит-бит-бит.
Маас болзун, бит-бит-бит!

Ч. НАРА-КУСНЕ.

Ю. ЧУЛЬДУМНУҢ «Амгы сайзанак» деп фотозтюду.

МОҢГУШ ЭМЧИ

Моңгуш садикке ажил шинчип, ойнап турган. Садиктиң эмчизи — Куулар Дадаровнаның уругларны шипчиири ышкаш, ажиниң аксын ажыттырып, чаак болгаш боостаа бестерин суйбап көргүлээн.

— Каяа, бээр тураң—деэш, ажиниң хөрээн, оргазын шөйбек ыяш-биле ыыңнаалагылаан.

— Чүрээм кайда-дыр?—деп, ажи айтырган.

— Кайда чүве ийик?—деп, Моңгуш улур айтырган.

— Сен көрбес кижи-дир сен бе?

— Көрбейн-дир мен.

— Дүүн мен шил стакан бузуп каарымга, утбам: «Черде чүрээ чок төлэ дээн чүве. Мээң чүрээм чок кижи-дир мен ийин.

— Ачам чүрээ чок кижи турбас дээр чораан. Сээн чүрээң база бар.

— Ынчаарга эки дилеп көреш, кайда-дыр?

Моңгуш ажиниң хөрээн кичээнгейлиг дыңнаалаан, оон төжүүнүң солагай талазынга айтыр салаазын үстүргеш:

— Чүрээң мында-дыр—деп амыран алгырган.

Оларны дыңнап турган кижизидикчи башкы каттыргаш, чугаалаан:

— Моңгуш, ар-хей-дир сен. Ажиниң чүрээн шынап-да тыптың. Ам столга барып олуруңар, чеминиңир силер, эмчилерим — деэш, оларны эдерткеш чорупкан. Ол уруглар өзүп келгеш, эмчилер-даа болу берип болур. Оруу ажык. Чүгле чалгаарап болбас.

Х. СЕРЗЗ.

ШЫКТА ЦИРК

Бүстүң бир аас хүнүнде Чыраа-Бажы суурнуң чурттакчылары арын-шырайы өөрүшкү долган чоогунда шыкче шуужуп турганнар. Делегейни дээскиндир ойнаан тыва цирк болуу боттарының уран чогаадыкчы талантызын чонга бараалгадып келгенин бо.

Тыва улустуң культура тургузуушкунунуң ур аяс үжен чыдар иштинде сайзырап, хөгжээнин РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оолга удурткан ол белүктүң национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг номерлери база херечилеп турар. Шаг шаанда тыва улустуң талантызы алаһайгаар-ла чиде бээр турган.

Ынчаарга ам тыва улустуң оглу, кызы «не көрбээнин кызы көөр, ада көрбээнин оглу көөр» деп улустуң чугаалажыры ышкаш Совет Эвилелиниң улуг хөөрайдарың, даштыкы чурттарны безин эргип, кезип, хөвар талантының кайгаткан аң-сураа алгаан, аас-кежик бүргээндир.

Тыва аялга чангыланып үнерге аныяк кыс Клара Данчай-оол шөйген чиңге демирге ойнап, ону аваангыр кырлап турда, бистиң хову шөлдеривисти хорагайлаан каш чүүүн мал, алдын сарыг тараа, ырлап чыдар кадыр-каспал ак-көк хөмнер каракка көстүп келир. Бо аныяк тыва кыстың бүүлүг салым-чаяанныг артист деп чугаалап болур.

Белүкте аныяк артистерниң өзүп олурары черле өөрүшүг. Артистер Тодаштай Хөвенмей олар эпир дег эрес-кашпагай ойнаанын көдүкчүлер магадаан.

Акробатика көргүзүглерин аныяк орус артистер чараш ойнадылар. Чиңге демир кырынга танцыларны теп ойнаары ховар номер-дир. Ында база-ла аныяктар. Артист Болотова орус ырларны база-ла эки күүсеткен.

Көрүкчүлер мурнуга артистин харыысалгааы бедик. Аныяк артистерниң өөредип кижизидериниге Владимир Бажыр-оловпч Оскал-оолдуң улут үлүт-хүзүүн киргенин демдеглээр ужуражыг.

З. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: артистерниң чиңге демир кырынга көргүзүглери (үстүнде чурукта). Аныяк артистерниң акробатикэ ылып турары.

Авторнуң фотолары.

СУББОТАДА НОМЧУНДАР

БҮГҮ ЧЕРЛЕРДЕН

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ираккы Чөөн чүктө эртем товүүнүң география таласы-биле Оожум океан институдунуң ажылдакчылары Ираккы Чөөн чүктүң ан-амытаннарының эң-не солун төлээлекчилериниң бирээзин—гималай адыының «чизе-бүрүт-келиш» дооскан. Бистиң чурттаа хөвар болуп турар ол амытанны камгалаар талазы-биле бүгү хемчегларни алыры шинтпирлеттинген. Ираккы Чөөн чүктүң арыгларында дириг амытаннарның эң-не толээлекчилери бар, олар чер бамбүрээнин ядазы-бүрү чердеринден «көжүп» келгеннер-дир. Чижээ, Уссуриниң тайгазында непаль күлени—хараа дээр бичии амытан, маньчжур коданнар таварышкылаар.

М. РЫБАКОВ.
(СЭТА-ның корр.).

ВЛАДИВОСТОК.

ЭКСКАВАТОР ОМААЖЫ ТЫПКАН

Экскаватор довурак-биле кады бурунгу шагның рик чоостарын көдүрүп үндүрүп келген. Ол болза эстон Локо суурга болган. Ынчаарга экскаваторщик кижи оларның чыдар черин ол дораан эскербейн барган, ынчангаш ол чоостарның ында канчап чеде бергеннин, канчаар чажырык каанын чугаалаарынга эртемденнер бергеге таваржып турар.

Ол тывышкынны бо талазы-биле тускай чып турар коллекциялы четчелээри-биле беришкен. Ол коллекцияга Александр Македонскийниң үешинин чоостарын, ортаакы үе чылдардагы герман хоорайларының, Польшаның, Данияның, Швецияның, Англияның, Россияның болгаш өскедә чүрттарның чоостарын база кадзалап турар. Коллекцияда далай курттарының хаптары хөй черни эзлеп турар, ону республиканга 10 муң хирени тыпкан. Улут эвес болгаш кылагар өңнүг ол курт хаптарын Индий океанының ортулуктарындан алгылаан болгаш Европаның, Азияның база Африканың хөй күрүнелериниң олар металл чоостар-биле бир домей сазрыгага кирип турган.

С. ТАҢЬЯС.
(СЭТА-ның корр.).

ТАЛЛИН.

«КИЧЭЭНИҢЕР: ДИИҢНЕР БАР»

Транспорт башкарыкчыларынга сагындырытның чаа демдээ: «Кичээңиңер, дииңнер!» дээр демдек Киргизияның найысылалының кудумчуларында көстүп келген. Ол хоорайда чартык муң ажыг ол чараш апчыгаштар чурттап турар болуу бээрге ындыг хемчегни ала бергени ол.

Ийи чыл бурунгаар оларны Иссык-Куль чоогунуң ине бүрүлүг арыгларындан ынаар көжүре берген турган болгаш олар аңаа эки өөренип, хоорайга төрүп ода бергеннер. Сесерликтерде, Дзержинский болгаш Аныяк гвардия аттыг, ыяш тараап кудумчуларда, хоорай чоогунуң арыгларында бичии кара-кара каракчыгаштар, седбегер кудурукчугаштар кижиниң каранга бө-ла көстү бергилээр. Ол «чаа кажурукчүлериң» школдаар чанында тургускулаан ан-амытаннар өңнүктериниң отрядтары шефтеп турар. Хоорайжылар оларга ымакшылдыы-биле белетеп каап кормушкаларже чаагай чемнерни октап берип турарлар.

В. ЧЕРНОВИЧ.
(СЭТА-ның корр.).

ФРУНЗЕ.

ГОШКА ӨӨРЕНИ БЕРГЕН

КАРАГАНДА. («Правданың» корреспондентизи В. Черепанов). «Самарский» совхозтуң инек кадарчызы В. Ермаков чээрен оглу тудуп алган чаңып келген, ону ол шөлден тып алган. Оон бир буду сына берген, ынчангаш өөрүнден чыдып калганы ол болган.

Кадарчының өг-бүлези ону азырап эгелээн. Кежек болганда, Гошка деп шолалап алганы ол чээрен оглу быжыглып, эттине берген. Оон соонда бирле катап ону ховузуиче чана берзин дээш, салып чорудупкан. Оозу ховузе маңнап чоруй барган, ынчалаа-даа ур болбаанда дедир ап четкен. Кижилерге өөренип калган хевирлиг. Ынчангаш чээрен оглу ам Ермаковтарда чурттап, урут-дарыг-биле ойнап, маңмаган-биле кады чоруп турар болгаш ынчаар-ла чурттай берген.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00— Дамчыдылгалар программазы. 12.05 — Медээлер. 12.10 — Уругларга «...канчап бартамның дугайында» Мультфильм.

12.20 — «Музыкалыг программа». «Эртенги почта». 12.50— Өөнүт телекөргүзүг. «Советтер чурттуның уругларының». Документалдыг телефильмнин баштайгы көргүзүг. «Россияның уругларының». Чогаалчы А. Алексин эге сөс чугаалаар.

14.00 — «Калыкшыята». Эртем-тайылбырлыг программа.

14.30— «Болгу-даа дег, болбаа-даа дег».

15.30 — «Телезханга бир-ле дугаарында». Новосибирскиниң музыкалыг комедия театрының шапки. «Эвилең чараш Жузинитта».

КЫЗЫЛДАН

17.50—«Делегей байдалының дугайында допчу тайылбыр». 18.05 — Уругларга. Мультфильм.

18.15 — «Тываның неделязы». Информастыг программа.

18.30 — Эфирде — «Чалыы назын». «Ол болбайн барып болур турган».

19.35 — Өөнүт телекөргүзүг. Делегей конкурузунуң лауреады Е. Гилельс ойнаар.

20.20 — «Тараа дутайында сөс». Телеочерк.

20.45 — Өөнүт телекөргүзүг. «13 сандайлар» деп хенээнгернин театры.

21.50—22.00 — Чапсар.

22.00 — Өөнүт телекөргүзүг. Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады «Спартак» (Москва) —«Динамо» (Москва).

23.45—00.15 — «Уе». Информастыг программа.

Редакторнуң орлакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ

«НАЛЫРАЛ»: «Камонуң сөөлгү маадырлыг чоруу» 10.00, 11.35, 13.50, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кичеңмиктиң 9.00, «Витя, Маша болгаш далайның чадаг шеринниң дугайында» 10.30, 11.25, «Жребий» 12.05, 16.15, 18.05, 20.25 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бокстуң падчыларының» (1-ги, 2-ги сериялары).

«ВОСТОК»: «Холуң сал, оңнуң» 15.00, «Мегелеве, эргиним» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАҢГЫЛ КИНОТЕАТРГА: «Эрестиг кыс» 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРЛЕРГЕ

Кызылдың № 35 ортумак профессионал-техниктиг училищези дараазында салбырларга сургуулдарның немелде чылдазын чарлап тур:

Кол тудугжу мергежилдерниң бирээзи — чазаныкчылар салбырынга. Тудугларга хереглээр болгаш амыдыралчы дериг-херекселдерни чазап билир, ыяш ажылдап кылыр станоктарның ажылдаар принцивинге чаңчыскан. чазанылга кылыгларының канчаар кылырын билир, чазаар чүүлдерниң шыйыглыг майыктарын үндүрүп аптар кылдыр 4-ку разрядтың чазаныкчызын орта белеткеп турар. Ол ышкаш ыяш чазаар, чонар, хоюглаар станоктарны септеп болгаш бизеп билиринге өөредир.

Конструкциялар монтажниктери. Маңаа өөренип алган 3-4 разрядтың ажылчыннары кан конструкцияларны эптеп тургузарын, бажың ханаларын салырын, слесарның болгаш каңнаичының кылыр ажылдарын билип алыр апаар. Ол ышкаш детальдарның болгаш чыпын эптээр конструкциялардың хевирлерин билир, механизмнерниң тургузуун болгаш оларны ажыглаарының дүрүмнерин, бажыңнарның конструкцияларын эптээри технологияның талазы-биле чурумнарны сагып билир кылдыр аңаа өөредир.

Мәлярлар салбыры. Чүүл бүрү будуктарны бедик шынарлыг кылдыр будуп шыдаар 3-4 разрядтыг шеверлекчи ажылчыннарны борта белеткээр. Олар амгы үеде ажылап турар шеверлел ажылдарының машиналарын ажыглап билир, ол ажылдарны организастаарының талазы-биле мурнакчы дурмулгаларны билип алыр апаар.

Үш чыл хуусаалыг ол өөредилгеге 8 класс билиглиг, 15-16 харлыг уругларны болгаш олдарны хүлээп алыр.

Чаңгыс чыл хуусаалыг өөредилгеге ортумак эртемниг олдарны болгаш уругларны база хүлээп ап турар.

Училищеге хүлээп алдынган сургуулдар хүнде үш катап халас чемненир, хеп-биле база хандырар. Училищени доозарга ортумак профессионал-техниктиг училище доосканының дугайында туснай хевирниң дипломун тыпсыр, тывыскан разрядын барымдаалаан төлевиртит бир ай шөлээни бээр, будуулгеге ажылдаан баштайгы үш айында 45 хуу бедиткен болгаш дараазындагы ийи айда — 20 хуу бедиткен шалыныт ажыл төлевирин алыр.

Училищеге өөренип келген үезин ажыл стажынга кирер. Довузунчулар дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниче конкурстан дашкаар кирер эргелиг.

Киреринг күзээннер директорнуң адынга чорудар билдиримишкини-биле кады дараазында документилерни көжар:

школа доосканының дугайында хереченел (аттестат);

төрүттүнгенининг дугайында хереченел ийикпе, азы паспорт;

шеригге келдиртир мазылыгының дугайында (өөлдөр) хереченел;

Кызыл хөөрайның № 1 поликлиниказындан медицина шынзылгазы;

3х4 хемчээлдиг 6 фото-чурум;

школазындан характеристиказы;

ада-мезинден дагдыныгга.

Училищениң адреси: Кызыл хөөрай, Магистральная кудумчузу, бажың № 1, телефончар №№ 21-09, 54-14.

АЖЫЛГА ЧАЛАП ТУР

Аныяктарны тудуг организацияларынга ажылга хаара туар сорулга-биле Кызыл хөөрайның школаларының 8, 10 класс доосканнарын ажылга кирер дугайында беседалар кылыры-биле келирининче «Тыва тудуг» трест чалап тур. Ажылга киреринг күзээннер кадрлар киадизинге сентябрьның 13-тен 20-ге чедир 4 шактан эгелеп келир. Адрес: Красноармейская кудумчу, 76.

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Коравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОНПАРЫ Редакторнуң 21-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда калдызының 23-51, сарымсалгазыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал калдызының 37-13, культура калдызының 23-54, көдээ ажылагый калдызының 21-47, үлетпүр калдызының 22-64, чаңгыс калдызының 41-27, информация база совет тургузуг калдызының 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун кедбейн барааны 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16036. ЧАГЫГ № 225.

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ком садыының талазы-биле өргелиниң типография фирмазы. (Кызыл, Щетинкин-Коравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00731.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 217 (9594) Воскресенье, сентябрь 15, 1974 чыл

1925 чылда үндезилеттинген Өртээ 2 көп

Эгелээшкинге — калбак деткимче

Сентябрь 13-те ВЦСПС-тиң Президиуму «Эртем, техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередирин дургедедип, аңаа үндезилээш эң эки шынарыг продукция бүдүрүп үндүрер күчүлерни уягаттыпары дээш социалистиг чарыштыг организастаар талазы-биле Москваның А. И. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң (ЗИЛ деп бүдүрүлге каттыжыылышкынының) коллективиниң инициативазының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалыкка хөлбаштыр профсөвилел организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВЦСПС-тиң даргазы А. Н. Шелепин ол хуралга чүве чугаалаан.

Автозаводчуларның ол эгелээшкинин идепкейлиг деткиргин, Москваның И. А. Лихачёв аттыг автозавод коллективиниң инициативазының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын пропагандалаарын амыл-ишчилериниң ортузунга делгерекгей казбартырын ВЦСПС-тиң Президиуму хүлээп алдынган доктаалында профсөвилел организацияларынга дээскан. Эртем, техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге нептередирин дургедедири дээш бүдүрүлге чөрлериниң коллективтеринге чарыш организастаарын, аңаа ажыл-чын, инженер, техник болгаш албан-хаалчы бүгүдезиниң, профсөвилелдиң организацияларының, профсөвилелдиң бөлүк бүгүдезиниң идепкейлиг кирижирин тодаргайлап айтырын профсөвилел чөвүлелдерингe, комитеттеринге санаадап сүмелээн.

(СЭТА).

Идеология кадрларынче доктаамал кичээнгей

МИНСК. (СЭТА). Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары «Белоруссияның партия организациязында идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижизидер талазы-биле ажылдың дугайында» СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа үндүрген доктаалыг улуг сонуургал болгаш изиг чүүлдүгүнүт-биле уткаан. Ол документиде совет кижилериниң идей-политиктиг кижизидилгезиниң деңнелин болгаш дээштинин бүгү хемчеглер-биле бедидеринче сагыш салган. Белоруссияның партия организациязынче СЭКП ТК-ның доктаамал кичээнгей салып турарының база бир илерел, партиниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир практиктиг ажылга дээштит дузаламчы кылдыр олар үк документиин үнелеп турар.

Республиканың партия активиниң Минскиге сентябрь 13-те болган хуралының киржикчилери ону демдеглээн. Үк хурал «Белоруссияның партия организациязында идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижизидер талазы-биле ажылдың дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары П. М. Машеровтуң илеткелин чугаалашкан.

Илеткелчиниң демдеглээнин болза: СЭКП ТК-ның ол доктаалы бодуңун принципиалдыг үнелелериниң утка-шынарының болгаш утланышкынының аайы-биле идеология фронтузунуң бүгү ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын хаара тутткан, нөөти-партийжи үжүр-дүзалыг, ковчүг чугула документ болган. Үк доктаал бистиң нөөти бөлүнивисти хемчээл чок калбартып, бистиң бүгү идей-политиктиг ажылывысты улам сайзыранга-йажыдып, хамыладыр, оон дээштинге бистиң кижилеривистиң амыдыралының, ажылдакының бүгү болуушкуннарынга оон салдарын безидер дээш кылган, кылыр үжүрлүг-дүзалыг ажылдарны чаа ёзу-биле хөй талазыг үнелеп хөөр арганы берип турар.

Республиканың партия организациязының ажыл-чорудулгазын хаяа өөренип көргенин болгаш ажылчы чоннарны коммунистиг ёзу-биле кижизидерин күштелдирер дугайында XXIV съездиниң айтышкынында амыдыралга боттандырар талазы-биле бүгү партиниң дуржулгазын нөөтижидип туңнээнин барымдаалаш, СЭКП ТК амты үе-чаада, сайзыраңгай социализмниң үезинде идеологияга ажылының хөй планныг, калбак программазын херек кырынга төлевилээн. Ында толаргайлап айтыкан идеялар, кол бодаалар болгаш туруштар совет нөөтилелдиң угаан-билиг амыдыралының хогжүлдезинде херек кырынга боон турар болуушкуннарны, угланышкынларны боттуу-биле илереп көргүскен. ТК-ның доктаалынга тайылбырлаан айтышкын, саналдарда партиниң идейкижизидилгелиг ажылының чогуур айтырыгларының талазы-биле тодаргай болгаш ковчүг шын угланышкынызын берген.

Төп Комитеттиң үк доктаалында идеология кадрларының белеткел айтырыын теория ёзугаар эргежок чугула хамызы-биле, тодаргай, бүгү талалыг тайылбырлап көргүскен. Амгы үеде олардың ролюн болгаш эвлээр туруштарын эртем ёзугаар тодаргайлап айткан, сайзыраңгай социализм үезинин идеология ажылдакчыларынга салыр петелделерин шилип тайылбырлап көргүскен.

П. М. Машеров республиканың партия организациязында идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижизидер ажылдың тодаргай анализин кылган. Партия организациялары СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээн четпестерни чайладыр хемчеглерни алыр үжүрлүг. СЭКП ТК-га чүүлдүг деп демдеглеткен дуржулганы хамылаып, калбартып тургаш, идеология ажылдың чаа үлам бедик деңнелдиг болдурарын хандырарынга үк дуржулганы чугула, кол үндезин кылдыр ажыглаары эргежок чугула деп, ол демдеглээн.

Хуралга санал бергеннер СЭКП ТК-ның үк доктаалының улуг үжүр-дүзалыын демдеглеп, ажыл-дуржулгазын чугаалашкан, бүгү идеологияг ажылын улам эжиидериниң чугула айтырыгларын тургускан.

Республиканың партия активиниң хуралы хүлээп алган доктаалынга СЭКП ТК-ның ол доктаалын бүрүнү-биле чүүлдүг деп көргеп болгаш хажык чок күүседир деп хүлээп алган. Оон-биле хун бүрүле чепсетленириниң хурал республиканың коммунистерин кыйгырган болгаш партия комитеттери, организациялары, идеология албан черлериниң ажылдакчылары, агитация-пропаганда ажылының активчилериниң хөй мун киживиг хүрээлеп чедип алынган дуржулганы чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап, калбартып тургаш, идеология ажылының идейлиг деңнелин, дээштиин улам бедидерин, оон амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарын хандырар, ленинчи партияның идеяларын пропагандалаарын улам идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг болдурар деп бүзүреливин илергейлээн.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕЗИ—ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Чаа өөредиге чылы эгелеп, школаларны хөглүг, оюн, хөй-хөй өөреникчилер база катап долуп, эртем-билигниң ханызынче уламнып кирген-ниндеи бээр элээн каш хонга берген.

1974—1975 өөредилге чылында улус өөредилге органнарының, школаларның болгаш башкылар коллективтериниң мурнунда кол сорулга—бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчилгени доозары болур. Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң эсис бүгү айтырыглары ол сорулгага чагыртып, ону боттандырарынга бараан болур үшүрлүг. Чүге дээрге ол чугула сорулганы, ону нүүседириниң хуусаазын партиниң XXIV съездизи айтып, доктаатkан болгай, а оон түңнелдерин Төрээн чурттуң мурнунга илеткээринге чедир хөй эвес уе арткан.

Ол эң чугула социал чаалап алыышкынның ужур-дузазын эш Л. И. Брежнев Москваның Бауман округунуң сөңгүкчуларының-биле ужуражылгага мынчаар чугаалаан: «Ам ниитилел депшилгезиниң темпилери, бистиң коммунизмче шимчээшкинивистиң темпилери ниитилелдиң угаан-бодал күжүнден, нульдуранын, эртемниң, өөредилгениң хогжүлдезинден улам улуу-биле хамаарыжыр... Бо беш чылдың төнчүзүнде бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчилгени доозары ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга чаа-чаа чедишкиннерниң массалыг база-зының калбартыр».

Партийжи съездиниң салган сорулгазын нүүседиринге бо өөредилге чылы шынап-ла шиитпирлиг чыл болур. Ынчаарга бистиң республиканың школаларының хөй кезии кадзы черлерде турар болганда, сорулга дыка марын дээрзи билдингир. Чүге дээрге кадзы аныяктарның ортумак өөредилгеже хаара туттунганының деңнели, хоорайларга өөрде, чавыс болгай.

Чүнүк-даа мурнукта бүгү-ниитиниң ыяап-ла өөренир сес чыл өөредилгезиниң дугайында Хөйлуну хажык чокка боттандырары, 8-ки класстарның доозумчуларын ортумак өөредилгениң кандыг-бир хевири-биле бүрүн хаара тудары негеттинип турар.

Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга, Тоджу районнарның партия организациялары, чер-чер Советтери болгаш хөй-ниитизи бо талазы-биле улуг организастыг амылдарны чорутканын демдеглээр херек. Ол районнарда түс-түс школалаага, класстарга өөренир ургларның даңзы-бүрүткелин хынамчалыг тургузуп, ада-иелериниң ортузунга тайылбыр ажыдып күштелдирип, нүскү шылгалдага артнан өөреникчилер-биле амылды организастыг эрттирген. Бөрта кадзы Советтер болгаш школалар директорлары бир демниг ажылдап, школадан дашкаар чаңгыс-даа өөреникчи артпазын дээш, тодаргай дээштиг хемчеглерни баш удур алган. Оон түңнелинде ол районнарның школаларынга өөрензе чогуур бүгү ургулар баштайгы хүнмерде-ле парталар артынга кээп олургулаапкан.

Ынчалза-даа чамдык районнарда, школаларда ам-даа элээн хөй өөреникчилер школадан дашкаар артпышаан турары дүвүренчиг. Чижээ, өөредилге чылы эгелээнден бээр он ажыг хонуп турар хиреде, Бай-Тайга районнуң школаларында 170 хире өөреникчилер хаара туттунмаан. Чүгле чаңгыс Кара-Хөл школазында безин 40 ажыг школачылар баштайгы хүнмерде класстарынга келбээн. Кара-Хөл кадзы Советиң (күүскем даргазы Сарыг-Доңгак Очур-оол) өөреникчилерни чогуур үезинде школаже аътkарар дугайында ада-иелер ортузунга ажылды кошкак чорудуп, харын чамдык кижилериң ургларын ам-даа мал-маган кадарыышсын дээр хөөнүнге алзып турар. Ынчангаш байдал ол районнуң Төэли болгаш Шуй кадзы Советтеринде (күүскомнар даргалары Виталий Очур-оол, Доңгак Мижит-оол) база бар.

Бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчилгениң бир кол айтырыы—8 класс доосканнарны дараазының каазынга азы өске ортумак өөредилге черлеринге ыяап-ла киирери болур. Бо талазы-биле чедир кылдыымаан чүүлдер ам-даа бар. Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның болгаш Кызыл хоорайның ортумак школаларының 9-ку класстарында өөреникчилер саны улус ажыл-агый планында көрдүнген чурагайларга четпейн турар. Ынчаарга ол черлерде дыка хөй аныяк кижилер кандыг-бир чылдагаан-биле өөредилгезин уламчылавайн чоруп турда, кадзы Советтер күүскомнары болгаш школалар удуртукчулары оларга дузалаар, тайылбырлаар ажылды четпес чорудуп турар.

Ынчангаш амдыызында школадан дашкаар артнан ургларны эң чөөнкү үеде өөредилгеже хаара тудары, эжы-төлүн өөредир дээш ада-иелериниң харыысалгазының дугайында таныдылга амыдарын калбартыры онза чугула.

Школаларга келбейн турар өөреникчилер дээрге нолдуунда-ла эртнен чылын кайы-бир эртемге багай демдек алган азы чаңгыс класска катап олурган кижилер боон турар. Ол болза бистиң чамдык школаларывыста өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның деңнелиниң чавызын база хереченилер турар-дыр.

Бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчилге өөренични бүрүзү дээш, оон өөредилгеге чедишкиннери база коммунистиг кижизидилгези дээш башкыларның болгаш класс удуртукчуларының бедик харыысалгалыг болурун негеп турар. Бүгү школачылар, өөреникчи бүрүзү ортумак эртемни чедип алгыже чедир, эртем-билигниң чадаларын илдик чокка ажыл эртсин дээш, кандыг-даа класста амылдап турар башкы бүрүзү, школалар удуртукчулары хүүда харыысалгазын бодаары, бодундан болгаш эш-өөрүнден негелдени нүштелдирери чугула. Мурнакчы дуржулганы болгаш эртемниң чедишкиннерин амыглап тургаш, ону башкы кижи бүрүзү чедип ап болурунуң бүгү аргалары бар.

Ортумак өөредилгеже шилчилгени доозары школаларның өөредилге-кижизидилгелиг болгаш организастыг ажыл-чорудулгазындан дорт хэмааржыр. Школалар беттарының мурнунда салынган улуг сорулганы чогууру-биле күүседир төлээде, оларга партия болгаш совет органнары, ада-иелер, бүгү хөй-ниити дээштиг дузаны чедирер үмүрлүг.

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң мурнакчы комбайнери **ОНДАР КОШКАР-ООЛГА** алдар болдуруп көдүргеи.

300 га черниң тараазын кестирер тургаш, ол 600 ганы тавычалай кестирип, совхозтуң комбайнерлериниң мурнуку олуруунда торуп турар.

Дүжүт ажаалдазының мурнакчыларынга денне-жинер!

• • •

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң **ИРГИТ ДАЛБЫЙГА** удурткан сигенчи звенозунуң кежигүннеринге алдар болдуруп база көдүргеи. Бо звено ниитиниң малынга 40 тонна сиген белеткээр тургаш, 48 тонна кылдыр ажыр күүсеткеи.

ҮЕНИ МУРНААН КИЖИЛЕР

Кызылдың № 1 чүүк сөөртүр автотранспорт бүдүрүлгезиниң 20 чолаачылары беш чылдың хуусаа планныг даалгаларын нүүседипкеи. Олар чаа-чаа хүлээлгелерни алган.

«Беш чылга—шалыпчы иш» деп соруктиле тоску беш чылдың эгезинден-не ажылдап киргеи бо бүдүрүлгениң коллективи эки түңнелдиг болуп турар. Алган хүлээлгезин чедишкиннинг күүседир дээш ямыда бригадалар, түс-түс кижилер арааныска калбарган социалистиг чарыштың ачызында амгы үеде автотранспорт бүдүрүлгезиниң 20 чолаачылары боттарының хуусаа беш чыл планнарын үш чыл чедип ай дургузунда күүседиптер аргалыг болган. Ол дээрге Абакандан кывар-чаар чүүлдер, улус ажыл-агыйының чугула чүүктерин сөөртүп, янзы-бүрү маркалыг автомашиналарда ажылдап турар кижилердир. Оларга Виктор Арчумаев, Лазарь Белоконь, Сергей Грудинин, Иван Сулимов, Михаил Чивунин болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Беш чылдың маадырларының бирги олурууда коммунистер чоруп турар. Бензин сөөртүр тускай машина чолаачызы коммунист Анатолий Иванович Галайко тоску беш чылда 1893 тонна кывар-чаар чүүлдерни сөөртүп, ол үе иштинде 3573 литр бензин болгаш 9 комплект автодугуйларны камнап алган. Оон шалыпчы ижи бедик үнелелди алган—ол арткан чылдың түңнелдери дээш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин-биле шаңналткан.

Коммунистерден үлегер ап, шалыпчы ишти көргүзүп турар кижилер база хөй. Самосвал чолаачызы Александр Фадеев үш чыл чеди ай дургузунда 73649 тонна чүүк сөөрткен болгаш бодуңун бедик мергежилдиг, биидилиг чоруу-биле 3520 литр бензин, 9 комплект автодугуйларын камнап ап шыдаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, хөй орден-хавыаларының эдилекчизи, күш-ажылдың шалыпчызы Андрей Поповков оон база дүдек чок ажылдап турар.

Беш чылдың планныг даалгаларын баштай күүсеткеннериниң бирээзи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры коммунист Юрий Николаевич Зюзин 1935 тонна кывар-чаар чүүлдерни сөөртүшаан, 3263 литр бензин болгаш 9 комплект автодугуйларны камнап алган.

Боттарының хуусаа беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен шалыпчы ажылчын бүрүзү ам-даа чаа-чаа хүлээлгелерни алган. Чижээ, чолаачы Ю. Зюзин бо чылдың планын Совет Тыванын 30 чыл ордина долузу-биле күүседир болгаш чыл тончузунге чедир планнан ажыр 100 тонна кывар-чаар чүүлдерни сөөртүр деп хүлээнген.

О. ИРГИТ.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседип, Тыванын Совет Эвилелиниң акы-дунма ог-бүлелиинге эки тура-биле бакталп киргенинин 30 чыл ордина күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери кызымак ажылдап турар. Ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну белеткээр дээш ажыл-ишн салбырда хайныккан. 1040 тонна сиген белеткээр планын бо хүннерде 900 тонна ажырып, хүлээлгезин күүседир чоокшулаан.

Бо чыл кандаашкынныг болганындан мал чеми белеткээринге таарыжыр чок байдалдарны тургускан. Ынчангаш салбырда партия организациязы мал чеминиң

СУГЛУГ-ХЕМНИҢ АНЫЯК ХОЙЖУЗУ

Ол-бо талалары кадыр чылынар, бедик тейлер болгаш мээстер-биле бүттүнген, шагаанда хевек чыткан хире, ам шала соокум болгаш кылаң хары апарган, саймам болгаш борбак-борбак даштар кырлап, ойнап, ырлап бадып-бадып, чогум Улуг-Хемге ушаок четпейн чыткаш, черже—бодунуң эрги унунче чаштынып кире берген Суглуг-Хем деп хем бар. Ам оон түгле адыг арткаш, а хем деп адын алыр демээ чок. Оон унунда, шала кедек, бедик сынналже чоок черлеринде, сугнуң дайынга. Бин-Хем районунуң «Кызыл тараачын» совхозумуң болгаш «Хадыг» колхозунуң малчыннары пайлаглап турар. Суглуг-Хемниң ол-бо талаларында улуг мээстерде олардың кыштаглары бар.

Олгар черге черле ыңгыр болгай, хүн эртежик-ле чаштына бээр. Ол хирезинде-ле бедиктерни чылчырыктадыр шоочуп, амыдыралды хайындырып турар Суглуг-Хемниң хүн-дажар талазында бедик хавак кыры. Ында бора кидистен кылган өг коступ, ыракта-на ыжы бургурткайның, «Кире дүжүттүүлер» дээнзиг чалап турар. Улуг орук хажыызында өглерге чорумалдар болгаачок-ла доктаай бээр чүве болгай. А бис база олче ээптивис. Аяк шайын-даа шинеп, ажыл-амыдыралын-даа сонуургаай, аас-кежиин болуп, мурнакчы малчын-даа болуп чадавас. Кижи чугаалажып, мал кыштежип танышпаан шыкажыгай. Журналист кижи кезээде-ле чимзенип чорүүр чүве болгай.

«Депутат—чонуң төлөөзү» деп чаңгыннып сөстү адап чаңчыл бис. Ол өскүстей тергиннерниң тергиннери шилиттиннер деп чүве билдингир. Улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында ажылдап турар болза, ол депутат болган соонда, бодунуң кызымак күш-ажылы-биле, хой-ниитин ажылынга идепкейн-биле, сагылга-чуруму-биле бодун бүзүреткен, чонунуң иделеги чаалап алган кижи деп чүвеми дораан-ла эскерип каар бис.

Чер-чер Советтерниге сонгулдалар эгелеп, депутатка кандидаттарны депшимдип турда. Суглуг-Хем малчыннары эңнаак хойжу Кара-оол Чамзыны бир үн-биле адаанналар. Ол оңу дыннаваш, бодунуң кулаанга безин бүзүревээн.

«Мен, депутат болгу дег, чүнү кылыпкан кижи боор мен?» деп бодуундан айтыртынгаш-даа. Канчадыр-даа боданган, аңаа дорт харыы черле тыппаан. Хейде-ле дүвүрел, хойнуң боданып, дыка-ла шүгдүгем. Малга ниитизи-биле сес-даа чыл болган болза, тускайланып, төрүүр хой кадарга-ла, үр-даа болбаан. Чыл чаа-ла ашкан. Кыш берге болганындан, түңнел база чер албаан. Баштайгы чылында, бүрүп-бүрүп, дунгужун төрүүр хойлар берген. Хураганнарынарыг-аржыктаа-даа, ара салганындан-даа элээн хораан. Олда бүгүнү бодап келгеш, чамдыкта бодунга чөгенип-даа, шүгарап-даа турган. Ынчалза-даа ол быжыы-биле турүп, тур үеним чайгылыышкынынарын ажып эртерим ыяк шинтпирлеп алган.

Дүржүлгадан өөренир дээш, солуп-сетküүлдеп, радиодан мурнакчы хойжуларның дүржүлгазын кичээнгейлиг номчуп, дыңнап, бодунуң четпестерин, кайда чүүү чазытканың, чүнү чедир кылбайн барганын бирдең-бирээ чокка өөренип көргеш. Ол дутайың оон сонуургап айтырарымга, кысказы-биле мынчаар харыылай-зыр:

— Боттан негелде болгаш харысалга кошкак, хойга тваарымчалыг байдалдарны бүгү тала-биле эки тургузуп албаанын ол болган.

Хой ажылының чажыдынче биладыгы-биле ханылап кирбээн, болур-чогуур дүржүлганы чыгдынып албаан аныяк кижиге баштайгы чылдың берге болуру чоп. Ол оон мурунда кураган кадарып турганын бодап келирге, дыка чиик сагындырар болган. Адазы базз хоочун кадарчы чораан болгаш, аңаа хойнуң өөретхени ялдең болду.

Бичиңизинден-не ажылыгыр, алызындан кежээ болгаш ол бодунуң чонунга эки шынарларын көргүзүп келгенинден оон оны эскерип, боттарының депутадыңга ссңгүп алганнар.

— Бодунарның соңгукчуларынар-биле ужуражып оларга болган сессиялардың шинтпирлерин таныштырып-ла турар силер ыйнаан але?—деп, чай аразында сонуургадым.

Чамзын ол-бо талаларынче чүгүртküлеңнедир көргүлээш, номчуп олурганы солунуп хынаарадыр дүре туткаш, чугаалай-дыр:

— Ийе. Шынаар шаам-биле чорудуп турер мен.

— Кол-ла негелде чүү болур-дур?

— Амыдырал хандырылга айтырыглары: чунар-бажың, хевистер, чадыглар, кыштаглларга чылыг, чырык бажынпар. Оон ыңай мал эмчилери-конучут ховар келгилээр, өлген мал ирип-чыдып калганда келгеш, курут черге малчыннарже чүүй каар тваарылгалар бар. Малчыннар түскай почтачы чок болганындан солунсеткүүлдү конучут озалдап алыр. Ол ышкаш кижи эмчилерә—база-ла ховар аалчылар. Кажаа-хораа чаа негелде ёзугаар түттүмаан болгулаарлыр.

— Ол хугаймында айтырыгны чогуур черлерге база тургузуп-ла турар силер ыйнаан але?

— Ынчанмайн канчаар.

...Эртенги хүн бедиктер бажындан хараалакта, хойжунуң чымыжы хайнып үнер. Ынча дээрге база шын эвес болгу дет. Хөрек кырында ол чыда дүшкен соонда, шыыладыр удуй бээр эвес. Чаш урут эмзирер не дег, «дашны атсы чүрээ одуг, чаңгыс ошку-даа былгыраргa, ыт-даа хөк дээрге, ийи-чаңгыс хой-даа дирт дээрге, дораан оттуг чаштап, коданны эргилдир кылаштап, шимээрген, от чырыдып каап тура хонар. А бир эвес хатты-чаъстыг дүүвер болза, карак шимер эвес. Шынап-ла, хойжулар дээрге ёзулуг-даа маадырлар. А мал төрүй берген үеде хойжулар каш-каш хонуктарда удувайн, бичии кадa кум кынныл алгаш, шуурeп-ле турарлар болгай. Чамдык таварылгаларда хырнынга аъш-чем безин ыялын күш четтиңпейн «баарлар. Ылангыя хой тулуктел төрүй берген үеде берге-ле, чүгле бөрдинген хойжулар болгаш-ла шыдажыр.

Бичежок, өөлдек сыныг, зүргеп, шимченгир, чүгүртküлемнээш кара каракпарлыг, достаксымаар чаакпыг, пылырадыр чугаалаар — хойжунуң ваштыкы хевири ындыг. Оон чурттап олурары шыырак. Өө бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле бүрүн деритингеп. Республиканың, чурттум, делегейниң иштинде болуушкуннарны радиоприёмник дамчыштыр дыңнап олурар. Сиазының чок солуун, доктаар билбес агитатор—радио оон ымдыралында быжыы-биле кирген.

— Ийиги чылынарда байдалынар кандыг болганыл, хойжу?—деп, Кара-оолдан айтырдым.

— Шору болган. Дузалакчы кадарчым — соңнуң аазы Борбак-кыс, ылангыя сакманчы Нина Сувакпит хой оолдавшкынының үезинде шудургу ажылдаавнар. Нина 250 хураганны ажаап, өстүрген. Оларның ачызында бо чылын 100 хойдан 106 хураган, бир хойдан 3,2 килограмм дүк алдынган. Социалистиг хүлээлге ажыр күүсеттинген.

— Кандыг аргаларны хереглеп тургаш, ындыг бедик түңнелди чедип алганнар ол?

—Малды эки семиртип, одар-белчиңирни шын тварыштырып, мал чемнин четчиңи-биле белеткеп, тарып боозадымышкынны организастыг чорутканым-биле.

Оон кыштаа Хачылда. Ол арай тварымча чок черде тутту-ган: ажин хатче удур, кыры багай, адаа даш кырында, ынчангаш ол-шык сиңиишкес, болганчок-ла шалбаавалы бээр. Ол чорук малга дыка хоралыг, бүгү база кидистелиг каар. Ол дугайын хойжу улуг хомудал-биле чугаалап олурар. Оны «Кызыл тараачын» совхозтуң дирекшизээ база өөренип көрзе чогуур.

Даңгаар эртен Суглуг-Хемниң унуң худу сериин салгын сырыннап көөр, хүн бодунуң чылын база-ла харам чокка чажа бээр. Кажаа сыңмас хөөп ажыкташ, ырлап чылар кара сугну вежиргеш, ол ча-нык бедиктерже углай сүрүп ундурүп каар. Аныяк хойжу, Эрбек ыдаа» Советниң депутады Кара-оол Удумбаевич Чамзының чымыштыг ишчи хүнү шак ынчаар эгелээр.

С. САЯЯ.

Бөгүн—Арга-арыг ажылдакчызының хүнү

ЧУРТТУҢ НОГААН БАЙЛАА

Арга-арыг — совет улустуң эгээртинмес байлаа. Совет Республиканы дайзыннар долгандыр бүзээлеп алган турган кадыг-дошкун 1918 чылдың апрель 5-те улуг баштынчы В. И. Ленин ажылчынар болгаш тараачыннар депутаттарының Советинге чагаазында арга-арыгны бүгү улустуң фондузу деп адаанны тваарылга эвес. Ынчан-на Совет эрге-чагырга арга-арыгны каанныг, ажыл-агыйжы ажыглаарынче, ону өстүрүп көвүдедиринче оныа сагыш салып турган. Партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак улуг Ленининиң арга-арыгны камгалаар, ону чөп ажыглаар талазы-биле чагыын чайгылыш чок боттандырып турар.

1961 чылда РСФСР-ниң Дээди Советиниң бойдус камгалалының Хообүзүнүң хүлээп алган. Арга-арыгны өстүрериниң хемчегдерин боттандырар, ону техника-биле чепсегээрин болгаш химиждерик, тайга-эзиннерниң курлавырларын тарымчадыг ажылаарының дугайын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларында онзалап демдеглээн.

СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1966 чылдың августа 13-те тургусканы Арга-арыг ажылдакчызының хүнү улус ажыл-агыйының ол адырында партияның болгаш чазактың улуг сагыш салышкынының хереглиин болган.

Республиканың арга-арыг болгаш ыяш үлетпүрүнүң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир домей, беш чылдың тодаралыкчы чыынында боттарының мурнунда тургустуган планныг онаалдаларыг болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш шүдүргү чорүүн көргүзүп турар.

Совет Тыванның 30 чыл болур оонга үткүштүр калбыртан социалистиг чарышка киришпишаан, республиканың ыяш ажыл-агый ажылдакчылары кол көргүзүглер талазы-биле тодаралыкчы чылдың эртекен сес айларында планныг онаалдазын чедишкиннерин боттанмырган. Ыяш өстүрүкчүзүери часкы үеде 1980 га черге ыяш олуртулгазын чедишкиннинг чорутканнар. Оон ангыда совхозтарның гараа шөлдеринде көрүн камгалаан арга зилинлектерин 50 га кылдыр олурткан. Ол ышкаш алызында барып олуртуп өстүрериже хереглээр 7 миллион хире шетчигеэстерни тарып өстүрген. Ийи муң хире га черниң арга-зиннинің ыяжыы кежин, ашпаан болгаш оон-биле чергелештир 50 муң кубометр ыяшты белеткээн.

Республикада сөөлгү үеде сад өстүрериниче сагыш салып турар апарганын өөрүп демдеглиэзе чогуур. Ол сорулга-биле бо чылын безин 17 гектарда чимистиг ыяшты олуртkан болгаш оон ниити хемчээли амгы үеде 91 гектар чеде берген болуп турар. Барын-Хемчиктиң болгаш Кызылдың ыяш ажыл-агый черлеринде 60 муң хире дес чыжыргаш сывын олуртkан болгаш оны үлетпүрге хереглээр база чурттакчы чонга садар ыяштар өстүрүп турар аварган. Бо чылын Чербинин болгаш Сүт-Хөлүүн садтарындан 80 шетпер хире кат аймаан чыып алган, а чүүл-бүрүү культуралардың чимизин бо чылын ниитизи-биле 30 тонна хирени чыып белеткээри көрүнүп турар.

Үлетпүр бүдүүлгези база чедишкиннинг хегжүп турар. Бараанның продукция бүдүрериниң сес айларда планы 101 хуу, сайгарылга планы—100 хуу боттанган. Ол үеним дүргузунда ниитизи-биле 1 миллион 254 муң рубльдиң продукциязын ыяш ажыл-агый бүдүүлгелерин берген болгаш эртекен чылдың ол-ла үезинге бодаарга 5 хуу көвүдеткен.

Колхозтарда болгаш совхозтарда ниитиниң малынга чем белеткээринге улуг дузаны чедирип, 830 тонна сигезин болгаш битаминниг ине бүрүүт будуктан 23 тонна далгазының белеткээн.

Күш-ажылды билдилиг организастаашының болгаш чаа техниканы шинчээдип алганының ачызында бо үеде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эртекен чылдың бо үезинде тургаынга бодаарга 5 хуу безээн, планнаттынганындан ажыг оруулганы алган. Чаданаанның (директору Б. П. Бычков, парторганизация секретары М. И. Лаврентьев, местком даргазы И. М. Мерзляков). Кара Хемниң (Ю. А. Кривцов, А. Т. Песков, П. Е. Зыдеев) ыяш ажыл-агый черлери болган Чербинин, Сарыг-Септиң болгаш Чаданаанның лесничестволарының ажылдакчылары дээре көргүзүглерни чалап алган. РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң коллегизиэ болгаш ол адырның ажылдакчыларының профсоюзунуң төп комитединиң президиумуу бо чылдың бирги болгаш ийиги кварталдарында социалистиг чарышка чедип алган чедишкиннерин дээш оларга акша шаңналыг тывыскылаан.

Күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчыларга Чаданаанның ыяш ажыл-агый черинде Леонид Новиковтуң бызаңчылар бригадазы, Кара-Хемниң ыяш черинде Яков Непомнящихтиң арга-арыг культуржудар бригадазы, Балгазын ыяш ажыл-агый черинде Михаил Чумзоовтуң бригадазы, трактористер Борис Аранчин, Александр Зубарев, Сарыглар Эренчин, Афанасий Филимонов, лесниктер Роман Железкин, Петр Мелекин, Яков Фунтиков, Терентий Маковкин, Моңгуш Доржу, Василий Никитин, Георгий Стародумов, чолаачылар Виктор Трегубов, Борис Солопицын, Виктор Колесников болгаш оон-даа өскелерин эдап болур.

Балгазының, Чаданаанның, Чербинин, Сарыг-Сепгин болгаш оон-даа өске лесничестволарының ажылынга школачылар улуг дузаны чедирип турар. Олар ыяштарны олуртуп, чаа олурткан ыяшты камгалажып, үрезин чыгжырынга, эмге хереглээр от болгаш техниктиг ажылдарга ажыглаар үйштевки чырынга киржип турарлар.

Ол бүгү чедишкиннер-биле чергелештир, ыяш ажыл-агый ажылдакчыларының мурнында шинтпирлеттинмээн болгаш чедир кылынмаан ажылдар база бар дээрзин айтыр херек. Ыяш ажыл-агыйынга өрттүң чедирип турар хоразы ам-даа айыылыг болуп артпишаан. Чамдык ыяш ажыл-агый черлеринің ыяш олуртуп турарының ынзары чавыс, оларның өзүлдезин кошкак хайгаараар чоруктар бар. Тудуг болгаш одаар ыяш кезер черлерге ону чорударының чурумнарын сагыпаас чоруктар ам-даа артып турар.

Ол ышкаш Тураның, Балгазының, Шагаан-Арыгның, Барын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дыка куду болуп турар.

Ынчангаш арга-арыг ажылдакчыларының мурнында тургустуган соруулгалар ам-даа улуг болгаш ону боттандырар дээш бүгү күштү мобилизастаары бистерден негеттинип турар-дыр.

В. ПУГАЧЕВ,
Тываның ыяш ажыл-агый эргелелиниң кол лесничийи.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕКЧИЛЕРИ — БОТТАРЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА

Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн бистиң республикада ыяш үлетпүрүнүң улуг бүдүүлгезин — Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының ажылдакчылары канчаар уткуп турарының дугайында чугаалап бээрин ол бүдүүлгеде партия организациязының секретары, күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң талазы-биле инженер **Галина Георгиевна ПЕСТЕРЕВАДАН** бистиң корреспондентивис дилээн.

— Силерниң бүдүүлгеңер моон мурнунда-ла республиканың үлетпүр-бүдүүлге коллективтеринің аразында калбарган социалистиг чарышка чедишкиннинерлиг болуп келген болгай. Байырлалга утkуштур эртекен сес айларның түңнелдери кандыг болганыл, Галина Георгиевна?

— Эртекен ийиги кварталда Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының ажыл-ишчилери хоорайның бүдүүлгелериниң аразында калбарган чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болуп үнген. Тодаралыкчы чылдың эртекен сес айларының кол-кол көргүзүглериниң аайы-биле алыр болза, бистиң чедишкиннеривис оон-даа дээре болуп турар.

Бүдүүлгечи кол көргүзүг болур сайгарылга планын сес айларда планда көрдүнгенинден 8,8 хуу ажыр боттандырып алган. Ол үеде тудугларга болгаш үлетпүр бүдүүлгелериңге бистиң коллектив 230 муң рубльдиң продукциязын планнаан ажыр берген..

Бараанның продукция бүдүүлгезиниң планы чедишкиннинг боттанган. Ол талазы-биле бөрдинген онаалданы сес айларда 106,9 хуу күүседип, газы социалистиг хүлээлгеде көрдүнгенинден ажыг — 169 муң рубльдиң продукциязын бүдүүлүп үндүрген.

— Ыяш сөөртүр болгаш салдадырының талазы-биле байдал кандыгыя?

— Ол талазы-биле байдалывыс дыка эки. 1974 чылдың ыяш салладыр талазы-биле онаалдазын сентябрь айның 10-га чедир 118 хуу боттандырып алган бис. Ол дээрге, тодаргайларга, 74,4 муң кубометр ыяш-тыр. Тожудан салдадырынга белеткеп каан ыяштың 70,6 муң кубометрин республика найысылалында чедирип эккеп алган болуп турар. Амгы үеде чыл планындан ажыр ыяш салдалып бадырары чедишкиннинг үргүлчүлеп турар.

— Орта хамаарыштыр ашыды организастаарында чаа депшилгелиг арга-дүрмүлге бар бе?

— Ажыл-иштин шак бо хире чедишкиннинг чоруп келгени дээрге социалистиг чарыштың дээштин, кижилернин тывынгыр, инициативчи чоруунун ачызы болган чүве. Ырбаннын ыяш белеткээр пунктузунуң ажыл-ишчилери бо сезонда ыяшты салдадырынга белеткээринин чаа аргазын ажыглаан агелээннер. Сал даар черлерде биче комплекстиг бригадаларны тургускулаан. Ол арга пунктунуң ыяш салдадыр талазы-биле планныг онаалдазын ажыр боттандырарынга улуг ролду ойнаан. Анатолий Мельников биле Николай Ширикинниң удуртканы ындыг биче комплекстиг сал даар бригадалар бердинген планныг онаалдаларын каш катап ажыр күүседип турар. Ол ышкаш ында бо чылын ыяш белеткээринин талазы-биле гвардейжилерниң бирээзи социалистиг чарышка тиилекчи болуруңдан ангыда, харын-даа рекордту безин тургузуп келген Николай Александрович Савоськинниң биче комплекстиг бригадазы базала мурнакчыларның өлуруундан үнмейн турар. Даап каан салдарны эптештир чыып чыскаарынга катер башкарыкчызы Александр Бабушкин оңза шылгарап келген.

— Ыяшты автомашиналарбиле сөөртүп турары кандыгыл?

— Бүдүүлге нинтизи-биле тудуг ыяжы сөөртүр талазыбиле планныг онаалдазын сес айларда 119 хуу күүсеткен, пландан ажыр 13.870 кубометр тудуг ыяжын хоорайның үлетпүр бүдүүлгелериңге, тудугларынга берген.

Бо талазы-биле Чербинин ыяш белеткээр пунктузунуң ажылдакчылары багай авес ажылдаан. Эртекен август айда олар бердинген планын ажыр боттандырган, ынчалза-даа бо хүннерде ыяш сөөртүрүнүң темпизин агаар-бойдустуң таарымча чок болуп турарындан шала кудулаан.

Бүдүүлгениң оске адырларындан ыяш дилер цехте Совет Тываның 30 чылынга алдар болдурган база бистиң бо байырлалывыска тураскаатkан чарышка Петр Романович Щербининиң бригадазы тергинден турар. Ээлчегле-де 64 кубометр ыяшты сугдан үндүр сөөрткеш, дилер черинге чыыр нормазын ол бригада 80—100 кубометр чедирип, шалыпчы ажылдап турар.

Бир-тээ мурнакчылар дугайында чугаалай берген болганымда, оон оске шалыпчыларывысты база адап корейн. Чербинин ыяш белеткээр пунктузунда чолаачы С. С. Килин бодунуң хуудa беш чыл планын 3,5 чыл дургузунда күүсединнкен болгаш 3 чыл 8 айларның дургузунда план езугаар 7.100 кубометр ыяшты сөөртүр тургаш, бо хүнинерге чедир 11.300 кубометрни дажыглаан. Оон кады ажылдап турар ажы В. Х. Никифоров 3 чыл 8 айларда 6.100 кубометр ыяшты сөөртүр планныг онаалдазын 138 хуу боттандырган.

Ыяш үлетпүр ажыл-агый черинин бо күш-ажылчы чедишкиннинг ында ажылдап турарларның шудургу ажылжининң тодаргай херечензидир. Тодаралыкчы чылдың планныг онаалдаларын болгаш боттарынга алган бедиктеп социалистиг дүлээлгелерин олар ынчаар эрестиг боттандырып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Ырбанда ыяш белеткээр пунктунуң биче комплекстиг бригадазының удуртукчузу Н. А. Савоськин биле катер башкарыкчызы Александр Бабушкин.

О. НАМЧЫЛАКТЫҢ фотозу.

Дүжүт ажаалдазы — шалыпчы фронт

НОГАА БРИГАДАЗЫ

(Репортаж)

Дүне чаашкын эрткен. Ынчалза-даа хүн аажок аяс болган. Черниң өл-шыгы чылыг хүн караанга күргап эгелээн. Чаагай үнген помидорларның бүрүлеринден бус бурутайның үнүп тургулавр. Аажок бышкан, мыйтыгыр кызыл помидорларда кылагар-кылагар дамды суглар ам-даа арткылаан. Помидорлар, огурецтер чаъс суунга арыдыр чүгдүнүп каапкан, чылыг хүн караанга хеп, дамды суу кургап, аажаап алыр кижилерни маңаан чүве дег, сыптарында аар-аар халайжы берген турлар.

«Улуг-Хая» совхозтуң ногаа бригадазынга дүштеки чем үезинде чеде бердивис. Ногаажылар шайлаан тур. Бригадир Зинаида Лаврентьевна Толмачева чыгдынган огурец, помидор, арбуз аайлап, ажаанзыраан турда, ужуражы бердивис. Амыр-менди солушкан соонда, аңаа чугааладывыс:

— Дүжүт-даа элбек-тир а, Зинаида Лаврентьевна!

— Эки болду—деп, ол харыылады.— Ынчалзажок эртекен чыдарыныга арай четпес иймн. Бо чылдың агаар-бойдузу таарымча чок болган. Бергелер турзажок, чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш ногаажылар кызыл ажылдаан. Ам үндүрген күш халас барбаан деп чугаалап болур бис.

Ооң соонда Зинаида Лаврентьевна бодунуң бригадазының ажыл-херээн, эртекен чылдардан бээр каачаар ажылдап келгенин биске чугаалады.

Совхозтуң ол ногаа бригадазы дыка хөй түңнүг арыг оруларны берип турар. Ону мындыг саннээрден көрүп болур. 1973 чылда ногаажылар нинтизи-биле 6000 ажыг центнер продукцияны бодунуң шөлүнден ап, ону садын сайгаргаш, совхозка 20 муң рубльдин арыг оруларын берген.

Зинаида Лаврентьевнаның бригадазы огурецти эрте чазын-на целлофан плёнка адаанга өстүрерин районга бир дугаарында практикалап эгелээн. Ол чорук бир дөрбелчин метр черден-не 21 кг огурец дүжүдүн алырының аргазын берген. Ногаажылар бригадазы эртекен чылын гектар черден 150 центнер ногаа алырын хүлээнгеш, херек кырында 160 центнерни алган.

— А бо чылын гектар черден чеже центнер ногаа алыр хүлээлгелиг силер?— деп, бригадирдеи айтырдывыс.

— 160 центнерни алыр деп аазаан бис—деп, Зинаида Лаврентьевна харыылады.— Чыл берге болду. Ынчалза-жок хүлээлгевисти черле күүседип болур аргалыг бис.

Ногаа бригадазының ниити шөлүү 43 гектар. Ында 23 га капустаны, 3 га помидорну, 10 га свеклаңы, 5 га огурецти болгаш өске-даа ногаа аймаан тарып олурткан. Ногаа шөлүн үзүктел чок суггарып чайлаан. Бригадада 25 кижи бир демниг ажылдап турар.

Ногаажылар чаа дүжүттүң ажаап алышкыныны адактаалдыра берген. Помидордан 6 тоннаны сатkан, 12 тоннаны чыып алган, ам-даа 5 тонна арткан. 10 тонна огурецти сайгарган. Капустадан 62 тоннаны сатkан. Ам 100 тонна ажыг капуста складта саадынгаш.

— Чаа дүжүттүң сайгарылгазы кайдыгыл?—деп, Зинаида Лаврентьевнадан сонуургадывыс.

— Сайгарылга бергедеп тур — деп, ол харыылады.— Ылангыя капустаны садын алыр чер чок-тур. Садыг министерствозу бистиң ногааларывысты алыр ужурлуг. Ынчалза-даа «албас бис» деп турары мырынай элдептиг чүве. Бо хире берге чылын арай деп ногаа өстүрүп алырга, садын алыкчы чок, хей чыткаш үрелир болза, харааданчыг-дыр. Капусга ам безин үрелип эгеледи. Силер ол дугайын чогуур черлерге дыңнадып көрүңер.

Зинаида Лаврентьевна ногаа бригадазын дыка хей чылдарда удуртуп келген. Оон түскай эртеми—агрономи. Ол бодунуң ак сеткилдиг, төлептиг күш-ажылы дээш «Хүндүлелдиг Демдээ» орден-биле шаңнаткан. Оон бригадазында Милда Анай, Донгак Уйнук, Донгак Дарыйма дээш ышкаш, бодунуң херээнниң мастери апарган хоочун ногаажылар бар. Олар бо берге чылны безин багай эвес дүжүттү өстүрүп алган. Бригадаңың ниити дүжүдү ам 6450 центнер чедер. Бо чылын Зинанда Толмачеванық ногаа бригадазы 35 муң рубльдиң оруларын киирерин планнаан. Херек кырында 19.160 рубльдиң оруларын киирген. Садын сайгарар ногаазы ам-даа хей. Ынчангаш оруларга планы күүсеттинерн чайлыг.

Адак сөөлүнде чугула айтырыг болза, ногаажыларның өстүрген дүжүдүн белеткел черлерге саат чок садын алган турарын хамаарышкан черлер дарый шинтпирлээрин болур.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» түскай корр.

„ШЫНГА" харыы

ХЕМЧЭЭН АЛГАН

«Ажыл чүге чылбайн турарыл?» деп эге-биле «Шынның» түскай корреспондентизи М. Калчаның чүүлү «Дүвүренчиг медээ» деп рубриканың адаанга август 28-те пардаттынган. Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Сарыг-Хөл салбырыңың девискээринде мал чеми белеткеп ап турар Моңгуш-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» колхозунуң сигенчилериниң багай ажылдап турарын ында бижээн.

Моңгуш-Тайга райүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги Д. Хорлуунуң бистиң бижиивисие дыңнатканы;

Корреспондент четпестерни чогуур үезинде тып, илереткен. СЭКП райкомунуң август 31-де бюрозунга колхоз баштаар черинип даргазы С. К. Шылырааны келдиргеш, солуунга шүгүмчүделди сайгарбышаан, малга быжыг чем-сүүрүү тургузарының хереэнде бар четпестерни дарый чайладырын, болдунар-да аргаларны ажыглап тургаш, арбын чемни белеткээрин колхоз даргазынга даасkан.

Колхозтан 6 кижини Сарыг-Хөлде сигенчилерже сентябрь аезинде немештир чоруткан. Ол сигенчи бригаданың бригадирин онаашкан ажылынга харыысалга чогу даазп өске кижи-биле солаан. Амгы үеде ында ажылдың организастыг байдалы экижээн. Ында сиген кезер машина болгаш прессткчи туруушкун чок ажылдап турар.

ЧАА АРГА-АРЫГ

МОЛДАВ ССР. Тоску беш чылда республикада он-оон муң гектар черге ыяш олуртулгазын чоруткан. Ылаңгыя ында хөрзүнүү хатка алыспазынга дузалыг дилиндевтиг ыяш олуртулгазынче онза кичээнгей салдыңган. Ол соруулга-биле ында хөрзүн болбаазырадыр күүүлүг техника болгаш ыяш олуртур машиналардыг механизастаттынган улуг ажыл-агыйларны тургускан. Хоорайларны долгандыр олуртkан арга-арыгларда шивеи, чойган, хадың, кызыл дуб болгаш Сибирь дыды дээн ышкаш чаа ыяштарны олуртkулаан.

Ногаанчыдыгга ында оңгарлардан, ийлерден эгелээш, харын-даа Днепрниң хавактачак эриктеринде безин олуртуп турар апарган. Ыяш өстүрүкчүлериниң эрес-шудургу ажылынын бедик үнелелди ап турар болгаш республиканың ыяш өстүрүүчүлериниң дыка хөй орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткылаан.

Молдавияның бойдус байлаанын камгалалында 600 муң хире эмтузнастар — бойдус камгалаар инитилелдиң кежигүннери киржип турар. Олар өзт-сиген, үнүш үрезинни чыгжыл. «Куштар күнү» биле «Арга-арыг неделязын» эртгирип, дириг амытаннарны болгаш куштарны түс черинің байдалынга чаңчыктырар талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп келгеннер. Молдавияның арга-арыгларында шокар болгаш чаш инвлер, черлик хавааннар тааржып, өзүп ковүдээн.

ЧУРУКТА: (солагай талдан оң талаже): Кааралтың камгалалдыг ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчылары М. Хамдусенко, И. Кожакарь, В. Дроздов чаа ыяш олуртур шөлдү хуваай көрүп турлар.

А. СИМОНОВСКИНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Өг-бүле бүрүзү солун-

сеткүүлдүг турзун

ЧАГЫДЫЛГАНЫ КӨВҮДЕДИР

Тесту беш чылдың эң сеилгүзү 1975 чылдың чеорлап көрүнге чедир эвээш уе артқан. Ол чылдың солуннар, журналдарының чагыдылгазы сентябрь 1-деи эгелээн. Хоорайның хой-хой үлетүр бүдүүлге черлериниң участок, бригада, цехтериниг ажылчы чонуң ортузунга чагыдыгга чорудар парлалганың хой-ниити тарадыкчылары август эгезинде-ле шилип алдынган.

«1975 чылдың солуннар, журналдарының чагыдылгазын организастыг эрттиреринин дугайында» докталлы СЭКП хоорай комитединин бюрозу хүлээп алган. Хоорайда парлалганың хой-ниити тарадыкчыларының августүк башгайгы чартыында болган хуралынга ол докталлды танышкан. Партия организацияларының секретарьларының катылган хуралынга келир чылдың парлалга чагыдылгазының дугайында база чугаалашкан.

Партия организациязының талазындан парлалга чагыдылгажыпе кайда-ла кичээнгей салып, хой-ниити тарадыкчыларның ажылын хайгаарап турар болдур, ында ажыл үретүнделдиг, чедиишкиниг болурун эртken чылдарның чижектери бадытказын. Ындыгларга № 3 АТБ-де партия организациязының секретары эш Гаврилова, парлалганың хой-ниити тарадыкчызы эш Сабинина, түүйбу заводунда эштер Туманова, Адам олар хамааржыр. Ол коллективтерде парлалга чагыдылгазы бо хүннерде эртken чылдың бо үезинде турганындан ыракта ашкан. № 1 АТБ-де парлалганың хой-ниити тарадыкчызы эш Жукова, автоорук тудуунун болгаш ажыглалынын эргелиинде эш Шишкина, № 13 магазинде эш Дремова дээш-оскелер-даа парлалга чагыдылгазын организастыг эгелээнивер.

Ынчалза-даа бо чугула кампанияже хоорайның организация бүрүзү калбаа-биле кирген деп болбас. Хоорайның дээди, ортумак өөредилге черлери, школалары, хлеб заводу, сан-хоо, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары «Союзпечать» агентилелиниден чагыдылгага херектиг документилерни безин чедип албааннар.

Эртken чылдың хыналазындан илерээни болза, хоорайның чамдык ог-бүлелеринде журнал хамаан чок, солун безин чагыдып албайн баргылаар таварылгалар тургулаан. Бүгү-ле солуннарга болгаш хой-ниитилел-политиктиг, комсомолчу-аныяктарның база кадрэ ажыл-агый журналдарынга чагыдылга кызыгаар чок.

Бистин хоорайда инженер-техниктиг ажыллакчылар-биле кады бүдүрүлгелериниң удуртукчулары 1200 ажыл турар. Олар «Правда», «Социалистическая индустрия», «Экономическая газета», «Советская Россия» солуннарны доктаамал номчуп, оон ажыктыг сүмени ап, практика кырынга ажыглап турарлар. Ол ышкаш агитаторлар, политинформаторлар, пропагандистер «Агитатор», «Политическое самообразование», «Коммунист», «Молодой коммунист» журналдарны калбаа-биле номчуп турар. Медицина, садыг ажылдакчызы бүрүзү, башкылар, тудугжулар «Учительская газета», «Медицинский работник», «Строительная газета», «Советская торговля» солуннарны, комсомолчулар-аныяктар, школачылар «Комсомольская правда», «Пионерская правда» солуннарны хүн бүрү номчуп, оларның аныдыралга, ажыкка, өөредилгеге ажык-дүзээлиг үлүү-биле үнелеп турарлар. Ажыл-агыйының бүгү-ле адырларының хинжилери «Советская печать» каталогундан ажыл, мергежилиниң аайы-биле журналды шилип, чураалаанын чагыдып ап болдур. Совет парлалганы номчукчуларның бүгү хар-назынга, ажыл, мергежилиниге таарыштыр тургускан болганда оон шилилге кызыры белен.

Чагыдылга үезинде парлалганың хой-ниити тарадыкчылары солуннарны, журналдарны ярлалыг-ла болза номчукчулар чыл хуусаалыг чагыттырган турарынче кол кичээнгейни салыры чугула. Чамдык номчукчулар чагыдылганы чартык чыл хуусаага бижиткеп, оон ону узаттырбайн баар таварылгалар бар. Ылангыя кыналчыларның хуусаазын үзадыр үжүрлүг солуннар, журналларының 53 хуузу бо чылын катап тургустунмаан.

Даштыкы солуннарга болган журналларга чагыдылганың хуусаазы ноябрь 20-де, чурттуунга ол-ла айның 25-те доостур. Мынчангаш чагыдылгага үе ам-даа бар, ог-бүле бүрүзү бюджедин ол чаагай херекке бодамчалыг киириштирип, күзээни солуннар, журналдарын чагыдар апаар. Маңаа парлалганың, хой-ниити тарадыкчыларының, почтачыларның роль улуг.

Үзетпүр бүдүүлгелерниң, албан организацияларның удуртукчулары албан черинге чагыттырар солуннарның, журналдарның хемчээли 1975 чылда амгы турганындан ашпас болур үжүрлүг дээрзин билге эки. Ындыг чагыдылгаларны кыска хуусаада, аргалыг-ла болза, сентябрьның дургузунда чагыдары күзенчиг.

1975 чылдың чагыдылгазыбиле кады бир-ле дугаар темажыды чыгаан плакаттарның чагыдылгазын хүлээп ап эгелээн. Оларның темалары мындыг:

«Тоску беш чылды — хуусаа бетинде!», «Совет улустуң маадырыыг олүм чок чоруу», «Бистин улуг Төрээн чуртувустуң алдарлыг кыстары», «Тайбың программазын — амыдыралга», «Улусчу контроль — боттанымышкында» дээш оон-даа өске. Кажан албан организацияның черлеринге чагыдылгаларны чорудуп турган, үстүнде плакаттарны ыяап-ла чагыттырар апаар.

Ам Совет Тыванын 30 чыл юбилейинге алдар кылдыр социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин коллективтер масспалыг рапорттап эгелээр болгай. Коллектив бүрүзү ол рапортунга 1975 чылдың солуннар, журналдарының чагыдылгазының байы хире чоруп турарының байдалын база киириштирери күзенчиг.

М. НИКОЛАЕВА.

Кызыл хоорайның «Союзпечать» агентилелиниң начальныгы.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Кубаны чааскаанзырадыр дээр политиканың буураашкыны

Американың Каттышкан Штаттарының негелдезини ёзугаар Кубаны кыдыгаарының политиказын үк диптиң чурттары оп чыл мурнунда америк күрүнелер организациязынга (АКО) хүлээп алган. Ам ол политиканың буурап турары хүнүпүн-не улам тодаргай билдинип турар. Социалистиг Кубаны политика болгаш экономика талазы-биле кызыглап кызагдаары Латин Американың улустарының эрге-ажыктарынга тааржыпас, мыдыг политика оларның чурттарының байлактарын молчуп турар империалистиг бодуктеринин эрге-ажыктарынга бараан боон турар деп чүвеге ол улустар улам бузүреп турар.

Кубага удур политиктиг болгаш экономиктиг кыягдал политиказын күш чок болдурар дугайында айтырыгны чугаалажыр дээш америк күрүнелер организациязының докталлдыг чөвүлелиниин Коста-Рикавын, Венесуэланың, Колумбияның саналын ёзугаар чыылдырган, түскай хуралы Вашингтонга сентябрь 9-та болган. Ол кызагдалды дүжүрер дугайында айтырыгны АКО кежигүннери чурттарының даштыкы херектер министрлеринин чөвүлел хуралынга чугаалажыр.

АКО-га удурланыштыр Хостазга ортулуу-биле дипломаттыг харылаалаарын эрткен айда Панаманың чаасказан катап тургузуп алган, шимтиргиг базым кылганының соонда ол үш күрүне үк санадын чарлап үндүргөн. Соонгу чылдарда Куба-биле харылааларын Перу, Аргентина, Карибе далай девискээринин дэрт чурту — Ямайка, Тринидад биле Тобаго, Гайана, Барбадос экиндиткен. Хамаарыжыла чок даштыкы политиказыг Мексика оон мурнунда АКО-ның шимтиргин хүлээвээн болгаш Куба-биле харылаазын үспейн келген.

Ындыг болганда, чер бөмбүрзээнин барыын талазында ол башгайгы социалистиг күрүне-биле ол диптиң сес чурту чогуур дипломаттыг, экономиктиг, культура харылаазын болгаш өске-даа харылаалаарны тудуп турар. Кубага удур кызагдалдар түргүзар дугайында шимтиргин күш чок болдурар айтырыг диптиң бүгү чурттарында тургустунуп турар. Ол кызагдалды соңсадырын Латин Американың чүгле депшилгелиг хой-ниитизи эвес, харын оон хой-хой чурттарының күрүне ажыдакчылары база иеген турары. Мексиканың президентиниң Луне Эчеверрия Латин Американың хой-хой чурттарынга чөөнге чаа ван-чөрүк кылып чораан соонда Кубаны чаасказыдыр дыр бүзөөледи дүжүреринге латин-америк хой-хей удуртучуларының эргежок чугула кыдыр шоор уе келген деп санап турарын медегдээн. Венесуэланың президентиниң Калос Андрес Перес, Коста-Риканың даштыкы херектер министри Гонсало Фасио оларның болгаш оон-даа өскелерниң бодап турары база ындыг.

Чайлап чок ындыг апаар ужурлуг турган. Ол болуушкун тускайлап догуннаан Кубаның делегейге алдарының улгатканын, делегейниң херек кырында байдалынга дүжүр политика чорудар чүткүлдүн Латин Америка чурттарында улам күштелип турарын хереглеп турар. Чер бөмбүрзээнин барыын талазында социалистиг аныяк күрүнени боогдансаар чүткүлдүн үндезини чогун амыдырал бүзүредип коргускен болгай.

Кубага хамаарыштыр аванпиристиг политиканың буурап турарын Каттышкан Штаттарның чону база улам хөйүн-биле билип эгелей берген. Ону сенаттың даштыкы херектер комиссиязының ажылдакчызы П. Холт чоокта чаа чугаалаан. Ол комиссиянын дараазы У. Фулбрайттың болгаш АКШ-тың өске-даа политиктиг, хой-ниити ажыдакчыларының бодап турары база ындыг. «Кубаның Барын-чүнге он чыл дургузунда кыдыгадып келгенин ам соксаар дей берген ден болур» дээрзин америк «Кристчен сайенс Монитор» солун бижээн.

Куба-биле харылаалаарны чаздырар болуушкун чайгылыг чок угланышкынныг. Ону шапкыктазарын ийикпе ара соксаттырарын реакциялыг идегеттер болгаш ёзугурумнар ораалаын турааза, ол болуушкун улам калбаар.

Р. КНЯЗЕВ.
М. АРТЮШЕНКОВ.
(СЭТА).

ГЕРМАН ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Берлин-Марцаяа станок тудуушкун заводу Совет Эвилелиниге бээр хөөглаашкын ылыр 1.000 автоматты белетизэн. Мынчангаш машина кылыычылары ССРЭ-же экспорт дужаалдаларының планының үштүүн ийи кезинин күүседипкени ол.

Ол бүдүүлге бодуның продукциязы-биле Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның шаринпедшилиниң үлетпүрүнүң хереглелии хандырып турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниче чорудар бир муңгу автоматты белетизэни-биле хөөбаштыр завод цегинге болган митинг үези.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЭФИОПИЯДА БАЙДАЛ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопияның чепсектиг күштери 1930 чылдан бээр дүжүлге эгелеп келген Хайле Селассие I хаанны дүжүрген. Ызыгүүр салгакчызы Асфа Восен хаая болур.

Чуртта бүгү эрге-чагырганы башкарылга комитединге болгаш түр шериг чазаанга хүлээдим берген. Башкарылга комитединиң даргазы болгаш түр шериг чазаанын баштыңы сөөлгү чазакка камгалал министри турган генерал-лейтенант Аман Андом болган. Даштыкы херектер министрине Зауде Гебре Селассиени томуйлаан. Миказь Имру премьер-министр турганындан халашкаш, информация министри болган.

Эфиопияның дүжүрткен Хайле Селассие I хаанын тудуп хоруглаваш, ону анаа «тускайлап берген чергее» чедирип каан. Оон ог-бүлелининь кежигүннерни база тудуп хоруглаан. Ол дугайын башкарылга комитеди дыңнаткан. Сентябрь 13-те эртен Аддис-Абебада хаан ордузунуң дүжүлге эалынга Хайле Селассиени дүжүреринің кыска ёзулалы болган. Ук ёзулал тап-биле эгелээ байдалга эрткен деп, комитеттиң медеглелинде айыткан. Чепсектиг таныыл болуу Хайле Селассиени билдинимес угланышкынче алган чоруп турда, полицияның болгаш армияның күштери Аддис-Абебаның бүгү товун бүзөөлепкен.

Башкарылга комитеди мооң чурнунда турган ёзу-чурумнуң хээли ап, эрге-дужаалды буруу ажыглап, национаал эрге-ажыктарга тааржыпас политика чорудуп турар деп ялалаткаш, туттуруп хоруглаткан ажылдакчыларын шиидер шериг судунуң тургустунганын чарлаан.

Эфиопияда үндезин хөөйлуну тур нүш чок болдурган, парламентиин болгаш чазакты тарадып дүжүрген. Чаа хаан политиктиг болгаш күүседикчи эрге-чагыргазы чок, күрүне баштыңы этпэт болур деп, башкарылга комитединиң радиога дамчыткан медеглелинде чугаалаан.

Башкарылга комитеди бүгү эфиоптарны дең эргелиг деп чарлаан болгаш чер реформазын чорударын бодунуң соругазы кылдыр санап турар деп медеглээн. Комитет бижик билбес чорук-биле демисел чорударын, халас эге билиг өөредилгезин тургузарын эргежок чугула деп санаан. Чуртту экономиказын улам ыңай депшилгелиг болдурарының үндезинин үлетпүрүнүң сайырадырын эргежок чугула деп, медеглелде онзалап үнелээн. Чуртту эрге-чагырга болгаш суд системаларын эде тургузар.

Эфиопия каяа-даа каттышпазының принциптерин шыңгыы сагын, барымдаалаар деп, база бир медеглелде чугаалаан. Ында чурттуң даштыкы политиказының хол угланышкыннарын тодаргайлап айыткан. Эфиопия КПО-нуң болгаш Африканың чаңгыс эң организациязының Уставының негелделерин база мооң мурнундаазы дег сагыыр, бот-боттарын хүндүлежирин, дең эргелиг турарын барымдаалаваш, улустар аразынга алган хүлээлгелерин күүседир деп, медеглелде оон ыңай чугаалаан. Эфиопия ам-даа колония дарлалымда турар улустарга дузалаар, бодуның хамаарышпас чорууң чедип алыр болгаш Африканың бүгү чурттары-биле, ылангыя бодумуң эң чоок хожалары Сомаля, Кения-биле сырый найыралдыг харылаалар тудар сагыштыг.

Демократтыг чурум ёзугаар чаа парламент соңгуттурбааже, бодуның эрге-чагырга күзээрин башкарылга комитеди база дыңнаткан.

Аддис-Абебага аныяктарның болгаш ажылчы чоннарның хой кижилиг чыскаалдары болгаш. Анаа киирикпенер Эфиопияның, чепсектиг күштериниң ап турар хемчегелеринге бийир чедирген.

• • •

Эфиопия радиозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, түр шериг чазаанын баштыңы Аман Андом даштыкы чурттарының, ылангыя АКШ-тың, Кыдаттың Аддис-Абебада элчинери-биле, ССРЭ-ниң Эфиопиядл херектериге түр бүзүреттирген төлээ-биле ужурашкаш, ол чуртта болган күрүне эргилдезин Эфиопияның ук күрүвелер-биле харылаалаарынга салдарлыг болбас деп медеглээн.

УЛУСТУҢ УДУРЛАНЫЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Тэнеунуң сайгон ёзу-чурумунуң демократтыг эрге-шелээни балыр турар. Дерзин үүлгедиглеринге улустуң удурланышкын шимтээшкинин калбарып турар. Сайгон парлалгазының дыңнадын турарын ёзугаар алырга, Гүз хоорайның 5000 ажыг чурттакчыны парлалгага хамаарыштыр эрге-чагырганың дерзин хемчеглер ап турарын сокадырын негээн, чоокта чаа чыскаалып үнген. Чыскаалды базарынче чепсектиг 2000 хире полицейжинни ыткан. 1971 чылдың күе үезинден бээр Гүз хоорайга болган ак улуг чыскаал ол деп, Сайгон солуннары бижээн.

Сайгонуун «Диен тин» солунунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Сайгонуун далган дээрбелээр заводунуң 1000 ажыг ажылчыны ажыллаарының ижин шыдажыр арга чок берге байдалынга болган ажыл төлевирииниң хензиниге удурланган, ийи хүн дургузунда ажыл соксаткан. Бүдүүлге черинин администрациязы анаа харыы кыдыр хой-хой ажылчыларны ажылдан үндүргеш, ам ажыл соксады бээр болуларга, шүүтүкарны ажылдан үндүрер бис деп кыжанган.

АНЫЯКТАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Өөредилгеге үндүрүп бээр акша-хөреңгини чазактың кызырар деп планнап турарын Данияның аныяктары хүлээр дивейн турар. Парламентиниң радиче чок сессиязының ажыттынганынга холбаштыр Данияның хоорайларынга болган чүтудентилериниң масспалыг чыскаал, митингидериниң кирижикчилери ынчалдыр медеглээн. Копенгагенге, Орхуска, Ольборгка, Оденсе болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болган удурланышкынын чыскаалдарынга, митингилеринге 100 муң кижи киришкен. Чыскаалгалар хоорайларның кудумчуларын дургаар — «Өөредилгеге үндүрер чарыгдаларны кызыртпас» деп лозунгалыг ярлаан.

Аныяктарның өөредилгеге акша-хөреңгини көвүдериниң нерээнии Данияның профсоюзтарын деткип турар.

ХУНТАНЫҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чилиде шериг-фашистиг хунтаның хаанныг херектер үүлгедин турарын дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетеп киледиээшкиниг бүрүү шаап турар бо хүннерде ол хунтаның баштыңы болгаш чилиге улуска удур коз могаандык генерал Пиночет бодумуң планнарын дыңнадыксай берген. Эрткен чылдың сентябрь 11-де үйлээн болган соонда хунтаның доваан чарлап тургускан ооза байдалын ам-даа 6 ай дургузунда узамдаттырар дээрзин Сантьягодан чилиге улуска ол видегет дыңнаткан. Чон аргыжары хорудуг уе ол-ла хевээр артышаам. Шериг судулары он-он муң чилиг патриоттарны кырып өлүргеп болгаш хинчеткээн. Ол үүлгедиглерин база ол-ла хевээр үргүлчүлээр деп турар. Хунтага таарышпас кандыг-даа политиктиг ажыл-чорудулганы хорууру база ол-ла хевээр күштүг боон артып турар. «Чилидерниң чаа салгалы өзүп келбээнее», ол хорудгал күштүг хевээр турар деп. Пиночет мятчок демдеглээн.

Улусчу чаңгыс эптиг чазаанга национаал камгалал министри турган Орланде Летельерии болгаш республиканың президентиниинин хууда секретары турган Освальдо Пучюону хунта болдуның киндаанарынга хой аймак дургузумда хинчеткээн келгеш, хой-ниитиниң негелдезинин күштүүлүге шыдаашпайн, оларны чурттан шөлүн үндүреп-биле кызыгаарлаттыктан. Ынчалза-даа муң-муң патриоттар болгаш оларның аразында Чилиниң Коммунистиг партиязының Чаңгыс секретары Лупс Корвалания, Улусчу чаңгыс эптиг өске-даа политиктиг, коскү күрүне ажылдакчыларын карабаңнарга, хорудгал лагерьлеринге хинчеткээрин үргүлчүлеп турар. Оларның амы-тынына улуг аныылы таварыштырар деп турар.

Хунта болдуның фашистиг херектер үүлгедир аргаларындан ойталаар дивейн турар деп чүве шериг күжү-биле ыылган эргилдезинин чогум-на бир чыл оонда Пиночеттиң чарлаан медеглелиниден билдинип турар. Ындыг апарганда, Чилиде демократтарга удур дерзин базымчаларны соксадырын, политика талазы-биле бүгү хорудгатканнарны хостаарын, хөөйлу-дүрүм барымдаалавас, дерзин үүлгедиглерин соксадырын чедип алыр соругалыг, ауменшиккиниг демдеглээн чорузарынче хостаганын, демократтиниң идеалларын үнелеэр бүгү кижилерни СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары эш Л. И. Брежневтиң кыйгырганы каңгызындан-даа артык чугула үлүр-дузалыг.

ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАН

ДАР-эс-САЛАМ. (СЭТА). Лоренсу-Маркиштен дыңнаткының ёзугаар алырга, Мозамбиктиң хостаар фронтунуң (ФРЕЛИМО) болгаш португал чепсектиг күштерниң төлээлекчилери Мозамбиктиң найысалынга төөйлу-дүрүмнү, корум-чурумну деткиир хемчегелерни кады алыр дугайында Лоренсу-Маркишке дугуржулга чаргаан, анаа ат салган.

Ол дугуржулганы ёзугаар Лоренсу-Маркишти ийи зона кылдыр хувааган, оларга корум-чурум тударын ФРЕЛИМО-нуң салбырлары болгаш португал армияның кезектери туспузунда деткиир.

ФРЕЛИМО-нуң баштайгы кезектери Лоренсу-Маркиштиң аэропортунда чеде берген.

ТЕХНИКУМНАР: чаа үе-чадада

Чурттуң 4280 тускай ортумак өөредилге черлеринде чаа өөредилге чылы эгелээн. 900 муң өөлдар, кыстар хүндүскү салбырларда бо чылын бир-ле дугаар кичээлдеп эгелээн.

Үлетпүрүнүң, эртемнің болгаш культураның хереглелдерин ёзугаар бистиң чурттувуста өөредилге черлериниң четкизин болгаш өөренип турар аныяктарның саны чыл келген тудум көвүдеп олурар. Улуг ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга үчилишелер болгаш техникумнар чыл бүрү миллион ажыт спецмалистерни белеткеп үндүрүп турар.

Бүдүүлгенің командирлериниң ортумак звенозун белетиирлериниң кичээшгей улгаркын. СЭБП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тускай ортумак өөредилге черлерин удуртуруп улам ынай сайырапгайжыдар болгаш тускай ортумак эртемнинг специалистер белетиирлиниң шынарын экижидер хемчеглер дугайында» чаа доктаалы оон дугайын хереченлеп турар. ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң коллегия кежигүнү профессор Б. А. Кузьмин СЭТА-ның корреспондентизинин дилээн ёзугаар чаа өөредилге чылының онзагай чүүлдериниң дугайын чугаалаан:

— Чүнүп-даа мурнумда өөредилге черлериниң четкизинин калбарганын айтып болур. Чаа ок алды техникумнар болгаш үчилиште ажыттынган. Чимкенттерге, Красноярскиниң ямчи үчилишези, Батуминин индустриалдыг техникумун, Владивостоктун далай үчилишези, Кемеровонуң кооперативтер техникумуу бир-ле дугаар кадрларны белеткеп эгелээн. Үстүнде көргенивис чаа доктаал ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң чанынга тускай ортумак өөредилге талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлелди тургустунар. Чуртка тускай ортумак өөредилгени хөгжүдериниң чугула айтырыгларының талазы-биле эртемге үнделиэн рекомендацияларны ук чөвүлел үндүрер ужурлуг. Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның найысыалдарынга, край болгаш область тептеринге тускай ортумак өөредилге черлериниң директорларының чөвүлелдерни тургузар. Кадрлар белеткээрин сайырапгайжыдарының база өөредилге-кижимдилге чорудулгазының талазы-биле мурнакчы дуржулганы пептередиринин айтырыгларын ук чөвүлелдер көөр.

Ук өөредилге черлерин дээди квалификациянын кадрларыбиле хандырар айтырыгларны шиктиргилеп турар. Алтайпин, Белоруссияның, Ленинградтың болгаш өске-даа политехниктиг институттар профессионал-техниктиг үчилишелерге болгаш техникумнарга инженер-педагогтарны белеткеп турар. Оларның четкизин калбартыры көрдүнгеп. Дээди өөредилге черлериниң чанынга техникумнар болгаш үчилишелер башкыларының квалификация бедилер факультеттер четкизин калбартыр.

Эргелеп-башкарылганың ортумак звенозунуң специалистерин белеткээриниң деңнелиниге бедик негелдени эртем болгаш техниканың шапкын хөгжүлдезин салып турар. Хүндүскү болгаш кежээки салбырларның үшкү курсчулары, бот-өөредилге салбырларының пинги курсчулары бо өөредилге чылында чаа программа-биле өөренип эгелээн. Ук планнарда физика-математика болгаш экономика эртемнерин өөренирииге хой шакты берген, бир чамдык эртемнериниң өөредилге планнарында «Стандартизациянын үндезинниери», «Автоматизациянын болгаш саналга техниказының үндезинниери», «Бойдус камгалалы» деп чаа эртемнерни киирген.

Техникумнарның кежээки болгаш бот-өөредилгениг салбырларының сургуулдарының диплом камгалаарынын мурнунда практиказын адырның эң дээре бүдүүлгелериниче чорудуп, анаа мурнакчы технология, чаа техника болгаш күш-ажылды организастаарының болгаш бүдүүлгени эргелеп-башкарарының депшилгелиг аргалары-биле таныжып алырын хандырар.

Бо өөредилге чылында эгелеп ынитиниң чемненилгезинин техник-организаторларын, кооператтив садыының организакчыларын, оргтехника херекселдерин хандырар болгаш өдер техник-механиктерни белеткээри эгелээн.

Бо өөредилге чылында дыка хой техникумнар болгаш үчилишелер чаа бажыннарже кээкен. Одессаның станок тудуунуң, Запорожьеның гидроэнергетика, Красноярскиниң кооперативтер техникумнары, Казаньның болгаш Бийскиниң башкы үчилишелери чаа лаборатория болгаш өөредилге корпустарын алган.

Кодаа ажыл-агый техникумнарынга болгаш совхоз-техникумнарга материалдыг база үндезинии-биле чаартынган. Оларга чаа комплекстерни, өөредилге болгаш лабораторияя корпустарын, мастерскайларны, спорт бажыннарын, столоваяларны, общежитилерни тудар.

Сургуулдарның амыдырал байдалы экижээн. Чаа общежитилер, спорт комплекстери ажыттынгыланган.

Техникумнарга болгаш үчилишелерге хүлээп алышкын хүндүскү салбырларда дээдүлгеп. Будүүлгеде ажылдап турар өөлдер, кыстар, палашкын дайынчылар кежээки салбырларга ноябрьның 15-ке чедир кирип ап болур. Сезонныг ажылдарда хаара тутуучын кижилер бот-өөредилге салбырларынга ноябрьның 30-га чедир кирип ап болур.

Р. АХМЕТОВ.

Будүүлге бригадазының дузазы

«Шекпээр», «Барлык» совхозтарның Бичэ-Тей, Аксы-Барлык салбырларында ортуман школаларның будүүлге бригадалары эртнен чайны эки ашылдаан. Шекпээрде башкылар Чамыш-оол, Караоол болгаш Аксы-Барлыкта башкы Оюржан Мыйдараа удуртнан бригадалар төрээн совхозтарының часкы, чайгы ажылдарынга районда эң дээре киришкен бригадалар болуп мактатмаанар.

Шекпээрде будүүлге бригадазы шупту 64 ижки беш га черге картофельди олуртмаш, чайгы ажаалдазын чуртукан. Үстүнү классчылар хой ыыгылдазынга киржип, сигенчилерге база дузалажкан.

Аксы-Барлын ортуман школазында биология башкызы Оюржан Мыйдараага удуртнан 120 ижки составтыг будүүлге бригадазы картофель ажаалдазынга, хой кыргылдазынга, сиген незилдезинге, будун-бүрү чыылдазынга эң идепкейлиг киришкен.

Аксы-Барлын ортуман школазының дуржулга участогу эң эки ажылдаваш, районда бирги черни алган. Дуржулга участогунга хой ногаапы остүрген. Оон аңгыда янзы-бүрү чечентерни тарып остүрген, ам школаның биология кабинединде көргүзүг материалдары кылдыр ажыглап турар.

Будүүлге бригадазының өөренииччилери ажыл-агыйларга ам-даа дузалажыр турар.

С. ТАВА-САМБУ.

Барыын-Хемчик район.

Совет Тыванын 30 чылынга

ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИННИҢ ЧЫЛДАРЫ

Дүнеким 3 шак. Хову-Аксынын ТЭЦ-те бодумнуң ажылдаар черимге улуг турбогенератор чанында шитте приборларның ажылдаарын хайгаарап, тыва үлегер чугаанын «Чааскаан оргаш сагыжың шинчиле, хөйнүң аразында сөзүң быжыгла» деп мерген чагыын сактып, боданып олур мен. Күчүлүг генератор бир дескиге ажылдап, эртикен оруумну сактырымга шаптыктавайн тур. Башкарып олурарын бо генератордан 5200 киловатт шыдалдыг электрилиг энергия үнүп турар. Ол хүн субботаның дүнези болгай. Кызылдың ЦЭС-те ол дүне септелге чоруп турганы-биле бистен немелде энергия бээрин дилээн турган. А бис берип турганывыс ол чүве.

Тыванын 30 чыл юбилейин сактып келдим. Ам «Тыва кобальт» комбинаттың үлетпүрлүг төвү турар бо Кара-Хаяның баарында деспентерге 30 чыл мурнунда аңнзр турлаа турганы чугаажок. Эриң эрези, оолдуң орланы Кыргыс Хойтпак-сол маңаа хүлбүстеп чораан. Ынчан Хойтпак-оолдуң хүлбүс адып алганы ээнзиргей деспекте бистиң ТЭЦ-тиң цехтери турарры магат чон.

Тыванын төөгүзүнде эрткен 30 чылдың чечектелиишкиннерин бодум караам-биле көре каапгар аргалыг болдум. Улуг-Хем кожуунунуң Шагаан-Арыг сумузунуң Улуг-Алаак эге школазынга 30 чылдың мурнунда 1 классха өөренип кирдим. Башкывыс Уйнун, ам-даа Улуг-Хем районда башкылаавышаан. А бодум хүүда 7 чыл школазын доозкаш, баштайгы башкым Уйнуктуң ачылыг үлегерин эдерип, республиканың Тожу. Улуг-Хем болгаш Таңды районнарынга 20 чыл башкылап, чонумга бичии-даа болза ачы-дузаимны чедирдим. Ол үеним иштинде башкы училищезин-даа доостум. Кадыкшылым аайы-биле башкы ажылдан халашкаш, Хову-Аксының ТЭЦ-ке энергетиктиг чаа мөргемилин шиңгээдип алганым бо. Будуруллеге ажылдаарга солуп-даа, аар-берге-даа, хүндүлүг-даа боор чүве-дир. ТЭЦ-ке ажылдаштың 4 чылдың күүрүн көре бердим.

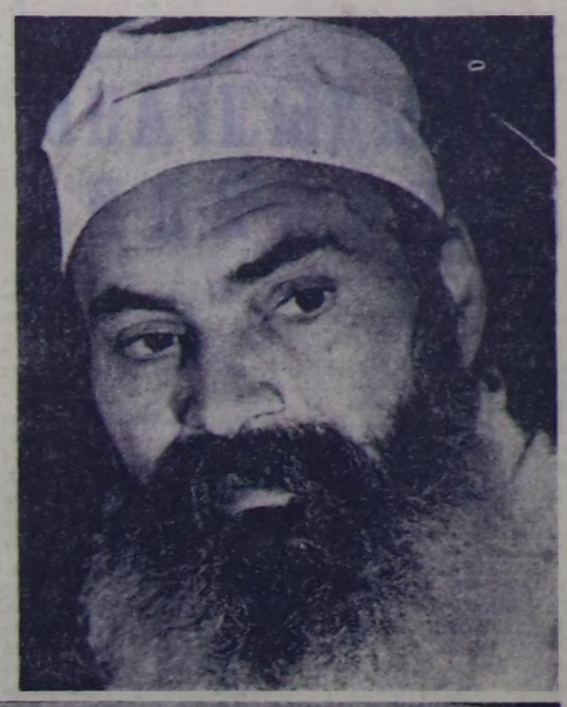
Албан-хаакчы чораан, ам ажылчын-энергетик апарганыңга хензиг-даа хомудавас мен. Энергетиктеп ажылдаан чылдарымда комбинат администрациязының өртектиг белекгерин, хүндүлел бижиктерин каш удаа ап келдим. Бо тоскы беш чылдың тодарадынчы чылында мени «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаанны меңээ улуг өөрүшкү боон артар. База коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты здилеп чор мен. Совет Тыванын бөгүнгү сайзыраңынга күш-ажылчы 23 чылды ынчаар бердим. Төрээн Тывамның базынарынга хууда салыышкынын ындыг болду.

Ажыл-биле чергелештир, авазының аас-кежии ажы-төлүнде дижир болгай. Үш ыстарым шупту ортумаи школаны доосту. Наташа биле Алдын-кыс ийилээн Кызылдың башкы институдунда өөренип турарлар. Уруувус бо чылын чаа он классты доозкаш, бистиң суурнуң 8 чыл школазында улуг пионер вожатыйында ажылдап кирген. Дөрт харлыг хеймеривис Ликпир-оол ажылчын суурнуң «Колокольчик» дээр уруглар садында омак-хөглүг өзүп турар. «Чурттаары-даа экидир, чурттаргa-даа магалыг-дыр!» деп, сураглыг шүлүкчүнүң чугаалаанны ынчаш, аас-кежиктиг чаагай амыдыралы бөгүнгү 30 харлыг чалыы Совет Тыванын кырында өнаарап, чечектелген.

Ол аразында Кызылдың ЦЭС-тен телефоннап келдилер... Башкарылга тудазын чөөрту долгаарынга күчүлүг генератор 6000 киловатт электрилиг энергияны берип эгелей берди.

Ч. СОДУНАМ,
ТЭЦ-те машинист.

ОРТУЛУКТУҢ КОЛ ХИРУРУГУ

Оон-биле Соңгу Сахалинниң ивижилери. Мурнуу Курил ортулуктарның балыкчылары, ортулуктуң ыяш белеткекчилери болгаш шахтёрдары зажок таныш. Ондажка таварышкан кижилерге ачы-дуза чедирер дээш оон ам чээрби ажыг чыл дургузунда далаштыг эртип келген аргыжылга оруктарының километр дуртун кижи санап-даа четпес. Сахалинниң хирургу, республиканың алдарлыг эмчизи Альфред Васильевич Егоровтуң чаагай үүле бүдүргенин сынаар болза, ийи муң беш чүс хире кижини кезип эмнээни болур.

Областың хирургия ажылын коммунист Егоров он чыл дургузунда баштап келген. Ол дидим чаартыкчы, шинчаалаш мелицина эртемининг чаа-чаа неличшкиннерин үргүлчү сонуургап, хирургия практиказынга оларны нептередип турар. Оон эмнеп ажылынга улуг дуржулгалыы чогаадыкчы база бир буянныг мергежилдиг болур арганы аңаа берген. Альфред Васильевич чүректиң иштики аарыгларын кезип эмнээриниң оңаа керектелип чогаадып тургускан.

Чагаалар, чагаалар... Почтачылар оларны хирург Егоровтуң бажыңынга, кезип эмнээр черге — областың эмнелге черинге үргүлчү чедирип берип турар. Бергеден келген үеде эмчиниң ачы-дуза чедирген кижилериниң өөрүп четтиргенин илергейлээн сестерин ол чагааларда бижээн болур.

ЧУРУКТАРДА: үстүнде — хирург А. В. Егоров; аданында — чалалгаже чоруткаңы. Хирург А. В. Егоров, самолётка чоруур медсестра Т. В. Апохина болгаш ужудуучу В. А. Летунов олаар. Санитар албаныңың ужар чүүлүнүң вертолёттары эмчини Сахалинниң кайы-даа девискээрининге чедире бээр.

О. ГАЛУШКОНУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ИЙИ ШҮЛҮК

1. ОҢНҮҮМ

Бора-Шайдан Сагиль чедир
Моол эр-биле орукташтым.
Адын Хаш деп таныштырган,
Агроном деп немеп кагдым.
Ширинн соңгу девискээрге
Чыжыргана өстүргенин.
Чимизи хөй, чагагайын.
Сырыйын ол мактап чорду.
Сыпта чаржап, хыраалангган.
Чинчилер дег, катче айтып.
Шыкта өөнге эдертип кел.
Шимизин-даа медээ күтту.
Чыжыргана күскү турнуу
Думчук бүзе теп-даа каа дег.
Чымырткайның, ижин изип,
Тумапналып, башка үнду.
Каймыыс-даа күдер, кара.

2. ШАРА-ХАРАГАЙ

Арга-ыяш оъжуун эштип,
Булуктаан дош бузун тынган.
Ак шап кылдыр дожапналып,
Буяқунайның, буура
чаргаан—
Январь айда
Шара-Харагай —
Сарыг-Дыт деп хемни кештим—
Чараш чорду.
Маңнык шыкаш оныаазынга
Майгының хап, одаан кыпсын.
Бистиң совет, моол чонну
Пионердер алган ырлаан—
Чазын, майда,
Шара-Харагай —
Сарыг-Дытка база ...дум—
Солун болду.

Сес ай каазы халыын-изиг,
Черинң кыры дүдускектиг,
Чемнээн балык өрү шураап,
Сээктээн аттар бажын
савааи —
Чайын, дүште,
Шара-Харагай —
Сарыг-Дытка одагландым—
Ыржым чытты.
Алдын чоос дег бүрүлер чаап,
Күзүрүмче хуулуп турда.
Адан четкен, коъшту баштаан,
Хүлер ышкаш, моол кыска—
Чагагай күзүн
Шара-Харагай —
Сарыг-Дытка, борта душтум—
Холун туттум.

С. МОЛДУРГА.

ЫНЧААР АЖЫЛДАП БОЛУР БЕ, ЫНЧАШ?

Дооразындан харап көөрге, Торгу хээлиг Самагалдай — деп шагдан бөөр ырлажып турарывыс Самагалдайның үндезин чурттакчызы кижи мен. Төрээн суурумнуң хүн келген тудум-на өзүп, сайзыраң турарынга аажок оорун, оон хогжулдезинге улуг-хуумну база киирештирип келдим. Тулугжу кижи болгай мен. Соолгу чилдарда хой-хой өгбүлелер чаа-чаа ближыпарже кожуп кирип турарын коргеш, олар-биле денге оөрүшкүнү үлежип-даа чор мен.

Ынчалза-даа бистиң Самагалдайывыста амыдыралга шаптараазының четпестер база бар. Оларны силерге ыыттавайн баар аргам чок ийин, хүндүлүг Мерген Мергенович.

Чонну аъш-чем-даа, үлетпүр бараанчары-биле хавдырар улуг организация — районнуң хереглекчилер ниитилели болгай. Бо организацияның ажылында чамдык таарымча чок чүүлдерин чайладыр үеви келбээн чүве бе? Суурувуста аъш-чем бараанчарының садыгларында хөй. Ынчалза-даа оларның ажыллаар графиги садып алыкчыларга таарымча чок ажыттынар, хадлынар шактары чангыс хөй (дежурний магазинден ацтыдары). Ылангыя дүштеки чем үезинде магазин баар деп бодаан-даа херээ чок шупту магазиннер хаалгыг турар.

Магазиннерде чок эът, сүт аймаан чугаалаваска безин оола-ла үс, саржат аймаа безин чок боор-дур. А ылебтиг шынары база багай: кургаг, амданы ажыг.

Школачы уругларынга таарыжыр размерлиг хеп дилээн ада-пелер хөй боор-дур. А магазиннерде бичии размерлиг хеп аймаа база чок.

«Бо бүгү четпестерниң чылдагаанны чүде иргн, дарга?» — деп, райпо даргазының хүлээлгезин күүседип турар, а болуу кадр киядзининиң эргелекчизи эш Марат Чимит-Доржудан айтырган мен. Харыысалгалыг дарга чоннуң негелдехереглелдерин өөренип көөр, дуза чедирер, хемчег алыр турбуже, эну керекке-даа албайн, харын «Мен билир мен, силер кайчаар силер» — деп каржызы-биле харылады.

Мынчаар ажылдап болур бе? Чоп-биле харылаалыг, оон эктинден даянып, эдээдеп туттунуп чораан ажылдаар болза, үүле-херек бүдүүгүр болур эвес деп бе, хүндүлүг эргелекчи Марат Борисович?

Силер чүү деп бодаар силер, Мерген Мергенович?

Д. КЕЖИК-ООЛ.

Үш чылдың нүүрүн көрген

1971 чылда чүве. Бистиң Булун-Терек суурга 50 олуттуг уруглар садыы тудуп доозкан. Аңаа улуг, биче булунтерекчилерниң өөрээнин түү дээр. Өөрүшкүвүс үр-даа болбайн барганы хомудавчыг. Чараш, делгем чаа ближывыстың одалга системазы үрелип калган. Үреленген эртпе кылып-даа, эдип-чазап алыр арга турбас бе, ынчаш?

Элдептиг чүве-де болгай. Оон баар ам үш чылдың нүүрү болду. Уруглар садыы мынчага дээр ажыглал чок туруп берген. «Ак-Туруг» совхозтуң удуртулгазынга айтырыгны хөй удаа тургузуп келген бис. Мынчаза-даа мыпчага дээр тодаргай харыы алдынмаан. Эрткен чылын бир пинти хуралга совхоз директору эш Ч. Чигжит «1974 чылда уруглар садыы ажыглалга киирип, сентелгени чорулар бре» дээн ол аазашкыны бадытказ чок арткан. Бо чылдың аяс, чылыг хүннери барык-ла эрте берди ышкажыл. Ам келир чайны маңаар бис бе?!

Н. ДАДАР-ООЛ.

ШАПТЫКТЫГ-ЛА-ДЫР

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта автомашиналарның эдилели бөөчүг багай. Совхоз төвүнден 150 километр ырады чорупку дег чүгле ийи машина бар. А өскө 17 машина «хоочулуг», «хөрээ чок», «даваннары аскак», «карааа чок», гаражта боттарын сеп-чештиргенинге ойлешкеп. Бо бүгүнүң ужуру чүде деп, Мерген Мергенович?

Маңаа хөй тайылбырныңдаа херээ чок, совхозка инженерлер, гараж аргелекчилериниң удаа-дараа солчуп келгенинде деп бодаар бис. Ажылагыйның мурнунда турган инженериниң орнунга кирген В. Гripенко дээрзи «Москвич» маркалыг машина биле бир автомашинаны сандан үндүргеш, деляпкен. Ол машиналарны Гripенко эдирип алган үрей шаап турган. Совхозтуң директинязы. Улуг-Хем районнуң Торгалыр кодээ Советиниң күүскөмү күргүне хөреңгизинге хорд чедирип, сула чаңнап турган Гripенкону биле тура-ла хемчег албайн барган болгай.

Машина чолдачылаар әргелиг-де кижилерни туралаапы, душпуже-де кандыг-даа машина хамаан чокка олуртуп, башкарты бээри бистө чаңчыл болган. Бол инженериниң хүлээлгезин күүседип турар В. Середкинниң төпшээрежиилиге В. Мамонтоң сүт сөөртүр автомашинаны башкарып эгелээн. Ол орукка эдирип алган чораанындан машина ийи-де хонгандан үреленген. Торгалыр-жылар Мамонтовтуң арагалаарын эки билир, а ам Середкин кымга, чүнү хүлээдип турарын ук шаанда кичээнгейге албайн барган.

Ниитизи-биле бистиң совхозтуң чолдачыларының корум-чуруумнуң кошкак, багайындан машина-техниканы үрелип турар. Мындыг четпестерниң дарыы чайлатпаже ажылгыпке дыка шаптыктыг-дыр. Мынчангаш бо чагалпы силерже бижил, бөгүүг дузаны көргүзүрлерни идегедивис, Мерген Мергенович.

Д. ДОЛГАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

БИЧЕ-ТЕЙЖИЛЕРНИҢ ХОМУДАЛЫ

Амгы шагның магалыында-даа чүү дээр. Тывазың чамдык районнарында «Орбита» системазының дамчыштыр ак-көк экранны база көрүп турар апарган. Бистиң барыын районнарга теледамчыылгалар программазын көөр үевис база ырак үевес.

Кижи сүрүзүнүң хүн бүрү амыдыралынга радионуң салдар күжүн чедирер чүге деп-пээр боор. Чаңгыс хүн безин опу дынналайн бээрга, сагыш сээрзык-биле дөмей сагындырар.

Чугаа көөдедип, аскак хой ырады. Мерген Мергенович Сенээ дыңналыр дээн улуг хомудалывыс бар ийин «Шекпээре» совхозтуң Биче-Тей салбырының чурттакчылары радио дынналастаңдан бээр чартык чыл ыракта эшкан.

Бо айтырыгны чогуур черлер мурнунга тургузуп, хемчег алырын оралдажып чедаштывыс. Кызыл-Мажалыктың хөрлээ белдирииң эзчалыгы эш Скобелькинге дыңналдыры-биле чеже катап четпээн чүве дээр. Начальнигивис ажыл-ижи хөй болгаш кабинединге белен-не олурбас кижи-дир. Оон-биле ужурашкыныс болбайн барган. Начальниктиң оралакчызы эш Бикасовага бо талалы-биле айтырыг тургузарга «Радиону мен харыылавас мен» деп каар.

Бажыңнарында радиоприемниктиг кижилериң сагыжы амыр-дыр, олар радио чокказала дамчыдылгаларны дыңнап олурар.

Бистиң суурда база бир берге байдал тыптып келген. Радио биле электри шугумнары каттышкаш, үлүстүң мал-магаын безин эдеп турар апарган. Ужуру болза үстүнде шугумнарны бо чылын эдечаарлыг кылыр деп планнап турган чүве болгай. Ам херек кырында ол ажылды соңгаарлаткан дижир. Оозу-ла шын боор, чыл доостур четкен мынажыл.

Мерген Мергенович, силерниң ачы-дузаңарны Биче-Тей суурнуң чурттакчылары четтикпейн мзнап тур бис. Хемчээн ап, дузалап көргүүр.

Чурттакчыларның даасканын сээгаар.

В. МОНГУШ.

СИЛЕРГЕ ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИВИС

Совет Тыванын 30 чыл болур оонга уткуштур В. Б. Оскал-оолга удуртукан тыва цирк бөлүүнүң оюн көргүзүлери бистиң республикада ам-даа үргүлчүлевишаан. Сураглыг болуктүн цирк көргүзүглерин чон барган-на черинге өөрүшкү-биле уткуп хүлээп ап, улуг сонуургал-биле көрүп турар.

— Ол хүн биске улуг бәйырлал-биле демей болган «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хөрүм-Даг салбырының ажылчыннары, малчыларының хей-де кижи чыылган — деп, кадабижиктиң С. Дудераа Чөөн-Хемчиктеп редакциянга бижээш, уламчылаанны болза: — Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оол болуктун чогаадыкчы ажыл-ижинин дугайын чонга сонуургаткан. Шупту номерлерни магадап көрдүвүс. Владимир Базыр-ооловичи аныяк цирк артистерин кызымак чүткүүдүг өөредип турары черле эки-дир...

Бай-Тайганың «Бара-Хөл» колхозтан Хертек Самданчап мынча деп бижээн: — Совет Тыванын 30 чыл болур бәйырлалының бүгүүнүнде В. Б. Оскал-оол баштаан тыва цирк болуу биске аалдап чорду. Чиигге демир кырынга көргүзүглерни магадалывыс. Аныяк болгаш хоочун-даа артистеривиске чогаадыкчы чеднишпиннерни күүдивис.

Өөрүнүң «Кызыл тук» колхозта «Шинчилээ» бижиктиң Ооржак Даябый цирк артистериниң арес-кашпагай көргүзүглерин делегей конкурстарының лауреады Надежда Краснаның тааланчыг ырларын көптөлүг чонуң магадааның бижип турар. Сагыш сее чыл школазының пионерлери артистерге дириг чечектерни түтсүп, байыр чедиргеп.

БАМ тудугжуларының солуну

БРАТСК. (СЭТА-ның корр. М. Совенко дамчыткан). Сентябрь 10-да «БАМ-ның тудугжулуг» деп хөй тираждыг солуннуң башкайгы дугаавы үнген. Чап солун Байкал-Амур магистральның барыын талазында, Тайшет-Лена арамының ийиги демир-орук чугумунда, Усть-Илимнин ыяштүлетпүр комплексизинде болган оске-даа объектилерже баар оруктарда тудугнуң чонунга таркаар. Солунның башкайгы дугаарында ууже түбүнүң амыы түннериниң болгаш перспективаларының дүвүсчүге, БАМ-ның тудугжулавышка бүгү улустуң бүзалап-турарының дугайында материалдарны парлаан. «Ангара түбү» деп кезектиң оммадан турары Иркутск областың чедиг районнарының девискээрининге ол солунну тарадыр аввар.

Ивижилерже үнүпкен

МАГАДАН. (СЭТА-ның корр. Е. Денисов дамчыткан). Магаданның хөгүмүшүн театрының артистери Чукоткада Чаа Чаплино деп суурнуң ивижилеринге болгаш ачылгарынга оюн көргүүн чедер дээш транспорттун үш төвүлерининге олурган. Башкай олар самолет-биле ушкаш, оон Берине бөлөйлап тепотобиле эжиндиргеннер. Арктикада Провидение деп порттан оларны баар черинге чедир вездеходтар чедиргеп.

Сентябрь 10-да Чаа Чаплино суурнуң чурттакчыларыбиле артистерниң ужуражылгазы болгаш. Шөн артистерниң келгенинге улуг-даа кижилер, уруг-дарыг-даа аажок ынаран. Совхоз клубунуң сценазынга Е. Шаврутиң «Йөн клен-дээш» деп тоолгазының база В. Мамышевтуң «Улуг оолуг» деп комедиязын көргүскен.

Чүс харлыг кижи

АРХАНГЕЛЬСК. Архангельск областың соңгу талазында Игнатовка суурнуң чурттакчызы, измугуурундан тараачын Н. А. Кузнецова чүс харлаан. Пенсияже үнериниң мурнунда ол көдээ ажыл-агыйга каш он чылдар иштинде ажылдап келген. Ынчаарга ам безин чыл бүрүде дүжүт ажаалдатының үезинде оңу тараа шөлүкке бо-ла көрүп болур. Бо чылын ол база-ла бодунуң уруглары, уругларының уруглары болгаш уругларының уругларының уруглары-биле кадыг чаңгыс чурттугларының картофель болгаш ногаалар ажаарынга дузалажып турар.

Соңгу черниң үзүн назылыг кижизининг өг-бүлезиниң иштин эвээш эвес. Суурда оон дөрт уруглары чурттап турар, оларның эң бичези 60 харлыг. Оон ацтыда уругларының уруглары тос механизаторлар, уругларының уругларының оң чеди уруглары болгаш уругларының уругларының уруглары база олаа суурда. Оларның хөй кезии төрээн черинде — «Долматовский» совхозта ажылдап турар.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ
МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Өөнүт телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы.
12.30—«Совет Эвилелиниге бараан боон тур мен».
13.30—Өөнүт телекөргүзүг. «Кино аян-чоруктарының клубу».
14.30—Өөнүт телекөргүзүг. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агыйның күрүме комитединиң даргазы Г. И. Воробьевтуң парлалга конференциязы.
15.00—«Аныяк көрүкчүнүң театры». «Ужуралдар бүтпейн баргам» деп телешиниң баштайгы көргүзүг.
16.00—Өөнүт телекөргүзүг. Арга-ыяш ажылдакчыларынга концерт.
16.30—«Делегей панорамазы».
17.00—Өөнүт телекөргүзүг. Үрлуктуң улусчу хорунун (Чита область) концерти.
17.20—Аът спортунуң үш хевирлериниң делегей чемпионазы. Англиядан дамчыдылга.
17.50—18.00—Чапсар.
18.00—«Үе». Информастыг программа.
18.30—Өөнүт телекөргүзүг. «Бистиң адрезивис—Совет Эвилелиң».
19.40—«Эфирде—«Чалыы назын». «Профессиялар дугайында чугаа». Арга-ыяш ажылдакчыларының хүүнүге тураскаткан дамчыдылга.
20.10—«Литература чогаалдарының экранчыдылгазы». «Бууруу чок бууруулулар». Уран-чечен фильм.
21.50—22.00—Чапсар.
22.00—Өөнүт телекөргүзүг. Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионазы. «Торпедо» (Москва)—«Зенит» (Ленинград).
23.45—00.15—«Үе». Информастыг программа.

СЕНТЯБРЬ 16-ДА
КЫЗЫЛДАН

16.00—«Фирманың болгаш бодунуң дугайында». Телефильм.
17.00—Школачыларга. «Алдын бажың».
18.10—«Кижи төрелгетеге кижи». Телефильм.
18.50—«Политчырыдышкыы системазында өөредилге чылының эгелеринге». Политиктиг чырыдышкыга бажыңының эргелекчизи П. Т. Дамба-Хуурактың чугаазы.
19.00—Телемедээлер.
19.15—Телемедээлер (орус дылга).
19.25—«Ковбург кырында». Телефильм.
19.40—«Чарыг оду чалбыыштазын». Дамчыдылга.
20.10—Чарлалдар, реклама.
20.15—23.15—«Хөл чаңында» Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

Редакториум оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Камонун соолгу маадырлыг чоруу» 10.00, 11.55, 13.50, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночымындам 9.00, «Витя, Маша болгаш далайның чаагай черининг дугайында» 10.30, 13.55, «Жребий» 12.05, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «О-42 кайдаа?» 11.20, 15.00, 18.40, «Тигрицң яш-биле» 13.10, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак Флюгер» 13.20, «Мегелеве, эргимим» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА: «Соңгу флоттуң оглуу» 13.20, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК»: Культура бажыңы «Золушка» 12.00, «Чаагай ажыл-херектер» 18.00, 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Мээн доруун «ижим» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночымындам 9.30, «Каниют» куйнуң чажыды» 11.00, 15.10, «Камонуң соолгу маадырлыг чоруу» 12.45, 16.55, 18.50, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жребий» 13.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Башкылал шүлүглели» 15.00, «Кыстар дуганы» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» Культура бажыңы: «Эрестиг кыс» 18.00, 20.00 шактарда.

Тываның «Зооветснаб» каттыжышкыны 1974 чылдың октябрь 1-ден 20-ге чедир инвентаризация кылыр, ынчангаш ол үеним дургузунда бараанчар үндүрүп бербезин чарлап тур.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редактордуң 24-63, редакторлуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, сарыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдыраа киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-51, кожа ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуу киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганы 32-75 телефоннче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 226.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер. полиграфия, ном сактыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01078.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 218 (9595) | Вторник, сентябрь 17, 1974 чыл | 1925 чылдан үнедезилеттинген | Өртээ 2 коп.

УЛУГ САЛЫЫШКЫН

«Башнефтехимзаводы» бүдүрүлге каттыжыышкыкының ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга болгаш албан-хаакчыларынга

Эргим эштер!

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырар талазы-биле беш чыл планын хуусаазындан эрте күүседеткеш, кайгамчыктыг күш-ажылчы чедишкинниг болганыңар дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Төп Комитеди силерге изиг байыр чедирип тур. Бүдүрүлгениң нүрлээвырларын билдиглиг ажыглаанының, техниканы болгаш технологтуг аргаларны сайзырадыгайгыдарының, шөкпинөзү органы улам сайзыраңгайгыытканының ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле беш чылдың төнчүзүнде каттыжыышкының чедип алыр деп доктаатканы дөңнелге үш чартык чылда-ла чедер аргалыг болган.

Бо чедишкин — каттыжыышкының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейиниң түңнели болур. Олар боттарының сорукту ажыл-ижи-биле партиниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш бүтүү-үзүүчү девискелге улуг салыышкынын киирип турарлар.

Бүдүрүгенің техниктиг дериг-херекселдерин чаартып, оларны ажыглаарын экижидер талазы-биле силерниң ажылыңарның уре-түңнелдерин бедик үнеледи ап турар. Оон ачызында аңша-хөреңгини, материалдыг болгаш күш-ажылчы нүрлээвырларны ам эвээшти ажыглап турган, продукция ылып үндүрерин дыка нөвүдедир аргалыг болган.

Беш чыл планының бүдүрүкте хемчээлиниң талазы-биле дээлгаларын 1975 чылдың октябрь айга хуусаазындан эрте дөвүр дээш алган чаа социалистиг хүлээлгелерни чедишкинниг күүседиңерин эргим эштер, силерге күзеп тур бис.

Л. БРЕЖНЕВ,
Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Төп Комитединиң Чиңгине секретары.

Маадырларның алдары кезээде уттундурбас

Маадыр-хоорай Керчиге Ленин ордени биле «Алдын сылдыс» медальды тывысканы

КЕРЧЬ (Крым область, СЭТА-ның түскай корр). Маадыр-хоорай Керчиниң ажылчы чону улут болган чырык чаагай байырлалды демдеглээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Төрээн чурттуң мурнунга Керчиниң ажылчы чонунуң Совет Армиязын, Шериг-Далай Флодунуң болган ужар-түүлүү дайынчыларының шылгарыгай ачы-хавыяалыг болганы барымдаалааш, массалыг маадырлыг чоруктуң күлганын, шудургу, бижиг туруштуг болганы дээш база Крымны хостап турда фашистиг шериглерни чылча шапканының 30 чыл оюн демдеглээри-биле ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыын бөзүгаар Керчиге Ленин ордени, «Алдын Сылдыс» медаль-биле катай «Маадыр-хоорай» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Сентябрь 14-те хоорайның А. С. Пушкин аттыг шин театрынга СЭКП-ниң Керчь хоорай комитединиң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң байырлыг хуралы болган. Хуралды маадыр-хоорайга Төрээн чурттун дээдиг шаңналын тыпсырынга турасхаатkан. Байырлалчы шиңеттинген залга бүдүрүлге мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиккилери, Чепсектиг Күштериниң дайынчылары, партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш хей-ниитиг организацияларының төлээлекчилери дола берген. Анаа маадыр-хоорайларның байырлалга келген делегацияларны, Краснодар крайның, Ростов, Запорожье, Николаев, Херсон, Одесса областарының төлээлери база келген.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары В. В. Щербицкий. Олар-биле кады партияның Крым обкомунуң бирги секретары Н. К. Кириченко, партияның Крым обкомунуң болгаш Керчь хоорай комунуң бюро кежигүннери, ажылчы чоннар депутаттарының область, хоорай Советтериниң күүскомнар кежигүнери, шериг удуртукчулары, байырлалга келген делегацияларның удуртукчулары, Керчь дээш тулчуушкунуң маадырлары, хоорайның алдарлыг кижилери.

Байырлыг хуралды Керчь хоорхүүскомунуң даргазы В. Ф. Дубов ажыктаа.

Дицмиттиг адыш часкаашкыннары боон турда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозу составтыг хүндүлүг президиумну сонгаан.

Эш А. А. Гречкога сөс бээрге ону чыылганнар адыш часкап уткаан.

Эш А. А. ГРЕЧКОНУҢ чугаазы

Керчиниң Төрээн чуртка шаңнатканынга — анаа «Маадыр-хоорай» деп хүндүлүг атты тывысканынга, ону Ленин ордени-биле болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаанын Төрээн чурттуң алдарын, хосталгазын, хамаарышпас чоруун, дайзын-биле шыңгыы сегиржип алышкынга камгалап алган ооң маадырлыг камгалакчыларын бистиң партиявыстың, совет үүтүтүн бедии-биле үнелеп турарының чайынналчак тереңи боон турар.

Кайгамчык шыдамыккайын болгаш бижиг туруштуун көргүскен, улут тиилелгени чедип алырыңар боттарының күжүн, ам-тыным безин харамнанмайн берген Крым чартык ортулугука болган дайында-жышкынарга шуут киришкеннерге, Аджимушкайның даш казар черниге совет патриоттарының эрес-маадырлыг чорук кылганынга, партизаннарга, чажыт ажылдакчыларга, хоорайның бүгү ажылчы чонунга партияның, чазактың, бүгү совет улустуң өөрүп четтиргенин от шаңнал-биле илередип көргүскен.

Алдарлыг маадыр-хоорайларның шолбаннар дег хүрээлеңиңге чаа-чаа аттар немежип турар. Москва, Ленинград, Киев, Волгоград, Севастополь, Одесса, Брест шивээзин болгаш Минск-биле кожа Новороссийск, Керчь туруп алган.

Керчь — революстуг, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаагай чаңчылдарлыг хоорай. Керчиниң большевиктер организациязы Россиянып улут-улуг хоорайларының марксисчи организациялары-биле барык денге бодунуң ажыл-чоруулугазын эгелээн.

Хамаатты дайынга Керчиниң пролетарийлери большевиктер партизын тургузуп, автомашиналарның чүгүн чүдүрүп, дүжүрериң механизастаан. Ол мынаан тараа шөлүнден савап сөөртүп алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Ынчангаш ону бөлүп, сараатталарының тускай звеноларын тургускан.

Кыштаглаашкынның чедишкининг боон, малдың хүр чыл ажары ооң деңгел-күжүнүн амгы байдалынган база улуг хамааржыр. Хой семис-шыырак болзун дээш чаа одар-белчиңирлиг черлерже көжүргеп. Ол мынаан ажаап алган тараа болгаш кукуруза хоорзуннарын база ажыглап, оларны аңаа одарладып турар.

«Тиилелге» совхозтуң кышка белеткелде четпестерип, маңаа база айтыр херек. Септелге эгелээнде совхозта тудуг мяжы чок болган. Ынчангаш ону ам кээп луву-далаш-биле кезип, белеткээр болгаш сөөртүр ужурга таварымнакап. Амгы үеде совхозтуң фермаларының үреленген дерият-херекселдерин септээр, котөльнаяларны болгаш чем кыыр цехтерни белеткээр талазы-биле ажыл мырыңай эгелевээн. Ол ажыл-агыйның удуртучуларының чугаалап турары-биле алырга, даштыр айыткан тодаргай планын салып каан чыдар.

Ол ажыл-агый бо чылын 1700 мыйыстыг бода малды, ооң иштинде 850 инекти, 16 мун ажыг хойну, 700 хавынны болгаш 322 чылгы малды кыштагладып, азыраар деп турар. Совхозтуң дыка хөй кажаалары эргижирээн. Оларны чаартып, кылыр ажыл дыка улуг. Чогум-на ооң ужурундан ол бүгүнү күүседип алыр дээш совхозта ажыл-иш хайнышкынның.

Мал чемнин шөлдерден сөөртүп алыры-биле тускай бөлүктерин тургузуп, автомашиналарның чүгүн чүдүрүп, дүжүрериң механизастаан. Ол мынаан тараа шөлүнден савап сөөртүп алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Ынчангаш ону бөлүп, сараатталарының тускай звеноларын тургускан.

Кыштаглаашкынның чедишкининг боон, малдың хүр чыл ажары ооң деңгел-күжүнүн амгы байдалынган база улуг хамааржыр. Хой семис-шыырак болзун дээш чаа одар-белчиңирлиг черлерже көжүргеп. Ол мынаан ажаап алган тараа болгаш кукуруза хоорзуннарын база ажыглап, оларны аңаа одарладып турар.

«Тиилелге» совхозтуң кышка белеткелде четпестерип, маңаа база айтыр херек. Септелге эгелээнде совхозта тудуг мяжы чок болган. Ынчангаш ону ам кээп луву-далаш-биле кезип, белеткээр болгаш сөөртүр ужурга таварымнакап. Амгы үеде совхозтуң фермаларының үреленген дерият-херекселдерин септээр, котөльнаяларны болгаш чем кыыр цехтерни белеткээр талазы-биле ажыл мырыңай эгелевээн. Ол ажыл-агыйның удуртучуларының чугаалап турары-биле алырга, бо бүгү ажылды «Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжыышкынны бодунга хүлээлээп алган боон турар. Совхозтуң тудугжулары сүт-бараан фермаларының септелгезин доозуп турар, оларның шефтерн аалашкынын күүседеткеп.

Бистер совхозтуң малчыннарының дыка хөй турлагларынга саргыладывыс. Баргонца черивистиң малчыннары бажыңнарның эжиктерин, соңгалар рамаларын барык чылдың-на чаартып турарны элдептиг. Оларны кылыр дээш совхоз дыка хөй акша-хөреңгини чарыгдап турар. А совхозтуң эт-хөреңгизин камгалап, кадагалаарының хемчеглерин алдайн келген. Ол бүгү эт-хөреңги дээш чогум кым харылаар ужурлутул? Ындыг харысалта чок чорукту соксадыр үе келбээн бе?

Совхоз бо үеге чедир чогуур сигенниң 30-ле хуузун белеткеп алган, силос дыка эвээш салдынган. Силос культуралар-ның тараан 1500 гектарның 1200-зүн кандаашкынның үржуунган ажык чок дээш үндүр бижээнин чугаалаарга-ла чүвениң байдалы билдингир-дир. Ооң ужурундан мал чемниң кол пурузу тараа савана болуру чугаа чок. Ынчалза-даа ону малга бээрде ыяк белеткеп кылыры билдингир болгай. А совхозтуң удуртукчулары тараа савакын чогум канчаар белеткээрил дээрзин тодаргай билбейн турарлар.

Бистер «Тиилелге» совхозка баргаш, кышка белеткел ажылдарынга өске-даа хөй четпестерин база көргеп бис. Ынчалза-даа ында кижилер ону үзүткээр дээш бүгү-ле чүүлдерин кылып, чамдык чедишкиннерлиг боон турарын айтыр херек.

«Россия» совхозука чыл хүрлаа болза, кыштаглаашкын дыка берге эртер чер. Малдың чудап, өлүр чоруунган совхоз үргүлчү-ле улут каражалыг боон келген. 1973 чылда аңаа 126 мыйыстыг бода мал болгаш 133 хавын өлген. Инек ыдының бир центнер немелде деңзизиниң өртээ 163 рубль 60 көпеек боон турганы таварылга эвес. Эртикен чылын совхоз беш мун рубль оруга алыр турган-ла, чартык миллион рубль каражалыг болган. Чүгле мал ажылындан бээри 485 мун рубль оруга чедир алдынмаан.

Бо бүгү чүүлдер ук ажыл-агыйның чүгле кышка багай белеткеннп турганындан болган деп база чугаалап болбас. Ооң чылдагааннары-ла хөй. Кышка фермаларны күстен-не эгелеп, ыяк белеткевес чорук ооң бир кол чылдагааны боон турар. Чижээ, эртикен чылын капитал септелгеге он мун кире, агар септелгелерге — алды мун рубль чедир ажыглаттынмайн баргаи.

Бо чылын мал чемниң белеткелн база муруукузүндан дээредевес байдалдыг. План ёзугзар 1830 тоннанын орнунга чүгле 530 тонна сигенни белеткел алган. Аңаа немештир чангыс чылда үнер сигең шөлүндеп 400 тоннаны кезип алыр деп турар. Ынчалза-даа ону дыка шүшпен ажаап ап турээр болду. Амгы үеде совхозта ийи-ле звено ажылдап турар.

Бо чылын совхоз кышкы үеже дөрт мун ажыг мыйыстыг бода малды, бир мун таванны азыраар ужурлут, а кажаа-хораа септелгезинде чүгле дөрт кижи ажылдап турар. Олар бөзин четче ажылдавайн туварлар.

«Россия» совхозтуң директору А. К. Белоусов-биле Широкое деп фермага ужуражы бердивис. Ында үш эрги кажаанның ханалары өттүр көстүп турар — уттут-таар-ла. Совхозтуң кол зоотехнигиндеээ, ооң директорунда-даа кышка белеткелдин планы чок болган.

— Ол бүгү ажыл дээрге, бистиң бажывыстың иштинде болгай аан—деп, А. К. Белоусов агартыкып чугаалады.

А совхозта амдыгаа чедирле малды хүр кыштагладыр, чылыг кажаа-хораа-биле хандырар талазы-биле кандыг-даа ажыл кылдынмаан деп болур. Бистер ооң бир сиген шөлүге бардывыс. Сигенни чоокта чаа-ла кезип алган. Ында-мында инектер оъттазы, а тырып шараан сигенни тоо-быдараы каапкан чыткылаар.

— Бо чылын малды тургузу азыраачы мурнукузүндан шала орайтады шилчидер бис, ынчангаш четтигивтер боор бис — деп, совхозтуң удуртукчулары бистерге чугаалап турдулар.

А малчыннар ооң шуут өскээр бодап турар. Сүт-бараан фермаларынга баарга-ла, бисхе ыынчаар чугаалаадылар.

— Бисте чылдын-на септелге ажылдарын дыка орайтадып турар. Ооң ужурундан соок кажаага ажылдаар ужурга таварыжыр-дыр бис.

Мыйыстыг бода малды өстүрер «Россия» совхоз эрткен чылын курүнеге дыка хөй хемчээлдиг эътти чедир бербээн. Бо чылын ол база-ла инек ээли салдарының нерээлиг хүлээлгезин күүсеткейн турар. Байдал ындыг турда, кышка ындыг сагыш амыр ужуражып болур бе?

В. КАРМАНОВ,
К. АРАКЧАА.

КҮРҮНЕГЕ ТАРАА ДУЖААЛДАЗЫ

Республиканың тараажылары дүжүттүг ой-шаанда ажаап алыр дээш күскү хову ажыларын шалыпкын чорудуп турарлар.

Сентябрьның 15-ке чедир күрүне шыгжамырынга республиканың колхозтары болгаш совхозтары иштизи-биле 9557 тонна тараапы киргеп. Ол алдыган үүлээлгениң 11,4 хуузу болур. Таңды районду 4635 тонна тараапы, Бии-Хем районду — 3111, Каа-Хем районду — 1061 тонна тараапы сатkан.

Бо аймың бирги чартыында республиканың совхозтары 8051 тонна тараапы күрүне шыгжамырынга үргүнивар. Бии-Хем районуң Ленин орденинг «Кызыл тараачыны» совхозу бо чылын багай эвес дүжүттүг өстүрүп алгаш, күрүнеге 2103 тонна тараапы салып, планның 76,2 хуу күүсеткен. Таңды районуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозу 1917 тонна, «Шамбалыг» совхоз 1255 тонна тараапы күрүнеге сатkан.

Республиканың колхозтары 1339 тонна тараапы күрүне шыгжамырынга үргүнивар. Каа-Хем районуңуң «Тиилелге» колхозу 989 тонна тараапы күрүнеге сатkаш, планның 28,2 хуу күүсеткен.

Күрүне шыгжамырынга киргеп тараапың 60 хуузу Кызылдың сайгарылга базазында киргеп.

Үүлээп алдыңган тараапың бок-холумзаи арыглап, өлүмгыын кургадыр талазы-биле ажылдарны тараа үүлээп алыр черлер чорудуп турар. Бо ажылдарны сайгарылга базазы болгаш Тураның тараа үүлээп алыр черлери эки организастаан. Күрүне шыгжамырынга киргеп тараапың 70 хуузунуң бүгү шынарлары экижиткеш, дериттиңеп складтарга үргүнивар.

Ч. ДОСПАН.

Тараа продуктуар белеткээр бүдүрүлге эргелелиниң кол инженери.

Улусчу тудугда

АЖЫЛ ШУУДААН

Кызылдың Ленин кудумчузу. Ооң ортаа үезинге доктаалыңар. Мында шөйүлген чылыг дамчыдылгазының оруулда элээн хөй бүдүрүлге коллективтери чылыглаашкынны, монтажтаашкынны шуудаашкынныг чорудуп турар. Коошпазай каскан кудумчуның бир талазында тудуг материалдарын экжеп дүжүрүп каан чыткылаар. Маңаа ам чүгле кижи күжү херек. Организациларның ажылдакчылары үүлээнил алган черлеринде шуптуг эзленгеп болзун, Ленинниң ады Улуг-Хем ыяш үлегпүр ажыл-агый черинде билдингир. Ол ында Ырбандан салдадың бадырган ыяштыг сугдан үндүр соортүр бригадазы удургуп турар. Ооң удурткан коллективи чайгы салдадыышкын сезонунда ыяштизи-биле 16 мун кубометр тудуг ыяжын сугдан үндүргеш, чыып белеткээр планның онаалдазын бо хүнерге чедир 21 мун кубометр ыялыг ажыр күүседип алган.

Павел Павлович ыяш үлегпүр ажыл-агый черинде ам таныг-ла үзүрби чыл ажылдап келген. Воротников удурткан бригаданың кежигүннери Совет Тывазының 20 чыл болур оюнга уткыштур күш-ажылчы эзлчеде бедик көргүзүлгелерни чедип ап турар. Мурнакчы бригадир Ленинчи юбилей медальдың болгаш «1973 чылдың социалистиг хөрмүжүнүң тиилекчизи» деп хөрек демдээнниң эдилекчизи.

Ажылын бөгүн доозуптарын дыннаттылар.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчыларын В. Даржаев удурткан тур. Болар дөрт хүнде 60 метр черни бетоннаап, чылыглаазын. Үүлээнрен участогун кылып доосказ, дыка ажаап дей бергени ол. Ленин, Гагарин кудумчуларының каттышкан белдирииде «Кызыл тудуг» эргелелдиң эш Усатовка башкарткан бригада-

Павел Павлович ыяш үлегпүр ажыл-агый черинде ам таныг-ла үзүрби чыл ажылдап келген. Воротников удурткан бригаданың кежигүннери Совет Тывазының 20 чыл болур оюнга уткыштур күш-ажылчы эзлчеде бедик көргүзүлгелерни чедип ап турар. Мурнакчы бригадир Ленинчи юбилей медальдың болгаш «1973 чылдың социалистиг хөрмүжүнүң тиилекчизи» деп хөрек демдээнниң эдилекчизи.

ЧУРУКТА: П. П. Воротников.

А. МОҢГУШТУҢ фотозу.

«Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарның үнүүшкүннүг редакциязы

КЫШ ЧЫГАДЫП КЕЛГЕН

МАЛ ФЕРМАЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ МАЛДЫ ТУРГУЗУ АЗЫРАЛЧЕ ШИЛЧИДЕРИНИН БЕЛЕТКЕЛИН ХЫНААНЫВЫС

Бо чылдың кандаашкынныг чайы малчыннарның ажылыжынга шынгыы бергелерни таварыштырган. Барык чер болганда-ла колхозтарның болгаш совхозтарның малга чемнернин курлавыры мурнуку чылдарныңдан эвээш боон турар. Келир кыш үезинде малдың баш санын камгалап, олардан алыр продуктуларның планныг даалгаларын күүседир төлээде, фермаларында, малды-даа кышка эки белеткээр херек. Ынчангаш ажыл-агый бүрүзүнге мал чемнерни улам хөйүү курлавырлаар дээш бүтүү аргаларны долу ажыглаар ужурлуг. Оң-ла соруга-биле мал чемнериниң кадагалалын шынгыырадып, камналгалыг болуру чугула. Ынчангаш мурпакчы ажыл-агыйлар амдыгаштына кажаа-хораазы чылыглап, малга суггатты ыяк белеткеп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, белеткеттиңеп сигенниң, силостуң, янзы-бүрү мал чемшеринин килограмм бүрүзүле халас барбайн, ажык-дузазы улуг болзуп дээш бөгүндеи эгелеп сагыш салыр ужурлуг.

Чоокта чаа «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарының үнүүшкүннүг редакциязы Таңды районнуң «Тиилелге» база «Россия» совхозтарынга баргаш, кышкы үеде малды каяа, канчаар азыраарының планнары-биле болгаш ол ажыл-агыйларның фермаларының кышка белеткели-биле танышкан. Моон адаанда ол дугайын чугаалап турар.

Кыштың чоокшулап келири—Таңды районга онза тодаргай болур чер болгай. Чоокта чаа Таңды-Ууланың сынарының кырынга хар дүжүпкен, агарып кестүп чыдар апарган. Мекиленчек хар хүнээректиг, эң-не чылыг хүннерде безин эриевестээн. Аңаа ол хар, холумактыг чаъстаашкын үргүлчү болур апарган. Чогум-на ооң ужурундан малчыннар хавынмарны чайгы азыралдан кышкы кажааларжe сүрүп киргени таварылга эвес.

Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң барган фермавыска кижилер кышка белеткел ажылдарын кидин түүк кылып турганы өөрүнүг болган. «Тиилелге» совхозта сүт-бараав фермаларының кажаа-хораазын септээр ийи бригала тургускан болду. Сүт будурер комплекстиг кажааларының шалаларын, коошпаларын септел каапкан, ам хавыларны чугайлап турар. Шак мында база бир бөлүк ажылчыннар сигең шыгжаар складты септээн турлар. Бо кыжын инек азырап кыштаар ужурлуг эрга ферманы база-ла септеп турар. Нииткизи-биле совхозта 20 ажыг кижи мал кажаазының септелгезинде ажылдап турар. Бистер конторага хап чеде бергеш, ол ажыл-агыйның удуртукчулары кышка белеткелче шыягыы кичээнгей салып турар-дыр деп чүвени дораап-на билип кагы бис. Ол хүн бис аңаа чеде бээрвинске партком секретары Д. Д. Дардаш хойжулар турлагларынче чорупкан болду. Ол, хойжуларның шиитя хуралыпын хөй кажааларын, чылыг үтенектерни боттарының күжү-биле септээр дугайында шиитпиринин канчаар күүсеттиниң турарын хынаары ол-дур. Совхоз директору Евгений Кондратьевич Хвостовтуң столунуң кырында фермаларны кышка белеткээринге күскү ажылларын дес-дараа-

Павел Павлович ыяш үлегпүр ажыл-агый черинде ам таныг-ла үзүрби чыл ажылдап келген. Воротников удурткан бригаданың кежигүннери Совет Тывазының 20 чыл болур оюнга уткыштур күш-ажылчы эзлчеде бедик көргүзүлгелерни чедип ап турар. Мурнакчы бригадир Ленинчи юбилей медальдың болгаш «1973 чылдың социалистиг хөрмүжүнүң тиилекчизи» деп хөрек демдээнниң эдилекчизи.

ЧУРУКТА: П. П. Воротников.

А. МОҢГУШТУҢ фотозу.

УЛУС ЧОННУМ КҮЧҮ-КҮЖҮ — УЛУГ ЧААГАЙ НАЙЫРААЛДА

Бо чылдың октябрь-ноябрь айларза беш республикалар—Узбекистан, Молдавия, Киргизия, Таджикистан, Туркмения—боттарының бежен чыл оюн демдеглээрлер. Оон-биле кады хары угда боттарының Компартияларының бежен чыл оюн база байырлаарлар.

Эвилеллешкен республикаларның алдарлыг юбилейлери—бистиң бүгү улустуң, бистиң бүгү партияның байырлалы. Бо дээрге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи национал политиказының амыдыралга боттанышкынының байырлалы, социализмниң улуг чедиишкиннериниң, совет улустарның сырый каттыжышкынының болгаш аку-дүнма найыралының көрүлдези болур.

Совет Киргизияның болгаш Туркменияның экономиканы, эртемни база культураны хөгжүдеринге, чоннуң чаагай чоруун бедидеринге, ажылчы чоннарның угаан-бодал амыдыралынга чедип алган бөгүнгү чедиишкиннерин көргүскен чүүлдерни моон адааңда парладывыс.

ХҮННЭЭРЕКТЭЭН ЧЕР

Турабай КУЛАТОВ,
Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Бистиң черивис бәйлак-даа, калас-чараш-даа. Тянь-Шаньның мегеи харлыг бедик дагларының аразында Альгий шыналары чаптылып чоруткан. Каак чайыл эдээ хой, ошкү, ниек, малгы кара шаар апаргзи эттап чоруур. А ынаар кудуу, адаанда, чабгай хоргуннүг хөвүүшөлдерде тараалар чалгып, хөвең, чигир свеклазы тараан черлер кужаангыланып берген костүп чыдар. Кат-чимис шөлдери ногаарарып, чечектеп берген чыткылаар. Шаанда кандзашкындан куу даглы дег, кадың, кургап чыткан черлерде каналдарны дургаар казып, суг хоолбектерни тудуп тургускулаан. Кайнаар-даа көөрге, көк ногаан дириг бойдус.

Республиканың хоорай, суурлары чаартынган, индустриалдыг төптер көстүп келгилээн.

Чүс-чүс чылдарда эрге-шөлээ ноок, базыпларын чүрттап чоруан киргыс улус аас-кежиктиг амыдырал дугайын күзел чораан. Хавыыг империяның колониалдыг эрге-чагыргалары, байлар, шажын иелиүүртаннар мал ажыл-агыйлыг көшкүн зонну дарлап, молчуп, оларны мырыңай кырлып өлүрөөринге чыгаанын туруп. Чүгле Октябрь революциязы ол бүгү олуг-дидимни болгаш мөлүүгелдарлалды эп октаан.

Чаңгыс салгалзыг назыннырдан-даа* зөөш үе дургузунда Киргизия көшкүн мал ажылдыг, хожуданчаг чер ажылдыг, фиодал-төрел-болуук болгаш колония хамаарылгалыг чурт турганындан күчүлүг индустриалдыг, механизастаан улуг кодээ ажыл-агыйлыг, мурнакчы культурлуг Совет республика кылдыр чечектелип хөгжүмнү. Мурнакчы чурттарның пролетариздынның дузаламчызы-биле революция мурнунда хөгжүлденип капиталистиг үе-шөлдээнга четпээн улустар капитализмни оюп эрткеш, социализмче кирип шыдаар деп В. И. Ленинниң эртемге үнелеп өттүр көрүп чугаалаанын амыдырал бадыткаан.

Бо чылдың октябрь айда бистиң республика болгаш совхозтары дээрге—амгы үениң механизастаан көдээ ажыл-агыйлыг улуг бүдүрүлгелери-дир. Көдээ ажыл-агыйны интенсифихастаарында механизация болгаш химизация-биле чергелештир черни мелиорастаары көскү черни эзлеп турар.

Он-он, чүс-чүс чылдар эртерге-даа, аку-дүнма чоннарның, эң ылаңгыя улуг орус улустуң, оон мааднрлыг ажылчыя аңгызының ак сеткилзиг дузаламчызын киргыс улус кажан-даа угнаас.

Чурттуң эртем болгаш университет төптери ажыл-агыйның янзы-бүрү специалистериниң, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларының улут отрядын белеткээринге биске дузалаан. Совет эргечагырганың баштайгы чылдарында СССР-ниң Эртемнер академиязының эртемденнерн база эртем экспедициялары Киргизияга ажылдап турган. Олар бойдус байлактарын болгаш чиг-эт курлавырларын өөренип көрүп, хамыктың мурнунда экономиканы болгаш культураны хөгжүдери-биле холбашкан. улут-улус айтыырларның талазы-биле шинчиледдерни чорудуп турганнар. Национал эртемден кадрларны белеткээринге болгаш бистиң республикага эртем албан черлерин тургузырынга улуг үнелелдэн алган Ленинчи болгаш ССРЭ-ниң Күрүне шапналларының лауреады, улустуң чогаалчызы Чингиз Айтматовтуң чогаалдары Совет Эвилелиниң болгаш даштыкы чурттарның хой-хой улустарының дылдарында очулдуртунгулаан.

Киргыс Совет Социалистиг Республиказының тугунда ийи Ленин орденн болгаш Улустарның Найыралы орден бар Республиканың ажылчы чоннарының коммунизм тургузуушкунунга болгаш ССРЭ-ниң улустарының найыралы бижиглеарынга киирген үлүг-хуузун совет чазактың бедиинде үнелээнин ол шапналдар хереченлеп турар.

ЧАРТЫК ЧҮС ЧЫЛДА

М. ГАПУРОВ,
Туркмениянын Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары

Кайы-даа улустуң амыдырал-чурталгазының төөгүзүнге уттундурбас болуушкунарның хүннери турар. Туркменистанның ажылчы чоннарының өндүр чаагай мындыг хүнү болза 1924 чылдың октябрь 24 болур. Ол хүн болза Туркмен Совет Социалистиг Республика болгаш Туркменистанның Коммунистиг партиязы тургустунган. Туркменнинның төөгүзүнге ол эң чугула болуушкун. Улуг Октябрь, Коммунистиг партия, оон геназдыг башкызы Владимир Ильич Ленин туркмен улустуң үе-дүптен бээр бодал чораан чаагай күзел бодалын боттанмаргаан. Хилинчек-ховуланның, кадыг дарлалдың аспаанда адырган. Туркмен улусту ССРЭ-ниң найыралдыг улуг ог-бүдезинге каттыштырган. Элезинниг, күргаг ховуларлыг Каракумнуң эң ховузары чечектелип, чаагай тараа үзүүлүп, аку-дүнма ажылчыларның найыралы мөңге шагда бузулбас болуп артсын дээш улуг Ленин аас-кежиктиг оруун айтып берген.

Оон бээр ам чартык чүс чыл эрткен. Туркменнер ам совет улустарның аку-дүнма улуг ог-бүдезинде, деп эргелиг республикаларның эриелиинде чүзен өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг болуп чурттап, чаа амыдыралды тудуп тургузуп турар.

Кодээ ажыл-агый эң хөжүдаңгай турган болгаш Туркменияның бозунуң негелдеерин бетин хандырып шыдаавас турган.

Үзүк-бижик, эрге-чагырга чок чөрүк турамен улустуң бурунгаар хөгжүдезини моонгактаан. Чүгле бай ангымның төлээлери, хөрөнгиттеннер өөрешир, карый бергенде эмнедип алыр аргалыг турган. Ынчаарга ядыы ажылчы чоннар киижи ыыдаар аргажок дараалдың азаанга турган болгаш човулаңны, түргегдеп көөп келген. Олуң-чидим ковудээп, туркмен улус кырлып төнеринии ёырында келген.

Чүгле бистиң партивыстың ленинчи национал политиказы туркмен улуска бурунгаар хөгжүдениң улуг оруун айтыкан. Совет эрге-чагырганың бүгү чылдарында Туркменистан хожудаштай аграрлыг республикадан аграр-индустриалдыг, механизастаан сайзыраңгай кодээ ажыл-агыйлыг республика болу берген. Совет Туркменистан бистиң чурттуң амгы чаа үлегпурлуг, улуг экономиктиг районнарының бирээзи. Ажыл-агыйның чаа— нефтинии, газтың, нефть болбаазырадып кылырының, химиниың, машина тудуушкунуның, ховең ажылдан кылырының, эът-сүт бүдүрелиниң, тудугнуң өске-даа адырлары хөгжүп, сайзырап турар.

Республика 15 миллион тонна нефтини бүдүрүп турар, ол дээрге бүгү хаанныг Россияның нефть бүдүрүп турганының оранчок ажыг. Хонуп санында газ тывары 90 миллион кубометр чедип турар болгаш оон хөй кезии чурттуң Москва, Ленинград дээш оон-даа өске улут хоорайларынче сөөртүп турар. Бо чылдың төнчүзүнде ол 37,5 миллиард кубометрге чедер.

Республиканга шаанда үлетпур кылыглары турбаан, ам ол ажыл база сайзыраан, делегейниң 50 чурттарынче үлетпур кылыгларын садып үндүрүп турар.

Республиканың кодээ ажылагыйы база улут хөгжүдезиниг. Партияның 1925—1927 чылдарда чөрүткен чер-сүг реформазы кодээ ажыл-агыйны сайзырадырынга улут ролльду ойнаан. Тараачыларның үүрмек, бидаргай ажыл-агыйлары колхозчу аммыралче шилчиттинген.

Ам республиканың колхозтарында, совхозтарында он мүн ажыг янзы бүрү бүдүрүкчү арганлыг машиналар ажылдап, чаагай тараанын, кат-чимисти, ноган аймаан тарып өстүрер, адаан алыр арганы берип турар.

Туркмения ховең тарып өстүрер талазы-биле сураглыг. Ховең бүдүрүлгези — республиканың кодээ ажыл-агыйының кол адырларының бирээзи. Ховең ажыл-агыйының ыңгыда тараа бүдүрери, кат-чимис, ноган аймаа тарып өстүрери республикада улам көвүдеп турар.

Туркменистанның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге Коммунистиг партия болгаш Совет чазак хүн бүрүнүң улут ада сагыш салышкынын салып турар. Ынчангаш Туркменистан Ортаакы Азияның аку-дүнма бүгү республикалары-биле бир дөмей шапкын сайзырап орар. Ол республикаларның ажыл-ишчилериниң ортузунда аку-дүнма найыралкайгамчык сайзырап, улам бышыгып турар. Узбекистанның, Таджикистанның, Туркменистанның база Азербайджанның улустарының аразында калбарган социалистиг чарыш ол дугайын бадыткап турар.

Туркмен улустуң культурулуг амыдыралында база чаа-чаа өскерлиишкиннер болгулаан. Республика шинги билигниң ортумак школалар четкизи-биле шыптынган, шында 6 дээди өөредилге, 30 түскай ортумак өөредилге черлери ажылдап, оларда 60 мүң хире амыйык оолдар болгаш кыстар аас-кежиктиг өөренип, эртемниң үнелеэннерниче эжиндирип олурар.

Республиканың национал хевирлиг, социалистиг үткашынарлыг литературазы болган уран чүүлү бодуиуң хөгжүдезиниң эң бедиинче сайзырап орар.

Культураның бедиинче үнер арганы биске улуг орус дыл берген, ынчангаш ол нациялар аразында харылзажырының дылы болу берген.

Туркмен улустуң амыдырал-чурталгазын ам кайгамчык байлак. Медицина ажылы мында калбарган. Кижилериң кадыкшылыының айтырыы мында бирги черде туруп турар, кижилер узун наалыг, кадык, шыырак апарган. Озуп ковудээр талазыбиле Туркменистан чуртта бирги черде туруп турар республиканың бирээзи.

Туркменистанның ажылчы чоннары немец-фашистиг агшерягни чылча шаварынга төлептиг үлүг-хуузун киирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында оон эрес-маадырлыг оолдары болгаш кыстары Россия Федерациязының, Украинаның, Белоруссиянын, Прибалтика республикаларының эжелеткен черлерин хосташкан.

Коммунистер бүгү улуска үлегер-чижек. Ынчангаш Туркменистанның бүгү коммунистери, оон Коммунистиг партиязы бүгү туркмен улуска улут хүндүткелдиг.

Социализм тургузуушкунуига, улустарның аку-дүнма найыралын быжыглаарынга киирген төдептиг үлүг-хуузу дээш Туркмен республика Ленин болгаш Улустарның Найыралы орденнер-биле шаңнаткан. 43 мүң хире ажылчынар, колхозчулар, күш-ажылчы интеллигенциниң төлээлери ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальзары-биле шаңнаткан. 300 кижи—Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары болгулаан.

Коммунистиг партиниың ленинчи национал политиказының чайынналынчак тиилелгезинин тодаргай херечизи—бөгүнгү Туркменистанның чаагай амыдыралы, күш-ажылчы чедиишкиии ол.

РОССИЯНЫҢ УЛУГ ӨГ-БҮЛЕЗИНДЕ

ФИЛЬМНИҢ МААДЫРЫ — ТЫВА

КЫЗЫЛ. (Тыва АССР). Төп телевиденнеиин «Экран» каттыжышкынының кино бөлүү Совет Тываның 30 чыл оюнга тураскаатган фильмни тырттырып чоруп турар. Совет Эвилелиниң аң аныяк автономнуг республиказының чедиишкиннерин, күш-ажылдың маадырларын, чаартыкчыларын биспин чүрттүң телекөрүкчүлеринге ол фильм көргүспүшаан, оларның дугайын тодаргай чугаалап бээр. Тыва улустуң төөгүзү-биле база танышпытырар.

НИЖНЕКАМСКИНИҢ КАЪТТАРЫ

НИЖНЕКАМСК. (Татар АССР). Республикада сураглыг тудугжу Я. Халиковтуң бригадазы тоскуу беш чылдың графигин бүзүгаар хоорайда хөй-хөй каът бажыңнарны тудуп турар. Чоокта чаа ол бригада хөй квартираллг 16 бажыңны ажыглаалга киргген. Бүле-дениг ажыл, бедик мергежил — найыралдыг коллективтиң бир онзагай чүүлү ол.

Ийи мергежилди чедип алыры —бригада кежигүннериниң чаңчылы, сорулгазы. Ам мында 20 кижи үш-дөрт мергежилди чедип алган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир Я. Халиковтуң бригадазы ам-даа 30 мүң дөрбелчин метр квартираларны тударын шинтпирлээн.

ЧААРТЫНГАН ХОВУ

ЭЛИСТА. (Калмык АССР). Юстинниң суг дамчыдылгазының трассазы ховуже уламна шөлүүп бар чыдар. Республиканың кандаашкынныг сонгу-чөөн зоназында тургустунган мал фермаларынче, чурттакчылыг суурларже Волганың суу оолап дамчыыр. «Калмводопроводстрой» трестин № 37 КМБ-ның тудугжулары кан хоолайларны 26 километр узун дурттуг траншеяларда салып турар. Суг дамчыдылгазы Калмыкияның хөйхөй районнарынче шөлүүп чоруткан.

КЕЛИР ҮЕНИҢ МАГИСТРАЛДАРЫ

ЯКУТСК. (Якут АССР). ССРЭ-ниң Күрпланының чамында Комплекстиг транспорт айтырыгларының институдунуң болук эртемденнери ында ажылдап турар. Ол болуктуң институттуң сектор эргелекчизи, география эртемнериниң кандидады Г. П. Кобылковский баштап турар.

Кадыг-дошкун агаар-бойдустуг черге транспорттуң бүгү хевирлерин, хем, даллай, автомобиль, авиация болгаш демиргорүк транспортун хогжүдериниң талазы-биле перспективтиг планны эртемденнер техника-экономиктиг саналашкынныр өзүгаар тургузуп турар.

БАМ-НЫҢ ТУДУГЖУЛАРЫНГА

УЛАН-УДЭ. (Буряд АССР). Баргузин-Акеы, Алдыы-Ангарск суурларның чүүк чүдүлгаш уран чүүлү бодуиуң хөгжүдезиниң эң бедиинче сайзырап орар.

Культураның бедиинче үнер арганы биске улуг орус дыл берген, ынчангаш ол нациялар аразында харылзажырының дылы болу берген.

Туркмен улустуң амыдырал-чурталгазын ам кайгамчык байлак. Медицина ажылы мында калбарган. Кижилериң кадыкшылыының айтырыы мында бирги черде туруп турар, кижилер узун наалыг, кадык, шыырак апарган. Озуп ковудээр талазыбиле Туркменистан чуртта бирги черде туруп турар республиканың бирээзи.

Туркменистанның ажылчы чоннары немец-фашистиг агшерягни чылча шаварынга төлептиг үлүг-хуузун киирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында оон эрес-маадырлыг оолдары болгаш кыстары Россия Федерациязының, Украинаның, Белоруссиянын, Прибалтика республикаларының эжелеткен черлерин хосташкан.

Коммунистер бүгү улуска үлегер-чижек. Ынчангаш Туркменистанның бүгү коммунистери, оон Коммунистиг партиязы бүгү туркмен улуска улут хүндүткелдиг.

Социализм тургузуушкунуига, улустарның аку-дүнма найыралын быжыглаарынга киирген төдептиг үлүг-хуузу дээш Туркмен республика Ленин болгаш Улустарның Найыралы орденнер-биле шаңнаткан. 43 мүң хире ажылчынар, колхозчулар, күш-ажылчы интеллигенциниң төлээлери ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальзары-биле шаңнаткан. 300 кижи—Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары болгулаан.

Коммунистиг партиниың ленинчи национал политиказының чайынналынчак тиилелгезинин тодаргай херечизи—бөгүнгү Туркменистанның чаагай амыдыралы, күш-ажылчы чедиишкиии ол.

ТОМАШИНАЛАРЫМ ЧООКТА ЧАА ЭККЕЛГЕН.

№ 1 автотранспорт будурулгезинин № 1268 автоколонназының чолаачылары эң идепкейлиг кирлиишкеннер.

ТУДУГ ШӨЛДЕРИ

МЕЛЕУЗ. (Башкир АССР). Ол хоорайның чанында кайгамчык улуг тудуг шөлүү чаптылып чоруткан, мында темирбетон корпустарны тудуп үндүрүп турар, карын минералдыг чемишчидилгелерниң заводун дерип тургузуп турар. Оон чоогунга магазиннерлиг, столоваяларлыг, культура одагларлыг чурттарга девискээри база турар. Чоокта чаа маңаа «Мелеузкиимтудут» трезин тургускан. Ийиги чартык чылда маңаа тудуг ажылы ийи катап новудээр.

ХООРАЙ КЫРЫНДА СЫЛДЫС

ИНТА. (Коми АССР). Кажан поляр чоогукүн шахтер хоорайынга күскү имиртиңнер дүжүп келирге, Интаның ортузунда суг сордурар 60 метр бедик башняның бажынга ягаан кызыл сылдыс чырып келир. Ол болза ынчан бүгү будурулгелерде ажыл-хереқтер чедиишкиннг чоруп турар дээрзин хереченлеп турары ол.

Сентябрьниң эгезинде «Интауголь» комбинадының дагжылары чылда алган социалистиг хүлээлгезин күүсетекиниң рапорттаанныр. Пландан ажыр 250 мүң тонна оттулар чүүл кастынган.

ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛЧУП ТУРАР

ИЖЕВСК. (Удмур АССР). Тус черниң болук специалистери эм «Киров завод деп ленинград каттыжылгазында ажылдап турар. Оларның санавын ёзүгаар ол черниң прессазында хевирлел кылырының улуг тургузуун салган.

Техникада ол чаа чүүлү эптеп кылган улустар Ижевскиниң механика институдунуң эртемденнери.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫГА ТУРАСКААТКАН

ЧЕБОКСАРЫ. (Чуваш АССР). Тракторлар заводунуң тудуунда Одессаның уран-чечен кинофильмнер студиязының бир чогаадыкчы болуу ажылдап турар. Бо тудуг черп Н. Сизовтуң «Салгакчылар» деп чогаалынга дүүштүр белеткеп үндүрүп турар хой сериялыг кинофильмни белеткеп үндүрер чер апарган. Ону Топ телевиденнеиниң чагыыга № 1 автотранспорт будурулгезинин № 1268 автоколонназының чолаачылары эң идепкейлиг кирлиишкеннер.

ТУДУГ ШӨЛДЕРИ

МЕЛЕУЗ. (Башкир АССР). Ол хоорайның чанында кайгамчык улуг тудуг шөлүү чаптылып чоруткан, мында темирбетон корпустарны тудуп үндүрүп турар, карын минералдыг чемишчидилгелерниң заводун дерип тургузуп турар. Оон чоогунга магазиннерлиг, столоваяларлыг, культура одагларлыг чурттарга девискээри база турар. Чоокта чаа маңаа «Мелеузкиимтудут» трезин тургускан. Ийиги чартык чылда маңаа тудуг ажылы ийи катап новудээр.

ХООРАЙ КЫРЫНДА СЫЛДЫС

ИНТА. (Коми АССР). Кажан поляр чоогукүн шахтер хоорайынга күскү имиртиңнер дүжүп келирге, Интаның ортузунда суг сордурар 60 метр бедик башняның бажынга ягаан кызыл сылдыс чырып келир. Ол болза ынчан бүгү будурулгелерде ажыл-хереқтер чедиишкиннг чоруп турар дээрзин хереченлеп турары ол.

Сентябрьниң эгезинде «Интауголь» комбинадының дагжылары чылда алган социалистиг хүлээлгезин күүсетекиниң рапорттаанныр. Пландан ажыр 250 мүң тонна оттулар чүүл кастынган.

ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛЧУП ТУРАР

ИЖЕВСК. (Удмур АССР). Тус черниң болук специалистери эм «Киров завод деп ленинград каттыжылгазында ажылдап турар. Оларның санавын ёзүгаар ол черниң прессазында хевирлел кылырының улуг тургузуун салган.

Техникада ол чаа чүүлү эптеп кылган улустар Ижевскиниң механика институдунуң эртемденнери.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫГА ТУРАСКААТКАН

ЧЕБОКСАРЫ. (Чуваш АССР). Тракторлар заводунуң тудуунда Одессаның уран-чечен кинофильмнер студиязының бир чогаадыкчы болуу ажылдап турар. Бо тудуг черп Н. Сизовтуң «Салгакчылар» деп чогаалынга дүүштүр белеткеп үндүрүп турар хой сериялыг кинофильмни белеткеп үндүрер чер апарган. Ону Топ телевиденнеиниң чагыыга

«Тыва даг-дүгү» комбинадында янзы-бүрү нациянын төлээлери аку-дүнма найыралынга төлептиг болуп, бир демниг ажылдап турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинадының Сергей Погарцев, Иван Кочугов оларның удуртқан слесарьлар бригадазында орус, тыва, бурят, хакас дээш оон-даа өске нациянын кижилери ажылдап турар. Оларны быжыг найырал улам сорук киирген.

Социалистиг чарышка олар хүн бүрү тиилекчи болуп турар. Слесарьлар Павел Моңгуш, Павел Палкин, Борис Сат, Семен Емзек болгаш оскелердээ тиилекчилериниң мурнуку одуруунда киргилээн.

ЧУРУКТА: «Тыва даг-дүгү» комбинадының мурнакчы слесарьлары.

ААС-КЕЖИКТИГЛЕР

Ырак черлерже эжиндирип чоруур совет капитан Бронислав Майнагашев бир катап даштыкы порттарның бирээзинге хөктүг төөгүге таварышкан. Ол бодуиуң суднозун аңаа чедире бээрге, ол черниң репортерлары капитанның чөөн чүк кижизинге дөмей даштыкы хевирин эскерип билип каашаан, ону сонуургап, чүү кижил, кайнын келгенил деп айтырып эгелээннер. Сибирьниң мурнуу чүгүнде чурттап турар улуг эвес улустуң төлээзи хакас мен дээрзин дамайжы оларга тайылбырлап берген.

Дараазында хүн журналистер база катап капитанга чедип келгеш:

— Бис элээм каш энциклопедиялардан, оон иштинде Брокгаузтуң орус словарындан хынаан көрдүвүс, хакастар деп ындыг улус чок болду...— дээннер.

Революция мурнундагы Россияга үндүрүп турган Брокгаузтуң словарында хакастар дугайында шынап-ла чүү-даа биживвээн. Шаандакы Россияга хакастарның болгаш оон-даа өске бичии улустарның салым-чолун сонуургап көрбес, оларны хаан чазактың дүжүметтери «өске төрел уктуг» кижилер деп дорамчылап адаан турган.

Революция мурнундагы Россияга бичии улустар шуут кырлың төнер чыгап турган болгай. Оларның чамдыктарын шынап-ла чиде бергилээн. База бир чамдыктары төнер чыгы турган. Чижээ, тофалар (Чөөн Саянда чурттап турыр төрк уктуг улус) бистин чүс чылывыстың чээрби чылдарында чүгле 45 кижи арткан турган. Олар оран делегейдеи хоорлуп, дагларның дүмбей эзимнерииге астыгып чыдып калгаш. Сибирьниң кадыгдошкун бойдузу-биле болгаш докгаамал элег-түргедел-биле барык-ла кеди чок демиселди чорудуп турган, өлүүлгаш балыын өртек-үне чокка мегелеп алыр үптекчи чиижек садыгжилерниң кадыг аспаанга кирип, түргедеп чораан. Оларны «хаан биле бургаанның уттуп хзапкан» кижилери дээжип турган.

Трахома, ревматизм, туберкулёз ол улустарга кедергей нептерээн. Чижээ, бүгү Хакасияга (60 мүң квадрат километр черге) чедп орунуг чаңгыс эмнелге чери, Обь девискээринии бүгү соңгу үгүүге бирээзинде-ле ийи класстыг ийи школа бар турганын кижи элдепсинмес аргажок. Ынчалза-даа 100 ажыг кабактарның эзлери ында чурттап турар «өске төрел уктуглары»—хантыларны, мансилерии, ительменнерни, долганнарны, ненецтерии — хөөредип, хөгледип турган, төөредирии аажок «кызып» турганнар.

Ол черлерге Совет эрге-чагырга тургустунган, херек кырында бүгү чүвени шуут эгезинден эгелээр ужурга таварышкан.

Соңгу Доштуг океанның эриинде Чукоткага төрүттүнген, чүгле бистиң чуртувуска эвес, харын дыка хөй даштыкы чурттарга безин сураггаан чогаалчы чукча Юрий Рытхеу Россиядан келген башкылар баштайгы чукот школаларны канчаар тургузуп турганын сагынмышаан, мынча деп бижип турар: «Школа бажыннары, бижик хереқселдери хамаанчок, харын-даа үжүк-бижиктии боду безин чок турган».

Шынап-ла, боттарының үжүк-бижип чогум кажан тыптып келгенин делегейниң кайы хире хөй улустары ылап билирил ынчаш? Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бичии улустары ону ылап билир. Чижээ, хакастарның бижии 1924 чылда орус алфавитке үндезилеп тывылган. Барык-ла ол чылдарда Сибирьниң оон-даа өске бичии улустарының үжүк-бижиктерн тывылгылаан. Москвага парлаан баштайгы чүкот үжүгээл бодуиуң номчукчуларынга бир ай хире болгаш арай деп четкен. Чукчалар, кориктар, эвенкилер— Сибирьниң барык-ла бүгү улустары — «школа» деп сёстү безин мырыңай билбес чораан.

30 чылдарга чедир ол бүгү школаларга очулдурукчуларның дузазы-биле орус дыл кырынга башкылап турган. 30 чылдан бээр национал школаларга очулдурукчулар чоорту чидип, анчылар, балыкчылар, ивижилер ажы-төлүнден үнген боттарының башкы кадрлары тыптып эгелээн.

1925 чылда Ленинградка университеттиң түскай белеткел факультединге өөредирибиле чукчаларның, нанайларның, ненецтериниң, ительменнериниң, эвенкилериниң болгаш Соңгу чүктүң оон-даа өске улустарының баштайгы белүүн чыгган. Соңгу чүктүң бичии улустарының школаларынга башкылар белеткээри анчаар эгелээн. Оон соолуиде национал кадрлар белеткээр Соңгу чүк улустарының түскай институдун тургускан. Ам ындыг институт чок, чүге дээрге бичии улустарның төлээлекчилеринге түскай өөредилге черииің херээ чок апарган, тодаргайлаарга, оларның эртем-билииниң болгаш культуразының деңнели чурттуң ниитги деңнелиниге чедир бедий берген, чүкот, коряк, ненец, хакас, бурят, эвенки, хантымансн болгаш оон-даа өске хоорайлар, суурларның чурттакчылары чурттуң кандыгдаа дээди өөредилге черинче конкурстуг экзаменнерии тудуп шыдаар апарган.

Шүлүк болгаш проза бижиир Иван Шесталов деп солуун чогаалчы бар. Оон национальиы манси. кырган-ачазы хам, адазы балыкчы болгаш анчы. А Иван Ленинградка Соңгу чүк улустарының институдун дооскан, чогум-на аңаа. Ленинниң хоорайында, Пушкин биле Блоктуң шүлүктериниң ачызында чогаал бижип эгелээн мен деп, ол боду чугаалап турар. Оон баштайгы дылынга эң баштай үнген ном ол болган. Ол дыл кырынга 7700 кижи чугаалажып турар. А Иванның номнарын чүс-чүс муң кижилер номчуп турар. Чүге дээрге оон номнарын орус, украин, литов болгаш оон-даа өске дылдарга, оон иштинде мансилер-биле кожа чурттап турар улустарның дылдарынга очулдурган. Чартык чүс чыл мурнунда үжүкбижикни чок чораан улустарда ам боттарының эртемденнери, чогаалчылары, артистери, национал ансамбльдери болгаш харын-даа национал театрлары безин бар апарган. Хакасияга көшкүн чораан кижи оглу Михаил Киржаков ында педагогика институдунуң англи дыл кафедразының эргелекчизи. Оон чаңгыс чер-чурттуу—малчын оглу Леонид Кызласов—Москва университединиң археология профессору. Сибирьниң оон-даа өске улустары боттары национал кадрларлыг апарган.

Улуг Октябрь хаанныг Россияның мурнунда хожудаңгай болгаш дарлаттырып чораан бүгү улустарынга ийиги амыдырал-чурталгаиы берген.

Станислав ИЛЬИН.

(ПМА).

МААДЫРЛАРНЫҢ АЛДАРЫ КЕЗЭЭДЕ УТТУНДУРБАС

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арамда).

эгелээн. Оон-биле капсырлаштыр 4 дүгаар украин фронтунуң шериглери дайзыныңа Крымга турган болуглежиишкинниге Перекоптан согуушкун тавырыштырып турган.

Аар-берге тулчуушкуннар соонда апрель 11-де Керчиин фашистиг шеригдерден арыглаан. Ам Митридат дагыны сажында алдар тураскаалыным ғрэнит уку согунналдыр бедиӊ берген болгаш маңаа, Керчь девискээри черге совет улустуң кезекчигештери боон, Ие-Төрээн чурттуң достагаазын, хамаарышпас чоруун камгалап тура, амы-тыныи оскунганнарның дугайында тураскаал, дириг артканнарга алдар кылдыр мөңге от хып турар черге тиилелге тугу чорглыр аинскиң үнген.

А. А. Гречконуң демдеглээни болза дайым чылдарында дайзынның тылынга Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле калбарган партизан шимчээшкинниң дайынчы отрядтарының бирээзи.— крым партизаннары тиилелгениң херээнге улуг үлүг-хууву киирген. Партияның Крым область комитединиң даалгазын ёзугаар Керчь партизаннарының дайылдажышкынныарын хоочун болгелеткилериң бирээзи Иван Андреевич Козлов удуртуп турган. Керчь партизаннары эжелекчилерни чай алындырбайн, дайзынга шудургу согуушкуннарны таварыштырып турган. Олар хамаагы дайынчак керчь партизаннарының дайынчы чанчылдарын төлептиг уламчылаан.

Керчиин камгалаарынга болгаш хостаарынга хоорайның чурттакчылары идепкейлиг киришкен. Олар кайгамчык шыдамыккайын көргүзүп, фронт хоорайының бергелериве, качыгдаарынга шыдажып, фронтуга продукция шудурүп берип, камгалал чеолерин шудургу тудуп тургузуп, улустуң ополчениезинге, партизан отрядтарынга идепкейлиг киржип, хоорай дээш демиселлиг бүтү үе-чадазыларында совет шериглерге бүтү талаалыг дуза чедирип турган.

Херээженнерге шынап-ла чоргаарланыр бис. Оларның үлүг-хуузунга фронтучу хоорайның оның үлүг бергелери болгаш даржылгалары онаашкан. Ындыг турбуже олар чүүден-даа даладаравайн, ачаларын, ашактарын акы-дүмаларын-биле кады камгалал черлерин тудуп тургузуп, партизан отрядтарынга болгаш чаалажып турар шеригленииң составынга дайылдажып турган.

Ораторнуң оон ынай база онзалап демдеглээнин болза, ленинчи Коммунистиг партияның болгаш оон Төп Комитединиң удуртукчу ролю база-ла Ада-чурттуң Улуг дайынының эске-даа фронтуларынга илерээни дег. Керчь дээш тулчуушкуннарга бүрүүг-биле илерээн. Шерит кезектериниң болгаш корабльдериниң, Керчь хоорайның-даа партия организацияларының киржикчилериниң хүрээлелиниң маадырлыг чоруктарже сорук киирип, сырый каттыштырып, коммунистер чаныш-сыныш чок тура-соруктуг болуруун, маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээнге көргүзүп, кезээдегизи дег, мурнуку одуругларга чоруп турган.

Оон бир ай эртикенде—1944 чылдың май 12-де немец эжелекчилерден бүтү Крымнын хостаан. Барык өөн чүс муң кижилиг немец армияны бүрүүн-биле чылча шашкан.

Кавказка болгаш Крымга чедип алган тиилелге совет черден фашистиг эжелекчилерни үндүр сывырарынга төлептиг үлүг-хууву киирген. Ол тиилелге Сталинград фронтунга чедип алган тиилеге-биле кады совет-герман фронтунуң мурнуу кезээзиге стратегия байдалын биске ажыктыг кылдыр өскерткен, өске фронтуларны быжыглаарынга болгаш гитлержи Германияны түлүнга чедир чылча шаварынга орашчок хөй күштү артыкталдырып бээр арганы берген.

Керчиин хостаары дээш тулчуушкуннарга быжыг турушкутут, эрес-маадыр болган 10 муң солдат, офицерни орденнер, медальдар-биле шаннаан, 150 дайынчыга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Керчь дээш тулчуушкуннарга шылгараан 18 каттыжыышкын болгаш кезек «Керчижи» деп чоргаар атты алган. Оларниң үлегер-чижээнге бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дуузаа составын бөгүн база кижизидип турар бис.

Керчиин болгаш Крымны хостаанының бүтү киржикчилеринге ханы хүндүткелиивисти бөгүн бараалгадып турар-дыр бис. Крым черинге болган тулчуушкуннарга шылгараан маадырларның аттарын А. А. Гречко адаан.

Маадыр-хоорай Керчь дээш амы-тыныи бергеннериниң тураскаалын байырлыг хуралдың киржикчилера туруп келгеш, минута дургузунда ыыт чок хүндүткеп демдеглээн.

Крымны чаартырынга бүтү чурт киришкен деп, А. А. Гречко оон ынай чүтээлаан. Дайын соолгудеги беш чылдарның дургузунза оон улус ажыл-агыйны чүтле катап тургустунган эвес, харыы ырак бурунгаар баскан. Ам Крым сайзырангай металлургиялыг, машиналар, судналар бүдүрер, амгы үениң күчүлүг химия үлетпүрү, консерви бүдүрер, балык болбаазырадыр, арага кылыр, эскә-даа үлетпүр адырлары бар, бедик механизастаан көдээ ажыл-агыйлыг область болуу берген. Крым курорттарынга беш миллион хире совет кижилер чылдың-на дыштанып, кадыын ажыктап ап турар.

Хүлээндир буступ үрелгеи Керчь хоорай хыска хуусаада катап тургустунган. Оны сайзыралырынга СЭКП Төп Комитединиң, Украинаның Министрлер Совединиң ТК-зы, Совет чазак болгаш акы-дүмаа республикалар улуг дузаны чедирген.

Хоорайны дайын соолгудеги чылдарда катап тургузарынга болгаш сайзыралырынга бир миллиард ажыг рубль хөреңгини үндүргеи.

Амгы Керчь — назымал руда болбаазыралдыр, судналар тудар сайзыракгай үлетпүрүлүг, балык тудар улуг таптерниң бирээзи хоорай. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери чылда 450 миллион рубльдың продукциязын бүдүрүп турар. Дайын мурнуда үеде тургаанындан оон ол продукциязы үш катап көвүдээн.

Маадыр-хоорай Керчиниң ажыл-ишчилери беш чылдың үшкү чылының планнарын бүтү Крым областың ажыл-ишчилери дег, чедиишкиниг күүсеткен болгаш ам дээрткү, тодарадыкчы чылдың соруглаарын күүседир дээш улуг соруң киришкиниг демисежин турар.

Беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылында чедиишкиннерлиг болгаш шудургу ажылдаан, бүдүрүлге ажылыга бедик түнелдерлиг болган 220 керчижиин Совет Эвилелиниң орденнери, медальдары-биле шаннаан.

Керчиниң болгаш Крым областың ажыл-ишчилериниң күш-ажылга сундулуг мнаанга, улус ажыл-агыйының планнарын чедиишкинниг күүседип турарынга, коммунизм тургузарынга чедиишкиннерлиг болганынга хамаары-биле оруң четтиргенин СЭКП Төп Комитединиң өөрүүзүнден оратор оларга илерегілээн.

Совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле шынап-ла улуг соруглаарны шиитпирлеп турар деп, А. А. Гречко медеглээн. XXIV съездиниң тоогулуг шиитпирлерни чайгылыш чок барымдаалап тургаш, партия коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынче, Төрээн чурттувустуң экономика күүзүн улгаттырарынче хоорайларның, төдээниң ажыл-ишчилериниң күжениишкиниерин утландырып турар.

Бистиң партиявыстың экономиктиг политиказының алыс утказы оон эртем ёзугаар ханы үндезилелдиң, техниктиг дешилгенин чедиишкиниерин ажылган, ажыл-агыйны удуртурүнүң болгаш эргелеп-башкарарының амгы үеде ол арганы ажыглаарынга. күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарынга даянып боон турар.

Социалистиг экономиканы улам көдүрери — бистиң Төрээн чуртувустуң күүзүнүң, улустуң өөнүң-байлаан чайгылыш чок өстүрериниң үндезини ол. Партия күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерни чедип алырынче, эвээш чаргыдалдарлыг, улам хөй, эки шынарлыг продукция бүдүрериниче ажылчы чоннарны кыйгырып турар. Совет кижи бүгүдээн бөгүн дүүнгүзүндеи эки, даарта — бөгүнгүзүнден эки ажылдаар соруглагыр.

Партия көдээ ажыл-агыйны көдүрерин бүтү улустуң херээ деп үнелеп турар. Черни болгаш техниканы ээ ёвү-биле ажыглаарынче, колхоз, совхозтарның комплекстиг механизация темпилерни дүргедилиринче, материал-техниктиг базазын быжыглаарынче кол күжениишкиниерни утландырып турар.

Чурттуң экономиктиг депшилгезин социалистиг инитилел харылзаалардың улам хөгжүдерин-биле, ажылчы чоннарны коммунистиг үзел-бодалга, совет патриотизмге, интернационализмге, улуг совет улуска чоргаарладыг кылдыр кижизидерин-биле тудуш холбаалыг.

Партияның болгаш күрүнеиин даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы чурттуң ыштикин хөгжүлдеди-биле сырый холбаалыг. Эрткен, амгы-даа үеде ол ажыл-чорудулга коммунистиг тургузуушкуниуң соруглаарын чедиишкиниг шиитпирлээриниге таарымчалыг байдалды делегейге тургузарынче угланган. Партияның тайбын, улустар аразыига пайыралдың политиказын улуг чедиишкинниг чорудуп турарыиа совет кижилерниң күчүзүнгейин партия мнчангаш үргүлүү угландырып турар.

Совет улус тайбын-шөлээн ажылдап турар. Армияның болгаш Флоттуң бедик деңнелдиг белеии, партияның хереэнге, коммунизмниң хереэнге совет дайынчыларның кызгаар чок бердингени, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы үлээлгезин кажанда күүседиринге белеии оон үндезини боон турар.

Төрээн чурттуң дээди шаналы-биле шаңиатканынга таварыштыр Керчиниң чурттакчыларынга совет Чепсектиг Күштериң дайынчыларының өөрүп, чүректиң хамыыдан изиг байыр чедиргенин министр дамчыткан.

Керчь хоорайга «Маадыр-хоорай» деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын А. А. Гречко оон соонда комчуп дыннаткаш, Ленин орденин, «Алдын Сылдыс» медальды хоорайның тугунга кадап берип турда, хуралдың киржикчилери динмиттиг алыш часкаан.

Дээди шаңнал-биле холбаштыр байырлыг хуралдың киржикчилериге болгаш оларның иүтүнде Керчиниң, Крым областың бүтү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан база катап изиг байыр чедиргеш, А. А. Гречконуң түнелиниде чугаалаиы болза:

Маадыр-хоорайның ажылчы чоннары ол шаңналга харыы кылдыр чүртүвустуң күүзүн улам быжыглаарының хереэнге киирер улуг-хуузун улам улгаттырар, төрээн Коммунистиг партиязын болгаш оон ленинчи Төп Комитедин долгаидыр боттарының хүрээлеиин улам сырый каттыштырар дээрзинге бүзурелдиин партияның Төп Комитедин, Совет чазак илергейлээн.

Партияның Керчь хооркомунуң бирги секретары С. А. Чистов, СЭКП Киев хооркомунуң бирги секретары А. П. Ботвин, Совет Эвилелиниң Маадыры Н. А. Беляков, судно септээр заводтуң мастери Г. С. Матвеенко, Моссовет күскомунуң дергазының орлакчызы А. К. Мельниченко, партияның Крым обкомунуң бирги секретары Н. К. Кириченко, Войков атты заводтуң кранчызы Е. Л. Удовиченко, Одессаның шериг округунуң шеригленнин командылакчызы генерал-лейтенант И. М. Волошин, Крым областың Ленино районунуң «Семисотка» совхозунуң бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. И. Вялова олар Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң маадырлыг чорунуң улуг алдарлыын, Төрээн чурттуң Керчь девискээри черге маадырлыг дайылдажып турган, шынчы оолдарының бижыг туруштуун, коргуш чогун чугаалаан. Политиктиг киллизин полковник Л. И. Брежнев эргелекчилээн 18 дүгаар десант армиязы-биле кады дайылдажып турган, алдарлыг каттыжышкынарның болгаш кезектериниң дайынчыларының чижеглел чок маадыр-шудургузу улустуң сеткил-сагыжынга мөңге кадагаларын дээп, сөс алганнар демдеглээн.

Хоорайның ажылчы чоннары Төрээн чурттуң дээди шаналы-биле шаңиатканынга таварыштыр Керчиниң чурттакчыларынга совет Чепсектиг Күштериң дайынчыларының өөрүп, чүректиң ханызындан изиг байыр чедиргеш, оны залта турганнар динмиттиг адыш часкап уткаан.

Эштер А. А. Гречко болгаш В. В. Щербицкий хоорайның төп шөлүнде Ленинге тураскаалга чечектер салган. Керчиниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң төлөөлекчилери, байырлалга келген делегашилар база чечектер салган.

Керчиниң камгалакчыларының болгаш хостакчыларының дайынчы алдарлыг күүзү— улуг тураскаал Митридат дагының бажында бедиӊ бергеи. Оон чанында мөңге от хып турар. Даш симбыраларда — хоорай дээш дайылдажып, ыыт чок эрес-маадырлыын көргүскенериниң болгаш ажаа дидимнеринең өлүмү-биле амы-тыныи оскунганнарның аттарын сиилбирлээн. Тураскаал баазырына эштер А. А. Гречко, В. В. Щербицкий, областың, хоорайның удуртукчулары, аалчылар чечектер салган.

Керчиниң камгалаарынга амы-тыныи оскунган, Аджимушкайның даш казар черииң камгалакчыларының тураскаалын байырлалдың киржикчилери минута дургузунза ыыт чок хүндүткеп ёзулаан. Оон соонда чер иштиниң тоолчурган алдарлыг гарнизонунуң дайынчыларының маадырлыг чорунуң дугайында чогаалдар чыгтан чуруктар делгелгезинде танышкан.

Партияның хоорай комитединге эштер А. А. Гречко болгаш В. В. Щербицкий маадыр-хоорайның, Крым областың удуртукчулары-биле ужурашкан.

Олар ада-чурттка бүдүргеи, 180 муң тонна чүъатүг чоруур, сугже эжиндирип киирген, эң баштайгы улуг танкер «Крымны» сонуургап көргеш. Эштер А. А. Гречко болгаш В. В. Щербицкий судно тудугжуларыы-биле чугаалашкан, корабльчилериниң далайжылдарын ажыл-ишче чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруи күүзээн.

ЭШ В. В. ЩЕРБИЦКИЙНИҢ чугаазы

Маадыр-хоорай Новороссийскиге Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальды үнпсын турда, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын шуптувус хаиызы-биле үнелеп турар бис. Леонид Ильичиниң демдеглээнин ёзугаар алырга. Новороссийскиниң дайынчы акы-дүмаазы — Кавказ болгаш Крым дээш демиселлиг төөгүзүнүге мөңге артар кылдыр демдеглеттирип киргеи маадырлыг чорук кылган, силериниң алдарлыг хоорайларга хамаарыштыр чугаалаан өткүт сөстер мында база бар.

Тоолчураан алдарлыг маадыр—ол ийи хоорай — дайынның кадыг-берге чылдарында маадырлыг чоруктуң шынапла үлегер-чижээ болган. Оларның чижеглел чок маадырлыг чоруун Төрээн чурт ынчангаш ылап үнелеген. Ындыг болганда, Керчиниң байырлалын Новороссийск байырлалының уламчылалы деп бүзүреллиг адап болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга Керчиниң маадырлыг чоруун СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың бедин-биле үнелеэнинге хаиы өөрүп четтиргенивисти шуптувус илергейлеп тур бис деп, В. В. Щербицкий чугаалаан.

Керчь хоорайга бедик болгаш удуртулуг «Маадыр-хоорай» деп атты тывысханынга таварыштыр СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң эрткен чылын сентябрьда силерге байыр чедиргеи чагаазының сөстери бистериниң кижи бүгүдезиниң сеткил-сагыжындан үттундурбас.

«Кайгамчык шыдамыккайын болгаш быжыг туруштуун көргүскен, бистиң өндүр улуг тиилелгевиске бүгү күжүн берген, маадырлыг дайынчыларга, Крым чартык ортулукка болган дайылдажышкынарга шуут киришкеннерге, Аджимушкайның даш казар черииге совет патриоттарның шудургу маадырлыг чорууига, хоорайның бүтү ажылчы чоннарына Төрээн чурттуң, партияның, чазактың болгаш бүтү совет улустуң өөрүп четтиргеии ол шаңналда илергейлеттингеи»—деп ында чугаалаан.

Леонид Ильич, даймының кадыг-дошкун үезинде Кавказ дээш, Украинаны, оон-биле кады силериниң хоорайыларны хостаары дээш маадырлыг тулчуушкуннарның дорт кыржикчизи турганы билдиигир болгай.

База-ла ада, Керчь чартык ортулукка, 56 дүгаар армияның солдаттары болгаш офицерлери алдаржаан, Таманьны хостап алырда, ол армияны Андрей Антонович Гречко командылап турган деп, В. В. Щербицкий үламчылаан чугаалаан.

Тоолчураан Керчь-Эльтиген дайылдажышкынының бүтү кирижикчилери армия, ужар чүүл, флот кезектериниң, каттыжышкынарының солдаттарының болгаш офицерлериниң, шериг удуртукчуларының, оларның мында келгеинери эштерниң кызыгаар чок дайынчы маадырлыг чорук кылганынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргеиин украин улус илергейлеп тур! Керчь чартык ортулукка болган тулчуушкуннар Ада-чурттуң Улуг дайынының чыл демдеглелинге үттүндурбас болуушкун кылдыр демдеглеттинип киргеи.

Керчиниң маадырлыг чоруу бистиң тургузуувустуң, улустарның ленинчи найыралының аштырбас күжүүн тиилелгезинге. Коммунистиг партияның сорук киирикчи болгаш организакчы ролюнга ёзулуг гимн кылдыр чаңгыланып турар деп, В. В. Щербицкий оон ынай чугаалаан.

Бистиң хүннеривисте Керчиниң ажылчын аңгызының — байлак казыкчыларының, металлургтарының, судно тудугжуларының, балыкчыларының, бүгү ажылчы чоннарының күш-ажылчы маадырлыг чоруу фашизм-биле тулчуушкунга үк хоорайның маадырлыг чоруунуң төлептиг уламчылаашкыны боон турар. Камыш-Бурун комбинадының байлак казыкчылары чылдың-на 8 миллион тонна рудяны казып, 2,7 миллион тонна металлургия флюстарын бүдүрүп, Керчиниң судно тудугжулары Совет Эвилелимде эң улуг, 180 муң тонна чүъатүг чоруур «Крым» танкерин тудуп тургузуп, Керчь балыкчыларының чылдаи миллион ажыг центнер балык тудуп турарынга хоорайның чурттакчылары шынап-ла чоргаарланыр.

Тулчуушкунга ийикле күш-ажылга маадырлыг чорук кылган күжилер дег кылдыр маадыр-хоорайларны үнелеп, олар-биле база деңнежир күүзел черле турар, олардан үлегер-чижек алыр. Кайгамчыктыг патриотчу эгелээшкиннер чогум-на маадыр-хоорайларга тыптып келгилээр деп чүве демдеглексенчиг. Төрээн чурттувустуң найысылалы, маадыр-хоорай Москва бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың, бедик культураның болгаш хөй-иитиниң үлегерлиг корумчурумунуң хоорайы дээш шимчээшкинниң эгелекчизи болган. Ол шимчээшкинге республиканың маадыр-хоорайларының ажылчы чоннары, олардан кады Керчиниң чурттакчылары база идепкейлиг киржип эгелээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырары дээш бүдүрүлге коллективтериниң демиселиниң авангардында коммунистер чоруп турар, кажан-даа черле ындыг болгай. Керчиниң быжыг болгаш сырый каттыжышкынныг партия организациязы, нарын соруглаарны шиитпирлеп ыыдаар дээш үзүвеии үк организация чаңгыс эвес удаа бүзүредиин көргүскен дээп, оратор демдеглээн. Керчиниң коммунистери коммунизм тургузукчуларының өндүр улуг армиязының моон соңгаар-даа мурнакчылары болур деп бүзүреллиин Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары илергейлээн.

Совет улустуң гитлержи фашизмии ашкан тиилелгезиниң 30 чыл ооп келир чылын демдеглээр бис. Украинаны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 30 чыл ооп бир ай эртерге болур деп турар. Украинаның улус күш-ажылчы чаа-чаа чаагай үүле бүдүрүп, ол баймрлалдарга белеткенген. Республиканың үлетпүрү эки, дески, шуудангай ажылдап турар. Продукциязың эң чугула хевирлерин сайгарып, бүдүреринең сес айлар планы ажыр күүсеттинген. Оны планнан ажыр сайгарганы 832 миллион рубль түнүг болган.

Республиканың хөвү-шөлелериниң ажыл-ишчилери чуртка бо чылын бир миллиард пудтан эвээш эвес тарааны садар. көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукцияларын бүдүрүп, белеткээр планнарын, социалистиг хүрээлелерин күүселиве деп медеглээр хамык барымдаалар бисте бар.

«Республиканың коммунистеринде, ажылчы чоннарында оожургаттынар хүзел черле чок. Бүтү беш чыл планының күүсеттинмери улуг хире-чергеташ техниканы ээ ёвү-биле ажыглаарынче, колхоз, совхозтарның комплекстиг механизация темпилерни дүргедилиринче, материал-техниктиг базазын быжыглаарынче кол күжениишкиниерни утландырып турар.

Амгы Керчь — назымал руда болбаазыралдыр, судналар тудар сайзыракгай үлетпүрүлүг, балык тудар улуг таптерниң бирээзи хоорай. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери чылда 450 миллион рубльдың продукциязын бүдүрүп турар. Дайын мурнуда үеде тургаанындан оон ол продукциязы үш катап көвүдээн.

Маадыр-хоорай Керчиниң ажыл-ишчилери беш чылдың үшкү чылының планнарын бүгү Крым областың ажыл-ишчилери дег, чедиишкиниг күүсеткен болгаш ам дээрткү, тодарадыкчы чылдың соруглаарын күүседир дээш улуг соруң киришкиниг демисежин турар.

Беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылында чедиишкиннерлиг болгаш шудургу ажылдаан, бүдүрүлге ажылыга бедик түнелдерлиг болган 220 керчижиин Совет Эвилелиниң орденнери, медальдары-биле шаннаан.

Керчиниң болгаш Крым областың ажыл-ишчилериниң күш-ажылга сундулуг мнаанга, улус ажыл-агыйының планнарын чедиишкинниг күүседип турарынга, коммунизм тургузарынга чедиишкиннерлиг болганынга хамыыдан изиг байыр чедиргеи чугула хевирлерни сайгарып, бүдүреринең сес айлар планы ажыр күүсеттинмеи. Оны планнан ажыр сайгарганы 832 миллион рубль түнүг болган.

Республиканың хөвү-шөлелериниң ажыл-ишчилери чуртка бо чылын бир миллиард пудтан эвээш эвес тарааны садар. көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукцияларын бүдүрүп, белеткээр планнарын, социалистиг хүрээлелерин күүселиве деп медеглээр хамык барымдаалар бисте бар.

«Республиканың коммунистеринде, ажылчы чоннарында оожургаттынар хүзел черле чок. Бүтү беш чыл планының күүсеттинмери улуг хире-чергеташ техниканы ээ ёвү-биле ажыглаарынче, колхоз, совхозтарның комплекстиг механизация темпилерни дүргедилиринче, материал-техниктиг базазын быжыглаарынче кол күжениишкиниерни утландырып турар.

Чурттуң экономиктиг депшилгезин социалистиг инитилел харылзаалардың улам хөгжүдерин-биле, ажылчы чоннарны коммунистиг үзел-бодалга, совет патриотизмге, интернационализмге, улуг совет улуска чоргаарладыг кылдыр кижизидерин-биле тудуш холбаалыг.

Партияның болгаш күрүнеиин даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы чурттуң ыштикин хөгжүлдеди-биле сырый холбаалыг. Эрткен, амгы-даа үеде ол ажыл-чорудулга коммунистиг тургузуушкуниуң соруглаарын чедиишкиниг шиитпирлээриниге таарымчалыг байдалды делегейге тургузарынче угланган. Партияның тайбын, улустар аразыига пайыралдың политиказын улуг чедиишкинниг чорудуп турарыиа совет кижилерниң күчүзүнгейин партия мнчангаш үргүлүү угландырып турар.

Совет улус тайбын-шөлээн ажылдап турар. Армияның болгаш Флоттуң бедик деңнелдиг белеии, партияның хереэнге, коммунизмниң хереэнге совет дайынчыларның кызгаар чок бердингени, боттарының патриотчу болгаш интернационалчы үлээлгезин кажанда күүседиринге белеии оон үндезини боон турар.

Төрээн чурттуң дээди шаналы-биле шаңиатканынга таварыштыр Керчиниң чурттакчыларынга совет Чепсектиг Күштериң дайынчыларының өөрүп, чүректиң ханызындан изиг байыр чедиргенин министр дамчыткан.

Керчь хоорайга «Маадыр-хоорай» деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын А. А. Гречко оон соонда комчуп дыннаткаш, Ленин орденин, «Алдын Сылдыс» медальды хоорайның тугунга кадап берип турда, хуралдың киржикчилери динмиттиг адыш часкаан.

Дээди шаңнал-биле холбаштыр байырлыг хуралдың киржикчилериге болгаш оларның иүтүнде Керчиниң, Крым областың бүтү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан база катап изиг байыр чедиргеш, А. А. Гречконуң түнелиниде чугаалаиы болза:

Маадыр-хоорайның ажылчы чоннары ол шаңналга харыы кылдыр чүртүвустуң күүзүн улам быжыглаарының хереэнге киирер улуг-хуузун улам улгаттырар, төрээн Коммунистиг партиязын болгаш оон ленинчи Төп Комитедин долгаидыр боттарының хүрээлеиин улам сырый каттыштырар дээрзинге бүзурелдиин партияның Төп Комитедин, Совет чазак илергейлээн.

Партияның Керчь хооркомунуң бирги секретары С. А. Чистов, СЭКП Киев хооркомунуң бирги секретары А. П. Ботвин, Совет Эвилелиниң Маадыры Н. А. Беляков, судно септээр заводтуң мастери Г. С. Матвеенко, Моссовет күскомунуң дергазының орлакчызы А. К. Мельниченко, партияның Крым обкомунуң бирги секретары Н. К. Кириченко, Войков атты заводтуң кранчызы Е. Л. Удовиченко, Одессаның шериг округунуң шеригленнин командылакчызы генерал-лейтенант И. М. Волошин, Крым областың Ленино районунуң «Семисотка» совхозунуң бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. И. Вялова олар Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң маадырлыг чорунуң улуг алдарлыын, Төрээн чурттуң Керчь девискээри черге маадырлыг дайылдажып турган, шынчы оолдарының бижыг туруштуун, коргуш чогун чугаалаан. Политиктиг киллизин полковник Л. И. Брежнев эргелекчилээн 18 дүгаар десант армиязы-биле кады дайылдажып турган, алдарлыг каттыжышкынарның болгаш кезектериниң дайынчыларының чижеглел чок маадыр-шудургузу улустуң сеткил-сагыжынга мөңге кадагаларын дээп, сөс алганнар демдеглээн.

Хоорайның ажылчы чоннары Төрээн чурттуң дээди шаналы-биле шаңиатканынга таварыштыр Керчиниң чурттакчыларынга совет Чепсектиг Күштериң дайынчыларының өөрүп, чүректиң ханызындан изиг байыр чедиргеш, оны залта турганнар динмиттиг адыш часкап уткаан.

Эштер А. А. Гречко болгаш В. В. Щербицкий хоорайның төп шөлүнде Ленинге тураскаалга чечектер салган. Керчиниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң төлөөлекчилери, байырлалга келген делегашилар база чечектер салган.

Керчиниң камгалакчыларының болгаш хостакчыларының дайынчы алдарлыг күүзү— улуг тураскаал Митридат дагының бажында бедиӊ бергеи. Оон чанында мөңге от хып турар. Даш симбыраларда — хоорай дээш дайылдажып, ыыт чок эрес-маадырлыын көргүскенериниң болгаш ажаа дидимнеринең өлүмү-биле амы-тыныи оскунганнарның аттарын сиилбирлээн. Тураскаал баазырына эштер А. А. Гречко, В. В. Щербицкий, областың, хоорайның удуртукчулары, аалчылар чечектер салган.

Керчиниң камгалаарынга амы-тыныи оскунган, Аджимушкайның даш казар черииң камгалакчыларының тураскаалын байырлалдың киржикчилери минута дургузунза ыыт чок хүндүткеп ёзулаан. Оон соонда чер иштиниң тоолчурган алдарлыг гарнизонунуң дайынчыларының маадырлыг чорунуң дугайында чогаалдар чыгтан чуруктар делгелгезинде танышкан.

Партияның хоорай комитединге эштер А. А. Гречко болгаш В. В. Щербицкий маадыр-хоорайның, Крым областың удуртукчулары-биле ужурашкан.

Олар ада-чурттка бүдүргеи, 180 муң тонна чүъатүг чоруур, сугже эжиндирип киирген, эң баштайгы улуг танкер «Крымны» сонуургап көргеш. Эштер А. А. Гречко болгаш В. В. Щербицкий судно тудугжуларыы-биле чугаалашкан, корабльчилериниң далайжылдарын ажыл-ишче чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруи күүзээн.

ХООЧУННАРНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫН—АНЫЯКТАРГА

Аныяктарның күш-ажылчы киживизилгезинге солдар, кыстарны дагдынып алган, кандыг-бир чергежилге чанчыктырар чаа шимчээшкинге хоочунар улуг рольду ойнап турар дээрзин ВЛКСМ-ниң XVII съездизи онзалап демдеглээн. СЭКП Төп Комитединиң Чигиие секретары эш Л. И. Брежнев ук съездиге «Дагдыныкчылар дээрге, бедик мергежилдиг, амыдыралчы байлак дуржулгалыг, ыяочуа кадрлардыр. Оларны харыы-даа таланттыг башкылар деп болур» деэн. Моон алган көөрге, бистиң чуртта дагдыныкчыларны алган кижизидер чорук бедик үнелелди алган-дыр.

Дагдыныкчык дээрге, коммунистерниң, ажылчыларның болгаш тараачыларның, хоочун кижи бүрүзүнүң аныяк салгал дугайында сагыш салыышкынының үодаргай чижээ-дир. Шынап-ла, оолдарны болгаш кыстарны күш-ажылга өөреткенивистең, чараш ажы-чанга кижизитпекиивистең ажыл-херектиг шиитп чедишкини улуг хамаарылгалыг болгай. Кадык-шыырак, чаагай сеткилдиг, угаан-медереи болбаазыраигай, мөзүлүг кижини өстүрүп кижизидер сорулгаиы СЭКП-ниң Программазында айыткан ужуру-даа ыыда. Ол улуг сорулга чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле болгаш киржилгези-биле шиитпирлеттинип турар.

Ажылынга мурнакчы, хөй-ниитичи, шиити биляи бедик болгаш дуржулгалыг ажылчын, колхозчу азы тускай эртеминг кижи бүрүүг дагдыныкчы болуп болур. Бисте ындыглар хөй. Оларга «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөлде комсомолчу-аныяктарның хөлжу бригадазының партболүк организакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Оюржап Даажы-Намчал, Кызылда № 48 тудуг эргелиинде комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири, СССР-ниң Дээди Советиниң депутады Мария Сафронова, Эрзиниин «Чаа орук» колхозта комсомолчу-аныяктарның хөлжу бригадазының бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Соян Алдын-оол болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. Олар бо чаагай херекке бүлиинг улуг-хуузун киирип турарлар.

Бистиң республикада дагдыныкчыларның саны муң ажыш турар. Чүтле Кызыл хоорайга безин 200 ажыг кижи бар. «Тывы тудуг» тресте, аэропортта, республика типографиязында, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинде, автоэргеледе дагдыныкчыларның ажылы багай эвес организастаттынган. Хоорайның ой ийи будуурлегеинде дагдыныкчылар чөвүлели тургустунган. Дагдыныкчыларның кижизидикчи ажылының ачызында күш-ажылдың сагылгачуруму экижээн, 878 аныяк ажылчын боттарының мергежилээ бедиткен.

Ажылынга элээн дуржулгалыг болгаш чедиишкиниг апарган дагдыныкчыларны чөвүлелдери бистиң республикада эвээш эвес. Оларга Чөөн-Хемчикте Партияның XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр», Тандыда «Революцияның чалбыжы» совхозтарда болгаш Эрзиида «Чаа орук» колхозта база «Тывы кобальт» комбинатта болгаш өске-даа коллективтерде чөвүлелдерни хамаарыштырып болур. Оларның ажылынга туг-туг черлерде партия организациялары идепкейлиг киржип турар. Үстүүде аландтынган черлерде коммунистериин болгаш, комсомолчуларның аныяктарны өөредир болгаш кижизидер ажылга күш-ажылдым, дайынның хоочуннарын, алдар-сураглыг кижилерни хаара түүлүп турары өөрүнүүр. Дагдыныкчы биле аныяк кижилиң аразында ке-

ЧАА ТУДУГЛАРГА

ДАУГАВПИЛС. (Латвия ССР,) (СЭТА-ның корр. П. Симончук). Ында «Электроинструмент» деп заводтуң сентябрь оң алдыда кылып үндүрүп эгелээнин ийи чаа кылыгларында «Н» деп үжүктү сиилбип, биижээн. Ол болза, чаа продукция дээни ол-дур. Ола, дээрге электри күжү-биле ажылдаар маска-биле чер тырып, довурак таптаар херексел-дир. Оларның баштайгызы-биле дөп черни үлдүртерип, түүйбу хаваларны, демир-бетон кылыгларны бүзүр аргалыг. Ынчаарга электри-биле ажылдаар ийиги херексел-биле чангыс-ла шак иштинде 13 кубометр дой-довуракты шак, быжыг кылдыр тырып болур. Электри күжү-биле ажылдаар ол чаа херекселдер кандыг-даа айыыл чок, ынчангаш оларны ажылга ажыглаары дыка эптиг. Оларның моторларының күжү мурнунда-ла кылып үндүрүп турган ындыг херекселдерден бүдүн чартык катап күштүг.

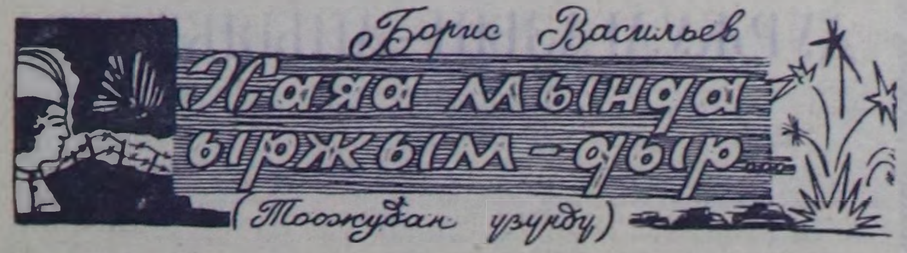
Баштайгы ындыг херекселдерни Сибирьниң суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларының, Байкал-Амур аразының демир-оруунуң тудугжуларынче, Белоруссияже чоруткан.

НАЦИОНАЛ ОКРУГТАРДА

НЕФТЬ ТЫВЫКЧЫЛАРЫ ТУНДРАДА

Сөңгү Дөштуг океанның эриинде турар Варандей деп немец суурда Архангельскиниң геология трезиниң нефть дилеп тывар экспедициязын тургурган. Ам суурнуң үндезии чурттакчыларының — ажчыларның, инвижилериниң, балыкчыларының, аң остурукчуларииииң аразында нефть тывыкчылары деп эске мергежилдиң кижилери доктаамал турумчуп чурттай берген.

**Нефть болгаш газ бары билдинген ол черлерге Варандей экспедициязы шинчилел ажыыдары кылыр. Иеззэде даң дөш чыдар девискээрге база тудуп алырынга эргемеи чүгула дериг-херекселдерии болгаш техниканы Архангельскиден сөөртүп чедирип аяыр. Теплоходтар ам чеди муң тонна хире янзы-бүрү чүъктер

Борис Васильев

Таяа мында биржым-дыр...

(Тоожудан үзүүдү)

(Эгези № 212, 215 «Шында»).

Рита ам күзээнин чедип алганына сеткилин ханган. Бээн ашаанын өлгени ооң медерелиниң бир-ле кыйында чажыт черде шыгжаттынган, ол кылыр ажылдыг, хүлээглерлиг болгаш көөр хөөн чок чоруктуң ылаштыг сорулгазында бар апарган. Өжээн негээринге ол чоорту болган кээргел чок кылдыр чайгыпган апкан, а ооң бөлүү дайзынның чаңгыс-даа самолёдун амдыызында дүжүр адып ыңдавазза-даа, ол боду немец аэростатты таарлаңдыр өттүр адып ыңдаан. Демги фашист чалбыыштаргаш, бурүшкее берген: олурган хааржаандан башкарыкчызы үшта халлаш, черже дап дег-ле караайнын баткан.

— Ат, Рита!.. Бооза!—деп, зенитчик кыстар алгырышкан. А Рита харлаашы дүжүп баткан кара точкадан өскээр аябайн мангеп орган. Кажан немец черге чедер-четпес чорааш, чүгле бодунуң немец бурганының ачызында, парашюдун чаза тыртыптарга ол мажызын чоорту базып дүжүрген. Боонуң дөрт унунуң дөртелдирмишеп шүшкаа октар кара бараанны хул-ыйбы кылыпкан, кыстар оорээнинден кышкырышпышаан, ону ошкап эгелээп, а оозу шагжок хүлүмзүрүп тургач. Хондур спригейнин келген. Взвод командирининг дузалакчызы Кирьянова шай кудуп берип, сожургадыр:

— Эрте бээр оң, Ритуха! Мен база баштай бирээни өлүрүп каап, шуут-ла ол часкан мен, карак-ла бо! Шулбус, бүдүн ай хиреде дүжүмден ырабаан...

Кирьянова эрес уруг турган: фин дайынынга-ла санитар сумказы астып алгаш каш-ваш километрни тулчуушкун шөлүнге үнген эртип каапкан, орденниг. Рита характери дээш ону хүндүлээр болза-даа, ындыг кончуг чоокшулаашпаан.

Рита черле ынчаш кымга-даа каттышпас турган: оон садыры чүгле комсомолчу кыстардан тургустунган. Оон чүгле аныяк эвес, а харын мырыңай чаш олчаан. Олар ынакшыл-даа бялбес, ие болурундаа, ажыг-шүжүт-даа, өөрүшкү-даа бялбес, байгы-ла чугаазы лейтенантылар-биле ошкажыры, а Рита ындыг чүүлдерге кылыы хайнар апарган.

— Удуңар!..—деп, эвлерглиг ындыг үен-дакпы чиңгиишкин хыңнаашаа, ол кысказы-биле сөглей дыртып каар.— Ол мелеген чугаан ам база катаптай берзинзе, шорун эвеспе, таныылга ырнан сындыр тургузуптар мен.

— Чоор сен ону, Ритуха — деп, Кирьянова тоомча чок чугаалаар.— Чулчуруп тургайлар-ла чаптанчыг-дыр.

— Ынакшып турар болза оларга мен удурламнас мен. А аңаа-ла булуң санай чылгажып-чыттажып турганының ажыы чок деп санаар мен.

— Улегерден көргүзүвүттем —деп, Кирьянова хүлүмзүрүүр.

Ынчан Рита ыыттавайн баар. Ындыг чүве дугайын ол безин бодаар-даа хөнүү чок. Эр улус аңаа шуут чок ышкаш сагындырар. Чаңгыс эр кижи турган — эвээжеп калган улузу-биле дәйин эгелээнинин пиири данында чыдалыг тулчуушкунче кызыгааржыларны баштап турган кижи ол-ла болгай. Бат күр-биле ол так үзе куржаныпкан чоруп турган. Курнун эң сөөлгү үдүнге чедир дынзыдып алган аан.

Май мурнуу чарында зенит белүү бергедээш барган шимереңээн мессерлер дээр фашист самолёттар-биле ийи чыак тулчуп келген. Немецтер дүнүг таладан халдап, дөрт дүнүг бооларже шүүргедеди келгеш, хоо боолай бээр. Үргүлүү будүү бир-ле чүве дайынган чоруур, тандаш думчуктуг, чараш эвес, семис ок дажыглакчызын өлүрүп каан, база ийи кижини чиик балыглаан. Хөөржүдүлгеге кезектиң комиссары чедип келген, уруглар бир үи-биле өөнейиннле турганнар. Хөөрге даашташкын кылганнар, а оон Ританы комиссар өскээр кый деп апарган.

— Салбырны четчелээр херек.

Рита ыыттавааи.

— Силерниң коллективиңер эп-найыралдыг-дыр. Маргарита Степановна. Фронтута кежээн кижи, бодуңар билир силер, карак албас хайгаарал-дың адаанга турар деп чугаалап болур. Туттунуп шыдавайн баргылаар таварылгалар база турар боор-дур.

Рита база-ла ыыттавааи. Комиссар чангыс черге таптап турган, таакпы кывыскаш, үнүн чаңгадып чугаалаан:

— Штаб командирлериниң бирээзи, артында-ла өг-бүлелиг кижи хирезинде бир уруг-биле холбажы берген, дээр чүве бе. Шериг чөвүлелиниң кежигүнү билип каап, демги полковникти кыпчыктырбайн бар-бас бе, а менээ демги уругну бир черге таарыштыр деп дулаан чүве. Эки коллективке апшаар деп аан.

— Ынчайгай-ла — деп, Рита чугаалаан.

Эртенинде көрүп каап, маа ханган бедик, өртец-сарыг, баштыг, аккыр эттиг. А карактары уруглардыг погаан, төгерик аңктар-ла.

— Аңаа дайынчы Евгения Комелькова силерниң эргелерде...

Ол хүн чунар-бажың хүнү турган, а кажан оларның эвлеп чедип келирге, кыстар хел үштүр өрээлге чаа келген эжин хуулгазын данғынаазыг сонуурганнар:

—Женька, сен дээрге тоолда данғына-ла-дыр сен!

—Женька, сээн кежин шыл дег оттур костур чүве бе моң!

— Женька, сени скульптура тударда үлегерлээр болза экидир!

— Ой, Женька, сени музейге делгээр херек! Шалаээш, адаанга кара хилиг чадыл каар аан...

— Алс-кежик чок херээжендир ийин! Ындыг дурт-сынны шериг хепке бузуриуктуруп каарының орнунга өлгена дээре-дир,— дээш, Кирьянова улуг тынып каан.

— Чараш — деп, Рита оваарымчалыг чазамыктаан: — Чараш улустуң аас-кежиктиг болуру ховар болгай.

— Бодуңду элдээртиң бе?— деп Кирьянова кыжыраан.

Рита база-ла ыыттавайн эрттирген: чок, взвод командириниң дузалакчызы Кирьянова-биле оон эптежирия черле бүттүзүп. Канчап-даа бүтпес.

А Женька-биле найыралдыг апарган. Чайгаар-ла холүнде, белеткел-даа чокка, хенергедип, шеневейп-даа: Рита аңаа бодуиуң амыырапын чугаалай хаапкан. Бир талазында оон бодуп чемелээр дээш, а өске талазында үлегер болзун дээш база мактанықсаап ынчанган. А Женька харыызынга хөөкүйнү деп кээргевээп-даа, сеткилдаа каттыштырбаан.

— Ындыг болганда, сээн база-ла амы-хууңда өжээниң бар ышкажыл—деп, ол допчу сөглээп:

Полковник дугайын ыяк бир-лир турза-даа, ынчаар айтырбас аргажок кылдыр ол чугаалаттына берген.

— Сеңээ база ындыг чүве болган бе?

— Мен ам чааскаан мен. Аваамы, ооң кыс дуңмаларымны шуптузуп пулемёт-биле кыра тудуп каан.

— Алышкын болган бе?

— Бооза өлүрген. Командирлериниң от-бүлелерин тудуп алгаш, пулемёт-биле кыра хөмүлеп каан. А мени дужуруска чурттап турган эстон херээжен чажырыпкан, ону шуптузуп көрген мен. Төдүзүп! Кыа дуңмам эң сөөлүнде кээп ушкан — албан-биле магадылай адып каан...

— Дыңнап көрем, Женька, а полковник-биле канчап ынчап барганың ол?—деп, Рита сымыранып айтырган.— Канчап диттигипкенин ол, Женька...

— Диттигипкеним-не ол дур!..—Женька бажының сарыг дүтүн салбараш кылдыр ажыынганзыг силгий каавыткан.— Бо дораан сургап эгелээр сен бе, азы удуур команда сөөлүңде бе?

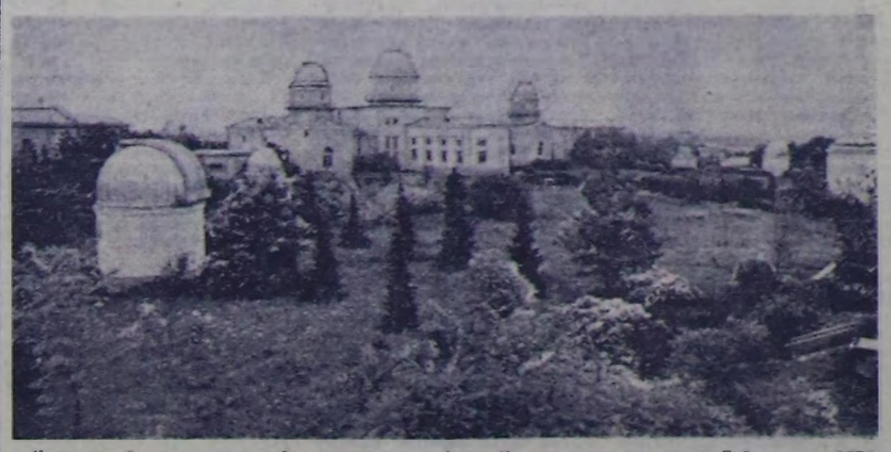
Женьканың салым-чолу Ританын хоорудчак байдалын өскертпткен, ынчангаш,— элдеп чүве!— Рита эдээп эттинип келгенимг, бир-ле талазынга дээпкезиг, чымчай берген. Чамдыкта каттыра бээр, харын-даа уруглар-биле ырлай бергилээр алырган, ынчалза-даа чүгле болу болза иштинде Женька-биле сагыжы чангыс.

Сарыг баштыг Комелькова, бүтүүле коргунчуг эрткен таварылгалары турзажок, онза чугаавыр болгаш дескелчок турган. Бирде бүтү салбырны когледирп-биле кандыг-бир лейтенантының бук дивес кылдыр кыжырып кааптар, чок болза чапсар аразында уруттарның «ля-лязынга» үледип алгаш цыганочканы чула тепкеш баар, чамдыкта роман чугаалап эгелезе дыңнап магз ханмас.

— Сенаже сёни үндүрүпсе, Женька!—деп, Кирьянова улуг тыңылаар.—Мындыг көпчүг хөрээжен халас черге баары ол-дур!

(Үзаачылыг).

АСТРОНОМИЯ НАЙЫСЫЛАЛЫ

Пулкова обсерваториязы... Ону астрономия эртемининг найысылалы деп турары шынап-ла бүрүн үндезинниг.

Хайгаарал черинин өран-савазының чартык каптагайлар шинчилиг даавирлери дүнепин-не ажыттының, телескоп дурамалары ыраккы эртемчейлерже топтап көре бергилээр... Сылдыстар шинчилээр ол ажыл 130 ажыг чыл дургузунда үргүлчүлеп келген.

Ада-чурттуң астрономия эртемининг улуг бир үе-чадазы Пулково-биле холбаалыг. География карталарынга долготалар хемчээлин оортан санап келген, Пулково шагы Россияның барымдаалар кол үе-шагы болу берген. Обсерваториянын барымдаалар үнделин кылдыр тургускан сылдыс каталогтары бүтү-ниитиге үнелеткен алдар-сураглыг.

СССР-ниң Эртемнер академиязының кол астрономия обсерваториязында чорудуп турар шинчилелдер делгем болгаш чүүл-бүрү. Совет эртемден профессорлар Андрей Немироның, Александр Дейчиның, СССР-ниң эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү В. А. Краттың, 200 ажыг улуг шинчилел ажылдары бижээн номнарның, монографияларның, атласта рның автору—академик А. А. Михайловтуң эртем-шинчилел ажылдары бүгү делегейде сураглыг.

Эртеминиң октаргайның чажыттарын хамнаы-биле ыңдыл алырынга дуза чедирер хөй-хөй приборларлыг болгаш дериг-херекселдерлиг. Автомат дериглерлиг, телевизия системаларлыг, фотоэлементилерлиг приборлар шинчилел практиказынга улам калбаа-биле нептерел турар. Электрон-саналга машиналары калбаа-биле ажыглаттынып турар.

ЧУРУКТА: СССР-ниң Эртемнер академиязының Пулковода кол астрокомия обсерваториязы.

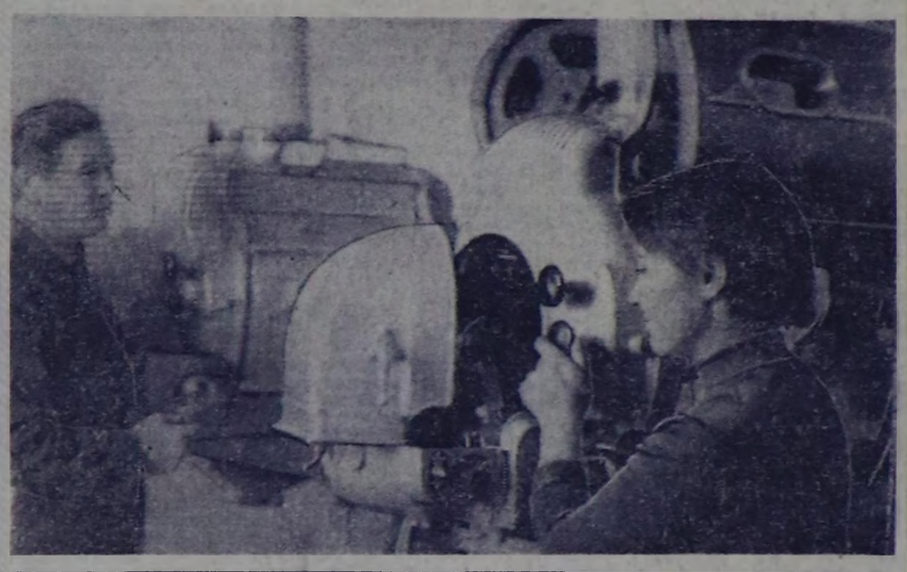
М. Блохин биле П. Федотовтуң фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИРИ ЧУГУЛА

Кааа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң төвүнде шевергин, чараш Культура бажыңын каш чыл бурунгаар ажыглаазга киирген. Ында делгем экранныг киноаппаратураларын тургускан. Культура бажыңының арыг-шевергин, ваастап, нимеп каан залын Бүрен-Хем суурнуң чурттакчылары долдур олуруптар. Мында дүржулгалыг киномеханиги Василий Емельянович Нагорный кинофильмнерни үзүктел чок чедирип эккеп, эки шынарлыг кылдыр көргүзүп, чонның макталын ап турар. Оон кадайы Клавдия Александровна Нагорная база механик. Олар кинолярны демнежип үндүрүп, айлар планнарын ажыр күүседкеш, шаңнал-макталдарны ап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талададан) Василий Нагорный биле Клавдия Нагорная оларның кино көргүзер дээш белеткенип турар үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

НОМ БУРУУДАДЫП ТУР

Политиздат биле Парлалганың Медээлер агентилели «Чилиниң човуланы» деп номну парлап үндүрген. Бо номда бир чыл бурунгаар Чилиге болган фашистиг шеригдезинин дерзин үүлгедиглерин бүрүү шаап турар документилерни, фактыларны дес-дараалаштыр киирген.

1973 чылдың сентябрь 11-де чили «дерзин-сарбашкыннарның» фашисчи үймээнинин эгезин, оларның ханныг үүлгедиглериниң уламчылаашкынын көргүскеп фото-чуруктар-биле номнуң эге арыннары ажыттынар. «Ла-Монеда» деп президент ордузу. Ону дары ыжы шыва алы берген. Шеригдиң хунтазының концлагерь кылдыр хүүлдүргени национал стадион. Оваалаш өрттеткен номнарның чалбыраажы. Пиночетке баштаткан хунтаның кежигүннери. Ол чурук еске бир чурукка дыка-ла дөмей. Ол еске чуруктә фашистиг Германияның баштыңнарын оларның өзу-чуруму Европаны хөме таварып турар үеде тыртыпган.

«Чилиниң човуланында» тос эге бар. Бирги эге сентябрьда болган эргилдени көргүскен. Ол үеде Чилиге турган кижилерниң чугаалары чуртка чүү болганын көргүзүп турар. Ам-даа үргүлчүлеп турар хаңныг үүлгедиглериниң эгезин карааа-биле корген кижилериниң чугаалары, хереченилдери. Эрге-чагыргага фашистерни чедирип аккелген байдалдарның, оон чылдагааның анализик. Үймээнни өскүткеннериниң, оон күткүүчүлериниң кемниг үүлгедиглерин көргүскени.

«Төөгүден баш одуруг» деп эгеде шериг эргилдезин чүгле Чилиниң иштинге болган херек деп болбазын демделээн. Бырыын күштериниң талазындан боттандырып турган каргыс хемчеглернии эң-не колу ол үймээн болган. Чуртка чазакка удур ажыл-чорудулганы америк политика-биле дыка тазыштырып, дүүштүрүп турган... АКШ-тың Сантьягода элчин чери үймээнчилерге дуза чедиреринге ыяк белеткенген турган. АКШ-тың Сантьягода элчини Натаниэл Дэвис хоралыг, дерзин үүлгедиглер кылырынга мергежээн кижилериниң будун командазын бодунун чанынга чыып алган. Чилиге шериг эргилдези Топ разведка эргелелиниң «чингине» херээ-дээ эвес, чүгле чили редакциянын ажыл-чорудулгазының түннели-дээ эвес. Ол дээрге америк болгаш чили буржуазиянын база оларның шынчы эвилелчизи каргыс шеригиин каттышкап күжелиишкиннериниң үре-түннели-дир.

Номнуң бир эгезин Чилиниң Коммунистиг партиязының Чингине секретары, «кристалл дег арыг сеткилдиг» Луис Корваланга турасказаткан. Чили улустуң чөптүг херээ дээш чалбыыштыг демиселчиин хүнта кара-бажында хорудаап. Чили напиянын угаанывыс, ат-алдарывыс болгаш арын-нүүрүвүс дижири патриоттуг шериг хептиг шажылакчылар чок кылырын оралажып турарлар. «Шажылакчыларчы тургузуцар! Луис Корваланның амы-тынын камгалаар! Политиктиг хорудатканнарга хостагта!» деп кыйгырыглар бистин планетавыстың миллион-миллион кижилериниң шынгыы негелдези болу берген. Ол кыйгырыглар номнуң утказында сиңниккен.

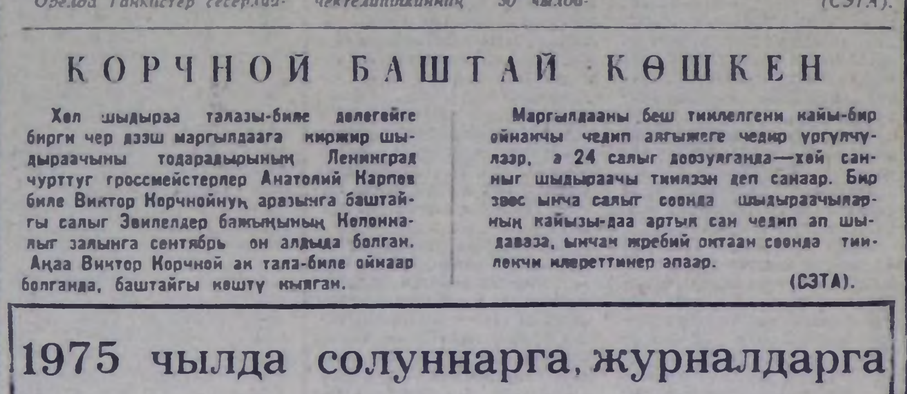
Чили демократтар, патриоттар-биле эпсеткил каттыштырылгазының калбарганын «Делегейниң чөптүг кижилери силерниң-биле, Чилиниң патриоттары!» деп эгеде көргүскен. Фашист корум-чурумнуң дерзинзин буруудаткан, чили улус-биле эпсеткил каттыштырылгазын илереткен үнмер делегейниң чурт бүрүзүнден, бүгү диптерден чангыланып турар. Шериг хунтазының үүлгедиглерин буруудаткан, киленнээн сөстерлиг чагаалар, телеграммалар Чилиже үзүктел чок үжүгүп турар. Актыг кижилерни истеп-сүрерин, кижиниң эргелерин дорамчылаарын соксадырын, демократияны катап эгидерин ол бижиктерде негеп турар. Хунтаның кемниг үүлгедиглерин кижи төрелгетенниң арын-нүүрү эптешпес. Чилиде шериг хунтазының хаңныг херээ, хөйлүга дүүшпес үүлгедиглери. Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын, Кижиниң эргелериниң бүгү-ниитии декларациязын, кижиниң эргелеринге хамаарыштыр ЮНО-нуң хүлээп алганы делегей керээлерин каржызы-биле үрел турары болур.

Чогум-на моон үжүрүнде чили шериг хунтазының кемниг херектерин истээр талазы-биле делегей комиссиязын тургускан дугайын номнуң сөөлгү эгези чугаалап түрар. Ол эге эң-не хөй черни ээлээн. Фашистиг террорга таварышканнарның хөй санныг хереченилерн, сураглыг юристерниң үндүрген түпнелдерн ыыда кирген. Ол түпнелдер чангыс утказлыг: хунтаның кемниг херээн чүү-даа агартып шыдавас.

...Номнуң сөөлгү арны. Ында президент Сальвадор Альенденің портреди. Альенденин «Чилиниң бүгү төөгүзүнде эң эки, эң улусчуг» президент дижири төп. Портреттиң чанында Сальвадор Альенденин чили улуска сөөлгү кыйгырыныдан сөстер. Ол сөстер оон улузу хостуг болурунга ханы бүзүрел-биле сиңниккен. Чонның хосталгазы дээш демиселге Альенде бүгү амыдыралын өргээн.

«...Чилиге бүзүрээр мен, чуртумнуң салым-чолунга бүзүрээр мен. Эрге-чагыргаже оскерликчи чорук херберленип үнүп чыдар бо карангы, аар-берге шакты аскынкижилер ажып эртер. Хостуг кижиниң эң эки амыдырады тургузары дээш базы дедтем орук демей-ле катап ажыттына баар хүн ырак эвес дээрзин утпанар». Президентиниң чонунга сөстери ындыг болган...

Вячеслав ШУХАНОВ, ПМА-ның корреспондентизи.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ЧОРУК

Гранит даштан кылган бедигээш кырында орус болгаш болгар ийи хевирлеп турускан кижини хевирлеп турган. Оларның куспактанышканы болгаш чалгыннар дег киисктй бергеп туктор Совет Эвилелиниң боон Болгариянын улустарының бузукбас кайыралының демдээ боот турар. Плевен чурттуг скульптор Д. Цонковтуң база Ростов чурттуг архитектор Б. Бельченконун тургусканы ол тураскаал Донда-Ростовга оон болгар өөнүү — Плевен хоорайның ады-биле адаанда адыштынган.

Улусчу Болгариянын юбилейин бистин бүгү чуртувуста калбаа-биле демделеп, советболгар кайырал ойын чорудуп турар.

Ордада Танкистер сесерлиниң чыыжка хөй кижилиг митинг болган. Ону Москва-София аразынга автомобильдиг олам-чорук киржикчилериниң хоорайга келир үезинге утказутар эрттирген.

ЭДЧ-ниң программазы-биле бүүштур Курскиниң мазиттиг онооалилязының будүрүлгелеринде совет ахлычыннар-биле кады беш муң ажыг болгар тудускулар ажылдап турар. Оларның дөмей хөйү совет-болгар найыралдың хассалыг митингизинге киришкен. Губкинге база Старый Осколго болгаш Белгород областың аскe-даа он-он чурттакчыдыг черлериниге болгар культураның хүннери эртип. Болгария дугайында лекциялары чомчип, хостазының болгаш чечектелиишкинниң 30 чылдаңнарында акы-дуңма чурттуң чедишкиннерин көргүзүп турар фото-делгелелерни организастаан.

Коми АССР-ниң хөй-шитизиниң эрттирип турары болгар культура айында Усогорскиниң, Благовещенск, Междуреченскиниң болгар суурларының толдээлекчилери киржип турар.

Крежьдың Съездилер ордузунга ажыктаан болгар культураның хүннери найысылалдың культуразы ажыдыралынга улуг болуушкун болгаш. Болгар культуреның байыралынга совет-болгар кайырал ниитилелиниң коллективтиг кежигүннери — Москваның будүрүлгелери, албан черлери, институттары киржип турар.

(СЭТА).

КОРЧНОЙ БАШТАЙ КӨШКЕН

Хөл шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш маргылдаага киржир шыдыраачыны тодарадырының Ленинград чурттуг гроссмейстерлер Анатолий Карпов биле Виктор Корчнойнуң аразынга баштайгы салыг Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга сентябрь он алдыда болган. Аңаа Виктор Корчной ак тала-биле ойнаар болганда, баштайгы көшту кыпган.

Маргылдааның беш тиилелгени кайы-бир ойнамчы чедип алгыжеге чедир үргүлчүлээр, а 24 салыг доозулганда—хөй санныг шыдыраачы тиилээн деп санаар. Бир эвес ынча салыг соонда шыдыраачыларның кайызы-даа артык сан чедип ап шыдаваза, ынчан иреби октаан соонда тиилекчи илереттинер апаар.

(СЭТА).

1975 чылда солуннарга, журналдарга

чагыдылга чоруп тур

„Шын“ солунну чагыдып алырынче далажыңар!

Чагыдылганың чылда өртээ 6 рубль, чартык чылда өртээ 3 рубль. ЧАГЫДЫЛГАНЫ «Союзпечать» чери, харылзаа салбырлары, колхоз, совхозтарда, албан организация, бүдүрүлге черлеринде хөй-нииитии тарадыкчылар хүлээп ап турар.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

16.00—«№ 5 горизонт». Эртем-тайылбырлыг фильм.
17.00—Школчуларга: «Оскүдурган үе-шаг дугайында тоол».
18.20—Уруглarга. Мультфильм.
18.40—Телемедээлер.
18.55—Телемедээлер (орус дылга).
19.05 — «Хем-далай». Телефильм.
19.20— «Челээш». Дамчыдылга.
19.50—«Чер кырында сээн бажыңың». Телефильм.
20.15— «Беш чыл. Дөртку чыл». Бешки дамчыдылга. СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары Н. С. Бейду дамчыдылгага киржир.
21.15—Чарлаалдар, реклама.
21.20 — 23.00 — А. Макаёнок. «Трибунал». Тыва хоргужум-шин театрының шинээн.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАПЫРАЛ». «Мээң эргим өнүүм» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР». Кинозчыларды 9.30. «Ооллу капитан дижир» 11.00, 15.10. «Камонуң сөөлгү маадырлыг чоруу» 12.45, 16.55, 18.50, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ». «Жребий» 15.00, 16.50. «Мээң ынамга дизиг чинчилер» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК». «Витя, Маша болгаш далайның чадаг шеринин дугайында» 15.00; «Колонна» (1-ги, 2-ги сериялары) 16.30, 19.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК». КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ. «Кибальчиш оол дугайында тоол» 16.30. «Сонгу флоттуң огуу» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харылсалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-51, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үзеглүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бүтүглериниң 81-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 227.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия, ном садының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00734

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 219 (9596) | Среда, сентябрь 18, 1974 чыл | 1925 чылда Өртээ үлегжилеттинген 2 коп.

ЧУРТТУҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

ЧЕЛЯБИНСК. Бо областа тарааны будуң чартык миллион гектар черде кескен. Оларның чартыындан хөй кезиин баштырган.

Оон-биле кады чер ажылдакчылары келир чылдың дүжүдүүн дугайында сагыштыг сала берген. «Варненский», «Кулевчинский», «Урал» совхозтар болгаш оске-даа ажылгыйлар үрезин фондузуун белеткээрин доозупкан.

КУЙБЫШЕВ. Куйбышев области ангыс аңдарылгазының темпизи дүргедеп турар. Ону тос чүс муң гектардан ажыгны — эрткен чылдың бо үезиндээнинден чүс муң гектар хөйнү аңдарган.

Алексеевск, Кинельнск районнарның механизаторларынга ажыл талазы-биле эки байдалды тургузуун турар, чижээ, шөлдерден саваннарны чогуур өйүнде чайлдың каапгарга, чер аңдарылгазы ол дораан эгелээр.

ДУШАНБЕ. Таджикистанның чер ажылдакчылары хөвеннин соон дарый ристи ажаап кирипкен. Специализастаттынган «Сурхоб» даар рис совхозу хамыкты мурнай ажаап киргеп, инда ристи 900 гектарда тараань. Олар гектар бүрүзүнден 50 центнер дүжүттү алыр бодап турар, ол болаа планнаанындан 12 центнер хөй-дур.

ФРУНЗЕ. Ярославский аттыг колхозта ажыдап турар, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң депутады Максат Аблабековтуң звеносу свекла шөлдеринче үнүп, ону ажаай берген. Баштайгы гектар бүрүзү 470 центнер дазылды берген, ол болаа хүлээлге өзугаар алыр дээниндеп 20 центнер хөй болганы ол-дур.

Республиканың свеклалыг бүтү районнары байлак дүжүттү ажаап алырынче кирипкен. Свекла шөлдеринде муң хире комбайн ажылдап турар, дөрт муң ажыг автомашиналар болгаш трактор кежүүлары база бар.

(СЭТА).

У л у с ч у т у д у г д а

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Кызыл хөрээйиниң септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары бис колдуунда шуптувус Чүлдүм кудумчузунда чылыг дамчыдылгазының оруунда ажылдап турар бис. Улусчу деп чарлаан бо улуг тудугга күш-ажылчы үлүүвүстү бир ай 15 хонукта киирип келдивис. Бо кудумчуда чылыг оруу 320 ажыг метрге шөйүлген. Хоолайлар салыр, оларны эптеп тудуштурур, дуңзаалаар ажылдар, бетоннары биске опаажып турган.

Маңа якзы-бүрү хевирнин тудуг-монтаж ажылдарын күүседиринге Кызылдың политехниктиг техникумунуң 15 сургуулу улуг үлүүн киирип келдилер. Хоолайларны чылыглаарын, бетоннаарын, сыскыырын колдуунда-ла оларның дузазыбиле доостувус. Оон ыңгыда Коммунал ажыл-агый министерствозунуң, аңаа хамаарыштыр турар организацияларның, Кызыл хамгалал министерствозунуң хоорайның харылзаа бездиринин ажылдакчыларымның хөй кезии база шалыпкы дузалаштылар.

Политехникумунуң сургуулдары бригадири уш Коневтиң удуртулгазы-биле сентябрь 1-ден эгелеп чылыг оруу кылырыңга киришкеш, ам Авиация кудумчузунда барып ажылдай бергенивис.

Септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары дүүнден эгелеп ниити күш-биле кылып доозар бо трассаның пединститут чанында ужуу сай-довурак-биле дутлаарынче кирген. Дүүн хүн эртенги шактарда бистиң механизация эргелели краннуг машиналар чорутпаанындан элээн хожудаашкыннар болду. Дүшш сөөлүүде краннарлыг үш машина, бир трактор чорудуптарга, ажыл ам-на шуудаан. Моңу дутлаарынга ам-даа 750 кубометр сай-довурак херек. Ону оске черден машина-биле экеп төгөр болгай. Аңаа база бичии саахаашкыннар болгуулаар-дыр.

Бистиң монтажниктеривис, оске-даа организацияларның ажылчыннары бо кудумчуда харылзаа бажыңының талазында барып, дуңзаалаашкыннар, чылыглаашкыннар кыларын уламчылай бергенивис. Ында бир кварталды кешкен хоолайларның колдуун шывыглар-биле оравап, бетоннап, дозулап каан. Бичилзе-даа ам-даа чедир кылыр, тудуштурар черлер арткан эвес. Биза «тудуг-монтаж ажылдары 3—4 хонуктан доостур ужуруут. Соолгу үеде дыштаныр хүннерде-даа маңаа кээп ажылдап турган, ниити күш-биле бир улуг үүлени будуруувус Совет Тыванның 30 чыл болур байырлалынга төлептиг ужураашыр дээш, төрээн хоорайын чаагайжыдыр дерекке бистиң кызылчыларывыс кызымак-ла ажылдаардыр.

Э. ИВАНОВ.
Кызылдың септелге-тудуг участогунуң начальниги.

ШУПТУ ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЖЕ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директивазарын удуртулга болдуруп, хоорайларны, ажылчын суурларны болгаш кедээ черлерни иоон соңгаар улам сайзырадыр сорулга-биле бо беш чылда чурттаалга-коммунал тудуушкунунуң калбак программазын боттандырып турар.

Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарының деңнелиин бедидерин чедип алыры социал чаартылгаларның чугула айтырыгларының бирээзи болур. Ону амыдыралга боттандырары-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республикага социалистиг чарышты калбартыр дугайында шиитпирни 1973 чылдың апрельде хүлээп алган. Ол чарыш чоруп турда, Совет Тыванның 30 чылынга турасхаадып, хоорайлар, суурларның, чурттакчылыг черлериниң ниити кулътуразын бедидер, чаагайжыдылга ажылдарын улам калбартырының конкурс-көрүлдезин чарлаан.

Чер-черде калбарган бо чарыш чамдык эки түңнелдерни берген. Республикада чурттаалга фондузунуң капитал септелгезин чорударынга ниитизи-биле 122,7 муң рубльди ажыглаан. Чамдык оруктарны, кудумчуларны септээринге, тударынга 719 муң ажыг рубльди үндүрген. 912,6 муң дөрбелчин метр оруктарны, тротуарларны тутнан. Социалистиг хүлээлге ёзугаар 19,6 муң дөс ыяштыг олуртур тургаш, 45,6 муң дөс улуг болгаш чадаң ыяштарны тарып, ногаанчыдылганы чоруткан. Хөй-ниити эргелээшкиннер-биле 191,5 муң кижи хоорайларның болгаш районнар төптеринiң чаагайжыдылгазынга ажылдаан.

Таңды районнуң кедээ Советтери чаагайжыдылгаже ажылчы чонну эвилелдеп тургаш, эки түңнелдерни чедип алган. Бо районнуң ажыл-ишчилери суурларга 9 муң дөс улуг, 25 муң дөс чадаң ыяштыг бо чылын тарып өстүрген. 40,8 муң дөрбелчин метр оруктарның, тротуарларның капитал септелгезин доосканнар. Ол районнуң ажыл-ишчилери чаагайжыдылгага ажылдаарынга 36 муң кижи-хүнүн чарыгдаан. Бо чылдың ийиги кварталының социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген, оон бирги черин — РСФСР-ниң шилчиир Кызыл тугун болгаш 1500 рубльдиг шаңналын Таңды районга тывысхан.

Бии-Хем районнуң күүсекчи комитеди, чер-черде кедээ Советтерниң күүскомнары чаагайжыдылга ажылын ийиги черге-ниң хөрээ кылдыр каруп тургакының фактылары бар. Райкүүскомда чаагайжыдылга талазы-биле ийи комиссия чамдык үелерде шуут план чок ажылдап келген. Районнуң күүсекчи комитеди ол чарыштың түңнелин чаңгыс-даа катап үндүрүп корбээн. Ногаанчыдылга, арыг-шеверлел, септелгелер ажылынче үлетпүр будурүлгелериниң, адбан организацияларның күжүн, машина-техниказын көнчүг багай мобилизастеп турар. Туран хоорайның төп кудумчуларында ийи каът чурттаалга бажыңнары элээн хөй. Оларның чанында чаагайжыдылга багай. Тараан ыяштар эвээш. Уруглар эйнаар шөлдерни тургуспаан, деривээн. Спорттуң бодуун дерилгелиг шөлчүрештери безин чок. Капитал септелге кылырынга ажыглаар акшаны долузу-биле шиңгээдип алган деп айтып турар хирезинде бажыңнарже чылыг дамчыдар дерилгелиг черлерни септеп ап, кышкы үеге мынчага чедир белеткеп кылбаан. Хоорайның одалга системазының чылыг дамчыдар шугумнарын аштап, арыглаваан. Мында эде кылыр ужурлуг ажылдар база хөй дээрзин хынаан комиссия илередикен.

Кедээ черлерниң хоорайларын, суурларын ногаанчыдарынче, кудумчуларын чурумчудуп, корүштүг, чараш кылдыр тудуп тургузарынче сагыш салырын чер-чер Советтери утпас ужурлуг. Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнарның суурларында чаа-чаа чурттаалга тудуглары есски, төскү беш чылдарда элээн немешкилээн. Чаа кудумчуулар, кварталдар көстүп келгилээн. Бо суурларны чаагайжыдыл турары кандыгыл? Чамдык суурларда тараан ыяштар кадып, кургап калгылаан тургулзар. Чамдыктарында мынчага чедир чаңгыс-даа ыяш олуртпаан. Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суур чаа кудумчуларлыг, кварталдарлыг, бир аай төлевилелбиле тутнан бажыңнарлыг. Ынчалза-даа эрги-даа, чаа-даа суурларында ыяш олуртпаан. Районнуң күүсекчи комитеди, кедээ Советтерниң ажылдакчылары, хөрээженнер чөвүлелдери чурттакчы бүрүзүнүң, хөй-ниитиниң күжүн бо ажылче иевөнгээр ужурлуг.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төвүнде чаа-чаа кварталдарда тараан ыяштар база кадып калган тургулаар. Ында хөй-ниити организациялары, агитквартиралар эки ажылдыг деп мактадыг. Ол хирезинде кудумчуларда эки өскен ыяштар чок. Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажында, Хайыраканда байдал өске черлерден аздээдевес болгай. Хайыракан суурунуң кудумчуларынга чылдың-на баарга, ыяштар кадып калган тургулаар.

Чоннуң бот-идепкейин көдүрүп тургаш, район бүрүзүнүң суурларын чиңгир-ногаан сад азы паритар дег кылып ап болурунуң бүгү-ле аргалары бар.

Кедээ Советтер күүскомнары депутаттарны, оон бөлүктерин ногаанчыдылга, чаагайжыдылга ажылдарынче чүге багай киириштирип турарыл? Депутаттар бөлүктери, доктаамал комиссиялар бо ажылды удуртуп башкарар ужурлуг.

Барыын-Хемчикте Ак-Довурак хоорай Совединиң депутаттары чаагайжыдылга ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Доктаамал комиссияның даргазы Ф. Кленовтуң удуртулгазы-биле чаагайжыдылга ажылын чогумчалыг организастаан. «Тыва даг-дугу» комбинаттың удуртулгазы чылдың-на суурнуң депутаттарынга сагыш-чөвүнгүр дузалап келген. Оон түңнелинде хөй каът бажыңнарлыг Постоянный суур чиңгир-ногаан хоорайжыгаш болу берген. Оон бажыңнарының чанында уруглар ойнаар черлер, спорттуң бодуун шөлдерин дерип, дерилгелерни, херимчигештерни өң-баазын будуктарбиле дозулаан. 2500 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүнге септелгени кылган. Кудумчуларда хөй-хөй оруктарны септээн.

Чаагайжыдылга — түр үениң хөрээ эвес. Амгы сорулга — чедир септеттинизээн мурттаалга бажыңнарын, чылыг дамчыдылгазының системаларын кышка белеткеп септээрин, оруктарны, көдүрүглерни немей кылырынче, чамдыктарын чаартырынче кичээнгейни углаары болур.

Совет Тыванның 30 чылын арыг-шеэер, корүштүг, чараш суурларлыг, чурумчуттунган кудумчуларлыг, кварталдарлыг утпуур дээш чер-черге социалистиг чарышты калбартылыңар! Чаагайжыдылга, ногаанчыдылга кылырынга бүгү чон — шиелачылар, аныяктар, колхозтарның, совхозтарның, будурүлгелерниң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришсиннер! Чер-черде партия, профсөвюл, комсомол организацияларыг, хөрээженнер чөвүлелдери чаагайжыдылгага хамыр чонну киириштиреринче эгелекчи, организастыг хемчегерни ап, социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп, мурнакчыларга, тиилекчилерге шаңнал-мактаалар тыпсырыныңар аргаларын ажыглаары чугула.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң ажыл-ишчилеринге алдар болдуруп кодургеп.

Шиитниң малынга четчир чемни белеткээр дээш, бай-тайчылар күүсениишкинниг ажылдап, мал чеминге 1235 тонна сиген белеткээр планын 1240 тонна кылдыр, азы планын 104 хуу күүсеткен.

Совхозта мал чемниин белеткели үргулчүлеп турар.

Ажыл-ишке хайынган

Күскү хову ажылдарын кыска хүүсээда доозар дээш Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Шанчы салбырының ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдап турар.

Механизаторлар 560 га кыыл-тасты дөрт кестиргеп, 1250 га тавычалай кестиргеп тараанны ажааган. Оон 895 тонна тарлаңы алган.

Комбайнерлер Сертип Маадыр-оол, Сергей Сундуй социалистиг чарыштын мурнаку одуруунда чоруп турар.

Тараалы ажаалтынган черлерниң саванын тускай звено чайладып, пресстеп киирипкеп. Баштайгы хүннерде 787 гектар черниң саванын чайлаткан. 41 тонналы пресстээн, ону Үрбүн сүт-бараан фермазында чедиргеп.

Саванды чайлаттынган ангыстарны алды трактор аңдарып турар. Олар 591 га черни чарган.

Д. АРАКЧАА.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ— ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

ОНААЛГА КҮҮСЕТТИНЕР

Бо чыл кандаашкыныгдаа болза, Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң ажылчыннары багай эвес дүжүттү өстүрген. Ылангыя Ак-Даш салбырының Улуг-Аладакта суттаттыг шөлүнде тараан чиңге-тараанның дүжүду эки. Ол тараанны өстүрериңге бистиң сорүктүг ишчилеривис — суттаттылар Сарыглар Шыдыраа, Ондар Деге оларның киирген төлептиг үлүүн демдеглээри көрүнүүт. Ол ховуда суттарылга бүтаавын У. Хереддиң удуртканы 22 кижилиг звено каскан.

Чаагай дүжүттү баштайгылар Сарыглар Давааның башкарганы хову кораблн кестирип киргеп. Оон кестиргени черден гектарга онаалтыр 8 центнер дүжүттү алганы—салбырның тараажыларынып кызымак ажылдаанын хереченлеп турар.

Тодарадыкчы чылдың дүжүдүн ажаап турарларның аразында мурнакчыларга: «Беларусь» трактор-биле комбайндан шаңче тараа сөөртүп турар трактурист Ховалыг Сарыг-оол, хүнде 15 тонна дүжүттү ажаап алырын хүлээгеп комбайнерлер: Ондар Дугар-оол, Сарыглар Давза болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Дүжүт ажаалдазында ажылдап турарларга тааарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле салбырда ажылдың организациязы эки. Салбырның партия эге организациязы, бо чугула кампания үезинде партийжи политмассалыг ажылдарны план ёзугаар чорудуп, звено, бригада бүрүзүнде агитаторларны, лекторларны болгаш дежурныйларны тургускан.

Ак-Даш салбырның сорүктүг ишчилери планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседир дээрзинге тигзинниг турбас.

Х. БОРБАЙ-ООЛ,
салбыю эргелекчизи.

КЫЗЫМАК АЖЫЛ

Тодарадыкчы чылдың дүжүдүн чидириг чокка, кыска хүүсээда ажаап алыр дээш «Сүт-Хөл» совхозтуң тараажылары кызымак ажылдап турар. Кара-Чыраа салбырда дүжүт ажаап алышкынының темпизи бедик. Совхозтуң төп-шыны бо салбырда. Бо хүннерде кызыл-тас, чиңге-тараа, сула дээш 200 ажыг тонна тараанны ында дүжүргеп.

1051 га черниң тараа культураларын салбыр ажаап алыр планныг. Амгы үеде дүжүт ажаалдазында 7 комбайн ажылдап турар.

Моңгуш Тас-оол, Моңгуш Василий, Ондар Кошкар-оол олар хүн нормазын 150—170 хуу күүседип, совхозтуң комбайнерлериниң мурнаку одуруунда чоруп турарлар.

Совхозтуң Олеп ховузунда 430 га черде өстүргени чиңге-тараазының 360 газын тавычалай кестирип, дүжүттү чидириг чокка чогуур үезинде ажаап алыр дээш кызымак ажылдап турар Ондар Кошкар-оолдуң адын онаалап демдеглээри чугула.

Чаа дүжүттүң ажаалдазын кыска хүүсээда доозар дээш хайыккан ажыл-ишке суурнуң чону идепкейлиг киржип, шеф дузазын база көргүзүп турар.

Тараа хүлээп алыр төп планда чамдык четпестерни эскербейн эртер арга чок. Ток чедишпезинден тараа арыглаар машиналар аңаа турар чоруктар эвээш эвес.

Бо айтырыгны совхозтуң дирекциязы херекке албайн, чүгле аваашкыннар-биле харылыларында өйлежип турары конгүг четпес.

Совет Тыванның 30 чыл болур оюнга төлептиг ужураашыр. Чаа дүжүттү чогуур хүүсээдында чидириг чокка ажаап алыр—сүт-хөлчүлериниң сорулгазы мындыр.

О. ДОРЖУ,
салбырда партия организациязының секретары.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯ НЬЮ-ИОРКТА ЧЕДЕ БЕРГЕН

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүүт, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкога баштаткан Совет Эвилелиниң делегациязы КНО-ның Кол Ассамблеязының XXIX сессиязынга киржири-биле Ньюйоркта чеде берген.

Делегейге үлүгген өскерлиишкиннер, марыя болгаш черүлдээлиг болуушкуннар болгулап турда ук сессия ажылдап эгелээр деп турар. Чогум хол утпаныышкын болза делегей байдалының дүшкүүрүгүн чавырылдырары болбушаан турар деп аэропортка А. А. Громыко мелегээп.

Оон мурнунда УССР-ниң даштыкы херектер министри Г. Г. Шевелге баштаткан Украин ССР-ниң болгаш БССРниң даштыкы херектер министри А. Е. Гурьяновичтиг баштаткан Белорус ССР-ниң делегациялары Ньюйоркта чеде берген.

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТПЫШААН...

Мал чеми четчир, ол хөй хоолдуг болган тудум ниитизиң малынга харлыг, соок-даа кыш коргунтуг эвес болур. Оон-биле кады хүр кыш ашкан кандыг-дыр малдың продуктулуу бедик болур. Мал чемниң белеткелинче, тараа ажаалдазынче кол кичээнгейни салып, ажылчыннарның ортузунга политмассалыг ажылды калбарткан.

Бо чылың кандаашкыныг болган. Өзү-сиген багай үнген. Ынчангаш «Барлык» совхозтуң парткому хөй-ниитиниң күжүн мал чемни белеткээринче, оларның ортузунга политмассалыг ажылды калбартырыңче утпаадырган. Бүгүзе ажыл баш бурунгаар ажылдап кылдынган план ёзугаар чорун турар. Партком кежигүннери түс-түс салбырлар аайы-биле хуваттынган.

Совхозтуң сиген бригадаларының, звеноларының ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Сигенчилер ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин беш хонуктан үндүрүп турар. Сигенчилер ортузунга чарыштың негелдезин ёзугаар бригадалар, звеноларга тыпсыр вымпелдерни тургускулаан. Өртектиг шаңналларны база тыпсыр.

Бригадалар төптери, кызылбулуңнар эки шиметтиниң, дериттинген. Политинформаторлар база агитаторлар бөш хонгаш-да, лекция, бесседаларны сигенчилер ортузунга вомчуур. Олар пиитикиде болгаш даштыкыда бөөп турар сөөлгү болуушкуннар дугайында лекция, бесседаларны чорудуп турар.

Кожер киноолар, агиталпа, уран чүүл бригадалары түскай план ёзугаар ажылдап, үнүүшүннерни организастап келген.

Буш-ажылдың мурнакчылары хүннүң-не кивүлеп турар. Артист-оол Хомушкунуң удуртқан механизастаан звеносу 500 тонна сигенни белеткээр планын ажыр күүседипкен. Ол мыкчан Шыдыраа Хомушку удуртқан звеносу эки ажылдыг. Хенделеп салбырында Николай Ооржакка, партболуң удуртукчузу Биче-оол Сонп удуртқан хөй-жузар звеносу шудургу ажылдап турар. Оларның ажылы шыларлыг-даа.

Түс-түс звеноолар, бригадалар ортузунда социалистиг чарыш улам калбарган. Бижиктиг-Хая салбырының коммунистери хөй-ниитиниң малынга бижиг чем-суурну белеткээринiң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол салбырның түскай артемнилери, оон удуртукчулары 5—10 тонна чедир сигенни белеткеп турар. Ол салбырның партия эге организациязының секретары Норбу-Самбуу Саая сигенчилер ортузунга политмассалыг ажылды күштедиргеп. Ынчангаш сигеп келгилеенде ажылдап турар коммунистерниң бот-идепкейи бедик. Коммунистер Комбужап Салчак 10 ажыг тонна, Олчей-маа Хомушку 5 тонна, Доржу Хертек 7 тонна сигенни ботгары хуузунга белеткээн.

Совхозтуң активнилери Дойбухаа Ооржак, Болат Хомушку 17 тонна сигенни белеткээн. Ол-ла салбырның хөй-жулары Биледей Моңгуш, Ынчинир Хомушку, Шактар Саая, Кирее Күжүгет олар 12—15 тоннаны белеткээш, боттарының күш-ажылчы үдезерин эскелерге көргүскеннер.

Тыванның ССРЭ-ниң составыңа эки тура-биле каттышкамының 30 чыл өнүн байырлалы чоокшулап келген. Ынчангаш «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери алган хүлээлгезин күүсеедир дээрлинге кандыг-даа чигзинниг турбас.

Ч. ЧЫЛБАК-ООЛ,
«Барлык» совхозтуң партком секретары.

ХҮН АЙТЫРЫЫ—КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

(Колхоз коммунистериниң хуралындан)

Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтуң башталар чери, онда партия болгаш комсомол организациялары ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш чыл санында шиитпирлиг хемчегларни ап келген. Бо чылын аңгар-бойдустуң таарымча чок болганындан сигеннин үнүжүндүг ковчуг эвелин барымчаалаш, бо айтырыгже онда база-ла улуг кичээнгей салдынган. Сентябрьның баштайгы он хонуунга чедир ажыл-агый сиген белеткээр планның 79 хуу, силос салыры 49 хуу күүсеткен, 21 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Малга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле кылдынган ажылдар бар, ынчалзажок ол хевирге ыракта четпес. Ынчангаш партия организациязының чоокта чаа болуп эрткен хуралынга малга чем белеткээр талазы-биле немелде хемчегларни алырының болгаш кыштагларашкынга белеткелдиң күштелдиреринин хүгайында айтырыгны чугаалашкан. Ол айтырыг талазыбиле хуралга илеткел кылган колхоз даргазы эш В. М. Рыжов болгаш санал берген эштер бо чугула ажыл-херекте байдалды хандыр аналитен көрген, ынчангаш анаа шынгы партийжи чугаалар болган.

Илеткелчиниң чугаалааны-биле алырга четчир санның мал чемни бүдүреринге колхозта бар аргаларны чедир ажыглавайн турар. Саван балдуруп-пресстээр машина бар-дээ болза, ону болуп сааралтаар хемчегларни чоңгуур денгелге чедир организастап шыдаваан. Чамдык черлерде сарааттан каан сигенни кажаалаваанындан хайгаарал чок мал салба базып, чиң турар.

Кыштагларашкынга белеткел ажылдары база кошкак. Чугле малчын Н. Чимбиниин кыштаа белеп. Херек кырында байдалды ап көөрге бо чугула ажыл-херек барык-ла ажелевээн. Хой-хей малчынчарын бажыннары болгаш инектин, хойнун кажаалары сентеттинмээн.

Хуралга санал берген коммунистер болгаш бежингүн эвес эктинтер чугле кыштагларашкынга белеткелдин эвес, өске-дээ чамдык айтырыгларга база доктаап турган. Чижээ, коммунист эш Кенден малгыннар оргузунда күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынын эргежок чугулазын айытган. Чамдык малчыннар арагалаар, ажыл-шагы үзер чоруктар ам-даа хүүткаттынмаан. Чамдык одарларда малга таарымчалыг кажаалар чок. Оон уржуундан малдың өлүп хораар чоруу эвээжевээн. Ирттерге ам база катап кыры шеденниг чер кажааны түтканы черле таарымча чок. Кажаалардың коржениң хоорүп, аштаан болза-даа, одарда чедир септеттинмээн чүүлдер база хөй.

Ильинка көдээ Советиниң күүскомунун даргазы А. А. Мусихин болунуп саналынга малга чегчир чемни белеткээр дээш немелде хемчегларни алырынче улуг кичээнгейни салган. Ылангыя сиген эки үнген малгаш-тулаалыг черлерден малга чем белеткээрин үргулчүлээри, ол ышкаш дыт, шиви база пош ышкаш ыяштарның бүрүзүнден витамин алганы белеткеп организастаары эргежок чугула. Оон ынай кышкы үеде кажаалар иштинге саван дожеп салбайн, ону ыяш хираандырып, күргаг одек-биле солуп, саванны чүгле мал чемгереп кылыр ажыглаарын эш Мусихин саналдаан.

Хуралга санал берген өскелээ эштер чугаалашкан айтырыгга холбаштыр чугула саналдарны киирген. Ылангыя малга белеткеттинген чемни хумагалыг кадагалап, ону коммалгалыг чарыгаарының база ында ажылдап турар кижилерниң харыысалгазын бодидериниң чугулазын олар айтып турганнар. СЭБП Каа-Хем райкомунун бирги секретары эш Н. П. Федоров колхозтуң коммунистериниң хуралынга олуруун, санал берген, колхозка малдың четчир сайның чемни белеткээр дээш бүгү-ле күрлавырларны болгаш аргаларны бүрүн ажыглаарынче, кыштагларашкынга белеткелди бүгү талазыг чоруктарның эргежок чугулазынче хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин үглендирген.

Малга быжыг чем-суурну тургузар база кыштагларашкынга белеткел талазы-биле ажылдар колхозта четпес чорүп турар дээрзин партия хуралының докладынга айытканы, бо чугула ажылга эргежок чугула немелде хемчетлерни ап, ажылга оперативтиг болгаш организастыг чоруктуң деннелиң улам бедидериниче ажыл-агыйның удуртукчуларының болгаш түскай эртемниглериниң кичээнгейин үглаларын бедидер.

Малдың ветеринария талазы-биле сайгарылгазын, оларны тилип түскайларын болгаш түс-түс одарларга үзерин октябрь бирге чедир доозарын, 600 баш мал семирти азыраар чернин тудуун доозуп, декабрь бирде ону ажыглалга киирерин база-ла ол хуралга дугуржуп алган.

Малчыннарның ажылдаарынга болгаш чуоттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш колхоз баштаар чери болган партбюро эргежок чугула хемчегларни алырын хуралга оналап айытган. Ылангыя октябрь 10-га чедир малчыннар чурттаар бажыннар септелгезин бүрүп доозар, одаар чүүлду сөөртүп чедирер турар.

Хуралап алган шиитпирниң күүселдезин контрольдаар түскай комиссияны тургузарын, анаа коммунистерни болган түскай эртемниглерни идепкейлиг киириштиреринге партия организациязынга хуралга сүмделеэн. Тоску беш чылдың тозарадыкчы чылында алган социалистиг хүдээлгелериниң күүсел бетинде күүселдир база Совет Тывазының 30 чылын төлептиг үткүүр ээдш колхозтуларның күүзүн өлүе эвилелеп, хуралга хүлээп алган докладты хемнеттир кылдыр организастаашкынның болгаш коммунистерниң чугула сорулгазы болур.

В. АНАНЬИН.

ЧҮС БЕШТИ КАМГАЛАП АЛГАН

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң хоймузу Эртине Чындырович Айжай хой чылдар иштинде малчыннап келген. Ону колхозтуң ажыл-ишчилери шуптузу идепкейлиг хоймуу деп эки билирлер. Оон хоймуу моргемили чыл-чылыбиле бедип, дүрмүлгезы өскелерге үлегер болуп келген.

1971 чылда оон боду төрүүр чүс хойдан-на 98 хураганны камгалап, хойга омаштыр 2,5 килограмм дүктү кыргаан турган болза, бо чылын чүс хойдан-на 105 хураганны ол камгалап алган, ынчангаш өөрүнүң мурнунга алган социалистиг хүлээлгезин хоймуу ажыр күүсеткен. А оон хойдан-на кыргаан дүгү—3,1 килограмм болган.

— Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында хоймуларның аразынга калбарган социалистиг чарышка киришкеш, бистиң колхозтуң хоймулары бо хүннерде шалыпкын ажылдап турар, ынчангаш олар болза планныг онаадаларны чүгле доюзу-биле эвес, харын ажыр күүсеедир дээш, бүгү күмүүн үндүруп ажылдап турарлар—деп, хоймуу чугаалап турар.— Чарыштыг дээштиг кылдыр организастап тургаш, хоймуу бүрүзү бедик көргүзүглерни чедип алгаш, ниити колхозка бедик көргүзүглерни хандырары—бистиң кол сорулгавыс ол. Амгы үеде малды эң-не чедиишкинниң-биле семиртип алыры деп кол сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Оон-биле кады келир кышка белеткелди эки организастаар апаар бис.

Хоймуу-биле оон ажылының дүгайында чугаалажып олурарга, бодунуң ажылының чедиишкинниг болурунга ол бүрүн шиитпирлиг болгаш күсүү үеде малды тараа шөлдерингe эки кадарып тургаш, оон-биле кыштың хүр амарының магадылалын тургузуп турар кижилерниң бирээзи ол болуп турар.

ЧУРУКТА: хоймуу Эртине Чындырович Айжай.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Ажыл-иш бүдүнгүр

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажы салбырының төп шаңында ажыл хайныыкшынныг, № 1 бригаданың тараажылары, комбайнерлери, чолаачылары бо чылдың ажаап алышкынын августа үеэрби бирден эгелээн. Ол бригадага чордум. Салбырның эргелекчизи А. Дугаржап мынча диди:

— Часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг негелдеге чоруткан бис. Ынчалза-даа бо чылын агаар-бойдузу таарымчалыг эвес болган. Ындыг-даа болза, салбыр 4000 ажыг гектарның тараазын ажаап ап болур. А чамдык шелбернин тараазын мал чемниге ажыглаар бис.

Чаа дүжүттүп тараазын чүдүрген автомашиналарның, тараа арыглаан машиналарның, электри станцинин даажы адаанышнаан чүве эт, диңмиттиг ажылдап турар.

Төп шаңны бо чылын дерип кылган. Оон шөлүн долузу-биле асфальтылаан, тараа арыглаар ОВП-20, ОС-4,5 машиналарны болгаш тускай пунктуну белеп тургускан, оларны бүрүн ажыглап турар. Шаңга ажылдаар кижилер четчир. Ында дүнеги өөлчегни организастаан. Ам кол айтырыг машиналан тарааны дүжүрерин механизастаары болур.

Тараажыларның ортузунда социалистиг чарышты калбарткан. Комбайнерлерден Петр Кабанов, Чаш-оол Дойдуу, Николай Сойзан-оол мурнуку одуруглэ чоруп, хүнде пормазын доктаамал ажыр күүседип турар. Совхозтуң мурнакчы комбайнерлериниң бирээзи Кабановтуң оглу Анатолий база комбайн башкарып, хүнде 10 га нормасын тамыкта 13 га чедирип, шанче чүдүрүп чоруткан тараазы адаанындан дудавайн турар. Тараа сөөртүлгезинде Шагаан-Арыгнын автоажыл-агый будурулгезининң үш чолаачызы ажылдап турар. Оларның аразында В. Кожемякин, Е. Путинцев олар эрткен чылгызы дег, кодээнин ажыл-ишчилериге улуг дузаны чедирип турар.

— Бо чылын дүжүт аваштыр. Ынчалза-даа баштайгы тараага болзарга сөөлзүредир ажаап турары көвүдеп тур. Ам прицеп көжүп алган мен. Дүжүт аваш-даа болза онаашкан ажылдарны эки күүседип тургаш, эрткен чылдыындан көргүзүүмүнү күдулатпас мен —деп, чолаачы Кожемякин чугаалады.

Бригаданың төвүнде кызылбулун эки шиметтинген. Хуннун маалырынга аллар болдуруп, күш-ажылчы аллар тугун көдүрүп турар. Ажаап алышкынның ажыл планын аскан, социалистиг чарыштың негелделерини биижээн.

Бригаданың төвүнде чурттталга черин белеткээн, оларга Кызылдың медицина училишезинин сургуулдары дузалажып келири-биле чамдык ораалдерни эде дерип, кылып турар. Столоваяның тудуун доозкаш, ажыглалга киирген, ында кылып турар чемнин шымары эки. Бригада төвүнден ырак участоктарда ажылдап турар тараажыларга чемни чедирип берип турарыбиле тускай машинаны быжыглап каан.

Тараажыларның кол сорулгазы болза, Совет Тыванын 30 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры болур. Ынчангаш олар социалистиг чарышты улам калбартып турар.

Д. АРАНЧАА.

Кыштагларже

«Торгалыг» совхозтуң бүгү-ле черлеринде мал чемнери белеткээр ажыл улам калбарган. Амгы база бир чугула айтырыг —белеткээн чемнерни кыштагларже чогуур өйүнде чедирери болур. Бригадалар аразында ол талазы-биле чарлаттынган шалыпчы ийи он хонуктуң түнгели багай эвес болган.

Кадыг-Бажы, Кара-Тал, Чоза хой бригадалары 170 тонна суланы, 210 тонна сигенни кыштагларда чедирген. Бо чугула ажыл ам-даа организастыг уламжып турар.

Мал чемнери сөөртүрүнүн талазы-биле Кадыг-Бажы бригаданы мактаары чөптүг. Олар ниитизи-биле 191 тоннаны чедирген азы кыштаг бүрүзүнге 15 тонна онаажып турар. Ховалыг Кара-оолдуң кыштаанда 24 тонна, Шивит Доржунуунда — 22 тонна, Кызыл-оол Сагаанныында — 21 тонна мал чемнин чедирген.

Т. ДАМБАЖЫК.
Өвүр район.

Хүлээлге күүсеттинер

Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суурга бо чылын № 741 механизастаттынган колоннаның бот-оруулга-чарылгалыг участогу (начальниги В. М. Мирошников) ажыттынган. Участок бо чылын 650 муң рубль тудуг-монтаж ажылдарын кылыр хүлээлгелиг. А келир 1975 чылда оон тускайлап КМК болу бээри база көрдүүген. Ынчан ол 1,5 миллион рубль оруулгалыг болур ужурлуг.

Участок район төвүнде болгаш «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарда улус ажыл-агый болгаш чурттталга тудугларын кылып турар. 9-ку беш чылзың бо тодарадыкчы дөрткү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир база Совет Тыванын чоокшулап орар улут юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш участоктуң коллективи темпизин кажангызындан-даа артык дургедеткем. Коллектив чыл эгезинден бээр 300 муң рубль түнге тудуг-монтаж ажылдарын кылып чоруткан ийикпе, азы 12 ийи азл иштиң чурттаар бажыннарны ажыглалга киирген «Тээли» совхозта 25 автомашина кирер гаражтың. «Бай-Тал» совхозтуң төвүнде 50 орунныг уруглар садының ханалары салдынган.

Бо бүгү Хемчик Седип-оолдуң, Александра Седип-оолдуң, Кан-оол Хирлейниң, Владимир Минеевтиң удурткан бригадалар коллективтериниң кызымак чүткүүлүнүң ачызында чедип алдынган. Бригадалар аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги одуруун Хемчик Седип-оолдуң бригадазы ээлеп келген. Мында тудугчулар чүгле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар эвес, а харын үрей кылдыштыкынарны, ажыл шагы үзер чоруктарны болдурбайн турар. Ийнги черде район Совединиң депутады В. Минеевке удурткан бригада чоруп турар. Участок тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле арткан планныг онаалдазын чыл төнчүзүнге чедип долуу болгаш ажыр күүседир дээрзинге бүзүрелдиг. Сиңу эрткен айларда кылдынган ажылдың хемчээли болгаш темпизи бүрүн хереглелеп турар.

(Бистиң корр.).

ШЫНГА харыы

БАЙДАЛ ЭКИЖЭЭН

Бо чылдың февраль 14-те солунга «Мастерскаяда дош» деп эгелиг белүк авторларның чагаазы «Дүвүренчиг медээ» деп рубрика-биле парлаттынган. «Сут-Хөл» совхозтуң делегем, улуг машина-трактор мастерскаязының батареяларының суу доңгаш, чара теп, ажылдаар арга чок болганын ында бижээн.

Совхозтуң директору А. Шаалының база ында партком секретары В. Саттың үстүнде материалга болгаш оон дараазында солуннарга парлаттынган ийи шүтүмчүлелге хамаарыштыр чоруткан харыысын моон адаанда парладывыс.

Эрткен кыжын мастерскаяга байдалдың дүвүренчиг турганы шын. Совхозтуң директория чери чогуур хемчегни алган. Мастерскаяның одалга системазын бүрүнү-биле чаартып кылган.

• • •

Апрель 16-да үнген солунга **«Караңгылаар нудумчу»** деп эгелиг материалда совхоз төвүн Сут-Аксы суурнун Найырал кудумчузунга бүдүн чыл дургузунда электри чырыы үргулчү өжүп, орта чырывайн келгенин илереткен.

Маңаа хамаарыштыр харыыда бижээнин болза:

Парлаттынган чагаада фактыларның турганы шын. Эрги электростанцияларның үргулчү үрелип турганындан сөөртүнүн чүгле ол эвес, өскедээ кудумчуларының чырыыбиле хандырылгазы багай турган. Соңгу үеде совхоз төвүнде болгаш сазбырларда клубтарның, библиотекаларның ажылы эвилээн. Лекторлар, агитаторлар чон оргузунга лекция, беседаларны чорудуп турар.

Совхоз төвүнүн кудумчулары бо хүннерде ол станциядан үргулдүнүн чырыын алыр.

• • •

«Көдээге культура хандырылгазы» деп мурнуку чүүл июль 20-де парлаттынган. Көдээ чонуун культура хандырылгазы улустун өзүп орар негелделеринге дүүшпейн турарын демдеглээш, «Сут-Хөл» совхозтуң Ишкин, Кызыл-Тайга салбырларында көдээ клубтар, библиотекалар чон оргузунга масса-лыг ажылды кудуу деннелдиг чоруун турарын айытган.

Директорнуң, партком секретарының биске чоруткан бижиинде дыннатканы:

Совхозтуң Ишкин салбырында партия организациязының секретары эш Дамба-Хүүракпын илеткелин парткомга дыннап, чугаалашкан. Маңаа хамаарыштыр доктаал хүлээп алган. Сөөлгү үеде совхоз төвүнде болгаш салбырларда клубтарның, библиотекаларның ажылы эвилээн. Лекторлар, агитаторлар чон оргузунга лекция, беседаларны чорудуп турар.

ШАҢНАЛДАРГА ТӨЛЕПТИГЛЕР

Кызыл хоорайның мурнуубарының талазында чаа туттунуп турар квартала «Тывадугүт» трестиң 119 квартиралыг чурттелга бажыңынга чеде бергеш, ол тудугнуң иштики шеверлел ажылдарын кылып турар № 48-ки тудуг эргелелиниң Екатерина Сергеевна Бизиевага удуртқан комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазының ажыл-херектери-биле чоокта танышкан бис. Ук бажыңның үстүкү каттарының бирээзинде ажылчын комбинезоннарлыг болук кыстар сонгалар, ажыктер кылын болгаш санитарлыг белдирлер үттерин малгаштап, хоюглап ажылдаан, чай чок-ла турлар. Оларның чамдыктарын өске ажылларже бригадир чоруткулашкаш, амна мээн чаңымга чедип кээрге, оон-биле ажыл-херек дугайында кыска чугааны эгелединис.

— Бо эртип турар тодарадыкчы чылдың эрткен айларында бистиң бригадавыс эки түннелдерлиг, бедик темпилиг ажылдап, чыл эгезинден бээр эргелелде социалистиг чарыштың кескү черин эвлеп, өскелерге аптырбайн келген. Бирги квартала планывысты 150 хуу, ийиги квартала 132 хуу күүсеттивис.

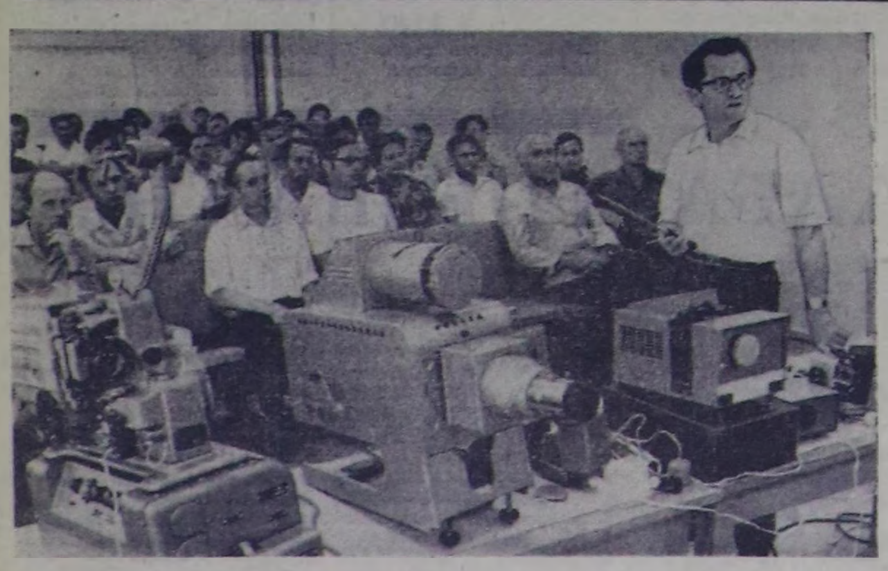
Бригада чыл эгезинден бээр дыка хөй объектилерниң шеверлел ажылларынга киришкен. Тодаргайлаарга, ДОСААФтың өөредилге корпузун дужаашкан, геологтар бажыңының ийи подъездилериниң хоюглап ажылдарын доозкаш, 4-ку микрорайонуун № 5 бажыңының бир подъездизин, № 4 бажыңының ийи подъездизин, ол-ла квартална 8-ки улуг панель тудугнуң дөрт подъездилериниң хоюглаар ажылларын доозкулаан. Тууйбу бажыннарның бир подъездизинде (чангыс аай төлевилелдиг бажыннарның) 3300 хире дөрбелчин метр хоюглал ажылдары бар дээрзин чугаалаарга-ла ажылдың хемчээлиниң кайы хире көвейн билдингир-дир.

— Бригадаларның шак мындыг бедик көргүзүглерни чедип ап турарының чажыттары чүдел, база оон кежигүннериниң дугайын чугаалап көрүнгерем, Екатерина Сергеевна— деп, дилээримге бригадир боданмайн-даа харыылай-дыр:

— Чедиишкинивисте онаа чажыт-даа чүү боор. Малгаштаашкын болгаш хоюглаар ажылдарның 45—50 хуузун механизастааш, оон артканын хол-биле кылып турар бис. Бригада бир булгуртукчу, дөрт хоюглакчы машиналарны ажыглап, хоюглаашкын ажылын механизмнеринге дузалы-биле кылып турар. Күш-ажылдың будурукчулуун ийи катап улгаттырар арганы ол берген. Чангыс неделя иштинде бир подъездиниң доозуп турарывыс бедик темп болбас аргажок. Ынчыг темпиниң чедип алырынга бригада кежигүннериниң демниг, шудургу ажылы база оон составының ыяшка быжыы-биле турупкан сөөлүнде бригада чүгле эргелелде эвес, а республикада билдингир аныяктар бригадазы болу берген. Күш-ажылчы аллар деп чүве ол-дур.

Бригаданың күш-ажылчы амыдыралынга эрткен август айның 5-тин хүнү онзагай болган. Ол хүн бо бригаданың аныяктары ВЛКСМ ТК-ның «Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга дээре көргүзүглери дээш эң эки комсомолчу аныяктарның коллективинге» деп кызыл вымпелди байырлыг ёзу-биле хүлээп алганнар. Олар ол ышкаш ВЛКСМ-нин хоорай комитединиң шилчиир кызыл вымпелин болгаш комсомолчу аныяктар коллективтериниң аразынга шилчип чоруур Кызыл тугун ам бирги болгаш ийиги кварталларда ийи улай чаалап ап, оларны быжыы-биле тудуп турар. Бо бүгү болза үстүнде бригаданың коллективи тодарадыкчы чылда алган социалистиг хүдээлгелерин эрестиг күүседип турарын хереченип турар. Хоочун тудугжу Ленинчи юбилей болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальларның база Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи аныяк коммунист Екатерина Сергеевна Бизиеванын удурткан 48-ки тудуг эргелелиниң комсомолчу-аныяктар бригадазының ажыл-ижи-биле танышкарга мынчыг-дыр.

Д. ЧУЛЬДУМ-ООЛ,
дашчы.

ПАРТИЙЖИ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ ЭГЕЛЭЭРИНГЕ

УКРАИН ССР. Республиканың Николаев облазының партия болгаш комсомол организациялары политиктиг чырыдыышкынның системазынга чаа өөредилге чылынга идепкейлиг белеткенип турар. Партияның Николаев обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңы бо талазы-биле улуг ажылды кылып киришкен. Ында пропагандистерни, коммунистиг күш-ажыл шөлдээриниң уйуртунчуларын белеткеп, оларның билиин бедидер талазы-биле ажылды калбарткан, политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң техниктиг херекселдериниң талазы-биле инструкторлар-методистериниң область семинары ажылдап эгелээн.

Бо чылын аңгы пропагандистерниң идей-политиктиг мергежилин улам бедидер дугайында улуг кичээнгейни салган турар болгаш дыңнакчыларга херектиг ном дептерлерни четчелээр талазы-биле хемчегларни база ап эгелээн.

Бо чурукта: Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультант-методизи М. И. Степаненконуң областың политиктиг чырыдыышкын кабинединиң ажылдакчыларынга пропаганданың техниктиг херекселдерин таныштырып турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

«МОСКВИЧИЛИГ»

Таңдыда күскү дүжүт ажаалдазының мурнакчыларының бирээзи—Салчак Тока аттыг совхозтуң комбайнери Павел Петрович Бутонаев. Ол хүнде кылыр үлүүн 100—120 хуу күүседип турар.

Павел Бутонаев — хоочун механизатор. Ол ээн баштай «Сталинец-6» деп комбайнның штурвалынга 1944 чылда олурган. Оон бээр бо чылын 30 чыл болуп турары бо. Чүгле Элегестиң ховуларынга белиң чээрби ажыг чыл дүргүзүнде дүжүт ажаалдазынга ол киржип келген. Оон күш-ажылын Совет чазак үнелээш, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденя-биле болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаннаан.

1973 чылда районнуң комбайнерлериниң аразынга калбарган социалистиг чарыштың тнилекчизи Павел Бутонаев болган. Ынчан анаа «1973 чылда дүжүт ажаалдазының чемпиону» деп кызыл кожаабиле катай «Москвичиниң» ээлчег чок садып алыр бижикти тывыскан. Ол ам ажылдаар черинге «Москвичилиг» чедип турар.

К. ЧООДУ.

ТАРЫП ЭГЕЛЭЭН

Украин ССР-ниң Винница облазы. Оөң Тывровси районунда «Червона Зирка» колхозта күзүн чажып тарыыр тарааны чажып эгелээн. 1100 гектар черни кызыл-тастың бедик дүжүттүр сорттары-биле чажып тарыыр. Ында механизатор А. С. Билачевский хүнде 40 гектар чедир черни тарып, эзирлеп өнаалдазын оранчок ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: коммунист А. С. Билачевскийниң агрегады тараа чажыышкынында.

(СЭТА-ниң фотохрониказы).

ТРАКТОРИСТ

КҮС ЭРТЕ дүшкей. Башкы хар тайгада хамаан чок, иштиктеди кижи чаап эгелээн. Күскү аңгыс аңдарылгазы бүгүн-даарта соксаар чыгаан. «Болдунар-ла аргалар-биле хөй аңгысты аңдарып алыр...» Партия хуралынга бодунуң чугаалаан ол сөстери Кандан Кызыл-оолдуң сагыжындан ыравайн чораан. Аңгысты күзүн аңдарып белеткеп алыр чорук, келир чылдың чаагай дүжүдүн алырының магадылалларының бирээзи болгай. Ону коммунист Кызыл-оол эки билир. Ынчангаш хүндүскү эъледе ажылдаан хирезинделе, дүнеки ээлчеге ажылдаар эжи келбейн баарга, күчүлүг кан аъдын мунгаш, кизиредип чорупканы ол.

Дүниүң карааңгызы кедергей, аът кулаа безин көзүлбес. Трактор ээзиниң айынга кирген дег, тура дүшпейн чоруп-ла турган. Ол күчүтен караның оду-биле карааңгыны үзе чиртпишаан, бирде узун дилиндектиң бо ужунга, бирде дөө ужунга баар. Долганыг санында-ла аңдарган дилиндек улам калбарып бар чораан. Дүне ховуга часкаан чер аңдарып чоруп тургаш, чээрби чыл мурнунда бо-ла ховуга база-ла дүне болган. бир таварылганы Кызыл-оол Ондарович сактып келген.

...КҮСКҮ ДҮН орту чоокшулап келген. Кандан Кызыл-оол «НАТИ»-биле чаржап доңуксай берген аңгысты чара чүткүдүп-ле турган. Ажылга чардыккаш, үениң эрткенин эскербээн. Чалдап алган дилиндээниң бир ужунга үнүп келгеш, ээри-биле трактору бөлкарып чорда, оозу хенертен чөрээн чүве дег, тура дүшкен. Кандан Кызыл-оол, сактырга, демир-даа кизирт-казырт дээн ышкаш болган.

Тракторист тараз сыптыг аңгысче дүже халаан. Черге ийик улдүңү деггеш, ток дээнян дыңнаш. Кызыл-оол черниң кыры дона бергенин ам билип каан. Трактору чорувастаан. Ол чылын чаа курс доозкаш, тракторнуң дыныт тудкандан бээр үр-дээ болбаан, назыны апыяк, кенен оол кац аътты могум чүге «чөрүүлеп» турарын, чүзү канчап баргаңын билип чадап каан. Ол чүзүкүп, бо чүшкүп, эдерип ораладашкан. Демнеп даа-ла аныяк оолдуң аайынга кирип чораан күчүтен эт ам аңаа-ла өлүг көк демир апарган. Канчаарга-даа хоржок болган. Үске чылбак кара кылдыр бо ражын алган, чымыштыг ажылдан могап-турупкан эр шагжоок ковайып келген. Караңгы дээрде сылдыстар карга чидиг-чидиг чивеңнежип. Олча хойган үгү трактористи кээргээн-даа чүве дег, кырынга чавызы ажок дээскиңгилээн.

ТУРУПКАН трактористи хову турлаанга чедип чорда-ла, эртенги хаяа черинң кырын чырыда берген. Трактору үрелп бергенинiң дугайын Кандан Кызыл-оол бригадирге дыңнаткан.

— Билбес боорга ыдыг-ла болгай!—деп, оозу кончуттунган.

— Аңаа чоруп тургаш-ла, хенертен турупту—деп. Кызыл-оол бригадырге ужур-чөвүн бадыткаарын оралдашкан.

— «Хомус билбес кижи кулаан долгаар» дижир чүве. Сен шак-ла ыңдыг болган-дыр сен. Тракторну үрей долган алганың ол ышкажыл.

Оөң соонда трактору барып чазып көрген. Үзүү төнтеш, дагыр-өзектиң подшипниктери эстип калган болган. Кандан Кызыл-оолга акт тургускаш, үрелген кезектиң өртээн, септелгете үнген чарыгдалды оон толедир дээн. Аныяк эриниң механизатор болур дээн чүүлүг күзели чаа-ла ужугуп эгелеп чоруй, шак ынчаар суларай берген. Бир эвес ол дүштаңаа Семен Маковкин таварыжы бербээн болза, оөң салымчолу та кандыг болган турар ыйнаан. Үрелген трактор чанында турган, муңгарааны арын-шырайындан илдең, аныяк оолга чеде бергеш, Семен Иванович айтырган:

— Аныяк кижи чоп-муңгарап турарың ол?

— Бо трактор үрелген, кылып чадап тур мен — деп, Кызыл-оол үндүргай харылаан.

Семен Маковкин бригадада хоочун трактористериңң бирээзи дээрзин Кызыл-оол курстан келгеш-ле дыңнаан. Ынчалза-даа оөң-биле таныжып, кады ажылдаар чай болбаан. Механизаторлап киргеле чыл безин четпейн чораан, трактору үреп алган. Ол хоочун шой-демир машина бодуңуң бүтү-ле аар чүзү-биле Кызыл-оолду чыттыр базып алган кылдыр сагындырган.

— Ам канчаар бодап тур сен ынчаш?—деп, Семен Иванович улам-на сонуурган айтырган.

— Үрелген кезектерни, ону кылырынъң шүүдели менден төледир дээр-дир — дээш, Кызыл-оол үске кара-пат апарган холу-биле трактору хумагалыг куйбай туткан.—Өске ажыл кылырдан башка...

— Чүү дидир сен?—деп, Семен Маковкин элдепсинген хевирлиг айтырган.—Кай, сени үндүрер дидир бе? Үрелген чүүлдү төледир шыкажыл?

— Ыңдыг чүве-дир...

— Ынчаарга сен механизатор болбас, өскээр ажылдаар деп мыңдыг шыкажыл?

— Ийе, өскээр ажылдаар...

— Чок!— деп, Семен Иванович шинтпирлиг чугаалаан.— Сен ыяап-ла механизатор болур сен. Сеңээ мен дузалаар. Төлевир-даа дугайың, септен кылырын-даа чугаалажыр мен.

Семен Иванович биче сеткилдиг, сагыш човангыр кижи. Ол сөзүү, ажыл-херээ-биле Кызыл-оолду сорук киирип, механизатор мергежилдиң чажыттарын аңаа ажыдып берип, аныяк оолдуң оваарымча чогу-биле үреп каанын трактору септежип, оөң келир үеде механизатор болур салым-чолугa ынчаар киржилгелиг болган. Коммунист ыңдыг болур үжурлуг турган.

ООН ЭГЕЛЭӨШ-ЛЕ орус эр Семен Маковкин биле тыва оол Кандан Кызыл-оол чарылбас өнүүктер болу бергеннер. Семен Иванович 1947 чылдан бээр тракторист болуп ажылдаан. Ол хоочун механизатор Кызыл-оолдуң механизатор болуп, бодуңуң шилип алган оруунга таварышкан бергелерпи ажып эртеринге амыдыралчы арга-дүржулгазы-биле, билиг-мергежили-биле дузалаан.

— Мергежилдиң бедиинче орукка таварышкан бергелерни мээң ажып эртеримге улуг орус чонуңуң оглу Семен акый меңээ ынчаар дузалаан—деп, ам Кызыл-оол Ондарович бодуңуң хоочун механизатор өнүүңүң дугайында өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерии чугаалап олурар.— Семен Иванович ёзулуг-ла буянныг кижи. Ол та чеже механизаторларны өөреткен! Ону мен башкым дээр мен. А менден аңгыда, ону башкым дээр кижилер бистиң «Улуг-Хая» совхозтуң ээлдерик. Чүге дээрге Семен Иванович курстарга башкылап-два турган.

Орус тыва ийи өнүктер чээрби ажыг чыл дургузунда трактору-биле кадыг черни кажык ажыр, чымчак черни чода чедир чардырып, муң-муң га шөлдерге чазгай дүжүттү өстүрүп, буянныг ажыл-ижибиле төлептиг макталды чедип ап келгеннер. Хоочун механизатор Семен Иванович Маковкиниң хөрээн ам Төрээн чурттуң бедик хавыяазы Күшажылдың Кызыл Тугу орден, Ленинчи юбилей медалы кадастап турар. А оөң өнүүң Кандан Ондарович Ленинчи юбилей медалы-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

СЕМЕН ИВАНОВИЧ ам төлептиг дыштанылгаже үнүп, пенсиялай берген. А оөң өөренчизи Кандан Кызыл-оол «Улуг-Хая» совхозта трактористевишаан.

— Тоску беш чыл планының дөртку тодарадыкчы чылында канчаар ажылдап тур силер?— деп, Кандан Ондаровичиден айтырдым. Ол кезек боданып олурда, мынча диди:

— Бо тодарадыкчы чылда 1000 га чымчак аңдарылганы кылырын хүлээнген мен. Чартык чылда чарыштыг түңнээрге, үлүг-хуумну 147 хуу күүсеткен болдум. Ол дээрге барык-ла 800 га чымчак аңдарылгага чоокшулап турар. Күскү аңдарылгада хүлээлгемни ажыр күүседирии чайлыг деп бодап тур мен. Амдыызында нитининиң малынга чем белеткээрияге ажылдап тур мен.

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырында механизастаттынган чаңгыс бригадэ бистин ол. Мен трактор-биле кестирер, а өске оолдар бөлүп, сараатгаар мындыг. Планывыс 1375 тонна, ам оөң чартык кезиин ажыра бердивис. Чаъс-чаашкын арай шапгыктап тур. Оон башка бисте уйгу-чыдын чок ийин.

Чээрби ийи чыл. Кандан Ондаровичиниң трактористаажы ыңдыг. Ам оон бажында буурул дүктер көстүглеп келгилээн. Хоочун, дуржулгалыг тракторист, коммунист. Ортумак сынныг, чугаа-соокторг, чазык шыңгайлыг, хүргүл каракгарында өөрүшкүнүң отчугажы чайнап турар, биче сеткилдиг, ажылга сундулуг ол эрин улуг-хаяжылар хүндүлеп, аңаа чоргаарланып турар.

К. АРАКЧАА.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

БОННГА УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң чазааның чалааның бүүгаар Боннга чораан, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыны херектер министри А. А. Громыкону ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт хүлээп алган.

А. А. Громыко биле Г. Шмидтиң араызынга совет, барыын-герман харылзаалар-ның айтырыгларының талазы-биле база делегейниң ийи талага сонуургалдыг чугула айтырыгларының талазы-биле үндезин беседа болган.

Ийи таланың харылзаалар-ының айтырыгларының талазы-биле саная-өнал селчүүшкүнүнга оларны политика, экономика талааларынга хамаарыштыр чүүл-бүрү талалыг калбартып болур аргаларның бары демдеглеттинген.

А. А. Громыко биле Г. Шмидтиң араызынга беседа найыралдыг эртикен.

А. А. Громыкону ГФР-ниң президентизи В. Шеель хүлээп алган. ССРЭ биле ГФР-ниң араызында харылзаалар айтырыгларының болгаш делегейниң чугула чамдык айтырыгларының талазы-биле беседа боян-ган.

А. А. Громыко 1975 чылда Совет Эвилелиниге аяган хуузунда келирименге ГФР-ниң президентизи В. Шеельге чалалга дамчыдып берген. Ол чалалга өөрүшкүдүг хүлээп алдынган.

Беседа найыралдыг эртикен.

А. А. Громыконуң Г. Шмидт-биле болгаш Г. Шеель-биле беседаларынга ГФР-ниң даштыны херектер министри Г.-Д. Геншер, ССРЭ-ниң ГФР-де элчизи В. М. Фалин, ГФР-ниң ССРЭ-де элчизи У. Зам болгаш өске-даа албан кижилери киришкен.

А. А. Громыко биле Г.-Д. Геншериң араызынга түңнел беседа болган.

Сентябрь 16-да эртиен чугаалажылыш-кыннарның түңнелдериниң талазы-биле кады кылган дыңнадыг хүлээп алдынган. Ук чугаалажылышкыннар бот-боттарынга ажыктыг кады амылдамыганы калбартырын уламчылаарынче ийи таланың чүткүлдүүн коргускен.

А. А. Громыко ГФР-ге аян-чоруу доостубээрге, ККО-ның Көл Ассамблеязының XXIX сессиязынга киржири-биле сентябрьның 16-да Нью-Йоркче ужудуп чорупкан.

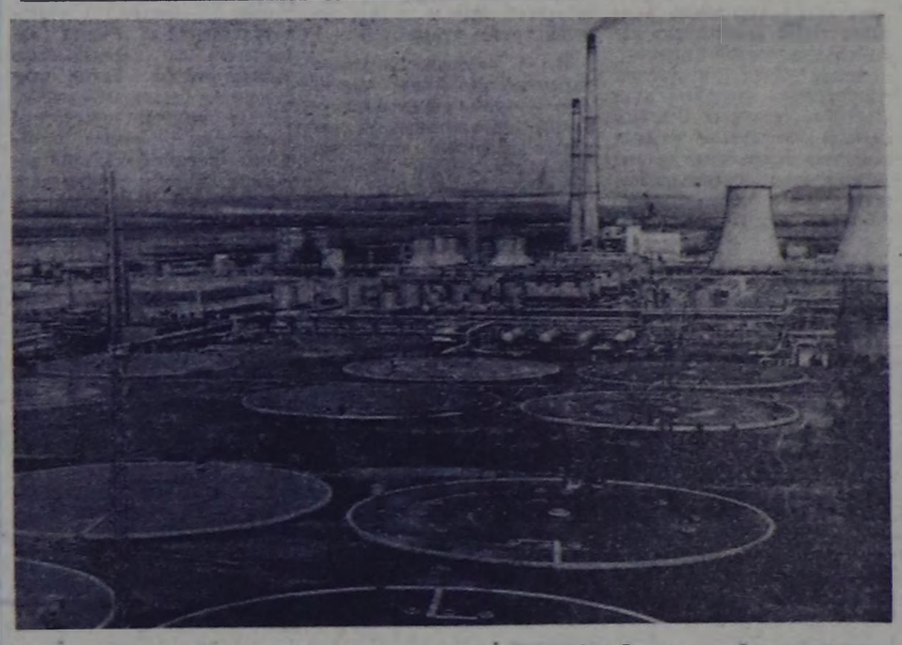
Кельн-Бонн аэропортма А. А. Громыкону Г.-Л. Геншер, ССРЭ-ниң ГФР-де элчизи В. М. Фалин болгаш албанның өске-даа кижилери удазыннер.

Т. Живковтуң совет төлээлерни хүлээп алганы

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, БУР-ның Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков Совет-Болгар найырал-ныитилелиниң Төп эргелелиниң Даргазы А. Г. Егоров баштаан төлээдер сентябрьның 17-де хүлээп алган.

Болгарияга социалистиг революцияның 30 чыл болган юө-биле болгаш болгар-совет найырал айтыын ажыттынган-ыла дамчыдып турар.

Беседа чүректин ханызындан болгаш эш хуузунуң байдалынга арткан.

Болгар улус сентябрьның 9-та бодунуң улуг байырлалын—социалистиг революцияның 30 чыл юөн демдеглээн. Ол эртиен чылдарның дургузунда Болгария Улус Республика Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дузаламчызы-биле хөгмүн, хомудамгай аграр чурт тургандан бедик хөгмээн үлетпүрүүр, мурнакчы нөдээ ажыл-агыйлыг, бедик культуралыг нөдээ ажыл-агыйлыг, бедик культуралыг хамаатты ажылдакчыларын ылавылап шилип алыр ажылды чорудар, олар комитеттиң чөвүлекчилери болур, чазак комитединиң составынга бактаап киирер»,— деп документиде демдеглээн.

Комитет моон соңгаар бодун Эфиопияның түр шериг администрациязы кылдыр адаттынар деп база чарлаан.

ЧУРУКТА: Бүсгас хөөрайда нефтехимия комбинадының ийи-ги хевири. Республиканың нефтехимия үлетпүрүү — ажыл-агыйның черле чаа адыры болуп турар. Ону Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле тургускан. 1975 чылдың төнчүзүнге чедир чурттуң бүдүрүлгелери нефтини 1970 чылга деңнээрге ийи катап хөйнү бүдүрүп турар болу бээр.

Централфотонуң — ПМА-ның фотозу.

Башкарылга комитединиң медеглели

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопияның чепсектиг күштериниң башкарылга комитеди күрүне баштыңының хүлээлгезин бодунга алганы болгаш чуртка хаанның ызыгуур салгакчызы Асфа Восен чанып келгиже, ол хүлээлгени бодуңуң күүседир апаарын чарлаан.

Комитет чазактың шинтпирлерин бадылаар, бодуңуң өөрүнээзинден чүүл-бүрү декреттерни үндүрер болгаш өскеде-даа хоолчулчудулга үндүрер ажылды күүседир. Комитет күрүненiң камгалал болгаш иштики аймак чок чорук айтырыгларын харылаар, дайынның, тайбыңның байдалын чарлаар, чурттуң даштыкы болгаш иштики политиказын тодаргайлап айтыр деп, чарлаттынган медеглелде чугаалаан.

«Армия политикага хамаарышкан ажыл чорутпас ужурлуг. Ындыг болза-даа эргечагырганы эжелеп алыксаанарга, чылча шаптынмаан удурланышкынныг феодалбайларның холунга чурттуу холгаарлаттырып каап, армия бо үеде шериг паарацарынче чана бербес. Чуртка түр шериг администрациязы ажылдап турар үеде ук комитет ажылдап шыдаар болгаш ак сеткилдиг хамаатты ажылдакчыларын ылавылап шилип алыр ажылды чорудар, олар комитеттиң чөвүлекчилери болур, чазак комитединиң составынга бактаап киирер»,— деп документиде демдеглээн.

Комитет моон соңгаар бодун Эфиопияның түр шериг администрациязы кылдыр адаттынар деп база чарлаан.

Б. ЭДЖЕВИТ ХАЛАШКАН

АНКАРА. (СЭТА). Турциянның премьер-министри Бюлент Эджевит президент Фахри Корутюрк-биле сүмелешкен соонда бодуңуң халашканын чарлаан. Парламентниинң соөлгү соңгулдазынга шоолуг эвес хөй нуруу бооп тиилээн улусчу-республиканчы партия болгаш национал камгалал партиязы оөң баштаан чазанга бактаап турган. Иштики болгаш даштыкы политика айтырыгларының талазы-биле ол ийи партияның эразынга чидиг маргылдаа-чөрүлдээлер бар апарганының уламыңдан Б. Эджевит халашкан.

СОЦИАЛИЗМНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Сентябрьда Көрейге хүнээректиг болгаш агаар-бойдустуң байдалы чылыг турар. Кооперативтерниң болгаш күражыл-агыйларның шөлдеринге ристиң чаагай дүжүдүү сагланаайнып келир. Чүрттүң көдээ ажыл-агыйының ядо культуразы —сүгаттыг шөлдеристи ажаан алырының изиг-түүк үези келген. Ажыл-агыйжы ол чүүлда кампаниялга ыяк белеткел чер болганда калбарган. Көдээ ажыл-агый техниказын септеп, ажаан алышкынның түүктүг үезинде көдээге идепкейлиг дузалажыр апаар ажылчыларган, албан-хаамчылардан болгаш студентилерден бригадаларны тургузуп турар

Соңгу Көрейниң улузу бодтарының национал улуг байырлалын—Көрей Улус Демократтыг Республиканы тургускандан бээр 26 чыл оюн каш-ла хоюк мурнунда күш-ажылчы бедик көдүргүшкүнүүр демдеглээн. Тапты-ла 26 чыл мурнунда — 1948 чылдың сентябрь 9-те Көрей чартык ортулукка ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күрүнези бир-ле дугаарында тургустунган.

Шаанда Японияның хожудангай чартык колонизязы тургаи ол черде сайзырааган индустриал-аграрлыг күрүне — Көрей Улус Демократтыг Республика догуннап турар. Ам ол республика амгы үениң хөй санныг үлетпүр будүрүлгелериг болгаш чүрттүң көдээ ажыл-агыйы чылдың быжыглап орар.

Үлетпүрүүң эң чүгүлә адырларын национализастаар дугайында чээрби ажыг чылдар мурнунда үзүлээп алдынган хөйлүү Соңгу Көрейниң экономиказының хөгжүлезинге төөгүлүг болуушкун болган. Оон түңнелинде социалистиг будүрүүге харылзааларының үндезинлерни тургустунган болгаш национал экономиканы план ёзугаар хөгжүдеринге база үүлүтсүү чаагай байдалын экижидеринге быжыг үндезин суур белеткеттингем.

Эрткен чылдарда республиканың экономиказы улуг чедиишкиннерлиг болгаи. Япон тергииделдиң үезинде бүтү Көрейниң чыл дургузунда будүрүп үндүрүп турганы хире продукциияны ам оөң үлетпүрүүнии-ле неделя иштинде кылып үндүрүп турар. 1970 чылда ажылдап үндүргеи электроэнергизы 16 500 миллион киловатт-шак болган. Ам республиканың демир-орукгары бүгү 1946 чылдың дургузунда сөөртүкеи хире чүктерни 16-ла хүн дургузунда дажыглап турар. Улусчу Көрей көдээ ажыл-агый талазы-биле дыка улуг чедиишкиннерлиг. Тараа культураларының, ылаңгыя ристиң дүжүдү чылдың өзүп, эът, кат-чимис болгаш ногаалар будүрери көвүдеп турар.

Үүшүп-дүжүттүр черлер шөлдерии улам улгаттырарынче Көрейниң Күш-ажылга партизязы болгаш республиканың чазза хөй кичээнгейии салып турар. КУДР-ниң барыын талакы далай эриинде 520 километр дурттуг шөлде кужурланчак дүңге черлерни шингээдип алыр талазы-биле ажыл идепкейлиг калбаргаи. Мурнуудагы үш чыл дургузунда кылдыңганындан будун чартык катаи хөй черни бо чылын далай эриинiң кавызындан чаалап алыр деп турар.

Алды чыл планының чылдарында (1971—1976 чылдарда) улусчу күрүне чүрттүң барыын талакы далай эриинден чаа 30 муң гектар черни шингээдип алыр сорулганы көдүрген. Кужурланчак дүңге черлерни шингээдип алыр талазыбиле тускайжыткан трестерии амгы үениң дериг-херекселдерии-биле дерээш, барыын талакы эрик кавызының бүтү районнарында тургускан. Амгы үениң техниказын эки ажыглап турган, кужурланчак дүңгелерии шингээдип алырының темпилерии 2—3 катаи улгаттырган. Алды чыл планын күүсеткенниң соонда дараазындагы 4—5 чылда кужурланчак 100 муң гектар дүңге черлерии шингээдип алыр деп, улам улуг сорулгаиы мелиораторлар боттарының мурнуунда тургускан.

Республикада чымыдыышкын болгаш культура дүргеи темпилер-биле хөгжүп турар. Бүтү чадаларның өөредилге черлериндe барык 3 миллион кижи халас өөренип турар, ол дээрге республиканың чонунуң дөрттүң бир кезии-дир. Бүтүнитии ыяап-ла ортумак өөредилгеии боттандырып турар. Улус ажыл-агыйының чижүбүгү адырларында 425 муң ажыг инженерлер, техниктер болгаш специалистер ажылдап турар. Чонның амыдыралының материалдыг болгаи культурлуг деңнели чайгылыш чок өзүп турар.

Делегей ареназында Көрей Улус Демократтыг Республиканың ат-алдары черле дыка өскен. Чер бөмбүрээзиниң бүтү диптеринде барык 70 чүрттар-биле дипломаттыг болгаш садыг харылзааларын ол тудуп турар.

Политика, экономика болгаш культура талазында совет-көрей харылзаалар чедиишкиниг хөгжүп турар. Ким Чак аттыг металлургиия заводун калбартканы. Пукчаннып одалга-биле ажылдаар электростанциязын, нефть сайзыраам ажылдап кылыр заводту болгаш өске-даа чамдык үлетпүр будүрүлгелерии тутканы амгы үе-чалдыа ийи чүрттүң экономиктыг болгаш техниктиг сыры кады ажылдажылгазының үре-түнелии-дир. ССРЭниң болгаш КУДР-ниң арагында баразын саарылгазы чылдың-на чайгылыш чок өзүп орар.

Бодуңуң төрээн чүрттүң тайбың катаи каттыштырар дээш ажы-дүңма көрей улустуң демиселi-биле эп-сеткилии совет улус каттыштырып турар. Мурнуу Көрейден даштыкы шериглерии соңгаарладыышкын чокка үндүрерии болгаш көрей улустуң херектериге империалистиг күштерниң холгаарлаашкынын соксадырып Совет Эвилели оскерлиг чокка беген. КУДР-ниң чайгаанның Көрей чартык ортулукта дүшүүрүлүг чорукту улам кошкадырынче, чүрттүң тайбың, демократтыг каттыжын алырынга эргежок чүгүлә байдалдарны тургузарынче угланган боттуг саналдарын шинтпирлиг деткип турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Көрей Улус Демократтыг Республиканың аразында сырый айырылгадың болгаш янзы-бүрү талалыг кады ажылдажылганың харылзаалары ийи чүрттүң улустарының үндезин эргеажыктарынга дүжүп турар.

Боттарының күрүнезиниң бүтүү талалыг хөгжүлезининiң херээнге КУДР-ниң ажылчы чоннары хөй чүүлдерии кылтаи. Ынчалза-даа оларның мурнуунда ам-даа өндүр улуг сорулгалар бар. Ынчангаш социалистиг тургузуушкунуу КУДР чаа-чаа чедиишкиннерии чедип алырында чигзинiг чок.

П. ГРИШАЕВ,
(СЭТА).

ПХЕНЬЯН.

«Журналистер чугаалап тур»

«Советская Россия» деп ном үндүрер чер «Журналистер чугаалап тур» деп номну парлап үндүрген. Янзы-бүрү салгалдың сураглыг 36 журналистериниң материалдарын ында киирген, оларда дайынныг-даа, тайбың-даа чылдарда бистиң улузувустуң маадырлыг үүлелериниң дугайында чугаалап турар.

Ол ном Владимир Ильич Ленин-биле ужуражылышкынар дугайында очерктер-биле ажыттынган. Авторлар боттарының репортажтарында, кыска рассказтарында баштайгы беш чылдарның маадырларының, агаар океанының баштайгы ужудукчуларының, фашистиг халдаашкынныңъ үезинде Төрээн чурттуң алдарлыг камгалакчыларының дугайында тооҗуп турарлар.

Совет улустуң дайын соөлүдети эрес-маадырлыг ажылдарының дугайында заводтарның, тудугларның, колхоз болгаш совхоз шөлдериниң маадырларының дугайын, космосту чагырып алганнар — академик С. П. Королевтуң болгаш космонавт Юрий Гагариниң дугайын очерктерде чугаалап турар.

Номну каастаарыга оон тургузукчузу Ю. Юров авторларның хүүда архивтеринден ховар фото-чуруктарны ажыглаан. Номнуң тиражы—50 муң.

(СЭТА).

Замбияның найысылалы—Лусакага Португалия чазаанын болгаш Мозамбикти хостаар фронтунуң (ФРЕЛИМО) төлээлекчилери дугуржулга чаргаш, аңаа чоокта чаа ат салган. Ук дугуржулганы Лиссабонга күштүг болдуруп бадылаан. Португалия ол дугуржулганы ёзугаар Мозамбиктиң хамаажыызга чок догуннаарын 1975 чылдың июнь 25-те чарлаар. Амдыызында ол чүрттү түр чазак эргелеп-башкарар. Оон составынга ФРЕЛИМО-нуң болгаш португал шериг эрге-чагыргазының төлээлекчилери бактаап кирер.

Ындыг болганда, Гвинея-Бисаунуң соонда база бир португал колония хамаажыызга чок догуннап эгелээр. Оон эргешөлээ чедип алырынче эрткен оруу берге болган. Ол чүрттү португал колонизаторлар барык беш чүс чыл дургузунда ыят чок үптеп, кам-хайыра чок мөлчүп, оон улузун кулдаңнып, эрге-шөлээ эдилетпейн бастып келген.

Ынчалза-даа колония апарган чүрттап чоруурун мозамбик улус күзевээн. Өске-даа португал колония улустарының демиселдег, хөй-хөй чылдар дургузунда оон чорудуп келген маадырлыг демиселi, Португалияның бодунда-даа фашизмиге удур фронтунуң алган шинтпирлиг хемчегларын Салазар-Каэтанунуң дерзин ёзу-чурумун чылча шаварынга чедирген. Оон чогум кол түннели Гвинея-Бисау Республиканың хамаарышпас чоруун демократтыг Португалияның хүлээп көргени, Мозамбикке колония ёзу-чурумун дүжүрерин туюлунга чедиреринге беленин илергейлээни болган.

Ындыг түрбүже Португалияның чаа удуртукчуларының шынныг, үе-шагның негелдезинге дүүшкен туружунга Мозамбикте реаксылыг идегеттер калчаалыг удурланып үнген.

МОЗАМБИККЕ ХАМААРЫШТЫР

Олар ол чуртка турган социал тургузугну мөнгежиредиксеп, ук тургузугнуң дээди эрге-чагыргазын ак кештиг колонизаторларның хензиг-ыя болуу холгаарлап, оларга Мозамбиктиң үндезин африкап чону базындырып чораан. Лиссабон дугуржулгазынга ат салырының хүнүнде ак кештиглериниң дүржок идегеттери Мозамбиктиң пайысылалы—Лоренсу-Маркишке соок-язы ылгаар ханныг мегаладжишкининг чөлгөлөр кылган.

Олар чуртка эрге-чагырганы эжелеп алырын болгаш Мурнуу-Африка Республикада, Родезияда догуннап турар ёзу-чурумнар чижектиг ёзу-чурум тургузуп алырын ораладашкан. Ындыг болганда, Мозамбикте реаксылыг идегеттер үймээн үндүргеш, боттарының Мурнуу-Африка Республикадагы чаңгыс үзелдиглериндеи шуут дузаламчы алырын кердап турган деп чүвении ужуру билингир. Мурнуу-Африканың соок-язы ылгаар үзелдиглери ол үймээнчилерниң кыйгызын деткий берген. Ол үймээн чедиишкинниг болу бергеш, моон мурнунда Родезияга эрге-чагырга эжелеп алган, ону «хамаажыызга чок» күрүне кылдыр чарлап алган Смитке бамбаткан родези расистериниң үүлгедиин Мозамбикке дагыжыыр, үймээнчилерни деткимр деп, ол идегеттер чемеп турган.

Чиик өртектиг көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш үдетпүр чиг-эдин үндүрүп алыр чер кылдыр Мозамбиктиң калбаа-биле ажыглаар деп ыяанган, ол үймээнчилерге акша-хөреңги дузаламчызын делегей монополиялары баазы берип турган. Олар шагдан тура ынчалдыр планнап келген болгаш чогум-на ол сорулганы чедип алыкелаш, Замбези хемге Кабор-Басстың улуг гидроэнергетика комплекизин тудуп турган.

Үймээнчилериниң планнары бүтүнейн барган. Оларны мозамбик улус кыңчыктырбайн баргаш, чүрттүң салым-чолугa харыысалгалыг үеде бодуңун ФРЕЛИМО-ну шинтпирлиг детип турарын медеглээн болгаш сулчаачилерге удур шинтпирлиг хемчегларын алган турарын негээн. Үймээнчилерге удур португал армия база тулчуп кирген. Хамаажыызга чок догуннаар эргени Мозамбикке тыпсыры мозамбик, португал-даа улустарның эрге-ажыктарынга чегумчалыг деп чүвени сулчаачилер оваарбайн барган, ынчангаш оларның үүлгедиин чөрле буурап дүжер ужурлуг турган. Үймээнниң буурай бергенин билип каап, контрреволюсчулар удурланышкынын соксады берген.

Лусака дугуржулгазы Африка динке колония ёзу-чурумун бүрүн дүжүрериниң, Африкага колониализмниң болгаш расизмниң эң соолгу артынчыларын үзүктырынын оруунга чугула бала бир базым болган дээринде чигзинiг чок.

Л. СЕРРАНО.
(СЭТА).

ЖУРНАЛИСТЕРГЕ АЖЫКТЫГ БОЛГАН

ССРЭ-ниң баа Бурят АССР-ниң Журналистер эвилелдериниң баштаар чердериниң организастааны Чөөн-Сибирьниң тележурналистериниң үш донуктуг семинары Улан-Удэге болуп арткан. Якут, Бурят, Тыва АССР-лерниң, Красноярск крайның, Хакас автономнуг областың, Чита, Иркутск областарның тележурналистериниң төлээлекчилери оон ажылынга киришкен. Бистиң республикадан Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының комитединиң пинтилел-политиктиг редакциязының кол редактору А. Дутержа, аныяктар болгаш уруглар редакциязының улуг редактору Л. Ондар олар оон ажылынга киришпиивис.

Үк зона семинарын Бурят АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң даргазы эш Мытинов удуртуп эрттиргеи.

Семинарның баштайгы хүнүнде «Телевидение дамчыдылгаларынга социалистиг чарыштың мурнакчы дүржүлгазының айтырыгларын чырыдарының талазы-биле» илеткелди Төп телевиденнеиниң кол редакциязының үлетпүр хилдизының эргелекчизи Г. А. Шевелев ыллаан.

Г. А. Шевелев бодунуң илеткелинге партия болгаш чазактың социалистиг чаруштың организакчы ролюн бедидер дээш доктаамал сагыш салып турарынга докталаган. Эң ылангыя социалистиг чарыштың дээштинии, оон уре-түннелдиг болгаш нептереигей болурун чедип алыр дээш Төп телевиденнеиниң кол редакциязы дамчыдылгаларны кэнчээр белеткеп турарын ол тодаргай чижектерге коргузүп чугаалаан.

База бир солун илеткелди Москваның Ломоносов аттыг күрүне университединиң башкызы, дыл эртемнериниң кандидады Кузнецов кылган. Оон илеткелиниң ады мындыг: «Тележурналистиң телевизорга көстүрү болгаш дорт дамчыдылганы белеткээри». Кузнецов боду Төп телевиденнеиниң дамчыдылгаларын белеткээринге доктаамал киржип келген дүржүлгалыг журналист. Ынчангаш оон илеткели солун болгаш тележурналистериниң нарын ажылынга ажыктыг хөй чүүлдерни берген.

Семинарның киржикчилери Эстон ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң тайылбырлакчызы эш Барменнің «Телевидениеге публицистикалыг дамчыдылга болгаш оон сценарийин бижиири» деп солун илеткелди кылган.

Зона семинарының ажыдынга киришкен ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң Чөөн Сибирьде чер-черде комитеттериниң / болгаш студияларының чамдык кол редакторларының түс-түс темаларга илеткелдерин база дыннап, аңаа хамаарыштыр дүржүлге солчуушкуннары болган.

Бурят АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң пинтилел-политиктиг редакциязының кол редакторлары эш Бадиев, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң пинтилел-политиктиг дамчыдылгалар редакциязының кол редакторлары эш Дутержа болгаш оскеда комитеттериниң, студияларның кол редакторлары чүве чугаалааннар.

Бо семинар болза, Чөөн-Сибирьниң тележурналистериниң бир дугаар организастаан семинары болзалда, түс-түс черлериниң телевидение ажылдакчыларының ажылының талазы-биле дүржүлгазың солчуларынга, тележурналистериниң чогаалдыкчы мергежилиниң бедидеринге улуг ажыктыг болганын семинарның төнчүүнде демдеглээн.

И. КЕЛИК-СЕНГИ,
семинарның киришкизи.

МАСТЕР ГРОССМЕЙСТЕРНИҢ МУРНУНДА

Спорттуң эки тура пинтилелдериниң болгаш албан черлериниң он командалары ССРЭ-ниң шыдыраа талазы-биле дүвбу дээш маргылдааны Москвага эрттиргеннер. Аңаа «Буревестник» пинтилелдиг студентилерден тургустунган командазы үшкү тимлелгени чедип алгам. Ийиги черде — САТБ-ның ЦСКА командазы, үшкүзүнде — «Трудтуң» шыдыраачылары белгаи.

«Труд» командаиың баштыңы, Омск чурттуг делегей мастери Виталий Цешковский тергиин эки ойнаан. Ол, гроссмейстерлер Б. Спасскийни, В. Смысловту, Е. Геллерни, Г. Кузьминни улаштыр-улаштыр тимлээн. Чүгле М. Тальдың түнелеи Омскиниң мастериңден аныг болган.

ЧУРУКТА: В. Цешковский (солагай талазында) В. Смыслов-биле ойнал олур.

Б. КЛИПИНИЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Канадада чеде берген

Москва — Киев — Париж — Монреаль — Квебек-Сити аразынга бистиң хоккеистеривистиң ужудуушкуну барык бир хонук уламчылаан. Канадамың беш чүс муң кижи чурттакчылыг ол хоорайынга, а оон соонда Торонтога ССРЭ-ниң шилиндек командазының болгаш Бүгү-делегейниң хоккей каттыжышкынының (БХА-ның) эң шыырак профессионалдарындан тургустунган Канаданың командазының аразынга баштайгы маргылдаалары эрткилээр. Оон соонда сентябрь 21-де — Виннипегге болгаш сентябрь 23-те — Ваикуверге маргылдаалар болгулаар.

Моон-биле холбаштыр Монреальда «Ля Пресс» солуи «канадажылар бүгү сес ой-наашкынга уттуралар» деп бижээн. Ынчалза-даа сураглыг тренер Фрэдом Шеро мынча дээн: «Эки дамчыштып, күштү ажыглап тургаш, канадалар ударлар».

Журналистериниң дилээн ёзугаар Монреальдың аэропортунга парлалга конференциязы болган.

—Командада ойнакчылардан кымнарны силер билир силер? —деп, совет команданың капитанынан айтырыг салган...

— Баштайгы серияның маргылдаазынга хамаарыштыр Хендерсонну, Степлонну, Маховичини база Хоуну. Халлы болгаш оске-даа ойнакчыларны билир бис—деп, Михайлов харыылаан.

— Хоунуң 46 харлыында хоккейге ойнап турарын силер канчаар корүп турар силер?

— Байыр чедирип турар бис. Мээң харым 29, Хоунуң рекордун катаптаксаар мен.

— Бирги серияның маргылдааларында силерге удур оңза күш ажыглаарын кым колдадып турду?

— Бергман. Ол мырыңай билдингир турду, ынчалза-даа чуруумну ол уревээн.

Канадада чедип келген чэрби чеди хоккеистерден он чеди кижи бирги «серияга» совет болгаш канада командаларга ойнап турган—деп, ССРЭ-ниң шилиндек командазының улуг тренери Б. П. Кулагин чугаалаан. —Оларның хөй нуруузунун хоону ам эки. Команданың хар-назыныңың ортумак хемчээли чэрби дөрт харлыг болуп турар.

Бо маргылдаага белеткенип тургаш, Канадага ийи чыл бурунгаар ойнап турганыңыстан багай эвес ойнаарын болдаа бис.

Делегей чемпионнары-биле ойнаарынга канадажылар база белеткелдерни кылыпаан. Олар ай дургузунда белеткенип келген. Соолгу хүннерде канадажылар барыын талавы можуларының шилиндектери-биле Эдмонтонга шенежип турганнар.

Сентябрының 1-ден эгелээш, Канадада үш совет арбитрлер чорун турар. Олар Канада, АКШ болгаш Швециядан судьялар-биле кады семинарга киришпеннер—

— Канаданың командазы күштуг—деп, В. Нутульцев чугаалаан—олар ылаңыладыг белеткенип келген, ынчалза-даа бистиң шилиндек командавыс олар-биле ойнап черле шыдаарлар.

Баштайгы ойнашкынның болур талы 15 муң ажыг янжи олурар хемчээлдиг. Бистиң командавыска хеп үттүп, келер делегем орээлдерни үндүрүп берген. Субботада дош белеңзес турган, чүге дээрге аңаа шиге ойнап турган. Катокту воскресеньеде дүне белеткээн.

Воскресеньеде эртен командалар шенелдерге кылгылнар.

В. ДВОРЦОВ.
(СЭТА-ның түскай корр.).
Квебек-Сити.

КАДЫК КАМГАЛАЛЫҢ БАШТАЙГЫ УЛУС КОМИССАРЫ

Н. А. Семашконуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур

«Мээң бүгү назынымда ажыдап келгеним большевикчи партияның буянныг ачыдузазы болган. Мени ол кижизиткен, мени ол баштап чораап, оон айтыышкыннарын бүгү назынымда күүседип келген мен» дел, ылгаранган революсчу-большевик, сураглыг эртемден, башкы, кадык камгалалының эң баштайгы улус комиссары, В. И. Ленинниң эжи болгаш оннүү Николай Александрович Семашко чугаалаан. Оон төрүттүнген хүнүнден бээр сентябрь 20-де чүс чыл болур, ону чурттуп хөй-ниитизи демдеглээр.

Оон ылгарангай эртемден болгаш күрүне ажылдакчызы, бодунуп үе-шаанын кайгамчыктыг кижилериниң бирээзи, революсчу-ленинчи чорааның үе-чергелери билир.

1905 чылда кодээ санитар эмтизи Н. А. Семашкону Алдыы Новгородтуң ажылчыннарының болгаш марксисчи белүүшериниң ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киришкен дээш кара-бажыңнал каан. Хоргудалга үр турганының соонда Швецияже дезе берген. Аңаа Владимир Ильич Ленинниле эң баштай ужурашкан.

1907 чылда Н. А. Семашкону Швейцарияның эрге-чатырга черлери хаан чазаанга тудуп хоргудаан. Оон Ленинниң дуза чедиргенинии ачызында аныяк революсчуну кара-бажыңдан салып үндүргеп.

Аныяк Совет күрүнеиин тургустунган баштайгы хүннериниң эгелээш-ле Семашко ажылчы чоннарның кадыын камгалаар талазы-биле ленинчи идеяларны амыдыралга бөстандырарынга хайнышкынныг бүгү күжүн берип келген.

Бодээ эмчи чорааныңдан ылгарангай күрүне ажылдакчызы болгаш эртемден болурунга чедир алдарлыг оруктуу арткеи Н. А. Семашко бэрык чээрби чыл дургузунда улус комиссары хүдээлгелиг ажылдан келген. Н. А. Семашко ол чылдарда В. И. Ленинниң айтыышкыннарын ёзугаар совет кадык камгалалының организастыг чаа-чаа хевирлерин тургузарын төлевилээн, ылангыя чонга халас болган нитизи-биле гларыччалыг, мергежилдиг медицина дузаламчызын коргузер медицина-санитар ажылының албан черлерин тургускан. Улустуң кадыын камгалаарынга эртеминиң чедишкиннерин бараан болдурган. Чүртке совет медицина ажылының үндезиннери чогум-на ол чылдарда тургустунган, оларны ам бүгү делегей үнелеп турар.

Н. А. Семашко пинтилел кадыының дугайында эртеминиң — социал гигиенаның сураглыг үндезилекчизи. Үк эртемден шинчилел ажылының 250 номун бижээн. Оларның хөй-хөйүн совет кадык камгалалының теориязынга болгаш төөгүзүнге тураскаатка. Шылгарангай медиктиң берген эртем хайыразы калбазыбиле үнелеткен. 1944 чылда үндезилеттинген ССРЭ-ниң медицина эртемнериниң академиязының чингиие кежигүүнүре баштай сонгуткаңнарның бирээзи ол болган.

Н. А. Семашконуң эртемден ажыл-чорудулгазының эң үредүшнелдиг үези Москваның 1 дугаар медицина институдунуң кафедразы-биле холбашкан. Үк кафедраны 27 чыл дургузунда ол үргүлүг баштап келген. Кафедраты оон санаалын ёзугаар баштай Москваның күрүне университединиң медицина факультединге турган болгаш оон соонда институт кылдыр эде тургускан. Ажыл-ыш гигиеназы, школа гигиеназы, санитария статистиказы — чаа-чаа эртемнер бистиң чурту-вуска баштай-ла социал гигиенаның ол кафедразындан тыптып ээлээн. Кадык камгалалың организастаарының болгаш медицина төөгүзүнүң институдун — социал гигиенаның, кадык камгалалың организастаарының эртем-шинчилелиниң Н. А. Семашко аттыг амгы бүгү-авиаел институдун база ол эртемден баштап келген.

Ол институтту болгаш санитар-гигиена факультединг тургузарын 20 чылдарда Н. А. Семашко баштаан. Ам ында шинчилел ажылдарының делегеренгей фронтуу калбарган. Үлетпүрүн болгаш кодээ ажыл-агыйның шалыын хөгжүп турарынга холбаштыр кижиниң организмиигe даштыкы бойдус байдалының салдары ыяы шинчилеп турар. Химия бүдүмелдерниге хамаарышкан шемелделерни кылып, оларны моокнен болурунуң ыңдыкы чижек хемчээлдерин шинчилеп, бүдүрүлгенин чүүлбүрү адырларынга ажыддаарының байдалын акыжидер талазы-биле бээр санаал-сүмелерни төлевилеп турар.

Эртемден-патриот Н. А. Семашко шинчилел ажылын чүгле теориягa хамаарыштыр чорударын ажык чок деп чоораан. Эмчи бүгүдешиниң ажыл-чорудулгазынга социал гигиенаны, совет медицинаның практика айтырыгларын үнелеин болдурган турарынче бүгү назынында оң чүткүлдүг ажылдан келген. Совет эмчи этиказының дугайында профессор Семашконуң кайгамчыктыг публицистика лекциязының идеяларын хоочун салгалдың медиктери сагыш-сеткилиниң ханызындан шинчаңгаш үнелеп, аныяктарга дамчыдып берип турар. Ол лекциязын Н. А. Семашко студентилерге кафедрадан номчуп берип чоораан.

Н. А. Семашконуң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оонда медиктерниң сессиларын болгаш эртем конференцияларын эрттирип, оны демдеглээр. Ол хүнге таварыштыр үк эмчи-революсчуның турасказалып тургузар пинтилер хүлээп алдыгаан. Турасказалды Москваның улуг Пирогов кудумчузунга. Москваның 1 дугаар медицина институдунуң башкылының салдыр-ыяы шинчилеп турар.

З. ХРОМОВА,
СЭТА-ның корр.

Маадырның ады-биле

Саратов областа Сенная дээр суурнуң микрорайоннарының бирээзинге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Виктор Солоповтуң адын тывыскан.

...Солоповту ол суурга болуп-туп Корчагиннивис деп адаар турган. Он чеди харлыг оол турган, фронтуже чорупкан. Веприяга дайын тоне бергенле Солоповтуң үдеп чораан шелонунга, фашистиг самолёт халлаан. Солоповту бомба ыдыктыг эшелоннан ырады октапкан.

Солоповтуң амы-тынын эмнилер алгын, ынчалза-даа холдарын ол ыыгынган. Ынчангаш оон боду шүлүктер адап берип эгелээн. Төрээн чуртуунуң, дайынчыларның, бойдустуң, күш-ажылдың дугайында шүлүктерин ол чогаалы бергеп. Олар хөй журналдарга, солуннарга парлаттынып эгелээн.

Ам Виктор Солопов чок. Оон чогаал салгалын чыып турар. Оон ному удавас үнер. Маадырның шүлүктерин элбээр—олвар дириг. Агр-берге амыралды ажыл тиилээн ол кижиниң дугаймында турасказал кижилерде дириг хевээр. Ол—Сеннаяда тепловоз депозунуң коммунистиг күш-ажыл бригазазының кежигүнү, ону хүнүлүг ажылчын кылдыр сонгуп алган. Фронтучу чораан ол кижиниң адын Вольск районал пионер дружинязы эзилеп турар, а ам—Сеннаяда микрорайоиу оон ады-биле адаазы ол-дур.

А. СЫРОВАТКИН,
СЭТА-ның корр.
Саратов.

СОЛУННАРНЫ ЧАГЫДЫП АЛЫР

«СОВЕТСКАЯ РОССИЯ»

Үк солуп хамыктың мурнунда Россия Федерациязының амыдыралын, СЭКП-ниң экономиктиг болгаш социал политиказын боттандырар, ажылчы чоннарның коммунистиг кижилиидилгезинин талазы-биле партия, совет, ажылагый база хөй-ниити организацияларның ажыл-чорудулгазын, күш-ажылчы коллективлерниң чедишкиннерин делегеренгей чырыдар сорулгалыг.

Солуннуң арынарынга дараазында рубрикалар уламчылаар.

«Мурнакчы дүржүлгага—беш чылдың курлавыры». Бо рубриканың аллаига улетпүр будурулгелер, кодээ ажыл-агый чурнакчыларының болгаш чазыткычыларының үүлдерин парлаар. Олар боттарының үүлдериниге күш-ажылды кажчаар организастаарының депшилгелиг аргаларын, будурулгени интенсификастаарының дүржүлгазын чугаалаарлар.

«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Бо дээрге үлетпүрде болгаш кодээ ажыл-агыйда, социалистиг чарышты организастал турарынга тураскаатка түскай үндурулге-дэр. Аразында чаржың турар коллективтерниң, районнарның болгаш областарның чарыжының түнелиин аңаа биижир. Ол ышкаш чарыштың ажыктының коргузер.

«Беш чылдың маадыры—коллектив» дел рубриканың аллаига мурнакчы бригадалар, участоктар, цехтер шалыпчыларының дугайында очерктерни, корреспонденцияларны парлаар.

«Партия эге организациязының амыдыралы», «Амыдыралдың совет овур-хевири», «Россияның культура амыдыралы», «Өг-бүле, школа, инитилел», «Мораль болгаш эргелээ» деп рубрикаларның аллаг-биле солуп-солуп материалдарны парлап үндүрер.

«ПАРТИЙНАЯ ЖИЗНЬ»

Бо журналды партия ажылдакчылары, коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес активтер чагыдып алган номчуп турар. Оон номер бүрүзүнүң практиктиг ажылга болгаш хүн бүрүдегi амыдыралга дузалаар ажыктыг материалдарны номчукчулар тып алыр.

Журналдың арынарынга Коммунистиг партианың болгаш Совет чазактың ишгики, ялштыкы политиказының, партия тургузуушкунуның чугула айтырыгларын доктаамал чырыдар. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин, тоску беш чылдың онаалаларын чедишкиннинг күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле партия организацияларының ажылының арга-дүржүлгазының дугаймпла үүлдерин парлаар.

Ол дугайында үүлдерниң, корреспонденцияларны мындыг рубрикаларның аллаинга чырыдар: **«Организастыг-партийжи ажыл», «Ажыл-агыйны удуртуру», «Идеологтуг амыал»** болгаш оске-дээ. Партия тургузуушкунунуң теориязын болгаш практиказын коренип турарларга түскай болуқ үүлдерни парлаар.

Делегейнин социалистиг системазының быжыглары дээш делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң чапгыс эви, пролетарлыг интернационализм принциптериниң тиилелтезик дээш СЭКП-ниң база оске-дээ акы-дүүмда партиларның демисилер доктаамал чырыдар.

«ВОПРОСЫ ИСТОРИИ»

«Вопросы истории» —чуртта хөй чылдарның дургузунда үүктел чок үнүп турар журналдарның бирээзи. Ол 1926 чылда тургустунган. Оон эгелээш-ле совет төөгү эртемнериниң янзы-бүрү айтырыгларын чырыдып келген. Эртемденнер болгаш башкылар, лекторлар база пропагандистер журналдан боттарының сонуургаан үүлдерниң талазыбиле хөй янзы айтырыгларны сон-тып ап болур. Чоннуң калбак масслалары оон базала сонуургаан үүлдерин сеткил ханып, номчуп, оларны боттарының ажылынга хүн бүрү холбаштырып турар. Аңаа төөгү талазы-биле янзыбүрү эртем ажылдарын, төөгүлүг очерктерни, төөгүлүг барымдааларны парлаар.

«Вопросы истории» журнал төөгүнүң буржуаз методологтарының амгы үеде билдингир теләлелерни шүтүмчүлел бижип турар. Ол ажыл ам-даа улам калбарар. Даштыкы идеологтут агымнарны, коммунизмге болгаш ревизионнизмге удур шимчээшкиннерни сойгалап коргускен чүүлдерни доктаумал парлаар. Маонизмни сойгалап илереткен, оон социал-экономиктиг болгаш политиктиг үндезиннерни сайгарып коргускен чүүлдер журналдарга хөйүу-биле парлаттынар.

Социалистиг чурттарның аразында акы-дүүмда харылзаазының, социалистиг интернационализмниң удур-дүзазының коргускен материалдар, чүүлдер база хөй болур. Социалистиг чурттарның социал-политиктиг кадыы ажылдажыгазының, делегейнин социалистиг системазының дугаймында түскай болуқ чүүлдер журналдың арынарынга чырыттынар.

«Вопросы истории» журнал номчукчуларга төөгү эртемнин удур-дүзазының дугаймында пропагандалаан хөй янзы чүүлдерни бодунуп номчукчуларынга чедирер. Номчуктуг журналдың арынарынын билдингир, ат-сураглыг совет, партия, күрүне ажылдакчыларының база шеңги удуртукчуларының сактыышкыннарын эп хөйүу-биле номчуп болур.

«Фактылар, белүүшкүннер, чижилер», «Төөгүнүң чугула айтырыгларын» деп рубрикаларның аллаига моон сонгаарга солун материалдар чырыттынар.

«ВОПРОСЫ ЭКОНОМИКИ»

деп журнал 1948 чылдан эгелеп парлаттынып үнген. Ол арынларында ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкунунуң экономиктиг, социализмниң политиктиг экономиказының чугула айтырыглары, планнаашкынны эртемге үндезилеп чорудары, социалистиг үлетпүрүн болгаш кодээ ажыл-агыйның будурулгезин хөгжүдерн, экономика статистиказы, социалистиг ажыл-агыйның системазын улам шиңгээ хөгжүдерининг дугайында янзы-бүрү үүлдер парлаттынар.

Журнал болза буржуал идеологтарның шалыктаашкыннарынга удур шыгыны демисезди чорудуп турар. Ол ышкаш журналдың арынларынга социалистиг ажыл-агый база социалистиг тургузуушкун дугайында номчукчуларның тодуп болдарын, сонуургаан үүлдерин парлагылаар.

«Вопросы экономики» журналга партия өөредилгезиниге дузаламчы коргузеринин материалдары доктаамал чыыттывар. Семинарларның удуртукчулары, пропагандистер, лекторлар, ол ышкаш дыннаскчылар боттары партия өөредилгезиниң чырыдыышкынныга хамаарышкан үүлдерин, арга-дүржүлгаларын база парлаткылаар. Журналдың номчукчулары оон социалистиг экономикага хамаарышкан эп чугула айтырыгларын билип ап болур.

И. КРАВЧЕНКО.

В. Корчной биле А. Карповтуң баштайгы салыы

Шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш маргылдаага киржир шыдыраачының тодарадырының Ленинград чурттуг гроссмейстерлер Виктор Корчной биле Анатолий Карповтуң түнел маргылдаазының баштайгы салыышкынны 37-ги коште хайым болуп доозулган. Ону сентябрының 16-да Москвада Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга ойнаан. Оонның байдалы варын турган, хайыга чеп-шээрежир деп саналды Корчной баштай киргген.

Агы-биле ойнаан В. Корчнойнуң туружу аңаа үр үе иштинде чайын турган, ынчалза-даа А. Карпов ылаңыладыг камгаланып турган, салыгны деңнештирип, хайым болурун чедип алган.

(СЭТА).

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы.
14.05—Медээлер.
14.15—Оңнуг телекөргүзүг. «Фантон — хүмүүн толуу». Мультфильм.
14.35—«Кижи болгаш хоойлуу».
15.05 — «Эрткен чылдарның кинолары». «Миллионнарлыг ойнаар-бис». Уран-чеген фильм.
16.20—Эстрада ырларының фестивалы. «Сопот-74». Ползыпаан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.50 — Уругларга. Мультфильм.

МОСКВАДАН

18.00—«Үе». Информастыг программа.
18.30—Оңнуг телекөргүзүг. Хоккей талазы-биле делегей ужуражылгазы. Канада—ССРЭ.

КЫЗЫЛДАН

20.30—Телемедээлер.
20.45—Телемедээлер (орус дылга).
20.55—Уругларга. Мультфильм.
21.00— «Чугаалашкан кижиниг». Дамчыдылга.
21.25—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.30—Оңнуг телекөргүзүг. «Ыр-74».
22.15—«Тюменьге ужуражылгалар». Литературалыг дамчыдылга.
23.00— «Үе». Информастыг программа.
23.30—«Силерниң саналыңар». Концерт.
00.00—00.45—Оңнуг телекөргүзүг. Футбол. Кубок эдилекчилериниң кубогу. «Динамо» (Киев)— ЦСКА (София). 2-ги оюн. Киевтен дамчыдылга.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыннаткалары өзугаар алырга, бүгүн республикага ыяар булуттаар чаашкы чагбас. Барыын улаңыышкынның хат кошкак болуу. Агаарның температуразы даңгы черлерге 10—15, өскелеринге 17—22 градус чылыр.

Республиканың шилиндектериниг эдир булуттаар, чагбас. Чөөн улаңыышкынның хат кошкак. Агаарның температуразы 19—21 градус чылыг болур.

Редакторнуң орлакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маккенаның алдыны» (1-ги, 2-ги сериялары) 10.00, 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ооллу капитам бижир» 10.10, 11.55, «Хоорай кырында куштар» 15.50, «Мээң доруун кижим» 13.40, 17.40, 19.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Камонуң соолгу маадырлыг чоруу» 15.00, 16.50 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жребий» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОНЫ. Редакторнуң 24—63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харылзалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыт-ырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кодээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 11-27, информацня база совет тургузут киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 2-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл-Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056 ЧАГЫГ № 227.

ТС—01082

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 220 (9597) | Четверг, сентябрь 19, 1974 чыл | 1925 чылда үнезилеттинген | Өртээ 2 коп.

ЭШ ВИКТОР ВАСИЛЬЕВИЧ ГРИШИНГЕ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы Силерге алдан харлаан хүнүнерде изиг байыр чедирип тур.

Совет улустуң чаагай чоруу дээш, бистиң чуртка коммунизмниң тиилээриниң эрге-ажыктары дээш моон-даа соңгаар үре-түннелдиг ажылдаарыңарны, хөй-хөй чылдарда чурттап, чаагай казыкшылдыг болурунарны Силерге күзедивис, Виктор Васильевич.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Эш В. В. Гришинге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга улут ачы-хавыязы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр алдан харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорхомунуң бирги секретары эш Виктор Васильевич **ГРИШИНГЕ СОЦИАЛИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МААДЫРЫ** атты тывыспышаан, **ЛЕНИН** ордени база **«КАДЫЫР БОЛГАШ МАСКА»** алдын шелээ-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 1974 чылдың сентябрь 17.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң ажыл-ишчилери чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш күжениишкинниг ажылдаан. Агротехниканың чүрүмнэриг шын сагып тургаш, черниң культуразын бедидер хемчеглерни боттандырганы эки түннелдерни берген. Ажыл-агыйның ховулаларинде чаагай тараа бо чылын үшеп. Ооң ажаалдазы бо хүннерде кидиң түлүк. Механизаторлар тараанны кыска хүүсээда чидириг чокка ажаап алыр дээш шудургу ажылдап турадылар.

Күскү хову ажылдарында 28 комбайн хаара түттүнгеп, оларны алды звенога үскен. Комбайнерлер 2483 гектар тараа культураларын ажаагап. Ол болза тараа культураларының 27 хуузу болур. Ажыл-агый амдыгында бир гектардан ортумаа-биле 19 центнер дүжүттү ап турар.

Ажаатыктан тараанны күрүнеге дүжаап, келир чылдың үрезиннинге үруп ап эгелээн.

Совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садарын шалыкшын чорудуп турар. Сентябрь 16-да медээ бээргээр алырга, 2.311 тонна тараанны күрүне шыжанырынче киирил, бо чылдың планныг онаалдазын күүседир чоокшулай берген. Ажыл-агыйның тараачылары күш-ажылчы тиилеңгени чедип алган. Олар күрүнеге тараа садар талазы-биле бөш чыл планын хуусаа бетинде — бир чыл бурунгаар күүсеткен.

Тараанны чидириг чокка, дүрген ажаап алыр дээш социалистиг чарыш комбайнерлерниң ортузунда калбарган. Сөлгү түннел бээргээр алырга, Михаил Макаровтуң удуртқан звенозу мурнуу олурургаа чоруп турар. Звенода комбайнерлер Владимир Горев, Анатолий Веткин, Маадыр Кызыл-оол күп нормалын доктаамал ажыр күүседип келген. Ленин орденниң эдилекчизи Николай Овчаровтуң баштаан звенозу ийиги черни эдээн.

Совхозтуң дирекциязы ажаап алдынган шөлдериниң савазының чайладып, балеринче, күскү чер андырылгазынче улуг кичээнгейни салган. Күскү чер андырылгазында 19 трактор ажылдап турар, олар 1579 гектар шөлдү чарган.

Кызыл-тараачынчылар күскү хову ажылдарын кыска хүүсээда доозар дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар.

Т. ХЕРТЕК.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОН

«Бай-Тал» совхозтуң директору эш **БАЙЫС-ООЛГА**, партия комитединиң секретары эш **ЧЫДЫМГА**, көдээ Совет даргазы эш **КОМБУГА**

Күрүнеге дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде 103,6 хуу, мал чемнерин белеткээр аалгазын 100,4 хуу күүсеткени дээш СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели совхозтуң ажыл-ишчилериниге байыр чедирип, чыл тончүүнге чедир немей 150 тонна мал чемин белеткээр, план чок тургаш 30 тонна тараанны күрүнеге дүжаар, эт садар чыл планын сентябрь 25-те күүсеткир талазы-биле оларның эгелээшкинниң деткип тур.

Совхозтуң коллективинге бо хүдээлгелерин күүседиринге, кыштаглаашкынга ойнаанда шынарлыг белеткенирин база көдээ ажыл-агыйның залчеглиг ажылдарын чедишкинниг эртирерин СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели күзеди.

СЭКП ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

«ТИИЛЕЛГЕ» СОВХОЗТУҢ МЕХАНИЗАТОРЛАРЫ

Оюн-оол Дыртый-оолович **САЛЧАККА**, Саар-оол Иванович **СУНДУЙГА**, Григорий Шырапович **МОҢГУШКА**, Май-оол Ондарович **НАЗЫНГА**

Силерниң күскү чер андырылгазынга чедип алган кайгамчык чедишкиннериңер дээш СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели наңг байыр чедирип тур. Силерниң звеноңар ДТ-75 деп үш база К-700 деп бир трактор-биле хонукта 106,8 гектар норманың орнунга 144 гектарны чардырып шыдаап.

Силерниң ол чедишкиниңер звено кежигүнериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейиниң түнелди, дүжүт дээш бүгү-үлүскүү демиселге күскү ангыс андырылгазының улуг ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыын үнелеп турарыңарның херечээ, күскү ангыс андырылгазының планын доозур база ажыр күүседир дээш республиканың механизаторларынга үлегер-чижек болуру чугланыр чок.

Боттарыңарның күш-ажылчы чедишкиннериңерни быжыглап болгаш улам өстүрүнерни партия обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели күзеп тур.

СЭКП ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Кызыл, 1974 чылдың сентябрь 18.

КҮҮСЕДИР ЧООКШУЛААН

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери нийтиниң малынга 5327 тонна сиген белеткээр планын 3733 тонна кыдыр, азы 70 хуу чедирип алган. Ылаңгыя «Бай-Тал» совхоз бо хүннерде 942 тонна сигенниң белеткээш, хыштагларже дажып эгелээн.

Мал чемнинң белеткелинге бай-талчыларның чедишкинниң демделээш, СЭКП райкому болгаш райкүүском ажыл-агыйлар аразында шилчимир Кызыл тукту оларга тывыскан.

«Таалы» совхозтуң ажылчыпары нийтиниң малынга сиген белеткээр планын 73 хуу күүседип алган. Олар бо хүннерде 942 тонна силосту белеткээн.

Мал чемнинң белеткелинде ажылдап турар мурнакчылар хөй. Оларга 40 тонна сиген белеткээр планын 48 тонна кылдыр күүсеткен Ирнит Далбыйга удуртқан ситенчилер звенозу («Бай-Тал» совхоз) болгаш сиген белеткээр планын 110 хуу күүсеткен. Серенот Кызыл-оолга удуртқан хөл кадыры-биле сиген кезер звено («Мурнакчы» колхоз) хамаарыжыр.

Районнуң ажыл-ишчилери мал чемнинң белеткелин дүрген доозар дээш шалыкшын ажылдап турар.

Б. САЯ.

Улусчу тудугда

УЛАМ ШАПКЫНЧЫДАР

Тываның найысыладымның кудумчуларында чылыг дамчыдылгазының тудуу бо хүннерде соксаал чокка үргүлчүлел турар. Ында 72 коллективтерден 700 ажыт ижи хүнүүн-не ажылдап турар. Ленин кудумчузунда воотпаларның хоолайларын сазып, дүңзалап, чылыглап, кырын бетоннар-биле дутларын, кырынга сай төгери шыкпарлын бар чыдар. Ында ажылдарның 90 хуузу кыдмаган. Мугурда чылыг оруун кылып, дутлаар, 200 метр оруктуң сайлап хөмер ажылдар 95 хуу. Чүльдүм кудумчузунда — 90 хуу, Комсомольскайда — 85 хуу четкен. Рабочая кудумчүүнда тудугмонтаж ажылдарының 65 хуузун кылып доозаан дээрзин «Тувкоммунэнергонуң» удуртур ажылдакчылары бисле дыңнаваан. Нийтизи-биле чылыдылга шугумун тударын монтажчылар, чылыглаашкында ажылчыннар барык 80 хуу чедире берген.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары В. И. Попов чылыг оруунуң тудуун удуртуп башкарып турар инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле планмөрөө-хураалды эрттирген. Ында тудуг трестерин, тудуг кылып келген ажыл-ишчилерни тускай хевтер, хол-хаптар-биле хандырарын, ажылчыннар чемненир столоваяларга чемни шынарлыг, хөбеңир белеткээринниң чугулазын айытпаан.

Ол хурал болганының эртенинде участоктарга ажылчынар эртежик келгеннер. Чимээ. Комсомольская кудумчузунга 30 ажыт ижи келген. Маңаа ажыллаар ужурлуг тургаш, келбейн турган Тыва аптека эргелелиниден 20 ижи кээп, хоолайлар чылыглаарынче киргеп. Азия төвүнүң чаңындан эгелээн бо трасса 1200 ажыт метрге шөйүлген. Оон оон талазын 62 дугаарлыг механизированна сайлап эгелээн болду. Соруулга болза тудуг-монтаж ажылдарын күүседип турар организациялар хамаарылыкан черлеринге эртежик кээп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болур.

О. ОХЕМЧИК,
«Шынның» тускай корр.

УЛУСТАРНЫҢ АКЫ-ДҮҢМА ӨГ-БҮЛЕЗИНДЕ

Сентябрь 17-де Москвага Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга Молдав ССР-ниң болгаш Молдавияның Компартиязының 50 чыл ооңга турасказаткал байырлыг кежээ болган. Аку-дүңма республиканың алдарлыг байырлалын демделээр хээш найысыладың бүдүрүлге черлериниң ажыл-ишчилериниң, хөй-чыгыг организацияларының төлээлеричилери чыглган.

Президиумда—Молдав ССР-ниң делегацииязы, партия болгаш күрүне ажылдакчылары, Москвадың заводтарының болгаш тулуглариның мурнакчылары.

Кежээни СЭКП МХК-ниң секретары В. Н. Ягодкин ажыттаан. Найысыладың ажылчы чоннарының өөрүзээзиден молдав улустуң күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун чүректиң хамыдыладан күзеп, ол байыр чедирген.

Чымылганнар СЭКП ТК-ның Чиигче секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр партияның Төп Комитединиң Политбюрозу составтыг хүндүлүг президиумну болуг көдүрүлүүшкүнүг сомгаан.

Молдавияның Компартия ТК-зиниң секретары П. К. Лучинский Молдав ССР-ниң болгаш Молдавияның Компартиязының 50 чыл ооңга турасказаткан ыдектел ыыттаан.

Республиканың экономиказын, культуразын хөгжүдеринниң чедишкиннерин ол чугаалаан. СЭКП-ниң девизи найысыладың политиказының аку-дүңма улустарның болгаш хамыктың мурнунда улуг орус улустуң чаагай сеткилдиг дузаламчызының ачызында Молдавияга мурнакчы үлетпүр, хөй адырлыг, бедик механизастаан комбайн ажыл-агый тургустуунган. Республика эртек, культураны хөгжүдеринге, улустуң чаагай амыдырал дедиглеп бедидеринге улуг чедишкиннерни чедип алган. Үлетпүрүүн электроника, машина тудуу, прибор тудуу, трактор тудуу, көдээ ажыл-агый машиналарының будурүлгези чижектиг мурнакчы ядыраларын чедишкинниг сайзырадып турар.

Москвадан болгаш Молдавияның ажылчы чоннар төлээлеричилери молдав болгаш орус улустарның, ССРЭ-ниң бүгү улустарының Москва биле Молдавияның бузулбас аку-дүңма харылзаларын кежээге чугаалаан. Олар республикаларның бузулбас эвилелиниге бактаап турар бүгү нацияларның чечектелиишкинин хандырып турар СЭКП-ниң шылгараачай утаанныг национал политиказынга кызыгаар чок мнаан болгаш түңнүткелдиин илереглээн.

(СЭТА).

ЧАРЫШ ОДУ ЧАЛБЫЫШТАЛЗЫН!

Ажылын түңнээш, керээзин узаткан

«Революциянның чалбыжы» совхозтуң конторазынга дүш мурнуу партимда келдивис. Совхозтуң партком секретары Н. П. Кононенко болгаш колзооветник А. В. Галкино-биле аңаа үжүрээн бердивис. Олар бир-ле чугула чүүл дугайын чугаалажып олурган хире болду. Дооступ турган чугаазын соңгу состеряиден оңу эскерип кагдывыс.

Оон Никифор Петрович биске чугаалай-ыр:

— Бистиңнге даарта «Алдан-Маадырга» совхозтуң эт-сураглыг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Чыртай-ооловичи Ооржак аңгыдан келир дээн. Ол бистиң мурнакчы хой жувус Иван Петрович Сафонов-биле эрткен күзүн чарыш кереэзин чарган болгай. Бо ийи хойжу чаржып эгелээнден бээр ам таптыг-ла бир чыл эртип турар. Ынчангаш олар ам чарыжын түңнеп, арга-дужулгазын солчурларын ол.

Пятница хүнүнүң эртенинде Иван Петровичиниң Бедик-Дөң кырында чайлаңга халзын чедө бердивис. Хоочун хойжу бодунуң чайлаан кедертей-ле тавыкчалыг черде шилип алган болду. Тендү сыныырының маңган ак баштары, быжа берген тараалыг алдын сарыг диляңгектер, куруктур андырган кара шөлдер, ой-чектн хаажыляан кара-көк хадылар, алдын-сарыг өң-биле будуттунупкан шарланнар, ынаар-ла бир олгар ыйгылакта хову бөлүүдезиниң туулаа, бышкап тараанны ажаагап комбайнарның бараанны көстүр. Малчының кодан хою одек адаанды ак-чайт апарган дээттап чор.

Иван Петрович Сафонов далчылдарын хүлээп алырыңга белеткеңнеп тур. Алчылар айыткан шагындан ырай өөлап келген. Иван Петрович Сафонов бодунуң чаржып турар өөнүүн — Д. Ч. Ооржакты өөрүшкү-биле хүлээп алды.

Мендилешкен - сөөлүнде, Иван Петрович өөнүүнден ыйтыра-дыр:

— Ырак-узак оруккa эки келдиңер бе, Дажы-Намчал Чыртай-ооловичи?

— А, эки келдивис—деп, оозу ырылыады.— Бо черге бир дугаар кээп турарым бо. Магазыг-ла черде чайлап турар-дыр силер, эле! Малчыны кижи ылап-тыр дээрзин турлаавайр бетин хереңнеп турааадыр.

— Эки чайлаг чүве. Четпес чүвезим — чаныында агым сут чогум. Одар база хызыг, долгандыр тараа шөлдерим. Ынчангаш хойну туда хаварардыр мен.

— Магазыг-ла хоску черлер моң, Иван Петрович!

— Эрткен күзүн Дажы-Намчал Чыртай-ооловичиже чагаа бижүүш, чарыш салып, республиканың хойжуларын базе чаринга киржиргенче хайгырган кижи болгай мен—деп, Иван Петрович чугаазынга эгеледи.— Чарыжывыс шынап-ла үре түннелдиг болду. Мен ынаарда чагаамга, төрүүр 100 хойга онаштыр 137 хураганы, хой бүрүзүнден 4,5 кг ажыгы алырын хүлээнген кижи мен. Сөлгээп созумге ээ бодур дээш, бо тодарадыкчы чылда шудургу ажылдадым. 100 хойга онаштыр 144 хураганы, хойдан барык-ла 4,8 кг хире дүктү алмалыпты өөнүүмге айытказары болгун мени өөрүшкүг-дүр. Ужуражып, ажыл-төрээвисти чугаалажыр дээш чедип келгеннер чагаалыг-дыр.

— Чарышкандан бээр чыл чеде берген, ынчангаш түңнеп көөр дээш келдивис—деп. Дажы-Намчал Чыртай-ооловичи харыылады.— Силер-даа шыпрак көргүзүглүг болган-дыр силер, Иван Петрович. 100 хойдан 144 хураган алырын берге херек. Ынчангаш силерниң бедик көргүзүглүг болуп, бис ийиниң чарыжывыска аткаанывыр дээш байыр чедирип тур мен. Болум хуудан 100 хойдан 127 хураган, хойдан 2,2 кг дүк алырын хүлээпгеп болгай мен. Бо тодарадыкчы чылда 100 хойдан 136 хураган, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүк алып, хүлээлгемни база-да ажыр-дым. Бо дээрге чарыштың ачызы-дыр. Ажым-биле чугаалаарга, силерге ыыттырдым. Тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Буура кырыыр, бодаган өзер. Силер аңаа кижи кирганнар бистерни ажары чоп аңаар.

— Бистиң кайбыжы-даа аштырбаан деп бодап олур мен, Дажы-Намчал Чыртай-ооловичи. Чүге дээрге бис кайбыжы-даа хүлээлгевисти ажыр-гаң-дыр бис. Бо чедишкиннивис нийти күш-биле чедип алган, хүлээлгемни база-да ажыр-дыныр болгай.

Хоочун хойжуларның чугаазын дыңнап олурган, хой кадарга-ла бир чыл чедип турар, «Революциянның чалбыжы» совхозтуң хойжузу Иван Терентьевич Стульев мынаар айтырыг салды:

— Ат-сураглыг ийи хойжу бегүн мында ужуражып турары магалыг-дыр. Бистер бо ужуражышкынга киржиргеп-биле келген хойжулар, моон дыка хөй солуу чүведи биле алырынга илеген олур бис. Ынчангаш хоочун ийи хойжудан нийти айтырымым бар: ол хире бедик көргүзүглүг канчап чедип алган силер? Оон чажыды чогум чүдел?

Бир дугаарында Дажы-Намчал Ооржак аңаа харыылады:

— Мен болгарымга мынаар-дыр: хамык чүве хойжу кижиниң бодунда хамаарыжыр. Ол чүл? Ол дээрге хойжу кижиниң ве-ааз, ыяшкыл болуруг-дур. Оон-биле кадыг арга-дужулга база эргежок чугула. Оюу хойжу бүрүүг-ле чоорту чедип алыр аңаар. Хойнуң төлүгүр, ачыкүр болуру— оон семиртелгезинде. Ол эң-не шинтпирлиг чүүл. Ынчангаш мен чайыг 6—7 катап одар солуп, малычны ыяк семиртип алыр мен. Семис хой күзүн эдержилгеге эки кирер, а кыпты семис-шыырак дажар, төрээн төлү улуг, шыырак, кадык, боду суткүр болур. База бир чугула чүве —кижиң мергежилдиг кадарып, ажаарыы, солдаашкынын организастыг эрттирери, ол ышкаш четкир мал чемни база эргежок чугула.

Хойжуларын чарымны түңнээш, дуржулга солушкан ужуражылгазы үр үргүлчүлээн. Олар аңгы үезе мал чемниң белеткелина кавчаар чорудуп турарын, тарын бооладылганы, хойнуң укказының шинжилерин, өйи эдегелиг ажылды организастаарының ажыктыын, аныяктарны мал ажылынче хандыкшыдары-биле оларга арга-дужулгазын хамчыдып бээрин тодаргай чугаалашкандар.

Ийи хойжунуң ужуражылгазында «Революциянның чалбыжы» совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ольга Павловна Чуева болгаш «Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары Чалчы Аралдуевич Ондар олар база чүве чугаалап, өйи-хамы-агыйда хой ажылын тегжүрериниң байдалын, дөртку тодарадыкчы чылда малчыларның канчаар ажылдаанын, оларның аразында социалистиг чарыш калбарып, чаагай үре-түңнелдэп берип турарын айытканы, чарыштың кереэзин узаткан. Ооржак 1975 чылда төрүүр 100 хойдан 130 хураганы, хой бүрүзүнден 2,6 кг дүктү алырын хүлээнген. А Иван Сафонов 100 хойдан 130 хураганы, хой бүрүзүнден 4,5 кг ажыгы алырын аазаан.

Чарыш олу чалбыштагаш, база бир ийи хойжуну хаара тутқан. Ол ужуражышкынга келген «Революциянның чалбыжы» совхозтуң хойжузу Иван Терентьевич Стульев мынча дээн:

— Мен бо совхозка хой кадарган чыл чаа чедип тур мен. Баштайгы чылда 100 хойга онаштыр 115 хураганны, хой бүрүзүнден 4,9 кг дүктү алдым. Келир чылын 100 хойдан 130 хураганы, хой бүрүзүнден 4,2 кг дүктү алырын бо ужуражышкынга хүлээп алдан келген Маадырның совхозунда ат-сураглыг хойжу Ооржак Ачыярович Доржуну социалистиг чарышка кайгырар-дыр мен. Оюу дамчыдып чедирерин Дажы-Намчал Чыртай-ооловичиден дилеглим.

А. АРАКЧАА,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: Д. Н. Ч. Ооржак биле И. П. Сафонов ажылгамни хөрөңнээ турлар.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

Совет Тыванын 30 чылынга

БАРЫЫН-ХЕМЧИКЧИЛЕР ЮБИЛЕЙГЕ

Совет кижилер кандыг-бир аларлыг хүннерни, байырлалдарны чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр, ол-ла үеле кол кичээнгейни шингирлеттинмээн айтырыгларже мөөнмээр чаагай чаңчылдыг. Ынчангаш Совет Эвилелиниң хөй национал улустарының найыралдыг улуг өг-бүлезинге Тывачыл каттыжып шеригинден бээр 30 чыл оны барыын-хемчикилер чаа-чаа чедиишкиннер-биле утпуп турар.

Ленинчи национал политиканың боттанышкынының, партиянның болгаш чазактың доктаамал дегыш салыышкынының ачымында бүгү Тывада ышкаш, Барыын-Хемчиктиң ле эжелээринге сөөгүп эрге-чагырганың чылдарында экономика, социал база культура талазы-биле аажок улуг чедиишкиннер болган. Кызыл хүүлелиниң дургузунда Барыын-Хемчик чаа тудуглардыг, хөгжүп турар үлетпүрлүг, механизастаттынган мөдээ ажыл-агыйлыг район болуу бергеш. Шаанда көшкүн чораан араттар сууржуң чаагай ажыдыралче шилчээн, ээжкуруг турган черлерде шаагайжыды түттүмнин хоорай болгаш суурлар тургустунгулаан. Районуң девискээринде аажок үнелиг эртине байлак — даг-дүгүнүң биазазында змгы үениң аныяк хоорайы —Ак-Довуракты түлүп тургускан, ында Бүгү-эвилел ужурдузалыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың баштайгы эзлчээ ажыллап, ам оон ийиги эзлчээн келир чылын ажыглаага киирер дээш күжениишкиниг ажылдар чоруп турар.

Районуң девискээринге ындыг улуг будурулгени болгаш Ак-Довурак хоорайны тудуп тургузарынга Совет Эвилелиниң хөй националдарының оолдар, кыстары төлептиг үлүгүн кииргенин сеткил ханыышкыны-биле чугаалаар апаар. Аны үеле аны-дүүмалыышкы чорукту база найыралдың бо хоорайында болгаш ниитизи-биле бистиң районда 40 хире националдарның төлээлекилери ажылдап, чурттап турар. Барыын-Хемчикче, ылаңгыя Ак-Довурактың будурулгелеринче, тудугларынче бистин чуртта аны-дүүмэ бүгү-ле республикалардан нарын машина-техника, дериглелдер, металл, шил болгаш тудуг материалдары кэзэ турар, а мынаарга «Тыва даг-дүгү» комбинаттың будурген продукциязы Москвaже, Ленинградче, Новосибирскиже, Горькийже, Спасскийже, Красноярскиже болгаш ниитизи-биле чурттуг экономиктиг 16 районунче чоруп турар. Бо комбинат болгаш Ак-Довурак хоорай бодунуң 10 чылыг чоокта чаа байырлалдыы-биле демдеглээри. Оларда будурулге коллективтериниң болгаш ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң дугайын ыпчаа республика солуннарынга тодаргай парлаан чүве төлээде, ол дугайын маңаа хатаптаваалы.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чуртка социалистиг чарышты кадбартып эгелээнинең башгайгы хүннеринден-не районуң партия, совет, профсоюзулел болгаш комсомол организары күш-ажылчы коллективтериниң болгаш ажылышчылериниң күжениишкинин планныг сорулгаларны доллур болгаш ажыр күүседиринче база Совет Тываның 30 чылын төлептиг уткуурунче угландырып, бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырып эгелээн. Алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдың үезинде хөй-хөй будурулге, тудуг, транспорт коллективтери, амыдырал хандырыга будурулгелери, совхозтарның бригадалары болгаш фермалары боттарының ажылын көскүзүбиле эжиктеп.

Партия болгаш эске-даа хөй-ниити организацияларының шудургу организакчы ажылының база ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның шудургу күжениишкиннериниң түңнелинде район бо чылдың сес айларында үлетпүр продукциязы будурер планын 101 хуу, ону сайгарар планын 104 хуу күүсеткен. Хлеб заводу, чонуң амыдырал хандырыга комбинады, ыяш ажыл-агый чери, «Сельхозтехника» каттыжышкыны болгаш эске-даа будурулге коллективтери планныг сорулгаларны ажыр күүсеткен.

Районда тудуг организацияларының бо чылдың эртken айларында база багай эвес ажылдаан. Эртken чылдың бо үезин-биле деңнээрге тудуг ажылының темпизи бедээн, кылдыган ажылдарның хемчээли база үлгэткан. Ол үениң дургузунда тудуг организациялары ниитизи-биле 3 муң ажыг дөрбелчин метр чурттарга шөлүн ажыглаага киргеш. Будурулгениң болгаш культура-амыдыралдың эвээш эвес чаа объектилерин тудуп дооскан. «Тыва-даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлчээнин кол корпузунуң тудуунда ажаок улуг хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын чоруудуп турар. Мында барык-ла 4 миллион 800 муң ажыг рубльдиң капитал салыышкыны шингээдип алган.

Совет Тываның 30 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, районнуң көдээ ажылышчылери бо чылын чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар. Эртken чылдың бо үезинде деңнээрге хойнуң база өшкүнүң бөш саны өскен, малдың продуктулуу база бедээн. Район күрүнеге 187 тонна дүк садар хүлээлгезин август 30-де 191 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. «Шекпээр» совхозтуң малчыннары күрүнеге дүк садар планын элээн ажыр күүсеткен. Бо чугула ажыл районда ам-даа үргүлүлээп турар.

Районуң совхозтарында социалистиг хүлээвегелин күүседиринге бедик киргүзүглерни чедип алган фермалар, бригадалар эвээш эвес. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң Бичеей салбырында хойжу бригадазы (бригадири Монгуш Калымдуу) төрүүр чүс хойга онааштыр 95 хураганы, «Хемчик» совхозтуң № 2 хойжу бригадазы (бригадири Хомушку Сайын-Маадыр) чүс хойдан-на 93 хураганны алган.

Сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка «Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык фермазының коллективи бедик көргүзүгнү чедип эп келген.

Барыын-Хемчиктиң будурулгелериниде, тудугларында, транспорт болгаш амыдырал хандырыга коллективтеринде, көдээ ажыл-агый будурулгезинде бодунуң ажыл-херээнинг он-он кайгамчык мастерлери өзүп үнген. Ак-Довурак хоорайның болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың он чылыг байырлалы-биле холбашкан чоокта чаа, оон-ла мөөнмээр объектилерин тудуп дооскан. «Тыва-даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлчээнин кол корпузунуң тудуунда ажаок улуг хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын чоруудуп турар. Мында барык-ла 4 миллион 800 муң ажыг рубльдиң капитал салыышкыны шингээдип алган.

Совет Тываның 30 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, районнуң көдээ ажылышчылери бо чылын чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар. Эртken чылдың бо үезинде деңнээрге хойнуң база ө

Бистин түрүүсүнда

Онзагай комбайн

Ол боду чоруур комбайнның эртнең шөлүнге чүгле тараа хоорзуну артар. Мурнундагы ышкаш ыдыкка чайгыкпан хөпээнер-даа, тараа богу-даа көзүлбес болур. Тараа ажаан алыр ол агрегаттың дыка хөй «профессичыңга» база бир иш немеңкен—ол тараа савадын тырып, хөндегтей кезер апаргаш. Савад-биле холушкак мындыг үнелиг мал чеми комбайның соорту чоруруу тергеже дамчыыр. Мал чеми масса аңаа дола бээрге, трактор ону алгаш, сялос оңгарынче соорту аппаар. Ындыг массаны кукуруза-биле холуургө, малга дыка амданныг, таарымчалыг чем болур.

Ажаап алышкынның ындыг чаа аргазының ачызында ажуттуң мал чеми болур үнези улгадыр, тараа шөлүнүң савады шуут чок болурундан аңгыс аңдарылгазын ол-ла дораан эгелээр аргалыг боон турар. Шынап-ла: комбайн чораан соон дарый аидазынны киирер деп, чүве ол-ла болгай.

Совхозтуң азы колхозтуң мастерсказынга-ла ындыг агрегатты таарыштыр эптеп ап болур. Тараа ажаар комбайнга «ИСМ-3» дээр савап доорап, хөндегтээр херекселди кожар. Чүгүм боду ажуурер «ПТС-4» дээр тергени кожуг кылдыр ажыглаар.

Ивановонуң нөөрээ ажылагый институдунуң дуржулга кылыр ажыл-агыйынга бо чылын эң-не баштай ажыглап, немеп көрген ындыг аргазы болуун долузу-биле бадыткаан. Ол арганы областың колхозтарынга болгаш совхозтарнигө калбаа-биле ажыглаар деп турар.

ИВАНОВО.

(СЭТА-ның корр.).

—◆—

Чеденниг чемпион

Республиканың эки тура спорт иннилели «Урожай» Якутиянның ажыл-агыйларының сигеп кезикчилериниң дүш-ажылчы маргылдаазын эрттирген. Хол-биле сигеп кезериниң элээн ыаш муң мастерлери аңаа киржип, дыка хөй сигенни ажаап алганнар.

«Якутский» совхозка маргылдаага Якутск чурттуг пенсионер С. А. Федоровтуң киришкени онза солуп болган. Судья коллегиязының ооң кар-назынының дугайында айтырыгнга:

— Бо чылын чеден дугаар кыш болур ийин—деп, ол харыылаан.

Чарыштың негелдезин-биле алырга, ол хире назы-харлыг кижи аңаа киришпес ужурлуг турган. Ынчангаш баштайгы үеде С. А. Федоровка маргылдаага киришпес кылдыр сүмелеп-даа турганнар.

Хоочун кезикчи дүшке чедир баштайгы одуругга беш кижи-биле кады хап чоруп турган. Ынчалза-даа шак келген тудум-на, Сергей Алексеевич мурнунда чораан кижилерни эртип-ле турган. Ынчангаш хүн төнчүзүнде ол улустуң шүтүзүнүң мурнунга барган болгаш аңаа кым-даа четнестей берген. Шөлдү хемчээл коорге, чеден харлыг колхозчу сес шак иштинде 1,15 гектар черинң сигенин кескен болган. Маргылдааның киржикчилеринде ындыг түңнелдиг кижи чок. Чыылганнар дыңмыттиг адыш часкап турда, хоочун сигенчиге ат салган тускай кадыырны, үнелиг белектерни болгаш чемпионуң дипломун тыйыскан.

Д. БУБЯКИН,

СЭТА-ның корр.

ЯКУТСК.

—◆—

Циолковский дугайында

КАЛУГА. (СЭТА). К. Э. Циолковскийиң эртем ажылын сайгарып ажылдап, улам хөгжүдериниң дугайында тос дугаар эртем конференциязында ажыттынган. Чурттуң бүгү булуңнарындан барган эртемденнер, инженерлер, конструкторлар, эмчилер ында киржип турар. Олар космонавтиканың үндезилекчизиниң хөөрүнге хүндүлелдиг чечектерин салганнар.

Конференцияның программазында—низу-бүрү темаларның 120 илеткелдери кирип турар.

Академик Р. З. Сагдеев пленарлыг хуралга «К. Э. Циолковский болгаш ССРЭ-де космос шинчилелдерин хөгжүдериниң перспективалары» деп илеткел кылган.

ССРЭ-ниң үжудукчу-космонавтызы В. И. Севостьянов СЭТА-ның корреспондентизи-биле бесседазынга мынча дээн:

— К. Э. Циолковскийиңиң чогаадыкчы ажылы чыл келген тудум улам-на улуг ужур-дузалыг боон турар. Бо номчулгалар аныяк специалистерге кайгамчыктыг школа боон, космос дугайында билигни калбаа-биле иептередиринге идиглиг болур.

Н. АЛЕКСАНДРОВ.

ДЕЛЕГЕЙ ДО ХҮННЕРДЕ

Думайның Сазхаломбатта нефть болбаазырадыр заводунга катализатор чаартыр деригни хуусаазындан бир ай эрте тудуп тургускаш, будурулгече хүлээдип берген. Ону эптеп тургузарынга, амыдаарын эдиктиреринге белгаш ашыглалга шиңгээдип алырынга совет тускай эртемнигнер киришкен.

ЧУРУКТА: Сазхаломбатта соодулга колонназын кодуруп турары. Сес чүс тонна деңзилиг белгаш 80 метр бедик ол колоннаны эптеп тургузарынга совет тускай эртемнигнерниң бригадазы киришкен.

МТИ—ПМА-ның фотозу.

Нью-Иорк: БҮГҮ КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА ДҮҮШТҮР

Чепсегленнишкин дүжүрер талазы-биле бүгү-делегей конференциязын белеткээр комитеттиң илеткелин чүүлдүг деп көрген◆Совет Эвилелиниң саналдаан идеязы калбаа-биле үнелеткен ◆ Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын улам нептередиринң херээнге салыышкын

Чепсегленнишкинин дүжүрер талазы-биле бүгү-делегей конференциязын белеткээр тускай комитет аңаа Кол Ассамблеяның дааскаң сорулгазын бүрүн мүүсеткен. Бо чылдың майдан бээр ооң чапсарлап тургаш амылдап келгенинң түңнелинде ындыг конференцияны эрттиреринң чугумчалыынга, хүүсаазынга, сорулгаларынга, чыглып хуралдаар киржинкилеринге хамаарыштыр чүүл-бүрү күрүнелериң, болуп-болуп күрүнелериң бодалдарын чыып, аналиэтээн илеткел чүүлдүг деп үнелеткен. Илеткелди КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы чугаалажыр. Ол сессия үк илеткелди барымдаалаашаш, делегейниң ол чугула шуулганынга белеткел талазы-биле моон соңгаар күүседир сорулгаларны тодаргайлап айтыр. Чепсегленнишкинни дүжүрер талазы-биле бүгү-делегей конференциязын чылдырар бодал амгы үеде калбаа-биле үнелеткен деп чүве үк конференцияның дугайында айтырыгны чугаалажып көргенинден бүзүрелдиг биндиргең. Ону чылдырарын Совет Эвилели саналдаан болгаш хөй-хөй күрүнелер ону деткээн. Ол айтырыгның талазы-биле сагыш-бодалын чугаалаан 96 чазактың ийи-чаңгызы-ла аңаа удурланган. Ындыг конференцияны эрттирери дээш социалистиг болгаш каяа-даа каттышпаан чурттар ылап туржуп турар. Олар чугула үе-чада болган. Ядролуг чепсектиг ооң өске күрүнелериң төлээлекчилери хуралдарга амдыызында кирипшейн турар. Ол күрүнелер КНО кежигүннери күрүнелериң хөй нуруузунуң сагыш-бодалын барымдаалап көөр болгаш боттарының ол конференцияга хамаарышкан бодалдарын өскертир деп ынанып турарын делегаттар илергейлээн.

Бүгү-делегей конференциязын белеткээр талазы-биле чедип алдынган түңнелдер делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырылдырарын улам - калбартып турары-биле холбашкан деп чүвени ооң төлээлекчилери боттарының саналдэрынга бүзүрелдиг көргүзүп чугаалаан.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

СОФИЯ. (СЭТА). «Болгария Улус Республика — социализм орууна 30 чыл дургузунда» деп делгелгеге белеткел Болгарияда калбарган. Ол делгелге Москвага Улус ажыл-агый чедиишкиниериниң делгелгезининң девискээринге октябрь 15-тен ноябрь 15-ке чедир ажык турар. Болгарияның даштыкы чурттарга организэстан келген делгелгелериниң эң улуу ол болур. Аңаа Болгарияның бүгү талазлыг чедиишкиннерин, Совет Эвилели-биле болгаш акы-дүмна өске-даа чурттар-биле дем каттыштырып ажылдап турарын көргүзер.

Республиканың үлетпүрүнүң чүүл-бүрү адырларының болгаш хамыктың мурнунда машина тудуушкунунуң продукциязы делгиирлерге, делгелге залдарынга кол черни эдээр. Ам «БҮР-га будурген» маркалыг машиналарны болгаш дериглерни 80 ажыг күрүнеге садып турар. Делгелгенин бир улуг салбыры көрүкчүдерни Болгарияның көдээ ажыл-агыйының чедиишкиннери-биле таныштырар. Ооң продукциязын делегейниң хөй-хөй чурттары калбаа-биле хереглеп турар.

Республиканың эртем, культурага, кадык камгалалынга, чырыдыышкынга, туризмге чедиишкиннериң диаграммалар, макеттер, тырттырган чуруктар, кинолар көргүзер.

ЭРТЕМ, ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

БЕРЛИН. ГДР-ниң Дрезден чоогунда Россендорфта ядролуг физиканың төп институдунуң продукциязының данзызында янзы-бүрү хевирнин радиоактивтиг 100 изотоптары санаттынып турар. Ол эртем төвүнүң ажылдакчылары республиканың юбилейинге эки белекти сөңнээр деп турар. Институттуң коллективи ажылдың болбаазырангай аргаларын ажыглап турган, ядролуг реакторнуң будурукчүлүүн ийи катап улгаттырып шыдаан. Ооң түңнелинде ГДР болза Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң иштинде радиоактивтиг изотоптарны кылып үндүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң соонда ийиги черже үнген.

Россендорфта институт колдуунда-ла радиоактивтиг медицина изотоптарын кылып үндүрүп турар болгаш оларны эң ылаңгыя чүрек-дамыр системазының аарыгларын аңаа янзы-бүрү ыжыктарны чаа эгелеп чоруур үезинде шинчилеп, илередиринге ажыглап турар.

• • •

ГДР-де юбилей чылында будурулгенниң чазартыкчыларының болгаш мурнакчыларының шинчээшкиин кажангызындаа артык калбарган. Олардың чаартыкчы саналдарын ажыглаашкынын ачызында чылдың баштайгы чартынында экономиктиг орулга 1,7 миллиард марка болган. Ол эртнең чылдың ол-ла үезинде турганындан чедиг хуу хөй-дүр.

• • •

БЕЛГРАД. Княжевацта седогород тракторларын кылыр завод бо чылын 7 муң ажыг эң бичии тракторларны будурүп үндүрер. Бо чылдың алды аналарының иштинде эртнең чылдың бо үезинден ийи катап хөй ындыг машинаны ол завод кылып үндүрген. Аңаа чыл дургузунда ындыг 12 муң бичии тракторларны болгаш оларның соортур дериг-херекселдерин будурүп үндүрген турар. Княжевацкының заводу — көдээ ажыл-агыйга хереглээр ындыг машиналарны кылыр Югославияның кара-чаңгыс будурулге чери боон турар.

• • •

ТОКИО. Японияның автомобиль будурер «Хонда» дээр компаниязы 1976 чылдың чайынынга чедир бодуның заводтарынга демир тудуштур кацпаар ажылдарны кылырынга үлетпүрүнүң 100 чедир роботарын ажыглаар деп турар. Автомобильде 2.000 хире тудуштур кацпап тургаш, кылыр черлер санаттынып турар. Компаниянның төлээлекчилериниң чугаалап турары-биле алырга, олар кацпаашкын ажылдарын ажыглаарының амгы үеде 50—60 хуу автоматчыткаларындан 90 хуу чедирер болгаш компаниянның кацпакчыларының санын 600-тен 450 кижи чедир кызырар арганы бээр ужурлуг.

• • •

КУАЛА-ЛУМПУР. Малайзиның университединде тускай факультет ажыттынган. Ону дооскан кижилер узанып, чазанырының болгаш шаажак түүлдер кылырының, хол-биле аргыышкынының база өске-даа ураң-шевер ажылдарның талазы-биле специалистер боон үнер. Ол факультетти университеттиң ураң түүл музейинге үндезилеп тургускан. Ол музейде XV чүс чылдың дой-доврак адык-савазындан эгелээш, чап-чаа кылган моңгун кааскалталарга чедир түүлдерни чыып, делгээн. Студентилер ол ышкаш Индияның, Пакистанның, Индонезияның, Камбоджаның болгаш Азияның өске-даа чурттарының улусчу ураң-шевер-леринің кылган түүлдерин база көрөнип көөрлер.

СТАМБУЛ. Ында Алдын Мыйыс дээр мугулдуну кешкен ушкү көвүрүтнү тудуп дооскан. Ооң узуну 995 метр, а бедии—22 метр. Ол чаа көвүрүтнүң ачызында Босфорну кежиилэр Европаны Азия-биле тудуштурган азыглыг көвүрүглеп эртер машиналарның саны көвүдээн.

(СЭТА).

КНО-НУҢ СЕССИЯЗЫ АЖЫТТЫНГАН

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА). Ында КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы ажылын эгелээн. Ол үш ай дургузунда үүс ажыг айтырыгларны чугаалажып көөр болгаш оларның иштинде тайбынны болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарының, делегей харылзааларында экижишкинниг болуушкунарны быжыглаарының чугула айтырыглары туруп турар.

Кол Ассамблея бодунуң ажылының баштайгы хүнүнде Бангладешти, Гвинея-Бисауну болгаш Гренаданы КНО-нуң кежигүнүнге хүлээп алган.

ГДР-ГЕ БҮДҮРГЕН

БЕРЛИН. (СЭТА). Дрезден округта Рабейл деп чер виноград тарыыр 150 гектар шөлдүг. Европада эң сөңгаарғы виноград шөлү ол. Ук черниң арага заводу иштики болгаш даштыкы рынокка түүлбүрү соортуг бүдүн чартык миллион ажыг шил араганы, беш миллион ажыг шил шампан араганы чылдың-на бүдүрүп берип турар.

Дрезденниң арага кылыкчыларының продукциязы делегей конкурстарынга 11 алдын болгаш 50 моңгун медальбиле шаңнаткан. Арага будурулгелериниң Люблянга чапчаа болган ярмарказынга ол будурулге черинин тургускан шампан соруу «Зайок Бакербарт» алдын медаль-биле шаңнаткан.

ШАПКЫН ТЕМПИЛЕР-БИЛЕ

ВАРШАВА. Польшаның эң аныяк будурулге черлериниң бирээзи — Вроцлавтың азот комбинады — шапкын темпилерлиг хөгжүп турар. Башгайгы объектилериниң ажыглалга кирген, ооңда эртнең ийи чартык чылдың дургузунда ол комбинат Европаның эң улуг «ужүт фабрикаларының» бирээзи болуу берген. Бедик будурүшкүнүүр ажылдаар дериглер, мурнакчы технологий болгаш будурулге ажылдарын бедик деңнелдиг механизастааны будурүүшкүнүнү шалыпкын улгаттырар аргаяы Вроцлавтың химиктеринге берип турар. Ийиги аалчегин ажыглалга киирерге ажылдаарының төлевилеттинген күчүзүн черип алган ооңда комбинат бир хонукта 1500 тонна аммиакты, 1800 тонна азот кислотазын болгаш 2400 тонна аммиак селитразын будурүп турар апаар. Ооң продукциязы ам бээлин чүгле Польшаның көдээ ажыл-агыйының херегледдерин хандырып турар эвес, ону Чехословакия, ГДР, Франция, Дания база садыл ап турар.

Чурттуң бүгү химия үлетпүрүнүң тургустунуп, хөгжүп турары база ол комбинат дег өөкүр темпилерлиг. Сөөлгү сээрби чыл дургузунда ооң хөгжүдези химия будурулгелиниң делегейге чыыда ортузынак көргүзүүнден оранчок шалыпкын болган.

Улусчу эртс-чагырга чылдарының дургузунда туйүп турганнан, бедик сайзырангай, амгы үениң химия үлетпүрүнүң никти үлетпүр продукциязының 12 хуузун будүрүп турар. Химия будурүшкүнүүрүн хемчээл-тарыыр дээш Польша делегейниң 11-ги черин эзелеп турар.

1971—1975 чылдарда ПЭР-нуң социал-экономика хөгжүлдезининң планын ёзугаар химия үлетпүрү чоокку чылдарда база шалыпкын хөгжүүр. Аңаа дүүштүр Польшаның экономиказының ол адырынга капитал салыышкынары бо чылын 30 миллиард злотый аңха турганынган 1975 чылда 40 миллиард злотый болур. ЭДЧ кежигүннери чурттар-биле, хамыктың мурнунда Совет Эвилели-биле сынныга хамаарыштыр будурулге ажыыны кооперастаг, спецпалистеварын улам ханыладыл халбартыр. Польша Улус Республиканың химия үлетпүрүн чедиишкиниг сайзырадырының коочуг чугула фактору оа болур.

КОНФЕРЕНЦИЯ ХАГДЫНГАН

ГАВАНА. Гаванага аныяктарның техниктиг бригадаларының национэл 3-кү конференциязы хагдынган. Үк конференция Кубаның аныяктарының амыдыралынга чугула болуушкун болган. Ооң киржикчилери эртем, техниканы хөгжүдериниң херээнге аныяктарның ролин бедидеринбиле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан. Чурттуң парлалтазы, радио, телевидениези чаа тнитилерни тургузарынга улуг үлүг-хуузун киирер сорулгалыг, бедик мергежилдиг тускай эртемнигнерни болгаш аныяк эртемденнерни бедеткээринин айтырыынче Кубаның Коммунистиг партиязының болгаш революстуг чазаның улуг кичээнгей салып турарын демдеглеп турар. Эртем, техниканы бүгү хемчеглер-биле хөгжүдери, бүгү хамаатыларның революстуг мендерелин бедидери коммунистиг ниитилелди тургузарынга амыдырал талазы-биле чугула ужур-дузалыг деп, конференциянын хаарынын ёзулаалынга чурттуң Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, революстуг чазаның Премьер-Министри Фидель Кастронуң чугаалаанын солуннар оңзалап демдеглеп турар.

Чурттуң президентизи Освальдо Дортикос конференцияның хуралдарының бирээзинге чүве чугаалаан, марксизм-ленинизмниң теориязын шинээдип алырынче, боттарының профессионалдыг болгаш культура деңнелин доктаамал - бедидеринче аныяктарны кыйгырган. Эртем ажылдакчылары болгаш бедик мергежилдиг тускай эртемниг кадрларга эртем-техниктиг революциянын салып турар бедик негелдеринин хандырып шыдаар болгаш турар ёзу, ус-шаг-биле дөмей базарлы экономиканы чугула деп, О. Дортикос демдеглээн.

Конференцияның киржикчилери үгүүлга үндүргеш, коммунизминиң идеалдарынга шынчы чаа тнитилеалын тургузукчуларын идепкейлиг, мередилиг кылдыр кижизидерин улам сайзырангайлар талазы-биле партияның, чазактың шиитпирлерин боттарының амыдыралга боттандырар шиитпирлинн үк үгүүлгазында медеглээн.

ҮЛҮГ-ХУУЗУН КИИРГЕН

БЕРЛИН. Чурттуң хоорай, сүүрларының күдүмчуларынга шинчээшкиниң ондак чок турарын ГДР-ниң 170 муң хире хамаатызы хайгаражып турар. Улустуң эки тура дружиналарының кежигүннери чүле күдүмчуларга шинчээшкин үүн башкарып турар эвес. Олар республиканың школаларына болгаш үлетпүр будурулгелериниге үргүлчү барып, күдүмчуларга чоруургүнүң чүрүмүн тайылбырлаар ажылды чорудуп турар. «Күдүмчуларга чоруургүнүң чүрүмүн сагыырынга коичуг ажы демдектиглер» деп алдын демдекти эртнең чылын 1,3 миллион ооглар, ургларының чедип алганынга олар ажылжининң үлүг-хуузун киирген.

КИПРДЕ БАЙДАЛ

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Дайын үезинде турк шериглериң болгаш национал гвардиянындаа тудуп алган шериглериниң баштайгы бөлүктерин сентябрь он алдыда аңаа солушкан. 129 туректерни болгаш 116 грек-кипрлерни хостаан.

Киприң президентизиниң хүлээлгезин күүседип турар Г. Клиридис биле ортулуктуң турк общинязының баштыны Р. Денкташтың чоокта чаа ужуражышкынының үезинде чедип алган дугуржулгага үндезилээш туттурган шериглерин солушкан. Балыглаңган азыларыг туттурган шериглерни, а ол ышкаш 18 хардан аныяк болгаш 50 хар ашкан назылыг туттурган хамааты кижилерни солуур ужурлуг. Ону делегейниң Кымыл Крезиниң болгаш КНО-нуң шериглериниң төлээлекчилериниң киржилгези-биле боттандырып чорудуп турар. Ол ышкаш сургуулларны, башкылаарны, шажынчы албаныгларны болгаш эмчи ажылдакчыларын база солуур ужурлуг.

Бо хемчегни дүшкүүрлүг чорукту моон-даа соңгаар чавырылдырарынче база ортулукта 200 муң кижи ажып турар дескенчерин чугула айтырыгларын шиитпирлээринче бурунгаар базым кылдыр мында көрүп турар.

Сентябрь он алдыга чедпо соңгу үш хүнде Киприң байдалды даштындан көөрге, ыржым ышкаш болган. Чүгле Никозияның девискээринде турк болгаш грек шериглериниң чоокшулашкан черлеринге кезек-кезек удур-дедир аткылажыштыкынар болгулап турган. Ынчалза-даа ук черниң чоңум ылаңгыя грек-киприлерниң аразында шугул байдал мурнундагы олчаан туруп турар. Никозияның болгаш ортулуктуң өске-даа районнарын турк дайынчы самолёттарының чоокта чаа тегээрип ужуткан чоруу бүзүрел чок, дүвүрээзининг байдалды улам күштелдиргеп. Найысылалдың чурттакчыларын грек-киприлериниң хөй кезии ар-галыг-ла болза, Никозиядан дашкаар турарын күүсээр болгаш хоорайга чүгле хүндүс ажылдап кээр.

Киир айтырыының талазында сырый холбаалыын хөй-хөй делегаттар, оларның аразында социалистиг чурттарның төлээлекчилери айыткан.

Чогуур белеткелди чорутканн соонда чепсегленнишкинин дүжүрер талазы-биле бүгү-делегей конференциязын эң шалыпкын чыылдырарын тускай комитетке шиитпирлиг деткиир турушту Совет Эвилели эзилээн. Ону эртгирери бүгү кижи төрелгетенниң эргеажыктарынга дүгшүр белгаш делегей байдалын улам эки-жидер арганы бээр деп чүвени ооң төлээлекчилери боттарының саналдэрынга бүзүрелдиг көргүзүп чугаалаан.

(СЭТА).

АКШ-тың президентизиниң шиитпири

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вьетнамга дайын үезинде шеригг албанынга келдиришкинден ойталаан азы америк чепсектиг күштерге албан эртгиреринден быдаан американнарга «шенелде келдерел» кылып турарын президент Дж. Форд чарлаан.

Он-он муң аныяк америк киижилер Пентагонуңун Мурку-Чөөн Азияга авиатюрлуг үүлгедиашкинниге киржиринин орнунга чурттан эки тура-биле үнүп ворууру дээре деп саналп турганнар.

Шенелде келдерелин кылгаш, Вьетнамга удур дайынның чылдарында пашкынын ийи башкаланган чоруулеп болган балыглаңыышкынны эзиртир сорулгалыг боон турарын президент чугаалаан.

Аныяк американнарның «бодунун чуртунде, боттарының ог-булелеринче эвп чаңып кээр алганы ажылдап алыр ворукту» бээр ужурлуг деп Дж. Форд кеделээн. Ынчангаш олар 1975 чылдың январь 31-ге чедир эрге-чагырга черлериге кээп дужуп бээр. Америкынның Каттышкан Штаттарынга шынчы болуруның дангыраан кылып болгаш 24 айның дургузунда ыяап-ла хүүзээмылчы хүлээлгени эрттирер ужурлуг.

Президент ол ышкаш «келдерел талазы-биле президент эргелелиин» тургулар дугайы база чарлаан. Ол эргелел ажетнам дайынын үезинде шеригг дургузуп үүлгедиашкинниге киржип турган америк америкаанар кем-бүрүү чок, чүге дээрге, олар ак сеткилдеп болганынга Нелай-Кадыгын улустарынга удур дег бүзүреп агрессиялап ойталаар ужурга тавырыышкан америкаанар дугайында айтырыг Америкада улуг шуулгазынны болдуруп турар. Ындыг

МОЛДАВИЯНЫҢ ХҮННЕРИ

Дац хаазындан хүн хередерине чаймынандыр чыттыланган черниң байлактары—Совет Молдавиянын күрүне сүлдезинде сималбип чураан, онзаларынак демдек боон хоступ турар. Чогум-на ону Москваның кудумчуларында, парктарында, концерт ундурер залдарында эмге хаажоп кылдыр сималбип чураан, аскылап каан тургулаар. Найысылалга сентябрьның он алдыза Молдав ССР-ниц шалыпчы хүннерп эгелээн. Ону республиканың болгаш Молдавиянын Компартиязының тургустуунганындан бээр 50 чылына холбаштыр эрттирип турар. Кишиневтан келген голээлерни—сурагжаан виноградчыларны болгаш садоводтарны, үдептүрүнүң шурнаачы ажылчыннарын, эртемденнерни, культура ажылдакчыларын, партия болгаш совет ажылдакчыларны москвачылар ол эртем оорушкулүү-биле утпуп, хүлээп алганнар.

Бо хүннерде ССРЭ-ниц Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниц делгелгезинден кыдыгкызыгаар чок садтарның кайгамчыктыг чаагай чыдын, молдав шөлдериниц байлаан, заводтарының болгаш фабрикаларының кылган түүлдерин көрүп, өткүт-хөглүг ыры-шоорну дыңнап, ол бүгүнү сонуургап болуур. Ооц павильоннарының бирээзинде «Совет Молдавия» деп юбилейжи делгелгеним амыткан.

— Чартык чүс чыл—тоогуге узуп эвес хуусаа-дыр. Молдав улус эрткен бежен чыл иштинде ядыы-түреңги болгаш карацыы-будуулук чоруктан ёзулуг чечектелип, аас-кежиктиг амыдыралга четкен. СЭКП-ниц шылгарангай ленинчи национал политиказының Советтер чуртунуп бүгү улустарының амыдыпка ёзулуунуң дузаламчының ачызында ол бүгү чедип алдынган—деп, Молдавияның Компартиязының ТК-ниц секретары П. К. Лучинский ол делгелгени ажыдып турда чугаалаан.

Юбилейжи делгелгениц эге бажында «Чаңгыс эштиг ог-бүледе» деп скульптурлуг композиция турар. Ол совет улуступ бузулбас улуг найыралын, оларның бот-боттарында бүгү талалыг дузаламчызын көргүзүп турар.

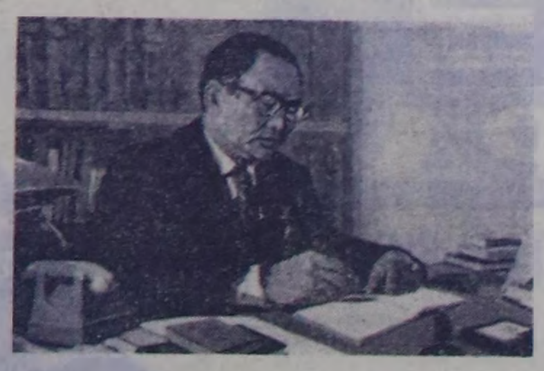
— Амгы Молдавия—ажылчы чоннарның амыдыралының бедик дешнелдиг чери болуу берген. Совет эрге-чагырганың чылдарында молдав улустуң тургузуучу күжүү улгадып, оон чогаадыкчы, уран-мерген чоруу көзүлген— деп, республиканың Министрлер Човуланиниц Даргазының оралакчызы В. Б. Негруда Журиалистиц төп бажыңында болган парлаага конференциязында чугаалаан.

Молдавияның хүннеринден эгелээш, найысылалга элээп каш эвилелдешкен республикаларның бежен чылына турасхаатказ байырлалдар база болгулаар. Анаа Ортаа Азияның республикаларының — Узбекистанның, Киргизиянның, Таджикистанның, Туркменистанның Компартиваларының 50 чыл оюн база демдеглээр деп турар

(СЭТА-ның корр.).

МОСКВА.

„СОЦИАЛИСТИГ СИБИРЬ“ деп чурук делгелгезинге

СЭКП-ниц төөгүлүг XXIV съездизиниң шиитпирлерни боттандырар дээш, бүгү совет кижилер сорук киргеп кызымаккай ажылдап турар. Оларның арасында бистер, чурукчулар, боттарывыстың чогаадыкчы ажылдарывыс-биле чоңга бараан боон турар бис. Бистип бо 9-ку, беш чылдың иштинде чогаадып бижеп ажылдарывыстың түннелиң удавас Томск хоорайга ажыттынар Сибирь зоналының «Социалистиг Сибирь» деп делгелгезинге киргүзер.

Бистер бо делгелгеге чуруланган, графиканың база чонпуң ус-шевер мастерлериниң ажылдары-биле киржир бис. 1973 чылдың октябрь айда Сибирь зоналының делгелге комиссиязы бистен иштизи-биле 150 ажылдарны киириштирер кылдыр рекомендация берген. Анда Тываның хоочун чуруккулары В. Демин, Г. Суздальцев, Т. Левертовская, Л. Протасов, И. Сажин, Н. Кузнецов, И. Туренко, М. Петров, Л. Сирыгин, Ю. Курский, аныяк чуруккулар С. Сарыг-оол, А. Бөвелен, М. Даржай, В. Ховалыг, ус-шевер мастерлер Х. Тойбухаа, Б. Байынды, Р. Аракчаа, Х. Хуна, С. Көгел, К. Тойбухаа болгаш өскелерде киржир.

Бо болур делгелгеге киржир бистиң чамдык чуруккуларның ажылының дугайын таныштырып көрейин. Тываның база бир хоочун чуруккуу Г. Суздальцев «Саянда», «Шивилиг», «Бай-Тайга», «Улуг-Хем» деп ажылдарын киирер. Ында ол тыва бойдустуң баасчаражын, күүү-шыдалын, өргүн чаагай, байлак, магалының сималып бижээн.

Чуруккчу Ю. Курский делгелгеге чуруза, графика ажылдары-биле киржир. Ол болза бистиң чуруккуларның иштинде бодунуң уран мергежилли-биле, чогаадыкчы, дилөп тывар талазы-биле ан-не дуржулгалыг болгаш хөй ажылдап турар чуруккуу дээрзин демдеглээр херек. Оон литографиора техниказы-биле кылган база акварель-биле бижээн 7 санныг ажылдары барып делгеттинер. Оларның иштинде «Чылгычының танцызы» база акварель-биле бижээн «Тайгада эртен» деп чуруу, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Д. Севилдин портрет-чуруу онзаланып турар.

Бодунуң уран-тывыштыг ажылының, чогаадыкчы мергежилиниң талазы-биле аныяк чуруккуу С. Сарыг-оолду макпал демдеглеп болур. Ол бо сеилгү чылдарның иштинде бодунуп чогаадыкчы ажылының уг-шиин тыл, тускай бижимелдиг чуруккуу боон толаарааттынганы оорунчуг. Делгелгеге ол 4 санныг ажылдарын киириштирер. Оон ындыг төлептиг ажылдарын үнелеп, ону бо чылып Совет Эвилелиниң Чуруккучулар эвилелиниң кежигүнүнге хүлээп алган.

Тыва уран түүлдүң чоргаараалы—улустуң ус-шевер мастерлериниң кылган ажылдары делгелгеге хөй-биле киржир. Хоочун мастер, РСФСР-ниң алдарлыг чуруккуузу Хертек Тойбухаанын 10 ажыг ажылдарын көргүзер. Аныяк ус-шевер мастерлернин иштинде Чуруккучулар эвилелиниң кежигүннери С. Көгелдин, Д. Тойбухаанын ажылдары чогаадыкчы, ус-шевер сималбип кылганыбиле кайгамчык боон турар. Ылаңгыя С. Көгел тыва чонпуң уран түүлүнүң арте-бурунгу чанчылдарын, оон национал онза бүдүүжи төлептии-биле салган. Бо болур делгелгеге мастерниң 15 санныг ажылдары барып делгеттинер.

Бистиң бо тыва мастерлерниң арасында ССРЭ-ниң Чуруккучулар эвилелиниң кежигүнү Л. Протасов база ажылдап турар. Ол тыва чоннуң утуглаларын чиргаш, тускай альбом кылдыр үндүрген. Шинчилеп оон ус-шевер мастерлер-биле кады ажылдап турары таварылга эвес, харын оон база бир онза талантызы болур. Ол чүгле ус-шевер сималбирлерни эвес, чуруга, графика ажылдарын база белеткеп турар. Ус-шеверлериниң салгачыларының аныяк мастерлериниң сапы соолгу уеде көвүдеп, солуп ажылдарын бүдүрүп кылып турар. Оларның иштинде Дупчур Бригаттың ажылдары солун боон турар.

Мен бодуум база чуруккуу кижи болганымда, бо улуг делгете чуруга уран түүлүнүң янзы-бүрү жанрлары-биле киржир мен. Оларга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Күрүне шаниалының лауреады, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. К. Токаның, эмчи А. Г. Наумованың, эртемден И. Д. Кызыл-оолдуң портрет-чуруктары, амыдыралдан чогаадып бижээн «Теве-Хая» деп чурук болган ескә-даз ажылдар хамаарлыр.

«Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгезинге Алтай, Красноярск крайларның, Омск, Томск, Новосибирск, Иркутск, Кемерово областарның, Хакас автономнуг областың болгаш бистин Тыва АССР-ниң чуруккулары барып киржир. Оон иштиттинген ажылдарны «Совет Россия—V» —деп республика делгелгезинге көргүзер.

Шинчилеп бистиң сорулгавыс билдингир болгаш улуг преспективтиг. Боттарывыстың ажыливыс-биле коммунизмниң тургузукчулары—совет кижилерге төлептиг бараан болуру бистен негеттинип турар.

С. ЛАНЗЫ,
Тыва АССР-ниц Чуруккулар эвилелиниң баштаар черинин даргазы.

ЧУРУКТАРДА: «Социалистиг Сибирь» деп делгелгеге киирер ажылдар. 1. С. ЛАНЗЫ. Чогаалчы С. К. Токаның портрет-чуруу. 2. Г. СУЗДАЛЬЦЕВ. «Саянда».

БОТТУГ ДУЗАЛААР

Кышка белеткел

Чылдың-на чүс-чүс студентилер волхоз, совхозтарның хову-шөлдеринге, шаниарынга ажылдап, чаа дүжүт ажаалдазынга боттарының үлүг-хуузун киирип турар.

Таңды районнуң «Шамбалыг» совхозунда бо күзүн 40 ажыг студентилер чеде бергеп, төп шанда болгаш бригадалар турлагларында ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Кызылдып башкы институдунуң физика-математика факультединиң үшкү курсчузу Галина Майер арыглар машинадан төгүлеген таранны магадап кируп тур.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ
фотозу.

Республика эмнелгезинин 11 салбыры болгаш 2 поликлиниказы аярыг кижилерге хөй янзы мергежилдиң эмчи дузазын чедирип турар. Оон ангыда ында дузалаг албан черлери база эвээш эвес. Эмнелге коллективтери Кызыл хоорайның ол-бо талаларында чамдык салбырлар эргижиреэн бажыннарда турар.

Республика эмнелгезинин бо хире улуг ажыл-агыйына контроль болгаш боттуг сагыш салыышкынындан ангыда, чыл бүрүде биче эвес акшахөреңги чарыгдалын үндүрери негеттинер. Бир чугула ажыл болур кышка белеткелди, янзы-бүрү септелгени бо чылдың январьдан эгелеп чорудуп турар.

Эмнелгелер комплекизин ажыглалга кииргеннеп бээр ийи чыл четкен. Оон бо чыгы капитал септелгези амга чедир узамдыгып келген. Ылаңгыя кезер эмчи салбырының ийиги кабы шуут септеттинмээн. Мындыг байдал коллективтиг ажыл-ишчилерниге дүвүреңчиг болбас аргажок.

А септелгениц шынары кандыгыл? Ында аярыг улус хүлээп алыр черни сөөлгү ийи чылда үш удаа септээн. Хөй акша-хөреңгини үндүрзе-даа чамдык каналары быжыгып, чараш шинчи кирер туржук, харын дээвириниен адырлыр чыгай берген тургулаар. Урология салбырында байдал база ындыг. Анаа септелге ажылын хооскан, ыпчалза-даа чылыдылга хоолайлары ажыгладап үеринге тоокшулаан, каналары база кээп дүжер чыгыы.

Кезип эмнээр салбырның шарышкын кылыр черлериниң база чамдык палаталарының эжиктеринин кастактары барып үшкулай бергидээн, тутуглулар ону улуг кадагламбиле «быжыглаарыпта» ойлешкеннер. Ону чогум кажан септээрил?

Уругларның халдавырлыг аярыгларын эмнээр салбырның корпузун багай эвес септээн. Улуг улустуң халдавырлыг аярыгларын эмнээр салбыр (эргелекчизи Л. Сиыых), дин аярыгларының поликлиниказы (эргелекчизи З. Кошелева) септелге ажылдарын боттарының күзү-биле чорудуп, улуг ажылды будургеннер.

Поликлиниканың байдалын көөрге, оон кабинеттери бичии, коридору тар, оон дериге септелгезинге-даа хазырыштыр чолнуң хомудаларыны, саналдарны чамдыкта киирип турары чоптуг. Анаа септелге талазы-биле чугланы 1973 чылда-ла эгелээн, элээп ажылды кылган. Ылаңгыя бо чылын септелгени «Тыва септелге-гудуг» трестиң Кызылда эргелели маяттың эгезинде эгелээш, үшкү, дөртку каяттарын баштай доозкан, а ескелеринге септелгени ам-даа уламчылап, кыш дүжер бетинде доозарын ораладып турар. Найысылалда бага бир улуг коллектив болур бо поликлиниканың септелгезин кыска хуусаада, эки шынарлыг чорудары бир чугула айтырыт.

Ол ышкаш халдавырлыг аярыглар салбырының от салыр черин, эмнелге аптеказын, Улуг-Хемниң оң талазында эмнелге цуиктузун, эмнелгелер комплекизинин чем белеткээр черин, никти чуртталга чедирип септээни ында ажыл-ишчилерниң ажылдарынга таарымчалыг апарган.

Эмнелгелер хоорайжыгажынче сугну дамчытканы-биле хады чамдык чугула айтырыглар шиитпирлеттинген. А бистин мурнувуста амгы уеде бир чугула айтырыт болза кезип эмнээр салбырның эргизе турганы корпустуң кол септелгезиниң шиитпирлээри болур. Ындыг турбуже ажыгчын күзү чогундан бо айтырыг нарыдап турар. Ында кылыр ажыл-ла көвей: бүгү одалга системалыг солуур, чырык, сүг дамчыдылгазын эде кылыр, даштын чараш, шинчи хевир киирип, чугайлаар болгаш оске-даа. Ам чайгы чылыг хүннер эртип, соон кел чыдар, септелгени кажан эгелээри билдинмес. Шинчилеп мону кыска хуусаада, эки шынарлыг чорудар талазы-биле биске Кызыл хоорайның партия, совет органнары, тудугжу ажыл-ишчилер боттуг дузадан чедирери күзенчиг.

Оон ынай республика эмнелгезиниң иштики аярыглар эмнээр салбыры болаш чоннуң кадыын хамгалаарының база бир кол черн болгай. Оон корпузу берге байдалда, үк бежин 1940 чылдан бээр туруп келген. эргижиреэн. Салбырга хүн бүрүде 120—130 кижини эмнеп, коллективтин ыжыдакчылары кызымаккай, чүткүлдүг ажылдап турарлар. Бо корпуска кылаз чогуур түүлдер көвей, харын-даа чамдык чазартылгаларны, септелгелерни кылып, анаа ажылдарынга, аярыг кижилерни эмнээрингe эң-не таарымчалыг кылыр кылыры чугула апарган. Бо бүгү ажылдарны боттандырарынга биске улуг дуза негеттинип турар.

Л. КОЗЛОВА,
Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи.

ХАЙЫМ БОЛГАН

КВЕБЕК. (СЭТА-ның тускай корр.). Канаданың ВХА дээр профессионал лигазының ойнакчыларындан бөлүп тургускан шилиндек командазы биле ССРЭ-ниц шилиндек командазының аразынга база катап ушуражышкыннарның баштайгы ойнашкыны 3:3 санныг (1:0, 1:3, 1:0) боон двоозулган. Шөлдүң эзлерин аштырыъышкымдан сурагыыг Бобби Халл үштүп аарган. Ол оюнның сөөлгү кезээ эгелээш, 15 минута боон чорда, үшкү шайбаны киирер аргалыг боягап.

Оюнның баштайгы чартыында санны канадалар ажыткан. Ону Джон Маккензи киирген. Ийиги чартыында Владимир Лутченко могаан шугумдан шайбаны хакпаш, хаалгаже киирипкен. Сан—1:1 апарган. Ыпчалза-даа удаткан чок совет команданың ойнакчылары аввэш санныг апаарга, Хаяа бодунуң командазынга бир санны киирип бергеш, мурнай бергенкер. Оон соонда канада талдан бир ойнакчыны шөлден үндүрүпкенде, Валерий Харламов шайбаны киирипкен. Удаваанда Владимир Петров база шылгараан.

Вратарьлар — Джерри Чиверс биле Владислав Третьяк ийилээн тергиин ойнаннар. Олар тудуп, доктаадыр аргажок ышкаш кылдыр сагындырып турган шайбаларны киирбейн турганнар.

Маргылдаамың кол судьязы Иозеф Компала (ГФР) болган.

ХӨЛДЕР ЧҮГЕ ЧЫЛЫГЫЛ?

Казах ССР-ниң эртемден академиязының Гидрохимия болгаш гидрофизика институдунуң экспедиция отряды Сочур Тыва-Шанзының эвээс көлдериниң сөөлдээ-ның хөлдериниң чазыдаа ажыктаан. Ол хөлдериниң суглары чайын 43 градус чедир ышкы, а кыштың соолунда бөлүк дөңзес, чылы чыдарын эртемденнерни ойлаандыр кылган. Хөлдериниң суу чер ыштынын ташпиден чылыг тирар дээн чыламыырларын-даа ажыктаан. Ол шын эвес болган.

Отвоттың шинчилелдери суглың чылыг бөрөл турарының хаалгаже киирипкен. Хөлдериниң суу эвээс, а эзимдиг болган. Оон бо хөлдерниң чазыдаа суг эвээс дүс эзимдиг. Шак ынчаар минерализттиг суг хүрээн хаяа турар чылынга чоокы сингиип алыр.

Далай деңгээзинден ийи мун метрден бедикте чыдар дүстүг чылыг хөлдер сиун чер алдындан ап турар. Суг хөлдиң киргининиң журнунда дүстүг казында таварып эртип турарын отряд тодаратқан.

СЭТА-ның корр.
АЛМА-АТА.

Борис Васильев

Жаяа ында бижим-дүүр

(Тоожудан үзүндү)

(Эгези № 212, 215, 218 «Шында»).

Ританың хызып-хызып камгалап турган часкаанывраш шак ыпчаар дооступ калган. Женька тодуун тө силгинкен. Саабырга бир ырбыска уруг турган, Галька Четвертак. Хөлүн эрттир арган, шиш думчуктуг, сандзарланчак чапчыгаштарлыг болгаш хорээ дээрге ооларның зег бөөдүүр чүве чок. Женька демгизин чуварбажыңга кыйлаты чуггээш, бажының дүгүн эде ыраалаш, тимистерказын эптиг кылдыр хытпирип бээрге—Галька четчектел-ле берген!—Карактарын бээнгизиниң хенертен кыланайлы бергилээн, хүлүмзүүрүг-даа тывылган, хорээнде моогужүгешпер үнүп келгенинг ыңаргаш. Шинчилеп Галька Женьказындан базым-даа чыдя калбас болуу бергени-биле олар ам үжедээн апарган: Рита, Женька, Галька.

Мурнукуу шугумдан алгаш аткаар бир чер кайгыылдадып шилгелер дээнин зенитчи кыстар чоошкүрежир үг чок үгледи. Чүгле Рита мыттаваак, ыпаабас машинаш, картаже киргеш, чугаалаан.

— Мээн салбырымны чорудуттунза.

Кыстар кайган каанкар. Женька удурланып үгеп, мыназа-даа даарта эртеп хенерген шуут сыр-дезир оскерли берген харын-даа белдиржигешче баар-дыр деп өөрүп сурган эгелээн. Чүге, канчаннаш деп хым-даа ужурун тыппаан, ынчаза-даа ыыт чок баргылаан: бир төө Женька керек дээп болганда амырбас, аңаа бүзүрээр турганнар. Чугаа-даа соксаан, орукка белеткени бергеннер. А белдиржигешче чедип келгенде Рита, Женька, Галька хенертен чигир чок шай ижип турар болуу берген. Үш дүн эрткенде Рита левизкээрден чиде хона берип-тир. Орт сериизинден чылбыртып үнгеш, үнгүже шыныынган белдиржигешке хелегези косту эрткеш, шалындап ол-суг чыраа арезынче шимеп кылыган. Бүдүү калган эзим орчу-биле чораан машина орууна үнүп келген болгаш баштайгы-ла таварышкан чүвүк машинаны дозуп айган.

—Ырах чедер сен бе, дайгыма?—деп, эрип салдыг старшина айтырган. дүне када машиналар аңы-чем соортуп, тылче барып тургулаан, а оларны үдеп чоруур улус дээрге шеригуурмуун-даа, уставтарны-даа орта тоовас кижилер турган.

— Хоорайга чедирип көрүчерек.

Машинэ кырындан холдап сундупуп келгилээн Рита чоптээрел-даа маизвайн дугуйдан тептикипкен соонда, дораанна машина кырында баргаш, Брезент кырынга олурткаш, төвеңнинг тон-биле шуглапканнар.

— Шак хире кум кынны тырткаш ынаар ыыт чок. Ынчангаш, Женька оон кулааңга чемелеп семыранган:

— Сен-даа хөлүң эрттиң-ие, ие! Досклуудларга таварыжы берип, азы кайдыг-бир командир сеня сургай берзе бууранын ол.

— Ыыттава, Женька, мен бе-лен баяк чүвеге таварышпас кайжы боор мен!

Ол хирede оон карактары аяс-кежиктиңнен хып турганныг: иңдиг кижи-биле канчаш шынгыы чугаалажыр боор? Женька оон харыы-даа хөнүү бакпырзар.

— Ой, бодуң-на бил, Ритка! Оон дургунзаашкынарының дугайын Кирьянова биляр дээрзин Рита демгизиниң көрүүгүнден болгаш кыжыраанныг хүлүмзүүрүшкүшеринден эдепээн. Ол хүлүмзүүрүглер оны дыка ажындырып, шынап-ла болуусун улуг лейтенантызынга аскерлеп турган чүве дет кынның келген. Хөлүе-ле берген, түтүптар дээрге Женька-шиптпаан. Халбактанышкаш, аскүзр сөөртү берген.

— Чоор сеп, Рита, чүү деп-лаза турган аал!

Рита эжиниң ол сестериниге чедүүген. Чүгле шаптыктаваза-ла, чүгле Васковка-ла сеглептезе. Кирьянова кандыг-даа хоп-шуглуг чогаадып турза дажырбас оң. Старшина ону биляп кагза бужурганныг, кижи шыдажыр аажок кылдыр оваажып турун бээр оң. Ындыг таварылга турган болгайбирги салбырның ийи друг хем ол чарыынга чорда таварыжы берген. Комендант оларны дерт шак дургузунда—дүне, текп чемден кежээки чемге дээр суртаал номтуг келген, уставты, инструкцияны, дүрүмүү шээжи-биле чугаалап келген. Күжүрлерни караанын дажыы төгүлдүр коңзазын—ол чарык кежер туржук, херим иштиндея үнмес бис деп сөзүн бергеннер.

Ыпчалза-даа Кирьянова амдыызында ыыттавайн келген.

Хат чок эйдыг дүүнер турган. Хаяадан хаяга ведир үзүн имиртинде чечектелип турар сиген чашпанның хээт чыды келир, а зенитчик кыстар ерт сериизиниң чанында дүшү өттүр ырлажырлар. Рита барза-барза ам чүгле Васковтан чаштынып, ийи хомгаш-ла, үшкүзүнде кежээки чем сөөлүнде дургушаатар, өөрү эртеп тургалакта зэп келир апарган.

Ол зэп келиишкинниге Рита дыка хаяр. Досклуудларга таварыжы бээрининг айыылы чайлаан, а хонгүзүнде ыыттар ылдыргелеринден кошкан сэпыктарын эгин ажыр салып алган, чалыпте дээп турар соок шалыпны кызыл-дезек шөлээн шөлүредип сүзүп орун болуур. Шөлүретишпээн, болчаг дугайында, незилиң хомудалдарының болгаш дараазындагы дургушаашкын дугайында боданып чорүүр. Дараазындагы болчагы ескелиң дузазы азы айтымышкынды чокка ол болуу-ла, туразында планнаан зэп болуур болганы-биле Рита аас-кежиктиг кылдыр саналтылар.

Ыпчалза-даа хижилерниң аңмыыралын бодунуң күзээнибиле шиитпирлеп турар дайын үеэн болгай, улустуң салым-ноолуу чиктиг болгаш чүүрт билдинмес кылдыр доңналып калган. Ыпчангаш 171-ги ыржым белдиринин комендантызындан биче сержант Маргарита Осяпина чаштынып, дургузунан чорун турганы ол, а оон кадында империянын СД дээр фашист албан эриниде «ЧҮГЛЕ КОМАНДЫЛАЛГА» деп каан С219—702 дугаарлыг директивада ат салдына бергеваыс билдингир болгаш улуг преспективтиг. Боттарывыстың ажыливыс-биле коммунизмниң тургузукчулары—совет хижилерге төлептиг бараан болуру бистен негеттинип турар.

С. ЛАНЗЫ,
Тыва АССР-ниц Чуруккулар эвилелиниң баштаар черинин даргазы.

ЧУРУКТАРДА: «Социалистиг Сибирь» деп делгелгеге киирер ажылдар. 1. С. ЛАНЗЫ. Чогаалчы С. К. Токаның портрет-чуруу. 2. Г. СУЗДАЛЬЦЕВ. «Саянда».

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 19-ТА

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—Оңнут телекөргүзүт. «Шевер холдар».
14.05—Мелодиер.
14.15—Оңнут телекөргүзүт. «Хогдуг хөөннер».
14.20—«Удмурт АССР-ниц уткуштур аланы боттанып турара». СЭКП Удмурт обкомунуң бирги секретары В. К. Марисов демчидылгага киржир.
15.15—Музыкалыг программа «Силериниң бажыңнарда».
15.45—«Че бе, кыстар!» Аныяк агрономнарның чарыжы.
16.45—Оңнут телекөргүзүт. Хевилгелериң телетеатрузу «13 сандайлар».

КЫЗЫЛДАН

17.50 — Уругларга. Мультфильм.

МОСКВАДАН

18.00—«Че». Информастыг программа.
18.20—Оңнут телекөргүзүт. Спортчу программа. Футбол. Кубок эдилекчилериниң куботу. «Динамо» (Киев)—ЦСКА (София). 2-ги оюн.

КЫЗЫЛДАН

19.05—Телемедээлер.
19.20—Уругларга. Мультфильм.
19.30—Телемедээлер (орус дылга).
19.40—Телефильм.
19.50—«Кодээ амыдырал». Дамчыдылга.
20.20—«Николай Симонов». Телефильм.

МОСКВАДАН

21.30—«Чедер черн—Чер». Уран-чечен фильм. 1-ги серизы.
22.45—Оңнут телекөргүзүт. «Поэзия». Николай Асеев.
23.00—23.30—«Че». Информастыг программа.

Редакторлуг оралакчызы М. Н. СМИРНОВА.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 19-ТА

«ПАПЫРАЛ»: «Маккеннаның алдыны». (1-ги, 2-ги сериялары) 10.00, 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночылыны 9.10. «Хоорай кырында куштар» 10.40, 12.15, «Гроза» 16.05. «Мээң доруун кижим» 13.50, 17.40, 19.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Витя, Маша болгаш далайның чазаг шериниң дугайында» 15.00. «Камонуң сөөлгү маадырлыг чоруу» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Африка чаазы» 15.00. «Жребий» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Кибальчиш оол дугайында тоол» 16.30. «Мегелеве. Эргимим» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуг 21—63, редакторлуг оралакчыларының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, культура кылдызының 23-54, кээе ажылагый кылдызының 21-47, үлетүүр кылдызының 22-64, чагаз кылдызының 41-27, информацияа база совет тургузуг кылдызының 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефоннее долгаар

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056 ЧАГЫГ № 228

ТС—01084

Тыва АССР-ниң Министрлер Човулелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы, (КызылШетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 221 (9598) | Пятница, сентябрь 20, 1974 чыл | 1925 чылда үнелевилеттингеи | Өртээ 2 коп

Өөк совхозтуң директору В. Р. ЕВСЕЕВКЕ
Партком секретары А. С. ДОГУР-ООЛГА
Көдээ Совет даргазы В. Г. КЫЗЫЛ-ООЛГА
Ажылчын комитединиң даргазы А. Д. САНЧАЙГА

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели совхозтуң коллективинге күш-ажылчы кайгамчыктыг чедиишкинни—күрүнеге тараа садар талазы-биле беш чыл даазлагазыи хуусаа бетинде 109 хуу күүсеткени-биле холбаштыр изиг байырны чедирип, Совет Тыванып 30 чыл юбилейинге чедир ам-даа мун тонна тарааны немештир дужаар дугайында совхозтуң коллективиниң хүлээлгезин чүүлдүгзүнүп тур. Совхозтуң ажылышчылери мал ажылының продуктуларын бүдүрелиниң болгаш садарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр, мал кыштагларашкынын бедик деннелге эрттирер дээрзинге бүзүрелиин илергейлеп тур.

СЭКП ОБКОМУ
ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

КАРТОФЕЛЬ, НОГААНЫ ШАЛЫПКЫН АЖААР

Тараа болгаш мал чеми культураларның бүдүрүлгезин көвүдедири-биле чергелештир картофель болгаш ногаадан хой дужуттуг остуруп алырын республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң мурнуига салган. Чурттакчы чонның ол талазы-биле негелдезин четчири-биле хандырары чугула. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседир дээш картофель болгаш ногааның дужудун улам остүрери иол айтырыг апарган. Оны чедип алырда, ол культураларны өлуртурунуң агротехниказын шын сагыыр, өзарының үрезинин эниилидер, райончутиан сорттарны шиңгээдип алыр херек.

Бистиң республикада картофель болгаш ногааның багай эвес дужудун остүруп ап турар ажыл-агыйлар эвээш эвес. Чижээ, көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязы картофельдиң гектар бүрүзүнден чылдың-на 120—180 центнер, а ногаадан— 220 центнер чедир дужуттуг ажаап ап келген. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, Тока аттыг, «Бурунгаар», «Кызыл тук», «Россия», «Тээли» совхозтар ындыг дужуттуг базала чыл бүрүде остүруп ап келгеннер. Ол дээрге, үстүнде совхозтарның удуртукчуларының база түскай эртемниглериниң ол культураларның олуртулгазынче болгаш ажаалдазынче чогуур ынчызнгейни салып турарының түңнелинде чедип алдынган көргүзүглер-дир.

Ынчалза-даа картофель болгаш ногаадан ынчуг эвээш дужуут ап турар ажыл-агыйлар ам-даа бар. Оон көл чылдагааиы—ол культураларны остүруп, ажаарының агротехниказын куду деңнелдиг чорудуп турарында. Чамдык ажыл-агыйлар картофель, ногааны хөрүнү багай черде олуртуп турар. Ол шын эвес. Оон ыңай оларның ажаапда, хайгээралынче сагыш салбас чүүлдер бар. Оларны ынчаар тарып, олуртурунуң чурумнарын үреп турар. Колхоз, совхозтарның, райкүүскомнарның көдээ ажыл-агый эргелелериниң түскай эртемниглери ыңаы четчестер-биле эптежип орары канчап-даа таарышпас.

«Чыраа-Бажы», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Шекпээр», «Барлык», «Найырал», «Тес-Хем» совхозтар, Таңдыда «Коммунизминиң херели», Бии-Хемде «Хадың», Чөөн-Хемчиктө «Октябрь 30 чылы», «Искра» колхозтар картофель болгаш ногаадан эвээш дужуттуг ажаап ап турарлар.

Республиканың ажыл-агыйларында картофель ажаар 20 комбайн, 38 картофель казыкчылары, картофель сорттаар үш пункт ажылдап турар. Картофель ажаарынга дузалажыры-биле колхоз, совхозтарда 1800 хире студентилер, сургуулдар чеде берген. Оларның чамдыктары мал чеминиң белетнелинде, тараа шаңнарында ажылдап турарлар.

Ажыл-агыйларның түскай эртемниглери сорттуг үрезинн тараан участоктарның дужудун ажаап алырынче көп кичээнгейни угландырза чогуур. Ындыг черлерниң картофелин холбиле ажаап алыр херек. Ажааттынган картофельди кургатканаш, ылгаан соонда ону чемге-даа, келир чылдың үрезиниигe хереглээри-биле белетнел, уруп алыры чугула. Чүге дээрге, чамдык ажыл-агыйлар картофельди механизастаан арга-биле ажаап аягаш, ону ылгап-даа албайн шыгжап алыр таварылгалар турган. Ындыг черүк эки түңнелге чедирбээн.

Бо чылын реслубликаның колхоз, совхозтары 1856 гектар картофельди, 655 гектар ногааны ажаар. Сентябрьның баштайгы он хонуунда 121 гектар черниң картофелин, 80 ажыг ганың ногаазын ажааган. Ынчалза-даа картофель ажаалдазында четчестер илереп келген. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз хой чидиригни болдуруп, картофельдиң барыкла 40—42 хуузун комбайн-биле ажаагаш үреп турар. Ындыг байдалдар «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», «Тимелелге» совхозтарда бар. Амыл-иште ол четчестерни чайладыр талазы-биле ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртемниглери сагыш салбайн турар.

Дугурушкан керээ ёзугаар колхоз, совхозтар белетнел болгаш садыг организацияларынга 2000 тонна картофельди, 3200 тонна ногааны садар сорулгалыг. Ынчалза-даа ажыл-агыйлар картофель, огурец, помидор, морковь-биле чэгүүр организацияларны чедиштир хандырбайн турар. Дужаап турар ногааның шынары куду. «Кара-Хаак» совхозтуң ногаазылары огурецти четче чыып албайн, сывынга арттырып ыаап турарлар. А чыып алган огурецтерин садыг министерствозунуң баазазынга ийи-үш хонгаш эккеп дужаап турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кара-Хаак», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг ышкаш картофель, ногаа остүрериниге түскайлап тургусиан совхозтар белетнел болгаш садыг организацияларынга ол культураларны чедирерин саадатпайн, үстүнде четчестерни катаптавгс ужурлуг.

Бир чугула соруига — картофельдиң үрезинин уруп, шыгжап алыры. Ынчангаш дөкат дужериниң бетинде сорттуг урезиннер олуртхан шөлдериниң дужудун ажаал алырынче кел кичээнгейни угландырар херек. Оон-биле кады картофель кадагалаар черлерни септеп, кышка удур амдан белеткеикери негеттинип турар.

Картофель болгаш ногаа ажаалдазын организастыг чорударын, ону чидириг чок ажаал алыр талазы-биле ажылды партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары тодаргай удуртуп, доктаамал контрольга алыр ужурлуг.

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Таңды районнуң «Тимелелге» совхозунда күскү чер андырылгазында ажылдап турар звеноиуп кежигүннери Саар-оол Сундуй, Григорий Монгуш, Алдын-оол Май-оол, О. Салчак оларга тураскаадып көдүрген. Олар «ДТ-75» болган «К-700» тракторлар-биле хонуктга 144 гектар черни андырып, республика рекордун тургускан.

«Тимелелге» совхозтуң мурнакчы механизаторларынга деңнежиктер!

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЕР

Каа-Хем районнуң «Тимелелге» колхозтуң даргазы В. М. Рыжов-биле бистиң корреспондентивис харылзажыкаи, тараа ажаап алышкынының чоруп турарын сонуургап айтыргаи. Владимир Матвеевичиниң харылзын кысказы-биле моөң аваанда парладывыс.

—Бистиң колхозчуларывыс тарааны чидириг чокка ажаап алыр дээш кызымак ажылдап турар. Колхозтуң хову-шөлдеринде, шаннарында ажыл-ишдүн-хүн чок хайныккан—деп, колхоз даргазы баштай демделээн.

Колхоз бо чылын 5.800 га тараа культураларын тараан, оон иштиидеи 2.612 гектарны тавычалай кестирген, 1700 га хирези дорт ажааттынган. Бир гектардан ортумаа-биле 9 центнер дужуттуг ап тур бис.

Күрүнеге 2600 тонна тараа дужаар планывысты күүседир дээш тараапы дүн-хүн чок чүдүрүп чорудуп турар. Сентябрьның 18-ке чедир ажылагый күрүне шыгжамырынга 1021 тонна тарааны киирген. Бердинген онаалданы долузубиле күүседир сорулганы салган бис, ындыг болганда күрүнеге тараа дужаар ажылды эки организастаары негеттинип турар. Ону боттандырар аргалар колхозта бар.

Күскү чер андырылгазында 12 трактор хаара туттунган, механизаторлар 750 гектар шөлдү белеткээн, ажылдың фронтузу хүн келген тудум-на калбарып турар.

Тараа ажаап алышкынын дүргеп доозары колхозчуларның күш-ажылын шын организастаарындан, оларның ажылдаарынга, чурттаарыпга таарымчалыг байдаларны тургузарындан хамаарыжын билир бис. Бо талазы-биле ажылдар кылдынган. Оон түңнелинде ажыл-ишчилерниң ортузунда мурнакчыларның саны көвүдеп турар.

Комбайнерлер ортузунда калбаргап социалистиг чарыштың мурнуну өдуруунда Ленин орденниин адилекчизи Дойбан Даваа, Николай Морозов, Александр Барбалдай олар чоруп турар. Чолаачыларның, шаи ажылдакчыларының болгаш ажаалдада хаара туттунган еске-даа ажыл-ишчилерниң ортузунда мурнакчы ажыл-ишчилер эвээш эвес. Оларның шудургу ажыл-ижиниң ачызында күскү хову ажылдарын чогуур хуусаазында доозар бис—деп эш Рыжков түңнелинде чугаалаан.

МАЛГА ЭЛБЕК ЧЕМ ДЭЭШ

(Хүн демделгели, хуу-биле)

Районнар	Сиген	Сенаж	Силос	Витаминит даагаи
Мөңүш-Тайга	107,6	—	—	—
Бай-Тайга	83,9	33,3	10	—
Чөөн-Хемчик	73,0	26,7	31	—
Бии-Хем	65,0	49,2	49	—
Өвүр	62,1	—	2	—
Каа-Хем	54,1	39,4	28	—
Улуг-Хем	48,5	0,7	16	50
Тожу	47,7	—	85	—
Барыын-Хемчик	45,7	39,2	25	—
Таңды	45,1	15,2	20	66,4
Тес-Хем	42,2	—	10	—
Кызыл хоорай:				
Соведи	39,2	—	7	—
Эрзин	33,0	—	35	—

Эрткен чылдың бо үезинде республиканга 119838 га черниң тараан болгаш чайгаар үнген сигенни кескен болгаш 136410 тонна сиген белеткээр тургаш, оон 91185 тонназын белеткеп, планын 66,9 хуу чедирип алган турган. Моон алгаш көөрге бо чылын республикада мал чеминиң белеткелеп эрткен чылдынган ыракте озалдап турар-дыр. Бир эвес сан-биле көргүзер болза, эрткен чылдың бо үезинде белеткеп алган мал чеминден 19526 тоннага эвээш сиген белеттеттинген-дир. А сенаж садырының планы эрткен чылдың бо үезинде 35,4 хуу күүсеттингеи турда, бо чылын түгле 22,7 хуу болган.

Бир эвес ажыл-агыйлар ишкини курлавырларыиы чеп ажылган, шөлдерин суттарар ажылды эки организастап, сиген кезер шөлдерге чемнөчиндиге төгерии белик агротехниктиг байдалга чоруткан болза, сигеннің үнүжү эки болуп ийиш.

Ниитиниң малынга четчир чемни белеткээр дээш ажылды эки организастап турар районнар бар. Оларга сиген белеткээр планын 107,6 хуу күүсеткеи Мөңүш-Тайга, планыт онаалдаларын 73—83,9 хуу чедир күүсеткилээн Улуг-Хем болгаш Бай-Тайга районнар хамаарыжыр.

Мал чеми белеткээриниң мурнакчыларынга сиген белеткээр планын 143,8 хуу күүсеткеи «Алдан-Маадыр», 115,3—118,4 хуу күүсеткеи «Сут-Хөл», «Шамбалыг» совхозтар хамаарыжыр. «Бай-Тал», «О-Шыыа», «Тоогалыг» совхозтарда мал чеминиң белеткели база шалыпкын чоруп турар.

Ынчалза-даа Эрзин, Тес-Хем районнарда мал чеминиң белеткели ам-даа кошкак чоруп турары дуурениир. Ол районнар сиген белеткээриниң планын түгле 33—42,2 хуу чедирген. А Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары оны бо күииерде түгле 39,2 хуу чедирген.

Витаминит даагаины, белеткээри республикада 41,6 хуу күүсеттингеи.

Күкуруза ажаалдазының темпизи коигуг ойнум. 26,4 мун гектарның түгле 18,5 хуузуи ажаап алган. Республикада кукуруза ажаалдазыи дооскан район чок.

Кыш чоокшулап келген. Бүгү күштү, курлавырларны мал чеминиң белеткелиниче утпаары партия, совет, профсоюзтар, комсомол болгаш көдээ ажылагый органнарының эң чугула керээ болур.

АЖЫЛ ХАЙНЫККАН

Республиканың тараалаи райову — Таңдыда тодарадыкчы чылдың дужудун чидириг чокка, чогуур үезинде ажаап алыр дээш ажыл-ишхайныккан.

Районнуң хозуларындан 70108 гектар черниң тараа культураларының дужудун ажаап алыр тургаш, бо хүиерде тандыжылар 28464 гектарның ажаап алган азы планын 40 хуу чедирипкеи.

Дужут ажаалдазында мурнап турар ажыл-агыйларга тараа культураларын ажаар планын 53 хуу чедирген Дуржулга станциязы, планнарын 48-51 хуу чедиргеи ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Шамбалыг» совхозтар болгаш «Коммунизминиң херели» колхоз хамааржыр.

Ниитиниң малынга четчир чемни белеткээри-биле 9262 гектар черден ажаагаи тараанын саваңын сараттаан, 170 тонна саваңны, 831 тонна ситопия пресстээн.

Малчыннарның кыштагларынче сиген сөөртүрү үргүлчүлеп турар.

П. ДЕЖНЕВ.

райкүүсомнуң көдээ ажылагый эргелелиниң начальныгы.

УЛУГ КӨДҮРЛҮҮШКҮН

Барыын-Хемчик районнуң тарылга шөлдериниден 3068 га черниң тараа культураларын ажаап, планын 40 хуу ажырган.

Ажыл-агыйлардан «Шекпээр», «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Барлык» совхозтар тараа культурелрының 33-51 хуузун ажаап алган.

Районда бо хүиерде мал чеминге 4171 тонна сигенни белеткеп алган. Ол дээрге планның 45 хуузу-дур. А кыштагларда чедиртинген сиген — 900 тонна.

Совет Тываның 50 чыл болтур оюнуң бетинде дужут-даа ажаалдазыи, кыштагларашкынга белеткел ажылдарын-даа доозар деп хүлээлгени алган районнуң ажылчы чону бо хүиерде удут көдүрүүшкүнүг ажылдап турар.

В. ХАНГАЕВ,

райкүүсомнуң көдээ ажылагый эргелелиниң начальныгы.

Кызылдың даарамыига комбинадының бышкычызы Валентина Шкуратованың ажыл стажы ам 13 чыл болган. Ол бүдүрүлгеде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, дөртиу разрядтың мастери. Ол бодунуң чүткүлдүг күш-ажылы-биле бышкычы мергежилди шиңгээдип ап, кызымак ажылдап турар. Валентинаның бригадазы тосиу беш чылдың төдарадыкчы чылында бригадалар аразынга калбарган социалистиг чарышка киришкеш, эрткен сес айларда тиилекчи болуп, чарыштың мурнуку өдуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТА: В. Шкуратова ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Улусчу тудугда

ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫР

Улусчу тудугиуң участоктарында Кызылдың ажыл-ишчилериниң кол пуруузу идепкейлии биле киржип турар. Рабочая, Чульдүм кудумчуларында чылыг четкилии эки Борзенко удуртқан Тыва автоорук эргелелиниң бригадалары ылыыр турар. Ол-ла участоктарының арткан черлериие «Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызылда эргелелиинии техниктери. Иштики херектер министерствозунуң капитал тудуг килдизиниң тудугжулары. Тыва автотранспорт эргелелиң тудугжулары күш-ажылчы эки үлүүн киирип турарлар.

«Сибирьсантехмонтажтың» монтажниктери ол кудумчуларда хоолайларны тудуштыр дүнзаалазарын сөөлгү хүиерде дүргедеткеп. Боларның шалыпкын чоруунуң уламыидан хоолайларны солярка-биле чатташ, чылыглаан шарыиры, кырын калбак бетоннар-биле дуглаары шуудашкыиның апарган. Рабочая кудумчузуида трассада тулаалардыг, малгаштыг, суглуг черлер таварышкан. Ол эң-не берге ажылдыг участокка тудуг кыярын шыдаакын эртип турар ажылчыннарның эрес-маадырлыын мактап демделевес аргажок. Ажыы-биле чугаалаарга. Рабочаяның трассазын тудары еске черлерден бир неделя хожудаан турган. Ынчалза-даа үстүнде аланчыыс организацияларның шалыпкын күжениишкиннеринден тудуг-монтаж, чылыглаашкынчар кылыры ой-танында эки шынарлыг күүсеттинип бар чоруур. Моон арткан черлеринде хоолайларны салып, уваштырары, чылыглаары бо неделяның төнчүзүнге чедир шыкпарлыы, тудуг-монтаж ажылдарыг боттандырары 80 хуу чедер ужурлуг.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызылда септелге эргелелиниң бригадазы Авазиия, Чульдүм кудумчузунда белеткээн чылдыгга шугумуя ажылдаарынга шелелелерии кыяр ужурлуг турган. Ону сентябрь 19-та шенээринге тудугжулаттың болгаш монтажниктериң чедир кылбаан ажылдары шаптыктаан. Ол четчестерии тодарадыры-биле комиссиияы ол хүиийм удаа чылыдыыр ужурга таварышкан. Шын ыидыг байдал Комсомольская кудумчузунга база болган. Маиаа тудугжуларның хоолайлар тудуштуруп, чылыглаап турарында төлевилелге, таварышпас, хажыдыышкыинар бир болганы илереэн. Ынчангаш ону катаи кылып, шүүдээи.

Ленин кудумчузунда узун орукту тудары, дуглаары хүиүн-не кызырып-ла орар. Ында «Тыва-тудуг» трестиң эргелелериниң улуг үлүг киргеи. Олар мында хамык ажылазы өскелерден бир дугаарында доозар дей бергеиии. Хүлээиип алган участогун эки шынарлыы-биле бир дугаарында доозары— Совет Тываның 30 чылынга төлептиг белек болуру чугаажок.

В. МЕЛЬНИЧЕНКО.

«Тувкоммунэнерго» эргелелиң кол инженериниң орлакчызы.

Ильичиниң төрүттүнген черинде

УЛЬЯНОВСК. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазының чаа өөредилге чылының эгелээриие он мун ажыг пропагандистер Ульяновск области ам белеи. Оларның хей-дөйү экономиканың үидезиниерилиг болгаи бүдүрүлгеии башкарарының талазы-биле лекциялары дыннаан. Оларның мурнуига партия обкомуиуң секретарылары, эртемденнер, дээди өөредилге черлериниң башкылары чүве чугаалап тургузаан.

Бо өөредилге чылында яиза-бүрү школаларга, бөлүмнерге 300 мун хире кижи өөренип кирер. Экономика талазыбиле өөредилге үлам ыыай сайзыраар. Өөредилге программазын бүдүрүлгеиің практиказы-биле, күрүне планнарын күүседириниң тодаргай сорулгалары-биле сыры холбаалыг болдурары шаптырлеттингеи.

(СЭТА).

ТЕЛЕТАЙП ЛЕНТАЗЫНДАН

НИКОЗИЯГА БОЛГАН УЖУРАЖЫШКЫН

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Никозияга ССРЭ-ниң дашткы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичёв чеде берген. Ону Киприиң президентизиниң хүлээлгезин күүседип турар Г. Клиридис хүлээп алган.

Оларның аразынга ийи-ыраалдыг беседа эрткен. Аиаа Кипр айтырыыиың, ийи чурттуң аразында харылзаалариың-даа чамдык айтырыгларыяың талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган.

Беседага Киприиң дашткы херектер министри И. Христофидис болгаш ССРЭ-ниң Киприе элчиии С. Т. Аставин киришкеи.

Совет Эвилели биле Киприиң чаазаа Киприиң хамаарышпас чорууг, тускайлаи догуиаашкыны болгаш бүдүи девискээрииг турары, ортулуктаи дашткы чурттарның бүгү шериглерии үндүрери дээш, оон хамаарышпас чорууи хандырарының чаа-чаа аргаларын дилеп тывэрии эргежок чутула кылдыр үнелээри дээш туржуп турар деп, ужуражыышкын доозуган соонда парладаган. медеглелиигe Г. Клиридис демделээн.

Киприиң оралакчы президентизи, ортулуктуң турк общиназының удуртукчузу Р. Денкташ-биле Л. Ф. Ильичёв база ужурашкан.

Ужуражыышкын наиыралдыг болгаш бүзүрежилгелиг эрткеи. Аиаа Кипр айтырымның талазы-биле ажыктыг санал-онал солчуушхуну болган.

МАРОККОГА ЧОРААН

РАБАТ. (СЭТА). «ССРЭ—Марокко» ыйыраал ынтынелелиниң баштаар черииің даргазы, РСФСР-ниң чырыдыышкын министри А. И. Даниловка баштаткан совет хөй-ниитиниң делегациязы Марокконың «Истиклялъ» партиниың удуртукчуларының чалазының өзугаар сентябрь 12-деп 17-ге чедир чоруп турган. Совет делегация даштыкы чурттарның өске-даа делегациялары-биле кады «Истиклялъ» партиянын IX съездизиие киришкеи.

Совет хөй-ниитиниң делегациязы ол чуртка чоруп турган үезинде марокко улустуң амыдыралы-биле танышкаи, чурттуң күрүне болган хөй-ниити ажылдакчылары-биле ужурашкан.

Ол съездиге «Истиклялъдың» чиигине секретары Мохаммед Бусеттаны

ТОДАРАДЫКЧЫ ЧЫЛДЫҢ ХҮН БҮРҮЗҮН ШАЛЫПЧЫ БОЛДУРАР

Социалистиг чарыштың ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1974 чылдың сентябрь. № 12

«1974 чылдың планын күүседири болгаш ажыр күүседири бо беш чылды чедиишкиниг доозарынга тодарадыкчы ужур-дузалыг болурундан аңгыда, харын келир беш чылда экономиктиг күчүнүң улам ыңай өзеринге база улустун материалдыг чаагай чоруун болгаш культурлуг деннелин бедидеринге бижыг үндезинни тургузарынче чугула базым болур».

(СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыындан).

БАЧЫМ-ЧЫМЫШ АВГУСТА

Көдээ тудугларга чайның төнчүзү — август ай бачым-чымыш ай болган. Ажыглалга ыяап-лаа кирзе чогуур объектилер болур школа тудугларының бирги чергенин айтырыы болу берген. Оларга «Тиилелге» совхозта 640 олуттуг. Балгазында 160 олуттуг. «Көк-Тей» совхозта 320 болгаш Улуг-Хем районнуң Булуң-Теректе—320 олуттуг школаларны бүрүмүбиле дооскаш, күртне комиссиязынга дужаар ужурлуг турган. Кожуп чоруур № 62. 585, 586 механизаторларның бүгү кижи болгаш материал-техниктиг күжүн ол объектилерже мөөнүзээн.

Ук чугула объектилерни дүрген ажыглалга киирериңге студентилериң болгаш сургуулдарының тудугчу отрядтары боттарының шудургу чоруун көргүзүп, улут дузаны чедиргеннер. Ол ышкаш өөредилге ылыынга чедир ол школалар бүрүн ажыглалга кирген турарынга сонуургалдыг башкылар, ава-недер, партия болгаш совет ажылдакчылар идепкейлиг киржип келгенин демдеглээр херек. Ол тудугларже «Көдээ тудуг» трестиң, ооң автобаавазының, бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң, механизация эргелелиниң ажылдакчылары Кызылдан барып, шефтеп дузалаанар. Кысказы-биле чугаалаарга, көдээниң ажыл-ишчилеринге, оларның уругларынга болгаш башкыларга чаа өөредилге чылынга күш-ажылчы белек кылдыр школаларны дужаар дээш бүгү-ле боллунар хемчеглерни ап чоруткан.

Кол кичээнгейни школа тудугларын ажыглалга киирериңче утпландыргаш, аңаа чарлыкхан-даа болза, «Тыва-көдээ тудуг» трест августа кол керээ ёзугаар ажылдырыгның планыны 1 млн. 582 мун рубльже, азы 100 хуу күүседткен, а олар боттарының күжү-биле — 1 млн. 421 мун рубльдиң ажылдарын кылып, планның онаалдавын 103,1 хуу боттандырган. Трестиң чеди тудуг организацияларындан беш КМК планнарын күүседткен, оларга: № 585 (113 хуу), 586 (103 хуу), 741 (112,3 хуу), 958 (100 хуу), 1070 (137,5 хуу) механизаторлар хамааржыр. Августа ниитизиниле 1800 хой киреп дөрт кажаанны, 200 баш инек киреп кажаанны, 1126 дорбалчын метр чурттаалга шөлүн ажыглалга киирген.

Сес айларның дургузунда кол керээ ёзугаар кылыр тудуг-монтаж ажылдарының планы база-ла 100,8 хуу, боттарының күжү-биле 101,9 хуу күүседттинген болуп турар.

Ниити чедиишкиннер ындыг болуп турза-даа, боттарында бар курлавырларны чедир ажыглаваан, планныг онаалдаларын бедин күүседтээн организациялар база бар болуп турары хомудавчыг. № 957 механизаторлар колонна (начальниги В. И. Дорофеев, парторганизация секретары А. П. Шагарин, местком даргазы В. Н. Горбачёв) кол керээ ёзугаар кылыр ажылдарының планын чедир күүседтээн. Ол ышкаш керээ ёзугаар ажылдап турар организациялар ээн-не шүүлтеп чоруун көргүзүп турар. Чижээ, специализастаттынган көжүп чоруур № 628 механизаторлар колонна будунуң мурунда салган сорулгазының түгле чартыын боттандырып алган. База-ла шак ындыг № 624 механизаторлар колонна планныг онаалдазын 67,2 хуу күүседткени чөгенчиг. Ол-ла организациялар август айда № 62 механизаторлар колонна объектилеринге кылза чогуур ажылдарын түс-түзүнде дес-дараалаштыр 48,4 — 62,5 хуу күүседткилээн. Чылыг чаа айларында шак ындыг темпилиг ажылдап келгеш, моон соңгаар соок дүжүп келирге канчаар ажылдаар деп бодап турарын ол механизаторлар колонналарының удуртукчуларындан айтырар уе келген.

Көжүп чоруур № 463 механизаторлар колонна (начальниги В. И. Кан-оол, партия организациязының секретары С. Ч. Сенджаы, местком даргазы А. Ф. Соломатов) ай санында-ла будуруле планын күүседтеп келген болгаш темп кудулап турар. Ук организация сес айларда кол керээ ёзугаар ажылдарының планын 92,1 хуу, боттарының күжү-биле —90 хуула чедиргеп. Августагы көргүзүлери оон-даа дора: дес-дараалаштыр 79,8—79,5 хуу болган. Бир эвес № 62, 586, 585 механизаторлар ажыглалга киирер объектилерге ажылдап турган болза, бо коллективтиң онза чугула дужаар тудугларны база чок турган болгай. Августуң дургузунда будуп тудуг организациязы чүгле чайгыыс 300 хой киреп кажаа тудуп киирге, киндиг ажыл хээрни! 463-кү механизатор тресте керээ ёзугаар ажылдарының өзүлдезининг темпизин эртиен чылымнындан кудулаткан кара чаңгыс организация ол.

Трестиң баланс комиссиязы ук механизаторларның удуртукчуларының дыңнадының алган болгаш ээ-не чоокку уеде ында тургустукан дүвүрээзининг байдалдыг эдерин саналдаан. Коллективтиң бүгү ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары партия, профэвилел организацияларының-биле кады боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин доп-дораан эде көрүп, чыл планнын күүседир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр херек.

Көдээ тудугчуларның арасында калбарган социалистиг чарыштың оруң айтыкчылары болуу бергеннер: 585-ки механизаторда В. С. Балдынның, В. М. Степановтуң, Н. И. Кудымовтуң, О. П. Коробейчикованың, 586-гы КМК-да В. А. Денисовтуң, Д. Д. Кертикейниң, Т. Т. Тыкыл-ооллуң 958-ки КМК-да Н. П. Худорожковтуң, Н. К. Колдашовтуң, 957-гы КМК-да В. Е. Лаларевтиң, А. Н. Ведягинниң, Ф. Н. Виноградованың болгаш өскелерниң-даа мурнакчы дуржулгазын иептередирип бистиң мурнувуста тургустунган улуг сорулгаларның бирээзин болуп турар.

Совет Тыванның 30 чыл болуур оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр талазы-биле трестиң ажыл-ишчилери болдунар-ла чүүлдерни кылыр апаар.

М. ПОПОВА.

тресте күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл төлевириниң килдизиниң начальниги.

„ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ ТУДУГ“ МУРНААН

Тодарадыкчы чылдың эгезинде «Кызыл тудуг» биле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргеледдери социалистиг чарыштың көрээзин чарган. Ай сайында ол чарыштың түннелдерин үндүрүп турарын ук керээде айыткан. Чылда бердинген күүсе планының күүседезинге болгаш боттарынга алган социалистиг хүлээлгезининг боттанырынга кандыг-даа бүдүрүлге, тудуг, транспорт организацияларынга ян-не тазырымчалыг болгаш шинтпирлиг аргыкен сес айларда олардың кандыг темпилиг ажылзанының чылдың түннели хамааржыр аңаар даярлын ийи чаржын турар эргеледдерини кайызы-даа ыяк болдур. Шинтпирлиг 6 айлар чүү көргүскенва?

Кылыр ажылдарының кемчээлин барымдаалаар болза, «Кызыл тудуг» эргелели өскезинден ажа дүжүп турар. Бир эвес ол эргелел 8 айларда план ёзугаар 4 миллион 33 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кол керээ ёзугаар кылыр болза, «Тыва даг-дүгү тудуг» 3 миллион 312 мун рубльдиң ындыг ажылдарын кылып чордар планныг. «Кызыл тудуг» ол планын чүгле 53 мун рубльже, азы 1,3 хуу ажыр боттандырып шыдаан болза, а ак-довуракчылар—872 мунга, азы 22,9 хуу ажыр боттандырган болгаш чаржып турары коллективтиң херек кырында будүрген ажылдарындан бешин 598 мун рубль хой түнге тудуг-монтаж ажылдарын кылып чоруткан.

Боттарының күжү-биле кызылчылар күүсе планын ёзугаар 2 миллион 569 мун рубльдиң ажылдарын кылыр турган, оны 103,6 хуу күүседткен. Ак-довуракчылар боттарының күжү-биле кызылчыларныңыдан эвээн—1 миллион 887 мун рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр турган, а херек кырында ону 46,9 хуу ажыр, азы 2 миллион 772 муң рубль кылдыр күүседткен.

Ынчангаш кол көргүзүглер дайы-биле алырга, тодарадыкчы чылдың шинтпирлиг сес айларында ийи хоочун тудуг организацияларының аразында чарыштың тиилекчизи база катап «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели болган.

Өске көргүзүглерни алыр болза, кызылчылар ээлээн хожудап турары илдең алаар. Чижээ, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн ап көрээли. Ол талазы-биле «Кызыл тудуг» социалистиг хүлээлгезин хамаан чок, планын бешин чедир күүседтээн (93,4 хуу). А «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелининиң коллективи планын 9,5 хуу ажыр боттандырып, боттарынга алган бедиткен хүлээлгезин ажыр күүседткен.

Ол дээрге сан-чурагайларга үндезилеп аналнагээрге, ындыг-дыр. Бир эвес херек кырында кылып будүрген ажылдарын барымдаалаар болза, «Кызыл тудуг» эргелели база-ла чер албаан. Чүгле чурттаалга тудуун ап көрээли. Бо тудуг эргелели республика пайысыалының дөртку микрорайонунда № 5 чурттаалга бажыңын ажыглалга киирер деп сорулгазын ак-даа күүседтээн болуп турар.

В. МИХАЙЛОВА,

«Тыва тудуг» тресте план килдизиниң начальниги.

КАПИТАЛ ТУДУГДА БАЙДАЛ КАНДЫГЫЛ?

тудугда байдал дувренчиг болуп артышаан-дыр.

Эрткен чылдың ол үезинге бодаарга, тудуг организациялары кол фондуларны 2 млн. 627 мун рубльже хөйүү ажыглалга киирген. Ынчалза-даа республикада тудугнуң хемчээли чылдын-на өзүп орарын барымдаалаар болза, ол база-ла чүү-даа шинтпирлевейн турар.

Эрткен сес айларда төнчүттүнген болгаш төпчүттүнмээн ажылаандырыышкынның күсели-биле 1570 баш ыйыстыг бода мал киреп. 29 200 хой киреп кажаларны тудуп, ажыглалга киирген. Мелиорация болгаш суг ажылагый министерствозу 14500 га одарны суггатчылып. 428 га черни кургап. 459 га эки одарлыг черлерни суггарган, ангыланчы күжениишкинге ажылдаар аяктры хамчылыгазының шугумүн, 8150 тонна тараа шыгжаар элеваторну, ээлчегде 260 ажеш инекти дүрген сентээрининг будүрүлгезин ажыглалга киирген.

Культура-амылыял болгаш чурттаалга тудуунуң хайы-биле алырга, байдал түвүренчиг хевээр арткан. Оон иштинде ниити билиг школдарын тудар планны 165,3 хуу болгаш кадык кампалалының объектилерин түзээр 116,1 хуу боттанган. Культура албан черлериниң (55,9 хуу) болгаш школ чедир назылыг уругдар албан черлериниң (59,3 хуу) тудулгары кедергей хожуланган.

Чурттаалга тудуунда байдал оон ээредевес. Ол талазы-биле капитал салымшкынының планы 96,4 хуу боттанган. Чурттаалга тудуун харылаан турар трестерден «Тыва тудуг» планын 44,1 хуула чедиргенин объективтиг кандыг-даа чылдагаан-биле тиилелбирлээри берге. «Тыва көдээ тудуг» (82,5 хуу) биле «Тыва септелге-тудуг» (94,2 хуу) трестер база-ла планны үскен.

Ажылчы чоннарның амыдыралчы чаагай чоруун бедидериниче партия болгаш чазак онзагай сагыш салып турар амгы үениң негелдерин кандыг чылдагаанарның уржуу-биле четче боттандырбайн турарын ол тудуг организацияларының удуртугалары, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кайчаар тайылбырлаарыя?

Республикада капитал салымшкынының ниити хемчээли 56 миллион 524 мун рубль болган ийикпе, азы отчеттуг үеде план 90,1 хуу четкен. Оон иштинде тудуг» трестиң бодунуң бүдүрүлге баазазымык тудуу (50,6 хуу), «Тыва суг тудуг» трестиң бодунуң **демир-бетон кылыглар заводу** (51,2 хуу) Тараа продуктулар эргелелиниң дапган **дээрбелээр комбинады** (52,6 хуу). «Тыва көдээ тудуг» трестиң (база-ла бодунга хамааржыр) **керамзит заводу** (65,3 хуу) күүседелиниң дээш чергелиг тудуглар хамааржып турар.

Керээ ёзугаар ажылдап турар организацияларда сес айларның дургузунда чедиишкиннер база-ла шоолуг эвес. Олар кол керээ ёзугаар-даа, боттарының күжү-биле-дээ боттандырза чогуур ажылдарын күүседтээннер. Харын-даа кол керээ ёзугаар ажылдарлыг 28 организацияның оң бежи, боттарының күжү-биле тудуг-монтаж ажылдары чорудар 37 организацияның он чедизи планын чедир боттандырбаан.

План күүселдезинге роль дуг кол экономиктиг көргүзүглерде ниити чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, социалистиг хүлээлгеде айыттынган сорулгалар чедир боттанмаан. **«Тудуг будүрүлгезиниң темпизин 1973 чылда турганынга бодаарга, 11,2 хуу өстүрер, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн—6,8 хуу бедидер.** Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин планнаанындан **150 муң рубльже чигедир»** — тодарадыкчы чылда тудуг-жуларының боттарынга алган социалистиг хүлээлгезинде бо чурагайлар үүтүндүрүп турар-дыр. Ынчаарга эң-не будүрүкчүлүг, аңаа шинтпирлиг рольду ойнаар ужурлуг турган январь—июль айларда тудугга күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планы 100,9 хуу боттанган. Тудуг ажылдарының бот-үнезин чигедири база-ла чер албаан. Бо талазы-биле чүгээр көргүзүглериг болган тудугжу коллективтерниң аразында кол тудуг организациялары кирбейн турар. Ол хиреде тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин планнаанындан аартадыкхан черлериниң аразында **«Тыва даг-дүгү тудуг»**, **«Кызыл үлетпүр тудуг»**, **«Кызыл ЦЭС-тудуг»** эргелелери, **«Тыш септелге-тудуг» трест, № 14 механизация эргелели** чергелиг чугула коллективтеркиниң адын кирип турар.

Республиканың үлетпүр будүрүлгелери, ажыл-агыйлары Совет Тыванның 30 чыл болуур оюнга үткүшүүр күш-ажылчы эзлчетте киришкеш, чедиишкиннериг ажылдап, план база үлээлгелерин күүседир дээш боттарының бар күрээнмирларын дилеп тып турар.

Кызылдың септелге тудуг участогунуң Федор Тихонович Печоринг удурткан 11 кижилиг бригада Чүльдүм кудумчузундан Щетинкин-Кравченко кудумчузунга чедир чылыг дамчыдылгазын кылып турар. Бо хүннерде бригада чылыдылга хоолайларының даштын шын, малгаштаан, ам кырын бетон шывыг-биле дуглап эгелээн.

ЧУРУКТА: Бригаданың тудугжуларының чылыдылга шугумүн бетон шывыг-биле дуглап турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

КАЙЫЗЫ-ДАА КОШКАТКАН

Республика пайысыалының тудугжузу Семён Сандан биле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниде Данзырык Балдар-ооллуң бригадаларының кайызы-даа аразында чарыш алган керээлериниң кол көргүзүглерин эрткен сес айларда кошкак күүседип, хүлээлгелерин бүрүн боттандырып шыдаваан. Ону сан-чурагайлар-биле бадыткап көрээли.

Санданның бригадазынга ортумаа-биле бо чайын 23 тудугжу ажылдап чайлаан болза, оон чарыштыг бригадазынга 26 кижи турган. Хүнде-ле ортумаа-биле Санданның бригадазында ажылдап турар тудугжу бүрүзү 7 рубль 23 көпеекти ажылдап ап турган хирезинде, тудуг-монтаж ажылдарының планын 86-ла хуу, а Данзырыктың бирээзинге онаалтыр хүнде-ле 6 рубль 44 көпеекти ажылдап ап тургаш, тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле онаалдазын 90 хуу боттандырган.

Өске бир көргүзүг — ажылдап кылышкын нормазының күүседдезин көрүп көрээли. Ажылдап кылышкын нормазының күүседдези Санданнының 120 хуу болза, Данзырыкта—105 хуу. Бригээр чугаалаарга, кызылчыларның күш-ажылының будүрүкчүлүү ак-довуракчы өөрүнден бедик болган. Бо удаада кайы-даа бригаданың ажылының шиварын «чүгээр» деп демдеглээни база-ла мурнундагы турган байдалдан дорайтаанын хереглей берген. Моон мурнунда бо ийи бригаданың ажылдарының түннелдеринге шынар талазы-биле «акы» деп үнелелдер тургулаан болгай.

Сес айларда ниити планын Санданның бригадазы үскен (81,1 хуу), а Данзырыктыы 101 хуу күүседткен болза-даа, тудугга шингээдип алза чогуур акша-хөреңгини оларның кайызы-даа чедир боттандырып шыдаваан.

Аразында чарыштыг болгаш оскелерге үлегер көргүскүдег бо ийи бригаданың кайызында-даа күш-ажылды организастаарында четпестер барын мындыг факт бадыткап турар. Сес айларда Данзырыктың бригадазында бир кижиге онаалтыр 1,1 хүн, азы шупту 28 ажыл хүнүн үскен, а Санданныында бир кижиге онаалтыр 1,3 хүн ийикпе, азы шупту 31 ажыл хүнүн үскен.

Тудугта шинтпирлиг квартал доостур чыгаан. А социалистиг чарыштың түннелдерни кайы-даа бригаданы оожургатпас ужурлуг.

И. ТИТОВА.

«Тыва тудуг» трестиң күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң килдизиниң улуг инженери.

ХАЙНЫККАН АЖЫЛ-ИШТЕ

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш, бистиң республиканың ажылчыннары бүгү күжүн салып турар. Оларның одуругунда Таңды районнуң «Шамбалыг» совхозунуң тараажылары, сигенчилери, малчыннары болгаш өскелдаа көдээ ишчилери боттарының үлүг-хуузун киирип, хынмак ажылдап турар. Совхозта партия организациязы дирекция болгаш ажылчын комитет күш-ажылдың будүрүкчүлүүн хүн бүрү бедидер сорулгабиле коллективтер, тус-тус ажылчыннар аразында социалистиг чарышты багай эвес организастаан келген. Оон түннелдерни он хонуктаан, ай, квартал санында доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны өртектиг чүүлдер-биле, хүндүлүг бижиктер-биле шаңнап, шилчип чоруур вымпелдерни-тыпсыры чаңчыл апарган. Оон аңгыда хову турлагларында, бригадалар төптеринде мурнакчы комбайнерлерге, трактористерге тураскаадыкан күш-ажылчы алдарның тугун база көдүрүп турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын будүрер болгаш күүрүнеге садар талазы-биле сес айларның планныг онаалдаларын совхоз чедиишкиннинг күүседткен. Сентябрь 1-ге чедир 37,5 тонна сүт (чыл планының 158 хуузу), 22,7 тонна дүк (чыл планының 103 хуузу) күүрүнеге саттыгган. Бо дээрге бистиң малчыннарывыстың, саанчыларывыстың кызымнаан ажылжының түннели-дир.

Хойжуулар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорүп турар Семис-оол Монгуш төрүүр 100 хойта онаалтыр 106 хураганны алгаш, мендиг өстүрүп, бир хойдан 3,2 кг дүктү кыргып алган. А хойжу коммунист Кошкар-оол Куулар 100 хойга онаалтыр базз 106 хураганны ап, бир хойдан 3,4 кг дүктү кыргаан. Семиртилгеде инек каларчылары эштер Кимоол Доңгак, Шыырап Монгуш боттарының хүлээнген ажылынга харысалгалын көргүзүп, хонуктта бир баш инектеи 600—700 грамм немелде деңзинки ап турарлар.

Совхозта чер ажылының специалвстери бо чылдың часкы хову ажылдарын хамсаа хуусаада бедик агротехниктиг байдалга чорутканының түннелинде агаар-бойдус таарымча чок болган. Бо хүннерде ап турар дүжүдүвүстүң деңнели бир гага онаалтыр 7—8 центнер боон турар.

Бо чылын тараа культураларының ниитизи-биле 8365 га черде тарыттынган. Сентябрь 16-ның медээзи-биле алырга, 4000 га шөлдүң тараазы кестингеп. Август 24-тен эгелеп бо хүннерге чедир совхоз 1415 тонна тараазы күүрүнеге дужааган.

Тараажыларның ортузунда калбарган социалистиг чарыштың түннелдерин ой хонуктаан-ла үндүрүп, мурнакчыларны 3—7 хонуктарда халас чеменнер талоннар-биле шаңнап база агротехниказы чогуур деңнелиниге четпес, база ол ышкаш мал ажылының будүрүкчүлүүн бедидеринче специалистер четче хаара туттунмайн турар. Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык организациялар ам-даа чедир ажылдавайн турар. Оон түннелиниге чүрүм үрээр, арагалаар ийи-чаңгыс кижилериниң бар болуп турары хомудавчыг. Ынчангаш совхозта партия организациязы, ажылчын комитет болгаш көдээ Совет кижизидилге, политмассалыг болгаш чон ортузунга өске-даа хөй-ниитии ажылдарын чорударынче кол ынчээнгейни салыр ужурлуг.

Д. Б. КОЛ.

Таңды районда «Шамбалыг» совхозта партия организациязының секретары.

74-Т ҮҢ ДҮЖҮДҮ

БАШКИР АССР. Учалин районуң «Байрамгуловский» совхозта тараа болгаш силос культураларывың дүжүүн дыка шалыпкы ажаап ап турар. Ынча тараа культураларының гектардан-ны ортумаа-биле 21 центнерни ап турар.

Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок боон турза-даа, бүгү механизаторлар даалганы чедиишкинниг күүседип турар. Тараажылар техниканы бедик бүдүрүшкүлүг ажыглаары дээш чарыштыг. Мурнакчыларның комбайннарында кызыл туңчуташтар ниитилеп тургулаар.

ЧУРУКТА: Мухамет Хайрегдиновтуң звеносу тарымал-тооруктуу силосха ажаап ап турары.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XXIX СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы ында ажыттынган. Делегейде болуушкуннарның хөгжүлдезиниң кол угланмышкыны делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары болур дээрзин ооң ажылының бирги хүнү-ле тодаргай хереңнеп болган.

Сессияның даргазынга бир үн-биле соңгуткан Алжирниң даштыкы херектер министри Абдельазиз Бутефлика чүве чугаалаваш, Каттышкан Нациялар Организациязының хүлээлгези — ол болуушкунга бүгү аргалар-биле дузалаары, делегейге тайбыңны, болгаш айыл чок чорукту быжыглаары болур дээрзин демдеглээн.

Оон-биле кады делегейде байдалга аңаа удур күштер база салдарын чедиргп турар. Чамдык районнарда аймылдар тургулап келген. Кипрде байдал оңза дүвүрээзиниг болуп турар. Чоокку Чөөн чүкте болгаш Мурнуу Чөөн Азияда байдал база мындыг. Кипр айтырыын шиитпирлээриниң эң чугула негелдези болза ол күрүнениң девискээринден даштыкы бүгү шериглерни үндүрери болур деп, сессияның даргазы чугаалаан.

Сессияның баштайгы хүнүнде чугула болуушкун — чаа үш күрүнеми КНО-нуң кежигүнүне хүлээп алганы болган, ол күрүнелер боттарының хосталгазы болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш демиселдің берге орукторын эртеккинер, олар—Бангладеш, Гвинея-Бисау болгаш Гренадалыр. Ынчангаш КНО-нуң хүрээлелинде ам 138 күрүне саналтының турар болу берген. Делегейниң байдалында боттуг өскерилгелерни бадыткап турар ол чугула базым КНО-нуң универсалдыг болурушун принцивин быжыглаарынга идигин бээр.

КНО-нуң чаа кежигүннерине сессияның индиринден хөй чурттарның төлөзелекчилери байырны чедирип тургап.

Социалистиг бөлүк чурттарның өмүнээзинден чүве чугаалаан, Болгарияның КНО чанында доктаамал төлөзелекчизи Г. Грозевтиң медеглээни болза: Ассамблеяның шиитпиринің көргүзүп турарындан алырга, делегей харылзаалырынга чавырылдырышкынның чорудулгазы национал хосталга дээш болган демократтыг база депшилгелиг, социал чаартылгалар дээш демиселге боттуг дузаны көргүзеринге чугула негелделерни турускан болган тургузуп турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустары боттарының колониализмге болган империализмге удур демиселинге социалистиг чурттарның талазындан дем каттыштырыгазынга болган детки-мчеге ынанып болурлар дээрзин Г. Грозев демдеглээн.

Боттарының хосталгазы болган хамтарышпас чоруу дээш демиселди чорудуп турар бүгү улустарын Совет Эвилелин деткип келген болгаш моон соңгаар-даа деткиир деп, ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлөзелекчизи Я. А. Малик медеглээн.

Делегейниң байдалында таарымчалыг бурунгаварлашкынар, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавылдырышкынын Азияның мурнуу талазында күрүнелерниң аразында харылзааларынга боттуг салдарын чедирген. Индияның, Бангладештиң болгаш Пакистанның күрүне ажылдакчыларының кады, коллективтиг күжениишкиннериниң ачызында чер бомбүрээзиниг ол районунга быжыг тайбыңны хандырарының болгаш дески байдалды тургузарының оруунга биче эвес чедиишкилиг чедип алдынган.

Совет Эвилели бодунуң принципиалдыг политиказын ёзугаар Гвинея-Бисаунуң улузунуң бүрүн хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш маадырлыг демиселин деткип, аңаа моральполитиктиг деткимчени көргүзүп, ол чөптүг демиселге материалдыг дузаламчыны көргүзүп келген дээрзин Я. А. Малик демдеглээн.

Кипрниң КНО-нуң чанында төлөзелекчизи З. Россидистиң дилээн ёзугаар КНО-нуң Кол Ассамблеязының хүн айтырыгга Кипр дугайында айтырыгны киирген. Кипрден даштыкы шериглерни үндүрер дугайында Аймыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпири амга чедир күүсеттинмээн дээрзин Кипрниң төлөзелекчизиниң тайылбыр биижинде чугаалаан.

Даштыкы бүгү шериглерни үндүрер болгаш Кипрниң бодунуң бүрүн эргезин, бүдүн турарын болгаш оон девискээринге дээш болбазын катап эгидип алырын хандырып турар ындыг байдалды тургузар дугайында Кипрниң чөптүг негелдетки Кол Ассамблея деткиир боор дээрзиниң дугайында идеглеп Кипр илергейдеп турар деп, ол бижикте чугаалаган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының кажыкчилериниң мурнуга АКШ-тың президентизи Дж. Форд чүве чугаалаан. Ол организацияны тургускан үеден бээр делегейге үскүлеңиишкиннер болган тайбыңга кыжаннылар тургулап келген, мынчалаа-даа кижи төрелгетен эң-не кол айыылдан—делегейниң чаа дайынындан чайлаар аргазы алган дээрзин ол демдеглээн. Амгы үе чылдың арткан кезээ тайбыңның кады ажылдажылганың болгаш экономика талазы-биле чаагай чоруктуң үезы болу берген турарын чедип алырының аргазы ам бистө бар деп, Дж. Форд медеглээн.

Улуг күрүнелериниң аразынга туруп турган өжээшкек чорук чымчалып ыгелей берген деп бодалды АКШ-тың президентизи чугаалаан. Кол Ассамблеяның моок мурнуунда сессиязынга колдап турган хөй кризистер ам артывыста артып калган деп, ол чугаалаан. Улустар аразының кадыг ажылдажылгазынга чаа байдалды тургузарының аргазы туруп келген.

Ядролуг зевсектиг чүс чылда бүгү күрүнелериң кол хүлээлгезин дайынны чайладыры болур деп, Дж. Форд чугаалаан. Тус айтырыгларны дүргеин-биле таарыштырып шиитпирлээр талазы-биле бүгү болдунар хемчеглерни алыры эргежок чугула деп, ол демдеглээн.

Каттышкан Штаттар делегей харылзааларының талазы-биле бодунуң кол хүлээлгелерин бадыткап турар дээрзин президент медеглээн. АКШ тайбыңны болгаш кадыг ажылдажылгазы чедип алырын орайдажыр деп, президент чугаалаан. Бо ядролуг чүс чылда Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга харылзааларны бот-боттары ойаарымчалыг болдурарындан өске чугула чүве чок деп, ол чугаалаан. Кипрге, Чоокку Чөөн чүкке болган Индий-Кытатка чоокта чаагы үскүлеңиишкиннерниң үезинде болу берген эрги чөрүдээлерни эдеринче Каттышкан Штаттар чүткүүр деп, Дж. Форд бадыткап турган.

КНО-нуң кежигүнери күрүнелерни экономика талазы-биле удурланышкак чоруктан кады ажылдажылгаже шилчиринче президент түңнелинде кыйгырган.

ССРЭ-НИҢ ГДР-ДЕ ЭЛЧИН ЧЕРИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң найысылалынга кыягаарының контроль-арттырыгче чери Фридрихштрассека сентябрь 10-да Барыын Берлинде америк гарнизонунуң шериг албан-хаакчызы, 4-кү чергелиг түскай мергежилдиг Уильям Медли даярзап ГДР-ниң ийи хамаатызын автомашиназының шыгжавыр хаарыаанга суп алгаш, Барыын Берлинче арттыре бээр деп оралдажып чораап туттурган.

ГДР-ниң найысылалынга келир аргалыын У. Медли бүрүү ажылагаш, чогум-на «кижилер садар» үүлгедиг кылып турар кижилер-биле сулчээлежип алгаш будуу ажылдап турган, деп чүве эрге-хүлээлгелиг органнарның истелге чорутканының түңнелинде билдинген. Ол кемниг үүлгедигин боттандырарга, У. Медлиниң дөй акша-биле шаңнаары аазаттынган турган.

У. Медлиниң ол үүлгедиглерин кызганын истелге материаддары бүрүн сойгалап илереткен болгаш кеземче хөрээнин бүрүзүн Герман Демократтыг Республиканың Кеземче хоойлузупун 105 дугаар чүүлүнүн 2 дугаар кезээнге дүштүр бадыткаан. Америк өл шериг албан-хаакчызы бодунун бүрүзүн бинлинген өчүүнге ат салып, ону бадыткаан болгаш кеминг хүлегеткенинин бүрүзүн билинген.

Ындыг болганын барымдаалап, делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруун удам чавырылдырарының эрге-ажыктарын удурлуга болдургаш, совет эрге-чагырга черлерин ГДР-ниң чогуур албан черлерин-биле дугурушканын ёзугаар У. Медлини истелге материаддары-биле болгаш чогуур документилер-биле катай америк эрге-чагырга черлериниге хүлээдип бээр деп шиитпир үндүрген.

Оон-биле чергелештир америк органнар У. Медлини хамаарыштыр оон үүлгеткен кеминг херээнин аарынга дүштүр, үстүнде айыттынган барымдааларга үнезилээш кеземче харылсаалгаын оналар боор деп идегел илергейлеттинген.

Сентябрь 17-де Барыын Берлинде америк администрациязга У. Медлини кызыгаарының контроль-арттырыгге чери Генрих-Гейне-Штрассека аппарын хүлээдип берген. Ону хүлээдип баорин совет шериг эргече-чагыргазының төлөзелекчилери ССРЭ-ниң ГДР-де элчин черинин төлөзелекчилери-биле кады боттандырган.

Г. Шмидтиң парлалга конференциязы

БОНН. (СЭТА). Анаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаш, ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт чүүл-бүрү адырларга Совет Эвилелибиле харылсаалариы улам калбартырынче ГФР чүткүп турар деп чугаалаан. Боинга аян-чорук кылган ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко-биле болдунуп беседалашкапынга хөлбаштыр чүве чугаалаш, ССРЭ биле ГФР-ниң аразында харылсаалар-ның байдалынга ийи тала сеткил ханыышкыының болганын канцлер айыткан. Ийи чурттуң аразында экономиктиг харылсааларны хөгжүдер талазы-биле чедиишкиннерни Г. Шмидт онаазап айыткан.

Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүдел хуралдың үшкү, түңнел үе-чадазын дээди деңнелге эртгирип болурунуң аргазын канцлер демдеглээн. «Мен ол дээш туржуп турар мен»—деп, ол чугаалаан.

Ол, Германияның Федеративтиг Республиказының даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер-биле кады чоокку үеде Совет Эвилелиниге ани-чорук кылып чеде бээрининг дугайын дыңнаткан.

Эп-сеткил каттыштырган

КАРАКАС. (СЭТА). Анаа болган Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырарының делегей конференциязынга ангы-аңгы диптериниң 60 хире чурттуның төлөзелекчилери киришкен болгаш олар Чилиниң шериг хунтазының араатанныг үүлгедишкиннерин доңдораан соксадырын, Чилиниң Коммунистиг партизының Чингиие секретары Луис Корвалланны, улусчу Чангыс ан чазаанның даштыкы херектер министри Клодомиро Альмейданы болган өске-даа патриоттарны доп-дораан хостаарын шыңгыы негээннер.

Чыын соонда Чилиниң президентизиниң уруу Беатрис Альендеге баштаткан болук делегаттарны Венесуэланың президентизи Андрес Перес хүлээп алган. Чилиде политиктиг хоруглаттырганнар дугайында айтырыгны КНО-га чугаалажып көөр ужурлуг деп Венесуэланың күрүне баштыңы чугаалаан.

ЛИМАСОЛГА ЧЫСКААЛ

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Республиканың суверенитединг, хамаарышпас чоруун болгаш девискээринің бүдүн болуруп хандырбышаан, кипр айтырыын үзе шиитпирлээрниче угланган Совет Эвилелиниң күженишкинин Кипрниң хөй-ниитизи ынчаар-биле деткип турар. Чоокка чаа Лимасолга профзивилел болгаш хөй-ниити организацияларының организастаны массалыг чыскаал болган. Анаа киришкен он-он муң кипрлер Кипр биле Совет Эвилелиниң улустарының найыралын алгап-йөрээген кыйгырыгларны салып, НАТО-нуң болгаш реакциялыг идегеттернин чимженишкиннерин буруу шаап турарын илереткеннер. Чыскаалдың киржикчилери: «НАТО чок болзун», «Кипрни шериг базазындары чок хостуг чер кылыр»—деп, бижип каан кыйгырыгларны түдүп алгап чорааннар.

Лимасолга улустуң калбак чыскаалы даярге, Совет Эвилелиниге кипрлерниң динити өөрүп четтиришкининиң илергейлээшкини болган. Үүге даярге, кипр айтырыын богунгу байдалга таарыштыр шиитпирлээрниге оон туружу үндезинин салып турар —деп, «Филелефтерос» солуп бижээн.

Кипр тараачыннар авиели (ЭКА) болган Киприң Бүгүтараачыннар эвилели (ПЭК) кипр айтырыын Совет Эвилелиниң канчаар көрүп турарын бедии-биле уңелээп медеглелди кады кылган. Кипрниң, Грециянын, Турциянын, Аймыл чок чорук чөвүлелиниң кежигүннери бүгү күрүнелерниң киржилгези-биле кипр айтырыынын дугайында КНО-нуң шугуму-биле бүгү делегей конференциязын чыылдырар дээн совет саналды бүгү хемчег-биле деткип турарын олар илереткен. Кипр айтырыын чугаалажып көөрүнге өске-даа күрүнелерниң, эң ылаңгыя, каза-даа каттыштыган чурттарның төлөзелекчилерин база хаара түдүп болуруп деткээнин олар илередип турар.

Садыгны калбартыры дээш

ТОКИО. (СЭТА). Социалистиг чурттарже барааннарны үндүр садарынга хынаалданы дүжүрер дугайында саналды япон чазак киирер деп турар. Ындыг хынаалданы Таарыштырылга Комитедин (КОКОМ) даярга организация тургускапы билдингир.

КОКОМ-ну 1950 чылда НАТО кежигүну чурттар тургускан. Япония анаа 1952 чылда каттыжып киргеп. КОКОМ-нуң киржикчилери «стратегтиг үжүр-дүзалыг» даяр барааннарны социалистиг чурттарже үндүр садар эрге чок турган. Амгы үеде КОКОМ-нуң даңгызында ындыг 160 янзы барааннар бар.

Амгы үеде ындыг хынаалда даярге, «соок дайынның» чылдагаанны болурунга Японияның чазаа улам бүзүреп көрүп турар, мынчангаш социалистиг чурттарже 20 хевирнин бараннарын, оларнын-биле кады электроннуг дериг-херекселдерни садарынга хынаалданы дүжүрер дугайында октябрьның төнчүзүнде КОКОМ-нуң Парижке болур ээлчеглиг сессиязынга саналдаар деп турарын «Джапап таймас» солуп бижээн.

БОЛИВИЯ. Сөөлгү үеде амша үнезинин кудулаанының болгаш өртектернің дыка улгатианының үрмүүнден боливи амылчы чоннарның ындында-ла ядыы-түреңги байдалы улам дорайтаан. Рис, кофе, чигир өртээ ийи-үш катап улгатнап. А зът, үс болгаш сүт дээш ышкаш ындыг продуктуларны өг-бүлелерниң кол нуруузу херек ыяында көруп-даа шыдавас апарган. Транспортка чоруурунуң хелезинин 60 хуу улгатнап. Бирги чергенің эргежок чугула барааннары садыгларда нөзүлбестээн.

Экономиктиг байдалдың дыка дорайтап, бакшыраамындан улустуң киленгезшкини күштелип турар. Олар ак-моргулачун назар уургайларга ажыл соксадыышкынналын кылып, тараачынар шимчээшкини үнгулеп, хоорайларның кудумчуларынга чыснаалдар боол турар.

ЧУРУКТА: Ла-Паста амылчыннарның чыснаалы.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Эжелекчилерниң үүлгедии

ДАМАСК. (СЭТА). Израиль эрге-чагыргалар эжелеткен араб девискээрлерде кара-туралында, бүш дагаарының политиказын үргүлчүлеп турар.

Амгы үеде израиль карабажыннарда 18 муң палестин патриоттар хилинчектенип турарлар. Чүгле эрткен ийи ай иштинде безин туттурган палестиннерниң саны 800 чедип турар. Ол дугайны ООН-тың күүсекомунун даргазы Ясир Арафат дыңнаткан. Палестинада израиль эжелекчилерниң үүлгедип турар кем-бурууду чоруктарының дугайын чугаалаш, Я. Арафат эрткен чедичыл иштинде, тодаргайлаарга, 1967 чылдан бээр, израильдер палестиннерниң 19 муң ажыг чурттаалга бажыннарын кара өжегээр буза-даапаан, узуткааннар.

Израиль эжелекчи эрге-чагыргаларның араатанныг үүлгедишкиннери боол турбуже, Палестинаның араб улузу, оон революстуг күштери боттарының төрээн чуртунуң хостуг болуру база хамаарышпас чоруу дээш кызымаккайы-биле демисеглп турар — деп, ол чугаалаан.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ „ИЕНИҢ АЛДАРЫ" ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ „ИЕНИҢ МЕДАЛЫ" МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНУ

Тос уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Сырбык Күжүтетовна **Авыр-оол** —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Байырты Мидиновна **Иргит** —«Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Шожутмаа Анзатовна **Саая** —Бай-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Анай Хомушкуевна **Хунажык** — ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл-Даг Советиниң күүскомунуң техниктиг ажылдакчызы.

Сес уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Бинн Оолаковна **Борбай-оол** —Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Кол Шөкей-ооловна **Данова** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Бичин-Уруг Монгушевна **Кандан** — Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Александра Иргитовна **Салчай** — райпо бухгалтери.

Мукуйзей Чалзыновна **Салчак**—Тээли суурда өг-бүле ээзи.

Арышпаа Хомушкуевна **Тостан**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Хертек Самбуевна **Уржут** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Элнемей Иргитовна **Хомушку** — «Мурнакчы» колхозтуң колхозчузу.

Оржумаа Донгаковна **Чулдум** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергезибиле

Бичин-Уруг Хертековна **Доржу** — «Мурнакчы» колхозтуң колхозчузу.

Семис Саназевна **Саая** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Күжүгет Достакоана **Очур**—райпо ажылдакчызы.

Чылбакмаа Седеновна **Хертек** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чыгырмаа Сыминовна **Хертек** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Шура Хертековна **Хуру**— «Мурнакчы» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергезибиле

Шура Сояковна **Байтыы** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Сенмит Салчаковна **Кужап** —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Ранса Сүүр-ооловна **Хертек** — Бай-Тал ортумак школазының башкызы.

Беш уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Маңзырыкчы Сарыг-Доңгаковна **Анарат** — «Мурнакчы» колхозтуң колхозчузу.

Тараачы Хертековна **Бичин-Уруг** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Болат Киликовна **Дагбы** — Кызыл-Даг ортумак школазының башкызы.

Долзатмаа Конгаровна **Дагбы** — райпо ажылдакчызы.

Чечек Салчаковна **Иргит**— «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Долгар Успуновна **Кувискаалчы** — «Кара-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Опсй Саяевна **Күжүгет** — райпо ажылдакчызы.

Хорлуу Шошаповна **Ламажап** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Доктан Хомушкуевна **Дагбы** —Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Сарыговна **Кара-Доңгак** — Эрги-Барлык суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергезибиле

Тамара Александровна **Монгуш** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Ооржак Семис-ооловна **Шагдыр-оол** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергезибиле

Бичин-кыс Ыймаевна **Доңгак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Сүүр-Кара Маңнай-ооловна **Күжүгет** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Кок Бойдуевна **Кара-Сал** — Эрги-Барлык ортумак школазының техниктиг ажылдакчызы.

Кара-кыс Ыймаевна **Доңгак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Оюн Самбуевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Ламажап Самбуевна **Саая**— «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Солунмаа Балчыровна **Саая** —райпода садыгжы.

Сугукмаа Самбуевна **Саая**— «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Очуровна **Чамыян**— № 1 школаның повары.

Беш уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серенмаа Сатовна **Кара-Доңгак** — Ак-Довуракта таныыл албанының черинин ажылдакчызы.

Чылбакай Анчытовна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Доорумаевна **Куулар** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Узюк Достановна **Маадыр**— Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Деспижек Сузуг-ооловна **Монгуш**—Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.

Ирина Билчеевна **Монгуш**— «Доң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Кыраш Делгер-ооловна **Ооржак**—«Доң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Моҥура Кенденовна **Ооржак** — Доң-Терезин школазының интернадының повары.

Думна Кулур-ооловна **Сарыглар** — Доң-Терезин суурда өг-бүле ээзи.

Екатерина Чудуруковна **Сарыглар**—райпода садыгжы.

Оскүр Данчевна **Сарыглар** —Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Долзанмаа Лопсан-Чымбаевна **Хертек**—Барлык суурда өг-бүле ээзи.

ТАҢДЫ РАЙОНУ

Тос уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Байыр Ондаровна **Хурбе**— С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Саартай Маичыковна **Адаров**—Берт-Даг школазының интернадының повары.

Делгермаа Магаранзаевна **Биче-оол**—«Чодурга» колхозтуң колхозчузу.

Чечек Самбыловна **Оюн**— —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Долума Байкараевна **Бавуу** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Ойдупаа Бомбужайовна **Мумбалдай**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Омермаа Төгерикпейовна **Чооду**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Ак-кыс Мандымевна **Шалык** —«О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Натпит Чедендейевна **Монгуш**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анна Чалтык-ооловна **Биче-оол**—ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мария Баргаевна **Батоева** —ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ясла Тапоевна **Докул-оол** «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Марина Самдановна **Теплоол**—ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Александра Оюн-ооловна **Шавы**—ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Сес уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сандан Чимчыковна **Сат**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Ирина Ивановна **Ооржак**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну төрээн болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Чаймаковна **Бичет**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алтын-кыс Лопсановна **Дунгул**—«О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Дайгинеш Казаковна **Чыргал**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы **Б. ДОЛЧАҢМАА.**

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары **С. КРАСНЫЙ.**

Кызыл хоорай, 1974 чылдың августа 29.

Чаагайжыдылга—бүгү ниитиниң херээ

БҮГҮДЕНИ КИИРИШТИРЕР

Совет Тываның 30 чыл ойнаа уткуштур республиканың бүгү булуңнарында калбарган ажыл-иште бир кол черни хоорайларның, суурларның санитарлыг культуразын бедидер болгаш чаагайжыдар ажылдар эвээш. Оон удуг ужур-дузалыын кым-даа билир. Ынчангаш чер-черде чурттакчы чонну бо ажылче улам дөйү-биле хаара тудары чугула.

Кызыл хоорайны ап көрээл. Оон девискээринин 35—40 хуузун план ёзугаар доктаамал аштап-арыглап турар. А оске кеэзинге ону чагыг ёзугаар, колдуунда санэпидстанцииниң сүмезин-биле боттандырар. Бажың эргеледеринге хамаарышкан чуртталга черлериниң девискээрин аштаарын бо чылын доктаамал организастап, элээн түүлдерни кылган. Санэпидстанцияның сүмезин шыны-биле билип, өйлааларда хемчегларын алгылаанар. Ынчалза-даа № 3 бажың аргелеля (эргелекчизи А. Ондар) бо талазы-биле ажылды алаан кошкак чоруткан. Илангыя 186, 187 дугаар кварталдарда бажыңнарның девискээринин санитарлыг байдалы куду деңнелде. Коммунал бажыңнарда чурттап турар чамдык чурттакчылар кабы хамаан чок тудуглар, гаражтар, хаван кажаалары туруп алган болур. Ол кажаалары арыг-шевер эвес тургузуп турарындан, аңаа ымыраашээк чыглып туруп бээр. Олар дээрге халдавырның тарадыкчылары дээрзи билдингир.

Үстүнде айыткан кварталдарның санитарлыг деңнелин көдүрер талазы-биле комиссияны бо оазын хооркүүскомнуң чанынга тургускан. Комиссия чамдык ажылды организастаза-даа ук кварталдарның арыг-шеверинде экижээн түүлдер эвээш. Ынчангаш комиссияның ажылын ам күскү үеде идепкейжидери негеттинип турар.

Хоорайның чурттакчылыг девискээринин хөй кезии хуузунда бажыңнарлыг сектор эвээш. Оон ыраакы Кызылдың кудумчуларынга тудугнуң янзы-бүрү богун, хүлүү, өдекти-ээлеп турар. Оон арыглаашкыны санитар активчилериниң, хоорай Совединин депутатгарының, милиция болгаш медицина ажылдакчыларының күжү-биле кылган хыналдаларның соонда оларның арыглаашкынын чорудуп келген. Бо чазын ындыг хыналдаларны үш удаа кылган. Чамдык чуртталга бажыңнарының деңнескээрин арыглап, аштап, санитарлыг деңнелин көдүрерин олар сүмелеп, ону хажыткаңнарны хооркүүскомнуң административтиг комиссиязын дамчыштыр тургаан. Ындыг түрбүже Пролетарская, Шевченко, Суворов, Студенческая, Пушкин болгаш оске-даа чамдык кудумчуларның санитарлыг байдалы экижээн. Боже хей-ниитинин, депутаттарның, санитар активинин, чоннуң бүгүн хаара түтса тогуур.

Оон ынай Кызылдың кудумчуларынга тудугнуң янзы-бүрү богун, хүлүү, өдекти-ээлеп турар. Оон арыглаашкыны санитар активчилериниң, хоорай Совединин депутатгарының, милиция болгаш медицина ажылдакчыларының күжү-биле кылган хыналдаларның соонда оларның арыглаашкынын чорудуп келген. Бо чазын ындыг хыналдаларны үш удаа кылган. Чамдык чуртталга бажыңнарының деңнескээрин арыглап, аштап, санитарлыг деңнелин көдүрерин олар сүмелеп, ону хажыткаңнарны хооркүүскомнуң административтиг комиссиязын дамчыштыр тургаан. Ындыг түрбүже Пролетарская, Шевченко, Суворов, Студенческая, Пушкин болгаш оске-даа чамдык кудумчуларның санитарлыг байдалы экижээн. Боже хей-ниитинин, депутаттарның, санитар активинин, чоннуң бүгүн хаара түтса тогуур.

Оон ынай Кызылдың кудумчуларынга тудугнуң янзы-бүрү богун, хүлүү, өдекти-ээлеп турар. Оон ыраакы

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 222 (9599) | Суббота, сентябрь 21, 1974 чыл | 1925 чылда үнелезилеттингеден Өртээ 2 бот.

ТУРАН ХООРАЙ

Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң директору эш С. А. ДОКУЧИЦКЕ

Партком секретары эш Ф. Ф. ЛЕБЕДЕВКЕ

Хоорай күүскомунуң даргазы эш А. А. АХМАДУЛЛИНГЕ

Ажылчын комитединиң даргазы эш И. М. КИЦИНГЕ

Күрүмеге тараа садарының чыл болгаш беш чыл планнарын хуусаазындан эрте күүсеткени-биле холбаштыр совхозтуң бүгү коллективинге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирип, совхозтуң ажыл-ишчилери боттарының бүгү күжүн мөөнеп тургаш, мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле боттарынга алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир, ажаап алышкынны чидириг чокка чорудар, аңгыс аңдарарының, мал чемнери белеткээриниң планнарын күүседир болгаш мал кыштаглаашкынынга ыяк белеткеигеш, ону организастыг эрттирер дээрзинге идегелин илередип тур.

СЭКП ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

„САЛЮТ-3“ СТАНЦИЯНЫҢ УЖУДУУШКУНУ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Ушудуушкун башмарар теп. (СЭТА). Орбитада эртем станциязы «Салют-3» ужудуушкунуң планнаан программазын автоматтыг дузалыбиле үргүлчүлеп турар. Сентябрьның 19-та Москванылыбиле 10 шакка чедир станция черни 1.385 катап хевиргеп.

Станцияның ужудуушкунуңуң хемчээлдери мынчыг:

— черниң кырыкчаа эң ыраары (апогейге)—285 километр;

— черниң кырынче эң чоокшулаары (перигейге) — 251 километр;

— долганырының уези — 89.7 минута;

— орбитаның йиленчээ — 51,6 градус.

Телеметрлиг медээлериниң түнелиин ёзугаар алырга, станцияда бүгү системалар чогумчалыг ажыдып турар. Башкарылга-савазга төөгү станцияның чорутқан медээлерин ажылдап кылып турар.

Шинчилелдиң кол программазының талазы-биле ажылдар 1974 чылдың сентябрь 23-те доостур. «Салют-3» станциязының оон ынай ужудуушкуну немелде программа ёзугаар эртем-техниктиг дүрүмжүлгаларны кылыры-биле үргүлчүлээр.

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Республиканың хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң хуралы болгаш. Хуралды Тайбың камгалалының тыва республика комитединиң даргазы, төөгү эртемнериниң кандидады О. А. Толгар-оол ажыткаш. Тайбынның Совет фондузунга дузалаар тыва республика комиссиязының даргазы Ш. Ш. Шыырап-тың информациязын дыннаан.

Тайбынның Совет фондузунга дузалаар Кызыл хоорай комиссиязының даргазы, артист М. А. Рамазапова, республиканың Күрүне банкызының эргелекчизи Н. В. Шукин, Тыва АССР-ниң улустуң тогаалчызы С. А. Сарыг-оол, Телевидение, радио комитединден М. С. Кызыл-оол олар санаал берген.

Хуралдан Совет тайбың талалакчыларының октябрь 9—10-да болур Бүгү-эвилел конференциязынга баар делегаттарга «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң шеверлекчизи З. С. Салчакты, Тайбың камгалалының тыва республика комитединиң харысалгалыг секретары, чогаалчы Л. Б. Чадамбаны сонгаан.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРДА ОТЧЁТТАР, СОҢГУЛДАЛАР

Партия эге организацияларының амыдыралынга улуг чугула болуушкун — отчёт-соңгулдалыг хуралдар республикада эгелей берген. Партбюроолуг болгаш партиянның бригада, цех база эге организациялары отчёттуг үеде чорутқан ажылының түңнелдерин оларга бүгү талаалыг хандыр аналиэтеп чугаалажыр болгаш эвилелиг сорулгаларны тодарадып, айтырлар.

Амгы отчёттар болгаш соңгулдалар СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг даалгаларын чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү улустуң демисселиниң, массаның политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг идепкейиниң байдалында эртип турар. Республикада болуп эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдарның онзагай чүүлү чүл дизе, партдокументилер солуушкунун доозуп турар үеде оларның эртип турарында. Ынчангаш ол улуг ажылдың түңнелдерин хандыр аналиэтеп, партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылга чедип алган дуржулганы быжыглап, ажытларының база коммунистериниң идепкейин болгаш инициативазын улам алдыртырының, партийжи сагылга-чурумну быжыглаарының талазы-биле хемчеглерни оларга айтыр алаар.

Эртиен үениң дүргүзүүда республиканың партия организацилары сан талазы-биле оскеи болгаш организас талазы-биле улам быжыккан. «Алдан-Маадыр», «Сана», «Бүрен», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда болгаш Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозта база Кызылдың Каа-Хем хөмүр-даш разрезинде, № 1 АТБ-де, ыт комбинадында болгаш оске-даа черлерде партия организацилары коллективтерде организаксы улуг күш болуп, оларда ажыл-ишчилерниң күжүн планныг сорулгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседиринче мобилизастап турар.

Чаржып турарларның авангардында, кажан неэзедээзи ышнаш, коммунистер чоруп турар. Ам партиеның область организациязының бүгү составының 59,5-тей хөй хуузу шуут-ла материалдыг бүдүүлгеде хаара түттунган. Оларның хөй мурнуузу чарыштың болгаш чаа, мурнакчы чүүлдүң агелекчилери. Ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы кодургуушкунүнде партийжи удуртулганың база массага коммунистериниң салдарының күштелгени планныг сорулгаларны күүседиринге чаагай салдарны чедирип турар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунист бүргүзүүн ажыл-херекке идепкейиниң болгаш харыысалгазының база бүдүүлгени организастарынга, курлавырларны ажытларынга, организастыг болгаш политиктиг ажылга партия эге организациязының удуртулгазының болгаш партийжи иштики ажылдың дугайында шиитпир партийжи чугаалар болуп турар. Овүрде «Коммунизмче орук» колхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазында, «Кызыл тук» колхозта тудуг бригадазында база ол ышнаш «УТКА 25 чылы» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында партболуктерге, «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазында партия эге организациязынга болгаш оске-даа коллективтерге отчёт-соңгулдалыг хуралдар ажыл-херекчи байдалга, организастыг безик деңнелге эртикпээн.

Хуралдарның киржикчилерн организастыг болгаш идеологтуг ажылдың база күш-ажылчы коллективтерде кижизидилгезиниң эң чугула айтырыгларывче улуг кичээнгейни салгаанар. Олар СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1973 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдурганы, парторганизацияларның хөй мурнуузу коллектив бүргүзүүге башкарыкчы ролюн бедиктеини, бүдүүлгениң херээжене партийжи салдарны улам күштелдиргенин демдеглеп турар. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазында партия эге организациязы социалистиг хүлээлгени күүседиринге база коллективниң коммунистиг кижизидилгезинге улуг салыышкынны киирип турар. Ында коммунистерниң 80 хуузу материалдыг бүдүүлгеде хаара түттунган. Коммунист саамчылар Наталья Иргит, Тамара Матина, Серафима Шыырап, Зоя Седипей болгаш өскелерде чарыштың мурнуну одуруунда чоруп турар. Коллектив сүт саалдазының болгаш ону күүрүнеге салдарының планның чедиишкинниг күүседип келген.

Оске бир чижек. Овүрде «Коммунизмче орук» колхозтуң Кужур-Чыраа сүт- бараан фермазында партболүк ажыл-ишчилерн чаңгыс аай, сырый каттышкан деминг коллектив кылдыр каттыштырганындан мында ажыл-херек база-ла багай эвес. Ферма бо чылдың сентябрь 1-ге чедир күүрүнеге сүт садар чыл планын 90,4 хуу күүсеткен апкан. Коллектив бодуунуң күжү-биле малга 45 тонна бодүүн чемнин белеткээн.

Амгы үеде кодээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозары — кодээде партия организацияларының кол сагыш салыр чүүлү боон турар. Бо чылын биске агнар-бойдустуң таарымча чок берге болганын барымдаалаш, партия организацияларының болгаш бүгү коммунистер малга быжыг чем-суурнуң тургузары база дүжүт ажылдазының чогуур ойүнде доозары дээш доктаамал сагыш салып турар. Ынчангаш бо айтырыглар отчёт-соңгулдалыг хуралдарның киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүүге тургустунар апаар.

Оон-биле чергелештир идеёлогтуг ажылдың, ону амыдыраа-биле сырый холбаштырарының база бо чугула ажылды «Белоруссияның партия организациязында идеологин кадрларын шилип алыр болгаш киижизидер талазы-биле ажылдың дугайында» СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалынга дүүштүр чорударынче, чон ортузунга политиктиг киижизидилге ажылының ажыктыын болгаш идеёлиг деңнелин доктаамал бедидеринче улуг кичээнгейни салыр херек. Партияга хүлээп алдыышкынның, профсоюзтарының, комсомолга болгаш оске-даа хөй-ниити организацияларынга партийжи удуртулганың, ажыл-агый, культура тургузуушкынының соруулгаларын шиитпирлээринге, чоонуң коммунистиг киижизидилгезинге оларның ролюн улам бедидеринип, дугайында айтырыг отчёт-соңгулдалыг хуралдарга чугула черни ээлээп турар.

Отчёттар болгаш соңгулдалар партболуктерниң болгаш партия эге организацияларының амыдыралынга эң чугула боауушкун. Олар болза партийжи массаларның талазындан соңгулдалыг организарның ажылын хынаарыныы бир чугула хевири болуру база ол ышнаш коммунист бүргүзүүге ынчыгы шылгалга болгаш школ болуру чугаажок.

СЭКП Кызыл хооркому база райкомнар улуг тудугларда, бүдүүлгелерде болгаш ажыл-агыйларда парткомнар отчёт-соңгулдалыг хуралдарның эртип турар байдалын хүн бүрү контрольдаап, ол дугайында ханы сайгарылганы кылыр ужурлуг. Оон-биле кады хуралдар идеё-политиктиг база организастыг безик ясциелге, калбак шүгүмчүделиин болгаш боттүгүмчүделдиң байналымга эткен гүрүзү ээлээп оларның белеткелиниң, анаа коммунистериниң идепкейлиг киржилгезиниң дугайында доктаамал сагыш салыры эргежок чугула.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга хүлээп алган шиитпирлерниң база оларга коммунистериниң кылган шүгүмчүделдерин болгаш санаалдарны амыдыралга бөттандырарының талазы-биле тускай хемчеглерни хуралдарның соонда дораан ажылдап кылгаш, оон күүселдезин дээштиг кылдыр организастап эгелээр херек.

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ОБКОМУНДА

ТУК—БАЗА КАТАП БАЙ-ТАЙГАЖЫЛАРДА!

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарының база ажыл-агыйларының мал чемнери белеткээриниң талазы-биле социалистиг чарышының сентябрьның бирги чартыында түңнелдерил чугаалажып корген. Сентябрьның 16-га чедир республикадэ 71,7 муң тонна сиген, 3975 тонна сенаж белеткеттингеи. 44 муң тонна силосту салган, ол дээрге планнарының тус-тузунда 52,8, 22,7 болгаш 11,3 хуу күүсеттингени ол болуур деп хүлээп алган доктаалда айтып турар.

Бай-Тайга болгаш Чөөн-Хемчик районнарының ажылчылары мал чемнери белеткээриниң ажылынга эң дээре чедиишкиннерлиг бооп, сиген белеткелиниң планнарын тус-тузунда 83,9 болгаш 73 хуу күүсеткен. Ийи неделя дургузунда белеткеттингеи сигенниң немешкени: Бай-Тайга районга — 21,6 болгаш Чөөн-Хемчикке 12 хуу болган.

Бин-Хем районнуң ажыл-агыйлары силос болгаш сенаж белеткеп салырын элээп шапкын темп-биле кылып, оларны белеткээриниң планнарын тус-тузунда 30,9 болгаш 42,2 хуу күүсеткен.

Мал ажылынга чем-суурун тургузар талазы-биле ажыл-агыйлардан «Бай-Тал» совхоз эң дээре чедиишкинниг бооп, мал чемнерин белеткээрин 29,1 хуу көвүдеткен болгаш сиген белеткээриниң планын долузу-биле күүсеткен. Совхоз белеттингеи сигенниң 95 хуузун фермаларда болгаш мал кыштагларында соортуп чедиргеи.

Республикада нимгизи-биле мал чемнери белеткээриниң темпизи куду боон турарын доктаалда база айыткан. Ийи неделя дургузунда чүгле 10,9 муң тонна сигенни болгаш 995 тонна сенажты белеткээн. Хонукта мал чеми белеткээри: сиген—800 тонна болгаш сенаж— 70 тонна ашпайн турар. Чамдык черлерде силос салырын үргүлчүлээр арга турда-ла ол ажылды кылбайн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал чемнери белеткээри дээш социалистиг чарыштың сентябрьның бирги чартыында тиилекчилеринге районнардан—Бай-Тайга районуну (СЭКП райкомунуң секретары Д. С. Данзын-оол, райкүүском даргазы Р. С. Хунай-ool, ВЛКСМ райкомунуң секретары Х. С. Серекей), ажыл-агыйлардан— «Бай-Тал» совхозту (директору С. С. Баныс-оол, партком секретары Д. С. Чидым, кодээ Совет күүскомунуң даргазы С. С. Комбу, ажылчын комитединиң даргазы А. С. Намзырай, комсомол комитединиң секретары С. Н. Чыртакпан) тиилекчилер деп саналып, оларга акша шаннаны-биле катаа шилчиир Кызыл туктарны тыпсырын шиитпирлээн.

СЭКП райкомнары, хоорай-күүскомшөр, партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери мал чемнериниң белеткелчилериниң оргузунга масса-политиктиг ажылды болгаш социалистиг чарыштың кошкатпас, мал чемнери белеткээрин күжениишкинниг темпиле чорудар, сигенни, савазны фермаларга, кыштагларго соортүп чедирер, оларны долузу-биле кадагалаар болгаш комплелгалыг чарыштаарын хандырар ужурлуг деп доктаалда база онзалап айыткан.

Баа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Петропавловка сүт-бараан фермазында инек каларчызы Ламбук Намдаковна Салчак ажыл-ишчи ёлу-биле ак сеткилдиг ажылдап турар. Малдарын малын ол одарже ёй-шаанда үндүрүп, семиртi одарадып, суттарып, оларның азыралын чыдыын-на экижидип келген. Ферманың ажыл-ишчилери ону кончуг мактаар, чүге дээрге суттуң элбек чоруу малдың эки одарыпдан хамаарлыр болгай.

ЧУРУКТА: кадарчы Л. Н. САЛЧАК.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

МУРНУНДА—«МАЛЧЫН»

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында Мөөнгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери 900 тонна сигенни, 50 тонна будук-бүрүнү белеткээр хүлээлгелиг. Бо хүннерде олар 700 тонна сиген кескен болгаш 39 тонна будук-бүрүнү баглаан, азы сиген белеткээр планын күүседиргеге чоокшулаан.

Ажыл-агыйлардан «Малчын» колхозу 600 тонна сиген белеткээр планын 85,1 хуу күүсеткеш, районнуң ажыл-агыйлар аразында калбарган социалистиг чарышының мурнуну одуруунда чорун турар. Ол-ла колхозтуң Тоолайлыгда К. Саан удуртқан өшкү мал бригадазы сиген белеткээр планын 91,5 хуу күүсеткеш, бригадалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп турар.

Хойжулардан бо чугула кампаниягa идепкейлиг киржип турарлар база хөй. Оларга «Малчын» колхозтан 5-7 тонна чедир сиген белеткеп алган Самбыр-оол Доржу, Метпээ Натпит, Бичe-оол Доңгак олар хамаарлыр.

Мал чемнинiң белеткели үргүлчүлевишаан.

Д. КУУЛАР.

„ТИИЛЕЛГЕНИҢ“ ТЕРГИИННЕРИ

Күсаң чер аңдарылгазы—келир чылдың бедик дүжүдүнүң үндезинин дээрзи билдингир. Бо ажыл республиканың ажыл-агыйларында ам киирип түлүк.

Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының дуржулгазын өөренип, ону амыдыралга ажыглаар дээш Тываның механизаторлары кызымнаң ажылдап турар. Оон чижээрге Тандының «Тиилелге» совхозунда күскү чер аңдарылгазында ажылдап турар Саар-оол Сундуйнуң удуртқаны звенозу хамаарлыр. Волгоград областын «Рассвет» совхозунуң 3 механизаторлары ийи К-700 болгаш бир ДТ-75М тракторлар-биле 22 шак иштинде 1231 гектар черни аңдарганын төп солуннар чоокта чаа бижээн болгай.

Оюн-оол Салчак, Саар-оол Сундуй, Григорий Монгуш, Алдын-оол Май-оол олар чоокта чаа 3 ДТ-75М болгаш бир К-700 деп тракторлар-биле Тывага хүнде чеже гектар черни аңдарып болуруи коргускем.

Тускай тургустунган комиссияның хайгаараалы-биле ажылдаанының түңнелдеринде ол звено күскү чер аңдарарынга талазы-биле республика рекордун тургузуп. ДТ-75М деп үш трактор-биле 82, а К-700-биле 62 гектар черни аңдарганнар.

Мурнакчы механизатор, чемпионнарның бирээзи коммунист Оюн-оол Салчак хүнде 14 га чер аңдарар планын 4,4 катаа аажыр күүсеткен, азы К-700 трактор-биле хонукта 62 га черни аңдарган.

А Сундуй Саар-оол, Григорий Монгуш, Алдын-оол Май-оолдуң звенозу ДТ-75М деп 3 трактор-биле хонукта 82 га черни аңдарган. Бир звеноже самыыын аңдарган черни санаар болза—27,3 га. Бо үш мурнакчы механизаторлар хонукта нормазын 4 катаа аажыр күүсеткен.

Чоокта чаа болуп эртиен СЭКП Танды райкомунуң болгаш райкүүсомнуң каттыжкан хуралынга «Тиилелге» совхозтуң Саар-оол Сундуйга удуртқан күскү чер аңдарылгазында ажылдап турар звенозунуң кежигүннериниң мурнакчы дуржулгазын деткиир болгаш оларның үлегерин ажылагыйларның механизаторларының ортузунга иептередир дугайында шиитпирни хүлээп алган.

БИСТИҢ КОРР.

«Тувинская правда» биле «Шынның» үнүүшкүннүг редакциязы

Кышка белеткелди хынап тур бис

ХҮР КЫШ АЖЫРАР

Бин-Хемде күскү хүннер амдыызында аас болгаш чылыг. Кышка чедир ам-даа ырак, водээ ажылчышчилер арткан сигенни кезип, болуп, соортуп, кыштагларда бажынарын, кажааларын септеп ап четтигиптер ышкаш кылдыр сагындырар. Ынчалза-даа чогум херек кырында ол мындыг эвес. Дүпенин-ле улам соон, ойлчыкта хөолбектерниң кыры өремеленир дошталып, даглар баштарында хар чоортуу ишкээрлеп кирип орар. Оок шынаазыг ак чэйт апаар уе удавас. Ынчангаш «Оок» совхозтуң Чкалов фермазында балды, маска аажы киткеп, кажаалар шалазы, мал чемнерер савалар, эжиктер септеп турар ужуру ында.

— Септелге ажылы доостур чоокшулаан. Инек кажаалары эргижираэн, ынчангаш оларны чайын-на септеп эгелээн бис. Малывыс бо чылын эки кыш ажар боор—деп, фермаңын бригадири И. Ючкин биске чугаалады.

Фермаңын малчыннарының кылган болгаш кылып турар ажылдарын ап көөрге, ол ындыг болуру чөп. Кажааларны септээни шынарлыг, малга концентраттар чымчадыр хайындырып бээр чери ам бээни ажылдап турар болгаш оон-даа оске дериг-херекгелдерн үреликэвес, четче. Совхоз мал чемнин эрткен чылгындан хойну белеткээн. Ам ийи муң тонна сиген сараататтынган, 400 тонна чакгыс чыдыг сигенни белүп алыр. Оон аңгыда кыштаглар чоогунда тараан 440 га черден мал чеми ажаап алыр, ол, совхоз директору В. Евсеевтиң бодап турарын ёзугаар алырга, планның 95 хуузу болуп турар. 150 тонна эки шынарлыг сенажты, планга көрдүнген 16 муң тонна силостуң 12 муң 220 тонназын белеткеп алган. Беш муң ажыг тонна саванны сараатап турар.

Барык-ла алды муң тонна саванны малга тааржымчалыг кылдыр чымчадып бээр болза, ол мал чеминге ажоок эки немелде болур ужурлуг. Ынчалза-даа совхозта малга саканны чымчадыр хайындырып бээрин чүгле бо чылын эвес, харын чоокку келир чылдарда безин боттандырарын бодавайн турары хараадангыр. Төп салбырның эргелекчизи Н. Кузнецов бо айтырыг талазы-биле биске мынча дээн:

— Силер ону сонуургап турар болгунарза, оске ажыл-агыйлардан барып көрүп болур силер. Ол дээрге шүүттүг ажыл болдур пиин.

Чулуктуг чемнер биле сигенге ынанган, саванны шоолуг херекке албайн турар. Оон туружук ында барык-ла мун баш инек кыштаар сүт-бараан фермазының болгаш 40 кыштагның септелгезин чүгле чаа эгелээн. Аржаанда прораб А. Попов баштаан тудугжулар бригадазы малга чем белеткеп кылыр цехти болгаш 400 баш бода мал семиртип азыраар шөлдү кылып турар. Ынчалза-даа ында ферманы сүт-биле хандырар сүт хөолайларын бүдүп чай дургузунда септеп шыдаваан. Ону кедилиг кылдыр кылып алыр хамаан чок, эде кылдынмаан хөолайлардың траншеяны электен дүй хөөп казыпкан. Ажыл-херекти шак минчаар кылып турда, дамчыдылга хөолайларды эки чылыгларттынган турар болгаш сүт хандырылгазы надык чок болуур дээрзинге ынаныры берге. Эш Поповтуң азаалаашкынары-биле ажылдың херек кырында бүдүп турары дүүшпес.

Бистиң аңаа чораанывыс хүн мал семиртн азыраар шөлге чангыс-даа кижи ажылдавазы. Ында мал чемтерер савалар кылдынмаан, инек кажааларының эжиктери чок, дээвирни чылыгларттынмаан, хотел септеттинмээн. Малга чем белеткеп кылыр цехтин сокгалары, крышазы чок, канаарын штукатурлавазын.

Совхозтуң кыштагларында септелгевин байдалы оон база дээредевес. Төп салбырда дөртен хире кыштаг бар, ында дыка хөй кажаалардың дээвирнин солдуур, барык-ла бүгү бажыцнарны, оларның печкаларын шүптүзүп септээри негеттинип турар. Үедээ, күш-даа кончуг хойу-биле негеттинип турар, а херек кырында чүгле сес быланчы, дөрт печник ажылдап турар.

Оон хөй кижи тывылбазын ап Кузнецов биске тайылбырлады. Шынап-ла дүжүт ажаап алышкынының изиг түлүк үешиле кижилер чедиишпес болбайн канчаар. Кыштаглар септелгезин чайын-на кылып алыр үе турган болгай.

Септекчилерниң кылган ажылын көөр дээш Байскап деп черде кыштатта чеде бердивис, олар аңаа чүгле үш кажаа кыры дүгээлаш, чүнар-бажынга, кызыл-будугга, хойжулар бажыңнарынга көңгүс хол дегбээн болду. Ону кажан кылыры билдинмес. Печник М. Норжунмаа бүгү печкаларны кылып доозкан соолунде будер чадавас. Ол печкаларны октябрьның ортаанын бетинде доозуп шыдавас.

Бис бүгү кыштагларга чедип шыдаваан бис, ынчалза-даа совхоз директору В. Евсеев биле салбыр эргелекчизи Н. Кузнецовтун чугаалаашын ёзугаар алырга, бүгү кыштагларда кышка белеткелдин байдалы домей болду.

Рэйкүүском даргазы М. Дамчай-биле оон кабинединге чугаалажып олурганда, «Хадыын» колхоз кышка комнак белеткенип турарын, мал чемнин эвээш белеткээнин баш удур билип алган бис. «Хадыында» чеде бээривиске, байдал оондаа артык дувуренчиг болду. Төпте ферманың мал чемн белеткеп кылыр цехи конгүс септеттинмээн, оон демир керектери даларып калгылаан.

— Ындыг савадан мал чемтерери айылдыг, хоранханын болур—деп, бистин-биле кады чораан зоотехник-селекционер В. Бурдакова чугаалады.

Саар инжктерни тургузу азыраар уе уланыр. Малга концентраттарны чымчадыр хайындырып бээриниң, чылыг суг инжтириниң ажыктыын билир апарган хирезинде-ле, ону мынчаар тоовча чок көрүү турарының ужуру билдинмес. Мында база саванны малга чымчадыр хайындырып бээрин бодавайн турар. Мал чемнин «Оокте» дыка хайну белеткеп алган болза, «Хадыында» ол ивээш болуп турар. Планда көрдүнген 1100 тонна сигеннин 776 тонназын, силостуң үштүң бир кезээн белеткеп алган. Оларның шынары эки эвес. Саралтарда иезэн болгаш ол сиген хөй. Шарыглыг сигеннерни орта чытбаан, вентиляция ажылдавас.

— Сиген кажаалында байдалдың ындыызын билир бис, ону ам эдип алыр бис—деп, бригадир А. Такмашов биле коп зоотехник Г. Соломатов аалап турарлар.

Дарый дээштиг хемчеглер аяпас болза, чүгле ол сиген үрелир эвес, харын ында изип, дудуп эгелээн силос база ажыглал чок болур.

— Силосту тырый бастырар доктаамал трактортувус чок турган — деп, оларның кайызы-даа агартынмаңар.

Агартынмышкынар силосту камгалап ап шыдавас болгай. Ону дүрген тырыры эртежок чугула.

— Трактортиу ынаар чорудуп бээр бис. Сиген планын күүседип ап шыдаар бис, кезер черлеривис ам-даа бар, бригадалар ам-даа кезерин уламчылап турар—деп, колхоз даргазы П. Середкин бүдүрелип турар.

Совет Тывaның 30 чыл оюнуң бетинде мал кажааларын он үш кижи септеп доозарын колхоз даргазы аазаан. Ынчалза-даа дарганың кабинединге келген кижилер: «Тудутта херек дилиг материалы чок», «Кажаа коргени хоорай бульдозер херек», «Дезинфекция кылыр кижилерден берinер» деп турар. Бүгү-ле чүве чедиишпестээн.

Оон ынай хойжу О. Байкара: «Кажаалар кырын саванбиле шыварын чыддың-на хар чаапкында кылыры чаңчыл апарган» деп бадыткап турар.

Арзакка 1500 баш хөй кыштаар. Ында кончуг улуг кажаа бар. Ынчалза-даа аңаа чыдың-на ийи кодан хөй кыштап турган. Ону септээрде, он-оон тонна өдек-көрженни аштаар, дээвирин чылыглаар, иштин үзүктээр болгаш хураган кажааларын өскээр кажүрер апаар. Кылыр ажыл дээрге эргежок, бригадир С. Дангза далаштаг-даа.

Республиканың Чурттагаа-коммунал ажыл-агый министерствозу колхозтуң Баян-Кодза кажааларын сентээр беш кижи бээр деп аазаан, ооза боттанмайн баргаш, ынчангаш саададывыс дижип турарлар. Ол тайылбыр кол чыдагаан эвес. Малды канчап-даа турган хүр кыштагларывыс — эң чугула сорулга. Кыш дээрге эң шынгыы шылгакчы болгай. Аңаа ыяк белеткеңер херек.

В. НЕСТЕРЕНКО,

М. МОНГУШ.

ПАРТИЙЖИ ИНФОРМАЦИЯ

СЭКП РАЙКОМУНУҢ БЮРОЗУНГА

Районуң улусчу контроль комитеди болгаш чер-черде партия организациялары коллективтерде улусчу контроль болуктерин база постуларын кайчаар удуртуп, оларга дузалажып турарынын дугайында айтырыгны СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунуң хуралынга чугаалашкан. Нинтизи-биле районда улусчу контрольдуң 60 болуу, 70 постузу бар, анда 1370 хире контролерлар хаара туттунган. Оларның хөй мурузу коммунистер.

Планныг соруглаарын күүседиргеге, курлаврларны дилеп тыварыга база материалдыг чүүлдү, ажыл-херектиниң кайы хамаан чок самчыдап, тотчеглөөр чоруктарны сойгалап илередиргеге, четпестерни чогуур өөрүне чайладырыга хөй-хөй болуктер болгаш постулар боттарының үүлүн киирип турарын бюрога демдеглээн. Районуң улусчу контроль комитеди контролерларның семинарларын доктаамал эрттирип турар. Ол мынаан «Алдан-Маадыр» совхозта, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтарда, район эмнелгезинде парторганизациялар улусчу контроль болуктериниң болгаш постуларының ажылын доктаамал удуртуп, оларга чогуур уламчылыкшынны берип келгенинден бо черлерде контроль-влар боттарының ажыл-чорудулгазын дыка идепкейжитсинин анаа айтыгкан.

Оон-биле чергелештирр. Чадааманың «Сельхозтехника» салбырында, районуң амыдырал хандырылга комбинадында, харылзаа салбырында, «Сут-Хөл» совхозта, «Искра» колхозта партия организациялары улусчу контроль болуктериниң база постуларының ажылын четпес удуртуп, оларга кошкак дузалажып турарын бюрога айыткаш, бо чугула айтырыгга парторганизациялар үш бүрүүн кичээнгейин күштелдирерин негээн.

БЕДИК ИДЕПКЕЙНИҢ БАЙДАЛЫНГА

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында 14 партболуктүн 9-унга отчёт-сонгуулдалыг хуралдар эрткилээн. Ылаңгыя «Мурнавчы» колхозтуң Манчүреките, «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тейде, «Кара-Хөл» колхозтуң Дапгыг-Хөлде хойшу бригадаларында партия болуктериниң коммунистери ол хуралдарга шупгуну киришвеен.

Нинтизи-биле бо районнуң парторганизацияларында отчёт-сонгуулдалар коммунистериниң бедик идепкейи-биле эртип турар. Партболуктериниң болуп эрткилээн отчёт-сонгуулдалыг хуралдарынга коммунистерниң 60 ажыг хуузу санал-оналдарны берген. Олар койгу бригадаларда ажыл-херектиң байдалын, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң өөредилгезинин, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайын болгаш партийжи нштинки ажылдың айтырыгларын хандыр сайгарып турарлар. Парторганизацияларда отчёттар болгаш сонгуулдалар үргүлчүлевишаан.

СӨӨЛГҮ ОН ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛИНГЕ

СЭКП Өвүр райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга районуң ажыл-агыйларында малга чем белеткелиниң сөөлгү он хонукта түңнелии үндүрген. Бо талазы-биле байдалды тодаргай аналиэтеп чугаалашкаш, чайгаар үнген сиген белеткээр планның 119 хуу чедирип берген «Кызыл тук» колхозту тиилекчи деп санаваш, ол ажылагыйга СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Нинтиниң малынга быжыг чем-суур белеткээр чугула ажыл-херекке «Коммунизмче орук» колхозта кок-сула белеткээр ашыктар звеновунуң эки ажылын демдеглээн. Ол мынаан ажыл-агыйларга мал чемни белеткээринче район төвү—Хандагайты суурнуң будурулге, аябан организация коллективтери улуг дузаны чедирип турар. Чижээ, орук будурулге участогу 15 тонна сиген белеткээр тургаш 30 тонналы, район коллективи 15 тонналыг орнунга 35 тонналы, район эмнелгезиниң коллективи 15 тонналыг белеткээн.

Оон-биле кады партия райкомунуң бюрозунуң база райүүскомнуң каттышкан ол-ла хуралынга «Торгалыг» совхоз ишкаш чамдык ажыл-агыйлар сиген белеткээриниң темпизин кудулатканың демдеглээн. Нинчангаш бо чугула ажыл-херектиң темпизин улам бедидиргеге чер-черде партия, совет, ажыл-агыг болгаш комсомол организацияларының ачызагейин СЭКП райкомунуң бюрозу угланмыргаан.

ӨӨРЕДИЛГЕ-СЕМИНАР

Үлетпүр будурулгелерде, колхозтарда база школаларда болгаш албан организацияларда партия организацияларының секретарьларының болгаш оларның оралакчыларының өөредилге-семинарын СЭКП Барыын-Хемчик райкому чоокта чаа эрттирген. Ацаа амгы үедеги эң чугула ажылдар-биле холбаштыр районуң партия организацияларының мурнунда соруглаарының дугайында СЭКП райкомунуң секретары С. Күжүгет чүве чугаалаан. Парторганизацияларда отчёттарның болгаш соңгуулдаларның дугайын, олар ам болур черлерге ону канчаар белеткеп база эрттирер дугайында партия райкомунуң организастыг инструкциязын эргелекчизи О. Монгуш, аныяк ажыл-ишчилерни дагдынып алгаш ажылдың дугайында ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары В. Муравьев олар илеткелдер кылган.

Партийжи организастыг болгаш идеологтуг ажылдың чамдык айтырыгларының талазы-биле СЭКП райкомунуң өскелээ харылсаалгалыг ажылдакчылары семинарга информацияларны болгаш дыңнадыгларны кылган. Нинтизи-биле бо семинар партия эге организацияларының секретарьларынга өөредилгиг, солуун болган.

Кооператорлар Совет Тыванның алдарлыг 30 чыл юбилейинге уткуштур

САЫРЫЛГАДА ЧЕДИИШКИННЕР

Бистиң Өвүр районнуң садыг ажылдакчыларының ортузунда Совет Тыванның 30 чылынга тураскаадткан социалистиг чарыш чоруп турар. Хөй кедээ магазиннер эрткен сес айларда барааннарны үүрмектеп садарының планын ажыр күүседткен. Райпо плантан ажыр 47 мүн ажыг рубльдың бараанын сатkан. Эрткен сес айларда Саглы суурда магазининиң эргелекчизи Эш Буулар 193 мүн рубльдин бараанын садарар планын 209 мүн рубльге күүседткен. Чаа-Суурда садыгжы өг-бүле Бүрбүлер 168 мүн рубльдин орнунга 172 мүн рубльдин бараанын садыглаан.

Ол мынаан райпонуң ажылагыйлар барааннарының садыгжызы Дина Дувендей, культура барааннарын садар магазинде Ооржак Сезимаа, № 2 автолавканың садыгжызы Дежик Дадар олар айлар, квартплларда планнарын ажыр күүседип, бедик хөргүзүтлерни чедип ап турарлар. Кедээ магазиннер садыгжылары са- саарылга ажылдарын өки организастаан түңнелиннде райпо август айның планын база ажыр күүседткен.

Райпо ажылдакчылары чүгле планнар күүседири-биле кызыгаарланмайн, кооперацияның өнүү-хөрөнгизин ооралаар, самчыгдаар чоруктарга удур хемчеглерни ап турар. Өре-дулгалдарны баш бурунгаар болдурбазы-биле, магазиннерге санажылгаларны кылып, кадрлар-биле ажылды акижиткеп. Өвүрүнүң кооператорлары беш чылдың тодаралыкчы чылында алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин декабрь 25-те күүседир соруглаары салган. Бар аргаларны болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседиптейн ап көөрге, ол соругла айыткан хуусаазында күүсеттинер.

Д. АГБААН,
Өвүр райпозунуң бухгалтери.

ТООРУК БОЛГАШ КАПУСТА БЕЛЕТКЕЛИ

Бо чылын республиканың Тожу, Каа-Хем болгаш өскелээ районнарының тайгаларында тоорукту арбын дужуду үнген. Бойдустуң чайгаар бүткен ажыктыг байлаан белеткээринче сентябрьниң башгайы хүнниринде киргеп. Амгы үеде тайгаларже 300 ажыг кижи чоруун, тоорук белеткелин чорудуп турарлар.

Нинтизи-биле республиканың белеткелчилери 280 тонна тоорукту белеткээр планныг. оңу 606 тонна чедирип болуп эргелер бар. Чазын 75 тонналы белеткээн болгаш «Росглавкооторг» конторазының Москва базазынче чүдүрүп чоруткан. Ол мынаан тоорукту бо чылын экспортче база үндурери планнаттынган, «Роскооторг» конторазының Москва базазындан чагыг хүлээп алдынган болуп турар.

Кооперацияның Кызылда болгаш районнарда чамдык магазиннерниге моон сонгаар тоорукту хире чергези-биле кирип садары, оларның садарылга планнарын күүседиргеге улуг идигни бөөр.

Оон аңай республикада капустанын эки дужуду өскен. Эрте бышкан 150 тонна капустаны белеткээн. Оон массалыг белеткелди чоокку хүннерде эгелээр. Нинчангаш нинтизи-биле 1000 тонна ажыг капустаны белеткээр соругла кооперацияның белеткел ажылдакчыларының мурнупда салдынган.

Н. ПАНФИЛОВ,
респотребсоюзтуң киидис начальныгы.

МЕРГЕЖИЛДИ БЕДИТПИШААН

Монгүн-Тайга районуң дерегелекчилер шинтилединин коллективи бо чылдың август айда садарылга планын чедиишкиннииг күүседткен. Чамдык магазиннериниң садыгжылары социалистиг чарыштың тиилекчилери болган.

Чижээ, район төвүнде Чанзан Дарый удуртакан үзеттүр барааннар магазининиң коллективи эрткен айда 36 мүн рубльдин бараанын садар тургаш, 38 мүн ажыг рубльге садыл, планын 105,7 хуу күүседткен. Нинчангаш олар районда садыгжылар аралыжа чарышка бирги черни эзлээнер. «Моген-Бүрен» колхозта Зоя Хомушку эргелекчилээн холушкак бараанныг магазинин 30 мүн рубльдин бараанын садарар планын база ажырган. Мугур-Аксында аъш-чем бараанныын магазинин бедиткен хүлээлгелерин ажыр күүседипкен.

Ол мынаан бо суурда столовая ажылдакчылары августуң планын 110 хуу чедиргеп. Оон поварлары чонга эки шыдарлыг янзы-бүрү чемнерни өлөдир кылып садарын ооралаажын, нинтизиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының чарыжынга дээре коргузүглерни чедип ап турарлар. Үстүнде демдеглээн магазиннерде көөдүүшаа аныяктар ажылдап турар. Оларның хөй кезии садыг суруулуун досканнаар. Кооперацияның аныяк ажыл-ишчилери боттарының билиг-мергежилин бедитпишаан өре-дулгалдарны болдурөөйн, садыгның культуразын бедидеринче сагыш салыпы турарлар.

Райпонуң белеткелдер ажылдакчылары чондан алгы-кеш садып алырын эки организастаан. Олар сес айларның планын ажыр күүседкеш, тос айларга онаштыр планны 96,6 хуу боттандырган. Мал кежин садып ап, дужаарының планныг даалгазын 129,7 хуу, дуленди дүктүүн 127,6 хуу чедирген.

Райпонуң ажылында чамдык үүрмек четпестерни чайладыр талазы-биле оон баштаар черкиин даргазы Х. Хертек четпес ажылдап келген. Чижээ, хлеб быжыраар черге ажылдаар кадрлар чедишпес турган. Аңаа шилип кирип алган кижилери хлеб быжырып болин билбес болган. Оон уламнаан Мугур-Аксының чурттакчылары каш айлар дургузунда чиг, даштыг өртем хлебтерни садып ап келгеннер. Хлебти быжырарының шынары ам-даа чогуур деңнелге четпес.

Районуң ажыл-агыйларынга быжыглаан автолавкалар ырак өскерларда малчыннарга доктаамал барып, оларны барааннар-биле хандырарын эки организаставайн турар. Магазиннерниң кышка белеткели хожудаашкынныг чоруп турар. Садыгның болгаш нинтиниң чемненилге черлериниң кадрларын шилип болгаш шилип кирип алган кижизидерининге, садыглаашкынның культуразын бедидеринче сагыш салыры чугула.

Д. КУУЛАР.

КООПЕРАТОРЛАРНЫҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

Делегейниң сентябрь 22-де Познаньга ахыттынар ярмарказынга Совет Эвилелиниң дыка хөй фирмалар, түс-түс будурулгелер, садыг каттышкынныларны телээлээр. Оларның аразында продукциязын делегейниң дыка хөй чурттарында эки билир хереглел кооперациязы—Центросоюз база бар.

Совет болгаш польша кооператорларның харылзааларының дугайын Центросоюзтуң баштаар черинниң кежигүнү, Делегей киллизинин начальныгы **Александр КРАШЕНИННИКОВ** чугаалап тур.

— Совет кооператорларның ажыл-ишчи харылзааларының дугайын чугаалап берип көрүңер.

— Амгы үеде Центросоюз 90 чурттуң кооперативтери-биле ажыл-ишчи болгаш пайыралчы харылзааларны түзүп турар. Даштыкы садыг саарылгазының 60 ажыг хуузу социалистиг чурттар-биле, бирги эвлечерде Польша Улус Республика-биле садыглажыышкынга онаажып турар.

Центросоюзтуң болгаш кооперативтерибер «Стомоголоплоскэ» дээр Польша Эвилелиниң аразында чардынган үр хуусаалы дугуржулгага үндезилээш, сөөлгү чылдарда Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың кайы-хамыжынга ажыктыг кылдыр барааннар садыглажырын боттандырып келген. Акы-дүкүм Польшаже Центросоюз чимис-кат компоттарын, вареньени, джеммерни, хандыларны, томаттарны, чаа клюкваны, ары чигирни, тоорукту, кадырган чимистерни, тарамал-тоорук үзүн болгаш өске-даа продуктуларны садып турар.

Оон аңгыда бистиң күүрүне үлетпүрүвүстүң ажылдан үндүрүп турар барааннарын—чадаг-тергелерни, шактарны, фотоаппараттарны, консервааларны, кышл-арага-водка кылыгларын садып турар. Нинчаарга Польша кооператорлар бистиң чүртүвүска даараныла болгаш трикотаж кылыгларын, пестерни, сорочкаларны, херээжен чон эдилелдерин, алгыкеш галантереяны, идиктерни, банкын херекселдерин, шалажан саваларны садып турар. Ол бүгү барааннарны садып алыкчылар бедии-биле үнелеер.

— ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң кызыгаар кавызының районнарында кооператорларның кайы-кайызынга ажыктыг кадры амылдажылгазының дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— 1972 чылдан эгелээш Калининград биле Ольштын, Гродно биле Белосток ышкаш мынаг көөрайларның аразынга бараан солчуушкунун боттандырып турар. Ол кадыг ажылдажылга экономика талазы-биле ажыктыг. Кайы-бир талелиң артышшылдыг барааннары өске талага херектиг апарган таварылгада ол барааннарны демир-оруктан азы транспоттун өске-даа хевирлери-биле дораан чорудуп турар.

— Познань ярмарказы силерниң садыңарга кандыг роль-ду ойнап турарын, бо чылын аңаа келген кижилер чүнү көрүп болуруп?

— Познань ярмарказы чүгле Центросоюзтуң продукциязын көргүзүп, чардап турар эвес, ол дээрге харын ажыл-ишчи чаа харылзаалар, өске чурттарның, оларның аразында Польша Улус Республиканың кооператив организацияларының-биле чаа дугуржулгаларны кылырының чеми-дир. Бо чылын Познань ярмарказынга бистиң янзы-бүрү 140 аттыг продукциявысты барып делегээр бис.

Олег СПИРИН.
(ПМА).

Каа-Хемде «Бүрен» совхозтуң төвүнде аъш-чем барааннарын садыглаар магазинниң амылы энн. Оон даштыкы талазы көрүштүг, чараш. Барааннар делгээш садыглаар өрээлинде ханаларда көрүштүг наастагларар ниргем нимнини магададыр. Азыг талазында аңнаа, балыктар дүрзүзүн ыыштан өөп тургаш кылып кнаан. Чемнериниң нимти аттарын улуг ак үжүктер-биле шевергин, көсөү кылдыр бижигилээн. Барааннарны делгээни чурум-чыскаалдыг.

Мында садыгжылар садыгның культуразын бедидерин чедип алыр сорулгалар салган. Магазинниң эргелекчизи Ольга Ивановна Бальчугованың, оон дузалакчы садыгжызы Клавдия Румавицынаның амылынга нызынган, чонунга эзелден, дыңнангыр садыгжы деп ол черниң ажыл-ишчилери шактаар бөөдү.

ЧУРУКТА: садыгжы Ольга Бальчугова ажыл үезинде.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурга чеде бээрге, ында энн ажылдыг кооператорлар эвээш эвес. Оларның бирээзинге чимек кылдыр бо чылын чаа ажыттынган ажыл-агый магазинининиң эргелекчизи Михаил Ефимович Вострикову рабкооп дэргазы адаан чүве. Ол мурнунда чылдарда Чөөн-Хемчик районнуң магазиннеринге ажылдап, чаңгыс-даа хатап, ередудагдал кылып көрбээн.

Эш Востриков кооперация шугумунга хөй чылдарда ажылдаан. Шаңнал-мактал-дарны хөй удаа алган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Ол «УТКА 25 чылы» совхозтуң малчыннары-биле быжыг хөрүлээшалыг. Оларның чагаан барааннарын хөмүдетпейн эккеп берип турар.

ЧУРУКТА: хөөчүн садыгжы Михаил Востриков чаа барааннарны садып алынчыга көргүзүп тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЛЕНИНИЗМГЕ ӨӨРЕНИРИ—ТИИЛЕП ӨӨРЕНИРИ ОЛ

Марксизм-ленинизм дээрге—СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының, социализмниң бүгү революциячы-хазыртыңчы практиказының эртем талазы-биле хажык чок үндезини. Ленинчи партияга удуртакан совет улус чаа инстиглел тургузуушкунунуң оруу-биле чоруп ора, эртемниг коммунизмниң идеяларын амыдырала болуур-чоогуур-биле пирлерин долузу-биле күүседири оон түңнелдеринден хамаарыжыр беш чылды доозарының үе-чадазынче киреп улус ажыл-агыйының бүгү ажыралының болгаш культура ажылдакчыларынга бедик харысаалгазы онаап гурар. Партия организацияларының идейполитиктиг, кижизидилгелиг ажылы ол үе-чадада, мурнуунда чаа-чаа шинтпирлерни ажылдап киллырын база негеп турар. Маркс, Энгельс, Ленинниң ажылдарында принциптелдиг түңнелдерге даянмышаан, партия амгы үениң практиказын ханызы-биле аналиэтеп, бистиң революсчу өөредиивисти тодаргайлап база байыдып турар. Партийжи документтилерде теоретиктиг чүүлдер болгаш түңнелдер, мында айтыкан үнелелдер болгаш сорулгалар шуут практиктиг ужур-дузалыг болуп, массаларны хаара туттушаан, канчаар-даа ажыкок материалдыг күш, миллионмиллион кижилерниң чогаадыкчы чоруунга удургулга боот турар.

Идеология ажылы коммунизм тургузуушкунунуң чугула участогу, делегей империализминиң болгаш реакциянның, оппортунизмниң болгаш ревизионизмниң бүгү-ле илередиргеге удур демиседдиң чугула участогу болуп турар деп, «Белоруссиянын партия организациязында идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижизидеп талазы-биле ажылдың дугайында» доктаалында СЭКП Төв Комитедл демдеглээн. Кадрларның, бүгү коммунистерниң идей-теоретиктиг белеткелин улам идай күштелдиреринин, ажылчы чонларның калбак массаларын эртеминт үзел-болалта идепкейлиг кижизидеринин эргелек чугуламы, марксизм-ленинчи өөредилгениң херээн чогаадыкчы ёзу-биле, партияның политиказы база амгы үениң шинтилел практиказы-биле сыгый холбаалыг чорударын амыдырал негеп турар.

Бо талазы-биле үре-түңнелдиг ажыл СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпирлерин күүседир дээш ишкаргының адаа-биле чоруп келген. Ажылчы чонларның политиктиг чурумдашпыл-ыышкынының темпизи талазы-биле элээш калбарган. Эрткен өөредилге чылында чүгле партийжа өөредилге системазынга 19 миллион хире коммунистер, комсомолчулар, партия кежигүнү эвес активилер өөренген. Оон аңгыда комсомол политчырыдымышкынының, экономиктиг өөредилге системазының янзы-бүрү звеноларынга, улусчу университеттерге 40 миллион ажыг кижи өөренип турган. Ортумак болгаш дээди школага шинтилел эртемнерни өөредип турарын барымдаалап алыр болза, марксизм-ленинизмниң идейлиг байлаан совет кижи бүрүзү шинчээнни ап шыдаар мындыг байдал бистин чуртта тургустунган деп чугаалап болур.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпирлериниң, партияның теоретиктиг чаа түңнелдериниң болгаш негелделериниң базазынга дүүштүр марксизм-ленинчи — политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң ужур-утказы ыяка хамаарылып, оон аймырал-биле, коммунистиг тургузуушкунчуң практиказы-биле холбаалы быжыг апарган. Пропагандист кадрларны шилип алырын болгаш белеткээрин экижидер, кичээлдериниң идей-теоретиктиг деңнелин бедидер талазы-биле партия организацияларын эвээш эвес ажылдарын кылгав. Ол бүгү өөредилгениң шынарынга, коммунистерни теория-биле чепсегленг, идея талазы-биле дадыгымышкынын күштелдиреринге, совет кижилериниң коммунистиг мээ-медерелиин, күш-ажылчы база нинтилел-политиктиг идепкейин бедидеринге эки салдарны чедиргеп.

Марксизм-ленинчи өөредилгенн организастаарында чедип алдынган эки түүлдерни чаа, 1974—1975 өөредилге чылында улам хөгжүдер болгаш көөдедир апаар.

Марксизм-ленинизминиң творнязын, СЭКП-ниң төөгүзүн болгаш политиказын өөредип тура, партийжи документтилериниң идей-теоретиктиг ужур-утказын коммунистерниң, ажылчы чонларның калбак массаларының улам ханызы-биле шинтээдип алган туларын хандырары чугула. Ол документтилерде айыткан түңнелдер болгаш сорулгалар партияның коллективтиг дуржулгазын, амгы үениң айтырыгларын эртемге үндезилеп оон шинтпирлеп турарын хереченлеп турар. Ол документтилерни марксизм-ленинизминиң идейлиг номналынын чарылбас тудуш кезээ, амгы үе-чаазда СЭКП-ниң политиказының теоретиктиг базазы кылдыр сайгарып көөр база өөренир ужурлуг.

Марксизм-ленинизм классик-терининг ажылдарын болгаш партийжи документтилерин кичээлдерге өөредип тургаш, эртеминг коммунизминиң айтырыгларын, СЭКП ТК-ниң партияның болгаш чонуң практиктиг ажыл-чорудулгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар айтырыгларын дыңнакчыларның билип алган түүрин чедип алыр ужурлуг. Чөөнүң чаагай байдалын болгаш культуразын өстүрөөринче, ажылдың ацгының эргеажыктарының база социал талазы-биле бир ааи чорууң хөгжүдеринче угланган партияның социал политиказының айтырыглары база кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Партия документтилеринде айыттынган национал харылзаалариниң теориязын, СЭКПниң национал политиказының, интернационалчы база патриотчу кижизидилгениң чүгула айтырыгларын өөредири өөредилге программазының кол кезектериниң бирээзи болуп артар. Социалистиг демократтыг хөгжүдээниң органнарын, амыдыралдың, совет обүр-хевирин, чаа кижини хөөпирлеп кижизидериниң айтырыгларын өөредири доктаамал кичээнгейниң шеген турар. Аларның чүртүүн дайынга совет улустуң тиилээринин 30 чыл бүүрга тураскаатkан темаларны өөредилге планнарынга киирер база эргежок чүгула.

Партия өөредилгезинге, комсомолдуң политиктиг чыдыышкымынга, пропагандаңын массалыг хевирлеринге СЭКПниң даштыкы политиказының болгаш делегейге ажыл-чорудулгазының чүгула айтырыгларын өөредири улуг черни эзлээр. Үүрмек болуушкуннарже эвес, а үр үениң чүгула болуушкуннарынче кичээнгейни углап, делегей ареназынга боттуг өскерлиишкиннерин, нарын болгаш чорудээлерлиг, ийи системаның, янзы-бүрү аңгыларның, дешпилелиг болгаш реакциялыг күштериниң удур-дедир месилеженишкининде туруп турар делегей байдалын дыңнакчыларга билдиктиг болгаш ханы тайылбырлаары чугула. Социализмниң эрге-ажыынга дүүштүр күштер денгүүрүүнүң өскерлиишкининиң, аны-дүнма чурттарның чаңгыс эвиинин быжыглашының. Тайбың программазын боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ниң болгаш Совет чазатның идепкейлиг ажылчорудулгазының делегей байдалын экижиринге, делегейниң революстуг чорудулгазын хөгжүдеринге тодаралыкчы ужур-дузазын илередири чугула.

Партия өөредилгезинин эге эвилээринге, а ол мынаан экономиктиг өөредилгениң систе-

идеология ажылдаачыларының, оон иштинде «Билиг» нииттилелиниң хүрээленинде кирип турар хой санныг мурнакчы интеллигенциязының мурнунда салдынган.

Республиканың «Билиг» нииттилели, оон районнарда орг. изациялары хой талалыг янзы-бүрү хевирлерниг ажылын бо хүнүерде кайнаар угландырар ужурлугуу?

Бир-ле дугаарында Совет Тыванын эртекелеруунүң, хөгжүп, сайзырап келгенинин дугайында, моон соңгааргы перспективтиг хегжүдезинин дугайында четчир санныг, эки шынарлыг лекцияларны чон ортаунга номчуур апаар бис. Интернационалчы болгаш патриоттуг киижизидилге, хой национадыг совет улустуң бузудбас быжыг найыралының дугайында пропагандаиы улам күштелдирээ чогуур.

Ажыл-агыйларга социалистиг чарыштыг шын организастап чорудары, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чазртыкчыларының мурнакчы дүржүлгазын нептередири, күш-ажылдың мурнакчыларын шаңнап, мактаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чорукка удур демиселдер база-да идеология ажылынын кичээнгейниин төвүнде турар.

Лекция пропагандазын чорудуп тургаш, оон чүгле санынче эвес, шынарынче, дээштинче онза кичээнгейни салза эки. Ынчангаш «Билиг» нииттилелиниң районнар организациялары, эге организациялар лекторларын методика талазы-биле мергежилин, теория талазы-биле белетеп-билин бедидери негеттилип турар. Бо талазы-биле семинарларны, консультацияларны организасташ, лекторларнын мергежилин доктаамал бедидер. Лекцияларга олурушкаш, ону сагаржып, анализтежип, номчуттунган лекцияларга рецензиларны бижидери база ажыктыг. Ону практикалаза чогуур. Чүге дээрге лектор кижи бүрүзү марксизм-ленинизмнин үндезиннерин-биле чепсегленген турар ужурлуг. Ол партияның иштинде болгаш даштыкы политиказының, экономика, культура амыдыралының үүрүл-үткаазын хаяа билгеп турар.

Лекция пропагандазының кол сорулгазы — кижилериниң күш-ажылчы идепкейин бедидери, сонуургалын кадырери, чөвүнгейнин үглаар. Бо таварылгада бүдүн курсту эвес, а оон чамдык чугула темаларын өөредип болуур.

Партия өөредилгезиниң дээди звенозун организастап тура, кижилериниң профессионал мергежилин, оларның бүдүрүлге болгаш хой-иштин политиктиг ажыл-чорудулгазының сайдалын барымдаалап көөр. Ынчангаш оларга марксизм-ленинизмниң үнити теоретиктиг билгилерин өөредирээн ан-үүла, партия, совет, ажыл-агый кадрларынга эргелеп-башкарылганның теориязын база практиказын, партияның экономиктиг болгаш социал-политиктиг эргежок чугула айтырыгларын өөренирин; эртем-өөредилге черлериниң ажылдакчыларынга эртем-шинчилел ажылдарының, эртем-техниктиг революциянның социал-экономиктиг аспектилериниң методун өөренирин сүмелеер. Оон-биле кады кадрларның политиктиг өөредилгезин оларның профессионал белеткелиниң өөредилгези-биле кожа-педа солуп болбас.

СЭКП Топ Комитединиң Белоруссияда идеологтуг кадрларны шилип алырының база кижизидилгезиниң дугайында доктаалынга дүүштүр пропагандист ажылдакчыларның

САМАРКАНДЫГА ДЕЛЕГЕЙ ЧЫЫЖЫ

Узбекистанның эрте-бүрүүгү хоорайы — Самарканда чүгүлә болуушкунга белеткеп турар. Аңаа сентябрь 25-тен 27-ге чедир «Азияга тайбыранге, курлавырларны дилеп болган аймак чок чорук дээш» соксаттынган болган улустар политиктиг байдалдың экижиишкининиң үезинде, дүшкүүрлүг чорук чавырлың турарының үезинде чурттап-даа турза, дайын айылының одагларының чер-ле болганда ам-даа өшпейин турары харааданчыг.

Азияның чамдык чурттарында, Чер ортүзүнүң дазайының девискээринде байдал тайбыга ынакшылдыг «кижилерниң онза сагыышсыралын болдуруп турар.

Кипрге болуушкун, Чоокуу Чөөн үкте даймының өшпестээн өртү, Индий-Кыдатта аймылдыг дүшкүүрлүг чорук чер-ле болганда чавырлышкынга болган тургузукчу ажыл-ишке шаптыктап турар.

Азия дип делегейде ынчы байдалдың экижириинден хоорубас ужурлуг. Чер бөмбүрзээниң од дендии улуг девискээрининг улустары месилдежишкиннерни соксадырып, аймык чок болуур чорукту улам быжыглаарын күзеп турараан. Тайбың болган аймык чок чорук чокта социал депшилге дээш тускай догуунналкының быжыглаары дээш демисежирип берге.

Чогум-на ооң ужурундан Самарканлыга болуур ужуражылышкын чүгүлә болган чогуур үезинде боон турар. Тайбың күзээр хөй-кинтиниң үнү дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыраринга үргүлчү-ле ажыктыг салдарын чедирип келген. Чаа хөгжүн эгелеп турар чурттарның улустары тайбың болташ аймык чок чорукту быжыглаары дээш демисеге улуг салгышкынын кирип турар. Колониалдыг кинчи-бекчи ап октаан, национал хамаарышпас чорукту чедип алырының күрүнелериниң бо талазыбиле улуг ролюю тайбыгта ынакшылдыг күштериниң эртикен чылын болган Бүгү-делегей конгрессинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Самарканлыга болуур ужуражылышкын Азияга болган харын-даа бүгү делегейге политиктиг байдалды чогумчалыг болдурарынга чүгүлә базым болуур деп чугаалаарының бүгү үндезинниери бар.

Азияга коллективтиг айбыял чок чорукту коллективтиг-биле хандыраарының дугайында совет саналды чер-ле болганда калбаа-биле деткип турары билдингир. Индий океанның девискээринге тайбыңы болган нейтралдыг чорукту турузар дугайында Шри Ланканың чазаанның саналы база бар. Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының ассоциациязының Мурнуу-Чөөч Азияны нейтрализастаар дугайында киниң келген саналын база чугаалажып көрүп турар.

Ямзы-бүрү саналдарны чугаалажып көөрүнүү үезинде оларны боттуу-биле көөр чорук Азияның улустарының күзел-сорушта эң-не таарымчалыг шинтирлерини аңыладып кылырына идиглиг болуру чугаа чок.

Совет Эвилели болган өске-даа социалистиг чурттар тайбыңнып болгаш улустарның аймык чок чорууң быжыглаарының чайгылыш чок талалакчылары дең үүвеин херек кырында бадыткап көргүскен. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының делегей ареназынга бүгү-ле ажыл-чорудулгаларга бүгү күрүнелериниң араазынга кайыызынга-даа ажык-дузалыг кадыажыылганы улам калбарлытырынче, дүшкүүрлүг чорукту чамырлыышкынын соксаалчок болдурарынче утпаган.

Ужуражылышкынның киржикчилери Самарканлыга чыыглаан, ээ-найырлыг байдалга хаара туттунары чугаа чок. Совет кижилер тайбың дээш демисеглиилериңи чаагай үчин соруглазынга чүгле каттыжар эвес, харын-даа тайбыңны болгаш улустарның аймык чок чорууң быжыглаарынга могаг чок идепкейлиг киржип турар болгай.

Александр ЛАВРЕНТЬЕВ,
ПМА-ның хайгаараакчызы.

ИНФОРМАЦИЯ

УҢ БЮРОЗУНГА

...ктеди болгаш чер-черде парт...рде үзүлчү контроль» болгаш ...удуртуп, оларга дузалажып...ы СЭКП Чөөн-Хемчик район...чугаалашкан. Ниитизи-биле ...болүү, 70 доотузу бар, ында ...тунган. Оларның хөй нуруу...турар. Аңаа сентябрь 25-тен 27-ге чедир «Азияга тайбыңдырынге, курлавырларны дилеп болган аймык чок чорук дээш» деп темагайында чайладырынга хөй-хөй делегейниң хөй-ниитизинина те...рының үзүлүн киирип тура...лээлекчилерниң чыыжы боор...эртер. Аңаа Азияда амгы үе...ниң байдалын чугаалажып, ...ковр болгаш бо дипке тайбыңны база аймык чок чорукту быжыглаар талазы-биле сүмелерин ажылдан кылыр үжүр...

Ындыг ужуражылышкынның эртежок чугула апарганы билдингир. Делегейге «соок дайын» соксаттынган болган улустар политиктиг байдалдың экижиишкининиң үезинде, дүшкүүрлүг чорук чавырлың турарының үезинде чурттап-даа турза, дайын айылының одагларының чер-ле болганда ам-даа өшпейин турары харааданчыг.

Азияның чамдык чурттарында, Чер ортүзүнүң дазайының девискээринде байдал тайбыңга ынакшылдыг «кижилерниң онза сагыышсыралын болдуруп турар.

Кипрге болуушкун, Чоокуу Чөөн үкте даймының өшпестээн өртү, Индий-Кыдатта аймылдыг дүшкүүрлүг чорук чер-ле болганда чавырлышкынга болган тургузукчу ажыл-ишке шаптыктап турар.

Азия дип делегейде ынчы байдалдың экижириинден хоорубас ужурлуг. Чер бөмбүрзээниң од дендии улуг девискээрининг улустары месилдежишкиннерни соксадырып, аймык чок болуур чорукту улам быжыглаарын күзеп турараан. Тайбың болган аймык чок чорук чокта социал депшилге дээш тускай догуунналкының быжыглаары дээш демисежирип берге.

Чогум-на ооң ужурундан Самарканлыга болуур ужуражылышкын чүгүлә болган чогуур үезинде боон турар. Тайбың күзээр хөй-кинтиниң үнү дүшкүүрлүг чорукту чавырлыдырынга үргүлчү-ле ажыктыг салдарын чедирип келген. Чаа хөгжүн эгелеп турар чурттарның улустары тайбың болташ аймык чок чорукту быжыглаары дээш демисеге улуг салгышкынын кирип турар. Колониалдыг кинчи-бекчи ап октаан, национал хамаарышпас чорукту чедип алырының күрүнелериниң бо талазыбиле улуг ролюю тайбыгта ынакшылдыг күштериниң эртикен чылын болган Бүгү-делегей конгрессинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Самарканлыга болуур ужуражылышкын Азияга болган харын-даа бүгү делегейге политиктиг байдалды чогумчалыг болдурарынга чүгүлә базым болуур деп чугаалаарының бүгү үндезинниери бар.

Азияга коллективтиг айбыял чок чорукту коллективтиг-биле хандыраарының дугайында совет саналды чер-ле болганда калбаа-биле деткип турары билдингир. Индий океанның девискээринге тайбыңы болган нейтралдыг чорукту турузар дугайында Шри Ланканың чазаанның саналы база бар. Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының ассоциациязының Мурнуу-Чөөч Азияны нейтрализастаар дугайында киниң келген саналын база чугаалажып көрүп турар.

Ямзы-бүрү саналдарны чугаалажып көөрүнүү үезинде оларны боттуу-биле көөр чорук Азияның улустарының күзел-сорушта эң-не таарымчалыг шинтирлерини аңыладып кылырына идиглиг болуру чугаа чок.

Совет Эвилели болган өске-даа социалистиг чурттар тайбыңнып болгаш улустарның аймык чок чорууң быжыглаарының чайгылыш чок талалакчылары дең үүвеин херек кырында бадыткап көргүскен. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының делегей ареназынга бүгү-ле ажыл-чорудулгаларга бүгү күрүнелериниң араазынга кайыызынга-даа ажык-дузалыг кадыажыылганы улам калбарлытырынче, дүшкүүрлүг чорукту чамырлыышкынын соксаалчок болдурарынче утпаган.

Ужуражылышкынның киржикчилери Самарканлыга чыыглаан, ээ-найырлыг байдалга хаара туттунары чугаа чок. Совет кижилер тайбың дээш демисеглиилериңи чаагай үчин соруглазынга чүгле каттыжар эвес, харын-даа тайбыңны болгаш улустарның аймык чок чорууң быжыглаарынга могаг чок идепкейлиг киржип турар болгай.

Александр ЛАВРЕНТЬЕВ,
ПМА-ның хайгаараакчызы.

Кооператорлар Совет Тываның алдарлыг 30 чыл юбилейинге уткуштур

САЫРЫЛГАДА ЧЕДИИШКИННЕР

Бистиң өвүр районнуң садыг ажылдакчыларының ортузунда Совет Тываның 30 чылынга турасказыткан социалистиг чарыш чорүп турар. Хөй кодээ магазиннер эрткен сес айларда барааннарны үүрмектеп садарының планын ажыр күүседиг. Райпо планнан ажыр 47 мүң ажыг рубльдүү бараанын саткан. Эрткен сес айларда Саглы сүүрда магазининиң эргелекизин эш Бүүлар 193 мүң рубльдүн бараанын садарар планның 209 мүң рубльге күүседиг. Чаа-Суурда садыгжы өг-бүле Бүрбүлер 168 мүң рубльдүн орунга 172 мүң рубльдүн бараанын садыглаан.

Ол ышкаш райпонуң ажылагылар барааннарының садыгжыны Дина Дувендей, культура бараанларын садар магазинде Ооржак Сезимаа, № 2 автолавканың садыгжызы Дежик Далар олар айлар, квартилдарда планнарын ажыр күүседип, белик өөрүгүлгерни чедип ап турарлар. Кедээ магазиннер садыгжылары садгазырлга ажылдарын эки ергазиннастаан түннелинде райпо август айның планның база ажыр күүсеткен.

Райпо ажылдакчылары чүгле планнар күүседири-биле кызыгаарланмайн, кооперацияның өнүч-хөрениин ооплаар, самчыдаар чоруктарга удур хемчеглерни ап турар. Өре-дүзүгдалдарны баш бурунгаар бодүрбазы-биле, магазиннерге санажылгаларны кылып, кадрлар-биле ажылды ажыктеткен. Өвүрүнүң кооператорлары беш чылдың тодаралыкчы чылында алган белгиткен социалистиг хүлээлгелерин декабрь 25-те күүседир соруглаары салган. Бар ергаларны болгаш социалистиг талаалгелер күүседеглей ап көөрге, ол соруглга айыткан хуусаалыында күүсеттинер.

Д. АГБААН,
Өвүр райпозунуң бухгалтери.

КООПЕРАТОРЛАРНЫҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

Делегейниң сентябрь 22-де Позиканга ажыттынар ярмарказынга Совет Эвилелиин дыка хөй фирмалар, түс-түс будуруглер, садыг каттыжыышкынары телээвээр. Оларның ареазында продукциязын делегейниң дыка хөй чурттарында эки билир керегдеп кооперациязы—Центросоюз база бар.

Совет болгаш пожиза кооператорларның харылзаалларының дугайын Центросоюзтуң баштаар черинин кежигүү. Делегей киллдиккинниң начальниги **Александр КРАШЕНИННИКОВ** чугаалап тур.

— **Совет кооперативтериниң ажыл-ишчи харылзаалларының дугайын чугаалап берип көрүңер.**

— Амгы үеде Центросоюз 90 чурттуң кооперативтери-биле ажыл-ишчи болгаш найырлыг харылзаалларны түдүп турар. Ленинниң садыг саарылгазының 60 жылы хүүрү социалистиг чурттар-биле бирги золчегде Польша Улус Республика-биле садыгжылыышкынга онзажып турар.

Продолжение на 3-й стр.

ТООРУК БОЛГАШ КАПУСТА БЕЛЕТКЕН

Ясли-садта амыр-шөвээн чурттап, доругуп турар чаптанчыг чаштарның хөглүг үннери, ыылаң тас ыылдыр дозулап, будаан чыгыл, чылыг класстта кыдыраштарынче өзге берген өөренииччилерниң демир-үжүктериниң билдирер-билдирбес даавы, хүн келген тудум сайзырап орар чаа суурнуң ыыдында делгем шөлдериң хөөр сарыг тараазында эккинген комбайннар артында аңгыс чарган тракторлар, бөөе-бөөе оттаан кодан хөйлар — «Шамбалыг» совхозтуң амыл-ишчи базымнары ыңдыг. Мээда келген кижи «чаа», «эге», «баштайгы» деп сестерни бө-ла дыңнаар.

Елизавета Куулар (чурукта) бо чылын Кызылдың башкы училищезинин дооснаш, Шамбалыг сес чыл школазында база бир дугаар амылдап келген. Ол ам 2 «б» класстың удуртуучу башкызы, өөредилге үезинде чедип алган билиин бичиилерге харам чок дамчыдып берип турар.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

БАЙЫРЛЫГ, БОРА-ХӨКПЕШТЕР!

Рассказ

Ынчан эжим Байыр-биле тайгага мыш белеткеп турган бис. Январьның чыккылама соогу чакпарлыг соолаңнады чыыган турза-даа, ужуруп алган ыяжыышты бирээвис мотоцикл-биле хирээден баарге, бирээвис изиринктир-ле чарыш тур бис.

Таптыг-ла дүзүн үезинде эжим мыжын ирээлеп чыдыр-да, мен халып чоруткаш, дүштеки чем белеткей бердим. Мүн хайындырар ак-демир сакпыныбыска эзүтү доораап, от чалбыжыышпга тип кагдым. Мүн хайыш турар аразында бодум дыштанып, отка дегелеппп олур мен. Ынчан олурумда, та кайын ужун келгени ол, бора-хөкпеш хойнуң орта тет каап дүштү. Дораан-на сегирип алгаш, чүрээнин дужун сүйбадым: мүн-не соп турар. Бора-хөкпештн тудуп алгаш,отка дегээрнге, ол часы хүннүң чылыг херелинге дегеленген ышкаш, сергеп келди. Ынчан олурумда, эжим бо келди.

— Чаа быдаавыс белең-не ыйнаан, ээ—диди. (Мен ол бора-хөкпеш-биле үредлежир дээш быжа-мүзүрче макарон кадарын үткан-на болгай мен).

— Чө-ок, ээ, харын бо көрем. Чүү-дүр—дээш, бора-хөкпештн эжимге көргүстүм.

— Бора-хөкпеш-ле-дир! Оны төөр дээн кижи сен, эдээн чиир эвес, салывыт—деп, эжим ышкыта-дыр.

Макарошну быдаажа казыытканы, эжим-биле кожа олурбушаан, чугаалаадым:

— Ойт оол, шынап-ла хөлчок чемненген тур. Бедин менден көргүп, деспес-даа. Бээр кел—деп, мени кыйгыра-дыр.

Халыт четкеш көргеп: шынап-ла, бора-хөкпеш хлеб тогланчыларын соктап-ла олур—чүгле дүмүчүү карааннар.

— Че, ол ам моон ыравас: дона бергее, чылыг узы база бар, аштаза хлеви база бар, суксаза, хары база бар. Ам чемненипли.

— Че, ынчыл-дыр, ээ. Хөөкүйну көрбеспе: аштаан-суксаан, донгаң-дыр—деп, эжим хөкпешти ам чаа көөрген келгензиг, оожум чугаалады.

Оон чемненип алгаш, ажылдап кирипкен бис. Кежээки өмирдеп бора-хөкпеш үзлынче кирип дүнней берген болду. Ол бора-хөкпеш анаа февраль айның орта үезинге чедир биске азыратсан болбазыкче. Оон демдектээш, салыпкан бис. Оң харын аш-өөрүүг кээп турар болу берген, Бис оларга хлеб тогланчызын, тараа, кадыкты, вермишельди-даа харам чокка берип турдувус. Март айның төнчүзүнде: «Байырлыг, бора-хөкпештер! Бүлүңнүг ажылларыңны кылып, ижээ-бүрү нас-секомнарыңы эки-ле тудуп чыңер! Бис силерге кыжын үеден, чемден белеткеп берип турар бис»—дээш, өөрүшкүүлүг ол бора-хөкпештер-биле чарыпган бис.

Т. НУРСАТ.

ДЕЛГЕЛГЕ УЛАМ КАЛБАРГАН

Чүрүлгә уран чүүлүүнүң мастерлериниң—ССРЭ-ниң ураң чүрүлгә академизиниң кежүүнериниң чүраан чогаалдарының чаартыгаан делгелгези Топ делгелге залында улам калбарган. Чыл эрезинде үзүг чедиишкиннерлиг болган ол делгелге москвачылариың болган наймыслалдың залчыларының хөй сайгыл күзээшкинериниге харыы хылдыр сентябрь 10-да ажыттынган. Ол чедиишкиннің чылдагаанны билдингир: сураглыг чүрүкчуларының, скульпторларның, графиктериниң, театр болгаш кино чүрүкчуларының тургуск

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 223 (9600) | Воскресенье, сентябрь 22, 1974 чыл | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 2 көп

ӨӨР СПУТНИКТЕР

1974 чылдың сентябрь 19-та Совет Эвилелинден черинң «Космос— 677», «Космос-678», «Космос—679», «Космос-680», «Космос—681», «Космос—682», «Космос—683», «Космос—684» кылымал спутниктерин салып үндүрген. Сес спутникти шуптузуп чыдыг-ла чедирикчи рает-биле салып үндүрген.

1974 чылдың сентябрь 20-де Совет Эвилелинден черинң «Космос-685» эдлечелиг спутнигин салып үндүрген.

«Космос делгемнерин шинчилээрин үргулчулээрин-биле спутниктерде тургускал эртем аппаратуралары чогумчалыг ажылдан турар болгаш олардың ужудуушкуну сайгап кааның өзугаар чоруп турар.

(СЭТА).

ЭСТОНИЯДА БАЙЫРЛАЛ

ТАЛЛИН. (СЭТА-ның корр.). Ленинград фронтузунуң дайынчыларының гвардежи эжелекчилерин олумгут сөгүушкүнге таварыштырганының түңнелинде Советтиг Эстонияның болгаш оон наймыралының хосталган хүнүнден бээр 30 чыл болган.

Ол алдарлыг хүнүг ук республикада калбаа-биле байырлап эрттирген. Сентябрь 20-де аңаа В. И. Ленининиң тураскаалыга чечектер салган. Ол мынаан Таллинни хосталары дээш тулчуушкуннарга маадырлыбиле өлген дайынчыларның тураскаалыга база чечектер салган.

Хүндүс Эстонияның Компартиязының ТК-зының болгаш республиканың Дээди Совединиң байырлыг хуралы болган. СЭКП ТК-ның Политбюро составын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр чыылганнар хүндүлүг президиумуга соңгаан.

Эстонияның КП ТК-ның бирги секретары И. Г. Кэбин илеткел кылган. Эстонияның ажылчы чонунарының төлевилекчилери, ССРЭ-ниң Камгалал чинистерствозунуң, Россия Федерациязының, Белоруссияның, Латвияның, Литваның төлевилериниң удурткулары дайын чылдарында болган коммунизм тургузуушкунуңуң амгы табың үезинде-даа совет улустуң төөгүлүг тиилелгелери — совет улустарның ажыдуңма бүзүзүнүң, найыралының, Коммунистиг партиязының шылтаанчаг удурулгазының түңнели дээрзин чугаалап турганнар.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаалы чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Юбилейге холбаштыр Таллинде уран чурулга болгаш фотоделгелгелер ажыттынган, эртем конференциязы база болган. Хоорайның камгалалының болгаш ол дээш тулчуушкуннар боюн турган черлериниге походтарны кылган.

Куску аңдарылга

Кодээ амыл-агый будуруулгезин болгаш мал ажылын шапкыны хөгжүдеринге чер ажылы аң чугула черни эзлээр. Хөрзүнүң болбазырадыр ажыл агротехниктиг бүгү хемчеглерге кол черни эзлеп турар. Оон аң чугула үндезинниринге кускуу чер аңдарылгазы, хөрзүнүң суггарылга мурнуу чарыында ажаалдазы хамаарыжыр. Оон-биле чергелештир нускуу, часкы чашкыннарны база долуу ажыглаар херек. Хөрзүнге ол-шыктың курлавырының чыглырынга ол көнчүү ажыктыг.

Тарылга шелдеринде бок үнүштерге удур демисел чорударынга нускуу чер аңдарылгазының ажык-дузазы база улуг. Хөрзүнден бок үнүштерниң үрезинин арыглаарынга, черниң бөктарлырын моон соңгаар болдурбазынга ол дузалаар.

Нускуу чер аңдарылгазында кол чүүл—ону чогуур хуусаазында чорудары болур. Ону эрте быжар тараа культураларын ажаап аяган соон дарый эгелээрге ажыктыг болур. Бир эвес хөрзүнүң температуразы 10—12 градус турда нускуу чер аңдарылгазын чөрудар болза, эки түңнелди бээр дээрзин эртем болгаш практика бадытпаан.

Амгы үеде республиканың амыл-агыйларында 129,3 муң га недээ амыл-агый культураларын ажаапган. Оон иштинде 30,8 муң га нукуруза болгаш тарымал тоорун, 93,9 муң га тараа культуралары, 16 муң га чаңгыс чылдыг сигенмер болгаш 1190 га черниң картофель болгаш өске-даа корлаары ажаатгынган.

Оон-биле кады нускуу чер андарылгазын улуг хемчээлдиг шелдерге чорударының бүгү арталары бар. А оон ажыктыын, дүмүтке улуг немелде ббзрин тараашы бүрүзү биляр.

«Өөн», «Саян», «Кызыл тук», «УТКА-ның 25 чылы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революциянын чалбыыжы» совхозтарда болгаш Каа-Хемниң «Тинилелге», «Коммунизиче өрук», Таңдының «Коммунизиниң херели» колхозтарда бо ажылды эки чорутканынган кандаашкынныг чылдарда безин бедик дүмүттү ап келген. Бо чылын чамдык ажыл-агыйлар гектар бүрүзүнден 12—14 центнер дүмүттү алган.

Ынчалза-даа республиканың чамдык ажыл-агыйларының удуртукчулары болгаш түскай эртемнигнери нускуу чер аңдарылгазын чогуур үезинде чорударынга кошкан кичээнгейин усландырып, оон агротехниктиг негелделерин үреп турар чүүлдер бар. Оон буруузу чүгле удуртукчуларга эвес, а ол ажылды чорудуп турар механизаторларга база хамаарыжыр аппаар, чүге дээрге чер аңдарылгазының шынарын олар харыылаар болгай.

Келир чыдың дүмүдүнге республиканың ажыл-агыйлары 135,6 муң гектар черге нускуу чер аңдарылгазын чорудар үжурлуг. А сентябрь 20-де байвал-биле алырга, чүгле 33,5 муң га чер аңдартынган, азы планның чүгле 24,7 хуузу. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Эрзин районнарның чыдыңна эвээш дүмүт ап турарының кол чыдагааны ынында. Бо районнарда агротехниканың кол дүрүмнерин сагывас, үрезинни часкы аңдарган шелдерге төгөр үүлдер бар. Ол районнарның колхозтары, совхозтары бо чылын нускуу чер аңдарылгазын колдуунда-ла чорутпайн турар. Агрегаттарның ажылдаар графиги-даа ында тургустунмаан, трактористерниң ныыр ажылы-даа планнаттынмаан, чогуур хуусаада нускуу чер аңдарылгазын чорутнаны дээш немелде төлевир бээр дугуйында чугаа безин чок.

3200 гектар черниң нускуу аңдарылгазын чорудар умурлуг «Чыраа-Бажы», «Тыва», «Сут-Хөл», «Алдан-Маадыр», «Ак-Туруг», Бай-Тал», «Күш-ажылдың хостуу», «Совет Тыва», «Даң-Терезин», «Шинилиг» совхозтарда бо ажылдың темпизи куду.

Чер аңдарылгазын чорударынга четчир санныг чепсен-херекселдер-биле хандыртынза-даа, ында техниканың анаа турар чоруу хөй. А чамдык черлерде эзлчег-биле бо ажылды чорудуп турар механизаторлар хүн нормазын чүгле 50—60 хуу чедирип турары четпес.

Эрзин, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында, «Улуг-Хая», «Хемчик», «Тээли», «УТКА-ның 25 чылы», «Шамбалыг», «Бүрен» совхозтарда трактордарның ажылының будуруқчулуг куду деңнелде, трактор бүрүзүнге сөөлгү 10 хонукта чүгле 18 гектар чер онаажып турар.

Нускуу чер аңдарылгазының аң таарымчалыг хүннери эртер чоокшулаан. Ынчангаш бо ажылды чоокну хүннерде доозар умурлуг.

Тракторлар-биле бөлүктеп ажылдаар арга бистиң ажыл-агыйларывыста нелтерзин. Нускуу чер аңдарылгазында ажылап турарларга немелде төлевир бээр чорук ажылдың чедишкинниг болурунуң бир хевири болгай. Бо чүүлдү эки ажыглап турар ажыл-агыйлар бистиң республикада бар. Ону бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга ажыглаары чүгүлээ.

Нускуу чер аңдарылгазынга ажыглаазры-биле ажыл-агыйлар К-700—деп 40 тракторлар болгаш өске-даа техника-биле хандыртынган. Оларны чүгле таарымчалыг ажыглаар умурлуг.

Нускуу чер аңдарылгазы биске муң-муң тонна немелде дүмүттү бээр болгаш республикага кодээ амыл-агыйның өске адырларын хөгжүдеринге эң улуу-биле дузалаар.

Совет Тываның 30 чыл оюнга

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң мурнакчы комбайнери Роберт КУДРЯВЦЕВКЕ алдар болдуруп көдүргөн.

Хүнде 15 тоннаның орнунга 27—30 тонна тараа бастырып. нормазын 180—200 хуу чедир күүседип турар.

Дүмүт ажаалдазының мурнакчыларынга деңнежинер!

БРИГАДАНЫҢ ИЖИ

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында чазгай дүмүттү остурүп алыр дээш Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Александр Ковалевка удурткан № 5 трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери кызымак ажылдаал. Оларның үндүрген күженишкиннери багай эвес түңнелдерни берген.

Бригаданың шелдеринде 5.400 га тарааны тараан, оон 1700 газы ажааттынган. Совхоз бир гектардан ортумаабиле 8 центнер дүмүттү ап турда, бо бригада 14 центнер чедирип турар.

Тос комбайн бригадада быжыглаттынган, ону үш звенода үскен. Николай Астафьевке удурткан звено комбайнерлер ортузунда чарышка шыгаран турар. Оон кежигүннери Буулар Декинир, Георгий Стародубцев эки ажыл-ижи дээш мактадып келген. Олар хүнде 14 гектар тарааны ажаар турган, 20 га чедирип турар. Бо авено совхозтуң механизаторларының аразында чарышка сөөлгү хонуктарда шыгараш, шилчиир выпепелди чаалап алган.

Бригаданың ажыл-ишчилери тараа ажаап алыышкынын октябрь 1-ге чедир доозар хүлээгени алган, шудургу ажылдап турарлар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

КОЛЛЕКТИВТЕР — КОЛХОЗКА

Хандагайтының чурттакчы чонпары, ында будуруулге, алban организация коллективтери колхозтарга дузалаар, ыланғыя чүгүлә кампания үезинде шеф организастаар үнелиг чаңчылыш үргулчүдел турар. «Коммунизиче өрук» колхозтуң мал чеми белеткелинге ажыл үре-түңнелдиг болган.

Район төвүнден сөөлгү хүннерде алаш каш үйүшкүннер болган, олар нинтези-биле 124 тонна сигенни, 12 тонна бугдай-бүрүнү белеткеп берген. Бо ажылга эмнелге, амыдырал хандырылга комбинады ышкаш коллективтер мурнакчы болган.

Бо хүннерде шеф ажылын көк-суда ажаап алырыпче үлгендырган. Ол талазы-биле өрук-сеттелге участогунуң, харылаза белдирининң, райпонуң коллективтери өлөпкейлиг ажылдап турар.

О. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Өвүр район.

СҮТ САЛДАЗЫ КӨВҮДЭЭН

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетиңдүүседир болгаш Совет Тываның 30 чыл ооңга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөргүн сүтбараан фермазының коллективи бо чылдың эртекен сес айларында күженишкининг ажылдаан.

Сүт бүдүрериниң болгаш күргүнеге садарының дээлгелээры чедишкинниг боттанып турар. Фермаңын саанчылары янитизи-биле 467 тонна сүтүг эртекен айларда саап алган. Ол эртекен чылдың бо үезинге деңнээрге 59 тонна хөй. Бир инекке онаштыр 1791 килограмм сүт сагдынган, эртекен чылдың бо үезинден 91 килограмм хөй болган.

Ферма күргүнеге бо чылын 470 тонна сүт садар хүлээлеглиг, оон 407 тонналын дужаагаш, планныг онаалдазын 86,6 хуу күүседкен.

Коллектив кежигүннериниң шак мындыг эки көргүзүглериниң инектерниң ажаалда, чемгерилгелин, одарын доктаамал эжикидин база саанчылар оргузуңга сүт саалдазын көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартып турган чедип алган.

Эрткен сес айларның түңнели-биле социалистиг чарыштың бирги черинде Ленин болган Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниниң эдилекчизи, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Монгуш Алдын-кыс чоруп, бир инекке онаштыр 2.746 килограмм сүттүг саап алган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниниң эдилекчизи Ондар Дуктуг ийнги, Кара-Сал Ховума үшкү черни эзлээн.

Фермаңың коллективи күргүнеге сүт садарының чыл планыны ноябрь 7-ге чедир күүседир хүлээлгени алган, ону күүседир дээш шухургу ажылдап турар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Ажаалданы дүргедедир дээш

Дүмүт ажаалдазын дүргедедир соруага-биле Кызыл ооруқүүскомунун «Көк-Тей» совхозунуң дирекциязы, партбюрозу, профэвилелиниң ажылчын комитединиң мурнакчы комбайңерлерге Совет Тываның 30 чылы аттыг шаңналды тыпсырын доктаткан. Шаңналды чаалап алыр дээш чарыш сентябрь 15-тен эгелээш.

Бирги черни алган кижиге 100 рубльди тыпсыр. Бо шаңналды алыр кижи комбайн-биле ажылдап ылыыр нормазы 110 хуудан кудуктапайн келгенде алыр. Хүн нормазын 105-тен 110 хуу чедиргей комбайнерге ийнги шаңналды тыпсыр.

Ук шаңналдарны чаалап аптар хире кижилер ам безин илереп турар апарган. Совет Тываның 30 чылы аттыг шаңналды чаалап алырының кандидадынга комбайнер Иван Тимофеевич Шалагин кирип турар. Ол 243 гектар черниң тараазын кестирген. 142 тонна дүмүттү бастырган.

Оон соонда комбайнерлер Михаил Степанович Булатов, Василий Федорович Шурыгин чоруп орар. оларның кижи бүрүзү 220 гадан өрү тараны кестирген.

Е. ДАРТАН-ООЛ.

В. Н. Ивановтуң рекорду

Таңдының «Тинилелге» совхозунуң күскү чер аңдарылгазында Саар-оол Сундуйның звенозунуң үлегер-чижээн өзугаар шалыпчы өзу-биле ажылдап, боттарының кызымаккай чоруу-биле бедик көргүзүгүг чедип ап турар механизаторлар ам районнуң ажыл-агыйларында хөй апаргап. Мурнакчылар боттарының мергежилдиг чоруун көргүзүп, техниканы долу күчүзү-биле ажыглавышаан, кывар-чаар материалдарны чоп чарыгдап, курлавырларны тып турар. Бо бүгүнүң түңнелинде күш-ажылчы улуг тиилелгелер чедип алдынып турар.

Чоокта чаа Таңды районнуң «Тинилелге» совхозунуң механизатору Оюн-оол Салчак хонукта норма-чижекти дыка ажырып, К-700 трактор-биле 62 га черни аңдаргаш, норманы 4,4 катап ажыр күүсеткен.

Оон-даа артык түңнелди көргүскен механизатөрниң дугайында медээ дүүн бистиң редакциядга келген. Ол-ла районнуң ССРЭ-ниң 50 чыл оо аттыг совхозунуң сеским бригадазының трактористи Виктор Николаевич ИВАНОВ базала К-700 трактору-биле зэлчегде нормазын 4,5 катап ажыр нүүсетпеш, 63,5 га черни аңдарган. Совхозтуң өскеда механизаторлары оон үлегери-биле шалыпчы ажылдап, келир чылдың дүмүдүнге быжыг үндезинин салыр дээш боттарының аразында социалистиг чарыныгы улам калбарткан.

ДҮМҮТТЕ ЧОЛААЧЫЛАР

«Улуг-Хая» совхозта Шагаан-Арыг АТБ-зинин ой бир чолаачызы дүмүт ажаап алышкынында киржип турар. Оларның сезы чоокка чедир Фермаларже силостуң ногаан массазын сөөртүп келген. Оларның иштинден Евгений Путинцев, Валерий Божемякин, Кыдыр-оол Хуурак болгаш Петр Гавриков олар үлегерлиг чоруун көргүзүп, ажаап алышкында комбайнар агрегаттарын үзүктеп чок хандырып келген.

«УТКА 25 чылы» совхозта ол-ла ажыл-агыйдан ажыыдан чеде берген беш чолаачы база өкы түңнелдерни чедип алганнар. Шанче тараа сөөртүрүнге чүткүлдүг чоруун Буулар Хирлиг-оол биле Ооржак Чамбал олар көргүзүп турар.

Бо чылын Улуг-Хемниң тараазы болгаш кукурузаның ногаан массазы мурнундагы чылдардан дора болганындан, дүмүт ажаап алышкынында киржип турар чолаачылар оны дажыглаарынга шүүттүг шаптыктарга үжуражып турар. Ынчалза-даа олар боттарының аразында социалистиг чарышты салып, өстүрүнген дүмүттү чидирип чокка ажаап алырынга көдээ ишчилерге боттуг дузаны чедирип келтеннер.

Н. ВАНЬКОВ.

Улусчу тудугда

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Кызылдың Мугур кудумчузунда 200 метр черде чылыг дамчыдар хоолайларны салып, чылыглаарын, оон кырын бетонныап дутлаарын «Тыва сут тудуг» трестиң механизастаам бригадазы айыткан хуусаазында дооскан. Ынчалза-даа ында чамдык черлерни ол трестиң бригадазы эчизинге чедирбейн, дескилээр, дутлаар черлерни чедир кылбайн ара каапкаш барган.

«Тыва тудуг» трестиң тудуг будуруулгелериниң бригадалары Лешин кудумчузунда улуг диаметрлиг демир хоолайларны тудуштуруп, монтажтаарын, чылыглаарын дооскан, барык үш чурттагга карталдарын кешкея кудумчуну сайлап дутлаарын бо хүнчерде доозуп турар. Ынчалза-даа пединститут бажыңының чанында, зоомагазин дужунда чедир дутлаар участоктар, үзүк черлер артып калгылаан. Аңаа дуза кадар дээш, республиканың Статистика эргелининден элээн хөй кижи эртенгинин 8 шакта келген. Олар бетоннаан черлерни сыскыыр материалдар, кудрон белеп эвес болган ужурундан бир шак ажыг үеле ажыл чок, мынаар ужурга таварышкан.

Лешин, Чүльдүм кудумчуларының белдиринде хоолайларның кырын таар материалдар база белеп эвес болган. Оон ужурунда Кадык камгалал министерствозунуң, хоорайның эмнелгелериниң коллективтеринден келген 10 кижилиг бригада сес шакта эвес, а тос шак ажып турда келгилер. Эргелел ол эртен бригадага 10 кижини немей чорутканнан болду. Оларның хөй кезии хүүрек, өске-даа херекселдер чок дээш, аңаа олургулаан.

Ынчангаш бо участоктарга хереглээр үүлдерни «Тыва септелге-тудуг» трест четчирбиле хандырып, ажыктыг күжүн шын хүваап, контрольдап, боттуг дузаны чедирип чугула.

Комсомольская кудумчузунда чылыг дамчыдыгазының тудуунга 70 хире кижи ажыглаан. Ында тудуг-монтаж, гидрочылыглаашкыннар кылыр ажыл элээн шуудлашкыныыг апарган. Сентябрьның эгезинден бээр СЭКП обкомунуң гаражызың, Тараа продуктулар эргелининиң, ДОСААФ-тың, автомотоклубтуң ажылдакчыларыңдан чамдыктары маңаа келбээни элдептиг. Бо хире улуг хемчээлдиг, удуусуу тудугга Кызылда коллектив бүрүзү күш-ажылчы үүлүү кинер ужурлуун утпаза чогуур.

СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромысловтуң медегдээнге-биле алырга, чамдык тудуг-монтаж организациялары улусчу деп чарлаан тудугга харыысалга чок ажылдап турар. Чижээ, «Тыва септелге-тудуг» трестиң Чүльдүм кудумчузунда дунзаалаан хоолайларында 17 кезек черден сут төктүр, дыыктыг черлер барып комиссия плереткен. Трест ол ажылды эртежик эгелезе-даа, шыпары коңчуг багай болган. Мындыг четчестерни амдыгааштан чайлаттас болза, соок дүмүүн келирге, ону катап чаңып кылыры улам берге. Чыыт дамчыдыгазының тудуун шын шынарлыг, шалыыкын тудар дээш ажылга коллектив бүрүзүнүң харыысалгазын күштелдирериниң чүгүлээн чүүлдер бадыткап турар.

О. ОХЕМЧИК.
«Шынның» түскай корр.

АВТОЗАВОДЧУЛАРНЫҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИ

МОСКВА. Москваның И. А. Лихачев (ЗИЛ будуруге каттыжышкынының) аттыг автомобиль заводунуң коллективи тоску беш чылдың даалгаларын амыдырал боттандырар дээш үлегерлиг ажылдап турар. Эрткен үш чылда күш-ажылдың будуруқчулуг 20,5 хуу ыглаткан, пландан ажыр 105,5 миллион рубльдиг продукциязын кылып үндүрген. Июньда завод ЗИЛ-130 дээр миллион дугаарлыг автомобильди кылып үндүрген.

Будуруулгеге ажылды калбаа-биле механизастаа автоматчыткаңы, мурнакчы аргаларны ажыглааны ыыдыг түңнелдерни чедип алыр арганы берген. Каттыжышкында 17 комплексиглиг механизастаттынган цехтер болгаш 32 участоктар, 225 автоматтыг болгаш 500 шуушторулга-механизастыг шугуумнар ажылдап турар.

Амгы үеде автозаводчулар коллективи үнелиг эгелээшкинин кылып, иштинги курлавырларны долдур ажыглаары дээш, эртемниң болган техникамың чедишкиннерин будуруулгеге шалыпкын киирери база аңаа үндезилээш тергинин шынарның продукциязын кылыр күүсерни көвүдедири дээш социалистиг чарышты калбартып турар.

ЧУРУКТА: ЗИЛ-130 дээр чүк автомобильдерин эштеп, кылыр кол шуушторулга черинде.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

БАЛГАЗЫННЫҢ ХОЙЖУЛАРЫ

СЭКП-ниң XXIV-бү съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының ортузунга калбарган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, тодарадыкчы дөртбү чылда Совет Тываның бүгү ажылчы чоннары-биле бир домей, Тываның 30 чыл ооңга чедишкиннинг ужуражыры-биле «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң хойжулары бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, ону амыдыралга күүседир дээш кыпсынак ажылдап турар.

Тодарадыкчы чылда совхоз төрүүр чүс хойдан чүс беш хураганны, хой бүрүзүнден 3,6 килограмм дүмүт кыргын алыр болгаш хойнуң саның чыл төнчүзүнде 9130 кылдыр өстүрерин база 28,7 тонна дүмүт бүдүрерин хүлээгеш, ол алган хүлээлгезин эки күүседип, төрүүр чүс хойга онаштыр чүс он ийи хураганны, бир хойдан 4,1 килограмм дүмүт кыргын ап, дүк бүдүрерин 114, ону күрүвеге садарын 113 хуу кылдыр күүсеткен.

Бо эки көргүзүг ол совхозтуң хойжуларының кызымак күш-ажылы-биле чедип алдыгаан.

Эрткен чылдың күзүнүңде республика хойжуларынга кыйгырыг үндүрген, социалистиг чарышка «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржакты кыйгырган, совхозтуң мурнакчы хойжузу, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниниң эдилекчизи, чаарбы тос чылдарда хөй кадарын келген улуг дуржулгалыг хойжу Иван Петрович Сафонов төрүүр чүс хойдан 125 хураган, бир хойдан дөрт килограмм дүк кыргып алыр дээш хүлээлгезин күүседип, 100 хойдан-на 144 хураганны, бир хойдан-на 4,8 килограмм дүктү кыргын алган болгаш беш чылда хураган камгалап алыр планның чедишкиннинг күүсеткен.

Совхозтуң он бир мурнакчы хойжулары бо чылын төрүүр чүс хойдан чүстен өрү хураганны, а оон иштинде Иван Терентьевич Стульев, Шавы Кузьмич Кунгаа, Николай Иванович Рузанов болган өскелер-даа төрүүр чүс хой бүрүзүнден-не 100—128 чедир хураганны камгалап, хой бүрүзүнден 4—5 килограмм чедир дүктү кыргып алган. А хойжу Александр Сорокин тоску беш чылда дүк бүдүрер планның күүсеткен.

Совхозта 24 хойжу ийи эзлчег-биле ажылдап турар. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды совхозтуң дирекциязы тургузуп берген.

Хойжу бүрүзү зооветеринарлыг билиглер-биле чепсегленген. Оон түңнелинде совхозта бир-ийи дугаар чергенниң уксаалыг хойларының саны чылдың-на, ковудеп, хойдап ап турар дүктүң шынары дыка экижээн. Ол ышкаш хой ажылыңдан ап турар продукциянын бот-үнезин чыл бүрү чигеп, хой ажылыңдан киирип ап турар орулга озуп турар.

Совхозтуң хойжуларының хой ажылында чорудуп турар ажыл-херээ болза, СЭКП Тыва обкомунуң X Пленумунуң республикага хөй ажылын улам ынай хөгжүдер дугайында докталын херек кырында боттандырып турары ол.

Чедишкиннер-биле кады хой ажылында шиитпирлеттинмейн турар ажылдар амдаа бар. Ылангыя кадат шөлү чедишпес, ынчангаш ону чоокку үеде шиитпирлээри-биле тарымал кадат шөлдерин тургузары негеттинип турар. Бо ажылды дүрген чорудуп болур дээш социалистиг чарышты калбартып турган чедип алган.

Балгазынның хойжулары бодунуң мурнунда салдынган сорулгалын күүседип шыдаар дээрзинге бүзүрел улуг.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Совет Тыванын 30 чылынга

Ажылчының СӨЗҮ

1. ХООРАЙЖААН ХОВУ-АКСЫ

Тываның ССРЭ-ге эки тураа-биле каттышканыдан бээр ужеи чыл болурукка чедир ай четпес уе яртаан. Совет Тываның ол байырлалының будуузунде кижиниң сагжыгына эрткен уе болгаш чаартылгалар болганчок кирип келэр.

Мээн улуг олдуң комсомолчу, а Хову-Аксы оон дыштыг. Бистиң бо суурувусту мягадавес, ону мактавас кижи хонар! Совет Эвилелиниң бүлүң бүрүзүнден түржүк даштыкы чурттардан дезип келген кижилер Хову-Аксын чарашсымның турганын каш-даа катап көрдүм. Таңды-Уулавың бистың сымынга имнээт суурувуң тыптып келгени—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң болгаш партияның база чазактың үн бүрү доктаамал дузалажыңының ачызы.

Дертен чылдарның эгелинде маңаа ээт дилеп чораап, бир келген мен. Ынчан бо мынчаар делээр эргежок чүве. Комбинаттың мырыңай ортунга кыштагга, аңаа бир өгге ынчан хонган мен. Дүне берүлер улужарга өгнүң ур ээзи ийи-даа катап туруп, ажургелээ өдүскен. Шак ынаң өгнүңгеё черни дыргыскын, маңаа чурттай бээр мен ээзиниң ынчан, шынап-ла, бодаваан мен.

Хову-Аксы суур ийи кезек чөрде болгай. Улуг (ааны Үстүү) Хову-Аксы — эрги суур. Чиигге (ааны Аадыы) Хову-Аксы — чаа суур. Оларның аары мрак ээвес, километр хире. Чүгле арыгаат тей ангыда турар.

Улуг-Хову-Аксыга 1950 чылга кежүп келдим. Ынчан аңаа оон чыдаргаанның конторазы, НАТИ дээр трактор мотору-биле тедээлеп электро станциязы, аңнаар болгаш кыт кааның бар. Мен өгге чурттап турдум. Ажылчынар кежүлеп көрге, чем кыдымнга хаваакты экскаватор-биле чире-чире каскылаат, тей чеп-бажыңнар түзүүнгеп. Оон бээр-ле эрги Хову-Аксы сайзыраан эгелээн.

Ам Улуг-Хову-Аксыңда суурнүң ады-ыа эрги башкыларыла мөгө дээлеп өскө. Бистиң ээвес суурда 3—4 хире магазин, ийи кызыл школа, чер шинчээчилериниң конторазы болгаш өскө-даа албан черлери мында. Таваан мөштер, өзе кылган кудумчулар болгаш оогорбас суурлуг улам-на хевир киирип турар.

Хол-биле кылыр болгаш газының ажылга ээлем мени бишимже-ле өөредип каап. «Чаа-даа чорба, чээни чоргаа» деп ыяшы оран чүве. Хову-Аксыга келгеш дораан-на чаазымыр черге кирген ужурум ол. Стол, сандай, хаалга дээш, чүнү кылбадым дээр! Хову-Аксының баштайгы бажыңнарын тударынга ынчаар киришкен мен. А кадайым ынчан тергелиг ат-биле тайгадан чингис сөөртүп турган. База-ла тудугжу.

Чиигге-Хову-Аксында чаа суурнүң орнунга 1954 чылда картошка тарып турдувус. Ынчан ажылчынар көвүдеп келген. Оон ужурунда черни трактор-биле чардыргаш, өгбүлениң кежигүннериниң санын барымдаалап үлеп берип турган.

Чаа суур орнунга огород турган чедеп бээр чээрби чыл болүп турар. Ол чер ам таныттынмас: сан дөрт кудумчулар, үш каът школа, кайгамчык чараш болгаш делгем Культура ордузу. 2—3 каът чурттарга бажыңнары, бедик-бедик дыттар, шивилер болгаш саглагар хадылар, таалар бот-боттарынга кавзын көөргеткен дег тургускаар. Бистеп профилакторий база бар, аңаа республиканың кайы-даа булуңундан келгенер дыштанмышаан, боттарының кадыын экижидип, күш кирип ап турар.

Хову-Аксы арыг иштинде болгаш даглар арасында турар. Ындыг байдал кыжын хаактарынга, чайын каттаарынга болгаш тооруктарынга дыка таарымчалыг. Чурттакчылар бажың чанында улуг мрававйн-на катка таварзын, мөөгүлерни чып алыр. Шеңне, ай болгаш тайганың өскеда унужий бо-ла көрүп болур. Агаарның чаагайын чүү дээр!

Хову-Аксының чурттакчылары хөгүүг болгаш спортка ынак. Оларга барык-ла бүгү чүве көрүнгүт. Ажылдарынга, дыштанырынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустуганда, ындыг болбайн-даа канчаар. Хаак оруун бөлүк сайгылгаан-биле чырдып каан, ажыл шагының соонда карангылай бээрийне деп далашпас сен. Дүне-даа хаактан болур. Удаас бассейн база тудуп алыр бис, ынчан аңаа кыштаар эштин болүп.

Кежээ ийи суурнүң арасында тей бажыңга унуп көрөге, чараш-ла ийин: мында-мында оттар чивенейнчип-ле турар. Мынаар суурнү кымнар тутканын? Тиилелгелер, оруктар, хөкестер, дөмүннар, чаңгыс сөөбиле чүгээлаарга, совет кижилер — ССРЭ деп чаңгыс улуг ог-бүленнің кежигүннери.

2. АЖЫЛЧЫН АПАРГАНЫМ

Мээң үүлү малчын чораан. А ам ажылчын апаргаан мен. Оон чылдагаанны чүлеп? Хөмыктың мурнунда амыдыралын социал ескерлиишкинине, бүрүнгээр шимээшкинде. Үлетпүрүнүң сайзыраанындыле, машина-техниканың көвүдээнин-биле, чоннүң медерелиниң бедээни-биле чүс-чүс тывааларның паспорттарында ажылчын деп сөс тыптып келген.

1944 чылда Кара-Булуңга хүү ажыл-агыйлыг чурттап турган бис. Ам ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозтуң республиканга алдаржаан, мүрнакчы сүт-бараан фермазының түвүл чери ол. ССРЭ-ге Тываның каттышкынын, чарын аңаа дыштаадыыс. Чер-черге дораан-на хураа-сутлаа болгулаан. Чоннүң өөрүшкү-майнай-даа аажок. Уургайлыг ол ынчаар турган орус чоннүң амырап турары мырыңай хөлчок. Бот-боттарывыстың өг-оранывыска, бажың-балгадывыска киржип, куспактажып, байыр чедиржип турдувус. Оон бээр 30 чыл эртип турары бо. 300 чыл туржук бүгү төөгүге дениттинмес сайзырангай 30 чыл!

1949 чылда Межегейниң Кежиг-Аксынга 3—4 өг чайладывыс. Чаашкынныг чай болган чүве. Межегейниң суу каш хонудур дажаан, мындыг. Бирле хүн көөргүге, хем кыдымда үгектиг машина тур, кежер деп орайдажып турары илдең. Ынчалза-даа чадап каан. Кежээликтей чеде бээримге, чугаакыры ажок, калчан баштыг ашак үткуп алды:

— Хову-Аксы бар чор бис. Сүтну кежерининң аргазы чүл, эртең эрте ажырбас ирги бе?— деп, бо.

Чер шинчээчилериниң сураан дыннаардан өске, көргеп эвес мен, ол хүнделиүнүң мында келгени ол боол тур. Элээн чугаалажып чоруй, өгже чаладым:

— Бистиннге баравалынарам. Ол ийик-лепти аңаа курлаңыр азар. Шайлаар, ыштанып. А суг эртеп тыртыла бээр магатчок.

Өөвүске ынчаар хөөрежип хондувус. Элдептиг-даа, сонуургачиг-даа чугааларны ынчан дыннадым. Бодум уругчу-ле чазанып, бызаанын чоруур болганымда, оруунгу кончаар ажылдарын билир-ле болгай мен. Шинчээчилер черни ынчаар өрүмнептер бис дыштилер. Кожа аал аразы хире-даа хандыр өрүмнептер. Ол үеде мен оны дыка-ла магадап турган мен. Ынчалза-даа сөөлүнде, шынап-ла, чер өрүмнээр ажылчын болуу бээримни кайын билгей дер мен.

Ол хондур чаттап, сүт тыртылбаан. Демги улузум Элегес-Аксы-биле, кежер дээш, Кымыяче хаптың. Василий Александрович (өөрү ынча диижир болган, чогум фамилиязын адавааннар) чоруп тура, баштактаны-дыр:

— Ыяш үттээш чоор сен, Сергей, чымчак чүвени. Даш үттээр херек. Биске чедип кел.

Чыл эртеп. Улустуң чугаазы-ла Хову-Аксы, казар байлак, эртине тывылган дугайы апарган. Солуп чүве болуп турда, канчап олурар, халдып чеде бердим. Шынап-ла, тайга-каскан дииминээр болду. Алтайның тракторлары. Беларуссияның машиналары дээш, янзы-бүрү техника эмгежок! Аймак-сөөк ажылчынарының кайызын ол дээр! Дыңнап орарга, кандыг-даа чугаа дыңналып көөр. Мындыг чон-биле кым төрелдежиксевес деп. ол хире деминг ишке кым үлүгүн киириксевес боор, амырай берген мен.

Ленинчи национал политиканың ачызында Тываның бир улуг үлетпүр будуүлгезинге ажылдап эгелээнин ол. Ынчангаш 1960 чылдан бээр мээң намдарымга ажылчын деп сөс монгези-биле кино бижиттингеп чүве. Чээрби чедилеп турган үем ол-дур ийин.

3. АМЫДЫРАЛ БАЙ-ШЫЫРАК

Хову-Аксынга бир-ле катап конторага келдим он. Соомдан «Сергей, Сергей! Сен сен бе?» дээш үн дыңналы берди. Хая көрүүп көөримге, мурыңда — Василий Александрович! Тудугжуларның болгаш чер шинчээчилериниң ажылдаар черлери аңгы-аңгы. Оон ужурундан ужурашпайн турган болдувус.

Василий Александрович Унксов ынчан Хову-Аксынга чер шинчээчилерин удуртуп турган. Ам геология эртемнериин доктору. Бүгү-эвилелдин геология институдунда ажылдап турар. Хову-Аксынын казымал байлаан тывышкаш. ССРЭ-нин Күрүне шаңналының лауреады болгаш. Мээң ажылчын апарганымга оон салдары улуг болган.

Чер өрүмнээр мастерге өөренижилел, чер үттеп эгелээнден бээр 23 чыл болдум. Бо үеним дургузунда каш кезек черни үттээнин уттундурган. Өрүмнээн черимнің нииги хамызы та каш метр. Ортумаа-биле бирээзин-не 400—800 метр үттээр, чамдыкта километр безин чеде бээр чүве-ле болгай. Ийи-үш ай дүн-хүн дивейн казып кээр. Ол хире кадыг-берге, чымыштыг ажылдың түнелинде казар байлактың хемчээли, кайынын ап болуру, оон холумаа болгаш өске-даа шынарлары илереттинер.

4. САЙЗЫРАЛЧЕ БАЗЫМ

«Тыва кобальт» комбинат эртеп сес айларның дургузунда продукция бүдүрер планын 104,4 хуу күүсеттиген. Чүгле август айның планы безин 107,9 хуу күүсеттиниген. Бо дээрге мында партия организациязының удуртулгазы-биле Коммунистиг партия болгаш Совет чаяк чөөн күш-ажылымны бедии-биле үнелээн. Баштай «Хүндүлелдин Демдээ» орден-биле, оон соонда чылдарда Ленин орденин болгаш үш медаль база «РСФСР-нин социалистиг чарлыкчының тергининиң», «1973 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрен демдектерибиле шаңналаан. Алыр шалында-да арбын амыдырал-чурттаалгы-даа бай-шыырак. «Кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге хереглээр шаа-биле» деп социалтызының улуг шаңналының бистин Тываза ыяшчаар боттарын турарынга кым өөрүвес деп!

Хову-Аксынга баштай көжүп келгенимде маңаа ажылчы чоннар депутаттарының күүсекчи комитези безин чоп. Элегестин Чал-Кежиг кедээ Советтиинге хамаарыжын турлувус. А ам мында суур Советин бодунуң ажылын бүрүнү-биле холга алган. Ук Советтиң депутадынга мен ийи катап сонгуткан мен. Тыва АССР-нин Дээди Советининиң депутадынга база ийи катап улаштыр сонгуттум. Мээң орнумда ам өске депутаттар бар. Ынчаза-даа бодүүн ажылчын мөөнү болгаш мээң ол өөрүмге чазак кежигүнү болур эргенин түгле совет эргелеччээрге бергеп ажарын эки билир мен.

Коммунистиг партия болгаш Совет чаяк чөөн күш-ажылымны бедии-биле үнелээн. Баштай «Хүндүлелдин Демдээ» орден-биле, оон соонда чылдарда Ленин орденин болгаш үш медаль база «РСФСР-нин социалистиг чарлыкчының тергининиң», «1973 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрен демдектерибиле шаңналаан. Алыр шалында-да арбын амыдырал-чурттаалгы-даа бай-шыырак. «Кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге хереглээр шаа-биле» деп социалтызының улуг шаңналының бистин Тываза ыяшчаар боттарын турарынга кым өөрүвес деп!

Хову-Аксынга баштай көжүп келгенимде маңаа ажылчы чоннар депутаттарының күүсекчи комитези безин чоп. Элегестин Чал-Кежиг кедээ Советтиинге хамаарыжын турлувус. А ам мында суур Советин бодунуң ажылын бүрүнү-биле холга алган. Ук Советтиң депутадынга мен ийи катап сонгуткан мен. Тыва АССР-нин Дээди Советининиң депутадынга база ийи катап улаштыр сонгуттум. Мээң орнумда ам өске депутаттар бар. Ынчаза-даа бодүүн ажылчын мөөнү болгаш мээң ол өөрүмге чазак кежигүнү болур эргенин түгле совет эргелеччээрге бергеп ажарын эки билир мен.

Ленинчи национал политиканың ачызында Тываның бир улуг үлетпүр будуүлгезинге ажылдап эгелээнин ол. Ынчангаш 1960 чылдан бээр мээң намдарымга ажылчын деп сөс монгези-биле кино бижиттингеп чүве. Чээрби чедилеп турган үем ол-дур ийин.

Ол хондур чаттап, сүт тыртылбаан. Демги улузум Элегес-Аксы-биле, кежер дээш, Кымыяче хаптың. Василий Александрович (өөрү ынча диижир болган, чогум фамилиязын адавааннар) чоруп тура, баштактаны-дыр:

— Ыяш үттээш чоор сен, Сергей, чымчак чүвени. Даш үттээр херек. Биске чедип кел.

Чыл эртеп. Улустуң чугаазы-ла Хову-Аксы, казар байлак, эртине тывылган дугайы апарган. Солуп чүве болуп турда, канчап олурар, халдып чеде бердим. Шынап-ла, тайга-каскан дииминээр болду. Алтайның тракторлары. Беларуссияның машиналары дээш, янзы-бүрү техника эмгежок! Аймак-сөөк ажылчынарының кайызын ол дээр! Дыңнап орарга, кандыг-даа чугаа дыңналып көөр. Мындыг чон-биле кым төрелдежиксевес деп. ол хире деминг ишке кым үлүгүн киириксевес боор, амырай берген

КОЛХОЗ даргазы

Абдуразын Рахманов дэзрге Таджик ССР-нин Кумсангир районунда А. Жданов атлыг колхозтун даргазы. Вахш шынаазында хей алырлыг ашыл-агыйны Рахманов чэзрби бош чыл дургузунда удуртуп келген. Вахш шынаазы дэзрге ажылагыр, тура-сорунмур кижилерниң угазн-бодалының, шудургу ашыл-кижиниң эчызында зэн кургаг ховудан чечинтелген чер кылдыр хууларан оран-дыр. Ындыг кижилерниң бирээзи Абдуразык Рахманов дугайында «Баштэй андарган чер» деп фильмни тыырттырган болгаш «Вахштың мээдыры» деп номну бижээн.

Таджикистанның соңгу чүгүнде Ходжент районда Батаган деп суур ус-дүүтеп бээр чагай абрикостары, миндаль тоорүү, гранаттары-биле болгаш ары чигири дег чигирзиг виноградары-биле алдаржып келген. Оон чурттакчылары ховен остүрер талазы-биле тергиин кижилер чораан. А ол чернин экер-эрес оолдарын чок дээн джигиттер джижир турган.

Ол суурга ядыы тараачының ог-бүлезинге Абдуразык деп оол төрүттүнген. Тос дарлыында-ла өскүс калган (адазы өлген) оол ол чоок-кавының байларынгз хөлечиктээр ужурга таварышкан. Төнчү чок чайгы хүнүү бадыр Абдуразык бодуңуи чажыттарын оолдар-биле кожазында районда кончуг бай кижиниң малмагаңынга сиген кезип, оон тараазын ажаажып хүнзээр турган. Ол аар ажылдың хөлөзинии чер албас турган.

Дехканнарның ядыы-түрегги амыдыралын Октябрьның социалистиг Улуг революциязы үндезинии-биле чаартқан. Байлардан хавырган черни ядыларга үлеп берген. Абдуразык Рахманов база боду черлиг апарган.

1931 чыл. Таджикистанның мурнуу чүгүнде, Вахш шынаазында чүс-чүс чылдарда ээи чыдып келген куруг хову чаптылган. Ол черни шингээдир ажыл этелээн. Кыска хуусалда Вахш каналын туткан. Ээи ховуну сугтарар айтырыг шинтпирлеттинген. Ам анаа бажыннар тудар, оруктар кылыр, ээи ховуну ёзулуг-ла хайныктырар кижилер керек апарган. Соңгу Таджикистанның болган даглыг районнарның чурттакчыларынга партия кыйгырыг салган: Вахш шынаазын чаартырын күзөннер ог-бүлелери-биле ынаар көжүп эгелээн. Батаган суурдан Вахшче хамыкты мурнай Абдуразык Рахманов чорупкан. Оон чоок эштери база анаа каттышкан. Чамдык кижилер дээлиперге мынча деп турганнар: «Вахш дээрге Сахараның ээи ховузу-ла, олап ушкан күштүң чалгынары, базып эрткен кижиниң буттары орттенип каар»...

Бумсангир ховузу. Ол чер улузунуң «афган» деп адаары изиг-халыынныг кара шуургалы диргелип келгенде чер, дээр-даа көзүлбес, долгандыр кум-алезининг кара булут бүгү чүвени дуй шаап кээр. Байнаар-даа көрге оңган-суксаан, изигден чарлып калган чер.

— Бисти найнаар экелгенин ол, Абдуразык? Бо дээрге тамы-дыр мон—деп, бир оол аржыыл-биле арныи дуглавышаан хыйланган.

— Шынап-ла бо дээрге сээң даай-аваңныи өө эвестир, дүнмакым, ынчалза-даа мында суг бар апарган-дыр, а кайда суг барыл, инда амыдырал — деп, Рахманов харылап каан.

Чаа черге чаа амыдырал эгелээн. Көжүп келгеннерге бажың-балгат тудар материалдарны, черни берген, ог-бүле бүрүзүнге чээли база берген. Бажыннарны дем-биле эмеглежип тудуп турганнар. Изин-ле кончуг. Ынчалза-даа кижилер оон далдаравааш, сыгыр дач бажындан орай кежээге чедир ажыл соксаш дивес. Бир катап Рахманов орай чанып келген. Кадзы-биле авазы үн салып ыглашкан олурганнар. Орээлдин ортузунда Абдуразыктың ийи оглу чыткан. Олар шимчеш-даа дивейн чытканнар. Мырынай чаа малгыялап эрттирген оолдар изиг-халыынга шыдашпайн барганнар.

Мунгаралды, бергелерни, амыдыралдың улуг шаптараазынарын ол ажып эрткен. Шынап-ла оон характери быжыг кижи болган. Бодунуң үлегер-чижээ-биле ол оске кижилерни хей-аът кинрип турган. Чылдын-на дүжүт ажаалдазы хоостурга ол Катаганче аалдап хаптар. Тедир черле чааскаан келбее, оон-биле Вахшка чурттаар дээн чангыс чер-чуртташтары ыяан-ла келир апарган.

«Кзыл Таджикистан» колхоз озуп, сайзырап орган. Эң бедик дүжүттүг ховеқини Рахмановтуң бригадазы остүрүп турган. Тускай агровом артенин доспаан-даа болза, бригадир ховеи остүрер хереқти тергиин билир турган. Удатпаанда Абдуразык Рахмановту колхоз даргазының оралакчызынга соңгаан. Ынчалза-даа дайын этелээн.

Дондан Келяєбергке чедир дайынчы орууга Абдуразык хойнуң норген, тиилелге дээш хойнуң кылган. Гитлержи Германияны тиилээн соонда Рахманов япон дайынчыларгыны Маньчжурияга чылча шаварынга киришкен. Дайын соонда ол төрээн суурунга ээп келген. Колхоз ажыл-агыйынга дайын бодунуң уржуктарын база чедирген: черлер кужурланган, сугтат бугалары үрелири үрелген, чашпан-сигенге дүй алыскан, каш чылдар мурнунда Абдуразыктың бодунуң болгаш оон өөрүнүн тарып олурткан ыяштарын кезип аппаргылаан болган. Черге ынак, ону чаартырын ада ызыгуурундан салгаан кижиге ол бүгүнү көөрү берге болган. Партия райкомунуң сүмелээнин ёзугаар колхозчулар ону баштаар черниң даргазынга соңгуп алганнар. Абдуразык ажыдан кажан-даа чалданып көрбээн. Үш чыл эрткенде колхоз катап быжыг бүт кырынга туруп келген.

Абдуразыктың даргалап турганы колхозка он бичии ажыл-агый каттышкан. Чаа улуг ажыл-агый баштайгы чылда-ла бир гектарга онаалтыр 27 центнер ховении алган, ынчаарда ол бедик дүжүт кылдыр санадып турган.

Ам ол колхозта 3 муң гектар чер бар, оон 2200 гектары хөрең шөлү. Эрткен чылын колхоз күрүнеге 7 муң тонна узун, чиңге удазынныг ховеңни саткан. Колхоз каракуль хойнар остүрүп, кызыл-тас болгаш цитрус чимистерин тарып турар. 1973 чылда ажыл-агый 6 миллион рубльдиң арыг орулгазын алган, 1960 чылда турганындан ол үш катап хөй болган. Колхозта барык он муң хире кижи чурттап турар. Ийи клуб, дөрт библиотека, үш эмнелге пунктузу, сес школа—бо бүгү колхозчуларнын. Бажың бүрүзүнде электри энергиязын ажыттап, радиону дыңнап турар. Колхозчуларның 97 хуузу телевизорлуг, оларның амыдыралы бай-шыдалдыг.

Бо бүгү херекке колхоз даргазы хөй шактарны, угаанбодалының дээжизин берген. Улус чонну организастаар, мөөннээр, оон мерген угаанынга бүзүрээр, амыдыралдан өөренип алган үүлдериниге осклерни өөредир колхоз даргазын чон хүндүлээр. Оон хөрээнге үш Ленин ордени, үш Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени, Октябрь Революциязы орден, медальдар байырлалдарда чайнап келир. Колхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринче ачы-хавыязы дээш анаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Ол Таджик ССР-нин Дээди Советининиң депутады.

Рахман дөрт уруглуг, он сес кижиниң кырган-ачазы.

— Ам бистиң өөвүсте кижи санын алырга бүдүн колхоз-даа тургузуп болур ийин —деп, ол баштактанырынга ынак.

Колхоз баштаар черинің конторазының эжик аксында хөйнү көрген диван бар. Ону Абдуразыктың «чайгы кабинези» дижир. Анаа ол хүралдар-даа эрттирер, айтырыг тургузуп келген колхозчу-биле-даа хөөрежир, документилерге ат-даа салыр. Чоокку үеде кылыр ажыл дугайын келген кижилерге ол чугаалап орда, хөй-ле колхозчулар даргазыны долганы бергепилер..

Шараф ЗАХИДОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ССРЭ—ГФР: таарымчалыг перспективалар

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко сентябрь 15 болгаш 16 хүнеринде ГФР-ге чораан. Ону ГФР-нин чазаа Бонче чалаан. Оон аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайын тайылбырлавышаан. Барыын Германияның солуннары. ГФР-нин президентизи Шеель-биле, канцлер Г. Шмидт-биле болгаш даштыкы херектер министри Г. Д. Генше[illegible] А. А. Громыконуң чугаалажымышкынарының ийи чурттуң аразынга харылааларны чогумчалыг болдурарынга, оларның аразынга кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглеп турар.

1970 чылдың августуң 12-де Москвага ийи чурт аразынга керээге ат салганы оон эгези болган, а СЭКП ТК-ның Чингиче секретары Л. И. Брежневтин 1973 чылдың май айда ГФР-ге аян-чоруу ийи чурт аразынга дарылаалаарга чаа идигин кылганы билдингир болгай. Эртикен үениң ишинде дыка хөй үүлдер кылдынган. Ийи чурт аразынга бараан саарылгазы бө чылын ийи миллиард рубль ажа бээрин чугаалаарга-ла, ол дугайы билдингир-дир.

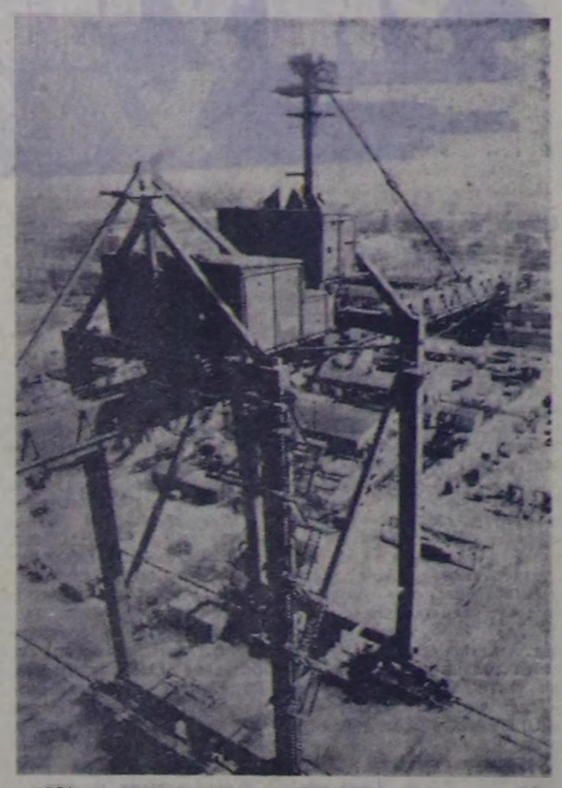
А. А. Громыконуң ол чуртка чорааның үезинде ийи талалыг кады ажылдажылганың байдалын болгаш перспективазын көрүп, а ол ышкаш ийи талага соңуургадыг делегация айтырыгларын чугаалашкан. Эң ылаңгыя Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүдел хураалче, а ол ышкаш Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш бөө-чепсекти кайы-даа талаларының кызырарының дугайында Венада бооп турар чугаалажымышкынарже база ол хемчеглер-биле холбашкан айтырыгларже онза кичээнгей салган.

«Санал-онал солушканының соонда көөрге, Москва биле Бонн делегейниң ам-даа шинтпирлеттинмээн айтырыгларының хөй кезиниң талазы-биле чангыс угланыышкынныг боон турар ышкаш сагындырардыр»—деп, «Франкфутер рундшау» солун бижээн. Франкфуртерниң ол солуңунуң бөдалын ГФР-нин канцлери Г. Шмидт сентябрь 17-де Боннга болган парлалга конференциязынга база бадыткаан. Ол бө чылдың күзүнүнде Совет Эвилелинге кээр деп турар. Канцлер бодунуң чазазының Совет Эвилели-биле харылаалаарының моон-даа соңгаар улам хөгжүдеринче чүткүлүн демдеглээн. Ол, ээ илаңгыя, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүдел хураалдың үшкү, түңнел кезээн дээди деңнелге эрттирип болур деп санап турар.

Ийи чурттуң аразынга харылаалаарны чогумчалыг болдурарынга шаптыктаар, соонбиле Европада дүшкүүрүүг чорукту чаныралдырарын үргүлчүлээринге хора чедирерин ораалдажып турар күштер ГФР-де ам-даа чепсээн салбаан болгаш салыр-даа күзел чок боон турары билдингир болбайнаан. Харын-даа ындыг күштер соолгу айларда боттарының хораалакчы үүлгедишкинниерин улам күштелдиргеп. Барыын үзелдиглериниң баштыкы Штраус, неомарксчи болуктер болгаш өжээн негенчизин идегеттериниң эвилелдери ширингержи солун-сеткүүл Шмидтиң чазазының Чөөн чүк талазы-биле политиказын шынгыы шүгүмчүлеп, нүүлдевишаан турар.

Ынчалза-даа Рейнде хөй-ниитиниң үзел-бодалын олар тодарадып, төлээлевейн турарлар. Барыын Германияның хамаатыларының хөй кезии ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа күрүнелерге хамаарыштыр ГФР-нин чазаанын даштыкы политиказының бөтүг чоруунга байыр чедирип турарын аныдырал шагда-ла бадыткап коргүзнеп. Барыын Германияның коммунистериниң солуну «Үнзере шайт» ынчаар бижээн: «Ангы-ангы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптеринге үндезилээш, Совет Эвилели-биле эки харылзаа тудары дээрге, бистиң улуска чугула ужур-дузалыг болгаш ындыг харылаалаар Европа дипке быжыг тайбыны тургузарынга идиглиг болур ужуглуг».

(СЭТА).

ГЕРМАН ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Лейпцигте «ФТА» завод Экономиктиг Дузалашылга Чөвүлелиниң шугуиун өзугаар 10, 20 болгаш 30 тонна ишинр хааржактар чүдүрериниге таарышкан нүүлүүг кранпарны кылып үндүрөр кылдыр чаартының турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниң чагыы-биле кылып турөр кран.

ЦВ—ПМА-ның фотозу.

ЯПОНИЯ. Чурттуң Оожум океан эриинде барык бүтүү префектурааларда бо чайын ыш-бус деңдин улгады бергеин тодаргай болган.

Автомобильдериниң үндүрөр хейниниң болгаш үлетпүр черлериниң ыш-бузумуң уржуудан тыптыр фотохимиктиг азы «ак оңнуг» дээр ындыг ыш-бус бүдүмелдерин Японнының долгандыр турар бойдус үүлдериниң хирлеиири-биле демиселдиң эргелеин эң-не баштай 1970 чылда Токиога илереткеп. Оон дараазында чылын ол оон оске алды префектураларга, а бо чылын—22 префектураларга ындыг ыш-бус тывылган.

Моон мурнунда «ак оңнуг» ыш-бус чайның ийиги чартымында, чаъс-чар үезин эрткенде кестүр турган болза, ол бо чылын май эгезинде-ле тывылган.

ЧУРУКТА: япон найысылаадың кудумчуларының бирээзинде коргүзүг самбыразы хораллыг газтар-биле агаар чаны хырс хирлеигенин коргүзүп тур.

Джапа-пресс — СЭТА-ның фотозу.

А. А. Громыконуң АКШ-тың президентизи Дж. Форд-биле беседазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ында чорун турар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин даштыкы херектер министри А. А. Громыко сентябрь 20-де Ак бажыңга АКШ-тың президентизи Дж. Форд-биле ужурашкан.

Оларның аразынга совет-америк харылаалаарының ког-ког айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш ССРЭ-те болгаш АКШ-ка-даа соңуургадыг боон турар делегей айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган.

Ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, бүтүү-нинти тайбыңнын болгаш делегейниң аймыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга таарыштыр совет-америк харылаалаарын улам хөгжүдүп, экижидерининң угланышкынын үүлгелчээр деп шинтпирлеп ийи тала бадыткаан.

Ажыл-херекчи болгаш боттуг байдалга боон эрткен беседага АКШ-тың күрүне секретары Г. Киссинджер, АКШ-тың ССРЭ-де элчизи У. Стессел болгаш ССРЭ-нин АКШ-та элчизин А. Ф. Добрынин олар киришкен.

АЗИЯГА БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Делегей байдалының эки-жип кел чыдары, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелер аразынга харылаалаарга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптерин улам келбаа-биле бадымдаалаар апарганы Азия дипте боон турар чогумчалыг өскерлиишкиннерге улам улуг салдарын чедирип турар. Күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынынга Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары шинтпирлиг салыышкынын киирип турар. Америк империализминиң Вьетнамга агрессчи дайынын соксатканы тайбыныың болгаш социализмниң күштериниң ең улуг чедишкини болган.

Лаоста тайбыңны катап тургускан. Мурнуу Азияның чартык орулуунда «байдал өзээн экижээн, ынчангаш ол бүгү Индия, Пакистан болгаш Бангладештиң аразынга өлээн каш дугуржулгаларны кылып, Бангладеш Республиканы Пакистанның хүлээп алырынга идиглиг болган. Мурнуу Чөөн Азияның чурттары башкаланчак чоруктан үнеринче улам күштүү-биле түткүп турар апарган. Олар ук районнуң чогумчуурунга үндезилээш, боттарының аразынга кады ажылдажылганы калбартып, социалистиг күрүнелер-биле чогумчалыг, ажыл-херекчи харылаалаарны хөгжүдеринче база чүткүп турар.

Азияның аныяк күрүнелери боттарының политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун быжыглаарының оруунче кирип, колониализминиң аар-берге уржуктарын ыяшыакайы-биле ажып эртиишаан, быжыг тайбыны болгаш доктаамал ооржургалдыг байдалды онза күзээп турар. Мындыг байдалда ол чурттарының күрүне болгаш хөй-ниитин ажылдакчылары Азияга коллективтиг айыыл чок чорукту тургузарының дугайында Совет Эвилелиниң саналдаан идеязын онза чугулаап, ону барыындаалаң корүп турарлар. Тайбынга ынакшылдыг күштерниң Москвага болган Бүтү-делегей конгрезинге СЭКП ТК-ның Чингиие секретары Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Совет Эвилели Азия дипке тайбыңны коллективтиг күжениишкин-биле тургузары дээш туржуп турар. Ол дээрге, Азияның бүтү күрүнелериниң аразынга бүтү талазы-биле кайы-кайызынга-да ажыктыг, кайы-кайызында-да байлакшыдыл турар харылаалаарны база кады ажылдажылганы чоорту хөгжүдери, эки билдингир болгаш Бангладеш Республиканы Пакистанның хүлээп алырынга идиглиг болган. Мурнуу Чөөн Азияның чурттары башкаланчак чоруктан үнеринче улам күштүү-биле түткүп турар апарган. Олар ук районнуң чогумчуурунга үндезилээш, боттарының аразынга кады ажылдажылганы калбартып, социалистиг күрүнелер-биле чогумчалыг, ажыл-херекчи харылаалаарны хөгжүдеринче база чүткүп турар.

Азияның аныяк күрүнелери боттарының политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун быжыглаарының оруунче кирип, колониализминиң аар-берге уржуктарын ыяшыакайы-биле ажып эртиишаан, быжыг тайбыны болгаш доктаамал ооржургалдыг байдалды онза күзээп турар. Мындыг байдалда ол чурттарының күрүне болгаш хөй-ниитин ажылдакчылары Азияга коллективтиг айыыл чок чорукту тургузарының дугайында Совет Эвилелиниң саналдаан идеязын онза чугулаап, ону барыындаалаң корүп турарлар. Тайбынга ынакшылдыг күштерниң Москвага болган Бүтү-делегей конгрезинге СЭКП ТК-ның Чингиие секретары Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Совет Эвилели Азия дипке тайбыңны коллективтиг күжениишкин-биле тургузары дээш туржуп турар. Ол дээрге, Азияның бүтү күрүнелериниң аразынга бүтү талазы-биле кайы-кайызынга-да ажыктыг, кайы-кайызында

Кызыл-Эник Кудажы

УЙГУ ЧОК УЛУГ-ХЕМ

(Ийиги томнуң бирги номундан эгелеп).

ДӨРТКҮ ЭГЕ

Семён Домогацких улуг сөңгаларлыг чырык өрээлде чымчак сандай кырында хөлестеп алган, кыдыгларын дмрбактыг бышкаа-биле миигин дәвраап чөлүг майтактарын буттарының баштарында халадыналып ойнап орган. Хөлүнда тудуп алгаш, хилырган саазында парлаан «Минусинск хуудузуу» деп солунну ур-ле номчаал.

Эрткен 1914 чылда Таңды-Тывазын Россияның составында Урянхай край деп ат-биле киирип алган соонда, Саян арбында черлер-биле харылзаа чүгээртей берген. Ай-айы-биле эргижирээп-дээ бол, солуннар база четкилеп келгилээр.

Кайда бир-ле черге чыгдыныл чыдып-чыдып, хары угда келген солуннарны Семен Лукич үнеп ай, хүнүн барымдаалаар, чыскаай салгылап алгаш, эгезинден эгелеп номчуп орган.

Серафима Мокеевна солун сонуургавас кижи. Чүге чарлалдарны улуг-каралаар, Кымның чүнү садып турарын, кымның кайнаар көже бергенин магадаар.

Кадайының ыдыг чаңчыл Семен Лукич пат-ла билир. Ынчангаш ол чарлалдарны няап-ла дыңналдыр номчуур.

Семен Лукич «Минусинск хуудузуунуң» бирги арыын көре бергеп. Ол болза 1915 чылдың январь 1-де үнгеп дугаар болган.

— Дыңнай клавидам, Спиа —деп, Семен Лукич чугаалаан. Мынча дээш-лир: «Минусинскиниң ураан-чечен хөгжүм-шын шинтилели. Эки турачы ортшинтилелиниң театрынга Инокентий Сафьянов сойоттарының амыдыралының болгаш чечен чугааларының дугайында плеткел кылыр. Оон соонда эвилең каш сойоттар боттарының хөгжүм херекселдеринин үделеп-биле ырлары күүселир. Эгелээри 7 шак чартыкта. Киреринің ортээ 25 көпеектен 1 рубль чедир».

Аяапаа ыңдыг-ажыг чүүдерии херээже элбэс Серафима Мокеевна ашаанның чаңында ашаанның сонуургавазын билгеш, иштинде номчуп орган.

Белодарск хоорайның тудуп эгелээнинің дугайын бижин казаңы солун болган. Хоорай турар черни Бии-Хем биле Каа-Хемниң белдириинден шилип алган. Оон чаныңда алаак бар деп бижээн. Оны келир үеде селгүүтээр чер кылдыр дээштеп болур дээн болган. Оон ында хоорай кавызының черинің байдалын таймылбырдаап, Суг чок, элезинниг, сайырам шөлдер. Тараа тарыларга окта-ла таарышпас.

Номчуглазын түр када сөкседын каап: «Таңды-Тывазының бүгү чери ыңдыг эвес— деп, Домогацких хелер бодаган. —Мээң эзлеп алган черлерим кара хөрээнүүт».

Семен Лукич солуннарны номчуп эртип-ле орган. Элээн болганда 1915 чылдың январь 25-те үнген дугаарга келген. Оон бирги арынында «Элдепейлиг ораа» деп эгелиг улуг чүүл чораан. Бүдүн арынны дүн парлаан. Ында Хемчик чүрттүг Тоспаңнай деп араттың амыдыралында болган тоотуунуң дугайын бижин каап болган.

Ол чүүлду Семен Домогацких бирден бирээ чокка үнү чиле бергеп номчаан. Хемчиктиң Кара-Даңска, чүрттап орган бир бай орустуң инээп Тоспаңнай деп арат оорлап дагаш, оске бир орус кижиге аспарып салдыкан. Соолуңце оор илереп келген. Карааждаан кижи Тоспаңнайны тыва дүжүметтерге болгаш орус эрге-черлырга черлеринге бладыртken. Тыва дүжүметтер сес санныг ол-чаа дыш-толдуг, ыарыг кадайдыг аратты чүзе шагаа-ташаш, оорлаан иезин караажаан кижиге эгидин бергеп. Орус эрге-чагырга черлерн Тоспаңнайны боттарының дуруң-хоойлүзүн бүтүрар карабажыңнан алган. Оон төнмес-батпас байысалга эгелээн. Ол хилиңектээшкин будун чарлык чыл үргүлүлээн.

Солунга парлаан ол чүүлдүң тоңчүзүнде ону бижээн кижи ыңдыг айтырыглаңны салып турар: «Чаңгыс үүлгедиг үржүү дээш, арат кижи ийи дакпаа ышкаш ажылдаар болгаш, ынчалдың ажылының түңнелин ийи дакпаар кезекче көөрү чөптүг бе?»

Бо айтырыг Домогацкиниң байгы-ла сетиил-сагзажыңга түүшкээн. Оон үү-биле алырга, бир-түр кем-керекти үүлгелеткен болганда, ол кижи тогуур кезеңчеги ийи-дээ, үш-дээ лакпыр хүлээр ужурлуг.

Тоспаңнайның төөгүүзү 1913 чылда, Таңды-Тывазы Россия империязының бактаан кирбээн үеде болган. Бир эвес Таңды-Тывазы Россия империязынга бактаан кире бергеп үеде ыңдыг үүлгедиг болур болза кандаар көөрү?

Семен Лукич чымчак сандайындан туоган, чырык өрээлдиң ашаанын сонуургавазын билгеш, иштинде номчуп орган.

Белодарск хоорайның тудуп эгелээнинің дугайын бижин казаңы солун болган. Хоорай турар черни Бии-Хем биле Каа-Хемниң белдириинден шилип алган. Оон чаныңда алаак бар деп бижээн. Оны келир үеде селгүүтээр чер кылдыр дээштеп болур дээн болган. Оон ында хоорай кавызының черинің байдалын таймылбырдаап, Суг чок, элезинниг, сайырам шөлдер. Тараа тарыларга окта-ла таарышпас.

Номчуглазын түр када сөкседын каап: «Таңды-Тывазының бүгү чери ыңдыг эвес— деп, Домогацких хелер бодаган. —Мээң эзлеп алган черлерим кара хөрээнүүт».

Семен Лукич солуннарны номчуп эртип-ле орган. Элээн болганда 1915 чылдың январь 25-те үнген дугаарга келген. Оон бирги арынында «Элдепейлиг ораа» деп эгелиг улуг чүүл чораан. Бүдүн арынны дүн парлаан. Ында Хемчик чүрттүг Тоспаңнай деп араттың амыдыралында болган тоотуунуң дугайын бижин каап болган.

Ол чүүлду Семен Домогацких бирден бирээ чокка үнү чиле бергеп номчаан. Хемчиктиң Кара-Даңска, чүрттап орган бир бай орустуң инээп Тоспаңнай деп арат оорлап дагаш, оске бир орус кижиге аспарып салдыкан. Соолуңце оор илереп келген. Карааждаан кижи Тоспаңнайны тыва дүжүметтерге болгаш орус эрге-черлырга черлеринге бладыртken. Тыва дүжүметтер сес санныг ол-чаа дыш-толдуг, ыарыг кадайдыг аратты чүзе шагаа-ташаш, оорлаан иезин караажаан кижиге эгидин бергеп. Орус эрге-чагырга черлерн Тоспаңнайны боттарының дуруң-хоойлүзүн бүтүрар карабажыңнан алган. Оон төнмес-батпас байысалга эгелээн. Ол хилиңектээшкин будун чарлык чыл үргүлүлээн.

Солунга парлаан ол чүүлдүң тоңчүзүнде ону бижээн кижи ыңдыг айтырыглаңны салып турар: «Чаңгыс үүлгедиг үржүү дээш, арат кижи ийи дакпаар кезекче көөрү чөптүг бе?»

Бо айтырыг Домогацкиниң байгы-ла сетиил-сагзажыңга түүшкээн. Оон үү-биле алырга, бир-түр кем-керекти үүлгелеткен болганда, ол кижи тогуур кезеңчеги ийи-дээ, үш-дээ лакпыр хүлээр ужурлуг.

Семдайында Домогацких бажы катап олуруп алган.

Час дужүп орган. Хүн карааның чыры ажок. Соңгу бажыңга олуруп алган, кедээр ховуларже көөрге, ак кар кыры кылаа берген, карак чылчыыктап турар. Бажыңнар кырының хүннээрек талазындан кылагар доштар халайгылай бергилээн. Хүн белиң кээрге, оон борбак-борбак дамдылар дүжүп тургулаан.

Дарганнар бажыңның хоолайындан кара ыш үзүктелбес. Оон демир-дес даажы дыңналдың кээр турган. Ында адаа, устуң калбак ыяштан, быяыларын шары кежи кадыг хоолдең кылган улуг хөрүк хүнну бадыр үрдүнүң чыдаар. Хоолдарын изиг демир кавыңга каарлыр чиртип алган дарганнарның айдаыннар септеп турары ол. Удавас тарылга

Домогацкихтериңң инектери тодуг-тодуг. Чылыг кажаага кыштадыр сиген чиир болгаш, үндүр сүрүптерге, шоолуг оттаваас. Час чоокшулаан түлүм, хүн карааның догелериниң көвүдээн. Карактарын шиин алгаш, бодаргаан чүве дег, таалап, шаанга кинр кегжиген турар.

Домогацкихтериңң хоо-даа, чылгызы-даа хой. Шээр малы ол чарыкта—Минчилиг-Даг эдектериңде, бо чарыкта—Куу-Даг бүттарында конаштарда кыштаап турар. Даңгаар-ла карақара белеринг чыдгызы—Семен-Аксында.

Семен Лукичиниң бажыңгалгазы ол чоок-кавыңнг товү бодуур Барык-Аксында. Шаанда Барык-Аксында Маңгыр чейзең «мээң аксым» деп кожаңнап чорааң. Ам ол чүгаа эргижиреп калган. Оон орнунга чаа кожаат тыптып келгеп. Ону Домогацких чогаатпаан, ону ийиңден көргеп ескс кижилер ынчаар ырлажы бергеп.

Маңгыр чейзең малы болбаан
Мээң малым, сээң малың
Маңгыр чейзең аксы болбаан
Барык-Аксы, Сенек-Аксы.
Севвэн-Орус малы болган
Сээң малың, мээң малым
Севвэн-Орус аксы болган
Сенек-Аксы, Барык-Аксы.

Семен Лукич «Минусинск хуудузуунуң» дугаарларын, күзүл ижээр үе чылыглаар дээш, сарыг бүрүлер чыгган чараасчеен дег, чылырадыр ажып олуруп-олуруп, база-ла кадаайын кыйтырган.

— Моксеевна, моңу дыңнай каавыдам.

— Солун чарлал чору бе, Семен?—деп, чугаалажымшаан, Серефима Мокеевна чоокшулап келгеп.

Ашаанның бир-ле чүүлүл медээ номчуп алганын кадайы эидевээн. Семен Лукичиниң каректары чүгүржүп тургаң.

— Дыңна, дыңна!—деп, Семен Лукич кадайынга дужаай аарак чугаалаан, харын чантчаттына-даа каапкан. —Силер херээженнерни чүү дээрил ааш. Хоп-чиитеп оске сонуургаар чүвенер чок.

Серафима ону хереккс-даа албаан. Кол-белдирип, сугда бел дег, чайгылаап, кыяпларлаан:

— Кадайларның ыңдыг чугаалары чокта амыдырал солун эвес болдур ийин, Семен Лукич.

— Солун чугаалажыр үе эвес-тир—деп, Семен Лукич кадайын бээ катап үзе шапкан.

— Ам кандыг үе чүвел, ынчаш—деп, Серафима Мокеевна база үнүп кодургеп.

— Үе дээрге канчаар-даа аажок нарын-дыр, кадай— дээш, Семен Лукич солунун ыяктыр номчаан.—В. Ю. Григорьевтиң келир деп турарын. Бо канчап чугула медээ болбас чүвел, Сима—дээш, ол уламчылаан.—Урянхай крайның херектериниң талазы-биле комиссар В. Ю. Григорьев Петербургтан үнүпкеи болгаш бо хүннерде оол Красноярск хоорайга чедип келирин дээдә дужаалдыг болуктүн кижилери манап турар. Дээргн В. Ю. Григорьев бодунуң онза хүлээлгелерин күүседип киринтеринде чоокку үеде Урянхай крайже үнүптерэ.

Кыдыын кара-кара баштарлыг дески хынгрымшл хажыллаан ийи кожа холчүгештер дег, хүргүл карактарын Серафима Мокеевна хере корупкен:

— Орта чоор бе, Семен? Дээргн Церерни канчаар бирган?

—Дээргн Церерни бе?—дээш, Семен Лукич база бодаары бергеп.— Дээргн Церерни, дээргн Церерни.

Хаан чазактың Урянхай крайның херектериниң талазы-биле комиссары Церерни чамдык чугула сөтпырларны чогулчалыг кылдыр шинтирлеп шиидээн. Хаанның эрге-черлергә черлерни тывалараш эң эки одар-белчиирлерни, суггаттыг тарыла шоолдерни парышээр погу-биле хуналап ап турган. Анда харын кыядыр пиалар орус кулактарының малмаганың оорлап эгелээн. Ол чорук орус дарлаачыларга удур тыва араттарның демиселиниң хөл хевири апаргаң. Оон-биле кэдү Таңды-Тывазында эрги болгаш чаа орус чүрттакчыларның арасында ажылдаар-дыр—деп, Өөвүстү бүзүп, чүдүргеп, ийиңүш хире куу сери бажыңнарлыг черге кежүп келгеп бис. Демир андазыннарны, сигген кезер машиналарны аңаа келгеш бир-ле дугаар көргеним ол.

Ынчап сигеп белеткээн хөй улустар наш хонганда-да улуг-улуг бедик сараттарны тургузуп каар турдулар. А тараның база-ла демнежин ажаар. Оңу хөл кадыры-биле кезип, таавычалай кескеи тараның хөпээнеп, оңу шаанга дажыш, бастыраар. Бастырган тараны арыглап, сазаладып, уруглай каар чорааң. 1936—37 чылдарга Сүт-Хөлге башкы тургустунган МЧАЭ кежигүнүери ынчаар бир демнинг ажылдап турдулар.

1941 чылда Сүт-Хөл кожуунуу тургустунган. Ол чылын кожуун бажыңнын, эге школазы тудунган. Оон эгелээш-ле төрөөн суурувуска тудуг сууг өзүп, чаартының, сайгыраан.

Шынап-да, амгы «Күшлажылдың Кызыл Туң» орденнинг «Сүт-Хөл» совхозунуң төөү Сүт-Аксы суурну шинчаңгызынга канчап демейдээрил ынчаш? Шында ажылагый, культура-амыдырал чөчектелип хөгжээн. Кижи, мал эмнелгелери, библиотека, почта, Культура бажыңы, дааранын мастерская, амыдырал хандырыгга черлерн бар. Магазиннер бээнн 6 четкен. Уруглар иезинэ, ийи садык ажылдан, биче чаштарны культуругур ажыл-чаңга кижилерин турар.

Баштайгы МЧАЭ суург тургаан черде ам—совхозтуң төп салбыры чаптылган. Ында тудуг-суур чыл бүрүзе хөгжүп, алаак черлерн, чүрттакта адыышкы

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 224 (9601) | Вторник, сентябрь 24, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

УЛУСЧУ ТУДУГГА

ДУЗАЛАЖЫР, ЧААГАЙЖЫДАР

Кызылдың Ленин кудумчузунда чылыг дамчыдылгазының тудуу доозулган. Бир километр хире черни дескилеп, улус кызаалтаар оруктарны, кудумчуну чаагайжыдарынче кирип, асфальтылап эгелээн. Мутур кудумчузунда тудуг ажылдарын база бүрүн доозган, Чүльдүм, Комсомольская кудумчуларында коошпаларның кырында сай төп, дескилеп, чаагайжыдылга ажылдарынга белеткелдерни чорудуп турар.

Ам Рабочая кудумчузунда салган хоолайларны чылыглаары. Авиация кудумчузунда черлерни дуглаарын эгелей берген.

Чылыг дамчыдылгазының тудуунга «Тыва тудуг» трестиң тудуг организациялары эки ажылдаанын демдеглээн. Оларның участогу — Ленин кудумчузунда салган хоолайларга урелиишкиннер болбаан. Ынчангаш ажылды эки шынарлыг деп санаан.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62 механколонназы Комсомольская кудумчузунда чылыг дамчыдар хоолайларны монтажтаарын үр болгаш эдээн каш черде урелиишкиннерлиг кылдыр кылган. Чүльдүм, Авиация кудумчуларынга «Тыва сентелге-тудуг» трестиң коллективтери ажылдаап, эдээн черлерге урелиишкиннерни болдургаш, катап эдс кылыр ужурга таварышкан.

СЭКП Кызыл хооркомуга 64 тудугга хамаарыштыр оперативтиг хуралды эрттирип, Тываның найысылалдыңга байырлал мурнунуң чаагайжыдылгазын калбартырып дугурушкан. Ленин кудумчузунга тудуг кылган черлерге 50 ажыг дес ыяштыг катап олурттур. Анаа дузалажыры-биле 100 ажыг кижини организациялардан хуваап чоруткан. Тудугчулар кылып турган оске-даа черлерни чаагайжыдырын поведельниктен эгелеп чоруда берген.

Кызылдың төп Ленин шөлүмүн, Политчырыдышкын баазанының дужунга турган чывыг бажыңнар орнуун дескилээринге, анаа чаагайжыдылга кылырынга кижи күжү, самосвалдар херек. Анаа ажылдадыр машиналарны база хувааган. Чылыг дамчыдылгазының тудуун, погаанчыдылга, чаагайжыдылга кылырын октябрь бирге чедир доозар сорулгалар салдынган. Октябрь 7-де Кызылды долузу-биле чаагайжыдып, байырлал шинчи кирген турар дээш ажыл-иш калбарган.

О. ОХЕМЧИК,
«Шынның» тускай корр.

ХОВУ ШӨЛДЕРГЕ ШАЛЫПКЫН АЖЫЛДААР

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН бүгүн Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозунуң мурнакчы комбайнери Степан Егорович Топоевке алдар болдуруп кылгаш.

Ол 251 га черниң тараазын ажаагаш, 470 тонна дүжүттү ап, хун нормазын 110—150 хуу күүседип, чүгле совхозка эвес, а районда дүжүт ажаалдазының тергиннеринин одуруунда чоруп турар.

Дүжүт ажаалдазының мурнакчыларынга деннежиңер!

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, облпрофчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ЭРТКЕН ОН ХОНУКТА

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому дүжүт ажаалдазында социалистиг чарыштыг байдалын чугаалажып коргеш, сентябрьның 20-ге чедир республикада тараа культураларының 94 мун гектары азы 36,7 хуузу ажааттынган дээрзин демдеглээн. Таңды, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнар сентябрьның ийиги он хонуунда тараа культураларының 27,4, 25,3, 22,4 хуузун ажаагаш, дүжүт ажаалдазын дүргедеткен. Савазының сараатгаары болгаш пресстээри, күскү чер андырлагазы база бо районнарда шалыпкын чоруп турар. «Шамбалыг», «Саян», «Бүрен» совхозтар тараазы бастырарын эдээн дүргедеткен.

СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому оон-биле чергелештир тараа ажаалдазының пинти байдалының ам-даа оожумун демдеглээн. Эрткен он хонукта республикага чүгле 55 мун гектар тараа культуралары ажааттынган, а бир комбайнның хонукта ажааганы 5-ле гектар болган.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң докладтаканы болза:

1. Сентябрьның ийиги он хонуунда тараа ажаарының талазы-биле социалистиг чарыштың тинлекчилиин районнардан — Таңды районун (СЭКП райкомунуң секретары Г. А. Заркевич, райкүүском даргазы К. М. Ак-кыс), ажыл-агыйлардан — «Шамбалыг» совхозтуң (директору С. Д. Седен-оол, партком секретары Д. Б. Кол, ажылчын комитединиң даргазы П. С. Кыдыр-оол, көдээ Совет даргазы К. Т. Деспихен) тинлекчи деп санаар.

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчнир Кызыл туктарын Таңды районга 250, «Шамбалыг» совхозка 100 рубль-биле кадыы тыпсыр.

2. СЭКП райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профэвиделдер болгаш комсомол организацияларынга, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга болгаш түскай эртемнигленинге дүжүт ажаарының, күскү чер андырарының талазы-биле немелде, хемчеглерни алырын, дүжүт ажаалдазында ажыддарны чедишкининг доозары дээш чер ажылдакчыларының аразында социалистиг чарыштыг улам калбартырын даскаан.

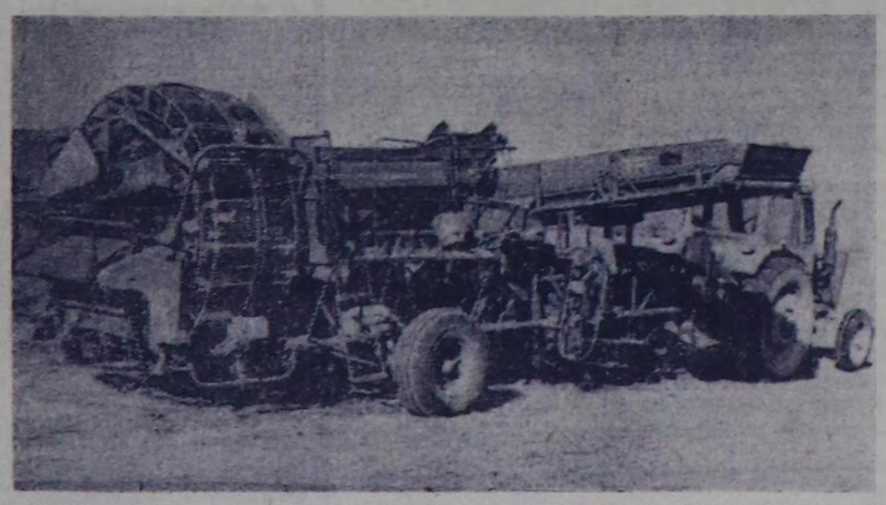
Таңды районда Тока аттыг совхозтуң картофель ажаалдазында механизаторлар тракторист Сергей Ондар, картофель ажаар комбайның комбайнери Василий Роченко ажаап алымшкының эгезинден тура мурнуку одуругга туруп, 2, 5 гектар черниң дүжүдүн ажаап алыр нормазын 3 гектар кылдыр ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап турар.

Бо чылдың дүжүдүн чогуур үезинде ажаап алыр, Совет Тываның 30 чыл оюнга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээш механизаторлар бедиткен хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: үстүнде комбайнерлер (солагай талазындан) С. Ондар, В. Роченко. (Адаанда) механизаторларның агрегады.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Долузу-биле күүседир

Күргүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының чыл даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш Бии-Хем районнуң малчыннары эрткен айларда кызымак ажылдаан.

Сүт садарының чыл планын «Хадын» колхозтуң саанчылары оске ажыл-агыйларны мурнай күүсеткен. Ленин орденниг «Кызыл тараачын», «Саян» совхозтарның ферма ажылдакчылары онаалдазын күүседир чоокшулай берген.

Эрткен чылдың бо үезинде тургандан 162 тонна сүттү, 177 тонна ытты, 28 тонна дүктү хөйнү ажыл-агыйлар саткан.

Районнуң бүгү ажыл-агыйлары күргүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының чыл планын чоокку хүннерде долузу-биле күүседир.

Н. ХУУРАК.

СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге болгаш облпрофчөвүлелге

ССРЭ-ниң 50 чылы совхозтуң механизаторлары Совет Тываның 30 чылынга алдар болдурган шалыпчы күш-ажылчы ээлчегге киргеш, эки түннелдерни чедип ап турар. К-700 тракторлар звенозу — звенонуң удуртукчузу Виктор Николаевич Иванов, звенонуң кежигүнниери Владимир Иванович Сусликов, Кириял Григорьевич Ионин олар сентябрь 22-ниң хүнүнде 190,5 гектар аңгысты бедик шынарлыг кылдыр андарганнар. Оларның кижи бүрүзү 63,5 ганы андарып, 4,5 норманы күүсеткеннер. Звенонуң кежигүннери боттарының чедишкинин ам-даа улгаттырып, республиканың 30 чыл юбилейинге алдар кылдыр оон-даа бедик көргүзүгнү чедип алырын хүлээнип турар.

ДИРЕКЦИЯ ПАРТКОМ АЖЫЛЧЫН КОМИТЕДИ

ӨВҮРДЕН МЕДЭЭЛЕР

Нинтиниц малынга четчир чемни белеткээр дээш Өвүрүнүң ажыл-ишчилери кызымак ажылдап турар. Район бо чылын мал чемиңге 6543 тонна сигей белеткээр планын 68 хуу чедирип, 4490 тонна сигенни белеткеп алган. Ажыл-агыйлардан «Торгалыг» совхоз 2548 тонналы белеткеп, планын күүседир чоокшулаан. «Кызыл-Тукэ» колхоз бо, хүннерде 588 тонна сигенни белеткээн.

Районнуң ажыл-агыйларында белеткеттинген сигенни кыштагларже дажыры үргүлчүлеп турар. Бо ажыл «Торгалыг» совхозта шалыпкын темпилиг. Малчыннарның кышталарында пинтизи-биле 1065 тонна сиген чедиртингей.

Мал чеми белеткээриниц талазы-биле «Кызыл Тукэ» колхоз дээрэ кергүзүглериг болуп, СЭКП райкомунуң райкүүскомунуң ажыл-агыйлар аразында шилчнир Кызыл туғун чаалап алган.

• • •

Хойнуң баш санын остүрер, оон продуктулуун белиндиргеге ужаажыдылга ажылын, ылаңгыя тарын боозадылганың деңгелин белидери чугула.

Районда бо чылын 23214 баш хой тарын боозадылгага кирер. Бо хүннерде ажыл-агыйларның 30 пунктуларында ажыл хаймышкынныг. Эки дериттиниң, септеттиниң пунктуларда 8000 ажыг хойну тарын боозаткан.

Саглының төп пунктузунуң техниги Александра Кара-Сал ажылды организастыг чорудуп, нормазын доктаамал ажыр күүседип келген.

Хойнуң тарын боозадылгазын октябрь 1-де доозар дээш одуржулер кызымак ажылдап турар.

Ш. КУУЛАР.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң ажыл-ишчилери нинтиниц малынга четчир чемни белеткээр дээш кызымак ажылдаанының түңнелинде бо хүннерде 1235 тонна сиген белеткээр планын 1240 тонна кылдыр, азы 104 хуу күүсеткеш, районнуң ажыл-агыйларының мурнуку одуругда чорбушаан.

Ол совхозта Иргит Далбыйга удуртқан сигенчи звено 40 тонна сиген белеткээр планын 90 чедирип, азы 210 хуу күүсеткен.

Хойнулар Аманды Очур, Иргит Эрелчин олардың удуртқан сигенчи звенолары планныг онаалдаларын 105—110 хуу ажырганнар.

Мал чеминиц белеткелинде өөренекчилернин кирип турар удуг-хуузу база удуг. Бышкы Максим Менге-Далайның удуртқаны школаның бүдүрүлге бригадазы 50 тонна мал чеми белеткээр планын 110 хуу ажырган.

Район 5327 тонна сиген белеткээр планын бо хүннерде 83,7 хуу күүсеткен.

Ажыл үргүлчүлевишаан.

Д. БАЛЧЫЙ.

ВОРОШИЛОВГРАД ОБЛАСТЬ

ВОРОШИЛОВГРАД ОБЛАСТЫҢ көдээ ажыл-агый ажылчыларының партияның XXIV съездиниң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг удуг-хуузун киирер дээш чүткүдүг ажылдап, СЭКП ТК-ниң партияга, совет улуска кыйгырыгының идепкейлиг ажылыш-биле харылзап, бо чылын тараа культураларының чаагай дүжүдүн остүрген, дүжүт ажаап алырын организастыг эрттирген болгаш күргүнеге тараа садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен.

Областтың колхоз, совхозтары Төрээн чуртка 587 мун төнна тарааны савалап берген, кызыл-тас, кок-тараа, арбай, суда, чиңге-тараа садарының планын ажыр күүсеткен. Күргүнеге тараа садары үргүлчүлеп турар. Букуруза болгаш крупа культураларыбиле катай алырга, күргүнеге 650 мун тоннадан эвээш эвес тарааны садар.

Колхоз, совхозтарның дүжүт ажаап алырынга областың үлетпүр будүрүлгелериниң, тудуг, транспорт болгаш белеткел организацияларының ажыл-ишчилери улуг дуза чедирген.

Ам көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери, партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары орай бижар культураларның дүжүдүн ажаап алырын, чогаа белеткеп, болбазырадырын эң кыска хүүсаада доозар, күзүн чажар культураларны чогуур өйүнде тарып, ангызын андырып алыр дээш ажыддап, мал чемин немей белеткеп алыр, мал кыштагладырынга фермаларны белеткээр, мал, чер ажылының продуктуларының бүгү хевирлерин күргүнеге садар социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче үгээлган хемчегларин ап, тоску беш чыдың планнарын күүседиринің үндезинии ыяк тургузуп ап турар.

ХАРЬКОВ ОБЛАСТЬ

Харьков областың көдээ ажыл-агый ажыл-ишчилери партияның XXIV съездиниң шиитпирлерин күүседип турган, СЭКП ТК-ниң партияга, совет улуска кыйгырыгынга харыы кылдыр күргүнеге мал, чер ажылының продуктуларын садарын, будүрерин ковудедиря дээш социалистиг чарыштың делегеренгей кадбарткан, тараа культураларының чаагай дүжүдүн остүрген, дүжүт ажаап алырын организастыг эрттирген болгаш күргүнеге тараа садар социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен.

Тараа хүлээп алыр черлерге областың колхоз, совхозтары 959 мун тонна тарааны чедирип берген. Кызыл-тасты, арбай, суланы, бобы болгаш крупа культураларын белеткээриниң планнарын ажыр күүсеткен. Күргүнеге тараа садары үргүлчүлеп турар. Ынчангаш удуг организацияларының удуртукчулары бирги эдээлгеде кол күштү ажиглалга дужаар, тудугларже моощнеп, ол тудугларда ажылдап турарларының үзүлүг будүрүкчүлүг ажылдаарынга тазырымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелиг. Баш удур кылган саналжыкыннардан алгаш коорге, арткы үелерде бригада бүрүзүн шин хуваап, оларны херек удуг материалдары-биле үзүктел чок хандырып, чегижкилер-биле боттарының харылзаазын улам ойыглаар болза, ол сорулгалар бүрүн күүсеттингей турун болур.

Республиканың көдээ черлеринге тудуг-суурнуң улам хөгжүүрү биспиң ажыл-ишчи тудугларывыстан, оларның шудурту күш-ажылындан хамаарыжыр.

М. ШИРИН.
«Тыва көдээ тудуг» трестиң кол инженери.

МАШИНА ТУДУКЧУЛАРЫНДА

МОСКВА. Онаалгалыг-чондурулга кылыр станоктар заводунуң цехтеринде «Машина тудуктуларының хүнүнге» алдар кылдыр социалистиг хүлээлгелерни чедишкининг күүседири дээш социалистиг чарыш калбарган.

Найысылалдың ол будүрүлге черинең 30 чыл догуннап келген үезиниң дургузунда ооң ажылдакчылары эзирнил диштери хөөглаар болгаш иштики хөөглаашкын кылыр бедик кылавылалдыг ажылдар онаалгалыг-чондурулга кылыр 20000 станокту будүрген. Будүрүлге черинің продукциязының 20 хуузун делегейниң 50 чуруңга, оларның аразында ЗДЧ кежигүннери социалистиг чурттарның шуптузунга чорудуп берип турар.

ЧУРУКТА: онаалгалыг-чондурулга кылыр 2 Д450 станокту ажылдаарынга ылап тзарыштырып берип турар Төп хемчээл лабораториязының лаборантызы Л. Колгушкина биле слесарь-эптенчи Л. Константинов. Станокту Болгария Улус Республикага чорудуп бээр.

В. ЯНКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КӨДЭЭ ТУДУГЛАР ХӨГЖЭЭН

Тываның тудуглары совет эрге-чагырганың 30 чылдарының дургузунда кайгамчык улуг базымнарны кылган. Ооң ышдээ суурлары чылдың-на улам улам чаартынган, инда тудуглар саны база хемчээл талазыбиле шапкын оскен, оларның шынары мурнудагызындан бедээш. Хоорай чурттакчыларының негелделеринге дүжүп турар апар чыдар ол хөй чедишкининде республиканың улуг тудуг организацияларының бирээзи «Тыва көдээ тудуг» трест кол рольду ойнап турар.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртүү чылының планныг онаалдаларын белгаш бедиткен социалистиг түлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан, база республиканың кабилейинге чедишкининг ужуражыр дээш улуг күжеңишкининг ажылдап келген түңнелинде Тываның көдээ тудугжулары республиканың бүгү ажылчы хоннары-биле бир дөмей, күш-ажылчы улуг чедишкиннерни чедип ап турар. Ылаңгыя биспиң тудугжуларывыс бо чылдың бирги чартыында бүгай эвес ажылдаан. Капитал салышкыларының хемчээли эрткен чылдың ол үезинде турганынга бодаарга 8,6 хуу оскен. Бо чедишкиннерде биспиң «Тыва көдээ тудуг» трестиң бүдүрүлге коллективтериниң ажылчыннары болган инженер-техниктиг дөмейлакчылары боттарының төлептиг үлүгүн киргеннер.

Бо чылдың эрткен алды айларында, 1973 чылдың ол үезин-биле деңнеэргe кол керээ-бүүдүл ажылдар 8,6 хуу, бодувустун күжүүсе-биле кылыр ажылдар 11,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүү 11 хуу оскен.

«Тыва көдээ тудуг» трест бо чылдың чедиң айларында Кызылда 8 мун 150 тонна тараа шыгжаар элеваторлу, республиканың районнарында 1070 баш ышек кирер кажаалгаларны, 14 мун 400 баш хой кирер кажаалгаларны, Барыын-Хемчик районда мал эмнелгезин тутканы, республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга 17 мун 661 дорбелчин метр чуртталга шөлүн алган.

Трестиң ажылдалга киргеш объектилериниң саны эрткен чылдыкынга 2,7 катап оскен. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 11 100 баш хой кирер кажаалгаларны дужаар апаар. Бо дээрге «Тыва көдээ тудуг» трестиң коллективи СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин болгаш Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң «Тывага хой ажылын улам шиай хөгжүдер дугайында» докладының чедишкининг күүседири турарының херечиин болур.

Бо чылдың пайгы кварталында чарышка көжүп чоруур № 958 механколонна тинлекчи болуп, тудуг организацияларының аразындан СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчнир Кызыл туғу-биле шаңнаткан. Ол ышкаш № 585, 586 КМК-лар, Шуурмакта ыяш белеткээр пункт сес айларда күш-ажылчы чедишкиннерлиг болган. Ук коллективтер СЭКП Улуг-Хем, Таңды, Тее-Хем райкомнарының, райкүүскомнарының шилчнир Кызыл туктарын чаалап алганнар.

Боттарының бедик коргүзүүлэри-биле, хүүда үлегер-чижээбиле алдаржыыр тудугжуларга бызаңчылар бригадирлери — Ленин орденниг ѳдилекчизи Хокушку Чимит-Доржу, Октябрь Революциязы орденниг ѳдилекчизи Николай Кудумов, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинiң ѳдилекчизи Ондар Омкула, Тураның ыяш белеткээр черинде чазаныыга цехиниң бригадири Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинiң ѳдилекчизи Ариков Нэксыл, бызаңчылар — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг ѳдилекчилери Тыкыл-оол Доңдуу-оол, Монгуш Доспаи-оол оларны хамаарыштырып болур. Бо тодарадыкчы чылдың бирги чартыынның болгаш чеди айларының түңнелдерин ѳзугаар Тудугжулар хүүгү таварыштыр. 31 мурнакчының «1974 чылдың социалистиг чарыжының тинлекчизи» деп хөрек демдектери-биле шаңнаан.

Ындыг-даа болза чылдыңгаш ѳскээн ажылдар-биле кады «Тыва көдээ тудуг» трестиң ажылында четтестер база бар болуп турар. Эрткен айларда чуртталга шөлүн ажылдалга киирериниң планы үзүлгеш, тудугжулар ол талазы-биле улуг ѳрелиг артканы. Мынчага чедир Кызылда 60 авал пиштиг чурттаар, Чадаанада 16 авал пиштиг чурттаар ажыңнарны ажылдалга киирип шыдаавайн турар бис. Көжүп чоруур № 463 механизастаттынган колонна тудуг-монтаж ажылдары хүлээрынга темпизин эрткен чылдың бо үезинден кудулаткан.

Чыл төнчүзүнге чедир артканайлар бүрүзүнде, биспиң журнавуста күүгүне комиссиязынга ай саныда 10—15 объектини дужаар улуг сорулга турун турар. Ынчангаш тудуг организацияларының удуртукчулары бирги эдээлгеде кол күштү ажиглалга дужаар тудугларже моощнеп, ол тудугларда ажылдап турарларының үзүлүг будүрүкчүлүг ажылдаарынга тазырымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелиг. Баш удур кылган саналжыкыннардан алгаш коорге, арткы үелерде бригада бүрүзүн шин хуваап, оларны херек удуг материалдары-биле үзүктел чок хандырып, чегижкилер-биле боттарының харылзаазын улам ойыглаар болза, ол сорулгалар бүрүн күүсеттингей турун болур.

Республиканың көдээ черлеринге тудуг-суурнуң улам хөгжүүрү биспиң ажыл-ишчи тудугжуларывыстан, оларның шудурту күш-ажылындан хамаарыжыр.

М. ШИРИН.
«Тыва көдээ тудуг» трестиң кол инженери.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

«Шынның» шериг-патриоттуг үндүрүлгези № 11 (34)

Бүгү совет улус фашистиг Германияны тиилээнининг 30 чыл оюн келир чылым байырлап эрттирер. Ол чырыткылыг байырлалга белеткеп ажыл-дары амыгаштан эгелеп калбарган.

Гитлерниң аг-шериг бистиң ыдыктыг Төрээн чуртувусче оор ёзу-биле халдаан. Дижинге чедир чепсегленген дайзын делегейге бир дугаар тургустунган социалистиг күрүмеми чок кылгаш, хей националдыг совет улусту кулданып алыр деп хей-ле кордаан. Ооң кара сагыштыг планы бүтпейн барган. Дайынның баштайгы хүнеринде-ле ол бистиң улусувустуң кижи бодап четпес удурлаңышкынынга таварышкан.

Совет улус, ооң маадырлыг Чепсектиг Күштери фашистерни чыяча шапкан. Ол ондур улуг тиилелгениң ачызында Европаның хей-хей чурттары боттарының хемаарышпас чорууп, хосталгазын чедип алган.

Делегейниң депшиттелиг кижи төрээттени Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң эрес-маадырлыг чоруум нажан-даа утпас.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбас. Ам бо хүннерде дайынның киржикчилери-биле ужуражылгалар чер бөлганда болуп эртип турар.

ЧУРУКТА: (ортузунда) Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, Алдар орденниң үш чергезиниң кавалери Д. А. Комарицын Н кезектиң дайынчылары-биле ужуражып тур.

Х. ОЙДАН-ООЛДУҢ фотозу.

БӨГҮН ҮЖЕН ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Эстония бо хүнерде фашист ажелекчилерден хосталганының 30 чыл оюн байырлап турар.

Республикага кадыг-дошкун тулчуушкуннарны, 1944 чылдың сентябрьда Эмайгага хемни чаалашпышаан бешкенивисти, Саваремаа ортулук дээш тулчуушкунну, Совет Армияның эрес-дидим дайынчыларының дайзындан хостаанын, хүл ыйбаландыр бузулган Таллинни сактып олур мен...

Дайын чылдарының аар-бергe болуушкунгары эстон чогаалчыларның чогаал ажылында тодаргайы-биле илереттингеи. Юхан Смуул шериг кезээнге тургаш-да, бодунуң башгайы шүлүүн бижээн. Ол уеле хып дээн аныяк турган шүлүкчү РАЛЬФ Парве «Сынсарв» деп журналче бодунуң шүлүктерин фронтуган чорудуп турган. Август Алле, Иоханнес, Семпер, Март Рауд, Микель Юрио олардың радио дамчыштыр чугааларын янчан түр уеде эжелеткен эстония кичээнгейлиг дыңнап турган.

Дайын темазы эстон болгаш совет литературага кол тема болуп келген болгаш үе-уеде артар-даа, Пауль Куусберггиң романнарын, Лиль Прометтиң хей-хей чогаалдарын адап болур. Оларның чогаалдарын аныяк-оскен улуг сонуургал-биле номчуп турар. Эрткен дайын дугайын аныяк чогаалчылар база хөйү-биле бижип, ол дугайын амгы үениң тайбын дамыдыралы-биле холбап турар. Эстон литератураның Юхан Лийвтиң мынча деп чугаалаанын оларның чогаалдыкчы ажылы бадыткап турар:

«Чоннуң эрткен төөгүзүн билбес кижи, келир үеже чүткүлү чок кижи ол».

30 чыл мурнунда, тиилелгенин байырлаачыг болгаш оорушкулуг хүнеринде, Эстониның келир үезин—бистиң бөгүнгү амыдыралывысты сактып, бодап турган бис. Бөгүнгү амыдыралывыс-биле дең-нээр аргажок кылдыр чечкелеген. Дайынның чедирген аар уржуктары узуткаттынган. Бистиң хөй национал чуртувустуң улустарының акыдуңма дузаламчызының ачызында республикавыс улус ажыл-агыйы үүле катап тургустунган эвес, а мооң мурнунда кажан-даа көстүп корбээн деңнелче көдүрүлген. Бөгүнгү Эстония дээрге, хөй талалыг үлетпүрлүг, көдээ ажыл-агыйы шапкыны-биле хөгжүп турар республика-дыр.

Бистиң эртемивистиң бүдүрүлге-биле холбазы үреттүнелдиг. Тудуг, улус өөредилгезиниң болгаш культура талазы-биле улуг чедиишкинчерни чедип алган бис. Чоннуң угаан-медерели өскен, интернационалчы ёзу-чуруму бызыккан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың коммунизм тургузуушкунуның хөрээнге, тоску беш чылдың планнарын боттандырарынга салып турар даалгаларын акыдуңма бүгү республикаларбиле кады күүседип турар бис.

Виллем ГРОСС,
чогаалчы.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ БЕЛЕТКЭЭР

Чөөнта чаа бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис А. Дыртый-оол Кызылдың шериг комиссариадынга баргаш, ында ийиги салбырның начальнигги Владимир Петрович Гладних-биле умуражып, чугаалашкан.

АЙТЫРЫГ: — Владимир Петрович, Совет Армияның хүрээлеңинге албан-хүлээлге эрттиреринге хөөрайның аныяктарының канчаар белеткенип турарының дугайын чугаалап берип көрүңерем?

ХАРЫЫ: — Аныяктарны шеригге албан-хүлээлге эрттиреринге белеткээр талазыбиле хөөрайның бүгү школаларында шериг хөрээниң башкылары 140 шактыг программа ёзугаар шериг назыны четпээн оолдарның ортузунга шеригнин эге өөредилгезин чыл санында эрттирип турар. Ол ышкаш ындыг өөредилгени башкы институтунда болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде доктаамал чөрүдүп турар. Бо ажыл талазы-биле шериг комиссариады хөөрайның күүсекти комитеди-биле болгаш оон чагыргазында туруп турар Сукпак, Күнгуртуг, Чөрби, Кара-Хаак болгаш өске-даа кодээ Советтер-биле быжыг харылзааны түзүп келген. Ажылчын аныяктарны шеригниң эге өөредилгезинге белеткээри-биле автосептелге заводта, «Тыва тудуг» трестe тускай дерип кылган классетарлыг, эргежок чугула көргүзүг материалдарлыг өөредилге пунктуларын организастап тургускан. Кичээлдер чорударынга коммунистер, күрлавырда офицерлер М. Морозов («Тыва тудуг» трест), В. Рогалев (автосептелге завод) олар бижыглаан. Чепсектиг Күштерге тускай мергежилдиг кадрлар, ыяшгыны чоланачылар, радиотелеграфистер белеткээрингe хөөрайның ДОСААФ комитединиң чанында автомотоклуб, радиоклуб улуг рольду ойнап турар.

АЙТЫРЫГ: — Бистиң чакгыс чер-чурттугларывыстың шериг хүлээлгезин канчаар эрттирип турарын сонуургадып көрүңерем?

ХАРЫЫ: — Чер-чурттугларывыс Чепсектиг Күштерниң янзы-бүрү кезектеринде шериг албанын эрттирип турар. Тодаргайлаарга, чурттуң ыдыктыг кызыгаарында, Шериг-Далай ёлдунда, күргэг чер кезээнде дээш оон-даа өске. Оларның дугайында командылал чери мактап, демдеглеп, ада-иелериңче чагааны бижип турар. Маңаа чижек кылдыр Ыраккы Чөөн чүктe дайынчы белеткелдиң тергиини сержант Александр Харин, барының кызыгаарда сержант Сергей Стекольников, Кемеровскиде харылзаалыг дээди шериг училищезинде курсант Алексей Тока, Забайкальениң шериг округунда ажа дайынчы Дмитрий Хомушку оларның чоргаарал-биле адап болур.

АЙТЫРЫГ: — Совет Армияның хүрээлеңинге аныяктарның өмзагай шынарларының дугайында чүнү чугаалап болур силер, Владимир Петрович?

ХАРЫЫ: — Аныяктар Төрээн чуртунга бердинген, быжыг сагылга-чүрүмнүг, эрес-дидим мөзү-шынарлыг кылдыр бөттарын белеткеп турар. Шериг албан-хүлээлгезин эрттиреринден ангыда, олар чоланачы, радиотелеграфист дээн ышкаш, улус ажыл-агыйынга эргежок чугула өске-даа тускай мергежилдерни шингээдип алырлар. Амгы үеде Совет Армия эң болбаазырангай техника-биле чепсегленген. Ынчангаш долу эвес ортумак азы ортумак эртемнит оолдарны шериг баарының мурнуу чарында белеткээри — чугула сорулгаларың бирээзи дээрзин ол түннелинде чугаалаан.

ДАЙЫНЧЫЛАРГА СӨС

Бараан болуп тур мен

Забайкальениң шериг округунда чурттуң янзы-бүрү хоорай, суурларындан келген эш-өөрүм-биле кады дайынчы белеткелдиң тактиказын өөренип турар мен. Чурттуң хайы-даа булуңунга чоруурга, кижи черле чаасказанзыравас боор чүведир. Баштайгы үезинде чер-чуртун, ава-өскүмүн сактып турза-даа, солдат амыдыралга чоорту чаңчыгып, өөренип бээр чорду.

Дайынчы өөредилгеден аңгыда, янзы-бүрү тускай мергежилдерге база өөренип тур бис. Мен тудугжу мергежилди шилип алдым. Шериг албанындан халажып чана бергеш, төрээн совхозумга тудугжулап ажылдаар мен.

Шеригниң дайынчы, нарын техниказын шинчээдип алырынга билиг, мергежил чугула чүве-дир, янчангаш моон соңгаар шеригге келдиртир оолдарга өртумак эртемден куду эвес билигин чедип алырын күүзээр-дир мен. Ол ышкаш, шеригниң эге белеткелин өөренип эртери черле ажыктыг-дыр.

Д. ХОМУШКУ,
Н. кезектиң дайынчызы.

Кезээде белен

Төрээн чуртумнуң барыын таланы кызыгаарында албан эрттирип турар мен. Кызыгаарны кижиниң бир нол хүлээлгези — кызыгаар үреңчилерин тудуп, оларның-биле демисемирингe кезээде белен турары, дайынчы даалганы ылап-ла күүседири. Ол ышкаш кызыгаармы-дайынчының караа көскү, думчуу чыткыр болур ужуруг. Бо бүгү дайынчы мөзү-шынарларга бодун белеткээри —кызыгаарны бүрүзүнүң база бир дайынчы сорулгазы.

Бистиң кызыгаар кезээниң командирлери, политажылданчылары аныяктарны Төрээн чуртун камгалаарынга аң төлептиг, быжыг тура-соруктуг кылдыр кижизидип турар. Оларның бо сагыш салыышкынынга канчуг эки дайынчы өөредилге-биле харыылап турар бис.

Кызыгаарга албан эрттирери бөлөн эвес, ынчаза-даа дайынчы кижи маңаа-даа дайынчы-ла болгай.

С. СТЕКОЛЬНИКОВ,
кызыгаармы.

Ажылга нептередир бис

Ульяновск хоорайга ССРЭниң ДОСААФ Төп комитеди эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның ДОСААФ комитеттериниң харыысалгалыг ажылдакчыларының дөрт хүнүүт бүгү-эвилел семинарын организастаан.

Украинаның, Белоруссияның, Приморье крайның, Тула облазының болгаш өске-даа черлериниң ДОСААФ комитеттериниң камгалал-массалыг, шериг-патриоттуг ажылдарының арга-дүржулгаларын сонуургап дыңнадыныс.

Ол ышкаш Ульяновскиниң элээн хөй ДОСААФ комитеттериниң ажылы-биле танышкавывыс ажыктыг болган.

Димидоград хоорайда атомнуг реактор шинчилээрининг эртем-шинчилел институдунда ДОСААФ комитединиң ажылы эки, хоорайның 14 хардан өрү назылыг бүгү чурттакчыларының 70 хуузу ДОСААФ кежигүнү. Автомото, радиотехниктиг клубтар хоорайда ажылдап турар. Ол хоорайның комсомолчу-аныяктарының «Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылдың алдарлыг черлерибиле» деп Бүгү-эвилел походунуң киржикчилериниң хөй-хөй янзы чурук делгелгезерин корүштүт кылдыр делгеп турган.

Ульяновскиниң В. И. Ленин аттыг, үш даклыр орденниг гвардейжи танк училищезинiң амыдыралы-биле танышканывыс база үттундурбас. Совет Чепсектиг Күштериниң тускай эртемнит шериг командирлерин белеткээринге оон кинрген үлүг улут.

Ук училище хамааты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Төрээн чурту камгалаарынга киирген үлүг-хүүзу дээш ийи Кызыл Тук база Кызыл Сылдыс орденнер-биле шаңнаткан.

Бо болуп эрткен семинар биске ажыктыг хөй түүлгелерин берген. Ынчангаш ол бүгүнү болдусту ажылывыска пептерелгейн-биле ажыттаар бис.

Я. НОРБУ,
семинарның киржикчизи.

- АЖЫКТЫГ СЕМИНАР
- АРМИЯ ЭҢ БОЛБААЗЫРАҢГАЙ ТЕХНИКА-БИЛЕ ЧЕПСЕГЛЕНГЕН
- ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ ТӨЛЕПТИГЛЕРИ

ТАЙБЫҢ ИШТЕ

ФРОНТУЖЕ АЪТТАНЫПКАН

Немец-фашистиг ажелекчилерге удур дайылдажыры-биле баштайгы тыва эки турачы танкистерни 1943 чылдың май айда төрөөн черн, эргим чону байырлалдыы-биле үдеп каан. Ол дугайында недээ бүгү Тывага дерээн-ла тарай берген.

ТАРН Төп Комитединге бижээни билдиринипкининге: «Эмтеп дугаламчызын коргүзүп шыдаар мен, фронтуже чорударын улуу-биле диледим» деп, одургларны бижип турган Сыналының сагыжы доктунместавн. Аас-кежиин, хостуг амыдыралды чаалажып берген улуг орус чон, ооң хей националдыг улузу ол хире берге айыылга таварышканда, аныяк чүрек кайын дээр — фронтуже ыяап-ла чоруур дээш чогуур черлерден Сынаа дилээш турупкан. Оон салган сорулгазы боттанган-даа, фронтуже ол чорупкан.

ГВАРДЕЙЖИ СЫНАА

Баштайгы тулчуушкун Сынаага үттундурбас. Деражно суурну хоставы дээш тулчуушкун кадыг-дошкун болган. Тыва эскадрон суурнуң мурнуу талазында бичии болуп ыяштар аразынга доктаагаан. Командир Кечил-оол дайынчы оналгаларны вывод бүргүзүүге түе-түзүнде берип турган. Ол аразында немецтер оларның туружун эскерип каан, үгер-бооби-биле адып эгелээн. Ынчалза-даа тыва эки турачылар совет дайынчылар-биле кады карактыг шимер дужуп ерда. Деражно суурже күштүг шавар халдаашкынны эгелээнгер. Ол хайдаашкын немецтерге чаннык дүшкени дег, коргунчуг болган. Тыва эки турачылар эрес-дидим тулушкан. Угаан-күт чок кортkан дайзын шыдашпайн аткаарлап эгелээн.

Деражнону хостаан баштайгы тулчуушкунга гвардейжи дайынчы Сынаа баштаан тыва кыстарның киирген үлүг совет шеригниң командылал чери бедик-биле үнелээн. Ылангыя эки турачы Сынаа анаа эрес-дидимин коргускен. Тываның төлептиг кызы немец-фашистерни дайынчы автомадыбиле кыргый боолап тургамындан амгыда, санитарка хүлээлгезин чаныш-сыныш чок эрестиг күүсеткен. Ол каш-даа катап долу дег чаап турган ок аразынче кирип, баштайгы дузаламчыны аар балыглаанган эш-оорүүге дүрген чедирип, көөр хонну чок араатанзыг фашистерни боолавышаан, эрес-дидим, хей-аътты чоруу-биле дайынчыларның тура-соруун кодурген.

Бир дугаар автомат кезээнин гвардейжи дайынчызы Сынаа Кыргыс Ровно хоорайның чанынга болган тулчуушкунга эрес-дидим чоруун база катап коргускен.

ТАЙБЫҢ ИШ. ИЕНИҢ ҮНҮ

Кым-даа, чүү-даа үттундурбаан. Советтер чуртунуң аныяк-оскенги адаларның кызыл ханын төп чораап, чаалап берген, алларлыг ажыл-херектерин уламчылап, дайынга баргаи фронтучулары боттарының чүректеринде мөңгеш-биле кадагалап чоруур.

Россияның мурнуу-чөөн талазындан эгелээш, Барыын Украинага чедир дайынчы берге болгаш үзүн орукту арткеп шаандакы фамилиязы Кыргыс, амгы фамилиязы Даваадор амыдырал-чуртталгазының аайы-биле ог-бүле үдүп, төрээн Тывазының хөгжүлдези дээш куш-ажылдың фронтузунга бодунуң туружун эгелекеп.

1946 чылдан бээр нам кежигүнү Галина Донмитовна Даваадор партия, совет ажылдарга ийи он чылдарны ажыр ажылдап турар. Тыва эки турачы, ленинчи партияның дайынчызы Галина Донмитовна Даваадор найысылал Кызылга, тараалап Тандыга, ыраккы Бай-Тайгага, Каа-Хем биле Бии-Хемге болгаш өске-даа районнарга удуртур ажылдарга ажылдап, аныяк республиканың ажыл-агый, экономиказын хөгжүдүериниң херээнге эвээш эвес үлүг-хүүзүн киириштирип келген.

Амгы үеде ол Тыва АССР-ниң Амыдырал-хандырылга министерствозунуң шугумунда ажылдап турар. Оон албан хаан турары бүдүрүлге-техниктиг килдизиниң ажылдакчылары республиканың янзы-бүрү булуннарында амыдырал хандырылга дугайында айтырыгларны шинтиирлеп, наймыылал Кызылдың чурттакчыларындан эгелээш, ырак-узак черлерде малчыннарга чедир ажылчы чоннуң чуртталгазының культурлуг деннелии бедидер дээш бүгү күжүн берип, ажыктыг ажыл-херектерни бүдүрүп турар. Олар тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылында Совет Тываның 30 чыл оюнга утказштур амыдырал хандырылга коллективтеринде социалистиг чарыштың одун кывыскан. Мачаа база-да Галина Донмитовна биче эвес үлүг-хүүзүн киирген.

Д. САЛЧАК.

РСФСР-ниң автономнуг республикаларында

ЧУВАШ ДЕМДЕКТИГ «ЭЛЕКТРИ КОНТРОЛЕРЛАР»

Чебоксарының электрилиг ходелиишкин механизмнери кылыр заводу энергия блокгарының иштинде техниктиг болуушкуннарны тавармыштырарының херекселдерин кылгаш, ооң баштайгы бөлүүн Колыскиниң атомнуг электри станциязынче чоруткан.

Ол бүдүрүлге черинiң кылып үндүрүп турар херекселдерин энергетикага болгаш металлургмага калбаа-биле ажыглап турар. Олар энергия үндүрер агрегаттарның болгаш домна суугуларының технологтуг ходелиишкинилерин ыяк хайгаарлар аргалыг. Чыртык проводниктиг элементилерни оларга ажыглаар чорук кылыгларның идегелдиг ажылдазарын болгаш үрелбес чоруун улам быжыктырган. Чуваштың прибор кылыкчыларының продукциязының он бир хевирлериниг шынарның күрүне демдээн тывыскан.

Коллектив заводтуң продукциязының бедик шынарлыг болуру дээш демисежип турар. Чоокта чаа эң нарын кылыгларны бүдүрүп эгелээн чаа цех электри хыналдазының херекселдериниң техниктиг шынарларын улам экижидериниг улуг ужур-дузалыг. Ооң ачызында улуг-улуг кезектерни солуур, муң-муң тонна материалдарны камнаар аргалыг болур.

В. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның корр.
ЧЕБОКСАРЫ.

АЛАГИР КАШПАЛЫНДА ЧАА АМЫДЫРАЛ

Садоянуң коргулчун-цинк комбинадының совет эрге-чагырга чылдарында хогжүлдезии коргускен улуг ховлей делгелгези Мизур дээр даг сүрүнде ажыттынган. Ону Соңгу-Осетия АССР-ниң 50 чылынга болгаш Соңгу Осетияның Россияга каттыжып киргенинiң 200 чылынга тураскаатkан. Делгелгеде даг оай-лактарының хевирлерин, оларны казыр, тыварының дериг-херекселдериниң модельдерин коргускен.

Чүс чыл мурнунда Алагир кашпалынга амыдырал дириглген. Ынчалза-даа ажылчыннар боттарының комбинадының тургустунган ёзулуг үезин Улуг Октябрь деп санап турар. Улус комиссарларының Чевүлелиниң шинтпирин ёзугаар даг байлаан казын тывар бүгү бүдүрүлге черлерин чаартырын керген.

Хүүрек биле кускун-хаай шагда-ла уттундурган. Соңгу Осетияның ажылчы чоннары даг чуртун таныттынмас кылдыр чаартканнар. Руда сөөртkен поездялер делгем, электри чырыы чайбаан чер иштинiң оруктары-биле маңнажып турар апаргын. Делгелгеде даг-жыларның ажыл-амыдыралының улам экижии турарының дугайында, комбинаттың болгаш республиканың өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтерин беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш демиселиинiң дугайын чугаалаан турар. Соңгу-Осетия АССР-ниң үлетпүрү бо чылдың эрткен айларында бешин барык 800 миллион рубльлиг продукциязын кылып үндүргеи.

Т. ЕФИМЦОВ,
СЭТА-ның корр.
ОРДЖОНИКИДЗЕ.

НАЙЫРАЛДЫҢ ТУДУУ

Темниково районуң «Россия» болгаш Жданов аттыг колхозтарының мал фермаларының девискээрлеринде Мордовияда эң-не баштайгы сенаж суургаларын тудуп тургускан. Ындыг бедик шынарлыг, үнелиг мал чемин мурнундагы ышкаш оңгарларга шыгжап турганынга болаарга, сенажты кадагалаарының бо аргазы дыка тааржымчалыг. Ынчангаш кыска хуусаа дургузунда Темниково районунуң бүгүле колхозтарынга болгаш совхозтарынга ындыг суургаларны тудуп тургузар деп шинтпирлээн.

Мордовияның көдээ тудугжуларынга аңы-дуңма Татарияның тудугжулары идепкейлиг дузаламчыл турарлар. Нижнекамскиде сенаж суургаларын кылыр кезектерни бүдүрер заводту тудуп тургускан. Ооң кылган түүлдерин кожазы автономнуг республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга сенаж суургаларын эптеп, тургузары-биле чүдүрүп чорудуп турар.

Сенаж суургалары — Татар АССР-ниң тудугжуларының Мордовияда кылчып турар кара чаңгыс тудуу эвес. Мордовияның Ардатов хоорайының чанында Алатырь дээр хемде аңы-дуңма республиканың гидротудугжулары демир-бетон бүдүштүг плотина-чалды кылып турар. Аңы-дуңма ёзузунуң пайыралы, эш-хүүзүнүң дузаламчызы ол автономнуг республиканың тоску беш чылдың даалгаларын чедиишкинiг күүседиринге дузалап турар.

М. ХВАСТУНОВ,
СЭТА-ның корр.
САРАНСК.

ЛЕСОВОДТАР КАРТАЗЫ

Татарияның ён ыяш ажылагый черлеринде 300 муң гектар ажыг шөлде хөрээн тургузуун шинчилээрин доозкан болгаш арга-ыяш девискээриниң картограммазын тургускан. Ол ажылды Зеленодольскоениң ыяш ажыл-агый черiниң чанында тургускан бүдүрүлге лабораториязының химия-почвоведтери баш буруңгаар тургускан планны ёзугаар кылып турарлар.

Татарияның лесоводтары Прибалтиканың болгаш Москва чоогунуң специалистериниң соонда ыяш ажыл-агыйының хогжүлдезин эртемге үндезилеп, кылырының эгелекчилери болган. Ыяшкы шинчилел ажылдарын үлүг ужур-дузалыг. Ам чаа арга-ыяштыг шөлдерни тургузуп, ыяш тарырыга тус-тус черлерниң хөрүүнүүн тургузуун барымдаалаар апаар. Чер-черге олуртар чаш ыяштарны чемени белеткээри, ыяштарның келир уеде үзүп, өзерин тодаразыры ам белеп апарган. Чоокку уеде республиканың бүгү-ле арга-ыяштыг черлериниң хөрүзүнүн айыткан картаны тургузаар деп турар. Ында арга-ыяштыг чер 1 миллион 200 муң гектар ажыл турар. Татар АССР-де ыяш олурткан шөл чылдың-на улам калбарып турар. Чаш ыяштыг черлер кескен ыяш турган шөлдерден калбарын турар. Чүгле тоску беш чыл үезинде безин республикада 54 муң гектар черде ыяштыг тарып олурткан.

М. КУКЛИН,
СЭТА-ның корр.
КАЗАНЬ.

БАЙКАЛ ЫНДЫНДА

Соңгу Бурятияда телевидение дамчыдылгазының чаа ретрансляторуулаштыр дамчыдар черн тургустуунган. Бурятиниң ээ-не ырак-узак дээш аймактарының бирээзи—Еравада ак-көк экраннар кыва берген. Ийи ажылдыг ажылагыйларның ишчилери-биле хады «Ак-көк холдер чуртуңун» ыяшчылары болгаш балыкчылары бурят болгаш төп телевидениениң дамчыдылгаларын көөр аргалыг болгоннар.

Телевидениенниң каракка көрүлбес удазыннары Улан-Удэден Еравага чедир чүс-чүс километр шөйлүп чорукган. Ону физика-математика эртемниниң доктору Ч. Ц. Цыдыповтуң шинчилел ажылдарының ачызында тургузар аргалыг болганы солуя. Байкал ындының даг-даштыг черлеринге электрилиг магнит чалгыларының нептерээр аргазын ол бурят эртемден шинчилеп, бодунуң эртем ажылын кылган. Амгы үеде ол автономнуг республиканың девискээринде чер кырынын «Орбита» дээр-ийи станциязы болгаш чээрби хире улаштыр дамчыдылга черлерн ажылдап турар. Ынчангаш Бурят АССР-ниң чонунун дөрттүң үш кезии теледамчыдылганы көөр аргалыг боон турар.

Д. САНЖИЕВ,
СЭТА-ның корр.
УЛАН-УДЭ.

ДАЛАЙ-ДАА, ДАГЛАР-ДАА БАР

Дагестанның найысылалынып будүрүлгелериниң Каспий далай эриинде тургустунган дыштанылга черлеринге чылдың-на 20 муң хире ажылчынар болгаш албан-хаакчылар боттарының кадыкшылыы экижидип ап турарлар. Ам безин, кажан куе дүшкенде-даа, ында порттар, демир-оруктар ажылчынары, балыкчылар, нефтичилер күзелдин-биле дыштанып турарлар.

Далай эриин дургаар майгынган түүгүнүн 20 хоорайжыгаш, спортчу шөөдер, сугга ыштыр черлер бар. Стекловолокно, сепаратор болгаш прибор кылыр заводтарның, өске-даа будүрүлгелерниң дыштанылга черлерин бо чылын улам калбартkан.

Даг чурту—бистиң чурттуң бүгү-ле булуңдарындан барган туристерниң ээ-не сонуургаар булуңу болу берген. Белик даг кырында Чиркей ГЭС-ке баары, музей-хоорай Дербентниң көөрү, даг сүүлеринче үнери оларга дыка солуя. Бо чылын Буйнакстың чоогунда «Терменлик» дээр база ажыттынган. Ол республикада туристерниң ийиги базазы-дыр. База-ла ындыг—«Эзир уязы»—дээр база —Гуниба даанын кырында тургустунган. Ол ийи базазга чыл тоңчүзүүге чедир беш муң ажыг кижи баар.

Я. РАТЕНКОВ,
СЭТА-ның корр.
МАХАЧКАЛА.

САРЛЫК КАДАРЧЫЗЫ

— Ачам дәәп чүге тудугжу болбаанын ол деп, че? Оны сенээ черле чүү деп харылаар ужурлуг чеор. Шынаа-ла ыяштуур салгаар албан эвес дээр чүве бе, черле ынчаш сарлык кадарар ажылга сонуургалым күштүг болганы ол дээр бе. Ачам бызанчылап чораан-дәа болза, мал-маганмыг-даа чораан кижи чүве. Колдуунда-ла сарлык аймаа азырап чораан. Ада-чурттуң улуг даймны болуп турар уеде фронтуга берген дузаламчызының база кол кезии сарлык чүве иймп. Сарлык араазынга өскен болгаш, ол малга чанчыкканым ол дээр болза, бир удаазында чоптуг-даа болуру магат...

Барлыктың бажында сыи кырынга сарлык кадарчызы Алексей Арагайтыевич Бады-Очур-биле чугаалажып олурганым ол чүве. Оиу ашак апарган дээрге арай эпчок бөөр, хары дөртеи ажып чоруур, даштындан көөрге кижи ортузу кылдыр костүр акый долемде чалап кааи сарлыктарыиче карак уштап көрүп каап, папирозун улай-улай соргулап, ынаи-биле хөөрежип олурганы ол.

Оон сарлык кадарың эгелээн үезинден бөөр таптыг-ла чаэрби чыл болган. Моон мурнунда өөренип-дээ чораан, тергите-дее тепсеп каапкан, аарсаар ажыл кылгаш сетКилинге таарыжыр ажыл-дааа тыпшаан. Адак соонда, ынчангы «Мурнакчы» колхозтуң бир кодан сарлыын хүлээп алганы ол.

Сарлык кадарары берге ажыл. Чея-кудуруун-даа кыртыырда, аарып-аржый-даа баэрге эм-дааа сыныртырда, хой, өшкү ышкаш эвес, хөй кижи ону демнежип турган-дыр, чангыс сарлыкты хүлүп аарда безин үш-дөрт шыырык ар негеттинер. Дошкунуудаа кончуг мал.

Сүдүн саар саанчы кижиге база халалыг болгулаар. Чамдыктары чаап болур дээрден башка, чаныыре ийжи безин чагдатпас сарлыктар тургулаар. Оларны ыяш-ла тудуп саар, оглун эмлирип өөредир апаар. Оон ангыда кажып төрүүр сарлыктар база турар. Оларнын чоруй барган үезинии билбес кижи белен ыяар деп уг-даа чок. Төрээн тоолу менди, домуп-дожай бербээн ирги бе дээш сагыш ааяг-ла олурар.

Алексей Арагайтыевич биле Ханды үгбай ол бергелерден кортпаанныар. Сарлык кадарын желээнинии башгайы чылында безин көргүзүү багай эвес болган. Чүе баштан 88 бызааны алганнар.

Кадарчы-биле аалга кирип келгенивисте күскү хүн ажа берген. Чылдыыр кеттинипдээ алган болзунза, алыс хоорай кижиии болган, шыырнытып дона берип-тир иен. А кадарчы шыва тоннуг хирезинде доиар дээр ужур-даа чок, бергүи ушгуптарга харын-даа дерилип чораанын бүдүү аскерип кагдын.

Отте кирип келгенивисте Ханды үгбай белеи ыяг шайын биске кудуп, чигир, хлеб, сарыг салгаш, эът дөөрап, быдаа кыза берген.

Сарлык малдың ажыынын, оон продукциязының дугайында чугааны ам үзээде уламчылалывыс.

— Эъди эътикир, сүдү сүткүр мал чүве—деп Алексей Арагайтыевич чугаалады.— Одар-белчиирип таптыг тазрыштырып, эки малдаарга бир, ийи хардыг дээр азы молдурга, хунан апарган сарлыктарының арыг эъди 100—110 килограмм чеде бөөр. А үшдөрт хар чедип, дөвенден өрүлей бергеннери ийи чүс чээрби, ийи чүс үжен-дээ болурла. Оон сүдүнүн үскүрү, хоолузу инектеи-дээ, шээр малдан-дээ ораичок ажыг болур.

— Хой, өшкүге дег кыжын аиаа чем белетиевес бөөр чүве—деп, Ханды үгбай улаштыы—Тос-тостуң соогу кээрге иштиктеп кирер хамаан чок, харын-дээ сын-сынның кырын тевер. Шуурган сүт болу бергеиге хаалар араазынче кирер, оон үнген кадар өзүлүг чүлүп чиир. Бистии сарлыктарывыс колдуунда Пенүүт-Белдирнин бажынга баар чүве, бир чылын, кажан ийик моп, Хемчигейлиг-Хемнин кааг-каат сынарының бажынче үне берген чораанын бо кижи арай бөөрдәтып эккедген болгай...

Бо чылын Алексей Арагайтыевичиннң кодалынга 150 ажыг төрүүр сарлык бар. Оларны каиглаар менди кыш ажырарын дуржулгалыг малчыннар билирлер.

— Бо-ла сарлык кадарып келген үевистиң дургузунда чангыс-даа чылын багай дириип көрбээн бис—деп, Бады-Очур чугаалады.— Чүе сарлыктан 89—91 бызааларны ап келдивис. Даштындан көөрүнге тас кылдыр костүр-даа болза, дүгү планныг чүве. Бис бир сарлыктан 400—600 грамм чедир дүк ап келген бис. Бир кодан сарлыктың ажы-чанын танып ап деп чүве амыр эвес херек. Чогум чанчытып, оларны чаажыктырып алырга — дөмей-ле. Кижиии эзэнинп, таный бээр, кандыг-даа үзер, дошкун сарлык аиаа болу бээр.

Бады-Очурлар 6 уруглуг. Оларның улуг оглу Пётр шериг албанында болду. Өскелери школада өөренип турар.

Ажылынга кызымак, ак сетКилдиг ишчилерни колхоз баштаар черп, районнуң күүсеечи комитеди хөй удаа ортиктиг бараанпар-биле шаннап келген. Кайызы-даа ленинчи шбилей медалының эдилекчилери. Олар оске ажыл-ишчилер-биле бир дөмей. Совет Тыванын 30 чылын күшажылчы белектер-биле уткуп, социалистиг чарышка кадарчы Иргит Өдчей-оолду кыйгырганнар.

Малчыннар-биле чугаалажып доозкаш, ашкаар үнүп келдим. Дээрде сылдыстар четчи берген, аал бажы-биле бадып чылар хемчигештиң суунуң шылыраажы хөлестеп дыштанган сарлыктарның кыйырадыр кегженгени-биле чарыалажып чыты. Дем хүндүскү чораан сынывыстың бажынче дээр актай көөрүмге сылдыстарда барып үзе берген дег сагылдырды.

Д. ЧЫДЫМ.
Мөңгүн-Тайга район, «Малчын» колхоз.

ПЛАНДАН АЖЫРГАН

«Кок-Тей» совхозтуң күш ажаакчылары Галина Новикова болгаш Домна Кошкина олар эрткен сес айларның дургузунда 1 миллион 153 муң дагаа чуургазын алганнар. Ол дээрге көрдүнген пландан хөй болуп турар. Дагааларны шын ажаары болгаш чемгерери—хөй чуурга алырының кол үнезиии деп чүвеии күшчулар ики билир. Ынчангаш олар дагаа бүрүзүнден 195 чуурганы, а Г. Новикова биле Д. Кошкина чылдың төнчүзүнде 1700—1800 муң чуургазыны илырып хүлээнгеннер.

Д. ЕНДАН.

«Шынның» материалдарының изи-биле

САГЫНДЫРГАН

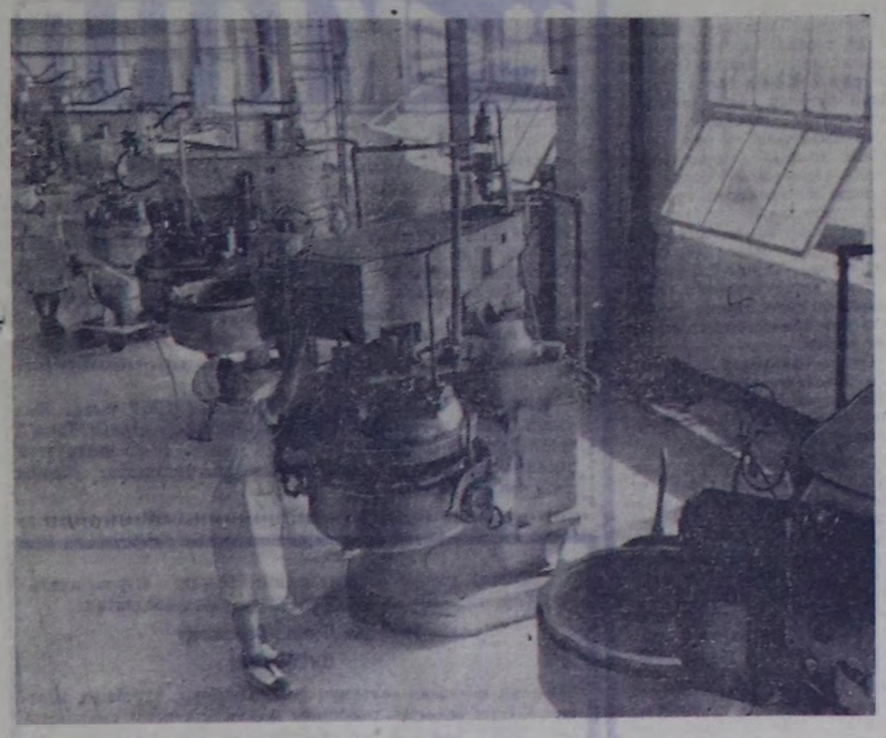
Август 24-те «Шынга» «Чаа кино кажаныл?» деп эгелиг Н. Давын-оолдуң чагаазы парлаттынган. Мөңгүн-Тайга районга, ылаигыя оон төвү Мугур-Аксы суурга үнген кинолар удаа-дараа барып, көрүкчүлерни бужургандырып турарын ол шүүмчүлээн.

Кинопрокат конторазының эргелекчизи О. Успенскийияның бистиң биминиевска харыылаары болза:

Чыл хуусаа эрткенде чамдык аиаа болгаш делгем экраннат фильмнерни катап көргүзүп болур деп прокаттың дүрүмүн ёзугаар «Кара сухарайлар», «Тиилелге соонда тулчуушкун», «Берлин дээш демисел», «Совлгу халдаашкын» ышкаш кинофильмнерни катап планнаан турган. Республиканың бүгү районнарынга тыва дылче очулдурган киноларны муиаидыр чорудар соруглалыг бис. Ындыг кинофильмнер орус дылда фильмнерден улуг озалдап келирин көрүкчүлерге дииатты.

Авторнуң бижип турар фактылары хыналдаан бадыткаттынган. Бо талазы-биле буруулуг кижилерни сагындырган.

ЧААГАЙ ПРОДУКЦИЯ

МОСКВА. Хайындырган болгаш чыончан быштактар заводу сес айларның планын бүрүн күүсеткеш, пландан ажыр 300 муң рубльдиң продукциязын белеткеп бүдүргеи. Бүдүрүлге чери хүннүң-не 40 тонна хире болгаш 20 ажыг янзы аттыг быштанты хайындырып бүдүрүп турар. Бо чылдың сес айларының дургузунда заводтуң бүдүрүп белеткээн чүүл-бүрү быштаа эртикен чылдың ол үезиие турганынаан 600 тонна ажыг болган. Хайындырып бүдүргеи бедии шынарлыг быштантың дөрт хевиринге күруненинң Шырэр демдээн тыскаан.

ЧУРУКТА: быштан массазын хайындырар участок.

В. НОШЕВОЙНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Дашты кы информациялар

Чилиге фашистиг террорну сөксадырын болгаш хостаага, демократияны катап тургузарын илерлеп негээн үннер-делгеевиниң бүгү булуңнарында, чүүл-бүрү дыядарда чаңгыланып турар.

Англи «Морнинг стар» сөлүндэн алган бо чурукта чиаи патриоттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингизинде Лондоннуң чурттакчыларын көргүзмеи.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ИНДИЙ ДАЛАЙГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Пентагоннуң болгаш НАТО-нуң бөлүктериниң Индий океанның делгем девискээрлеринде шериг күжүн улам күштелдирип турарынче делегейнин хөй-ниитизи улуг сагыш салып турар апарган. Барыын чурттарның солуиарының бижип турары-биле алырга, НАТО-нуң шериг комитеди чоокта чаа Саймонстаунда шериг далай базазын Африканың мурнуу түтүнге болгаш Индий океанның барыын кезээнге НАТО-нуң кол даянар чери кылдыр ажыглаар дугайында мурнуу африканчы эргечагырга-биле чугаалажышкыннарны кылыр деп шиитпирлээн. АКШ-тың чепсектиг күштер хереКтериниң талазыбиле сенат комиссиязы августуң төнчүзүнде Индий океанның төп кезээнде Англияга хамаарып турар Диего-Гарсия ортудукта америк шериг базазын калбартырынга ажыглаар 29 миллион долларны ундурүп бөөр дугайында хөйлу төлевилелиин хүлээп алган. Пентагоп ол ортулукка ядролуг бомбалар чүктээр стратегтиг бомбардировщиктер, шериг корабльдерин болгаш ракеталыг сут адаанын хемелери туруп болур күүдүлүг шиивээни тургузарын күзеп турар.

Ол девискээрлерге НАТОнуң киржикчизи күрүнелериниң шеригтериниң санын көвүдедир политиканы агартыш, чажырар дээш империалистиг пропаганда, «совет дайын айыылының» дугайында Индий океанның девискээринде Совет Эвилелиниң тургузуп алганы шериг базаларының дугайында маочу чулчуруушкуннарны калбаа-биле ажыглап турар. Совет кыжаныышкын дээр хоозуи чулчуруушкуннар болгаш херек кырында чок совет шериг базаларының дугайында шүүлүдээшкиннердээ империалистерниң ол девискээрге чедип алыр дээн карз-тагыштыг бодаалдарындаи ук чернии хөй-ниитизиниин будаалдырып, чажырар дээн кажарлаашкындыр.

Чижээ, АКШ-тың күрдепартаментизиниң шериг-политиктиг эргелелиниң директору С. Уэйсс бо дугайын конгресске дыннап турар уеде ол девискээрде АКШ-тың эргеажыктары «дыка улуг ужурдуалыг, чугуда • боон турарын» ажыы-биле чугаалаан. Ол, ынчан Индий океанның девискээринде чурттарда нефтиниң эң байлак курлавырларының барын база айыткан. АКШ-тың чепсектиг күштериниң Мурнуу Азиянын районунга турар чоруу «чугула дипломаттыг идиг» болурун Уэйсс база чугаалаан. Ол дээрге, ук районнуң чурттарынга ыйыынның кылырының чепсээ болур деп оон чугаалаанын ол-дур.

Вашингтонуиуң болгаш Лондоннуң милитаристиг болүктериниң боттандырып турары «соок дайын» үелериидеи ышкаш политиказы, оларның шериг күжүнүң Индий океанга улгадыышкыны-даа Азиянын дыка хөй чурттарының удурланышкынын болдуруп турар.

Чүгле Мурнуу Африка Республиказының соок-язы ылгаар идегеттери. Сайтөөнүн, Тайбэйиин болгаш Сеулдуң чалча-чашпаачылары Азиига дүшкүүрүлүг чорукту улам улгаттырары дээш ораидажып турарлар. Оларның эрге-чагырга базымтының турары империалистиг күрүнелериниң аг-шериглеринден дөрту-биле хамаарылгалыг. Ол ышкаш совет кыжаныышкын дугайында хоозуи чулчуруушкуиуну кылып тургаш, боттарыныи-на гегемончу планнарын боттандырарын күзеп турар. Пекииниң чагырыкчылары база-ла ол районга дүшкүүр-дүт чорукту улам нүштелдиреринн күзеп турары билдингир.

Ынчаарга Азия чурттарының хөй-ниитизи Азиига коллективтиг айыыл чок чорукту тургузар дугайында Совет Эвилелиниң саналын улам-на күштүг-биле деткип турар. Ол саналды боттандырып чорудары Индий океанның девискээринге болгаш бүгү делегейгеедаа быжыг тайбыины тургузарының үндезини болур деп олар көрүп турар.

А. БИРЮКОВ.
СЭТА-ның тайылбырлачызы.

АНГЛИЯДА СОҢГУЛДА МУРНУНДА БАЙДАЛ

Англияның премьер-министри Г. Вильсон парламентиии тараткаиының болгаш октябрьның 10-да парламентиге база катап хуусаадан эрте сонгулданы чорудар дугайын чоокта чаа чарлаан. Лейбористериниң ындыг шиитпиринге кым-даа элдепсиинп, магадаваан, чүге дээрге, бо талазыбиле оларның соруглазы шагда-ла билдингир турган болгаш ол чуртка чайдан эгелээш-ле сонгулдага белеткел херек кырында эгелээн турган. Бо чылдың февральда болган сонгулда соонда парламентиге баш мунгаш чоруктуп тургустунганын бо сонгулданы эрттиреринии чылдагааны кылдыр олар ажыглап турарлар. Ынчан консерваторлар аштырган болгаш эрге-чагырганы холга алган лейбористер чурттуң дээди хөөлүжүдулга органынга олуттарның хөй кезиин эзлеп ап чадашканы билдингир болгай. Общиналар палатазынга 635 олуттуң 299-үн лейбористиг партия эзлеп турган, консерваторлар — 295-ти, либеральдар—15-ти эзлеп турган. Байдал мындыг турда, лейбористиг чазак сонгулда мурнуиун аазаашкыннарын күүседир хөөйлуларны парламент дамчыштыр хүлээп ап, үндүрери ындыгла белеи эвес боол келген. Ынчангаш лейбористер ам болур сонгулда үезинде общиналар палатазынга олуттуң сагыш ковудеткеш, күштүг чазакты тургузарын бодап турарлар.

Сонгулда кампаниязының кол-ла айтырыы дээрге, англи экономикада кризистиг байдалдың, хамыктың мурнунда акшаның үне чокталынгыныиың, ажыл чок чорукту болгаш акша-хөреигиин тоомайлаар чорукту дугайында айтырыглар боол турар. Лейбористер сонгулда үезинде сонгукчуларны боттарының талазынче чайгылдырып алыр дээш, эрге-чагырганы чеди ай иштинде тудуп келгениниң үезинде алган хемчеглерин калбаа-биле ажыглап, ону пропагандалап турарлар. Ол дээрге, «Үлетпүрге харылаалар дугайында» антипрофсоюздуг хөөйлу, пенсияларны улгаттырганы, квартира төлевиринге хымалданы тургускаиы, ажыл-чемнин чамдык продуктуларынга ортектериии улгадырын шегледир хөреигни түскайларын дээш ышкаш хемчеглер-дир. Бир эвес олар сонгулдага тиилелгени чедип алыр болза, үлетпүрүнүн чамдык адырларынга күрүне секторун колдадырының улганымышкынын боттандырын чорудар апаарын лейбористиг партия сонгулда мурнуиун манифестизинге айытткан. Лейбористер даштыкы политика талазы-биле айтырыгларга хамаарыштыр Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдын чедишкининиг доостурунга идиг кылырын аазап турар.

Консерватиитиг партия монополистиг улуг капиталдың эрге-ажыктарын камгалап турар дээрди билдингир. Оон барыын үзелдиг болуу 1974 чылдың февральга чедир турганындан-даа артык кадыгшыглы шиитпи политиканы боттандырып чорудары дээш турүүп турар. Бир эвес олар ам болур сонгулдага тиилеп алтар болза, экономика талазы-биле сонгукчуларның хүлээп албайн турары шаандакы политиказын катап чорудар соруглалыг боол турары консерватиитиг партияның сонгулда мурнуиун манифестизинден коступ турар. Эң ылаигыя ортек-үнелерии болгаш орулгаларыны хынаарын катап эгелээр ужуртуг. Ол дээрге, ажылчы чоннарның ажыл төлевирии чангыс-даа деннелге тудары болгаш монополияларның ажык-кончаазын улам-на улгаттырары ол-дур.

Коммунистиг партия сонгулда мурнуиуң солуи программазын салып турар. Коммунистер монополияларның кончаазын эвээжедирии, Англияның «Ииити рыноктан» үнерии чедип алырын, шериг чарыгдалдарын эвээжедирии, банкыларны болгаш үлетпүрүнүң кол-кол адырларында будурүлгелерии күрүнелии болдурарын, социалистиг болгашча хөгжүп турар чурттар-биле садытны калбартырын сүмелеп турарлар. Компартия ол чурт НАТО-дан үнер ужурлуг деп санап турар.

Чуртта политика талазы-биле быжыг эвес, аиаанын үезиинин кудулаашкыныиың болгаш ажыл чоктарның санының ковудээниин байдалында боол турар бо сонгулда мурнуиуи демисели шыиғы болгаш ханы болуру чугаажок.

В. БАБКИН.
(СЭТА).

СИБИРЬ ДУГАЙЫНДА ДЕЛГЕЛГЕ

ТОКИО. (СЭТА). Делегейниң культура төвүнде — Михода (Сидзуока префектура) «Совет социалистиг Сибирь» деп делгелге ажыттынган. Ол делгелге Токиога бо чылдың декабрьдан май айга чедир көргүскен делгелгениң кезии боон турар. Ынчан оиу 700 муң ажыг кижи барып көрген. Бо делгелгениң мурииида оиу Хоккайдо ортулуктуң административтиг төвү болур Саппорога июль 20-деи августуң 11-ге чедир көргүскен болгаш база-да улуг сонуургалды болдурган. Саппорога болган делгелгеге 170 муң ажыг кижи барган болгаш чүгле Хоккайдоиуң чурттакчылары эвес, харын-даа Японияның оон ковалында төп ортулуг болур Хонсюнуң чоиу оиу ацаа кээп, сонуургап көрүп турганнар.

Советтиг Сибирьиин тоогузуиуң, экономиказының болгаш культуразының дугайында, оон бөйдус байлактарының дугайында болгаш ында чурттап турар совет кижилериин амыдыралының база ажылыжының дугайында чугаалап турар дыка хөй санныг делгиирлерии Михода делгелгеде калбаа-биле барааллалып турар. Делгелгеге барган кижилер чүгле бөгүнгү Сибирьиин эвес, харын-даа оон келир үезии эң-не тодаргайы-биле көрүп, сонуургаарлар. Павильоннуң иштинде дерии тергүскен кино залында Совет Эвилелиниң дугайында фильмнерии көргүзүп турар. Делгелгеде салган 1500 ажыг номдептерде совет улустуң коммунистиг тургузуушкунга зедип алган улуг челиишкинперииии дугайым чугаалап турар.

Салан-Шушенское ГЭС-тиң фото-диорамазы, «Восточный» дээр портуп иишти хевири, Красноярск ГЭС-тиң фоточурууу, ленидии улуг мамонтуиуп овур-хевири-дээ делгелгеге барган кижилерге дыка сонуургамчыг чүүлдер боон турар.

«Совет социалистиг Сибирь» делгелгениң ажыттынганының башгайгы хүиүзе ииаа барганнарның бодап турары-биле алырга, ындыг делгелге японнарның боттарының улуг кожазы болур Совет Эвилелиниң дугайын эки билип алырынга болгаш Япоиия биле Совет Эвилелиниң улустарының аразынга бот-боттарын билчирии хаиыладып база харылзааларын быжыглаарынга улуг идиганг болуру чугаажок.

Михода ол делгелгеии ажыдарынга Японияның парламентизииииң үстүкү палатазының толөлекчизи Коно, Сидзуока префектураның губернатору Ямамото, даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзааның япон ассоциациязының президентизи Мацумаэ, совет элчин чериинин ажылдакчылары барып чорааннар.

«Совет социалистиг Сибирь» делгелгеге келир чылдың марттың 31-ге чедир ацаа турар.

В. КУЗЬМИЧЕВ.

«ЧКД» МАРКА СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ

ПРАГА. «ЧКД» — ЧССРниин эң улуг будүрүлге каттыжышкыннарының бирээзи. «ЧКД» маркалыг эң хөй продукцииизи Совет Эвилелди салып ап турар. Каттыжышкынның чыдыш-на експортна будүрүп боор бараанының чартыктан хөй кезии Совет Эвилелиниң улуг-хуузунга онаажыр.

Улусчу эрге-чагырга чылдарының дургузунда совет будүрүлге чергелери-биле «ЧКД-ниин» дем каттыштырып ажылдарды опза делгереиней калбарган. «ЧКД-ниин» машина тудугжулары бистиң чуртувуска 2 муң ажыг телевизорну, 5 муң ажыг трамвайны, 700 хире янзы компрессорну, 1600 ажыг судно хөделдиригчилерии будүрүп берген. «ЧКД» маркалыг дериглер-биле ССРЭ-ге цемент будүрер үш болгаш фарфор-фаянс кылыр тос заводту чепсегдээн. Ам Пршеровтуң машина будүрер заводунда түү-түү дериглерни будүрүп турар. Оларны ССРЭниин фарфор болгаш керамика кылыгларды будүрер дөрт будүрүлге чергиге бөөр.

Каттыжышкынның заводтар пехтериие металл болбазырадыр совет станоктар, дуцзалал болгаш хемчээл аппаратуразы ажылдап турар. Бистиң чуртувус ЧССР-деи ап турар локомотивтериниң болгаи трамвайларының орнунга магистраль тепловоздарын, өрүк-тудуг машиналарын, чиик автомобильдерин, метровагоннарын бөөр.

АЖЫЛ-ИШЧИ БАЗЫМНАР

БЕРЛИН. «Шварце Пумпе» —ГДР-ниң эң улуг газ-химия комбинады. Үлетпүр болгаш амыдырал-чуртталга хереглелериие ажыглаар кылдыр республикада будүрүп турар 8—10 миллион кубометр газты, ол чиг-аяның болгаш оттулар чүүлдүң 60 хуузун хынаун-не «Шварце Пумпе» берип турар.

Ботбус округта хүреи хомур-даштыг черге үндезилей ол комбинатты тудуп тургузары ийиги беш чылдың эң чугула тудуу болган. «Шварце Пумпе» база-ла Эйзенхиттен-Штадта «Ост» комбинат дег кылдыр ГДР-ниң аныяктары болгаш оларның дайынчы авангарды — Хостуг немец аныяктар ниитилели тудуп тургускан. Аныяктар ол комбинаттың 17 муң кижилиг коллективиниң бөгүн база хөй кезии боон турар.

Бо чыл комбинаттың амыдыралынга ГДР-ниң чоокшулаан келген 25 чыл ошиига ацдар бодургап шалыпчы ажылыш-биле демдеглеткеи.

«Шварце Пумпеге» совет чаартыкчыларның үлегерии өзугаар материалдарны, ажыл шагын камнаары, будүрүлге черинии ажылдарын үзүктелдирбези, шынар чок продукцииа будүрүп ажылдарын эвээжедири дээш шимчээшкин делгеренгей калбарган. Комбинаттың бүгү бригадаларының үштүи бир кезии германсовет пайырал деп хүндүлүг атты чедип алган.

Пекинниң туразында шиитпири

ТОКИО. (СЭТА). КҮР-нуң Токиода элчин чери Японияның Компартиязының төлөлекчизи япон парламентиниң үстүкү палатазының депутады М. Үмэдзиың Кылатче чоруурун чөпшээреэн. Японияның өске-дээ политиктиг партияларының төлөлекчилери-биле кады оиу Токио—Пекиин араазынга сентябрь 29-та ажыттынар ужар хеме оруунга баштайгы ужудушкунга япон ужар чүүл компаниязыкиржир кылдыр чалаан турган.

Пекиниин ол кара-туразында шиитпирии Японияның Компартиязы шиитпирлиишбиле буруу шапкан.

АКШ-тың президентизиниң медегелги

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ракетага удур камгалал системаларын кыскаргаарлаар дугайында АКШ биле ССРЭ-ниң аразынга июль 3-те Москвага ат салган керээниң протоколун күштүг кылдыр бадылазы-биле президент Дж. Форд АКШ-тың конгрезиниң сенадынче чорутkан.

Ол протокол үзүрге, АКШ биле Совет Эвилелиниң аразынга харылаалары чогумчалыг болдурарынче бурунгаар базым болуруи президентиниң сенатче чорутkан тайылбыр медеглелиинде чугаалап турар.

Бо протокол ракетага удур камгалал системазын кыскаргаарлаар дугайында керээни улам күштелдирер болгаш ук керээниң чарылбас кезээ болганда, делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарынга болгаш эң-не айыыл чок байдалды тургузарынга идиглиг болур деп санап турарын ол илереткеи. Ынчангаш бо протоколду сенат эң-не чогумчалыг болгаш чугула деп көөрүп онаалап дилеп тур мен деп Дж. Форд демдеглээн.

ЧҮТКҮЛДҮГ ИШЧИ

Школа чанында күш-культура шөлүү. Ол хүн көөрүмге шөлчүгеште школаның эң бичиилери — белеткел класының өөреникчилери дизе чыскаалыпкан турлар. Бичии кижилерге күш-культура кичээлин бир-ле дугаар эрттирери бээнги белеп эвес-тир деп түвени хажыызындан эскердим. Шевергин кеттинген, чолдайтыр таарып каан бажын аткаар дыран алган, ортумак сынныг, кижи ортузу чеде берген башкы чыскаал мурнунда туруп алган янзы-бүрү шимчээшкиннерни уругларга көргүзүпшаан, боду тайылбырлаан тур.

Белеткел класының уруглары узун, кыска аайы-биле чыскаалыры, оң-солагай холдарын ылгаары дээш черле хөй түүлдерни кылып билбес болдулар. Башкы ол бүгүнү уруглар коңчуг кызымаа-биле тайылбырлап, чамдык түүлдерни бодуу бөдүүн, тодаргайы-биле көргүзүп тур. Уруглар башкыының тайылбырын хирезиниле билип, шингээдип ап турлар.

Кымыл ол? Хорум-Даг школазының эге класс башкызы Бегзи Оялаевич Монгуш-тур. Башкы училищезин доосканнан бээр он алды чыл чедип турар. Оон бээр-ле бодунун төрээн школазында эге класстар башкылап келген болгаш ам-даа мында ажылдап турар. Баштайгы чылдан эгелээш-ле берге болгаш харыысалгалыг ажылче бодупун чедип ыңдыг ажылыыр, шудургу, бергелерге торузбас аажы-чаңы-биле бүрүн шымнып киришкен.

Башкы кижиниң хүн бүрү ажылы берге-даа, бир талазында солун, бичии уруглар-биле ажылдаарга чаптанчыг, чараш, оларга бир-ле түвени сонуургаан болур. Катырынчыг-даа таварылгаларны чежеринде ол дээрил. Бети дээрге чаңгыс хүнде бээри өөреникчи класынга келбейн бээрге ыяш чок эрттирери берге. Бегзи Оялаевич ада-иелер-биле сырый харылзаалыг ажылдаарын чедишкинниң үндезини деп санап турар. Ылаңгыя эге класс өөреникчилериңе ада-иениң дузазы, хайгаараалы коңчуг чугула болгай. Шинчилеп олардың-биле кезээде кады ажылдаары чугула.

Бистиң коллективтиң кежигүнү, ажылга соруктуг эжиниң бөрээни — ажылга кадрларны шиин эвес шилип алырында. Чамдык удуртукчуларның талазындан төлеп чок, ак сеткилдиг эвес кижилерни бээри ажылга хүлээп алыр чоруктар бар.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хаяа» совхозунуң ажылчыннары Николай Мачылай, Маадыр-оол Мачылай олар бэмгир арага ижип алгаш, ол-ла совхозтуң одарга хайгаарал чок оттап чораан ийи молдургазын оорлаш, бирээзин 100 рубльге салыпкаш, акшазын үлежип алган. Олар ниитизи-биле совхозка 438 рубльдиң когаралын чедирген. Кайызы-даа мурнунда шиитпирип чорааннар.

Ол-ла районнуң кадарчылары Дажыкпан Кара-оол, Шожан-оол олар харыысалга чогу-биле кадарган хоюндан дыка хөй хойларны чидиргеннер. Олар арагалап алгаш, Социалистиг өнчү-хөреңги —күрүненин экономиктиг күчүзүнүң үндезини. Шинчилеш оон кандыг-даа хевирлерин төтчеглеп, самчыгдаар чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудары— бистиң база бир кол соруглаларывыстың бирээзи.

Бо улуг айтырыгны шиитпирлээри-биле суд, прокуратура болгаш милиция органнары, янзы-бүрү ажыл-агый, будурулге, албан организация черлээри социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар дугайында хемчеглерни доктаамал ап чорудуп турар.

Хөй-хөй ажылдакчылар онаашкан ажылынга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп, ниитинин өнчү-хөреңгизин карак огу дег камгалаар херекке идепкейлиг киржип турар. Ындыг болза-даа, бистин аравыста күрүненин өнчү-хөреңгизин самчыгдаар, алыскакчискек, эскелериин күжү-биле чурттаксаар азырадыкчы хөөнүүг ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар.

Самчыгалдарның үүгүл келир кол чылдагааннарының бирээзи — ажылга кадрларны шиин эвес шилип алырында. Чамдык удуртукчуларның талазындан төлеп чок, ак сеткилдиг эвес кижилерни бээри ажылга хүлээп алыр чоруктар бар.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хаяа» совхозунуң ажылчыннары Николай Мачылай, Маадыр-оол Мачылай олар бэмгир арага ижип алгаш, ол-ла совхозтуң одарга хайгаарал чок оттап чораан ийи молдургазын оорлаш, бирээзин 100 рубльге салыпкаш, акшазын үлежип алган. Олар ниитизи-биле совхозка 438 рубльдиң когаралын чедирген. Кайызы-даа мурнунда шиитпирип чорааннар.

Ол-ла районнуң кадарчылары Дажыкпан Кара-оол, Шожан-оол олар харыысалга чогу-биле кадарган хоюндан дыка хөй хойларны чидиргеннер. Олар арагалап алгаш, четпес хойларның дүвүн бастырып алыр дээш, Кара-оол Монгуштуң кадарган хоюндан 33 баш хойларны оорлаш, Шожан-оолдуң хойларынга кадып алгаш, оон туттурганнар. Чаш-оол Кыргыс биле Чаш-оол Кызыл-оол «Улуг-Хаяа» совхозка ажылдап тургаш, совхозтуң ийи инээн оорлап соккаш, эъдин арын-нүүр чогу-биле ферманың ажылдакчыларынга садыпканнар. Олар кайызы-даа мурнунда база шиитпирип чорааннар.

Ынчангаш материал харыысалгалыг ажылга мурнунда оор кылып чораан кижилерни хүлээп алыр чоруктар шиитпирип ажылга хораалыг деп түвенин херечизи ол.

Социалистиг өнчү-хөреңгизин ийи-чаңгыс кижилер сулчээлежип алгаш, самчыгдаар чорук эң айыылдыг. Кеземче хөөйлүзүү бо чорук-биле шыңгыы демисежирин айтып турар. «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыннары Иван Чанчай, Ижи Шулуу, Бадырга Дашоол, Балды Монгуш, Серен Даш-оол олар бэш бурунгаар дугуржуп алгаш, Серен Дашоолдуң четпес хоюнун дүвүн тургузуп алыр дээш ол-ла совхозтуң малчыны Эренчин Сандыйның кадарып турган хоюндан 86 хураганнарны оорлап, ол-ла совхозка 3897 рубльдиң когаралын чедирген.

Малдың баш санының үчеди кошкак тургускаңының уламыдан чамдык кадарчылар ниитинин малын садып, самчыгдап турар.

Оон ангыда, чамдык колхоз, совхозтарның удуртукчулары мал сүрери-биле идегел чок кижилерни хүлээп ап турар чоруктар бар. Оон түүнелинде ындыг бижилер ниитинин малын кайы хамаан чок орук ара самчыгдаар таварылгалар эвээш эвес. Ындыг байдалдар Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунда плерээн.

Социалистиг өнчү-хөреңгинин камгалаарын күштелдирер ажылга хөй-ниитинниң киржилгези улуг рольду ойнаар ужурлуг. Эң ылаңгыя колхозтарда ревизия комиссияларының ажылы эки тургустуунган болза, ниитинин малын болгаш өске-даа өнчү-хөреңгинин камгалаарынга улуг идиг-дээрги билдингир. Эш-хүү судтарының, улусчу контроль бөлүктериниң самчыгдакчы төтчеглекчилер-биле демиселинге улуг дузазы суд, прокуратура болгаш милиция органнары чедирип турар.

Социалистиг өнчү-хөреңгинин төтчеглекчилери-биле демиселди күштелдирер ажылга хөөйлү-дүрүм дугайында пропаганда ажылын калбартыры чугула. Ынчангаш социалистиг өнчүнү карак огу дег камгалаары — ниижи бүрүзүнүң ыяктыг хүлээлгези.

Кызыл хоорай Советтиниң совхозтарында болгаш колхозтарында социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар талазы-биле ажыл соолгу уеде эки-эвээ болуп турар.

Ындыг болза-даа, өске колхозтарда, совхозтарда ниитинин өнчү-хөреңгизиниң камгалаар талазы-биле хемчеглерни арай кошкак чорудуп турар.

Чижээлеерге, «Кара-Хаяк» совхозка 1973 чылда улуг 3 бода мал четпес турган болза, бо чылдың бирги чартыында база-да ол хире баш мал четпейн турар. 1973 чылда 133 баш өөвер мал четпес турган болза, а бо чылдың бирги чартыында 205 баш мал четпес.

Чамдык совхозтарның малчыннары боттарының онаашкан ажылынга ээ-харыысалга чогун көргүзүп турар. Чижээ, Хеймер-оол Салчактың дузалакчы кадарчызы Сандыкчап дээрэ Черби суурдан кажаа ишти аштаар кижилерни чыып алган. Оон соолунде олар Хеймер-оол Салчак сутта келгеш, кажаа ишти-даа аштавайн, арагалап эгелээннер. Хеймер-оол Салчактың эзиринден ажыглээп алгаш, кажаа ишкинде холуксаалыг мал чемин оорлап, дөрт шоодайга доллур уруп алганнар. Оон соонда олар кажаа ишкиндеп бир улуг хойну семиктеп тудуп алган. Бо дээрге сүүзээлешкен оорларның арын-нүүр чок үүлгединнишкини-дир.

Социалистиг өнчү-хөреңгинин камгалаары — ак сеткилдиг совет хамаатызы кижи бүрүзүнүң ыяктыг хүлээлгези. Ажыл кылбас ындыг чалгааларга, арагачыларга, кемхерек үүлгедикчилерге, оорларга эмир-дыпты бербес ужурлуг бис.

А. ООРЖАК,
Кызыл хоорай прокуратуразының улуг байысалчызы.

СОЦИАЛИСТИГ ӨНЧҮНҮ КАМГАЛААР

СПОРТ

САЛЫГНЫ СОҢГААРЛАТКАН

Делегейниң тергиин шыдыраачызы деп ат дээш шүүлде маргылдаазынга киржир күзелдиг Карпов биле Корчнойнуң аразында шүүлде маргылдаазының дөртку салымын 42-ги көште соңгаарлаткан. Ол салыгга Корчной француз камгалал кожу-биле кара талалыг ойнаан.

Бо чурукта — Виктор Корчной (солагай талазында) биле Анатолий Карпов олар-дыр.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШИЛИНДЕКТЕР ИЛЕРЕТТИНГЕН

Эртken дыштанып хүнүрде чайгы спорт сезонун хаарыга тураскаатkан волейбол маргылдаазы Чадаана хоорайга болуп эрткен. Анда эр улустуң 10, херээженнерниң 4 командазы киришken.

Ийи хүн үргулчүлээн спортчу демиселдиң түүнелинде эр улустан «Динамо» командазы биргии черни алган. Ийигээзин — «Искра» колхозтуң, үшкүзүн — Хөндергейниң спортчулары эзээн. Херээженнерден «Искра» колхозтуң төлээлери оске өөрүнден эки ойнаан, тиилээн.

Шаңналдыг черлерни алган командаларга комсомол райкомунуң болгаш районнуң спорт комитединиң дипломнарын, ойнакчыларынга махталга бижиктерин тыныскан.

Д. МОНГУШ.

Совет хоккеистер тиилээн

ВИННИПЕГ. (СЭТА-ның гускай корр) ССРЭ-ниң шилиндек хоккей командазы эрткен субботада Канаданың шилиндек профессионалдарыбиле үш дугаар ойнаш 8:5 саңга тиилеп алган.

Оның эгелээнден бээр 15 мынута эрткенде саңны шолдун эзилери ажытkан. Үш минута эртээнде саңны Якушев деңнештирген. Оон ынай ССРЭ-ниң шилиндек командазында шайбаны хөргеннер: Михайлов, Петров, Мальцев, Шадрин, Бодунов, Якушев, Лебедев.

ЧАА НОМ

Тываның ном үндүрер чери бистиң республиканың дыл, литература болгаш төөгүүнү эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы Н. М. Коңгарның «Тыпата көдээ ажыл-агый хогжүлгезиниң чугула айтырыглары» дээш брошюразын орус дылда үндүрген.

Автор ук брошюрада республиканың көдээ ажыл-агый будурулгезиниң хогжүлгезиниң амгы деңнелин көргүзүп, ону моон соңгаар чорударының дугайында бодалдарын илередип турар.

Брошюра дөрт эгелеп тургустуунган. Биргии эгеде «Тываның бойдузу болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң социал-экономиктиг байдалдары», иигнизиннде — «Көдээ ажыл-агый будурулгезин интенсификастаары», үшкү эгеде көдээ ажыл-агыйның кол-кол адырларының характеристиказын берген. Дөртүү чеңи Тывага көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хогжүдериниң перспективаларынга тураскаатkан.

Брошюрани колхозтар, совхозтарның удуртукчулары, специалистери, көдээ ажыл-агый экономиказының айтырыгларын өөренип турарлар болгаш өскелер-даа ажыглап болур.

Д. ЕНДАН.

Белеткеп турар

Байырлалга чедир эвээш үе арткан. Бо хүннерде Совет Тываның пайысчылалы аалчыларын уткуурунга белеткенип турар.

Солун оюнларның спортчу маргылдааларының эртер кол черн — «Хүреш» стадионунуң чаартылгазында хоорайның сентелге-тудуг эргелелиниң тудугжулары дээди болгаш орта-мак өредилге черлериниң студентилери, бөлүк тренерлер 3 бригада болуп алган ажылдан турар. Мында кылыр түүлдерле хөй.

В. Г. Маначовка удуртkан тудугжулар бригадазы стадионче кирер оруктарны асфальтылаарын болгаш машиналар тургузар шөлдү кылырын доозкан. Ам олар валчылар индирининң олуттарын 50—60 кижи сыца бээр кылдыр алгыдып эгелээн. Башкы институдунуң, көдээ ажыл-агый техникумунуң 21 студентилери болгаш сургуулдары стадионнуң көрүкчүлер олуттарын доозулаар база үүрчек сентелгелерни кылыр ажылда хаара туттунган. Б. Чөкпекке удуртkан бөлүк тренерлер мөгелерниң спортчуларның хеп үштүр тускай өрээлин тудуп турар.

— Стадион чанында компелестиг спорт оюнуун тудуун эгелеп тур бис,—деп, бо бүгү ажылдарны удуртуп турар «Спартак» эки тура спорт шитпилелиниң даргазы Х. Л. Баранов чугаалады.—Алаа ийи волейбол, ийи баскетбол шөлдерин тудар. Оон аңгыда хол теннизиниң шөлү база дериттинер.

«Хүреш» стадионнуң сентелгезин октябрь 1-де бүрүн доозар дээп ажыл-иш хайнышкынныг чоруп турар.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

Батуминиң дельфиннер азыраар чери—суг ажыл-агыйның болгаш океанграфияның эртем-шинчилелиниң бүгү-эвилел институдунуң Грузин салбырының улуг эртем-шинчилел баазазы. Далайның сүттүг амытаннары—дельфиннерни ында шинчилеп, оларга эртемденнерниң сонуургалы сөөлгү уеде үргүлүү улгадып турар.

Тускай балыкчылар Кара далайдан дельфиннер тудуп эккээрге, оларны ам азыралга ередип турар. Сүт-биле амыдырап өзер далай амытаннарын шинчилээр лаборатория эргелекчизи биология эртемнериниң доктору, профессор Андрей Шевлёвка баштатkан эртемденнер коллективи ол кайгамчыйтыг амытаннарның ажы-чаңын шинчилээр улуг амылды чорудар.

ЧУРУКТА: азырап турар амытаның сонуургачыг көргүзүглер кылырынга бичө эртем ажылдакчызы, тренер Гори Иосаваның белеткеп турары.

Н. АНАСТАСЬЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

17.00—«Бистиң ырывыс, чаңгылаа». Телеконцерт.
18.00—Уругларга. Мультфильм.
18.35—Телемедээлер.
18.50—«Чолдакчы—спортчу профессия». Кыска фильм.
19.10—«Саян кырында көөгө». Дамчыдылга.
19.50—Кыска фильм.
20.10—Телемедээлер.
20.20—Чарлалдар, реклама.
20.25—«Хадың чүүүү». Телеконцерт.
21.10 — 23.00 — А. Васильев. «Мында дың хаваазы ыржыг». Хөгжүм-шиин театрының шапты. Тыва дылда.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: **«Аңгыдыышкын»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Чажыт хоорай»** 9.20, 11.00, 15.10, 16.50. **«Маккенаның алдыны»** 12.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Элезиниг уургайларның генералдары»** 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Хоорай кырында куштар»** 15.00. **«Соңгу ие»** 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК»: культура бажыңы **«Африка чаагы»** 16.30. **«Камонуң сөөлгү моадырлыг чоруу»** 18.00, 20.00 шактарда.

Комай-оол Конзай-оолович Ховалыгның 1967 чылда Кызылга башкы институдун доозкан Ц099500 дугаарлыг, Тамара Киви-Дормуевна Ховалыгның 1973 чылда оң-ла институттуң доозкан 3601607 дугаарлыг дипломнары читкилээн, оларны күш чок деп санаазы.

Тываның хөөчүн башкыларының болгаш журналистериниң бирээзи, «Шын» солуңгун улуг корреспондентизи

Бичө-оол Лопсан-Серенович

ОНДАРНЫҢ

хенертен чичээнин солуңнуң редколлегиязы, партбюро, местком болгаш өске-даа хөй-ниитиг организацияларга хажыдалбиле ыңнаттыышаан, Чөө өг-бүлезинге база дергүл-тереллеринге ханы хажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 21—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи ажыдырал киллизинниң 37-13, культура киллизинниң 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинниң 21-47, үлегүүр киллизинниң 22-64, чагаа киллизинниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизинниң 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче холгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 229.

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының эзалары-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—00739.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 225 (9602) | Среда, сентябрь 25, 1974 чыл | 1925 чылда үнелезилеттингеи | Өртээ 2 көп

ЭШ В. В. ГРИШИНГЕ ШАҢНАЛ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный сентябрь 23-те Кремльге Ленин орденин база «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальды СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары эш В. В. Гришинге тывыскан. Ол бедик шаңналды Коммунистиг партиниң болгаш Совет күрүнеңиң мурнунга улуг ачы-хакыязы дээш база төрүттүнген хүнүлелер бээр (б) хар харлаанывиле холбаштыр алган.

Эштер Л. И. Брежнев, А. А. Гречко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Купаев, Д. С. Полянский, М. П. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олар шаңнал тыпсырының үезинде тургаңнар.

Шаңналдың тыпсырда эш Н. В. Подгорный чүве чугаалаан.

Эш В. В. Гришин харын сес ап, чүве чугаалаан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң удуртукчулары эш В. В. Гришинге чүректең ханызындан байыр чедиргеш, аңаа үр чылдарда чурттаарын болгаш совет улустуң чаагай чорууңга, бистиң чуртка коммунизмниң тиилелгезин дээш моон-даа соңгаар үре-түңнелдиг ажылдаарын күзээнээр.

(СЭТА).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

Хабаровск крайның кадзы ажыл-агыйының ишчилери бүгү-улусчу социалистиг чарышка киришкеш, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүргеи болгаш күрүмеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүзээлгезин күүсединнгеннер.

Крайның колхозчулары, совхозтар ажылчыннары, партия организацииларының, совет болгаш кадзы ажыл-агый органнары бүгү күштү күскү хову ажылдарын шалыпкын доскарыпче, малга бижиг чем суурун тургузарынче үлегидырып турарлар.

(СЭТА).

КЫМНАР ТИИЛЭЭРИЛ?

АСТРАХАНЬ. (СЭТА-ның корр.). Астрахаңьдан чөөрбе километрде Фунтово дээр эрте-бурун суурның чанында оңза хевирлиг хоорайжыгаш тургустунган. Ында — иядырлиг, кижилер олурар черлерлиг болгаш орук айтыр демдектерлиг делгем шөл бар. Чүгле бажыңнар эвес, а «Жюри», «Коля судья», «Судьялар коллегиязы», «Савзага болуу», «Кызыл-булуң», «Парлалга төөгү», «Столовая»—деп, бижиктерлиг майгыннар дистанчи берген тургузлар.

Сентябрь 24-те ында суггарылга системаларының тудукчуларының — чурттуң аңгы-аңгы районнарындан барган эң дээре 80 мастерлериниң — мелиоратор-скрепержилериниң Бүгү-эвилел маргылаазы эгелээн.

Ында «Ленинниң оруу» колхозтуң чөөрбе гектар шөлүн маргылаза эрттирериниге мык белеткээн. Оны тус-тус шөлдерге үзүп, демдектээн. Ийи хевирбиң — улуг болгаш бичии хемчээлдиг машиналарның башкарыкчылары маргылдаада киришип турар. Скреперист кижи дөрт шак дургузунда онаашкан черин бүгү-де негелделерин өзүтаар болбаазырадып, дүжүткүр хөрзүнүң хевээр арттырбышаан, ажылдан кымыр үжүрлүт.

Маргылазаны эрттирериниге Астрахаңьны шилип алганы таварылга эвес: ында чүүл-бүрү культураларны мелиорастаан черлерде чеднишкиниг өстүрүп турар. Области чөөрбе муң мелиораторлар ажылдап турар болгаш тоску беш чыл дургузунда аңаа 80 муң ажыг гектар черге суггарылга системазын түзүп тургузар үжүрлүт.

ИЯНГИ МИЛЛИОНЧЕ КИРИПКЕН

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр. Г. Кирхаджи). Өзбекистанның ажыл-агыйлары бо хүнүерде ийиги миллион тонна хөвөңнү белеткеп киришкен, тыалычы ёзу-биле ажылдап турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда «ак-көк корабльдериң» белүктеп ажылдаар аргазын налбаа-биле ажыглап турар.

Өзбекистанның оруктарында кожуулар сөөрткен 30 муң тракторлар маңнажып, бир миллион гектар шөлде агрегаттар үзүк-соксаал чокка ажылдап турар. Ажыл-агыйлар белеткел организацииларыбиле кады чит хөвөңнү сөөртүп, хүзээп алырының чаңгыс аай графигни тургускан.

Республиканың көдээ ишчилери Улуг Октябрьниң байырлалынга чедир 5 миллион тонна хөвөңнү садар хүзээлгени алган ажылдап турар.

ХҮЛ-ЫЯБА ОРНУНДА

КОРТЕЛИСЫ суур, Волынь область. (СЭТА-ның корр.). Ол суурнуң катаң тургустунганының 30 чылынга болгаш фашистиг араатанларга өлүртүкен ооң чурттакчыларын-га туресхаатқан митинг аңаа болган. Ол эрте-бурун украин суур дайын чылдарында фашистерниң «чаа корум-чурумунга» чагыртпаан. Ооң дыка хей чурттакчылары кожаалында арга-арыгже партизанныг чоруушаннар.

1942 чылдың сентябрьның бир-ле хүнүнде ооң бүгү чурттакчыларын хүрээ бile школа аразынга күш-биле чыыткан. Хол-даңг чаш уруглар-же, херээженнерже болгаш кырганнарже фашистер хөме боолап эгелээннер. Сентябрьның ол эртенинде үк черниң 2892 чурттакчыларын фашистер ынчаар өлүртүп үзүткеан. Суур беш дүн-түн иштинде чалбыышталып турган. Совет Армия Волынны хостаарынга чедир — 2 чыл иштинде суурга чаңгыс-даа кижи барып көрбээн.

Ийи чүс чыл болган деңгин уруг дуб ыяш араатанныг үүлгедиишкин болган черде үнү чок хереч боон, кезик-чамдыы өртеп, хөмүр апарган ам-даа турар. А ооң долганыдыр Кортелисы хүл-чыяба орнунда катаң тургустунган. Суурну катап тударының чиңгине плакы чогаатқан. Ооң дал ортузунда хей кыят бажында интернаттыг школа турар. Ооң шөлээзинде уруглар сады. А ооң ындыы чарыында—Культуре ордузу, амыдырал хамаарылга комбинаты, төп садыг, кафе-столовая, аптека, административтиг бажыңнар. Дөрт квартиралыг чаагайжыды туттунган бажыңнар бедий бергеи тургулаар. Бо бүгүнү күүселиг-биле тургускан.

«Кортелисский» совхозтуң ишчилери кайгамчыктыг эки, четпир амыдыралдыг чурттап турар: ол ажыл-агый — области эң дээрелериниң бирээзи.

ХООРАЙ ТУДУУНУҢ ШКОЛАЗЫ

РИГА. (СЭТА-ның корр. В. Гайлиш). Республиканың найысыралында хоорайларның комплекстиг тудуунуң дүржулгазын өөренирииң доктаамал ажылдаар школазында өөредилге эгелээн. Ооң дыңнакчылары—бажың тудар комбинаттарның, трестериниң болгаш эргелеларииң удуртукчулары, коя специалистери элээн каш плетке-лерии, дещпяларны дыңнаар, тудуг черлериже баар.

Доктаамал ажылдаар школазы Риганың Иманта дээр чаа чуртталга районунда тургускан. Ында эртемниң болгаш техниканың чеднишкиниерии тудугда калбаа-биле ажыглап турар.

Имантада 370 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, садыг төөгүн, хеп-чуур черии, бирээзи-де 1284 өөренирии олуттуг ийи школазы, уруглариың алзы сад-ясликтерин болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киирген.

«ТИМИРЯЗЕВКАНЫҢ» ФИЛИАЛЫ

Москваның көдээ ажыл-агыйының К. А. Тимирязев аттыг академиязының филиалсалбырын Смоленскиге тургузар деп шиитпирлээн. Аңаа РСФСР-ниң кара эвес хөрзүнүг зоназынга бүдүрүлге ажылдарын организастаарының, агровоминяның, зоотехниязының, экономиканың талазыбиле специалистерни белеткээр.

Смоленскиге беш дүтаар чаа дээди өөредилге черииге хоорайның төвүнде бажыңы тускайлап берген. Белеткел салбырынга баштайгы хүлээп алымышкыны чарлаан.

(СЭТА-ның корр).

СМОЛЕНСК.

ЧИЛИ УЛУС ТИИЛЭЭР!

Чили демократтар-биле эвсеткил каттыштырарының совет комитединге чили шеригэрге-чагыргазының араатанныг чоруурга киледээн чагаалар болгаш телеграммалар үргүлүү кээп турар.

Нефть, газ казып, тывар «Аль метьевнефть» эргелеиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш айбан-хаакчыларының резолюциязында чугаалап турары: «Чилиде араатанныг үүлгедиишкиннерге шиитпирлии-биле удурланыр тур бис! Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Луис Корвалапны болгаш бүгү-де политиктиг хоруглаттырганнарны доп-дораан хостаарын кеген тур бис!»

Черкестиң химия заводунга митинг «Чили улуска хостаалы», «Чилиде фашистиг эргечагырга дүжер болзуш» деп, кыйгырыгның адаа-биле боон эрткен. Митингниң киржикчилери хүлээп алган резолюциязында чили улустуң хостаалаже тура-соруун кандыг-даа араатанныг чорук буза шаап ыыдавазын аңытқан.

Совет Эвилелиниң болгаш ВДР-ниң аныктарының Волгоградка болган III ужурашымышкымның киржикчилери Чилиниң патриоттарын детскээн медгелели хүлээп алган. «Чилиде хунтаның үүлгедип турар ханныг терроруң, патриоттарны, олардың-биле хады кырганнарны, херээженнерни болгаш уругларны араатанныг өзу-биле өлүрүп турарын Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнам Демократтыг Республиканың аныктары ханы килеңнээшкин-биле бууседып тур. Бистер чили патриоттарның эрес-дидим, шынчы демиселиин ийи-биле детпил. Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Луис Корвалапны болгаш өске-даа политиктиг хоруглаттырганнарны олуттузун доп-дораан хостаарын шиитпирлии-биле кеген тур бис»—деп ол документиде чугаалап турар.

(СЭТА).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

ШИЛЧИИР ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Сентябрьның ийиги он хонуунда тараа амаарының талазы-биле районнар аразында налбарган социалистиг чарыштың тиилелчизи Таңды район болган (СЭКП райкомунуң секретары Г. А. Заркевич, раймүүскем даргазы К. М. Ак-кыс).

Дүүн Бай-Хаакка болган ажылчы чоннарның хуралынга СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун СЭКП обкомунуң ийиги секретары В. Н. Филиппов ол районга байырлыг байдалга тывыскан.

ҮЛҮҮН ДООСКАН

Республика төвүнүң чылдылга шугумунуң тудуунда барык чеден хире коллективтер ниити демин кадып, түс-түс онаашкан участоктарын айытынган хуусаазында доозар дээш бедик кодураачүшкүнүг ажылдап турар. Борта «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи бодунга онаашкан 760 метр дурттуг шугумнуң хоолайларын, бедирлерин бетоннап, хоолайларын улай каннап, чылыглаап, дуглап доозкан. Эргелел орта ниитиин-биле 600 муң ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген. Ылангыя хоолайлар чылыглаашкынынга эргележдиң бүгү ажылчыннары бир деминг киржип, бо шаптараашыныг болгаш харысаалгалыг ажылды бедик темпилиг кылып доозкан.

Эргележдиң өөрүшаалының бо участокту эгезинден баар кылып келген аш Чертовка удуртқан үшкү тудуг участогунуң коллективи хой хемчээдиг тудуг-монтаж ажыларын кылып, чылыдылга шугумунуң чүгүле тудуун дүргедиринге үлегиг үлүг-хуузун киирген. Ол ышкаш оларга дузалажып келген эштер Н. Куприн, М. Шиповаленко, С. Сандан оларның удуртканы тудуг-жу бригадалар коллективтери онаашкан участоктарынга хоолайлар чылыглаашкынын өскедерни мурнап доозканнар.

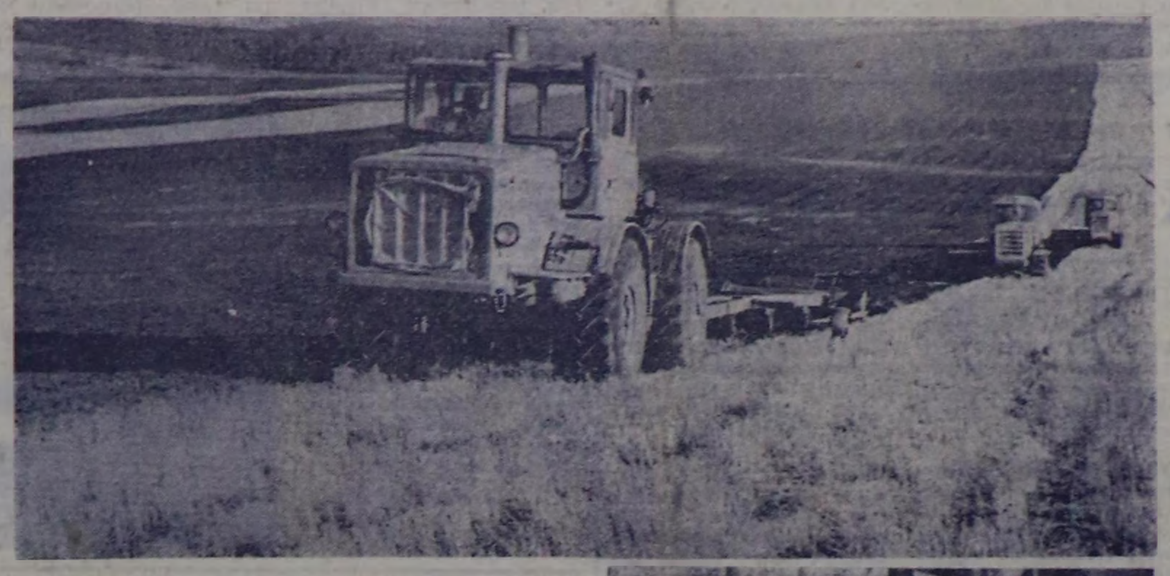
Д. ЧҮЛЬДҮМ-ООЛ.

ТЕМП ДҮРГЕН

Тараа дээш демисел Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында уламчылап турар. Район 9600 гектар черниң тараазын кеспиргеп, оон 7092 гектарын бастырган. Ол тараадан 3837 тонна ажыг дүжүттү алган. Ниитизи-биле район бир гектардан-на 5,4 центнер дүжүттү ап турар.

«Найырал» совхозтуң Шаңчыда багай эвес дүжүт үнген. Ажыл-агыйның механизаторлары бир гектардан-на 7 центнер дүжүттү ажаап ап, тараа кезилдээшиниң темпизин дүргедип, ону улам шапкынчыда берген. Ылангыя комбайнерлер Сергей Сундуй, Маадыр-оол Сердип, кызымак ажылдап, хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Д. АРАКЧАА.

Таңды районда «Тинлелге» совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының мурнакчы трактористери күскү аңгыс андырылгазынга рекорд тургусканы бүгү республикага дыңналы берген болгай. Олар бир К-700 болгаш үш ДТ-75М тракторлар-биле хонукта 144 ганы андарган.

Оларның үлегерин республиканың өске-даа ажыл-агыйларының трактористери эдерип эгелээн болгаш бо хүннерде чаа рекордтарны тургузуп турар апарган.

Хүннүң маадырларын—«Тинлелге» совхозтуң рекорд тургускан трактористерин бо чурукка көргүскен: (солагай талазындан) — Саар-оол Сундуй, Григорий Монгуш, Оюн-оол Салчак. Үстүнде чурукта — аңгысты андарып турары.

В. МИРЦЕВТИҢ фотолары.

БАЙ-ТАЙГАДАН МЕДЭЭЛЕР

Бо чылын «Бай-Тал» совхозтуң суггаттыг шөлдериниге эки дүжүт үнген. Ам ооң ажаалдазы кидиг түлүк. Ажыл-агый кестирилгеже 8 комбайнны киирген. Комбайнерлер ортузунда социалистиг чарыш калбаргай. Ооң түңнелии беш хонуктан үнүүрүп турар. Амга чедир 466 гектарны кестиргеп, оортан 411 тоннаны бастырган. Тараажылларның аразында Сенденмаа Бүдүө оол, Совет Күзүүр, Мөңге Байыр-оол ышнаш комбайнерлер хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, чарышка тиилекти болуп турарлар.

Механизаторларның удуурчылар черип, аъш-чем хандырылгазын совхоз эки организастазы.

А. АДЫГБАЙ.

* * *

Күскү дүжүт ажаалдазын «Мурнакчы» колхозтуң тараажылары шалыпкын чорудуп турарлар. Шаңнарда алдын-сарыг тараа овазы ырактан-на көстүп чыдар.

Колхозтуң тараазы эки болганындан бир гектар шөлденне 8—9 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Ам 100 ажыг га кызыл-тасты, 200 гектар арбайны, 210 га суланы ажаап алган. Күүрүне шыгжамырыкка тараа дужаалдазын ажылагый уламчылап турар.

Комбайнерлерниң туруушкун чок ажылдаары чолаачылардан кол хамаарыжыр. Мурнакчы чолаачылар Кара-оол Доңгак, Багай-оол Хертек оларның ачызында ажылга үзүктелиишкин болбаан.

С. КАРА-САЛ.

АЖЫЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Тараалаң Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында дүжүт ажаалдазы үргүлчүлевишаан. Район бо хүннерде ажаала чоггуур тараазының 59,6 хуузун кестиргеп болгаш 21369 гектар черниң тараазын бастырган.

Ажыл-агыйлардан «Тинлелге» колхозу бүгү тараазының 84,8 хуузун, «Бүрен» совхоз—75,3, «Коммунизмче орук» колхоз 57,2 хуузун кестирип алганнар. «Тинлелге» колхозтуң болгаш «Кызыл Туң» совхозтуң шөлдеринде дүжүт эки болгаш гектар бүрүзүнден-не 9,1—10,1 центнерни ажаап ап турар.

Ажаалданың соон дарый күскү чер аңдарылгазын чорудул эгелей бергеш. «Тинлелге» колхоз 1097 гектар, «Коммунизмче орук» колхоз 1400 гектар черни аңдарган.

Ооң-биле чергелештер район үрезин үрэр планын 50 хуу күүсеткеп. Ылангыя «Коммунизмче орук» колхозта болгаш «Бурунгаар» совхозта үрезин үруушкуну доостур четкен.

А. АБРАМОВ.

Таңдының садыгжылары

Совет Тываның ажылчы чоннары-биле бир дөмей Таңды райпозунуң коллективи республиканың байырлалынга чедиишкиннериниг ужуражыр дээш ажылдап турар.

Бо чылдың эрткен сес айларында райпо ниитизи-биле бараан саврылгазының планын 100,5 хуу, оон иштинде ниитиниң чеменелге черлери даалгазын 102 хуу күүсеткеп. Камнаага болгаш орулга алырының талазы-биле бердингеп онаалдаларын база ажыр бот-таңдыргап.

Садыг ажылдакчыларының аразында садыгның культуразын бедидер, чоннуң негелделерин долузу-биле хандырар дээш социалистиг чарыш калбаргай. Аңаа эки көргүзүлгелерни чедип ап турарларның саны өзүп орар. Бараан саврылгазының талазы-биле багай эвес түңнелдерни Бай-Хаакның «Одежда» (эргелекчизи В. Подальская), Межегейниң аъш-чем (эргелекчизи Т. Улатова), Бай-Хаакның ажыл-агый (эргелекчизи П. Петров) магазинилери чедип алган. Автолавка садыгжылары малчыннарга чугула хереглелдиң бараанарын үзүктел чок чедирип келген. Автолавка садыгжылары Н. Шуров, М. Лантухов олар бодунга онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип келген.

Таңдының садыг ажылдакчылары үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарынга чоннуң негелделерин болуур чогуурга-биле хандырар дээш ажылдап турарлар.

М. КОЛОМЫСОВА, райпо баштаар черинин даргазы.

400 ТОННАНЫ САРААТТАЛ

«Суклак» совхозтуң № 2 хову бригадазында мал чеминиң белеткекчилери ажылдың темпизин амдаа кудулаттайн турарлар. Сигенчилер Тываның 30 чыл ойнуң байырлалынга толеттиг белек-биле ужуражыр дээш шудургу ажылдап келгеннер.

Мал чеминиң белеткекчилери бо хүннерге чедир 400 тонна сигенни тырып боодалдаап, бригада төвүнде сөөртүп экеп, сараттаан.

Ам тарымал сигенни кестирип, тырып боодалдаарын үргүлчүлеп турар. Бо ажылда Комитиң алышкылар шылгарап, хүнде үдүг-нормазын үргүлчү 150—170 хуу күүседип турар.

Мал чеми белеткээринде ажылдап турарларның аразында хандырылгалың «Суклак» совхозтуң дирекциязы эки тургускан. Оларның чурттап турар оран-савазы арыг-сиңиг, хостуг шактарда ойнаар оон хереелдерин бүрүп бар. Эки шынарлыг, амданныг аъш-чемниң белетеп турар столовая база бар.

Улуска—барааннар

«БОЛЬШЕВИЧКАНЫҢ» КЫШКЫ СЕЗОНУ

Күс чаа-ла эгелеп турза-даа, Ленинградтың «Большевичка» дээр каттыжымышкынында «кышкы сезоң» эгелээн. Күнүң-не үш муң янзы-бүрү хевирлиг алгы тоннар, уруглар кептери даараныга шуушту-рулгазындан кылдыныр үүгүү турар. Бо чылын ол фирма кышкы үеле келер бирык чарты миллион санныг бараанны бүдүрүп, магазинилерже чорудар үжүрлүт.

Салыг организацииларының дилээн ёзутаар 1973 чылдың эрги хевирлиг 20 дептерни садар кылып арттырып каан. Чооктаа чаа ол каттыжышкынга тоннарның 45 чаа хевирлерии бижыл тургускан. Оларны келир чылдың январь айлаң эгелеп мөңүү-биле даарап эгелзэр. Моданың сөөлгү негелделерин барымдаалаап, индыг тоннарны даараарда янзы-бүрү өңнүг кылымал алгы-ны, чараш өңнерлиг дук пестерии калбаа-биле ажылдаар.

(СЭТА-ның корр.).

ЛЕНИНГРАД.

ИДИК ДААРААР АВТОМАТ

Кировтуң Комитерн аттыг илик кылыр алгы заводунга чаа хевирлиг хереежии идиктерия даараар чартык автоматтыг шугум ажылдап эгелээн. Ол шугумны чылыг сапогторлии-даа, аяннг-чараш туфельдерии-даа кылыры-биле дораан-на эзе терии ап болур хереелдерии тургускан. Ол шугумнуң төлевилээн күүзүү чеңеенде чылдың-на барык 300 муң ажеш идиктерии аңаа кылып үндүрер аргалыг апаар.

Киров комбинады — үлеттирүүн бо адырында эң улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи. Ол чылдың-на сес миллион хире ажеш эр, херээжен кижилерниң, уруглариың барык 150 янзы хевирлиг идиктерии даараап, кылып турар.

(СЭТА-ның корр.).

КИРОВ.

«НОРИЛЬСКИЙ» ДЕП ГАРНИТУР

Норильскиниң тудуг материалдары заводуунуң «чарлаштыр» кылыр продукциязы —бажың иштиниң хереелдерии — полар өзүлдиниң хоорайының чурттакчыларынга дыка тааржылыг боол турар.

Ол заводтуң чаа кылып үндүрүп турар ыяштыг хереелдерии Соңгу чүктүң чурттакчылары «Норильский» деп адап алганнар. Тускай тургузулгаг чангыс-ла улгурде ном-депгер, хой сугар чер, аскылыг столдар, хаарыкгар, аъш-чем сугар өрээлчигештер бар. Күзээр болза ол улуг үлгүүрүн хевирии өскертпеп ап база болур.

Ол бүдүрүлге черии чоннуң чугула хереелээр бараанналарын улам хөйнү кылып үндүрүп турар апарган. Ам безин ындыг барааннар ооң продукциязының шииги хемчээлиниң 15 хуузун эзлеп турар. Соңгу чүктүң чурттакчыларының калбаа-биле хереелеп турары дериг-хереелеринии ассортиментизин бо чылын безин ийи катап улгатқан.

(СЭТА-ның корр.).

НОРИЛЬСК.

АМДАННЫГ БЕЛЕК

Эрте-бурунгу Вологданың калчыларын ам боттарынга турасқаал кылдыр тускай белекти—пряникти салып ап болурлар. Ону чогум-на шыгаар — «Вологданың белээ»— деп, адаар. Ол сосперни бүүр биле аныяк шеттериин овур-хевирии катай-хаара пряникте сималбо чураан. Ол пряникти кок-тараа биле кызыл-тас холаан далганнан быжырып кылыр. Ындыг далганы суугуже сугарымның мурнунда аңаа катчыккыс аймаан ийи хаът кылзыр оралгаш, оң эки сорттуг аралганы болгаш ары чигирии дамдылатташ, кырынче чигир хандырып хүдүп каар.

Ындыг амданныг белекти области районнарының хоорайларында база чедиишкиниг кылып турар апарган.

(СЭТА-ның корр.).

ВОЛОГДА.

АНЫЯК КОММУНИСТЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИ

Былтыгы СЭКП Төп Комитединиң партия документилерин солуурунуң дугайын чугаалашкан май (1972 ч.) Пленуму коммунистерниң идепкейин бедидерингe улуг кичээнгейни салган.

«Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому болгаш анаа хамаарышкан партия эге организациалары аныяк коммунистерини бүдүрүлгеге хөй-ниитинчи идепкейин бедидер талазы-биле янзы-бүрү аргаларны ажыглап турар.

Ак-Довурак хоорайның партия организациязында алдан ажыг аныяк коммунист бар. Олар партияның XXIV съездизиниң салган совулгаларын амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүүн кирип, партийжи хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турар. Аныяк коммунистерниң 70 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган. Оларның дыка хөйү күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп, партия организациязының амыдыралынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Аныяк коммунистер Н. А. Рогалев биле В. А. Чихачев олар слесарьлар. Оларның кайызы-даа комсомол ажылынга идепкейлиг: Н. А. Рогалев — хоорайда «Комсомолчу прожектор» штабының начальниги, В. А. Чихачёв — ВЛКСМ хооркомунуң бюро кежигүнү, спортка ынак. Ол бодунуң ажылдап турар коллективиниң кежигүннерин ГТО нормативин массалыг дужаарынче авиделдеп шыдаан.

Даг-дүгү арыглаар фабрикада дежурный слесарь Бомбу Сандый-оол бо чайын СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирген. Ол болза бистин эң идепкейлиг агитаторларывыстың бирээзи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Мындыг мурнакчыларга Монгуш Кызыл-Уруг, Ю. И. Анашкин болгаш өске-даа коммунистерни хамаарыштырып болур.

Ак-Довурак хоорайның аныяк коммунистериниң дугайын чугаалап тургаш, оларны дагдынып алгаш кижизидип турар хоочуннарны уттуп болбас. Оларның бирээзинге «Тыва даг-дүгү» комбинатта автотранспорт цехиниң чолаачызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи, коммунист Семен Михайлович Туровецти адап болур. Ол боду БелАЗ-540 деп күчүлүг автомобильди 1967 чылдан бээр башкарып келген болгаш анаа он-он аныяк чолаачыларны өөретккен. Олар ам Семен Михайловичиге өөрүп четтиргенин илергейлеп чоруурлар.

Партийжи амыдырал

Марксизм-ленинизмин өөренир, бодунуң билиин болгаш мергежилин үргүлүү бедидер болза, ынчан партияның идепкейлиг дайынчызы болуп болур. Комбинаттың партия организациязында 23 аныяк коммунист кежээки техникумда, 10 кижи кежээки школада болгаш институттарда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Партия чырыдыышкынының системазында база хөй коммунистер хаара туттунган. Светлана Манькай, Владимир Музыка, Василий Давыов, Монгуш Кызыл-Уруг олар кежаакы техникумну, Малчын Аргылан — Красноярскиниң оңнуг металлдар институдун доозкам. Элээн хөй аныяк коммунистер партия, комсомол чырыдыышкынының болгумнеринде пропагандистер болуп, партийжи даалгаларны күүседип турар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткомунуң чанында аныяк коммунистерниң школазы ажылдап турар. Аныяк коммунистерниң идепкейин бедидерингe, оларның хөй-ниитинчи ролүн кодуреринге ол школаның ролю улуг. Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, дуржулгалыг ажылдакчылар анаа кичээлдерни эрттирип турарлар. Кичээл бүрүзү партия организациязының, коллективтиң амыдыралы-биле сырый холбаалыг. Оон ынай партияның хоочуннары-биле аныяк коммунистерниң ужуражылгаларын, хүүда беседаларны база организастап турар.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың, энергоцехтиң, АТБ-нин «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң № 2 участогунуң коллективтеринде аныяк коммунистерниң идепкейин бедидер, оларны кижизидер талазы-биле эки дуржулга чедип алдынган. Ук ажылда Н. Б. Шепилова, В. П. Старченко, Б. С. Бомбу, О. С. Бошкендей болгаш өске-даа коммунистер идепкейлиг киржип турар.

Аныяк коммунистерниң идепкейин бедидер дээш, элээн ажылдарны кылган болгаш кылып турар бис. Ынчалза-даа четпестер ам-даа бар. Идейжи-кижизидилгелиг ажылга бар аргаларны ам-даа чедир ажыглавайн турар бис. Аныяк ажылчыннар болгаш түскай артемнигдер-биле харылзаа кошкак. Моон кол чылдагааны аныяктарны дагдынып алгаш кижизидер ажылдың деңнелиниң чавызында. Оон уламнындан ийи-чангыс коммунистерниң идепкейи кошкак.

Аныяк коммунистерниң идепкейин бедидерингe партийжи даалгалар улуг роль-ду ойнаар. Ындыг даалгаларны коммунист бүрүзүнге берип турар. Ынчалза-даа ук даалгаларның күүседезинин хынаас болза, оларның ажыы-эвээш болур болгай.

Улусчу контроль болүүнүң даргазынга Л. Ф. Фабричниковту сонгаан, коммунистер анаа улуг идегедин көргүскеннер. Аныяк коммунист даалганы партийжи ёзу-биле күүседир ужурлуг турган. Ынчалзажок ол ындыг болбаан, бодунуң чай чогунга сыдагдаан, ук ажылды сураараткан. Чүгле оон-биле чугаалашкан соонда ажыл дирлип эгелээн. Оон ынай боттарының нинти болгаш политиктиг билиин бедиттее, хөй-ниитинин ажылынга шүүшпен аштер база барын демдегледе чогуур.

Ак-Довурак хоорайның партия организациязының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Аныяк коммунистер бүгү ажыл-херектерге идепкейлиг киржир, боттарының мурнунга салдынган сорулганы төлептиг шиитпирдээр дээш ам-даа шудургу ажылдаар апаар.

Д. ОДАҢ-ООЛ,

«Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң партмомунуң инструктору.

НАЦИОНАЛ округтарда

МААДЫРЛАР ӨЛБЕС

Усть-Ордынскиниң Бурят национал округунуң Бохан суурда үнүп турар «Сельская правда» деп район салыну баштайгы бурят партизан отрядының командири, хамаатылайының тоолчургу маадыры — Павел Балтахиновтуң дугайында эң дээре рассказ, шүлүк болгаш төөмү чогаадырымның конкурузун чарлаан. Конкурсту маадырның төрүттүнген хүнүнден бээр 75 чыл болур июнга турасказаатинан.

Павел Балтахинов — Барыын Прибайкальениң буряттарының чөргээралы. Ол Бохански районнуң Тарас улузунга төрүттүнгеш, аныяктан тура-ла өөренимчел, угаангыр чөрүүн көргүскен. Ол 1916 чылда Иркутскиниң шамын семинариязынга киргеш, «бурган номнарының» орнунга марксисчи чамыт литератураны хончуг сонуургап өөренип эгелээн. 1919 чылдың чайынында Балтахинов большевиктер партиязының хүрээлеңинге киргеш, удатпаанда Бохан-Унырскиниң партия бөлүүн баштай берген, ол бөлүк Александровск централындан дезип үнген политиктиг хоругдаттырганнарга улуг дуза чедирип турган. Ол-ла чылдың декабрьда Павел Балтахинов баштайгы бурят партизан отрядын организастап тургускан. Отряд улуг эвес — оон составынга 50 хире бурят хөлечиктер болгаш ядыылар база үш орус эштер киргеп, ынчалза-даа ол отряд совет эргэ-чагырга дээш демисеелге дээштиг күш болуп, колчак шериглериниң тылынга шиитпиктиг рейдилерни ыыгылаан. Өске партизан каттыжыышкынары-биле кады ол районнан ак гвардейжилерни үндүр сывырарынга дузалаан. Сөөлүнде Балтахинов Иркутскиниң адыгжы дивизиязының бешки аътыг шериг полугунуң шериг комиссарынга томуйлатпан.

Эрес-соруктуг маадыр бодунуң амы-тынын революция дээш берген, ынчангаш оон тураскаалын чаңгыс чер-чурттуглары ыдыктыы-биле демдеглеп турар. Оон төрүттүнген суурунда колхоз болгаш чүгле ол округта эвес, харын Бурят автономнуг республиканың оон-даа өске районнарында кудумчулар, пионер организациялары Балтахиновтуң ады-биле адаттынгылаан.

Балтахиновтуң байырлалынга хөлөөштүр Тарас суурга оон ады-биле адаттынган музей-бажыңны ажыдар деп шиитпирлээн.

А. ГАЙДАЙ,
СЭТА-ның корр.

Бохан суур,
Усть-Ордынск
национал округ.

ЭМЧИЛЕР БЕЛЕТКЭЭР ЧЕР

Чартын үүс чыл мурнунда Агинскиниң Бурят национал округунга амгы үениң баштайгы эмнелге чери ажыттынган. Ол черниң үндезин чурттакчыларының иштинден баштай эмчи болган кижи— Казаньның медицина институдунуң доозучузу Лыысон Жабэ.

Ам ол округ эмнелгезин национал кадрлар белетиээр чер болу берген. Шаандакы көшкүн малчыннарның аңаа сестралар болгаш санитарлар болуп ажылдап турган амы-төлдери ам Москвага, Ленинградка, Иркутскиге, Читага эмчиниң дипломнарын чедип алгаш, бедик мергежилдиг специалистери болу бергилээн. Округ эмнелгезинге чаа чагаймыттынган бажыңнарны тудуп берген болгаш ону эң чаа дериг-херекселдер-биле хандырган. Ында чөзөрби янзы туснай эртем талазы-биле эмчи дузазын чедирип турар. Эмнелге чанында эмчи сестраларының ийи чыл хуусаалыг школазы ажылдап турар.

Ам округта он ийи эмнелге чери бар, ында ол черниң националдарының төлээлекчилери чүс ажыг эмчилер ажылдап турар. Оларның беми — РСФСР-ниң алдарлыг эмчилери, үшү кандидат диссертацияларын хамгалап алган.

Б. РАБДАНО,
СЭТА-ның корр.

Агинскиниң Буряд национал округу.

Политмассалыг ажыл

ЧААГАЙ ХЕРЕК ЧАЛГЫННЫГ

НАА-ХЕМ. Нинтиниң малынга кышка удур четчир санныг мал чемин белеткээр, төскү бештен чылдың тодарадыкчы, дөртүү чылының тараазын чидириг чок ажаап алыр дээш районнуң колхоз, совхозтарының хову-шөлдеринде, алдак-шынааларында ажыл хайныышкынныг. СЭКП райкому сигенчилерниң, тараажылларның ортузунга политмассалыг ажылды улам калбартыр дээш чаа-чаа хемчеглерни ап чорудуп турар. Номчуур лекция, беседаларның тодаргай планын тургускан болгаш оон күүселдезин донтаамал хынап турар. Сиген шөлдеринге, хову турлагларынга коскү агитацияны чаартып экижиткен.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи айда ийи катап социалистиг чарыш, политмассалыг ажыл лугайында бюллетеньнин үндүрүп турар. Ол чорук сиген кезиилдезин, тараа ажаалдазын шалыпкын чорударынга ажыктыг дузаны көргүзүп турар. Анаа ажыл-агыйларда байдалды тодаргай көргүзүп турары солун.

• • •

«ТИИЛЕЛГЕ» колхозта партбюро (секретары Н. Х. Монгуш) политмассалыг ажылдың шынарын экижиткен. Тараажылар, сигенчилер ортузунга социалистиг чарыш улам калбарган.

Агитаторлар Фома Бортников, Афанасий Мусихин болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдап, солун беседаларны механизаторлар, тараажылар ортузунга чорудуп турар.

Тараа ажаалдазының шапкынчаны-биле кады «Коммунизмче орун» колхозта партбюро (секретары В. М. Пирогов) политмассалыг ажылды бедик деңнелде тургускан. Хову турлагларынга агитхуудустар, хана солуннар, шоодуглуг үндүрүлгелер удаа-дараа үнүп турар. Социалистиг чарышты беш хонуктап үндүрүп, оон үнилекчилеринге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турары чаңчыл апарган.

• • •

УЛУГ-ХЕМ: СЭКП-нин Улуг-Хем райкому мал чемин белеткелиниң, тараа ажаалдазының сезоннуг ажылдарының үезинде организастап чорудар политмассалыг ажылдарның тодаргай планын чогаалып кылган, оларның күүселдезин хынап турар. Сиген шөлдеринге, хову турлагларынга коскү агитацияны чаартып экижиткен.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи айда ийи катап социалистиг чарыш, политмассалыг ажыл лугайында бюллетеньнин үндүрүп турар. Ол чорук сиген кезиилдезин, тараа ажаалдазын шалыпкын чорударынга ажыктыг дузаны көргүзүп турар. Анаа ажыл-агыйларда байдалды тодаргай көргүзүп турары солун.

• • •

«ТИИЛЕЛГЕ» колхозта партбюро (секретары Н. Х. Монгуш) политмассалыг ажылдың шынарын экижиткен. Тараажылар, сигенчилер ортузунга социалистиг чарыш улам калбарган.

Агитаторлар Фома Бортников, Афанасий Мусихин болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдап, солун беседаларны механизаторлар, тараажылар ортузунга чорудуп турар.

Тараа ажаалдазының шапкынчаны-биле кады «Коммунизмче орун» колхозта партбюро (секретары В. М. Пирогов) политмассалыг ажылды бедик деңнелде тургускан. Хову турлагларынга агитхуудустар, хана солуннар, шоодуглуг үндүрүлгелер удаа-дараа үнүп турар. Социалистиг чарышты беш хонуктап үндүрүп, оон үнилекчилеринге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турары чаңчыл апарган.

• • •

УЛУГ-ХЕМ: СЭКП-нин Улуг-Хем райкому мал чемин белеткелиниң, тараа ажаалдазының сезоннуг ажылдарының үезинде организастап чорудар политмассалыг ажылдарның тодаргай планын чогаалып кылган, оларның күүселдезин хынап турар.

Тараажылар ортузунга политмассалыг ажылды организастап чорудар талазы-биле «УТБА 25 чылы» совхозтуң парткому (секретары Н. Л. Кылын-оол) аваэш эвес арга-дуржулгалыг апарган. Тараажылар ортузунга лекция, беседалар үргүлүү болур. Социалистиг чарышты беш хонгаа-ла түүнээ үндүреринче кол кичээнгейни салган. Хувун маадырларының, күш-ажылдың шалыпчыларының арга-дуржулгазын хана солуннарга, агитхуудустарга доктаамал чырыдып турар.

Районнуң Культура базының «Улуг-Хемниң отчугажы» деп агитация-уран чүүл бригадазының бот-тывыгыр артистери хову-шөлде ажылдап турар ишчилерниң күзенчиг аалчылары болуп турар. Олар кала-даа баргаш, күш-ажылчы кижилерниң эрес-соруун хайныктырып турар.

Агитация-уран чүүл бригадазының үдуртукчузу Бичеуруг Дазаа солун утка-шынарлыг лекция, беседаларны база номчуп турар.

(Бистиң мөрр.).

Ак-Довуран хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының коллективи эртен сес айларның сайгарыгга планын 108 хуу күүсетиккен. Зө ылаңгыя баш таарыкчызы Т. Галиахметова, фотография черинде Т. Шмаенкова, платье даараар цехте Р. Конопатская ышкаш мурнакчыларны будүрүлгеден хөйну адап болур.

ЧУРУКТА: будүрүлгениң хоочун дааранықчыларының бирээзи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Р. Конопатская ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ХӨЙЖУ МАСКЫР-ООЛ

ВЛКСМ-ниң XVII съездизиниң делегады, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниниң эдилекчизи Дукар-оол Маскыр-оол тоскү беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын күүседир база Совет Тываның 30 чыл ооңга төлептиг ужуражыр дээш эрткен айларда кызымак ажылдаан.

Аныяк хөйжу чаш хураганнарны менди доруктурар, дүк кыргыш алыр планын күүседир дээш чогуур хемчеглерни боттандырып келген. Хоюнуң одар, чемгерилгезин, суггадын шын тааарыштырып, ажаалдазын улам экижидип, бодунаан хамаарыжыр бүгү-де чүүлдерни кылган. Оон түнелинде багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Маскыр-оол бо чылдың эрткен сес айларында төрүүр чүс баш хөйга онааштыр 102 хураганны доруктуруп өстүрген. Ол планда көрдүнгенинден ашкан. Дүк кыргыш алыр даалгазын база күүсеткен.

Хөйну кыштан хүр ажырары—хөй продукцияны алырының үндезини деп үүвенип малчын эки билир. Ынчангаш кыштагларашкынга хынамчалыг белеткелди чылдың-на баш бурунгаар, чорудул келген. Кыштаанда кажаанын хөрженин чазып хооргаш, септелгезин кылып дооскан. Бодунун күжү-биле 8 тонна сигемни кезип алган.

Аныяк малчынның күш-ажылчы чедиишкиннеринде оон кадайы Тадар Үндүрейниң киирип турар үлүү биче эвес. Ылаңгыя ол чаш хураганнарны ажаап өстүрериңе мергежилдиг кижи.

Дүкар-оол Маскыр-оол ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чорууң бедидер дээш шудургу ажылдавышаан, хөй-ниитинин ажылынга идепкейлиг киржип турар төлептиг кижилерниң бирээзи. Совхозтуң коммунистери мурнакчы малчынны СЭКП кежигүнүнге бир үн-биле хүлээп алган.

Ол шиитпирни партия райкомунуң бюрозу чоокта чаа бадылаан.

Ленинүн партиянын хүрээлеңинге Маскыр-оол кирип алгаш, моон соңгаар улам эки ажылдаарын хүлээнгеп.

Х. ТААН-ООЛ.

Улуг-Хем район, «Найырал» совхоз.

СУГГАРЫЛГА ДЕРИИШКИННЕРИН ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ АЖЫГЛААР

СЭКП-нин XXIV съездизиниң төлевилээни, кодээ ажылагыйны улам ынай кодуреринче болгаш черлерни ажыглаарын экижидиринче улгаткан хемчеглерниң системазында бир кол черни мелиорациянын айтырыглары ээлеп турар. Чер ажылын химиндери-биле болгаш механизастаары-биле дүүштүреринге, чогум-на мелиорация чер база мал ажылынын продукциязын будүрерин ажаок улгеттырарынче дорт оруктуу ажылып турар.

Практиканың көргүзүп турары-биле алырга, часкы-чайгы кандаашкыннар ховар эвес болур бистин республиканың байзалдарынга мелиорация хемчеглериниң ан-не ажыктыы черни суггарары болур.

Амгы үеде республикада суггаттыг черлер 62,1 мун гектар. Оон иштинде кодээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлүү 41,4 мун гектар.

Төскү беш чыл планының дөртүү, тодарадыкчы чылында республиканың колхозтары болгаш совхозтары часкы суггарылганы 45 мун гектар черде чорударын планнаан турган. А херек кырында 41,7 мун гектарны суггарган. Улуг-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары часкы ед-нык синирер суггарылганын планын ажыр күүсеткеннер.

Бо чылдың агаар-бойдузу берге болуп, чазы каан турбуже, республиканың барыын талазы районнары, тодарган-гайлааргa, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнар черни суггарарын, чаагай дүжүттү алыры дээш демисеелдин шалыпчы участогу болдурбааны харааданчыг. Од районнарның ажыл-агыйлары четчир санныг суггатчыларны тургускаан, күш-ажылды үениң негелдезинге дүүштүр организаставаан.

Ынчаарга чайгы өлүүшкүн үезинин суггарылгазы база-ла республикага багай чорутунган. Чайын 30 мун гектар черниң тараазын суггарар планныг турда, 28,8 мун гектарны суггарган.

Сугну чаштырып суггарар машиналар четчир санныг турбуже, оларның ажыглалы четпес. Суг чаштырар техниканы долу ажыглавайн турары харааланчыг. Техниктиг ажаалданы багай кылып турарының уламынан суг чаштырар машиналар эпти-де сандан үнүп, ажыглал чок аңаа турар таварылгалар ховар эвес. Чижээ, «Бардык» совхозка суг чаштырар «ДДА-100» маркалыг 9 машинаның үжү үреллеп, түгле алдызы ажылдап турган.

Ажыл-агыйлар суггаттыг черлерни бүрүнү-биле суггарып ажыглаан турзун дээш Мелиорация болгаш суг ажылагый министерствозу болдунар чүүлдерни кылып турар. Кол бугалар болгаш ажыл-агыйның иштики суггарылга четкилери үргүлүү суглуг турган. Бугаларның техниктиг байдалын үнүн бүрү контрольдаарын база боттандырып турар. Бо чылдың часкы үезинде суггарылга четкилериниң эргелелиниң болгаш ажыл-агыйларның боттарының күжү-биле ажыл-агыйларның иштики база ажыл-агыйлар аразының суггарылга четкилерин септеп кылган. Ынчангаш часкы-даа, чайгы-даа үеде суггарып болур черлерни суггарарының болдунар аргазы бар турган.

Чайгы суггарылга доозулган соонда, республикага суггат оон-биле төне бербес. Ажыл-агыйлар 1975 чылдың дүжүдүнге кускү үеде 12 мун гектар черни суггарып алыр ужурлуг.

Хөрзүнге өл-шыктың курлавырларын тургузарының база бир таарымчалыг аргаларының бирээзи болза кышкы үеде черни будуктадырары болур. Бо ажылды ССРЭ-нин 50 чылы аттыг, «Дөн-Терезини», «Хемчик» совхозтарда эки ажыглап турар. Чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга бо ажылдың ажыктыын билип тура-ла, соолгу чылдарда ынаар кичээнгейни кошкатканың айтыр херек.

Республиканың 62,1 мун гектар тарылга шөлүүнүн 25,4 мунун суггарылга бугаларының бичизинден чылда чаңгыс удаа суггарып, а чамдык чылдарда оларны безин четче суггарып шыдавайн турар. Моон ужурунда республиканың тарылга шөлдеринге өл-шык чедишпейн турар.

Амгы үеде республиканың колхоз, совхозтарында 353 черде кудуктар бар. Оон үштүн ийи кезии капитал септелгеге кирер ужурлуг. Олардың суг хүлээп алыр кезээн болгаш суг көдүртүр херекселдериниң (насостарның, лебедкаларның) септелгезин «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелели кылыр, а ажыл-агыйлар септелге кылырары-биле чогуур үезинде чагыг киирбейн турар.

Тудуг-монтаж эргелелиниң септекчи бригадалары колдуунда I болгаш IV кварталдарда ажылдап турар, а II, III кварталдарда септелге ажылдарының чогун барымдаалаан, оларны чаа кудуктар казарынче азы өске-даа организациялаарже ажыдадып чорудуп турар.

Электростанциялар, УД-2 деп шимчедикчилер дээш шыкаш ховар келир херекселдерни ажыл-агыйлар каскан кудуктардан адырган, өскээр ажыглаар таварылгалар бар. Оон үржүндэн ол кудуктар ажыдавайн турар, а тудуг-монтаж эргелели септелге кылырынга ол херекселдерни бербес.

Мелиорация ажылдарын чогумчалыг чорудары — тараа болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый культураларынан бедик дүжүт алырының, чер болгаш мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң эң дээре аргазы болур.

Т. СУРГУТАНОВА,
Кол суггарылга системазының эргелелиниң суг ажыглаа киидизиниң начальниги.

БЕРГЕГЕ ДАДЫККАН КАДАРЧЫ

Биче-кыс аал артында дөң кырынга үне халдып көөрге, хою бо чораан. Ыраваан боорга, оон өөрээни ажаок. Хой кодандан үнген уу-биле маңнашкан болза, ажааттынмаан тарааже кире берип болур турган. А ынаар кирерге, оларның амдажааны ол: үргүлүүле олче чүткүүр апаар.

Кадарчы аъдын оъткарып каапт, хоюн хайгаарап, ынайбээр көрүп орган. Күстүң тыныжы илден апарган: серинии ажаок, Танды-Уула кырында хар-даа көстүр. Ынчалзадаа кажаа-хораа септеттинген, сиген-ширбиш белеткеттинген. А кыш дөмей-де берге болгай.

Биче-кыстың өг-бүлезининиң ээзи шагда-ла чок апарган. Ынчалза-даа ол ажыг-шүжүгге алыскаш, ажыл-ижин уттувутпаан, харын ажы-төлүн азыраар, ниитилеге ажыктыг болур дээш улам шудургу ажылдап чораан. Ол дөрт үргүнү, өстүрүп ап шыдаан. Улуг үрүү Надя ам көдээ ажыл-агый техникумунуң ийнги курузунда. Мал эмчизи болдурун шиитпирлээн. Оон бичиин— Коля мырыңай чоокта чаа механизатор апарган: өг-бүлеге дуза чедирге бергени ол. Нина тос класста, а Саша — беште. Оларның кайызыда күш-ажылга болгаш ооредилгеге кызымак.

1964 чылда, Совет Тываның 20 чыл ооңында, моол өңнүктер совхозка өг белекке берген. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы ол өгнү хой ажылынга үр болган мурнакчы малчынга бээрин шиитпирлээн. Ынчангаш ону Монгуш Таңмаевна Биче-кыска берген. Тыва малчын чүрттап орган ол моол өңге кирип, оон делгемин, кылганының шеверин болгаш чаражын магададым. Ийи күрүнеңнин найыралынга, бот-бодунга дузалажып, деткижип турарынга база чоргазыраныш орудум.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Монгуш Таңмаевна Тандыда Салчак Тока аттыг совхозка хөй чылда хой малдап келген. Оон эрес-шудургу ажылын Октябрь Революциязы орден, Ленинчи юбилей медалы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин болгаш өскедаа шаңналдар хереченилеп турар болду. Мурнакчы малчын тодарадыкчы чылда база кызымак ажылдаан. Ол төрүүр чүс хойга онааштыр 117 хураганны доруктуруп алган болгаш хой бүрүзүнден 4,1 килограмм дүктү кыргаан. Бо дээрге, оон социалистиг хүлээлгезинден оранчок ажып турар көргүзүглер-дир.

Хоочун малчын бодунуң хөөнүнден 698 хураганны үскеш, дузалакчы кадарчызы Маны-Хая Бүрзүн-оолга хүлээдип берген. Ам коданда 609 хой артыкан. Ону чаасказан кадарып турар.

— Совхоз директору болгаш бистин түскай артемнигливис менээ дузалакчы кадарчы тып бээр болган үлүс. Кыштан бээр бир кижи келир боор, амдыызында чаасказан четтигип тур мен—деп, ол чугаалап олурар.

1973 чылда Биче-кыс төрүүр чүс хойга онааштыр 120 хураганны доруктуруп, хой бүрүзүнден 4 килограмм дүк кыргыш алган. Ынчан совхозтуң дирекциязы өртектиг шаңнал-биле кады «Урал» мотоциклди өөлчег чок садып алырының документизин берген. Ам Монгуш Таңмаевна ыракузак чорук кылырда «Уралын» мунуптар.

... Кулуузун даглариның өөүр талазы совхоз төөнче утланган. Биче-кыстың кыштаа чыда. Оон барааны чогум көзүлбес-даа болза, бодунуң ынаар көрнү бергенин малчын эскербээн. Оон сагыш-сеткили ында барган: «Кыштаамда бажыным, кажаалларым кандыг байзалдыг тур ирги? Чайын септеп каан соонда, барып көрбээн мен. Надя, Нина сугларының бирээзи келирге, хой-ну кадартып каапт, четкеп кээр-дир».

Хой коданче утланган. Бир хүнүүн эрткени ол. Ынчалза-даа чымыш ол хүн-биле деңге эрте бербээн: чаңгыс өгге, чаңгыс кадарчыга дүнүү артырери база-ла берге. А хоочун малчын Монгуш Таңмаевна Биче-кыс ол бүгүге чаңчыккан, ниитиниң хөрээ дээш бодунуң күжүн-даа, үйгү-дыжын-даа харамнанмас апарган.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

АЖЫЛ ШУУДААН

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинат моон мурнунда үш эөлегиг ажылдап турган. Ынчан ылаңгыя комбинаттың хептээр пегинге үш эөлчегде үш анчы бригада ажылдаар. Бир бригаданың шала белеткеп каан хевинге бетон хоюдугу өскези кудуп четтикпес, боттары удур өске хеп кудуп алыр, ол чорук ажылга шаптыктыг болуп келген. Ам ийи эөлчегже шилээн соонда ындыг шаптык чок, баштайгыам дараазында ажылдаар ол-ла бригадаза өөрүнге кудар хемчи белеткеп каар болу берген.

Амгы үеде комбинатта дөртку шуудулга шугуму ажылдап эгелээн. Ында дөрт бригада аразында чарыштыг. Оларның мурнуку одуруунда ийиги шуудулга шугумунуң Григорий Мухитиниң удуртказ бригадазы мурнап турар. Хүмже-ле ол ийиги бригаданың кежигүннери 50 кубометр бетон кылыглар кудар нормазын 55—60 кубометр кылдыр күүседип келген.

Хептекчилер В. Огурцова, В. Казанцева, А. Оюн, крановщиктер: Н. Соколова, Т. Назеева, каннакчылар: В. Бочурин, Л. Оюн олар эш-өөрүнге үлегерлиг болуп, мурнакчыларга санадын турар.

Ч. ЧОРБАА,
комбинатта каннакчы.

ХЕМЧЕГ АЛГАН

Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң үнүүшкүнүнүт хуралы «Улуг-Хем» совхозтуң Бай-Дагның хову бригадазының төөнче болуп эрткен. Аңаа мал чемнерин белеткеп турарының байдалын чугаалашкан.

Улусчу контролёрлар салбырда мал чеминиң белеткелиниң чорун турарын хынап көргеш, шыңгыы четпестер барын илереткен. Кадыыр-биле кезип ап болур черлериниң сигени артып калган, оны кезип алырын организастаар хемчеглерни албаан. 50 тонна будукбүрүнү белеткээр турган, түгле үш тоннаны кылган. 50 гектар черде кезип ыяан сигем харыысалга чок чоруктуң уржуундан ирээн. Сигенчилерниң ортузунда социалистиг чарышты кошкак организастаазы, күш-ажылдың сагылга-чуруму багай.

Ниитиниң малынга чемнер белеткелиниң үезинде ажылнаштың багай организастаар, бохтут хемчеглер албааны дээш Арыг-Бажы салбырының эргелекчизи А. Дугаржыпка, хову бригадазының бригадири Б. Бора-Тараага шыңгыы хемчег хүлээдип, чартык айның ажаал төлевирии каймызындаа тыртарын шиитпирлээн.

Д. АРАКЧАА.

ДООСКАН

УЛУГ-ХЕМ. «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбыры бо чылын 4000 баш хойну тарып бооздырлага киирер планныг. Бо чугула кампанияга белеткелди салбырның удуртукчулары организастыг дооскаш, тарып бооздырлага пунктуларының сеткелгезин эки шынарлыг чорудкан.

Салбыр бо хүннерде ийи пунктуга 1505 баш хойну тарып бооздыр ажылды дооскан.

Тарып бооздырлага киирер хойлуг коданнарны баш удуп белеткеп, пунктулар чоогунче хондуруп алганы—бо ажылды кыска хуусаада доозарынга өөгүм болган.

Будүрүкчү кошкарларны чемгерери-биле комбикорм, силос, сула дээш өске-даа чемнер-биле салбырны хандырганы эки.

С. СОТНАМ.

А Ж Ы Л Ч Ы Н

Эртен эрте механизация эргелекчите чеде бээрге, шимээннин-ле аажок. Ынчалза-даа 30 минута хире болганда, демги ыыт-шимээн-даа чидер, улустун кылыр ажылдарын хуваагаш, тарады каапкар. Бульдозерлер болгаш автокранмар даргырадыл алгаш ырады чоруптар.

Таптыг-ла шак ындыг шимээн намдаан ойну ажытлап алгаш, участок техниги А. К. Помазкинага кылаштап чеде бергеш, Кызыл хоорай Советинин депутады Владимир Александрович Семеновтун кайда ажылдап турарын билип алган мен. Помазкина-биле оруувус база айтыжы берген, ол орук дургаар Семеновтун дугайында шинээ хөйну чугаалап берди. Бады ажылдаа-да 11 чыл болдувус дей-дир, ол үеним дургузунда оон дугайында чүгле эки диртиктиин дыннап кептим, а Семеновтар ам бисте беш чеде бердилер деп, дыннаттыг.

— Оларнын шупгузу бульдозеристер болдур ийин —деп, Анна Карповна чугаалыг уламчылаан.—Бирээзи мырынай чоокта чаа шериг албанындан халажып келген болгаш база-да бисте ажылдай берген. Владимир Александрович болу бе чоруп тур — дээш тудугжуларның шевердекчилерге дужаап бергиккен профилакторий бажынынче айытты. Оны долгандыр тротуар турар черни бульдозер-биле дескилээн тракторист Семенов ол болган.

— Шала далашпас болзунарга хоржок, Семенов ам дөртку микрорайонче чоруптар, бо черни удавас доозар кижи—деп, Помазкина чугаалады.

Бедик дурт-сынныг кижи мени утпуп алды. Чугаалажыр чайын-даа чок ийин, кандыг херектиг силер дээр аянныг болду. Чораан чоруум, кайын келгеним чугаалап базырнге, кижим тураажок:

— Мээң дугайымда чүнү бижиир боор. Улус-биле бир домей ыяал чок ажылдап турар, бо-ла мен—дей-дир. Далаш кадында шала чоруп турар кижиден чүнү айтырар аайы база тывылбас. Тудуштаан объектилерин айтырдым.

— Кызыл хоорайда сөөлгү 12 чыл хире туттунуп келгилээн тудугларның барык шупгузунга кирипкен мен — диди. Оон ынай чугаа база шуудавааи. Болүүн ажылчын мээң салган айтырыым бүрүзүнге ол хевирлиг кыска харыылар бергилээн. Бистин ужуражышкынывыс оон-биле уламчылаар арга чок болу берген: Семеновтун дескилеп доозушкан черинге грейдер чедип келген, а ону ол объектиден өске бирээзинче дүрген кыйгыртып алгаш барган.

Оон дугайында демги-ле Анна Карповнадан айтырып билип алыр аргалыг болгал мен.

— Кайгамчык ажылгыр алышкылар. Ынангыы Владимир Александрович. Ол дагдыпган ажылынга кедергей харыысалгалыг. Оон кылып кааи ажылын катап, азы чедир кылыр дээр ужур тургаан. Кызыыккай күш-ажылы дээш эрткен чылын Бүгү-авиледиин социалистиг чарыжының тиилекчизининг хөрек демдээн алганнарның бирээзи ол. Чоокта чаа механизация эргелининп Хүндүлел лептеринге кирип бижиккен болгаш Тудугжулар хүнүнде оон портредин «Красноярск-тудуг механизация» трестиң Хүндүлел самбырызында аскан болгай.

В. А. Семенов бодунуң бульдозерист өөру Михаил Семашенко, Геннадий Ковалев оларның-биле аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Эрткен айларда тургулчу-ле ол өөрүн ажып келген. Коммунист, бодүүп ажылчын Владимир Семенов бодунуң депутат хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

Ю. ЕГОШИН.

Сентябрь 25—Мозамбиктиң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү

ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ ЭГЕЗИ

ФРЕЛИМО-нуң үндезилекчизи болгаш баштайгы даргазы Эдуардо Мондлане 1964 чылдың сентябрь 25-те колониалдыг дарладдан хосталыры дээш чепсектиг демисел чорудуп эгелээринче Мозамбиктиң улузун кыйгырган. Патриоттарның чепсектиг баштайгы отрядтары тургустунган. Олар хүнүүн-не улам быжыглып, дуржулгалыг болурун чедип ап, оларның кижи саны көвүдеп келген.

Мозамбиктиң, Гвинея-Бисаунуң, Анголаның патриоттарының согуушкуннарынга, Португалияның бодунда-даа фашизмге удур калбак улус массаларының демиселиниң салдары-биле Португалияның колбиия империязы буступ эгелээн. Лиссабонга фашистиг диктатураны дужүргени болган эрге-чагырганы демократтыг күштериниң эелеп алганы Португалияның Африкада эжелеп чердеринге колония ёзу-чурумун уулчаарын дүргедеткен. Гвинея-Бисаунуң соонда Мозамбикке база колониализм бүүрап дүшкен. Португалия биле ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилериниң аразынга Лусакага сентябрь 7-де болган чугаалажышкыннарның соонда дайылдажырын соксадыр болгаш ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилеринге баштаткан тур чазакка эрге-чагырганы хүлээдип бээр дугайында дугуржулга чарган. Ам ындыг чазак тургустунган болгаш хүлээлгезин күүседип эгелей берген. Анаа ФРЕЛИМО-нуң алды төлээлекчизи болган Португалияның шериг эрге-чагыргазының үш төлээлекчизи бактаап кирген. Лусака дугуржулгазынга дүүштүр тур чазак келир чылдың июньда хамаарыжылга чок догуннаар эргени Мозамбикке бүрүнү-биле тыпсырынга таарымчалыг белеткеди тургузар ужуруг. Ук чазак соок-азы ылгаар доримчылап турбас, чаа Мозамбикти тургузарынга дем каттыштырып ажылдарынче бүгү хамаатыларны кыйгырган.

Мозамбик улус хамаарышпас догуннаар күрүнеэнин тургузуп эгелээн. Ону оон чедип алырынга социалистиг чурттарның, Португалияның демократтыг күштерининп, Африканың хамааржылга чок болгаш эске-даа күрүнеэринин деткимче бээри хандыртынган.

Мозамбикте ак кештиг чурттакчылар оон колониалдыг дарладдан хосталырын шаптыктаар оралдажышкынарны кылып, колониалдыг ёзу-чурумнуң талалакчылары чепсээн салбайн, оон уламындан ында байдал нарындан турар. Мозамбикте реакциялыг күштерни Мурнуу-Африка Республиканың, Родезияның соок-азы ылгаар идегеттери, империалистиг күрүнелер деткип турар деп чүвени барымдаалаза чогуур.

Берге болгаш нарын хөй-хөй айтырыгларга таваржып турар-даа бол, мозамбик улус бодунуң күжүнге бүрүн бүзүреядир. Оон колонналдыг дарлалга 500 чыл дургузунда базындырып келгени эртип, хамаарышпас чаа Мозамбик күруне, оон миллион-миллион ажыл-ишчилериниң чаагай амыдыралдыг чурттаар перспективалары тургустунуп келген.

Мозамбик хоорайларның кудумчуларында бо хүннерде Мозамбикти хостаар фронтуның (ФРЕЛИМО) кара-сарыногаан өнүүг туктары киискип турар. Чон улустуң чепсектиг күштериниң дайынчыларын, ФРЕЛИМО-нуң төлээлекчилерин өөрүп уткуп, тур чазактың тургустунганы болгаш португал колонизаторларга удур чепсектиг демисел эгелээнинин 10 чыл оюн — чугула ийи болуушкуунуу демдеглеп турар.

В. СКВОРЦОВ. (СЭТА).

БОЙДУС ХАЛАВЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Эрткен неделяда Төп Америкадың Гондурас Республиказын бойдус айыылы—улуг «Фифи» шуурган таварып эрткен. Ук шуурган ол чуртка шынап-ла халаптыг болган. Чижеглей алган түннелдерни ёзугаар алырга, шакта 200 километр эртеринге чедип турган, күштүг шуурган хадаанының болгаш улуг чаастар чайыктаанының түннелинде 10 муң хире кижи олген. Он-он муң кижилер чурттаар сран-савазын оскүнген, оон уламындан таварышкан материалдыг когарал 900 миллион доллар түңнүг болган. Чурттуң аңгы-аңгы девискээрлеринден медээлер келген хире-чергези-биле ол түң база улам улгадып турар.

ТУРАСКААЛДЫГ ХҮН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның тараачыннары боттарының тургузукчу хуралының 16 чыл оюн байырлап демдеглээн. Ук хурал Ориенте можунуң тура халышкын киржикчилери хостаан районнарынга болган. Ол болуушкунга тураскаатқан хуралдар, съездизинин киржикчилери-биле ужуражышкыннар биче чер ээлериниң национал ассоциациязының инициативазын ёзугаар бүгү чуртка эртеен. Соледад-Майери деп черге 1958 чылдың сентябрь 21-де тараачыннар съездизи эрткен. Анаа ам улуг митинг болган.

Ол съезд Кубаның тура халышкын шимчээшкинининг кодээ ажыл-агый программазын чарлаан, хосталга шимчээшкининге тараачын массаларның идепкейлиг киржирингге, ажылчын аңгы биле тараачын чонунуң эвиледиг быжыглаарынга дуза чедирген.

Кубаның ол ассоциацияда эвиледдешкен чүс-чүс муң тараачыннары оларга күрүнеэнин халас ажытлаар кылдыр берген черлеринде ажылдап, чурттап турар. Чурт оларга бүгү талалыг дузалажы берип: чээлилер, машиналар берип, оларның продукциязын доктаатқан ортектер ёзугаар садып ап турар.

Кубаның чонунуң революция мурнунда-ан хожуладгай кижилери чораан тараачыннарның амидирал деңнеши чыдын-на улам бедип турар апарган. Кубаның тараачыннары чаа ниитилеп тургузарынга идепкейлиг киржип, партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынын ажылжи-биле харыылап турар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

БЕЛГРАД. (СЭТА). Киприн президентизи архиепископ Макариос биле ЮСФР-нин президентизи И. Броз Титонуң ужуражышкыны Белградка болган. ТАНЮГ агентилел оон түңнелдерин дыңнаткан. «Кипр кризизинин тыптып келген чылдагаанынарының дугайында талаларның чаңгыс ай бодалдыын» демдеглээн.

Архиепископ Макариос Кипрде болуушкуннарның өөскүп турарын тодаргайлап тайылбырлаан. Кипр күрүнениң хоойлу ёзугаар президентизин дүжүрер болгаш ол күрүнеэнин хамаарышпас чоруун улутқаар • ораладжышкынарның түңнелинде тыптып келген кризис реакциялыг күштерниң ниитү шавар халдаашкынының чүгле бир кезии боон турар деп. И. Броз Тито демдеглээн хөрээни дыңнадыгда чугаалаан.

Кипрден хамыктың мурунда даштыкы чурттарның бүгү шеригээрни үндүрери ол ортулуктуң айтырыын шинтпирээринге эргежок чугула болгаш чүгле Кипр күрүнеэнин бүрүн хамаарышпас чоруун, хосталгазын хүндүлеп, хандырган турда чөптүг шинтпир үндүрер арга бар болган турун болуур деп чүве демдеглеттингеп.

ВЬЕТНАМ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. ВДР-нин хөмүзэл талазы-биле ийиги черде Хайфон хоорайы дайын үезинде америкаппарның бомбалаашкынынынган дыка үреягеп. Амгы үеде ол хоорайны катап тудуп турар. Ында амгы үеним чурттарга башкынарының кварталдары немежип турар. Администратиктиг башкынарны, университеттерни тудуп, бузулган будурулгелерни катап тургузуп турар.

ЧУРУКТА: Хайфонның кварталдарының бирээзинде эштээр демир-бетон изиентердин башкынарны кыпып турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Кол Ассамблеяда

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязы чугаалажыр 110 айтырыын ийи ниити хураларга бадылап, оларны чугаалажырын амыдыралын комитеттерге хувааган, белетиел ажылын доозган.

Палестина дугайы, Чоокиу Чөөн чүүте байдал болгаш Кипр айтырыы чижектиг айтырыгларның чугулазын, далаштыг чугаалажыр ужурлуун барымдаалаан, оларны шуут ниити хуралдарга чугаалажыр деп шиитпир үндүрген.

«Делегейниң айыыл чөп, кижилериниң чаагай чөөүүн, кадыын хандырарының эрге-амыдыларынга таарышпас, дайынзыран сөрүлгалыы-биле агаар-бойдус байдалдыга салдар чедирерин хөрүүр дугайында» чаңгыс эп-сеткилдии-биле чүүдүг деп үнелеткен совет санал тайбыңны быжыглаарының болгаш чепсегленишкинни дүжүреринің айтырыын шиитпирээзи-биле эң сырый холбаалыг, ынчангаш ук айтырыгны политиктиг айтырыгларның, айыыл чөп чөрүк айтырыгларының бир дугаар комитединге чугаалажыр.

Кол шуулганның киржинчилери дүшкүүрүүг байдалды чавырыылдырарын шаптыктаксап турар күштер-биле демиселир апаар деп чүве ажылдың баштайгы үе-чадазында-ла билдине берген. Чижээ, Израильдиң делегациязы Палестина дугайында айтырыгны чугаалажыр айтырыглар санындан казырын чедип алыксааш, чугаалажыр айтырыгларны дугуржуурун араб чурттарга, ыланғыы Палестинаның араб удузунга удур иүүлдүг балдыраашкыннар кылырынга ажыглаан. Израиль делегация бүрүнү-биле чөптедип, өйтур шаптырган.

Кипр айтырыын чугаалажырынга удурлажанналар база бар болган. Ол айтырыгны чүгле Айыыл чөп чөрүк Чөвүзелиниге чугаалажыры-биле ыызыгаарланыр деп оларның саналдазаын делегаттар мырыңай хереңке албаан.

Пекинниң төлээлекчизи бодунуң чугаазын антисоветчи иүүлдээшкиннер кылырынга, «ийи кедергей дүрмен күрүне» дээр ийиниге Кол Ассамблеяның киржинчилеринге шагда-ла бүжурганчыг апарган өске-даа иүүлдээшкиннер чүлчуруурунга ажыглаан.

Сентябрь 3-те, понедельникте, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязынга ниити чугаалажылга эгелээн.

А. БАРАНОВ.
Ю. РОМАНЦОВ.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазы делегейде делегеңгей калбарган. Кижи төрелгетенниң ол шимчээшкининге Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар эң идепкейлиг киржип турар деп, Чилиниң Компартиязының ТК-зының кежигүү сенатор Алехандро Торо «Тиедоконтаи» деп фин солуунга интервью бергеш медеглээн. Хоруудалга тура, кайгамчык маадырлыын болгаш быжыг туруштуун көргүскен. Чилиниң Компартиязының Чингине секретары Луис Корвалааның аны-тынынга айыыл таварыжыр дей берген деп, ол демдеглээн. Эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкини хуитанын кара-бажыңнарында хинчек көрүп турар Луис Корвалааны болгаш өске-даа политиктиг хоруудатканнарны хостаары дээш компаниины улам күштелдирер кол соруглыг деп, А. Торо айыткан. Делегейниң аңгы-аңгы будунарынга чили патриоттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээнинин балыкталамары телеграф дамчыштыр ол кыйгырытны харыылааныыг кааи турар.

ГАВАНА. Фашистиг хуитага удур чили улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы Кубаның бүгү можуларынга массалыг митингилер, хураллар-биле доозулган, оларга чуртту чүс-чүс муң ажыл-ишчилери кирипкен.

Кубалар Чилиниң патриоттарының шыыныг хереэн ылап деткип турарын медеглээн. Фашистиг үймээнчилерни шинтпирлиг бүүүү шапкаш, реакциянын күштерни аңы-дүнма чили улустуң черле тиилээринге ыак бүзүредин илергейлээн.

МЕХИКО. Чилиге эргиле болган соонда кара-бажыңнаткан парламент кежигүннерин шериг хуитазының дең-дорааи хостаарын негеп. Мексиканың конгрезиниң депутаттар палатазы чаңгыс эп-сеткилдиг резолюция үндүрген. Мексиканың конгреси Чилиниң президентизи Сальвалор Альенденни администратиктиг башкынарны, университеттерни тудуп, бузулган будурулгелерни катап тургузуп турар.

ЧУРУКТА: Хайфонның кварталдарының бирээзинде эштээр демир-бетон изиентердин башкынарны кыпып турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕ

БУДАПЕШТ. Калбак хереглел барааннарының күскү делегей ярмарказы Будапештиге хагдынган. Совет будурулге черлери Будапешт ярмарказынга 700 хире янзы продукциязын делгеп көргүскен.

ПАРИЖ. Франциянын хереэженнер эвилели, Демократтыг хереэженнер ассоциязы, Тайбың болгаш хосталга дээш делегейнин хереэженнер лигазы, Франциянын хөй-нияти ажылдакчылары хөй-хөй хереэженнер-биле кады оон хереэженнериниң он ийи организациязы делегейнин 1975 чылда эртер хереэженнер чылынын үезинде чорудар ажылдарның чаңгыс ай программазын төлевилээн.

БОНН. ГФР-нин оруктарынга болгаш автострадаларынга чүгле июль дургузунда безин автомобиль халаптары, езал-ондактар болганының түңнелинде 1163 кижи олген. 39157 кижи балыглаткан.

НИКОЗИЯ. Киприн Ларнака хоорайынга хөй кижилиг митинг болган. Оон киржикчилери кипр улуска берге үеде анаа Совет Эвилелиниң ачы-дуза чедиргенинге өөрүп четтиргенин илергейлээн. Киприн улузун Совет Эвилелиниң деткип келгенинге өөрүп четтиргенин киприжилер илергейлээн тур деп, хоорайның мэри А. Франсис чугаалаан.

ДЕЛИ. Индияның чааза министерлиги чеменчилиг будурер мин улуг завод тудар деп шиитпир үндүрген.

ДАМАСК. Сирия Араб Республиканың көдээ ажыл-агый министерствозу израиль эжеледен хостаан Голан көжаргаларының девискээринде дөрт малчын кооператив тургузарын төлевилээн. Чаа кооперативтерниң ажыл-агыйының турумчуур шолу 500 мун хире донум (1 донум—910 дөрбелчин метр).

Ол кооперативтерни тургузары 3800 тараачын от-будени ажыл-биле хандырар арганы бээр.

ВАШИНГТОН. Америк киитии чурттарынга баар алыс-чорук кылын чорун турар Японнияның премьер-министри К. Танака-биле АКШ-тың президентизи Дж. Фордтуң баштайгы уужуражышкыны Вашингтонга болган.

Анаа болган бесседага АКШ биле Японнияның аразында харылзаалаарны, Азияда байдалды болган делегейнин өскеда айтырыглар чугаалажыкан деп, Ак бажыңның чарлап үндүрген медеглелинде айыткан. АКШ-тың президентизи Дж. Фордтуң Токиога ноябрь 18-те баар дугайында дугуржулга чедип алдынган.

РИО-де-ЖАНЕЙРО. Минас-Жерайс штаттың Берилу хоорайы чурттуг, 26 харлыг бразил херээжен Ирамма Эстевиш Роша бир ооп болгаш үш уруг —дөрт уругну ийистеп бөжаан. Төрүттүнген уруглар биле женин кадыы экии.

ЛАГОС. Нигерияга делегейнин базы бир аэропортун тудар деп турар. Ону Лагостан 270 километр сөнгү талада Илорин хоорайның чоогунга тургузар. Ол аэропортуу Нигерияның найысылалының делегей аэропортунун курлавыры болдурар. Нигерияның агаар оруктарынга дажыглаар чүүктерни кеэдээн. Ону сайгарып дажыглаарынга ол чаа аэропорт дуза чедирер.

(СЭТА).

МӨҢГЕДЕ ДИРИГ ӨӨРЕДИГ

(И. П. Павловтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чылынга)

«Бодумнуң күш-ле чедер шаам-биле кылыр чүүлдерим, доктаамал бодалым хамыктың мурнунда мээң Төрээн чуртумга, бистин орус эртемге бараан болур. Чогум ол дээрге ан улуг сорук киринишкин болгаш долу сеткил ханышкын-дыр». Бо одуруглар—Иван Петрович Павловтуң 1934 чылдың октябрь айда ССРЭ-нин Эртемнер академиязынга чоруткан алдарлыг чагаазындан алган одуруглар-дыр. Ол Петербург университединин аудиторияларындан эгелээш, «делегейнин физиологтарының огбезинге» чедир бодунуң амыдыралының бүгү дургузунда эртемге чаа-чаа оруктарны ажыдар бодалдарын ынчаар илереткен.

Бо хүннерде бистиң чурттуң болгаш даштыкының-даа эртемденнери И. П. Павловтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чылын демдеглеп турар. Ону организмнин нарын чажыттарын дуглаан карангы-бүдүүлүк чорукту буза шапкан генналдыг бойдус шинчээнизининп шөбилейи кылдыр эвес, харын-даа амгы үеним медициназының болгаш биологиязының бүдүн-бүдүн алырларының тыптып, хогжүүрүнүн чугула үе-чадазының алдарлыг эгези кылыр демдеглеп эрттирип турар. Хан-ла аргилиишкининп биологиязының, чем хайылдырылгазының болгаш дээди нерви системазының физиологиязының талазы-биле бистин биливис И. П. Павловтуң ады болгаш ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаалыг. Ол шинчилел ажылдарының шуут чаа аргаларын тып тургускан. Оларның дузазы-биле организмнин ажыл-чорудулгазын долгандыр турар бойдус чүүдлери-биле сырый холбаштыр коруп тургаш, өөренип көөр аргалыг боон турар. Студент тургаш-ла оон эң баштай кылган ажылдары дээш анаа университеттиң алдын медалын тывыскан.

Оон соонда, алдарлыг орус амги С. П. Боткининп клиниказынга, шериг-медицина академиязынга, физиологтуг лабораториягa-даа И. П. Павловтуң ажылдап турганыңың үезинде оон барык-да дуржулга бүргүү, эртем ажылы бүргүү-ле дораан-на делегейнин эртем-билиининп эң улуг чедишкини болбушаан, бойдусту болгаш амыдыралдың үндезининп материалистиг ёзу-биле билип көөрүн бадыткап турган.

Күстүң алдынначык болгаш янзы-бүрү онигг бүрүлери-биле шыптынган шөлээн аллея-орукчугаш Ленинградтан дазыр шөлдерлиг деп кырында суурже чорутқан хоорай чоогунуң чазагдыг оруундан агелээн. Ында, улуг эвес шолде, эртемденге тураскаал бар: Иван Петрович Павлов мырынай чаа доозулган дуржулганың дугайын ыяк бодап олурган-даа шыкаш; оон будунуң чанында оон эртем-шинчилел ажылдарынга шынчы өнүүг болгаш дузалакчызы—дуржулга кылыр ыт чыдар.

Бистер И. П. Павловтуң «рефлекстер найысылалы» деп алап турганы алдарлыг хоорайжыгаш — Колтушиге барган бис.

Колтушиге институтту тургусканы совет эртемнин төөгүзүнде ан алдарлыг арыннар-биле холбашкан. Анаа Павловтуң ан улуг ужур-дузалыг эртем ажылдары кылдынган. В. И. Ленин кадыг-дошкун 1921 чылда Улус Комиссарларының Чөвүзелиниң академик И. П. Павловка дузаламчы дугайында тускай шиитпирииге ат салгаш, анаа оон бүгү делегейнин ажылчы чонпарынга улуг ужур-дузалыг ан улуг ачы-хавыязын демдеглээн.

Болунуп лабораториязың тудар черни чурттуң кайызындан-даа шилип алырын эртемденге сүмелээн турган. Ол Колтушиниң шилип алгаш, келир үеним лаборатория корпустарын болгаш чурттарга баажыннарын төлевилеп кылырынга боду киришкен.

Академиктиң мочээнининп соонда эрткен үжен ажыг чылдар иштинде оон түткан сууру — Колтушиң ёзулуг эртем хоорайы апарган. Ында туттунган алдан ажыг бажыңнарда лабораториялардың чаа-чаа корпустары, кедээ ажыл-агыйның диригамытынарының физиологиязын шинчилээр бааза, ан болбаазын электроннуг болгаш саналга кылырының дериг-керекселдерин тургускан.

Амгы үеде ССРЭ-нин Эртемнер академиязының И. П. Павлов аттыг физиология институту—чаңгыс ай организм ышкаш эртем төвү апарган. Оон дөртен ажыг улуг лабораторияларында болгаш бөлүктеринде үш түс хире эртем ажылдакчылары ажылдап турар. Олар чүгле дүрүм ёзугаар физиологтуг болуушкуннарны билип алырының эвес, харын-даа амыдырал чорудулгаларың углап-башкарарының арга-мергежилдерин шингээдип алганнар—деп, институттуң директору, Павловтуң өөренижилериниң бирээзи, академик В. Н. Черниговский чугаалап турар.

Төп нерви системазын шинчилээри, оон иштижи органнар-биле (түрек, хан-дамыр системазы, чем хайылдырар органнар) харылдаазын өөренири, кижиниң амыдыралында эң-не чүгүлө физиологтуг системаларның ажылын тодарадыр дүрүм ёзугаар чүүдлерни илередири дээрге, И. П. Павловтуң өөредиин улам хогжүдериниң кол-кол угланыышкыннары ол боон турарын академик В. Н. Черниговский чугаалаан.

Ындыг шинчилел ажылдары бижиниң кадыкшылы дээш демиселге чүгле эртем эвес, харын-даа практика-даа талазы-биле улуг ужур-дузалыг боон турарын академик онзалап демдеглээн.

Чижээлээрге, «медээлерни» хүлээп алырының чонунуң эвиледиг быжыглаарынга дуза чедирген.

Кубаның ол ассоциацияда эвиледдешкен чүс-чүс муң тараачыннары оларга күрүнеэнин халас ажытлаар кылдыр берген черлеринде ажылдап, чурттап турар. Чурт оларга бүгү талалыг дузалажы берип: чээлилер, машиналар берип, оларның продукциязын доктаатқан ортектер ёзугаар садып ап турар.

Кубаның чонунуң революция мурнундаа-ан хожуладгай кижилери чораан тараачыннарның амидирал деңнеши чыдын-на улам бедип турар апарган. Кубаның тараачыннары чаа ниитилеп тургузарынга идепкейлиг киржип, партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынын ажылжи-биле харылап турар.

Ол съезд Кубаның тура халышкын шимчээшкининиң кодээ ажыл-агый программазын чарлаан, хосталга шимчээшкининге тараачын массаларның идепкейлиг киржирингге, ажылчын аңгы биле тараачын чонунуң эвиледиг быжыглаарынга дуза чедирген.

Кубаның ол ассоциацияда эвиледдешкен чүс-чүс муң тараачыннары оларга күрүнеэнин халас ажытлаар кылдыр берген черлеринде ажылдап, чурттап турар. Чурт оларга бүгү талалыг дузалажы берип: чээлилер, машиналар берип, оларның продукциязын доктаатқан ортектер ёзугаар садып ап турар.

Кубаның чонунуң революция мурнундаа-ан хожуладгай кижилери чораан тараачыннарның амидирал деңнеши чыдын-на улам бедип турар апарган. Кубаның тараачыннары чаа ниитилеп тургузарынга идепкейлиг киржип, партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынын ажылжи-биле харылап турар.

Павловтуң өөренижилериниң академик Б. М. Быковтуң болгаш оон ажылдакчыларының иштики органнарның ажылынга төп нерви системазының дээди салбырларының салдарының дугайында ажылдары чүгле физиологиянын эвес, харын-даа амгы үеним материалистиг эртемниң «алдын фондузунда» кирген. Физиологтуг эртемниң ол чаа ажыдыышкынының ачызында, чижээ, гипертониктиг болгаш язва-өюлганның аарыгларны, бүүрекгер аарының эмнеп ап болур аргалыг апарган. Ол ышкаш чүрек инфаркты деп аарыгны шалыпкын аргабиле эмнээринин хөй ажылдарын база кылган.

Иван Петрович Павлов мочүүрүнүн бичии-де мурнуу чарында чурттуң эртемден амыктарынга кайгамчыктыг чагыгчагаазын арттырып каан.

«Бистиң Төрээн чуртувус эртемденнерин мурнунга улуг аргаларны ажыдып берип турар... Бистиң Төрээн чуртувустуң эртемге онаап турар улуг соруглаарын керек кырында күүседири—аныыктаргадаа, бистерге-даа алдарның айтырыы боон турар» — деп, ол бижээн.

Улуг патриот-эртемденниң ол чагыглары совет эртемденнерни бөгүн-даа сөрүк киирип турар.

Н. КОНСТАНТИНОВ,
СЭТА-ның корр.

ЛЕНИНГРАД.

АЙЫЫЛ ТООВАС КИЖИЛЕР

Ленинградчы инженер-чоргаадыкчы Александр Массарский холунда даады-ла кан билектээштинг чоруур. Ында оон фамилиязын болгаш хапыным болуун сималбирлеп бижип каан. Бир эвес-аңаа доп-дораан эмчи дузалаачылыг хереглеттинге берээ, оон билип ап болур. Ону айыыл-ондак базым бүрүзүнде маңап чыдар: бирде ону селеме-биле оттуур шанчар чазар, бирде миналыг шөл кежир маңнаарынче албадаар, бирде ол сыскара маң-биле халып орар аттан аңдарлыр. Массарскийнин немедеге профессиязы — кинодублер (кино артизин солуур кижи), ооскээр чугаалаарга, каскадер. Чурттун студиядарынга чээрби беш чыл дургузунда оон киржилгези-биле 75 фильмнерни тыртыргган.

Конструкторнун хынамчалыг чоруу болгаш самбо хүрештин он муң аргаларын тергиин билири (Массарский күшкультура институдун база дооскан) ону кино тыртырар шөлдерге солуттупмас кижи болдурган. Ол артистиң адыр көрүкүлерге билдиннес, ынчалза-даа дайынныг, янзы-бүрү ужуралдарлыг фильмнерге оон оргазын, эгиннерин, холдарын, карак шокараңнаар өрү шураашкынынарын болгаш куду бадыышкынынарын улус кап-даа удаа көргеп.

Каскадер деп кымыл? Үш даклыр хүлээдегелиг кижи-дир. Бирээде, кинола овур-хевирин ылап ойнаар, йийде, күүседикчи артистиң кылажын, холуун чаярын, аажы-чаңын кара олчаан оттүнер, үште, айыыл-ондакты эртер.

Александр Массарский — айыыл-ондактыг күүселдеперниң техниказын кайгамчык билир каскадер. Алексей Баталов, Иннокентий Смоктуновский, Донатас Банионис, Вофим Копелян суглар оон көрөникчилери болуп тургулаан.

Артист даярге дескн кижи эвес-ле болгай, айыылдыг хире таварылгаларда ону кино тыртырар шөлче үндүрбейн баар үелер тургулаар. Ынчан артисти оскө профессионал кижи солуур апаар. Ол «чүнү-даа кылып билир»: чиңге демирни, цирк артизи дег, кыралаар, автомобильди, түлган чолаачы дег, чоруудар, хаалырга, альпинист дег, халбактанар... Айыыл-ондакты бодамчалыы-биле эртип шыдаар ындыг дидим кижилерниң санында бо репортажтың маадыры кирип турар.

«Малиновкага куда» деп фильм бар ийик. Ында Гриценан Таврический-биле сегиржип алышкынга артист Владимир Самойловтуң орнунга Массарский селеме чайып турган. «Куруг ховунуң ак хуну» деп кинога ону шхунаже кырынга аргамчы-биле «бооп каар». Оон дораан-на ол экранга оскө хептиг костүп келгеш, дээрбечнин сугже октаптар. Оон бичии болганда Массарский кара маң-биле халып орар аттан чайлып каар.

Башгайгы кезектери ам удавас экраннарже үнер ужуглуг «Бүзөөлей» деп фильмде ол чалбыыш шыпкан поездиден үшта халыыр. Массарскийниң чүгле бодунуң билири куду шурааш техниказы бар. Бемдээшкин чокка куду шураары —ураң чүүл. Ындыг ураң чүүлдү каскадерлер кымдан артык билир.

Васильев ортулукта «Самбист» деп чаа клуб тывылган. Бичии класстарның оолдары оон код өзээ болуп турар. Аныяк спортчуларга шефтеп турар заводу чуртта эң улуг хүреш хевизин берген. Ол — ийи чүс дербедчин метр! Орта Массарский төлептиг салгалды —дөртен ажыг спорт мастерлерин өстүргеи. Аңаа республиканың алдарлыг тренерн деп атты тывыскан.

«Айыылга алыспайн, айыылче барып» билирин Массарский «Ленфильмде» бодунуң тургусканы каскадерлер школазының оолдарынга өөредип турар. Ол болуктуң эндим оолдары-биле кады Александр Самойловичиии биеэ шагның бажыныың калыр сарапчалының кырынга даа, сугже шураар бедигээшке-дээ, аттар чарыштырар шөлге-дээ көрүп болур. Ол аңаа аныяктарны ангаргга карак чивеш аразында уг тывырынга, кандыг-даа байдалда айыыл чок кылдыр буду шураарынга өөредип турар.

— Айыыдаң айыыл өскелде болгай!— деп, катаптаарынга Массарский ынак.— Оранчок бедикке ойнаар цирк артизин көрүпер даан. Оон шимчээшкин бүрүү миллиметрге чедир санаттынган болур. А кино артизин солуур кижиниң соруглазы өскө: машинадан аңдарлырда азы таныже шураарда, көрүкчүлер оон шыннынынга болгаш хепхенертен болганынга чигзинмейн, сертимейнип орар кындыр ойнаар херек.

Элдептиг чүве, каскадерлер ам берге эвес байдалдарда айыылга таварышкылаар боорлур. Чижээ, эмдик черлик аттар-биле баш дескинер күүселдеперни кылып чораан америк Билл Уильяме Нью-Мексикошун дагларынга алчиненнинг чортуп чораан өлүмүн тыпкан. Ондактыг таварылгаларның хөй нуруузу серемчилел оскунганындан болуп турар, оскаар чугаалаарга, хамык бергелерни эрткеп соолунде таварышкылаар. Мен: «Айыылче чорупторум» деп бодумга чугаалаттынарым билек, бүгү-де шынганнарым чагыргадан үнмейн баар...

Африканың чылан эртнес шыргайларынга «Он мининиң комитедиэ» деп фильмни тыртырып турда. Массарскнй боо-чепсектиг месилдежиишкин сценазынга киришкеи. Боо тог-ла дээш... Сиген аразынче донгай дужүп бар чыда, ол караның мурнунда халыырынга белеткенип алган чылынны көрүп каан. Каскадер ону пистолединиң уну-биле ырадыр шывадалкан. «Кордунээн чүүлдү» баш удур көөрү база каскадернин хүлээлгезинге кирип турар.

Суг аданга чурук тыртырары — Массарскийнин база бир хандыкшылы. Оон шыйгылары-биле онза берге байдалдарда чурук тыртыар херекселди ам бүдүрүп турар.

— Чоокта чаа кино тыртырарынга күжүмүң шенеп, «Дельфин» дээр тускай хереқсел-биле Кара далай дувүнге аян-чорук кылдым—деп, Массарский чугаалап турар.— Ам «Ленфильмиинга «Баштайгы көрүштен-не ынакшыл» деп чаа кино-чуруунга хереглээрин-биле Кара далайда дельфиннер тыртырып турар мен. Меня айыыл-ондактан ойлакшап чорууп деп бе? Чок. Чүге оларны янзы-бүрү кылырын ораалажып турар мен.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ,
В. ЧЕТКАРОВ,
СЭТА-ның корр.
ЛЕНИНГРАД.

НАНАЙ РАЙОНДА

ХАБАРОВСК КРАЙ. Бөгүнгү нанай кедээ суурлар чаа-чаа даш бамыңнарлыг, школаларлыг, үлетпүр ажыл-көкн кылыр будурулгелерлиг, амгы үениң чаа ажылыкчын мергежилдиг инженерлиг. Нанайларның аразында башкылар, зачилер, чуруучулар, артистер бар. Нанай чогаалчы Григорий Хэлиер «Калбак Амур» деп романтрилогия бижээш, РСФСР-ниң Горький атты Күрүне шаңналын заган. Нанай районда национал уран чүүлдүң хевчун чаңчылдарын хумагалыг кадагалап турар. Ында национал угулза мастерлери, ышкы, тос чемер шевер чазаныкчылар чурттап турар.

ЧУРУКТА: улустуң уран чүүлүнүң район көрүндезинниң лауреады, Үстүү Нерген суурнуң бөт-тывынгыр уран чүүн коллективиниң аңчылар танцызын күүседип турары.

Ю. МУРАВИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

БҮРҮТКЕП ТУРАР

«Тимлелге» совхозта Кур чернинң өөредиглге комбинады 1974—1975 чылдарда өөренир күүелдиг аныычын аныктарның бүрүткелин згелей берген. Комбинаттың башкылары Т. Хомушку, А. Шарыглов болгаш оскелер-даа бригадалар төптеринге, сүт-бараан фермазынга, суур чонунуң ортузунга амгы үеде ортушан болгаш дээди эртемнит спецналистерниң аныя-агыйларының иандыг-даа адырларында хөйү-биле негеттинип турарының дугайында лекция, беседалар-биле холбаан тайылбыр аныядарын чорутканының түңнелинде, 120 хире кижи бииитткен. База ол ышкаш көжазында «Шамбалыг» совхоздан 61 кижи комбинатка өөренир күүелин илереткен.

— Мурнунда чылдарда 7—11 класстар турган болза, ам 6-даи 11 класстарга чедир өөренирикчилер хүлээп алыр бис. Ниити школа программазындан аңгыда аныяктар трактористер болгаш чолаачылар курузун база доозар. Эрткен чылын бо курсту 69 кижи доосиан. Оларның чамдыктары ам совхозта трактористер, чолаачылар болуп аныядап турарлар — деп, комбинаттың директору П. О. Хертен чугаалаан.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

ЯКУТИЯДАН ЧАГАА

ТЫВА ӨӨННУКТЕРИМГЕ

Эртнен кажыы чүве. Калбак делгем Сибиреның болгаш Шаккы Соңгу чуктуң бүгү булуңнарындан чаш янзы аймактан кижилер Кемерово хоорайга чыглып келген бис. Анаа профсөвюзтел курстарынга чүс ажыг кижи келген. Шуптуг-ла ажылчын комитединиң дарегдары курска чыылган.

Кижи төлү чугаалажып танышкир дижирин, тыва өөрүжкүү чугаазынга сөөлүнде билип алган мен. Тыва улустуң Тыва АССР-ни дыннаан боордан башка, керек-биле көрүп, чугаалажып көрбээн кижи мен. Эрткен курстер үезинде тывалар-биле кады өөренип, чурттап турдувус.

Бистиң чурттап турган комерциязи «Нейралдың өрээлиэ» дижир чүве. Анаа якут-даа, тыва-даа, бурят-даа, орус-даа кижилер турган. Тыва, якут азы бурят дылды бот-боттарывыс билчир эвес бис, ынчалза-даа бистиң улуг орус дыл аттыштырып, бот-боттарывысты билиштирип турду.

Кады өөренип турган үевисте тус-тус республикаларывыс, ажыл-ажыйлар, чаңчылдар, ёзулалдар дугайын хөй-ле чугаалажып келдивис. Мээң онзагай сонуургаан чүүлүм — бистиң улустарның дылдарының сес-чугаазының төрелдешкек боол турары. Ол ындыг болбайн канчаар, ук дылдар чыгыс төрелдешкек дылдар ышкажыл.

Мээң-биле кады өөренип турган тыва өөрүкчилерим — Долгун Салчакович Кагай-оол Бай-Тайга райондан, Тюлюш Балчыевич Баяун Улуг-Хем райондан келген улус. Олар боттарының совхозтарының хөзүлдезиниң дугайын бисче чугаалап турганнар. Бот-боттарывыстың чедиишкиннеривисче көрүп, сеткил ханар тургдувус.

Совет Эвилелиниң хөй национадыг улуг өг-бүлезиниң составында бүгү-ле нацилар өскө төскүп, сас-кежиктиг совет амыдыралды тургузуп турар болгай. Аңаа кым-даа чоргаарланыр.

Тыва улус Совет Эвилелиниң составына киргеңден бээр 30 чыл оюм баймырлаарын база өөнүктеримден дыннаан мен. Улус баймырлалынар үткүтүр силерге изиг байырны чедирип, чаагай күзээшкинерни бараалгаттывыс.

Николай САВВИНОВ.
Якут АССР-ниң Жиганск районну.

ФРАНЦИЯГА БОЛГАШ ЧЕХОСЛОВАКИЯГА

КЕРАМИКА

УЗБЕК ССР. Фергана областың Риштан районунуң уран-сөөлөрлериниң кылыгтары шаг-шазидан-ка тура сургаадан. Зң ынакгыл байыр-наадым үезинде плов хайындырар улуг сава дыка нептерээн.

Чоокта чаа Риштанның сималбиляге-керамика заводунга ындыг савапы кылырының чаа аргазын амыдап тургускан.

Бо чылын ол завод ийи миллион хире кылыгларны бүдүрүп үндүрер. Оларның барык 20 муңун Франция болгаш Чехословакияже чорудар.

ЧУРУКТА: технолог Муазам Ташматова заводтуң продукциязын көргүзүп тур.

Г. Бойкануң фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

БООДАЛГА. Швейцарияда эрелээн бооданга талазы-биле делегей чемпионадынга совет спортчулар чедиишкиннинг киржип турар. Чемпионнуң алдыы медальдарын москвачы Татьяна Ратникова (винтовка-биле 386 санны аткан), Ереванда келген Зинаида Симонян, москвачы Григорий Косых (пистолеттен бооларынга дараалаштыр 388, 389 санны аткан) олар алган. Бистиң спортчуларывыс команда талазы-биле винтовкадан, пистолеттен база «Чүгүрер хаван» деп кара бооларынга эң эки түңнелди көргускен.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Чехословакияның спортчузу Хелена Фибингерова 21 метр 57 сантиметрге ядрону аткалы, чаа делегей рекордун тургускан. Мюнхенге эрткен олимпиадаларның чемпионну ленинградчы Надежда Чижованың чедиишкинин ол 12 сантиметр экижиткен.

ШЫДЫРААА. Колумбияның Медельин хоорайында эртип турар хереәженнин шыдыраа талазы-биле олимпиадазында совет шыдыраачылар командазы баштайгы оюнга сес командаңы шупгузуп үткаш, түңнел оюнга киржир эргени чаалап алган. Совет команданың составында делегей чемпионну Нона Гапрындашвили, Нина Александрия, Ирина Лемитина кирип турар.

Сочиде эгелээн Чигорииге турасхаткан шыдыраа маргылдаазының түңнелинге чедир дорт салыг арткан. Совет гроссмейстер Лев Полугаевский 8,5 санныг мурнап турар. Оон соңдан совет гроссмейстерлер Алексей Суэтин, Ратмир Холмонов чоруп орар. Олар баштайгызында будун чартык сан четпес.

ШАШКИ. Орус шашкиге чурттуң чемпионну атты хереәженнер ортузунга болган маргылдаага Минск чурттуг эмчи Людмила Ильина чедип алган.

ААР АТЛЕТИКА. Филиппиннерниң найысылзлы Манилада эгелээн делегейниң аар атлетика чемпионадында 38 чурттан чүс ажыг шпангист киржип турар, ында Совет Эвилелиниң командазы база бар. Баштайгы ийи денгзи категориязында бистиң спортчуларывыс кириштээн. Эң чиик денгзиге Ираил Мохамед Нассири чиик денгзиге болгар Атанас Кыров бирги черлерни алган.

ДӨРТКҮ САЛЫГ БАЗА ХАЙЫМ

Шыдырда талазы-биле делегейниң бирги чери дээш маргылдаага киржир шыдыраачыны тодаралыр Анатолий Карпов биле Виктор Корчнойнуң аразында түңнел оюнуң дөртүү салыы 48-ги көште хайым болуп доозулган.

Сан 1:0 хевээр.

(СЭТА).

Суг дүвүнде эртинелер

ГАВАНА. Барык-ла 207 миллиард доллар деп индыс астрономия сан-чурагайы-биле экспертер алдындан, моңгүнден келгеи кылыгларны болгаш пидей уран чүүлүнүң оон-даа оске эртинелерни үнелеп турар, олар Мурнуу Америкыны испан конкистадорлар эжелеп алган үезинден бээр далайлаар болгаш океанныг дүвүнге чыдып келген. Испан эжелекчилериниң олчазы дайлайның олчазы болу бээр таварылгалар хөй эвес тургулаан.

Амгы үеде ол девискээрде далай археологиязы ажык-кончаа тывыскаче шилчип, американ хөреңгитеннерге эмгы техниктиг үелээш болуп турар. Оларның эргезинде «тускай дериттинген судиолар, батискафтар, экзоэндылар бар.

Чүгле Флоридада бедин далай дүвүнден олча-ажык тып турар 100 муң хире болуктер бар. Латин-америк парлалганың бижию турарын сөзуглаар азырга, конкурентилериниң аразында сөзулуг «далай тускүшкүнары» бедик чамдыкты болгулап тургулаар.

Чижээ, Карибе далайга шыпкын ажыл-чорудулгалы «Мэрин эксплорейшн» компания кылган, элээн каш чыл чыдар дургузумда ацаа пиитизи-биле 150 испан караведа дүшкенип, оон иштинде «ажиндырып чоруур банкылгарның биргээзи — «Инфанте» корабль барын ол компания тодаратқан. Ол корабль 1733 чылда он чүс суднодан тургустунган флотилия-биле кады дүвүнге чыдып келген.

Ажык-кончаа сүрүп турар ол археологтарның идепкейлиг чоруун боттарының эриктеришиң ноогунда суг дүвүнде чыдар байлактарны дилеп тыварынга Латин Америка чурттарының хөй нуруузуның чарыдлар акша-көрөңгизиниң чедиишкези-биле тайылбырлаар апаар. Ынчангаш олар шоолуг эвес төлевир уужун американ эртнес дилекчилеринге хостуг хөделир эргени берип турарлар. Чижээ, «Мэрин эксплорейшн» компания диктатор Дювалье-биле кончут ажыктыг керээ чарып алган, ол керээ Гаитиниң эриктеринге беш чыл дургузунда хостуг туразында ажылдаар аргаиы берип турар. Далай дүвүнден ужуган эртинелериниң АКШ-ның банкыгарында чыгаып туразының археологтут үнелиг тывыштарның американ музейлеринче коллекцияларын ковүдедип келгенинин ужуруында.

(СЭТА).

Чалгынныг „аян-чорукчулар"

Урал артының орнитологтары Сибирь-биле кожа турар черлерден пеганкалар дээр куштарны тыпканнар. Оларның турум турар чери Кара далай чоогу болгаш Ортаакы Азия дээрэи билдингир. Ол улуг хемчээлдиг куштар чылыг агаарлыг черден Урал девискээринде келген кара чангыс амытаннар эвес боол турар.

Курган областың девискээринде үш муң ажыг улуг-биче болгаш дустуг, дус чок-даа хөлдер бар. Ол хөлдерде куштарга чемнериниң байлакшылыры болгаш үзетөр төптеринден ыраа чылыг черниң куштарын хаара тудуп турар. Бир-ле дугаарында балыкчы куштар—пеликаннар болгаш оларның эдериичилери — кара чүүлүг бакланнар дээр куштар аңаа «ажүүп» келген.

Чалгынныг «аян-чорукчуларның кожуп келгеи» черлериие чүүле фото-боо-биле куштарын чиңээреп турар.

Н. СТЯЖКИН,
(СЭТА-ның корр.).
КУРГАН.

ТАБЛИЦАДА ӨСКЕРЛИИШКИННЕР

Футбол талазы-биле чүрт чемпионадының эзлчелиг оюнунда элээн өскерилелер болган. Мурнунда шылгаран турган «Торпедо», «Спартак» командалар нйилээ ЦСКА биле «Ииструга» уттурган. Москванын динамочуларын бодунуң ювелиие «Арарат»-биле ойнаан, 2:3 кыдыр алчылаарга аштырган.

Өскө маргылдааларның түңнелди мынчыг: «Динамо» (Киев) — «Карпаты» — 1:1, «Днепр» — «Черноморец» — 1:1, «Шахтер» — «Кайрат» — 5:2, «Зенит» — «Динамо» (Тбилиси)—1:2, «Эзря»—«Пахтакор»—1:1.

А. НИКОЛАЕВ,
(СЭТА-ның корр.).

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—«Бистиң пионерми республикавыста» Совет Эвилелиниң маадырлары В. К. Коккинаки, П. И. Климук, З. А. Сорокин-биле ужуражышкыны.
14.05—Медээлер.
14.15—Өөнүт телекөргүзүт. Улусчу танцыларның бот-тывынгыр ансамбльдериниң фестивалы.
14.55—«Арын-нүүр». Хөй серналыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.
16.20—Чапсар.
16.30—«Пенза областың утказутур планы баттанышкынында». СЭКП Пенза обкомунуң бирги секретары Л. Б. Ермин дамчыдылгага киржип турар.

КЫЗЫЛДАН

17.15—Уругларга. Мультфильмнер.
17.45—Телемедээлер.
18.00—Телекощерт.
18.15—Телемедээлер.
18.25—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.30—Өөнүт телекөргүзүт. Хоккей талазы-биле делегей ужуражышкыны. Канала—СССР.
20.30—Өөнүт телекөргүзүт. Телешнинин баштайгы көргүзүү Ч. Диккенс. «Домби болгаш оглу» 1-ги кежээ.
22.00—Өөнүг телекөргүзүт. Телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга СССР-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү В. Г. Афанасьев харыылап тур.
22.30—Өөнүт телекөргүзүт. Уфаның мотор тудуунуң заводунуң улусчу академиктит капеллазының концерти.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30—00.45— «Документалдыг экран». Дамчыдылганы шүүлүкчү Р. Рождественский төрудар.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАПЫРАЙ»: «Амыдыралдың хүн бүрүзү» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чаныт хоорай» 9.20, 11.00, 15.10, 16.50, «Маккеналың алдыны» (1-ги, 2-ги серналары) 12.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Херечилиг читкени» 15.00, «Элезиниит уургайларның генералдары» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чаңгыс-даа хүн ушурая чокка» 15.00, «Даннуң төөгүзү» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киливинин 23-54, чарыскалгалыг секретарының 23-35, партийжи эмыдырал киливинин 37-13, культура киливизинин 23-54, колээ ажылтургузут киливизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056 ЧАГЫГ № 229.

ТС—00743.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң тапографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 11)

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 226 (9606) | Четверг, сентябрь 26, 1974 чыл | 1925 чылда үнелеттингеи | Өртээ 2 коп

МОСКВА ОБЛАСТЬ КҮҮСЕДИПКЕН

Москва областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партияның XXIV съездиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш социалистиг чарышты калбарткаш, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүргеи, ажаан алышкынын организастыг чорудуп, күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээделерин күүседипкен. Областың ажыл-агыйларындан тараа хүлээп алыр черлерге 203 мун тонна тараа кирген. Күрүнеге тараа садары уламчылап турар.

Амгы үеде областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партия, совет, кодээ ажыл-агый, белеткел органнары картофельди, погааларны дүрген ажаан алыры, мал кыштаглаашкынынга бүгү талалыг белеткенири, 1974 чылда болгаш беш чылда шиитпин-биле кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээделерин хуусаа бетинде күүседири дээш кызымак ажылдап турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ

Кабардино-Балкар АССР-ниң Баксан районунда «Трудовой горец» колхозтуң кукуруза звенозунуң звеночулары эштер Асланби КАРДАНОВКА, Музабир ТХАКАХОВКА

Эргим эштер!

«Трудовой горец» колхозтуң механизаторлары-кукурузачылары кукурузаның байлак дүжүдүн өстүрүп алган, ону ажаап алырынга техниканы бедик бүдүрүкчүлүү-биле ажыглаарының үлегерин көргүскен дээр дугайында силерниң дыннадыынарны улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алдым.

Кукуруза ажаарда «Херсонец-7» комбайннар-биле үзүктел чокка 23 шак иштинде ажыддаш, 83 гектар шөлден чидириг чокка 10 мун ажыт центнер кукуруза мочургазын болгаш 19 мун центнер ногаан массаны ажаап алган-дыр силер. Ол болза ажаал алышкын агрегадынга хамаарыштыр ажыддан ыяышкынның доктаатгынган нормазын барык үш катап ажып турар. Кукуруза ажаап алышкынынга күш-ажыддың ындыг бүдүрүкчүлүг болганы шылгаранчай чедиишкин болур.

Элээн каш чылдарның дургузунда Кабардино-Балкарианың мурнакчы кукурузачылары кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш чарыштың инициаторлары болуп, шалыпчы күш-ажыддың үлегерин көргүзүп турааар. Кукуруза — үнелиг тараа, малга бедик хоолулуг чем болур, шынчаган ооң бедик дүжүдүн алыр чорук чуртка чугула ужур-дузалыг болур.

Кодээ механизаторларның алдарлыг гвардиязының күш-ажыльчы маадырлыг чорууу, техниканы ажыглаарынга оларның улуг мергежилдин кодээ ажыл-агыйның мурнунда турүп турар бедик улуг соруглаларны чеднишкинниг-биле күүседир дээрзин силерниң кайгамчыктыг түнелиңер база катап бадыткап турар-дыр.

Күш-ажыльчы улуг тиилелгенер дээш, силерге бүгү сеткилимден байырны чедирип тур мен, эштер! Тараазы болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле беш чыл планының онаалдаларын күүседир дээш кукурузачыларның социалистиг чарыжынга силерниң дүржулгаар калбаа-биле пептерээр дээрзинге бүзүреп тур мен.

Бүскү кодээ ажыл-агый ажыддарын чеднишкинниг-биле доозарын, беш чылдың доозукчу чылы— 1975 чылда бедик дүжүтүг алыр дээш бүгү түүлдерни кылырын силерниң звеноларыңарга, «Трудовой горец» колхозтуң бүгү ажыл-ишчиңеринге күзеп тур мен.

Л. БРЕЖНЕВ.

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары Эш Л. И. БРЕЖНЕВКЕ

Эргим Леоник Ильич! Ростовтуң «Московский» совхозунда ажаап алышкынның мастерлериге, а ол мшкаш Волгоград областың Ленин орденниг «Волго-дон» совхозунуң трактористериңе Силериниң байыр чедиргеи чылыг сөстериңер Кабардин-Балкарияның колхозтарының болгаш совхозтарының кукурузачыларының аразында социалистиг чарышты калбартырыкка улуг көдүрүүшкүнүг болдурган. Республиканың ажыл-агыйларында кукурузаның бедик дүжүдүн үнген. Амгы үеде дыка ийи колхозтар болгаш совхозтар ону ажаап алырынче эгелеп киришкеиңер.

Баксан районнуң «Трудовой горец» колхозунуң кукурузачы-механизаторлары беш чылдың дорткы чылын боттарының шалыпчы күш-ажылы-биле демдеглээринге үүтүүшаан, 700 гектарның бирүзүнден-не 70,4 центнер үрезинни ажаап алган, арткеи чылдан дорайтавас бөбиак дүжүттүг өстүргеиңер.

Колхозтуң ажыл-ишчилери тараа ажаап алышкынының мастерлериниң патриоттуг үлегер-чижээн эдергеш, соңгаа делгем шөл 1200 гектарның кукурузазын эрткен чылдыындан ийи катап шалыпкын ажаап алган. Төрээн чурттуң шыгжамырынга кукурузаның 50 мун центнерден эвээш эвес шиляидек үрезинни урар деп шиитпирлээнгер.

Бистер кукуруза үрезинни массазы-биле ажаап алырынче сентябрьның 14-те эгелеп киргеш, боттарывыстың аравыска чарышпышаан, ажаап алышкынның баштайгы хүнүнде 23 шак иштинде үзүкселаа чок ажыддап, кукуруза ажаап алыр «Херсонец-7» дээр алды комбайннар-биле 83 гектарның кукурузазын ажаап алган, комбайн бүрүзүнге-ле барык 1.700 центнерни онаалтыр азы гектардан-на 122 центнер мочургазы, иштизи-биле 10.158 центнерни ажаараи бис. Ооң ашгыда 19.300 центнер кукурузазың ногаан массазын силоска кезип алган. Агрегат бүрүзүле доктаатгынган норма-чижекти ортумаа-биле барык 3 катап ажыр күүсеткен.

Коллектив бүгү механизаторлары кукуруза ажаап алышкынынга ындыг бедик темпиин хевээр арттырар, комбайн, трактор, автомобиль бүрүзүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ажаап алышкын үезинде чидиргини болдурбас, социалистиг хүлээлгелерин хуусазывышаан эрте күүседир, бүгү шөлдүг гектар санындаипа кукурузаның 75 центнерден эвээш эвес үрезинни ажаап алыр деп шиитпирлээнгер.

Бистер кодээ ажыл-агыйның бүгү ажыларын чогуур үезинде доозуп, 1975 чылда бедик дүжүт болурун хандырып, тоску беш чылдың даалгаларын күүседиринге күжүүстүү харамнанмазывысты, Төрээн чурттувусту күш-ажыльчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле өөртүрүүстүү СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш эргим Леонид Ильич, Силериниң болуцарга-даа бүзүредип тур бис.

«Трудовой горец» колхозтуң кукурузачы-механизаторларының даасканы-биле звено удуртуучулары АСЛАНБИ КАРДАНОВ, МУЗАБИР ТХАКАХОВ.

«Шын» солуннуң Күш-ажылчы алдар тугун

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

АЖААЛГАГА МЕРГЕЖИЛ — БҮГҮ БЕРГЕЛЕРНИ ТИИЛЭЭР

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП ТУР

(Дүжүт ажаап алышкынының бо чылдың сентябрь 23-те медээзи)

Районнар	Ажаан алыры (га)	Кескеени (га)	Бастырып алганы (га)
Бай-Тайга	5.050	3.960	3.960
Барыын-Хемчик	9.936	6.623	6.623
Овүр	250	50	50
Чөөн-Хемчик	32.551	12.560	12.560
Улуг-Хем	35.999	12.052	9.927
Таңды	75.359	39.274	36.906
Бии-Хем	27.711	15.096	10.479
Тожу	1.300	—	—
Каа-Хем	40.427	25.115	22.481
Тес-Хем	3.700	748	622
Эрзин	4.350	—	—
Кызыл хоорай Соведи	9.915	5.883	5.883
Дүржулга станциязы	9.925	8.063	7.445
Республика иштизи-биле	246.498	121.460	109.493

Эртиен неделиде ажаалданың темпиин мурнуку хевээр куду болуп артпышаан. Сентябрьның 16-дан 23-ке чедир шупту 29.540 гектар черниң тарааларын ажаап алган. Ол болза, ооң мурнунда неделяда тургыныидан доңгуп-ле 545 гектар хөй болуп турар. Бо чылын дүжүт ажаап алышкынын эртиен чмлаазынган будун чартык неделя эрте эгелээн хирезинде-ле, плитизи-биле эртиен чылдың ол үезиниден чеди хуу хожудан турар.

Ажаалданың ындыг куду темпизин чүүн-биле таймыырааарыл? Эгти-ле болуп тургулаан чеишкиннер ажылга шаптыкты таварыштырын тургаы шын. Ынчалзажок дүжүт ажаалдазын чүле агаар-бойдустуң таварымча чок байдалы саададын турган бе? Чок. Күш-ажылзы кошкак организастаары, комбайнарның эгти-ле аиаа турар чоруу ажаалданы саададын келген.

«Барлык» биле «Хемчик» совхозтарның шөлдери мырыиай кожа. Ынчаарга «Барлык» совхоз ажылды ыи организасташ, тараазының 86 хуузун ажаап апкан болза, «Хемчик» совхоз ынчаар кылып шыдаваан. Ында тарааларның чүгле 44 хуузун ажаап алган. Ажаалда агрегаттары бичии-ле үрелиишкин үжурулдан хонукхонуу-биле аиаа тургулаан, а механизаторлар чүгле «Сельхозтехника» каттыжышкынындан эвес, харын-даа боттарының септекчилериниден безин дузаны албаин келгеиңер.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз биле Гока аттыг, «Бурунгаар» биле «Совет Тыва», «Тыва» биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда ажылды организастаанының дугайын база-ла ынчаар чугаадап болур. Ол ажыл-агыйларда байдал бир демей, а ол хирезинде түнелдер аңгы-аңгы болуп турар. «Совет Тыва», Тока аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарга ажаап алышкынның озулдези чүгле 3—9 хуу болгулаан.

Тараа кезиидези, ыланғыыа Улуг-Хем районда дыка багай чоруп турар. Хүн бүрүзүнде комбайнарның 50—60 хуузу ажылдап турар ындыг ажыл-агый ол районда чок. Жданов аттыг совхоз тараа кезиидезинче ам-даа кирбээн. Ында, «Ак-Туруг» совхозта ышкаш, комбайнарры ам-даа септевишаан, а ол ийи ажыл-агый сес мун ажыг гектар черниң тарааларын ажаап алыр ужурлуг.

Тараазы дүрген кестирер, бастырар дээш, бораннап турар үеде бичии-ле болдунар аргаларны ажыглаары эргежок чугула.

Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң механизаторлары дүжүт ажаап алышкынын калбак фронт-биле чорудуп турарлар. Комбайнерлериниң аразында дүжүттүг чидириг чок дүрген ажаап алыр дээш социалистиг чарыш калбарган. Чарыштың түнелинин совхозтуң дирекциязы, партком беш хонгаш-ла үндүрүп турар. Сеилгү беш хонуктуң түнелинде Сергей Даваалай 300 гектар черниң тараазын амаагаш, чарышка биргн черни, Моңгуш Күдер-оол 200 гамың тараазын амаагаш—ийиги черни алган.

ЧУРУКТА: Сергей Даваалай биле Моңгуш Күдер-оол тараазын ажаар шөлдү көруп турлар.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

БЕШ ХОНУКТУҢ ТҮНЕЛИ

Чаагай тарааны өстүрген Бии-Хемниң ажыл-агыйларының механизаторлары дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш демиселди күштелдирип турарлар. Бо хүннерге чедир районда иштизи-биле 15 мун ажыг гектар черниң тараазын кескеи болгаш ооң 10.479 газын бастырган. Бастырган тараа шөлүнден 145.759 центнер тарааны савалап алган азы гадан ортумак дүжүт 13,9 центнер болган.

Районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге 5521 тонна тарааны дужаарган, ол болза планның 58,6 хуузу болуп турар.

Тараа ажаап алышкынында механизаторларның аразында калбарган социалистиг чарыштың сеилгү беш хонукта түнелиин СЭКП райкому болгаи райкүүском үндүрген. Чарышка «Саян» совхозтуң механизаторлары мурнап турарын демдеглээн. Саянчылар чүгле беш хонук дургузунда 2285 га черниң тараазын ажаап алган. Ол болза иштиң шөлдүң 25,5 хуузу болур. Олар 825 тонна тарааны күрүнеге дужаараи, 1321 га ангысты аидарган. 1876 ганың савацың болуп сараатгаан. Ынчангаш ол ажыл-агыйга СЭКП райкомунуң болгаи райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол ышкаш ажаап алышкын ажыдарын «Өөк» совхозта база шалыпкын чорудуп турар.

Звеполар аразында чарыштың түнелии база үндүрген. «Саян» совхозта Виктор Ильич Галактионовтуң комбайнерлер звенозу сеилгү беш хонукта шүтүп үнгеш, СЭКП райкомунуң база райкүүскомнуң шилчиир выпшелин 50 рубль акча шаңналы-биле кады чаалап алган.

К. ХЕЛИҢ-ООЛ, СЭКП райкомунуң пропаганда болгаи агитация кылдызының эргелекчизи.

ТЫВАГА ТАРАА АЖААЖЫР

Красноярск крайның Ермаковск районунуң «Горно-Саянский» болгаш Щетинкин аттыг совхозтарындан 19 комбайнер кожазы Бии-Хем районнуң тараазын ажаап алырынга дузалажыры-биле чедип келген.

«Өөк» совхозтуң ажылыпчилери аалчыларны орус чанчыл ёзугаар хлеб-дус-биле уткаан. Ону «Горно-Саянский» совхозтуң сураглыг механизатору, 1972—1973 чылдарның тараа ажаап алышкынының гвардейжизи Виктор Кучеров хүлээп алган.

— Мында келген комбайнерлер тараа ажаап алышкынынга эң-не идепкейлиг киржир бис — деп, ол бүзүреткен.

Красноярскиниң механизаторларының чедип келгенинге тураскаакаткан кыска митинг хоорта болган. «Өөк» совхозтуң директору В. Р. Евсеев акыдунма дузазын көргүзери-биле келген комбайнерлерге өөрүп четтиргенин илереткеи.

— Совхозтуң тараажылары багай эвес тарааны өстүргеи, ол алды муң хире гектар шөлдү эзелеп турар. Ооң ийи мун газы ажаттынган. Гектардан ортумаа-биле 14 центнер дүжүттү эп тур бис. Ам кол соруглга—тарааны чогуур үезинде, чидириг чок ажаап алыры болур. Аиаа силериниң дузаңар эргежок чугула — деп, директор чүтаалаан.

Щетинкин аттыг совхозтуң механизатору Николай Запорожец сес алгаш, бо ажылагыйдан келген чеди комбайнериниң кижи бүрүзү дөрт мун центнерден эвээш эвес тарааны ажаап алырын хүлээнгеи.

Николай Максимович Запорожец баштай тараазын кестирип киришкеи, ооң соонда өөрү шүүжа-ла берген...

Механизаторлар-биле кады мастер-эдикчилер эргежок чугула дериг-херекселдерии алгаш келген.

Красноярскиден келген комбайнерлер совхозтуң механизаторларын социалистиг чарышка кыйгырган. Ону өөкчүлер хүлээп алган. Күш-ажылчы чарыш эгелээн.

(Бистиң корр.).

АДАКТАЛЫР ЧЕТКЕН

Бай-Тайга районнуң колхозтары болгаи совхозтары өстүрген дүжүттү чидириг чокка шалыпкын ажаап алыр дээш демиселди күштелдирбишаан, кодээ ажыл-агыйның ол чугула кампаниязын ам адактадырар чоокшулай берген. Районда иштизи-биле тараа культуралары 5000 ажыг гектар. Бо хүннерге чедир 3960 гаиың тараазын ажаап алган. Ол болза, бүгү шөлдүң 78 хуузу. Ортумак дүжүт гектардан 5—6 центнер болуп турар.

«Бай-Тал» совхоз ажаалданы организастыг болгаи дүрген чоруткан. Ында тараларның 89 хуузу ажаатгынган. Ол ажыл-агый ажаалданы чоокку хүннерде доозар деп турар. «Тээли» совхоз арбайны, суданы, картофельди ажаап апкан. Ам ында хөй эвес шөлдүг кызыл-тас арткан. Аиаа база-ла ажаалда каш хонуктан доостур.

Х. КАРА-ООЛ.

ШӨЛДЕ АЖЫЛ-ИШ

Таңды районда «Коммунизмниң хөрели» колхозтуң картофель шөлүнде ажыл-ишкайыышкынныг. Ажыл-агыйның бир гектардан алган дүжүдү 150—170 центнер чедип турар. Амгы үеде үрезинге хереглээр картофельди бүрүнү-биле уруп алгаш, Таңды райпозумуң белеткеа конторазынга дужаап эгелээн. Кирээ 3зугаар 100 тонна картофельди бээр тургаш, 70 тонназын сөөртүп чедирген. Кочетовчувар иштизи-биле район төвүнгэ 150 тонна картофельди бээрлер.

Колхозтуң картофелин кабзарынга Кызылдың болгаи Бай-Хаактың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, аибан организацияларының ажыл-ишчилерни улуг дузаны чедирген. Ылаңгыя найысылалдың уран чүүл училишезиниң сургуулдары кызымак ажылдап турар.

Н. ХУУРАК.

Хуусаадан эрте

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың бир салбыры — гипстеи кылыглар бүдүрер пеги.

Цех начальныгы Валентин Павлович Масловту ол шөлүгүлэ улуг эвес цехтеи тывары берге кижи болду. Ажыл-агыйын эргии чорүй барган болур. Аиаа таварыжы бээривиске ол мынча дидир:

— Бүдүн комбинаттаи чыл планын бис мурнай күүсеттивис. Ында улуг «чажыт»-даа чок. Цехте ажылчын бүргүү бодунуп бөгүнгү үлүүн бодавайн, даартагы хуүүн бодап, харыысалгазын бедидип, бир деңнеп, кызымакка ажылдап турар. Бистиң цехтиң ажылчыиарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының тодарадыкчы чылдың планның онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш кызыл ажылдаамның түнелии бо-дур: цех бө чылын 123 мун рубльдин продукциязын сайгарар тургаш, ону 126 мунга боттандырган. 19 мун дорбелчин метр бетон хана бүдүрер планын 22.350 дорбелчин метрге күүсеткеи.

Цехте ам он ажылчын арткан болду. Ооң мурнунда аиаа ийи эвлчер турган. Участок планның күүседиптерге ажылчыиарының бир чамдызын өске цехтерже чоруткан. Олар сентябрь айда берген немелде нормаиы күүседип турар.

Ол участоктуң кылыр ажылы харысаалгалыг. Тускай цехтерге хоорай болгаи суурларывыста түүтүпүп турар даш бажыиарның иштики ханазын орта кудар. Ол кудуп каан кылыгларның бичии-даа чери чуга азы кылын болбас ужурлуг. Участок бө чылын улуг-даа, бичии-даа кылыгларга үрей кылымышкын чок ажылдаан.

Коллективте мурнакчыларга ажылчыннар Нина Югова болгаш Мария Тяпина оларны наставник чоргаарал-биле алады. Олар хүн нормазын 120—130 хуу күүседип турарын көргүзүг самбыралында эйыткан.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧААГАЙЖЫДАРЫНЧЕ КИРГЕН

Улусчу тудугда

Кызылдың чылыг дамчыдылгазының тудуунда тудуг-монтаж ажылдарының кол пуруузу Рабочая, Авиация болгаш өске-даа кудумчуларда баргап. Рабочая кудумчузунда хоолайларны эптеи салып, дуцзалаарынче киргеи. Авиацияда бичежек диаметрлиг хоолайларны чылыглаарын бүрүн дооскаш, кырын бетоннар-биле шыпкаш, сайлап эгелээн. Аиаа удавас чаагайжыдылга кылырынче, улус кылаштаар орудиларны асфальтылаашаи, няштар олуртур оңгарлар белеткээринче киреп. Кызылдың төп кудумчуларынче илиг сут дамчыдар ийи магистраль Найырал кудумчузу-биле дамчып эртеп кылдыр кылган болгай. Ында каскан коошпалар үш ай чыдып келгеи. Ооң Комсомольская кудумчузунда келгеи белдирииге чедир салыр улуг диаметрлиг хоолайларны сентябрь 24-те эккеп, каскан черлерже киир салырынга белетеп каан. Кызылдың төп электростанциязының тудуун харылаар эргелеп ону кылырынче ам чаа-ла киргеи. Эң-не хожудагай байдалдыг чорун келгеи участок ол Комсомольская биле Найырал кудумчузунун таварлашкан белдирилеринде хоолайлар чылыглаарында болгаш тудуштурарында арткаи тудуг-монтаж ажылдарын «Тыва көдээ-тудуг» трестиң 62 дугаарлыг механизастаан колонназы ооңум байдалдыг кылбышаан. Ооң тудугжулары ол участокта үрелиишкинниг эрттирген черлерии база катап эде кылырынга үеии чарыгдаап. Олар ындыл ажылдарны доозуп, 1200 метр чылыдылга шугумуиуң кырын дуглап, сайлашкынны элээи шору темпилиг чорудуп турар. Бо кудумчуну чаагайжыдып, узун хемчээлдиг оруктуң чаагайжыдылгазын кылырын Тывэ автсоруктар ажылдалының болгаш тудуунуң эш Борзенко удурткан эргелелиигe дааскан. Эргелелдиң тудугжулары даалгазын күүселип эгелей берген. Ленин, Кочетов, Чүльдүм кудумчуларын чаагайжыдарынга, скверлерии чаагайжыдарынга республ.тика прокуратуразының, Культура министерствозунуң Кызылда коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-орулга-чарылгалыг участогу шуудавшкынныг кылып турар. Ооң механизастаан бригадалары Кочетов кудумчузунуң адакку үжүндеи Ленин кудумчузунче дамчаан чылдыяга шугумун, 26 кварталдың дужунда Ленин кудумчузунда өрү оскээи черлерни асфальтылаан. Ол кудумчуларда чаагайжыдылга ажылдарынга хоорайның 30 ажыг организациязындаи 200 хире кижи хүиүн-не ажылдап турар. Чүльдүм кудумчузунда каскан черлерге хөй ыяш олуртур оңгарларны, скверлерии чаагайжыдарынга республ.тика прокуратуразының, Культура министерствозунуң болгаш өске-даа организацияларның ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар.

Ленин аттыг төп шөлде чайлаткан эрги бажыңчыгаштар орнунда довурак, күзүрүмүү болүп, ол шөлдү дескилээрине коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-орулга-чарылгалыг участогунуң ажылчыиары киржип турар. Сентябрь 24-тең эгелеп аиаа аңгы-аңгы организациялардан 15 самосвалды ажылдадырып планнаан турда, чүгле беш самосвал келген. А 25-тиң эртениинде 15 самосвал ажылдап хүзээн. Ол бажыңнар орнун дескилээш, хоорай тудуунун кол төлевилел планын ёзутаар, аиаа үрээкку хүиерде 300 ажыг дос ништыг тарып олурткаш, ногаан сесерликтн тургузар. Ынчангаш чамдык кудумчуларда чылыг дамчыдылгазының тудуу дооступ бар чыдары-биле чергелештир чаагайжыдылга ажылдары Совет Тываның 30 чылына уткуштур организастыг калбарып турар. Аиаа ам кызылчыларның идепкейлиг киржилгезиннң күш-ажылчы хүинери эгелээн. А чылыг дамчыдылгазының тудуушкунуу Кызылдың төп электростанциязындаи хоорайже киргеи кол магистральиче утпаткан.

О. ОХЕМЧИК, «Шынның» тускай корр.

Пропагандистер дуржулга солушкан

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому партия болгаш комсомолдуң политшколаларында, белгүнеринге ажылдаар пропагандистериҢ семинарын Чадаана хоорайга эрттирген.

Делегей байдалының дугаймазы партия обкомунуң лектору Н. С. Коңгарның, аза өөредилге чылында пропагандистериҢ соруглаларының талазы-биле СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкыл бажыңының хонсультантызы Х. Сиирияның, районнуң ажыл-агыйының эртиен айларда түшелдери болгаш моон соңгаар соруглаларының дугаймазы партия райкомунуң бирги секретары Ш. Кууларның лекциялары семинарның киржикчилери ындыгаан.

Х. МОНГУШ.

Совет Тываның 30 чылынга

ЧАРЫШКА, ЭКИ ДУРЖУЛГАГА ҮНДЕЗИЛЭЭШ...

Тываның ССРЭ-ге бактаал киргенинден бээр 30 чыл оюун улуг байырлалын удавас демдеглээр бис. Совет кижилер байырладларны кушажылчы чедиишкиннерлиг үткүүр чаагай чанчылдыг. Партия, совет болгаш комсомол, ажыл-агый органнарының чоруткан организастыг болгаш политмассалыг ажылдарының ачызында Тес-Хем район чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

1974 чылдың планнарып чедиишкиниг күүседири — бөш чылдың иштин планнарын күүседиринге тодаралыкчы рольдуг болур дээрзин СЭКП ТБ-ның декабрь (1973 ч.) Пленуму айыткан. Тес-Хем районунуң ажыл-ишчилери бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кирипшиттээн СЭКПнин XXIV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкиниг күүседир база Совет Тываның 30 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш бедиткен хүлээлгелерин алган, ону боттандырар талазы-биле шудургу ажылды чоруткан.

Район күрүнеге дүк садарының чүгле планын эвес, харын социалистиг хүлээлгелиг ажыр күүсеткен. Оон планы 112 хүү күүсеттинген, оң дээрге планнан ажыр 18 тонна, өрткен чылдыңга деңнээрге, 46 тонна хөй дүк дужаттынган оң. Колхозтар дүк бүдүрериң 30 хүү ковудеткен. «Тес-Хем» совхоз (директору эш Н. Л. Балчый-оол, партком секретары эш Л. Ш. Хертек), «Чодураа» колхоз (даргазы эш У. Л. Дамүр-оол, партком секретары эш З. М-Л. Оюржак) дүк бүдүрер талазы-биле эки көргүүглерлиг болган. Бо ажыл-агыйлар күрүнеге планнан ажыр тус-тузунга 9,5 болгаш 7 тонна дүктү саткан.

Совет Тываның юбилейинге үткүштүр алган хүлээлгезин хөй-хөй малчыннар аларлыг күүсеткен. Тыва АССР-нин алдарлыг малчыны, республиканың Дээди Совединиң депутады Иван Симчитович Дапдуруюның удуртуп турары № 1 бригада («Чодураа» колхоз) чүс хойдан-на 90 хураганны алдыпаан, хой бүрүзүнден 3,08 килограмм дүктү кыргып алган. «Ак-Эрик» колхозтуң № 1 бригадазы база-ла ол хире хураганны алган, а бөдүүн дүктүг хой санындан 2,2 килограмм дүктү кыргаан. Районда бежен хире хойжу чүс хойга онааштыр 90-дан хөй хураганны камгалап алган.

Республиканың алдарлыг малчыны, «Чодураа» колхозтуң хойжуу, Ленин болгаш Хүндүлелдиң Демдээ орденнериниң эдилекчизи Максим Дондүкович Сувандии бо чылын база-ла мурнакчы адын сыкпаан: ол чүс хойдан 128 хураганны, хой бүрүзүнден 3,5 килограмм дүктү алган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчилери Саар Чалдыраевна биле Александр Даржонович Монгалбиилер — 112. «Ак-Эрик» колхозтуң хойжуу Джигитмаа Орус-оол — 105 хураганнарыңы чүс хойга онааштыр камгалап ап, социалистиг чарышка шылгараннар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары сүт садарының тос айлар планнарын сес ай иштинде 114 хүү күүсеткен. Өрткен чыл-биле деңнээрге, күрүнеге сүттүг 33 хүү хөйүү саткан. «Чодураа» колхоз чыл планын күүселиптеген. Оң колхозтуң Хараал-Тей фермазы фермалар аралында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Чыл төнүүзүнге чедир пландан ажыр 60 хире тонна сүттү район садып болур.

Бо чылын мал бажы эвээн өскен. Көрдүнген планга дүүштүр мал бажын камгалап алдыпаан, күрүнеге 1700 тонна эт садар планны күүседир бүгү аргалар бар.

Бистиң кодээ ажыл-ишчилеривистиң чамдык чедиишкиннери канчап чедип алдынганыл? Хамыктың мурнуунда партия, профсоюзтар организациялары социалистиг чарышты мурнуку чылдардан дээштиг кылдыр организастаанын-хөй-хөй малчыннарывыс ажыл-ишчилеривистиң чамдык чедиишкиннери канчап чедип алдынганыл? Хамыктың мурнуунда партия, профсоюзтар организациялары социалистиг чарышты мурнуку чылдардан дээштиг кылдыр организастаанын-

да. Бисте социалистиг хүлээлгеге албаан чаңгыс-даа малчын чок. Кижилер бот-боттарының база бригадалар, ажыл-агыйлар аразында чарыштыг. Партия райкому, райкүүсков социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылып, квартталдар, түннелиңде мурнакчы болган коллективтерге: колхозтарга болгаш совхозтарга, сүт-бараан фермаларыңга, хойжу бригадаларга, үлептүүтүдүг организациялыларынга Кызыл туктарны тыпсып турар.

Оон-биле чергелештир мал, ылангыя хой ажылыңга мурнакчы арга-дүүжулганы неп-терелиринге калбарткан бис. Мурнакчы дүржулганы чүгле районда эвес, харын кожалырывыстан-даа өөренип турар бис. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртемниглери, малчыннар оске районнарга каш удаа барып, мурнакчы дүржулганы өөренип, боттарының колхозунга азы совхозунга ажыглап турар. Чижээ, олар Таиды районда кышкы үеде малды ажаарын, хойнуң хураганың канчаар камгалап ап турарын өөренип көргеннер. Республиканың сураглыг хойжуу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үнкоол Бавун-оолдуң, «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң хойжуу Сафоновтуң, Тываның кодээ ажыл-агый дүржулга станциязының хойжуу Каштык-Карының болгаш оске-даа малчыннарның кылаңнарынга, сүт-бараан фермаларынга олар чоргуулаан.

Бо бүгү аңаа эки түннелдерни бергени чугаажок. Мал суггарарын ап көрээ. Мурнунда чылдарда боже кичээнгей кошкак турган. Хойну чылыг туржук, соок сүг-биле бээн суггарбайн турган. Өрткен чылдан эгелээш, суггарылганы ажыл-агыйлар экижиткен. Ынчангаш хойнуң продуктуг чоруу коскүү-биле бедээн. Малды кыжын үзүктел чок суггарары берге херек, ынчалза-даа ону ыяавыла боттандырар апаар. А оон ажыктыын бистиң малчыннарывыс хөйүү саткан. «Чодураа» колхоз чыл планын күүселиптеген. Оң колхозтуң Хараал-Тей фермазы фермалар аралында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Чыл төнүүзүнге чедир пландан ажыр 60 хире тонна сүттү район садып болур.

Бо чылын мал бажы эвээн өскен. Көрдүнген планга дүүштүр мал бажын камгалап алдыпаан, күрүнеге 1700 тонна эт садар планны күүседир бүгү аргалар бар.

Бистиң кодээ ажыл-ишчилеривистиң чамдык чедиишкиннери канчап чедип алдынганыл? Хамыктың мурнуунда партия, профсоюзтар организациялары социалистиг чарышты мурнуку чылдардан дээштиг кылдыр организастаанын-

да. Бисте социалистиг хүлээлгеге албаан чаңгыс-даа малчын чок. Кижилер бот-боттарының база бригадалар, ажыл-агыйлар аразында чарыштыг. Партия райкому, райкүүсков социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылып, квартталдар, түннелиңде мурнакчы болган коллективтерге: колхозтарга болгаш совхозтарга, сүт-бараан фермаларыңга, хойжу бригадаларга, үлептүүтүдүг организациялыларынга Кызыл туктарны тыпсып турар.

Оон-биле чергелештир мал, ылангыя хой ажылыңга мурнакчы арга-дүүжулганы неп-терелиринге калбарткан бис. Мурнакчы дүржулганы чүгле районда эвес, харын кожалырывыстан-даа өөренип турар бис. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртемниглери, малчыннар оске районнарга каш удаа барып, мурнакчы дүржулганы өөренип, боттарының колхозунга азы совхозунга ажыглап турар. Чижээ, олар Таиды районда кышкы үеде малды ажаарын, хойнуң хураганың канчаар камгалап ап турарын өөренип көргеннер. Республиканың сураглыг хойжуу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үнкоол Бавун-оолдуң, «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң хойжуу Сафоновтуң, Тываның кодээ ажыл-агый дүржулга станциязының хойжуу Каштык-Каранын болгаш оске-даа малчыннарның кылаңнарынга, сүт-бараан фермаларынга олар чоргуулаан.

Бо бүгү аңаа эки түннелдерни бергени чугаажок. Мал суггарарын ап көрээ. Мурнунда чылдарда боже кичээнгей кошкак турган. Хойну чылыг туржук, соок сүг-биле бээн суггарбайн турган. Өрткен чылдан эгелээш, суггарылганы ажыл-агыйлар экижиткен. Ынчангаш хойнуң продуктуг чоруу коскүү-биле бедээн. Малды кыжын үзүктел чок суггарары берге херек, ынчалза-даа ону ыяавыла боттандырар апаар. А оон ажыктыын бистиң малчыннарывыс

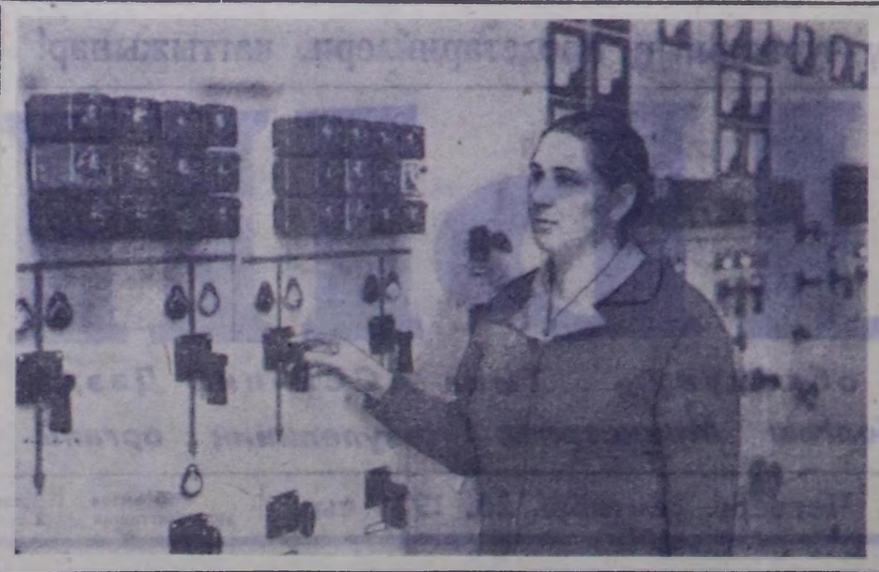
нында 650 хой бар. Өрткен чылын ол чүс хойдан 97, а бо чылын— 112 хураганны камгалап ап, дүк кыргыыр планын база күүсеткен. Чоорту бистиң ажыл-агыйларывыс улгаттырган коданнарже долуузу-биле шилчиир.

Бистиң районувус хой ажылдыг. СЭКП обкомунуң X пленуму хой ажылын улам ынай хогжүдер талазы-биле улуг сорулгаларны салган болгай. Ол ёзугаар бистиң районга 1980 чылда хой бажы 1,6 катап өзер, хой ъдын болгаш дүктү бүдүрери барык-на 2,5 катап улгадыр. Бо дээрге белен эвес сорулга. Ынчалзадаа ону күүседип болур.

Совет Тываның 30 чыл оюңга үткүштүр районда кыдынган эки түүлер-биле чергелештир четпестер бисте амна хой дээрзин районнуң партия, совет болгаш оске-даа хөй-ниитии организациялары ханызы-биле медереп билип, оларны чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап турар. Чижээ, малдың өлүүн хораар чоруу өрткен чылдан эвээжезе-даа, амдаа хой. А мыйыстыг бога малдың өлүүн харын-даа көвүдээн. Мал индер, оорлаар таварылгалар база бар. Район бо чылын төрүүр чүс хойга онаштыр 83 хураган алган, ол өрткен чылга деңнээрге 27 хүү хөй-ле, ынчалза-даа планнаанынга четпээн. А бис-биле социалистиг чарыштыг аранчилер 94-тү алган болгай.

Ажыл-агыйлы сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээри — хүш-ажылчы коллектив бүрүзүнде партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылдың кайчаар тургустуганындан улуу-биле хамаарыжыр апаар. Партия организациялары бо айтырыгларны кезээде боттарының кичээнгейинин төвүнге тургузуп, ылангыя бистиң чүрттүн төөгүзүг чедиишкиннериниң, улустарның аку-дүүма пайыралының, ленинчи национал политиканың, совет патриотизминиң база интернационализминиң дугайында пропаганданы чон орулузунга доктаамал дээштиг, чедингир кылдыр чоргуулаан.

Сессияның киржикчилери хоорайның болгаш областың чонунуң мурнунга лекцияларны номчуп, окпенин, чүрекдамырның, бүүректиң хоочураан аарыглары-биле демиселге амгы үениң медициназының чедиишкиннериниң дугайын чугаалап бээрлер.

Ак-Довуракның электр станциязы хоорайның чылыг болгаш чырыткы даммадылгазының кол чери. Станцияның коллективи Совет Тываның юбилейинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш эртем сес айларның планын ажыр күүсеткеш, бүдүүлгелер аразынга калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Бүдүүлгеде башкарылга черинин кол дежурныйы Л. Кузьмина, машинист В. Колашников, коммунистиг күш-ажылдың турбина цехиниң начальныгы А. Мильченко боттарының онаашкан ажылынга ак сетиилдиг чоруун көргүзүп, бүдүүлгениң мурнакчылары боон, коллективтиг хүндүлел самбыразынга кирген.

ЧУРУКТА: бүдүүлгениң хоочуннарының бирээзи Лидия Ивановна Кузьминаның башкарылга өрээлинде ажылдап турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Шыгжамырга— шынарлыг үрезин

Кустанай областың колхоз, совхозтарының тараажылары чазын тарырынга өргежок чугула үрезининң үштүң бир бөзинин шыгжамырда савалап алган. Ол нүргулайында үнүүчел күштүг болгаш кадыг «Саратовская-23», «Безенчукская-98», «Харьковская-46» сорттарлыг кызыл-тас.

Үрезин тараазын комбайнардан соорткеш, складтарга аппарып савалап алыр, оон чогуур негелделиңге чедир кыштадыр болбазырадып кедир практиканы ажыглаарындан тараажылар ойталаан. Бо чылын үрезинни шуутүүрүлгалыг шугумнарга арыглаан соонда кадагалаар черге чедирип бээр. Ол шуут ажыктыг: үрезиин фондузунуң шынары экижиир, ажыл-ишчиларының ажылы районда үргүлүлеп турар. Кандыжыкшын болганы мал чеми белеткээринге шаптараазының болган болза-даа бо ажылдың кошкак темпизиин агаар-бойдустуң байдалы-биле тайылбырлаар, агартынар аргавыс чок. район девискээринин чамдык черлериңде ситеннин үнгени багай эвес. Чамдык ажыл-агыйларда мал чеми белеткээрин шапкымчыдар дээш болдунар аргаларыны чедир албайн турар, техника ажыглалының будурукчулуу чавыс, хол-биле сиген кезери багай организастаттынган.

Бо ажыл «О. Шында» совхозта эвээн эки чоруп турар. Шында мал чеми белеткээринин планы күүсеттинген, амгы үеде ол совхозтуң ажыл-ишчиларының ажылы районда үргүлүлеп турар. Кандыжыкшын болганы мал чеми белеткээринге шаптараазының болган болза-даа бо ажылдың кошкак темпизиин агаар-бойдустуң байдалы-биле тайылбырлаар, агартынар аргавыс чок. район девискээринин чамдык черлериңде ситеннин үнгени багай эвес. Чамдык ажыл-агыйларда мал чеми белеткээрин шапкымчыдар дээш болдунар аргаларыны чедир албайн турар, техника ажыглалының будурукчулуу чавыс, хол-биле сиген кезери багай организастаттынган.

Бо ажыл «О. Шында» совхозта эвээн эки чоруп турар. Шында мал чеми белеткээринин планы күүсеттинген, амгы үеде ол совхозтуң ажыл-ишчиларының

Кижиниң кадыы дээш

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). ССРЭ-нин Медицина академиязының үнүүшкүннүг сессиязы ажылын ында эгелээн, иштики аарыгларның клиниказынга хоочураан аарыгларының амгы үедеги айтырыгларын анаа чугаалажыр. ССРЭ-нин Медицина академиязының президентизи В. Д. Тимаков сессияны ажыдып турган, эртемденнериниң ам ол чугаалажыр айтырыын совет кижилериниң калыы дээш демиселде эң чугула чүүлдериниң бирээзи дээрзин демделээн. Ону шиитпирлээрине медицина эртеминиң хөй-хөй институттары киржип турар.

Академичиң Сибирь салбырының удуртукчузу академик В. П. Казначеев болдунуң илеткелиңге аарыгны эрте тыварының системазын тургузарының чугулазын айыткан. Ол айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле медиктерге оске-даа тускай эртемнериниң эртемденнери дузалап турар.

Сессияның киржикчилери хоорайның болгаш областың чонунуң мурнунга лекцияларны номчуп, окпенин, чүрекдамырның, бүүректиң хоочураан аарыглары-биле демиселге амгы үениң медициназының чедиишкиннериниң дугайын чугаалап бээрлер.

Автозаводчуларның ээлээн туруштары

Грузин ССР. Кутаисиниң Г. К. Орджоникидзе аттыг автомобиль заводу бүгү-ниитиге үнелетиңен чүүк машиналары он-он «Колхидаңы» бөш чылдың дөртүү тодарадыкчы чылының эртикем айларымың дургузунда пландан ажыр бүдүрүп үндүрген.

Заводтуң партия организациязы бодунуң хүрээлекинде эвилелдештирген ийи муң ажыг коммунистиг. Оон үре-түңнелдиг болгаш эчис-сорулгалыг чорудуп турар ажылы коллективтиң чедиишкиннери-биле сыгый холбаалыг. Ол коммунистерниң хөй нуруузу—бүдүүлге мурнакчылары. СЭКП-ниң 150 кемигүнү болгаш немигүнүнге кандидаттар боттарының хүүда беш чыл планнарын күүседипкеш, 1976 чылдың үлүг-хуузунга киириштир ажыдап турар.

Бүдүүлге черииниң партия организациязы социалистиг чарышты ылап организастап турар. Заводка парткомнуң инициативазын ёзугаар «Профессия аайы-биле эң эки ажылчын», «Эң эки бригада», «Эң эки бүдүүлге участогу», «Продукциязы бедик шынарлыг участок» деп ат дээш чарышка бармыдаалаар негелделерини немей төлевилээн. Уралдың автозаводу-биле Брянскиниң автомобиль бүдүрер каттыжышкыны-биле болгаш өске-даа бүдүүлге черлери-биле чарыш кезээлерин чарган. Заводта 985 кижи «Беш хүннүң онаалдазын —дөрт хүн күүседир» чарыштыт, 1900 ажылчын ажылдаарының бүдүүлүшкүннүүн бедидер хүүда планнарлыг. Он-он бригадалар болгаш участоктар—ажылдаарының бүдүүлүшкүннүүн бедидер комплекстиг планнарлыг.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты ийи муң хире ажылчын чедип алган, коммунистиг күш-амыл коллективи деп хүндүлүг атты ийи цехке, 26 участокка, 90 бригадага тывыскан. Заводтуң мурнакчы 1589 ажылчын, албан-хаанчызын Совет Эвилелиниң орден, медальдары-биле шаңнаан, оларның хөй нуруузу коммунистер.

Социалистиг чарышты эки организастааны чаагай түңнелдерин берип турар: ажылдаарының бүдүүлүшкүннүү шалыпкын улгадып турар. Автомобиль тудугжулары бө чылын пландан ажыр муң-муң рубльдиг продукциязын бүдүүлүп үндүрер деп турар.

Ажылдаарының бүдүүлүшкүннүүн улгаттырып тургаш, продукцияның бүгү немелде-өзүлдезин чедип алыр.

ЧУРУКТА: КАЗ-4430 автокожуунуң күрүне шылгалдазын эртирип турары.

Ф. КРЫМСКОЙ биле Г. ГЕРСАМИЯНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ҮҮЛЕ-ЧОРУК БҮТСҮН

Чүүк машиназы караннадып одур, бистиң чанывыска кээп тура дүшкеш, оон чоллачызы шоваалап, күдер боттуг оол:

— Үүле, бүтсүн! деп йөрээл салбышаан, бистиң-биле эвилеп амыр-менди солуштуг. Кайын келгенин, бөгүн кайнаар чоруурун бистиң бирээзивис оон сонуургады.

— Райподанга дээлгээн сөөртүн ап чордум. Ховуда ажылдап турар бригадага хлеб негеттиниип келген. Чаа-Суур салбырының тайгада малчыннарын күзеглерже кожурер апарган, ам олче баар болдум—деп, башкарыкчы хүүмүүрбүшаан, таймылбырлай-дыр.

— Машинан мотору хомустаар-да чүве. Ажылеле каннының, башкарылгага мерегжээнин ол боор, алс? — деп чоллачыдан чугаа өрекселим.

— Рейс санында, ылангыя узун оруктарга тургулуг хынап, түүмчек септелгелерни удур-ла кылып ап турар мен. Амгыларында «хоочу чок аът» чүве—деп, кижини баштактанып хөөраар-даа болду.

Будун хүл хамаан чок, чаңгыс шак-даа халас арттырбес, ажыл-ишче шыныып кирген чоруур чоллачывыс моторун хөделдирипкеш, узун орууже углапты. Ону үдээп хевирлиг пөйүлеп хоозун белдирүе чаттыла берди. Оон соонзан «Чорук чогузуп!» деп алгап калгывыс.

Михаил Алдын-Херел он классчы чедиишкиниг доозкаш, шериг-албан хүлээлгезин база мактадыг эрттирген. Ол-ла хораан автошколага өөренип кирген, бичезинден-не техникага ынакшылдыг сорулгазын чедип алган.

«Торгалыг» совхозтуң хуржулгалыг чоллачыларының бирээзи — Михаил Алдын-Херел ол ажылынга ам он чыл чоокшулаан. Башпайгы үеде бергелер турза-даа, Аржаат-оол, Шактаржал ышкаш мергежиллиг башкарыкчыларның арга-сүмезинге дээштиг, ам мурнакчыларның одуруунда кирген.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

АМГЫ ҮЕДЕ ССРЭ-ДЕ НАЦИОНАЛ ХАРЫЛЗААЛАРНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Хөй националдыг Совет күрүнеиниң хөгжүлдезиниң амгы үеэзиниң, бирээзе, нация бүрүзүнүң чечектелиишкини-биле, ийиде, оларның чайгылыш чок чоокшулажыышкыны-биле тодаратпышнар. Ол чоруулгаларның боттуг үндезини — сайзырангай социализмни улам ынай бижыктырары, кижилерниң төөгү талазы-биле чаа иниитилеңкээ болур совет улустуң чаңгыс эвин бижыглары болуп турар.

Социалистиг иниитилелди оон-оон чыдар дүүгүзүнде улуттуң хелгеринниң ачызында Коммунистиг партия хостуг национал хөгжүлдени, улуг болгаш биче бүүрай улустарның улам чоокшулажыышкының эртем бүүгаар башкарар талазы-биле улуг дүржулгалыг апарган. Социализмниң байдалдарында хостуг национал хөгжүлде чүгле үдурланышкак болбайн турар эвес, харын улустарның чоокшулажыышкының үндезини болур дээрзин СЭКП-нин дүржулганы бүзүредии-биле көргүскен. Ол чүгле хостуг национал хөгжүлдеге үндезилеп ботханып болур. Оны дүргедиппээ, өжүгээр саалдың-даа болбазе, ынчалза-даа нацияларның чоокшулажыышкының хөгжүлдезиин ала-чайгаарлаашкынче киирип болбас дээрзин билдиптир. Оны хандыр өөренип, билип алыры, эртем бүүгаар башкарары—партияның политиказы.

Сайзырангай социализмниң байдалдарында национал харылзаалариның алыс үткааы чамдык паа-чаа болуушкуннар-биле тодаратпышнар.

Бирээзе, сайзырангай социализмниң эң эки чүүлдерибиле эртем-техниктиг революциянын чедиишкиннерин холбаптырары-биле тодаратпышнар, ол нацияларның болгаш национал харылзаалариның хелшилгезинге улам улуг ужурлуг болуп турар.

Иижиде, иниитилел амыдыралының бүгү талааларын интернационализастаарының ролиниң өзүлдези-биле тодаратпышнар.

Үште, кижилерниң төөгү талазы-биле чаа иниитилешкээ болур совет улустуң быжыглыының болгаш хөгжүүрүнүң улам ынай ханылап турары-биле, нацияларның болгаш биче бүүрай улустарның иниги шыларының тыптып турарыбиле тодаратпышнар.

Дөрттө, шаандакызы-биле деңнээрге, национал харылзаалар хөгжүлдезиниң субъективтиг факторлар ролиниң элээн улгатканы-биле тодаратпышнар.

Национал харылзаалар хөгжүлдезиниң социал-экономиктиг үндезиннери социалистиг иниитилел харылзааларының коммунистиг иниитилел харылзаларынче шилчилгези-биле коммунизмниң материал-техниктиг базазының тургузарының ССРЭ-нин улустарының кадыг киржилгезиниң хемчээли улгатканы-биле; ол улустарның кайызының-даа чаңгыс-даа улус ажыл-агый комплексизиниң тургустунган болгаш чадынмас кезээ болур республикалар экономиказын улам ынай хөгжүдеринге үндезилеп ол тургузуушкунга киирип турар үлүг-хуузунуң улгадып турары-биле тодаргайлаттынар.

Национал харылзаалардың хөгжүлдезинге салдар чедирер кол чүүл болза экономиктиг бырааар болуп турар. Оларның иштинден бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарының талазы-биле, бүдүүлгениң ажыктыын бедидериниң дугайында сагыш салыры-биле чергелештир ажылчы чоруунуң материалдыг чоруунуң чайгылыш чок өзүлдезиниң сорулгаларын база шиитпирлээр дээш национал орулганы таарыштыр хуваарының талазыбиле хемчеглер онза ужур-дузалыг болуп турар.

Нацияларның чечектелиишкинин болгаш чоокшулажыышкының үдуртур талазы-биле Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазының эң чугула үлгавыышкыларының бирээзи—эвилел болгаш национал күрүне тургузуун сайзырангайжыдары. Совет эргелагырганы төптө болгаш черде бүгү органнарының ажылын экижидери болур.

Хөй националдыг Совет күрүнеиниң хөгжүлдезиниң эң чугула онзагай чүүлдериниң бирээзи болур демократтыг централизмге кайы хире кичээнгей салыы турарын СЭКП-нин XXIV съездизиниң шиитпирлээринде айыткан. Оон экономиктиг болгаш политиктиг амыдырала салдар чедирер механизмин сайзырангайжыдарып улуг ужур-дузалыг деп санавышаан, партия ол сайзырангайжыдылганы национал харылзаалар-биле шуут дөрт харылзаалыг кыдыр көрүп турар.

Хөй националдыг улуг чуртка тиилээн сайзырангай социалистиг иниитилелге централизмин боттандырары—эргежок чугула боттуг чүүл болур. Централизм 'күш-ажылды кампаар, «коммунизм бүгү чуртка улуг бүдүүлгени бар-ла шаабиле төпчүдерин негеп, сорулдап турар»—деп, В. И. Ленин демделген чорааң. (Чогаалларының долу чыындызы т. 36, арын 392). Централизмни боттандырбышаан, партия бүгү нацияларның болгаш биче бүүрай улустарның амыдыралчы үндезин эрге-ажыктарын хандырар ужурлуг ындыг нииги күрүне политиказын чоруудуп турар.

Централизмни амыдырала боттандырары чайгылыш чок болгаш эң-не калбак демократизм чокка болдунмас. ССР Эвилелин тургускашының болгаш боттандырып турарының демократизмни боттарының иштики хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлээрде, бүгү чуртка чаңгыс аай шиити сорулгаларны шиитпирлээриниң хевирлерин болгаш аргаларын шилип алырда, нацияларның биче бүүрай улус бүрүзү боттары тускайлаан болуруун айтып турар.

Эвилелдин Совет күрүнеиниң-даа, ында каттышкан бүгү улуг, биче улустарның совет национал күрүне тургузуунун-даа база ол ышкаш интернационалчы болгаш национал эрге-ажыктарны бүгү талаалыг хөлбаштырып көөр политиктиг механизмиинин-даа доктаамал сайзырангайжыдылгазынче Коммунистиг партия кошкаш дивес кичээнгейни салып турар. Аңаа үндезилээш, совет иниитилелдин идей-политиктиг чаңгыс эвин быжыглаары база бистиң чуртувустун нацияларының болгаш биче бүүрай улустарының эки тура-биле каттышкан күрүне эвилелин быжыктырары деп ийи кол сорулганы шиитпирлээрин боттаныш турар.

Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының хереглелдери база ол ышкаш эртем-техниктиг революцияның социал түңнелдериниң нацияларның материалдыг болгаш социал белүктерден эвес, чүгле ийи-чаңгыс кижилерден азы шоолуг эвес болүк кижилерден илереп турар.

Коммунистиг партия интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилге талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бежен чыл оюнуң дугайында» Л. И. Брежневтиң илеткелиңде социалистиг интернационализминиң алыс үткааын болгаш оон совет патриотизм-биле чарылбас харылзаалыын бүгү талазы-биле тайылбырлаан, чамдыкта таваржыр турар национализчи болуушкуннарның үнүп келир чылдагаанарын тодараткан. «Ленинниң айыткан оруу-биле чүрттүн улам ынай хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирлевишаан, партия интернационализминиң болгаш совет патриотизминиң ёзугаар Совет Эвилелиниң бүгү хамаатыларын докгаамал болгаш ханы кижизидериниң херээн улуг ужурдузалыг деп санап турар. Ол ийи билиг биске чарылбас чаңгыс будун чүүл болуп турар» —деп илеткелде чугаалап турар.

Интернационализмге болгаш патриотизмге бүгү совет боттуг чүүл кижизидип турар. Ону хамыктың мурнунда нацияларның, биче бүүрай улустарның бүгү экономиктиг амыдыралының чаңгыс эвинбиле чардынмас чоруу, коммунизмниң материал-техниктиг базазын кады тургузарыгга ССРЭ-нин улустарының кадыг ажылдажылгазының болгаш дузалажылгазының бүгү хөй янзы хевирлерни бадыткап турар. Чижээ, республикаларның, крайларның болгаш областарның, хоорайларның болгаш районнарның, үлептүр будурулгелериниң болгаш колхозтарның социалистиг чарыжын улуг ужур-дузалыг деп санавышаан, Коммунистиг партия чүгле иниитиниң будурулгезикин продукциязын ковудедир эвес, харын ажылчы чоннарны интернационалчы ёзугга кижизидер сорулганы салып турар.

Бо сорулгаларны шиитпирлээр дээш партияның чорудуп турар ажылы — коммунистиг иниитилелдиң тургузарының ленинчи программазын боттайдырарынга хөй националдыг совет улустуң чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр эң чугула факторларының бирээзи ол.

Михаил КУЛИЧЕНКО,
төөгү эртемнериниң доктору.
(ПМА).

ОН АЙЛАРНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Бо хүннерде Кызылдың садыг-магазиннеринин аразында Совет Тыванын 30 чылынга төлептиг ужураҗыр дээш социалистиг чарыш калбарган. Кызыл-садыгның 7 дугаарлыг садыг бүдүрүлгезинге хамаарҗыш турар магазиннер беш чылдың дортку чылының тос айларының планын сентябрь 20-де күүседир хүлээлгезин бо айның 15-те ажыр күүсеткен. Борис Степанчукка удурткан ол коллективтер тос айларда 2 миллион 947 мун рубльдин бараалнарын саарар турган, 3 миллион 967 мун рубльге саарып, планын 107 хуу күүсеткен.

Кызылдын № 7 садыг бүдүрүлгезинин коллективтеринден 8 магазин бедик көргүзүглерин чедип алган. Оларның аразында аяк-сава аймаа садыглаар № 7, электри бараалнарының № 10, машина-техника кезектеринин № 17 магазини планнарын, бедиткен сопиалистиг хүлээлгелерин чедиишкининг күүседип келген. Ол магазиннерин эргелекчилери Вера Мишустина, Надежда Кубанова, Мэрия Маады болган эске-дээ садыг ажылдакчылары садыгның культуразын бедидерин чедип алгыышаан, ам он айларының күш-ажылты үлүүнде ажылдап турарлар.

А. СОЯН.

Дувуренчиг медээ

МАНАП ЧАДААШ...

Кызыл хоорайның чаа тудугларының төлевилел-конструкциялары хүн келген тудум чаартынып турар. Борта чижек кылдыр хоорайның дөртку микрорайонунда №№ 7, 9, 10, 14 чуртталга бажыңнарын ап корээли. Моон мурнунда туттунган бажыңнарга бодаарга, бо тудугларның төлевилел-конструкциялары эске, тодаргайлаарга, 114-ку серияның бажыңнары болур. Эрги серияның бажыңнарындан ооң онзагай, чурттакчыларга таарымчалыг талазы — кол кирер чадалыг эжиктин 2 метр 20 см —2 м. 90 см чедир калбарганы, каът бүрүүнүң бедээни база ол ышкаш чада өөр черлерининг калбарганы, чадалыг ажык бүрүзүнде үстүкү каттардан бок дамчыдып бадырар тускай хоорзаларлыг болуру, чамдык квартираларда кухня биле санитарлыг белдирлерин ангылаанны, кухняларны делгемчиткени, тудугда доора дүргаар квартираларның баскошнары ложа хевирлиг делгем болуру дээш чергелиг чаартылгалар болур.

Ам бо хүннерде бо объектилерде тудуг-монтаж ажылдары түлүктеп эгелей берген. Ынчалза-даа мында чаа төлевилел-биле тудуг-монтаж ажылдарын комплекстиг чорударынга моондактап турар чамдык четпестернин барын ыыттаваан артып болбас. 9-ку, 10-гу бажыңнарда чада өөр черлерининг бетон плиталары, чада тепкиштери чогундан чаданын ол-бо талаларының хаңналарын дээвирип чедир дескилей салыр, дээвирин дугдаары саадаар ужурга таваржып турар.

Ылангыя 9-ку бажыңның түүйбу салының эгелеп турар Семен Санданның бригадазы чадаларга сальф плиталарын болган тепкижин ийи ай хире манап келген. Чеже маназар, боттары мунганып, оларның опалубказын кылып, бетонпаар ужурга таваржыскан. Бо нарын конструкцияны шак ынчаар хожудангай арга-биле кылып, арматуразын тудуштур каннап доозарынга кайы хире хөй кижи күүү, материалдар үнерил? Бир белен тепкишти болгаш чада өөр черни 15—30 минута иштинде улуг бергедээшкин чокка көдүртүр кранның дузазы-биле монтаждап кылыптар турда, ол ажылды кылырынга амгы үеде бригададан 3—4 кижи бир бүдүн ажыл хүнүн чарыгдап турар. Моон алгаш көөрге, бо чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка күдуладып, тудугжуларга шаптык ужураштырып турар-дыр.

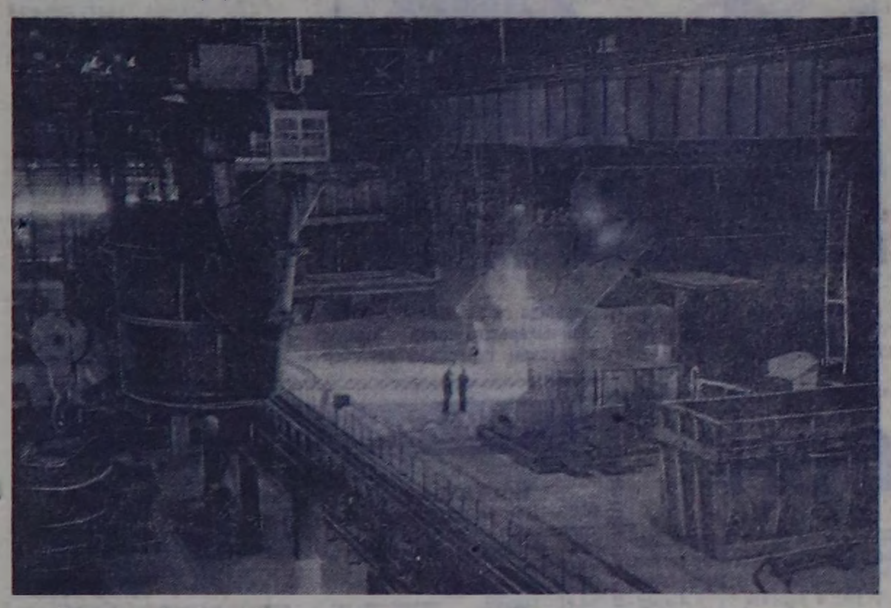
Борта чүүн-даа мурнунда төлевилел организациязы бүрүүлүг. Кандыг-бир хевирнин тудуг сериязын массалыы-биле тудуп кирерде баш бурунгаар ук тудугларга хереглээр тудуг кезектерининг конструкцияларын белеткээринче кичээнгей салыр, оларның смета документилерин, төлевилел шыйгларын чагыкчыны дамчыштыр чогуур ойүнде ону бүдүрер комбинатка берген турар ужурлуг. Оларның саадаанызыбиле богунге чедир бо серияның тудугларында мындыг бергедээшкиннер таваржып турарының ужуру ында. Төлевилел-смета документилерин чаа берген.

«Тудуг кезектери» комбинатта оларны хептээрин база шүүлген чорудуп турарындан конструкцияларны тудуштурар ам-даа манавышаан. 114-ку серияның төлевилели-биле туттунуп турар тудугларның бо кезектеринин бүдүрүлгезин массалыг эгелеп, тудугларже дарый дүргени-биле чедирерн хүнүүн чугула болгаш бачым айтырыы бо болуп турар.

Гипсошлак хапалар, соңга, ажык кырының доора бетон оорталары дээш чергелиг, амдыызында биске хөрек чок материалдар тудугда ындерлип туруп берген. А чаа сериянын үстүнде адаанывыс ап чугула конструкцияларны, материалдары сураг хевээр. Борта бирле дугаарында Кызылдың комплекстиг төлевилел-килдизининг адрезинге төлевилел-смета документилерин саадатканы дээш хомудаанывыс илередип, ол материалдар-биле дүрген хандырар талазы-биле республиканың Тудуг материалдар улетпүрүнүң эргелелининден дарый хемчег ап, дузалаар боор дээрзинге идеген турар бис.

Ч. ДОҢГАК,
«Кызыл тудуг» эргелелининг дашчызы.

ХУУСААДАН ЭРТЕ АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

Кемерово областың Новокузнецк хоорайында Барыын-Сибирьниң металлургия заводунда ССРЭ-де эң улуг дээш № 2 кислородконвертор цегин хуусаа бетинде ажыглалга киирип, ажылдадып эгелээн. Ында кайызы-даа 300 тонна ишкир, совет металлургияда эң улуг ийи конвертолар ажылдап турар.

Цехте тургускан универсалдыг саналга дериг-хереселдери каңны конверторларга программа ёзугаар эзилдирер аргалыг.

Арыглаашкынның болбаазын аргазын атмосфераның бокталыр чоруун болдурбаа. Үлетпүрге ажыглаттынган муң-муң тонна сугну наш удаа арыглап, аштаан соонда, бүдүрүлге черинге база катап ажыглап болур.

Моон соңгаар Барыын-Сибирьниң металлургия заводунга ындыг үшкү болгаш дөртку конверторларны база тудуп тургузар.

Каң эзилдирер агрегаттарның тус-тус күчүзүн улгаттырары, каңны эзилдиреринин зң таарымчалыг аргаларын ажыгдаары тоску беш чылда (1971—1975) совет металлургияның эң чугула сорулгазы боон турар. ССРЭ-ге 1974 чылда 138,1 миллион, а беш чылдың сөөлгү чылында — 146,4 миллион тонна каңны будүрер. Ол дээрге, 1970 чылдаазындан 26 хуу хөйдүр.

ЧУРУКТА: Новокузнецк хоорайда Барыын-Сибирьниң металлургия заводунуң ийиги кислород-конвертор цеги.

А. ЗУБЦОВТУҢ фотозу. ПМА.

ПРОПАГАНДИСТЕР АТТЕСТАЦИЯЗЫ

УФА. (СЭТА). Мында пропагандистернин нияти-политиктиг аттестациязын чорудуп турар. Мотор тудуунуң заводунга болгаш фанер комбинадынга ол: «Пропагандистиг билиглерни, идея талазы-биле бүзүрелдиг чоруун, организастыг мергежилии — беш чылга бараалгадыр» деп лозун-биле эрткен.

Партияның Калинин райкому тускай аттестация комиссияларын тургускан. Ооң кежигүннери пропагандистерниң политиктиг билиии, бүдүрүлге, экономика, педагогика, психология айтырыгларын кайы хире билирин, методиктиг мергежилии чүгле сонуургаар эвес, харын дыңнакчыларны күшажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, беш чылдың онаалдаларын күүседиринче кайы хире хаара тудуп турарын база барымдаалап турар.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА А. А. ГРОМЫКОНУҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның хорр.). Делегейге тайбыңны болгаш ынчан чок чоруктуг деткиринче сагыш салыры КНО-нуң кезээде болгаш бүгү чүүлдерге удуртулга болдуруп барымдаалаар доктаамал соруглазы боон турар деп, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязының ниити-политиктиг чугаалажылгазынга сентябрь 24-те үүве чугаалаган медеглээн.

Амгы үеде тайбың дээш демиселдң чорудары биске эрецгейлээшкинниг бодал эвес, харын СЭКП-ниң XXIV съездининң даштыкы политиктиг айтыышкынынарын амыдыралга боттандырар талазы-биле ылап күжениишкинниг ажылыш болур. Ол съездиниң шинтпирлерин — Тайбың болгаш кады ажылдажылга программазын боттандырары делегей бойдалын эжиндеринге амбезин ниити тодаргай түүнелдерни берген деп, А. А. Громыко чугаалаан.

Делегей байдалының хөгжүп турарының кол угланышкынында чигзинниг чок деп, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри чугаалаан: бөгүн дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары болгаш олче чүткүл кол черни эзлеп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг байдалын чавырылдырары чаагай күзелдер чугаалап, сес кырында бадыткалдар кылырындан баштай-ла ам нилбартыр боттанып эгелээн. Ийи ниитилел системазының аразында чеңсектиг сегиржип алышкын болу бээр айыылды хөй-хөй күрүнелериниң дем каттыштырган күжениишкиннериниң ачызында кошкадып болур арга бар болу берген. Ацаа югум онза ужур-дузалыг чүве Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразында 1972—74 чылдарда чарган. сураглыг дугуржулгалар боон турар. Ол хамыктың мурнунда ядролуг дайынны болдурбас дугайында дугуржулгага хамааржыр.

Ниитизи-биле мынча деп бүзүрелдиг чугаалап болур: ам делегей болуушкуннары тайбыңның талазынче улуг хире-чергелин-биле угланы берген. Ынчанмыже тайбынче шимчээшкин дөрт шугумнуг болбайн баргылап турар деп, А. А. Громыко оон ынай чугаалаан. Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарының политиканга удурланышкак политика-биле холбашкан күзел-чүткүлдүг күштериниң өжегээр удурланышкынның үүлгедиглер кылыры чыглы берген айтырыгларны шинтпирлээрин шаптыхтап турар.

Тайбыңны күзээн кипр улустуң күзел-соруу ам-даа ыракта боттанмайн турар дээрзин Кипр Республиканың чурттап эртип турары халаптыг хүннерни хереченилеп турар деп, оратор чугаалаан. Кайа-даа каттышпас шимчээшкинниң кирижиктизи, КНО кежигүнү, тускайлаң догунпаан ол күрүнеге билирин, методиктиг мергежилии чүгле сонуургаар эвес, харын дыңнакчыларны күшажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, беш чылдың онаалдаларын күүседиринче кайы хире хаара тудуп турарын база барымдаалап турар.

Совет Эвилели Кипр күрүнениң ыяап-ла эдилээр ужурлуг эргелерин камгалаарынга эң эгезинден тура туржуп келген. Киприниң херектерин даштыкыдан холгаарлаарын соксадырын, ооң чериниден даштыкы чурттарның шериглерни чайладырын, конституция ёзучурумун катап тургузарын, болунуң садым-чолун боду шинтпирлеп болур арганы кипр чонга бээрин Совет Эвилели шинтпирлиг иегеп турар.

Индий-Кыдатта байдалды чугаалаваш, А. А. Громыко ол девискээрниң хөй-хөй черлеринде үгер-боо даштаашкынарны соксавайн, хан төктүп турар деп демдеглээн. Вьетнамга политиктиг таарыштырылганы эчизинге чедирер төлээде, хамыктың мурнунда чеңсектиг чөңгээлер кылырындан. Вьетнам талазы-биле Парижк дугуржулгазын үрээр ораалдажымышкынындан ойталаарынче сайгон ёзу-чурумун албадаары эргежок чугула. Камбоджаны алгаш көөрге, соц айтырыгларын национал эрге-ажыктарга дүүштүр болган өскелерниң холгаарлаашкыны чокка камбоджалар боттары шинтпирлээр ужурлуг. Лаоска чедип алдынган дугуржулгаларның таарымчалыг түүнелдерни база быжыглаар чогуур.

Чоокку Чөөн чүк айтырын чоптүг, ол девискээрниң бүгү улустарының эрге-ажыктарын барымдаалаар турган шинтпирлээн турар ужурлуг деп, ол айтырыгны тодаргайлап чугаалаваш, оратор айтыкан. Израиль шериглерниң 1967 чылда эжелеп алганы бүгү араб черлерден оларны үндүрер. Палестинаның араб улузунуң хоойлу ёзугаар национал эрге-лерин хандырып бээр дээнии ол.

Совет Эвилели Чоокку Чөөн чүкке политиктиг таварыштырылганы ылап боттандырарынга чедирер хемчеглер алырын саададын болбас деп санап турар дээрзин А. А. Громыко чугаалаан.

Совет Эвилели Европага аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажыга талазы-биле чөвүлел хуралды чедиишкининг доозарын эң чугула ужур-дузалыг деп санап турар дээрзин ол оон ынай чугаалаан. Ол чөвүлел хуралга кылып апкан ажылдарны ылап үнелеп көргеш, ол чөвүлел хурал ниитизи-биле улуг түүнелдерлиг болган деп чүвени хүлээп көөр херек. Европага аймыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга дүүштүр ол чөвүлел хуралды кыска хуусаада доозуп, чогуур шинтпирлерни үндүрүп болур арга бар деп чүвеге Совет Эвилели бүзүрелдиг.

Төп Европага чеңсектиг күштерни болгаш чеңсеглеиишкинни кызырар дугайында Венада боон турар чугаалажымышкыннарга база түүнелдерлиг болурун чедип алыры чугула. Талаларының чаңгызының-даа эрге-ажыктарының чурумун бүгүлениң шынгы сагыры оны чедип алырының дүлүүрү болур. Чугаалажып турар айтырыгларның талазы-биле дугуржулга чедип алыры Европага политиктиг байдалдың дүшкүүрлүүн чавырылдырарына шериг талазы-биле дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын немээни болур ийик.

Бистиң бодап турарывысты ёзугаар алырга, күрүнелериниң деп каттыштырып күжениишкинниг ажылдаарынга үнделиээш, Азияга тайбыңны быжыглаар идеяны херек кырынга боттандырарынче шилчидери ыракка келир үениң херээ болбаан турар ужурлуг. Азияга аймыл чок чоруктуң коллективтиг системазын турғзар талазы-биле Совет Эвилелиниң инициативазынче удгадып турар сонуургал барын сеткил ханыышкынныг бадыткап тур бис.

Эндере чеңсеглеиир чорук быжыг болгаш идегелдиг тайбыңга канчап-даа таарыштырбаз

Кызыл-Эник Кудажы

УЙГУ ЧОК УЛУГ-ХЕМ

(Эгези № 223, 224 «Шында»).

Чамзы хайбы кайчыыр судурун ашкаш:

— Кажан-даа орус тинлээр. Оруска чүдүүр херек—дээн.

Дактаң камбы данчыыр судурун ашкаш:

— Өгбе-тоогувустен шаравыс шаажыннын улус-тур бис. Кыдатка чагыртыр бис —дээн.

Ийи лама дугуржуп чадап каан. Боттарының аазаан аксын, соругдаан соруун чедип алыр дээш, Дактаң камбы Улуг-Хүрээже кирип каан, а Чамзы камбы Омскиже чоруп каан.

Чамзы камбы оруккa эки белеткенген. Дузалакчылар кылдыр Чадаананың үстүү хүрээзининг ламазы, Улуг-Хемниң Хайыракан чурттуг Ондар Чамыяңны, Чадаананың алдыы хүрээзининг дарга-хелиңи, Манчүрек чурттуг Ооржак Лопсаңны базa ол-бо айыга ажыгаарлы-биле хуурактарының эң кашпагайы Хомушку Күнзеңни шавы кылып алган.

Оруккa Чамзы камбы бүгү дүрүмүң сагып чораан. Кожунда сарыг туктуг, холунда чуур эрегелиг. Үш хонуп чораш, Хем-Белдирниге чеде бээрге, Колчактың төлээзи Турчанинов уткуп алган. Аңаа база үш хонгаш, Улуг-Хемни куду сал-биле бадыпкан Турчанинов Чамзы камбыга моол дылды, моол бижиктиг биллиг Самойлов, Шуров деп ийи хелемечи база кожуп берген.

Улуг салдың кырынга 20 хире кижи чораан. Шупту оруктар. Орукту улуг салдыг орус сүгжу кижи башкарып чораан. Минусинскиден ыңай «Сибиряк» деп пароходка олурупканнар.

Красноярскиге баарга, Чамзы камбыны демир-орук малнап тургэн. Ыйчан херек ужурунда Колчакка чедер дээн кижини Сибирьге кым-даа түпээ турган.

Чамзы камбының шавылары база ийи хелемечи бүдүн вагон эелеп чорааннар. Хүндүзүү-даа улуг.

Омскиге оларны Сибирьде Колчактың чазааның толээлекчизи уткуп алган.

— Орус чуртунуң Европа кезии шупту кыза берген, чүгле Омск ак хевээр арткан—деп, аңаа улус чугаалашкашын Чамзы камбыга хелемечилери оңулдуруп берген.

Бүтү Сибирьниң чагырыкчызы Колчак-биле ужуражыры ыпдыг белен эвес херек болган. Дөрт-беш хондур маңаан. Чамзы камбы шылагзыпып, хеп-ле-ле шавыларын чаңпаарынга өйлежип калган.

Алак соонда элчи бо келген. Колчак чиик кара машина чорудукан болган. Чамзы камбы чүгле чаңгыс Самойловту эдертип алган. Өскелери аалчылар бажыңынга артып калган.

Ыйнан күс турган. Каш хондур улаштыр чаъс чагган. Хоорайның чудаңгай болгаш богу кончуг. Кудумчуның ийи талазында олурткулаан тарамык теректериниң бүрүлерин хат черде дүжүр шаан каапкан. Улуг, кадт-кадт бажыңнарының аразында черде чыдыгыр, хөрээң болгаш бузук соңгаларлыг казанактар база арбын. Ыйчалаа-даа улуг хоорайлар көрүп чорбаан кижиге хоорай-ла болган.

Сибирь чазааның бажыңынга кирип кээрге, арыы хөлчок болган. Чамзы камбы дегийтле бодунуң иднинче көрген. Турчаниповтуң кедирип каан савыяз сапыктары ажырбас болган.

Чамзы камбыны элчи кижи столунуң кырында хөй-ле телефонуг орээлге, чымчак салдай кырынга олуртуп

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (9604) | Пятница, сентябрь 27, 1974 чыл | 1925 чылда үнделеттинген | Өртээ 2 кеп.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чазаанын ёзулаар Венгр Улус Республиказының Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан партия-чазак төлээлери сентябрь 25-те Москвада албанның аян-чорүун кылып келгеш.

ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ене Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, «Тарыаларлыг семиле» журналдың кол редактору Валерия Вёнке болгаш өскелер-даа төлээлерниң составында кирип турар.

Янош Кадар-биле кады оон кадайы Мария Кадар база келген.

Венгр Улус Республиказының болгаш Совет Эвилелиниң туктарын аскан Внукове аэрохромунга Социалистиг Венгриянын партия болгаш күүрениң удурткучу ажылдакчыларын СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, албанның өскелер-даа кижилери болгаш Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилери барып утказаннар.

Эш Я. Кадарны болгаш оон кадайын В. П. Брежнева база утказар.

Венгр онгуктериниң келгенинге холбаштыр Чеңсекпир Куштериниң үш хевириниң чадаг шеригзерниң, ужуткучуларның, дазайжыларның хүндүлүг таныылын чыскаалган.

Москваны-биле 12.00 шакта реактивтиг лайнер кээп хонган, ужуражылыкчы кылдыр черге чедип келген. Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов болгаш өскелер-даа совет эштер самолёт чадалыңга чоокшулап чеде бергеш, Янош Кадарга, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң өскелер-даа кежигүнериниден чүректи-тиң канчыылган ужуражылыкчы кылдыр черге чоруп келгеш.

Ужуражылыкчыларны байырлыг ёзулалга хүндүлеп таныылының чыскаалы-биле доозулган.

Янош Кадар, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүнери, оларны утказан совет удурткучулар-биле кады аэродромуну мотоциклчилериң үдептеп-биле залчылар турар черже чорутканнар. Аскы-дүжүлүлгелиг ийи чурттуң күүрүне тыктарын аскан, бүзүлбас совет-венгр найыралгага алдар болдурган ыяштырыларны бижеп орук-дурлар эргим венгр онгуктерге муң-муң москвалыглар байыр чедирип турганнар.

Москвада келгени

ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң

НАЙЫРАЛДЫГ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Сентябрь 25-те Кремльге совет-венгр чугаалажыышкынчыр эгелеп болгаш ында: совет талаадан — СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ВУР-да элчизи В. Я. Павлов; венгр талаадан — ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Е. Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары К. Немет, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, «Тарыаларлыг семиле» журналдың Кол редакторлары В. Бенце, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлаачылары И. Хуссар, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң дашкыгы херектер министри Ф. Пуйи, ВУР-нуң ССРЭ-де элчизи Д. Рапаи олар киржип турар.

Ол ышкаш совет талаадан чугаалажыышкынчыларга киришкеннер — СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң дашпыкы херектер министрлигиниң орлаачызы Н. И. Родионов, СЭКП ТК-ның киидиг эргелекчизиниң орлаачызы Г. А. Киселев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң бешки европа киидишкинниң эргелекчизи Н. Н. Сивачев; венгр талаадан—ВСАП ТК-ның кежигүнү, «Непсабадшаг» солунуның Бол редактору И. Катона, ВСАП ТК-ның делегей киидишкинниң эргелекчизи Я. Берец, ВСАП ТК-ның делегей киидишкинниң эргелекчизиниң орлаачызы М. Сюреш, ВСАП ТК-ның агитация болгаш пропаганда киидишкинниң эргелекчизиниң орлаачызы Л. Фодор болгаш ВУР-нуң ДХМ-ниң эргелеа начальниги И. Тот олар.

Аскы-дүжүлүшкылыг найыралдыг, чүректиг ханызындан болгаш бот-боттарын долузулге биле биличиирин байдалыңга боот эртекен чугаалажыышкынчыр үезинде совет болгаш венгр удурткучулар ССРЭ-ниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну болгаш Совет Чазак сентябрь 25-те Кремльдиң Улуг ордузунга Венгр Улус Республиказының ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан партия-чазак төлээлериниң алдарга дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Дүштеки шайлалгага ол ышкаш Мария Кадар база олурукшаан.

ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүнери, оларны утказан совет удурткучулар-биле кады аэродромуну мотоциклчилериң үдептеп-биле залчылар турар черже чорутканнар. Аскы-дүжүлүлгелиг ийи чурттуң күүрүне тыктарын аскан, бүзүлбас совет-венгр найыралгага алдар болдурган ыяштырыларны бижеп орук-дурлар эргим венгр онгуктерге муң-муң москвалыглар байыр чедирип турганнар.

Янош Кадарга болгаш өскелер-даа төлээлекчилерге чүректиг ханызындан байыр чедирип турганнар. Бүзүлбас совет-венгр найыралгага болгаш Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязынга алдар кылдыр, аскы-дүжүлүлгелиг венгр улустуң алдарлыг ёзулалга ажыл-ижин улам-даа ажыглаарын сорулгалаан.

Ужуражылыкчыларның байырлыг ёзулалы хүндүлеп таныылының чыскаалы-биле доозулган.

Янош Кадар, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүнерин, оларны утказан совет удурткучулар-биле кады аэродромуну мотоциклчилериң үдептеп-биле залчылар турар черже чорутканнар. Аскы-дүжүлүлгелиг ийи чурттуң күүрүне тыктарын аскан, бүзүлбас совет-венгр найыралгага алдар болдурган ыяштырыларны бижеп орук-дурлар эргим венгр онгуктерге муң-муң москвалыглар байыр чедирип турганнар.

Эштер Л. И. Брежнев биле Янош Кадар хүндүлеп таныылының чыскаалын эрткен көрген. Найыралдыг ажылчы чоннарының аэродромга турган төлээлекчилери эш Я. Кадарны болгаш оон кадайын В. П. Брежнева база утказар.

Венгр онгуктериниң келгенинге холбаштыр Чеңсекпир Куштериниң үш хевириниң чадаг шеригзерниң, ужуткучуларның, дазайжыларның хүндүлүг таныылын чыскаалган.

Москваны-биле 12.00 шакта реактивтиг лайнер кээп хонган, ужуражылыкчы кылдыр черге чедип келген. Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, М. А. Суслов болгаш өскелер-даа совет эштер самолёт чадалыңга чоокшулап чеде бергеш, Янош Кадарга, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң өскелер-даа кежигүнериниден чүректи-тиң канчыылган ужуражылыкчы кылдыр черге чоруп келгеш.

Ужуражылыкчыларның байырлыг ёзулалы хүндүлеп таныылының чыскаалы-биле доозулган.

Янош Кадар, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүнери, оларны утказан совет удурткучулар-биле кады аэродромуну мотоциклчилериң үдептеп-биле залчылар турар черже чорутканнар. Аскы-дүжүлүлгелиг ийи чурттуң күүрүне тыктарын аскан, бүзүлбас совет-венгр найыралгага алдар болдурган ыяштырыларны бижеп орук-дурлар эргим венгр онгуктерге муң-муң москвалыглар байыр чедирип турганнар.

Совет Тывaның 30 чыл оюнга

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

ЧУРУКТА: ажыл-агыйның мурнакчы комбайнерлериге байыр чедиришкинин.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

«Шамбалыгның» механизаторлары күскү чер андырылгазынга эрестиг ажылдаан. Кожазы «Тиилелге» совхозтуң механизаторларының эгелээкинин эдерип, дүжүт ажаалдазынга ийи хүнүк шалыпчы ажыглап чоруткан. Ийи хүн үргүлүлүзин күш-ажылчы эдлекпиниң түңнелин үндүрген кыска митингиге совхоз директору С. Д. Седен-оол мынча дээн:

— Бо күш-ажылчы эдлечетте 31 комбайнер, 25 чолаачы, 13 тракторист киржип, 1210 гектар чернин тараазын ажаалган, азы бир комбайнга 30 гектар онаашкан. 310 гектарга күскү чер андырылгазын чоруткан, азы ДТ-75 трактор бүрүзүнге 24 гектар болган. 968 тоона тараану маннарже дажыр-дыр.

70 гектар кызыл-тастыг дорт кестирген Николай Хомушку, 59—65 гектарның тараазын ажаалган Май-оол Ооржак, Деспит-оол Ооржак олар комбайнерлер ортузунда чарыштыр тиилекчилерни болган. Хонукта 23—30 гектар күскү чер андырылгазын чоруткан Ипис-оол Ондар, Энгел-оол Ондар, Чамыян Куулар олар трактористер ортузунда чарышка тиилээннер. А республиканың совхозтар каттыжышкынының чолаачылары Михаил Черепанов, Юрий Гладырин, Анатолий Релон олар чолаачылар ортузунда чарышка тергиндээннер.

Совхозтуң эң дээре механизаторларынга сыптыг тараадан кылган венокту, хлеб-дусту болгаш Хүндүлел биижиктерни тывыскан, Шамбалыг 8 чыл школазының пионерлери оларны «Хүндүлүг пионерге» хүлээп алганнар.

Күш-ажылчы тиилелге-биле холбаштыр «Шамбалыгның» механизаторларынга СЭКП Таңды райкомунуң секретарлары Г. А. Зарькевич, Т. С. Тулуш олар байыр чедирип, күш-ажылчы чеэлиңгилериниң күзүдүн.

Совхозта күш-ажылды организастазының эки, изиг чемни комбайнерлерге чедирип берип, машиналарның техниктиг ажаалдазын кыска үеде чорудуп турар.

Совхозтуң ам ажаала чогууру 2165 гектар тараазын 65—70 шак иштинде хүн-дүн дивейн ажылдап турган, доозарын «Шамбалыгның» механизаторлары хүлээрген.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Бо чылын республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 536 муң ажыг хойну эдергилеткен киирер болгаш тарын боозадыр ужурлуг. Хой ажылында бо чугула кампания ажыл-агыйларның хой нуруузунга эрткен чылдазынган организастыг эгелээн. Оон түңнеливе, сентябрь 20-те чедир, республиканга минтээн-биле 183 682 баш хойну эдергилеткен киирген болгаш тарын боозаткан. Ол болза, эрткен чылдың ол үезинде тургаанынга 63,2 муң баш хөй.

Тус-тус районнарда хойну эдергилеткен киирип, тарын боозадын тураршын чорудулгазын көргүзере, бо чылдың сентябрь 20-де хуу-биле мынчыл:

Районнар:	эдергилеткен киирген болгаш тарын боозаткаңы	чугула тарын боозаткаңы
Каа-Хем	13,3	6,2
Тес-Хем	36,2	62,8
Эрзин	29,5	45,5
Кызыл дооракы Совели	28,1	10,0
Республика ниитизин-биле	42,1	43,2

Бо чылын хойну тарын боозадырын Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Бай-Тайга районнарының ажыл-агыйлары организастыг эгелээн. Оон түңнелиниве, сентябрь 20-те чедир, республиканга минтээн-биле 183 682 баш хойну эдергилеткен киирген болгаш тарын боозаткан. Ол болза, эрткен чылдың ол үезинде тургаанынга 63,2 муң баш хөй.

Тус-тус районнарда хойну эдергилеткен киирип, тарын боозадын тураршын чорудулгазын көргүзере, бо чылдың сентябрь 20-де хуу-биле мынчыл:

Районнар:	эдергилеткен киирген болгаш тарын боозаткаңы	чугула тарын боозаткаңы
Каа-Хем	13,3	6,2
Тес-Хем	36,2	62,8
Эрзин	29,5	45,5
Кызыл дооракы Совели	28,1	10,0
Республика ниитизин-биле	42,1	43,2
Мөңгүн-Тайга	18,1	9,8
Барыын-Хемчик	45,3	48,0
Бай-Тайга	47,7	40,0
Өвүр	33,2	38,4
Чөөн-Хемчик	73,8	62,3
Улуг-Хем	71,5	63,4
Таңды	8,3	11,7
Бии-Хем	30,0	40,0
Тожу	35,7	47,5

Ынчалза-даа хой ажылында ол чугула кампанияны Барымын-Хемчик, Өвүр, Эрзин, Каа-Хем районнарының колхозтарында болгаш совхозтарында саадалын, харын-даа плазмы үзүрнинг кырында турун турарлыг айтыр керек. Бир дээш ооскээлдарның челин алыпаа эргежок чугула.

Оон аңгыда база бир дувуренчиг чүве болза, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының колхоз, совхозтары хойну тарын боозадырын организастыг эгелээш, ону эрте-ле «узуп» эгелээн болуур. Ол районнарга хойну тарын боозалыр ажылдаза чогуур 40—45 хонуктуг орунга, чүге 14—21 хонукта ажылдазаш, ара соксан турар. Чижээ, Улуг-Хем районда 20 пунктуның 10-у ажылдаарын соксаткан, а район хойну тарын боозадырының планын чүге 50 хүү күүседекен болуур турар. Анаа чамдык пунктуларга хойну 3—6 хонук, а бир чамдыктарынга 9-даа хонук даа бок. Чүге дээрге, чазык мал чемнинг курлаарлы кеҗүдевес, харын чегенчи эвээш арткан, а хойлар ажок арып дорукан турар, мынчаттан кадык-шыырак хураган алдынмас болгай. Моңу барымдаадаш хойну эрте кыжын эрткенде ижеп турар. Кодаларны пунктуларга экскаваторнуң тедиргай графиги чок. Хойну тарып боозадыры шыкаш мидии чугула херекке ажыл-агыйны эвес, контроль чок чорук камчап-даа тадыскаар.

Ооң-биле бергеш, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының ажыл-агыйлары 14 муң ажыг хойну тарып боозаткан турган болза, бо чылдың ол үезинде 6872 хойну эвээштир. Эрзин районга үш катап эвээштп тарып боозатканы. Бо районнарның хойнулары кыпкыл үеде чаш тураннарны азыраан дорукторуун талаазы-биле улуг арга-дуружургалыг болуп турбуже. Хойну эрте тарып боозадырын саадаш турарын мал чемининг чедишпезинге сылдагган турар. Оң сылдагга база-ла үнделзин-барымдаа чок.

Ынчалза-даа хой ажылында ол чугула кампанияны Барымын-Хемчик, Өвүр, Эрзин, Каа-Хем районнарының колхозтарында болгаш совхозтарында саадалын, харын-даа плазмы үзүрнинг кырында турун турарлыг айтыр керек. Бир дээш ооскээлдарның челин алыпаа эргежок чугула.

Ооң аңгыда база бир дувуренчиг чүве болза, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарының колхоз, совхозтары хойну тарын боозадырын организастыг эгелээш, ону эрте-ле «узуп» эгелээн болуур. Ол районнарга хойну тарын боозалыр ажылдаза чогуур 40—45 хонуктуг орунга, чүге 14—21 хонукта ажылдаазаш, ара соксан турар. Чижээ, Улуг-Хем районда 20 пунктуның 10-у ажылдаарын соксаткан, а район хойну тарын боозадырының планын чүге 50 хүү күүседекен болуур турар. Анаа чамдык пунктуларга хойну 3—6 хонук, а бир чамдыктарынга 9-даа хонук даа бок. Чүге дээрге, чазык мал чемининг курлаарлы кеҗүдевес, харын чегенчи эвээш арткан, а хойлар ажок арып дорукан турар, мынчаттан кадык-шыырак хураган алдынмас болгай. Моңу барымдаадаш хойну эрте кыжын эрткенде ижеп турар. Кодаларны пунктуларга экскаваторнуң тедиргай графиги чок. Хойну тарып боозадыры шыкаш мидии чугула херекке ажыл-агыйны эвес, контроль чок чорук камчап-даа тадыскаар.

Хойну тарып боозадырын Бии-Хем, Таңды районнарының ажыл-агыйлары база-ла саадалын турар. Тус-тус ажыл-агыйларны алырга, «Хадын» колхоз, ССРЭ-ниң 50 чыл-ы аттыг, «Революцияның чалбыскыы», Тожа аттыг совхозтар, Кодээ ажылагыйның дружуула стансиязы хойну тарып боозадырыныг ам-даа эгелеп кирбээнин элдептиг.

Райкүүсконнарның кодээ ажыл-агый эргелелдери, колхозтарының, совхозтарының удурткучулары, түскай эргемниглерн хойнуң тарып боозадырыгаш мөгүүр өйүүже доозар дээш дээштиг хемчегдерин алыр херек.

ЭРЗИНДЕ САГЫШ АМЫР ХӨӨННЕР

«Тувинская правда» биле «Шынның» үнүүшкүннүг редакциязы

Күс чымыштыг ажыл-ишчи хүннерни түңнеп, мурнал туралары адап, хожудан туралараның тодарадып эгелээн. Ол бир чамдыктарны өөртүп, а бир чамдыктарны хомудадып, олардан четпестерни чайладырып, шалыпкын ажылдаарын пеген турар.

Республиканың статистика эргелелиниң сан-фактыларын ёзугаар алырга, сентябрь ай эрзинчилерге улуг дуурааашкын тавараныштырган. Райондың тараа кезиндезе, мал чемининг бетелткен амгы үеде коючуг хозуладыгай чоруун турар. Оон-биле ам кадыг мал кыштаглаашкын сентелгези база багай.

Бо четпестерни дарый чайладырынче районнуң удуртулгазы ажыладакчылары копкак кичээнгей салып турар дээрзин айтыр керек.

«Тувинская правда» биле «Шынның» үнүүшкүнүт редакциязы Эрзин районуң колхозтарынга барып, оларның мал кыштаглаашкынынга канчаар белеткенин турарын хынап көрген.

МАЛ ЧЕМИ ЧЕДИШПЕС

— Маңаа Долзат Даидарның авыях хураганнары кыштаар — деп, «Чаа орук» колхозтуң кол зоотехниги Б. Б. Кунгаа чугаалады.— Көрбес сиилер бе, кажаа көйүүс чаа.

Кажаалы чаа тудуп досканы надең. Шында-чымда чойгулар. мазылар-даа көстүп чыдар. Хей кажаазының артында ойаттыр болгаш сигенни долгандыр кажаалап каан.

— Мында 10 тоона сигенни эккел дүжүрген чүве—деп, Бадаа Буевич бүзүретти.

Сигенни ылавылап кордуусе. Ол чүге 10 тоона чедир хире эвес. Канчаар-даа болдап көрүүс, ол чүс шентпер чүге четпес. Кажаада сигеп ол хире чедер-даа турган болза, 300 баш алыкы хойга оңу канчаар чедиштиргериң? Кыштагда бичии сигенден өске кандыг-даа немеҗе чем аймаа көзүлебеди.

Чимрбей, чулуктуг будук-бүрү аймаан аңда ам-даа сөөртүп дүжүрбөзин.

№ 3 хойжу бригадазының төвү кыштагга өөаалап каан сигеп база-ла хиреликтер көстүр. Оңу бир эвес кол зоотехниктиң чугаазы-биле алыр болза, 20 тоона чедип турар. Кыштагда ол сигенден өске кандыг-даа мал чеми чок.

Бистиң эргиладыр кезип, ымап көрген кыштагларывыстың саңнап көөр болза, чээрби хире чеде бээр. Олар база-ла чаңгыс хепке шаптырган. Оларның чаңгызында-даа арбыс сигеп чок.

— Кезип, сөөртүп алган сигеннәвастың шаа-ла ол-дур— деп, Б. Б. Кунгаа чугаалап турар.— Бо чымын сигеп көңгүс үнмээн, ынчангаш мал чемининг белеткели хирелиг-дир. Ам бистиң кара чаңгыс идегелиивис «Тиилелге» совхозтан аңар саваңда болуп турар.

Ол база алдентпг чугаа, «Оларның боттарының саваңы канчаар барганы?» деп айтырыг туруп келир. Колхоз боду бо чылын ийи муң ажыг тенгерга тараа культураларын тараан.

— 2300 гектар тараа үнмейн барган, ынчангаш ону үндүр бижин каапкан — деп, «Чаа орук» колхозтуң даргазы В. Д. Хемер-оол чугаалаан,— артын калган ийи чүс гектарны канчап-даа тургай, кезип алгай бис ээн — деп түңнеп кагды.

Бо чылын агаар-бойдустуң берге болгаш шыннып. Ынчалза-даа алаак-шыыласпарлап, өзен-эмнилерден үнген сигенни чүве арттырбайн кезип алыр, тараа хоорзунунга хензинг-даа саваң кагбайн сөөртүп алыр херек. Бир эвес агаар-бойдустуң багай болганыныче хамык чүвениң чаа каар болза, ол кижиниң-даа ажыл-агыйжы эвес чоруук боор. Үндүр бижин каапкан тараазын колхоз кезин алгаш, ону мал чеминге чүге ажыглап болбазыңар? Ынчаарга «Чаа орук» колхозтуң удуртукчуларының үндүр бижин каапкан тараажке хол деттеш чоорул дээр хөөнү черле шын эвес.

«Чаа орук» колхоз 2056 тонна сигеп белеткээр планыны ам бо хүнгерде чүге 978 тонна чедирген. Ынчаарга колхозта 30 муң ажыг баш мал кыжын чүнү тиирвл? Олар «Тиилелге» совхозтан 50 тонна саваның сөөртүп алыр-даа болза, мал чеми дөмей-ле чедишпес. Колхоз сөөртүп эккел алыр саваның хоолуугур оскелер-биле холуй дажындырып белеткеп алгаш, малга бээрииң дугайын бодавайн-даа турар. Оңу уламыдан саваң болгаш оскелер-даа мал чемнери хайындырар черлер кылдыпгаан.

Эрзин районуң оскелер ажыл-агыйларында байдал кандыг-ыл? Оларда байдал база-ла дувуреэринг. «Мөрен» колхозта мал чемин багай белеткеп турар. Харын-даа колхоз даргазы М. А. Савыга: «Бистиң хойлаарывыс соок кыштыг тоовас, чер оттап чыл ажа бээр чүве»—деп шелээн чугаалап турар.

Ындыг чүве кайын турар. Малды кыжын сигеп-биле чемгер болгай. Колхоз ам чүгле 953 тонна сигеп, 800 тонна силос белеткеп алган. Колхозтуң силос салымчылары кукуруза силосташтырынын технологиязын сагыбаан. Үнегей деп черде силостаан кукурузаны кижи көргеш, кайгай бээр. Кукурузаны ана-ла чер кырында овваласаш, ооң кырындан «аза бөргү-биле» базырып каан. Хайыраан силос ам ирип чыдып эгелээн.

«Мөрен» колхозтуң чамдык кыштагларында ушчага чедир тудум сигеп чок. Колхозтуң удуртукчулары минералдыг немеҗе чемнер белеткеп алыр дугайын база бодавайн турар.

Ленин аттыг колхоз мал чеми белеткээринге талазы-биле үстүүге колхозтардан дээредевес.

Медээ-ёзугаар алырга, Эрзин районнуң ажыл-агыйлары үүл муң тонна сигенни белеткеп алган боон турар. Ону бир эвес херек кырында хынап көөр болза, ол дирге четпес.

СОҢГАЛАРЫ-ДАА, ХААЛГАЛАРЫ-ДАА ЧОК

Эрзиннің колхозтарының кыштагларын эргиндар кезип турган, соңгалары шилдештинмээн, хаалгалары ажылынмаан кажааларны, бажыңнарны хөйү-биле көрдүвүс. Ол бүтү тус-тус ажыл-агыйларның удуртукчуларының, түскай эртемнигларының ажыл-агыйжы эвес чоруун херечилел турган.

Сентелге кылыр кижилер чедишпес, тудуг материалдары база чок — деп, ол чөрлерде сылдагган турар.

Бо чугаага кижи бүзүрээри берге. Бир эвес ажылды тапшыр организастаар чүве болза, кажаалар сентелгезин шагда-ла доозуп алыр арга турган. Ону ыңдыг чижектерден безин көрүп болур. Чамдык кыштагларда мазылары, хыртыңнарны сөөртүп экпеп каан хевээр ажыглап чок чыткылаар.

«Мөрен» колхозтуң № 2 хойжу бригадазының кыштагларының хөй кезинде кажаларын адаанда көргежиери мынчаар чедир доортулмаан. Чамдык кажаларның хаалгалары, дээрбиң буза шапкылап каан. «Мөрен» колхозта тудуп турар инек кажаазын ара каапкан.

Мал кыштаглаашкын сентелгезинде чеже кижилер ажылдап турарыл дээрзин үргүлүү айтырып келдивис. Анаа кымда-даа тодаргай харыы бериң доозупкан. Оон кодаңы безин шилээс болгаш.

«ХАР-ЛА БАР БОЛЗА, ХОЙЛАР АЖЫРБАС»

Суг айтырыы Эрзинде өөрүн. Кыжын малды суггарарыны харын айтырыгларның бирээ-аңаа эң бергеш болуун турар. Хамык ужур кудуктарда суг сөөртүр машиналарда эвес, а мал суггаарар, суг ыяштыр коошпалар, улуг досканнар чок болуун турарында.

Ленин аттыг колхозта суг сөөртүр чеди машина бар. Ынчаарга бөгүн оларның чүгле чаңгызы ажылдап турар. Үш машина үреген, сентеттинмейн турар, арткан үш машина-биле чүгле сөөртүп эгелээн.

«Мөрен» колхозтуң суг сөөртүр алды машиназының чүгле ийизи ажылдап турар. «Чаа орук» колхозта суг сөөртүр ийи машинадыг ам-даа сентеп доозаан.

Районда 37 кудуктар долузу-биле ажылгатылмайн турар. «Чаа орук» колхозта алдыды кудук, «Мөрендеге»—дөрт кудук ажыглалдан үнген. Чылдаганы чүдел?

— Чамдык кудуктарны эдс кылыр, оларны ам-даа хандыр дээр үжүрлүг чүве-дир ийин — деп, «Чаа орук» колхозтуң даргазы Владимир Дүматович Хемер-оол шелээн чугаалап ораар.

Ынчаарга Кодээ ажыл-агый министерствозунуң түскай эртемнигларының ол кудуктар дугайында хомудалы үзүг. Олар «Чаа орук» колхозта кудуктарны ажыл-агыйжы эвес ажыглап турарыл чугаалап турар. Чижээ № 3 хойжу бригадада кудук бар. Ында суг сордурар насостуң моторун мынчаар чедир бетонпаан дожеккө быжыглавааш, ооң ремеенни үзүп кааш. Улуг ортектиг эт турар ол бажыңда шооча безин чок. Ол дөө ыяштыр-биле моторнаст чок эвээ турар. Ынчангаш ам үреелиг-селиг. «Мөрен» колхозтуң хойжулары ооң үлегер алыр болза эки.

— Кажаалар чүге сентеттинмейн турарыл?—деп, айтырыгга «Мөрен» колхозтуң зоотехниги Д. Б. Оюн хамык хойжулар сигеп кезиидезинде ажыглап турар деп тайылбырлаан.

Ол-ла колхозтуң № 1 хойжу бригадазының кыштаавы төвүүде байлал база дувуренчиг. Ында чуртталга бажыңнарының соңгалары шилдештинмээн, печкалары бузук хевээр. Зооветеринария пунктузунда печка, шала-даа чок. Бо бүтүнү зоотехник боду көрген, чүнү-даа чугаалаар халык чок болгаш.

Малга база-ла кичээнгей, хайгаарал херек. Печкаларга «Чаа орукту, «Мөрен» колхозтарының кыштагларын кижи көргеш, кайгап бээр. Фермаларның инек кажаалары сентеттинмээн. Сланчыларның чурттаар бажыңнары оон-ла ужур чоруткан хевээр артын калгылаан. Печкалар бустуң кээп дүшкүзээн, соңгалар шилдерин буза шапкылап каан. «Мөрен» колхозта тудуп турар инек кажаазын ара каапкан.

Мал кыштаглаашкын сентелгезинде чеже кижилер ажылдап турарыл дээрзин үргүлүү айтырып келдивис. Анаа кымда-даа тодаргай харыы берип доозупкан. Оон кодаңы безин шилээс болгаш.

«ХАР-ЛА БАР БОЛЗА, ХОЙЛАР АЖЫРБАС»

Суг айтырыы Эрзинде өөрүн. Кыжын малды суггарарыны харын айтырыгларның бирээ-аңаа эң бергеш болуун турар. Хамык ужур кудуктарда суг сөөртүр машиналарда эвес, а мал суггаарар, суг ыяштыр коошпалар, улуг досканнар чок болуун турарында.

Ленин аттыг колхозта суг сөөртүр чеди машина бар. Ынчаарга бөгүн оларның чүгле чаңгызы ажылдап турар. Үш машина үреген, сентеттинмейн турар, арткан үш машина-биле чүгле сөөртүп эгелээн.

«Мөрен» колхозтуң суг сөөртүр алды машиназының чүгле ийизи ажылдап турар. «Чаа орук» колхозта суг сөөртүр ийи машинадыг ам-даа сентеп доозаан.

Районда 37 кудуктар долузу-биле ажылгатылмайн турар. «Чаа орук» колхозта алдыды кудук, «Мөрендеге»—дөрт кудук ажыглалдан үнген. Чылдаганы чүдел?

— Чамдык кудуктарны эдс кылыр, оларны ам-даа хандыр дээр үжүрлүг чүве-дир ийин — деп, «Чаа орук» колхозтуң даргазы Владимир Дүматович Хемер-оол шелээн чугаалап ораар.

Ынчаарга Кодээ ажыл-агый министерствозунуң түскай эртемнигларының ол кудуктар дугайында хомудалы үзүг. Олар «Чаа орук» колхозта кудуктарны ажыл-агыйжы эвес ажыглап турарыл чугаалап турар. Чижээ № 3 хойжу бригадада кудук бар. Ында суг сордурар насостуң моторун мынчаар чедир бетонпаан дожеккө быжыглавааш, ооң ремеенни үзүп кааш. Улуг ортектиг эт турар ол бажыңда шооча безин чок. Ол дөө ыяштыр-биле моторнаст чок эвээ турар. Ынчангаш ам үреелиг-селиг. «Мөрен» колхозтуң хойжулары ооң үлегер алыр болза эки.

— Кажаалар чүге сентеттинмейн турарыл?—деп, айтырыгга «Мөрен» колхозтуң зоотехниги Д. Б. Оюн хамык хойжулар сигеп кезиидезинде ажыглап турар деп тайылбырлаан.

Ол-ла колхозтуң № 1 хойжу бригадазының кыштаавы төвүүде байлал база дувуренчиг. Ында чуртталга бажыңнарының соңгалары шилдештинмээн, печкалары бузук хевээр. Зооветеринария пунктузунда печка, шала-даа чок. Бо бүтүнү зоотехник боду көрген, чүнү-даа чугаалаар халык чок болгаш.

Малга база-ла кичээнгей, хайгаарал херек. Печкаларга «Чаа орукту, «Мөрен» колхозтарының кыштагларын кижи көргеш, кайгап бээр. Фермаларның инек кажаалары сентеттинмээн. Сланчыларның чурттаар бажыңнары оон-ла ужур чоруткан хевээр артын калгылаан. Печкалар бустуң кээп дүшкүзээн, соңгалар шилдерин буза шапкылап каан. «Мөрен» колхозта тудуп турар инек кажаазын ара каапкан.

Мал кыштаглаашкын сентелгезинде чеже кижилер ажылдап турарыл дээрзин үргүлүү айтырып келдивис. Анаа кымда-даа тодаргай харыы берип доозупкан. Оон кодаңы безин шилээс болгаш.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну болгаш Совет Чазак сентябрь 25-те Кремльдиң Улуг ордузунга Венгр Улус Республиказының ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан партия-чазак төлээлериниң алдарга дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Дүштеки шайлалгага ол ышкаш Мария Кадар база олурукшаан.

ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүнери, оларны утказан совет удурткучулар-биле кады аэродромуну мотоциклчилериң үдептеп-биле залчылар турар черже чорутканнар. Аскы-дүжүлүлгелиг ийи чурттуң күүрүне тыктарын аскан, бүзүлбас совет-венгр найыралгага алдар болдурган ыяштырыларны бижеп орук-дурлар эргим венгр онгуктерге муң-муң москвалыглар байыр чедирип турганнар.

Янош Кадарга болгаш өскелер-даа төлээлекчилерге чүректиг ханызындан байыр чедирип турганнар. Бүзүлбас совет-венгр найыралгага болгаш Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязынга алдар кылдыр, аскы-дүжүлүлгелиг венгр улустуң алдарлыг ёзулалга ажыл-ижин улам-даа ажыглаарын сорулгалаан.

Ужуражылыкчыларның байырлыг ёзулалы хүндүлеп таныылының чыскаалы-биле доозулган.

Янош Кадар, ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң кежигүнери, оларны утказан совет удурткучулар-биле кады аэродромуну мотоциклчилериң үдептеп-биле залчылар турар черже чорутканнар. Аскы-дүжүлүлгелиг ийи чурттуң күүрүне тыктарын аскан, бүзүлбас совет-венгр найыралгага алдар болдурган ыяштырыларны бижеп орук-дурлар эргим венгр онгуктерге муң-муң москвалыглар байыр чедирип турганнар.

Янош Кадарга болгаш өскелер-даа төлээлекчилерге чүректиг ханызындан байыр чедирип турганнар. Бүзүлбас совет-венгр найыралгага болгаш Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязынга алдар кылдыр, аскы-дүжүлүлгелиг венгр улустуң алдарлыг ёзулалга ажыл-ижин улам-даа ажыглаарын сорулгалаан.

Ужуражылыкчыларның байырлыг ёзулалы хүндүлеп таныылының чыскаалы-биле доозулган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Янош Кадар дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Дүштеки шайлалга акы-дүжүмә ёзугу-биле, чүректиг ханызындан боон эрткен.

(СЭТА).

П. Н. Демичев, Б. П. Пономарев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, болгаш албанның өскө-даа кижилери барган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадар дүштеки шайл

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫНЫНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Бүдүрүлге күчүлерин болгашкөл фондуларны тургузуп турар капитал тудуг амгы үеде бистиң чүрттүн улус ажыл-агыйының чүгүлә азыраларының бирээзи болуп турар. Капитал тудугнуң хемчээлиниң болгаш дедиреликтен улус ашыл-агыйының бүтүү-ле элыр-лыгының хөгжүлээш дөрт хамаарылгалыг. Оон хемчээли бистә дыка улуг болгаш чыл санында үлем өзүп турар. Ол аңыр бистиң республиканың шыырак хөгжүп орар. Сөөлгү он чылда Тываның улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыны үш ажыг катап өскен.

Капитал тудугнуң соксаал чок өзүп турар хемчээли мәтериалдыг чаагай чүүлдерниң бүдүрелиниң темпизиниң бедик деңнеалыг болуур чорукка шинтирлиг ужур-дузалыг. капитал салыышкыныарының ажыктыын бедидерин негеп турар. Ол эйтырыгны шинтирлээри объектилерни тударының болгаш оларны ажыглалга киирериниң хуусаазын кызырары, оларның төлевилеттинген күчүзүн шинчээдип алыры, тудугнуң сметалыг өртектиң 20 хуузун, ийиги чылында — 60 хуузун болгаш үшкү чылында — 20 хуузун көргеш турган. Ындыг турбуже капитал салыышкының планнарының чүрүмүн үрээнинин болгаш тудугнуң хуусаазын үзүмдүктурганының уржуунган ол тудугну ам 5 чыл чорулуп турар. Шын дилер, ажыддан кылыр комбинат мынчага ажыглалга киирбээн. Ол бүдүрүлгенин тудуунун хөгжүдээшинга эки шынарыг төлевилел-смета документилери-биле болгаш эргежок чүгүлә дериглер-биле тудугну чогуур өйүде хандырбаан чагыкчы — Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели хой иүрүүзүнда бүрүүлүг болуп турар. Төлевилел-смета документилериниң худу шынарлыг болганын тудугнуң

ажыглалга киирер объектилерже мөөнүзэринге, оларны бызаралырын эвээжедиринге, түзүглариың доозулбайн саадаарын болдурбазынга ажыктыг. Бо негелдерни бистиң республиканың тудуг организациялары болган чок-ла сагыйлайн баар таварылгалар бар.

Капитал тудугнуң чагыкчы-даа, оны боттандырып турар керээлиг тудуг организациязы-даа объектилерни тудар хуусаазының нормазын барымдаалавас, капитал салыышкының планнап тура белеп хөй санныг тудугларга материалдыг, күш-ажыллыг болгаш акша-хөреңги курлавырларын бызаралыг бөзер таварылгалар бар.

Кызылда ыяш дилер болгаш ажыллап кылыр комбинатты норма ёзугаар үш чыл тудар үнүрлүг турган. Оны тударынга капитал салыышкының планнарда баштайгы чылында сметалыг өртектиң 20 хуузун, ийиги чылында — 60 хуузун болгаш үшкү чылында — 20 хуузун көргеш турган. Ындыг турбуже капитал салыышкының планнарының чүрүмүн үрээнинин болгаш тудугнуң хуусаазын үзүмдүктырганының уржуунган ол тудугну ам 5 чыл чорулуп турар. Ыяш дилер, ажыддан кылыр комбинат мынчага ажыглалга киирбээн. Ол бүдүрүлгенин тудуунун хөгжүдээшинга эки шынарлыг төлевилел-смета документилери-биле болгаш эргежок чүгүлә дериглер-биле тудугну чогуур өйүде хандырбаан чагыкчы — Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели хой иүрүүзүнда бүрүүлүг болуп турар. Төлевилел-смета документилериниң худу шынарлыг болганын тудугнуң

муриунда бадылаан смета өртээ ооң доостур үезинде 731,8 мун рубль чедир, оскелин тодаргай херечилеп турар.

Чадаана хоорайда Культура бажыңының тудуу дыка саадаан. Норма ёзугаар ындыг объектиниң тударының хуусаазы 2 чыл. Смета өртээ 683,5 мун рубль, ук тудугта республиканың Күрлааны эрткен үш чыл дургузунда 254,7 мун рубльди үндүрген болгаш ол түңү керээлиг, көжүп чоруур № 463 мехколонна бүрүн шингээдип алган, а бо чылын ук объектиниң тударынга түүле 95 мун рубль капитал салыышкыны көрдүнген. Культура бажыңын тударынга капитал салыышкының шак мынчаар планнаар болза, ону тударын 10 чыл шөйүп келир апаар чыскажыл. Республиканың Күрлаанының көдүлээн алган таварылгада республиканың тудугжулары тудугнуң нормалыг хуусаазын харын-даа кызырып болуур аргалыың чамдык объектилерде мурнакчы бригалаларның дүржүлгээ бадыткап турар.

Капитал салыышкының ажыктыыч бедидери төлевилел смета документилерин өйлаанда шынарлыг белеткээриндеп дыка хамаржыр. Керээлиг организацияга келир чылдың планыкта киирип алыр кылдыр чагыкчы төлевилел-смета документилерин, оларның шынарын хынап, баш удур көргеш, сентябрь 1-ге чедир хүлээдип бээр хүлээдилиниң амгы үеде күштүг болуп турар дүрүмде айыткан. Ындыг турбуже практика кырында ол дүрү болгаш чок-ла сагыттырмайн баар. Чагыкчылар керээлиг организацияларга документилерин өй-шаанда дуржаваас болгаш ооң шынарын хынап көрбес. 1974 чылдың капитал салыышкыны планыкта Хову-Аксының ажылчын суурунда даранылга фабриказының түдуун, 500 олуттуг столованы, 632 орунныг общежитиелин болгаш Кызыл хоорайда 129 квартиралыг бажыны төлевилел-смета документилерин чокка киирген үржуу-биле ук объектилерни акшаландырарын белеткээри болгаш тудуп эгелээри саадаан. Тыва электри четкизин төлевилелдин шинтирлеп турә база сметага кылган чазыглерының түүнелинде Кызыл ЦЭС-тиң чылыдылга четкилиг IV эдлүзээнде каттышкай смета — сан-хөолут саналашкыннарын эде көргеп, а ол хирезе ону катап эде бадылаарын саадаткаанының харазындан амгы үеде ол тудугта чамдык объектилерниң смета ёзугаар димдиин ажыглап каасканы илерээн. Ол чорук керээ ёзугаар ажыллап турар «Кызыл ЦЭС-тудуг» эргелеливиң сан-хөолүнге багай салдарны чедирип турар. Электри четкизиниң удуртулгазы ук тудугнуң смета-сан-хөө санаашкыннарын эде бадылаарының талазы-биле шалыпкын хемчеглерни, аларны чугула.

Чагыкчыларның талазындан төлевилел-смета документилерин шынарын контролдаваас чорук объектилериниң смета өртээн улгаттырарынга чедирип турар. Дээган дээрбелээр комбинаттың смета ёзугаар өртээ 319,4 мун, бажын ханазының материалларын кылыр заводтуң—641 мун рубльге аартаан. Ол чорук чүүле мынаар документилерге бөлүүнген частырыгларды үнген. Чагыкчының төлевилел организациязынаан төлевилел-смета документилерин хүлээп аларга хөрмыслалга чок болуп туларының херечизи-дир. Ук организациядан чагыкчы эки шынарлыг документилерни негээр хүлээлгелиг. Ындыг документилерниң Кызылдың комплекстиг төлевилел килизи, «Сельхозтехниканың» төлевилел конторазы болгаш өске-даа организациялар багай шынарлыг кылдыр белеткеп турар.

Капитал салыышкының ажыктыын бедидерин тудуг организацияларының материалдыг, күш-ажыл курлавырларын болгаш акша-хөреңгизин комналгалыг-ажыглап турарындан, оларның орулгалыг ажылдаарындан дыка хамаарыжыр. Оларның дыка хөйүнде тудугнуң хуусаазын үрээр, ажыглалга киирерин саадаалыр, үрей болгаш эде кылыышкынар чорудар, тудуг материалдарын чарыгдаар нормазын үрээр таварылгалар бар. Ооң уржуу-биле материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгизин артыр чарыгдаар ужурга таваржып турар.

Чаңгыс. «Тыва тудуг» трест 1974 чылдың баштайгы чартында бөлүн ажылдың ботүнезин 90 мун рубльге аартаткан, мынчагаш орулга киирил алырының планын 93 мун рубльге чедир күүседпээн. № 62, 463 мехколоннаар ажылдың бот-үнезин 125 мун рубльге аартадып, 3 мун рубль орулгалыг ажылдаарының орнунга 48 мун рубль карылгалыг болган. План күүсетпейн, ажылдың бот-үнезин аартаткаашкын материалдарын уржуу-биле ук мехколонналарда сан талазы-биле берге байдал тургустунуп, материал-биле хандырып турар черлерге болгаш керээлиг организацияларның кылган ажылдары дээш төлевирни үргүлүү дуглап чадап келген. № 463 КМК 6 айларда бот-үнезин 36 мун рубльге аартаткан, плангдан ажыр 78 мун рубль карылгалыг болган.

Бистин республикада тудуг организацияларының хөй езин оруглалыг ажылдап турар апарган. «Кызыл тудуг», «Кызыл ЦЭС-тудуг», № 1 оруктудуг эргелелдери, № 957, 958 КМК-нар дээш оон-даа өскелерни апаа хамаарыштырып болуур. Мынчаташ тудуг будүрүлгезинин орулгалыг болуур чоруун бедидериниң аргалары бүгү тудуг организацияларында бар. Чүгле борта экономиктиг ажылдың деңнелин бедидери чүгүлә. Экономистер чүгле план түргүзарыгле болгаш отчёт кылырда чурагайлар чыырынга ойлешпейн, ажыл-херекти ханы аналиэтеп, экономика талазы-биле ажыктыг чүү барыл, чүү шаптыктыг болуп турарын, ажылды канчаар организастаза чогуурул дээрэнин ылаш аналиэтээр хереек. Тудуг организациязы бүрүзүнге чүгле инженер-техниктиг ажылдакчылар эвес, а ажылчыларның бүтүзүнга экономиктиг өөредилгени организациязтаары чугула.

Капитал салыышкының ажыктыын бедидериниң аргакурлавырлары бистә хөй. Оларны дилеп тывар, бүрүн ажыллаары дээрге капитал тудугну дүргеледириниге, объектилерни ажыглалга киирериниге, а ооң ачызында олардың тударынга кирген рубль бүрүзүнүң ажыын дүрген-не алырынга улуг ужур-дузалыг. Үениң негелдези-даа ындыг.

П. КИРДЕЕВ.
ССРЭ-ниң Тудуг банкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи.

РЕКОМЕНДАЦИЯ БЕРГЕН

Баткар Белек-оолдуң намдары дончу: 23 харлыг, ортуман эртемниг, шеригге чораан, ам чолаачы. Ынчалза-даа бо аныяк оолдуң ажылыкының дугайында хөйүү чүгаалап болур. Ол Совет Армияның хүрээленинден эзп келгеш-ле, оскен-төрээн колхозу «Чодураага» ажылдай берген. Оон бээр ооң ады колхозтуң хөөрчүн-даа, аныяк-даа мурнакчыларының аразында кирип турар. Онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыы, кызымаа, машинаның ыяк билири, эш-өөрүнге эзлээ—ооң мол мозу-шынарлары ол. Ындыг болганда Белек-оолдуң ажылының бедик коргузүүлериниве ниити эдепсинер чүве чок. Эртиен чылын ол планының ажыр 30,8 мун тонна-километр ажыл кылган азы плян күүсеялдези 173 хуу болган. А бо чылгы планың аныяк чолаачы база күүседир чыгай берген. Ооң машиназы чеди ай иштинде 1630 тонна чүүктү сөөртүнген. Ол үеде 613 литр нывар үүлү каминаттынган.

«Кижи болуру чамындан...» дижир бис. Маңаа өг-бүлениң киржилгези улуг. Белек-оолдуң авазы — Чедей Хураганзаевна колхозтуң хөөчүн болгаш мурнакчы саанчызы. Адазы Чооду Намчакович бөдүүн кадарчылаар инек бригадазының удуртукчузунга чедир депшээн. Ооң харыылап турары Хараал-Тей сүт-бараан фермазы — райондa эң дээре ферма. Бригадир—СЭКП райомунуң бюро кежигүнү. Мындыг, күш-амылга ыяк, чонунга хүндүлүг ада-иениң оглу мурнакчы болур-даа умурлуг.

Белек-оол колхозта комсомол комитединиң кежигүнү. Ооң бир онзагай чүүлү —спортка ыяаа. Ылаңгыя тыва хүрешке. Колхозунга, район төвүнге болган хүрештерге шүглүп-даа турду.

Районнуң комсомол организациязы бодунуң хүрээленииниң иштинден партия кежигүнүнге „төлептиглерниң бирээзи деп көргеш, Баткар Белек-оолга СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирер рекомендациняны берген.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
Тес-Хем район.

Совет Тыванын 30 чылынга

АМЫДЫРАЛ БАЙЛАК-ЧААГАЙ

Ийи өг-бүле чурттаар үлегерлиг бажың. Эжик аксында улуг кладовка. Бажыңның өрээлдериниң делгеми, чылыы, чырмы болгаш арыг-силиг аажок. Чем кылыр өрээлде газ-сууруг, дөрде телевизор дээш чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, үжен чыл мурчунда Тывага көстүп көрбээн, сураа безин дыңналбаан эт-сеп болгаш хеп аймаа мында хөй болаан. Дуу ол хеп чүүр машина азы мыя бо транзисторлуг приёмникдаа дижик, олар туржук болоп плащ, резинниг часка-кедер безин мынаа чок турган болгай. Ол үе-шагны болгаш амгы чеминикиннерни бажыңдың эзлери-биле чугаалажып, шайлап хаап, телевизорну көрүп ор бис.

Мээң хөөрежим олурарым өг-бүлемниң эзлери — малчын улус. Оларның бо бажыңы суурда-даа эвес, бригада төвүнде-даа эвес, а малчыннар бодунуң кыштаанда. Ындыг болганда үжен чыл дургузунда бистин Тывага болган чаартыганы тоолзуг деп болурдур. Шынээ-ла, дөртен чылдарның эгезинде бистиң кайымыска-даа «мурнунда чаарлакче көрүп алган оларынга делегейде болуушкуннар аңаа кестүп кээр» азы «мыя бо ожукка серегнидеп шаккаш тудувут, ооң шайын хораан хөйнү бээр» даар болза, бүдүрелее турган. А ам Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачызында мындыг аас-кежиктиг апарган чоп бис.

Кыштагга хиреэнде хоорай бажыңнарындан ылгал чок бо бажыңның ээзи— Тандыма Сайлык-Тока аттыг совхозтуң хойжузу Уин-оол Андреевич Бавун-оол. Оон кыштаа Чин-Шапган-Аксында, совхоз төвүнден бо беш километр черде.

— 1946 чылгга он чедиглиг мен. «Тыва ССРЭ-ге каттышкан, чаңгыс курупе болганындаа» деп чугаалы мичээ ынчаал мен. Бирээде бистиң Элегес. Сүт-Бажы бо мынчаар орус оон шергээн бээр чурттаа келген, ийиде, як дээрбеш төгерээ Башчының Сергей Ковтоятуң шеринниң чылче шаккаш черп база бо болганда, ийин коннуң кайыралы черле быжыг турган. Ынчангаш Тываның Совет Эвилелинге каттышканы, тыкпал-ла, улуг өөрүшкү болгаш баймаал болган — дээ. Уин-оол Андреевич ол үени сактып ор.

Ол улуг болуушкун Уин-оолдуң болгаш өске-даа улустуң сагыжынга кажан-даа үтүлбес өөрүшкү болуп эртикэн. Биллогай аажылыг чурттаа чорааш кижилерге ол болуушкунунуң ыяыг болуру-даа чоп. Чүге дээрге, оларга үлүүл кежиы талаа тарып, сиген-шыргай белетиеп алыры безин берге турган болгай. Шак ол үелеп бээр кижи бүрүзүнүң оруу келгеш, төрээ ажыл апарган.

УИН-ООЛДУҢ ада-иези үргүлүү-ле мал малдап чораан. Ийи оглуның болгаш чаңгыс кызының улуу-ла Уин-оол, баштай-ла дузаа чедирер кижиин ол боорга, бичиизинден-ле ажылга өөредип, боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып, чагыг-сөзүн берип келген. Оон үламындан ол ажыл-иштин чажыттарын эрте пеиглээдип алган. Ол сес харлыкпас-ла. Эмп аларын үүргайн, Тере-Хөл хожуунуң мынаар дамактыг аттыг чиң төөн турар апарган. Тос-тостуун

ажыглалга киирер объектилерже мөөнүзэринге, оларны бызаралырын эвээжедиринге, түзүглариың доозулбайн саадаарын болдурбазынга ажыктыг. Бо негелдерни бистиң республиканың тудуг организациялары болган чок-ла сагыйлайн баар таварылгалар бар.

Капитал тудугнуң чагыкчы-даа, оны боттандырып турар керээлиг тудуг организациязы-даа объектилерни тудар хуусаазының нормазын барымдаалавас, капитал салыышкының планнап тура белеп хөй санныг тудугларга материалдыг, күш-ажыллыг болгаш акша-хөреңги курлавырларын бызаралыг бөзер таварылгалар бар.

Кызылда ыяш дилер болгаш ажыллап кылыр комбинатты норма ёзугаар үш чыл тудар үнүрлүг турган. Оны тударынга капитал салыышкының планнарда баштайгы чылында сметалыг өртектиң 20 хуузун, ийиги чылында — 60 хуузун болгаш үшкү чылында — 20 хуузун көргеш турган. Ындыг турбуже капитал салыышкының планнарының чүрүмүн үрээнинин болгаш тудугнуң хуусаазын үзүмдүктырганының уржуунган ол тудугну ам 5 чыл чорулуп турар. Ыяш дилер, ажыддан кылыр комбинат мынчага ажыглалга киирбээн. Ол бүдүрүлгенин тудуунун хөгжүдээшинга эки шынарлыг төлевилел-смета документилери-биле болгаш эргежок чүгүлә дериглер-биле тудугну чогуур өйүде хандырбаан чагыкчы — Одаар чүүл үлетпүрүнүң эргелели хой иүрүүзүнда бүрүүлүг болуп турар. Төлевилел-смета документилериниң худу шынарлыг болганын тудугнуң

соогунда тайга-каскак аразыбиле Сарыг-Септен Күнгуртүге 18 хонукта чедип турган.

Күш-ажыл кижиин чемгерер, делкерер болгаш ат-алдарга чедирер. Ол дүтайын ада-ие уруглариңга, ыяаңгыя улуг оглуңга, үргүлүү-ле чагып чораан. Кырганнар ам безин мындыглар: «Сигенин четчир бе, кажан чылыг бе? Хоюн деңгелиг кандыг-дыр?» деп. сагыш човаан орар. Кижи бодунуң төлүн чеже-даа харлыынга чедир сүргээр деп чүве ол-дур: өзүп кээре-даа, чаш мыкаш сагындырар.

Уин-оол Андреевич Бавун-оол ам — Социалистиг Күшажылдың Маадыры. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны. Оон кызымак чоруу, бергелеринге торлуг дивес чаңчылы, эрезии бээр кежээни болгаш бүдүрген ажы оны ол хире улуг алдарга чедирген. Советтер чүртүнүн хамаатызының кежик-кодуу ол-дур. Оны Совет чазак Ленинчи юбилей болгаш Улус ажыл-агыйының чеминикиннериниң делгелгенинин медальдары-биле. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүзел бижии-биле база шаңнаан. Тайдының ажылчы чону — аңаа улуг бүзүрелин көргүзүп, ону район Советиниң сессиларының ажылынга ийелеп кирижирин, чонунуң киирген чагыларының күүсеялдези дээш шудургу ажылдаары база сонгукчуларынга отчётун чогуур үезинде бээри чаңчыл апарган. Оонбиле чергелештир партийжи дазылгаларны база хажык чок күүседип турар. Совхозтуң актывчи агитаторларының бирээзи.

— Дөрт чүзүн малдың дегересин малдап келдим. Тере база кадарын чоодум. Оларның черле кайызын багай дээр, ынчалза-даа хой ажылынга чүртталгамның үштүң бир кезии бердим — деп. Маадырывыс чугаалап орду. Оон санап көөрүүске хой хүлээп алгаазын бээр оң алды чыл болган болду. Ол үениң дургузунда нүргулайында Сарыг-Баалык, Чинге-Шапган-Аксы бо мынчаар чүртган келген. Ынчангаш ол черниң агаар-бойдузун, оът-сигеник пат-ла билир апарган. Бичии кедээрлээрге тайга, ишкээрлээрге хову, хем кыдыыче киирерге шыпаа хевирлиг болгаш, мынча агыдын эгелээш кулчага чедир кандыгдаа оът бар. Аңаа тазарыштыр кадарарга, малдың деңгел киирер ажоок.

АЛДАРЛЫГ малчын улус ажыл-агыйын улам ыяш хөгжүдер талазы-биле сески беш чыл планның күүсеялдези дээш шудургу ажылдаары база сонгукчуларынга отчётун чогуур үезинде бээри чаңчыл апарган. Оонбиле чергелештир партийжи дазылгаларны база хажык чок күүседип турар. Совхозтуң актывчи агитаторларының бирээзи.

— Дөрт чүзүн малдың дегересин малдап келдим. Тере база кадарын чоодум. Оларның черле кайызын багай дээр, ынчалза-даа хой ажылынга чүртталгамның үштүң бир кезии бердим — деп. Маадырывыс чугаалап орду. Оон санап көөрүүске хой хүлээп алгаазын бээр оң алды чыл болган болду. Ол үениң дургузунда нүргулайында Сарыг-Баалык, Чинге-Шапган-Аксы бо мынчаар чүртган келген. Ынчангаш ол черниң агаар-бойдузун, оът-сигеник пат-ла билир апарган. Бичии кедээрлээрге тайга, ишкээрлээрге хову, хем кыдыыче киирерге шыпаа хевирлиг болгаш, мынча агыдын эгелээш кулчага чедир кандыгдаа оът бар. Аңаа тазарыштыр кадарарга, малдың деңгел киирер ажоок.

ТЕЛЕВИЗОР көрүп ора, өг-бүленин ажыл-ижи-биле чергелештир амыдыралчүртталгазын, ажы-төлүн база сонуургап көрдүм. Володязы дөрт. Любазы тос класста болду. Кайызы-даа кежээ, өөредилгезинге кызымак, хөй-ниитиин. Люба совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазынга ажылдап чэйлаар. Ол өөренчиилериниң бүдүрүлге бригадаларының республика слёдунга киришкеш, инек саар талазыбиле бедик мергежилдиин көргүзүп, шаңналга четкен.

Өг-бүленин херээжен ээзи Солдат Чечековна бодунуң улуг уруу Галяның дүтайын база өөрүшкү-биле чугаалап ор. Ажыл дээнде карак кызыл кижи дидир. Оозу ам өглүгбаштыг, ынчалза-даа ада-иезинге бодна дузалажып чедип келир: хой кыргыжар, чугжур, кадарымга дээш. Галяның кылбас-ла чүвези чок. Хойну тарып бооздырынга оон мергежээшин, кыстын ажылынын ийелеп кирижирин. Ол ынчан чылдың-на төрүүр чүс хойга онааштыр 115—120 хураганны доруктуруп, хой бүрүзүндеп 3,7—4,2 килограмм дүктү кыргып ап келген. Бо чылын ол төрүүр чүс хойга онааштыр 115 хураганны, хой-дан-на 3 килограмм 800 грамм дүктү алган. База-ла багай эвес көргүзүг. Ынчалза-даа оон ол-ла совхозта чаржын турар эжи Көржең-оол Санаа төрүүр чүс хой бүрүзүнден-не 120 хураганны, 4,4 килограмм дүктү хой саймыдан-на алган. Аңаа чугаалаарга-ла 5 хураган, 600 грамм дүк, а керек кырында 30 ажыг баш мал, эвээш эвес орудга-дыр. Чарыштың ачызы ол.

Социалистиг чарыш бистиң республиканың хойжуларында мал башын өстүрериниң болгаш оон продуктулуун бединдеринин талазы-биле маассалыг шимчээшкин болу берген. Ам мында чүс-чүс хойжулар хаара туттунган. Оон уламындан бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 100-тен эвээш эвес наш төл алган малчыннарның саны 200 чедип турар. Совет Тываның бәйырлалынга күш-ажылчы белек бо-дур.

Салчак Тока аттыг совхоз Тывада коллективтиг ажылагылайның эң-не баштайгызы. Оо үндезилеттинген үезинден бээр шээр малдың өстүрер талазы-биле кол ажыл-агыйларның бирээзи болуп келген. Ында Чал-Кежиг салбырының зоотехниги Павел Васильевтен эгелээш, совхозтуң директору Фатима Зверевага чедир хой ажылынга мергежээн идепкейлиг, киржип келген. Арыгшеверни сагыырындан эгелээш концерт белеткелиниге чедир культура амыдыралының деңнелин бедидерин базала олар холга алган турган. Оон түңнелинде социалистиг чарыштың бирги черин «Хүлүмзүрүт» агитквартира алган.

«Хүлүмзүрүт» агитквартираны оон үндезилеттингенинден бээр колхозчу Анай Чыпсынак удуртуп келген. Баштайгы үезинде оон ажылы өске агитквартиралардан дээредевес турган. Илереттинген четпестерни чайладып, чаймык ажыктыг бедидерни төлевилел-смета документилерин өйлаанда шынарлыг белеткээриндеп дыка хамаржыр. Керээлиг организацияга келир чылдың планыкта киирип алыр кылдыр чагыкчы төлевилел-смета документилерин, оларның шынарын хынап, баш удур көргеш, сентябрь 1-ге чедир хүлээдип бээр хүлээдилиниң амгы үеде күштүг болуп турар. А доозулбаан тудугларга акша-хөреңги чардыктырар чорукта республиканың улус даңгыа-агыйы чыл санында-ла 500—600 мун рубльди үндүрер ужурга таваржып турар.

Тудугну чорудар хуусаанның нормазын үрей бээр чоруктарга республиканың керээлиг тудуг организацияларга — «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» база дыка бурууллуг. Олар объектилерни ажыглалга дужаарының хуусаазын болган чок-ла үзер, хөй санныг объектилерге материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны быдарадып чарыгдап турар.

Чижээ, «Кызыл тудуг» эргелели-биле керээ ёзугаар ажылдап турар организациялар 120 квартиралыг хөй каат бажынны норма ёзугаар 11 айда тудар турда, херек кырында 2—2,5 чыла тудуп турар, а көдээ тудугжулар 2 квартиралыг чүрттээлге бажыдың норма ёзугаар 45 үүнде тудар тургаш, 4—6 ай үзамдыктырып турар. Ажыглалга киирер объектилерге материалдыг база күш-ажылчы курлавырларны мөөнүзэп алган таварылгада республиканың тудугжулары тудугнуң нормалыг хуусаазын харын-даа кызырып болуур аргалыың чамдык объектилерде мурнакчы бригалаларның дүржүлгээ бадыткап турар.

Капитал салыышкының ажыктыын бедидери төлевилел смета документилерин өйлаанда шынарлыг белеткээриндеп дыка хамаржыр. Керээлиг организацияга келир чылдың планыкта киирип алыр кылдыр чагыкчы төлевилел-смета документилерин, оларның шынарын хынап, баш удур көргеш, сентябрь 1-ге чедир хүлээдип бээр хүлээдилиниң амгы үеде күштүг болуп турар. А доозулбаан тудугларга акша-хөреңги чардыктырар чорукта республиканың улус даңгыа-агыйы чыл санында-ла 500—600 мун рубльди үндүрер ужурга таваржып турар.

Тудугну чорудар хуусаанның нормазын үрей бээр чоруктарга республиканың керээлиг тудуг организацияларга — «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» база дыка бурууллуг. Олар объектилерни ажыглалга дужаарының хуусаазын болган чок-ла үзер, хөй санныг объектилерге материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны быдарадып чарыгдап турар.

Чижээ, «Кызыл тудуг» эргелели-биле керээ ёзугаар ажылдап турар организациялар 120 квартиралыг хөй каат бажынны норма ёзугаар 11 айда тудар турда, херек кырында 2—2,5 чыла тудуп турар, а көдээ тудугжулар 2 квартиралыг чүрттээлге бажыдың норма ёзугаар 45 үүнде тудар тургаш, 4—6 ай үзамдыктырып турар. Ажыглалга киирер объектилерге материалдыг база күш-ажылчы курлавырларны мөөнүзэп алган таварылгада республиканың тудугжулары тудугнуң нормалыг хуусаазын харын-даа кызырып болуур аргалыың чамдык объектилерде мурнакчы бригалаларның дүржүлгээ бадыткап турар.

Капитал салыышкының ажыктыын бедидери төлевилел смета документилерин өйлаанда шынарлыг белеткээриндеп дыка хамаржыр. Керээлиг организацияга келир чылдың планыкта киирип алыр кылдыр чагыкчы төлевилел-смета документилерин, оларның шынарын хынап, баш удур көргеш, сентябрь 1-ге чедир хүлээдип бээр хүлээдилиниң амгы үеде күштүг болуп турар. А доозулбаан тудугларга акша-хөреңги чардыктырар чорукта республиканың улус даңгыа-агыйы чыл санында-ла 500—600 мун рубльди үндүрер ужурга таваржып турар.

Тудугну чорудар хуусаанның нормазын үрей бээр чоруктарга республиканың керээлиг тудуг организацияларга — «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» база дыка бурууллуг. Олар объектилерни ажыглалга дужаарының хуусаазын болган чок-ла үзер, хөй санныг объектилерге материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны быдарадып чарыгдап турар.

Чижээ, «Кызыл тудуг» эргелели-биле керээ ёзугаар ажылдап турар организациялар 120 квартиралыг хөй каат бажынны норма ёзугаар 11 айда тудар турда, херек кырында 2—2,5 чыла тудуп турар, а көдээ тудугжулар 2 квартиралыг чүрттээлге бажыдың норма ёзугаар 45 үүнде тудар тургаш, 4—6 ай үзамдыктырып турар. Ажыглалга киирер объектилерге материалдыг база күш-ажылчы курлавырларны мөөнүзэп алган таварылгада республиканың тудугжулары тудугнуң нормалыг хуусаазын харын-даа кызырып болуур аргалыың чамдык объектилерде мурнакчы бригалаларның дүржүлгээ бадыткап турар.

ТУКТУ САЛБАС БИС

Ак-Эриктиг суурда херээженнер чөвүзели чоокта агитквартиралар ажылынга бараалгаткан кежээни организастап эртирген. Аңаа херээженнерниң кылган ажылының деңгелгези база болган.

Суурда партия организациязының удуртулгазы-биле алаңы ажылдарны ук херээженнер чөвүзели кылып чоруткан. Хой кыргыдазы, школа болгаш ясли септелгези, мал чемининг белеткели, суур чаагайжыылгазы чергелиг ажылдарга херээженнер идепкейлиг киржип келген. Арыгшеверни сагыырындан эгелээш концерт белеткелиниге чедир культура амыдыралының деңнелин бедидерин базала олар холга алган турган. Оон түңнелинде социалистиг чарыштың бирги черин «Хүлүмзүрүт» агитквартира алган.

«Хүлүмзүрүт» агитквартираны оон үндезилеттингенинден бээр колхозчу Анай Чыпсынак удуртуп келген. Баштайгы үезинде оон ажылы өске агитквартиралардан дээредевес турган. Илереттинген четпестерни чайладып, чаймык ажыктыг бедидерни төлевилел-смета документилерин өйлаанда шынарлыг белеткээриндеп дыка хамаржыр. Керээлиг организацияга келир чылдың планыкта киирип алыр кылдыр чагыкчы төлевилел-смета документилерин, оларның шынарын хынап, баш удур көргеш, сентябрь 1-ге чедир хүлээдип бээр хүлээдилиниң амгы үеде күштүг болуп турар. Ук организациядан чагыкчы эки шынарлыг документилерни негээр хүлээлгелиг. Ындыг документилерниң Кызылдың комплекстиг төлевилел килизи, «Сельхозтехниканың» төлевилел конторазы болгаш өске-даа организациялар багай шынарлыг кылдыр белеткеп турар.

Капитал салыышкының ажыктыын бедидерин тудуг организацияларының материалдыг, күш-ажыл курлавырларын болгаш акша-хөреңгизин комналгалыг-ажыглап турарындан, оларның орулгалыг ажылдаарындан дыка хамаарыжыр. Оларның дыка хөйүнде тудугнуң хуусаазын үрээр, ажылдалга киирерин саадаалыр, үрей болгаш эде кылыышкынар чорудар, тудуг материалдарын чарыгдаар нормазын үрээр таварылгалар бар. Оон уржуу-биле материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгизин артыр чарыгдаар ужурга таваржып турар.

Чижээ, «Тыва тудуг» трест 1974 чылдың баштайгы чартында бөлүн ажылдың бот-үнезин 90 мун рубльге аартаткан, мынчагаш орулга киирил алырының планын 93 мун рубльге чедир күүсеттээн. № 62, 463 мехколоннаар ажылдың бот-үнезин 125 мун рубльге аартадып, 3 мун рубль орулгалыг ажылдаарының орнунга 48 мун рубль карылгалыг болган. План күүсетпейн, ажылдың бот-үнезин аартаткаашкын материалдарын уржуу-биле ук мехколоннаарда сан талазы-биле берге байдал тургустунуп, материал-биле хандырып турар черлерге болгаш керээлиг организацияларның кылган ажылдары дээш төлевирни үргүлүү дуглап чадап келген. № 463 КМК 6 айларда бот-үнезин 36 мун рубльге аартаткан, плангдан ажыр 78 мун рубль карылгалыг болган.

Бистин республикада тудуг организацияларының хөй езин оруглалыг ажылдап турар апарган. «Кызыл тудуг», «Кызыл ЦЭС-тудуг», № 1 оруктудуг эргелелдери, № 957, 958 КМК-нар дээш оон-даа өскелерни апаа хамаарыштырып болуур. Мынчаташ тудуг будүрүлгезинин орулгалыг болуур чоруун бедидериниң аргалары бүгү тудуг организацияларында бар. Чүгле борта экономиктиг ажылдың деңнелин бедидери чүгүлә. Экономистер чүгле план түргүзарыгле болгаш отчёт кылырда чурагайлар чыырынга ойлешпейн, ажыл-херекти ханы аналиэтеп, экономика талазы-биле ажыктыг чүү барыл, чүү шаптыктыг болуп турарын, ажылды канчаар организастаза чогуурул дээрэнин ылаш аналиэтээр хереек. Тудуг организациязы бүрүзүнге чүгле инженер-техниктиг ажылдакчылар эвес, а ажылчыларның бүтүзүнга экономиктиг өөредилгени организастаары чугула.

Капитал салыышкының ажыктыын бедидериниң аргакурлавырлары бистә хөй. Оларны дилеп тывар, бүрүн ажыллаары дээрге капитал тудугну дүргеледириниге, объектилерни ажыглалга киирериниге, а ооң ачызында олардың тударынга кирген рубль бүрүзүнүң ажыын дүрген-не алырынга улуг ужур-дузалыг. Үениң негелдези-даа ындыг.

П. КИРДЕЕВ.
ССРЭ-ниң Тудуг банкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи.

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ҮЛҮҮ

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң херээженнери ажылагылайның планныг онаалдаларын күүседиринге боттарының күш-ажылчы үлүүн идепкейлиг киирип турарлар. Оларның хөй кыргып, бажың чугайлап, инек саап азы хөй-ниитиниң херээн кылып чоруурун бо-ла көрүп болур.

Тоску-беш чылдың тодаразыкчы чылын чеминикиниг доозар талазы-биле социалистиг чарышты совхозта херээженнер чөвүзели организастаан. Чарыштың түңнелинги ай болгаш квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип турар.

Хой ажылы—«Торгалыг» совхозтуң экономиказының үндезини. Ону эжиидиринге хөй херээженнер киржип турар. Олардан Кыргыс Шидирээ, Мичимаа Сүүн-оол, Шокар Дүзенмаа бо чылын төрээн чүс хойга онааштыр 100—112 хураганы доруктуруп алганнар. А хову ажылында Долзатпаа Кончук, Анчымаа Сундуй, сүт-бараан фермазында Анчымаа Сагды олар эки ажылдап турарлар. Чаа суур салбырының эргелекчизи Базыр-оол Матпаа, Кара-Талда хойжу бригаданың удуртукчузу Саңмал-Күулар база-ла ажылынга кызымак.

ЧАҢЧЫЛ АПАРГАН

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Культура бажыңынга сентябрьның эртиен ыштанар хүнеринин бирээзинде суурнуң херээженнериниң өстүрген чечектериниң делгелгези болган. Эжиктә ажылыштарга-ла, чечектерниң чыды дүм

ЧАРЫШТЫҢ КИЖИЗИДИКЧИ РОЛЮ

В. И. Ленин коммунистиг субботниктериҥ аажок улуг төөгүлүг ужур-дүүзын демдеглевишаан, олар болза «күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерине, күш-ажылдың чаа сатылга-чурумунче шилчилгеге, ажыл-агыйның болгаш амыдыралдың социалистиг байдалының чогаалдылгазынга ажылчыннарның медерелдиг болгаш эки тура-биле эгелээшкинин» көргүзүп турар деп айыткан. (Шилиттинген чогаалдарның долу чыылдазы, т 39, арын 18).

Социалистиг чарыш, бирээде, медерелдиг ажыл-чорудулгага массаны хаара тударының идепкейлиг чепсээ, ийиде, ажылчы чоннарның кижизидилгезинииҥ, оларның арга-шинээзин болгаш талантыларын илередириниҥ хевири болур дээрзиниҥ дугайы бо ленинчи айтыышкында илергейлеттинген.

Социализм үезинде мөлчүүгеден хостуг ажылдаары кижиниҥ хевирлеттинип кижизиттинериниҥ шинтпирлиг факторларының бирээзи болур. Ажыл-ишчилерни кижизидеринге чарыш ынчангаш чугула рольдуг. Кижилер материалдыг ийикпе угаан-бодалдаа талазы-биле чогум-на күш-ажыл кылып тургаш, ажылды медерелдиг үнелеп көөр, хууда · күзел-сонуургалын шинтилелдин-биле дүүштүүрүп билир, коллективтиг чорукка чаҥчыккан мөзүлүг апаар. Социалистиг чарыштың чогум салдары маргыжып, чаржыр мөзүлүү-биле холбаштыр кижилерни оларның бот-боттарынга дүзэлаштырар аргалыы кижиниҥ болгаш бүгү коллективтиҥ мораль-психология байдалынга салдарын чедирери, чедип алдынган чедиишкинни үүле катаптаар азы дагыннаар эвес, харын ону ажарыныҥ арга, методтарын дилеп тыварынче чүткүлдүг кылдыр оларны сорук киирер. Хөй миллион массаларның коллективтиг ийикпе тус-тузунда ажылдап шыдаар аргалыг деҥиели чогум-на ынчалдыр бединер, кижиниҥ хууда социалистиг мөзү-шынары тургустунар.

Сайзырангай социализмниҥ байдалдарында чарыштың кижизидикчи ужур-дүзээзи чүдел дизе, эмгы үеде ооң киржикчилериниҥ бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылын ниити эртем-билиг болгаш культура-техниктиг деҥелиниҥ профессионал мергежили-биле тудуш холбаштырып, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн коммунистиг моральдың болгаш ажыы-чаҥның нормачижектерин шиҥгыы сагырыбиле холбаштырып турарында. Социалистиг чарыштың комплекстиг, хөй талалыг ол хевирлерин хөй-хөй бүдүрүлге коллективтерге үткүштүр планнарны ажылдап кылырда болгаш боттандырарда толаргай барымдаалап турар. Новороссийскиге болган байырлыг хуралга бодунуң чугаазынга эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Москвачылардың инишативазы-биле эгелээн ол шимчээшкин улам-на калбак нептерелдиг болуп бар чыдар. Ынчангаш бис ону бүгү талалыг деткип база калбартыр бис».

Чарыштың кижизидикчи ролю ону практика кырынга организастаарындан шуут хамааржыр. Партияның өредип турары ышкаш чарыш дугайында доктаамал сагыштоо салып, ооң социал-политиктиг болгаш кижизидикчи дээштиг байдалын барымдаалап организастаан таварылгада, чарыш күш-ажылды болгаш социалистиг оныҥ коммунистиг үзү-биле көөр кылдыр кижилерни кижизидер эң чугула чепсек болуп шыдаар.

Чарыштың кижизидикчи хевири ону организастаарындан эгелээр. Күш-ажылды коллективтерге үткүштүр планнарны, хүлээлгелерни ажылдап кылып, чугаалажып база хүлээп ап турар үеде оларның мобилизакчы ужур-дузазы канчаар-даа ажок улуг болгулаар.

Москвада И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунга (ЗИЛ деп бүдүрүлге каттыжыышкыны) бо чылдың эгезинде СЭКП ТК-ныҥ партияга, совет улуска Кыйгырыын парлаан соонда ажылчыннарның болгаш партияның он-оң хураллары болган, оларга алдан мун хире кижи олурушкан. Коллективтиҥ мурунда тургустунган сорулганы чугаалажып, чаржыр мөзүлүү-биле холбаштыр кижилерни оларның бот-боттарынга дүзэлаштырар аргалыы кижиниҥ болгаш бүгү коллективтиҥ мораль-психология байдалынга салдарын чедирери, чедип алдынган чедиишкинни үүле каптаптаар азы дагыннаар эвес, харын ону ажарыныҥ арга, методтарын дилеп тыварынче чүткүлдүг кылдыр оларны сорук киирер. Хөй миллион массаларның коллективтиг ийикпе тус-тузунда ажылдап шыдаар аргалыг деҥиели чогум-на ынчалдыр бединер, кижиниҥ хууда социалистиг мөзү-шынары тургустунар.

Сайзырангай социализмниҥ байдалдарында чарыштың кижизидикчи ужур-дүзээзи чүдел дизе, эмгы үеде ооң киржикчилериниҥ бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылын ниити эртем-билиг болгаш культура-техниктиг деҥелиниҥ профессионал мергежили-биле тудуш холбаштырып, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн коммунистиг моральдың болгаш ажыы-чаҥның нормачижектерин шиҥгыы сагырыбиле холбаштырып турарында. Социалистиг чарыштың комплекстиг, хөй талалыг ол хевирлерин хөй-хөй бүдүрүлге коллективтери үткүштүр планнарны ажылдап кылырда болгаш боттандырарда толаргай барымдаалап турар. Новороссийскиге болган байырлыг хуралга бодунуң чугаазынга эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Москвачылардың инишативазы-биле эгелээн ол шимчээшкин улам-на калбак нептерелдиг болуп бар чыдар. Ынчангаш бис ону бүгү талалыг деткип база калбартыр бис».

Чарыштың кижизидикчи ролю ону практика кырынга организастаарындан шуут хамааржыр. Партияның өредип турары ышкаш чарыш дугайында доктаамал сагыштоо салып, ооң социал-политиктиг болгаш кижизидикчи дээштиг байдалын барымдаалап организастаан таварылгада, чарыш күш-ажылды болгаш социалистиг оныҥ коммунистиг үзү-биле көөр кылдыр кижилерни кижизидер эң чугула чепсек болуп шыдаар.

Чарыштың кижизидикчи хевири ону организастаарындан эгелээр. Күш-ажылды коллективтерге үткүштүр планнарны, хүлээлгелерни ажылдап кылып, чугаалажып база хүлээп ап турар үеде оларның мобилизакчы ужур-дузазы канчаар-даа ажок улуг болгулаар.

Москвада И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунга (ЗИЛ деп бүдүрүлге каттыжыышкыны) бо чылдың эгезинде СЭКП ТК-ныҥ партияга, совет улуска Кыйгырыын парлаан соонда ажылчыннарның болгаш партияның он-оң хураллары болган, оларга алдан мун хире кижи олурушкан. Коллективтиҥ мурунда тургустунган сорулганы чугаалажыышкыннарның ажыы-чаҥның нормачижектерин, бедик харыысалгазы база эки сагылга-чурумуу балыктаттынар дээрзин чарыш бүзүредиг көргүзүп турар.

П. ТИМОФЕЕВ,
төөгү артемнериниҥ кандидады.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧИЛИНИҢ УЛУЗУНГА ДЕТКИМЧЕ

ХЕЛЬСИНКИ. Чилиниҥ Коммунистиг партиязының Чиҥгине секретары, хоруглалда турар Луис Корвалан маадыршудургу болгаш быжыг туруштуг, бедик мөзүлүүн көргүзүп турар. Ооң аажы-чаңы бүгү чили патриоттарга үлегерчижек боон турар деп, Чилиниҥ Компартиязының ТК иежигүнү сенатор Алехандро Торо «Тиедононтая» солунга интервьюзунга медеглээн.

Эп-сеткил каттыштырылгазының делегей шимчээшкинииҥ кол сорулгазы — хунтаның кара-бажыңнарында хинчек көрүп турар Луис Корвалапны болгаш өске-даа политиктиг хоругдатканнарны хостаары дээш кампанияны улам күштелдирери болур деп, А. Торо демдеглээн.

Чилиде террор үргүлчүлевишаан. Хунта 30 мүң ажыг чили патриоттарны өлүргөн, 72 мүң ургулу оскүстер, 20 мүң ажыг хөрээженнерни — чаасканналгапнар болдуруп каап. Хунтаның улуска удур политиканың амгы байдалдарында шаңнал-макталдың база чарыштың түңнелдерин үндурерине, челиишкиннерни болгаш четпестерни анализтээрине ажылчы чоннарның боттарын калбаа-биле киириштирери аажок чугула рольдуг боон турар.

Ынчаарга маңаа чүгле мурнакчыларны эвес, харын хожудап турар болгаш багай ажылдап турарларны база илередири чугула. Коллективке эки ажыл база төлептиг сагылгачурум кезээде бедии-биле үнеледир, кады ажылдап турар эш-өөрү ыдыгларны хүндүлеп коор база өөрүл четтириишкинин илередир деп чүвени ажыл-ишчилер эки билген турар. Ооң-биле кады ажыл шагы үзерлерге болгаш чалгааларга, ажылга ыяырымас, үжүгүп чоруурларга база ажылды үрей кылырларга кандыг-даа чиҥгелде турбас болгаш оларның бажын суйбап, амдажыппас деп чүвени олар билген турар үжурлуг.

Улустарның найырлыының болгаш социалистиг интернационализмниҥ ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидеринге социалистиг чарыштың үүле-шынары улам байлакшып, ооң хемчээли болгаш хевирлери улам калбарган. Запорожье биле Караганданың металлургтарының, Москваның, Ленинградтың, Киевтиҥ, Минскиниҥ, Харьковтуң машина тудуушкун ажылдакчыларының, Узбекистан биле Иваново областың юс-таавычыларының, Ортаакы Азия республикаларның хөвеҥчилериниҥ, Украинаның, Россияның база Казахстанның тараажыларының, Белоруссия биле Прибалтика республикаларының малчыннарының арызында чарыжы күш-ажылчы чаагай чаҥчыл болу берген. Найырал болгаш бот-боттарының кады ажылдажылгазы республика бүрүзүнүң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хогжүдеринге-даа, ажылчы чоннарны күрүнеҥниҥ ишти эрге-ажыктарын хандыр медереп билир кылдыр база оларны совет ниити национ чоргаарадыр болгаш интернационализмниҥ ёзузунга кижизидеринге-даа чаагай салдарны чедирип турар.

• • •

Ынчангаш социалистиг чарыш чүрттүү экономиктиг күзүзүнүң өзүлдезин дүргедеринге дээштиг арга-метод болбушаан, ол-ла үеде ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниҥ чаңгыс аай системазының бир чугула чепсээ боон турар. Чарыш күш-ажылды чогаадыкты, медерелдиг сөз-биле көөрүнге өредип, ону кижиниҥ амыдыралы, чүрттээрының чепсээ болурундан, харын бирги черге ниҥ амыдыралыҥ негелдези болдуруп турар. Кижиниҥ бүдүүжү, ооң аргамергежили чогум-на харын күш-ажылчы хөрелектерге илереп, ажылчы чоннарның коммунистиг моралының болгаш ажы-чаңның нормачижектерин, бедик харыысалгазы база эки сагылга-чурумуу балыктаттынар дээрзин чарыш бүзүредиг көргүзүп турар.

П. ТИМОФЕЕВ,
төөгү артемнериниҥ кандидады.

ВАРШАВА. Польшаның наймыылаанда Лазенков дээр чаа кудумчу хоорайның барыын болгаш чөөн талааларын тудуштурган.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XXIX СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның тускай корр.). КНО-ның Кол Ассамблеязының ында боон турар XXIX сессиязының кичээнгейи Совет Эвилелиниҥ делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган даштыкы политика талазы-биле идепкейлиг саналдарынче угланган. СЭКПниҥ XXIV съездизинге СЭКП ТК-ныҥ Отчет ылеткелинде демдеглээн. Ол байдалдарда республика азы область бүрүзүнге, ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге социалистиг чарышты организастаар хемнеҥ янзы-бүрү болгаш ону организастаарының дуржулгазы чаартыкчыларның болгаш, муриякчыларның чедиишкиннери, тыптып кээп турар бүгү-ле чаа, депшилгелиг чүүлдер Совет Эвилелиниҥ бүгү улустарының байлакшылы болуп, оларны найыралдың болгаш бот-боттарынга дузалажыр чоруктуң ёзузунга кижизидеринге база күштерин каттыштырарынга эң чугула фактор боон турар.

Сайзырағай социалистиг ниитилелди тургускан чылдарның дургузунда аку-дуңма совет республикаларның аразынга социалистиг чарыштың утка-шынары улам байлакшып, ооң хемчээли болгаш хевирлери улам калбарган. Запорожье биле Караганданың металлургтарының, Москваның, Ленинградтың, Киевтиҥ, Минскиниҥ, Харьковтуң машина тудуушкун ажылдакчыларының, Узбекистан биле Иваново областың юс-таавычыларының, Ортаакы Азия республикаларның хөвеҥчилериниҥ, Украинаның, Россияның база Казахстанның тараажыларының, Белоруссия биле Прибалтика республикаларының малчыннарының арызында чарыжы күш-ажылчы чаагай чаҥчыл болу берген. Найырал болгаш бот-боттарының кады ажылдажылгазы республика бүрүзүнүң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын хогжүдеринге-даа, ажылчы чоннарны күрүнеҥниҥ ишти эрге-ажыктарын хандыр медереп билир кылдыр база оларны совет ниити национ чоргаарадыр болгаш интернационализмниҥ ёзузунга кижизидеринге-даа чаагай салдарны чедирип турар.

Ынчангаш социалистиг чарыш чүрттүү экономиктиг күзүзүнүң өзүлдезин дүргедеринге дээштиг арга-метод болбушаан, ол-ла үеде ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниҥ чаңгыс аай системазының бир чугула чепсээ боон турар. Чарыш күш-ажылды чогаадыкты, медерелдиг сөз-биле көөрүнге өредип, ону кижиниҥ амыдыралы, чүрттээрының чепсээ болурундан, харын бирги черге ниҥ амыдыралыҥ негелдези болдуруп турар. Кижиниҥ бүдүүжү, ооң аргамергежили чогум-на харын күш-ажылчы хөрелектерге илереп, ажылчы чоннарның коммунистиг моралының болгаш ажы-чаңның нормачижектерин, бедик харыысалгазы база эки сагылга-чурумуу балыктаттынар дээрзин чарыш бүзүредиг көргүзүп турар.

П. ТИМОФЕЕВ,
төөгү артемнериниҥ кандидады.

ТАЙБЫҢЧЕ ТУРА-СОРУК

КНО-ның Кол Ассамблеязының XXIX сессиязынга СЭКП ТК-ныҥ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҥ даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң чугаазынга көдүрген делегей политиказының чугула айтырыгларын даштыкы чүрттээрының парлалгазы кичээнгейлиг соңуургап турар. Совет Эвилели тайбың дээш демиселди эрелгей бодал эвес, харын СЭКП-ниҥ XXIV съездизинииҥ даштыкы политиктиг айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар талазы-биле ылап күжениишкинииҥ ажылдаары кыдыр үнелеп турар дээрзин акы-дуңма социалистиг чүрттээрның парлалгазының, хөй-хөй күрүнелерниҥ солуннарының үнелелдеринде демдеглеп турар. Совет улустуҥ тайбыңче тура-соруу, ону быжыглаарын чедип алырынга чайгылыш чок шиитпирлии ооң илереп турар.

Совет Эвилели бодунуң политиказын авиелчилери-биле болгаш онууктери-биле сырый дүүштүүдегиг чорудуп турар деп, Болгарияның, Польшаның болгаш өске-даа чүрттээрның солуннары демдеглеп турар. «Кол угланышкыны — дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары» — деп, Чехословак «Руде право» солун демдеглээн.

Совет Эвилели делегей бойдузун дайын сорулгаларынга ажыглаарын хоойлудан даштаар кылдыр санаар дугайында делегей кереэзин чарар деп чугула болгаш үениҥ байдалынга чогумчалыг инициативаны саналдаан дээрзин «Правда» солун (Братислава) бижээн. Ынчангаш кулээп алдынар болза, делегейниҥ улустары айаа байыр чедирер.

«Совет Эвилели дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын чайгылыш чок болдурарынче угланган хөй-хөй боттуг хемчегерни алырын санаалдаан» — деп, Франциияның «Юманите» солуну айыткан.

ССРЭ-ниҥ даштыкы херектер министриниҥ чугаазын КНО-га делегаттар чүүдүгүүнүп уткаан деп, «Нью-Йорк таймс» демдеглээнин, Министриниҥ демдеглээнин ёзугаар алырга, дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары чепсегленишкинии дүжүрер болгаш өскеда талаларга хамаарыштыр чугула дугуржулгаларны чарарынга чедирер түңнелдиг болган. Ук чугаанын кол утказы дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары дээш демисел болган деп, солун уламчылап бижээн. 1972—1974 чылдарда Совет Эвилели биле АКШ-ныҥ аразынга чарган дугуржулгаларның ужур-дузазын солун онзалап демдеглээн.

«Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын болгаш ону чедип алырынче чүткүлдү совет даштыкы херектер министрилдегей хогжулгезиниҥ кол угланышкыны деп үнелээн» дээрзин «Франкфуртер альгемайне» айыткан.

КНО-га Кипр талазы-биле конференция чыылдырар дугайында Совет Эвилелиниҥ саналы Кипр айтырыын чөптүг шиитпирээринге чогумчалыг деп, Киприҥ парлалгазы, радио, тедевидениези демдеглеп турар. Кипр Республиканың толаалекчилериниҥ шуут киритаказының түңнелинде ам Чилиде ажыл чок кижилер чүсчүс муң болу берген, акша үнезин халаптыг кудулаарынга четкен, улустуҥ калбак массаларының амыдырал деҥнеди дыка чавызаан деп, А. Торо дыннаткан.

Ам Чилиде фашизмге удур калбак фронт тургустунуп турар деп, ол база чугаалаан.

ПАРИЖ. Чилиниҥ Компартиязының ТК-ының Политиктиг комиссиязының бежигүнү, Парижте чоруп турар В. Тейтельбойм-биле ФКП-ниҥ Чиҥгине секретары Ж. Марше ужурашкан. Анаа болган беседага В. Тейтельбойм Чилиде байдалды, политиктиг хоругдатканнарны, оларның аразында ЧКП-ниҥ Чиҥгине секретары Л. Корваланиҥ байдалын чугаалаан, чили улустуҥ демисели-биле делегейниҥ эп-сеткил каттыштырылга шимчээшкинииҥиҥ чугула ужурдузалыын демдеглээн.

(СЭТА).

ГРЕЦИЯ: РЕАКСЫЛЫГ ХООЙЛУНУ КҮШ ЧОК БОЛДУРГАН

АФИНЫ. (СЭТА-ның корр.). Грециянның Коммунистиг партиязы чүрттүү ажык ажылдаар политиктиг партиязы болу берген.

Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын, коммунистиг идевлерин пропагандаар болгаш шептередир кандыг-даа ажылды хоруп турар. 1947 чылда үндүрген хоойлуну Грециямның чазаа күш чок болдурган. «Чазак солуунга» парлап үндүрген декретти ёзугаар. Грециянын Компартиязының ажык ажылдаарын чөпшээрээнии болгаш ону политиктиг организация деп хүлээп көргөн.

Грециянын Компартиязының барык үжеп чыл дургузунда ханызы-биле чажыт байдалга ажылдап турганы, ам ынчалдыр доозулган. Компартияның ажык ажылдаарын чөпшээрээнии ооң хөй чылдар дургузунда чорудуп келген демиселиниҥ түңнели болган деп, ГКП-ниҥ Афинага үндүрген мелеглелиниге демдеглээн. Ам ажылчы чоннуң эрге-ажыктары дээш демиселди чаа байдалга уламчылаар сорулга грек коммунистериҥ мурунга тургустунган деп, мелеглелде чугаалаан.

1967 чылның апрельде шериг күжү-биле эргилде болган соонда чүртка хорутказын бүгү политиктиг партияларның ажылдаарын чазак хары үүле чөпшээрээнии, хуралдар эрттиреринииҥ хоруглалдының күүн чок болдурган.

Онза байдал дугайында хоойлуну удавас күш чок болдургаш, соңгуулда эрттиреринииҥ хүнүн чарлаар деп, Грециянын премьер-министри Караманлис чарлаан.

В. САФРОНОВ.

КАТАП ЧИДИГЛЕНГЕН

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эфиопияда байдал катап чидиглени бергеп. Тур шериг чазаанын айтыышкынын ёзугаар Эфиопияның профессиональдер конфедерациязының (СЕЛУ) даргазы Бейене Соломонну болгаш ол профэвилел каттыжыышкынының чиҥгине секретары Фисехасион Теклени тудуп хоруглаан.

СЕЛУ-нуң удуртукчуларын чепсектиг күштер шимчээшкинииҥиҥ ап турар чамдык хемчегерииҥе удураамын турар деп, оларны шеригниҥ түр эрге-чагырга комитеди меок мурунда ылалаан. Ылангыя Эфиопияга хамаалы чазак тургузар дээш негелделиг хуудуктар тарадып турар деп, СЕЛУ-ну буруудадып турар.

Шеригниҥ түр эрге-чагырга комитеди боттарының ол негелдезин сайгарып көөрүнче СЕЛУ-нуң удуртукчуларын кыйгырган. Ол айтырыгны үүле бүгү адырлар профэвилелдериниҥ конференциязынга шиитпирлеп болур деп, СЕЛУнуң удуртукчулары хабыылаан. Ол конференция сентябрьның 23-те ажыттырган.

СЕЛУ-нуң даргазын болгаш чиҥгине секретарын ол конференция ажыттыларының бүдүүзүнде тудуп хоруглаан. Ооң киржикчилерин тургуттунган байдалды чугаалашкан, сентябрь 25-тен эгелеп хуулаа чок бүгү-ниити ажыл соңгудыышкынын чарлаан деп шиитпирлээн.

СОЛУН, СЕТКҮҮЛ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда 1973 чаа чылдың солуннар, журналдарынга чагыдылга кампаниязы организастыг эгелээн. Колхозта партком парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларга болгаш почтачыларга хүн бүрүнүн удуртулгазыг берип, оларның ажылын контрольдап турар.

Парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары болгаш почтачылар 6 кижи өреге бүрүзүн чагыдылгалыг болдурар деҥ нойчучу бүрүзүнге чедип ажыллап турар. Малчыннар К. Ойдуп-оол, Б. Чыдыг-оол, Х. Мандып-сол, саанчылар Т. Болдук, М. Уйнук, тракторист А. Балыкай, повар А. Комбу чоланчы Н. Хопенчик олар дөрт-дөрт чедир солуннар, журналдарны чагытканнар. Почтачылар Доңгак Серешги, Сереҥмаа Байгнай, парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары Чалбаа Шынаран, Вера Ховалыг 106—150 экземпляр чедир чагыдылгаларны организастап, кижи бүрүзү 500 ажыг рубльдиҥ квитанцияларын шуужаган.

Амдыгызында комчукчулар «Шын» солунну 180 экземпляры, «Тувинская правда», «Тываның аныяктарын» каттыштыр 240 экземпляры чагыдып алганнар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Негрлернин удурланыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Нью-Йорк хоорайның эрге-чагыргаларының турар чери Сити-Холлга ол хоорайның 350 ажыг негр чүрттакчыларының полицияның кара-туразында, кадыг-дошкун үүлгедиишкиннерииҥе удураамышкынын илереткен күштүг чыскаалы болган. Нью-Йорктуң негрлер кварталы — Браунсвиллге 14 харлыг негр оол К. Риэону туразы-биле боолап өлүргөн полицейжи Ф. Боскога шиҥгыы кезеҥче онаарын чыылганнар негеп турганнар.

Болук чыскаалчылар Нью-Йорк мэриниҥ ораалакчызы П. Гибсон-биле ужурашкаш, полицияның негрлерге удур үүлгедиишкиннерин соксадырын болгаш кара кештиг американнарның экономиктиг байдалын дүргеп экижидер хемчегерни алырын негээнилер.

Франциянын ажылчы чоннарының амыдырал байдалын экижидер, амылдаар эрге дээш ажылдан үндүреп чорукка удур демисели соксавайн турар.

ИНОЗАФ-тың дааранылга бүдүрүлгезиниҥ ажылчыннары дөрт ай дургузунда ажыл соксадып келген. Ол бүдүрүлгениҥ салбырлары чүрттүү чер болганымда турар. Олар бүдүрүлгениҥ хемчээлин кызырғаш, хөй кижилерни амылдан үндүрер деп ооң баштаар черииниҥ шиитпирлээнинге удурланып турарлар.

ЧУРУКТА: ИНОЗАФ-тың Оксер хоорайда дааранычылары удурланыышкын чыскаалайынче үнгенин «Ви Увриер» журналдың чурукка тыырттырып үндүргенин.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Совет Тываның 30 чылынга

ЧУРУМАЛДЫГ УРАН ЧҮҮЛ

Тывага улусчу революция тиилээн соонда-ла мурнакчы орус чурулга культуразы болган совет уран чүүл-биле сыры харылзаалар тургустунган.

1921 чылда Россиядан сураглыг чурукчу ойрот улустуң төлээзи Г. И. Туркин Даг-Алтайдан Тывага келген. Оон дараазында чылдарда Сибирьдеи болган Ыраккы Чөөн чүктен Тыва Арат Республикага аңгы-аңгы чурукчулар кээп, Тывага чурумалдыг уран чүүлдүң үндезилеттинериге тодартай улуг-хуузун киирип келгеннер. Олардан чурукчулар Афанасьев, Петропавлов, С. Феоктистов дээн: оске-даа эштерин адап болур.

1929 чылда Кызылга орус болган барыын европа чуруктуларының ажылларының делгелгези болган. Ук ажылдарны Ленинградтың орус музейиниң база Эрмитажтың фондузундан чыгган, Совет чазак тыва улуска белек кылдыр чоруткан. Уран чурулга болган графика уран чүүлүвүс соңуургалды оттурарынга ол улуг идегли болган.

Тыва национал бижиктиң үндезилеттингени, хөгжүм-шинн театрын тургусканы Тыва Арат Республикага графика болган театр-кластарга уран чүүлүвүн үндезилеттинериге улуг салдарлыг болган. 1940 чылдарның эгезинде Тывага аңгы-аңгы ажырларның тускай эртемнигнерин чалап экелген. Оларның арасында дыл эртемдени-профессор А. А. Пальмбах, режиссер И. Я. Исполаев, балетмейстер А. И. Шатин, чурукчу В. Ф. Демин дээш оскедаа специалистер тыва улустуң культуразын болган уранчүүлүн хөгжүдеринге улуг салымшкынын киирген.

Уран чурулга болган графика ынчан-улут неотередин албайн турган. Тыва улустуң чурулга культуразы шаг иваилдан бээр хөгжүн сайзыраарда бир янзы таалалыг-болган. Чонар-даштан сиялбиттелер, ыяштыг оюп кааптаары, харганнарның уран мергежити, аптараларны болган оске-даа ег хереклелерин кааптаары, төмдеп, кедистеп кылган эвилелерни кааптай, сырын даараары (эзер, барба, кадыг идиктер) онзагай черни эзеп турган.

Баштайгы тыва чуруучулар үстүнде үүлдерге үндезилээш, чурумалдыг уран чүүлүвүн чээ хевирелерин сайзыралыр эргелыг болганнар.

Чурулга уран чүүлүвүн хөгжүлдезин Тыва Совет Эвилелиниң составынга киргеи соонда шапкынчаан. Чогаадылгага, культура тургузуушкунуунга калбак орук ажыттынган. Тыва литература, театр, музыка болган чурумалдыг уран чүүл доктаамал хөгжүн сайзыравышаан, Совет Тыванның 30 чылдарының дургузунда делгем базымнарны кылган.

Даштан чазаныр уран-шевер тыва мастерлериниң чогаадылгазы чүгле ССРЭ-де эвес, хөрик даштыкыда безин билдингир апаргап. Национал кадрларны остүрериниг хамаарыжын салып келген. Салым-чаяанныг оолдар, кыстар бистиң чуртувустуң өөредилге черлеринге эртем-билигниг чедип ап эгелээннер. Уран чурулга школазын хөгжүдеринге үлүүн киирип келген баштайгы тыва чурукчу С. Ланзының чогаадыкчы оруунбаза-ла ыяштыг. Ам республиканың Чурукчулар эвилелиниң чогаадыкчы өзээн тургузуун турар, ынчаш чуруктуулар болган графистер — Г. Торлук, И. Сенчак, С. Сарыг-оол-болган оскелерниң-даа чогаадыкчы оруу шак-ла ыяштыг. Ук коллективте орус-даа, тыва-даа чуруктуулар бир демниг ажылдап чоруурун демдеглеп болур. Г. С. Суздальцев, Т. Е. Левертовская, Л. Д. Простасов, Ю. Г. Курский, И. В. Сажин болган оске-даа эштер чогаадыкчы амыдыралын Тыва-биле сыры холбаштырган.

Баштайгы чылдарда тыва чуруктуларның коллективи Красноярскиниң Чуруктуулар эвилелиниң составынга салбыр боон кирип турган. Ынчан чогаадыкчы арга-дүрүмүлга солчулгазы, янзы-бүрү делгелгелерге киржилге улуг салдарлыг болганы чүгээжок. Красноярскиниң чуруктуулары Д. Каратанов, А. Лекиренко, Б. Раузов, Ю. Итхаюв дээш оскелер-даа чогаадыкчы салдарны чедирип турган. Москванын чуруктуулары база Тывага кээп, тыва уран чүүлүү хөгжүдеринге чогаадыкчы салымшкынын киргеннер.

1965 чылда РСФСР-ниң Чуруктуулар эвилелиниң Тыва салбыры чуруктуулардың бирги съездизинге тургустунган. Чурумалдыг уран чүүлдүң моон соңгаарты базымнарынга ол улуг салдарны чедиргени билдингир. Ангы-аңгы делгелгелер удаа-дарыы эртип турган. Чүгле 1965—1968 чылдарда чедиг улуг делгелге эрткен. Республика төвүнге организастаан делгелгелерни көжер делгелгелер кылдыр чаа тудугларже, көдээниң ажыл-ишчилериниче чорудуп турганы хөй-хөй көруктуулерни хаара тудар арга: лыг болган.

Оон-биле кады тыва чуруктуулардың сураа республикадан дашкаар улам алгаан. Ылаңгыя зона делгелгелерине киржилге аңаа улуг ужур-дузалыг болган. «Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгезинге Совет Тыванын чуруктуулары үш удаа чедиишкинниг киришкеннер.

Ыраккы Тыванын чуруга уран чүүлүнүң мастерлериниң ажыллары бир-ле дугаар 1961 чылда «Совет Россия» деп делгелгеге киришкен. С. Ланзының «Енисейниң эриктеринде» база М. Петровтуң «Ак-баштыг» деп линогравюралары национал уран чүүлдүң баштайгы чедиишкиннериниң хереглези болган. Оол бээр-ле тыва чуруктуулар улуг-улуг делгелгелерге киржип эгелээн.

Тус-тус областар, республикалар аразында декадалар, культура хүнериниң солчулгазы база онзагай рольду ойнагылаан. Тыва театр культуразының чечектелиишкини тыва чуруктуулардың ажыл-чорудулгазын улам калбарткан. Тываның хөгжүм-шкн театры национал болган мурнакчы классиктиг база амгы драматургиянын 200 ажыг шиирлерин хаастаарынга чуруктуулар улуг-хуузун киирип келген. Ол ышкаш парлалга херээнге оларның ролю улуг.

1972 чылда, ССР Эвилелиниң аллын юбилейиниң бүдүүзүнде, тыва уран-шевер мастерлер Х. К. Тойбухаа, Б. С. Байынды, Р. А. Аракчаа, Х. С. Мижит-Доржу оларга улусчу уран чүүлдүң бедик идейлиг чогаалдары дээш РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналын тыныскаанын билир бис. Уран-шевер мастерлерниң чогаадылгазын бедиибиле үнелеп юргеш дээрге тыва чурумалдыг уран чүүлдүң улам янзы хөгжүлдезин дээш партия болган чазактың адаптаңлы ажыы ол.

Чуруктуунуң бедик соруглазы чүдел дизе, бистиң үениң маадырын — бүдүүлгенин болган культураның мурнакчызын ооң үежилеринге болган келир үениң салгалынга бүзүренчиг кылдыр көргүзери болур. Тываның чуруктуулары ону удуртулга болдуруп, чогаадыкчы ажыл-ишпин орууби бурунгаарлап олурарлар.

С. ЧЕРВОННАЯ,
искусствоведение талазы-биле эртем кандидазы.

ЧУРУКТАРДА: Саая Когелдиң чонар-даштан кылган чуңмазы. И. Я. Кузнецовтуң «Моңгүн-Тайга» деп чуруу.

ОКТЯБРЬДА АГААР БАЙДАЛЫ

Бүс арте дүжүп турар. Чурттуң Европа девискээрининң хөй кезиниге агаарның айда ортумак температуразы октябрьда чижек хемчээлиндеи ийи-бир градус соок, чөөн болган мурнуу-чөөн девискээрлерге-ле чижек хемчээлдиниде хире болур. Агаар байдалы дески эвес, бүргээри хөй. Төп, чөөн болган сонгучөөн областарга янда-даала ол хар чаттылап болур.

Баштайгы он хонук дургузунда ын чылыг болур: дүне тиктен 5 градус, хүндүс 8—13 градус чылыыр. Он хонукту сөөлүредир температура чер болганга дүне донаттаарынга чедир кудулаар. Ийиги болган үшкү он хонуктарда — температура аажок оскерлинчеи: 2—6 градус соорундан 1—6 градус (мурнуу девискээрлерге — 12-17 градус чедир) чылыыр.

Крымның мурнуу болган Кавказтың Кара далай эрик кавыынга ялып, бүргээр, чамдык черлерге диимиреп, чаъстай каттылаар. Анаа баштайгы он хонук болган ийиги он хонуктуң ортан үези ын чылыг болур. Температура дүне 10—15, хүндүс 17—23 градус чылыг. Октябрьның үшкү он хонуунда дүне 1—7 градус-ла чылыг турар.

Прибалтиканың курорт девискээрлеринге нургулайында бүргеп, ээзып турар, бирги, ийиги болган үшкү он хонуктарның ийиги чартынында чамдык черлерге чаъстаар. Ай дургузунда серии турар: температура дүне 1 градус соок, 7 градус чылыг, хүндүс 10—15 градус чылыг. Бирги болган үшкү он хонуктарның чамдык хүнеринде донаттап болур. Температура дүне 1 градус соок, 7 градус чылыг, хүндүс 10—15 градус чылыг турар. Баштайгы болган үшкү он хонуктарның чамдык хүннеринде донаттай берип болур.

Закавказье республикаларынга айда агаар температуразы ортумаа-биле чижек хемчээлдиниден 1—2 градус соок болур. Ай дургузунда бүргеи, ээзып. Чер-черге чамдыкта ээзэн үр чаъстаар.

Казах ССР-ге девискээрнин хөй нуруузунга агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдиниде болур. Ай дургузунда чаъстаары районнарның хөй нуруузунга чижек хемчээлдиниде хире, чөөн болган мурнуучөөн таланың чамдык черлеринге оон хөй, кыдыны-сонгу талага — ээзэн болур. Республиканың мурнуу талазынга баштайгы он хонуктуң эгезинде болган төнчүзүнде, ийиги он хонукта, үшкү он хонуктуң төнчүзүнде донаттай бээр: температура дүне 3 градус соок, 2 градус чылыг тургулаар. Республиканың сонгу кезээнге баштайгы он хонуктуң ийиги чартынында, ийиги он хонуктуң ортан үези хиреде ын донаттаар (температура дүне 1—6 градус соок, хүндүс 2—7 градус чылыг турар). Үшкү он хонукта хар чаалтып болур.

Ортаакы Азиянын республикаларынга агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдиниден бир градус чылыг, чамдык черлерге чижек хемчээлдиниде хире болур. Ай дургузунда чаъстаары аналдаазындан ээзэш, девискээрнин чөөн талазынга —хөй болур.

Ортаакы болган Мурнуу Уралга агаар температуразы черле октябрьда турары дег болур. Ээзэн бүргээр, чамдыкта ол хар дүжүрүп чаттылаар. Ын донаттыг ле үшкү он хонукта ынчан-даа Корчөөнүүң дыка мукта болур: температура дүне 9—15, чамдык черлерге—20 градус чедир соок болур.

Барыын Сибирьнин сонгу талазынга агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдиниден бир градус соок, оон оске девискээрге — бир-ийи градус кудулаар. Үшкү он хонукта ын донаттыг болур: температура дүне сонгу талага 20—25 градус соор.

Чөөн Сибирьге октябрьда аналдаазындан 1—3° градус чылыг болур. Ай дургузунда чаъстаары чижек хемчээлдиниден ээзэн. Октябрьны сөөлүредир анда-оранчок донаттай бээр. Температура дүне 15—20 градус соорунга чедир кудулаар (сонгу талага 30 градус чедир соор). Якутияга термометр 42 градус чедир соокту көргүзер.

Ыраккы Чөөн чүкке агаар температуразы айда ортумаа-биле чижек хемчээлдиниден соок болган чамдык черлерге оон бир градус чылыг болур. Ай дургузунда нургулайында бүргеп, ээзып, сонгу талаяы чамдык черлериниге ээзэн ур чаъстагылаар (анда ол хар дүшкүзээр). Сонгу талага шуурганнай берип болур.

Байкал — Амур демиропругунун шугумунга агаар температуразы айда ортумаа-биле 2—7 градус соок (чижек хемчээлдиниде хире) болур.

Оруктун бүгү дургузунда хадыры секундада 3—5 метр күштүг кылдыр түлүктеп, соксап каап турар. Ийиги он хонук дооступ турда болган үшкү он хонуктуң ортан үезинде хадыры секундада 10—12 метр чедир күштелир. Чамдык черлерге шуурганнап болур.

В. Г. ШИШКОВ,
ССРЭ-ниң гидрометеорологияя төвүнүң эртем ажылдакчызы. (СЭТА).

БЕШ ШАК ДУРГУЗУНДА ОЙНААН

Делегей чемпиону-биле ойнаар эрге дээш маргылдааның Эвилеллер бажыңының Колонналыг залынга болган бешки салыгны 40 дугаар көштүң соонда дараазында байдалдыг соңгаарлаткан.

Ак тала (Корчнөй): хаан h2, терге в1, аът а3 оолдар d6, f2, h7.

Кара тала (Карпов): хаан g8, терге в4, аът в2, аът f4, оолдар c5, f7, g6, h7.

Карповта артык оол бар, ынчаза-да Корчнөйүүң дыка бурунгаарлай берген оглу ацаа моондактавышаан, ажыктыг боон турар. Ол чедиишкиниг ойнап шыдаар бе дээрзин сентябрь 26-да оюнну уламчылаавышадан көрүп ап болур.

Корчнөй үшкү ужураажмышкынның айылыыдан чайлап шыдаан, дөртку салыгны бүзүреллиг ойнап эрттиргеш, бо бешки салыгта база-ла шинттирлиг түтүүр күзелдиг боон турар.

Корчнөй бодунуң ажыгы шолдуң дал оргузунга мөөнеп ап шыдаан. Ол уеде Карпов терге талазынга күштүг удурланышкынны база кылган.

17-ги көштүң соонда шыдыраа шолуглге байдал улам дүшкүүрлүг апарган. Ак тала ортузундан (e4—e5) оолду эрттир көжүнеп болза, тактика талазы-биле дыка нарыылаашкын болу бээр турган. Ынчаза-да Корчнөй ындыг көш кыдырынга далашпайн, оз-ла черинге хевээр арттырып алган.

Ооң ужурундан Карпов көш сакында-ла хөй бодаыр ужурга таварыжып турган. Ол 23-кү көште шаап халдаашкын көзе-мерзе талазынга күштүг удурланышкынны база кылган.

Ийиги чемпионат бажыңында быжыг туруштарын хөй черге бөдүүлүүдүкен. Ооң соонда кара тала мерзелерни солчуруүне албадапканда болза, Корчнойнуң ажыглаан аргазы дыка кедилиг болган. Ынчангаш көш бүргүзүнде-ле байдал улам нарыыдап турган.

Бо маргылдааның мурнунда боон турганы ышкаш, Корчнөй база-ла дыка ур боданып, хөй шак үндүрер ужурга таварышкан.

Ю. БАЛАШОВ,
делегей гроссмейстери.

САГЫШ-СЕТКИЛДЕН УТТУНДУРБАС АЯН-ЧОРУК

Болгар Улус Республикага туристеп чорааныывыстан бээр ам 8 чыл болду. Ол үеким дургузунда аңы-дунма чурттан көрген-билгенивис амга чедир уттундурбайн, сеткилливиске ан-не үнелиг сактыышкыннар бооп артып калган. Оон экелген турасказал белектеривисти, фоточурүктарывысты камнып эдилеп, келген залчыларга соңуургадып чоруур бис.

...Кызыгаарны эртип, болгар черге кээривиске, бодувустуң чуртувуста дег, сагындырар болду. Лозунгнарда, кино, концерттер чарладдарында бижээн үүлдер колдуунда биледингир. Орус болган болгар дылдарның ындыг чөөк төрелдепкээнден ышкаш колхозтарга-даа, заводтарга-даа чорааш, ажылчыннар-биле хөстүг чугаалажы бээр болдувус.

«Златни писыци» деп курортка дыштанылга үезинде инженерлерге ужуражып, оларның башкызы Руска Ламбова-биле өөнүктежи берген бис. Ам бистиң ог-бүлелеривис ооң-биле үргүлчү чагаалажып турар.

Болгарнята социалистиг революцияның тиилээнинин 30 чыл оонга тураскаатка «Болгария—бистиң өөнүүвүс» деп чуруктар-биле холбаан номнар делгелгезин бистиң библиотекавыс организастаан. База ол ышкаш БУР-нуң дугайында янзы-бүрү номнарны, болгар шүлүкчүлер болган прозаиктерниң чогаалдарын чонга тарадып, аңы-дунма социалистиг чурттуң бөгүнгү сайзыралы-биле нончуктуларны таныштырып турар бис.

Г. ЕРЕМИНА,
Кызылдың № 5 библиотеказының эргелекчизи.

Пассажирлер эки четсин дизе...

Эрзин районнуң төвү — Эрзин суурга Кызыл—Мөрен, Кызыл — Нарын маршруттуг автобустар доктаар станцияны болган кассаны ажыткан. Ол чорук ынай-бээр чоруур пассажирлерге-даа, оларны соорткуп чорун турар чолаачыларга-даа тазырымчалыг болганы эки. Ынчалза-даа ол станцияның кассири С. Чымба бодунуң ажылының ийин тыппазы ол чүве дийикпе, чамдыкта Кызылче баар дээш Нарындан, азы Мөренден олурган пассажирлерге олут арттырбайн баар таварылгалар бар. Тодаргай болган фактыга доктаап көрейн.

1974 чылдың август 30-де Кызыл хоорайже Нарын суурдан 5 кижи автобустап чоруптувус. Эрзиннин автостанциязынга кээривиске кассир эш Сергей Чымба:

— Нарын удуурунга билет чок. Догереэнин дүүндеи бээр садыышкап ⁱмен.

Автобузувустуң чолаачызы биске болчу берген:

— Четкеш, зөр ужурлуг черивис болганда, Нарын удуурун албаска кайын боор! Силер ол удуска олутту арттырар чүдээлелит болгай силер — деп кассирниң кырында-ла барды он.

— Алыр болзунза, оларга билетти болуп саткаш, олут чок тургузуп ал—диди. Чолаачы демгинниң зайы-биле бистн мүн-не ап алган. Ам канчаар олуттар арттырар тура, Кызылче чоруптувус. Балгазынга 2 кижи дуже бээрге, ам 3-вус ол-ла хевээр тура Кызыл кирдивис.

Районга бир автобус хонукта чаңгыс-ла чоруур болганда, барып доктаар черлерден улус келирин бодап, 10 хире олутту арттырып алган турза яки болгу дег. Улус келбезе билетти саларда шүүдел чок. Ырак-узак бар чоруур пассажирлерге олуттутпа безин Кызыл—Эрзин аразының оруунга, шылянчыы берге-де болгай, а силериң тургузу чорудупкан пассажирлериңер зим четкеп деп бодаар силер бе, эш Чымба?

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

«Төрелдеримдир»...

Чоокта чаа сентябрь эгезинде ыраккы Моңгүн-Тайга базар дээш Шагаан-Арыгдан унуттум. Хөлумда тутка чаш, уруум база бар. Дедир келирде Чадазынага оске автобуска олурар. Билет садып алыр дээш эзлчетге чыскаалдыр турупкан бис. Эзлчээвис чылбазы-ла кончуг. А кассир Лидия Моңгуш өрээлинин иштинче киирип алган каш кижизинге-ле бараан болурунга өйлешкен. Оон кезек болганда бисче көрүүп келгеш:

— Эртенгиниң автобузунга билет чок—деп-ле бо.

Ам канчаар: «дараазында рейске бижип каап көрүнер?» дээш, дыпзывыс сундувус.

Ол дыпзывыска идегээш, ыяртты маназш турупкан бис. Хөй кижи хайныр автовокзал-дыр, а чаш уруглуг не кижиге уруг-дарыг эмзирип, кургаглаар өрээл тускайлаваан, уруум холга тудуп алган дыка-ла түрээп мен.

Автобус-даа келген. Демги дыпзывыс бөлүүлер садар-ла ыйнаан ыядыр идеген турган бис, а херек кырында каш өр кижи 5—6 хире өөрүүнүң акшазын чыып алган, демги Лидазынче суна кааптар, өрээлинче кире бээр, мынды. Ол аразында диспетчер уруг база таныш-көрүштериниге ол тывылбаан билетпиң чамдыызын чирип алган барган дивес силер бе!

«Азы чүгле өрээлге кирген кижи алыр чүве бе?» деп бодаан, ыыпар уруум тудуп алган кирип чыдырымда, демги-ле диспетчер сарыг баштыг кыс мени каржызы аажок үндүр идипкеш, поочалап алды.

— Бис шагда маназш улустур бис! Чеже турар чүвел?— дээривиске, демги диспетчеривис дүште-даа чок харыылай-дыр: «Төрелдерим-дир, капчаар силер! Билет бээр, бербезин мен билир мен!»

Таза-дугай барымдаалап билет садар чүве болза, оске пассажирлер канчаарыл? Мону черле «Тыва трансагентстволуң» начальниги Юрий Александрович Мыльниковтуң удуртқан организациядан билип алыксап турар мен ийин, Мерген Мергенович?

Н. СЕРЕН-ООЛ,
«Улуг-Хая» совхозта повар.

Кыска орук, узун чугаа

Эрзин суур биле Ленин аттыг колхозтуң төвү Булуң-Бажы суур аразы ырак эвес дээрзин билир боор Силер, Мергенович. Орук кыска-даа бол ооң шүүттүү аажок.

Шаанда орук-чирик кыдынмаанда Кызылдан Эрзинге арай бооргда чедер турган-на харын. Ам ол узун орук магалыг каалама болган! Ынчаза-да районнуң иштинде аргыжыга оруктарын кылыр, сентээря кичээнгей ден дашкаар болу бергени кайгамчык.

Ооң чижээлге районнуң төвүнден ырак эвес, кожа чыгыы үстүнде адаанывыс оруктуу көрүп болур. Аъттыг, тергелиг, машина-трактордуг-даа ынаар эртерн бергедээн. Чоокта чаа бо одурүгларның автору бир доруг аъттыг ирейниң тергезин малгаштан ужулушкан, пат түрээн. Ону арай бооргда ушпуп каарывыска ук колхозтуң хоочун чолаачызы Чавынчак Арыяның бензовозу малгапка кадалгаш чыдышкан. Аңаа хүнзээр частывыс, тракторист Анатолий Джыы-Доңдук душ боон чедип келбээш, дузалашпаан болза, та чүү болур.

Демги хоочун чолаачыдан сонуургадым:

— Бо орукту черле кылып көрбээн чоор бе?

— Алдан чылдар үезинде кыяан болган удус бе. Ооң соонда оозун септеп, хол дээш көрбээн—деп, Ч. Арыяа чугаалай-дыр.

Булуң-Бажы суурнуң дал оргузунда — хоорган, суур бажында — хөөлбек. Ол бүгүнү та чүге өде кылып албас, орук чазавас, чүве ийик. Суурда чаагайжыдыга ажыддары уттундурганын ук колхозтуң баштаар черинден (даргазы Б. Сади), Булуң-Бажы кодзо Советтиң күүскомундан-на (даргазы А. Бөрым) айтырып көрүнерем, Мерген Мергенович?

С. ОЙДУП.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

МОСКВАДАН

13.30—Дамчыдыгалар программазы.
13.35—Өдүүр телекөргүзүү. «Чурук бүргүзүнде—хүн».
13.50—Медээлер.
14.00—Өдүүр телекөргүзүү. Азербайджанның радио болган телевидениениң эстрада оркестри ойнап тур.
14.55—«Арын-нүүр». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия.
16.20—16.30—Чапсар.
16.30—«Силерниң дилээңерби-ле». Концерт.
17.00—Өдүүр телекөргүзүү. «Кижи, Чер, Октаргай». ССРЭниң ужудукчу космонавтызы Совет Эвилелиниң Маадыры В. И. Севастьянов дамчыдыганы чорудар.
17.30—Өдүүр телекөргүзүү. «Нина Яшвили ойнап тур». Концерт программазы.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Уругларга Мультфильм.
18.20—Телемедээлер.
18.35—Телефильм.
18.45—Телемедээлер.
18.55—Чарлалдар, реклама.
19.00—«Адреэи: Кызылдың телестудиязы». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.55—Өдүүр телекөргүзүү. Телешиниң баштайгы көргүзүү. «Домби биле оглу» 3-кү кезээ.
21.40—«Эртем—бөгүн».
22.20—Өдүүр телекөргүзүү. «Концерт соонда концерт». Франция.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Ye». Информастыг программа.
23.30 — 23.55 — «Тараа». Уран-чечен телефильм.

Редакторнуң орлакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАА»: «Чааннар — мээң өөнүктерим» (1-ги, 2-ги сериязы) 9.45, 12.30, 15.15, 18.50, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.25, «Чажыт хоорай» 10.55, 14.25, «Универсиада бис» 16.05 (хроника залынга), «Аңыдыышкын» 12.35, 17.05, 18.55, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультфильмнер 10.00, «Макенналың алдыны» 15.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кроштуң ушуралдары» 15.00, «Кызыл кайына» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Доннуң тоомузу» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харысаалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганга 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 231.

ТС—00749

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болган ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 1)

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 228 (9605) | Суббота, сентябрь 28, 1974 чыл | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 2 коп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП-ниң XXIV съездиниң Директиваларын, «1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүмүң талазы-биле Күрүнениң беш чыл планының дугайында» ССРЭ-ниң Хөйлүүлүүн күүседикчи болгаш өзүп олурар салгалды кижизидеринге, уругларлыг ог-бүлелерге материалдыг дузалаачыны улгаттырарынга, совет улустуң амыдырал деңнелин бедидеринге тааржымчалыг эки байдалды тургузарын барылдававаш, СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эвээш шалыңның ог-бүлелериниң уругларынга дузалаачы тыпсыр чурум тургузар талазы-биле чогуур хемчегларны төлевилээш, бадылаан.

Ог-бүлеэкиң бир кежигүнүнге онаалтыр айда алыр ниитин орулгазы ортумаа-биле 50 рубльден ашпас ог-бүлелерниң уруг бүгүдезинге онаалтыр оң 8 харлыг болурунга чедир айда 12 рубль хемчээлдиг дузалаачы тыпсыр болгаш төлеп берип турар деп корген.

Дузалаачы алыр эргелиин тодаргайлаарда ог-бүлениң каттышкан орулгазынга ажыл төлевирин, анша шаңналдарын, колхозтуң ниити ажыл-агыйынга ажылы дээш төлевирни, пенсияларны, дузалаачы посөбиелерин, стипендияларны болгаш өске-дээ акша төлевирлерин база хуула дузалаар ажыл-агыйындан орулгаларын ниио санаар.

Ажыкчыннарның, албан-хаакчыларның, шерии албанныларның, сургууддарның, колхоз кежигүннериниң уругларынга дузалаачы тыпсырын болгаш төлээрин бүдүрүлгелерге, албан черлерингге, организацияларга, колхозтарга болгаш шеригезектеринге, ажылдавайн турар пенсионерлериң ог-бүлелеринге—социал хандырылга органнарынга дагзыр.

Уругларга бээр дузалаачыны ажылдап ийикпе өөренип турар черинии эйы-биле иеге, ие ажылдавайн, өөренкейн турар болза—оң ашаанын ажылдап, албан хаап ийикпе өөренип турар черинии эйы-биле тыпсыр болгаш төлеп бөрип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар 1944 чылдың июль 8-те долгаадып тургускан, хөй уруглуг болгаш бот-келерге дузалаачы тыпсыр, төлеп бээринии чуруму бо дузалаачы тыпсыр чурумнуң тургустукчаны-биле чергелештир күштүг боол артар.

Эвээш шалыңның ог-бүлелериң уругларынга тыпсыр дузалаачы төлевирлериг чыяда 1,8 миллиард рубльди чарыгдаар турар.

Уругларга тыпсыр дузалаачыны 1974 чылдың ноябрь 1-ден эгелээш төлеп берил турары көрдүнген.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

Чарыштыг хойжулар

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕДИПКЕННЕР

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ийи хойжуу — Дажы-Намчал Ооржак биле Ооржак Доржу боттарының аразынга социалистиг чарыштың керээзин тоску беш чыл планының баштайгы чылында-ла чарып алганнар. Ат-сураглыг ол ийи хойжу боттарынга алыр хүлээлгезин ыяк болап, тодаргай чугаалажып көрген. Ынчангаш оларның кайызы-даа хойнуң бажып өстүрериниң, чаш төлдү менди доруктурерииың, дүк бүдүрериниң талазы-биле беш чыл планының онаалдарын хуусал бетинде—бир чыл бурунгаар күүседир деп шиитпирлээн турган. Ындыг болдунар арга бар дээрзинге олар ылап бүзүрээн. Кайызы-даа хой ажылынга улуг дүржулалыг, оон аңгыда кежээ, кызымак. Ийи хойжунуң аразынга чарыш ынчаар эгелээн.

Оон соонда-ла боттарының ажылының түнелин ай, квартал санында үндүрүп, чедип алган түүлдерин түнеп, аргадүржулгазын солчуп, чедир ажылаттынмаан курлавырларны илередип турганнар.

Ийи хойжунуң чарыкы шынап-ла «дүжүттүр» болган. Оларның чамдык көргүзүглерин алырга мынды.

Чылдар	1971	1972	1973	1974
ООРЖАК ДОРЖУ:				
Төрүүр 100 хойдан алган хураган	132	133	140	151
Бир хойдан кыргаан дүк (кг-биле)	2,3	2,6	2,7	2,5
Пландан ажыр алган дүк (кг-биле)	268	286	224	337
ДАЖЫ-НАМЧАЛ ООРЖАК:				
Төрүүр 100 хойдан алган хураган	110	107	134	136
Бир хойдан кыргаан дүк (кг-биле)	2,3	2,5	2,6	2,6
Пландан ажыр алган дүк (кг-биле)	204	310	227	335

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртөү чылының күзүнүнде чарыштыг ийи хойжу ажылын түнеп көрген. Онаалдының күүселдези мындыг болган. Дажы-Намчал Чыртай-оловпч Ооржак беш чыл планы-биле 1280 баш хураганны бодунуң коданындан алыр турган. дөрт чыл дургузунда 1440 хураганны менди доруктурган. Ол дөрт чыл иштинде коданнаннан 3 тонна 222 кг дүктү кыргып ап, беш чыл онаалдаанынан 552 кг-ны ажырган. Ынчаларга оон чарыштыг ажы Ооржак Аныянович Доржу дөрт чыл дургузунда бодунуң малдаан коданындан 1500 баш хураганны менди доруктуруп, беш чыл онаалдазындан 335 баштыг ажырган. Ол хойжу дөрт чылда коданнан хоюндан иштинии-биле 3 тонна 191 кг дүктү кыргып алган, беш чыл онаалдазындан 591 кг-ны ажырган. Ынчангаш Дажы-Намчал Ооржак биле Ооржак Доржу дээштиг социалистиг чарыштың ачызында боттарының хуусада беш чыл планын бир чыл бурунгаар ажыр күүседип, берген сөзүнге ээ болганнар.

Бо хойжулар ам кыштаглаашкынга хынамчалыг белетенип, хойнуң күскү семиртилгезин таарыштыр чорудуп, тарын боозадылгага киирип турарлар.

И. СЕВЕН.
«Шынның» корр.

КАА-ХЕМНИҢ ТАРААЖЫЛАРЫНДА

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЫҢ МААДЫРЛАРЫ

Совет Эвилелиниң аңы-дуңмалышкы ог-бүлезинге Тываның эки тура-биле бантаап киргенииң 30 чыл болур юонга күш-ажылчы чедимишиннерлиг ужуражыр дээш Каа-Хем районнуң «Тимлелге» колхозунуң тараажылары күш-ажылчы эзлегерге хаара туттунган кызымак ажылдап турар. Чоокку хүннерде мында 4000 гектар черниң тараазын чыттыр кестирип, 2846 гектарның тараазын бастырган. Ниитн бастырган тараа — 4000 тонна.

Күрүнеге тараа дужаалдазы болгаш үрезюн уруушкуну база үргүлчүлеп турар. Тараа хүлээп алыр пунктуже 1500 тонна тарааны чедирген болгаш 880 тоннаны үрезинге урган.

Республиканың юбилейинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш чарыш хевунуң ажыл-ишчилериниң ортузунда база калбарган болгаш хөй-хөй механизаторлар хүнде 1.5—2 нормаиы күүседип турарлар.

Дужүт ажаалдазының мурнакчыларының мурнуу одуруун ийи даклыр Ленин орденниң здилекчизи. коммунист Дойбан Дапыянович Даваа баштай берген. Эрткен чылын ол 938 тонна тараажы бастырган. Кандаашкыннаг бо чылын безин Дойбан Дапыянович 600 тонна тарааны ажаап алырын хүлээнген.

— Соон салгаан башкыларым коммунист Михаил Глушковтуң болгаш Георгий Окольниковтуң ,менээ көргүскен дузазын утпас мен. Ам мен бодум аныяк комбайнерлер Сергей Опанай, Аракша Паздрин, Виктор Рашук, Биче-оол Аракчаа оларга арга-сүмени кадып, болдунар-ла дузаны чедирип чор мен—деп, хөөчүн комбайнер чугаалады.

Н. С. Морозов 1958 чылдан бээр хөвө көрөбилдерин бешкарып келген. Ол үениң дургузунда муң-муң тонна тараны Николай Семёнович бастырган. Тодарадыкчы чылдың ашчудүндеи 500 тонна тарааны ажаарын ол хүлээнгеп.

Дужүт ажаалдазынга киржир техниканы бо чылын эки септээминден үрелиишкиннер болбаан. А септенчилер Василий Синюгин, Семен Иргаев олар комбайнарны ургулчү хынап турар.

А комбайнер Владимир Барбалдайның ажыл-ишке нанаазин механизатор өөрү мактаар. Тыванын юбилейин төлептуг үүкүүр дээш ол кыызмак ажылдап, беш хонук түүнелиниң ыяш удаа тиилекчизи болп үнген.

Дойбан Даваа, Николай Морозов ышкаш дургулгалыг комбайнерлериң дузазы-биле аныяк комбайнер Иван Петелиев мурнанчыларның одуруунче кирген.

«Тимлелге» колхозтуң дужүт ажаалдазының тааджыларының ажыл-ижи мынды-дыр.

А. ВАСИЛЬЕВ.

ЧУРУКТА: мурнанчы комбайнерлер В. Ш. БАРБАЛДАЙ болгаш И. В. ПЕПЕЛЯЕВ.

Фотозу А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

БҮГҮ КҮШТҮ—АЖААЛДАЖЕ

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы ажок таарымча чок болгаш. Чай каан болгаш ужурунда тараалар дүрген быжкан. Ынчангаш дужүт ажаал алышкыны эгелээр үезиндеи чартык ай мурнадыг эгелээш Оон-биле чергелештир сентябрьда чаашкыннар болуп турганы-биле тараалариның алдаидан хенчелеп үнген погаан сыптар эдерли берген. Чамдык шөлдериниң тараалары кыска сыптыг, доошпу башгыг. Бо бүгүнүң ужурундан дужүт ажаалдазы кончуг нарын болуп турар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары ажаап алышкынның баштайгы хүниеринделе тавычалай кестирерин ажыглап эгелээн. Амга чедир ажаап алган бүгү шөлдүң үштүң ийи кезээн тавычалай кестирер арга-биле ажаагаи. Ол арганы ажыгларга-даа бергелер таварыш турар. Чаашкынга ол апарган тавычалар дезек-ле кургавас, ур чыткаш тараа үнүп эгелээр, оон аңгыда бастырарга чедиргиглиг болур. Ынчангаш районнуң ажыл-агыйларының механизаторлары каан үеде шак бүгүзүн халас эрттирбес дээш демисежип турар.

Сентябрьның 23-түн медээлә-биле алырга, районда нииткн-биле 25.215 гектарның тараа культураларын кескен, ол болза бүгү шөлдүң 62,4 хуузу болуп турар. Оон иштинден 22.481 гектарның тараазын бастырып алган. Ортумак дужүт гектардан 7,3 центнер болуп турар.

Түс-түс ажыл-агыйлардан «Тимлелге», «Коммунизмче орук» колхозтар, «Кызыл түк» «Бүрен» совхозтар дужүт дажаап алышкынын шалыпкын темп-биле чорудуп турарлар.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында дужүт ажаалдазының шалыпчылары үзээш эвес. «Тимлелге» колхозта ийи Ленин орденниг Дойбан Даваа хөй чылдар дургузунда механизатор болуп аатты быжыы-биле эдилеп турар ол коллектив Совет Тываның юбилейинге уткуштур чарыкка улуг чедимишиннег болуп, амгы үеде чылдың он бир айларының планныг онаалдазын доозга берген. Бригада кежигүнү он чоланчы шупгузу планнарын оранчок ажыр күүседип чорун орар. Кымдан-даа эки коргүзүтүг Борис Крыщин чедип ап, ол болупуң хуузда беш чыл планын июльда-ла бурун күүсеткенин рапорттаан. Удаазында ындыг чедимишкинин бригадир Зюзин болу базада чедип ап, оон аңгыс ай орайтаан.

— Аныяк чоланчыга ынчаи шиитпирип каан мен харын, ынчап шөлээлеп турган болдур мен ийин—деп, Юрий Николаевич хүлүмзүревишаан тайылбырлай-дыр.—Ажырбас он, бо чылын бүдүн чартык чылдың нормазын эрле күүседир мен!

Оон ол быжыг аазаашкыны ынаштыг дээрзин бедик коргүзүглер бадыткап турар. Эрткен сес айларда 820 тонна планның орнунга 1100 тонна чүүктү дажыглаан. Тос айларны база-ла оранчок ажыр күүсеттиккеп. Бригадазының кежигүннеринден Петр биле Алексей Сэйгутин алышкылар, Юрий Верзилов, бүдүрүлгенин хоочунналары Георгий Прокопьевич Быков, Василий Иосифович Борозненко олар тоску беш чылдың соолгу айларының үлүүнде ажылдап турарлар.

— Республиканың 30 чыл оюн төлептиг үткүп турар ыдыг бригадалар бисте эвээш эвес—дел, автобүдүрүлгенин директору Геннадий Матвеевич Шамонин чугаалады — Планныг онаалдазын 2—3 ай мурнадыг бергеннерге Красильников, Боев, Кравцов, Петренко, Шевченко оларның бригадалары хамаарыжыр. Хоочуннар черле адын сыкпайн турар, оларның төлептиг салгакчыларының өзүп орары база өөрүүшүг. Чижээ, Валерий Улановатуң комсомолчу аныяктар бригадазы бо тос айларының 120 хуу күүсеткен. Бистс шупгу 20 хире чоланчы бодунуң хуузунда беш чыл планын күүсеишкен—деп, директор өөрүп демделгээн.

Мякишев биле Зюзиниң удуртканы бригадалардан ацгыла, 1975 чылдың ноябрьның үлүүнде М. И. Чувикиниң, В. Д. Шишкининиң, Н. Д. Ерахининиң бригадалары ажылдап турар. Чогум-на шак ындыг шудургу кижилериң соруктуг күш-ажылының ачызында бригм автобүдүрүлге ай санында планныг онаалдазын 104—110 хуу чедир күүседип турар.

Т. СОЯН.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЫҢ МААДЫРЛАРЫ

Опанай, Аракша Паздрин, Виктор Рашук, Биче-оол Аракчаа оларга арга-сүмени кадып, болдунар-ла дузаны чедирип чор мен—деп, хөөчүн комбайнер чугаалады.

Н. С. Морозов 1958 чылдан бээр хөвө көрөбилдерин бешкарып келген. Ол үениң дургузунда муң-муң тонна тараны Николай Семёнович бастырган. Тодарадыкчы чылдың ашчудүндеи 500 тонна тарааны ажаарын ол хүлээнген.

Дужүт ажаалдазынга киржир техниканы бо чылын эки септээминден үрелиишкиннер болбаан. А септенчилер Василий Синюгин, Семен Иргаев олар комбайнарны ургулчү хынап турар.

А комбайнер Владимир Барбалдайның ажыл-ишке нанаазин механизатор өөрү мактаар. Тыванын юбилейин төлептиг үүкүүр дээш ол кыызмак ажылдап, беш хонук түүнелиниң ыяш удаа тиилекчизи болп үнген.

Дойбан Даваа, Николай Морозов ышкаш дургулгалыг комбайнерлериң дузазы-биле аныяк комбайнер Иван Петелиев мурнанчыларның одуруунче кирген.

«Тимлелге» колхозтуң дужүт ажаалдазының маадырларының ажыл-ижи мынды-дыр.

А. ВАСИЛЬЕВ.

ЧУРУКТА: мурнанчы комбайнерлер В. Ш. БАРБАЛДАЙ болгаш И. В. ПЕПЕЛЯЕВ.

Фотозу А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Совет Тываның 30 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш калбарган чарышка чедип алган күш-ажылчы тиилелгезиниң дугайында хоорайның чурталга-коммунал ажыл-агый артелелиниң бүдүрүлге коллективтери партияның Кызыл хоорюмкомга болгаш хоорюмкомга рапорттаннар. Тос айларның планын хуусаа бетинде — сентябрь 20-де 103,9 хуу күүсеткен. Оон иштинде хоорайның чурттанчы чоңунга аңыырал хандырылга ачы-дуза чедиреринии даалгазын 105,2 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың бо үеи-биле деннээрге оруга киирип алыры 27.2 мун рубльге өскен.

Гостиницаларның, хеп чүүр комбинаттарның, бирги болгаш ийнги баңкынар эргелелдериниң коллективтери планнарын хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Д. ЕНДАН.

СОВЕТ-ВЕНГР ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРНЫҢ ҮРГҮЛЧҮЛЭЭНИ

Сентябрь 26-да Кремльге совет болгаш венгр удургучулар СЭКП биле ВСАП-тың аразынга, Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың улустарының аразынга найыралды база бүгү талалыг кады ажылдахыпганы ханылады, быжыглаарының айтырыгларының, а ол ышкаш делегей политиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле саналоналсолчуруп үргүлчүлээн.

Чугаалажыышкыннар кылып турарлар: совет талаан—СЭКП ТК-ның Чингиие секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. К. Байбаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ВУР-да элчиин В. Я. Павлов.

Венгр талаан—ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Е. Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары К. Немет, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, «Таржаалыг семлее» журналдың кол редактору В. Бенке, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. Хусар, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң даштыкы херектер министри Ф. Пуйа, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң ССРЭ-де элчиин Д. Рапаи.

Чугаалажыышкыннар шынчы найыралдың болгаш акы-дуңма ёзузунуң байдалында эртип турар.

АКЫ-ДУҢМА ЁЗУЗУ-БИЛЕ

Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери сентябрь 26-да СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң чазаанның алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Совет талаан дүштеки шайлалгага баргаи эштер—Л. И. Брежнев кадайы-биле, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, албанямц өске-даа кижилери.

Дүштеки шайлалгага ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадар баштаан венгр партия-чазак төлээлериниң база барганнар. Ол ышкаш дүштеки шайлалгага Мария Кадар база чораан.

Дүштеки шайлалга үезинде ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ене Фок болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин олар чүве чугаалаан, найыралдың дашказын көдүргеннер.

Дүштеки шайлалга акы-дуңмалышкы ёзу-биле, чүректиг халызындан байдалга боон эрткен.

ЛЕНИНГРАДТА БАРГАН

Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязы ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар баштаныр «дүүн Москвадан Ленинградче чоруткан.

Ленинградче аян-чорукка ол делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингиие секретарының дузалакчызы К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. Н. Родионов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ВУР-да элчиин В. Я. Павлов, СЭКП ТК-ның кыдыс эргелекчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев олар үдеп чоруткан.

Венгриянын социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязы дүүн Ленинградта чеде берген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград хооркомунуң бирги секретары Б. И. Аристов, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, Ленсовет күүскомунуң даргазы А. Н. Шибаев, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң болгаш хооркомунуң секретарылары, өске-даа албан кижилери Янош Кадарга, ВУР-нуң партия-чазак делегациязының кежигүннериие чүректиг ханызындан байыр чедирип, оларны вокзал перронунга утказак.

Аалчыларга Ленинградтың ажылчы чоокнарының хөй санныг төлээлекчилери изиг байыр чедирген.

Вокзалдан шуушкан автомашиналар мотоциклистериниң хүндүлел эскортунга үделип алган, делегацияның турар черинче чорупкан. Акы-дуңма чүүртүү төлээлериие муң-муң ленинградчылар өөрүшкүүлүг байыр чедирген.

(СЭТА).

БЕДИК ШАҢНАЛ

Соңгу-Осетин АССР-ниң коммунистиг тургузуушкунга чедип алган чедимишкиннерин барымдаалаш, Соңгу-Осетин АССР-ниң тургустунган хүнүнден бээр 50 чылынга база Соңгу Осетияның Россияга эки тура-биле каттышканының 200 чыл болган оюнга таварыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Соңгу-Осетин Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаан.

(СЭТА).

Дагжыларның чедиишкини

КЫЗЫЛ. (СЭТА-ның корр. В. ЖИЛЯКОВ). Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң дагжылары сентябрьның 26-да беш чылдың эгезинден бээр санаарга, ийнги миллион тонна хөмүр-дашты чүдүрүп чорутканнар. Сентябрь айда бир ажылчынга онаштыр казып, тыпкан оттулар чүүлү республикада эң бедик деңнелдиг болган. Ол ам ниити бүрүзүнге-ле 184 тонна онаашып турар апарган. Коллектив пландан ажыр барык 200 муң тонна хөмүр-дашты казып, тыпкан.

Ол хире өзүлдени чедип аяырда, дагжылар ажылдың бөстүт графигин тургузуп, ону ылаң сагып турарлар. Чаа техниканы, эң ылаңгыя чер казар экскаваторлар база дыка дузалыг болган.

„ШЫНГА" ЧАГААЛАР

АЖЫЛЫНГА КЫЗЫМАКТАР

Аныяк болгаш хоочун, ажылга кызымак, амыралга үлегерлиг-даа, оскелерден хожудап-даа турар, кандыг малчынга ужуражыпаан дээр. Боудаада аныяк малчын от-буледе таварышкаш, оларның күш-ажылчы чедишкиннерин каксы-даа бол, таныжып артар аргалыг болдум.

А. Б. Содунам биле К. Б. Содунам олар беш чыл бурунгаар хой малдап эгелээн. Хоочун мурнакчыларның үнелиг арга-дүрүлгезин шингээдип, зооветеринария артемишин бодүүн аргаларынга өөренмишаан, шилип алган аныяк ажылынга улам-на мергежип, көргүзүглери чылдан чылче бедип келген макталдыг кижилер болду.

— Ажылга чедишкин чайгаар келбес, салдынган соруглаңы, алган социалистиг хүлээлгени күүседир дээш шудургу ажылдаарындан хамааржыр. Кол-ла чүве — чайты семиртилгени, күскү болгаш кышкы одарладышкынын организастары, ажалда-чемгерилгеже, кажаа турлагны таарымчалыг болдурарынче кичээнгей салыры, тарып боозадылганы чогуур ойунде чорудары болур — деп, Андрей Содунам чугаалаан олурду.

— Кыжын хүр чыл ашкан, күжү семис малдын продуктулуу бедик. оон чаш төлүү-даа бөткүр, дүрген мандычыл болуруп ажылдың практиказы бистиң улам-на бүзүретти. Малдың өзери оон чаш төлүп мөңге алырында-ла болгай — деп, малчының кадайы Кара-Уруг чугаага киргиз берди.

Ол аныяк өг-бүленип көргүзүглерин допчулап айтыраргa мындыг: 1971 чылда — чүс хойга онааштыр 99 хураган, хойдан-на 2600 грамм дүк; 1972 чылда — 102 хураган,

2500 грамм дүк; 1973 чылда — 115 хураган, 2700 грамм дүк; 1974 чылда — 120 хураган, 2700 грамм дүк болган.

Содунамнарның дөрт чылда немей өстүрген ниити хураганы 1598 четкен. Ол даврге бүдүн беш кодан хой-дур. Колхоз бүдүрүлгезинин планында 85 хураган кылдыр көргенинге хамаарыштыр алыр болза, олар беш чылдың онаалдазын дөрт чылда күүседипкей-дир. Ол ышкаш дүк бүдүрелиниң беш чыл планын күүседириниң кырында келген.

Оларның кодан хор бо чылын бүрүнү-биле күрүнеге хүжаттынган. Назыны улгатсада, эдилиин эки одарладып семиртеккенивезен шупту ортумактан өрү күштүг кылдыр хүдээп алдынган.

А. Б. Содунам биле К. Б. Содунам олар чоокта чаа 370 баш тогду хой малдап эгелээн. Чедишкинин быжыглап, ажылының практиктиг дүржулгазын улам байытпышаан, ол аныяк өг-буле дүүнгүзүнден бегүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга бүзурелдиг.

А. Содунамның түскай мергежилги тракторист, садыг школазын база доозкан. Кыштаанда электри-хөделдирикчини база кылып алган, чүгле чүрттаар бажының эвес, хоюнун, хураганының кажаазында безин Ильичийин лампазы чайнап турар. Телевизору база бар.

Баян-Колда «Х Улуг хурал» колхозтуң хойжуу Андрей Содунамның көрээнде Хүндүлелдин Демдээ орден, «1973 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизин» деп көрек демдээ чайнап чоруур. «Найырал» поездизи-биле ол туристчи аян-чорукка база чораан. Оон кадайы Кара-Уруг Москвага чедип, улус ажылагыйының чедишкиннериниң делгелгезин көргенин эш-өөрүнге бө-ла чугаалаан олурар.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында күш-ажылчы чедишкиннери дээш Содунамнарга «Москвич» автомашинаны валчег чокка садып алырының эргезин база тывысқан. Ол өг-буле ам хуузунда машиналыг.

Д. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районнуң хойжуузу Андрей Байкараевич СОДУНАМ.

О. СЕДИНИҢ фотозу.

ХУРАГАН КАДАРЧЫЗЫ

Монгуш Данзын-оол өглемген дораан «Ак-Туруг» совхозтуң хоюн кадарып кирипкеш, он чылдың дургузунда мөзулуун, кежээзин көргүзүп келген.

Үжен харлыг кадарчы чайлаандан Кара-Сугга күзөглеп келген. Оок кадарган малы — бөш чүс меринос эр хураганнар. Кадайы-биле ийилээ кадарып турарлар.

Сентябрьның он ийиде даңгаар эртен хар чагган, хураганнар кедээр шүүжүп кагды. Кадарчының чаңгыс эртенин безин көөрге, дыма-ла дүүренчиг чорду. Ан-ак меринос хураганнар тарып каан ховудува дегин-биле чоруптарга, Монгуш Данзын-оол чүгүрүпле кагды.

Данзын-оол үнү чида берген, артында бир ой тонну катташтыр кедипкен болду. Бөлдеш кадарчыны көргеш, арай чиктигзиме берген мен.

Дүк сыптааш, шоолуг үзап шыдаваан, оок кадында суундан натказ, үгдерей берген арбайның баштары муду халаа бергилээн. Ол чамындан бөш чүс метр черде бышкан арбайның кыдыынга Данзын-оол халып чеде бергеш, анай тепкен ээвр дег, бөөлдеш тонун далбаңнадырга, хамык меринос хураганнар чиге хүн үнер чүктүве корнү бергеш, таваар оттап чоруп кагдылар. Меринос хой дайгы билбес, оларны хойзуп ээредип аар чүве бооп-тур ийин мөң.

Бир меринос хураган шагар-оътту дескиндир халыгылап, үскүленип туруп-туруп, сыр өскээр маңнап кагды. Мен оок бажы темий берген деп бодадым. Геологтарның чер иштинден үндүр казып каан кызыл мортуунга келгеш, хоюп ыңай болду. Оон кызыл-хараган дөзүмге келгеш, былдай дүшкеш, бир тайды-даа.

Бир мөөрүмге, Монгуш Данзын-оол холунда хачы тудуп алган маңнап кел чор. Чүве-Дин хоюп маңнап-ла турар меринос хураганны тутчуп бердим.

Монгуш Данзын-оол ол дыдыраш ак хураганның караан дуглай берген дүктөвүн кончуг намныг дөзүнден кыргып каапты. Демин чаа-ла ушбаш чок маңнап турган хураганның кылыы частып, ээзиниң адымын чылгагылаар болду. Чүвениң ужурун ам-на билип каапты. Сырый дүк караан дуй үнүп кээрге, караа шокараңнааш апаар, шагаръът бөзин көргеш, ону дайзыны кылдыр санап, үскүлеп турар апаар ышкамыл.

— Хураган бүрүзүнүң караан халыптай үнген дүктерин таарары кончуг нарын ажыл — деп, Монгуш Данзын-оол бир адыш хоюг дүктү мөңээ көргүстү.

Монгуш Данзын-оол ак хураганны салыптарга, шывык кудуруун содуш кылгаш, өөрүнүң аразынче маңнап кире берди. Хар-хыраа дүжүпкен черге дешкилээн хураганның истери сорбуланып чыдып калды.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Аныяктарга үлегерлиг

Ф. М. Кудрявцевтиң хары ам алданнай берген, ынчалза-даа аныяксыг хевээр. Шылырак боттуг, ажылга чүткүлдүг ол кижи мал чеми белетиээр комсомолчу бригаданың звено удуртунчузунда мактадыг ажылдап турар.

Феофан Михеевичиниң эртнен чымыштыг оруунче хая көрүптээл. Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң хову бригадиринге үр чылда үре-түңнелдиг ажылдавш, 1960 чылда Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнатнакан. Бүгү-эвилелдиң кедээ ажыл-агый делгелгезинге ол каш удаа чораан.

Ф. М. Кудрявцевти тудуг бригадиринге, бызаңчыга, трактористе — кандыг-даа ажылга томуйлаарга, оон мажан-даа ойталаваан, бергезинден далдаравааң, бердингөн үүле-херекти неезээде ак сеткилдиг боттандырып келген.

Тоску беш чылдың эрткен үш чылдарының часкы хову ажылынга трактористел турда, Феон Михеевичиниң көргүзүглери мындыг болган: 1971 чылда — 1100, 1972 чылда — 1247, 1973 чылда — 1400 гектарны ажылдап кылган. Оок ажылы частам чайже, күстен кышче уламы бээр. Дүжүт ажаалдазынга, кыштагларже мал чеминери совртүрүнге-даа үргүлчү мактаттырып келгем.

С. КЕНДЕН.

Хоочун механизатор

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында О. Б. Чорбааны танывас кижи Улуг-Хем районда ховар, харын-даа Тывада сурагжаан хоочун механизаторларның бирээзи. 1940 чылдан бээр тракторист, ынчаардагы «Элегес», амгы Тока аттыг совхозтуң болгаш тараалаң Таңдының шөлдеринге ажылдап чораан.

Оюн Баазанович аныяндан-на техниканга хандыышылдыг, өөредилгеге кызымак кижи. Иркутскиниң механизация училищезинге баргаш, оок бир чыл хуусаалыг курузун чедишкинниг дооскан.

Шагаан-Арыгның, ынчаардагы машина-трактор станциязының баштайгы трактористериниң бирээзи О. Б. Чорбаа күш-ажылчы 32 чылының дургузунда чеже гектар шөлдү ажылдап кылбаан, чеже буянныг үүле-херекти будурбээн дээр.

Беш чылдың тодарадыкчы чылында налбарган социалистиг чарышка киришкеш, Оюн Баазанович часкы болгаш чайгы хову амылдарынга, амгы дүжүт ажаалдазынгада-даа мактадып, алган хүлээлгезин үргүлчү ажыр күүседип турар.

О. Б. Чорбаа дүжүт ажаалдазының эгелээн баштайгы хүннеринде, СК-4 комбайнбиле 80 ажыг гектарның тараазын тавычалай кестирген. Ажылдың будүмгүру, эки шынары дээш, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш шудургу ажылдавышаан.

А. ТУГАРЖАП.

Кидис-оол Торлукович Маадының хой малдап үзүктел чок ажылдаан стажы Совет Тываның 30 чыл юбилейи-биле чажыт. 1944 чылдан бээр эрткен үеним дургузунда хоочун хойжу, коммунист К. Маады төрээн совхозунга хөй-хөй хураганнарны өстүрүп берип, чуртка эки шынарлыг эът, дүк бээр чаагай херектиң идепкейлиг киржикчизи болуп келген. Оон кызымаккай күш-ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелеп, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени болгаш Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаан.

«Кара-Хаак» совхозтуң дирекциязы болгаш ажыл-ишчилери хоочун хойжу Кидис-оол Маадыга Совет Тываның кел чыдар байырлалы-биле эң эки калыкшылы, ажыл-ишке чедишкиниң күзеп, байыр чедирген. Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылында Кидис-оол Торлукович төрүүр чус хойдан 97 хураганны, бир баш хойга онааштыр 3,2 килограмм дүктү ап, чедишкинниг ажылдаал. Бо дээрге хоочун малчынның Совет Тываның 30 чылының юбилейинге белээ-дир.

ЧУРУКТА: хойжу коммунист К. Т. МААДЫ.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

«Тыва кобальт» комбинаттың кол лабораториязының коллективи будурулгеде налбарган социалистиг чарышка тииленчилериниң бирээзи болган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Серафима Тоспанга удурткан ол коллектив бо чылдың сес айларының будурулге планын ажыр күүсеткен.

Комсомолчу ныс онаашкан ажылынга мергежилдиг болбушаан, Хову-Аксы суур Советиниң депутады хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: лаборант Серафима Тоспан.

А. ОЧУР-ООЛДУҢ фотозу.

ЧАГЫДАР-ДАА УЖУРУМ ОЛ

Ооренikчи уруг-дарыым
Ооренгеш келе сая-ла;
— Почтавыс келдi бе? — деп,
Бо-ла менден айтырарлар.
Чагылгалар хөй-ле болза,
Сагыш-сеткил хогуг болур.
Сонуургаан-на чүүлдүстү
Солун номчаш билип аар
бис.
Шыны херек чажырбас мен.
«Шынным» чокта шыдавас
мен.
Чаа чылдың солунларын
Чагыдар-даа ужурум ол.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ЧАА САДИК

«Тиилелге» совхоз Таңдының улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Совхозтуң төп суурунуң болгаш чурттакчылыг өске-даа черлериниң чону чыл бүрүде немежип тирар. Оок төвү — Кур-чер суурга чеде берген кижи ийи кат бажыңны эскерип каар. Ол дээрге чоокта чаа ажыттынган уруглар сады-дыр. Суурда яжы-бүрү мергежилдиг чурттакчыларның уругларының уругларының ол садикте хаара туттунган. Бирээзинде-ле 20 ажыг уруглар бар 4 бөлүк тус бүрү ажыл планныг, аразында чарыштыг. Бөлүк бүрүзүнде — кургулайында малчыннар уругларының.

Уруглар сады орун-өөрек, эт-сеп, ойнаарактар, аяк-савабиле четче хандыртынган. Ында кижизидикчи башкылар Зоя Кротова, Лариса Монгуш, Ооржак Төгүс олар келир үеним аныяк салгалым бүгү талалыг эки кижизидер дээш билиин, күжүн харманнанмайн ажылдап турарлар. Уруглар садының эдчизи Вера Очур бичии чаштарның кадыынче, оларның турар черинiң арыг-шеверге байдалынче улуг кичээнгейни салып, шудургу ажылдап келген.

С. САЯ.

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының херээженнер човуелели ниитиниң малынга быжыг чемсуур дээш 17 хижиилиг звенону тургускан. Звено оокта чаа 7000 моондак будук-бүрүнү белеткеп дуржаваан. Мал чеминиң белеткелиңге улуг назылыг Ханды Сүрүң Сүржей утбей, Салчак Барынмаа, Сара Маады олар идепкейлиг ажылдааннар.

Бо хүннерде херээженнер човуелели 7 кижи составтыг звенону малчыннар бажыңнары малгзитап, чугайлаарында быжыглаан.

С. МАТПА.

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг ортумак школазының өөренikчилери, башкылары болгаш ажылчыннары эрткен суббота, воскресеньеде «Ак-Туруг» совхозтуң 4 гектар картофелин казып бергеннер. Картофельдиң үнүжү чаагай, шиптизибиле гектардан 6 тонна болган.

К. КОМБУ.

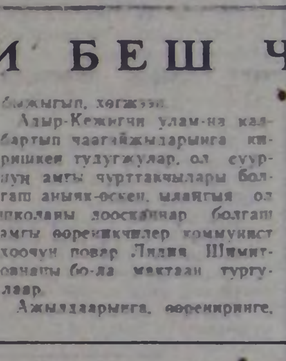
Ол-ла районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажының Коъш-Талда одуртқан картофелин эрткен дыштанып хүннерде совхозтуң төп конторазының болгаш Көк-Чыраа көдээ Советиниң коллективтери шефтеп каскан. Шефчилер ийи хүн 6 гектардан 6 тонна картофельди казып шыгжаан.

О. ТАВАА.

Бөдүүн иштиң кижилери

ЧЭЭРБИ БЕШ ЧЫЛДА

Чаъык-Шолге 1949 чылда «Совет Тыва» колхоз үзелеттингеңнiден эгелээш, анаа ажыттынган эге школаның повары болуп келген Л. Ш. Дупчүнүң танывас кижи Тожу районда ховар. Ол школа 1961 чылда сес чылдың, 1967 чылда ортумак школа киллдыр чаартынган, а колхоз оске ажылагыйлар-биле каттышкаш, «Тоора-Хем» совхоз кылыр

бажыгып, хөгжээн.

Адыр-Кежигчи улам-на калбартып чаагайжыдарынга киришкеп тудугжулар, ол суурнуң амгы чурттакчылары болгаш аныяк-оскен, илайгыя ол школаны доозкынар болгаш амгы өөренikчилер коммунист хоочун повар Лидия Шимит-овнаны бо-ла мактаан тургулаар.

Ажылдаарынга, өөренiринге, чурттап амыдыраарынга кижиге хөй хереглеелериниң бирээзи — амданныг, бедик, хоолудуг чем болуру биллингир. Ажылынга мергежилдиг болгаш бот-хармысалгалыг, хижилерни хүндүлеп көөр, бичe чаштарга эвилеп — Лидия Шимитовнаның үнелиг будуш-шынарын дорчулаарга ыңдыг.

Т. КОЛ.

ЭҢ ЭКИ КИНОМЕХАНИК

Кандыг-даа ажылдың чедишкиниң болуру аңаа бэш бурунгаар хынамчалыг белеткелген чүгүлe хамааржырын хоочун киномеханик К. С. Онлар бо-ла чугаалаар. Болуруп ажылынга хамаарыштыр ол ыңча дээр:

— Кинону көскү, үнүн тола, үзүктелиниккн чоокта үнүлүрер дизе, оны эгелээр ырак бетинде келгеш; эпиараны аштап, үзеп, эргилдерiя хынамалып алыр: баш бурунгаар чарлаттынган кино лентаарын хынаап, дараалаштыр дайгап салыр; үндүрүүшкүн үезинде шаптыктаашкын болбас кылдыр будканың ишти чүрүмүүлер. Шяк ыңдыг болүүк негелделерни чамдык механиктерниң сагывазындан «сымыранып» азы дай, дедир баштанып, үзүктелир чоруктар бо-ла болгулаар.

Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажында киномеханик Кызыл Сайлакович ол ажылында ам 22 чыл болган. Бо аразында ол чеже кинону чонунга бараадгатпаан дээр, «Эң эки киномеханик» деп бедик атты ол чедип алган.

Коммунист механик онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, берлингей планын ай, квартал санында 130—135 хуу күүсетпишаан, хөй-ниити ажылында идепкейлиг киржип турар.

Д. ШАКТАР.

ФЕРМАГА ШЕФ

Ийи-Тал сес чыл школазының башкылар коллективи, «Улуг-Хая» совхозтуң ол салбырының контора ажылакчылары ында фермага шеф организастаан. Хоочун башкы, салбырга парторганизацин секретары Оюн Акыска удурткан шефчилер улуг үүле-херекти будүргеп.

Делгем инек кажаазының болгаш улуг быжаа кажаазының иштин коптаргаш, хамык өдекти шуптузун үндүрүп арыглаан. Бо ажылга В. Бичеоол, С. Сереимаа, С. Быстаноол ышкаш үлегерлиг ажылдаан, оскелерге организакчы эштерни демдеглээри өөрүнчүт.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ӨӨРҮП ТУР БИС

Кызылда садыг кооператив училищезиниң сургуулдары 100 ажыг кижи беш чылдың тодарадыкчы—1974 чылының дүжүдүн ажаажып. Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта ажылдап тур бис. Дүжүт ажаап алырыкшынга идепкейлиг киржирп дээрге, Совет Тываның 30 чылының юбилейинге күш-ажылчы белек деп, бистериң кижи бүрүзү эки билир. Ынчангаш маңча келгенивистиң баштайгы хүннеринден-не күжениишкинниг ажылдап эгелээн бис.

Амгы үеде калбак, делгем Межегейниң шөлдеринде дүжүттү ажаап алыры соолзүреп турар. Совхозтуң тура соруктуг ажыл-ишчилеринге дузалажып, бичии-даа бол үлүгхуувустуң чагаай үүледе киришкенинге өөрүп тур бис. Бистерден комбайнда болгаш шаңда бижиглатканнардан ангыда 85 кижи картофель сорттаарындә ажылдап турар. Хүнде бир кижи 420 килограмм картофельди сорттаар соруглалыг. Бистериң кижи бүрүзү хүн нормазын ажыр күүседир дээш аразында чарыштыг ажылдап келген

В. САРЫГЛАР.

Шынар — кол чүүл ХЛЕБ ЧИРТИНГИР БОЛЗУН ДЭЭШ

Республиканың хлеб будүрүлгелеринде продукциянын шынарын дээш демисел ам-даа кошкак болуп артышаан. Хлебтин даштыкы хевири багай дээш магазиннерге салып алыкчыларның талазындан хомудалларны бө-ла дыннап болдур. Ол талазы-биле республиканың 2 улуг заводун хынап көргени бадытказан.

Кызылдың хлеб заводунга хынаан продукциянын 33 хуузу стандарттың негелделерине дүүшпээн. Оон чылдагааны хлебтин болгаш хлеббулка кылыгларының ажыткызының эртkени, ол талазы-биле дүрүмнү сагывазаны болур. Ак-Довуракта хлеб заводунга хынаан бүгү продукциянын чиг база даштыкы хевири ГОСТ-тун негелделеринге дүүшпээй. Ол хоорайның чурттакчылары беттары безин магазиннерден садып алган хлевинин амзаны ажыг, даштыкаштагар ак, ишти быштаан чиг далган олчаан боорун, кырында карты хоорлу бергенин бө-ла эжерип турар.

Хлебтин багай шынарлыг ында хемчээр техниканы капчаар ажыглап турарындан база хамааржыр. Хынала үезинде Кызылдың хлеб заводунда оларның 82, а Ак-Довуракта 100 хуузу ажыглаарынга таарымча чок болган. Будүрүлгелерниң администрацияларынга ол четпестерни доп-дораан чайладырының талазы-биле хуусаа берген турган. Оон бээр чартык чыл арте берген, катап хынала чорударга, оларның кайызында-даа продукцияның шынарын экижидер талазы-биле барык-ла чүү-даа кылдынмааны илерээн.

Кызылдың хлеб заводунга кылган хыналдага кирген продукциянын 83 хуузу чиг, ажыг болгаш дензи аайы-биле стандарттың негелделерин хандырып шыдаваан. Хемчээр техниканың байдалы мурнундаагызындан бичии экижээп болза-даа, ол дериглерниң 13 хуузу ажыглаарынга таарышпас болган. Оларга белен хлеб дензиээр шак ышкаш төгерик санныг дензи, хлеб быжырар печкаларда температура хемчээр херексел дээн чергелиг чүгүлә чүүлдер хамааржып турар.

Печкаларда бусталдырар, шыгыдар дерилге чок, хлеб амданы экижидер сүттүг ажыг сарыг-суун база ажыглавайн турар. Будүрүлгениң удуртукчулары хлебтин дүрген кадыычал, углуучал болбазынга оон ажыктыын эки билир хирезинде, чартык чыл дургузунда чүгле 19 тонна ыңдыг сарыг-сугну ажыглаанны әлдеп. А ол үеним дургузунда оон кожазы — хоорайның сүт заводу 676 тонна ыңдыг продуктуну канализацияже төп бадырыпкан болуп турар.

Ол ышкаш мында ассортимент талазы-биле план база күүсеттинмээн. Хлебтин 8 аңы хевириниң чүгле 5-ин, 28 булка кылыгларының 17-зин, төгерик далганның дөрт хевирипиин чангызын будүрүп үндүрүп турар.

Ак-Довуракты хлеб заводунда продукция шынары алаан экижээн-даа болза, катап хынап турар үеде кылыгларның 33 хуузу чиг болгаш дензизи таарышпас болган. Бо будүрүлгеде продукцияның шынарының байдалы дең-дескн эвес болуп турары четпес. Хемчээр техника мынчага дээр күрүне хынаазын әртпээн хевээр. Далган ажыдарда сүт хемчээр бачоктар бар турбуже ону ажыглаар кылдыр тургузуп албаан, печкаларда бусталдырар дерилгелер чок, хереглечилерге эки дээп шынарлыг хлебти бербейн турар хевээр.

Хлебти анаа тускайлаваан машиналарда соортуп, улус кырлаар черлерде, брезентилерде салып алган дажыглап турар тавырылгалар аваш эвес. Чаа быжырган хлеб кылыгларын чуурап, ыйылдырып, чаа бастырып турар Ак-Довуракта хлебтин болгаш булка кылыгларының ассортиментизи база эвээш.

Ол будүрүлгелерниң удуртукчулары, партия болгаш профсоюзтар организациялары, улусчу контролёрлар план, хүлээлге күүселдезинден аңгыда, продукцияның шынарын экижидер дээш демиселин күштелдирериче кичээнгей салыры чугула.

А. МИРОНОВА,

стандарттар, хемчээр техника талазы-биле курнаазорнуң Тыва лабораториязында инженер.

„ШЫНГА" харыы

АЙ ТӨНЧҮЗҮНДЕ ДООЗАР

«Мергелдейге чагаа» деп эгелиг шүгүмчүлел август 4-түң солунунга парлаттынган. Мөңгүн-Тайга районнуң төвүнде чунар-бажың үргүлчү үрелип, ажыглал чок турарын ында бижээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң күүсенчи комитединиң даргазының оралакчызы В. Суге-Маадырның бисне дыңнатканы:

Четпестерни автор шын тып илереткен. Суурнуң чаа тутунган чунар-бажыңының чамдык дерилгелерин төлевилелден хажыдышкыныңг кылганы илерээн. Маңаа сентелге-тудуг участогунуң начальныгы А. Тойбухаа болгаш ниитизибиле тудуг ажылын удуртуп турган коммунал ажыл-агый конторазының начальныгы Г. Иргит олар бүрүүлүг.

Райкүүскомнуң талазындан четпестерни дарыы чайладырының хемчеглерин алган. Ниитиниң чунар-бажының сентябрь төнчүзүнде ажыглалче киирерин планнап турар.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ЧИМИСТИГ САД

Республикада лесничестволар сеолгү үеде чимистиг сад өстүрериниче сагыш салып турар аларганы өөрүнүг. Ындыг организацияларның бирээзинге Чербинин лесничество коллективи хамаарыжыр. Коллектив бо чылын садтың чимистиг үнүштерин байлакшыдар соругда-биле хөй дес кызырак-катты, яблонянь, сливаны, вишняны немей олуруткан.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Н. Седен биле Г. Севек ранетка ажаалдазының үезинде.

Садтың агроному Анна Афанасьевна Балязинаның удуртуглазы-биле садчылар мурнунда тарып өстүргени малинадан 800 кг, викториядан 3 тонна, янек-караандан 4 тонна, ранеткадан 1 тонна, чыжырганадан 500 кг дүжүдүн ажаап ап, күрүнеге дужаагаи. Ранеткаиың ажаап алышкыны үргүлчүдеп турар.

— Эрткен чылын викториядан 6—7 тоннаның дүжүдүн алдывыс. Бо чылын оон ийи, үш тоннаны чедир албайн бардывыс. Соок суг-биле суггарыштарга изиг хүн база чугула апаар. Бойдустуң бо берге байдалының үржүу эрткен чылдазындан эвээш дүжүттү бергени таварылга эвес дээрзин бис карак-биле көрүп, бүзүредивис—деп, мурнакчы звеночу Нина Седен чугаага улашты.

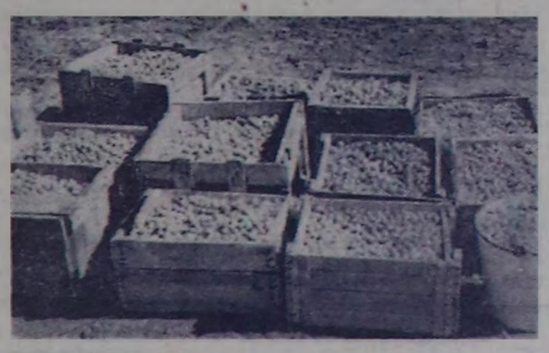
Садчылар Лина Соколованың, Люба Шипиновапың звенолары чайын чемиштидиге төгер, черни үлдүредир, бок үнүштерни аштап, арыглаар ажылга эвээш эвес күженишкинин үндүрүп, багай эвес ажылдаан. Звенолар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап, садтың артаан дүжүдүн ажаап алыр дээш бүгү күштү

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) С. Саая, О. Күнчүкмей, Т. Багай-Уруг чыгган ранетказын арыглап турары.

Кат-чимис ажаап турар садта бир бригаданы тургускаш, ону үш звено кылдыр үскен. Чимис ажаал алышкынында Нина Седенге удуртқан комсомолчу-аныяктар звенозу бо хүннерде ранетка ажаалдазында бедик бүдүрүкчүдүт ажылдап, звеноларның мурнуку одуруунда чорүп турар.

Чимистиг садтың бо чылгы ниити дүжүдүн агроном Анна Афанасьевнадан айтырып, сомуургадывыс.

ЧУРУКТА: күрүнеге дужаары-биле савалаан чаа дүжүттүң ранетказы.

— Агаар-бойдустуң байдалы бо чылын берге болганындан өрткен чылдыындан дүжүт эвээш болуп тур. Кат-чимис аймаа хөй суг, чылыг хереглээри биллингир болгай. Ынчалза-даа часкы, чайгы ажаалданы күштелдирип тургаш, эвээш эвес дүжүттү өскүлүп алыр аргалыг болдувус. Чаашкынадып чаптырып суттарар үш трактор, бок үнүштер аштаар бир «Як» деп трактор ДТ-75 деп ийи тракторлуг механизаторларның, чимис ажаакчыларының кандаашкынга удур шудургу демиселиндеп 40 центнер ажыг катты чыып алыр аргалыг болдувус. А чүүл-бүрүү культуралардан 30 тоннаны чыып белетизээри кордүүп турар — деп, ол чугаалады.

ПОЛИТБЮРОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

РИМ. (СЭТА). Израильдиң Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозу Рабин Перестиң чазаанның катап дайынзырак үүлгедиглер кылып турарының абыыдыынга хамаарыштыр сагындырыг кылган.

Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны черле тургузуп болур, ындыг-даа болза 1967 чылда эжелеткен бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни үндүрери. Чоокку Чөөн чүктүң °бүгү күрүнелериниң тускайлаң болгаш бүдүн девискээрлиг догуиаар эргезии хүлээп көөрү. Палестинаның араб улузуның национал эргелерин хүндүлээри аңаа эргежок чугула деп, ИКП ТК-ның Политбюрозунуң үндүрген медеглелинде демдеглээн.

Премьер-министр Рабинниң Вашингтонга чорааанының соонда Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг байдал улам күштелгеи. Америк боо-чепсекти шуудуп бээрин, анша-көрөңги-биле дуза чедирерин Рабинниң чазаанга аазааны тайбыңның перспективаларын быжыглаар, Израильдиң айыыл чок чоруун хандырар арганы бербейн турар. Олар чүгле чазактың иштинде «үш дөгээр» политиканы чарлап, дайнызырак болүктериниң туруштарын быжыглап турар деп, медеглелде айыткан.

Кол Ассамблеяның XXIX сессиязынга Палестина айтырыын чугаалажыры-биле тускай айтырыг кылдыр тургузар деп, КНО-нуң шиитпирээнии чогумчалыг базым кылдыр, Политбюро үнелээн. Ол шиитпир Женеваның тайбың конференциязынга Палестинаның хосталга организациязын киириштирерииге дуза чедирер.

Америк үлетпүр ээзиниң бодалы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-та салдарлыг үлетпүр ээлериниң национал ассоциациязының президентиэи Э. Кенна совет-америк садыг-экономика харылзааларын улам ажыктырып, калбартырын күзеп турарын чугаалаан. Америк үлетпүр ээлери Совет Эвилели-биле садыг-үлетпүр харылзааларын калбартырыга сонуургалдыг деп, Нью-Йоркка болган парлаига конференциязынга Э. Кенна медеглээн. Үлетпүр ээлериниң национал ассоциязы совет-америк садыгдажыышкынны улам калбартырының оруунда шаптыктарны чайладыр садыг реформазының дугайында хөйлү төлевилелиин эң дүрген хүлээп алыры дээш туржуп турар деп, Э. Кенна чугаалаан.

НАЙЫРАЛЧЫ, АКЫ-ДУҢМА ХАРЫЛЗААНЫҢ АЯН-ЧОРУУ

Венгриянық Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязының Москвага айбан хуузунда найыралдыг аян-чорун кылып келгеминче делегей парлаалгазы улуг ынчээнгей салып турар.

Сентябрь 25-те Кремльдиң Улуг ордузунга болган дүштеки шайлаалгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның чугааларын делегей парлаалгазы тодаргай тайылбырлап, ол чугаалар Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында акы-дуңма найыралдың, сырый кады амылдажылганың улам быжыгып турарының тодаргай илереяи боол турар деп чүвени демдеглеп турар.

БУДАПЕШТ. Венгр парлаига ВУР-нуң партия-чазак делегациязын Москвага чүректиң ханызындан чылыг өөрүшкү, байырлалдыг хүлээп алганын демдеглээн.

Венгр-совет чугаалажыышкыннар акы-дуңма найыралдыг, чүректиң ханызындан болгаш бүрүн биячиишкинниг эгелээн. ВСАП биле СЭКП-ниң, ВУР биле ССРЭ-ниң аразында найырал харылзааларының болгаш кады амылдажылганың чедишкинниг хөгжүп турарынга сеткил ханыышкын ол чугаалажыышкыннарга илергейлеттингеи деп, парлаига демдеглээн. Ол кады амылдажылгага Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустарының эчис сорулгалары, национал эрге-амыктары дессин дүүштүр наттыжып турар. Ийи чурттуң аразында политиктиг харылзаалар, социализмниң, национал хамаарышпас чоруктуг болгаш тайбыңның идеялары дээш демиселге, империализмге удур демиселге сырый кады амылдажылга улуг ушур-дузалыг деп, «Непсабадшаг» сояун мурнуку үүлүнге айытнан.

Акы-дуңма Венгрия Л. И. Брежневтиң болгаш Я. Кадарның чугаалары-биле улуг сонуургалдыг танышнан. Совет-венгр найыралдың, кады амылдажылганың чечектелип, быжыгып турарының дугайында, венгр коммунистерни, венгр улусту совет кижилерии, СЭКП-ниң ёзулуг оңнуитери деп үнелеп турарының, олардың кады эртнеи оруктуунуң, бөгүн чаагай амыл-херектерлиниң болгаш келир үеде кадыг беттандырар иишти планнарлыының дугайында эш Л. И. Брежневтиң чугаазаан сөстерин парлаига онзалап демдеглээн.

Эш Я. Кадар акы-дуңма Совет Эвилелиниг бүгү венгр улустуң сагыш-сеткилин чайынналган илергейлээш, бистиң чурттарывыстың—Венгр Улус Республика биле Совет Эвилелиниң интернационалчы чаңгыс эки, акы-дуңмалыышкы кады амылдажылгазы—ВСАП биле Венгрияның улузунга ниити үнелеп чөтпес күштүг сөрүк ниитиичи боол турар деп демдеглээн. Оон чугаазын венгр коммунистер, бүгү венгр ажылчы чоннар чүректиң ханызындан үнелеп детиээн.

ВАРШАВА. «Совет Эвилели Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының интернационалчы политиказын бедии-биле үнелеп турар», «Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының сырый кады амылдажылгазының делегейге ужур-дузазы», «Тайбыңны быжыглаары дээш демиселге үзүктебес ушурлуг» деп эгелерииг ныйдыр Польшаның бүгү солуннары венгр партия-чазак делегациязынга алдар болдурган дүштеки шайлаалгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Я. И. Брежневтиң чугаазын делгерекгей тайылбырыяг парлап үндүрген.

ПКАП ТК-ның органы «Трибуна люду» солун ССРЭ биле Венгрияның аразында үрс-түңнелдиг кады амылдажылганың дугайында эш Л. И. Брежневтиң чугаазаан сөстерин онзалап парлаэш, Совет Эвилелиң болгаш СЭКП венгр коммунистер-биле, венгр улус-биле дайынчы, шылгаттынган эвилелиин үнелеп турар деп демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары совет-америк харылзааларның экижиириичe угланы бергении бедии-биле үнелээн деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

Маадырлыг ужудуушкунга алдар кылдыр

ХЬЮСТОН. (СЭТА-ның тускай корр.). Ванкуверниң (Вашингтон штат) хөй-ниитизи кедир чылын ийи юбилейин—боттарының хоорайының 150 чылын болгаш совет ужудукчуларның маадырлыг экипажы В. Чкаловтуң, Г. Байдуковтуң болгаш А. Беляковтуң Ванкуверге барып хонупканының 38 чылын демдеглээринге белеткенип турарлар. Совет ужудукчулар АНТ-25 самолет-биле Сөөлгү полюстуу таварты Каттышкан Штаттарга чедир кажа-даа хонмайн, тоогуде бирле дугаарында ужудуп четкенер.

Ванкуверниң чурттакчылары ол чоогулуг болуушкунга алдар кылдыр АНТ-25-тиң алдан шак дургузунда ушкаш, барып хонупкан черинге момумент-тураскаалды тургузар деп шиитпирлээн.

Ол хоорайның эрге-чагырга черлериниң чаагаан ёзугаар Ванкуверге ССРЭ-ниң космонавтылары А. В. Филипченко биле Н. Н. Рукавишников олар барып чорааннар. Ванкувержилер оларга АНТ-25-тиң хонупкан черии, самолёттуң болгаш совет ужудукчуларның чурттарын, ол үеним солуннарының кадагалаттынын чыдар музейин көргүзүп, тураскаалдың телевилелиин оларның-биле чугаалашкан.

БАЙЫРЛААЛГА БЕЛЕТКЕЛ

Сөөлгү беш чыл иштинде Котбус хоорайга инженер институдундан, тудуг школазындан, ийи профессионал училищелериндеп, педагогика институдундан, ийи ортумак школадан, уруглар садтарынга кижизидикчилер белеткээр училищеден болгаш 3500 өөреникчи турар ийи общежитиеден улуг өөредилге комплекизи тургустунган. Оон аңгыда ол комплексте спорт залдары, бөлгүмнер бажыңнары, столовая, кафе, ресторан база киришп турар. Чоокта чаа библиотеканың болгаш лекция залының тудуу база доозулган. Сугга эштир чер бассейниниң, информациң төвүнүң тудуу доостур чыгаан. ГДР-ниң 25 чылынга чедир ол өөредилге комплекизин хоорайга байырлалдыг ёзулал-биле дамчыдып бээр. Ол бүтүмү залээн каш-бүдүрүгелериниң акша-хөреңгизи-биле тудуп тургускан.

ЧУРУКТА: Котбуста Карл Маркс аттыг кудумчу. Ында чаа өөредилге комплекизиниң бажыңнары туттунган.

ЦВ—ПМА-ның фотозу.

Планетаның кадыын камгалаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төлээлекчилер палатазының дашгы херектер талазы-биле комиссиязы агаар бойдалын өскертириниң техниктиг чепсек-хереселдерии дайын сорулгаларынга ажыглаарын көруур дугайында делегей кереэзинчарарынга холбашкан айтырыгларның талазы-биле диңнадыгларны чугаалашкан.

Аңаа хамаарыштыр бо чылдың июльда дээди деңгеелге Москвага болган ужуражышкынның үезинде ат салгаш талааларның кады кылган совет-америк медеглели улут ужур-дузалыг деп, АКШ-тың чепсегленишкинии дүжүрер болгаш чепсегленишкинии контрольдаар агентилелиниң директору Т. Дэвис демдеглээн. Ол медеглелде дайынзырак сорулгалыы-биле бойдуска салдар чедирериниң чепсек-хереселдерии ажыглаар аймылды чайладырынче углаиган эң дээштиг хемчегларии алырынче кыйгырыг бар болгаш ол хемчегларни алырын күүседиринче углаиган базымнар кылырын ийи чурттуң чугаалажыр күзелдии «оң күзенчиг үүле бүдүрериче углаиышкын боол турар» деп, Дэвис медеглээн.

Совет Эвилели ол айтырыгны чугаалажып эгелээрии КНО-нуң Кол Ассамблеязынга саналдаан дээрзин ол база демдеглээн. ССРЭ «ол айтырыгны делегей шүүлганынга тургузуп, делегейниң айыыл чок, кижилериң чаагай чорууи болгаш кадыын хандырарының эрге-ажыктарынга таарышпас, дайнызырак өске-даа сорулгалыы-биле делегей бойдузунга салдар чедирерии хорууруунуң хемчегларии алырынче кыйгырган деп, ол чугаалаан.

Агаар байдалын кылымал чепсек-хереселдер-биле өскертирии чаа арга кылдыр ажыглай бээр болза, кижи төрелгетеигe шынап-ла ондактыг болган туруп болур деп, диңнадыгларны чугаалажырынга сакал берген, конгресс кежигүнү Г. Гьюд айыткан. Мурнуу Вьетнамга патриотчу күштериниң контрольдап турган девискээрлериигe агаар байдалын өскертир талазы-биле ажылдарга пентагон 1967—1972 чылдарда 21 миллион ажыг долларны чарыгдаан. Оон политиказын Г. Гьюд шыңгыы шүтүмчүлээн.

Агаар байдалын өскертир талазы-биле эртем ажылдарының америк системазын сайгарып чугаалажырынче болгаш аңаа киржиригдеп шериг эргелелии чайладырынче Гьюд кыйгырган.

Мөөлдуң ыяш ажыл-агыйы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-ның корр.). Мөөл чүгле кыдыг-бызыгаар чок дөвү-шөлдериин болгаш даглар чурту эвес. Оон арга-ыяш девискээри база дегем—15 миллион ажыг гектарда чаптылган. Тодаргайларга, оон девискээриниң 9,5 хуузу арга-ыяш-биле, ол ылангыя Сибирьниң дыды болгаш пөжү-биле эдептингеи. Чөөнүң кижи санынга ыяшты ойлаштыр алырга, МАР делегейге бирги черлериң санынга кирип турар.

Ыяш ажыл-агый болгаш ыяш чазап, кылыр үлетпүр—национал экономиканың сөөлгү үеде шалыпкын хөгжээн перспективтиг адыры боол турар. Совет Эвилелиниң болгаш өскедаа социалистиг чурттарның дуңзы-биле Мөөлда улус-улуг ыяш үлетпүр ажыл-агыйлары, ыяш чазап кылыр будүрүгелер тургустунган.

Чоокку үеде чурттуң ыяш болгаш ыяш чазап кылыр үлетпүр МАР-ның экономиказынга оон-даа чугула черни эдлээр апаар. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле Селенга болгаш Ёро хемнерде ыяш үлетпүр ажыл-агыйларын тудуп доозуп турар болгаш чуртта ан улуг дээн Сухэ-Баторның ыяш чазап, болбаазырадыр комбинады калбарып турар.

Ыяш аймаан ажыглаары-биле чергелештир олёрны катап тургузуп, өстүрериниң ажылдарын улусчу Мөөлда база калбаа-биле кылып турар.

К. БОЛДОХОНОВ.

Агартып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Дайын үезинде кем-буруулуг үүледиишкиннерии кылган лейтенант Коллиниң бүгү-ле буруулуг чүүдерии агарткан болгаш ону Форт-Левенуэртте (Канзас штат) шериг кара-бажыныңдан «доп-дораан хостаар» дугайында шиитпирии үндүрген. Буруулуг кижиниң хомудалын көрген Колумбус хоорайның (Джорджия штат) федералдыг суду ындыг шиитпирии үндүрген.

Мурнуу Вьетнам общинa — Сонгминии аразы каш суурларың удуткаанны дээш база тайбың чурттакчыларны, колдуунда-да хөреэженнериң, кырганнарны болгаш бичии уругларны өлүрген дээш Коллини үш чыл мурнунда шериг трибуналы бүгү назыныңда карабажыынаи шиитккени билдингир болгай. Оон ындыг үүгедиишкинии делегейниң улустарының киленнээжин хайныктырган. Ындыг турбуже, Коллини кара-бажыңга хоруглаарының хуусаазын 10 чыл чедир кызырган турган. Ам көөр, Колумбус хоорайның судьязы Р. Эллиот дээрзи ол кем-херек үүлгедикчиниң хостаар дугайында шиитпирии шиитккелди үндүрерде «конституция барымдаалаваан»—деп, чылдагааннап турар.

Реакцияның шавар халдаашкынын соксадыр

БУЭНОС-АПРЕС. (СЭТА). Аргентина дүшкүүрлүг болгаш берге үеии чурттаи эртип, анаа ниитики болгаш даштыкы сүлчээ кыжанып турар. Ону чүгле демократтыг болгаш патриотчу күштериниң чаңгыс эви бйтур шаап шыдаар деп, Аргентинаның Коммунистиг партиязының парлаига органы—«Нуэстра палабра» солуннуң редакциязы чүүлүнде бижээн.

Калбак улус массалар үндезии чаартылгалар кылырын неген, демисежип үнген. Монополиялар, пекецпик байлар болгаш өскерликчи улуг бурцуазия оон корткаш, экономикага дужамык кылып, террористиг үүлгедиглер кылыры чижектиг аргаларны ажыглаш, чаартылгалар кылырын соксаттырарын орадлажып турар.

Солуннуң бижии турарын ёзугаар алырга, реакция бодунуң эрге-чагыргазын бүрүнүбиле катап тургузар, монополиларның болгаш помещик байларның диктатуразын тургузуп алыр сорулгаиы салып турар.

Иштики реакция-биле тенчелдир сүлчээлежиринге делегей реакциязы демии каттыштырып ажылдап турар. Аргентинага дипломатия болгаш экономика талазы-биле ыйыштыкшынарны кылып турар апаргаи. Оон девискээринде АКШ-тың төп разведка эргелелиниң агентилери калчаалыг ажылдап турар. Оларга кедергей чөөп болуктер дузалап турар деп, «Нуэстра палабра» улам-чылап бижээн.

Реакцияның шавар халдаашкынын соксаттырар төлээде, хамыктың мурнунда конституция ёзугаар догуиаар тургузугну, чонның эрге-полээзин, профэвилелдериниң эргелерин камгалаар магадылалды бээр, кежигүн херек үүлгедир терроризмни соксадыр болгаш ажылчы чоннарның чугула айтырыгларын шиитпирлээринге дуза чедирер башгайгы программага үндезиэдээш, демократтыг, империализмге удур күштериниң демиселии дүүштүр башкарары эрежижок чугула деп, солун айыткан.

МАЛЬЦЕВЧИ ДҮЖҮТ

КУРГАН. (СЭТА-ның корр. Н. Стяжкин). Областың сөөгү чүгүмде эң-не тараалаң Шадринское районунуң тараажымдары күрүнеге планнаи ажыр тараа садарын үргүлчүдеп турар. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары тараа шыгжамырларынче чартык миллион центнер кызыл-тасты, арбайны, суламы, чочак-тарааны чүдүрүп чорутканнар.

Шадринское район — улусчу эртемден. Бүгү-эвилелдиң Көдээ ажыл-агый Эртемнериниң Ленин аттыг Академиязының хүндүлүг академиги, колхозчу тараажы Т. С. Мальцевтиң төрээн чери. Чазын чажып, тарыыр тарааларны өстүрер талазы-биле оон сүмелерии ажыглавышаан, тараажымдар чүс муи гектарның бирээзинде-не бо кандаашкынныг сезонда безин 20-20 центнер тарааны ажаап ап шыдааннар.

Тайылбыр булуңу

ГРЕНАДА

1974 чылдың февраль 7-де Гренаданы хамаарышпас күрүне кылдыр албан ёзугу-биле чарлаан.

Ниити девискээри 334 дөрбелчин километр, чурттакчы чону — 120 мун кижи.

Гренаданы 1498 чылда Колумб ажыткан. Баштай ону француз колонизаторлар эзедеп алган. Оон ужурундан француз болгаш англи колонизаторларның аразынга кадыг-дошкун деминсел чорун турган. 1783 чылда Версаль керээзии ёзугаар Франция ону Великобританияга берипкеи. Гренада Вест-индия Федерациязының составынга киирип турган. 1967 чылда ону иштики бот-башкарылга эргелерлиг, ассоциоциялыг күрүне кылдыр чарлаан.

Экономиказының үндезини —көдээ ажыл-агый. Кол-кол культуралары: бананнар, какао, тоорук, хөвеи, чигир тростниги. Ол ышкаш мал, балык, яыш ажыл-агыйлары хөгжүп турар. Ус, саржаг, сигареталар, ром, пиво болгаш электрттиг суксуннар кылып үндүрер будүрүгелер бар.

Гренада даштыкы чурттарже чигирии, какаону, бананнарны үндүр соертүп, садыг турар. Гренада аъш-чем продуктуларын, далганны, нефтепродуктуларны, диниг материалдарын, идик-хепти өске чурттардан кирп садыг ап турар. Сөөлгү үеге чедир улуг нуруузунда Англия, АКШ, Канада-биле садыг харылзааларны тудуп келген. Чоогунда ортулуктарда Тринидад, Тобаго, Барбадос дээн ышкаш чурттар-биле садыг харылзааларны тудуп турар. 1974 чылдың апрельде Гренада Бариб «Ниити рынокче» бактаап кирген. Барбадос, Гайана, Ямайка, Тринидад болгаш Тобаго база ынаар кирип турар.

Сөөлгү чылдарда Гренадага национал хамаарышпас чорук дээн шимчээшкин калбарган турган. Оон түнелиинде 1973 чылдың майда Лондан хоорайга Гренаданың болгаш Англияның төлээлекчилериниң киржилгези-биле конституция конференциязы болган. Ол конференциягa хамаарышпас чоруктуу Гренадага тыпсырының дугайында айтырыгны шиитпирлеп турган. Гренаданың ассоциоциялыг күрүнезиниң статузун солуур дугайында болгаш ол колонияга хамаарышпас чоруктуу тыпсыр дугайында англи парламентиниң депизээи актыны хаанын чарлыы-биле 1973 чылдың декабрьда бадылаан.

Хүлээп алган конституциязының ёзугаар, Гренада — монархия хевирлиг башкарылгалыг күрүне. Күрүне баштыны — Великобританияның хаанының томуйлаары генерал-губернатор. Хамаарышпас Гренаданың генерал-губернатору Лео де Гале болуп турар. Ол оон мурнунда хөй-ниитии албан айтырыгларының талазы-биле комиссияның даргазы турган. Хөөйлудурум үндүрер органы — сенатган болгаш төлээлекчилер палатазындан хургустунган ийи палаталыг парламент. Оон төлээлекчилериин бээ-дыл декабрьда бадылаан.

Хүлээп алган конституциязының ёзугаар, Гренада — монархия хевирлиг башкарылгалыг күрүне. Күрүне баштыны — Великобританияның хаанының томуйлаары генерал-губернатор. Хамаарышпас Гренаданың генерал-губернатору Лео де Гале болуп турар. Ол оон мурнунда хөй-ниитии албан айтырыгларының талазы-биле комиссияның даргазы турган. Хөөйлудурум үндүрер органы — сенатган болгаш төлээлекчилер палатазындан хургустунган ийи палаталыг парламент. Оон төлээлекчилериин бээ-дыл хуусаалыг кылдыр сөнгүүр. Күүсекчи эрге-чагырганы премьер-министрге баштаткан чазак боттандырар. Чуртта политиктиг кол ийи партия—каттышкан лейбористер партиязы болгаш национал партия ажылдап турар. 1972 чылдың февральда болган парламент сонгулдазынга каттышкан лейбористер партиязы тиилелгеии чедип алган. Ол партияның удуртукчузу Эрик М. Гери премьер-министр болуп бергеи, болдунуң партиязының кежигүнериниңден чазакты тургузуп алган.

Гренада девискээр талазы-биле 6 кезекке чарлып турар. Төвү—Сент-Джорджес.

Хамаарышпас Гренада КНО-нуң кежигүнүнге чоокта

● үшкү арын. ● 1974 ч. сентябрь 28 ШЫН

Кызыл-Эник Кудажы

УЙГУ ЧОК УЛУГ-ХЕМ

(Этези № 223, 225, 226 «Шында»)

Адак соонда чоруткаш Чамзы камбы «Ыдыктыг Анна» деп орденниң ийи дугаар чертези-биле шаңнадып алган келген. Араттарның тура халыышкынын базарынга чарыгдаары-биле чээрби муң мөңгүн акша база берген болган. Оон ыңай Чамзы камбыга Колчак бир автомобиль, бир оттуг-хеме база берген.

— Чорук чогаалы—деп, Чамзы камбы амырап чугаалап турган.— Чанар!

Дораан Красноярскиге чедип келгеннер. Колчактың белекке берген машиназын аңаа мунуп-даа турганнар.

Чамзы камбы Минусинскиге кээрге, оны оон ыңай эрттирбээн:

— Шаг баксыраан. Оруктаа үймээн үнген. Олап чоруурувайымылыг. Ынчангаш сарыг шажының Быраат-моол деп чер бар, ынаар баар силер.

Чамзы камбы шавыларын эдертип алгаш, ынаар чорупкан. Ийи орус хелемечизи болган машиназы-даа, оттуг-хемези-даа Красноярскиге чыткылап калган.

Быраат-моол чуртунга Чамзы камбы кыштаан. Чүгле даваазында Хой чылдың чазынында аъттэр мунуп алгаш, Моол таварын, оюн чорупкан. Ол түрел чорааш, Нарын тараараш, Самагалдайга келирге:

— Оюк. Салчакта үймээн үнген, олап чоруп болбас — деп, улус чугаалаан.— Колчак дээр чүве бе, Кулунчак дээр чүве бе, ындыг кижини чылап шаап турар.

Чамзы камбы дедир эггеш, Моолдуң Улаастайлап, Коптуглап, Улаан-Кумнап чорааш, 1919 чылдың алды айның ортаа үезинде Хөндергейге ажып келген.

— Чадаанаже кирип болбас. Ында ак солдаттар-биле дажын чоруп турар — диткен.

Чамзы камбы ам кедээгелеп алгаш, Барлык хүрээзинче чорупкан. Анаа баарга, тура халыышкан араттар ак гвардейжилерин шагда-ла үндүр сывырыпкан болган.

Ындыг ялзы-биле Чамзы камбының Колчактап алган көөрби муң мөңгүн акшазының ажыглаттынар хөлү эртип калган. Хей чорук болган.

Чамзы камбы Омскиден бээр тоялп чоруур аразында Танды-Тывазынга амыдырал чаңгыс черге турбаан. Анаа кызыл салдар база-ла Саян мындыдан чедип келген.

Сибирьниң тараачын чону баштайгы үеде Колчактың суртаалынга алзып, оон талазынче чайгылып турган. Оод соонда ол ёзу-чурумнуң дарааза үезинде Хөндергейге ажып келген.

— Чадаанаже кирип болбас. Ында ак солдаттар-биле дажын чоруп турар — диткен.

Чамзы камбы ам кедээгелеп алгаш, Барлык хүрээзинче чорупкан. Анаа баарга, тура халыышкан араттар ак гвардейжилерин шагда-ла үндүр сывырыпкан болган.

Ындыг ялзы-биле Чамзы камбының Колчактап алган көөрби муң мөңгүн акшазының ажыглаттынар хөлү эртип калган. Хей чорук болган.

Чамзы камбы Омскиден бээр тоялп чоруур аразында Танды-Тывазынга амыдырал чаңгыс черге турбаан. Анаа кызыл салдар база-ла Саян мындыдан чедип келген.

Сибирьниң тараачын чону баштайгы үеде Колчактың суртаалынга алзып, оон талазынче чайгылып турган. Оод соонда ол ёзу-чурумнуң дарлаккы үезинде, каржы-дошкунун керүп каан. Советтерниң талазынче кирип, харын ак гвардейжилерге удур көдүлүп үнген.

Колчакка удур демиселге Танды-Тывазының ажылчы чону база кирипкен.

Баштайгы үеде бөө-чепсектиг бичии бөлүктер тыптып эгелээн. Олар Колчактың ак гвардейжилериниге халдап, чурттүн феодалларының малын хунзап турганнар.

Бир-ле дугаарында Баян-Кол, Ийи-Тал, Демир-Сугта, Адыг-Түлүш Чүлдүм баштаан бөлүк көстүп келген. Анаа улай оюн чуртунда Кайгал-Тараачы, Хаспажык сутларның бөө-мөңгүлүг кижилериниң сураа дыцналы бергеп.

Барыктың Оңзулагы анаа орар эвес биезги казы Тевеханап. Чаа-Хөлдеп эдертип турар өөрүн база бөлүп киripкен.

Дарлэхчыларга болгаш дашпыкы эжелекчилерге удурланган хөделиишкиннер шуптуг-ла бот-боттарының аразында тудуш харылзаалыг, ужурашкан черлеринге чаңгыс сөстүг, бир баг боон тургулаан. Оларның кол оорказынга Коптуг дайгының киржикчилери өвек болган.

1912 чылдың хосталгалыг шимчээшкиннинге Чадаана төп-чүл турган, бүтүг оруктарның белдирп болган. Коптуг тулчуушкунуга Шеминиң араттарының шылгарап үнгени таварыга эвес.

Төөгү бо удаада база Чадаанаңы аймыдырал хөгжүлелзининг мурнуку одуруунче идип үндүрүп келген. Ында маргышкар чүве чок. Кижи төрелгенинден төөгүзүн өөренип көөрге, бүтүг оруктар Римче шуужүп турган деп, бурун шагда улус чугаалажып чораан. Рим биле Чадаана ийи хоорайның аразынга деңнээр деңзекти кым-даа салбас ийкаан. Ынчалза-даа эртиде Танды-Тывазының деңзискээринең хөлчээли-биле алырга, оон бүтүг оруктары ынчан Чадаанаже шуужүп турган.

Чадаараның Чамзы камбы узун оруун шөйүп, эвп хээ чадап чорда-ла. Шеми, Хөндергей, Чыргакының араттарындаи эгелээш, бүтүг Хемчик Колчакка узур тура халзаан.

1919 чылдың чазынында Чадаанаңың чоок-кавызынга өөскүп үнген түрэ халыышкынының кызыл чалбыжы Хемчикти хөме тавараан, Танды-Тывазының өске конуушкуларынче хөрээлээш. Удуг Октябрьның салдары-биле өөскөш, 1921 чылда тиилээн Тываның улусчу революциязының эгезин салган.

СОВЕТ ГИМНАСТИКАНЫҢ ДААРТАГЫ ХҮНҮ

Бистиң чуртта 647000 кижи гимнастикалал турар. Эгелеп турарларга уруглариның 1200 гимнастика школазын ажыткан. Спорттуң ол хевирин сонуургаарларга ооң чажыттарын шинчээдип алыр талазыбиле 5 муң хире тренерлер дузалап турар. Бо айтырыгга хамаарыштыр спорттуң алдарлыг мастери, гимнастикамның Делегей федерациязының ораалакчы президентизи Юрий Титовтуң чугаалап турары болза:

— Гимнастика кылыр чоруктуң хамыктың мурнунда аныяктарның күш-дамыр талазы-биле сайзыраарының чеңээ, гимнастиканы кылып чоруурларгада, чонга-даа хамаарыштыр кижизидилгелиг салдарның эң-не массалыг, эң-не тааржыр болгаш черле чараш чепсек кылдыр көрүп турар бис.

— ССРЭ-ниң гимнастика талазы-биле шилиндек херээжен командазының улуг тренери, үш дакпыр олимпий чемпиону Лариса Латынина спорттуң бо хевириниң өске бир талазын чугаалап турар:

— Бистиң маргылдааларывыска чүгле тиилекчилер эвес, харын тиилеттиргеннер база солуп. Ол чүге ындыгыл дээрге, тиилеттиргеннер даарта тиилекчилер болуу берип болур болгай.

Ынчаарга даартагы хүнче аян-чорук кылырының бетинде бөгүн тиилеп турарларның, амгы үеде делегейде эң-не шыырак болуп турар бистиң эң дээре херээжен гимнастарывыстың дутайын чугаалап көрээли.

Совет гимнастиканың амгы үеде эң тергиин Людмила Турищева деп, Лариса Латынина чугаалаар. Донда-Ростовта чурттап турар 22 харлыг ол студент уруг — делегейниң, Европаның болгаш Олимпий оюннарының тулган чемпиону. Турищева — шуут ынчаар төрүттүнген, тренировка кылып турда бодун камнанмас, маргылдааларга дидим дайынчы.

Белоруссиялың Гродно хоорайда чурттап турар, 19 харлыг студент Ольга Корбут — Турищевадан дудаг чок. 1972 чылда Мюнхенге Олимп «олимпиаданың илбичизин» дижип турган. Ооң ылгалдыг мөзүзү —коргуш чогу, аймылдан корттазы. Ооң сеткилин база чымчак: снарядка шимчээшкиннер кылып турган, таарымча чок болганда, ол муңгарап, харын ыглай-даа бээр, эки кылып, дээди балл апканда — оөрүшкүден аммырап, халыглылап-даа турар. Узуну 155 сантиметр, өцүктери, инактары хөй бичии Оля ындыг кижи. Эң-не марын шимчээшкиннер-биле — «Корбуттуң сальтозу-биле», «Корбуттуң петлязы-биле» бүгүдени ол магададыр. Бир эвес үстүнде ийи уруттa Эльвира Саадини, Тамара Лазаковичини, Любовь Бурданы (Андриановны) болгаш Антонина Кошельди кадыптар болза, олар Мюнхен-2-ниң «алдынын» команда ёзуталар алган кайтавыктыг алды уруг болу бээр.

Ынчалза-даа херээжен гимнастикада чаа чалгыг тыптып келген дээрзин эртken болгаш бо чыл коргусвен. Аныяк херээжен гимнастарның авангардында черле билдингир апарган. Москва чурттуг Любовь Богданова, Минск чурттуг Людмила Савина, Чимкентиден Нелли Ким, Донда-Ростовтан Светлана Гроздова олар база бар болу берген.

Латынинаның саналп турарындан алырга, 15 харлыг, тоску классчы Гроздова бо чылын Варнага болуур делегей чемпионадынга баар командага кире бээринге черле мөзүлүт.

Ам чаа адаанывыс дорт уруг ам-на шыырактар деп ададып турар-дырлар. Ынчаарга оон өске мергежилдиглер база эңмежок апарган, оларга — Минск чурттуг Лидия Горбик, Елена Примак (Челябинск), Тамара Казанина биле Елена Колпакова (Воронеж), Алма-Атадан Ольга Коваль, кайызыда Донда-Ростов чурттуг Елена Давыдова болгаш Елена Абрамова, Ленинск-Кузнецкиден Антонина Тлебова хамаарыштыр, олар шуптузу 13-14 харлыглар. Ынчаарга бо чылын ССРЭ-ниң гимнастика талазы-биле чемпионадынга 15-тен эвээш эвес харлыг уруглары кирер.

Ол бүгү школачы уруглар эң-не нарын шимчээшкиннерни мырыңай чиик күүседирлер. Оларның кылып турар номерлерин индирдеп көөрге, черле күүсеттиммес чүвелер дег кылдыр кижээ сагындырар.

Гимнастика талазы-биле бистиң херээжи командавыска хамаарыштыр даштыкы чурттарның бо спорт талазы-биле удуртукчулары:

— Силерге шилиндек команда чыып алыры чиик-тир: силерде кайгамчыктыг чалыы уруглар — гимнастар мырыңай эңмежок — дижирлер.

Ынчаарга олар эңмежок болза-даа, оларны сагыш човаашкынныы-биле белеткээр кижилер херек. Ол дээрге тренерлер-дир. Ол дээрге Минскиде, Воронежте, Челябинскиде, Пермьде, Гроднода, Львовта, Ворошиловградта, Чимкентиде болгаш гимнасчы өске-даа хоорайларда спортчу уругларны шнакшыл-биле өстүрүп, кижизидип турар кижилер-дир. Ворожежте Виктор Штукманның, Гроднода Ренальд Кимнының, Минскиде Виктор Хомутовтуң болгаш өскелериниң-даа гимнастика школалары чүгле бистиң чуртта эвес, харын даштыкыда база сураглыг болуп турар. Чижээдээрге, Донда-Ростовта гимнастика талазы-биле үш школа бар: Владислав Расторопкийниң (Турищеваны белеткээн), Руслан Лавровтуу (Гроздова, Абрамованы белеткээн) болгаш Владислав Левшининиң (Галина Паршинованы белеткээн). Олар шуптузу гимнастикаже чаа-чаа аныяк спортчуларны хаара тудар, бо талазы-биле эң-не мергежилдиглерниң талантызын ажыдар сорулганы салып турарлар.

Лилия КОВАЛЕВА,
(ПМА).

МЕХАНИЗАТОРЖУ ГВАРДИЯ ЧЕМПИОННАРЫ

Суггарылга системаларының тудугжулары—скрепер машинистериниң дөртүү Бүгү-эвилел маргылдаазы Астраханьга бооп эртken. Эң дээрге мастерлер адаа хүндүлүг ат дээш маргышканнар. Фунтово суурнуң чанынга шөлге дөртеп хире күүдүг агрегаттар харыы удда ажылдаан. Ол машиналар минута сайында-ла чүс-чүс кубометр довуракты казып, өске черлерже чайлады үстүрүп тургулаан. Геодезистер болган хынакчы судьялар планнашкынны чазыг чокка сагырын хайгаарап, кылдырган ажылдарны хемчээп көрүп турганнар. Бедик мергежилдиг мелиораторжу специалистерден тургустуткан судьялар коллегизиниң механизаторларның хөй кезиниң дыка нарын, чазыг чок ажылдаарын бедик-биле унелээп. Чогум-на шак ынчаар болбазырадып, кылган хөрээүнүгүт чер-терглин дээп дүжүттү берип болур. Бедик будүрүкчүлүг болур чоруктуң хереченнели каматтынган үеникты база бөрмидээлеп көрүп турган.

Азербайджан ССР-ниң төлөөлекчизи Ингаиб Зейналов дар машиналар бөлүүнге тиилекчи болган. Бичe хемчээлдиг скреперлер бөлүүнден Астрахань чурттуг Анатолий Ефименко тергиинээн. Аныяктар ортузундан ол-ла хемчээлдиг машиналар бөлүктеринден Ставропольдан барган механизатор Николай Баранов биле Молдав ССР-ниң төлөөлекчизи Виктор Казак олар чемпион атты чаалап алганнар. Тиилекчилерге улуг алдын медальдарны болгаш бирге чергенниг дипломизарын тывыскан. Бүгүвилел маргылдаазының ийиги болгаш үшкү черлерин алганнарга база-да хүндүлүг шаңналдарны тывыскан. Эң мергежилдиин көргүскен аныяк скрепержилерге ВЛКСМ ТК-ның «Алдын холдуг мастер» деп хүндүлел демдээн тывыскан.

АСТРАХАНЬ.
(СЭТА-ның корр.).

Шыдыраа

БАЗА ХАЙЫМ

Делегей чемпионы-биле ойнаар эрге дээш Корчной биле Карповтуң аразында шыдыраа маргылдаазының соңгаарлаткан салыы сентябрь 26-да уламчылаан болган оюн 68-ки көште база хайым кылдыр доозулган.

Соңгаарлаттынган ол салыга инициатива Корчнойнуң талазында болуп, шүшкүүрүг кылдыр арткан турган. Ынчалзажок үргүлчүлээш салыгда ылап аналитээн башгайы чедип көштүң соонда, оон төнчүзүнге чоокшулап келген.

Удавгада шөлге Корчнойнуң ноян, терге болгаш ийи оглуу Карповтуң ноян, ът болгаш үш оглуунга удур арткан. Демиселхайым болур ийикпе азы ак тала ударының аразында чорун турган. Ойнакчыларның кайызы-даа хөй аргаларны биледиг ажыглаан болгаш Карповтуң «Ужененишкин» чеминшкин-биле доозулган. Каждан хайым болуру илерен кээрге, ынчаар төндүрерин олар чөпшээрешкеннер.

Дөрт хайымның түңнелиниде сан эрги хевээр Карповтуң талазында 1:0. Алдыгы оюн сентябрь 27-де Чайковский аттыг концерт залынга болган. Анаа Карпов агы-биле ойнаан.

Ю. БАЛАШОВ,
делегей гроссмейстери.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

10.30—Уругларга. «Хар кадым». Уран-чечен фильм

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Өөнүт телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы.
12.40—«Кадымнылга». Эртем-шептередилгелиг программа.
13.10—Өөнүт телекөргүзүг. Музыкалыг программа. «Эртемги почта».
13.40—«Болгу-даа дет, болбаа-даа дет».
14.40—Өөнүт телекөргүзүг. Эстрада концерти.

КЫЗЫЛДАН

15.05—«Өшпес чалбыш». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги серияларының.
17.35—Делегей байдалының дугайында допчу тайылбыр. Тыва дылга.
17.50—«Шил ажык». Телефильм.
18.15—«Тываның неделязы». Информастыг программа.

МОСКВАДАН

18.30—Спортчу программа: 1. Шыдыраага делегейниң бирги черн. 2. Өөнүт телекөргүзүг. Делегейниң эң тергиин акробаттары. Көргүзүг оюнпар.
19.15—Өөнүт телекөргүзүг. «Артлото».
20.45—«Самотлорнуң шыгээдикчилери». Телеочерк. Дамчыдылганы чогаалчы И. Осипов чорудар.
21.30—21.40—Чапсар.
21.40—«Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Михаил Ульянов.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редакторнуң ораалакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЛЫРАЛ»: «Чаанмар—маңа өөнүтеримн» (1-ги, 2-ги сериялары) 9.45, 12.30, 15.15, 18.50, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чажыт хоорай» 9.15, 10.55, 14.25, «Универсал-да бас» 16.05 (хроника залынга) «Ажыдыышкын» 17.05, 18.55, «Амыдыралдың хүн бүрүзү» 12.35, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Макеманың алдыны» (1-ги, 2-ги сериялары) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Саныктыг моортайның чаа ужуралдары» 15.00. «Ромео биле Джульетта» (1-ги, 2-ги сериялары) 16.40, 19.30, шактарда.

Бойдус булуңу

БОЙДУСМАА

Рассказ

Лупсан чайлаага ог-бүлезибиле кежээ ап четкен. Дүне ол кажангызындан-даа артык хандыр болгаш таалап удаан — арга-эзимниг арыг агаары ындыг салдарлыг болган. Уруу оттурбаан болза, ол та чежеге чедир удуур турлу ыйнаан.

— Ачай! Дыцнаа көрем! Аладакта хек эдип тур! Лупсан хектиң эткенип шынап-ла дыцнаан — сактыра хек оон чиге-ле кырында эдип олурар ышкаш болган. Лупсан орнундан тура халаш, идиктерин кетки лепкеп, огден үнүп келген.

Магалыг-ла эки эртен ыргин. Лупсан даглыг черниң арыг чаагай агаарын хандыр тынып, херлип-херлип алгаш, хамырак сугнуң ындыналдыр ырлап чыдары черже шиглей базыпкан. Каш-каш чылдар иштинде шак бо черге чайны чурттаан эрттирип-даа турза, мооң чараш чаагайын магадап хаммааны ол-дур. Бола чайлаага оон уруу торттүнген болгай. Аңаа Бойдусмаа деп атты апаа-ла берип хаглаан.

...Эртенги чем үезинде даглярже селгүүстээр деп дугурушкан. Хенертен даштын бүзүрээр аргажок шимээн үнген соонда, огнуң иштинде улус чүнүп-даа ужурун билип четтикпээнде-ле аажок улуг-бора чалгынары-биле каапкаан-ажыкке шапкыланы каапкаан, дүктерин болгаш чүтлерин бурулады кагбышаан, чижик куштарның хаанны — хартыга, келгени дег, ындыг дүрген карап кылдыр чиде берген. Орталанып келгеш, орун чыкының имирнинде сыңны берген бичии бора-хирилээш шупту көрүп кавынар. Каш секунда мурнунда олүм аңаа кыжанып турганы ол-дур.

Бичии кижилер кезээде сонуургак болур. Маңаа ваан ындыг болган: бора-хирилээ карак чивеш дээр аразында-ла Бойдусмааның холунда барган. Олтуже корткан хөөкүй амытан уругже коргуп-сүртеп көргүлээш, ооң хенизиг чүреккейн хорээнден бо-ла дораан ушта халый берги дег, характары оны оршээп, амытының арттырээрын дилеп турган ишкаш болгулаан.

— Бойдусмаа! Уруум! Чуура тудуптун, оваарымчалыг болуп көр!—деп, ол чайгаар-ла алгырыпкан.

— Ол чүү боор, ачай! Оваарымчалыг тудуп тур мен. Чаптанчыг чаражын көрем!

Уруг эриннерин бора-хирилээге дээскилээн.

— Уруум, хөөкүйүң салыптып көр, ужуп чораай аан—деп, Лупсан чымчаа-биле эдерешкен.

— Чүге ынчаарыл? Чок, мен мону салбас мен!—деп, уруг улурланган.

— Чүге, Бойдусмаа? Бора-хирилээ өлүмден дескеш, бистен дуза дилеп ужуп келгендир—деп, ачазы тайылбырлаан.

Бойдусмаа характарын чаптанчыг кылдыр аңгайты көрүпкен турган. «Шынап-ла бе?» деп элдепсинип айтырган.

— Ынчанмайн канчаар!

— А бир эвес кижи турбаан болза, кушкаш канчап базар ирги?

— Ынчаарда... ынчаарда ол араатан хартыганың чижи болу бээр ийик—деп, Лупсанның үшү кударанчыг харылаан.

Чап-чаа болган таварылга ооң амыдыралында кударанчыг болуушкунну сагындырып келгеп. Аныяк болгаш дуржулга чок шаанда кандыг чүвелер таварышпас дээрил? Алдегдалдар база болгулаар. Үе-шаг эрткен тудум, чылдар эрткен тудум оларны катаптаваа кылдыр амыдыралдың дуржулгазы кижиге бар апаар болгай.

...Лупсанның харыы шак ол эрте чазын чүтле чээрбиин ажып, ада-иезин-биле кады чурттап турган. Бир-ле катап хүн ажар дей бергенде кодан көргеш, хүлбүстүг болган ону сывырып чоруур берүүн ол танып каан. Лупсан караан чивеш кылып четтикпээнде-ле аңнар ийилээ оларның кодазынче халчып келгеннер. Хүлбүс чаңгыс шураан-ла хой кажазының иштинде барган, а сүрүшкүнге кавыргазын, ханга покпес араатан ам бодунга айыыл дирелип келгенин билип каан, салып ыңай болган.

Лупсан хой кажазынче хирг кылдыр кире халый бергеп. Ооң баарында кыскыл чүзүнүүр, чараш чаагай мыйыстарлыг хүлбүс бо турган. Лупсан чараш чаагай мыйыстардан сегирип алган. Хүлбүс шоолуг эвес шеле сокса-даа, удурланмаан. Камгалал чок күжүрүү тиилеп алганынга эзирээнин ол ийикпе, Дулмага көргүзерин күзээни ениин нзынның күш-шыдалын эскерип кагжыкче (оозу ам хайгаарап көрүп-даа тур боор). Лупсан бижск негеп дүрген-ле хая көрүнген.

Ам чаа-ла хөй кижи хайыннаң, а оларның-биле кады ооң Дулмазының тургулаан черинде кым-даа чок болган. Лупсанга шак бо бүтү чырык ортемчейде чүгле ол чаасхаан, дыц-на чаасхаан арткан ышкаш кылдыр сагындырган.

Ол чүзек таварылганың соолунде Дулма акызы сугга

Ц. МУНХ, моол чогаалчы

черле келбээн. Ону оларның доктаамаа дужуп тургулааны одарга-даа Лупсан көрбээн. Чүгле элээн үе эрткенде, уругнуң чаавазынга чугаалаан кындыг сөстер ооң кулаанга чедип келген:

— Лупсанның чүрээ ындыг соок, каржы деп кажан-даа болавайн чораан мен!

Бодунуң күчү-шыдалын көргедип, хилинчек чок амытаны олүрер деп тургаш, бодунуң баштайгы ынакшылын Лупсан ынчаар ышкынган. Ол таварылга аңаа кезээде сагындырып, кижи — бойдустуң ээзи, ооң өлүүү болгаш камгалакчызы деп билип алырынга дузалаан. Ынчангаш, Лупсан ам сиу ооң уруу биливп алзын деп кызыдып турары бо.

— Ачай! Ачай—деп, Бойдусмааның өткүт үнү дашкаартан дыцнаган. Лупсан далаш чок тургаш, огден үнүп келген.

— Ачай! Доозе көрем!—деп, бичии хөлчугажым сумгаш, ол-ла черниге өөрүшкүлүг шурап тура, уруу залыгган. Лупсан оруг көргеп. Бажының кырында бора-хирилээ өөрүшкү-мынчайлыг ужуп чоруп турган.

Ооң хелзигийне чалгынарының харбаашкын бүрүзү мынча деп чораанзыг.

— Сеңээ четтирдим, Бойдусмаа!

Сеңээ четтирдим, бүшнүг уруг!

ДӨМЕЙ-ЛЕ ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕР

Бойдусту болгаш оон байлаан, ыламгыя черлик дириг амытаннарны камгалаар дугайында чазактың докталдарын солун, сеткүүлдерге парлап, радио, телевидение дамчыштыр чугаалап-даа, бо талазы-биле бүрүүлүг кижилерпи торгап, кеземче херээнге онаап-даа турза, чамдык хамаатылар бо талазы-биле чогуур түннел үндүрбейн турары элдеп. Каа-Хем районда Ильинка кодээ Советиниң чурттакчылары Э. Шимит-Дамба, П. Брень, Таңдыда Бай-Хаак суурнуң чурттакчылары О. Өшкү-Саар, Е. Пензин оларны ыңдыларга хамаарыштырып болур. Шимит биле Бочкарев дээрзи Ыртыш хемге бир бүүрүү, бир сынны адып алган, туттурганнар. Устунде төтчеглекчилерниң бүрүшеге чедирген когаралы 744 рубльди төлеттирип, торгаан болгаш бөө-чепсээн аныыр черниин инспекторлары хавырган.

А. Дагба, Ч. Одушпай, Ч. Сагаан, Д. Николаев, А. Миков олар төтчеглекчилерге дузалажып, оларның олүрген аңнарының эдин тайгадан үндүр сөөртүп экелгеш, боттарының үлүү болур бичии бөрбек-сарбак эът алгаш, чажырып тура туттурганнар. Ындыг кижилер база-ла домей төтчеглекчилерге хамаарыжыр аңаар.

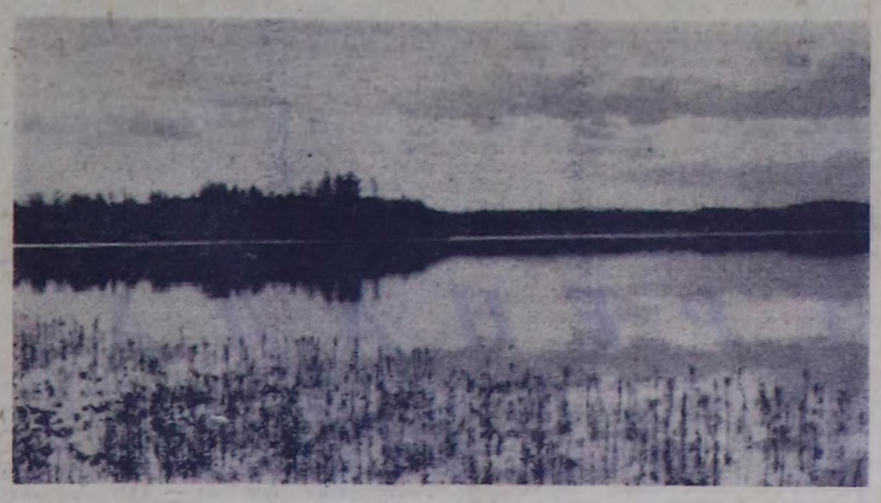
А. САНЧАТ,
охотовед.

ЧАЙГААР БҮТКЕН АПТЕКА

Улусчу медицинада сураглаан сыын-оъдун чыып алыры-биле каш болуп аңчылар Чөөн-Казахстанның дагларынче бо хүннерде аъттанып кан. Ук оът сыынналың эң ынак чемнии болур, оон-биле чергелештир оон (база мыйыс ышкаш) эм шынарлыг дээрзин ынчилер база тодаратканнар.

Үстүнде аңчыларның чыып экиээр оъдундан Алма-Атаның фармацевтика фабрика хөй санныг суук эм чүүлдү белеткээр. Черле ынчаш Казахстанның Чөөн болгаш Мурнуу чүктерин дөмейлеп болур. Мында бир муң аныг эм оттар үүжелеттингенин эртемденнер санап көрген.

В. ГАНЖА.
СЭТА-ның корр.

ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ. Азастың каас-чараш чурумалдыг бир булуну.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотоэтюду.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң ораалакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, кырысалгалыг секретарының 25-35, партийжи аймыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кодээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 232.
ТС—00758.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы- биле әргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчуу бажын № 11.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 229 (9606) | Воскресенье, сентябрь 29, 1974 чыл | 1925 чылда үнезилеттингеи | Өртээ 2 коп.

Л. И. Брежневтиң Хафез Асадты хүлээп алганы

СЭКП ТК-ниң Чиргиге секретары Л. И. Брежнев 1974 чылдың сентябрь 27-де Кремльге Араб социалистиг чаартылга партиязының Чиргиге секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизин Хафез Асадты хүлээп алган.

Совет-сирий харылзаалар мөзүлеш ажын-кэрэ чок болган бүрүн билчиишкинниг байдалга эрткен беселага Совет Эвилели биле Сирия Араб Республиканың аразынга, СЭКП биле АСЧП-ниң аразынга ийи таланың харылзааларын улам хөгжүдер дугайында. Чоокку Чөөн чүкте байдалдың дугайында болган делегейнин өскедаа чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын ылап солчуушкуну болган.

Ийи чурттуң аразында харылзаалардың оскерлиш чок найыралдыг мөзүлүүн, совет-сирий кады ажылдажылганың хөй планнын болган калбарышкынның, ооң чедиишкиниг хөгжүп турарын сеткил ханышкынныг демделээн, талалар бо чылдың апрельде Совет Эвилелиниг САР-ниң Президентизиниң чораан үезинде Л. И. Брежнев биле Х. Асадтың кады ат салганы, кадыкыган совет-сирий медегелдиң база кадыүндүрген өске-даа документилериниң коюбодаалдарын амыдыралга моон сонгаар-даа чайтылыш чок ботгандырар деп ылап шинтширлиин илергейлээн.

Л. И. Брежнев Израильдин эжелекчи лаймынга улуг араб-улустарының чаптыг демселеин Совет Эвилелиниң детпиринин оскерлиш чогум демделээн. Сирия Араб Республиканың экономика күүзүн болгаш камгалалыр аргалыын бижигларынга моон сонгаарлаа дуза чедиреривге белеңнээ медегелээн.

Чоокку Чөөн чүкте байдалды чугаалажып турда, талалар чоокку чөөн чүк айтырыны чаптыг шинтширлээриниң дүрген чедип алыр, ол девискээрге бижиг тайбыңны тургузар күжениишкиннерин уламчылаар ылап шинтширлиин илергейлээр. 1967 чылда эжелеткен бүгү араб девискээрлерден израиль шеригленнин бүрүнүбиле үндүрери болгаш Палестинаның араб улузунуң хоойлу ёзугаар национал эрге-елерин ханды рары мында шинтширинн үндезинин болур. Ол чайгылыш чок негелдерни боттандырбайын ыткаш. Чоокку Чөөн чүкке бижиг тайбыңны тургузуп-болур арга чок.

Шеригленнің дайылдажырын сокпадын, оларны аңгылап чарлар дугайында дугуржулгалар Чоокку Чөөн чүкке бүгү талалыг таарыштырылганы чедип алырының оруунга чүгле баштайгы ү-чада, баштайгы базым болур деп чүвени Л. И. Брежнев болгаш Х. Асад катап бадытказан.

Чоокку Чөөн чүк таарыштырыгазының бүгү айтырыгларын бүрүн чугаалажыр Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Женевадың тайбыл конференциязының эң дүргеин-биле катап ажылдап келээринниң эргежок чугулазы демделеттингеи. Чоокку Чөөн чүк кряизны таарыштыр шинтширлэрин уламдыктырары агрессорга-ла ажыктыг болур деп чүве база демделеттингеи.

Л. И. Брежнев болгаш Х. Асад делегейниң чугула оон өске-даа айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солушкаш, делегей байдалының дүшкүүрлүүн чанырылдырары, бүгү-ниити тайбыңны бижыглаары дээш Совет Эвилелиниң, Сирия Араб Республиканың чайгылыш чок демисел чорудар ылап туруштуун бачыткаан.

Совет болгаш сирий удурткучуларның доктаамал эртиирип турар апарган уламчылыышкыннары, харылзаалары ийи чурттуң аразында ийи талалыг найырал харылзааларын бүгү демдеглер-биле калбартып, улам бижыглаарының дуза чедирип турар деп чүве беседа үезинде сеткил ханышкынныг демделеттингеи.

* * *

СЭКП ТК-ниң Чиргиге секретары Л. И. Брежнев Араб социалистиг чаартылга партиязының Чиргиге секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизин Хафез Асадка алдар кыдыр Кремльге эртеңги найылалга тургускан.

Шайлаттага ССРЭ-ниң хаштыкы херектер министиринин биргя ораалакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң САР-да элчизи Н. А. Мухитдинов база киришкен.

КЫЛДЫНГАН АЖЫЛДЫ БЫЖЫГЛАП, БАЙЛАКШЫДАР

Чурттуп оске бүгү черлеринде шыкаш, республиканың партия организациялары партиянын XXIV съездизинин болган СЭКП ТК-ның май (1972 чыл) Пленумунуң айтыышкыннарын күүсеттирилээш, партдокументилер солуушкунувуң белеткелдерн база оны эртиирен-биле холбаштыр күженнишкиниг ажылды чоруткан. Организас-политиктиг бо чугула хемчег партийжи күштериң дайынчы көрүлдези болбушаан, ол-ла үеде партия эге организация бүрүзүнге база коммунист бүрүзүнге шыпсыны шылгалдо болган.

Партдокументилер солуушкунуның үезинде чоруттушган шудургу ажылдың түңнелинде күш-ажылчы коллективтериниң башкарыкчы күжү—партия эге организацияларының, партболуктериниң дайынчы арга-шинээмн бедээн, коммунистериниң идепкейи оскен, сагыпга-чуруму улам быжыккан, даандырган ажыл-херек дээш оларның харыысалгазы бедээп. Кандыгдаа ажыл-херектиң база социалистиг чарыштың авангардында коммунистер чорун турар. Амгы үеде партияның область организациязының бүгү составының барык-ла 50,5 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунганын маңнал чижек кылдыр чугаалаарга-ла четчир.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзинин база коммунистериң идепкейиниң бедээни планныг соруулгаларны күүседириигге таарымчалыг салдарны чедирип турар. Тываның үлеттүрүү продукция сайгарарының күүрүне планын сес айларда 102,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн бедидериниң планын 103,5 хуу күүсеткен. Капитал тудуунуң калбак программазын боттандырып турар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары күүрүнеге дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүседиппеп

ТЫВАНЫҢ ЭНЕРГЕТИКТЕРИНИҢ ТӨВҮНДЕ

Совет Тываның 30 чылынга

Республиканың баштайгы энергетиктиг төвү — Кызылдың электростанциязы эгезинде Улуг-Хемниң эриинде Азия диптиин төвү деп санап турган черге турган. Мынчаарга Тываның энергетиктиг чүрээ соонгу 16 чыл дургузунда дыка улуг базымнарны кылган. Тыва АССР-ниң энергетиктиг будурулгезинин турмустуунуп болгаш хегжүп келгени — ол дээрге чүртүп кыдыг-кыыгыраар девискаарлерининг будурукчу күштериниң хегжүдезинин шапкынчыдары дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың шинтирлериниң боттарының келгенинин тодаргай хереченин болур.

1958 чылга чедир Кызылга 1600 киловатт күчүлүг локомобильдиг электростанция ажылдап келген. Кежээ Кызылдың кулумчуларынга имистедир чырыыр сайгылгаларлар кыза берген коствун тургулаан. Оон техниказы дыка хожудангай, локомобильдерге одаар чүүдү хол-биле дажыттаан. Үүдү болгаш шлакты идер тергелерге үндүр сөөртүр турган, оон ажылдакчылары—колдуунда-ла чавыс билигдиг, ортумак техниктиг билигдиг чүгле үш кижи.

Совет Тываның чаа тудуттарынга удам-на хөй энергия күжү негеттинип келген. 1955 чылда Элегес-Аксының хөмүр-дажынга өзүлүг чаа хевирлиг электростанциязының тудуун эгелээн. Оон үш агрегадын ажыглалга киирегнинге үш чыл негеттинген. Ынчангаш 1958 чылдың нөябрьда баштайгы котел-агрегат биле 2,5 муң киловатт күчүлүг турбогенераторлу ажылдадып эгелээн.

Чылдар эртип турган. Найысыладдың электростанциязын удам алгыдары база негеттинип келген. Электр энергиязын хөйүг хереглеп турар апарганын барымдаалаш, оон ийиги, а оон соонда —үшкү эзүлчелерин ажыглалга киирглээн. Кызылдың электростанциязының күчүзү, дизельдиг тургузулгалар чокка, 19 муң 500 киловатт четкен. Чаа күчүлерни шингээдип, ажыглааны-биле чергелештир Тываның районнарын электрижидери эгелээн. Тандыы, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш еске-даа районнарже 10-дан 35 киловатт күчүлүг электри дамчыдылгазын шаап чоруткулаан. Оон-биле чергелештир кодээ черлерниң амыдыралчы негелдеринге дүүшкен чаартылгалар болгулаан. 1959 чылда электроэнергияны будурүп үндүрери 2 миллион киловатт-шак турганындан амгы үеде 100 миллион киловатт-шак четкен.

1964 чылда улус ажылагыйжы соруглаларны күүседир талазы-биле чедип алган чедиишкиннери дээш электростанция коллективинге Коммунистиг күш-ажыл будурулгези деп бедик атты тывыскан. Оон сес чыл болганда станцияны Красноярск крайның энергосистемазынга кошкан. Электри дамчыдылгазының шугуму Саян ындыңдан, Абазадан бээр дамчый берген.

Будурулгенин күчүзүнүң бедээни-биле кады оон кижилери база өзүп олурган. Чаа болгаш нарын техника мергежилдиг ажылчын, инженер-техниктиг кадрларны негей бергени билдингир. Амгы үеде электростанцияда 10 инженер, 25 техник ажылдап турар. Ол шыкаш кайгамчык мергежилдиг ажылчыннар өзүп үнген: тоң башкарылга черинин дежурный электромонтеру Надежда Егоровна Ситникова, турбина машинизи Екатерина Савельевна Трухонова, котел машинистери Мария Гавриловна Вертипрахова, Геннадий Витальевич Косицын, котел салбырының улуг машинизи Геннадий Федорович Иванов болгаш еске-лер-даа үк будурулгенин шалыпчыларынга санадып турар.

Эрги локомобильдиг электростанцияга-ла ажылдап турган М. А. Скоренко, Н. Р. Чернышев, К. И. Пахомов, В. С. Черкашина, Н. И. Копцев, А. Т. Маношин, П. К. Гриценко, П. И. Арапова, А. Н. Перегожегина болгаш будурулгенин еске-даа хоочуннары амыдыраа дээр ажылдавышаан болгаш боттарының байлак дуржулгазын эшеөрүнге күзелдин-биле дамчыдын берип турарлар.

Одаар чүүдү хереглээр талазы-биле негелдезинин база техник-экономиктиг көргүзүүнүн өскенин барымдаалаашкы, кол дериглерни чаартылгазының эскенин барымдаалаашкы, шын дамчыдын хоолай, № 8 котел-агрегат, чылыдыгза шугуму дээш чергелиг дериглерни бо чылдың төнчүзүнде болгаш 1975 чылдың бирги кварталында ажыглалга киирген турары көрдүнген.

Электри четкизининг ажылдакчылары ажылдап-даа, дыштанып-даа билир деп чугаалап болур. Ол—дыка найыралдыг коллектив. Бисте боттувынгыр"уран чүүл болгумнери, иниттинин ырызының болуу ажылдап турар. Боттувынгыр артистер Кызылдың болгаш республиканың-даа мындыг коллективтеринин аразына шаналдыг чергелерни наш удаа эөлеп келген. Раиса Захаровага удурткан хереөженнер чевүдели дыка зии ажылдыг чөвүлелдернин бирээзи болуп турар. Чөоктө чаа Кызыл хоорайның чечек өстүреринге ынактарының аразында болган делгелге-көрүдүгее бистиң хереөженнеривис үшкү черни эөлээнер.

Электростанцияны алгыдар болгаш электри дамчыдылгазының чаа шугумнарын тудары-биле чергелештир чүрттатга тудуун чорударынче онаатай сагыш салып турар бис. Чүгле сөөлгү чылдарның дургузунда безин бирээзинге-ле 16 аал ишти чүрттаар 3 болгаш 64 квартиралыг бир чүрттатга бажының ажыглалга дүжаарган. Ол шыкаш 140 орунныг үрүглар садыы ажыглалга киирген.

Коллективте чаартыкчы ажылды А. Т. Маношин адын удуртуп келген. Эртем чылын Тыва электри четкизининг чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары республиканың чаартыкчыларының аразынга бирги черни алган.

Мурнунда Кызылдың электростанциязы деп адап турган амгы үеде Тыва электри четкизининг коллективи хоорайның болгаш бүгү республиканың үлетпүр будурулге коллективтеринин аразында калбарган социалистиг чарыштың чаңгыс удаа эвес тиилекчизи болуп үнүп, шилчинир Кызыл туктарның өөлери болуп келген. Ынчангаш бо коллективтиң ажыл-ишчилери республиканың юбилейинге үткүштүр калбарган күш-ажыкчы эөлчетте киришкеп, боттарының мурнунда тургустунган соруглаларны алдарлыы-биле күүседип турар.

Г. СТЕПАНОВ,
Кызылдың электростанциязының будурулге-техниктиг албанының улуг инженери.

ОРБИТАДА „САЛЮТ-3" ЭРТЕМ СТАНЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТТИНГЕН

СЭТА-ның дыңнадыы

«Салют-3» эртем станциязынга чорудары-биле планнаан ажылдар 1974 чылдың сентябрь 23-те долузу-биле күүсеттингенин.

Чер чоогунуң орбитазынче июньуң 25-те салып үндүрген станциязының соруглазы — станцияның болбазыварыгай-жыткан конструкциязын база ол мшкаш борт системаларын, аппаратураларны улам ыңай ажылдап кылыры болгаш ужудуушкунуң башкарылгалыг болгаш автоматтыг байдалынга эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шеледелерни чорудары болуп турган дээрзин моон мурнунда дыңнаткан болгай.

Июльдуң 5-те «Союз-14» космос кораблиниң дузазы-биле кораблиңин командирин ССРЭ-нин ужудукчу-космонавтызы полковник Павел Романович Поповичи болгаш бортинженер подполковник Юрий Петрович Артюхин составтыг экипажты станцияга чедирип каан турган.

Ук экипаж станцияга 15 хонукта кылыр ажылдың программазын долузу-биле күүсеткен болгаш июльдуң 19-та Черге эөп чанып келген.

Июльдуң 19-тан эгелээш, станцияның ужудуушкуну бердинген программа ёзугаар автоматтыг байдалга эртип турган.

1974 чылдың август 26-да кораблиниң командири подполковник Геннадий Васильевич Сарафанов болгаш бортинженер полковник-инженер Лев Степанович Демин составтыг экипаж башкарган «Союз-15» космос кораблин салып үндүрериң боттандырган. «Союз-15» кораблиниң болгаш «Салют-3» станциязының кады ужудуушкунуң эртем-техниктиг шенелелерни чорудуп, оон үезинде ужудуушкунуң янзы-бүрү байдалынга космос аппараттарының чоокшулажыларында автоматтыг системазын ажылдап кыларын турган.

Августуң 28-те «Союз-15» космос кораблиниң дужүп бадар аппарады Совет Эвилелиниң айыттырган районуга дүне када чымчаа-биле кээп хонупкан. Дилеп тывар камгалал комплексин дужүп бадар аппаратты дүргеп-биле тывырын болгаш агаар-байдалдуң иарын байдалынга космонавтарны ап алырын хөндүргеп.

Башкарылгалыг-даа, автоматтыг-даа байдалга «Салют-3» станцияның 90 хонук дургузунда ужудуп турганының үезинде башкарылганың бедик шилявылалдыг системазын, тавыштырылганың электромеханиктиг системазын, ужудуушкунуң автономнуг системезиин, эргилип чоруур хүн батареяларының, энергия-хандырылгазының, термостатларының системаларын, аммыралы ажыл-чорудулганы, радио-харылзааны хандырарың, шинчилекчи установкаларны аңгылаарын боттандырган, а 8, 4 километр бедик-ке—парашют системазын ажылдалып киирген. Эөп балдарының аппарады Совет Эвилелиниң девискээринде айтып каан черинге кээп хонупкан.

«Салют-3» станцияның ужудуушкунуң баштай планнаан хуусазы 90 хонук турган. Ужудуушкунуң үезинде борт системаларының ажылынга немелде аргалар илереп келген төлээде, станцияны автоматтыг байдалга ужудуушкунун уламчылаар. Немелде программаны күүседир чоруук улуг хемчээлдит эртем-техниктиг информацияны алыр арганы бээр.

«Салют-3» станцияның ужудуушкуну удамчылап турар.

СУРАГЛЫГЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

«Саян» совхозтуң хоочун механизатору Н. Ы. Кан-оол ол мергежилинге ам барын үшеи чыл чыгыы ажылдап келген. Трактор болгаш комбайн башкарар билинин улам бедиктирип ол чеже оолдар, кыстарны өөретпээн дээр. Бо хүннерде Ленинка салдырда хову-трактор бригадазын ол билдилиг удуртуп турар.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг чылында Николай Ырымзевич Нуш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан. Коммунист Н. Ы. Кан-оол чүгле совхозта эвес, харын Бии-Хем районда безин сураглыг механизатторларның бирээзи.

ЧУРУКТА: Николай Ырымзевич Кан-оол. А. МОНГУШТУҢ фотозу.

А Р Г А Л А Р Б А Р

Совет Тываның 30 чыл болуур байырлалынга үткүштүр суурлар чагаажыдылгазы Бии-Хем районда калбарган. Бо ажыл өртекен чылдазымга деңнээргe элээн экижээзин хынналдадын илереэн. Эрткен чылдың декабрьда болган район Советтиниң сессиязының чагаажыдылга айтырыгларын чүгаалаашкын. Бо чылдың майда район Советтиниң сессиязының чүрттакчылыг черлерниң санитарлыг байдалдарының дугайында айтырыгларны, Туран хоорай Советтиниң сессиязының район төвүүнүң чагаажыдылгазының дугайын чүгаалаашкан. Чагаажыдылгаже хойнитинин калбаа-биле киришкен. Туран хоорайны чагаажыдарының талазы-биле субботникти үш удаа организастаан, 6796 кижи аңаа киришкен.

Бо бүгү хемчеглерни ап-төрткенээ чамдык түңнелдерни бергеп. Ылаңгыя Туран хоорайны чагаажыдылгазына 101 муң рубльди үндүрген, ажылам-дээ уламчылаан турар. Чер-чер Советтериниде чүрттатга фондуларының капитал септелгелерни чорударынга 36 муң рубльди чарыгдаары көрдүнген турда, 30 муң рубльди чаңгыдаан. Туранда 25 чүрттатга бажыңын, оруктарны, тротуарларны септээрин дооскан. Тос кудукту аштаан. Чүрттатга тудуунуң чыл ыяны 80 хуу күүсеттинген. 220 чүрттатга бажыңнарында газты киирген.

Ынчалза-даа бо чугула херектe четпестер база бар. Райкүүскон чанында чагаажыдылга-ажылдарын организастаар талазы-биле ийи комиссияның кайызыныы-даа ажыл планы, хуралдарының протоколдары чок. Олар эки ажылдаан чүве болза, районда суурларның чагаажыдылгазы, ниити культуразы элээн бедик деңнелге турарының аргалары бар. Райкүүскон чүрттакчылыг черлерни чагаажыдар, арыг, үлегерлиг, бедик культурлуг тургузар дээш чарыштың түңнелдерин чаңгыс-даа катап үндүрбээн.

Туран хоорайда ийи каът чүрттатга бажыңнары арбыдаан. Оларның чанында шөлдерниң чагаажыдылгазы четпес. Тараан ыяштары эвээш, уруглар ойнаар черлерни, спорттуң бодуун шөлдерни белеткеп, дерип тургускан. Туран хоорай Соведи каптал септелгеге хереглээр акша-хөрөнгини долузу-биле ажыглаан-даа болза, чылыг дамчыдылгазының четкизинде үрелиишкиннерни эде кылбаан. Оон түңнелинде суг төктур черлер хой. Район төвүүнүң болгаш көдээ суурларның кышка белеткелиниде улуг-даа, бичии-даа хемчээлдиг четпестер эвээш эвес. Районда чүрттатга фондузунуң техниктиг байдалын хынаар комиссия кандыг-даа ажылдарны чоруттайн келген. Район болгаш суурлар Советтериниң доктаамал комиссиялары санитарлыг байдалды эөлөдерининг, чагаажыдылга, ногаанчыдылга ажылдарын чүрттакчылыг, чер бүрүзүнге калбартырынче хамыпан кирбейн турар.

Соруглга болза четпестерин чайлаарын, арыг-шевер, ногаанныкче суурлар дээш чарыштыг улам калбартыры болдур.

М. УСМАНОВ.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

Малдың баш санын өстүрериңе быжыг чем-суур-биле чергелештир, база бир эң чугула чүүл—малды эө-дарыысалга чок кадагалаар, ону чидирер, самчыгдаар чоруктарны болдурбазы болур. Республиканың улусчу контроль комитеди «Улуг-Хая» болгаш Тоқа аттыг совхозтарга ниитиниң малының кадагалалының талазы-биле хыналарын чоруткан. Малды оңча-менди кадагалаарын, хандырар талазы-биле хереқте улуг четпестер бар болганы хыналадаан ылаөрээн. Малдың өлүп хөрээп, ону чидирип база самчыгдан турарының ужурундан ниитиниң малының баш санының өзүлдези база мал ажылының продукциязын будурери шоолуг эвес болуп турар.

Ниитиниң малының баш санының үчүдүн кылырының доктаатынган корум-чүрүмүн «Улуг-Хая» совхозтуң директизизы (директору В. Н. Виннков) кәрзыны-биле хажыдып турар. Малчынарның тускай дептерин четчелеп тургуспаан. Бухгалтер үчүдү күдуу деңнелде, кодан малдарны чогуур үезинде санап көрбейн турар. Ол чорук ийи-чаңгыс ак сеткилдиг эвес кижилерниң малды самчыгдаарында, хой санныг дудагдаан малды үр үеде чажырып бузурарынга идигини берип турар. Бо чылдың эгезинде байдал-биле алырга, совхозтуң Ийи-Тал салбырынга 250 баш хой, 7 баш ажыл аъды дудагдаанын илереэн. Читкен малдың чылдагаанын тодарадып көрбейн, ол бүгү малдың өртөө 9 муң ажыт рубльди мал бригадири Михаил Кодуракпың кырынга салган. Мурнунда бригадир турган Михаил Кодурак августың айның мал өтчёдүнга дудагдаан 120 хойну 12 хойжукчуң кырынга салган данзыны кошкан. Ол данзыдан алырга, хойжу Кыргыс Сандый 23, Кыргыс Чаламба — 23, Кыргыс Кошкар-оол — 24, Ховалыг Дапаан— 25 хойну самчыгдаан болуп турар.

Ол ышкаш мурнунда бригадир турган Хертек Чүлдүмден 33 баш хой, 31 баш мыйыстыг бода мал, үш баш чылгы дудагдаан. Үк читкен малдар дугайында кандыг-даа шиитпирлер документ чок болган.

«Улуг-Хая» совхозтуң директизизы 1973 чылдың төнчүзүнде 283 баш хойну, 64 баш мыйыстыг бода малды, 10 баш чылгыны читкен болгаш самчыгдаттырган дээш үндүр бижээн. Ол малды кым, канчан чидиргенинин чыыдагаанын шуут тодаргайдаваан.

Совхозка малдың санаашкының өзү барымдаалап чорудуп, коданнарга түс-тузунда санавайн, ниити малдарлар зайлы-биле кылып турган. Салбырларның тускай өртемниглери мал шимчээшкинниниң талазы-биле ай өтчёдүнга 8-10 хонук ооалладып киирип турар. Ынчангаш ниити совхозтуң отчёдүн кол зоотехник өртен айның сан-фактыларын барымдаалап кылып турар.

1973 чылдың түңнелдеринде алырга, «Улуг-Хая» совхозка 181 баш мыйыстыг бода мал, 1179 баш хой, өшкү, 50 баш чылгы ис чок читкен. Оон аңгыда, 244 баш хой, өшкүнүң ниитинге чишке ажыглаан, 261 баш мыйыстыг бода мал, 1627 баш хой, өшкү өлүп хорааң. А 1974 чылдың сентябрь 1-де байдал-биле ап көөрге, ол совхозка 97 баш мыйыстыг бода малды, 365 баш хой, өшкүнү самчыгдаан, азы өртекен чылдың ол үезинде турганындан ол-ла дараалашкаа-биле 169,4 болгаш 159,9 хуу хөй болуп турар.

Тоқа аттыг совхозта байдал база-ла үстүнде ажыл-агыйдан дээредевес. Оңу бадыткап турар тодаргай саннар бо: 1974 чылдың үгүле июль-август айларда Тоқа аттыг совхозка 487 баш хой, оон иштинде 330 баш бо чылгы хураганнар читкен болгаш самчыгдаттырган. Ол-ла үениң дургузунда 210 хураган өлген. Хойжу Оюн Делбир-оол 52 баш хойну, оон иштинде 25 хураганны, Түлүш Бүрбү—42 хойну, оон иштинде 21 хураганны, Оюн Суван-оол — 29 хойну, Сакпай-оол Тыртый — 10 хойну чидирген. Үстүнде айыткан читкен азы самчыгдаттырган бүгү малдың чыдагаанын тодаргайлыбаан. Ынчаарга бо чылдың сентябрь 1-де байдал-биле алырга, ажылагыйга 74 баш мыйыстыг бода малды, 741 баш хой, өшкүнү, 13 баш чылгыны иштинге чишке хереглээн. Самчыгдаанны болгаш читкенге: мыйыстыг бода мал 69, хой, өшкү—601 баш иийикпе, азы өртекен чылдың ол үезиндеи ол-ла дараалашкаа-биле 6,9 болгаш 5,3 катап хөй болган.

Ниитиниң малын менди кадагалаарында бар болуп турар четпестерин кол чылдагаанны чүдел? Хамыктың мурнунда малчын кадрларны шилип алырынче болгаш тааржыштыр тургузарынче ажыл-агыйларның удуртукчуларының чогуур кичээнгей салбайн турарында. Мурнунда мал ажылынга тургаш, дудагдал, самчыгдал кылган кижилерни мал кадагарынга хевээр арттырып турар тавармылгалар хонар эвес. Оон аңгыда, бригадирлериниң, малчыннарның ажыл-чорудулгазын ажыл-агыйларның удуртукчулары, бухгалтер аппарады, зооветспециалистер шынгыыза-биле контрольдаарын боттандырбайн турар. Малды оске кижиге дамчыдып бээрин, күрүнеге дужаар малды үзерин чогуур документинге биживейн, хүлээдип бээринин актыларын тургуспайн, малды удаа-дараа хенертен сагып, ковруп чоруттайн турар. Хынала чорударда малды читкелеп санавайн, малчынарның аскын бармдаалап турар. Бо бүгү чоруктар малдың ис чок чидиринге, ону кара туразынга самчыгдаарынга, малчынарның харыысалгазын кудуладырынга чедирип турар.

Үстүнде айыткан ийи совхозтуң директорлары эштер Зверева болгаш Винников олар мал чидирип, самчыгдан турар кадарчыларга шынгыы кезекче коргуспейн, оларны ажылга хевээр арттырып, харыысалга чок чорукту болдуруп турарлар.

Республиканың улусчу контроль комитеди «Улуг-Хая» болгаш Тоқа аттыг совхозтарга чоруткан хыналадының түңнелдерин чүгаалажып көргеш, ниитиниң малын менди кадагалаарының хемчеглерин четпес боттандырып, хөй баш малды чидиринге база самчыгдаарын болдурганы дээш ол совхозтарның директорлары В. Н. Виннковту, Ф. М. Зверевани донгуткан, а кол зоотехниктер В. В. Соболев, Ч. С. Хертек, кол бухгалтерлер А. И. Доброва биле Р. И. Богданова оларны шынгыы донгуткан.

Ч. ОЙДУПАА,
республиканың улусчу контроль комитединиң инспектору.

ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭҢ УЛУГ ДОМНА

Кривой Рогтуң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадында (Украин ССР) 5 муң кубометр ишкир хемчээлдиг домнаны тудуп турар. Ол чаа сууру делегейниң эң уаут домназы болур (4,5 муң кубометр ишкир шыдалдыг база бир домнаны Японияда тудуп турар). ССРЭ-де эң улуг күчүлүг суулар тударынче шилчинирин тоску беш чылдың планында дууштур боттандырып турар болгаш совет металлургияны моон соңгаар хогжүдеринин тиңдезини ол болур.

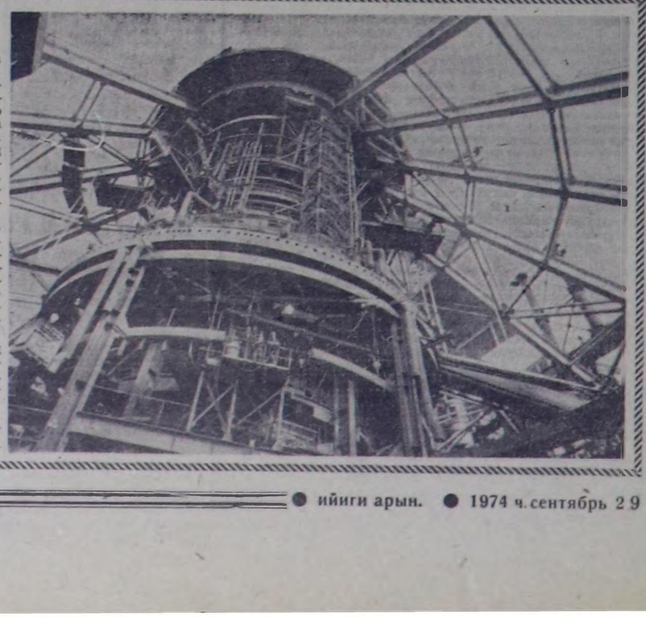
Чаа домнаны ажылдадып эгелээрин хуусаа бетинде, 1974 чылдың декабрь эгезинде боттандырар. Оон чылда эзилдирер шөю Совет Эвилелиниң эң улуг, ам Новолипецкинниң металлургия заводунда ажылдап турар, ол чижектиг агрегадының эзилдирер шоюндан будун чартык милинон тонна ажыг болур. Кривой Рогтуң домназының телевидели Москва биле Украинаның конструкторлары, тускай эртемниглери чогаадып ришкен.

Эзилдирген шөйну дөрт шөрга дамчыштыр 140 тонна ишкир ускуштарга эзиндилээр кылдыр тааржыштырган. Аңаа дөрт-булуңнуг ийи шуткулга шөлүңүл орнунга агрегаттың бүгү дуртунга онаашпаа чаңгыс шөлдү тургузып турар. Шөйну соксаал чок эзилдирерин херек кырынга ол хандырар.

Металлургтарның ажылдаарынга эң тазырымчалыг байдалды, ылаңгыя агаар аргыштырыгазының эң чаа системазын тургузуп турар. Домначыларның ажылдарының будурүмчелин заводтуң оон оскe суулгулардыдаанынан ийиден ажыг катап бедик болур.

ЧУРУКТА: делегейниң эң улуг тос дугаар домна суугузун Кривой Рогтуң В. И. Ленин аттыг металлургия заводунда тудуп турары.

Ф. ГРИНБЕРГ биле Б. КАУФМАННЫҢ фотозу. ПМА.

СОҢГУ-ОСЕТИН АССР-ГЕ ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫ ОРДЕННИ ТЫВЫСКАНЫ

(Төнүзүү. Эгези 1-ги арында). ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурундан ол алдарлыг юбилей болгаш Соңгу-Осетин АССР-ни Октябрь революциязы ордени-биле шаңнаавы-биле холбаштыр республиканың ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирген.

Осетия улустуң демисселиниң төөгүзү улуг Ленининң адыбиле болгаш ооң тургусканы большевиктер партиязы-биле тудуш холбашкан деп, оратор демдеглээн. Владимир Ильич Ленин совет эрге-чагырганың башталгаш чылдарында-ла национал кыдыг-кызыгаар черлерниң хөгжүлдезиниң дугайында улуг сагыш салып чораан. Ооң айтыышкынын ёзугаар Соңгу-Осетияның ажылчы чоннарынга чаа амыдыралды тургузарынга бүгү талалыг, дузаны чедирген.

Ам чартык чүс чыл ажыг үе иштинде бистиң Төрээн чүртувустуң улустарының болгаш бичe буурай улустарының хөй националдыг, найыралдыг өг-бүлезиң чаңгыс аай болгаш күүлүг Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинде чурттап, ажылдап, чаа коммунистиг нитилелди тургузуп турар. Улустарның найыралы болгаш акы-дуңмалышкы чоруу, ленинчи партияның херээнге оларның шынчызы — бистиң нитиң аас-кежиивистиң, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күүзүнүң болгаш бай-шыдалдыныш, ооң коммунизмче тиилелгелиг базыминарының чедиишкиннери болур.

Совет эрге-чагырганың чылдарында республикага социал-экономика, нитилел-политиг болгаш культура амыдыралынга үндезин чаартылгалар болган. Үүрмек бичe үе-тывыш мастерскаяларындан амгы үениң үлетпүр бүдүрүлгелериниче, бурунгу ыяш андазыннардан тракторларже болгаш комбайнарже, чайыпталган электри чырыынче, карацгы-будүүлүк болгаш чыдын калган чоруктан бүрүнү-биле бижик билир чонуг болганынче орукту Соңгу-Осетия Коммунистиг партиязын удуртулгазы-биле эрткен.

Республикада амгы үениң үлетпүрүнүң оңуг металлургия, машина тудуушкуну, металл болбаазырадылгазы, электротехника, химия, ыяш болбаазырадылгазы, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрү, өскелээ адырлары дургустунган болгаш чедиишкинниг дөгжүп турар деп, М. А. Яснов уламчылаан. Ам Соңгу-Осетия 1913 чылда бүдүн чыл иштинде бүдүргени хире продукцияны бүдүн чартык хүн дургузунда бүдүрүп үндүрүп турар.

Соңгу-Осетияның колхозтары болгаш совхозтары сайзыраңгай чер болгаш мал ажылагыйлыг, автомобиль парктарлыг, тракторлар болгаш өскедээ көдээ ажыл-агый машиналарлыг улуг-улуг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери болуу берген. Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садары чыл бүрүзе көвүдеп турар.

Төөгүлүг кыска үе иштинде ол даглыг черниң ажылчы чоннарының амыдырал-чуртталгазы болгаш культуразы долузубиле чаартынган. Бүгү чуртта ышкаш, кәлбак массага билиглерже орукту ажыдып, карацгы-будүүлүк болгаш чыдып калган чоруктуң кажан-кезээде үзүткаан ёзулуг социалистиг культура революциязы Соңгу-Осетияга база болуп эрткен.

Ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин улам бедидери —СЭКП-ниң XXIV съездизиниң экономика талазы-биле салган кол соруглаларының бирээзин болгай, ону чедиишкиниг шинтпирлеп турар. Чаа Соңгу-Осетияның хоорай, суурларының, ооң улувуның амыдырал-чуртталгазының кол аянн-шынчилери—бүрүн хандырылгалыг бажыңнар, делгем школалар, культура ордулары, кинотеатрлар, уруглар садтары, эмнелге черлери, асфальтылыг оруктар, хөй-ниитиниң транспортунуң сайзыраңгай четкизи боон турар.

Шаанда эрге-шөлээ чок чораан даг чурттуг херээженнер чаа амыдыралдың тиилелгезиниң ачызында аас-кежиктиг салым-чолдуг болган, бодунуң арга-мергежилдерин илередип, коммунистиг тургузуушкунга идепкейлиг киржип болур хамык аргаларны алган. Бүгүн Соңгу-Осетияның херээженнериниң аразында эртемденнер, партия, совет, ажыл-агый ажылдакчылары, литератураның болгаш уран чүүлдүң мергежилдиг ажылдакчылары эвээш эвес. Республиканың мурнакчы херээженнери коммунистиг күш-ажылдың үлегер-чижээн коргүзүп, патриотчу хөй-хөй үнелиг эгелээшкиннерни кылып турар.

Өске-даа совет республикалар-биле бир дөмей Соңгу-Осетияның социал-экономиктиг улуг чаартылгалары, культуразының чечектелишкини болгаш ажылчы чоннарының чаагай амыдыралының үзүлдезиң СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын чайгылаш чок боттандырып турарының түңнели болган. Ол политика бүгү социалистиг нацияларның, бичe улустарының бүгү талалыг хөгжүүрүнүң делгем оруун ажыдып берген. «Бистиң чуртувуска боттарының националындан хамаарылга чокка, аңгы талазы-биле ниити эргеажыктарлыг болгаш эчис-соруглаларлыг каттышкан күш-ажыл кижилериниң өндүр улуг акы-дуңмалышкы ёзүзү тургустунган болгаш быжыкан, төөгүге көстүп чорбаан харылзаалар тургустунган, оларны улустарның ленинчи нәйыралы деп бүзүреллиг адап турар бис—деп, ССР Эвилелиниң 50 чыл ойнуң дугайында плеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Соңгу-Осетияның үлетпүрү беш чылдың эрткен үш чылының дургузунда үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарарының планнарын чедиишкиниг күүсеткен. Республикага үлетпүр бүдүрүүшкүнүң хемчээли 19 хуу улгаткан.

Бүдүрүлге, чурттала-коммунал болгаш культура-амыдырал тудуунуң программазын күүсеткен. Соңгу-Осетияның ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязы, Советтер чуртунуң бүгү ажылчы чоннарыбиле бир дөмей, бүгүзэвилелдиг социалистиг чарыжынче кирипкеш, беш чылдың дөртку, тодарадыкчы чылының онаалдаларын күш-ажылчы, политиктиг улуг сорук кириишкиниг күүседип, ажылдап турар. Үлетпүр продукциязын сайгарар талазы-биле сес айларның планын 101,6 хуу күүсеткен. Ниити продукцияның хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезинде турган деңнелиидеи 8,6 хуу улгаткан.

Соңгу-Осетияның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге тараа болгаш мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле беш чылдың үш чылының планын чедиишкиниг күүсеткен. Хөй-хөй бригадалар, фермалар болгаш звеноолар бедик түңнелдерни үргүлчү чедип ап турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алдынган чедиишкиннер—республиканың ажылчы чоннарының шудургу ажыл-ижиниң, бүгү совет улустуң чаагай сеткилдиг акы-дуңма дузаламчызының, ленинчи партияның организакчы болгаш политиктиг улуг ажылының түңнели.

Ооң ыңай амгы үеде делегей байдалын чугаалаш, ораторнуң демдеглээни болза: СЭКПниң XXIV съездизиниң Тайбиңның программазы дүшкүүрлүг байдалды чавырыллырар болгаш тайбыңны бижыглаар дээш демиселге социалистиг дем каттыштырылгазының ниити платформазы болу берген. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан ооң Политбюрозунуң идепкейлиг, алыс эчис-соруглалыг ажылчорудулгазын бүгү совет кижилер чаңгыс эп-сеткилдиңиле чүүлдүдүнүп турар.

Бистиң улузувус Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын долгандыр кажангызындан-даа артык сырый каттышкан. Ооң мораль-политиктиг чаңгыс эви—бистиң күжүвустүң эгээртинмес үнер дозу, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерлиг болурунуң ол үндезини—кажангызындан-даа артык бижыг, бузулбас.

М. А. Яснов Соңгу-Осетин Совет Социалистиг Республиканы Октябрь революциязы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчуп дыңнаткаш, диңмиттиг адыш часкаашкыннары боон турда, Төрээн чурттуң бедик шаңналым республиканың тугунга кадап берген.

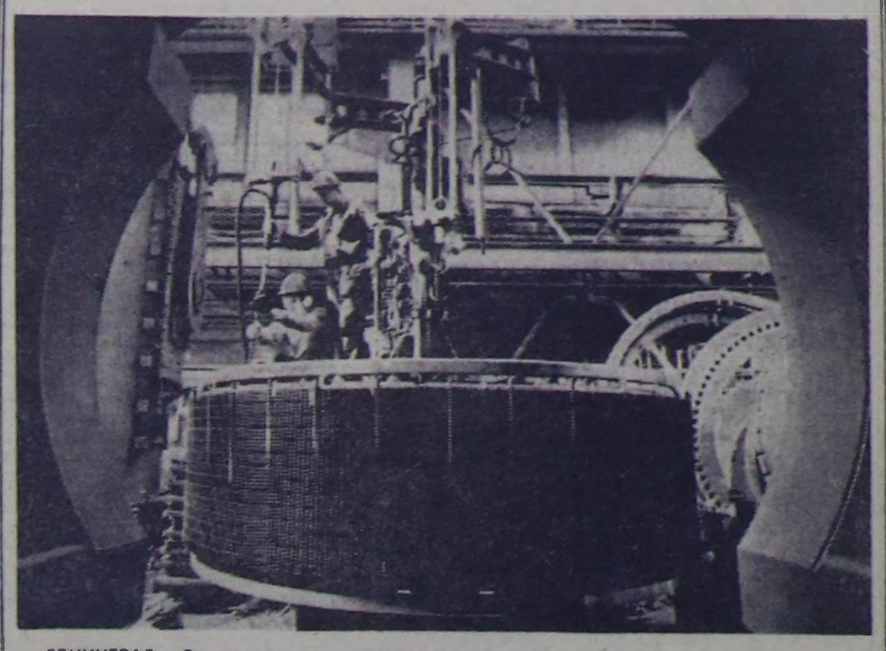
СЭКП-ниң Соңгу-Осетин обкомунуң бирги секретары Б. Е. Кабалоев илеткел кылган. Ленинчи национал политиканың тиилелгезин, акы-дуңмалышкы совет улустарның найыралдыг өг-бүлезиниң республиканың чечектелишкинин ол чугаалаан. Бедик шаңнаа дээш СЭКП-ниң Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазаккэ чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден ол илергейээш, республиканың ажылчы чоннары ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр боттарының хүрээлецин улам сырый каттыштырар, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүдүг шиитпирлерин боттандырарынга, беш чыл планының онаалдаларын чедиишкиниг, долдур болгаш ажыр күүседиринге. Адачурттуң күүзүн улам быжыглаарынга бүгү күүнүн бээр деп, ол айытыкан.

СЭКП-ге, ооң ленинчи Төп Комитединге изиг хүндүткелдиң, үректиң ханызындан өөрүп четтиргенинiң сөстерин хураага ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг «Победит» заводтуң жамыдакчызы В. М. Воробьева, Барыын-эрик районнуң «Хумалаг» колхозунуң бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады А. Д. Басаев, республиканың үлустуң шүлүкчүзү Г. Х. Кайтуков олар чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниге байыр чедирген чагаа улут кодурлүүшкүнүнүг хүлээп алынган.

Бөгүн—Машина тудугжузунуң хүнү

ЭЛЕКТРОСИЛАЧЫЛАРДА

ЛЕНИНГРАД. Ол алдарлаан каттыжылышкынның коллективи «Электросилага» кылган чүүлдер тергиин эки шынарлыг болур умурлуг!» деп ныйгырыгның адаа-биле ажылдап турар. Ленинградтың демдээн чураан күчүлүг турбиналар, гидрогенераторлар, металлургия болгаш даг үлетпүрүнге ажыглаар моторлар бистиң чурттуң кызыгаарларының даштында-даа дыка нептерээн.

Олар техник-экономиктиг көргүзүглериниң талазыбиле даштыкының ыңдыг продукциязындан дерайтаваас, харын-даа оларны ажыл турар. Быжык 50 хевирниң машиналарын болгаш аппараттарын шынар демдээ-биле, продукцияның 80 ажыг хуузун тергиин эки деп үнелеп-биле кылып үндүрүп турар.

Бо хүннерде каттыжылышкынның цехтеринде Краматорскиниң металлургия заводунга тургузар күчүлүг моторларны, 1200 муң киловатт күчүлүг турбогенераторларны, Кириш ГРЭС-ке эптээр электричиг генераторну кылып турар. Финляндияда кылдынып турар атомнуг электри станциязынга тургузар база бир машинаны эптеп, доозупкан.

ЧУРУКТА: эптекчи слесарьлар, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары А. С. Антонов биле В. Я. Иванов олар Краматорскиниң металлургия заводунга тургузар электри шинчедиричизиниң өзээн эптеп, кылып турлар.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

МАШИНА ТУДУГЖУЛАРЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет индустрияның эң чугула ажыры—машина тудуу амгы беш чылда мурнакчы темп-биле хөгжүп турар. Төскү беш чылда чурттуң машина тудугжуларының мурнунга тургустунган сорулгалар чедиишкиниг күүсеттинип турар. Дөрт чыл дургузунда чаа хевириниң барык 15 муң деридгелерни, машиналарын, приборларын бүдүргеге шингээдип алган турар.

Москва бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери сентябрь 27-де киноконцерт залы «Октябрьга» чыглып келген, алдаМашина тудугжуларының хүнүнге тураскаатка байырлыг хурал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюроазунуң составын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр улут кодурлүүшкүн-биле хуралдың хүндүлүт президиумунга сонгаан.

ССРЭ-ниң Күрөлаанының даргазының оралакчызы Н. Н. Слюньков алаа илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. И. Новиков, ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары хуралга олурушкан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагааны бир үнбиле хүлээп алган.

(СЭТА-ның корр.).

Даштыкы информациялар

Совет парламентарийлер ЧССР-де

ПРАГА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкийге баштаткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы ЧССРниң Чехословак-совет найырал эвилелиниң Төп Комитединге чораан. Совет аалчыларны найырал эвилелиниң ТК-зының даргазы В. Давид, ТК даргазының оралакчылары Д. Ганес, Я. Немец, найырал эвилелиниң ТК-зының чиңгине секретары А. Кроужил, эвилелдиң өске-даа удуртукчулары биле активчилери уткаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы-биле кады ССРЭниң ЧССР-де элчини В. В. Мацкевич чораап.

Ужуражыышкынга В. Давид сөс ап чүве чугаалаан. Чехословак-совет найырал эвилелиниң эге үндезини—ССРЭбиле культура харылзаалар ниитилелиниң үндезилеттинген хүнүнден бээр 50 чыл болур оюн чартык чыл эрткенде байырлап демдеглээр деп, ол дыңнаткан. Найырал эвилели бодунуң ажыл-чорудулгазының бүгү дургузунда К. Готвальдының «Совет Эвилели-биле — кезээде кады чоруур» деп сурагжаан лозунун удуртулга болдуруп келген дээрзин ол демдеглээн.

Совет кижилер Чехословак-совет найырал эвилелиниң ажыл-чорудулгазын билир болгаш бедии-биле үнелеп турар. Ол эвилел Совет Эвилели биле Чехословакиянын улустарының аразында найырал болгаш акы-дуңма кады ажылдажылга харылзааларың быжыглап, ханыладыр талазы-биле хөй ажылды чорудуп турар деп, В. В. Щербицкий чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы Чех Национал Чөвүлелге база чораан. Анаа совет аалчыларга ооң даргазы Э. Эрбан изиг байыр чедирген. Делегацияны ЧКП ТКның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң Национал хуралының Даргазы А. Индра үдеп чораан.

ПЛЕНУМГА ЧУГААЛАШКАН

Совет Тыванын 30 чыл ооңга үткүштүр районнуң «Билиг» нитилели ажылчы чоннуң ортузунга лекция пропагандазын күштелдирген. Ол дугайын үк нитилелдиң баштаар черинiң пленумунга демдеглээн.

«Билиг» нитилелиниң район организациязы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче кол кичээнгейин үглавышаан, лекция пропагандазын организастаарын эскижидер, ооң дээштинiң болгаш идей-теоретиктиг деңнелин бедидер талазы-биле чамдык хемчегерни ап, боттандырган. Номчуттуңуп турар лекцияларның, илеткелдерниң, политинформацияларның, бесседаларның саны көвүдеп, тематиказы янзы-бүрү болуп турарыбиле чергелеттир шынары база экижээн. Бо чорук лекторларның, политинформаторларның болгаш илеткелчилерниң арга-мергежилиниң өскенин черечилеп турар.

Районнуң «Билиг» нитителди, ооң эге организациялары болгаш кежигүннери чүгле лекция номчууру-биле кызыгаарлаттынмайн, массалыг пропаганданың янзы-бүрү хевирлерин — тематиктиг кежээлерни, эртем-практиктиг конференцияларны, аас журналдарны, айтырыг-харыы кежээлерни, янзы-бүрү ужуражылгаларны, кино-радио лекторийлерни билдиляг ажыглап турары солун.

«Билиг» нитилелиниң 12 эге организациязында 154 лекторлар бар. Ылаңгыя «Тээли» совхозтуң Пайырал салбырында эге организация (даргазы Б. Араптан) ында үш партия эге организацияларының деткимчезинге даанып алгаш, лекция пропагандазын багай эвес чорудуп турар. Ооң түңнелиниде салбырның Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында күш-ажылды организастааны эки, ооң будүрүкчүлүү бедик. Ол ферма сиген белеткээр планын күүсеткен.

А «Бай-Тал» совхозта «Билиг» нитилелиниң эге организациязы (даргазы Б. Хүреш-оол) ажыл-ишчилерниң ортузунга лекция, беседаны план ёаугаар чорудуп, ооң дээштинiң күштелдирген. Совхоз күрүнеге дүк садарының чыл планын 108,6 хуу күүседип, палидап ажыр 35 центнер дүктү сатkан.

Ооң-биле чергелеттир «Билиг» нитилелиниң чер-черде хөй-ниитизиниң төлөөлекчилери сентябрь 27-де киноконцерт залы «Октябрьга» чыглып келген, алдаМашина тудугжуларының хүнүнге тураскаатка байырлыг хурал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюроазунуң составын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр улут кодурлүүшкүн-биле хуралдың хүндүлүт президиумунга сонгаан.

ССРЭ-ниң Күрөлаанының даргазының оралакчызы Н. Н. Слюньков алаа илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. И. Новиков, ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары хуралга олурушкан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагааны бир үнбиле хүлээп алган.

(СЭТА-ның корр.).

БИРГИ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАР

«Тайбыңны күзээр болзунза —тайбыңның политиказын чорут, ол политика дээш демиселге» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев чоокта чаа онзалап демдеглээн. Ол лозунг бистиң чуртувустуң даштыкы политиктиг утланышкынын өскерлиш чок тодарадып турар, ол дугайын КНО-нуң Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта эртип турар XXIX сессиязыга Совет Эвилелиниң туружу база дагын бүзүредир хереченлеп турар. Делегейниң ол эң-не калбак төлөөлелгелиг организациязы делегейниң амгы байдалында көстүп келген таарымчалыг чүүлдериниң хөгжүлдезинге болгаш оларны быжыглаарынга чугула рольду ойнаш болур болгаш болур-даа үжүрлүг дээрзин Совет Эвилели барымдаалап турар.

Коз Ассамблеяның сессиязынга ниити политиктиг чугаалажылга үезинде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң чугаазында көдүрген өйү келген чугула айтырыгларны делегейниң хөй-ниитизи улуг сонуургал-биле уткаан. Чаа совет инициатива — долгандыр турар бойдусту дайын сорулгаларынга ажыглаарын хоойлуга таарыштыр кылдыр тургузуп болгу дег делегей керээзин чарар дугайында совет санал — бодунче онза кичээнгейин хаара тутkан. Ол айтырыгны тургузарының эргежок чугулазы чер бөмбүрээзиниң бойдузунга болгаш климадынга салдар чедирериниң аргазын кижиге берип турар эртеминиң чаа ажыдыышкыннары чүгле тайбың, тургузукчу сорулгаларга эвес, харын шуут сыр дедир — дайынзырак, үргедекчи сорулгаларга ажыглаттынган түрүп болурунуң уламынан болу берген. Бир эвес айытыгнан керээ чардына бээр болза, бир талазында — дайын чорударының чаа чепсектериниң тыптып келирин болдурбайн барып болур, а өске талазында — долгандыр тура бойдусту камгалаар деп бүгү кижи төрелгетенниң ниити сорулгазын шинтпирлээринге идиг бээр. Ол ийниң кайызы-даа бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарынга дүжүп турар. Ынчангаш чаа совет инициативаның чугулазын амгы сессияның киржикчилери болур чогууру-биле үнелеп көөр боор деп манап болур.

Тайбыцны быжыглаарынче чүткүл салып турар күрүнелер шинтпирлээринче үженнишкиннерин угландырган турар ужурлуг бирги ээлчеглиг сорулгалаларже сессияның киржикчилериниң кичээнгейин Совет Эвилели угландырган. Кипрге таарыштыр шинтпирлээшкинче херек кырында кирери, ол чурттуң улустарынга хамаарыштыр күчү-дүрүүр чорукту соксадыры, кипр күрүнениң бот-эргезин, хамаарышпас чоруум болгаш бүрүн бүдүн девискээрлиг турарын сагыыр чорукту хандырары эргежок чугула. НАТО-нуң кипр айтырыгны наточу кызыы болүкке шинтпирлээр дээр оралдажымшкынары ол айтырыгны мунгашталышкынче кинре берген. Ынчангаш КНОнуң эрге-хемчээлдеринге таарыштыр Кипр талазы-биле делегейниң калбак киржилгелиг конференциязын чыылдырары эргежок чугула апарган.

Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг байдал ол девискээрге чөптүг болгаш быжыг тайбыңны доктаадып тургузар сорулга-биле Женевага тайбың конференциязының ажылын дүрген-не дагын эгелээрининг эргежок чугулазын негей берген. Палестинаның араб улузунуң төлөөлекчилери база ол конференцияга долу эргелиг олурдун эөлеп алыр ужурлуг.

Совет Эвилелиниң бодалыбиле алырга, Европаның политиктиг амыдыралында эң чугула сорулга чүл дээрге, диптиң тайбың келир үезин хандырар шинтпирлерни бедик деңнелге хүлээп албышаан, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралды эң кыска хуусазларда доозары болур. Бир эвес чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилери эргежок чугула политиктиг тұра-соруун болгаш боттуг чоруун илередир болза, ол черле болдунар аргалыг.

Чепсекти эңдере бүдүрер чорукка улур демнселдиң практиктиг хемчегерни бистиң чуртувус онза ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Ында кижи кайгавр чүве чок! Боо-чепсек бүдүреринге чыл бүрү делегейдe 250 ажыг миллиард долларны чарыгдап турар болгай. Ол аажок улуг түң Азияның болгаш Африканың хөгжүп орар күрүнелериниң бүгү национал орулгазындан безин-ажып турар-дыр. Бир-тээ, чепсегленишкинни дүжүреринiң айтырыы бүгүдеге хамаарыштыр болганда, ону бүгү күрүнелер кады шинтпирлээр ужурлуг.

Бирги ээлчеглиг айтырыгларже Кол Ассамблеяның кичээнгейин хаара тутпушаан, Совет Эвилели ол айтырыгларны шинтпирлээрининң белен аргалары турар кылдыр бодавайн турар. Улустарның күзэл-чүткүлүнге таарышпас чүүлдер делегейде ам-даа хөй. Дүшкүүрлүг чорукту чидиглендиреринге болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрерни үргүлчүлээринге сонуургалдыг салаарлыг күштер бар. Ынчалза-даа бистиң хүнинеривисте делегей хөгжүлдезиниң угланышкынында кол чүүл дүшкүүрлүг чорукту кошкаашкыны болур. Ынчангаш ол чорук сонгаарладып болбас айтырыыларны боттуг ёзу-биле шинтпирлээринге идиг бээр ужурлуг. И. ЛАПИЦКИЙ.
(СЭТА).

„СОЮЗ“—„АПОЛЛОН“: чедиишкинге долу бүзүрел

Космос корабльдери «Союз» биле «Аполлоннун» кады дуржулга үжүдуушкунунга белеткел боттуг инженерлиг шенелделериниң ус-чадазында чорун турар. Келир айда Москвага совет болгаш америк специалистерниң киржилгезибиле үжүдуушкун үезинде ийи корабльди тудуштурарының херекселдерин шенеп көөр. Ол ышкаш «Союз» деп башкарылгалыг корабльже «Союз»—«Аполлон» төлевилелди боттандырып чорудар системаларны шенеп көөр деп турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чанында «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазының оралакчызы В. С. Верешагин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиумунга совет болгаш даштыкы журналистерге кылган парлалга конференциязынга ол дугайын дыңнаткан. Ол парлалга конференциязының киржикчилериңге төлевилелдиң техниктиг директорларын: совет таладан—ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү К. Д. Бушуевти болгаш америк таладан — доктор Гленн Данинни таныштырган.

Төлевилелдиң удуртукчулары журналистерге үжүдуушкунга белеткелдиң графигиниң долузу-биле күүсеттинип турарын дыңнаткаппар. Сөөлгү ийи неделя иштинде кылдынган ажылдың хемчээлиниң дугайын Москвада космос шинчилелиниң институдунга ол төлевилелди боттандырарынга дөрт киржир үжүрлүг ийи чүс ажыг совет болгаш америк специалистерниң августүн 26-дан сентябрь 20-ге чедир ажылдааны хереченлеп турар деп, К. Д. Бушуев чугаалаан. Бир эвес үжүдуушкунга белеткелдиң графигиң көөр болза, чүгле экипаждарның болгаш башкарылга төптериниң ажылдакчыларының кады белеткелдерин дөозары, а ол ышкаш чамдык системаларның конструкторлуг шенелделерин кылары арткан деп эртемден чугаалаан. Үжүдуушкунның программазын шуут дугуржуп клапкан, корабльдер кырында кады кылыр дуржугларның методиказын ажылдап кылган, борт документтилерин белеткээрин доозкан, бир корабльден өскезинче шилчин, киреринiң аргаларын дугурушкан.

— Бистер бодувустуң талавыстан дуржулганы белеткээрининг графигин ыяк күүседиринче база улуг кичээнгей салган бис—деп, доктор Г. Ланни чугаалаан. Бистиң, совет космонавтар-биле ажылдап-ужурашкапывыстың үезинде чүгле бот-боттарывысты ыяк билипкен ввес, харындаа бүгү айтырыгларны шинтпирлээринге бот-боттарывыска сеткил ханызындан дузалажыр күзел-сорук база плереттинген.

Доктор Гленн космос шинчилелиниң институдунга ажыл үезинде оларны эң-не эп-найыралчы ёзу-биле хүлээп алганын болгаш чаагай чүүлдерни күзээнин дыка улуу-биле үнелээн. Бистер Төрээн чуртувусче бистиң улуг херээвистиң чедиишкинниг болурунга долу бүзүрел-биле ээп чорун турар бис деп, ол чугаалаан.

Кады кылыр дуржулганы белеткээрининг планын ёзугаар салып үндүрер деп турар «Союз» корабльдиң үжүдуушкунунуң программазы кандыгыл деп айтырыгга К. Д. Бушуевтиң харыылааны: кады кылыр дуржулганы боттандырары-биле корабльде тургускан чаа-чаа системаларны ыяларын ол үжүдуушкунунуң кол сорулгазы болур. Совет болгаш америк корабльдериниң орбитага чоокшулажып, тутчур дериг-херекселi «Союз» корабльже турар апаар. Ол системаны ийиги корабль чоккалыынап көөр техниктиг арганы ажыглаар үжүрлүг.

Чаа тудуштурулга системазының инженерлиг кол-ла сорулгазы оске чурттарның боттарының космос программазын боттандырарда ажыглап болуру ыңдыг инженерлиг тургузугну кылып алыры боон турарын доктор Г. Ланни журналистерниң айтырыынга харыылыгга тайылбырлаан.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
(СЭТА-ның корр.).

ДУРЖУЛГА СОЛЧУУШКУНУ

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Районнуң пропагандистериниң семинары болуп эрткен.

Совет Тыванын экономиктиг хөгжүдезинiң дугайында СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Монгуштуң, партийжи середилгенiң эрткен середилге чылында түңнедериниң, чаа середилге чылында сорулгаларының талазы-биле райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизининiң эргелекчизиниң оралакчызы Ч. Сульдумнуң, делегей байдалынын дугайында СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининiң эргелекчизиниң оралакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады В. Очурнуң лекцияларын семинарның киржикчилери дыңнаан.

«Чаа орук» колхозта № 2 хойжу бригадада пропагандист С. Комбу, Эрзин ортумак школада теоретиктиг семинарның пропагандизи Т. Тихонова олар боттарының дуржулгазын чыылганнарга чугаалаан берген.

ЧАЛБЫЫШТЫГ ОТ

Бо номну бүгү делегейде шупту кижилер билир. Ол—Мадрид хоогунга интернационалчы бригаданың дайынчылары-биле кады дайылдажып, Кубаның эрес-дидим патриоттарын туйчуушкуже кыйгырып, Вьетнам хосталганың камгалакчыларының дайынчы хей-аъдын кодуруп турган. Ол дээрге Николай Островскийниң бежен сес дылдарда парлаттынган «Кăң камчап катканы» деп ному-дур.

Островскийниң «Кăң камчап катканы» деп романы номчукчуларже бодунуң оруун «Молодая гвардия» деп журналдың эрыныарындан эгелээн. Романны башкай парлаларына ССРЭ-ниң Күруне шаңналының лауреады, чогаалчы Анна Караваева дорт киргизилгени болган.

Островский дугайында хей-хой номнар, шинчилелдер бижиттинген. Ынчаарга чогаалчы эки билир, оон аар дарыны ажыл эртеринге база улуг литератураның оруунже, үеринге дүвүлээн үе-чергелериниң сактыышкынары оксаа үнелиг.

Анна Караваеваның «Островский дүнүмүнде сөзүк» номчукчуларга бараалгадыр-дыр бис.

(Николай Островскийниң 70 харлаанынга)

1974 чылдың сентябрь 29-та Николай Островскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болур. Оон амыдыралга ынакшылы улуг, ажыл-ишке чүткүлдүү кыызгаар чон чораан; ынчангаш оны билир болган аңаа ынак кижи бүрүзү оон-биле мырыңай чоокта чаа көрүшкү, чугаалашкан шыкаар, оны ынчаар дирип болган көзүлдүр сактып чоруур. Ленинчи комсомолуун башпайы эң коску төлээлекилериниң бирээзи Николай Островский Коммунистиг партияның улуг идеяларын, оон түргүзуукчу планнарын болган миллион-миллион күш-ажылчы кижилериңиң эрес-кежии дээш демисеелче кыйгыртыларын изин чүрээ-биле хүлээн алган.

Островский барык-ла элээн оолчуган чорааш, Кызыл Армияга киргеп. Ол дээрге хамаатты дайынныы, ак гвардейнилер, интервентилер-биле демисеелдиң үеэш, үрелген фабрика, заводтарны катап түргузарының үеэш, чаа социалистиг делегейни түргүзуп турган кижилериңиң тоол-домактарында күжениишкиннериниң үеэш болур. Ынчаргa ол чаа делегейни балыктан түргузарындээш, Николай Островский ыяттыг шеригленүп атака-ларынга маадырлыг киржип, окка аңдара аттырып, сегин келгеш, катап мурнуку олдурүге чүткүп; ол-соокта болгай аш-чүттүгда демир-орук тудуп, тиф зарыгга алмаскан; катап хээн дүжүп, оон база демисеелче дагыл кирип, чорааш.

Островский чылчын үзүлдүр демисеешкеп. Күш-шилдың болгаш аргалары тоңуп кээрге, ол демир-үжүктү чепсек кылып алган. Ол бодунуң үе-салгалының намдар төөгүзү болур номну түргускан. Ол чаа кижиниң үүк-салымының утказын, оон маадырлыг хүлээлгезин болгаш сагыш-сеткилин эң-не тодазы-биле илередикпейн.

1932 чылда бистиң «Молодая гвардия» журналдың редакциязынга Н. Островскийниң ойнуу, хоочун большевик, ажылчын Инвокентий Феденев чедип келгеш, Николай Островскийниң «Кăң камчап катканы» деп романын хүлээдип бергеп. Ол номну журнал улаштыр-улаштыр парлап эгелээн. Ол болза бистиң журналдың редакциязының дилеп-сүргээн, макан турган чогаалынын болгаш. Романга туралаттыган номчулга конференцияларынга бистиң шупту-вустүң камчаар киржип турганывысты уттаан мен.

Номнуң дугайын критика чугаалаан четтикпейн турда-ла, бистиң аныяктарывыс романга болгаш оон маадырларынга шагда-ла ынакшыл бергеп. Ол-дээ бетен-дир. Номну кажээда парлаазында-ла, оон башпайы бижиметтиринге Шепетовканың комсомол үүлгелери арыында кунаажып, комсомол активиниң дуралында ону бешак чартинде улаштыр номчуп, ында башкы техникумучы-ла чугаалажып турганы билгинигр болгай.

1932 чылдан эгелээш, «Молодая гвардия» журналга шүүт-ла үеэлең келгеп чагаалар—аныяк номчукчуларга боттарының үе-кежегининг ному кайы хире үнелиг болганын ол төлагрaй хевээлеп турар. 1934 чылга ийи муң хире, а 1935 чылдың башпайы айларында беш муң дакпыр чагаалар биске келгеп. Ынчаарга ол муң-муң чагаалардан үүле 500-гү түс-түс кижилер бижээн, артканнарын комсомолчу, пионер болгаш аныяктың коллективтер чоруткулаан.

Чогаалчылар, журналистер бистер безин романны номчукчуларның янчаар номнар-биле күлээп алганын эдепсинин канаа бис. Эдепсинни-даа, кайгамчык оорун-даа турдувус: ноо үүле чүректертге четкен эвес, харын оларны, чалбыыштыг от дег, кыпсын, чыдыштыг турган.

Бир чагаа бо-дур:

«Аксы, Николай! Красноларг депозунда таныжазын слесарь оол сеңээ бижип ор мен. Эртенгинин беш шак апаарды, а мен даңны атсы сээп Павкап дугайын номчуп келдим. Аңаа эмин эрттир хандышпаан, оон бүгү дайынчыларын демир-үжүк-биле оттур өткүлеп каапткы. Журнал чырыдай санаан уңдуу, ам ону библиотекага канчан чедирер чоор деп, мунгаган ор мен».

База бир чагаа:

«Тулчуушкуннар соксаа кажыктыр бүлеп, номчуп-ла эгелээрер-дир. Дайынчылаво мени мырыңай амыралтаас болду. Бир номчуур, ийи номчуур, үш катап база номчуур бис дижирлер-дир. Мен мында-ла номчукчуларны назынны иштинде бир-ле дугаарында корбуум..»

Номнуң хуу-салымы эгезинден тура-ла моон-биле, номчукчуларның солуургалы-биле, тодаратпыла берген. 30-гы чылдарның ортаа үезинде оон тиражы 2 миллион, 50-ги чылдарның ортаа үезинде — 5 миллион, 60-гы чылдарның ортаа үезинде — 10 миллион кезек четкен.

«Кăң камчап катканы» деп романның үүле бистиң чуртувуста эвес, харын оон кызыгаарлавышкы ырак шидыпта безин шидыт пептерелди алган чылдагааны чүдел? Ол тоожу (Островский бодунуң романын бодуунү-биле тоожу деп адаан) бодунуң үе-шаан—революцияны, хамаатты дайынчын, социалистиг түргүзуунүкүнүң сорук күштүүн —кайгамчык шыны-биле чуруп корган-скен. Ол ном үгаан-медереелдеп хевирлеп, коммунистиг идеаларның эчис чүткүлүн бижип алырынга дузалап турар. Павел Корчагин дээрге белеин-биле аштырып, чуртталгадан үндүр октадыптар хире чаасхавзынгай маадыр эвес. Ол—күчүлүг аңчының оглу, тулчуушкуна-ам, күш-ажылга-дээ оон-биле хаа-дамырындан тузукшен болгаш тинлеп чоруур кижи.

Павел Корчагинниң база оон өнгүткериниң өөүр-хевирлериже кижия кайгаар чүве чок, ол дугайын кандыг-даа номчукчу: «Мээң кыынын шыдаавазым, башка сыңыыпас, аңаа кижи семеп болбаан херек-тир» деп чүгаалай албас пайык. Павел Корчагинниң бүгү-ле ажыл-херектериңе кым-даа бүдүрээр, олар үүле болдунуп болур эвес, харын ынап-ла янчаар кылыр ужурлуг чүүлдер-дир. Корчагинге хамаарыштыг, бичии, доңгуек херектер турбаан, чонга ажыктыг кандыг-даа чүвени ол бодунуң идыктыг хөрээ кылып корун чорааш. Шидыт херек бүрүзүнге ол аныяк назынның чүткүүрү, бодангыр-сагыңгыры, хамыдыкшыны өргүп чораан. Ынчангаш Корчагини — дөзээр үлегер, эрес-дидим болган турулгуг чоруктуг демдээ апаргаш. Ада-чүрттүүн Улуг дайынының чылдарында ол совет солдаттар-биле, Ада-чүрттүүн камгалакчылары-биле кады чорун келген. Байкал-Амур демир-суурунуң бөгүнгү аныяк тудугжуларының, Сибирьде тюмень нефтяшиның баштайгы ажылдакчыларының сорук күселинде, аныяк тараажылаларның бедик дүжүт дээш изиг чарыжында чаа амыдыралдың түргүзуукчу Корчагининг эрес-дидим, азыкта эриин — ажа бергилээр ажыл-чаны биллинин турар.

Николай Островскийниң делегейнің хей-хой дылдарынче онулдуртуган «Кăң камчап катканы», «Шуургандан төрүттүкгеннер» деп романнары совет болган ааштыны номчукчуларның дүмдээ хей-хой салгалдарында революстуг болалдың болгаш күселинең, тайбың болган улустарның аңаа-шынга пайырал дээш ыдыктыг демисеелдиң, күш-ажылдың орук айтыр чивеш дивес оду бөөн бараан болур.

Парижже, кайгамчык франциуз чогаалчы Ромен Роллаңбиле ужуражылгаларын бижээнинге, Николай Островский дугайында оон: «Чалбыыштыг от» дээш, сестрин дыңнаан мен. Кончуг-ла эки, мерген сестеп болган пайын.

(ПМА).

Биче театр—А. Н. Островский бажыңынга

Костроманың оргууунга Волгаже бадар одурүг бажыңга ол ийи каът түскайлаң бажың кестүп турар апарганда, дириглериниң аразында улуг орус шынчы А. Н. Островский чок турган. Ынчаныже ол бажыңны хоочун чурттакчылар Островский бажыңы... дижир.

Драматургтуң талантызыны хүндүлээр Кострома чону хоорайга чон номчулгалыының баштайгы бажыңның тургускан, Островскийниң тураскаалың моңгежидер деп, орткен чүс чыдыг сөөлзүредир шинтпир үндүрүп алган. Аңаа ол үеэнең айбы-биле эвээш эвес түңнүг хөрөнги — 10 муң рубль пегеттинген. Эрге-чагыр-га чергери үк хөрөнгиниң үндүрүп бээрииден ойтаалаш. Оон костромажылар дузалаачы хөрөнги чыыр хүүдүстар тараткаш туруп берген. Оларның кыйгырыын хей-хой кижилер деткип харыылаан. Ынчаныже чыдыгнаан акша үк бажыңның чүгле таваан салырынга болгаш бирги кадыы тударынга четчир болган.

Костромажылларга Биче театрның артистери ачы-дуза чедиргеп. Эки чурачылардың акша-хөрөнги талазы-биле бергеден турарын дыңнаш каш, олар Островскийниң чогаалдарындан тургузуп алган шилерин бүгү болгунуң киржилгези-биле чонга көргүзүп берген: чамдыктары сценага ойнаан, өскелери чарыштыр. парлаан программаларын садып тараткан. Билеттер өртээ зар-даа бол, чыыларын чон залга чык дола берген. Көргүзүтден киргеп акнаашын артистер Костромаже чорудуп берген. Номчулга бажыңын тудуп тургузуптарга, Биче театрның артистери Костромага чеде берген. Аңаа олар база кап-даа шинии үндүргеп, чыын алган акнаашындан номчулга бажыңының чанынга Островскийниң эң баштайгы улусчу театрын тургузарынга улуг түңнү үндүрүп берген.

Совет үеде од номчулга бажыңы биле театр ажыг сайырап өскен, шинчангаш түскай өран-савалар түдары аңаа петтинге берген. Биезки Островский бажыңына ойнаарактар театры түрүмчүй берген.

В. ПАШИН,
СЭТА-ның корр.

КОСТРОМА.

ЭРТЕ-БУРУНГУ, КЕЗЭЭДЕ ЧАЛЫ

(Кызыл шөл чаартынып турар)

Кызыл шөл. Моссоветте оске кудумчуларның, шөлдерниң паспорттары-биле катай Кызыл шөлдүң № 1 паспортун шыгжап кааш чидар. Шында оон узуннуң, дооразын шиптизи-биле 69.512 дөрбелчин метр деп зайыткан. Техниктиг документилерге эң ыяш саннар керек. Ынчалза-даа саннар-биле бистиң чуртувустуң улуг төөгүлүг болуушкуннарының хереснизи—Кызыл шөлдүң ужур-утказын көргүзери берге.

Байырлалдарда-даа, аңаа чымыштыг-даа үеде Кызыл шөл байырлачыг, улуг чаваг. Ам оон чаартылгазы, септелгези чоруун турар.

Маңаа тудугжулар май 10-да келгеп, ноябрьның 1-ге чедир ажылдаарлэр. Кызыл шөлдүң чаартылгага, септелгези поябрьның 4-де доостур, ноябрь 7-де, мурнукузу-биле бир дөмей, маңаа парад болган ажылачы чоннарның демонстрациязы болур.

Каш чылдар бурунгаар тускай комиссия Кремльдиң бүгү байдалын ооренип көрген. Оңон-оон төлевилел албан черлериниң, тудуг организацияларының, эртем-шинчилел черлериниң тускай эртемнигирин Кремль бажыңдарын чаартырының, эде кылыр, септээринин төлевилелин ажылдап кылган.

Чуртгуң кол шөлүнде дүүхүн дургузууда 1100 ажыг дамчылар, гранитчилер, слесарьлар, шеверлекчилер шалыпчы ажылдап турар.

Кызыл шөлде Мавзолейниң оң, солагай талаларында аалчылар индирлерин чырык-куу өөнүүр гранит-биле кылыр. Эртекел чылдың ноябрьга чедир солагай талакы индирлери чаартырынган турган, ам оң талакы индирлерин гранит плиталар-биле монтажтаары дооступ турар.

Кремль ханалары биле индирлериниң аразында акы-дуңма хөөрү бар. Мында чүс-чүс кызыл гвардейжи — ажылчыларны, мәтростарны, интернационалчы-дайынчыларны көөрүктеп. Совет эрге-чагырга дээш демисеелге тынын бергеп маадырларны мөңгежиткен мемориалдыг комплексинга бо черге тургузар.

Кремльдиң ханаларын база чаартылыр. Ажылчынар элээн каш муң дөрбелчин метр шөлүүн салган түүйбуларын хынап, чарлып, тиглеин бергеп түүйбуларны чаа түүйбуларбиле солуп, хана чүс-чүс чылларда быжыг тургун дээш, хос чөрлерже цементнин кудуп турар. Оон хзнаны шыктан камгалаар гидрофобтуг состав-биле дуглай чаар. Соолгу операция — «косметиктиг»— ханаңы чаңгыс ай өөнүүр кылдыр тускай будук-биле будуур.

Кремльдиң дерт башпайы Кызыл шөлче үнген. Оларның ойнзы— Сенатская биле Набатная башнялар чаартыны кылдынган. Шиштагы, болган чадалар солуттурган, иэтрлары чаартылган.

Мавзолей чанында болган Кремль ханаларын дургаар турар үзадыр өөе берген кок шинжин турар. Мавзолейниң чаартырына хереглээр кызыл, кууккок гранитген, кара габбродан кылган блоктарны Украинадан экелген. Кремльдиң ханазын кылыр үзуг хемчээлдиг тускай будуп чартык миллион туйбуну Москва чанында Загорскиде заводка белеткээн. Эң белеик шинарлыг доломиттерны Латвияның хоолайлар индыр «Лодэ» деп заводунуң карьериндеп Загорскиже соңгүп турар. Казаталгага ажыг-дар ажыр чүгай-дажын Крым облазындан экелеген, а кичеүмээр базальттан кылган брустарны Карелиядан алган.

Кремльдиң болган Кызыл шөлдүң чаартыз, эде кылыр-лың комплексте төлевилелин бир дугаарында тургустурган болгаш боттарын турар. Төөгүнүң болган архитектуранын үнелиг тураскаалдарын эде септээри, ам-гы Кремль бажыңнарын, оон иштинде музейин эде кылып, чаартыры, инженер тудугларын болгаш коммуникациялары солуур, Кремльдиң девискээрин чаа-гайжыдары, погозачыларын, чырыы экижидерн кордуулер. Бо-ла бүгү ажылды 5—6 чылдар дургузунда чорудары көрдүүлер.

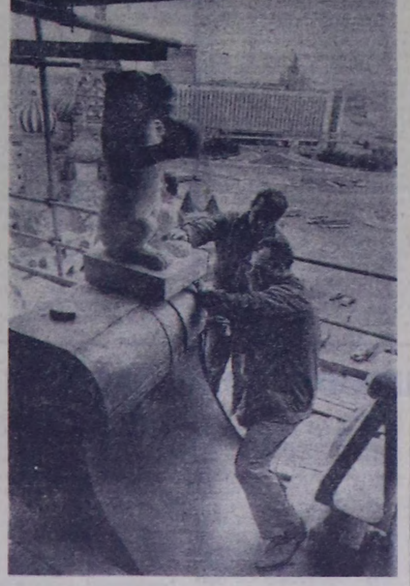
Эрте-бурунгу, кезээде чалыы Кызыл шөлдүң чаартылга, эде кылыышкыны доозулгүже колдуунда чакпас ай арткан. Сөөлгү тудугжу моон чорутпаар. Советтер чуртунуң кол шөлүү—Кызыл шөл москвачыларның, аалчыларның мурнунга үнелиг эргим, аныяксы берген база катаң көстүп келдир.

А. СТРОГАНОВ.

ЧУРУКТАРДА: Сенатская башня чаартылга ажылдарының соонда; Бүгү-эвилелдиң эртем-чаартылга будуруге комбинадының даш чонукчулары В. И. Борисов биле РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу В. В. Головин Спасская башнязынга ажыл үезинде.

А. СТУЖИННИҢ фотолары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КАССА АЖЫЛЫНЫҢ ДҮРҮМҮН САГЫЫР

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалы-биле бадызан касса ажылын шын чорударының дүрүмү республиканың чамдык будуруглелери, албан-организациялары, колхоздары сагывайн турар.

Будуруглелериниң, организациязарының боттарының кассазынга акша-хереңгини чыырын болгаш чыгдынган акша-хереңгиден соңгаларлаттынмас херегледелерге Күрбаңкының тургускан чүрүмү болгаш хемчээлин барымдаалап чарыдаарын, оон үндүрүп алган акшаны чүгле банкының коргенга сорулгага акыглаарын, тургускан хемчээлинден ашкаш акша артыышкының Күрбаңкыга азы харылаза будуруглезинге дужаарын ол дүрүмде зайыткан.

Бо чылдың ийиги кварталында чоруткан 51 хынаада үезинде Күрбаңк ажылдакчылары 15 хажыдыышкынны илереткен. Хынаан организациялардың үезинде касса операциязын чорудар дүтайында дүрүм чок. Хову-Аксының Культура бажыңында касса дептерин шүүт кылып алдаан. Кордүнген нормадан ажыр чарзан акша-хереңгиниң никти түңү 35 муң рубль. Чижеэ, Тываның күрүне филармониязы ажыл төлевириңге чарыыры-биле банкыдан алган 2017 рубльди бүүллетеньнер акшалыңга төлеп берген, 153 рубльди Хандырыга болган саарылга эрселеригге саазын туда садып алган төлээп. Тандының «Тиилелге» совхозу ажыл төлевириңге алган 1320 рублди комаңдировка болган ажыл-агый чарыдалыңга үндүрген. «Комунизмниң хереди» колхоз банкыдан муң ажыг акшаны алган база өскээр чарыгдаан.

Мындыг аңнаныр ажыдыышкынынарны «Росторгодеждэ», «Текстильторг» бадзалары, Садыг министерствозунуң садыг конторазы, Кызыл-Мажалыктың үе заводу, «Тыва даг-дүгү» комбинат, Бии-Хемниң белетгекдер конторазы база болдурган.

Күрбаңк чедирер үетүнде айытхан дуруүге дүүштүр бүдүрүлге, оон-биле чоптээрежилге ёзугаар касса артыышкынының линиязын доктаадып турар. Ынчалзада оңу хөй коллективтер күүсетпейн турар. Акшаны лимитте доктаатканындан ажыр кассага артырар чорук Бии-Хемниң «Саян» совхозунда, «Тыва даг-дүгү» комбинатта, Балгазын сельпозунда, Сүт-Хөлдүң ажылчыны кооперациязында бар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатның ажылчын, хандырыга килдизи касса дептеринге дедегледер бижиринин чурумуун үреп, ону көктевээн, таңма чок, удуртукчулар ат салбаан, шевергин эвес кадгалаап турар.

Касса ажылының чурумун мынчаар үрээр чорук акша саарылгазын саададын, тазырымча чок үржуктарга, ооргашкынга, акшаны соора ажыттаар чорукка чедирер. Сан-хөөнүн байдалын бакспарадыр, самаңгыганы ой-шаанда кылырын бергедигир дээрзин үттала чогуур.

Е. МАЛОФЕЕВА,
республиканың Күрбаңк конторазының акша саарылгазының килдизининг начальныги.

Редакторлуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 29-ТА

«НАПЫРАЛ»: «Скрипканы эгиткеним» 13.00, 15.30, (Хроника залыпга) «Чааннар —мээң ойнуктериm» (1-ги, 2-ги сериялары) 9.45, 12.30, 15.15, 18.50, 20.45 шактарага.

«ПИОНЕР»: Киночымыды 9.35, «Чажыт хоорай» 11.05, 12.45, 14.25, «Университетте бис» 16.05. (Хроника залынга) «Амыдыралның хүн бүрүзү» 17.05, 18.55, 21.15 шактарга.

«КАА-ХЕМ»: «Хоорай кыында куштар» 11.00, «Макеланның алдыны» (1-ги, 2-ги сериялары) 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарага.

«ВОСТОК»: «Сапыктыг моортайның чаа ужуралдары» 13.00, «Элезинниг уургайларның генералдары» 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 шактарга.

«ЭНЕРГЕТИК» Культура бажыңы: «Винт, Маша болган далайның чадаг шеринниң дугайында» 12.00, «Соңгу иес» 18.00, 20.00 шактарга.

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Чүгле «кырганнар» түлүүн турарлар» 9.45, 11.30, 10.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарга.

«ПИОНЕР»: Киночымыңды 10.25, «Москва—Кассиопея» 8.45, 14.40, 16.20 «Чааннар — мээң ойнуктерим» (1-ги, 2-ги сериялары) 11.55, 18.00, 20.45 шактарга.

«ВОСТОК»: «Чажыт хоорай» 15.00, «Макеланның алдыны» (1-ги, 2-ги сериялары) 16.30, 19.00 шактарга.

«ЭНЕРГЕТИК»: Культура бажыңы: «Элезинниг уургайларның генералдары» 18.00, 20.00 шактарга.

«Известияның» шаңналы дээш

Москвада «Известия» солуунуң шаңналы» дээш маргылдаа эгелээн. Ында ССРЭ-ниң, Чехословакияның, Швецияның болган Финляндияның командалары киржип турар. Европаның эң шыырак дээш хоккей командалары сезон иштинде бот-боттарының араазында алды катап (үш катап бодунуң шөлүүге болгаш үш удаа оске команданың шөлүүге) ужуражыр.

ССРЭ биле Финляндияның шилиндек командаларының аразында баштайгы оюнга совет спортчулар. 8:1 саннаг тиилээн.

ЧУРУКТА: оюн үезинде. Фин вратарь Йорма Валтонен биле Александр Якушев.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КАРПОВ МУРНААН—САН 2:0

МОСКВА. (СЭТА). Хөл-шыдыраанның делегей чемпионубиле ойнаар эрге үезиң маргылдаанын аллыгы салыы 31-ги көштe Корчнойнуң уттурганыбиле доозулгай.

Ам сан 2:0 болуп, Карпов мурнан турар. Маргылдааның оске дорт салыы хаймы болуп доозулганы билдингир болгай.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 29-ТА
ҚЫЗЫЛДАН

10.00—Уругларга. Мультфильм.
10.20—Школачыларга. «Ура! Бисте каникулдар!» Ураң-чечен фильм.
11.30—«Аныяк ленинчилер». Дамчыдылага.

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылагаар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Оңнуг телекөргүзүг. «Ындыг аза оске бе?». Театрлыктаң көргүзүг.
12.40—«Совет Эвилелиниг бараан бооя тур мен!».
13.40—«Музыкалыг киоск».
14.10—Оңнуг телекөргүзүг. «Богун—Машина тудугжуларының хүнү». ССРЭнин Күрбаңнының дарганының оралакчызы Социалистиг Күш-ажылың Маадыры И. И. Слюньковтуң чугаазы.
14.25—Оңнуг телекөргүзүг. «Кино азы-чоруктарының клубу»
15.25—П. И. Чайковскийниң аттыг Бүгү-делегей конкурузунуң лауреады А. Гавриловтуң ойнаан туру.
15.45—«Делегей панорамазы».
16.20—16.30—Чаңсар.
16.30—«Озуумнер». Ураң-чечен фильм.
18.00—«Үе». Информастыг программа.
18.30—Гандбол. Эр үдүг. Балтикалың күбүгү. ССРЭ болгаш ГДР-ниң чыыгдам командалары.
19.00—Машина тудугжуларының чагыыр ёзугаар концерт.
20.15—«Чогаалчы Николай Островский». Төрүттүнгеннден бээр 70 чыл болганынга.
21.00—Оңнуг телекөргүзүг. «Океанның хозаяры». Документалдыг телефильм.
21.20—21.30—Москваның дамтыкы аалчылары.
21.45—Оңнуг телекөргүзүг. «Литература чогаалдарының экранчыдарын». «Шуурган». Ураң-чечен фильм.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—00.30—Оңнуг телекөргүзүг. «Силерниң саналыңар».

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

17.30—Школачыларга. «Шупту-ла чүве амыр эвес». Телефильм.
18.35—«Малышок». Дамчыдылага.
19.05—Уругларга. Мультфильм.
19.15—Телемедээлер.
19.30—«Автопортрет». Телефильм.
20.00—Шоолугаар телекурнал «Телетен».
20.15—Кыска фильм.
20.25—Телемедээлер.
20.35—«Тыва улустуң музыка культуразы». Дамчыдылага.
21.00—«Күскү ойлагалар». Көргүзүлүг киноочерк.
21.15—Чарлалдар, реклама.
21.20—«Бодунуу» Ураң-чечен фильм.
22.45—23.00—Телеконцерт.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ· Индекс 667000

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, баазы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 24—63, редакторлуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харымсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кидээ ажылгай килдизинин 21-47, үзеттүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 253. ТС—00760.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном тадурер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы- биле эргелелиниг типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу баазы № 1).